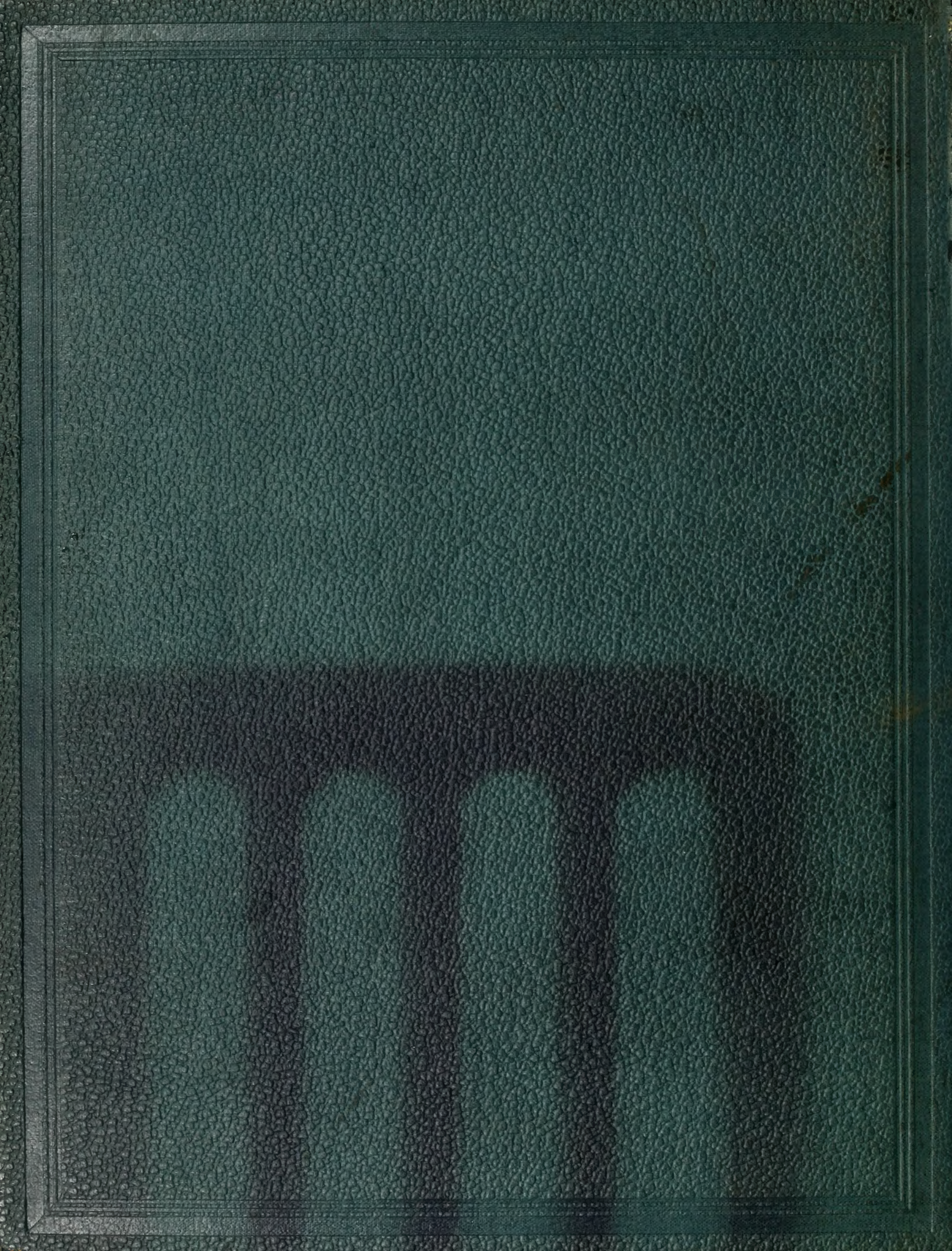

كتاب الأُصُول

لأبى الوَليد مَرْوان بن جَنَاح القُرْطُبىّ

ويتلوه منتخبات من تصانيف

اخر فى الاصول لبعض علماء

المشرق والمغرب ۞

THE BOOK OF HEBREW ROOTS,

BY

ABU 'L-WALÎD MARWÂN IBN JANÂḤ,

OTHERWISE CALLED

RABBÎ YÔNÂH.

NOW FIRST EDITED, WITH AN APPENDIX,

CONTAINING EXTRACTS FROM OTHER HEBREW-ARABIC DICTIONARIES,

BY

AD. NEUBAUER.

Oxford:

AT THE CLARENDON PRESS.

M DCCC LXXV.

PREFACE.

ABU 'L-WALÎD Marwân ibn Janâḥ, otherwise called Rabbî Yônâh, was born at Cordova towards the end of the tenth century[1]. No particulars are known of his life, except that he left his native town in the year 1012[2], and established himself at Saragossa. He pursued medical studies as a professional career, and grammatical and lexicographical by inclination. He began his literary career with smaller works[3], consisting chiefly of commentaries and criticisms on the grammatical treatises of Rabbî Y'hudah Ḥaiyûj[4]. Towards 1050 he composed the great work which was peculiarly his own, the first part comprising the grammar, and the second the dictionary, which latter is now for the first time laid before the learned public.

If Ḥaiyûj is rightly called 'the father of grammarians,' Abu 'l-Walîd deserves undoubtedly to be called 'the father of lexicographers.' In fact his predecessors, such as Rabbî Sa'adyah Gaon, M'naḥem ben Saruq, David ben Abraham[5], and others, having no knowledge of the system of triliteral roots discovered by Ḥaiyûj, gave very inexact lexicographical notions. Ibn Janâḥ was, besides, an accomplished Arabic scholar, and hence his dictionary is of the highest value for the purpose of comparing Hebrew and Arabic roots. This was naturally enough completely neglected by those lexicographers who made extracts from Ibn Janâḥ's book, or even almost translated it into Hebrew, for the use of such Jews as were unacquainted with Arabic, and for this reason alone the publication of his dictionary was necessary. Gesenius indeed, having recognised the value of Abu 'l-Walîd's comparative method, gave a great number of extracts in his Thesaurus from the MS. of the Bodleian Library, which until 1871 was the only MS. known of the original Arabic text; the Vatican and the Escurial having only the Hebrew translation made by Y'hudah ibn Thabbôn[6]. Munk also, the much regretted Member of the French Institute, had, a short time before his premature death, the intention of proposing to the French Government to have it copied for the National Library in Paris, for later publication. At length, in 1870, the Delegates of the Clarendon Press, with their well-known liberality, decided, on the advice of the

---

[1] Munk, Journal Asiatique, 1850, i. p. 40. [2] Ibidem. [3] They will be soon edited, with the exception of the كتاب التشوير, which seems to be lost, by Derenbourg, Arabic text with French translation.
[4] See Nutt's Two Treatises, etc., London, 1870, and the 'Beiträge' of Ewald and Dukes, Stuttgart, 1844.
[5] See the extract at the end of this volume, and those which I have published in the Journal Asiatique, 1861 and 1862. [6] Munk, Journal Asiatique, 1851, i. p. 90.

Regius Professor of Hebrew, Dr. Pusey, to publish the text with an English translation, and they honoured me with this difficult task. In the course of transcribing the MS. from Hebrew into Arabic characters, I observed that the copyists (the MS. is written by several hands) were partly not well versed in the Arabic language, and therefore confounded such letters as ב and כ, נ and ג, etc., and partly did their work hastily, and so omitted lines by passing from one word to a similar one in another line, thus causing lacunae which could only be supplied by the Hebrew translation. The Delegates, therefore, allowing a part of my expenses, I went to the Escurial, where I collated the Hebrew translation with the Arabic text. This translation is made from the first redaction[1] of the author, whilst the Bodleian MS. is mostly based on an enlarged second redaction, and, as I have already mentioned above, omits often the Arabic words and always the Arabic phrases quoted by Abu 'l-Walîd for comparative purposes, so that the difficulty of making a correct edition from the inaccurate Bodleian MS. was only partially removed. Still the printing was begun, and had advanced as far as the root חבר, when I had the pleasure, in March 1871, of making the acquaintance of the learned Rabbi Dr. A. Löwy of London, from whom I heard, to my own astonishment as well as to that of French scholars, that the town library of Rouen possessed a MS. of Abu 'l-Walîd's dictionary in Arabic. In May of the same year I proceeded to Rouen, in order to examine the MS., and found it to be older than the Bodleian MS., more correct in some parts, and furnished with valuable glosses between the lines and on the margins. To collate the MS. on the spot was an impossibility, for I could not interrupt the progress of my catalogue of the Hebrew MSS., on which I was engaged at that time in the Bodleian Library. I therefore applied to the French Government for the loan of the Rouen MS. to the Bodleian Library, which I obtained through M. Jules Simon, then Minister of Public Instruction, and the much-lamented M. Adolphe Frère, librarian at Rouen, who induced the Maire of Rouen to grant the loan of the MS. To these two gentlemen I beg leave to express here publicly, in the name of the Delegates as well as in my own, the sincerest gratitude.

Having finished the collation of the Rouen MS., and having settled the text, which occupied the greater part of a year, my other occupations not allowing me to devote all my time to it, the question arose, whether the better readings of the Rouen MS., as well as the lacunae which I had filled up according to the Hebrew translation, by retranslating the Hebrew into Arabic, were to be given for the twelve sheets already printed off, at the end of the work as an appendix, or whether it would be better to have these sheets cancelled, so as to give a more correct text at once, with the various readings in foot-notes. The latter course, advised by most of the oriental scholars consulted by me, was decided on by the Delegates of the Press, who for so doing deserve the warmest thanks of all orientalists. It would indeed have been troublesome for the reader to consult at

---

[1] See col. 266, note 69.

every passage the numerous various readings added in an appendix, in order to obtain a correct text.

This is the cause of the long delay which has occurred in the publication of this dictionary. Although the text, in its present state, is, I hope, fairly correct, I should have liked to give, as an appendix, important various readings, and perhaps additions, which may be found in the fragments of this work, existing, according to the kind communications of my friend Dr. Harkavy, at St. Petersburg, in the collection of the late M. Firkovitz, the well-known Qaraite traveller in the Crimea. This collection however, if bought by the Russian Government, cannot be at the disposal of the public for at least another year; and the Delegates, therefore, thought it advisable not to delay any further the publication of the dictionary, reserving to themselves the question of printing those various readings separately, for the benefit of orientalists, if they should be found to be of importance.

I come now to the description of the MSS. of which use has been made, and of the critical method I have thought it advisable to follow.

1. The Bodleian MS. Poc. 133 is a small folio of 387 leaves, and is written by four different hands, viz. (*a*) from the beginning to fol. 93 (ending with the word אש, col. 100, l. 4), and ff. 223 (beg. with יתאחף, col. 363, l. 1) to 228 (ending with the article מחא); (*b*) from ff. 94 to 222 (ending with the words לכל מא, col. 363, l. 1); (*c*) from ff. 229 to 233 (ending with the word למנה, col. 381, l. 12) and from 345 to the end; (*d*) from ff. 234 to 344 (ending with the word בראש, col. 675, l. 6). Of these, the last is the most correct, and the first is the least so. The copyist, who is designated by the letter *c*, was Ḥalfon bar Ẓ'daqah hak-Kohen: he finished the copy on Thursday the 8th of Kaslew 1732 Sel. = A.D. 1421. This MS. is cited in the notes as O, and the additions taken from it are indicated in the text by ( ).

2. The Rouen MS. 5 Or. is likewise a small folio of 417 leaves, of which ten (a quire) are blank leaves, from המכפלה (col. 385, l. 23) to יהודה (col. 404, l. 1). Ff. 1 to 3 (ending with the word באב[א], col. 5, l. 27), ff. 7 (beg. with the word מתי, col. 11, l. 34) to 12 (ending with the word הבדיל, col. 17, l. 33), and fol. 413 (beginning with the word לתאבה, col. 757, l. 7) are written by a late and unskilful hand. From the root דור (col. 156) to הם (col. 176) this MS. seems to follow the text of the compendium of the dictionary (المختصر), which is sometimes quoted by the glossator. According to the statement of the Abbé Saas[1], it belonged to Richard Simon. This MS. is designated in the notes by the letter R, and the additions taken from it are marked in the text with [ ]. The glosses are

---

[1] He gives in his Notice des manuscrits de la bibliothèque de l'église metropolitaine de Rouen (Rouen, 1744), p. 67, the following description of the Rouen MS.: '5. *Lexicon Hebraïcum R. Jonae ben Ganae, Hebraicè, in quarto. Rabbi Jona,* dit M. Simon, Histoire Critique du V. T. p. 540 (see the edit. of Rotterdam, 1685), *est un ancien Grammairien Juif, dont le livre n'a point été imprimé. Je me suis servi d'un exemplaire Manuscrit qui est dans la Bibliothèque de M. Hardi Conseiller au Châtelet.* M. Hardi donna dans la suite ce Livre à M. Simon.'

marked R. g. The letters ג, ד, ט, כ, and צ have more frequently the diacritical points than they have in O.

3. The Bodleian Fragment Marsh. 659 is a folio of 43 leaves with the following articles: (*a*) ff. 2 to 37, from אשר (col. 507, l. 22) to יקסם בה (col. 572, l. 20); (*b*) ff. 38 to 43, from עני (col. 733, l. 1) to כבא (col. 739, l. 34). This fragment was copied by an accurate and skilful hand, and is distinguished in the notes by the letter M.

These three MSS. have more or less vulgar forms, especially the plural *în* for *ûn* and the conditional form for the indicative. As I felt persuaded that Abu 'l-Walîd did not employ vulgar forms, I tried to restore the classical form wherever I could, but very probably several passages have escaped my notice. I have selected the best readings, according to my judgment, for the text, and have put almost all variations, whether good or bad, in the notes.

The extracts from other Hebrew-Arabic dictionaries contain chiefly passages in which Hebrew roots are compared with Arabic, besides passages in which Arabic words, used idiomatically in Syria and Morocco, are given by the authors. These may perhaps be of value to Arabic lexicographers. For the extracts I have made use of the following MSS.:—1. The lexicon of David ben Abraham the Qaraite, who was probably a contemporary of Rabbî Sa'adyah Gaon[1] (MSS. Opp. Add. fol. 25 of the Bodleian Library), which is distinguished by the letter D. 2. That of 'Alî ibn Suleimân, which is a compendium of the former with some additional explanations from other lexicographers[2]. This I was enabled to make use of by the liberality of the Russian Government. It is marked No. 605, and is designated A. 3. That of Sa'adyah ibn Danân of Fez[3], who quotes passages of Abu 'l-Walîd not to be found in the present edition. It is numbered Bodl. 612, and is marked S. 4. That of Mosheh ben Yizḥaq ben han-N'siah[4] (MSS. Opp. 152 in the Bodleian Library), which is marked M. This being in Hebrew, I made use of it only for words occurring in the Chaldee passages of the Old Testament, which Abu 'l-Walîd does not explain in his dictionary.

I conclude with expressing my hearty thanks to my friend Dr. W. Wright, Fellow of Queens' College, Cambridge, and Professor of Arabic in that University, who not only revised the proof-sheets, but also frequently drew my attention to bad grammatical forms and errors caused by transcribing from Hebrew characters into Arabic. He also made suggestions as to lacunae and unintelligible words, which I have in most places adopted. It is to his help that scholars are indebted for the accuracy of the text of the present edition, so far as it has any claim to be called correct.

A. N.

OXFORD, 25th May, 1875.

---

[1] See Pinsker, Liqqûtê Qadmoniyoth, p. 117 sqq. (text), and Journal Asiatique, 1861, ii. p. 466. [2] Pinsker, loc. cit. p. 175 sqq. [3] See Journal Asiatique, 1862, ii. p. 257. [4] See Dukes, Jewish Chronicle, 1849. This lexicon will shortly be published with an English translation by the Rev. G. W. Collins, M. A.

الجزء الثانى من كتاب التنقيح

وهو كتاب الاصول

لابى الوليد مروان بن جناح ۞

❖ المقدمة ❖

❖ בשם יי אל עולם בוני[1] ❖

الحمد لله ولىّ كلّ نعمة ومؤتى كلّ رغبة ومعطى كلّ طلبة ومتمّم كلّ مسألة وسامع كلّ دعوة ومبلغ كلّ منيّة[2]:

5 قال ابو الوليد مروان[3] بن جناح[4] قد قدّمنا فى الجزء الاول من هذا الديوان وهو كتاب اللمع من الابواب العلميّة والفنون الجمليّة والاصول القياسيّة والآراء النحويّة ما لا غنى بالناظر[5] فى علم اللغة عن معرفته والوقوف عليه. ونحن نذكر فى هذا الجزء الثانى الذى وسمناه 10 بكتاب الاصول اكثر الاصول[6] [ال]دانية الموجودة فى ما بين ايدينا من المקרא. [ونب]يّن من تصاريفها ونشرح من غرضها ما تدعو الحاجة [الى ت]بيينه وشرحه لنبلغ فى جميعه الغاية التى نقدر [علي]ها بعد ان نتحرّى فى ذلك غاية التحرّى ونتحفّظ فيه [غا]ية التحفّظ والذى يلزم 15 فعله فى تفسير كلام الله عزّ [وجلّ و]اسأل الله العصمة من الخطأ والتوفيق الى الصواب بمنّه:...[7] فى احضار كل لفظة تكون تحت كل معنى لانّى [ان ف]علت ذلك لاحضرت جميع المקרא. لكنّى احضر من كل [معنى] الفاظا ما[8] على حسب ما اراه كافيا. فان خرجت [...ي]دك 20 لفظة ما من معنى ما من المعانى [و]لم تحتر(ى) [مع]ناها فمدّ يدك الى الاصل التى هى منه فان وجدتها *[فجيّد و]إلّا فاعرضها على جميع ما فى ذلك الاصل التى هى... عن[9] المعانى ونظّ[م]ها باليق المعنى بها وقرّبها اليه[ا]. مثال ذلك فانّك ان اردت ان تقف على معنى וית[נהו]

בית הפקדות فمددت يدك الى باب الفاء والقاف والدال فلم تجدها فى هذا الاصل الّا انّك وجدت تحته سبع معان. احدهما ויי פקד את שרה כאשר אמר وهو افتقاد وتعاهد. والثانى אשה רעותה לא פקדו وهو فقد وعدم. 5 والثالث ואחריהם פקד את כל העם وهو عدد واحصاء. والرابع ופקדתי עליהם חטאתם وهو تعديد وايجاب. والخامس והוא פקד עלי לבנות وهو امر والزام وعهد كانّه قال והוא צוה עלי اى عهد الىّ وامرنى وهو مجانس לתרגום צוה. والسادس ויפקד שר הטבחים. ואת המגלה הפקיד[ו]. ויפקידו 10 את ירמיהו وهو ايداع واقرار فى مكان ما امّا سجن وامّا غيره. والسابع ופקדו שרי צבאות בראש העם. פקד יי אלהי הרוחות. אשר היה פקיד על אנשי המלחמה وهو توكّل وتقديم. فاذا عرضت لفظة פקדות على جميع هذه المعانى لم تجد منها معنى يجانسها[10] ويليق بها غير المعنى 15 السادس الذى هو ايداع وسجن اعنى ויפקד שר הטבחים את יוסף. ויפקידו את ירמיהו فيكون معنى ויתנהו בבית הפקדות وصيّره فى السجن: فهكذا تصنع[11] فى كل لفظة تشكّ فيها مما لا تجد[12] فى هذا الكتاب فانّك ان فعلت ذلك بدا اليك ما كان محجوبا عنك وظهر لك ما كان 20 مستورا منك واشرفت[13] على ما خفى عليك من الغريب[14] بحول الله:

ولا غنى بالناظر فى هذا الجزء الثانى اعنى كتاب الاصول عن[15] الوقوف على (جميع) ما تضمّنه الجزء الاول اعنى كتاب اللمع فبالوقوف عليه وبالعمل بما ندبنا اليه

---

[1] O. begins: [דריש]תי חושה לעזרת. דבוק בתעודה כאזורת: [בת]דה ושבחה כנזרת. וזבדהו שכרה בלי גזרת: الجزء الثانى من كتاب التنقيح وهو (או above) الדקדוק ويلقّب (והו above; ויקלב MSS.) بكتاب الاصول تأليف מר׳ ורב׳ ابى الوليد مرون بن جناح القرطبى נ״ע بمدينة سرقسطة المقالة الاولى فى حرف الالف بدأ عند تأليفه فقال:
[2] O. ...ם.
[3] O. מרון.
[4] O. adds נ״ע ע״ד.
[5] R. באלנטר; O. באלנאפור.
[6] Lacuna in O. up to היה col. 4, l. 12; the margins in R. are injured.
[7] The last letters of the Arabic word are אכל; the Heb. transl. has ואל יתבעני תובע.
[8] MS. אמא.
[9] The Heb. transl. has הרי טוב ואם לא הסב אותה אל השרש על כל מה שיש בשרש ההוא מן הענינים.
[10] R. יגאנסה.
[11] O. אצנע.
[12] O. תוגד.
[13] R. وشرّفت.
[14] R. אלרגיב.
[15] Both MSS. מן.

وحقّقنا عليه هنالك من الرجوع الى كتابى ابى زكرياء
اعنى كتاب حروف اللين وكتاب ذوات المثلين والى
كتبنا نحن ايضا اعنى كتاب المستلحق ورسالة التنبيه
وكتاب التقريب والتسهيل وكتاب التسوية وكتاب التشوير
5 تتمّ له المعرفة وتجتمع له المنفعة فانّ هذه الكتب كلّها
نافعة لمن طالع (فى) هذا الجزء. ومما يؤكّد على الناظر
فيه فى الوقوف على جميع ما اودعناه [فى] الجزء الاول
اعنى كتاب اللمع وفى جعله ايّاه نصب عينيه انّا قد
احتفلنا فيه ضروبا من الاحتفال فى ذكرنا جملة من
10 الابنية وجملة من الالفاظ الشاذّة وجملا[16] شتّى فى معان
كثيرة اندرجت فيها لنا فوائد عظيمة من تصاريف
اللغة ومجازاتها *واستعمالاتها واعتلالاتها[17]. ولم نر اعادة
جميعه فى هذا الجزء الثانى طلبا للتخفيف والاختصار[18].
فربما مدّ الناظر فى هذا الجزء الثانى يده الى اصل
15 من الاصول ليشرف منه على ما قيل فى لفظة ما
تكون تحت ذلك الاصل يشكل عليه امرها فلا يجدها
فيه فيظنّ بنا تقصيرا ونحن قد ذكرناها[19] فى الجزء الاول
فى بعض ابوابه: مثلا اقول انه يطلب فى باب الالف
والميم والصاد قول الكتاب ואיש דעת מאמץ כח ليشرف
20 منه على مذاهبنا فيه فلا يجده فى ذلك الباب ونحن
قد لخّصناه فى باب الابنية عند ذكرنا ما يأتى من
الاسماء على زنة מִפְעָל بالتشديد مثل האליה והמכסה[20]
وقلنا فيه انه صفة بمعنى אמיץ כח مثل והוא ממלא
על כל גדותיו الذى هو بمعنى מלא كما قيل[21] فى الموضع
25 الاخر:

وقبل ان اشرع فى ذكر شىء من الاصول ارى ان
اقدّم بين يديها بابا الخّص فيه معانى الالفاظ التى
استعملها فى هذا الجزء والمذاهب التى اغرض اليها
فيه ليكون ذلك توطئة لما اذكره من بعد ومدخلا الى
30 فهمه وعونا على الوقوف على جميعه باذن[22] الله:

باب اعلمْ فتح الله لك كل مشكل ويسّر لك
كل مقفل انه كثيرا ما[23] تسمعنى اقول فاء الفعل وعين
الفعل ولام الفعل فاعلمْ انّ مذهبى فى ذلك انّى
اقتطع لجميع الافعال الماضية خفيفها وثقيلها وجميع
35 ما تصرّف منها من فعل مستقبل واسم وغير ذلك
مثالا[24] من الفعل اعنى من لغة פעל فما كان من
الافعال على مثال שמר ואמר ובחר והרג וילד اقول ان
وزنه פעל واوازى بالشين من שמר والباء من בחר
والالف من אמר والهاء من הרג والياء من ילד فاء פעל
5 واقول فى كل واحد منها[25] انه فاء الفعل لموازاته فاء
פעל: وكذلك اوازى بالميم من שמר والحاء من בחר والميم
من אמר والراء من הרג واللام من ילד عين פעל
واقول فى كل واحد منها انه عين الفعل لموازاته
عين פעל: وكذلك ايضا اوازى بالراء من שמר *والراء من
10 אמר والراء من בחר[26] والجيم من הרג والدال من ילד لام
פעל واقول فى كل واحد منها انه لام الفعل لموازاته لام
פעל: وكذلك اقول فى הכרית והשמיד وما كان على
مثالهما انّ وزنه הפעיל واوازى بكاف הכרית وشين
השמיד فاء הפעיל واقول فى كل واحد منهما انه فاء
15 الفعل: واوازى ايضا براء הכרית وميم השמיד عين הפעיל
واقول فى كل واحد منهما انه عين الفعل. [وان شئت
فقل عين הפעיל.] واوازى ايضا بتاء הכרית ودال השמיד
لام הפעיל واقول فى كل واحد منهما انه لام الفعل (وان
شئت فقل لام הפעיל). وهذا هو القياس فى الافعال
20 المستقبلة *والمصادر والاسماء[27] *وغير ذلك[28]:

وهكذا اصنع ايضا بكل لفظة اريد تلخيص وزنها
وتعريف اصلها من غير ما ذكرنا مما تكون (فيه) حروف
من حروف الزيادة مثل נשבר והתגדל وغيرهما. فانّى
اقتطع لها مثالا[29] من الفعل واوازى باللفظة ذلك المثال
25 واقول حرف كذا (هو) فاء هذه[30] اللفظة وحرف كذا عينها
وحرف كذا لامها فاوازى *الاصلى بالاصلى[31] والزائد بالزائد.
مثال ذلك انّى اقول فى נשבר انّ وزنه נפעל فاوازى
نون נשבר بنون נפעל وهما زائدان[32] فى اللفظتين
للانفعال. واوازى الشين بالفاء والباء بالعين والراء
30 باللام وهى اصلية[33] كلّها واقول فى התגדל انّ وزنه
התפעל فاوازى *هاء وتاء התגדל بهاء وتاء[34] התפעל وهما
زائدان فى كل واحدة من اللفظتين. واوازى الجيم بالفاء
والدال بالعين واللام باللام وهى اصلية كلّها. فهذا[35]
مما يجب [لك] ان تعرفه فبه تقف على الحرف الاصلى
35 من الزائد. وقد بيّنت هذا باشدّ من هذا التبيين فى

[16] R. ונמלה. [17] O. ואסתעמאלתהא ואעתלאלתהא. [18] O. has ולא at the end of the line, and the next begins with בתצטר. [19] R. ذكرناه. [20] O. והמכסא. [21] R. قال. [22] R. بعون. [23] R. مما. [24] O. מתלא. [25] R. מנהמא. [26] O. ואמר ובחר. [27] Transposed in O. [28] Lacuna in R. [29] O. מתלא. [30] R. הדא. [31] R. الاصل بالاصل. [32] R. זאיתאן; corrected זאידתאן. [33] O. אצילה. [34] O. הָא ותָא התגדל בה׳ ות׳. [35] R. פיהא.

كتاب اللمع. وانما ذكرت ما ذكرته منه هنا على سبيل التذكير:

واذا رايتنى اترجم كل مقالة من هذا الديوان بحرف كذا وكذا. مثلا اقول اذا ترجمت ايضا المقالة الاولى التى اضمّنها الكلمات التى فاءاتها الف بقولى المقالة الاولى من كتاب الاصول فى حرف الالف واذا ترجمت ايضا المقالة الثانية التى اضمّنها الكلمات التى فاءاتها باء بقولى المقالة الثانية من كتاب الاصول فى حرف الباء وكذلك سائر المقالات فاعلمْ انّى انما اريد بذلك الالف الجنسى والباء الجنسى وكذلك سائر الحروف التى اترجمها[35] هكذا. وهكذا ايضا اذا ترجمت اول كل باب من ابواب الالف او الباء او غيرهما من الحروف بقولى الحرف الفلانى والحرف الفلانى. مثلا اقول اذا قلت فى ترجمة بعض ابواب حرف الالف الالف والباء واللام او الالف والباء والراء او الالف والواو[36] والراء فانما[37] اريد الالف الجنسى (والباء [الجنسى]) واللام الجنسى والواو الجنسى والراء الجنسى). وذلك انّ تحت الالف والباء[38] واللام انواعا شتّى. منها ונפשו עליו תאבל. ויאבל חיל וחומה. ومنها אבל אדני[39] המלך דוד המליך את שלמה. ومنها אבל שרה אשתך. وكذلك تحت الالف والباء والراء انواع. منها אביר יעקב. ومنها יעלו אבר כנשרים. ومنها אבירי בשן כתרוני وغيرها. وكذلك ايضا تحت الالف والواو والراء انواع. منها כי אורו עיני. ومنها ויאר את הלילה. ومنها באור פני מלך חיים. ومنها אשר אור לו בציון. ومنها באור כשדים. فمن اجل[40] اختلاف هذه المعانى ترجمت الابواب بالحروف الجنسية لانّى لو ترجمت مكان الالف والباء[41] واللام بقولى אבל. ومكان الالف والباء [والراء] بقولى אבר. ومكان الالف والواو والراء بقولى אור كما صنع غيرى من المصنّفين قبلى لكنت انما اترجم بنوع واحد فقط اذ لا تخلو هذه الصورة من معنى ما. وفى الباب انواع لو اثبتّها تحت تلك الترجمة لكنت محيلا (اذ لا تدخل كلّها تحتها. وامّا تحت الحروف الجنسية فانّها داخلة اذ لا تخلو منها كلّها واذ لا يتعلّق) بالحروف الجنسية معنى دون معنى. فلهذا ما اخترت هذه الترجمة على ما ترجم به غيرى ممن تقدّمنى: وازيد ذلك بيانا بان اقول انّ قولى مثلا عند الترجمة الالف والباء واللام لا يدلّ على اكثر من هذا الشبه اعنى انه لا يدلّ على معنى مخصوص فهى اذًا كالجنس (وما) تحتها من المعانى انواع. وقد بيّنت هذا فى صدر كتاب المستلحق وزدته بيانا ووضوحا فى غير ذلك الكتاب اعنى فى كتاب التشوير: واعلمْ انه قد يتّفق كثيرا ألّا[42] يكون تحت الترجمة الّا نوع واحد. فرايت ان احمل جميع ابواب الكتاب محملا واحدا. اعنى ان تستمرّ الترجمة على وتيرة واحدة ولا تختلف:

واعلمْ وفّقك الله انّ فى العبرانى آحادا على حرفين. فاذا جمعت او اضيفت الى الضمائر اشتدّ الحرف الثانى منها الّا انّ كثيرا من هذه الآحاد[43] يصحّ عندنا انها من ذوات المثلين. وان تلك الشدّة التى تعرض فيها عند الجمع والاضافة انما[44] تعرض لها لاندغام احد المثلين فى الثانى بما[45] يظهر فيهما من التضعيف فى بعض المواضع. وذلك مثل פת وפתים وפתי وפתך التى صحّ عندنا انها من ذوات المثلين بقوله פתות אתה פתים وבפתותי לחם. ومثله עם وעממים وעמי وעמו وעמך التى صحّ عندنا انها من ذوات المثلين بقوله בעממיך. בעממי הארץ. وكثير من هذه الآحاد[46] الثنائيّة اى التى هى من حرفين التى تعرض فيها الشدّة عند الجمع والاضافة لم يستعمل فيها التضعيف فيما بين ايدينا من المقרא. مثل *גן וגנים[47] וגנות. מס שרי מסים. ובסל העליון סלי חרי. גב על גבי חרשו חרשים وكثير مثلها. وقد[48] كان القياس موجبا علينا ان نحملها محمل غيرها من الآحاد التى تشتدّ عند الجمع والاضافة ويظهر التضعيف فيها فى بعض المواضع وان نعتقد فيها انها من ذوات المثلين مثلها. لولا انّا نجد آحادا اخر على حرفين مثلين وهى تشتدّ (مثلها) ايضا عند الاضافة والجمع. مثل גג *את גגו[49]. ومثل דדי בתוליהן. דדיה ירוך בכל עת. ومحال[50] ان يتوهّم انّ هذا الاشتداد لاندغام مثل.[51] اذ لا توجد[52] فى (الكلام) لفظة على ثلاثة[53] امثال اى على [ثلاث] شبيهات[54] متضاعفة متوالية فيها اصلية: ووجدنا ايضا بعض الآحاد الثنائيّة غير المتضاعفة التى لا يظهر منها تضعيف فى موضع من المواضع تشتدّ عند الاضافة الى[55] الضمائر فى بعض المواضع ولا تشتدّ فى بعضها. مثل قوله فى اضافة ושבט לנו חסר

---

[35] O. אתרגם בהא. [36] O. אלו׳. [37] R. פאמא. [38] O. אלב׳. [39] So both MSS. [40] O. אול. [41] O. אלב׳. [42] R. לא. [43] O. אלאחד. [44] O. אנהא. [45] O. פמא. [46] O. אלאחד. [47] R. גנים וגן. [48] O. قد. [49] R. גני. [50] O. ומאל. [51] R. adds אכר. [52] O. תגד. [53] R. תלאת. [54] R. שבהאת. [55] O. אלא.

لب. ותשליכי אתי אחרי גוך. ואתי השלכת אחר גוך
(بالتشديد. وقيل ايضا فيه גוי נתתי למכים. כי השלכת
אחרי גוך. وقيل ותשימי בארץ גוך) بغير تشديد. وقيل
ואת אתו. למחרשות ולאתים بغير تشديد. وقيل וכתתו
חרבתם לאתים. כתתו אתיכם לחרבות بالتشديد. وبعيد
ان يضاعفوا هذه الالفاظ فى بعض المواضع دون
بعض. وبعيد ايضا انّ גוך وגום الشديدين من ذوات
المثلين. اذ لا يوجد فى الاسماء ولا فى الافعال ما عينه
واو ولامه واو ايضا: ووجدت ايضا من الآحاد ما يكون
على حرفين. ودلّنى الاشتقاق على انه محذوف. وعلى
انّ اصله يجب ان يكون ثلاثيّا غير متضاعف. الّا انّه لما
اضيف الى الضمائر اشتدّ[56] لغير اندغام. مثل (קו) המדה.
יצא קום. فانّه عندى ثلاثىّ محذوف. لانّه مثل את
תקות חוט השני הזה. وهما مشتقّان من ומקוה סחרי
המלך كما سيتّضح فى موضعه: ووجدت ايضا كثيرا من
الآحاد الثنائيّة[57] تجمع وتضاف بغير تشديد. مثل בפת
בג המלך. ואוכלי פת בגו. ובמה ובמות[58] ודם ודמים.
ודת ודתות. ויד וידות (וידים): ووجدت ايضا آحادا ثلاثيّة
تشتدّ عند الجمع او الاضافة من غير ان يظنّ باندغام
مثل من الاصل فيها. وذلك مثل قولهم فى جمع חרול
חרולים. כסו פניו חרלים. وفى جمع שפן שפנים بالتشديد
فيهما. وفى غيرهما كثير ايضا. ومثل قوله فى اضافة
שבת. עלת שבת בשבתו. תשבתו שבתכם بالتشديد ايضا.
وان كان قد يمكن ان يقال فى مثل هذا الاشتداد
(انه) لاندغام السواكن الليّنة المزيدة فى الواحد للمدّ.
فلما رايت هذا ولم يكن عندى من العلم لشقاءى وسوء
جدّى وقلّة معرفتى وخفاء سرّ اللغة عنّى لقصرها بايدينا
وفوتها عنّا ما اقطع به على اصولها اعنى على اصول
الالفاظ الثنائيّة التى لا علم لى باشتقاقها. رايت من
الحزم والاحتياط فى اللغة والتحرّى فى الديانة ان لا
اقضى على الآحاد الثنائيّة المشتدّة عند الجمع والاضافة
انها من ذوات المثلين من الشدّة وحدها دون ان اجد
التضعيف فيها فى بعض المواضع. ولا اقضى ايضا على
الآحاد[59] الثنائيّة التى لا علم لى باشتقاقها ولا تشتدّ[60] عند
الجمع والاضافة انها معتلّة العين. بل رايت ان اجعلها
كلّها ثنائيّة لا قاطعا جازما بذلك لكن على الامكان[61].

ووجه القياس فى ذلك ان اقول انّ ساكن المدّ الموجود
فى هذه اللفظة الثنائيّة المفردة من عادة العبرانيين ان
يبقوه فى بعضها عند الاضافة والجمع وان يدغموه فى
بعضها فيشتدّ الحرف المندغم فيه ذلك الساكن: وقد
يجوز عندهم استعمال المذهبين جميعا فى بعض هذه
الآحاد كما ظهر ذلك فى[62] فعلهم فى גוי נתתי למכים.
אחרי גום. وفى[63] למחרשות ולאתים. [وفى] כתו אתיכם
לחרבות. وللقائل ان يقول فى اشتداد אחרי גוך. אחרי
גום انه للوقف كما من عادتهم ان يصنعوا ذلك كثيرا
على ما قد بيّنته فى كتاب اللمع وغيره. الّا انّه لا
يخرج مع هذا من كونه ثنائيّا[64] الّا انّ ساكن المدّ يذهب
منه على هذا لاجتماعه مع الساكن المندغم وهو الساكن
الحادث للوقف:

ولقد كنت هممت ان اجعل ما وجدت من الآحاد
الثنائيّة الشديدة عند دخول هاء التأنيث عليها مضموم
الاول من ذوات المثلين. وان اقول فيها انها قبل دخول
هاء التأنيث عليها بواو المدّ. وانّ تلك الضمّة دليل
على واو المدّ الذاهب منه[65] من اجل اجتماع الساكنين.
وذلك مثل قول الكتاب אחד מימין הגלה ואחד משמאלה.
اعنى انّى كنت ذهبت الى ان اقول انه[66] قبل دخول
هاء التأنيث (גול *مثل חק[67]. فلما دخلت هاء التأنيث)
ردّوا اليه المثل الساقط بالاندغام فاجتمع ساكنان واو
المدّ والمثل المندغم. فحذفوا واو المدّ وابقوا الضمّة دليلا
عليها كما صنعوا ايضا فى חקה אחת. وان اجعل ايضا
ما وجدت من الآحاد[68] الثلاثيّة التى الحرف الاوسط منها
واو ويظهر التشديد فى جميعها. مثل דב ארב הוא לי.
שתי דבים من ذوات المثلين *قياسا عليها[69] בחק וחקים.
ותף ותפים. لولا انّى علمت انّ واحدا من ובללים יעלו
על התיכונה לול لا محالة. اذ من الممتنع ان يظنّ
بالمندغم فى لامه لام اخرى[70]. اذ ليس فى الكلام اسم
مركّب من ثلاث[71] امثال متوالية اصليّة: فلما اشرفت
على ذلك رأيت من الصواب والحزم والاحتياط ان اقول
انّ المندغم فى لام ובללים هو واو לול الواحد (منها)
كاندغام ياء ציין فى صاد ופטורי צצים. وان احمل דב
ודבים. ואחד מימין הגלה. וגלות הכותרות. محملها. وألّا[72]

---

[56] R. ואשתד. [57] O. אלתאניה. [58] So both MSS. [59] R. אחאד. [60] R. תשד. [61] O. אלמכאן. [62] O. פי מן. [63] O. ופר. [64] R. תנאיה. [65] So both MSS. [66] R. אן. [67] O. מתלקחת. [68] R. الافعال. [69] R. قاسا عليه. [70] R. אכרה. [71] O. תלה. [72] O. ולא.

اقضى على شىء منها انه من ذوات المثلين من اجل الشدّة فقط حتى ينضاف اليها شاهد اخر عدل:

واعلمّ[73] انّ اكثر فاءات الافعال المندغمة (انما) هى نونات. مثل النون المندغمة فى הבּיט. המבּיט לארץ بدليل ונבּט לארץ الذى وزنه ופעל مثل ושבר את המצבות. ومثله[74] יגיה חשכי الذى هو من נגה עליהם. ومثل יביע אמר المستعار من נחל נובע. ومثل הגיע من נגע: وقد يكون بعض الفاءات المندغمة ياء. مثل הציב الذى هو من ויתיצב. مثل[75] ויציקום לפני יי الذى هو من יצק. الاّ انّى وجدت فى الكتاب فاءات مندغمة ولا دليل عندى على حقيقة ماهيتها[76] أنونات هى ام ياءات. فرأيت من الحزم ان احملها محمل الاكثر وهى ذوات النون كما صنع ابو زكرياء فى הזה الذى حمله محمل הטה واصحابه. اذ لم يجد من هذه اللغة ما يستدلّ به على ماهية[77] فاءه: وهذه الافعال التى ذكرت لك هى مثل הגיד[78] מגיד מראשית. وايضا והגרתי לגי אבניה وغيرهما مما لم اجد فى الكتاب ما اقطع به على فاءاتها. وربما اثبتّ بعض هذه الافعال فى حرف الياء. مثل לא הניח לאיש לעשקם. واثبت بعضها فى حرف النون وفى حرف الياء جميعا. مثل הציגני כלי ריק. وذلك على حسب ما اراه صوابا واستحسنه فيها:

واعلمّ انّ من جملة ما اثبتّ فى الالفاظ الثلاثيّة السالمة *الفاظا هى[79] مستوية فى اللفظ مع الالفاظ المعتلّة العين والالفاظ[80] المعتلّة اللام. مثل שמו אדון לביתו. ויישם בארון. ולא יהיה אסון فانّ هذه الالفاظ تستوى فى اللفظ مع ששון וזדון المعتلّن العين. ومع גאון וחרון ויגון المعتلّة[81] اللام. الّا انّه لم يكن عندى عليها دليل صحيح وبرهان قاطع من الاشتقاق رأيت[82] ان لا اخرجها عن ظاهرها وان اجعلها من السالمة وان تكون النونات فيها اصلية من طريق الامكان[83]. مثلها فى מחתת רזון الذى هو من האזינו רוזנים. وفى ואהיה אצלו אמון الذى هو من האמונים עלי תולע: فهذا ما رأيت تقديمه فى صدر هذا الجزء الثانى. فليكن حاضرا فى هاجسك. ثابتا فى خاطرك. عتيدا فى ذهنك[84] متى قرأت[85] بابا من ابواب هذا الجزء اى باب كان. فتسلم انت من الارتياب. واسلم [انا] من *ظنّتك ولومك[86] وتعنيفك. وقد ابتتّ[87] القضاء فى هذا الديوان فى الافعال المشكلة التى كنت ارجأت القطع فيها فى كتاب المستلحق ووضعتها هنا فى المواضع التى رأيت وضعها فيها صوابا:

وقسمت هذا الجزء على اثنتين[88] وعشرين مقالة على عدد حروف المعجم. وقد نظمنا الف باء جيم دال فى هذا الجزء نظما مستويا معتدلا لم يعن به غيرنا. اعنى انّا لم نجعل אבה قبل אבד. ولا ויתאבלו העם قبل ויתאבכו גאות עשן. بل لزمنا نظم هذه الحروف على تواليها فى جميع الاصول التى ضمّنّاها هذا الجزء ولم نشوّشها كما صنع غيرنا: وكذلك جعلت رتبة الالفاظ الثنائيّة المتضاعفة قبل[89] رتبة الالفاظ الثنائيّة الغير[90] متضاعفة. مثلا اقول انّى جعلت رتبة[91] גג قبل رتبة[92] גב وقبل رتبة[93] גאל ايضا. وان كانت رتبة الباء قبل رتبة الجيم وان كانت ايضا رتبة الالف قبل رتبتهما جميعا. وانما فعلت ذلك لانّ الباب للجيم والحرف المتضاعف هو. فلما كان ذلك كذلك جعلت גג قبل גאל وقبل גב لانّ *الحرف الثانى[94] منه هو الاول فكانّه مفرد. ثم واليت الجيم سائر حروف الف باء جيم دال على تواليها. وكذلك صنعت فى דדי בתוליהן فانّى اثبتّه فى اول حرف الدال قبل[95] الدال والالف والباء لتضاعفه. وكذلك صنعت ايضا فى הה ליום فانّى اثبتّه فى اول حرف الهاء قبل הא לכם זרע لتضاعفه. وهكذا الرتبة فى جميع هذا الجزء: وعلى هذه الرتبة *ايضا جعلت[96] الكلمات الثلاثيّة التى لاماتها من موضع عيناتها اعنى ذوات المثلين. فانّى جعلت (رتبة) שבע ביום הללתיך قبل رتبة הלך. ورتبة בדד ישב قبل رتبة אשר בדא מלבו للعلّة[97] المذكورة: وعلى هذه الرتبة انظم الكلمات التى[98] عيناتها من موضع فاءاتها. اعنى *لا اعتدّ بالعين[99] وانما اعتمد على الفاء واللام كما صنعت فى יין الذى تركت اثباته بعد الياء والطاء والباء[1]. لانّى لم اعتدّ[2] بالياء الثانية اذ هو مثل الاول[3] نفسه. واثبتّها[4] (بعد الياء والميم والراء و)قبل الياء والنون والهاء كما كنت افعل

---

[73] R. اعلم. [74] O. ומלה. [75] So both MSS. [76] R. פאאתהא. [77] R. علامة. [78] O. הייד. [79] R. ואלפאט. [80] R. ومع الالفاظ. [81] R. אלמעתלי. [82] So both MSS. [83] O. الاماكن. [84] עתיד finishes the line, and אפיד הלך begins the next. [85] R. קרית. [86] Transposed in R. [87] R. אתבתת. [88] R. אתנין; O. כ״ב. [89] O. אבל. [90] O. גיר. [91] [92] [93] R. רתבת. [94] R. חרף אלבא. [95] O. adds חרף. [96] Transposed in R. [97] R. וללעלה. [98] R. continues لاماتها من موضع عيناتها والذى. [99] R. אני לם אעתמד עין. [1] O. ואלך. [2] R. اعتمد. [3] O. אלול. [4] R. واثبته.

بالكلمة لو كانت من ياء واحدة فقط ونون. وكما صنعت فى ככר ايضا. فعلى *هذا النظام[5] اجرى فى جميع الكتاب الّا ما وقعت فيه غفلة:

ومذهبى ان احضر فى كل اصل اكثر ما استعمل منه من خفيف وثقيل وفاعل ومفعول (وفعل) مستقبل ومصدر وانفعال وافتعال وما لم يسمّ فاعله وغير ذلك من (تصريفه. اذ لم يكن مذهبنا حضر الاصول دون بسط) التصريف. ولذلك وسمنا الكتاب بكتاب التنقيح اى الדקדוק: وهذا المسلك اسلك ايضا فى كل اصل يكون تحته معان مختلفة. اعنى انّى آتى باكثر تصريف كل معنى من معانيه بعون الله تعالى وتاييده الى ما وقع من ذلك فى كتاب حروف اللين وكتاب ذوات المثلين وكتاب المستلحق: فانّا انما نذكر ما نذكره من جميع ذلك بايجاز واختصار[6] على الشريطة التى اشترطناها فى اول هذا الديوان:

واذا رأيتنى اكثر من تكرير لفظة ما اسما كانت او فعلا مما كان يمكن ان يستغنى[7] ببعض ما اذكر منها عن الجميع. فانّى انما افعل ذلك لاظهر وجوه استعمال العبرانيين لتلك اللفظة فى مواضع مختلفة. وذلك كاستعمالهم פסל فيما يتّخذ[8] من المعبودات من الحجر *ومن العود[9] ومن الجواهر المعدنيّة كالفضّة وغيرها. فلما اردنا اظهار هذا المعنى[10] لم نستجز[11] اثبات[12] לא תעשה לך פסל فقط. حتى اثبتنا معه[13] לא ידעו הנשאים את עץ פסלם. ושארית לאל עשה לפסלו. فاظهرنا من ذلك انه قد يسمّى פסל ما يتّخذ[14] من الخشب. واثبتنا مع ذلك ايضا מי יצר אל ופסל נסך. הוביש כל צורף מפסל. فاستبان منه انه قد يسمّى פסל ما اتّخذ من الذهب والفضّة. واما ما نحت[15] من الحجارة فلا ريب فيه: وربما[16] كان تكريرى للفظة لاظهر[17] ما استعمل فيه יפעל ויפעול. مثل ויפשט גם הוא בגדיו. ואת בגדי רקמתים יפשוטו: وربما كان ذلك ليبدو[18] ما استعمل فيه من الاسماء امثلة مختلفة. مثل מרבץ לחיה. למרבץ צאן: وربما كان ذلك ليبدو[19] ما استعمل فيه التذكير والتأنيث جميعا. مثل פעם בחוץ. فانّهم مرّة انّثوه فقالوا זאת הפעם ومرّة ذكّروه فقالوا אך הפעם הזה: وقد تكون علّة تكريرى ان يستبين[20] منه استعمال العبرانيين لبعض الالفاظ مرّة بزيادة حرف ومرّة بغير زيادة[21] كقوله פערו עלי בפיהם بزيادة الباء. وقالوا ופיהם פערו למלקוש: وربما كانت علّة *التكرير تبيين[22] ما كان بالجميع[23] بلفظ التذكير والتأنيث جميعا. *مثل قوله משרת משה מבחוריו [بلفظ التذكير]. وقوله[24] כימי בחורותיך بلفظ التأنيث. ومثل מנינים ומנינות. חניתים וחניתות: وقد تكون للتكرير معان اخر سوى هذه لم اذكرها لك. فتذكّر[25] ذلك نعما وادر انه[26] بقصد منّى لاثير به فائدة ما:

واعلمْ انّى قد اعتمد اثبات بعض الالفاظ החסירות יתירות. خوفا من اشتباه يقع فيها لمن لم يكن قوىّ الذكر لصحيح[27] اللفظ. مثال ذلك ان ופארכם על ראשיכם يكتب חסר بلا יוד وهو جمع פאר اعنى פארך חבוש עליך. فاثبتّه انا بياء لئلا يقرأ بشوا تحت الراء كما يقرأ الواحد اعنى פארך חבוש עליך. فانقل هذه[28] ومثله على حسب ما تجده واجعل (جميع) ما ذكرته من هذا نموذجا لكل ما يرد عليك من مثله مما لم اذكره لك:

---

[5] R. هذه الرتبة. [6] R. תם אכתצאר. [7] O. יסתגזה. [8] R. يكون. [9] R. والعود. [10] R. אד. [11] So both MSS.; the Heb. transl. has לא הספיק. [12] O. باثبات. [13] R. منه. [14] R. هو متّخذ. [15] Corrected in O.; orig. נחת. [16] R. فربما. [17] R. لانظر. [18] [19] R. יבדו. [20] R. ليستبين. [21] R. continues كقولهم פערו עלי בפיהם مرّة بزيادة حرف ومرّة بغير زيادة. وامّا قوله ... [22] R. تكرير التبيين. [23] R. מן אלגמיע. [24] R. فقوله. [25] O. פתד̈כ̈ר. [26] R. מנה. [27] O. אלצחיח. [28] O. הדא.

❊ المقالة الاولى من كتاب الاصول فى حرف الالف ❊

الالف والباء לראות באבי הנחל ترجمته لانظر الى
ابّ الوادى[1] وهو الكلأ اى العشب. وقد يسمّى[2] الموضع
الذى ينبت الكلأ *بهذا اللفظ[3] ايضا كما قيل עודנו
באבו לא יקטף يريد فى موضع منبته. وقد[4] تقول العرب
5 للمرعى[5] ابًّا كما تقوله[6] للكلأ: [قال רבינו האיי ז״ל فى
كتاب الحاوى فى עודנו באבו לא יקטף انه الاصل الذى[7]
ينبت فيه بانّه يرى قول الاولين ז״ל لاصل الشيء אב
فى قولهم]:[8] وقد فسّر فى באבי הנחל. בפרי הנחל[9] وشبّه
بالسريانى الذى يقول فى ולא יתם פריו. ולא יפסוק אביה.
10 وقولنا نحن فيه اظهر لقوله לראות הפרחה הגפן הנצו
הרמו[נים]. فلو[10] انه كما قيل (من) انه ثمار لما التمس
هل ظهر النوار:

الالف والباء المضاعف אביב קלוי באש فريك: [قال
רבינו [האיי?] אביב هو فريك الشعير.] ثم قال وحقيقة
15 אביב ما استحكم من السنبل كقولهم ז״ל ר׳ עקיבא
אומר אם עשבים הם יוסף ואם אביב ינפין][11]:

الالف والباء والدال[12] אבדת עם כמוש. והאביד
שריד. אבד ושבר. قد ذكر[13] فى كتاب حروف اللين من
تصريف هذا المعنى ما يستجزئ فليلتمس[14] من هناك:
20 ومن هذا المعنى אבדון ומות. وقد اسقط النون منه فى
שאול ואבדו:

الالف والباء والهاء ולא אבה יהוה אלהיך. قد ذكر
من تصريف هذا المعنى فى كتاب حروف اللين ما
فيه كفاية فليلتمس[15] من هنالك: ومن هذا المعنى ותפר
האביונה ترجمة اللفظ وتبطل الارادة. وذلك كناية عن
البضع: وذكر هناك ايضا معنى ثانيا[16] وهو למי אוי למי
5 אבוי. כי לא יחדל אביון: ويمكن ان يكون (من) هذا
الاصل אב ואם وهو اسم ناقص اللام كنقصان אח:
وللفظة אב معان. منها المعنى المشهور المعروف وهو
الابوّة. ويقال فى الله عزّ وجلّ (على سبيل الاستعارة
للخالق[17] البارئ. مثل قوله) הלא הוא אביך קנך[18]: ومنها
10 *الاستاديّة وهى[19] على ضربين [ايضا]. احدهما استادية المهن
العملية[20] كقوله אבי כל תופש כנור. אבי ישב אהל. والثانى
استادية المهن العلمية[21] كاستادية الرأى والسنّة والسياسة.
قالوا והיה לי לאב ולכהן. והיה לאב ליושב ירושלים.
וישימני לאב. ואבי ראה נם. אבי אבי רכב ישראל: חלפו
15 עם אניות אבה الاقرب فيه عندى ان يكون اسما لواد
معروف مشهور عندهم. وانما اقتصر عليه[22] دون غيره من
الاودية كما اقتصر على ר״ן دون غيره من الاشياء فى
قوله וימי קלו מני רץ. ولا معنى للاعتلال عليهم فى
مثل هذا:

20 **الالف والباء والحاء** אבחת חרב لا اشتقاق لهذه
اللفظة فى ما بين ايدينا من اللغة ومعناها باد للنفس.
والاخلق[23] بها ان تكون *بريق السيف ولمعه[24]:

---

[1] R. אלואד. [2] O. יסמו. [3] R. בהאד אללפטה. [4] O. وكذلك. [5] R. للمنبت. [6] R. تقول. [7] MS. אלתי.
[8] The Heb. transl. has not the passage added from R. [9] R. adds انه ثمر. [10] O. פלי. [11] The Heb. transl. has not the passage added from R. [12] R. continues אבד ينقسم قسمان كثيران اقساما متقاربة (so MS.) المعنى فيها (so MS.) فمنها الضياعة قوله או מצא אבדה. ومنه الهلاك مثل יאבדון. ومنه אבדון ומות. ومنه الضلالة (אלצ׳אללה .MS) قوله האובדות לך. ومنه الانتلاف (so MS.) قوله ובאו האובדים. ومنه اختفاء الشيء عن طلبه قوله יאבד לב המלך مقلوب من هذا (הדא מן .MS) الاصل قول العربية من معناه باد الشيء يبيد. The Heb. transl. has not this passage. [13] R. ذكرنا. [14] O. פי ללתמס. [15] O. פילתמס. [16] Both MSS. תאן. [17] O. אלבאלק. [18] R. adds على الاستعارة. [19] R. استادية وهو. [20] R. العلمية. [21] O. العملية. [22] R. adds من. [23] O. ואלבלק; R. ואלבקא. [24] O. برق السيف ولمعانه.

الالف والباء والكاف ויתאבכו גאות עשן على زنة ויתאבלו העם מאד. وهى لفظة مفردة ومعناها الشموخ والاستعلاء[25]. وقد فسّر فيها التكاثف:

الالف والباء واللام ונפשו עליו תאבל. אבל וחפוי ראש. כאבל אם. האבלתי כסיתי עליו. כי התאבל שמואל אל שאול. מתאבל אל שאול. התאבל[26] נא. ויעש לאביו אבל שבעת ימים. אבל מצרים. معناها حزن وتحزّن. وقد لخّصنا معنى אבל מצרים فى باب[27] الاضافة من كتاب اللمع من هذا الديوان: وقيل على سبيل المجاز والاستعارة من الآدميّين אבל תירש وانما هو مصروف الى الآدميّين: ومعنى اخر על זאת תאבל הארץ. אבלה יהודה. ויאבל חיל וחומה. معناها الخراب والوحشة: אבל אדוננו كلمة يستفتح بها الكلام. وترجمتها اما انّ الامر هكذا. ومثلها אבל אשה אלמנה אני. אבל בן אין לה. معنى هذه الالفاظ كلّها اما انّ الامر هكذا. אבל שרה אשתך معناه[28] *التثبيت والتحقيق.[29] وترجمتها ايضا اما انّ *שרה ستلد[30] اى حقّا سيكون كذا وكذا لانّ هذين المعنيين لاما. ومثلها אבל אשמים אנחנו حقّا انّا مذنبون. אבל העם רב لكن وغير[31] انّ الامر كذا: אובל אולי وادى موضع كذا. وربما كانت هذه الالف مبدلة من ياء ועל יובל ישלח שרשיו: وامّا ועד אבל הגדולה فاحسن[32] ما يقال فيه عندى هو مثل ما قاله התרגום فى אבל מחולה. فانّه حيث ما وقع[33] يقول فيه מישר מחולה ومישר بالسريانى هو עמק بالعبرانى او אילון كما قيل עם אילון מוצב. وفى באלני ממרא. فكانّه قال ועד עמק הגדולה او ועד אלון הגדולה. الّا انّ התרגום فيه اعنى فى אבל הגדלה غير هذا المعنى وليس بموافق لى:

الالف والباء والنون והאבן הזאת حجر بالاطلاق. אבני שהם حجارة بلور[34]: وقد يستعار هذا اللفظ للرئيس كقوله אבן מאסו הבנים. הנני יסד בציון אבן. משם רעה אבן ישראל. وقد قيل ايضا عن الملائكة בתוך אבני אש התהלכת: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן صنجة: את האבן הבדיל هى الرصاصة التى يزن بها البنّاء. ومثل ذلك ונטה עליה קו תהו ואבני בהו. את אבן העפרת يراد به قطعة كبيرة من رصاص. אבני הברד مثل ذلك وهو ما جلّ منه اعنى (من) البرد: והנה הוא עשה מלאכה על האבנים هما آلتان[35] يتّخذ بهما الخزفانىّ الخزف من الطين[36] وهما رحيان[37] من خشب. احداهما اكبر وهى السفلى والاخرى[38] اصغر وهى العليا. وانما قيل لهما אבנים وان لم يكونا[39] من حجر تشبيها[40] بالارحاء المتّخذة من الحجر[41]. وليس هذه آلة فخّارى بلدنا هذا بل هى آلة فخّارى المشرق. الّا انّى[42] قد رأيتها فى بلدنا هذا عند بعض صنّاع اهل المشرق الذين عندنا وهدانى[43] الى ذلك البحث عن معرفة حقيقة هذه اللفظة والحرص على الوقوف عليها. وامّا المعنى فى וראיתן על האבנים فهو مسقط الولد من بطن امّه ويقال له المثبر اى משבר. وهذه اللفظة مشتقّة من בן ובנים والالف فيها زائدة كزيادتها فى דבר דבור על אפניו. وانما سمّى المكان بذلك لسقوط الاولاد فيه:

الالف والباء والسين משור אבוס. וברבורים אבוסים (مقتطع من אבוס)[44] معلوف ومعلوفة[45]. وفى המשנה אין אובסין את הגמל اى لا يعلف[46]. אבוס בעליו. אם ילין על אבוסך معلفك. באין אלפים אבוס בר عند عدم البقر يكون *مخزن العلف[47] نقيّا اى لا علف فيه. פתחו מאבוסיה مخازن بالاطلاق:

الالف والباء والقاف אבק ועפר عجاج. ויאבק איש עמו (مقتطع من אבק. وذلك اثارة الغبار عند المصارعة)[48] وتعجّج معه اى تصارعا حتى اثارا العجاج: אבקת רוכל ذريرة عطّار. هذه ترجمة اللفظ والمعنى اخلاط العطّار:

الالف والباء والراء אביר יעקב. אביר ישראל جليله[49]. يعنى الله عزّ وجلّ. ربما[50] كانت هذه اللفظة غير مضافة على زنة שריד ופליט. وربما كانت هذه صيغتها وهى غير مضافة مثل הוה גביר: وبنية اخرى אביר הרעים. אבירי לב. ربما كان אביר יעקב مخفّفا من אביר הרעים: דהרות אביריו جلّة الخيل وعتاقها: להם אבירים يريد

[25] O. אלשמור ואלאסתעא. [26] O. התאבלתי. [27] O. בנגב. [28] R. معناها. [29] Transposed in R. [30] R. سارة زوجتك ستلد لك ابنا. [31] The Heb. transl. has אלא שהדבר כך. [32] R. has here the word عندى; omits in l. 22. [33] R. continues קאלה אלתרגום יקאל מישר. [34] R. البلور. [35] O. الآلتان. [36] O. אלפוין. [37] R. orig. ריחאן; corrected רחתאן. [38] R. ואלאכרה. [39] R. יכנא. [40] R. תשביה. [41] R. חגר. [42] R. אנא. [43] R. וחדאני. [44] The Heb. transl. has not the words added from O. [45] O. מעלף ומעולפה. [46] R. continues לאיאסי; O. לאיאם. [47] R. معلف البقر. [48] The Heb. transl. has not the words added from O. [49] R. גלילא. [50] R. وربما.

السماوات سمّاها بذلك[51] لعظمها وجلالها. وانما نسب طعامهم الى السماء لنزوله عليهم من العلو[52] كما قال (عـ‌ـه) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. وايضا ולחם שמים ישביעם. وايضا ודגן שמים נתן למו: אבירי בשן جواميس البشنيّة يريد اجلاف[53] الناس وجفاتهم على التشبيه: ארך האבר[54] طويل الريش. יעלו אבר כנשרים ينبتون ريشا بضمّ الياء. وربما كان هذا من المقلوب على مذهب ושרץ היאר צפרדעים. ישרצו המים שרץ נפש חיה. وربما سمّى به الجناح كما قيل באברתו יסך לך. ישאהו על אברתו. אם אברה חסידה ונוצה. وربما استعملت هذه اللغة فى الطيران لانّه بالريش وبالجناح يكون[55] كما قيل המבינתך יאבר נץ يمدّ جناحيه (مقتطع من אבר. وهو مستقبل من فعل ثقيل اعنى من האביר على زنة השליך[56]). اى يطير مثل قوله יפרש כנפיו לתימן:

الالف الجيم والدال אגדת אזוב جُرزة صعتر اى حزمة وقبضة لانّها تجمع وتحزم وتربط. واشتقاقها مما قيل فى المשנה كما ستراه فى اخر الباب. وقال فيه الترגום איסרת איזובא. وهذا مجانس لقول العبرانى ואסרה אסר על נפשה وتعقد عقدا وتربط ربطا على نفسها. وايضا אסרו הסוסים اسرجوها وشدّوها[57]. ויהיו לאגדה אחת وصاروا عقدا واحدا *اى تجمّعوا[58]. התר אגדות מוטה حلّ عقد الزيغ والميل[59] والظلم. وهذه اللفظة اعنى אגדה مشتبهة[60] لقول المשנה אין אוגדין את הלולב אלא במינו لا يعقد لا[61] يربط ولا[62] يحزم. وايضا אגודה של שטרות[63]:

الالف والجيم والزاى אל גנת אגוז هو الجوز. وهذه اللفظة مشهورة فى المשנה:

الالف والجيم واللام אגלי[64] טל:

الالف ولجيم والميم אגם מים اجمة غدير لانّ الاجمة لا تخلو من الماء. انما حقيقة الاجمة غيضة. והיה השרב לאגם يريد به مكان השרב: כדוד נפוח ואגמון قد اختلف فيه اهل التفسير. فقال بعضهم انه من هذا المعنى المذكور واشار الى البخار المرتفع من الماء[65] فى زمان الشتاء. وقال بعضهم انه البرديّ مثل התשים אגמן באפו. הלכף כאגמון ראשו. واشار الى دخان البردى المحرق وان لم يكن فى الפסוק ذكر احراق. وقال بعضهم[66] فيه انه قُمقم ليجانس به הדוד كانّه قال ואגמון נפוח. ومما هو بردى قوله והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש اراد البردى النابت[67] على المעברות وهو مقلوب ובכלי גמא. وانما عظم وشنع هنا احراق البردى بقوله ואת האגמים שרפו באש[68]. لانّه قد ينبت منه على شواطئ الانهار العظيمة ما يمنع الاعداء[69] من الدخول والنفوذ الى المدائن[70] التى هى على تلك الانهار لكثرته كما هو مشاهد الآن فى كثير من المدن: وما يبعد عندى فى هذه اللفظة ان يكون تفسيرها حصونا. ويكون لفظها مجانسا لقول العرب للحصون آجاما[71] بمدّ الهمزة. واحدها اجم بضمّ الهمزة والجيم. بل هذا الذى تميل نفسى اليه فى تفسير ואת האגמים שרפו באש:

الالف والجيم والنون וישם באגנות فى الاجاجين يريد الطاسات التى هى المזרקים מזרקי כסף. ومثله שררך אגן הסהר (ترجمته) سرّتك كاجّانة[72] القمر (شبّه القمر فى استدارته بالاجّانة[73] وشبّه السُرّة[74] به:

الالف والجيم والفاء וכל אגפיו אזרה לכל רוח اجنحته يريد عساكره المشبّهة بالاجنحة كما قيل فى العساكر והיה מטות כנפיו. وهذه اللغة مجانسة للسريانى اعنى لقوله וגפין די נשר לה: فقد يمكن ان تكون هذه الالف فى العبرانى زائدة لا اصلا. ومثل ذلك ואת כל מברחיו בכל אגפיו בחרב יפלו تفسيره[75] وجميع الهاربين من جميع عساكره. الباء فى בכל بمعنى מן كما قيل והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו اى من הבשר ומן הלחם. ומברח صفة على زنة מסכן واختلاف الحركة من اجل الحاء. وجائز ان يكون على زنة ויהי המלצר. הלא מצער היא:

الالف والجيم والراء אגרה בקיץ מאכלה. אגר בקיץ. ויין לא תשתה ולא תאגר. *معناه الجمع[76]: לאגורת

---

[51] O. كذلك. [52] O. العلى. [53] R. אגלא. [54] R. continues هو. [65] O. continues הדה אללגה. [56] The Heb. transl. has not the words added from O. [57] R. אסרונהא ושדונהא. [58] R. وتجمعوا. [59] O. מיל. [60] R. مشبهة. [61] So both MSS. [62] R. לא. [63] R. g. . . . ואגוד . . . א׳ גמע. [64] R. g. . . . مخازن. [65] O. الامياه. [66] O. בעין. [67] O. אלנבאת. [68] O. continues לאנה אחראק אלברד. [69] R. אלעדא. [70] O. ואלנפור אלאלמדאין. [71] Both MSS. אגמא. [72] R. orig. סרך כאגאג; corrected כאגאן. [73] R. orig. כאלאגאנה; corrected כאלאגאנה. [74] O. السرر. [75] R. تفسيرها. [76] R. معنى للجميع جمع.

כסף بمعنى גרה الذى هو دانق. وكذلك قال فيه الתרגום למעה דכסף. وليس من لغة גרה: وقد جعله قوم من السريانى اعنى תרגום שכר الذى هو אגרא. وهو ضعيف جدّا لاضافته الى כסף كاضافة ככר الى לחם فى قوله וככר לחם אחת فهو اذًا كمّيّة ما مثله: ואגרת פתוחה בידו صحيفة[77]. والجمع וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה. ותרגום כקרא מלך ישראל את הספר. ית אגרתא:

الالف والدال والباء ולאדיב את נפשך الوجه فيه ולהאדיב على زنة ולהכחיד ולהשמיד فحذف الهاء ونقلت حركته الى اللام كما صنع فى לשמיד מעזניה الذى اصله להשמיד فصنع به كما قلنا[78] فى ולאדיב. وقد ادخلنا هذه اللفظة فى باب דאב من المستلحق. وهى محتملة لذلك ايضا على سبيل القلب وعلى وجه اخر ايضا. وهو[79] ان تكون الالف فيه زائدة كزيادة الالف فى אדוש ידושנו وان تكون (الف) עיני דאבה מני עני اعتلّت فجاء الفعل على البنية الثقيلة المعتلّة[80] اعنى على הדיב ידיב ולדיב فزادوا على ולדיב الالف فصار ולאדיב بانفتاح اللام لوقوعه على حرف ظاهر متحرّك. وجوّزنا فيه ايضا فى ذلك الكتاب ما اثبتناه فى هذا الديوان[81]:

الالف والدال والميم אדמה עצם מפנינים. מדוע אדם. אדמים כדם. פרה אדומה. כי יתאדם. מגן גבורהו מאדם. אלים מאדמים. والصفة ايضا והוא אדמוני. وقد ضاعفوه[82] فى לבן אדמדם. לבנה אדמדמת. والثقيل אם יאדימו כתולע. ومعنى الجميع *الحمرة والشقرة[83]. אדם פטדה ياقوت احمر خاصّة: אדמה يراد به[84] الارض فى مثل قوله על האדמה אשר נשבע كانّه قال על הארץ. وفى مثل על אדמה טמאה תמות. ويراد بها التراب فى مثل ואדמה על ראשו. בצום ושקים ואדמה עליהם. ואדם مشتقّ منها: وقد يكون للفظ אדם مواضع. منها אדם הראשון المجبول منها المشتقّ اسمه من اسم אדמה: وقد يراد به جميع الآدميّين[85] فى مثل לא ידון רוחי באדם: ويراد به الشخص الواحد منهم فى مثل אדם כי יקריב: ويراد به الذكران من الناس خاصّة فى مثل וכל בכור אדם בבניך תפדה. ושכלתים מאדם. אדם אחד מאלף מצאתי: ويراد به الاناث منهم خاصّة فى مثل כתפארת אדם לשבת בית: ويراد به العامّة من الناس دون الخاصّة فى مثل גם בני אדם גם בני איש: ואדם اسم قرية *הרחק מאד מאדם העיר[86]:

الالف والدال والنون לכן ישלח האדון. הוי אדון. (سيّد). לאדני האדנים. سيّد السادة. אם אדניו יתן לו אשה. سيّده. علامة الجمع فى هذه الالفاظ هى وما وقع منها للآدميّين للتفخيم وهى فى الله عزّ وجلّ للتعظيم: ככר לאדן. והאדנים לעמודים. قاعدة وقواعد:

الالف والدال والراء מה אדיר שמך. ما اجلّ اسمك وما اعظمه. יגדיל תורה ויאדיר. يكثر العلم ويعظمه. נאדרי בכח. ואדיריהם שלחו צעיריהם. اجلّاءهم وعظماءهم. והיה אדירו ממנו. جليله وسلطانه. ויקח שרי המלך ואת האדירים. לארז[87] אדיר. וצי אדיר. عظيم وجليل. والمؤنّث לגפן אדרת: באדיר יפול يريد الفأس[88] العظيمة التى يقطع بها الشجر وتسمّيها[89] العرب الكرزين[90]. והתפלשו אדירי הצאן يعنى اجلّاء الرعاة وعظماءهم. ومثله בספל[91] אדירים. כי שדדה אדרתם استبيحت واستهلكت جلالتهم وعظمتهم كما قيل قبله אשר אדירים שדדו. ومن هذا المعنى عندى אדר[92] היקר. جلالة البهاء والعزّ. وانما كثرتُ بهذه الالفاظ لاريك انّ هذه اللغة يوصف[93] بها كل جليل فى جنسه وفى نوعه: כאדרת שער. אדרת שנער. كساء: واعلم انّ (فى) נאדרי בכח معانى[94] تلقح الذهن. منها انه يحتمل ان يقال فيه انه نعت مؤنّث للימין يسدّ مسدّ الخبر. وانّ التاء التى هى علامة التأنيث[95] ساقطة منه كسقوطها من قوله אל בית הנשים שני اراد שנית. ومثله מדה שני اراد מדה שנית. واصله ان يكون נאדרית: ويحتمل ايضا ان يقال فيه انه نعت مذكّر للימין يسدّ مسدّ الخبر على ان يكون الימין هنا مذكّرا. وان تكون الياء زائدة فيه كزيادتها فى היושבי בשמים. الّا انّه نكرة فى هذين الوجهين وان كان فيهما نعتا للمعرفة[96] لانّ المعرفة قد تنعت بالنكرة فى لسان[97] العبرانيين *كما قيل[98] את הכבש אחד وغيره: ويحتمل ايضا ان يراد به הנאדרי בכח وذلك على احد ثلاث اوجه[99].

---

[77] O. صفيحة. [78] R. قلناه. [79] O. وهى. [80] R. has the three words without the article. [81] R. g. ...ודאבו דבול אל...מן מע... [82] O. צאעטה. [83] Transposed in R. [84] R. بها. [85] O. אלאדממן. [86] O. הרחק מאדם מאדם רע. [87] O. לאדן; R. לאבן. [88] O. אלפטס. [89] R. takes فأس as a masculine noun. [90] O. אלכחין; R. אלברזין. [91] R. g. ר...פיה לקן... [92] R. g. [ر]قيل فيه طيلسان الوقا. [93] O. מצף. [94] R. מעני. [95] O. אלתאניה. [96] O. למערפה. [97] R. كلام. [98] R. כמתל קו׳. [99] O. נאוגה; R. ג׳ וגוה.

امّا على انه نعت للامين على الوجهين المتقدّمين من التذكير والتأنيث. ويكون للخبراعنى خبر الابتداء وهو ימינך[1] فى ما بعده. وامّا على انه نعت للّه اعنى لقوله יי والياء مزيدة ويكون للخبر فى ما بعده. وامّا على انه *نداء والياء مزيدة فيه[2] كما قيل فى מי כמכה נאדר[3] בקדש الذى هو ايضا نداء خاصّة لا غير والخبر فى ما بعده ايضا: ويحتمل ايضا נאדרי בכח ان يكون خبر ابتداء مضمر كانّه قال היא נאדרי او הוא נאדרי:

الالف والهاء المضاعف אהה אדני اوّه وهى لفظة معناها تاوّه وتالّم[4]:

الالف والهاء والباء אהב[5] את יוסף. קראתי למאהבי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين من تصريفه معما استلحقنا نحن عليه فى المستلحق ما فيه كفاية: وذكرنا نحن فى كتاب التشوير[6] وفى كتاب التسوية فى תאהבו פתי ما لا غنى باصحاب النحو العبرانى عن معرفته والوقوف عليه. واحتججنا فى غير هذين الكتابين على مذهبنا فيه بحجج بيّنة. وبرهنّا عليه هناك ببراهين واضحة اندرجت لنا فيه علوم كبار[7] فى نحو اللغة العبرانية يطول نقلها هنا ويصعب فليلتمس[8] ذلك من هناك اعنى من كتاب التشوير. ومذهبنا فيه الآن مستمرّ على كونه فعلا ثقيلا لا غير كما قلنا فيه فى كتاب التشوير من اجل الשוא التى تحت التاء: ويمكن ان يكون من هذا الاصل *ومن هذا[9] المعنى אהבו הבו اعنى הבי وتلخيص ذلك ان يكون اسقط[10] الف אהבו الذى بِצירי تحت الهاء كما اسقط لام לקח من קח על מים רבים ونون נתן من תחה לי ערף الذى اصله נתתה לי وياء ירד من והיום רד מאד. وامّا كون الטעם تحت الباء فغير منكر فى فعل الملحّنين. وجائز ان اقول انه لما غيّر اوّله بالحذف رأوا تغيير مقطعه ليعلم انه على غير كنهه[11] واصله אהבו אהבו وتكريره للتأكيد:

الالف والهاء والياء אהי מלכך אפוא. هو مقلوب איה. ومثله אהי דבריך מות. אהי קטבך שאול. يعنى ما كانوا يقولونه هم وامثالهم من المنكرين للقدرة وذلك قولهم כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה. (والتقدير איה דבריך כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה):

الالف والهاء واللام ויאהל[12] (مقتطع من אהל. וחשבה ואהל اسم رجل[13]) עד סדום. הן עד ירח ולא יאהיל[14]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين منه ما يكفى. وقد يسمّى البيت المبنىّ[15] من طين وصخر[16] אהל مجازا كما قيل אם אבא באהל ביתי. והלכת לאהליך. לאהליך[17] ישראל: ومعنى اخر כאהלים נטע יהוה. מור אהלים וקנמון. מור ואהלות فسّر فيه الصندل[18]: وقد فسّر فى כאהלים נטע יי كالمضارب التى نصبها الله فحمل محمل כי באהלים תשבו. وربما جاز ذلك لانّهم قد قالوا فى جمع בקר. לבקרים אצמית כל רשעי ארץ وغيره مثله:

الالف والواو حقيقة هذه اللفظة ان تكون لاحد الشيئين مثل מן התורים או מן בני היונה. ثم يتّسع بها الباب فيدخلها معنى الواو الذى للعطف (مثل) או הודע אליו חטאתו. או אז[19] יכנע. או לאיל תעשה מנחה. או חפשה. או כי ישוב. ונתן אליך אות או מופת: وتكون للشرط بمعنى אם مثل או בן יגח או בת יגח اردت[20] الاول. وتقديره אם בן יגח או בת יגח كما قال אם עבד יגח השור או אמה. ومثله או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום [المعنى] אם נודע. وايضا או עשיתי בנפשי (المعنى אם עשיתי שקר). لكنّهم ادخلوا الواو فى الجواب [فى قوله וכל דבר לא יכחד מן המלך. وقلّ ما يدخلونها] فى جواب אם اذا لم يكن فعلا ماضيا: وتكون או بمعنى אם לא مثل قوله או איה אלהי המשפט. شرحه والّا فاين ربّ الحكم بمعدلة من هذا. فتكون לא على هذا مضمرة كانّه قال ואם לא איה אלהי המשפט: وتكون [או] للتبعيض ولا تكون الّا متكرّرة فى معنى امّا المتكرّرة فى كلام العرب مثل או נפש אשר תגע בכל דבר טמא. شرح ذلك او[21] انسان يدنو بشىء من الانجاس امّا بكذا وامّا بكذا. اذ لا يجوز ان تكون تفسير או בנבלת חיה טמאה او بكذا. لانّ או تعطيك احد الشيئين دون الآخر

---

[1] O. continues .פי אליא מזידה ויכון אלכבר [2] O. נדא ואליא מזידה פיה פי מא בעדה ואמא עלי אנה נעת ללה אעני לקולה .ואליא מזידה פיה [3] R. g. .الجميع جلال[ة] [4] This root is added in R. by the glossator; it is not in O. and not in the Heb. transl. [5] R. g. .معنى الـ... [6] O. אלתשויה; R. المستلحق; the Heb. transl. .בס׳ התוספת ובס׳ התוכחת [7] R. .كبيرة [8] O. .פי לתאמס [9] R. .وهذا [10] O. .אסקאט [11] R. .בניה [12] R. g. .وخيّم مشتقّ من אהל [13] The words added from O. are not in the Heb. transl. [14] R. g. ...למע [15] R. .مبنى [16] O. טין יצכר; the Heb. transl. בנוי מחמר ואבנים; R. .וסכר [17] R. g. ...כביה [18] R. g. .وقيل عنبر [19] R. g. .بمعنى حتى [20] R. .ארדדת [21] O. .אי

ولو كان كذلك لكان נבלת חיה טמאה وما بعده غير داخل تحت כל דבר טמא وليس الامر كذلك. لانّ כל דבר טמא عامّ لما[22] ذكر بعده بعموم الجنس لانواعه. وتلخيص[23] ذلك انه لما عمّ[24] فقال בכל דבר טמא خصّص على سبيل التبيين (فقال) امّا بكذا وامّا بكذا. هذا ما يدلّ عليه اللفظ واستعمال اللغة: وامّا اهل النقل فقالوا בכל דבר טמא (מה) תלמוד לומר בכל דבר רבי עקיבא[25] אומר להביא את הנגעים שאין יורדות להן[26] אלא בדבר يريد נגעי בתים ובגדים. وليس هذا بمناقض لقولنا لانّ החכם انما علّل دخول דבר فى اللفظ. الا تراه يقول בכל טמא (اى انه لوقال בכל טמא) לאجزأ: وتكون או بمعنى איך (مثل) או נשיש שבט בני מואסת כל עץ المعنى كيف نسرّ وانما يقصد هذا السيف שבט בני خاصّة يعنى ישראל وينكب[27] عن سائر الامم كما قال מואסת כל עץ يعنى الحرب:

الالف والواو والباء אוב וידעני. דרשו אל האבות[28] هذا اسم لبعض الصناعات المحرّمة علينا التى كان يلتمس بها (متّخذوها) علم الغيب بزعمهم: כאובות חדשים خوابى:

الالف والواو والدال על אדות באר המים. על אודותי ועל אודותיך. על אדות האשה הכשית. על אדות[29] האשכל. على قصّة كذا وكذا: כאוד מצל משרפה קבס. وقد قيل فيه انه محراك النار:

الالف والواو والهاء נפשי אויתיך[30] בלילה. אוה למושב לו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين منه ما فيه الكفاية فى علم تصريفه بالذى استلحقناه فى المستلحق: وذكر فى كتاب حروف اللين معنى اخر فى هذا الاصل وهو לביתך נאוה קדש. לא נאוה לנבל שפת יתר. נאוו לחייך בתרים. ومن هذا المعنى عندى תאות אדם חסדו. ترجمته جمال الانسان فضله وخيره: وادخل هناك فى جملة هذا المعنى הנוה והמעננה وليس ذلك ببعيد. لكن الذى نذهب نحن اليه فى هذه اللفظة ونفضّله هو ان تكون من معنى נוה[31] משלח ונעזב اى اللازمة الנוה لرفاهتها ونعمتها كما قيل ונות בית תחלק שלל (الذى تفسيره) المخدرة اى اللازمة للخدر: وفى الاصل معنى ثالث اضفناه نحن اليه فى المستلحق ونبّهنا[32] على انه منه. وهو והתאויתם לכם الذى تفسيره وتحدّون لكم. وادخلنا معه هناك עד תאות גבעת עולם وفسّرنا فيه الى ابعد غايات الجبال واقصى حدود ارتفاعها اى انّ هذه البركات عظمت وجلّت وارتفعت الى هذه الحدود وهذه الغايات:

الالف والواو والحاء ומלאו בתיהם אוחים فسّر فيه نموس[33]:

الالف والواو والياء אוי לך מואב. אויה לי. معناه الويل والتعس والتحزّن كما تقول العرب أوّ من كذا بفتح الهمزة وتشديد الواو وفتحها على معنى التحزّن:

الالف والواو واللام[34] אולי יי אתי لعلّ [الله][35] يكون معى[36] ومثله אולי ימשני אבי لعلّ *ابى يجسّنى[37]. وهذه اللفظة تكون لمرجوّ ومخوف كما ترى وهى عند العرب كذلك ايضا: ولها موضع اخر فى معنى לולי [مثل] אולי נטתה מפני (فوضع بعض حروف المعانى مكان بعض. وقد تفعل العرب مثل هذا قيل لولا نزل هذا القران بمعنى الا)[38]: ولها *موضع اخر[39] فى معنى אם مثل אולי יעשה זרים יבלעהו المعنى ואם יעשה זרים יבלעהו: על אובל אולי مكان ما [فى العراق][40]: כי אויל עמי جاهل احمق. ואוילים לא יתעו يريد به (هنا) الجهّال بالطريق خاصّة. والمؤنّث على القياس אוילה على زنة גביר וגבירה. ومن عادة العبرانيين ان يقلبوا الهاء فى مثل هذا البناء تاءً ويحذفوا الياء منه كما قيل לעולם אהיה גברת. وكذلك يصنعون فى بناء אדיר قيل לגפן אדרת. وكان القياس على هذا ان يقولوا فى مؤنّث אויל بعد قلب[41] الهاء تاءً وبعد حذف الياء אולת على زنة גברת ממלכות. فلما[42] استصعبوه نحوا به نحو بناء אדיר فقالوا ואולת בידיה תהרסנו فاخرجوا الصفة مخرج الاسم اعنى مخرج אולת אדם תסלף דרכו. ענה כסיל כאולתו: وربما كان فى

[22] R. כמא. [23] O. ותכליץ. [24] R. עאם. [25] R. עקיבה. [26] R. להם. [27] R. وينسب; O. וינכד. [28] R. g. قيل فيه الشعوذة. [29] R. g. قيل فيه بسبب كذا وكذا ومن اجل كذا.... [30] R. g. ...ارادة. [31] O. נאוה. [32] O. ونبهناه. [33] R. النموس. [34] O. is here a little confused; it reads אול אולי ולהא מוצ̇ע אכר פי מעני לולי אולי נטתה מפני פוצ̇ע בעץ̇ חרוף אלמעאני מכאן בעץ̇ וקד תפעל אלערב מתל הדא קיל לולא נזל הדא אלקראן במעני הלא יי אתי לעל יכון מעי ומתלה אולי ימשני אבי לעל אבי יג̇סני והדה אללפט̇ה תכון למרג̇ו ומכוף כמא תרי והי ענד אלערב כדלך איצ̇א ולהא מוצע אכר... The Heb. transl. reads like R. [35] Both MSS. omit. [36] R. כדא. [37] Transposed in R. [38] The words added from O. are not in the Heb. transl. [39] R. ايضا. [40] The two words added from R. are not in the Heb. transl. [41] R. القلب. [42] R. פמלוא.

الكلام إضمار وهو عندى اولى فيكون[41] تقديره واשת אולת
مثل אשת חן او ונשי אולת حتى يقابل חכמות נשים. كما
قيل כי מרי המה اى כי עם מרי המה:

الالف والواو والميم ראש אמות בית אב. נשיאים
5 לאמותם[42]. שבחוהו כל האמים. وفى السريانى די כל עם
אמה ולשן (أُمّة وأُمَم):

الالف والواو والنون ויהי העם כמתאוננים[43]. מה
יתאונן אדם חי. אם און[44] בידך הרחיקהו. כי לא יצא מעפר
און. מחשבות אונך. المعنى[45] الظلم والتظلّم والفسق. وقد
10 شرحنا هذه الالفاظ بغاية الشرح فى كتاب المستلحق:
אך עשרתי מצאתי און לי. ובאונו שרה את אלהים. מרוב
אונים. ולאין אונים עצמה. כחי וראשית אוני. ראשית אונים.
ואונו בשרירי בטנו. كلّه قوّة. والاجود فى מצאתי און לי
ان تكون الفه[46] مبدلة من هاء הון עשיר קרית עזו لقوله
15 אך עשרתי الّا ان يقال انّ قوّته من اجل העשר: ותקרא
שמו בן אוני. אלוה יצפון לבניו אונו. לא אכלתי באוני.
זבחיהם כלחם אונים. والجميع توجّع وتحزّن: ובית אל
יהיה לאון. הן כלם און אפס[47]. هو العدم. وهذه الواو
مبدلة من ياء הן אתם מאין: והבם עמל ואון. ומשמיע
20 און מהר אפרים. الشقاء والكدّ والتعب:

الالف والواو والصاد ולא אץ לבוא. לא אצתי
מרעה. ויאיצו המלאכים. قد ذكر من تصريف هذا المعنى
فى كتاب حروف[48] اللين[49] الكفاية. وقد فسّرنا نحن לא
אצתי מרעה فى كتاب اللمع من هذا الديوان. ومنه
25 ואץ ברגלים חוטא. והנגשים אצים לאמר. חזית איש אץ
בדבריו: وامّا כי אץ לך הר אפרים فمنحرف من هذا
المعنى قليل. وهو اقرب الى ان يكون فى معنى الضيق
كانّه قال כי צר לך اى ان كان يضيق بك הר אפרים
עלה היערה. والإلحاح من التضييق (ايضا) كما [قال] כי
30 הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו:

الالف والواو والراء כי אורו עיני. האירו ברקיו תבל.
اضاءت. قد ذكر من هذا المعنى فى كتاب حروف اللين
الكفاية. ومن هذا المعنى اشتقّ את האורים ואת התומים:
واعلمْ انّ אורו עיני فعل ذاتى غير متعدّ. وان האירו
ברקיו תבל متعدّ الى תבל. وقد تأتى هذه البنية المتعدّية
(غير متعدّية) ايضا وقيل והארץ האירה מכבודו. فجاء فى
غير المتعدّى من هذه اللغة بنيتان. احداهما הבקר אור
فعل ماض ذاتى وايضا כי אורו עיני. والثانى[50] והארץ האירה
5 מכבודו والترجمة لمّا ضاء الصبح اضاءت عيناى والارض[51]
اضاءت. وهذا المجرى جرى اللسان العربى ايضا فى
هذا المعنى. قالوا ضاء[52] القمر واضاء بمعنى واحد غير
متعدّ: وذكر[53] معنى اخر فى هذا الاصل وهو ולא
תאירו מזבחי חנם. לכו באור אשכם. נשים באות מאירות
10 אותה. وهذا المعنى وهذا اللفظ مجانس لقول العرب لحرّ
الشمس والنار أُوارًا على زنة غُراب *ويجمعونه[54] على
اور[55] على زنة كوز[56]. *وذكرتُ ايضا انا[57] فى المستلحق معنى
ثالثا وهو ויאר את הלילה. ולילה אור בעדני. هما فى ضدّ
المعنى الاول. اعنى انّهما من الظلام كما قيل فى
15 המשנה אור לארבעה עשר: وحيث ما انضاف فى الكتاب
פנים *الى لغة[58] אור مثل יאר יי פניו אליך. האירה פניך
על עבדך. פניך האר בעבדך. באור פניך. באור פני מלך
חיים [فانّما] يراد به الرضا وحسن التقبّل كما قيل فى هذا
المعنى ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם[59]. وقد قيل ואור
20 פני לא יפילון اراد جاهى واعتنائى: אם אראה אור כי יהל
استعارة للدولة والعزّ: כחום צח עלי אור. יפיץ ענן אורו
يريد الغيث: הן פרש עליו אורו غمامه: ללקט אורות[60]
(بُقول). وكذلك قال فيه התרגום ללקטא ירקונין. وقد قيل
فى כי טל אורות טליך انه مثله. وقيل *ايضا فيه[61] انه طلّ
25 النهار يريد انه مشهور ظاهر للجميع لا كطلّ الليل:
מאור כשדים. על כן באורים כבדו יי. מאורת צפעוני معانيها
متقاربة. امّا מאור כשדים فلا يحتمل من المعانى سوى
(المعنى) الصحيح المأثور (فيه) عن الاوائل رضى الله عنهم
ان يترجم من وهدة الكسدانيّين. والوهدة هى الموضع
30 المنخفض من الارض. والدليل على صحّة هذا التأويل
قوله וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם. فعن هذا
الموضع نفسه قيل מאור כשדים. وايضا من בארץ מולדתו
באור כשדים. وليس بالمستنكر ان يريد العبرانيون بقولهم
אור כשדים معنيين متباينين كما يريدون ذلك بقولهم
35 באר שבע وبقولهم בקרת תהיה وغير ذلك كما سيبيّن[62]:

---

[41] R. פיה. [42] R. g. ו... [43] R. g. ...תענתין...ה [י]עני אלענת. [44] R. g. قيل فيه غِلّ. [45] R. معناه. [46] R. אלפא.
[47] O. continues מענא. [48] O. אלחרוף. [49] R. continues منه. [50] R. وايضا. [51] O. continues אצ̇את אי. [52] O. אצ̇א.
[53] Both MSS. continue فيه. [54] R. ויגמעונה עלי; עלי with a red line above. [55] R. אור. [56] So both MSS.
[57] R. ودخلت انا ايضا. [58] O. אליל גרי. [59] R. continues ברצא. [60] R. g. ...כצ̇ר. [61] Transposed in R. [62] R. سيتبيّن.

واما على כן באורים כבדו יי فمعناه[63] حيث ما كنتم من
جزائر البحر القاصية والمواضع النائية[64] البعيدة الشبيهة
بالوهاد والحفر المتطامنة[65] فعظّموا[66] الله واجلّوه. شبّه الجزائر
البعيدة من وطنهم اعنى من الشأم بالوهاد والامكنة
5 المتطامنة[67] لانحجابها عن بلاد الشأم وانستارها عنها:
واما מאורת צפעוני فهى جحره وحفرته[68] التى *ياوى اليها[69].
وكذلك تسمّى العرب الحفرة ايضا وهدة. وقوله[70] ועל מאורת
צפעוני هو مثل قوله על חור פתן وانّ חור פתן هو ايضا
جحره وحفرته مثل قوله חורי עפר וכפים وان كان ישרק. [وقد
10 جمع بالשרק[71]] ايضا على لفظه فى قوله הפח בחורים
כלם. وقد فسّرنا הפח בחורים כלם فى كتاب التقريب
والتسهيل: ועדרים לאורות هو الاوارى[72] والمعالف والمذاود
وهو مقلوب אר[י]ות סוסים:

الالف والواو والتاء אות או מופת دليل وبرهان.
15 והיה הדם לכם לאות علامة. איש על דגלו באותות علامات
(وامارات):

باب الالف والزاى אז ישיר משה ובני ישראל את
השירה הזאת. אז אז יכנע לבבם حينئذ (من حروف
المعانى. وتصاحب الافعال ماضيها ومستقبلها)[73] אז יאסף
20 אתו מצרעתו اذًا *لابرأه من برصه[74]. ومثله ולמה חכמתי
אני אז יותר. وقد يزيدون فيه (ايضا) ياء[75] كما قيل אזי
חיים בלעונו. אזי המים שטפונו اذًا لكان *كذا وكذا.
وقد يزيدون فيه ميما[76] מאז היתה לגוי. ומאז באתי
אל פרעה. גם מאז דברך אל עבדך. (وربما جاء بالنون)
25 ומן אז חדלנו كلّها[77] منذ كان كذا وكذا: אז אמרתי הנה
באתי במגלת ספר اذ قلت يشير بهذا الى بدار الامّة
لطاعة باريها فى كل ما يأمرها به[78] وذلك فى موقف
הר סיני حين قالت כל אשר דבר יי נעשה ונשמע.
فيقول النبى (الان) عن الامّة متوسّلا الى الله ببدارها[79]
30 الى الطاعة זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה
וחטאה לא שאלת אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב
עלי לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי. يقول ما

كنت سألتنا[80] قربانا ولا كنت خرقت مسمعى به اذ
بدرت اليه والى ما تأمرنى به من ضروب التعبّد رغبةً
فى اتيان رضاك. ولא مضمرة والتقدير זבח ומנחה לא
חפצת אזנים לא כרית לי لكن לא الاولى تنوب[81] عنها.
5 وهذا فى العبرانى كثير قد ذكرنا منه جملة فى كتاب
اللمع من هذا الديوان. مثل אל בקצפך תוכיחני
ובחמתך[82] תיסרני وغيره مما לא مضمرة فيه. فقوله אז
אמרתי הנה באתי. ומאז באתי אל פרעה. ומן אז חדלנו
كلّها فى معنى واحد اعنى انه يخبر بها عن زمان
10 ماض. الّا انّ معنى אז אמרתי إذ قلت ومאז באתי. ومن אז
منذ. والفرق بينهما ان מאז ومن אז لابتداء الغاية وليس[83]
فى אז معنى ابتداء الغاية. كما انّ الفرق بين إذ وبين
منذ فى كلام العرب انما هو (انّ) منذ لابتداء الغاية
وليس هذا المعنى فى اذ: واعلم انّ منذ عند العرب
15 لفظة مركّبة وأصلها من إذ فاختصرت الهمزة كما انّ
اصل מאז عندنا[84] מן אז مثل ומן אז חדלנו الذى معناه
من إذ. ومما[85] يكون ايضا فى معنى إذ قوله אז נדברו
יראי יי איש אל רעהו اى فإذ تناجى بعضهم مع[86] بعض
فى هذا الامر سمع[87] الله ذلك. ومثله אז הלמו עקבי סוס
20 يقول ان فى وادى קישון دُسْتُهم بشدّة وطأتى اذ[88] اندرست
اعقاب خيلهم من شدّة رديانها[89] فى الهرب[90] فسقطوا[91]
عنها: קדם מפעליו מאז اول مخلوقاته من قبل اى قدما.
כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי[92] אחיו معناه[93] لما زال
القوم عن اتباعهم من قبل الصباح. وفى الكلام تقديم
25 وتأخير واضمار לא وتقديره[94] כי מאז הבקר לא נעלה העם
هذا ما يوجبه[95] النظر والقياس الصحيح. وقد ذكرنا كثيرا
مثل هذا فى كتاب اللمع (من هذا الديوان). ידעת כי
אז תולד فى هذا ايضا تقديم وتأخير وتقديره ידעת אז
כי תולד وتفسيره هل علمت قدما انّك ستولد ويطول
30 عمرك. فقدّم وأخّر كما قيل על אף אויבי תשלח ידך الذى
تقديره אף על אויבי תשלח. כי רעתכי אז תעלוזי ومن
اجل شرّك قديما تعلزين. وسترى تلخيص כי فى حرف الكاف
وتلخيص תעלוזי فى حرف العين بحول[96] الله عزّ وجلّ:

---

[63] O. فمعناها. [64] O. אלנאהיה. [65] O. אלמתצֿאמנה. [66] R. عظّموا. [67] O. אלמטֿאמנה. [68] R. וחפרה. [69] R. יאוון פיהא. [70] O. יקול. [71] MS. כלשרק. [72] R. אלאואדי; O. אלואדי. [73] The words added from O. are not in the Heb. transl. [74] O. אלברא המן כרצֿה. [75] Added by the glossator in R.; O. omits the word. [76] O. ويدخل عليه من مختصرة (MS. מכתצהה) النون على الاكثر. [77] R. كلّه امر. [78] O. بها. [79] O. באבדאנהא. [80] R. continues عن; O. بعد. [81] O. תנגב. [82] O. ואל בחמתך. [83] R. ولا. [84] O. ענדא. [85] R. וכמא. [86] R. מן. [87] R. فسمع. [88] R. omits; O. אי; the Heb. transl. בעת שהלמו. [89] R. رديانهم. [90] Both MSS. אלחרב; the Heb. transl. במנוסה. [91] O. فاسقطوا. [92] R. מעל. [93] R. ومعناه. [94] R. تقديره. [95] O. يوجب. [96] O. بحيل.

الالف والزاى والباء אגדת אזב جرزة صعتر:

الالف والزاى واللام כי הלחם אזל[97] מכלינו. قد ذكر[منه] فى كتاب حروف اللين للحاجة والكفاية. وربما كان من معناه ודן ויון מאוזל كانّه يريد (به) مسافر. وكذلك قال فيه الترגום בשיירין اى فى رُفَق[98] او فى اسفار من قوله فى ארחת ישמעאלים. שירת ערבאי. وقد قيل ايضا فى אבן האזל انه من هذا المعنى بوجه ما[99]:

الالف ولزاى والنون מי בכם יאזין[1] זאת. قد ذكر من هذا المعنى فى كتاب حروف اللين ما تدعو الحاجة الى علمه: ومعنى اخر מאזני צדק (مقتطع له من מאזנים وهذا مما صحّ من اسماء لا افعال لها)[2]. אזן וחקר وزن الأمور (وعدلها) واستقصاها وبحث[3] عنها وقسّطها تقسيطا. وادخل ابو زكرياء אזן וחקר فى جملة المعنى الاول: وربما كان من هذا الاصل ויתד תהיה לך על אזנך[4] وهو غير مضاف אָזֵן على زنة ירך וכתף. وربما كان الالف زائدا[5] ويكون مأخوذا من قول الترגום סב כען זינך وهو عندنا غير خارج عن هذا المعنى فى الوجه الاول ايضا الّا انّه لغة اخرى:

الالف والزاى والقاف והוא אסור באזיקים. מן האזקים אשר על ידיך الاصل فى هذا الالف الاظهار[6] (فألانوها). وقد يسقطونها من اللفظ ويبنون الكلمة دونها كما قيل בזקים יעברו. רתקו בזקים. לאסור מלכיהם בזקים. وتفسيره جوامع واغلال. وهى مجانسة للّفظ العربى (اعنى) لقولهم للضيق فى الحرب ازق ويقال لموضع القتال لضيقه مأزق: وليس ببعيد ان تكون الالف فى באזקים. האזקים زائدة على לאסור מלכיהם בזקים. وتلخيص ذلك ان اقول انهم[7] لما ارادوا تخفيف زاى הזקים. בזקים كما خفّفوا شين ומחית בשר חי בשאת. ולשאת ולספחת. وميم למני ממסך. המבקשים את נפשך. המעשקה. ומאת המעט. وميم המבלי אין קברים الذى اصله ان يكون شديدا مثل הייטב בעיני " على ما بيّنت فى باب الحذف من باب اللمع. حدث بين هاء הזקים وباء בזקים وبين زايهما[8] ساكن ليّن فاثبتوه فى الخطّ الفا. فهذا عندى احسن ما يقال فى هذين الالفين وان كان ما يبعد ان تكون لغة אזקים غير لغة זקים:

الالف والزاى والراء אזרו[9] חיל. ואתה תאזר מתניך. قد ذكر من هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. وذكرنا نحن منه فى المستلحق ما يكفى: وما يبعد عندى كون ותזרני חיל محذوفا مخفّفا من ותאזרני שמחה كما كان מלפנו מבהמות ארץ محذوفا من כי יאלף עונך פיך. بل هو عندى الاحسن فيه وان لم يكن كذلك عند ابى زكرياء. ومما يحسن عندى كونه من هذا الاصل هو פקדנו הזרה[10] الذى يجب ان يكون ותזרני مأخوذا منه ان لم يكن من هذا الاصل: وفى الاصل معنى اخر מאזרי[11] זיקות هو مثل קודחי אש. والدليل على ذلك قوله[12] ובזיקות בערתם فكان מאזרי [فى] معنى מבערי. وربما كان من المعنى الاول على معنى جمع الشرارات ونظمها[13] ليوقد بها:

الالف والحاء ואת האח לפניו מבערת الكانون [وهو] المصطلى. ואמר[14] [אח][15] كلمة تقال عند التفجّع والتحزّن. האח[16] האח تستعمل عند الفرح والسرور[17]: ועשה אח מאחד מאלה قيل انه بمعنى واحد[18] (او) هو محذوف منه فان كان كذلك فقوله מאחד *لغو[19] اذ[20] التقدير ועשה אחד מאלה. ويصلح ان يكون مثله אח לא פדה יפדה איש بمعنى אחד לא פדה יפדה איש اى انّ احدا من الناس لا يدفع الموت عن غيره ولا عن نفسه التى هو احرص على فكّها[21] منه لو امكنه ذلك: وقد ارى ان اترجم لك هذا الفصل لما فيه من الغموض ولاحقّق عندك انّ אח هنا مكان אחד. (ابتداءه) למה אירא בימי רע يقول لِمَ اخاف[22] فى زمان البأساء[23] عند ما يحيط بى ذنبى من المتوكّلين[24] على اموالهم المتفخّرين[25] بغناهم وواحد منهم لا يفدى انسانا بماله من الموت ولا يفكّه به من الله[26] حتى انّ فكاك نفوسهم يعزّ ويمتنع عليهم ابدا وهل يطمعون ان يعيشوا ابدا ولا يباشرون

---

[97] R. g. ...דהב וס. [98] R. رفاق. [99] O. continues ממא צרף מן אסמא לא אפעל לה מן והו מקתטע מן אזן l. 10. [1] R. g. ينصت ويسمع هذا. [2] The words added from O. are not in the Heb. transl. [3] R. ואלבחת. [4] R. g. سلاحك. [5] R. זאיד; O. זאידה. [6] O. אלטאהר. [7] O. אנה. [8] R. זאידהמא. [9] R. g. ...אד ותשדד...ך אזור ומן...אלמעני והו... [10] O. הזה. [11] R. g. ...שתעאל. [12] O. القول. [13] R. ונטמה. [14] R. ואמא. [15] O. continues من حروف المعانى تشقّى طربا. [16] R. g. قال ب' بل' وتكون ايضا للسرور بزيادة الهاء مكرّرة האח האח ראתה עינינו. وقد جاءت مفردة האח נפשנו. [17] R. g. وقيل التأخّى ومنه האח נפשנו. [18] R. אחדא. [19] O. לנוי. [20] R. לנואר. [21] O. כפהא. [22] O. אכף. [23] R. אלבאס. [24] R. אלמתרוכין; O. אלמתורכין. [25] O. אלמפתכרין. [26] So O. and the Heb. transl.; R. אלאלאם.

الحدث وهم يرون الحكماء والجهّال يموتون معا ويتركون كسبهم لغيرهم فقبورهم بين اظهرهم دائما وهى مساكنهم الى غابر الدهر وقد الحقوا[27] بالتراب. ويرون[28] الانسان (ايضا) يصبح حيّا وهو عزيزا ولا يمسى الّا وهو ميّتا كما يعرض للبهائم سوا انّ اعتقادهم هذا الجهل منهم الّا انّهم على اثرهم يجرون الى الموت[29] مثلهم سرمدا كالغنم التى يقودها الموت كذلك يقهرون بغير عوج[30] (ولا امت) عند كل صباح وصُوَرهم يبليها الموت حكما من السماء. الّا انّى انا اسئل الله ان يفكّ نفسى من يد الموت من ان يتوفّانى سرمدا لما اخبر بانّ الموت حتما على جميع الاحياء دعى *الى الله فى بقاء نفسه حيّة[31] بعد الموت كنفوس الصالحين والّا تعطب بعطب جسمه:

الالف والحاء والدال והיו לאחדים בידך متّحدة[32] كالشىء الواحد. ודברים אחדים كلام واحد عامّ للجميع لا اختلاف فيه. כימים אחדים. ובימים אחדים ישבר قليلة[33]. وقالوا فى صفة المؤنّث אחת وهى ناقصة الدال والتاء بدل من هاء التأنيث وباقى الباب قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومما ذكر فيه התאחדי הימיני تفسيره[34] استأحدى اى انفردى باحدى الجهات. يقال استأحد الرجل اذا انفرد:

الالف والحاء والهاء ולרבקה אח اسم ناقص اللام واصله אחה على زنة היה דוה. כנן רוה. والمؤنّث אחות לנו קטנה وهو اسم كامل واصله אחיה على زنة כוסי רויה. אשה חכמה. وعند الاتّصال אחית פלוני على زنة וכל אשה חכמת לב. רעיתי יפתי. فقلبت[35] ياء אחיה واوا ثم اعلّوها[36] فلما اعتلّت اجتمع ساكنان ليّنان وامتنع النطق بذلك فابدل من الهاء الليّنة تاء فقيل אחות לנו קטנה كما صنع فى רעיה ايضا فى قوله אשה רעותה. وذلك انّ هذا الاسم على النقصان وفى الانفصال يجب ان يكون רעה بِצרי تحت الراء وبِקמצות العين لانّ المذكّر רעה דוד. وامّا على الكمال فيكون רעיה. רעיתי יפתי على زنة נאוה الكامل ונאה ונאון الناقص وان كانا اسمين غير صفتين. وصفة المذكّر על כל נאה ורם على زنة רעה דוד. والدليل على انّ الاصل فى אחות. אחיה قولهم فى الجمع ואת אחיותי. ואחיותיהם צרויה. وامّا قوله בקחתך את אחותך הגדלות[37] ממך فناقص اللام ولو استعمل مؤنّث אח على اطّراد الباب فى النقصان لكان אחה على زنة תזרם כמו דוה. לבלה נאופים. ومن الدليل على انّ אח ناقص قوله عند الاضافة אחי אשכל ואחי ענר [بالياء منقلبة من الهاء الذى هو اللام كما قلنا قبل. وאח فى نقصانه مثل נא מאד الناقص عن כל נאה ורם]. وقد ثبّتوا[38] ايضا اللام وقلبوه واوا ظاهرة متحرّكة فى قوله להפר את האחוה على زنة שלוה وאחוה مشتقّ من אח الذى تفسيره اخوّة بضمّ الهمزة والخاء وتشديد الواو: واعلمْ انّ لفظة אח تستعمل فى الاخوّة الصحيحة من الاب والامّ معا على المعهود المتعارف. وتستعمل فى الاخوّة من الاب دون الامّ. وفى الاخوّة من الامّ دون الاب كقوله ערות אחותך בת אביך או בת אמך. وتستعمل فى النسيب القريب مثل וישמע אברם כי נשבה אחיו. وفى النسيب البعيد مثل [قوله] מאחי שאול מבנימין يريد من السبط. وقد تقع على ما هو ابعد من هذا اى على من هو من جملة ישראל مثل قوله אחיך העברי. وتقع على ما هو ابعد من هذا ويراد بها[39] اخوّة النوع كقوله ומיד האדם מיד איש אחיו اى صاحبه: ومن (هذا) الاصل ישגה אחו בלי מים. وقد لخّصناه فى ذكرنا الابنية فى كتاب اللمع. وهو اسم نبات يرتعى: قال اهل التفسير انه القرط بضمّ القاف وسكون الراء وبالطاء غير المعجمة والقرط نبات شبيه بالرطبة وهو اجلّ منها واعظم ورقا ويسمّى بالفارسية الشبّذر بكسر الشين وسكون الباء وبالذال المعجمة المكسورة: وقيل انه الديس ومثله ותרעינה באחו الباء فيه مثلها فى לחמו בלחמי. والجمع כי הוא בין אחים יפריא وهو جمع ناقص اللام: وجائز ان يكون منبت האחו يسمّى ايضا אחו كما سمّى الكلأ אב فى قوله לראות באבי הנחל وسمّى منبته ايضا אב فى قوله עודנו באבו לא יקטף فيكون معنى ותרעינה באחו على هذا فى منبت האחו:

الالف والحاء والزاى אחז[40] בקרני המזבח. וכבש בזהב לכסא מאחזים. מאחז פני כסא. قد ذكر فى كتاب حروف اللين من هذا ما يجزى[41]:

---

[27] O. לחקו. [28] R. ויכון. [29] R. אלמותי. [30] R. עיג. [31] R. נפסה פי בקאה חיא. [32] R. متوحّدة. [33] R. קלילא. [34] R. تفسيرها. [35] O. פקבלת. [36] R. אעללוהא. [37] R. הגדולה. [38] R. אתבת יא (? اثبتوا). [39] Both MSS. בה. [40] R. g. مسك وضبط. [41] O. יגזי; R. g. ... ومنه אחזת עול... מחזו חפצם والمعنى.

الالف والحاء واللام אחלי אדני غاية سيّدى
الوقوف الى النبى اى غاية ما ينتفع به واكثر ما
يمكنه ان يصنع[42] فى الوقوف الى النبى فانّه ان وقف
اليه ابرأه. وكذلك تفسير אחלי יכונו דרכי انما غايتى
5 واقصى املى ان يتهيّى لى حفظ امرك وعهدك. وقال
الתרגום فى אחלי אדני. טובי רבוני وذلك ايضا سائغ فيه:

الالف والحاء والراء וילכו אחורנית فى هذا الحال كما
تقول ومشوا القهقرى[43] على زنة קדרנית كما قيل ויהיו
לאחור ולא לפנים. ومن معناه ויכהו אבנר באחרי החנית
10 אל החמש ותצא החנית מאחריו. אחרי המשכן יחנו الياء فيه
زائدة على ואחר הדלת והמזוזה والتفسير وراء كذا وكذا
وهو ظرف مكان. בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני هذا
على ما تقول العرب ونحن من وراء[44] الشدّ[45] لك. והנה לקש
אחר גזי המלך هذا ظرف زمان[46] ومثله אחר הדברים האלה.
15 אחרי מות משה بعد كذا وكذا. קדמו שרים אחר נגנים
ثم (مغنّين و)مثله אחר ובנית ביתך ثم فابن بيتك:
واعلمّ انهم اذا اضافوا אחר הדברים האלה الى الضمائر
استوت هذه اللغة مع لغة אחרי מות משה. وكذلك يعرض
ايضا فى אחר وאחרי اذا كانا ظرفى مكان تقول אחריו
20 אחריך אחרי: פנים ואחור بمعنى ظهر لبطن[47]. וכל
אחוריהם ביתה ظهورها[48] ومثله אחוריהם אל היכל יי
ظهورهم: האות האחרון الآخِر بكسر الخاء وهو يتقابل
مع הראשון[49]. ולמה תהיו אחרנים متاخّرون. לאחרונה יסעו
آخرا[50]. כי מרה תהיה באחרונה ومثله טוב אחרית דבר
25 מראשיתו: ואיש אחר آخَر بفتح الخاء בגדים אחרים.
والمؤنّث בשנה האחרת الاخرى. עבע פרות אחרות. وقد
قيل فى هذا المعنى והגבוהה עלה באחרנה فى الاخرى
كانّه قال באחרת. وقيل انّ معناه نبتت اخيرا [اخيرا] كانّه
قال עולה באחרית وهو قول ليس بمستحسن: ואחריתו עדי
30 אבד آخر امره[51] وهو يتقابل مع ראשית. ולא לאחריתו عقبه
يريد به ولده ومثله ואחריתם בחרב אהרג. ואחריתכן
בסירות דוגה. وهذا شبيه بقول العرب لولد الولد الوراء[52]:
ירבו עצבותם אחר מהרו تفسيره اللّهمّ كثر اوصاب
المبادرين الى الخلاف. فيكون אחר هنا اسما كما كان
מנעי רגלך מיחף اسما: ومن هذا المعنى قوله מוכיח אדם
אחרי חן ימצא تفسيره واعظ الرجل المخالف[53] اى الزائغ
عن الاستقامة احظى من مداهنه[54]: ويقرب من هذا
المعنى כי בן [אשה] אחרת אתה اى اجنبيّة مخالفة لنا فى
5 النصاب اى[55] فى النسب: ולא אחר הנער. ואחר עד עתה.
قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين:

الالف والطاء ויהלך אט ومشى هوينا[56] [اى][57]
بسكينة. ومن هذا الاصل وهذا المعنى לאט לי לנער رفقا
بالغلام. ההלכים לאט. אתנהלה לאטי اللام فيهما زائدة فى
10 معنى الحال. وكذلك الياء زائدة فى לאטי وليست ضمير
المتكلّم واختيار ابى زكرياء هو كون هذه اللامات اصليّة:
ודרשו אל האלילים ואל האטים صنف من الصناعات
اللطيفة الخفيّة التى يلتمس اهلها منها علم الغيب
بزعمهم ويقال انهم المنجّمون وתרגומה[58] ומן חרשיא: وما
15 يبعد عندى ان يكون مجانسا لقول العرب للصوت الاطيط
بكل[58] صوت يشبه صوت الرحْل الجديد او النسع[59] على
معنى והיה כאוב בארץ קולך والمعنى انهم [اصحاب
صناعات لطيفة خفيّة ويسمعون الناس اصواتا لطيفة
من مواضع [خفيّة][60] فيوهمونهم انها اصوات الموتى على
20 ما يصنعه] اصحاب الאוב واطيط الابل انينها:

الالف والطاء والدال האטד العوسج:

الالف والطاء والميم אטם אזנו משמוע דמים داسم
اذنه عن استماع[61] الفواحش اى سادم[62]. ومن هذا المعنى
אטם שפתיו נבון. ومن هذا ايضا שקופים אטומים اى
25 انها واسعة من جهة وضيّقة من اخرى كما قال الתרגום
פתיחין מלגיו[63] וסתימין מלברא. والثقيل من بنية הפעיל
כמו פתן חרש יאטם אזנו:

الالف والطاء والنون אטון[64] מצרים قلائد مصر لانّ
תרגום מיתריהם. אטוניהון. وكذلك ايضا תרגום וחבלים
30 בראשנו. ואטונין ברישנא:

الالف والطاء والراء ואל תאטר עלי לא تسدّ ولا
تقبض. ومن هذا قيل איש אטר יד ימינו كانّ يمينه
مقبوضة مسدودة ممنوعة عن الانتشار والانبساط:

---

[42] O. יענע. [43] R. لقهقرى; R. g. مشوا مقهقر...الى وراء. [44] O. ורי. [45] R. النصر. [46] R. مكان; the Heb. transl. כלי מקום. [47] R. ظهرا وبطنا. [48] R. טהורא. [49] O. מהראשון. [50] R. אכר. [51] O. אמר. [52] O. אלולדא. [53] O. אלמכלף. [54] R. مداهنته. [55] R. אלגצאב או. [56] R. הנא. [57] Both MSS. omit. [58] So both MSS. [59] R. אלנטע. [60] Supplied from the Heb. transl., which has ממקומות נסתרים. [61] O. אסתעמאל. [62] O. סאדהא. [63] R. מלגו. [64] R. g. قيل فيه حشو مصر.

[الالف والياء אי הבל استفهام عن مكان. אי זה עבר רוח יי ایّ هذا المكان الذی جاز[64] فیه روح للّه باضمار المكان كما قیل فی النسخة الاخرى. (وهو مثل אי זה הדרך נעלה ایّ[65] هذا الطریق الذی نصعد فیه. אי זה ספר כריתות ایّ هذا الموضع الذی فیه كتاب طلاقها. אי זה יכשר הזה או זה ایّ هذین یصلح ویحسن. אי מזה תבוא من ایّ مكان تأتی والوجه فیه מאי זה תבוא. وقد ذكرنا هذا فی كتاب اللمع: وقد یزیدون علی אי الهاء[66] فی الاستفهام قالوا איה האנשים. وقد یصلون به الضمائر قالوا ויאמרו אל בנותיו ואיו. ויאמר לו איכה. وامّا איה העדר נתן לך فلیس (هو) استفهام بل هو علی سبیل التعظیم والتشنیع[67] كما تقول أنظر *ایّ شیء[68] اعطیته ما احسنه: איפה הוא كلمة مركّبة ومعناها السؤال[69] عن مكان* [وكذلك איפה היית ביסדי ארץ كلمة مركّبة ومعناها[70] ایضا السؤال عن مكان][71]: وامّا איפה האנשים אשר הרגתם בתבור فمعناه السؤال عن الحال والهیئة كما[72] تراهما اجاباه[73] כמוך כמוהם אחד כתואר בני המלך. (وقد جاءت لفظة איפא بمعنی اذا بقوله איה איפא[74]: יושב ה)אי هذا السقع[75]. איי כתיים וראו. ושמתי נהרות לאיים. ומאיי הים جزائر: ולרזנים אי שכר بمعنی לא. אי כבוד الامر بمعنی אין כבוד: אי לך ארץ שמלכך ویل لك مثل אוי לך. ومثله ואי לו האחד שיפל. ימלט אי נקי لعلّه مركّب[76] من אי״ש: ואת האיה فسّر فیه الصدی والصدی هو ذكر البوم فی بعض الاقوال وما الوجه علی هذا ان یترجم الّا بالبوم اذ لم یرد الكتاب الذكر دون الأنثی (والاصحّ فی البوم انه ذكر الهام دون الأنثی) ففی هذه الترجمة اذًا شكّ. وقد تكون האיה ایضا ابن آوی وهی دویبّة معروفة موجودة عندنا اعنی *انها الدویبّة التی تتصیّد الدجاج[77] ولیست كالثعلب بل لها اسم عجمی[78] مشهور عندنا. وجمعها ופגשו ציים את איים. وقال התרגום فی וענה איים. ויצפון חתולין والمشهور من كلام الاوائل فی חתול انه السنّور. وفی هذه الدویبّة شبه من السنّور. ولیس بعجب ان یقال لطائر ما איה ویقال لدویبّة[79] ما איה. فقد (قیل) תנשמת لطائر ما ولدویبّة ما (معا):

الالف والياء والباء ואיבתי את איבך. قد ذكر منه الكفایة فی كتاب حروف اللین:

الالف والياء والدال הלא איד לעול. באידכם אשחק. هو التعس: ومن هذا الباب وان لم یكتب بיוד ואד יעלה מן הארץ بخار. יזקו מטר לאידו غمام. وهو من البخار المرتفع من الارض وكان האיד هو تعس بخار وضباب وظلمة تغشی صاحبها:

الالف والياء والكاف איך תאמרו. איכה נעשה. (من الحروف. وقد یكون استشناع[80] وتفجّع. איך נפלו גבורים. איך נפלת משמים. وبزیادة الهاء איכה ישבה בדד. ویكون للتوبیخ איך תאמרי לא נטמאתי. وقد ابدلت هذه الالف هاء قیل והיך יוכל עבד זה كیف ذلك[81].) איכה ישבה בדד ذلك علی سبیل الاستشناع[82] مع التفجّع. وقد یضاعفون هذه الكاف عند زیادة الهاء كما قیل איככה אלבשנה. איככה אטנפם. כי איככה אוכל וראיתי. איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים سؤال عن مكان والهاء فیه زائدة: איכה יעבדו הגוים האלה بمعنی כאשר ای كما یصنعون هم اصنع انا ایضا:

الالف والياء واللام כגבר אין איל. قد ذكر هذا فی كتاب حروف اللین: ومن هذا الاصل وهذا المعنی האל יי *وهو صفة[83]. ومثله ואתנהו ביד אל גוים: وامّا יש לאל ידי فاسم الساكن الذی بین الالف واللام هو عین الفعل وجمع אל גוים. ידברו לו אלי גבורים وهو بغیر یاء والמסורת علیه לית כת׳ הסר. الّا انّ ابا زكریاء زعم انه مكتوب[84] بیاء وانما ذلك ואת אילי[85] הארץ לקח فوهم فیه: איל וצבי. אילה שלוחה معروف: איל[86] תמים מן הצאן כבש وهو ابن اكثر من عام. الا تری التفرقة بینه وبین ابن العام بقوله אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה. وایضا بقوله אילים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר: وقیل فی الناس علی الاستعارة וקרא להם אילי

---

[64] O. اجتاز. [65] The passage from אי to מכאן (l. 14) is out of its place in O.; it is to be found after the word ואלאנבסאט (col. 36, l. 33); the Heb. transl. reads like R. [66] O. continues אי. [67] So both MSS. [68] R. איש. [69] R. סואל. [70] MS. ומעני. [71] The passage added from R. is not in the Heb. transl. [72] O. כמנו. [73] O. אנאבה; R. אנאבוה. [74] The Heb. transl. has not the words added from O. [75] So both MSS. [76] O. מרכבה. [77] R. انّ هذه الدويبّة تتصيّد عندنا. [78] R. اعجمی. [79] O. لدابّة. [80] So MS. [81] The Heb. transl. reads נעשה מלת...שאלה על הענין והתכונה וכן איכה ישבה בדד ע״ד התימה וההפלאה עם הצער. [82] So both MSS. [83] O. והצופה. [84] R. یكتب. [85] R. g. ע.. טאקה וקדרה. [86] R. g. هو الایل.

הצדק מטע: מאילים אשר חמדתם شجر وهو مثل قوله ותחפרו מהגנות אשר בחרתם. ومثله عندى הנחמים באלים. وايضا ולא יעמדו איליהם בגבהם. وجائز ان يكون من هذا المعنى אילי הצדק كما قيل מטע יי להתפאר. وربما كان من هذا الأصل كل אלה עבתה: איל פארן قنطرة. وجائز ان يكون *مرجا مثل אילון מוצב[87] كما قال התרגום فيهما מישר פארן. وكذلك هو תרגום באילני ממרא: האיל מזוזות معناه انها كانت مقنطرة محنيّة. ומדה אחת לאלים מפה ומפה فسّر فيه طاقات. الواحد אל איל תימורים. والطاق من البنيان وجمعه اطواق. وما هذه האלים عندى الّا ملابن العتاب على حسب[88] المعنى. ومما يعضد هذا التفسير هو قول התרגום فى וינועו אמות הספים. וזעו אילות סיפיא. وقال فى ומדה אחת לאלים מפה ומפה. משחתא חדא לאיליא. فكان الكتاب قال ומדה אחת לאילמות[89] מפה ומפה. وانما ذكّر התרגום وانّث على حسب اللفظ العبرانى وهذا هو تفسير كل ما اشبهه فى המקרא[90]:

الالف والياء والميم איום ונורא[91]. قد ذكر منه فى كتاب حروف اللين ما يكفى. ובאימים יתהללו سمّيت الاوثان بذلك على سبيل التهجين لها لانّه جمع אימה كما قيل נשאתי אימיך אפונה. وكما سمّيت ايضا עצבים لانّها مخاوف وهموم وغموم واوصاب تحلّ[92] بعابديها:

الالف والياء والنون מאין אתם. מאין גחזי من اين. وهو استفهام عن مكان: وتكون بمعنى لا الذى للنفى ואמרו אין فقالوا لا. ومثله ואם אין מתה אנכי. (אם [אין] من حروف المعانى. وتضاف اليها [ا]لضمائر فقيل אינני ואיננו ואינך ואינם وليس تقول[93] אין אָמר. אין יאמר لانّها لا تدخل على الافعال. وتدخل عليها هاء الاستفهام قيل האין בבנות אחיך ובכל עמי)[94] אין אתה דבר. מאין כמהו [.אין זולתי: وامّا הן אתם מאין فيريد به العدم]. כאין שפכו معناه كاد يكون[95] هذا. وامّا اللفظ فهو كلا شئ[96] وفى غير مدّة زمانية[97]: אין[98] אונס. אינני שמע. והאחד איננו. האינך רואה. معناها كلّها النفى: ואין יש פה תחת ידך *بمكان אם][99] وقد قيل انه مثل: אין בצרי ومعناه[1] أليس عندك كذا وكذا:

الالف والياء والفاء איפה ואיפה كيل يسمّى ويبة. وهى تحتمل من اليابس اربعة الاف وثمانماية درهم ومن الرطب ثمانية الاف ومائتين درهما. هكذا وجدت فى بعض الشروح. ووجدت فى بعضها ما ذكرناه فيها فى[2] حرف الباء فى ذكر אלפים בת יכיל:

الالف والياء والشين מכה איש ומת هو هنا عامّ للذكر والأنثى تفسيره انسان فانّ الانسان ايضا عامّ للذكر والأنثى ومثله אשרי האיש ירא את יי. (وجمعه) אליכם אישים אקרא اناس. באמת איש بذراع العامّة لا بذراعه نفسه لانّ ذراعه كانت اكبر من ذراع العامّة على حسب كبر[3] جسمه على اجسامهم. ومما يراد به العموم ايضا قوله ויבא איש ישראל. ויירא איש ישראל. فانّهما وما ماثلهما فى معنى الجمهور والجماعة الّا انّ المراد به الذكور[4] دون الإناث: وامّا قوله عن גדעון בן יואש איש ישראל فمعناه شريف ישראל ورئيسهم وجليلهم. ومثله הלא איש אתה ומי כמוך בישראל معناه الست[5] رئيسا شريفا. ومن هذا قيل لخاصّة الناس בני איש مثل גם בני אדם גם בני איש اى العامّة والخاصّة: איש לא נעדר شخص واحد. ויירץ איש בנימן معناه איש בנימני كما قيل איש ימיני فحذفوا ياء النسبة منها كما حذفوها من ענתות לך על שדיך الذى معناه يا ענתותי. وكما حذفوها[6] (ايضا) من [דמשק] אליעזר الذى معناه דמשקי وان كان [قد] يصلح ان يكون التقدير فيهما איש ענתות. איש דמשק: איש האלהים رسول الله. איש אלף ומאה كل واحد منه[7] ومثله איש נזם שללו. איש את מחרשתו ואת אתו. ופניהם איש אל אחיו. אשה אל אחותה בקר[סים]. كل واحدة مع صاحبتها. ויכו איש אישו وقتل كل واحد صاحبه. בית איש יומו عند كل واحد فى يومه. ואיש ראש בית אבותם[8] המה. وقد يضاعفونه فى هذا المعنى *كما قيل[9] איש איש על עבודתו. איש איש אל כל שאר בשרו: איש חרמי اخيذ شبكتى. ואיש אף صاحب غضب مثل בעל אף. בעל חמה. ومثله איש און. איש בליעל ذو فسق. יי איש

---

[87] O. מרגאמת אלון מצבן. [88] R. هذا. [89] O. לא ימות. [90] R. אלמשנה; the Heb. transl. has במשכנא. [91] R. g. אימה הי.... [92] O. תח. [93] MS. פקאל. [94] The words added from O. are not in the Heb. transl. [95] O. אן. [96] R. שיא. [97] O. זמאני. [98] O. האין. [99] Supplied from the Heb. transl., which has במקום אם. [1] R. ومعناها. [2] O. من. [3] O. adds דבר. [4] O. الذكران. [5] O. اليس انت. [6] R. حذف. [7] O. מנא. [8] R. אבותיו. [9] O. كقوله.

מלחמה ذو باس شديد. איש לשון ذو لسان. איש הבנים ذو الوقوف والبروز بين الصفّين فى الحرب. واعتقد انّ ياء איש مندغمة فى شين אשה الّا انّ شين אשתי ואשתו مخفّفة استثقالا لتشديدها. وامّا شين אשתך فيمكن ان يكون تخفيفها لهذه العلّة. ويمكن ان يكون اضطرارا[10] من اجل سكون التاء وان كان سكونها غير محض: על כן יעזב איש الرجل. איש ואשה الرجل والرجلة[11]. וימת אישי رجلى اى زوجى[12] او بعلى: איש ואשתו ذكر وانثاه: ורוח כל בשר איש جميع الحيوان: עוד האיש בית רשע هو مثل היש. وكذلك قال فيه الתרגום האית בית רשיעא. وربما كان نداء كما تقول يا ايّها الرجل وان كان[13] بلا ياء وكما[14] قيل האשה המנאפת وهو نداء: כאישון עינו كحدقة عينه سمّيت بذلك من اجل الانسان (الظاهر) فيها. באישון לילה فى غبس الليل وهو شدّة ظلمته شبّه سواد الليل بسواد الحدقة على الاكثر. وربما اريد به ايضا معما ذكرناه[15] انتصاف الليل لتوسّط *الحدقة فى العين[16]. وقد حذفوا ياء אישון من באשון חשך استخفافا وابدلوا فيه من الחלם שרק. ومعنى قوله ידעך נרו באשון חשך اى فى وقت الحاجة اليه لانّ الضياء مما يضطرّ[17] اليه فى الحندس وهذا مثل لانقطاع[18] الاسباب به فى وقت ضرورته ولانقراض عمره فى شبيبته:

الالف والياء والتاء[19] איתן מושבך قوىّ منيع. ومثله ותשב באיתן קשתו اى فى موضع قوىّ. גוי איתן הוא. אל נחל איתן. וצדקה כנחל איתן واد قوىّ جراف. והאתנים מוסדי ארץ يريد الجبال الشامخة. בירח האיתנים فى شهر الاعياد[20] (الجليلة). ודרך בוגדים איתן صعب. وهذه[21] كلّها صفات. وقد جاء الاسم المحض[22] بهذا اللفظ וישב הים לפנות בקר לאיתנו: השער האיתן الباب الاوسط حسب المعنى. وكذلك قال فيه الתרגום תרעא מציעאה:

الالف والكاف אך[23] تكون بمعنى امّا كذا وكذا فافعلّ او لا تفعلّ ومثله[24] אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא امّا فى هذا اليوم فافعلوا هذا. ومثله אך את הזהב כל דבר אשר יבא באש امّا هذه الاشياء وما اشبهها فاصنعوا فيها كذا. وايضا אך את שבתותי תשמרו امّا اسباتى[25] فاحفظوها. ومما قيل فى لا تفعلوا مثل قوله אך את זה לא תאכלו. אך אם יום או יומים יעמד: وتكون بمعنى لكنّ وغير انّ مثل אך במי נדה יתחטא. אך בשר בנפשו דמו. אך העבדתני. ومثله אך יקם יי את דברו معناه انه لما أخّرا[26] حمل שמואל الى שילה حتى يتربّى دعى له ان يثبت الله (امره) وان يقيم كلمته اعنى امر שמואל. لانّ عادة العبرانيين جارية بالدعاء بالافعال المستقبلة كقوله יחי המלך. وايضا ויאמר שאול אל דוד לך ויי יהיה עמך. وايضا ואלהי ישראל יתן את שאלתך وما اشبه ذلك. فقال هنا אך יקם יי את דברו اسأل الله ان يثبت امره اى امر שמואל. ومثل هذا אך פדה תפדה لكنّ وغير انّ: وتكون للاستثناء مثل כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש الّا كذا وكذا. ومثله אך את זה לא תאכלו מכל שרץ העוף (ההולך על ארבע لانّه كان قال قبل כל שרץ העוף) ההלך על ארבע שקץ הוא לכם فاستثنى منه אשר לו כרעים ממעל לרגליו كقوله אך את זה לא תאכלו מכל שרץ העוף. فالمعنى اجتنبوا[27] اكل جميع دبيب الطائر الدابّ على اربع[28] الّا ما كان له منه زائدتان فوق رجليه. وسترى تلخيص[29] אשר לו כרעים فى حرف الكاف. ثم فسّر ما هذه صفته وصنفه بأن قال את אלה מהם תאכלו وذكره صنفا صنفا: وتكون للتحقيق وللترتيب مثل אך הנה אשתך היא. אך עצמי ובשרי אתה. אך מלך ישראל הוא. ועוד לו אך המלוכה. אך המה יחדו שברו על *معناه انّ[30] الامر هكذا بلا مرية[31]: وتكون بمعنى عسى قد كان كذا وكذا [ولعلّ قد كان كذا وكذا] مثل אך טרף טרף. ليس هذا تحقيقا بل توقّعا والدليل على ذلك قوله ולא ראיתיו עד הנה. ولو[32] كان محقّقا لما *ساغ له[33] قوله. ومثله ואמר אך חשך ישופני تفسيره فان قلت لعلّ الظلام يسترنى. هذا رجاء: وتكون فى معنى على قدر ما كان كذا (وكذا وقع كذا وكذا) مثل ויהי אך יצא יצא יעקב. ومثله אך הקם הקימו השמרים معناه انّ مجئ גדעון كان فى اول النوبة الوسطى على قدر ما كانوا اقاموا الحرّاس اى انّ مجيّه واقامة الحرّاس لتلك النوبة

---

[10] O. אצראצא. [11] R. רגל ורגלא. [12] O. גוזי. [13] O. كانت. [14] O. كما. [15] O. ذكرنا. [16] R. הדקה אלעיל. [17] O. יצֹר. [18] R. انقطاع. [19] Marg. in O. לבן בלעם איתן והימן اسم. [20] R. g. ...א سمّيت [ل]قوّتها وجلالتها. [21] O. هذه. [22] R. אלמאין. [23] O. continues من الحروف. وتكون بمعنى لكن. قيل אך במי נדה יתחטא. وتكون للاستفهام بمعنى ألّا كذا وكذا אך אשר יאכל לכל נפש; see col. 42, l. 4. [24] O. מתל. [25] R. سبوتى. [26] R. אכר. [27] O. אתננבו. [28] R. الارض. [29] O. וסתר תכליץ. [30] R. معناها اما. [31] R. מדיה; O. مريب. [32] O. فلو. [33] O. סאלה.

كان معا. وانما احتاج الى هذا التحرير ليعرّفنا *انّ ذلك
كان فى اول النوبة التى كانت فى ذلك[34] الليل الماضى:
وتكون للتخصيص[35] مثل רק كقوله ועתה שא נא חטאתי[36] אך
הפעם. ואדברה אך הפעם. *هذه المرّة خاصّة[37] فقط. ومثله
5 אך עשוק וגזול [مهتضما] فقط. והיית אך שמח [فرحا] خاصّة.
وايضا הרק אך במשה المعنى الم *يكلّم الله الى[38] موسى فقط.
ومعنى רק وאך هو واحد وجمعا[39] لتأكيد التخصيص[40]:

الالف والكاف واللام ולא אכל[41] יתום ממנו. قد ذكر
هذا المعنى فى كتاب حروف اللين وفى المستلحق[42]: وقيل
10 على الاستعارة ארץ אכלת יושביה. ואכלת את כל העמים.
ואכלה חרב ושבעה ורותה. ومعناها *الافناء كما قيل[43] على
المجاز ايضا כי יוכלו אתיקים ومعناه الاقتطاع والمحق.
وقيل على الاستعارة ايضا אכלה[44] ומחתה פיה: وفى هذا
الاصل فعل ثقيل فاتنا [التنبيه عليه فى المستلحق]
15 وتشكيكه ايضا على ابى زكرياء. وهو חרב תאכלו. [وذلك
انّ ابا زكرياء قال فى كتاب حروف اللين وما لم يسمّ فاعله
אכלו כקש יבש. والمستقبل חרב תאכלו. *فجعل תאכלו[45]
مستقبلا (من) אכלו כקש יבש وليس كما زعم ابو زكرياء.
وذلك انّ אכלו هو مأخوذ من אוכל على زنة סגר כל בית
20 מבא. فلو كان חרב תאכלו مستقبله لما كان يكون لذكر
חרב معنى الّا انّ يتأوّل بزيادة باء[46] حتى يكون تقديره
בחרב תאכלו اى بالسيف تفنون: والاحسن فيه عندى
ان يكون תאכלו مأخوذا من فعل ثقيل متعدّ اعنى אכל
على زنة דבר יי עליכם. ويكون[47] تفسيره فان[48] ابيتم
25 تطعمون السيف على معنى ואכלה חרב ושבעה اى
تجعلون طعاما للسيف واكلا له. هذا هو اختيارى فيه:
ויקח את המאכלת السكّين. وجمعه ומאכלות מתלעותיו
*واشتقاق هذا الاسم من[49] الافناء والابادة:

الالف والكاف والنون אכן נודע הדבר معناها
30 التحقيق والتثبيت بمعنى אך المحقّقة. ومثله אכן לשקר.
אכן ביי אלהינו. אכן בגדה אשה اى مثل ذلك سواء. אכן
יש יי במקום הזה. אכן חציר העם انّ الامر هكذا. ومثل

هذا (ايضا) אכן הנה לשקר עשה ليس هذا التحقيق بقصد
وتثبيت[50] لكنّه نتيجة قولهم وفعلهم. امّا قولهم فهو
חכמים אנחנו ותורת יי אתנו وامّا فعلهم فهو المنكر
فيقول لهم ان كان ما تقولونه[51] حقّا (من) انكم حكماء
5 وانّ عندكم (الحكمة و)علم الديانة وفعلكم[52] ما اراه من
النكر والقبح فما اتّخذت الاقلام الّا عبثا وما استعمل
الكتب[53] الّا باطلا اذ لا تمثّلون ما وعيتموه[54] من العلم.
ثم نفى[55] عنهم ما ادّعوه من ذلك بقوله הבישו חכמים
חתו וילכדו הנה בדבר יי מאסו וחכמת מה להם [نفى
10 عنهم الحكمة التى كانوا يدّعونها بقوله וחכמת מה להם].
وامّا تسميته ايّاهم חכמים بقوله הבישו חכמים فانما ذلك
على سبيل دعواهم خاصّة. ومثله אכן יטו את לבבכם
אחרי אלהיהם اى انه يكون هذا ولا بدّ:

الالف والكاف والفاء כי אכף עליו פיהו فعل ماض
15 على زنة אכל وتفسير اللفظة جنى. وترجمة הפסוק נפש
الشقىّ اشقته كما جنى عليه نطقه. والفصل كلّه متضمّن
ما يسبّبه الانسان لنفسه امّا خيرا بعقله وامّا شرّا
بجهله وسوء لفظه كما قال לב חכם ישכיל פיהו ועל
שפתיו יוסיף לקח צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא
20 לעצם יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות נפש
עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו: ترجمنا כי هنا كما على
حسب المعنى لانّ لهذا الحرف معانى كثيرة منها هذا
*كما قيل[56] بالكاف. كقوله כי גבהו שמים מארץ. ومن لغة
כי אכף עליו פיהו. *ومعنى قوله[57] ואכפי עליך לא יכבד
25 وتفسيره[58] وجنايتى لا تصعب عليك وذلك انّ אליהוא لما
دعا איוב الى المناظرة بقوله (له) אם תוכל השיבני قال
له הן אני כפיך לאל הנה אימתי לא תבעתך וגו׳ يقول
له لا تجزع من مناظرتى[59] ومحاجّتى[60] فانّى مخلوق مثلك.
والمعنى فى قوله הנה אימתי לא תבעתך اى انّى[61] لا هيبة
30 لى فهذه شكّ مناظرتى لانّى مخلوق مثلك. ومعنى قوله
ואכפי עליך לא יכבד اى انّى لست اجنى عليك بقولى شيًا
تستصعبه وتستثقله فتمتنع من اجل ذلك عن مناظرتى:

---

34 R. אנה כאן דלך פי אול אלנובה אלדי כאן פי תלת. 35 Corrected in R.; orig. ללתלכיין; O. ללתלפיין. 36 O. חטאתם. 37 R. المرّة الخاصّة. 38 R. يخاطب الله الّا. 39 O. ויגמעא. 40 Marg. in O. [ו]בן בלעם وربما دخل רק مع אך وان كان احداهما مغنيا نحو הרק אך במשה. 41 R. g. אכל. 42 R. g. [ל]אן מכולת...תו מן הדא [אלמ]עני והי מונה...ה. 43 R. الفناء وقيل. 44 R. g. كناية عن الجماع. 45 O. فجعله. 46 R. الباء. 47 O. وان يكون. 48 O. ان. 49 R. اشتقّ لها الاسم من معنى. 50 R. ותתנית. 51 O. תקולונא. 52 R. وعليكم. 53 R. الكتاب. 54 R. زعمتموه. 55 O. נפר. 56 R. ومنها كما. 57 R. ومعناه فى قوله. 58 O. تفسيره. 59 O. מנאט̇ארתי. 60 R. ומחאגנתי. 61 R. אנה.

الالف والكاف والراء אכר וצמדו כַּרָּאב وهو (الذى) يقلب الارض بالحراث[62]. (אכריכם וכרמיכם هم الحرّاثون):

الالف واللام[63] אל בני כי לא טובה. אל תאכלו ממנו נא. וישם לאל מלתי معناها לא: אל פשטתם היום حرف استفهام بمنزلة אן הלכתם. وربما كانت لامه مبدلة من نون. وجائز ان تكون[64] مثل על وتكون[65] מי مضمرة[66] معه فيكون تقديره על מי פשטתם بدلالة الجواب وهو על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי. وامّا قوله ואל נגב הקיני فهو مكان על كما قيل איש איש על עבודתו ואל משאו. ومثله מי אתה קראת אל המלך (كان نادى אבנר) اى تنادى على راس الملك لانّه ليس كان نادى الملك[67] انما [كان نادى אבנר]: ואלו חיה אלף שנים. ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו هما[68] بمعنى לו التى لغير التمنّى[69] ولهما وجهان من القياس. احدهما وهو اقربهما واحبّهما الىّ ان يكون هذه اللفظة مجانسة للسرياني الذى يقول فى לוא[70] הקשבת למצותי. אילו אציתתא לפקודי. والوجه الثانى وهو لعمرى وجه عجيب ملقح للذهن هو ان يكون ואילו חיה مركّبا من حرفين اعنى אם לו فادغمت الميم فى اللام تشبيها لها بالنون او يكونوا ابدلوها منها على عادتهم كثيرا فى מלכין וחיין وغيرهما. ثم ادغموها فى اللام لانّهم مما[71] يدغمون النون فى غير مثله: وامّا تلخيص المعنى فهو ان اقول انّ العبرانيين يستعملون אם مكان לו كقولهم אם תגביה כנשר. ואם בין כוכבים שים קנך. אם יחתרו בשאול. ואם יסתר מנגד עיני. אם יתן לי בלק فانّها كلّها بمعنى לו. ومن استعمال العبرانيين ايضا ان يجمعوا كثيرا بين عاملين يكونان فى معنى واحد كقولهم מהר בעל חרמון עד לבא חמת فجمعوا[72] بين עד واللام وهما فى معنى واحد. لانّه لو قيل עד בא חמת كما قيل עד בואך עזה لكان جيّدا او لو قيل מהר בעל חרמון לבא חמת كما قيل אשר נטה לשבת עד لكان ايضا جيّدا. لكنّهم جمعوا بين عاملين (هما) فى معنى واحد وهو[73] انتهاء الغاية. ومثله והכינותי את מלכותו עד לעולם وهكذا صنعوا هنا فانّهم جمعوا بين אם الذى معناه [لو] وبين לו وكان احدهما مجزيا. فانّه لو قيل ואם חיה אלף שנים פעמים. ואם לעבדים ולשפחות נמכרנו والمراد[74] لو لكان[75] حسنا. وكذلك لو قيل ולו חיה אלף שנים פעמים. ולו לעבדים ולשפחות נמכרנו لكان حسنا. فجمعوهما على مذهب ما من مذاهبهم فى استعمالهم[76] اللغة: אל משה לאמר. وقد يزاد عليه الياء שרשי פתוח אלי מים:

الالف واللام المضاعف רפאי אליל כלכם. וקסם ואליל. فسّر فيه المحال وبه سمّيت الاوثان تهجينا لها[77] كقوله אל תפנו אל האלילים المحالات. وجائز عندى بل هو الاحسن ان يكون هذا اللفظ مجانسا للفظ العرب[78] فانّهم يقولون للانين[79] والتوجّع اليل. ويقولون لما يجده الانسان من الم الحمّى (ونحوها) اليلة[80]. والدليل على صحّة هذا التأويل قوله אללי לי اى الاوجاع والاوصاب (والاحزان) حظّى وقسمى:

الالف واللام والهاء ואת אלית וגם אמרת באזני. ונשא בו אלה להאלתו. قد ذكر هذا فى كتاب حروف اللين. وقيل هناك فى هذا الباب [ومعنى اخر فى الاصل على الامكان لا على القطع والحتم] אלי כבתולה اصله אליי[81] وانما قلت[82] على الامكان لانّى لم اجد فى هذا المعنى (غير) אלי כבתולה חגורת שק الذى هو امر. وقد كنت اعلمتك انّ الاوامر قد يتساوى لفظها فى النوعين (اعنى) النوع الليّن الفاء والنوع الليّن [اللام. وقد يمكن ان يكون אלי כבתולה ناقص الفاء] والله اعلم. هذا قوله نصّا. وهو يريد بقوله فقد يمكن ان يكون אלי כבתולה ناقص الفاء ان يكون من [יאל] على زنة צאי من יצא ורדי من ירד. وامّا انا فاقول قاطعا حاتما انّ אלי כבתולה من هذا الاصل بلا شكّ ولا مرية فى ذلك عندى وهو فى معنى קוננו وهو مجانس للسرياني الذى يقول فى ויקונן המלך. ואלא מלכא. وفى שא קינה. [טול] אליא. وكذلك قال ايضا فى אלי כבתולה. עבידי אליא اى עשי קינה. فقد بان وظهر بالبرهان الواضح انّ אלי כבתולה معتلّ اللام لا ناقص الفاء كما ظنّ ابو زكرياء وهذا مما فاتنا (تشكيكه) عليه فى المستلحق: האליה תמימה *هى الإلية بالعربى ايضا وهى التى تقول لها العامّة الليّة[83]:

---

[62] R. באלחרת. [63] O. continues هذه ليس (לִיסה MS.) فى الاصل من الحروف حرف نفى ولا تدخل على الافعال الماضية. The Heb. transl. reads like R. [64] R. يكون. [65] R. ويكون. [66] O. مضمرا. [67] O. למלך. [68] R. هو. [69] O. التمنع. [70] R. לו. [71] So both MSS. [72] R. פנמעון. [73] O. هو. [74] O. continues ולו קיל. [75] R. كان. [76] O. استعمال. [77] R. لهم. [78] O. العربى. [79] R. ללאנין ללנמע (للجمع الانين ?); O. ללאען. [80] R. الاليلة. [81] R. אליא. [82] R. קלתה. [83] O. الאליה ليّة.

وجائز (عندى) ان يكون من هذا الاصل ויּשב תחת
האלה אשר בעפרה. כאלה נבלת עליה (وهى) شجرة البطم
كما قال الתרגום תחות בוטמא. ארי תהון כבוטמא. وليس
قوله[84] فى ויוצא אליו אל תחת האלה. ויגש לתחות אילנא
5 بمناقض[85] لما تقدم ذكره لانّ אילנא اعمّ من בוטמא (وذلك
انّ كل בוטמא אילנא وليس كل אילנא בוטמא). ومثله
عندى תחת האלה אשר במקדש יי على زنة בכל אות
נפשך. وما يبعد ان يكون الساكن الذى بين الف ولام
כאלה נבלת עליה اندغم فى لام[86] תחת האלה فاشتدّ
10 لذلك كما عرض فى למחרשות ולאתים (اندغم الساكن فى)
וכתתו חרבותם לאתים. وامّا الתרגום فقال فيه תחת
אליתא وما ادرى مذهبه فيه: وما يبعد ان يكون من
هذا الاصل עם אלון מוצב. באלוני ממרא وتفسير אלון
مرج. وكذلك قال فيه الתרגום (עם) מישר קמתא. والوجه[87]
15 على هذا فيه אליון على زنة מחלון וכליון والياء فى באילני
ממרא زائدة[88]. والاجود فى אלון. באלוני[89] ان يكونا معتلّى
العين مثل איל פארן وفى معناه (كما قال الתרגום فى
איל פארן) ايضا מישר פארן. فهذا ما اختاره فى *هذه
الالفاظ[90]. وليس كتاب אלון. באלוני[91] بغير [ياء] بضائر شيًا:
20 ومن هذا الاصل ايضا على الامكان שרשי פתוח אלי מים
الّا انّهم يحذفون هذه الياء فى اكثر كلامهم استخفافا
فيقولون אל. فاذا وصلوا به الضمائر انصرفوا الى اللغة
الاولى خاصّة فقالوا אליו. אלי. אליך. אלינו. אליהם. אליכם.
[وقد] ادخلنا هذه اللفظة قبيّلا فى باب الالف واللام.
25 وهذه اللفظة تكون لانتهاء الغاية *وهى تقابل מן
التى لابتداء الغاية. وربما استعملت فى ابتداء[92] الغاية[93]
مكان[94] מן كقولهم ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך
كما قبلنا من موسى[95] نقبل منك. وايضا ותרבי את תזנותך
אל ארץ כנען כשדימה[96] اى מארץ כנען. والمعنى انك
30 راسلتهم[97] من الشأم. وربما كان مثلهما וכל הארץ באו
מצרימה לשבור אל יוסף اى מן יוסף. وربما كان فى
الكلام تقديم وتأخير. وانا الى المعنى الاول أميل: وتكون

אל بمعنى על مثل כי ארד[98] אל בני אבל שאולה. ויך
את הפלשתי אל מצחו. ואשה אל אחותה. וימליכהו אל
הגלעד. אל ההרים לא אכל. והקריחו אליך קרחה. המון
מעיך ורחמיך אלי התאפקו. ترجمته عظيم رحمتك وجمهور
5 حنانك علىّ توقّف وتصبّر: وتكون فى معنى الباء التى
للوعى مثل ואל הארון תתן את העדות المعنى[99] ובארון.
ואל אשת עמיתך اى ובאשת كما قال ויתן איש בך את
שכבתו. ובכל בהמה לא תתן שכבתך. אל גבעת הערלות
فى هذا المكان. ויאמר דוד אל לבו اراد בלבו كما قيل[1]
10 ויאמר המן בלבו. וכלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו
اراد[2] בתוכו. ונתן אל המים اراد במים. קברו אותי אל אבותי
אל המערה اراد במערה. ومثل ואחרי כן קבר אברהם את
שרה אשתו אל מערת. (במערת.) ويجوز ان يكون مثل
هذا (فى) ויך את הפלשתי אל מצחו: وتكون بمعنى את
15 الواقعة على المفعولين[3] مثل לא היתה עיר אשר השלימה
אל בני ישראל بمعنى את בני ישראל كقوله וישלימו את
בני ישראל. ومثله אספרה אל חק. וירדפו אל מדין.
وايضا [ואל] מכאוב חלליך יספרו: وتكون مكان لام الاضافة
مثل ויכתב אליו את שרי סכות اى ויכתב לו. ومثله
20 עתה שלח וקח אתו אלי: [وتكون] مختصرة من אלה
[مثل אל] נולד להרפא: وتكون مكان اللام التى
تفسيرها[4] عنّ اعنى قوله אמרי לי אחי הוא. ואמר פרעה
לבני ישראל. وذلك قوله ויאמר אברהם אל שרה אשתו
אחתי היא. וישמעו אליו יושבי יבש גלעד *اى سمعوا[5] عنه:
25 وتكون بمعنى עם مثل ומקנה הבהמה אל אדוני اى עם
אדוני. [ومثل] קברו אתי אל אבותי اى עם אבותי. ويجوز
ان يكون مثله לא היתה עיר אשר לא השלימה אל בני
ישראל اى עם בני ישראל كما قال ואם לא תשלים עמך.
וגדולה היא אלי اى עמי [وهى عظيمة]. ويجوز ان يكون
30 بمعنى على: وتكون بمعنى[6] الباء التى تكون لظرف
الزمان مثل قوله ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם
اراد בקציר اى فى اوان[7] الحصاد: وتكون بمكان[8] الباء

[84] R. قولنا. [85] O. במצאך (?بمضادّ). [86] O. אלאם. [87] R. has here فيه l. 15. [88] R. زيادة. [89] R. ואלוני.
[90] R. هذا اللفظ. [91] R. ואלוני. [92] R. لابتداء. [93] The words from وهى, l. 25, are to be found in O. after the word معتلّى l. 16; the Heb. transl. runs like R. [94] Repeated in O. [95] R. משה. [96] Marg. in O. قال بن بلعم ويجوز ان يكون כשדימה معطوفا (MS. מעטופה) بغير واو فيكون (MS. סיכון) אל على حقّه بمعنى انها عمّت بفجورها الشأم والجيران (MS. ואלגיראן) جمعا وهذا ابلغ. وقال ايضا وتكون بمعنى اللام التى عبّرتها عن نحو ואמר פרעה לבני ישראל. אומר לייי מחסי. [97] O. ראסלתיהם. [98] O. continues אל בני. قال بن بلعم ويمكن ان (MS. ויאכן גרא) يكون אל בני معدولا عن جهته ويكون معناه انّى الحق بابنى وانّى حزين اى انّ الحزن لا يفرقنى حتى اموت. [99] O. والمعنى. [1] R. قال. [2] R. اى.
[3] O. אלמפעולין. [4] O. تفسيره. [5] R. وسمعوا. [6] R. فى معنى. [7] R. زمان. [8] R. مكان.

التى فى معنى עם مثل قوله איש טוב זה ואל בשורה
اى ובבשורה بمعنى ועם בשורה טובה. ومثله ושבתם אלי
אל נכון يريد באמת اى بامر صحيح مستقيم: وتكون
אל مكان الباء التى للاستعانة مثل قوله הנתוצים אל
הסוללות ואל החרב اى בסוללות ובחרב. ومثله ומחה
אל מי המרים اى במי המרים. وايضا אל פקדת המלך
ביד הלוים اى בפקדת המלך يعنى بامره ووصيّته وهو
תרגום במצות המלך:

الالف واللام والهاء الظاهر אלוה מתימן יבא. כי
אלהים קדשים הוא هو الاه[9] الحقّ. אלהי נכר הארץ الهة[10]
الخلاف يريد الاصنام: وقد ترك[11] فى هذا التكثير المستعمل
على سبيل التعظيم فى البارى عزّ وجلّ. قيل זו כוחו
לאלוהו وذلك على سبيل التحقير: אלהים לא תקלל يريد
الحكّام[12]: ויראו בני האלהים. ויבאו בני האלהים يريد
الاشراف والاعلام: ועשה למבצרי מעוזים עם אלוה נכר مع
دين اجنبىّ وشريعة غريبة لانّه قد كان قال عنه ולאלוה
מעזים על כנו. فقوله اذًا עם אלוה נכר انما هو الشريعة
الغريبة التى احدثها مع استمساكه بالربّ كما هو معلوم منه.
ومثله[13] וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת (يريد) بلا
شريعة صحيحة بل مختلّة كما قال וללא כהן מורה וללא
תורה:

الالف واللام والحاء אף כי נתעב ונאלח. יחדו
נאלחו معناه الفساد والتغيير وهو مقلوب סיר אשר
חלאתה בה:

الالف واللام والميم מאלמים (مقتطع من אלם
אלמים) مخزمون حزما. קמה אלמתי هى حزمة الزرع
المحصود. נשא אלמותיו: ويقرب من هذا الاشتقاق אלם
צדק يريد به الكثرة: מי ישום אלם الابكم وهو الاخرس
الذى لا يتكلّم. כלבים אלמים. ונאלמת *ולא תהיה להם[14]
فتبكم اى فتمتنع[15] من الكلام. يقال بكم عن الكلام
اى امتنع[16] منه. תאלמנה שפתי שקר: *ومن هذا[17] المعنى
قيل للايّم[18] אלמנה لضعفها وانقطاعها فى الكلام والخصام
مع من ناواها. والنون فيه زائدة كزيادتها فى[19] נשים רחמניות
وهى على وزن רעננה. כי לא אלמן ישראל وزنه פעלן
مثل זית רענן. נטעי נעמנים كما ذكرت فى كتاب اللمع.
وقد تثبت[20] هذه النون فى الاسم ايضا قيل שכול ואלמון
على زنة אין זכרון לראשונים. وقالوا אלמנות חיות. וחרפת
אלמנותיך. ותסר בגדי אלמנותה מעליה. واما פלוני אלמוני
فكناية او[21] اتباع للكناية. وقد ركّبوا هتين اللفظتين
فى قولهم לפלמוני המדבר[22]: ואולם חי אני. ואולם אתם
טופלי שקר ولكن وغير انّ[23] (وهو للاستدراك): והאולם
על פני היכל הבית الرواق وهو بيت كالفسطاط[24]. ومثله
ואת אולם העמודים עשה رواق الاعمدة. وكذلك معنى
ואולם הכסא אשר ישפט שם الرواق الذى نصب فيه كرسىّ
الحكم وهو بيت الفسطاط[25]. وقد سمّى[26] جميع بيت
المقدس אולם فى قوله ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית
האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים ובית
הכפרת كما سمّى (جميعه) ايضا היכל وان كان الהיכל
بالحقيقة موضعا مخصوصا منه. ذلك كقوله אל תבטחו
לעם אל דברי השקר לאמר היכל יי היכל יי המה يريد
בית יי اى سيروا بنا الى بيت الله فانّه يدفع عنّا
العدوّ. يدلّ[27] على ذلك قوله بإثر هذا הנה אתם בֹּטחים
לכם על דברי השקר לבלתי הועיל הגנוב רצוח ונאוף וגו
ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו.
فقوله בבית הזה يدلّ به على انه المراد بقولهم היכל יי.
[وهو المراد ايضا بقوله ורחוקים יבואו ובנו בהיכל] (اى)
ببيت [יי] اجمع لا فى الهيكل خاصّة. ومثل هذا [ايضا]
ובריא אולם الّا انّه على سبيل التمثيل والتشبيه وذلك
انه شبّههم فى صحّتهم وقوّتهم بهذا الصنف من البناء
كما قيل בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל. وقد قيل
אילם بياء وبصرى فى معنى אולם بالواو אילו ואילמיו:
واما ובית יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה
فانما يحسن ان يفسّر فيه غير هذا اعنى ان يقال فيه
بهذه الصفة على حسب المعنى: וידע אלמנותיו. וענה
איים באלמנותיו قصور: وجائز ان يكون من هذا المعنى
על יונת אלם רחוקים اى على حمامة [قصر الابعدين.
ويجوز ان يكون مثل אלם צדק] *תדברון يعنى على[28]
(جماعة الابعدين). ويجوز ان يكون من معنى תאלמנה
שפתי שקר وانما ذلك على (حسب) ما يليق بالمقالة
التى تكون هذه ترجمتها:

---

[9] R. الله. [10] O. אלהַ. [11] So the Heb. transl. וכבר עזבו; R. תרד (تَرِد). [12] R. الحاكم. [13] R. ومثل هذا.
[14] O. ولا وجه لهم. [15] O. פימתנע. [16] O. אמתנאע. [17] O. ولهذا. [18] R. للارملة. [19] R. عن. [20] O. ثبتت.
[21] O. אי. [22] O. continues [אולם] من حروف المعانى. [23] So both MSS. [24] [25] R. אלפסטאט. [26] O. يسمّى.
[27] R. ודל. [28] Supplied from the Heb. transl.

الالف واللام والنون תחת אלון ולבנה. אלונים מבשן على زنة וכמן יזרק. סלון ממאיר. כי סרבים וסלונים. وهو البلّوط. وكذلك قال فيه الתרגום בלוטין ממתנין. وقال فى כאלה וכאלון [כבוטמא וכבלוטא. وما يبعد عندى ان يكون תחת האלה אשר במקדש יי וכאלון] شيًا واحدا. فانّ ذلك كذلك فالواو والنون فى כאלון. אלון ולבנה زائدتان كما كان שלמה ושלמון اسمين لشخص واحد والواو والنون فى שלמון زائدتان. وليس يبعد ايضا ان يكون עם אלון מצב من هذا الاصل وهذا المعنى على مثال אטון מצרים:

الالف واللام والفاء פן תאלף[29] ארחותיו. قد ذكرنا من هذا المعنى فى المستلحق الكفاية. אלופי ומידעי[30]. אל תבטחו באלוף. אלוף נעורי אתה *اليف وحميم[31]: אלוף[32] תימן. אלופים לראש رئيس ورؤساء: ככבש אלוף. אלופינו[33] מסבלים. שגר אלפיך. והאלפים והעירים لغة فى البقر. وحرف العطف ساقط من ככבש אלוף كسقوطه من שמש ירח עמד זבולה: אלף למטה. ועשה חסד לאלפים. צאנינו מאליפות (مأخوذ من אלף والدليل عليه מרבבות) *اى مؤلّفة[34] الفا الفا:

الالف واللام والصاد ותאלצהו[35] واحرجته:

الالف والميم[36] אם تكون للشرط ويأتى جوابها فى اكثر الامر *بالواو وان[37] كان الجواب فى فعل ماض مثل ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו. وايضا ואם מן העוף עלה קרבנו ליי. אם כבש המקריב את קרבנו. ואם עז קרבנו. ואם כל עדת ישראל الجواب והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת. ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ الجواب והביא את קרבנו שעירת עזים. ואם לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני יונה (الجواب) והביא את קרבנו אשר חטא. אם יעברו בני גד ובני ראובן الجواب ונתתם להם את ארץ הגלעד ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתוככם. אם כפר יושת עליו ונתן פדיון נפשו. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא. והיה אם שמע תשמע בקול יי אלהיך לשמר לעשות את כל מצותי אשר אנכי מצוך היום ונתנך יי אלהיך עליון. אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד اردتُ[38] واو ויכלת עמוד الذى هو جواب الشرط. وامّا וצוך אלהים [فليس] بجواب وانما هو من تمام الشرط. وترجمة القول ان صنعت هذا الامر بعد ان يأمرك الله به فانّك ستطيق ثباتا. وكذلك معنى الواوات المتقدّمة الذكر التى هى جواب الشرط معناها[39] الفاء فى لغة[40] العرب اى فانّ الامر هكذا: وربما اسقطوا حرف الشرط الذى هو אם وهم يريدونه كقوله ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן التقدير ואם ידפקום. אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים ليس هو اخبار انما هو شرط والتقدير אם אתם תמעלו. ومثله והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד معناه[41] وان[42] كان اول امرك ضنكا فانّ آخره يرحب جدّا: وربما اسقطوا *ايضا معه[43] الواو التى هى فى الجواب كقوله התרפית ביום צרה צר כחך. فان لم يكن جواب الشرط فى فعل ماض بل فى فعل مستقبل او فى امر او فى حرف او فى اسم لم يكن فيه على الاكثر واو مثل אם עם רב אתה [الجواب][44] עלה לך היערה. ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליי. ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן תעשה. אם תכתוש את האויל במכתש [الجواب לא תסור ממנו. אם נפתה לבי] الجواب תטחן לאחר אשתי: وربما خالفوا هذا النظام فيسقطون حرف الشرط ويثبتون الواو فى غير فعل ماض وذلك قليل فى استعمالهم (وهذا) مثل והיה [ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד القياس ان يكون אם יהיה] ראשיתך מצער אחריתך ישגה מאד باثبات حرف الشرط واسقاط الواو من الجواب لانّه فى غير فعل ماض: وقد تكون אם للنفى والنهى مع القسم كان المقسم به مذكورا او غير مذكور. مثل אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח. חי פרעה אם תצאו מזה. והמה אם ישמעו ואם יחדלו. מגן אם יראה ורמח. השבעתי אתכם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו: وقد يقترن بها לא فى القسم אם לא אל בית אבי תלך. אם לא כאשר דברתם באזני. אם לא הארץ אשר דרכה. אם לא זאת אעשה (وليس يكون اللفظ[45] نفيا بل تحقيقا): وتكون אם لغوا لا موضع لها مثل ואם נפש כי תחטא

---

[29] R. g. تتعلّم ومنه מלפנו בהמות הארץ.
[30] R. g. اليفى وصاحبى.
[31] O. אלף.
[32] R. g. وقيل فيه صنديد.
[33] R. g. البقر.
[34] O. مؤلّفة اى.
[35] R. g. قيل انه مثل ותאיצהו... המלאכים.
[36] Marg. in O. ואם עמדו בסודי וישמ[י]עו דברי את עמי فليسمعوا كلامى قد حذف من الكلام وان كان المعنى يقتضيه فقو[لهم] וצמית והלכת אל הכלים. [ויש יי] ويشبه ان يكون معناهما ואם צמית. ואם יש יי. وقد يسقط الجواب ويقتنع بكونه (בכוונה .MS) فى العقد (? אלעה .MS) مثل אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה.
[37] R. באלאמכאן.
[38] O. ארדדת.
[39] R. מעני.
[40] R. لسان.
[41] O. מעני הו.
[42] O. לאן; R. orig. ולין.
[43] R. معه ايضا.
[44] Added in R. by the glossator.
[45] O. continues דיניך?

ועשתה אחת מכל מצות יי התקדיר[46] ונפש כי תחטא. וקד
יגוז איצא אן תכון הנא (ואם) ללשרט עלי אן תכון כי
[הנא] לגוא: ותכון אם לגיר שרט ותתרגם באן אלכפיפה
אלמפתוחה וליסת תחתאג אלי גואב מתל אך בזאת נאות לכם
אם תהיו כמונו תרגמתה לכן אנמא נואתיכם אלי מרادכם באן
תכתתנוא מתלנא. עד אם דברתי אלי אן אתכלם: ותתרגם איצא
באן אלתקילה אלמכסורה אלתי הי ללגזם ואלתתביית ואלתחקיק
מתל הצל לקוחים למות ומטים להרג אם תחשך אלמעני
אנך תמנע אי מהמא פעלת מן שי פאפעל הדא. אם
ללצים הוא יליץ הדא גזם (הו) וקטע (הו) ותחקיק (הו).
ומתלה הפככם אם כחמר היוצר יחשב מענאה אמא[47] קלבכם
ואחאלתכם פאנה כאחאלה אלטין וקלבה עלי אלפאכראני[48] אי
אן דלך הין[49] עלי אללה. אם זכרתיך על יצועי אני הדא
שאני *פי פראשי. ואיצא[50] כי אם לבינה תקרא. כי אם יש
אחרית. אם תקטל אלוה רשע. לא נכחד מאדני כי אם תם
הכסף. אם רחץ יי את צאת בנות ציון. ואם תקריב מנחת
בכורים ליס הדא[51] תכייר בל אמר גזם וקטע וחתם[52] לא בד
מן אתיאנה ופעלה. ומתלה ואם מזבח אבנים תעשה לי הדא[53] אמר
גזם לא תכייר. וקאלוא אלאואיל רצי אללה ענהם מזבח אבנים
יכול רשות ת״ל ואם מזבח מלמד [שעתיד] לפסוק ולחזור וכן
הוא אומר ואם יהיה היובל לבני ישראל מלמד שעתיד לפסוק
ולחזור: ואמא קולה מזבח אדמה תעשה לי פמענאה מדבח
עלי אלארץ יעני אלא יתכד עלי קנן אלגבאל כמא *יצנעון
עאבדו[54] אלאצנאם: האם אין עזרתי בי אן חאלי הכדא
ואלהא ללתנביה. האם תמנו לגוע אנא קד פנינא מותי
ואלהא ללתנביה: וקד תכון[55] להא מע אקתראן כי בהא
מתקדמה להא מעאן אכר נדכרהא בחול אללה פי חרף
אלכאף סוי מא נדכר מנהא פי הדא אלבאב: ותכון
איצא אסתפהאמא עדילה הא אלאסתפהאם עלי מעני או[56] מתל
מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירובעל אם
משל בכם איש אחד אלמעני אי אלאמרין אחב אליכם.
למען אנסנו הילך בתורתי אם לא אי הדין יכון מנהם.
ההצליח יי דרכו אם לא. היש יי בקרבנו אם אין מעני
אם פי הדא ופי מא אשבהה הו מעני או מתל קולה אי זה

יכשר הזה או זה: וקד תכון במעני הל אחד אלאמרין[57]
כאין מתל האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי
ילדתיהו הל אחד *הדין חאלי וקצתי[58]. אם יגעה שור על
בלילו הל אחד הדין כאין. ואיצא המבינתך יאבר נץ
יפרש כנפיו לתימן אם על פיך יגביה נשר. הידעת חקות
שמים אם תשים משטרו[59] בארץ. היאבה רים עבדך אם ילין
על אבוסיך התקשר[60] רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים
אחריך מעני הדא כלה הל אחד [אלאמרין כאין והו
מכאן או איצא מתל] התקשר[60] מעדנות כימה או מושכות
כסיל תפתח אי[61] הל תפעל אחד הדין. ומכרג הדא
מן אללה עז וגל מכרג אלתוקיף ואלתוביך ומכרגה
מן אלנאס אסתפהאם. [וקד יכון מנהם איצא תוביכא כקולה
הלנצח תאכל חרב]: וקד תכון אם מכאן הא אלאסתפהאם
מתל אם כח אבנים כחי אלמעני[62] הכח אבנים כחי. כי לא
לעלם חסן ואם נזר לדור ודור תפסירהא והל. הינטור
לעולם אם ישמר לנצח תקדיר אלכלאם הינטור לעלם הישמר
לנצח אסתפהאם בעד אסתפהאם מתל קולה התתן לסוס גבורה
התלביש צוארו רעמה. ומתלה הלבן מאה שנה יולד ואם
שרה הבת תשעים שנה תלד *תקדירה והשרה הבת תשעים
שנה תלד כאנה קאל והבת תשעים שנה תלד. וקולה ואם
שרה הבת תשעים שנה בדל מן קולה [והבת תשעים][63]:
ותכון אם במעני לו מתל אם תגביה כנשר ואם בין
ככבים אלמעני לו כאן הדא. ומתל אם יחתרו בשאול. ואם
יסתרו. אם אסק שמים. אם יתן לי בלק. אם יעלה לשמים
שיאו. אם יעמד משה. כי אם יהיה לבער מענאהא כלהא לו
כאן כדא וכדא לכאן כדא וכדא. ויצלח אן יכון מתלהא
אם תכתוש את האויל: ותכון במעני לכן[64] כדא וכדא ואיצא
במעני אלא (אלתי) ללאסתתנא בעד אן תקתרן בהא כי מתל אין
לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן. וגם בכל זאת לא
שבה אלי בגודה יהודה אחותה בכל לבה כי אם בשקר
נאם יי. כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך. כי אם
אל המקום אשר יבחר. כי אם צלי אש. כי אם ביראת
יי. אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי: ולהא[65] אדא
אקתרן בהא כי מתקדמה להא איצא מעאן אכר גיר הדא

[46] O. والتقدير. [47] R. انّ. [48] So both MSS. [49] R. להין. [50] R. ايضا. [51] R. ذلك. [52] R. transposes the last two words and has all four in the accusative. [53] O. הו. [54] R. יצנע עאבדוא; O. יצנעו עאבדין. [55] R. يكون. [56] So both MSS.; the Heb. transl. has איזה (ايّ). [57] O. continues חאלי וקצתי: ומת׳ כאן. [58] O. אלאמרין. [59] R. משמרו. [60] O. התתקשר. [61] R. או. [62] R. والمعنى. [63] R. وقوله הבת תשעים بدل من قوله ואם שרה كانّه قال והבת תשעים שנה תלד. [64] R. לכאן. [65] R. ولهذا.

وسنذكر ذلك (ايضا) فى باب الكاف والياء من حرف الكاف: وتكون بمعنى כי ويكون تفسيرها اذًا مثل ואם יהיה היובל לבני ישראל. ويحسن ان يكون مثله ואם תקריב מנחת בכורים. وايضا אם יצאו בנות שילו: وتكون بمعنى אחר ويكون تفسيرها بعد كذا وكذا مثل כעוללות אם כלה בציר بعد تمام القطاف. وكذلك قال فيه التרגום כעוללן בתר קטיף. وربما كان مثله והיה אם כלה לאכל את עשב הארץ اى بعد ان فرغ وان كان الترגום قال فيه עד לא שיצי. ولعمرى انه لقول سائغ فهو اذًا على *هذا ضدّ[66] المعنى الاخر: وتكون אם بمعنى فلمّا ان كان كذا وكذا مثل אם הרגם ודרשוהו اى فلمّا قتل منهم تابوا اليه:—אב ואם. לאמותם יאמרו امّ حقيقيّة: وقد تقال على عظام المدن مثل הבאתי להם על אם. להמית עיר ואם בישראל: وتقال ايضا على عظام المحجّات والطرق مثل כי עמד מלך בבל אל אם הדרך. وكذلك تقول العرب ايضا امّ الطريق: והאמה מזה והאמה מזה ذراع. ومثله على سبيل التمثيل בא קצך אמת בצעך: וינועו אמות הספים ملابن الاعتاب:

الالف والميم والهاء וגם את בן האמה[67] الهاء للتأنيث والهاء الذى هو لام الاسم ساقط[68] يدلّ على ذلك قولهم فى الجمع אמהות. ואמהותיו וילדו فيردّون الهاء الساقطة من الواحدة: واحسن الاقوال عندى فى אם[69]. לאמותם יאמרו ان يكون من هذا الاصل الّا انّه ناقص الهاء الذى هو لامه. والدليل على ذلك قول الاوائل رضى الله عنهم فى المשנה האמהות של בצלים חייבות. وايضا قولهم אין קורין אבות אלא לשלשה ולא לאמהות אלא לארבע. وانما جوّزت كون אם من الباب الذى قبل هذا لانّى قلت عسى ان تكون الهاء مزيدة فى لغة المשנה كما انها مزيدة *عند علماء[70] العرب فى قولهم امّهات فمن هنا ارتبت[71] فيها:

الالف والميم واللام מה אמולה לבתך. قد ضاعفوا هذه اللام فى اكثر كلامهم فقالوا היהודים האמללים. כי אמלל[72] אני. ואמלל כל יושב בה. אומללה יולדת. אמללו מרום עם הארץ. معنى الجميع الضعف والهوان[73]:

الالف والميم والنون והאמין ביי. למען יאמינו. לא יאמין שוב. אל יאמן בשו[74] נתעה. אינכם מאמינים معناها[75] الثقة والقبول. בנים לא אמון בם لا امانة ولا ثقة فيهم. اسم على زنة אטון מצרים. בית האסור. وجمعه ואיש אמונים מי ימצא والامانة ضدّ الخيانة: وجائز ان يكون לא אמון בם صفة وجمعه אמונים נצר יי. כי פסו אמונים كما انه جائز ان يكون אם ילין על אבוסך جمع אבוס בעליו وان كان بلا ياء. وقد ذكرت هذا فى باب الاضافة من كتاب اللمع: בכל ביתי נאמן הוא (صفة). والمؤنّث קריה נאמנה. ومن معناه אנכי שלמי אמוני ישראל. מסיר שפה לנאמנים هم الفصحاء البلغاء المتمكّنون من علم اللغة. ונאמן ביתך וממלכתך فعل ماض فى موضع المستقبل[76] ولذلك صار פתח على مثال ונבחר מות מחיים. ונקרב בעל הבית. ונשמר כל המונה. وتقديره ויאמן ביתך وتفسيره ويثبت ويدوم: ومن هذا المعنى ואמנה על המשוררים جراية دائمة غير منقطعة ولذلك قال[77] כי מצות המלך עלי [הם]. ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה معاهدون عهدا ثابتا وملتزمون ميثاقا دائما: ותקעתיו יתד במקום נאמן قوىّ صلب. מכות גדולות ונאמנות. וחליים רעים ונאמנים قويّة ثابتة مستحكمة غير منقلعة[78]. هذه المعانى كلّها متجاورة لانّها واقعة تحت الثقة والوثاقة. فكان معنى ונאמן ביתך וממלכתך يؤمن عليه [الزوال. وكذلك במקום נאמן انه يؤمن عليه] ان ينهار[79] فتسقط[80] الوتد. وكذلك معنى רעים ונאמנים لا يرجى زوالها ولا يؤمن. حتى انّ العرب لقد تستعمل مثل هذا الاشتقاق (ايضا) فى هذه اللغة فيقولون [هذه] ناقة امين[81] للوثيقة التى يؤمن عثارها: האף אמנם אלד أحقّا يكون هذا ومثله (من الحروف والميم الآخرة[82] مزيدة ويقال بالميم כי אמנם לא שקר מלי وقيل بالهاء וגם אמנה אחותי. وربما كان اسما للحقيقة[83] فليس يكون من حروف المعانى)[84] כי האמנם ישב אלהים[85]. וגם אמנה אחותי היא בת אבי وبالحقيقة فانّ[86] الامر هكذا. אמן אמן اللّهمّ حقّق ذلك. אל אמונה (اله العدل). ויהי ידיו אמונה باستواء. כאשר ישא האמן את הינק الحاضن. ותשאהו אומנתו حاضنته. האמונים עלי תולע المحضونين. כאשר היתה באמנה אתו كحالها اذ كانت فى

[66] R. ضدّ هذا. [67] R. g. ....אמה. [68] R. ساقطة. [69] R. g. ....امّ وهى. [70] R. فى لغة. [71] R. אתרתבת. [72] R. g. وقيل فيه منقصف. [73] Corrected in R., orig. ואלהון; O. ואלואן. [74] So both MSS. [75] R. معناه. [76] R. مستقبل. [77] R. قيل. [78] O. מן קלעה; R. مقلوعة. [79] R. ינחר. [80] So both MSS. [81] O. امون. [82] MS. אלאכר. [83] MS. אלקיקה. [84] The words added from O. are not in the Heb. transl. [85] O. אלהיהם. [86] O. ان.

حضانته. والانفعال ובנותיך על צד תאמנה. ومن هذا المعنى ואהיה אצלו אמון وهو مصدر فى موضع الحال: ואל האמנים אחאב وزراءه الحاملون[87] لاعباء مملكته. ومن هذا قيل *للصقوب *وهى الدعائم[88] والسوارى الحاملة للبنيان ואת האומנות אשר צפה חזקיהו מלך יהודה وذلك على سبيل الاستعارة والتشبيه: מעשה ידי אמן صانع استاذ. وهذه اللغة مستعملة فى هذا المعنى كثيرا فى المשנה كما قيل[89] فيها האומנים קורין בראש האילן:

الالف والميم والصاد כי אמצו ממני. מלאם יאמץ. ויאמצו בני יהודה. חזק ואמץ. חזקו ואמצו. הנה חזק ואמיץ. والثقيل المتعدّى ואמץ אל לבבו. וברכים כורעות תאמץ. אמץ כח מאד. وثقيل اخر غير متعدّ חזק ויאמץ לבך. والافتعال התאמץ לעלות במרכבה معناها القوّة والشدّة. ותרא כי מתאמצת היא قويّة العزم. אמצה לי اسم كما تقول قوّة وشدّة. وبنية اخرى فى الاسم יוסיף אמץ. وقد قيل ايضا فى الاسم מאמץ. וכל מאמצי כח: סוסים ברדים אמצים ورد حمر مثل חמוץ בגדים. وقد فسّر فيه غبر والى هذا ذهب فيه الתרגום بقوله קטמין:

الالف والميم والراء אמר[90] יי. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين واستوفى[91] فى المستلحق. ולחם אמר לו [امر له به][92]. ויאמר להכות את דוד همّ بقتله. ومثله הלהרגני אתה אמר. وايضا ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים. כי אמרו העם לסקלו على مذهب והאניה חשבה להשבר. معنى الجميع كاد القوم [ان] يفعلون كذا وهمّوا بكذا. والجميع *قريب من المعنى الاول[93]: وذكر ايضا فى كتاب حروف اللين את יי האמרת היום. ויי האמירך היום ومعناه عندى[94] الاعلاء والترفيع. ولذلك قيل للغصن[95] العالى אמיר. فمعنى האמירך رفعك واعلاءك. ويجوز ايضا ان يقال ابرزك وجعلك علما من قول الاوائل[96] للعلم אמרא[97]. وهكذا فسّر فيه רב שרירא [ז״ל] فى شرحه لالفاظ[98] פרק ר׳ אליעזר من מסכת שבת:

الالف والميم والشين אמש אמר אלי. ויוכח אמש البارحة:

الالف والميم والتاء תורת אמת. והנה אמת נכון حقّ. חסד ואמת فضل ومعروف:

الالف والنون אן הלכתם استفهام عن مكان وتفسيره اين. وقد يزيدون عليه الهاء فيقولون אנה אנחנו עולים. אנה נפל: עד אן תמלל אלה استفهام عن زمان حتى متى والى متى. وقد يزيدون عليه ايضا الهاء كما قيل עד אנה ינאצוני העם הזה: [אנה ואנה] ظرف مكان لا هنا ولا هنا ومثله ולא תצא משם אנה ואנה. לא הלך עבדך אנה ואנה. והלכת אנה ואנה: אף אני בחלמי: אנא שא נא لفظة رغبة وتضرّع واستكانة[99] والالف الاخيرة[1] زائدة للعماد. وجائز ان يقال فيها انها اصل وان الاولى مزيدة على נא اعنى אל נא רפא נא:

الالف والنون والهاء ואנו[2] הדיגים. قد ذكر من هذا المعنى فى كتاب حروف اللين ما [يستجزئ به. והאלהים אנה[3] לידו. وذكر فيه ايضا من هذه الكفاية بما] استلحقناه نحن عليه فى المستلحق: אני שיט مركب وهو يذكّر ويؤنّث[4] كما قيل וגם אני חירם אשר נשא. وقيل אחת לשלשים שנה תבא אני תרשיש נשאת. وقد يزاد عليه الهاء للتأنيث كما قيل והאניה חשבה להשבר. والجمع חלפו עם אניות אבה:

الالف والنون والحاء נאנחו כל שמחי לב. מה נאנחה בהמה. יאנח עם. ויאנחו בני ישראל. על מה אתה נאנח. הנאנחים והנאנקים. ואתה בן אדם האנח. ונסו יגון ואנחה. هذا مجانس لقول العرب فى الزفير الأنح بفتح النون. والزفير هو اخراج النفس من الصدر بعد مدّه ايّاه. يقال أنح الرجل يأنح[5] انحا وانيحا وهو الزفير من الغمّ. وترجمة אתה נאנח انت آنح على مثال فاعل. وترجمة אנחה[6] انيح: ومن هذا الاصل عندى אנחנו[7] وزيادة *النون مع الواو[8] فيه للضمير كزيادتهما فى כלנו בני איש אחד נחנו وفى אשר נשבענו שנינו אנחנו. وربما اسقطوا الالف فقالوا בני איש אחד נחנו كما اسقطوا الف אחד من ודבר חד את אחד:

الالف والنون والكاف אנכי لغة فى אני [ايضا] اى انا: על חומת אנך (هو الرصاص) وتقول له العرب

[87] R. المحملين. [88] O. והו אלדעאיב; R. ללצקו והי ללדעאים. [89] R. قالوا. [90] R. g. قال. [91] R. واستوفيناه.
[92] R. g. مثل צוה. [93] R. من المعنى الاول قريب. [94] R. ايضا. [95] O. للوطن. [96] O. ואיל. [97] O. אמרנא.
[98] R. الالفاظ. [99] Both MSS. ואסתכאנה. [1] R. الاخرى. [2] R. g. قيل... توجّع وانين. [3] R. g. ...جبه الى يده ووصله.
[4] O. ידכרה ורונתה. [5] O. ואנח. [6] R. g. ה̄... [7] R. g. نحن. [8] R. مع الواو النون.

الآنك بمدّ الهمزة وضمّ النون. والمعنى فى הנני שם אנך
كالمعنى فى ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת لانّ المراد
به وبقوله ايضا ובידו אנך انما هو الرصاص الذى يقدر
به البناء البنيان واياه يعنى بقوله למשקלת فكانّه قال הנני
שם משקלת:

الالف والنون والسين אין אנס لا مكره. وهذه
اللغة مشهورة كثيرة الاستعمال فى[8] كلام الاوائل رضى الله
عنهم وفى السريانى فى معنى[9] الاكراه والقهر. וכל רז לא
אנס לך اى غير صعب عليك:

الالف والنون والفاء כי אנפת בי. פן יאנף. התאנף
" غضب: והאנפה الببّغا[10]:

الالف والنون والقاف ובכל ארצה יאנק חלל.
הנאנחים והנאנקים. האנק דם. בכי ואנקה. معنى الجميع
الشهيق[11] وهو على ضربين. احدهما ردّ النفس وفيه يقول
האנק דם (تفسيره) اشهقّ ساكتا اى لا تصرخ ولا تعولّ بل
اشهقّ وانطو على حزنك. ذلك قوله له ולא תספד ולא
תבכה لكن اشهقّ واسكتّ. وغير جائز ان يكون האנק
דם نداء اى ياايّها الشاهق[12] اى يا ايّها[13] الصارخ كما يتأوّل
فيه قوم لانّه ما كان شاهقا ولا صارخا[14] بعد وانما الله
انذره بما سيحلّ به من وفاة زوجته[15] بقوله (له) הנני לקח
ממך את מחמד עיניך במגפה. فقال تبارك وتعالى لرسوله
عم اذا فاجأك هذا الامر فلا تندبّ ولا تبك بل اشهقّ
ساكتا. الا تراه يقول ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי
בערב ואעש בבקר כאשר צויתי. ومثل هذا الشهيق[16] قوله
בכי ואנקה بكاء وشهيق. وايضا הנאנחים והנאנקים: والضرب
الثانى من الشهيق[17] هو رمى النفس واخراجه وهو مثل
الزفير [اعنى האנחה] وفيه يقول ובכל ארצה יאנק חלל
فانّ החלל لا يردّ[18] النفس بل يخرجه وهو مقلوب ונאק
נאקת חלל الذى هو شهيق وزفير. فقد اتّفق فى اللفظ
العبرانى اعنى فى אנקה المعنيان اللذان فى الشهيق.
احدهما ردّ النفس والاخر اخراجه الّا انّ ردّ النفس انما
يكون للصحيح فقط وامّا اخراجه فيكون للصحيح
وللصريع[19] معا: והאנקה והכח الورل وهو شىء على خلقة
الضبّ:

الالف والنون والشين אנוש כחציר ימיו اسم عامّ
للناس اجمعين. وقد يقال على الشخص منهم אשרי
אנוש. ואתה [אנוש] כערכי. وامّا אנשים فهو جمع على
غير قياس אנוש ويكون معناه عامّيا وخاصّيا. امّا العامّىّ
فمثل אנשים ונשים الذى تفسيره رجل [ونساء. وامّا الخاصّىّ
فمثل וכל מרבית ביתך الذى تفسيره] شباب كما قال וגדעתי
את זרועך ואת זרוע בית אביך מהיות זקן בביתך: וכאב
אנוש. ויום אנוש לא התאויתי. אנוש חצי בלי פשע. אנוש
לשברך. כי אנושה מכותיה. אשר ילדה אשת אוריה לדוד
ויאנש. עקוב הלב מכל ואנוש הוא. كلّه توجّع وتكسّر
والم الّا انّ معنى אנוש חצי مؤلم. ومثله כי אנושה
מכותיה. וכאב אנוש. ויום אנוש. אנוש לשברך وهى كلّها
صفات على مثال שרוע וקלוט. היה ערום. נקוד וטלוא الّا
انها صفات فاعلة اى انها اسماء الفاعلين[20]. وهذا شبيه[21]
بقول العرب عذاب أليم او مؤلم. ومعنى ואנוש هو أليم[22]
بكسر اللام اى[23] ذو آلام وهى ايضا صفة الّا انها غير
فاعلة:

الالف والسين والميم באסמיך ובכל משלח ידיך.
וימלאו אסמיך هى مخازن الطعام:

الالف والسين والنون ולא יהיה אסון[24]. וקראהו
[אסון] قد كان القياس مجوّزا لنا ان نجعل هذه اللفظة
معتلّة العين على مثال ששון *او ان[25] نجعلها [ايضا]
معتلّة اللام على مثال במשמני רזון. لكن لما لم يكن [لنا]
*على ذلك دليل[26] من الاشتقاق رأينا ان نبقى *النون
فيها اصليّة[27] ولا نخرجها على الزيادة بغير دليل. وهكذا
نصنع فى كل ما لا يقوم[28] لنا عليه[29] دليل ولا برهان
على ما اشترطنا[30] فى صدر هذا الجزء الذى نحن فيه من[31]
هذا المثال ومن[32] غيره من الامثلة ومن[33] هذا النوع
ومن[34] غيره من الانواع. فاذا كان ذلك كذلك فאסון على
مثال מחתת רזון الذى هو (مقاس) من האזינו רוזנים:

الالف والسين والفاء ואסף איש טהור. قد ذكر فى
كتاب حروف اللين وفى المستلحق (من هذا المعنى) ما
فيه كفاية. ومنه וחג האסיף. אסף בלי יבא. وجمعه כאספי
קיץ: ويمكن ان يكون منه בעלי אספות ويكون تفسيره

[8] R. وفى. [9] O. continues האונס והמפתה ואלסריאני. [10] O. אלבבנה. [11] [12] O. אלשהק. [13] O. אי איהא.
[14] O. צארבא. [15] O. זונה. [16] O. אלתשהיק. [17] Both MSS. אלשהק. [18] O. ירא. [19] O. ולצריע. [20] O.
للفاعلين. [21] O. שבה. [22] O. אלם. [23] O. או. [24] R. g. منيّة. [25] O. وان. [26] R. دليل على ذلك.
[27] R. فيها النون اصلا. [28] R. لم يقم. [29] R. has this word after برهان. [30] O. اشترطناه. [31] O. فى.
[32] [33] [34] O. وفى.

ذوات ضبط وقبض (وضمّ): وحمل فى كتاب حروف اللين
אני נאסף אל עמי محمل ואסף איש טהור وهو مباين
له. وذلك انّ معنى ואסף איש טהור وبابه الجمع ومعنى
נאסף אל עמי وبابه الانقباض والانضمام[35] مثل[36] ולא נאסף
5 את תבואתנו الذى معناه الضمّ والقبض. ومثل ויאסף
רגליו אל המטה الذى تفسيره وضمّ رجليه وجمعها. ومثله
אסוף ידך الّا انّ معنى אני נאסף אל עמי المخصوص به
وان كان واقعا تحت الضمّ والقبض فانما هو كناية عن
الموت مثل قوله הנני אוסיפך אל אבותיך وليس مثل
10 ויאסף משה الذى معناه انضمام وانقباض بالحقيقة ولا
مثل ואספו[37] אתו העירה الذى معناه ايضا ويضمّونه الى
انفسهم. ومما هو من معنى الضمّ ايضا عندى قوله
אספי מארץ כנעתך[38] ترجمته ضمّى ضعتك وانحطاطك اكثر
من انحطاط الارض يا ايّتها[39] الساكنة فى المعقل وذلك
15 على معنى השפילו שבו. يقول[40] لا تطمعى فى الخلاص
والنجاة بكونك فى هذه المعاقل التى ارتفعت فيها فانّى
واضف اهل البلد اجمعين اى طارد لهم. فمن اجل
هذا يقول حطّى نفسك اكثر من انحطاط الارض اى صيرى[41]
تحت الارض ضعة[42] وانحطاطا على معنى בא בצור והטמן
20 בעפר ولا تشمخى ولا ترتفعى بالمعاقل التى انت فيها.
وكون במצור هنا معقلا هو مثل قوله ותבן צר מצור לה
اى (انها) بنت لنفسها معقلا جمعت فيه ذهبا وفضّة
رجاءً فى الخلاص والنجاة من نوائب الزمان. ولبس قول
من قال[43] ضمّى تجارتك[44] من الارض بجيّد عندى لكن انما
25 المعنى تذلّلوا وانخفضوا وتواضعوا تأسّفا وتحزّنا[45] لهذا
البلاء النازل بكم: ואסף המצורע. אז יאסף אתו מצרעתו
يبرئه. ومنه ואחר תאסף اى تبرأ لانّ[46] دعاء موسى عمّ انما
كان فى برئها[47] كما قال אל נא רפא נא לה فاجابه[48] الله
قائلا تمكّث اسبوعا ثم تبرأ. ومثل ذلك ايضا והעם לא
30 נסע עד האסף מרים: אסף אלהים את חרפתי ازال الله
عارى واذهبه وافناه. ومثله אסף חרפתנו. ومن هذا عندى
[אסף אסף כל מעל פני האדמה. وايضا] אסף אסיפם
נאם יי وتفسير[49] ذلك افناء افنى لجميع افناء افنيهم
قال الله. *الّا انّ[50] אסף ليس من لغة אסף ואסיפם
لانّ אסוף على زنة אמור אמרתי وهو من الافعال
المعتلّة الفاء وאסף وאסיפם معتلّ العين. وانما استعملا
*معا وان كانوا اصلين[51] متباينين لتقاربهما فى اللفظ[52]
واتّفاقهما فى المعنى كما استعمل הלוך אלך עמך. ריבה יי
5 את יריבי. אם שוב[53] ישיבני יי. אם שוב תשבו בארץ
הזאת وغير ذلك معا لهذا المعنى نفسه. وقول ابى زكرياء
فى אסף אסיפם ممكن جائز الّا انّ قولنا فيه امكن
واجوز لقياس اللفظة بنفسها[54] من غير ان نجعل الالف
فيها زائدة فى احد الوجهين اللذين أتى بهما فيها
10 ولئلّا[55] نخرجها عن معنى אסיפם فى وجه الثانى. وهذا
قولى ايضا فى אסוף אסף وان كان لم يذكره ابو زكرياء:
ومن هذا المعنى ואספת נפשך. אסופי רעב: والثقيل فى
هذا المعنى אוספך עמו على زنة אובידה עיר:

الالف والسين والراء

ואסרה[56] אסר. ואסרנהו לענותו.
15 ויאסר את רכבו. אשר אסורים בבית הסוהר. قد ذكرت
هذه المعانى فى كتاب حروف اللين الّا انّها هناك
منثورة مخلوطة معا على تباينها: وجرى ابو زكرياء فى
ذلك على عادته فى المعانى المتقاربة من ترك التمييز
والتفصيل بينها واكملنا نحن فى المستحق ما ضيّعه
20 هو منها. واقول هنا انّ ואסרה. אשר אסרה על נפשה هو
على زنة ושערה לא הפך לבן الذى هو مضاف لשער
הצהוב فيجب اذًا ان يكون ואסרה قبل[57] الاضافة الى
الضمائر[58] אסר على زنة שער. هذا هو اختيارى فيه على
كونه من باب שלל ודבר وغيرهما مما هو[59] على وزنهما:
25 وجائز عندى ان يكون قبل الاضافة אסר على زنة כתב
ודבש ושמן مشبها[60] للسريانى اعنى قوله ולתקפא אסר
(وان كان قد يختلف هذا المثال عند الاضافة كما قيل
אכלתי יערי עם דבשי): واعلم انّ معنى מי יאסר המלחמה
زائغ عن هذا المعنى قليلا الى معنى מי יערך המלחמה
30 وان كان المعنيان متقاربين والدليل على ذلك قوله
ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות
אלף איש בחור וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות
אלף איש בחור גבור חיל فقابل ויאסר بיערך لتقارب
معناهما[61]:

[35] R. has both words without the article. [36] R. ومثل. [37] R. ויאספו. [38] O. בנען. [39] O. יא אתיהא. [40] R. ويقول. [41] O. [illegible]. [42] O. [illegible]. [43] R. بقول. [44] O. תגארך. [45] R. ونوقف[illegible]. [46] O. לא. [47] R. בריהא. [48] O. فجاوبه. [49] O. تفسير. [50] R. وان. [51] O. מע אואן כאנו אצלין. [52] O. الالفاظ. [53] O. ישוב. [54] R. בנפסהא. [55] O. [illegible]. [56] R. g. عقد وربط و... على الاستعارة. [57] O. הבלה. [58] R. الضمير. [59] R. الذى هو; O. هى. [60] R. במשבהתא. [61] R. מענאהמא.

الالف والفاء אף אני בכור אתנהו. אף אני אעשה
זאת ايضا. אף לא אל ארץ זבת ثم انّك لم تصنع بنا كذا
وكذا. ومثله ואף גם זאת בהיותם ثم ايضا هذه قصّتهم
*وعلى انهم[61] فى بلدان اعدائهم. مثله חציו שרפתי במו
אש ואף אפיתי על גחליו לחם [אצלה בשר ואכל[62]] احرقته[63]
ثم خبزت على (جمره) خبزا وشويت لحمى لانّ الخبز
والشواء[64] علّة لاحراقه. [وان لم يفسّرهكذا لم يعلم لاحراقه
علّة]: אף כי אמר אלהים לא תאכלו هل ان الله قال هذا.
(وقد يدخلون عليه الهاء وهو ايضا للاستفهام) مثله[65]
האף תספה ולא תשא למקום. האף אמנם אלד. האף תפר
משפטי هل (يكون كذا وكذا. وهذا) مما اجتمع فيه عاملان[66]
لانّ الهاء[67] للاستفهام وא͏ף *للاستفهام ايضا[68]. وربما فعلت
العرب ايضا مثل ذلك فانّهم قد يقولون [أَهَلْ كذا وكذا
فيدخلون الف] الاستفهام على هل [وهى ايضا] للاستفهام.
وقد ذكرت جملة من مثل هذا فى كتاب اللمع: [אף
כי לא אכל.] אף כי הבית הזה. אף כי נתעב ונאלח لا سيّما
كذا وكيف كذا. وقد يكون لها هذا المعنى وان لم
يقترن بها כי مثل אף שכני בתי חמר: אף להם ולא
יריחון انف. ואשים הנזם על אפה وهو انفها. ومثله
בזעת אפך. ויפח באפיו: וישתחוו אפים على وجهه[69]. ותפל
לאפי דוד تُجاهه[70] اى قبالته. וישתחו למלך לאפיו ארצה.
ויפל לאפיו ארצה يجوز ان يكون على وجهه نفسه على
معنى ותפל על אפיה ארצה ותשתחו. וישתחו לו על אפיו
ארצה לפני המלך. ויפל על פניו וישתחו. ותפל על פניה
ותשתחו ארצה. ويجوز ان يكون לאפי יהונתן ולאפי המלך
اى قبالته. وربما كانت هذه اللغة مجانسة للسريانى
اعنى וצלם אנפוהי אשתני الّا انّ النون مندغمة على هذا:
מנה אחת אפים وجهة[71] عظيمة: ואף יי חרה בעם غضب
الله. קצר אפים יעשה אולת بمعنى سريع الغضب. وجائز
ان يكون مثل ויפח באפיו على معنى וקצר רוח מרים
אולת لانّ الانف مسلك الروح كما قيل ויפח באפיו נשמת
חיים. כל אשר נשמת רוח חיים באפיו: وامّا לא באפים
ולא במלחמה فيمكن[72] ان يكون من معنى *الحرد والغضب[73].
ومثله ומיץ אפים יוציא ריב. ويمكن ان يكون بمعنى
פנים اى لا بلقاء ولا بقتال[74] على معنى נתראה פנים
الذى هو[75] نتلاقى:

الالف والفاء المضاعف כי אפפו[76] עלי. قد ذكر منه
فى كتاب ذوات المثلين ما يجزى: אפפוני מים:

الالف والفاء والدال ואפדת לו وتحزمه وتشدّه[77].
ومن اجل هذا الشدّ سمّيت الصدرة التى كانت تشدّ
على الصدر אפוד. ודוד חגור אפוד בד. וחשב אפדתו هذا
اسم[78] للفعل. ومن هذا ايضا ואת אפדת מסכת זהבך:

الالف والفاء والهاء ומצות[79] אפה[80]. قد ذكر من هذا
المعنى فى كتاب حروف اللين لحاجة:

الالف والفاء ولواو מי איפה הוא הצד ציד. ואם
לא איפה, איה [איפה] פיך معناه اذًا. מי יתן איפוא
ויכתבון מלי, מה לך איפוא معناه[81] الآن:

الالف والفاء واللام ואפל ולא נגה לו صفة على
زنة אמן, שכן ורעי. ויהי חשך אפלה اسم على زنة אבדה,
للجمع באפלות נהלך: وبنية اخرى للاسم ايضا וישם מאפל.
وقد زادوا عليه اسم الله للتعظيم والتشنّع[82] على عادتهم
فى الاسماء (فقالوا) אם ארץ מאפליה الّا انّهم شدّوا الفاء
وكانت فى מאפל خفيفة. ومعناهم فى اضافة ארץ الى
מאפליה اى[83] لا يهتدى فيها كما تقول العرب فلاة غطشاء
اى لا يهتدى فيها والغطش شبه العمش. فقد اتّفق
هذا المعنى فى استعمال اللغتين: وللاسم من هذه اللغة
بنية ثالثة وهى[84] לירות במו אופל. כי אפילות הנה آفلة
بمدّ الهمزة اى غائبة تحت الارض. يقال افل الشئ اذا
غاب. وافل النجم اذا غاب تحت الارض. وكذلك [افلت]
الشمس. ويقال اين افلت عنّا اى اين غبت[85]: ويجوز ان
يفسّر אפילות مؤخّرة من لغة المشنه עישר[86] הבכור הותר
האפל وفى التلمود בחרפאתא דהוין[87] מאדר באפלאתא
דהוין[88] מניסן يريدون البكيرة والمؤخّرة. وقالوا فى الغيث
בכירה בשלשה בינונית בשבעה אפילה בשבעה עשר:

الالف والفاء والنون כאשר יהיה האופן בתוך האופן.
לאופנים להם לולב ולולב: وامّا דבר דבור על אפניו

---

[61] R. وهم. [62] MS. לחם. [63] O. אחרקת. [64] O. ואלשוי; R. ואלשי. [65] R. ومثله. [66] R. عملان. [67] O. אלהא. [68] Transposed in R. [69] R. وجوههم. [70] O. תגאההתה. [71] R. וגיהה. [72] O. פי מכאן. [73] Transposed in R. [74] O. בתקאל. [75] R. هى. [76] R. g. احاطوا واحتووا. [77] R. وتشدده. [78] R. استعمال. [79] Marg. in O. לבן רביע מעשה מעש לחם ובשר. [80] R. g. خبز. [81] R. معناها. [82] R. ואלתשניע. [83] O. או. [84] R. وهو. [85] R. غابت. [86] O. עשה. [87] [88] R. דהויאן.

فليس من هذا بل الالف فيه زائدة واصله עַל פָּנָיו اى على وجهه. وزيادة الالف فيه كزيادتها فى ורְאִיתֶן עַל הָאָבְנָיִם لانّه مشتقّ من בָּנִים اى مسقط الاولاد. وكزيادتها فى מֵי אָפְסָיִם لانّه من פַּס יְדָא: وادخل ابو زكرياء נְשָׂאתִי אֵימֶיךָ אָפוּנָה فى جملة الافعال المعتلّة العين من حرف الفاء وجعله فعلا مستقبلا على زنة אָקוּמָה וְאָשׁוּבָה[87]. والاليق به عندى ان يكون من هذا الاصل فيكون مجانسا لقول العرب للزمان إفّان بكسر الهمزة وتشديد الفاء ويكون אֹפֶן [اسما] على مثال[88] אֱלוּשׁ וְחָמוּל والهاء مزيدة فيه كزيادتها فى כִּי תְשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם لما قالوا דֶּרֶךְ יְרַצְּחוּ שֶׁכְמָה. وامّا ترجمته فهى تحمّلت[89] روعاتك افّانا اى زمانا ودهرا. الا تراه يقول עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר لما قال انى[90] ضعيف وهالك من الصبا اتبع ذلك على سبيل التأخير بقوله تحمّلت روعاتك[91] افّانا: وسنذكر فى حرف الفاء اشتقاقا اخر لאָפוּנָה الّا انّ ذلك الاشتقاق غير مخرج له من هذا المعنى ايضا:

الالف والفاء والسين כִּי אָפֵס כָּסֶף فعل ماض على زنة וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן. ومثله הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ. وايضا כִּי אָפֵס הַמֵּץ[92] وتفسيره انقرض وانقطع: ومنه יי יָדִין אַפְסֵי אָרֶץ اقاصى الارض ومنقطعها. ومنه ايضا וְכָל שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס ينقطعون ويصيرون عدما. בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה אֵשׁ عند عدم الحطب تطفأ[93] النار. הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ أليس بعد احد موجودا[94] من آل שָׁאוּל. עַד אֶפֶס מָקוֹם الى لا[95] مكان. אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד معناه انا[96] دائم البقاء وغايتى ممتدّة غير *منقطعة ولا منقرضة[97]: וְאֶפֶס אֶת הַדָּבָר غير[98] ان. ومثله אֶפֶס כִּי עַז הָעָם. וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים ولا الاه غير الله: وامّا מֵי אָפְסָיִם فليس من هذا الاصل بل الالف فيه زائدة كزيادتها فى ורְאִיתֶן עַל הָאָבְנָיִם وفى דָּבֻר דָּבָר עַל אָפְנָיו وتلخيص ذلك انّ כַּף[99] بالعبرانى يسمّى بالسريانى (פַּס كما قيل) פַּס יְדָא דִּי כָתְבָה. وفى لغة الآباء הִתִּיר לוֹ פִּסַּת הַיָּד[1]. فمعنى מֵי אָפְסָיִם. מֵי כַפַּיִם[2] والمراد بذلك انّ الماء انما كان يغطّى منه باطن قدميه فقط:

الالف والفاء والعين וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע من لا شئ [مثل מאין]: תִּבְקַע אֶפְעֶה. אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף. תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה هى[3] الافعى او الافعوان اذ الذكر يقال له افعوان[4]:

الالف والفاء والقاف וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם. וַיִּתְאַפַּק הָמָן واصطبر وتجلّد[5] وتقوّى. הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק יי تصبر عن غوثنا ونصرتنا. וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ تصطبر وتتوقّف. וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה فتجلّدت. والمصدر וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק. ومن هذا المعنى וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה الاشدّاء الاقوياء: וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם مجارى المياه[6] فى البحر يريد المواضع المتطأمنة منه الشبيهة بالقنوات (التى) يجرى فيها الماء: לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת للخنادق ومسيل[7] الماء. ومثله גְּבָעוֹתֶיךָ וְגֵאוֹתֶיךָ וְכָל אֲפִיקֶיךָ وهادك وخنادقك. وايضا וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם خنادقه. وايضا בָּאֲפִיקִים וּבְכָל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ يريد مجارى المياه والمسيل[8] والامكنة الرطبة. ومن هذا المعنى قيل עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה قنوات ومجارٍ من نحاس. وقد فسّر فيه قوم كصلابة النحاس (من וַיִּתְאַפַּק). والذى ارتضاه هو ما[9] قلناه فيه. כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ سيول. ومثله כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב شبّه نصر[10] البارئ عزّ وجلّ وغوثه الامّة عند مبالغة الضرّ[11] منها بسيول [الماء] يغيث بها اهل جهة الجنوب لانّها جهة قحطة جدبة فهو يغيثهم عند القنط ويسيل ارضهم ماء. [وان شئت فقلّ انّ تفسير בַּנֶּגֶב فى المواضع الجدبة القحطة فيكون مجانسا لقول الתרגום *חָרְבוּ הַמַּיִם[12]. נְגוּבוּ מַיָּא. عامّة] لجهة الجنوب وغيرها فى[13] المواضع الجافّة الجدبة. ومثله כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם[14]:

الالف والفاء والراء עָפָר וָאֵפֶר رماد. וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר بالمغفر. وقال الתרגום וּכְרִיךְ בְּמַעְפְּרָא עַל עֵינוֹהִי:

الالف والصاد واللام הֲלֹא אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה اما عزلت لى بركة. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين وفى كتاب المستلحق. ومن معناه לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם اى لا[15] امنع ولم احجب. ومنه اشتقّ عندى וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל معتزليهم[16] ومتنزّهيهم اى اشرافهم. וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ من متنزّهها[17] اى من متنزّهها[18] وبعيدها ومن اقطارها: ومن هذا المعنى اشتقّ תַּחַת אַצִּלוֹת יָדֶיךָ والمراد

[87] R. אשובה. [88] R. زنة. [89] O. תחתמל. [90] O. انا. [91] O. روعتك. [92] R. עריין. [93] R. תפנא. [94] O. מוגדא. [95] O. אלא; in R. the first א is marked with a red line. [96] R. انى. [97] Transposed in R. [98] R. وغير. [99] R. אלכף.
[1] R. יד. [2] R. כפם. [3] O. הו. [4] R. الافعوان. [5] O. ותגדל. [6] O. אלאמיאה; R. الماء. [7] [8] So both MSS. [9] R. الذى. [10] O. נצרה. [11] R. אלצד. [12] These two words are on the marg. in the hand of the glossator. [13] R. من. [14] R. g. وقد رأيت אפיקי ארץ آفاق الارض. [15] O. لم. [16] O. מעתזלהם. [17] R. מתנזיההא. [18] O. מנתנזההא.

به تحت ابطيك: שש אמות אצילה (مقدار كل ذراع منها) مقدار الذراع والعضد الى الابط[18] جميعا: אצל[19] עצמותיו جوار عظامه وفى جانبها. ومثله אצל המזבח. לשכב אצלה[20]:

5 الالف والصاد والراء ואשר אצרו. אוצרו[21] הטוב. قد ذكرناه فى المستلحق:

الالف والقاف والواو ואקו[22] ודישון (هو الوعل) وهو عندى على زنة פעול بالتشديد مثل עשה הרתוק. וכמון יזרק:

10 الالف والراء المضاعف ארור[23] כנען. قد ذكر منه فى كتاب ذوات المثلين و(فى كتاب) المستلحق ما يجزى:

الالف والراء والباء וארב לו וקם עליו. قد[24] ذكر من تصريف هذا المعنى فى المستلحق الكفاية. واسم الفعل ישבו בסכה למו ארב للكمين[25]. وقيل فى اسم المكان 15 ותבא חיה במו ארב فى مكمن[26]. وقيل فى اسم المكان ايضا ואתם תקומו מהאורב مكان من المارب: واعلمّ انّ והשפיל גאותו עם ארבות ידיו ليس من هذا الاصل بل الالف فيه (عندى) زائدة كزيادتها فى וראיתן על האבנים وفى דבר דבור על אפניו وغيرهما. وتفسيره ويحطّ عظمته 20 وارتفاعه فى معظم[27] اماكنه يعنى انه يكسره فى اكثر[27] بلاده: فسّرت ידיו اماكنه مثل[28] ויד תהיה לך. وفسّرت (עם فى مثل וידעת) עם לבבך. وايضا השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל اى בלבבך: וכעשן מארבה. וארבות השמים كواء[29] وروازن:

25 الالف والراء والجيم אם תארגי. ארגות שם בתים. מעשה ארג[30]. وامّا את יתד הארג فهو عندى المنسج نفسه:

الالف والراء والهاء אריתי[31] מורי. וארוה כל עברי דרך. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: אריות סוסים 30 وبابدال الواو من هذا الياء ארות סוסים وهو مضاف וארות לכל בהמה ובהמה. وقد قلبوا[32] (هذا) اللفظ فقالوا ועדרים לאורות وهى الاوارىّ وهى المعالف[33] والمذاود وترجوم אבוס בעליו. אוריא דמרוהי: וכארי[34] יתנשא معروف. والجمع ושנים אריות. وايضا *ושנים עשר אריים[35]:

5 الالف والراء والزاى [ארז] *בלבנון. כארזים[36] עלי מים معروف: وامّا וארזים במרכלתך فهو مثل צוארך בחרוזים وهو العقود المنظومة بالجواهر النفيسة والالف فيه بدل من [حاء]:

الالف والراء والحاء וארח לחברה وسلك مثل ודרך[37]. 10 ארחי ורבעי זרית. ובארח איש *سبيل وطريق[38]. ארח כנשים سبيل النساء وهذا كناية عن المحيض. לארח הבא للسابل اى عابر الطريق[39]. هذا اشتقاقه الّا انّه اسم للضيف ولذلك قيل فى המשנה ואינו מתארח אצל עם הארץ. ולא מארחו אצלו اى لا يَضيفه[40] بفتح الياء ولا يُضيفه[41] بضمّها. וארוחתו 15 ארוחת תמיד נתנה לו ضيافته وجرايته. ארוחה ומשאת ضيافة وصلة ومثله טוב ארוחת ירק: ארחת ישמעאלים. ארחות תימא رفقة ورفاق مارّة السبل[42]:

الالف والراء والكاف כי ארכו לו שם הימים. יארכו הימים. ארך התבה. ארכה מארץ. ארך האבר. والثقيل 20 אשר האריכו ימים. למען יאריכון ימיך: ومعنى اخر כי אעלה ארכה לך. ארוכת בת עמי[43]:

الالف والراء والنون[44] נטע ארן[45] شجرما: ויישם בארון وجعل فى الإران[46] بكسر الهمزة وهو تابوت يدفن فيه. כי נלקח ארון אלהים. וארון אלהים נלקחה. כי באה אליהם 25 ארון יי. والتذكير فيه اغلب:

الالف والراء والصاد ארץ[47] ושמים:

الالف والراء والشين וארשת שפתיו نطق[48] وكلام[49]:

الالف والراء والسين ايضا אשר ארש אשה. אשר לא ארשה. הנערה המארשה[50]:

---

[18] O. الآباط. [19] R. g. لزق. [20] R. g. كلّها معان متقاربة. Marg. in O. قال אצל אל הרים יגיע כי בלעם בן (קאלו .MS) רב (רבותינו .MS) האי فى الحا[وى] انه بقرب بيت (בקר ביה .MS) المقدس والثانى (ואלב׳ .MS) כל אלה בני (דני .MS) אצל. [21] R. g. مخزن ومخازن. [22] R. g. الوعل. [23] R. g. ملعون. [24] R. وقد. [25] R. للكمون. [26] O. מכאן. [27] R. اعظم. [28] R. من. [29] R. كوه. [30] R. g. الحائك وهو الناسج. [31] R. g. جنوت وجنوها وهو الأخذ. [32] O. قلب. [33] O. المعلف. [34] R. g. اسد واسود. [35] R. שנים; O. ארים. [36] R. מלבנון; R. g. اروز. [37] R. דלך. [38] Transposed in R. [39] O. الآبد السبيل. [40] O. יצפה. [41] Both MSS. יצפה. [42] R. g. كلّها معان متقاربة. [43] R. g. شفاء وعفاية; another gloss وقد رأيت ארוכה לחו[מות] ارتفاع ال[اسوار] وهو من المع[نى الثانى]. [44] Marg. in O. בן בלעם ובונה וארן اسم. [45] R. g. قيل فيه سنديان. [46] R. اران. [47] R. g. الارض. [48] R. نسق. [49] R. g. ...يقال عن إذن م[ن؟] نعمل كذا وك[ذا] ومحض اللفظ. [50] R. g. الجارية المملكة.

الالف والشين ואש יצאה מאת יי بالتأنيث. ואש מתלקחת ונוגה לו סביב بالتذكير. لانّ الضمير للאש كما قيل וננה לאש هذه نار حقيقيّة: ومنه اشتقّ אשה הוא לײ اى קרבן[49]. ومثله זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש اى من القربان كانّه قال מן האשה: כי אש יצאה מחשבון جيش. وما يبعد عندى كون هذه الالفاظ من ذوات المثلين بدلالة אשה הוא לײ الذى هو مثل צחה צמא المشتقّ من צחיחה. وقيل ואשם לא תכבה. את אשו הגדולה بالتشديد. وقيل לכו באור אשכם بغير تشديد:

الالف والشين المضاعف לאשישי קיר חרשת اسم. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وذكر معه זכרו זאת והתאששו ولم يبيّن معناهما. فاقول انّ حقيقة لفظة אשישים انما هى[50] اسس واشير به هنا الى الرجال [الانجاد] الاقوياء ذوى[51] *العزّة والايد[52] والسلطان الذين هم اسّ[53] الدولة وقطب المملكة. واستعير لهم ذلك من اقوى ما يكون من[54] البنيان وذلك اسّه كما استعير لهم ايضا اسم الاركان لقوّة الاركان اذ يتوخّى فيها [ان] تكون قويّة كما هو مشاهد وكما تراه يقول אבן בחן פנת יקרת. وايضا אבן מאסו הבנים היתה לראש פנה. فقيل عنهم ויתיצבו פנות כל העם اى رؤساءهم وابطالهم وانجادهم وذوو[55] الايد منهم[56]. وكذلك قال فيه الترגום ואתעתדו רישי כל עמא: فلفظه مجانس للّفظ العربى فى قولهم اسس واساس. ويجانس هذا اللفظ للسريانى فى قولهم ואשיא יחיטו. יהב אשיא די בית אלהא. ואשוהי מסובלין: فحقيقة لفظة אשישים هى اساس كما قلت واستعيرت[57] لرجال الدولة تشبيها لهم بالاساس: ومن هذا المعنى قيل זכרו זאת והתאששו (مأخوذ من איש اى توجّعوا من ذنوبكم[58] واحترقوا) اى تأيّدوا فى التقوى. وهكذا قال فيه الترגום ואיתקפו[59]. وقال فى לאשישי[60] קיר חרשת. על אנש כרך תקפיהון: ومن اقوى الادلّة على انّ المراد بقوله לאשישי קיר חרשת انما هو ذوو الايد والقوّة لا ذوو[61] غير ذلك من الاحوال هو قوله عنهم אך נכאים ومعلوم انّ [تفسير] נכאים ضعفاء. وهذه ترجمة الالفاظ[62] لانجاد קיר חרשת تقولون ضعفاء فقط. فتسميتهم (ضعفاء) على سبيل ابدال اسمهم بضدّه دليل على انّ אשישים انجاد واقوياء واشدّاء اذ الضعفاء ضدّ الاقوياء فى اللفظ وفى المعنى: وذكر فى كتاب ذوات المثلين (ايضا) אשישי ענבים. סמכוני באשישות. ومثله ואשישה אחת وهى *نيمة ونيم[63]. وفى قوله אשישי اضمار والتقدير אשישי יין ענבים:

الالف والشين والدال ואשד הנחלים مَصَبّ الاودية. ومثله אשדות הפסגה ההר והנגב. והשפלה והאשדות. (وهو) مجانس للّفظ السريانى الذى يقول فى שפך דם האדם. דיישוד דמא דאנשא. وفى ברמך אשר שפכת אשמת. ברם זכאי דאשדת חבת: وليس אש דת למו من هذا كما كان يفسّر فيه بعض اهل الدקדוק وهو ابو عمر ابن يقوى لانّ אש דת كلمتان متركّبتان على ما قال فيه[64] الترגום وعلى ما اثبته عليه صاحب المסורת وهو الصحيح:

الالف والشين والهاء נפלו אשויתיה[65] (تفسّر) *اساياها وهى[66] ما اسّس من بنيان فأحكم. واحدتها فى اللفظ العربى اسيّة على زنة[67] حنيّة. وهو ايضا مجانس للسريانى الذى يقول ואשיא[68] יחיטו. والدليل على انّ ואשיא יחיטו اسم قوله אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם ומן אדין ועד כען מתבנא[69] ולא שלים. فذكر اول ما ابتدئ به من البنيان وهو وضع الاسس[70]. وايضا (فانّ) ترגום ונגלה *יסודו. ויתגלה[71] אושהא وكذلك ترגום ונהרסו יסודותיה. ויתפגרון אושהא. ויסודיה אגלה. ואושהא אגלי[72]. فهذا برهان على انّ ואשיא اسس وאשויתיה مثله: وجائز (ايضا) ان يكون تفسير אשויתיה اواسيها جمع آسية على زنة رابية ورواب *اعنى الآسية[73] الدعامة والسارية:

الالف والشين والكاف מרוח אשך ممسوح الانثيين[74] ويقال بالسريانى للعقير[75] المعروف بخصا الثعلب אשכי תעלא:

الالف والشين واللام תחת האשל ברמה. ויקברו תחת האשל ברמה[76]. ויטע אשל. ربما كان اثلا وهى[77] شجرة تشبه الطرفاء وعليه اكثر المفسّرين. وربما كان عينا[78]

---

[49] R. قربان. [50] O. هو. [51] O. דן. [52] Transposed in R. [53] R. اهل. [54] R. فى. [55] O. ודון; R. ודוי. [56] R. فيهم. [57] O. استعيرت. [58] MS. תנובכם. [59] O. ואתקנו. [60] R. אשיש. [61] O. דון. [62] R. اللفظ. [63] So both MSS.; R. g. قيل قنينة. [64] R. فيها. [65] R. g. اساساتها. [66] R. اسياتها وهو. [67] R. ضرب. [68] R. ואשיה. [69] R. מתבני. [70] R. الاساس. [71] R. יסודיה ויתגלון. [72] O. אגלא; R. transposes the last two quotations. [73] R. وهى. [74] O. אלאנתתין. [75] So both MSS.; R. ק̈. [76] O. ביבשה. [77] R. وهو. [78] R. עין; O. ענונא.

اخرى من الاشجار. وربما كان اسما عامّا *للشجر كلّه[77]: فيكون فى هذا الوجه مجانسا لقول العرب عن الرجل اذا اتّخذ [له] ضيعة او دارا تأثّل فلان اى اتّخذ اصل مال وأثلة كل شئ عندهم اصله. فيكون אשל على هذا التفصيل[78] اصلا ما. الّا انّى رأيت רב שרירא (גאון) ז"ל يقول فى تفسير [الفاظ] *מי שאחזו קורדיאקוס[79] בינא הו אשל وبطيّة اثل:

الالف والشين والميم אשם הוא. אשם אשם ליי. ואשמה הנפש. قد ذكرناه فى المستلحق ومعناه الاثم. وقد يسمّى القربان الذى يستغفر به عن الاثم אשם كما قيل[80] והביא את אשמו ליי על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים. (وايضا) והביא איל תמים מן הצאן בערכך לאשם (للاستغفار). والفعل منه כי יחטא ואשם واستغفر[81]. והיה כי יאשם [לאחת מאלה] اذا استغفر عن احدى هذه الخطايا. واسم الفاعل منه אשם على زنة وبل יאמרו שכן חליתי. ואשמים איל צאן על אשמתם ومستغفرون بحمل من الغنم عن اثمهم. وشبه هذا ما تقوله[82] العرب تأثّم فلان اذا تحرّج من الاثم: תאשם שמרון[83] قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين وفى [كتاب] المستلحق:

الالف والشين والفاء על כל החרטמים האשפים. لكل חרטם ואשף וכשדי[84] هم المنجّمون: מאשפות ירים אביון. חבקו אשפתות مزابل: ועילם נשא אשפה. בני אשפתו جعبته[85] وكنانته:

الالف والشين والراء (אשר من الحروف ويتصرّف فى جمع المذكّر والمؤنّث). אשר يكون معناها الذى والتى والذين (والالف واللام اللذين بمعنى الذى والذين). והיה האיש אשר יכנו الذى يقتله. ومثله וקם הבית אשר בעיר. היא האשה אשר הוכיח יי التى. והאנשים אשר[86] שלח משה (الذين). ועד האזוב אשר יוצא בקיר الخارج: ويكون تفسيره مَنْ بفتح الميم مثل וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ومثله ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי لم تعرّفنى من ترسل معى. اقترن به فى هذه المسائل [את] لانّه مفعول به [فيها]: ويكون معناها إن التى للشرط مثل אשר נשיא יחטא اى وان اخطأ النسيا.

ومثله את הברכה אשר תשמעו اى אם תשמעו كما قال והקללה אם לא תשמעו: ويكون تفسيرها كيما فى موضع למען مثل ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך *ולבניך אחריך[87] ולמען תאריך ימים על האדמה (المعنى למען ייטב לך ولذلك عطف عليه ולמען תאריך ימים). ومثله ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך [ולבניך] ואשר תרבון מאד. وايضا אגרות יתנו לי על פחוות[88] עבר הנהר אשר יעבירוני[89] معناها كيما. فان اقترن بها حرف *النفى صار معناها[90] كيلا مثل אשר לא תקח אשה לבני. אשר לא תבא ושתי: ويكون تفسيرها[91] كما مثل אשר לא יספר צבא השמים. כי כאשר ראיתם את מצרים היום. وقد يزاد *عليها الكاف اكثر شئ[92] فى هذا المعنى كما قيل[93] כאשר לא נגענוך. כאשר עשית[94] יעשה לך: ويكون معناها لمّا كان كذا وكذا ومن اجل كذا وكذا مثل ואכלו אתם אשר כפר בהם لمّا استغفر لهم بها[95]. ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת من اجل انّها صنعت كذا وكذا ولمّا صنعت كذا وكذا. וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו لمّا رقدت عليه. אשר עשה דוד את הישר בעיני יי من اجل كذا (وكذا). وتكون فى هذا المعنى بزيادة الباء[96] مثل באשר יי אתו. באשר את אשתו من اجل كذا (وكذا). وبزيادة *مِن مختصرة النون[97] مثل מאשר יקרת בעיני [נכבדת] من اجل انّك جللت فى عينى صنعت بك كذا وكذا. وبزيادة על [ايضا] مثل על אשר מעלתם בי. על אשר לא קדשתם אתי. وتكون فى هذا المعنى بالكاف مثل ותבוא בי רוח כאשר דבר אלי فداخلنى[98] الروح لما خاطبنى: ويكون تفسيرها إنّ الثقيلة (المحقّقة) المكسورة مثل אשר שמעתי בקול יי انّى [سمعت و]اطعت الله. אשר חמל העם על מיטב הצאן: وتكون فى موضع[99] כי ويكون تفسيرها[1] أنّ الثقيلة المفتوحة (مثل) כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרת עצי לבנון اى כי עבדיך יודעים. ومثله אשר הוא יהודי. אשר יפלה[2] יי בין מצרים: وتكون فى موضع[3] כי (ايضا) [على] غير هذا الوجه لكن بمعنى لمّا ان كان كذا وكذا مثل אשר על כן סרו מאחריו (كانّه قال כי על כן) اى لمّا زاغوا عن طاعته. [مثل כי על כן הוא מרפא את ידי].

---

77 R. لجميع الشجر. 78 R. التلخيص. 79 O. מה...קורדיקוס. 80 R. قال. 81 O. ويستغفر. 82 O. تقول. 83 R. g. تخرب. 84 R. וכשדאי. 85 O. נבעתה. 86 R. g. الذين. 87 R. ولذلك عطف عليه. 88 O. פחות. 89 O. יעבירני. 90 R. نفى صار معنى. 91 R. تفسيره. 92 R. الشئ...عليه. 93 R. قال. 94 R. עשיתה. 95 R. بهم. 96 R. باء. 97 R. ميم. 98 O. فتداخلنى. 99 R. معنى. 1 R. تفسيره. 2 O. יפלא. 3 R. معنى.

כי על כן נתתיה לשלה בני: ويكون تفسيرها[3] أنّ الخفيفة المفتوحة مثل אשר תשלחני אל יהודה (لانّه جواب قوله له על מה זה אתה מבקש فالتقدير אבקש אשר תשלחני אל יהודה). ومثله אשר בא אדם. [ويصلح ان يكون معنى אשר בא אדם] (لمّا). وامره للוים אשר יהיו מטהרים ان يصنعوا كذا. *وكذلك معنى[4] עד אשר אם הביאונום אל מקומם الى[5] ان. وقد يكون لאשר[6] وحدها هذا المعنى من غير עד مثل אשר נשבעתי באפי اى الى ان اقسمت: وتكون אשר ظرف مكان[7] مثل אשר תבאנה הצאן לשתות. يقول[8] انه نصب العصىّ فى السقاية[9] مكان شرب الغنم الماء وحيث تشربه. כי ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה حيث لا نشاهد حربا. (ومثله) אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו من اىّ[10] مكان تجدونه (فيه) ومن حيث ما تجدونه فيه. ويكون ظرفا ايضا بزيادة الباء مثل באשר כרע שם נפל שדוד. ובאשר החללים שם הוא. לגור (בארץ) באשר ימצא حيث ما وجد مأوا[11]. ויתהלכו באשר יתהלכו: وتكون للابتداء مثل الواو المبتدأ به مثل מרוע לא ירעו פני אשר העיר التقدير[12] והעיר: ويكون تفسيرها إذًا مثل אשר תשטה אשה. אשר ישאלון בניכם: وتكون بزيادة الكاف بمعنى على حسب[13] كذا وكذا وعلى قدر كذا وكذا مثل וזבחנו לײ אלהינו כאשר יאמר אלינו على حسب ما يأمرنا (به). וכאשר יענו אתו فعلى قدر اذلالهم ايّاهم كانوا ينمون ويزيدون. وقد تضمر *ويقوم المعنى دونها كقوله[14] קראו להם כן הלכו מפניהם تفسيره كل ما نادوهم فرّوا قدّامهم اى كلّما نادتهم الانبياء: وتكون لغوًا لا موضع لها [مثل] ומן בני ישראל אשר לא נתן שלמה: وتكون אשר ظرف زمان مثل כאשר היתה באמנה אתו كحالها اذ كانت[15] فى حضانته. ومثله והיו כאשר לא זנחתים كحالهم اذ لم اقصهم بعد: אשרה כל עץ سارية. وللجمع כי בערת האשרות מן הארץ. ואשריהם תשרפון באש: ورأيت فى كتاب الشرائع لחפץ. وامّا الאשרה فشجرة يعظّمونها ويستشفون بورقها ويطوفون حواليها كقوله המתקדשים והמטהרים אל הגנות. وقالوا רבותינו فى

شرحها שלוש אילנות[16] הן אילן שנטע מתחלה לעבדה זרה הרי זה אסור שנ׳ ואשריהם תשרפון באש החליף [נוטל] מה שהחליף[17] שנ׳ ופסילי אלהיהם תגדעון לא החליף אלא העמיד תחתיו עבדה זרה וסלקו[18] הרי זה מותר שנ׳ ואבדתם את שמם: אשריך ישראל طوبى لك ومثله אשרי האיש. ומחונן ענוים אשריו الياء زائدة. באשרי כי אשרוני בנות من كثرة غبطتى يغبطننى النساء. الباء مكان מן كما قد بيّنّا ذلك فى كتاب اللمع: وهو يحتمل وجها اخر وهو ان يكون معناه ممّا اغتبطه[19] اى من جملة ما اغتبط به[20] [انّ] الفتيات غبطننى[21] اى قلن لى אשריך. קמו בניה ויאשרוה. ואשרו אתכם כל הגוים ويغبطونكم. ואשר בארץ. ותומכיה מאשר[22] مغبوط اى يقال له אשריך. وبالعربى[23] طوبى لك: ואשרו בדרך בינה واسلكوا[24]. ويحسن[25] عندى جدّا ان يكون באשרי من هذا المعنى وتلخيص ذلك ان يقال فيه حيث ما سلكت وايّةً مشيت فانّ الفتيات غبطننى[26]. ومن هذا المعنى ايضا عندى כנמר על דרך אשור على طريق مسلوك يرقب من يمرّ عليه فيفترسه. وانما وصف الطريق بانّه *مسلوك لكثرة[27] المارّة عليه. وقيل فى خلاف ذلك דרך לא סלולה: وقد وهم فيه ابو زكرياء وجعله مثل אשורנו ולא קרוב وكذلك قال فيه كل من فسّره غيره وهو[28] قول ركيك[29] ومعنى ضعيف جدّا. والثقيل من هذا المعنى ואל תאשר בדרך רעים. ואשר בדרך לבך. وانهج فى سبيل الرشد قلبك. وللجمع אשרו חמוץ. ومنه ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ומאשריו *منهجوهم وممرّوهم الطريق اى مدبروهم[30]. באשורו אחזה רגלי فى سبيله وطريقه [ومسلكه]. وقد قيل للقدم السالكة אם תטה אשורי מני הדרך. אשורנו עתה סבבונו بالتثقيل[31]. يقول عن الאיבים المذكورين قبل هذا قد احاطوا بنا وباقدامنا اى بمسالكنا وبطرقنا[32]. وقيل ايضا فى الاقدام תמך אשורי במעגלותיך. ותט אשורנו [بالتخفيف]: תדהר ותאשור نوع من الارز يقال له الشربين. وفى كلام الاوائل ايضا תאשור שורבינא. وقال فيه الתרגום אשכרועין[33] وهذا العود يقال له عندنا بقس بالسين[34]:

---

[3] R. تفسيرة. [4] R. ومثله. [5] O. اى. [6] R. אשר. [7] R. omits; a gloss زمان. [8] O. وقيل. [9] Both MSS. אלסקאיא. [10] R. حيث. [11] O. מוי. [12] O. والتقدير. [13] O. חסאב. [14] R. ويكون...كما قال. [15] R. continues وهى. [16] R. אשרות. [17] O. continues אסור. [18] O. וסקלו. [19] O. اغتبط به. [20] O. بها. [21] O. גבטנע. [22] O. continues اى. [23] O. وبالعربية. [24] R. اسلكوا. [25] O. وحسن. [26] O. يغبطننى. [27] O. פי סלוך לכתרה אלדי (אלארי?) כאן פיה לכתרה; the Heb. transl. שהוא דרוך לרב ההזק החיות בו לרב ההלכים עליו. [28] R. وهذا. [29] O. דברך. [30] O. מנהגונהם; R. מנגיהם. O. ומודונהם. Both MSS. מדברונהם. [31] R. بالثقيل. [32] R. وطرقنا. [33] O. אשכועין. [34] R. بسين; the Heb. transl. adds ומן הענין הזה בתאשורים כאלו אמר בתְאשורים בל׳ קבוץ.

الالف والتاء[35] تكون هذه اللفظة عامّة للمفعولين
سمّوا[36] فاعلهم[37] او[38] لم يسمّوا. امّا[39] [ما] سمّى منهم
فمثل בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. وامّا ما
لم يسمّ منهم [فاعله] فمثل ויושב את משה ואת אהרן.
5 وايضا ולא תנתן את העיר ביד *מלך בבל[40] فانّ هذا يجرى
مجرى ما لم يسمّ فاعله. واذا اوقعوا هذه الكلمة على
ضمير مفعول به ادخلوا فيها الواو مثل (قوله) גם אתו
לאשור יובל. ואתי צוה יי. גם אתך הרגתי ואתה החייתי.
ואתנו הוציא משם. אתם זכר יי. ויברא אותהן בחרבותם.
10 وامّا ויחרם אתהם وما اشبهه فكلمة مركّبة من لفظتين
ولو انفصلتا كانفصال[41] בא המלאך עד הם ولا שב لكان
حسنا. وامّا عند (اتّصال) هذه الكلمة بضمير الجمع
المخاطبين فانّهم لم[42] يدخلوا فيها الواو فى اكثر كلامهم
كما قالوا ואתכם לקח יי. ללמד אתכם חקים على هذا جرى
15 [اكثر] كلامهم. الّا فى قولهم עד השמידו אותכם والמסורת
عليه לית דכותיה ומלי: وضرب اخر ممّا دخلت فيه
الواو عند اتّصال هذه الكلمة بضمير مفعول به قوله
ויראו שטרי בני ישראל אותם ברע לאמר معناه راوا
انفسهم بشرّ. [ومثله] וירעו הרעים אתם فارعوا انفسهم.
20 האותי הם מכעיסים נאם יי הלא אותם هلّا[43] (انهم) انما
يغيظون انفسهم: وقد كنت فى زمان الحداثة[44] احمل
هذا المحمل قوله ויקבר אתו בגיא اى انّ משה عمّ دفن
نفسه بتاييد[45] الله له بأن قال للارض انشقّى بأمر الله
فانشقّت له فلمّا صار فى جوفها قال لها انسدّى بأمر
25 الله ففاظت نفسه وانسدّت الارض عليه. وكان هذا
التاويل[46] عندى غير ممتنع حتى رأيت مذهب اصحاب[47]
المשנה فى ذلك فانحرفت عن مذهبى الى مذهبهم:
وتكون את بمعنى עם مثل את יעקב איש וביתו. את
האלהים התהלך נח. את אחיו בצאן. (ومثله) איש מאת
30 רעהו ואשה מאת רעותה. את אדני הנידו לי. אשר הכה
את המדינית. واذا اتّصلت هذه اللفظة وهى بمعنى עם
بالضمائر[48] شدّت فى اكثر كلامهم مثل قوله אתי מלבנון
כלה. ויכל לדבר אתו. מדבר אתם. ואתנו תשבו. וישבנו[49]
אתכם. وقد يزيدون فيه الواو مثل قوله ויי אותי כגבור

עריץ. ההולכים אותך. ובדברי אותך. وممّا زادوا فيه الواو
عند اتّصال את *التى معناه مع بالضمائر[50] قوله וירא
מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אתו שבע מאות
איש اى أخذ مع نفسه: وقد يقال[51] את بمعنى عند
5 مثل قوله ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם اى اودعه
عندهم. ومثله ויקח מאתם את שמעון وأخذه[52] من عندهم.
לאשר קנהו מאתו. وهذا مشبه لقول العرب[53] جئت (من)
معه مكان من عنده: ويكون את (بمعنى) بدل كذا
وكذا *ومكان كذا وكذا. ومثله[54] ונתן לכהן את הקדש اى
10 תחת הקדש. ومثله ואת הכבשה ישלם ארבעתים: وتكون
بمعنى מן مثل הם יצאו את העיר לא הרחיקו اى מן העיר.
ואם יצא יצא הרצח את גבול (עיר) מקלטו (بمعنى) מן
גבול. רק לעת זקנה חלה את רגליו اى מן רגליו. وجائز ان
يكون مثله ויבן יי אלהים את הצלע المعنى (ויבן יי אלהים)
15 מן הצלע واللام فى قوله לאשה هى اللام الداخلة على
المفعولين مثل لام יואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר. وقد
ذكرنا مثل هذا فى كتاب اللمع. ومثله ככל אשר אני
מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו
(المعنى) مثل ما أُريك[55] من صفة المשכן[56] فامتثله.
20 ومثله [ايضا] שכל את ידיו والمعنى[57] فهم من يديه انّ
מנשה הבכר يعنى انه فهم من وضع יוסף يساره على
راس מנשה ليوازى به يمين ישראל ومن وضعه يمينه
على راس אפרים ليوازى به يسار ישראל انّ מנשה هو
הבכר. ויחזק העם אשר אחרי עמרי את העם אשר אחרי
25 תבני בן גינת يريد מן העם: وتكون بمعنى אל. והראה
את הכהן يريد אל הכהן. ومثله ועליתם את ההר اى
אל ההר. ויגש דוד את העם. ויגש שאול את שמואל. ואת
בית יי אני הלך كلّها مكان[58] אל: وتكون بمعنى
لام الاضافة لانّ אל قد تكون بمعناها[59] كما قيل[60]
30 ויכתב אליו את שרי סכות. بمعنى ויכתב לו. وقد بيّنت
هذا فى كتاب اللمع من هذا الديوان. وقيل[61] ועשה את
דמו כאשר עשה לדם הפר المعنى ועשה לדמו: وتكون
بمعنى الباء الزائدة مثل ויקח אסא את כל הכסף והזהב
הנותרים באוצרות בית יי ואת אוצרות בית המלך المعنى

[35] O. continues מן אלחרוף אתתבון הדה אללהפטה. [36] O. سمّى. [37] R. פאעלוה. [38] O. ام. [39] R. وامّا. [40] O. המלך. [41] O. פאנפצל. [42] R. لا. [43] R. الّا. [44] O. אלחדאת. [45] O. בתאיד. [46] O. אלתויל. [47] R. صاحب. [48] O. بالضمير. [49] O. וישבו. [50] R. אלדי מענאהא מע באלצמיר. [51] R. يكون. [52] R. اخذه. [53] O. العربى. [54] R. مثل. [55] O. אריא. [56] R. المسكن. [57] R. المعنى. [58] R. بمعنى. [59] R. فى معناها. [60] R. قال. [61] O. قيل.

ובאוצרות בית המלך. ويجوز ان يكون مثله ועליתם את ההר. ومثله את המדבר הגדול [يريد במדבר הגדול]. وربما كان مثله כי נבאשת את אביך اى באביך. ويجوز ان يكون את המדבר הגדול مفعولا بالمصدر مثل וילך שפי الذى معناه ومشى كدية[61] واحدة فاذا كان كذلك فאת علامة المفعول به. רעו איש את[62] ידו بمعنى בידו اى فى مكانه. وممّا يكون فيه את بمعنى الباء قوله מצות יאכל את שבעת הימים اى בשבעת הימים: وتكون زائدة مع الفاعلين [فى] مثل ואת הברזל נפל אל המים. ואת מלכינו שרינו וכהנינו ואבותינו לא עשו תורתך. ובא הארי ואת הדוב. מקברים את העברים[63]. את הנותרים ادخل على העברים את[64] وهم الفاعلون كما ادخل على הנותרים وهم المفعولون. ومثله יעיר הכל את מלכות יון وهى الفاعلة. ولغيرنا فى יעיר הכל את מלכות יון مذهب اخر تكون فيه[65] המלכות مفعولة. وايضا ויך את החנית בקיר: وقد يزيدونها على[66] الابتداء فى مثل قوله ויפלו מבנימין שמנה עשר אלף איש את כל אלה אנשי חיל: وقد يزيدونها ايضا بين المضاف والمضاف اليه فى مثل את רובע ישראל. לישע את משיחך. הגמל את יצחק:— את מחרשתו ואת אתו. למחרשות ולאתים. وقد ادغم الساكن فى וכתתו חרבותם לאתים. כתו אתיכם לחרבות. ووجدت فى *פירושים לר׳[67] האיי ז״ל فى قول המשנה בית שמאי אומרים יחפור בדקר ויכסה انّ הדקר منقار يشبه السكّة قال وهو المسمّى את كما قيل[68] למחרשות ולאתים: את כרוב ממשח. ואת תדבר [.ואם ככה את עשה לי.] وقد زادوا فيه الهاء فى اكثر كلامهم فى مخاطبة المذكّر فقالوا אתה הראית לדעת. وامّا مخاطبة المؤنّث فهى بغير هاء[69] اصلا [مثل את היי לאלפי רבבה]:

الالف والتاء والهاء [وقد تكتب بالف] אתא[70] בקר. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. ومن هذا الاصل وهذا المعنى האותיות [שאלוני. האותיות לאחור][71]. ואותיות אשר[72] תבאנה على زنة הומיות ובוכיות. وقد علّلت هذا المثال فى كتاب التقريب والتسهيل:

الالف والتاء والنون ותראני האתון[73]. אתונות[74] צחורות[75]:

ومن خماسىّ هذا الحرف:

אגרטלי זהב אגרטלי כסף فسّر فيه سطول واكيال[76]:

והאחשדרפנים لفظة مركّبة ومعناها وزراء[77] الحضرة. وقد بيّنت ذلك [فى باب الابنية] من[78] كتاب اللمع:

האחשתרנים النون فيها مزيدة. وقد بيّنت ذلك فى باب الابنية من كتاب اللمع. وفسّر فيه بغال. وما يبعد ان يراد به הרכש[79] نفسه كما قيل[80] רכבי הרכש האחשתרנים:

ואבני אלגביש هو البرد الجليل:

ארגמן (ارجوان) وفيه لغة اخرى ארגון كما قال בארגון וכרמל ותכלת. وفى السريانى ארגונא ילבש هو الارجوان اى الحمرة:

∴ (تمّ حرف الالف بحمد الله تعالى) ∴

---

[61] R. כרוה. [62] O. continues אחיו. [63] O. העם. [64] O. has את before كما. [65] R. فى. [66] R. مع. [67] R. פירושין לרבינו. [68] R. قال. [69] O. הָא. [70] O. אתה; R. g. كلفظة. [71] R. g. الآتيات. [72] R. ואשר. [73] R. g. اتان. [74] R. g. اتن. [75] O. continues ישאלוני הגידו האותיות לאחור. [76] O. ואביאלה. [77] O. וזרה. [78] O. فى. [79] R. g. قيل انه نوع من الخيل يركبه البريد ويسمّى اكديش. [80] R. قال.

❊ المقالة الثانية من كتاب الاصول فى[1] حرف الباء ❊

الباء المضاعف נגע בבבת עינו حدقة عينه. وربما
اسقطوا احد الباءين استخفافا *كما قيل[2] בת עינך. والاحسن
عندى فى هذا اللفظة كونها معتلّة العين:

الباء والالف والراء באר את התורה فعل ماض
(وتفسيره) بيّن ولخّص[3]. والامر ובאר על הלוחות. *والمصدر
مثل الامر באר היטב[4]: באר מים חיים بئر. والجمع וכל
הבארות אשר חפרו. בארת בארת חמר:

الباء والالف والشين ובאש[5] היאר. וירם תולעים
ויבאש ואנתן. ואעלה באש מחניכם على زنة שכול ואלמון.
את העבוט החוצה. שאור לא ימצא בבתיכם: وامّا ועלה
באשו فربما كان مثل[6] חרשו וגרנו ורחבו اعنى انه قبل
الاضافة באש على زنة (תאר ו)*רחב וגרן[7] וחרש[8] وكان الوجه
على الاطّراد ان *تنتقل הקמצות فيه[9] الى الحرف الحلقى
فشذّ عن الباب. وجائز عندى ان يكون (الوجه) فيه
באושו على زنة לא תשכב בעבוטו فجاء شاذّا كما شذّ
ايضا ותחת שעורה באשה عن באושה واحدة ויעש באושים:
وفى هذا المعنى ثقيل (اخر) غير متعدّ ايضا وهو ולא
הבאיש ורמה לא היתה בו. הבאישו נמקו חבורותי. وقد
تعدّى فى قوله אשר הבאשתם את ריחנו. יבאיש יביע
שמן רקח: ومعنى اخر הבאש הבאיש בעמו בישראל.
להבאישני ביושב הארץ الّا انّه قريب من المعنى الاول
لانّ للجميع تغيير وفساد. الا ترى انّ معنى אשר הבאשתם
את ריחנו انما هو غيّر[تما حالنا وافسدتماها: والانفعال
فى هذا المعنى] כי נבאשו בדוד اى استفسدوا اليه.
ومثله כי נבאשת את אביך: والافتعال כי התבאשו בדוד
(اى) כי התבאשו עם דוד. ومن هذا المعنى عندى ורשע
יבאיש ויחפיר اى يغيّر الكلام *ويفسده ويبدله ويحرفه
عن وجهه[10] فيلزم صاحبه الخزى. الا تراه يقول דבר שקר
ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר: واعلمْ انّ الضمير الذى
فى להבאישני ביושב הארץ يحتمل ان يكون مفعولا به
ويحتمل ان يكون فاعلا اذ هذا الفعل قد تعدّى فى
قولهم אשר הבאשתם את ריחנו. יבאיש יביע. ولم يتعدّ
فى قولهم הבאש הבאיש בעמו لانّ ترجمة הבאש הבאיש
استفسد استفسادا الى قومه فهو ذاتىّ غير متعدّ. فان اخذنا
להבאישני من هذا الفعل كان الضمير وهو الياء فاعلا
وكانت ترجمة *اللفظ ظلمتمانى[11] فى استفسادى الى اهل
البلد. وكان الوجه على هذا ان يكون להבאישי[12] الّا انّ
النون [الذى] فى להבאישני على هذا المذهب زائدة كزيادتها فى
תרחיב צעדי תחתני (وفى) בשובני והנה אל שפת הנחל على
احد الوجهين اللذين[13] ذكرتهما (فيه). وهذا شاذّ فى التصريف
الّا انّه قوىّ[14] فى المعنى. وان اخذنا להבאישני من אשר
הבאשתם את ריחנו. יבאיש יביע اللذين هما متعدّيان
وهو الافضل فى التصريف كان النون والياء معًا هما
الضمير وكان هذا الضمير مفعولا به على معنى انهما
الزماه الاستفساد الى[15] القوم. والوجه الاول عندى فيه
اقوى فى المعنى لانّ להבאישני اخصّ بمعنى הבאש הבאיש
منه بمعنى אשר הבאשתם وان كان المعنيان متقاربين:
ותחת שעורה באשה. ויעש באושים فسّر فيهما شوك[16]
بدليلة תחת חטה יצא חוח (ותחת שעורה באשה תמו דברי).
وقيل زوان:

الباء والجيم בפת בג המלך. ואוכלי פת בגו فسّر
فيهما ادم[17]. وانا اقول[18] انّ בג مثل מאכל فكانّه قال

---

[1] R. متضمّنة. [2] R. כקול'. [3] O. ולבּין. [4] R. באר היטב مثل الامر. [5] R. g. נתן. [6] O. مثال. [7] O. גרן. [8] Transposed in R. [9] R. תנתקל הקמץ; فيه after الوجه l. 12. [10] Transposed in R. [11] O. اللفظة ظلمتانى. [12] O. להבאישני. [13] R. الذى. [14] O. קויה. [15] R. على. [16] R. الشوك. [17] O. ادام. [18] O. אול.

בפת בג מאכל המלך كما قيل וביין משתיו. ومما يؤيّد[17]
هذا (المعنى) على وضوحه عند من انصف كتابهم ונתתיך
לבז לגוים ונתתיך לבג كانّه قال ונתתיך למאכל كما قال
והיה לאכל. فانّ الكتب[18] غير القرى لم يخل من [ان]
(يكون) له عندهم معنى الّا انّ الرواة له لم يكونوا[19] بكثرة
رواة القرى فلذلك خصّ بالكتاب فقط دون القراءة:

الباء والجيم والدال אכן בגדה אשה מרעה. כן
בגדתם בי. כי בגד בגדו בי. כל בוגדי בגד. בגד هنا مكان
المصدر. وقيل عند اضافته الى الضمير בבגדו בה على زنة
וכפתחו עמדו כל העם الذى هو ايضا مصدر او فى موضع
المصدر لانّهم (قد) قالوا פתח דבריך יאיר وهو مصدر او فى
موضع المصدر. מדוע נבגד איש באחיו[20]. (ובאשת נעוריך אל
יבגד.) ויבגדו בעלי שכם. אנשי בגדות (ذوى) غدرات وخلافات.
בגודה אחותה الغدّارة. ويجب ان يكون المذكّر בגוד على
زنة קרוב וגדול וקטון ורחוק الّا انّ בגודה من جملة
الالفاظ التى لم تتغيّر عند اضافتها اى عند دخول
التأنيث عليها مثل שמחי רעתי. חפצי צדקי اللذين
خالفا נאנחו כל שמחי לב. יראי אלהים. ومثل לכל אבדת
אחיך. טמאת השם. טמאת הנדה التى خالفت ואת בהמת
הלוים. או בנבלת בהמה טמאה. وقد (ذكرنا) طرفا من هذا
فى كتاب اللمع. وكان الوجه فى בגודה ان يكون בשוא
[تحت الباء] مثل גדולה. ורחוקה[21] فجاء مبنيّا على المذكّر.
בוגדה יהודה الغادرة[22]. ובגד[23] ללבש. בגדים אחרים. מר
ואהלות קציעות כל בגדותיך[24] (ثوب واثواب):

الباء والدال ומכנסי בד. לבוש הבדים[25] (لابس) ثياب
كتّان. والدليل على ذلك قوله فى יחזקאל ומכנסי פשתים
יהיו על מתניהם كما قيل فى التوراة[26] מכנסי בד: חרב אל
הבדים هم المتخرّصون فى علم الغيب الكاذبون على الله
وתרגום אוב וידעני. (אל האבות.) בדין. ومثله מפר אתות
בדים. ومن هذا בדיך מתים יחרישו وتفسيره كذباتك
وكثرة كلامك تصمّ الاناس: ותהי לגפן ותעש בדים اغصان.
ومثله ותצא אש ממטה בדיה פריה. בדי[27] עצי שטים فروع
واغصان. وقد استعير هذا الاسم للعصب والعضل تشبيها
لها[28] بالاغصان [ولا سيّما العصب لانّ العصب فى انبعاثه
من الدماغ كالاغصان] المنبعثة من اصل الشجرة والعضل
متركّب[28] من العصب ومن اجزاء من اللحم والرباط. فمن
ذلك شبّهت هذه الاعضاء بالاغصان والفروع النابتة من اصول
الشجر[29] فى قولهم יאכל בדי עורו. יאכל בדיו בכור מות.
ועורו هنا مكان[30] גופו او גשמו من גשמה יצטבע: وقد
يستعار هذا الاسم للقوّة والشدّة ايضا لانّها تكون بقوّة
العصب وذلك فى قوله לא אחריש בדיו ודבר גבורתו
وترجمته *لا اخفى ولا استر[31] قواه وامر جبروته وشدّة مقاومته.
انه لما قال عنه לא אכזר כי יעורנו اى لا يوجد[32] شجاع
قام يثيره ويهيجه لهيبته[33] قال معظّما له انّى لا اخفى
ولا استر قوّته *وامر جبروته[34] وشدّة مقاومته بل اصفها[35] ثم
وصف ذلك بابلغ[36] الصفات: وامّا قوله ומי הוא לפני יתיצב
מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא وادخاله له
فى (جملة) وصف هذا الحيوان فانما كان ذلك على سبيل
التعظيم للقدرة والتعجيز للانسان. والمعنى انه اذا كان
من جملة الحيوان المخلوق معك مَن هذه صفته فمَن ذا
الذى يترشّح[37] لمقاومتى من الاناس[38] مثلك: اشتققت לא
אחריש בדיו من חרש לאמר الذى معناه (ستر و)سرّ وخفيّة
(واخفاء. واشتققت) ערכו من ערכה לפני התיצבה. وامّا
חין[39] فلفظة مفردة[40] معناها الشدّة او ما[41] اشبه ذلك
مما يليق بالمعنى. وقد استعملت الشعراء חין فى معنى
الكلام فهو فى الפסוק على هذا التأويل مثل ודבר גבורות
(וחין ערכו) اى وامر مقاومته[42] كانّه قال ודבר ערכו: وقد وصف
[الثرى بانّ له فروعا واغصانا على سبيل الاستعارة قيل בדי
שאול תרדנה אם יחד על ספר נחת. ويشبه هذا قول بعض
العرب عند ما ايقن بالموت وشارفه الى عرق] الثرى
وشجت عروقى. وامّا تأنيث תרדנה فهو للיצועים المتقدّمة
الذكر اعنى قوله בחשך רפדתי יצועי. قال وهو يتمنّى لنفسه
بالموت[43] ואיה איפוא תקותי ותקותי מי ישורנה בדי שאול
תרדנה אם יחד על עפר נחת: وقد كان قال[44] اولا אם אקוה
שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי לשחת קראתי אבי אתה אמי
ואחתי לרמה. ترجمة لجميع على نسقه (هكذا). حتى اتمنّى
ان يكون الثرى بيتى وان اثبت فى الظلام مضاجعى يعنى
ظلام القبر وناديت القبر انت ابى حبّا له وكذلك قلت

[17] O. ויד. [18] So both MSS. [19] R. יכנוא. [20] O. באיש. [21] O. רחוקה. [22] O. الغدّارة; R. g. غدر وخلاف. [23] R. g. ثوب. [24] R. g. ثيابك. [25] O. בגדים. [26] R. الתורה. [27] R. g. وقد فسّر فى בדי... دهوق للحمل. [28] So both MSS. [29] R. الشجور. [30] R. مقام. [31] Transposed in R. [32] O. יגד. [33] O. لهيبه. [34] R. وجبروته. [35] Corrected in R. اضعفها. [36] R. بابلاغ. [37] O. يترشّد. [38] O. الانس. [39] O. וחין ערכו. [40] R. מפכרה. [41] R. مما. [42] O. מקאמתי. [43] O. الموت. [44] R. قيل.

للدود انت امّى واختى شوقا اليه وانسا به واستراحة اليه
واين[45] الآن مُنّيتى ليتنى اصِل اليها والاحظها بان تتّصل
مضاجعى[46] الى عروق الثرى فانّ الراحة جميعا على التراب
يعنى فى القبر. ومعنى אם אקוה قريب من معنى אם
5 ללצים הוא יליץ الذى هو تثبيت وتحقيق: وقد قيلت
הבדים على الاولاد على سبيل الاستعارة لانّ الولد فرع من
ابيه. قيل שמענו גאון מואב גא[47] מאד גאותו וגאונו ועברתו
לא כן בדיו اى انّ هذه الحال[48] لا تتّصل لولده بل دولته
تنصرم [وتنقطع] وتنقرض. ومثله ايضا שמענו גאון מואב
10 גאה[49] מאד גבהו וגאונו וגאותו ורם לבו אני ידעתי נאם יי
עברתו ולא כן בדיו לא כן עשו. يقول قد علمت قال الله
بغضبه وتغطرسه وما هكذا بنوه وما هكذا يصنعون يعنى
انّ دولته (تنصرم و)تنقرض حتى لا تتّصل لبنيه: ويحسن
ان يكون יאכל בדיו בכור מות من هذا واعادته לא כן עשו
15 بعد قوله ולא כן בדיו انما هو على سبيل التأكيد وان
كان בדיו منفصلا[50] باللحن عن ולא כן فهو متّصل به فى
المعنى:

الباء والدال المضاعف בדד ישב. قد ذكر فى كتاب
ذوات المثلين اكثر هذا المعنى. وבדד اسم لا صفة. الا تراه
20 يقول فى المؤنّث ايضا איכה ישבה בדד. وفى الجمع בדד
ישכנו بلفظ واحد فى جميع ذلك كما تقول انفرادا اى[51]
على حدة[52] على زنة ענן ושלל *وهو وان كان[53] اسما فهو
فى موضع المصدر: ومنه عندى בד בבד יהיה والمعنى
[فيه] ان يكون *كل فراد[54] من جملة تلك الافاويه[55]
25 على زنة فراد اخر منها لا يزيد عليه ولا ينقص منه
اى ان تكون كلّها اجزاء *متساوية وهو[56] مثل قوله
ונשיהם לבד على الانفراد[57]: לבד על כל התנדב *حاشى
من[58] معظم التبرّع. ואין עוד מלבדו وليس سواه كما قيل
מלבד נשי בני יעקב. מלבד עבדיהם. לבד משרי הנצבים[59]:

30 الباء والدال والالف אשר בדא[60] מלבו هو[61] من
ذوات الالف مثل קרא ונשא. فوهم[62] (فيه) ابو زكرياء
وجعله من ذوات الهاء وكتب כי מלבך אתה בודאם[63]
بالف على الاصل وكان الوجه ان تكون الالف ظاهرة
كالف קוראם *والف נושאם[64] فالاذوها كما الانوا الف
חטאים ליי والف קוראים אל יי. وقال فيه ابو (زكرياء)
انّ منهم من كان يقول בודאם ومنهم من يقول בודם
فجعل احد القولين مكتوبا والثانى[65] مقروءا وانما انتج
له هذا اعتقاده אשר בדא מלבו مكتوبا بالهاء وهو
5 مكتوب بالالف *ولو كان[66] [בודאם] من ذوات الهاء
لكان[67] בודם[68] بتصرى تحت الدال على مثال שם בנימן
צעיר רודם الذى هو من לא תרדה בו وان لم يكن هذا
القول قاطعا لاعتوار الحركات بعضها ببعض[69]:

الباء والدال واللام לא נבדלו העם ישראל. وכל
10 הנבדל מטמאת منفعل. والامر הבדלו מתוך העדה. (والثقيل
הבדיל יי את שבט הלוי.) הבדל יבדילני. ושסע אותו בכנפיו
ולא יבדיל. היו מבדילים للجميع حجز وعزل: והערים
המבדלות يجوز فى هذه اللفظة وجهان. احدهما ان
تكون صفة على زنة ויהי המלצר[70]. ילד מסכן. والثانى ان
15 تكون ما لم يسمّ فاعله ويكون الחרק فيها مكان الשרק
على ما ذكرت من مثل ذلك فى كتاب المستلحق وفى
كتاب التسوية *وفى غيرهما[71]. وتفسير اللفظة المعزولة
المحجوزة: או בדל אזן فرد اذن اى احدى الاذنين. وقال
فيه الתרגום או סחום דאודן يعنى الغضروف: ובדיל וברזל
20 هو القلعىّ اعنى القزدير:

الباء والدال والقاف לבדוק[72] ולחזק הבית. מחזיקי
בדקך (معناه التتبيع و)الرمّ والبحث والتفتيش. وفى كلام
الاوائل[73] בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול:

الباء والهاء المضاعف היתה תהו ובהו معناه اليباب
25 والخلاء والخراب. وقد فسّر فيه مستجرة. وهذه الواو امّا
ان تكون بدلا من هاء وامّا ان تكون زائدة ويكون اللام
ناقصا ويكون الاصل בוהיו على زنة עזריקם בכרו:

الباء والهاء والطاء בהט ושש [البلنط] بفتح الباء
واللام وسكون النون وهو شئ كالرخام. ولا يجوز ان يقال
30 بلاط [كما قال فيه غيرنا لانّ البلاط] هو ما بلطت[74] به
الارض من حجر وهو ايضا الارض الملسا. وامّا البلنط
فحجر ما معروف. وعسى ان يكون النسّاخ هم (الذين)
صحّفوا *البلاط بدلا من البلنط[75]:

---

45 O. ואן. 46 O. مضجعى; R. مضاجعتى. 47 O. גאה. 48 R. الحالة. 49 R. נא. 50 O. מנפעלא. 51 O. او.
52 R. הדה. 53 Twice in R. 54 R. כאלפראד. 55 R. אלאסאויה. 56 O. مستوية فهو. 57 R. انفراد. 58 R. מאשי.
59 R. g. معانيه متقاربة. 60 R. g. ابدع وانشى. 61 O. وهو. 62 O. פיהם. 63 R. בוראה. 64 O. ונושאם.
65 R. والاخر. 66 Twice in R. 67 O. לאן. 68 O. בוראם. 69 O. بعض. 70 O. המשבר. 71 R. وغيرهما.
72 O. לבדק הבית ולחזק; R. g. يقال ترميم وهى تقوية. 73 O. الاولين. 74 R. بلط. 75 R. البلنط فائبتوه البلاط.

الباء والهاء واللام כי נבהל מאד فعل ماض لانّه فتح والمسورת عليه ל[ית דכותיה] פתח. [כי נבהלו מפניו.] תגע עדיך ותבהל. וידי עם הארץ תבהלנה. כי כלה אך נבהלה. עליכם בהלה. עיר ובהלות. والثقيل ושדי הבהילני. وثقيل اخر ליראם ולבהלם. ויבהלך פחד פתאם. ובחרונו יבהלמו. ומבהלים אתם לבנות معنى للجميع البهت والدهش والابهات[75] والادهاش: وامّا ויבהילו להביא את המן. מבוהלים ודחופים. אל תבהל על פיך. אל תבהל ברוחך فمعنى[76] للجميع[77] الاعجال[78] والكدّ والبطش: ויבהל את תמרוקיה. נחלה מבהלת בראשונה على زنة מבורכת יי ארצו. ואלהים אמר לבהלני معنى[79] ذلك التعظيم *والتشنيع[80] والترفيع[81]:

الباء والهاء والميم בהמה ורמש يقال عن[82] للحيوان الماشى على اربع. وقد يقع[83] تحته الطائر[84] فى بعض المواضع ويعرف ذلك بالاعتبار. وذلك فى مثل قوله וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה وهو الحكم للطائر[84]. امّا قولنا انّ الطائر[84] يقع[85] تحت הבהמה فانما هو من طريق الفقه لا من طريق اللغة: واعلمْ انّ لفظ בהמה يقع على نوع واحد وعلى انواع كثيرة ويقع [ايضا] على الشخص الواحد منها كما قيل فى الواحد כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה. ואין מקום לבהמה לעבור תחתי. وقيل فى *جميع الانواع[86] ומקנה הבהמה وهو يشير الى قوله ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים فاوقع عليها كلّها הבהמה. وقيل ולא נכרית מהבהמה على انواعها. وفى كلام الاوائل فى قول الله (عزّ وجلّ) ואם המיר ימיר בהמה בבהמה ר׳ שמעון אומר בהמה בבהמה ולא בהמה בבהמות אמרו לו בהמה אחת קרואה בהמה ובהמות רבות[87] קרואות בהמה:

الباء والهاء والنون ועל בהן ידו ابهامه. وجمعه בהונות ידיהם وذلك على غير قياس[88]:

الباء والهاء والقاف בהק הוא هو البهق:

الباء والهاء والراء בהיר[89] הוא. ואם בהרת לבנה היא. وللجمع בהרות[90] לבנות جاءت بنية للجمع مخالفة لبنية الواحدة كما جاءت بنية ברודים ובצלחות مخالفة لبنية או בצלחת والمثال واحد. وذلك انّ *الاصل فى[91] בהרת לבנה التشديد مثل צלחת فجمع[92] على مثال בהלת ובהלות[93]. وربما كان الاصل فى هاء[94] בהלה التشديد:

الباء والواو والالف בא אחיך במרמה. כי בא יבא. והבאתי עליכם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكرنا *منه نحن[95] فى المستلحق ما لم يكن بدّ من ذكره (هناك): ومن هذا المعنى قيل للغلّة[96] תבואה لمجيها فى اوقاتها[97]. وهذه التسمية تعمّ كل غلّة من حبّ وثمار كقوله כתבואת גרן וכתבואת יקב: وفى الاصل معنى اخر لم يفصّله ابو زكرياء من هذا المعنى وهو الدخول ויבא הביתה לעשות מלאכתו. כי הובאו בית יוסף: وفيه ايضا معنى اخر مباين لهذين المعنيين[98] בא שמשה בעוד יומם. ובא השמש וטהר. ותבא להם השמש. ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו معنى للجميع الغيبوبة: وفيه [ايضا] معنى اخر وهو ויבא אל הגר. בא נא אל שפחתי كناية عن الجماع: ومعنى اخر אם שכיר הוא בא בשכרו معناه[99] مضى بكراءه اى[1] ذهب وهلك. وفاتنا ذكر هذا كلّه فى المستلحق:

الباء والواو والزاى לא יבוזו[2] לגנב. قد ذكر (هذا) فى كتاب حروف اللين:

الباء والواو والكاف נבוכים[3] הם בארץ. قد ذكرنا منه فى المستلحق ما تدعو الحاجة الى معرفته:

الباء والواو واللام לבול עץ. בול هو اسم واقع على جميع الاشجار وكان עץ فى قوله לבול [עץ] بيانا لمعنى בול وهو مضاف اليه وان كان معناهما واحدا كما كان قوله מישיני אדמת עפר مضافا وهو هو[4]. כי בול הרים ישאו לו تفسيره انّ اشجار الجبال تشيد[5] سرورا به وتعظيما له: בירח בול هو الشهر الثامن المسمّى מרחשון. ولعلّه[6] من ذوات المثلين مشتقّ من معنى מבול. בלולה[7] בשמן [وذلك] لكثرة الامطار فى ذلك الشهر[8]:

الباء والواو والسين תבוס נפת. בוססו מקדשיך. قد ذكر فى كتاب حروف اللين وفى كتاب المستلحق ما

---

[75] O. ואלאבחאת. [76] O. معنى. [77] R. ذلك. [78] O. אלאעגאל. [79] R. ومعنى. [80] So both MSS. [81] Transposed in R. [82] R. على. [83] O. وقع. [84] R. الطير للطير. [85] O. يقال. [86] R. للجميع وفى الانواع. [87] R. הרבה. [88] R. القياس. [89] R. g. لمع. [90] R. g. بقع (MS. فسّر فيهما (فيهم. [91] O. اصل. [92] R. فجمعا. [93] O. בלהה ובלהות. [94] O. היא. [95] Transposed in R. [96] O. ללגרוה. [97] R. اوقات ما. [98] R. אלמענאיין. [99] R. ومعناه. [1] O. او. [2] R. g. قيل فيه ازدراء. [3] R. g. متحائرين. [4] R. מן. [5] Both MSS. תשיר. [6] O. ואלעלה. [7] R. g. من معنى البلل. [8] R. الفصل.

يحتاج الى معرفته منه: واعلمْ انّ בוסים בטיט חוצות من هذا الاصل وهو صفة او اسم الفاعلين على زنة בחתיתם מגבורתם בושים. טובים היו חללי חרב. والاصل فيها ان تكون على مثال קרובים ורחוקים فلحقها اللين والاعتلال كما عرض ﭏגוחי מבטן. אתה גוזי وغيرهما[7]:

الباء والواو والصاد ארגמן ורקמה ובוץ. ותכריך בוץ. תרגום ומכנסי בד. ומכנסין דבוץ وهو الكتّان. والدليل[8] على ذلك قول ﭏתרגום فى פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם. קובעין דבוץ יהון על רישיהון ומכנסין דבוץ יהון על חרציהון. وقال ايضا فى צמרי ופשתי. כסות מילא ובוץ:

الباء والواو والقاف בוקה ומבוקה لم يذكره ابو زكرياء. ويمكن ان يكون منه ויבוקקו את ארצה. הבוק תבוק הארץ: وامّا כי בקקום בוקקים فمن ذوات المثلين وقد ذكره ابو زكرياء والجميع من معنى البائقة. يقال باقتهم البوائق اى نزلت عليهم والبوائق هى الغوائل والشرّ[9]:

الباء والواو والراء והבור רק. ובורות חצובים جبّ واجباب[10]. ومثله אשר בבית הבור وهو جبّ يسجن فيه: وقد يكون لهذه اللفظة موضع اخر وهى البئر النابعة بمنزلة באר كقول الله عزّ وجلّ אך מעין ובור מקוה מים. امّا ﭏמעין فهى العين النابعة التى يسيل ماءها وﭏבור فهى *بئر نابعة ولا[11] يسيل ماءها لكنّها تخلف بدل ما يستقى منها. وامّا מקוה מים فهو ملأم[12] الماء اى مجتمعه الذى يجتمع فيه من مطر او سيل او فيض وهو اعنى מקוה מים منسوق بغير حرف نسق. هذا قول رؤساء اهل التفسير:

الباء والواو والشين בך בטחו ולא בשו. ולא יתבששו[13]. מביש ומחפיר. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومن هذا المعنى והחזיקה במבושיו اى بعورته والمراد به الانثيين: ومن هذا المعنى قيل عن الوثن בשנה אפרים יקח وزيدت النون على الاصل تغييرا[14] للاسم وتهجينا للمسمّى به. والاصل فيه בושה[15] كما قيل והבשת אכלה: وذكر فيه ויחילו עד בוש. כי בשש משה[16]:

الباء والزاى المضاعف בזזו להם בני ישראל. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين وفى المستلحق منه ما يجزى. אשר בזאו נהרים اصله בזזו والالف فيه بدل من زاى[17]:

الباء والزاى والهاء כי דבר יי בזה. להבזות בעליהן. قد ذكر منه فى كتاب حروف اللين *وفى المستلحق[18] ما يكفى[19]:

الباء والزاى والقاف כמראה הבזק لغة فى ﭏברק:

الباء والزاى والراء ורכוש להם יבזור. والثقيل בזר עמים[20]:

الباء والحاء واللام וגם נפשם בחלה בי [اى בעלה בי] بعلت بى اى برمت وضجرت [ونغرت]:

الباء والحاء والنون גם בחנו אלהים. ובחנתים כבחון את הזהב. בחן כליות ולב. ובחנוני נא בזאת. والانفعال בזאת תבחנו. ויבחנו דבריכם معنى ذلك المحنة والتجربة والاختبار. ومن هذا المعنى כי בחן ומה אם גם שבט מאסת وهو فعل لم يسمّ فاعله وان كان מלעל: בחון נתתיך בעמי. הקימו בחוניו. עפל ובחן. אבן בחן פנת معناها[21] كلّها واحد وهو القصر والمجدل والبناء المرتفع ويقال له العَقْر[22] بفتح العين وسكون القاف. وترجمة בחון נתתיך בעמי كعقر[23] حصين جعلتك فى قومى. وهذا مثل قوله له הנה נתתיך היום לעיר מבצר اى انّك تختبرهم[24] وتمتحن افعالهم وتتنبّىٔ عليهم بالبلاء النازل بهم ولا يقدرون عليك:

الباء والحاء والراء כי יעקב בחר לו יה اختار. יבחר אלהים. בחר לנו אנשים. בחרו לכם. כי בחר אתה. שש מאות רכב בחור. בחורי ישראל. والمصدر ובחור אתו. במבחר קברינו فى خيرة مقابرنا. וכל (עיר) מבחור كلّه اختيار: בחרתיך בכור עני اختبرتك مثل בחנתיך كما قيل[25] ובחנתים כבחון את הזהב الذى ترجمه[26] ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא. وترجوم ויבחנו דבריכם. ויתבחרון פתגמיכון: בחור ובתולה. בחורים מרחובות فتيان الّا انّ בחור هنا مقابل ﭏנשוי. فهكذا جرى استعمال الاوائل رضى الله عنهم (له) فى مثل قولهم כאן בבחור כאן בנשוי. وقالوا فى سؤال لهم فى قول ﭏהלכה فى ﭏכותים. הכותים

---

[7] R. g. جميعه درس ودوس. [8] O. ואלתלול. [9] R. g. בקבוק דבש كوز عسل. [10] R. واجبة. [11] R. ﭏבור النابعة التى لا. [12] So both MSS. [13] R. g. خجل وحياء. [14] O. תנירא. [15] So both MSS. [16] R. g. الابطاء. [17] R. g. الجميع غنيمة. [18] O. والمستلحق. [19] R. g. ازدراء. [20] R. g. الجميع بذر وتبذير. [21] O. معناهما. [22] Both MSS. אלעקר. [23] Both MSS. בעקר. [24] R. تخبرهم. [25] R. قال. [26] O. תרגמתה.

מטמאין משכב תחתון כעליון מפני שהן בועלי נדות. فقالوا אטו כולהו בועלי נידות נינהו הא איכא בחורים אמר ר׳ יצחק מגדלאה בנשוי שנו. משרת משה מבחוריו من فتائه اى من شبابه اسم على زنة מנעוריו. وقد استعمل[26] بلفظ التأنيث *فى قوله[27] בימי בחורותיך:

الباء والطاء والالف לבטא בשפתים. יבטא האדם. מבטא שפתיה. وللخفيف יש בוטה כמדקרות חרב [قد] كتب بالهاء مكان الالف لانّ اللفظ بهما واحد. وربما كانت *الهاء فيه[28] بدلا من الالف فيجرى[29] تصريفه على مجرى ذوات الهاء[30]:

الباء والطاء والحاء בטח בה לב בעלה. הבטחים על חילם. בטחו ביי עדי עד. כי בך בטוח. מה הבטחון הזה אשר בטחת. מבטח כל קצוי ארץ. בטוח על תהו. والثقيل ואתה הבטחת את העם הזה. معنى هذه اللغة رجاء وثقة[31] وتكلان. מבטח כל קצוי ארץ صفة. ومثله מבטח בגד. والجمع כי מאס יי במבטחיך اى الذين تثق[32] بهم[33]: וצדיקים ככפיר יבטח يطمئنّ[34]. שקט ובטח. הבטחים בהר שמרון. ויבאו על העיר בטח. בהשקט ובבטחה. ובטוחות למרגיזי אל صفة على زنة ותהינה[35] נשיהם שכולות والموصوف محذوف كانّه قال ומשכנות בטוחות. ويصلح ان يكون من معنى מבטיחי על שדי אמי والجميع فى معنى الطمانينة والسكون والهدوء: ومن هذا المعنى اشتقّ ובארץ שלום אתה בוטח[36] يريد ساكن اى تارك للمشى[37] ناكل عنه كانّه قال אתה שקט فاتر تارك للمشى على [معنى] אל תחרש ואל תשקט. כי לא ישקט האיש الذى معناه لا يفتر ولا يسكن ولا يستقرّ[38]: [ואת האבטחים البطّيخ][39]:

الباء والطاء واللام ובטל הטוחנות هذه اللغة مستعملة فى المشנה فى مثل قوله איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים. وفى السريانى ايضا فى مثل قوله באדין בטילת עבידתא[40]:

الباء والطاء والنون בבטן[41] עקב את אחיו معروف: בטנים ושקדים يقال انه البطم:

الباء والياء والباء נבוב לוחות مجوّف الالواح. ومن هذا المعنى سمّى الانسان قبل *حكمته وحنكته[42] [وتجربته] وتمام رأيه وعقله [נבוב] كقوله[43] ואיש נבוב ילבב. ترجمته والرجل المجأف يلبّ. المجأف عند العرب بضمّ الميم واسكان الجيم وفتح الهمزة وهو الذى كانّه لا قلب له فى جأفه لضعف عقله والجأف مثل الجوف: فمعنى[44] قول צופר [הנעמתי] ואיש נבוב ילבב هو على ما اصف. يقول لאיוב انّ الله لم يبتلك بهذا البلاء لغير استحقاق منك له فانّه وان لم يبد ذلك منك الى الورى فاللّه يعلم (ذلك من باطنك. ذلك) قوله כי הוא ידע מתי און וירא און ולא יתבונן. ثم اتبع ذلك بقوله ואיש נבוב ילבב אם אתה הכינות לבך אם און בידך הרחיקהו כי אז תשא פניך ממום (الى آخر[45] المقالة). يقول انّك وان كنت مذنبا فوقبت[46] بذنبك فانّ التوبة متمكّنة لك مقبولة منك فانّ الانسان المجأف يل[بّ اذ ال]انسان فى اول نشأته كالעיר جهلا[47] وكالפרא قلّة معرفة الّا انّه يلبّ ويعقل باكتساب وكذلك انت ان كنت مصرّا على ذنب فاقلعْ عنه فيقلع[48] عنك هذا البلاء: فقول צופר ואיש נבוב ילבב انما هو على سبيل التمثيل لاكتساب[49] التوبة. يقول[50] كما انّ الغافل غير الفطن[51] يلبّ ويعقل كذلك المذنب قد يتوب[52] الى الله فتتمّ توبته فتبّ[53] من الذى انت عليه مما يعلمه الله منك: وقوله ילבב مشتقّ من לב لانّ العبرانيين يوقعون לב[54] على القلب وعلى الحكمة والعقل لانّ القلب عندهم مسكن العقل. والتمييز كما هو مشهور من مذهبهم اذ يقولون בלב נבון תנוח חכמה. وايضا חכם לב יקח מצות. وقد قال (بمثل) هذا ايضا اوائل الفلاسفة. وامّا تسميتهم للعقل[55] לב فمثل قوله ושומע תוכחת קונה לב على معنى אדם ערום כסה דעת. وايضا قوله חסר לב اى ناقص العقل: واشتقاق נבוב عندى من قول المשנה ביב שהוא קמור תחת הבית. وايضا ביב שהוא (קמור) ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפך על פי הביב אבל שופך הוא לגגו והן[56] יורדין לביב. والביב هو المكان المجوّف كالبلّوعة وما

[26] R. continues בלנה אלתאנית. [27] R. بقوله. [28] Transposed in R. [29] R. פי גיר. [30] R. g. لفظ ونطق. [31] Both MSS. ותקא. [32] R. תתקי. [33] O. به. [34] R. יטמאן. [35] R. תהיינה; O. ותהיין. [36] R. continues ان. [37] O. المشى. [38] O. יפתקר. [39] The words in brackets are supplied from the Heb. transl. [40] R. g. الجميع بطالة. [41] R. g. بطن. [42] Transposed in R. [43] R. كما قال. [44] R. פמע. [45] The MS. has this word twice. [46] O. פעקבת. [47] R. נאהלא. [48] O. פי finishes the line, and the next begins with קלע. [49] R. באכתסאב. [50] R. בקול. [51] R. الفطين. [52] O. continues ويتوب على الله. [53] R. פתוב; O. פתאב. [54] R. אללב. [55] R. العقل. [56] R. אין.

اشبهها. ومما يؤيّد[57] هذا ايضا قول الתרגום فى נבוב [לוחות]. חליל לוחין اى مجوّف الالواح. وفى كلام الاوائل אין עושין חלל בתוך[58] רשות הרבים اى مكان مجوّف كالسرداب وما اشبهه. وهذا مشابه ومجانس لقولهم ביב שהוא קמור فالنون *اصلحك الله[59] على هذا التلخيص زائدة فى נבוב للانفعال مثلها فى נכון ונבון وان كان בשרק كما كان נבוכים הם בשרק الذى هو ايضا معتلّ العين: وادخل ابو زكرياء נבוב فى ذوات المثلين وجعل النون فيها اصلية[60] وما الامر[61] فيه عندى الّا كما وصفت لك والله اعلم. وفاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق:

الباء والياء والنون בין תבין את אשר לפניך. יסובבנהו יבוננהו. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. الّا انّه لم يذكر منه هناك الفعل الخفيف الذى هو בנתה לרעי ولا استلحقناه نحن عليه فى المستلحق. ولا ذكر فيه ايضا (هو شيًا) ولا استلحقنا نحن[62] الفعل الثقيل المتعدّى الذى هو على بنية הפעיל اعنى ומה שגיתי הבינו[63] לי: وفى الاصل معنى اخر لم يذكره ابو زكرياء ولا استلحقناه نحن وهو וקדמוניות אל תתבוננו اى لا تلتفتوها. ואתבונן אליו فلمّا التفته صباحا فلمّا استبنته[64]. ومثلهما ואשר לא שמעו התבוננו لاحظوا وعاينوا وشاهدوا. ותתבונן בי. ומה אתבונן על בתולה. ومن هذا المعنى אבינה בבנים. وايضا ואבינה בעם: ومن هذا الاصل ايضا ביני ובין בני ישראל. בא אל בינות לגלגל. על שבועת יי אשר בינותם. כי עד הוא בינינו וביניכם. ביניכם וביניו. בינו ובין יעקב. הגל הזה עד ביני ובינך: ومن هذا المعنى[65] איש הבינים اى المبارز بين الصفّين المتوسّط بين الجمعين. والى هذا المعنى ذهب (فيه) صاحب המסורת بقوله תרין[66] וחסרין:

الباء والياء والصاد אפרחים או ביצים. ביצי צפעוני[67]:

الباء والياء والراء כהקיר ביר[68] لغة [فى] בור: שושן הבירה. כי לא לאדם הבירה. وقالوا فى الجمع בירניות וערי מסכנות. وزنه פעלניות وكانّه جمع ברנות. وهو مشبه لقول התרגום בא בארמנותינו. על בבירניתנא. وامّا جمع בירה فيجب ان يكون בירות. وتفسير בירה قصر كما انّ تفسير ארמון قصر ايضا. [وقال فى בא בארמנותינו. על בבירניתנא]:

الباء والياء والتاء אין לשפחתך כל בבית معروف. ושמחת אתה וביתך انت وآلك[69]: وقد يشار به الى الزوجة فقط كما قال איש וביתו באו. وايضا וישב דוד עם אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו ثم قال דוד ושתי נשיו. فكما (قال) عن נשי דוד ביתו كذلك הם נשי אנשיו בתיהם. وهذا ايضا مستعمل عند العرب فانّهم يقولون لزوجة الرجل بيته. وهو ايضا مستعمل فى كلام الاوائل كما قال החכם מימי לא קראתי לאשתי אשתי ולא לשורי שורי אלא לשורי שדי ולאשתי ביתי: מבית ומחוץ من داخل ومن خارج. ومثله וכל אחוריהם ביתה: שב מגנת הביתן[70] من الحائر الداخل[71]: *כבית סאתים זרע כמבזר[72] هذا المقدار: בתים לבדים مواضع: ובתי הנפש והלחשים هو صنف من الحلى تعلّقه النساء على صدورهن ويسمّى بالبدنات تشبيها بالدروع القصار التى تسمّى بدنات:

الباء والكاف والالف בראשי הבכאים فسّر فيه التوت. وقال [فيه] התרגום ברישי אילנא:

الباء والكاف والهاء בכה[73] תבכה. רחל מבכה על בניה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكر (فيه) מבכי נהרות חבש. הבאת עד נבכי ים. עוברי בעמק הבכא:

الباء والكاف والنون ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו هو תרגום ואז. ومثله ובכן[74] אבוא אל המלך. وسنذكره ايضا فى باب حرف الكاف:

الباء والكاف والراء לחדשיו יבכר يحمل. בכורים اى الباكور (والباكورا) من كل شئ المبكّر[75] فى الادراك. בכורי מעשיך. כבכורה בטרם קיץ. כתאני הבכורות ما باكر منه. ومعلوم[76] انه افضل واشهى للنفس. ومن[77] كلام الاوائل فى ما باكر من الغيث ר׳ מאיר אומר בכירה בשלשה בינונית בשבעה אפילה בשבעה עשר. وقيل فى اول البطن אך בכור אשר יבכר ליי اى ما ولد اول البطن: את בכורתי לקח واجب تقدمة وحقّ بكوريّة[78]. وامّا הבכור כבכורתו. לו משפט הבכורה فاسم الفعل. צרה כמבכירה كالّتى تلد اول مرّة. לא יוכל לבכר את בן האהובה ليحلّه محلّ الבכור. ותאמר

[57] O. יזיד. [58] O. תחת. [59] R. فى هذه اللغة. [60] O. اصلا. [61] R. אלמר. [62] R. continues فى. [63] R. g. فهم. [64] R. استنبهته. [65] R. الاصل. [66] R. ב׳. [67] R. g. بيض. [68] R. g. بئر. [69] R. واهلك. [70] R. g. قيل فيه بستان البيت. [71] R. والداخل. [72] R. orig. כמברך; O. בבית... במבזר. [73] R. g. بكاء. [74] R. g. حينئذ. [75] R. مبكر. [76] R. ומעולה. [77] R. وفى. [78] O. بكورة.

הבכירה الكبرى[79]. בכור מות ما بادر منه قبل انصرام مدّة
العمر الطبيعى كالحال فى الوبأ وما اشبهه: בכורי דלים
سمّاهم בכורים لخسّته[80] عليهم كما قال בני בכורי ישראל:
בכרה קלה. בכרי מדין ועיפה البكر (من) الابل بفتح الباء
5 عند العرب هو الفتى والانثى[81] بكرة: وقد جعل غيرى
בכרי מדין مثل בכר הגמל واعتقد الباء فيه زائدة وهذا
ما لا ارتضيه:

الباء واللام ובל יאמר שכן חליתי. בל תלך בו אני
שית. בל יחזקו כן תרנם. בל פרשו נס. ובל ידעת. ולבו
10 בל עמך. הכוני בל חליתי. وقد يزاد فيه الياء فيقال[82]
בלי משוח בשמן. (עד בלי ירח.) על בלי הגיד לו وللجميع
فى معنى لا. فمنه ما يترجم لا ومنه ما يترجم ما
النافية[83]. وامّا ישנה אחו בלי מים فتقديره מבלי מים:

الباء واللام المضاعف כי שם בלל יי. قد ذكر فى
15 كتاب ذوات المثلين واستلحقنا[84] (نحن) فى المستلحق (عليه)
אפרים בעמים הוא יתבולל: ومن هذا الاصل و(من) هذا
المعنى عندى תבל עשו. وذلك انّ تفسير בלל יי افسد
وغيّر. وكذلك تفسير הוא יתבולל يفسد ويتغيّر. وتفسير
תבל עשו صنعوا فسادا وتغييرا[85] ونكرا. ووزنه على وزن
20 תמם יהלך الذى هو من כמסס נסס هذا الذى اعتقده
واختاره وافضّله فى תבל עשו. وانا اربأ على الايّام به
فانّه من جملة ما نخترعه[86] نحن من المعانى الغريبة
ونبتدعه من الآراء العجيبة التى لا يأبه اليها غيرنا
ولا ينتبه لها[87] سوانا وذلك بفضل الله علينا وجميل
25 صنعه لدينا مع كثرة الدؤوب[88] والاجتهاد فى البحث
والطلب نهارى وليلى حتى انّى لانفق[89] فى الزيت
اضعاف ما ينفق غيرى فى الخمر: وامّا ابو زكرياء فانّه
وزن תבל עשו בארץ وجعل تاءه اصلية من غير ان
يشتقّه من شئ ذكر ذلك فى *كتابه فى[90] التنقيط وذلك
30 ممّا فاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق: وقد اخطأ מנחם
בן סרוק وتابعوه فى[91] جعله תבל עשו من ואפי על תבליתם
فجعل التاء[92] فيهما اصلية فلحقه فى ذلك ما لحق ابا
زكرياء من الخطأ فى التاء[93] وانفرد بخطأ ثان فى المعنى.
وذلك انّ معنى תבל עשו نكرا[94] صنعوا (لهم) وليس
لكون תבליתם من هذا المعنى وجه لانّ هذا القول انما
قيل فى אשור كما تراه يقول אל תירא עמי יושב ציון
מאשור וגו' כי עוד מעט מזער וכלה זעם ואפי על תבליתם.
يقول عمّا قليل فيتمّ[95] التزغّم[96] والغضب مع بلاهم
5 بكسر الباء من بلى الثوب. اى انّ تزغّمى[97] وغضبى
*يتمّ عليهم[98] بفناءهم وذهابهم: وתבליתם من معنى
בלה בשרי. وايضا[99] וצורם לבלות שאול. وكذلك جعله ابو
زكرياء من اصلهما ومعناهما مثل תבנית من בנה وתכלית
من כלה. وעל هنا بمعنى עם مثل ויבאו האנשים על
10 הנשים. ويجانس هذا اللفظ وهذا المعنى من السريانى
قوله ולקדישי עליונין יבלא: وذكر ايضا فى كتاب ذوات
المثلين בלותי[1] בשמן רענן. בלולה בשמן. وذكر معهما
תבלול בעינו. وجاء الاثر وهو الاصحّ بانّ[2] תבלול هو بياض
يكون فى سواد الحدقة. قالوا איזהו[3] תבלול לובן הפוסק
15 את הסירה ויכנס בשחור: وذكر فيه ايضا ויבל לחמורים.
בליל[4] חמיץ יאכלו:

الباء واللام والجيم ואבליגה מעט. השע ממני
ואבליגה. هاتان[5] اللفظتان غير متعدّيتين والمعنى كفّ
عنّى حتى اتقوّى قليلا. وقد عدّوا هذا الفعل فى قوله
20 המבליג שד על עז. ومن هذا الاصل وهذا المعنى מבליגיתי
עלי יגון وهو يحتمل وجهين من القياس. احدهما ان
يكون متعدّيا والثانى (ان يكون) غير متعدّ. واللفظة
عندى مركّبة من لفظ[6] التذكير ومن [لفظ] التأنيث على
ما اجازته اللغة فيها[7] كما اجازت ذلك (ايضا) فى *الفاظ
25 اخر[8] كثيرة اعنى التركيب. وتلخيص ذلك انّ الفاعل[9]
من הבליג يكون מבליג والفاعلة מבליגה ويجوز [ان يزاد]
على מבליג غير المتعدّى الياء التى يزيدها[10] العبرانيون
فى مثل היושבי בשמים. [[ההופכי הצור] ويكون מבליגי
المراد به מבליג. ويجوز ان يزاد على מבליגה غير المتعدّى
30 الياء التى يزيدها العبرانيون فى مثل אוהבתי לדוש
فيكون מבליגיתי المراد به מבליגה. فاقول מבליגיתי ان
كان مأخوذا من ואבליגה מעט الذى هو غير متعدّ فهو
مركّب من מבליגי الذى ياءه[11] زائدة فيه كزيادتها فى היושבי
בשמים] ومن מבליגיתי الذى ياءه[11] زائدة فيه ايضا *كزيادة

---

[79] R. g. ومنه אף אני בכור אתנהו يريد جليل. [80] R. لختّه. [81] R. ואלאנתה. [82] O. فى قوله. [83] R. אלנצפיה.
[84] R. واستلحقناه عليه. [85] O. ותנירא. [86] R. نخترع. [87] R. اليها. [88] R. אלרווב. [89] R. לאנפקת. [90] R. כתאבה.
[91] O. continues ان. [92] [93] O. אלהא. [94] R. נכאא. [95] O. יתם. [96] R. אלתגום. [97] R. תזגמי.
[98] R. عليهم وتمّ. [99] R. ומצֿא. [1] R. g. بلل. [2] O. ان. [3] R. זה הוא. [4] R. g. معناه العلف. [5] R. הֿתאן.
[6] R. لفظة. [7] O. فيه. [8] R. اللفظ. [9] O. אלפעל. [10] R. יזידוהא. [11] R. יאוהו.

الياء[11] فى אהבתי לדוש: واما معنى اللفظة وشرحها على هذا فهو على ما اصف. اقول ان النبىّ عمّ [لمّا اراد ان يبلى عذره] فى قلّة اصطباره عن النحيب والبكاء وان يعرّف الناس بسبب ذلك نادى المصطبرين عن ان يأتوا مثل ما يأتيه من ذلك واللاهين عن الحال التى اوجبت ذلك منه رجالا ونساءً *يعتذر لهم[12] من قلّة صبره. وانه لمّا اراد ان يجمع مناداة الرجال والنساء فى لفظة واحدة اختصارا وايجازا واقتدارا على الفصاحة ركّب اللفظتين اعنى מבליגי ומבליגתי فقال מבליגיתי עלי יגון. ترجمة الפסוק يايّها المصطبر ويايّتها المصطبرة انّ بسبب غمّى قلبى دوىّ: فسّرت فى עלי יגון بسبب غمّى لانّه على هذا التلخيص مثل قوله על זה היה דוה לבנו الذى تفسيره بسبب هذا ومن اجله ولا فرق بينهما. ولا يكون מבליגיתי على هذا مضافا فى المعنى الى עלי יגון. وان كان מבליגיתי من המבליג שוד על עז المتعدّى فانّ الياء التى بعد الجيم التى كانت زائدة فى الوجه الاول تكون هنا ضمير المتكلّم [وهى مفعول بها وكذلك الياء الثانية[13] التى بعد التاء[14] التى كانت زائدة ايضا فى الوجه الاول تكون هنا ايضا[15] ضمير المتكلّم] وهى ايضا مفعول بها. واللفظة فى هذا الوجه الثانى مركّبة ايضا من[16] מבליגי ומבליגתי *وهى مضافة[17] فى المعنى الى עלי יגון. [وهذا] ترجمة الפסוק على هذا الوجه الثانى يايّها[18] المصطبر[19] المقوّى لى على غمّى *ويايّتها المصطبرة[20] المقوّية لى على غمّى انّ قلبى دوىّ اى انه دوىّ[21] فما اطيق صبرا:

الباء واللام والهاء الليّنة לא בלו שלמותיכם. בלה בשרי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين من هذا المعنى ما الحاجة داعية اليه[22]:

الباء واللام والهاء الظاهرة לעת ערב והנה בלהה. בלהות אתנך. בלהות צלמות هو مثل בהלה ובהלות[23]:

الباء واللام والميم במתג ורסן עדיו לבלום معناه الاطباق والسدّ. وفى كلام الاوائل בלום פיך מלדבר. وايضا אוצר בלום:

الباء واللام والسين ובולס שקמים تفسيره على حسب المعنى وهاشّ جُمّيزا اى نافض للجمّيز يريد انّ له بقرا وجمّيزا فهو يهشّ ورق جمّيزه على بقره لتأكله. والمعنى انّى مستغن ببقرى وجمّيزى[24] عمّا[25] ندبتنى اليه: وربما كان اشتقاقه من قول الاوائل עיסה בלוסה وهى التى تعجن ودقيقها مختلط بنخالته[26]. والمعنى انه ربما[27] كان يخلط ورق الجمّيز فى علف بقره فانا غنىّ عمّا[28] بدبتنى اليه. وكل شىء مختلط من اشياء كثيرة تسمّيه الاوائل בלוס. عن רב שרירא:

الباء واللام والعين חיל בלע. ותבלעם אותם. בלעני כתנין. ויבלע מטה אהרן. פן תבלענו הארץ. נבלעם כשאול חיים. ותבלענה השבלים هذا المعنى معروف وهو الابتلاع والازدراد: ويجانس هذا المعنى قول الكتاب היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע. تفسيره هل يوصف[29] له ما اتكلّم به أم يخبره احد بما (يسرّ و)يخفى يريد انه عالم الخفيّات[30] مطلع على الضمائر والنيّات مشرف على جميع [الاسرار] من غير وصف ولا اخبار. وانما تجانسا[31] هذان المعنيان لانّ ما ابتلع[32] فقد اخفى وما اخفى من القول فكانّه قد ابتلع كما قيل[33] על כן דברי לעו اى خفى كلامى[34]: ومما هو مشتقّ من معنى الابتلاع واريد به الستر والتغطية قوله ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני. يقول خلقتنى وانشأت عصبى وسترتنى من كل جهة. على معنى עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני: בלע יהוה ולא חמל. בלע המות לנצח. ודרך אורחותיך בלעו. אל יאמרו בלענוהו. ורחקו מבלעיך. ומאשריו מבלעים. יי באפו יבלעם. בלע יי פלג לשונם. בבלע רשע. לא השיב ידו מבלע. לבלעו חנם. פן יבלע למלך. וכל חכמתם תתבלע. אהבת כל דברי בלע معنى الجميع فساد وافساد واهلاك. ومنه נבלע ישראל. נבלעו מן היין: واما ובלע בהר הזה. כבלע את הקדש فمعناهما النقض والتقويض. وذلك انهم نهوا[35] ان يشاهدوا تقويض الכהנים للקדש[36]. وكذلك تفسير ובלע בהר הזה وينقض ويقوّض فى هذا الجبل الستر الساتر على جميع الامم. يعنى انه يكشف عنهم ستر العافية الممدود عليهم

---

[11] R. كزيادتها. [12] O. יתער אליהם. [13] MS. ואלבא. [14] MS. אלהא. [15] This word is supplied from the Heb. transl. [16] R. فى. [17] R. הי מצאפא. [18] O. יאיה. [19] R. אלמצבר. [20] R. ויא איהא אלמצברה. [21] R. דו. [22] R. g. بلى يقال ثوب بال. [23] R. g. وهو دهشة واندهاش. [24] O. ונמיז. [25] R. مما. [26] O. بنخالة. [27] O. ממא; R. מא and omits כאן. [28] R. عن ما. [29] O. يصف. [30] O. אלכאפאיאת. [31] So both MSS. [32] R. امتنع. [33] R. قال. [34] The Heb. transl. adds here והוא נגזר מן ילע קדש שהוא ענין בליעה. [35] O. נחו. [36] R. للقدس.

ويهلكهم فى ذلك المكان: وقد ابلغت فى تفسير هذا الפסוק فى آخر المقالة الثالثة من كتاب التشوير. ومعنى النقض والتقويض قريب من المعنى الاول. وليس قولنا فى כבלע את הקדש انه نقض وتقويض بمضادّ لقول الاوائل رضى الله عنهم فيه انه ستر وتغطية واشتقاقهم له من الابتلاع كما اشتققنا[36] نحن יחד סביב ותבלעני منه حيث يقولون عنه תרגמה רב יהודה בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם بل هو معنى ثان جائز ايضا فيه. ولا محالة[37] انهم كانوا يمنعون من مشاهرة تقويضه كما كانوا يمنعون من مشاهرة تغطيته:

الباء واللام والقاف בוקה ומבוקה ומבלקה معنى מבלקה عندى خربة غير عامرة. وذلك انّى اجنّسه بقول العرب للبقعة التى لا ينبت فيها شجر بلّوقة[38] بتشديد اللام وضمّها وبفتح[39] الباء. ويقولون ايضا ابلقت الباب اى اغلقته. فيكون *معنى מבלקה[40] على هذا خربة[41] مغلق عليها لا يدخلها ولا يسكنها احد: وقد تقول العرب ايضا ابلقت الباب بمعنى فتحته اذ هو عندهم من الاضداد. فيكون المعنى على هذا انها خربة مستباحة. وقد استعمل من هذه اللغة الفعل الخفيف ايضا הנה יי בוקק הארץ ובולקה وهو يحتمل ما احتمله מבלקה:

الباء واللام والتاء בלתי כלב בן יפנה الّا כלב وحاشى כלב وهو حرف استثناء والياء فيه زائدة كزيادتها فى זולתי. בלתי אם לכד الّا انّه اخذ. בלתי כרע תחת אסיר ותחת הרוגים [יפלו] الّا انّكم نكبتم *اسرى واسقطتم[42] قتلى. מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה الّا انّها مخالفة اى انها اشدّ من كل מכה. وجائز ان يقال الّا انّها غير زائلة ولا مفارقة باضمار לא كانّه قال בלתי לא סרה: (وسقطت منه الياء عند دخول ياء النسبة عليه. قيل) ומושיע אין בלתי سواى. (وقيل بالميم) מבלתי יכלת יי من غير كذا وكذا اى من غير ان يقدر. ومثله מבלתי שבעתך من غير شبعك. אשר הולכים אחר רוחם ולבלתי ראו من غير (ان) يروا. ومثله واقع على فعل ماض לבלתי שבי איש מדרכו הרעה. עד בלתי שמים לא יקיצו هذا نفى الى لا سماوات اى الى آخر الدهر وانقراض السماوات كانّه قال עד לא שמים. ويجوز ان يكون مثله[43] מכת בלתי סרה (كانّه قال מכת לא סרה). לבלתי אחוז בקירות הבית. לבלתי הכות אתו. לבלתי הפכי. לבלתי רום לבבו מאחיו. ולבלתי סור. לבלתי הקריב. לבלתי עבד בם لئلّا يكون كذا وكذا:

الباء والميم[44] ויקרא שמה במה. רק בבמות (הוא מזבח. רק הבמות) לא סרו البيَع. על במותיך[45] חלל. ربما كان مثل רעה ורעות. وربما كان مثل מנה אחת. את תמרוקיה ואת מנותיה. وان كان قد قيل שנה. ושנותיך לא יתמו. وايضا מקצה בחוברת. את שני קצותיו נשוא:

الباء والنون والهاء בנה בניתי בית זבול לך. قد ذكر فى كتاب حروف اللين وذكرنا *ايضا منه[46] فى كتاب التقريب والتسهيل ما لم يكن بدّ من ذكره. ونحن نضيف اليه هنا אשר בנו שתיהן[47] את בית ישראל. ואבנה גם אנכי ממנה. אשר לא יבנה את בית אחיו: לבן או לבת. ونقول امّا בן فناقص اللام مثل גא מאד. وامّا בת فهى[48] ناقصة العين وناقصة اللام ايضا والتاء فيها بدل من هاء التأنيث. وذلك انّ اصل בן. בנה على زنة דוה לבנו. ודוה. واصل בת. בנה على زنة והדוה בנדתה. ספות הרוה. وقد علمت انّ והדוה ناقص اللام وان الهاء للتأنيث واصله דויה على زنة אשה חכמה كما انّ اصل ספות הרוה. הרויה. وقد جاء على الاصل فى כוסי רויה. فبذلك[49] يجب ان تعتقد انّ الاصل فى בת على التمام والسلامة من النقصان (בניה) على زنة אשה חכמה ايضا فحذفت النون التى هى العين وحذفت (ايضا) الياء المنقلبة من هاء בנה التى هى لام الفعل وقلبت هاء التأنيث تاء. يدلّك على ذلك قولهم فى الجمع בנות على زنة בלות ומטלאות: ومن هذا الاصل وهذا المعنى וראיתן על האבנים الالف فيه زائدة كزيادتها فى מי אפסים وغيره مما قد ذكرناه. ويراد به المثبر الذى يسقط عليه البنون: בת צידון. בת בבל. בת עמי. يراد به الجماعة. ومثله ובת מלך הנגב. ובת הנשים יתן לו להשחיתה: ויבאו בני האלהים اولياء الله. ויראו בני האלהים اولاد الاشراف. בני הנביאים تلاميذ الانبياء. وربما اريد به الانبياء انفسهم مثل قوله וישלך את נבלתו[50] אל קברי בני העם

---

[36] O. אשתקנא. [37] R. מחאלא. [38] O. בקולה. [39] O. ופתח. [40] R. معناها. [41] O. continues ניר. [42] R. اسارى وسقطتم. [43] R. מתל. [44] So both MSS. [45] R. g. قيل قمقم وهو يريد الدماغ. [46] R. نحن. [47] R. שתיהם. [48] O. هى; R. omits. [49] O. فذلك. [50] R. עפרה.

ای אל קברי[50] העם. لانّ هذا من استعمالاتهم. ومثله
ויריצו לכל בני העם. לעיני בני עמי. (وايضا) ובני הגדוד
אשר השיב אמציהו מלכת עמו למלחמה. ويجوز ان يكون
مثله ויראו בני האלהים: כי בן מות הוא مستحقّ قتلا[51].
5 ومثله אם בן הכות רשע ای مستحقّ ضربا. جاء هذا
بالחרק كما جاء ايضا יהושע בן נון. ואגור בן יקה. שבן
לילה היה ובן לילה אבד بחרק: בן בליעל ذو فسق.
وكذلك[52] בני בליעל. בני עולה. בן נעות המרדות: בני חיל.
והוא גם בן חיל ذو بأس ونجدة: לא יבריחנו בן קשת.
10 בני אשפתו يريد السهام: מדושתי ובן גרני يريد التبن
[شبّهه] به اندراسا: ועיש על בניה תנחם بنات نعش
وهى سبع كواكب الاربعة منها نعش والثلاثة بنات:
בת היענה. בנות יענה هى النعام عند المفسّرين: בנות
בוטחות. וילכדו בנותיה قرى ومدن: ועל בן אמצת לך
15 غصن[53]. ومثله בנות צעדה עלי שור. وايضا בן פורת יוסף
בן פורת עלי עין. ופרת هى واحدة (من) ותארכנה פארותיו
وهى بدل من בן لانّها فى معناه (اغصان) *وتاء[54] فيه
بدل من هاء التأنيث: תבנית המשכן صفته. ومثله
וישלח תבנית יד. وايضا את תבנית האולם. ותבנית כל
20 אשר היה ברוח עמו. وامّا כל מלאכות התבנית فما
يصلح عندى ان يكون من هذا المعنى لكن من معنى
البنيان فانّ الكلام الصحيح انما هو ان يقال جميع
صناعات البنيان لا [ان] يقال جميع صناعات الصفة
والهيأة لانّ الصناعات[55] هى الصفات [والهيآت. فلو
25 كان تفسير هذا التבנית صفة وهيئة لكان الجمع
جميع صناعات الصناعات او جميع صفات الصفات]
وهذا خلف. ويصلح ان يكون ועליו כמבנה עיר من
معنى תבנית המשכן:

الباء والنون والطاء אבנט زنّار:

30 الباء والسين والراء ובסר גמל יהיה נצה. יחמס
כנפן בסרו. هو القحّ[56] من الثمار اى الذى لم ينضج مثل
البلح فى حمل النخل. האכל הבסר للحصرم والمعنى فيهما
واحد فانّهما[57] جميعا[58] قحّ:

الباء والعين والهاء נבעו[59] מצפוניו. אם תבעיון
בעיו[60]: ومعنى اخر מים תבעה אש. נבעה בחומה נשגבה.
قد *ذكرا جميعا[61] فى كتاب حروف اللين. ومن هذا
المعنى الثانى שחין אבעבועות لانّ معنى תבעה אש تنفط
5 النار. شبّه الحباب المتولّدة[62] فى الماء عند غليانه بالنار[63]
وهى الفقاقيع[64] التى تطفوا فوقه بالنفاطات المتولّدة فى
الجسم. وكذلك شبّه بها ايضا ما يعرض بالحائط[65] من
الميل الى خارج كقوله נבעה בחומה נשגבה. وفى المשנה
ובגדים שהטבילן מכבוסין[66] עד שיבעבעו [הטבילן נגובין עד
10 שיבעבעו] וינוחו מבעבוען. وفى كلام الاوائل פעפועי ביעי
يريدون النفاخات[67] المتولّدة فى البيض عند قليه اذا [لم]
يحرّك. فقوله פעפועי [هو] مثل בעבועי: وقال ابو زكرياء فى
المعنى الاول والامر[68] على الوجه المعروف בעה בעו او בעיו
على الاصل. ثم قال ولكنّه جاء على غير الوجه אם תבעיון
15 בעיו وهذا منه وهم اذ ليس بين בעיו [الذى جوّز وقال فيه
انّه على الاصل] وبين בעיו الذى انكر الّا ما بين المتّصل
والمنفصل. فانّ בעיו بשוא تحت العين يجب ان يكون[69]
متّصلا مثل שלחו מכם אחד. وامّا בעיו بקמצות العين
فيجب ان يكون [منفصلا] مثل ויאמר שלחו وان لم يكن
20 [اعنى] בעיו فيه[70] אתנח مثل ויאמר שלחו فكلاهما اذًا
على *الوجه والقياس[71]. ولو انّ ابا زكرياء يقول هكذا والامر
على الاطّراد[72] والوجه المعروف בעה בעו *يريد بالحذف[73] لكنّه
جاء على غير الوجه المعروف אם תבעיון בעיו يريد على
التمام ولم يذكر انّ בעיו على الاصل وانّ בעיו على غير
25 الوجه [والاصل لما لحقه لوم فانّ قوله انّ בעיו على غير
الوجه] بعد ذكره בעו[74] الناقص وבעיו الكامل دليل
*على انه[75] عنده على غير الوجه الذى هو عليه كل واحد
منهما:

الباء والعين والطاء וישמן ישרון ויבעט سمن فابعط.
30 والابعاط هو الغلوّ فى الجهل وكل امر قبيح ينسب الى
الابعاط. ومثله למה תבעטו בזבחי اى تستخفّون بهما
وتزدرونهما[76]. وهذه اللغة فى السريانية يشير بها فيها الى

[50] R. קבר. [51] R. القتل. [52] R. ולפק. [53] O. נאן. [54] R. والتاء فى פרת. [55] R. continues هى الصناعات.
[56] So both MSS. [57] R. פי אנהמא. [58] R. continues فهو ما اظنّه (MS. אצנה) الّا القحّ. [59] R. g. ظهرت وانكشفت.
[60] R. g. طلبة. [61] R. قد ذكر جميع ذلك. [62] O. אלמותולדה; R. المتولّد. [63] R. فى النار. [64] O. והו אלפקאקע; R. אלפקאעאת אלפאקע. [65] R. فى الحائط. [66] R. מכובסים. [67] So both MSS. [68] R. والمعنى. [69] So corrected in R.; orig. تكون. [70] O. فى. [71] O. وجه القياس. [72] R. اطراد. [73] R. يكون بالחרק. [74] R. נבעו. [75] O. לאנה. [76] So both MSS.

الركض والرفس. قال الترجوم في פורה דרכתי לבדי. הא
כבעיט דמתבעיט במעצרא:

الباء والعين واللام ובעל בת אל נכר ذات الاله
اجنبىّ اى تزوّج زوجة اجنبيّة. ومثله אשה ובעלה. בעלת
5 בעל. כי בועליך. والانفعال תחת שנואה כי תבעל. וארצך
תבעל. مجازا ومعناه تسكن وتعمر. ومثله ולארצך בעולה
مسكونة معمورة. ومن هذا المعنى [اشتقّ] عندى אשר בעלו
למואב اى ساكنوهم: בעל[77] האשה بعلها اى زوجها. בעל
החלומות הלזה בא ذو الاحلام وصاحبها. בעלי חצים [ذوو
10 سهام حاملوها] يريد [به] الرماة[78]. בעל פיפיות [يريد] ذو
اسنان كثيرة. אל תמנע טוב מבעליו من اهله ومستحقّيه[79]. אם
בעליו עמו صاحبه وربّه وبعله[80]. ومثله בעל הבור ישלם وربّ
كل شئ بعله. ومن هذا (المعنى) כי אנכי בעלתי בכם اى
فانّى (انا) مالككم وربّكم لا غيرى. وامّا قوله ואנכי בעלתי
15 בם נאם יי فربما احتمل ان يكون من هذا المعنى اى انهم
خالفونى[81] على انّى (انا) ربّهم ومالكهم. وهذا هو الذى
يميل اليه المفسّرون. وانا استفسد هذا المعنى واستضعفه
(جدّا) لقوله הנה ימים באים נאם יי וכרתי את בית ישראל
ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את
20 אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה
הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם יי. (ان كان تفسير
ואנכי בעלתי בם נאם יי) على انّى انا مالكهم وربّهم كما
قال فيه المفسّرون فما[82] ارى هنا (ذكر) כריתת ברית في
ما مضى اذ لم يبق الّا אשר המה הפרו את בריתי وليس
25 للّه عزّ وجلّ في هذا امر ولا فعل. فيلزم اذًا ان يعرّف
ما هذا الفعل من الله زمانئذ[83] الذى وعد بمضادته في
الزمان المقبل كما قال כי זאת הברית אשר אכרות את בית
ישראל אחרי הימים ההמה נאם יי נתתי את תורתי בקרבם
ועל לבם אכתב[נה] והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם
30 يعنى انه يجبرهم في الزمان المقبل[84] على الطاعة. فاذ[ا
كان] الامر هكذا فيجب ان يكون الفعل الذى فعله بهم
قبل وهو الذى يقول عنه לא כברית אשר כרתי את אבותם
هو انه لم يجبرهم على الطاعة بل تركهم [باختيارهم]
كما قال *جلّ وعزّ[85] ראה נתתי לפניך היום את החיים [ואת

הטוב] ואת המות [ואת הרע]. فهذه هى البرية التى يشير
اليها [بقوله] לא כברית אשר כרתי ولذلك قال אשר המה
הפרו את בריתי. [فتفسير] ואנכי בעלתי בם برمت بامرهم
وضقت[86] بهم. وهذا مجاز اى فلمّا خالفونى برمت بهم مقارضة
5 لفعلهم اذ كنت حكّمتهم في اتيان ايّ الفعلين سواء
امّا الخير وامّا الشرّ وامّا الآن فلانّى اجبرهم على الطاعة
فانّهم لا يعصونى[87] فلست ابرم (بهم): ولفظ בעלתי
בם على هذا[88] التأويل مجانس للّفظ العربى الذى هو بعل
الرجل بأمره اى ضاق به وبرم بشأنه. والمذهب في قوله
10 ואנכי בעלתי בם كالمذهب في قوله ותקצר נפשי בהם:
واعلم انّ الحاء في וגם נפשם בחלה בי هى بدل من عين
בעלתי בם والمعنى فيهما واحد. وكما انّ الامر في قوله
ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי مشترك بين البارئ
عزّ وجلّ وبين الامّة كذلك هو مشترك [ايضا] بينه
15 وبينهم في قوله אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי
בם على ما بيّنته[89] قبل:

الباء والعين والراء כי בערה ˚בם. גחלים בערו
ממנו. هذا فعل (في) الذات تفسيره وقدت. בער באש متّقد
مشتعل. כפשתים אשר בערו באש. יבער הסנה ما باله
20 لم يحترق[90]. والمتعدّى وهو ثقيل ובער עליה הכהן. ובערו
בהם אש. לא תבערו אש. לבער בבקר ובערב. והיה לאדם
לבער. והאבות מבערים את האש. ואת האח לפניו מבערת:
وبنية اخرى في متعدّى هذا المعنى وهى[91] הבעיר יבעיר.
ויבער מגדיש ועד קמה: ومعنى اخر ובערתי הרע. בערתי
25 הקדש. ובערתי אתכם. וברוח בער. לבער קין. ונבערה רעה
מישראל. معناه القطع والاستئصال: ومعنى ثالث ובאחת
יבערו ויכסלו. אנשים בערים. בינו בערים בעם. כי נבערו
הרעים. עצה נבערה. איש בער לא ידע[92]: ومعنى رابع כי
יבער איש (اذا) اسام. ושלח את בערה واطلق[93] سائمته.
30 המבער את הבערה[94] الذى يسيم المسام اى الذى يرعى
الرِّعى بكسر الراء واسكان العين. ובער בשדה אחר. ومن
هذا المعنى ואתם בערתם הכרם سمتم الكرم اى رعيتموه.
הסר משכתו והיה לבער[95] فيصير رَعْيا بفتح الراء اى
مرتعى: למות שם אנחנו ובעירנו نحن وسوامنا يريد الاغنام

[77] Marg. in O. נ״ב׳ בלעם בעל(י) ונדב اسم בית הבעל معلوم. [78] R. رماة. [79] O. ومستحقّه. [80] R. ومالكه.
[81] O. خالفوا. [82] O. במא. [83] O. זמאן אד; R. ומא. [84] R. الآتى. [85] Transposed in R. [86] R. وضيقت.
[87] So both MSS. [88] R. هذه. [89] O. בינתם. [90] O. לא יסתחק; corrected יחתרק. [91] R. وهو. [92] R. g. جهل وحمق. [93] R. اطلق. [94] Marg. in O. המא...הבעיר... [95] Marg. in O. وهذا من الثقيل المشدّد وهو مأخوذ من בעיר. טענו את בעירכם.

*وغيرها من ماشيتهم[96]: ومعنى خامس טענו את בעירכם هو ترجوم בהמתכם وهو قريب الاشتقاق من المعنى الرابع. وهذا اللفظ جمع لا واحد له من لفظه:

الباء والعين والتاء והמן נבעת بهت. והנה בעתה (فاذًا) بهت. ובעתתו רוח רעה وبهتته. פלצות בעתתני. הנה נא רוח אלהים[97] מבעתך. وقد علّلت هذه اللفظة في باب الادغام[98] من كتاب اللمع:

الباء والصاد المضاعف קנה ובצה على زنة מדה אחת. בצאתיו וגבאיו على زنة כמדות האלה. ومن هذا الاصل عندى הטבעו בבוץ على زنة כי חק לישראל הוא. חגרה בעוז מתניה. *עול ברזל[99]. وتفسير בצאתיו بطاحه يريد مواضع النزوز[1] والآجام من[2] قول الاوائل בציאתה דמישאן يعني بطاح ميسان[3]. وترجوم אגמי מים. בצין דמין: واما בבוץ فتفسيره حمأة وבצה [مثله]:

الباء والصاد واللام ואת הבצלים البصل:

الباء والصاد والعين כלה בצע בצע. למען בצוע בצע. כי אם על בצעך. והחרמתי לײ בצעם. מה בצע בדמי. מה בצע כי נהרג את אחינו. والثقيل ותבצעי רעיך בעשק. معنى للجميع الرغبة [في الجمع والرغبة] في الظلم. فكان معنى והחרמתי לײ בצעם رغائبهم اى ما رغبوا [فيه] وحرصوا على جمعه من المال. وكذلك معنى قوله מה בצע כי נהרג اية[4] رغبة في هذا: בצע אמרתי. כי יבצע ײ. וידיו תבצענה معناه الاكمال والاتمام. [ومنه] בא קצך אמת בצעך يريد غاية تمام دولتك وليس بعد *التمام والكمال[5] الّا النقصان. ومن هذا المعنى יתר ידו ויבצעני يقول ليت مناى [كائنة كاملة] بأن يطلق [الله] آفته علىّ وينفذ امره فىّ[6] ويكمل مراده بى ثم يقيلنى. ذلك قوله מי יתן תבא [שאלתי] ויואל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותהי עוד נחמתי. ومثله מדלה יבצעני في مرضى هذا يكمل عمرى ويتمّم حياتى اى انه سيميتنى من[7] مرضى هذا. ובעד השלח יפלו ולא יבצעו ينزلون على السلاح ولا ينجرحون اى انهم ليس كسائر الاعداء الذين ينجرحون بالسلاح بل هم *ممّا ينزل على السلاح ولا ينجرح[8]. ובצעם בראש כלם واجرحهم[9] في رؤوسهم اجمعين. وكان الوجه في هذه اللفظة[10] ان تكون מלרע وצרי تحت العين على زنة אדני משה כלאם. فلما جاء اللحن (מלעל) على ما استصوبه اصحاب الالحان انطردت[11] العين وذهب الساكن الليّن وصار مكان الצרי פתח גדול ولو قيل بפתח קטון لكان جيّدا[12]. وقد يفعلون مثل ذلك ايضا بالקמץ גדול اعنى انهم نقلوا الكلمة التى فيها קמץ גדול قبل *الضمير لجمع[13] الغائب[14] [من] מלרע الى מלעל لامر[15] يراه اصحاب الالحان قلبوا ذلك الקמץ الى פתח[16] لذهاب الساكن الليّن بانحفاز[17] الكلمة وانضغاطها[18]. كقولهم והיא[19] העלתם הגנה. כי רחל גנבתם. ובקשתם ולא תמצא وغيره مما قد حصّرته[20] המסורת مما انقلب [من] מלרע الى מלעל من هذا المثال. فانقلب[21] لذلك فيه الקמץ الى الפתח: وربما كان من هذا المعنى יתר ידו ויבצעני [كانّه قال וישספני[22]]. ومن هذا المعنى اشتقّ בצע כסף يعنى[23] قطعة من درهم اى شقّة من فضّة. وهذه اللغة مجانسة لقول الترجوم في פתות אתה פתים. בצע יתה בצועין. *وهى مجانسة ايضا[24] لقول العرب بصعت الشئ بالصاد الغير[25] معجمة اى شققته:

الباء والصاد والقاف לשות בצק. את בצקו. מלוש בצק عجين: ורגלך לא בצקה. ורגליהם לא בצקו[26] ما[27] حفيت *اى ما[28] بقيت بغير نعل:

الباء والصاد والراء ויבצרו את כרמיהם وقطفوا. לא תבצר. כבצר על סלסלות. והשיג לכם דיש את בציר [מבציר אביעזר:[29]] ערים בצורות[30] حصينة منيعة. לחומת נחשת בצורה. לבצר החומה لتحصين السور. والفعل المستقبل وכי[31] תבצר (מרום) עזה: ערי מבצר. הבמחנים אם במבצרים[32] حصون منيعة. ومثله שובו לבצרון اى *الى مواضع[33] الבצרון لانّه اسم الفعل. ועשה למבצרי מעזים اشار الى الصوامع واللام منه هى اللام الداخلة على المفعولين: ועתה לא יבצר מהם لا يمتنع منهم ولا يتعذّر عليهم. ومثله ולא יבצר ממך מזמה. ואת יהודה בירושלם

---

[96] O. وغيره. [97] O. continues רוח. [98] O. الاندغام. [99] R. עלי ברזל. [1] O. אלכזוז. [2] R. ومن. [3] O. משיסאן. [4] R. אי. [5] Transposed in R. [6] R. بى. [7] So both MSS. [8] So R.; O. ממא ינזלו... ינגרחו; the first מ in ממא and the ו in ינגרחו and ינזלו are added by the later hand. [9] So both MSS. [10] Corrected in R. الالفاظ. [11] O. اندغمت. [12] O. גדא. [13] Corrected in O.; orig. ואלגמע. [14] R. ضمير الجمع. [15] R. لما. [16] O. אלפתח. [17] R. لانفتاح. [18] R. وانطرادها. [19] O. והי. [20] O. حصّره. [21] R. فانقلاب. [22] MS. וישספני. [23] R. يريد. [24] O. وهو ايضا مجانس. [25] O. غير. [26] R. בצק. [27] O. اى ما. [28] O. ولا. [29] R. g. قطاف. [30] O. continues ערי מבצר הבמחנים אם במבצרים. [31] O. כי. [32] Marg. in O. לבן בלעם אלוף מבצר اسم. [33] R. المواضع.

בצורה محصورة ممنوعة الانتشار. ובשנת בצורת امتناع الامطار *وتعذّرها فى[34] وقت الجدب. وقيل فى جمعه על דברי הבצרות على غير قياس. وفى התלמוד תא שמע דההיא בצורתא דהואי בנהרדעא זבינו כולי עלמא לאפדניהו[35] לסוף אתיין חיטי. ومن هذا المعنى ايضا ואגידה לך גדולות ובצורות يريد امورا عظيمة ممتنعة الوقوف عليها الّا من قبل الوحى: יבצר רוח נגידים يعظّمها ويجلّها ويمنع الاعداء منها. فأصل هذه الالفاظ كلّها واحد وهو المنع ثم تتّسع بها المعانى كما ترى: ويصلح ان يكون من هذه[36] المعانى כי ירד יער הבציר فتكون الترجمة على هذا الذى انحطّت [وامكنت] شعراء لحصانة والمنعة[37]. ושית על עפר בצר هو التبر اعنى الذهب والفضّة. الّا انّ هذه اللفظة لا تسمّى بها العرب الذهب والفضّة الّا قبل عملهما. وقد يوقعونها[38] ايضا على [سائر] لجواهر المعدنيّة قبل عملهما. وجمعه והיה שדי בצריך[39]:

الباء والقاف المضاعف כי בקקום בוקקים. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: وفيه غير متعدّ [وهو] גפן בוקק[40] ישראל. واخلق[41] به ان يكون فى موضع בקוק:

الباء والقاف والعين ובקעת להם כל כתף. ויבקע אלהים את המכתש. كمو פלח ובקע בארץ. [ויאמר לבקעם אליו.] על הים ובקעהו. والانفعال נבקעו כל מעינות תהום רבה. ותבקע העיר. אז יבקע כשחר. תהיה להבקע. والثقيل ובקעתי רוח סערות. ויבקע עצי[42] עלה. ותבקענה מהם. כמבאי עיר מבקעה. ומבקעים ומצררים. والافتعال[43] והנה התבקעו. והעמקים יתבקעו. وثقيل اخر להבקיע אל מלך אדום. ונבקיענה אלינו. הבקעה העיר ما لا يسمّ فاعله. ومعنى لجميع شقّ [وفلق] وانفلاق. ومن هذا المعنى قيل יצאים בבקעה[44] ובהר. וימצאו בקעה اى وهدة. (ومنه ايضا והבית הקטן בקיעים. ואת בקיעי עיר דוד وهى التلم.) ومنه[45] ايضا בקע לגלגלת شقّة فضّة [اى قطعة فضّة] والمراد به نصف مثقال كما قيل[46] عنه מחצית השקל. ومنه ايضا ובקעה ודגרה בצלה وتفقص[47]:

الباء والقاف والراء ודרשתי את צאני ובקרתים وافتقدهم. ومنه כבקרת רעה עדרו. כן אבקר את צאני. ومن هذا المعنى ומזבח הנחשת יהיה לי (אך) לבקר [يعنى] لافتقاد بتبرّع خاصّة. وامّا الاخر فللواجبات واللوازم[48]: לא יבקר הכהן لا يمتحن ولا يستقصى[49]: ויהי בבקר. בקר[50] אערך לך. חדשים לבקרים. ومن هذا قيل ולבקר בהיכלו وللاصطباح فى هيكله[51]. ويجوز ان يكون من المعنى الاول على معنى בקשו את יי כל ענוי ארץ لانّ הבקור והדרישה והבקשה سواء: צאן ובקר. אם יחרוש בבקרים معروف. ومنه قال[52] כי בקר אנכי اى صاحب بقر لا يحتاج الى احد: בקרת תהיה مجلودة من قول الاوائل בקרוה [לי] اى اجلدوه. وقد تحتمل[53] هذه اللفظة معنى ثانيا مضافا الى هذا المعنى المذكور الذى هو لجلد. وتكون [هذه] اللفظة اعنى בקרת مؤدّية[54] *عنهما جميعا كما[55] ارى لفظ לא תאכלו על הדם (مؤدّيا)[56] عن معان [كثيرة]. وذلك[57] المعنى هو *ان تكون[58] متروكة [مهملة] اى فلتترك هذه لجارية ولا تقتل وان جلدت. ويكون اشتقاق هذه اللفظة على هذا التاويل من قول המשנה הלקט והשכחה והפאה של נכרי אינו חייב במעשרות אלא אם כן הבקיר. وايضا בית שמאי אומרין הבקר לעניים הבקר ובית הלל אומרין אינו הבקר עד שיבקר אף לעשירים[59] כשמטה. وايضا אוכלין על המובקר אבל לא על השמור. ومعنى هذه اللغة عندهم الترك والاهمال. ובקרת صفة للשפחה على زنة נבור ושכור. فانّ التأنيث داخل على التذكير. وهو على زنة לימודת فى قولهم בת ישראל שנשאת לכהן והיא לימודת לבוא אצל אביה. والمذكّر [فيه] פרא למוד מדבר على زنة *שכור ונבור[60] والשרק فيه مثل החלם. ويجوز ان يكون בקרת اسما لا صفة ويكون التأنيث فيه للحال والقصّة [مثله فى] הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה. وفى כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר. والترجمة على هذا فليكن همل وترك اى فلتكن هذه القصّة متروكة[61] ولا تتعقّب من بعد لجلد للجازية[62]:

الباء والقاف والشين בקש יי לו. בקשתיהו ולא

---

[34] R. وعذرها اى. [35] R. אפרניהו. [36] O. הדא. [37] R. g. من ערים בצורות كلّها متقاربة. [38] R. يوقعونه. [39] Marg. in O. נ״ב׳ בלעם את בצר במדבר اسم قرية. בצר והוד اسم رجل. [40] R. g. فارغ وقيل من الابادة. [41] O. ואלבק. [42] O. חצי. [43] Corrected in O.; orig. والانفعال. [44] R. g. بقاع. [45] R. ومن هذا. [46] R. قال. [47] R. g. كلّها متقاربة. [48] R. اللوازم. [49] R. يستقص. [50] R. g. صبح. [51] Marg. in O. مأخوذ من בוקר. [52] R. قيل. [53] R. تحمل. [54] R. מודיא. [55] O. على ما. [56] MS. مودية. [57] O. continues ان. [58] O. فلتكن. [59] R. לעניים. [60] Transposed in R. [61] O. אלמתרוכה. [62] O. الجارية.

מצאתיהו. מה תבקש. את אחי אנכי מבקש. מידי תבקשנו.
ולעשות את בקשתי[63]:

البآء والرآء מה ברי[64] ומה בר בטני[65] ומה בר נדרי هذا
معروف. وهو مجانس للسريانى فى قوله בן. בר[66]: ירבו
בבר[67] مجانس [ايضا] لقول السريانى חיות ברא. وفى كلام
الاوائل ואלו שעורותיהן כבשרן עור האדם ועור החזיר של
ישוב ר׳ יוסי אומר אף עור החזיר של בר. وامّا אף ברי
יטריח עב فسنذكره[68] فى حرف الرآء[69]:

البآء والرآء المضاعف וברותי מכם[70]. (כלם הברורים.
שש ברורות וצפרים.) הברו החצים. قد ذكر فى كتاب ذوات
المثلين الّا انّ معنى הברו החצים اصقلوا واجلوا ونظّفوا.
وهو معنى ברה[71] כחמה. وهو [ايضا] معنى יתבררו ויתלבנו:
ومن هذا الاصل [وهذا المعنى] (ברית.) ותרבי לך
ברית[72] الاصل فيه تشديد الرآء وضمّ البآء بשרק او
بالקמצות على زنة גפרית ומלח. فلمّا[73] امتنع تشديد الرآء
امتدّ الضمّ وتولّد فى الكلمة ساكن ليّن هو الواو.
وتفسيره الاشنان (وهو) الذى يغسل به: وفى هذا الاصل
ثقيل *لم يذكره[74] ابو زكرياء وهو ולברר וללבן. وامّا יתבררו
ויתלבנו فادخله فى وزن[75] الفعل[76] الخفيف. وقد اعلمت انّ
الافتعال[77] جائز كونه من الفعل الخفيف فيجب ان يستلحق
ולברר على ما ثبت فى كتاب ذوات المثلين: ويصلح ان
يكون من هذا المعنى יהי פסת בר בארץ (ويكون) تفسيره
[يكون] قطعة برّ[78] بكسر البآء فى الارض اى يكون عدلا
محضا وبرّا[79] خالصا فقط. ويكون اشتقاق פסת من פסו
אמונים. ويكون בר مثل [כבר ידי]. נשקו בר פן יאנף [وهذا
كما قيل *תנו עז[80] לאלהים وقيل ויתר עז[81]]:

البآء والرآء والالف בראשית ברא אלהים. וקדוש
ישראל בראה. זכר ונקבה בראם. אמחה את האדם אשר
בראתי. ואם בריאה יברא יי. בורא השמים ונוטיהם. בראך
יעקב. (לב טהור ברא לי אלהים. ביום ברא אלהים אדם.)
والانفعال ועם נברא יהלל יה. במקום אשר נבראת. אשר
לא נבראו. תשלח רוחך יבראון. ביום הבראך. והארץ בהבראם.
هذا مجانس لقول العرب برأ الله الخلق اى خلقهم:

ومعنى اخر يراد به الانتقاء[82] والاختيار ובראת לך שם.
ובראתו והיה לך. (ויד ברא. בראש דרך עיר ברא.) وزعم
ابو زكرياء انّ ברו לכם איש من هذا الاصل ومن
هذا المعنى الثانى وانّ اصله בראו فاسقطت الالف
استخفافا. ولو قال انّ الالف انقلبت هاء اعنى الف
ברא فجاء ברו على مثال עשו בנו ראו لكان اولى. وانا[83]
اقول انّ من هذا الاصل ومن هذا المعنى الثانى ايضا
לברם האלהים واصله בראם فانقلبت الالف فى ברא هاء
فجاء לברם مثل ראם עשם. ومعنى هذه اللام التى فى
לברם هو معنى על كما قيل ולנו הסגירו ביד המלך بمعنى
ועלינו مثل ועלי לתת לך עשרה כסף. وقيل ايضا וישבה
לפתח ביתה بمعنى על פתח ביתה كما قيل על גפי מרומי
קרת. والتقدير فى هذا اللفظ על אשר ברם האלהים اى
بسبب انتقاء[84] الله عزّ وجلّ لهم واختياره ايّاهم من جميع
البريّة[85] كما قيل על אשר מעלתם בי. فحذف אשר على ما
قد ذكرت فى كتاب اللمع من كثرة حذفهم له واستعمالهم
اللام مكان על: ومعنى الحكيم فى هذا الكلام هو كما[86]
اقول انّه لمّا وصف قبل هذا شدّة عنايته بالحكمة
واستئثاره بها وبلوغه منها (الى) الغاية التى يمكن
ادراكها استعظم[87] ان يكون بهذه المنزلة الجليلة ويلحقه
العرض الذى يلحق الجاهل اعنى الموت. وذلك قوله ואמרתי
אני בלבי כמקרה הכסיל· גם אני יקרני ולמה חכמתי אני
אז יותר כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים
הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל ושנאתי
אני את החיים. فلمّا فرغ من ذكر استشناعه استواء
العالم مع الجاهل فى الموت وتأسّفه على ذلك اخذ فى
استعظام فنّ آخر هو انكى للنفس واشدّ ايجاعا *الى
القلب[88] واكثر تزهيدا فى الحياة. (وذلك) استواء الانسان مع
الحيوان غير الناطق *فى الموت[89] ايضا فقال אמרתי אני בלבי
על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה
[המה] להם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד
לכלם כמות זה כן מות זה [וג׳ הכל הולך אל מקום אחד].
ترجمة ذلك على ما يخرج فى لسان العرب[90] اجلت فكرى
متعجّبا[91] فى امر الانسان اعنى بسبب انتقاء الله لهم

---

[63] R. g. الجميع الطلب. [64] R. g. ابنى. [65] R. g. ابن بطنى. [66] O. ברא. [67] R. g. البرية. [68] O. סנדכרה.
[69] R. אלטא. [70] R. g. ולברר את כל זה اختيار وانتقاء. [71] R. g. نقية. [72] R. g. اشنان; another gloss هو شئ
ينقى. وامّا الصابون فيسمّى فى كلام רבותינו אֶשְׁלָג. [73] O. لما. [74] O. ما ذكره. [75] R. حيّز. [76] R. continues
الثقيل. [77] R. الاستعمال. [78] O. continues אצלא. [79] R. above نقيا. [80] R. תטעו. [81] R. g.
الجميع متقاربة. [82] O. אלאנתקאל. [83] R. ואן. [84] O. انقاء. [85] R. البرايا. [86] O. ما. [87] R. واستعظم.
[88] R. للقلب. [89] O. للموت. [90] O. אלא; both MSS. אללסאן. [91] O. تعجبا.

واختياره ايّاهم[90] من جملة الحيوان الميّت وعند التأمّل يبدو انهم سواء والبهائم. وذلك انّ الانسان عرض كما (انّ) البهائم عرض وعرض واحد يلحقهم اجمعين فان هذا ميّت كما انّ هذا ميّت والروح من جميعهم[91] واحدة ولا فضل [فى هذا] للانسان على البهائم اذ الجميع سائر الى موضع[92] واحد (فانّ الجميع) كان من التراب والجميع *راجع اليه[93]: وبسط هذا المعنى وتلخيصه هو انّ ما رآه من تفضيل الله للانسان بالنطق والقدرة والتسلّط كان[94] علّة لاجالة[95] فكره فى قضية[96] الانسان مستعملا[97] لما يلحقه (من) الموت اللاحق لغيره من الحيوان غير الناطق ولاستوايه به فى الموت معما جبله الله عليه من التمام والكمال على سائر جنسه. ذلك قوله אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד לכלם[98] כמות זה כן מות זה: وامّا قوله ורוח אחד לכל فانما اشار به الى الروح الحيوانى الذى يشترك فيه الانسان وسائر الحيوان (اجمع) غير الناطق فانّ هذا الروح يتلف بتلاف[99] الحيوان اجمع. وامّا[1] النفس الناطقة التى ينفرد بها الانسان من جملة الحيوان الميّت فانّها دائمة[2] البقاء وان تلف الانسان. وذلك قول الحكيم מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה لما قال כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין *ان يخصّ ذلك[3] بموت الروح[4] فقط. [قال] الّا انّ اهل العلم وذوى المعرفة يعرفون انّ نفس الحيوان الناطقة هى الصاعدة علوّا المرتقية الى عنصرها *لخفّتها ونقائها[5] وصفاء جوهرها فتبقى دائما وانّ نفس البهيمة وهى الروح الحيوانى[6] [هى] الهابطة سفلا لغلظها وثقلها [ودثورها] فتنصرف الى[7] عنصرها فتتلف بتلف الجسم. فالى *هذا الروح الحيوانى[8] اشار الحكيم بقوله ורוח אחד לכל لانّ البهيمة تشترك مع الانسان فى الروح الحيوانى وانّ هذا الروح يعطب منهما جميعا بعطب اجسامهما[9] *وهو ايضا يسمّى نفس حيوانية[10] ولذلك ترجمناه نحن نفسا لانّه فى اللغة العبرانية مشترك لجميع النفوس الناطقة منها وغير الناطقة اعنى انه يقال عليها كلّها רוח: [وفسّرنا]

העולה (هى) الصاعدة بالتعريف على ما اوجبه العقل وما (قد) اتّفق عليه [حذاق] الفلاسفة وما اتت به الآثار عن انبياء الله عزّ وجلّ فانّ هذا الامر لم يزل متعارفا بين امّتنا فاشيا[11] فيهم غير مدفوع فيه. الا ترى[12] قول אביגיל לדוד عم والهיה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי אלהיך ارادت الحياة الدائمة ولم تكن لتقابله الّا بأمر معروف مشهور متّفق عليه مقبول. وفى هذا المعنى قال שלמה عم והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. وايضا فانّ اعراب اللفظة لا يجوز كونها الّا معرفة اعنى انّ *קמצות هاء[13] העולה هى الدالّة على التحقيق والتثبيت كدلالتها على ذلك فى והעולה על רוחכם. העבד העברי. وفى جميع هذا الصنف من المعارف الواقعة على العينات الّا העורים فانّ هاءه פתוחה وان كانت للتعريف. ولو اراد بقوله העולה היא الشكّ لكانت الهاء[14] פתוחה اذ على هذا اطّراد اللغة فهذا برهان قاطع من طبيعة اللغة واعرابها. وامّا היורדת وان كانت فتحة[15] هاءه دالّة على المعرفة مع اشتداد الياء على ما عليه اكثر المعارف فانّه قد يتّفق مثل هذا الاعراب فى بعض المواضع عند الاستفهام مثل قوله הייטב בעיני יי. הרבב כח יריב עמדי. הבמחנים אם במבצרים: وترجمت[16] [فى] כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה على الفصل لا على الوصل لدلالة الاعراب على ذلك. وذلك انّ الراء مضبوط[17] بסגול على واجب كل ما كان من هذا المثال مفصولا مثل قوله מקנה ומחנה ומראה وما اشبه ذلك. [فانّ] ומקנה רב بסגול لانّه مفصول. ומקנה הבהמה אל אדני بצרי لانّه موصول مضاف. وكذلك[18] עד למחנה גדול بסגול لانّه مفصول. מחנה אלהים זה بצרי لانّه موصول. וכמראה המראה אשר ראיתי الاول بצרי لانّه مضاف والثانى بסגול *غير مضاف[19]. وكذلك כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה [بסגול كما انّ] ומקרה אחד לכל بסגול جعلتهما مفصولين مثله ولو انهما مضافين لكانا بצרי كما انّ כמקרה[20] הכסיל الذى هو مضاف بצרי: وانما جعل الحكيم الانسان عرضا وان كانت الاشخاص هى الجواهر الاول لانحلاله وانتقاضه وذهابه.

---

[90] R. لهم. [91] R. continues ميتة. [92] O. معنى. [93] R. راجعا الى التراب. [94] O. كانه. [95] O. לאגלה. [96] O. قصة. [97] R. مستعملة. [98] R. לכל; O. להם. [99] O. בתאלף. [1] R. فامّا. [2] O. دائما فى. [3] R. אי יכון בדלך. [4] The later hand in O. adds الحيوانى. [5] R. لنقائها. [6] O. الحيوانية. [7] O. עלי. [8] O. هذه الروح الحيوانية. [9] O. اجسامهم. [10] O. ואיצא הו פי נפס חיואני. [11] R. פאשיר. [12] R. and the later hand in O. adds الى. [13] R. קמוצותיה. [14] R. اصلها. [15] R. פתוחה. [16] O. ותרגמתה. [17] R. مربوط. [18] R. ولذلك. [19] R. لانّه مفصول. [20] O. מקרה.

ונسب للحكيم للحيوان الى عنصر التراب خاصّة وان كان
مركّبا من *الاربع عناصر[20] لانّ عنصر التراب اظهرها
واغلظها واشدّها تجسّما. وايضا فلانّ عنصر التراب غير
منفكّ من سائر العناصر: واعلمْ انّ راس המתיבה الفيّوميّ
رحمه الله ليس يحمل قول للحكيم فى غير هذا الموضع
הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע وسائر القول
الذى ينسبه[21] (الى هذا المحمل اعنى محمل قوله כי
מקרה בני האדם ומקרה הבהמה وسائر القول *الذى ينسبه)
الى[22] نفسه بل قوله הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק
ולרשע عنده انما هو ما يعتقده للجهّال [من] انه ليس بين
الصالح والطالح شئٌ[23] والفرق بينهما قال عظيم كما قال
الله ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר
לא עבדו. قال المؤلّف ولو حمل القولين محملا واحدا
*فى انّ الموت[24] يلحق الصالح مع الطالح لما ضرّ ذلك فى
الايمان شيًا وهذا كلّه عرض [فى الباب] فلنرجع الى ما
كنّا فيه. واعلمْ[25] انه ليس فى لسان العبرانى فعل ماض
دخل عليه اللام غير לברם האלהים: וברה[26] אתהן
בחרבותם معناه البرى والقطع: איש בריא מאד. עשרה
בקר בריאים. הבריאה תזבחו. ובריאות בשר: واعلمْ انّ
שה בריה اصله בריאה فامّا ان يكونوا حذفوا الالف وامّا
ان يكونوا قلبوا الالف التى هى لام الفعل هاء [فاستوى
بما اصله الهاء]. وكان الوجه ان يكون على زنة [עיפה.]
עניה סערה فخفّف[27]. وامّا ומאכלו בריאה فالوجه فيه
عندى בריא صفة للמאכל والهاء فيه للمبالغة مثلها
فى מכשפה לא תחיה وغيره مما قد ذكرته فى كتاب اللمع
[من هذا الديوان]: ومن هذا الاصل *ومن هذا[28] المعنى
الذى نحن الآن فيه להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל
وفيه وجهان من القياس. امّا ان تكون الكناية مفعولة
بها فيكون تفسيره لتسمنوا انفسكم كانّه قال להבריא אתכם
فوصلت الكناية [مفعولة به]. وامّا ان تكون مضافة اليها
فيكون الفعل غير متعدّ كما يوجد فى كلام الاوائل غير
متعدّ اذ قالوا הבריא[29] بمعنى سمن فيكون تفسيره على
هذا لتسمنوا[30]:

الباء والراء والدال وברד ברדת היער فعل ماض
من معنى ברד כבד מאד يعنى انه وان وقع البرد فى
بلدهم انما[31] يقع فى الشعارى *وفى المواضع[32] النازحة
التى لا يتأذى به فيها: עקדים נקדים וברדים [.סוסים
ברדים] خلنجية وهو لون مخطّط بسواد ودخنة:

الباء والراء والهاء ולא ברא[33] אתם לחם. להברות
את דוד. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. والالف فى ולא
ברא אותם مكتوبة فى *موضع هاء فانّ[34] تصريفه كلّه
على مذهب ذوات الهاء: وزعم ابو زكرياء فى (باب) כרה
بالكاف من كتاب حروف اللين عند ذكره ויכרה להם
כרה גדולה انّ *להברות את דוד يكتب להכרות[35] את
דוד بالكاف. قال[36] فالمكتوب من معنى *ויכרה להם כרה
גדולה[37]. وما رأينا نحن هذا ولا شاهدناه فى מסורת بل
(قد) وجدت فى המסורת ما ينتفى به هذا الاعتقاد وهو
قولهم فيه ג׳ קריין בית וכתיבין כאף וסימ׳ במלבן ויבן
יכין ואת העם אשר בה ויבן את מזבח יי העז איש רשע
בפניו. *ولم اجد فيه ذكر[38] להברות[39] את דוד الّا انّى رأيت
مسئلة ظريفة فى פרק כהן גדול من [מסכת] סנהדרין وهو
قولهم דרש רבא[40] מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את
דוד לחם בעוד היום כתיב *להכרות וקרינן להברות[41] בתחלה
להכרותו ולבסוף להברותו وهو عندى *عجب عظيم[42]:
ومن هذا الاصل وهذا[43] المعنى [عندى] בר ולחם ומזון وهو
اسم ناقص اللام جامع للقمح والشعير وتفسيره طعام
ولا تقل بُرّ اذ البرّ فى لسان العرب اسم واقع على الحنطة
فقط. [وتفسير] ולא ברא אתם לחם وما طعم منهم خبزا:

الباء والراء والحاء כי ברח[44] יעקב. ברוח יברח. כי
ברח הוא. אנכי ברחת. וקום ברח לך. בברחך מפני. وفيه ثقيل
متعدّ [המה הבריחו.] יבריח אם. ויבריחו את כל העמקים. والصفة
ואת כל מברחיו. والصفة ايضا בריחיה[45] עד צער على زنة
פליטיה. ويمكن ان يكون مثله והורדתי בריחים الّا انّه
جمع لم تتغيّر فيه بنية الواحد كما لم تتغيّر بنية
סרים فى סריסים וסריסי[46] המלך. وتغيّرت [فى בריחיה עד
צער] كما تغيّرت [ايضا] بنية סרים فى סריסי פרעה:

---

[20] R. اربع العناصر. [21] R. نسبه. [22] Added by the later hand in O. [23] R. فرق. [24] R. فان القول. [25] O. continues אן.
[26] O. וברא. [27] R. g. וברא אותהן قطع وبرى. [28] R. وهذا. [29] R. הבריאה. [30] R. g. שה בריה منه وهى الضخمة.
[31] R. فانما. [32] R. والمواضع. [33] So both MSS.; R. g. ...ואלאטפא... وقيل انه فى معنى ...يستطعم. [34] R.
מוצעהמא אן. [35] R. להכראת...להבראת. [36] R. continues מן. [37] R. דכרה להם. [38] O. ولا اجد ذكرا فى. [39] R. להבראת.
[40] O. ראבא. [41] O. להברות וקרינן להכרות. [42] R. عجيب. [43] R. ومن هذا. [44] R. g. هرب. [45] R. g. هاربيها.
[46] O. סרים.

והבריח התיכן التّرس الاوسط بفتح التاء وسكون الراء. والترس خشبة (معترضة) توضع[47] [معتدلة] خلف الباب. ومصدر الفعل لخفيف منه לברח[48] בתוך הקרשים. وقد استعمل منه فعل ثقيل على زنة הפעיל. הבריח. מבריח מן הקצה אל הקצה معترض: ومن هذا المعنى قيل للجوزهر נחש בריח لانّ الجوزهر انما هو شكل معترض متولّد من تقاطع[49] دائرتين مثل تقاطع دائرة الشمس مع دائرة القمر. ومن صورة هذا الشكل قيل له [ايضا] נחש עקלתון وهو مشتقّ من על כן יצא משפט מעקל اى معوجّ لانّه شبّه تركّب الدائرتين المتقاطعتين بالנחש فى انثنائه والتوائه[50] بعضه على بعض. والمذهب فى قوله عن الجوزهر נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון كالمذهب فى قوله יפקד יי על צבא המרום במרום. والمذهب[51] فى قوله והרג את התנין אשר בים كالمذهب فى قوله וכל[52] מלכי האדמה על האדמה. وربما كان והורדתי בריחים جمع[53] נחש בריח والمعنى انهم يسبون مكتّفين قد اعترضتهم الخشبة[54] التى يكتفون فيه:

الباء والراء والكاف ברוך בני ליי. בא ברוך יי. ברוכה את ליי בתי. ברוכים אתם ליי. כי זרע ברוכי יי. هذه الالفاظ مأخوذة من بنية خفيفة الّا انّ الماضى لم يستعمل منها ولا المستقبل ولا الفاعل. ويمكن ان يكون ויברך ברוך אתכם مصدرا للبنية لخفيفة على زنة *ברוח יברח. פרוח תפרח ותגל[55]. والانفعال ונברכו בך. والاسم ברכה עד בלי די. واكثر ما يستعمل[56] فى هذا المعنى فالثقيل[57] الذى على زنة פעל مثل ויי ברך את אברהם בכל. وقد قيل ايضا וברך ולא אשיבנה وهو ايضا فعل ماض لانّ פִּעֵל ופִּעֶל[58] قد يجتمعان فى اصل واحد مثل שִׁבֵּר ושִׁבַּר. ברכנוכם מבית יי. אשר עד כה ברכני יי. יברך את בית ישראל. כי ברך אברכך. والامر ברך יי חילו. ويمكن ان يكون ויברך ברוך مصدرا لهذه البنية الثقيلة على زنة יסר יסרני יה الّا انّهم استثقلوا تشديد الراء (ايضا). ومصدر اخر ايضا הנה ברך לקחתי. ברכת ברך. כי ברך אברכך. מברך רעהו בקול גדול فاعل. والمفعول به את אשר תברך מברך. מברכת יי ארצו. כי מברכיו יירשו ארץ الّا انّ معنى מברך רעהו التسليم[59]. ومثله ויברך יעקב את פרעה. כי תמצא איש לא תברכנו. וכי יברכך[60] איש: وامّا[61] ברכה فمعناها اذا استعملت فى الناس من عند الله انما هو النماء والزيادة[62]. ومعنى ברוך יי. ברכו יי. تمجيد [وتحميد]. والافتعال من معنى ברכה. והתברכו בו. אשר המתברך. בארץ יתברך: وامّا והתברך בלבו לאמר فانّه بمعنى الظنّ والتقدير والحسبان. وربما كان فى معنى الاستبشار: ومعنى اخر ايضا ברך נאץ יי: ولخفيف منه ויברך על[63] ברכיו. נברכה לפני יי עשנו. وفيه ثقيل متعدّ ויברך הגמלים[64]: ومن هذا الفعل وهذا المعنى عندى ויקראו לפניו אברך اصله הברך فابدل الهاء بالف (مثل אשכם ודבר) وهو مصدر امر به وكان ترجمته سجودا [اى] اسجدوا: כי לי תכרע כל ברך. על הברכים ועל השוקים على الركب. ومثله וישם פניו בין ברכיו. ויכרע על ברכיו לנגד[65] אליהו: קח נא את ברכתי. קח נא ברכה מאת עבדך هديّة[66]. ومثله וארותי את ברכותיכם. עשו אתי ברכה صلاح وسلام[67]. وهو مذهب الתרגום فيه: ברך נבות אלהים. אם לא על פניך יברכך. ברך אלהים ומת كناية [عن] السبّ: הברכה העליונה البِرْكة والجمع ברכות בחשבון. ברכות מים:

الباء والراء والميم ובגנזי ברומים صنف من الثياب الرفيعة الموشّاة [المبرمة[68]] اى المحكمة:

الباء والراء والقاف ברוק ברק[69] התשלח ברקים (معروف): אדם פטדה וברקת[. וברקת] وهو ياقوت اصفر. וברק ממררתו يريد المرار الاصفر: ואת הברקנים صنف من[70] الشوك:

الباء والراء والشين ברוש[71] תדהר. ברושים משניר صنف من الارز:

الباء والراء والثاء רהיטנו ברותים هو مثل ברושים: ונכרתה ברית عهد. وان قيل فى ברית انّ تاءه مبدلة

---

[47] O. תצע. [48] Marg. in O. مشتقّ من בריח. [49] Marg. in O. נב׳ בלע׳ ובריח ונעריה اسم رجل. [50] O. ואלתוא. [51] R. المذهب. [52] O. ועל. [53] R. بمعنى. [54] O. الخشب. [55] The two instances are transposed in R. [56] Corrected in O.; orig. استعمل. [57] R. فى الثقيل. [58] R. פִּעֵל ופִּעֶל. [59] R. g. والسلام. [60] O. כי יברך. [61] R. وانما. [62] R. g. مضاف الى المعنى الاول. [63] O. עליו. [64] Marg. in O. مأخوذ من ברכים. [65] R. נגד. [66] R. חדיה. [67] O. صلح وسلم. [68] MSS. אלמברומה. [69] R. g. برق وبروق. Marg. in O. مأخوذ من ברק. وفي لغة العرب ابرقت وارعدت واتّسعوا فيه واستعاروه للوعيد. وفى مثل ذلك قال الشاعر [أَبْرِقْ] وأَرْعِدْ يا وَزِيرُ (so) فما وَعِيدُكَ لى بِضَائِرْ. See Wright's Kamil, p. 625. [70] O. ואין. Marg. in O. נבן בלעם ברק בן אבינועם اسم. [71] R. g. قيل انه البروث.

من هاء على مثال ובנתיו בשבית وانّه فى معنى القطع
من لغة וברא אתהן בחרבותן وان[71] كان וברא مكتوبا
بالالف[72] فغير منكر:

الباء والشين واللام معنى هذه اللغة المذكورة فى
هذا الباب *النضج وهو[73] على ضربين. احدهما (يكون) من
الطبيعة مثل כי בשל קציר. הבשילו אשכלותיה. والثانى
يكون بصناعة وهو على ضربين. احدهما يكون فى الماء
على النار كقوله[74] ובשל מבשל במים. אשר תבשל בו ישבר.
ואם בכלי נחשת בשלה. (בשלו את הבשר. את הזרוע
בשלה): ومن هذا قيل ומבשלות עשוי מתחת הטירות[75]
סביב هذا اسم للقدور التى يطبخ فيها بالماء[76]. ومثله אלה
בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח
העם *فانّ قوله[77] בית המבשלים انما[78] هو عن القدور
وهو مثل ומבשלות עשוי لانّه ايّاها عنى[79] وعنها قال[80].
ولو اراد الإخبار عن البيت لقال זה בית המבשלים
وانما اراد آلة המבשלים اى القدور وقوله בית مقحم.
والضرب الثانى من النضج الذى يكون بوضعه[81] فى
النار فقط بلا ماء مثل قوله ויבשלו הפסח באש כמשפט:

الباء والشين والميم וקנה בשם. וקנמן בשם. בשמים
ראש طِيب بكسر الطاء: واعلمّ انّك اذا اضفت וקנה
בשם الى نفسك قلت בשמי بضمّ الباء كما قيل فى
اضافة שרש. שרשי פתוח אלי מים. وفى (اضافة) קדש. ואת
שם קדשי. وفى اضافة והביאו בניך בחצן. גם חצני ננערתי.
واذا اضفت קנמן בשם قلت בשמי بكسر الباء كما تقول
فى اضافة שמש. [שמשי]. לא יבא עוד שמשך. وفى اضافة
פסל. פסלי. *او قلت[82] בשמי بفتح الباء مثل שמן. ושמני
וקטרתי. והכרתי מארץ טרפך فى اضافة טרף: وامّا אריתי
מורי עם בשמי فما يصلح فى القياس ان يكون قبل
الاضافة الّا على زنة שלל ודבר[83] وما اشبه ذلك لانّك تقول
عند اضافتهما ואת כל שללה תקבץ. כן יהיה דברי: ولنا
فيه قول اخر ايضا فى باب الاضافة من كتاب اللمع:

الباء والشين والسين יען בשסכם על דל. لا اشتقاق
لهذه اللفظة فى ما بين ايدينا من اللغة فيجب ان
تفسّر على حسب ما يحتمل [الموضع] من الاسراف او
التحامل او ما اشبه ذلك: وامّا تصريفها فاقرب الاقوال
فيه ان تكون مصدرا (لفعل ثقيل على مثال פועל.
ويمكن ايضا ان تكون مصدرا) *للبنية الخفيفة[84] على مثال
פעל وكان الوجه فيها على هذا ان تكون على زنة
כתפשכם את העיר *فاستثقلوا ذلك فى هذا اللفظ[85]
فحرّكوا الشين بالفتح فامتدّت لذلك قمصة الباء وصارت
חלם. كما عرض (ايضا) لقولهم במצאכם אתו الذى كان
اصله ان يكون مثل כתפשכם את העיר فاستثقلوا [ذلك]
من اجل الحرف[86] الحلقى فحرّك الصاد بالفتح فامتدّ الקמץ
وصار חלם كما قلنا. الّا انّ استثقالهم לבשסכם على هذا
المذهب انما كان لاجتماع الشين الساكنة مع السين
والشين مستثقلة مع السين لتقارب مخرجَيْهما
(كليهما) فى حيّز[87] واحد من احواز مخارج الحروف:

الباء والشين والراء אשר בשר את אבי. אל תבשרו
בחוצות אשקלון. ויען המבשר. יתבשר אדני המלך يستبشر.
בשורה בפיו بشرى: ויברך כל בשר جميع البشر اى
جميع الخلق اعنى الناس منها[88]. זכר ונקבה מכל בשר
من جميع الخلق [غير الناس]: או בשר. כי יהיה בעור
בשרו ايضا يريد انسانا كما يقال له ايضا [אדם][89]
لانّ البشر يقع فى لغة العرب ايضا على الواحد وعلى
الجميع وعلى الذكر *وعلى الانثى[90]: ובשר ויין ולחם[91]. אך
עצמי ובשרי אתה يريد قريبى. ומבשרך לא תתעלם. وقد
يراد به العورة نفسها مثل قوله عزّ وجلّ רר בשרו את
זובו. או החתים בשרו:

الباء والتاء ואשיתהו בתה. בנחלי הבתות معناه
القفار والمواضع الخالية[92] البادية: אלפים בת יכיל. והבת
והאיפה مكيالان [متّزيان] متساويان كقوله האיפה והבת
תוכן אחד יהיה. الّا انّ האיפה مكيال لليابس والבת
مكيال للرطب وكل واحد منهما عشر החמר كقوله
מעשר החמר הבת. ועשירית החמר האיפה. אל החמר[93]
יהיה מתכונתו وزن *ما يكال[94] بكل واحد منهما سبعة

---

71 O. ان. 72 R. بالف. 73 O. هى. 74 O. פיקו׳. 75 R. לטירות. 76 O. الماء. 77 O. (MS. יריד) لم يرد. 78 O. وانما. 79 R. يعنى. 80 R. قيل. 81 Corrected in R.; orig. בצאעה יכון. O. בצנאעה יכון. 82 O. وقلت. 83 O. דבר. 84 R. لبنية خفيفة. 85 R. פאסתקבלו... הדה אללפטה. 86 R. אלחרק. 87 Both MSS. חין. 88 So both MSS. 89 Supplied from the Heb. transl. 90 R. والانثى. 91 R. g. لحم. 92 R. الخلية. 93 O. האיפה. 94 R. מכיאל.

آلاف[95] درهم ومائتا[96] درهم. والجمع כי עשרת הבתים חמר:

الباء والتاء واللام בתולה ואיש לא ידעה عذراء. לא מצאתי לבתך בתולים. ואלה בתולי בתי. ואבכה על בתולי.
5 ותבך על בתוליה عذرتها اى قضّتها اذا اقتضّت:

الباء والتاء والقاف ובתקוך בחרבותם هو مجانس للّفظ العربى (فى قولهم) انبتق السقاء اى اذا انشقّ وانفتق. ومعناه البعج والطعن:

الباء والتاء والراء לא בתר. ויבתר אתם בתוך. ויתן
10 איש בתרו. בין בתריו[97]:

*ومن رباعى[98] هذا الحرف:

ועינו כעין הבדלח هو اللؤلؤ. وقيل المها:

וברבורים אבוסים. قال فيه الترגום ועופא פטימא. وما اظنّه طيرا. لانّ الשור انما قيل عنه אבום لتوقيفه *على הֿאבום[99] وهو المعلف. والمعلف[1] انما يكون لذوات 5 الاربع لا للطائر[2] الّا انّ *قوله للطائر[3] على الاستعارة:

ובקבוק דבש يشبه ان يكون كوزا[4]:

✣ تمّ حرف البا بحمد الله ✣

---

[95] O. אלאלף. [96] R. ומאיתי; O. ומאיתין. [97] R. g. قطع وبتق. [98] R. الرباعى. [99] O. על אבום. [1] R. אלמעלק. [2] R. للطير. [3] R. قيل الطير. [4] This root is neither in R. nor in the Heb. transl.; see col. 87, note 9. Marg. in O. ومن تجنيس לב׳ בלעם בני בקבוק اسم رجل.

❊ المقالة الثالثة [من كتاب الاصول] فى حرف الجيم ❊

الجيم المضاعف והיא העלתם הגגה[1]. והיא עלתה עליהם על הגג. את גגו ואת קירותיו:

الجيم والالف والهاء כי גאה[2] גאה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين منه [ما] تدعو الحاجة اليه: ومن هذا الاصل وهذا المعنى הבוז לגאיונים[3]. وقد شرحناه فى كتاب اللمع من هذا الديوان فى باب الابنية [منه]:

الجيم والالف واللام גאל יי עבדו יעקב. וגאלו מיד חזק ממנו. וגאלתי אתכם. יגאל את ביתו. ואם גאל יגאלנה. כי אין זולתך לגאול. ואם לא יחפץ לגאלך. אם תגאל גאל. קרבה אל נפשי גאלה. גאלה תתנו לארץ معنى لجميع فكاك: ومن هذا المعنى יגאלהו חשך וצלמות اى يعزله الغبس[4] والظلام من جملة ايّام الدهر. ومعناه ان يصير ذلك النهار فى قبضة الظلام خاصّة فلا تطلع *الشمس فيه[5] فكانّ الظلام يفتكّه من ايّام الدهر حتى يصير فى حوزته [وقبضته فلا ينير: و]الانفعال או השיגה ידו ונגאל. ואם לא יגאל באלה. ולא בכסף תגאלו. *وقريب من[6] هذا المعنى ובא גאלו הקרב אליו. גאל הדם. אנשי גאלתך. מגאלנו הוא[7]: ومعنى اخر במה גאלנוך. [לחם מגואל مدنّس، والمعنى فى גאלנוך] دنّسنا قربانك. والتقدير (גאלנו לך كما قيل בשלם הבשר التقدير) בשל להם הבשר. وجائز عندى ان يكون *יגאלהו חשך וצלמות من هذا المعنى[8] وان يكون تفسيره يكسفه الغبس[9] والظلام فكانّ كسف الظلام له تدنيس وهذا على الاستعارة: والانفعال من هذا المعنى הוי מראה ונגאלה. وفيه ثقيل ויגאלו מן הכהנה اى ودنسوا من ان يدنوا الى الاقداس وان يقرّبوا شيًا منها.

وربما كان ויגאלו מן הכהנה من المعنى الاول كما انّ[10] יגאלהו חשך וצלמות منه ويكون معناه عزلوا وازيحوا[11] وقبضوا عن الכהנה. وامّا כפיכם נגאלו בדם فمن هذا المعنى الثانى وهى بنية ساذّة قليلة الوجود لانّه دخل فيها الانفعال على ما لم يسمّ فاعله وقلّ ما يوجد[12] مثله. الّا انّهم قد قالوا ואלה נולדו לו[13] وقال فيه ابو زكرياء انّ واجبه ان يكون مثل נולדו להרפא فجعلوا الשרק مكان الחלם وادغموا[14] الواو فى اللام وهذا حسن. وان حمل محمل נגאלו בדם على ان يكون اصله נולדו على زنة נגאלו בדם فأسقط الياء استخفافا ونقلت حركتها الى النون [كان] ايضا (هذا) وجها حسنا جدّا: وقد ذكرت هذا الوجه فيه فى غير هذا الديوان اعنى فى كتاب التشوير. الّا انّه غير جائز ان يتوهّم دخول الانفعال فى נולדו (לו) على هذا الوجه الثانى على ما لم يسمّ فاعله المأخوذ من البنية [الثقيلة] لاستحالة المعنى. وامّا [دخوله] فى נגאלו בדם فغير ممتنع من ذلك فيه: واعلمْ انّ الساكن [الذى] بعد جيم נגאלו انما تولّد فيه على هذا المذهب من قبل امتناع اشتداد الالف كاشتداد لام[15] נולדו לו ولو وجدنا גואל فعلا ماضيا لما امتنع ان يكون נגאלו منه الّا انّه على الشذوذ ايضا: والافتعال من هذا المعنى אשר לא יתגאל ألّا يتدنّس. وامّا[16] על גאלי הכהנה فهو عندى صفة على زنة תאמי צביה. الوجه فيه قبل الاضافة[17] גואלים على زنة תואמים فانتقلت الضمّة من الجيم الى الالف كما عرض فى תאמי צביה على عادتهم[18] فى اكثر الاسماء مثل אהלי אדום וישמעאלים. لانّ هذه هى العادة

---

[1] R. g. سطح. [2] R. g. اقتدار. [3] R. g. قيل فيه العرمرم. قالوا انّ العرمرم هو مقدّم العسكر ويسمّى לְגִיוֹן وجمعه לגיונות ولגאיונים. [4] O. אלגבש. R. אלדבש. [5] Transposed in R. [6] O. ومن. [7] O. הו. [8] Transposed in R. [9] O. אלגבש. [10] O. كان. [11] R. واحيزوا. [12] O. יגד. [13] O. להרפה. [14] O. واندعموا. [15] Corrected in O.; orig. اللام. [16] O. ואנמא. [17] R. continues גאולים. [18] R. عادته.

فى اكثر احرف[18] الخلق والصفات هى من الاسماء. وفى
هذا المعنى ثقيل اخر ايضا وكل מלבושי אגאלתי اصله
הגאלתי:

الجيم والباء גב המזבח. ותבני לך גב. על גבי חרשו
5 חרשים. וגביהן וגבה *להם. וגבתם מלאות[19] עינים جنب
واجناب. וגבות עיניו حواجبه:

الجيم والباء والالف ולחשוף מים מגבא. בצאתיו
וגבאיו *جابية وجواب[20] والجابية لحوض [الفخم]:

الجيم والباء والهاء الظاهر יי לא גבה לבי. כי
10 גבהו שמים. ויגבה יי צבאות במשפט. ויגבה מכל העם.
גבוה מכל העם. ועיני גבהים תשפלנה. والمؤنث גבוהה [גבוהה]
يريد מלה גבוהה. وقد علّلناه فى باب الحذف من كتاب
اللمع. תועבת יי כל גבה לב. والمصدر ולא תוסיפו לגבהה
עוד على زنة ויתן אתי למרטה. والاسم הלא [אלוה] גבה שמים.
15 ולפני כשלון גבה לב. ויירא בגבהו على زنة בחדשו، وجائز
ان يكون בגבהו مصدرا على مثال עד עמדו לפני העדה:
وفى الاسم بنية اخرى עיני גבהות אדם على زنة עבדות
ומרדות. وقد استعمل المصدر مكان الاسم لانّ المصدر
اسم ايضا قالوا ואל גבה קומתו. وامّا[21] الاسم הלא אלוה גבה
20 שמים. וגובה להם فالتقدير[22] اذًا ואל גבוה קומתו. والثقيل
المتعدّى הגבהתי עץ שפל. אם תגביה כנשר التقدير אם
תגביה עוף כנשר لو اعليت طيرانك. وما يمتنع ان
يكون غير متعدّ. والفاعل من المتعدّى מגביה[23] פתחו.
والامر הגבה למעלה[24]:

25 الجيم والباء والحاء גבח הוא اجلح. [או] בגבחת.
או בגבחתו[25]:

الجيم والباء واللام לא תסיג[26] גבול[27] רעך אשר גבלו
ראשונים لا تزل[28] حدّا ما[29] حدّه الاوائل. والمستقبل והירדן
יגבל אתו. וגם חמת תגבל[30] בו. וגבול נתן יי. וכסמת גבולתו.
30 ארץ כנען לגבולותיה. والثقيل והגבלת את העם. [הגבל את
העם.] הגבל את ההר וקדשתו. ومن هذا المعنى قيل וגבולה
אל שפתה اى طوقها واطارها[31] المحيط بها كاحاطة التخم
للشىء الذى هو متخّم به: وقريب من هذا المعنى מגבלות
תעשה אתם معتدلة. שרשרות גבלות. [גבלות] اسم على
مثال עבדות وصفت به השרשרות كانّه قال שרשרות
מגבלות. وهذا كما تقول العرب قوم عدل ورضًى[32] فوصفت
5 بالمصدر. وليس استشهادى فى هذا ومثله بما تقوله العرب
على سبيل التثبيت لقولى او التصويب لكلام العبرانيين
بل على سبيل التقريب على المبتدئين والتبيين. ويجوز
ايضا الّا يكون גבלות وصفا ويكون التقدير שרשרות
מעשה[33] גבלות:

10 الجيم والباء والنون או גבן או דק. وجاء الجمع
بتضعيف اللام قالوا הרים גבננים وزنه פעלולים. وتفسير
גבן محدودب[34] لقول الاوائل رضى الله عنهم[35] בעלי חטורת
وهى الحدبة. ותרגום ועל דבשת גמלים. חיטורת: וכגבנה
תקפיאני جبن:

15 الجيم والباء والعين גבע וגבעה هى الرابية.
وسمّى المكان (المعروف) אל גבעת הערלות من اجل انّ
قطع הערלות كان عند تلك الرابية: ומגבעות תעשה
להם قلانس: וימצא הגביע. ואת גביעי גביע הכסף جام
وطاس:

20 الجيم والباء والراء[36] כי גבר עלינו חסדו. גברו על
ברכות הורי عظمت وجلّت. ومثله והמים גברו מאד מאד.
כי לא בכח יגבר איש. ויגברו הימים: הן גביר *سيّد ورئيس[37]
[وجليل]. والمؤنث אמר למלך ולגבירה. גברת ממלכות. אהיה
גברת. שרי גברתי (سيّدتى). כי יהודה גבר באחיו ساد ورأس.
25 כי גברו עלינו האנשים تقوّوا[38] وتنجّدوا. להיות גבור בארץ
جبّار [عظيم] نجد. ענות גבורה قوّة وغلبة. ואם בגבורות
שמנים שנה وعلى الغاية المستعظمة: والثقيل וגברתי את
בית יהודה اقوى وانجد. וחילים יגבר يستعظم ويستكثر اى
تكثر فيه. والافتعال ועל אויביו[39] יתגבר. כי יתגברו يتعظّمون
30 ويتقوّون: وثقيل اخر متعدّ ايضا והגביר ברית. ללשוננו
נגביר. [ويمكن ان يكون ללשוננו נגביר][40] غير متعدّ على[41]
ان يكون اللام فى موضع باء[42] وهو عندى اولى[43]: גבר לא
יצלח בימיו رجل. والجمع הגברים לבד מטף:

[18] R. حروف. [19] R. להן... מלאים. [20] R. גואביה גאביה. [21] R. وانما. [22] O. פי אלתקדיר. [23] R. ומגביה. [24] R. g. الجميع ارتفاع وشموخ. [25] R. g. وقيل فى גבחת الـגגר سحقته او زبيرته. [26] R. תשיג. [27] R. g. تخم. [28] R. تزيل. [29] R. omits حدّا and O. ما. [30] R. הגבל. [31] R. واطاره. [32] R. رضى. [33] R. למעשה. [34] R. מחדובא. [35] O. continues פי. [36] Marg. in O. ב׳ בלע׳ גבר בן אורי اسم. [37] Transposed in R. [38] O. תקואוא. [39] R. ואל שדי. [40] The words in brackets are supplied from the Heb. transl. [41] R. وعلى. [42] R. الباء. [43] R. g. جميعها متقاربة.

الجيم والباء والشين ראמות וגביש فسّر فيه الاستبرق وهو ضرب من ديباج[42]:

الجيم والدال כזרע גד[43] هو الكزبرة:

الجيم والدال المضاعف יגודו[44] על נפש צדיק. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين واستوفيناه [نحن] فى المستلحق. ومنه[45] הערכים לגד[46] שלחן: وفى الاصل معنى اخر وهو ויתגדדו[47] כמשפטם. وقد ذكرناه [نحن] فى المستلحق. ومنه נחת גדודיה (تفسيره) خوامشها وان شئت [فقل] جدائدها يريد الخطوط *التى يخطّها الحارث[48] فى الارض وهى[49] المسمّاة عند العبرانيين תלמים شبّهها *بالخدوش والخموش[50]. ومن هذا المعنى سمّت العرب مسل[51] الماء خوامش واحدتها خامشة. وسترى تفسير נחת فى حرف النون. وتقول ايضا العرب للخطوط التى[52] على ظهر حمار الوحش جدائد فتلك على هذا مشبّهة بهذه[53]: وقول العبرانيين ויתגדדו כמשפטם. על כל ידים גדודות مجانس لقول الاوائل ومشتقّ منه اعنى قولهم אמר רב יהודה אמר שמואל שבוי שנשבה והניח קמה לקצור ענבים לבצור זתים למסוק תמרים לגדוד בית דין יורדין לנכסיו ומעמידין אפטרופוס וקוצר ובוצר ומוסק וגודד فانّ الخدش [قطع.] وجد ايضا *فى لغة[54] السريانى גדו אילנא:

الجيم والدال والهاء מלא על כל גדותיו جدده بضمّ الجيم وفتح الدال واحدتها جُدّة وهى جوانبه: גדיי עזים[55]. ורעי את גדיתיך معروف[56]:

الجيم والدال واللام מה גדלו מעשיך יי. כאשר גדלה נפשך. על כן גדלת יי. ויגדל המלך שלמה. والصفة גדול יי. גדולים מעשה יי. אלכה לי אל הגדולים. ושם אשה גדולה. معنى هذه *اللفظة العظم والكبريا[57]: وامّا ויגדל הילד. ויגדלו הנערים فمعناه[58] النشوء والتربية الّا انّ المعنيين متجانسين. [وامّا] וילך דוד הלך וגדל فلا مانع من كونه مصدرا واكثر خفيف هذا المعنى غير متعدّ [واقلّه متعدّ مثل] כי מנעורי גדלני כאב على زنة אהבני שנאני: والصفة المتعدّية מגדול ישועות מלכו هى صفة لـ يי المتقدّم الذكر اعنى قوله על כן אודך בגוים יי وهو يعمل (عمل) اسم الفاعل فى تعدّيه الى ישועות מלכו. وامّا[59] ثقيله الذى على زنة פִּעֵל فمتعدّ مثل גדל [המלך] אחשורש. ויגדל (את) כסאו. والمصدر גדל פרע. אחל גדלך. وامّا الثقيل الذى على زنة הפעיל فاقلّه غير متعدّ [مثل] וצפיר העזים הגדיל עד מאד معناه عظم جدّا يدلّ على ذلك قوله וכעצמו נשברה הקרן הגדולה. واكثره متعدّ (مثل) הגדלתי מעשי. הגדיל יי לעשות עמנו. הגדיל יי לעשות עם אלה. ועשה כרצונו והגדיל واسرف. עד דוד הגדיל يريد הגדיל לבכות. ואל תגדיל פיך. המגדילים עלי. ולהגדיל שקל مصدر. والافتعال من هذا المعنى והתגדלתי והתקדשתי. כי על כל יתגדל: وقد استعملت هذه[60] اللغة فى الكثرة والفشاء كما قيل עם גדול ורב[61] اى كثير. ومثله חיל גדול מאד. وقيل ايضا ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים. وايضا ותרבי ותגדלי. وهذا منهم اتّساع ومجاز لانّ العظم انما هو من باب الكيفيّة. وقد يدخل فى باب الكمّيّة مجازا اجاز ذلك العبرانيون والعرب واليونانيون ايضا تستجيزه: ויבן מגדל בתוכו مجدل. والجمع ומגדלותיך יתץ בחרבותיו: وفيه لغة اخرى وهى ממגדל[62] סונה ولعلّه مثل בין מגדל ובין הים: מגדלות מרחקים منابت الطيب: גדילים תעשה לך ذوائب. ومثله גדילים מעשה שרשרות:

الجيم والدال والعين גדע בחרי אף. וגדעתי את זרועך[. וגדעתי אתו]. ורמי הקומה גדועים. وما لم يسمّ فاعله שקמים גדעו. والانفعال איך נגדע וישבר. נגדעה קרן מואב. נגדעת לארץ. נגדע היום שבט אחד. والثقيل [וכל החמנים גדע]. והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע. ואשיריהם תגדעון. [ויגדעו את האשרים] *والجميع قطع[63] [وجدع] والجدع عند العرب هو القطع. الّا انّه عندهم من اعضاء مخصوصة. فالترجمة *اللائقة اذًا[64] به هى الجذع بالجيم والدال المعجمة وهو[65] القطع بالاطلاق. فمعنى גדע וכרת سواء[66]. وكذلك נגדע مثل נכרת:

الجيم والدال والفاء אשר גדפו[67]. את מי חרפת

---

[42] R. الديباج. [43] Marg. in O. لبّ بلع انه بزر (? בזל MS.) لحنظل من قول الاوائل فى בגדין ומררין (?) ومعلوم انّ גדין يتجوّقون من גדוד. وقد فسّر فى גדוד كردوس وهو قريب من الاول. عندهم لحنظل (MS. אלחנצל in both places). [44] R. g. [45] R. ומן. [46] R. g. بخت ونجم. [47] R. g. وتجارحوا. [48] O. الذى ... لحراث. [49] O. وهو. [50] R. באלכמיש. [51] R. مسيل. [52] R. אלדי. [53] O. بهذا. [54] O. وفى. [55] O. העזים. [56] R. g. جدى واجديا. [57] O. الالفاظ عظام وكبرى. [58] R. معناه. [59] O. اما. [60] R. هذا. [61] R. continues اى اكثر. [62] R. מגדל. [63] O. لجميع القطع. [64] O. אללאקיה; R. اذا لائقة. [65] R. وهى. [66] R. واحد. [67] R. g. احتقار وقذف وافتراء.

ונדפת. הוא מנדף. והاسم וישראל לגדופים. ומגדופותם אל תחתו. والاسم ايضا חרפה וגדופה على زنة ענות חלושה:

الجيم والدال والراء גדר דרכי בגזית. גדר בעדי. ארחי גדר ולא אעבור. וגדרתי את גדרה. איש גדר גדר. [كلّه بنيان وسدّ واغلاق. وقوله ולגודרים] يريد البناة. وترجمة ארחי גדר. גדר דרכי. גדר בעדי جدّر بتشديد الدال اى احدق[67] بالجدار واغلق. גדר מזה וגדר מזה. ومثله והגדרת הגינה وان كان بلفظ التأنيث كما قيل *גבול וגבולה[68] وجمعه החנים בגדרת. وايضا והתשוטטנה בגדרות [الّا انّه وان كانت الגדרות حيطانا فانما يريد بقوله והתשוטטנה בגדרות] الازقّة التى تبنى حولها للحيطان وهى لجدرات[69] والجدر ان شئت بضمّ الجيم والدال فيهما والجدير هو [المكان] الذى يبنى حوله للحيطان[70]. وقال الתרגום فى וגדר אשר לחוץ. וכותלא[71] די לברא. وفى ברחב גדר החצר. בפתיא דכותלא דדרתא. وترגום החנים בגדרות ביום. די שרן בכותליא. وكان معنى והתשוטטנה בגדרות وتجوّلن بين[72] الجدارات او فى الازقّة. وما تفسير וגדר אשר לחוץ الّا الجدير[73] الخارج وهو قوله ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית. وقد قلنا ان الجدير هو المكان الذى حوله للحيطان. ومثله ברחב גדר החצר: וגדרת לצנאכם. וגדרות צאן زرائب. والزريبة[74] موضع الغنم وهو ايضا الحظيرة. والاشتقاق فى هذا كلّه واحد. والمذهب فى قوله חגרנה שקים ספדנה והתשוטטנה בגדרות كالمذهب فى قوله בחוצותיו חגרו שק:

الجيم والدال والشين מגדיש ועד קמה. ונאכל גדיש هو الكديس يعنى الزرع المحصود المكدّس قبل درسه. وهو مجانس لقول الاوائل תנו רבנן מנין שאין מוחקין במקום שגודשין ואין גודשין במקום שמוחקין ת״ל איפה שלמה. وقالوا فى قول الله تبارك وتعالى ומלא חפניו קטרת סמים [דקה] כל כהן חופן מלא חפניו *ודיו וקא[75] מיבעיא לן חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אמר ליה רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות:

الجيم والهاء גה גבול אשר תתנחלו [هو] مثل זה. وكذلك قال فيه الתרגום דין תחומא[76]:

الجيم والهاء المضاعف ולא יגהה מכם מזור تفسيره على حسب المعنى ولا يداوى وليس يفرّج اى ليس يزيل[77] وما اشبه ذلك. وامّا ייטיב גהה فتفسيره يحسن السحنة كما قيل فى غير هذا المعنى לב שמח ייטיב פנים. وربما كان من المعنى الاول يجيد المداواة والمعنى الثانى احبّ الىّ:

الجيم والهاء والراء ויגהר ארצה. ויגהר עליו *مذكور فى باب الجيم والحاء والنون[78]:

الجيم والواو מן גו יגורשו هو مجانس للתרגום *اعنى لقوله לגו[79] אתון נורא. وكذلك תרגום תוך. גו. فمعنى[80] מן גו יגורשו انهم ينفون عن الملأ اى من بين الناس: ושבט לגו חסר לב هو للجثمان اى للجسم. ومثله גוי נתתי למכים. כי השלכת אחרי גוך. ותשימי כארץ גוך جثمانك. ومثل هذا ايضا שלף ויצא מגוה ترجمته نفذ وخرج عن الجثمان يعنى النشك المذكور. والهاء فى מגוה *للتأنيث داخل[81] على לגו חסר לב الذى تفسيره جثمان *كدخوله على גבול וגדר[82] للتأنيث [ايضا]. وقد *شدّدوه فى[83] الاضافة الى الضمير فى بعض المواضع قيل ותשליכי אותי אחרי גוך. וישליכו את תורתך אחרי גום:

الجيم والواو والباء יוצר גובי. וטפסריך כגוב גובי. כמשק גבים على زنة מתים. ולצים. אם כנים אתם. وان كانت هذه صفات. وتفسير للجميع جراد. وقد فسّرنا معنى וכמשק[84] גבים فى المستلحق فى باب שדד منه. وفى المשנה על החומין ועל הגובאי: עשה הנחל הזה גבים גבים. באו על גבים تفسيره غدر[85] وآبار. وهو مجانس للسريانى فانّ תרגום בור. גובא[86]: ومن هذا المعنى اشتقّ ויספן את הבית גבים اى جعل سقفه احواضا كالبرك والغدر يعنى انه فرش سقفه الواحا على هيأة الاحواض كما هو مشاهد اليوم ايضا فى سقوف[87] الملوك وعلى نحو ما يمثّل البناة فى لحيطان ابحرا[88]:

---

[67] R. אחדק. [68] O. גדרה. [69] R. אלגדרות. [70] R. حيطان. [71] R. וכותלים. [72] O. فى. [73] R. الجدور. [74] O. الزريبة.
[75] O. ודיוקא. [76] Marg. in O. قال بن بلع' فان كان كذلك فيكون من الحروف. [77] O. יגיל. [78] R. يقال برك; R. g. وقيل انشباح. The Heb. transl. has לארעא ואלהית ויתכן לפרש בו כפי הענין וי״מ ונשתטח עליו וי״מ כמו ויפח באפיו נפח באפיו כדי להשיב רוחו. [79] R. بقوله בגו; R. g. وسط. [80] R. נמעה. [81] O. داخل على التأنيث. [82] O. לדכולה עלי גו.
[83] R. שרחוה ענד. [84] R. כמשק. [85] R. غدران. [86] O. גובה. [87] R. سقف. [88] O. אבחארא.

الجيم والواو والدال יגודנו והוא יגוד. قد ذكرت هتين اللفظتين فى كتاب المستلحق وهما عندى فى معنيين[89]. امّا יגודנו فمن[90] معنى גדוד والساكن[91] اللّيّن الذى بين الجيم والدال الذى هو عين الفعل هو عندى بدل من احد المثلين اللذين هما دالان. كما انّ الساكن اللّيّن [الذى] فى יחיתן الذى هو عينه اعنى فى قوله ושד בהמות יחיתן بدل من احد مثلى חתת فانّه عندى مشتقّ منه كما قد لخّصته فى المستلحق واصله יחיתן بتشديد التاء مثل פן אחתך לפניהם. ومثله לעלות לעם יגודנו. وامّا יגוד עקב فالاحسن فيه ان يكون مجانسا للسريانى اعنى[92] גדו אילנא الذى معناه الجدّ والقطع اى انه يجدّ اعقاب المتجنّدين[93]. ويجانسه[94] ايضا من العبرانى ויתגדדו כמשפטם فانّ التخديش قطع فى اللحم. ويصلح فيه ايضا ان يكون من معنى גדוד [اى انّ الفلج يكون له اخرا]:

الجيم والواو والهاء כי השפילו ותאמר גוה[95]. מפני גוה. וגוה מגבר יכסה. الهاء للتأنيث واللام ناقص كنقصانه من גאה וגאון الذى هو فى معناه: وقد قيل انّ الف גאה ابدلت[96] واوا فى גוה والقول جائز. الّا انّه ليست بنا ضرورة [الى ذلك] بل كونه مثل قول السريانى ודי מהלכין בגוה[97] أجْوَد عندى: מגוית האריה. וגויתו כתרשיש. בלתי את גויתנו. את גוית שאול ואת גוית בניו جثماناتهم[98] لغة فى לנו חסר לב. גוי נתתי למכים: وجائز ان يكون גו محذوفا من [اصل] גויה كما كان קו המדה محذوفا من اصل את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון:

الجيم والواو والزاى ויגז שלוים[99]. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين.

الجيم والواو والحاء כי אתה גוחי מבטן صفة متعدّية وهو اسم الفاعل اى مخرجى. والثقيل כי יגיח ירדן אל פיהו. מגיח ממקומו وهو[1] غير متعدّ: وقد ذكر هذا المعنى ايضا ابو زكرياء فى كتاب حروف اللين. واضاف اليه ותגח בנהרותיך. وهو عندى معنى اخر وتفسيره واضطربت [مثل] חולי וגחי الذى تفسيره *اتجعى واضطربى لا اخرجى ولا ابرزى[2] كما قال فيه غيرنا لانّه[3] ليس من شان المرأة الطالق عند الولادة البروز والخروج لكن الاضطراب[4] باوجاعها والتمعّك باوصابها. الّا انّ المعنيين مشتركين فى الحركة. فاذا كان ותגח בנהרותיך من معنى חולי וגחי فهو اذًا خفيف مثله. مثل ותגח התהה. ויגע לבבו. وليس يجب ان يعدّ من الثقيل كما جعله ابو زكرياء على مذهبه ثقيلا الّا بدليل:

الجيم والواو والياء גוי אחד בארץ. גוים רבים قبيل وقبائل. وقد استعير فى الجراد כי גוי עלה על ארצי:

الجيم والواو واللام וגלתי בירושלם. ויגל כבודי. قد ذكر هذا [المعنى] فى كتاب حروف اللين (وهو) الطرب. والطرب يكون فى الفرح والحزن كما قيل וגילו ברעדה. וכמריו עליו יגילו. ومعنى الطرب[5] *الحركة التى[6] تصيب المسرور والمحزون ايضا: ومن هذا الاصل على القانون الذى عقدناه فى صدر كتاب الاصول אחד מימין הגלה. את שתי גלות הכתרות. وتفسيره صحفة وصحاف. لانّ هيّة صحفة[7] كانت على راس كل عمود. وكانت الכותרות على الصحفة وشدّة اللام عندى لاندغام الواو الذى هو العين فيه كاشتداد صاد ופטורי צצים لاندغام الياء الذى[8] هو عين ציץ فيه:

الجيم والواو والعين לא יגוע[9] בעונו. כל אשר בארץ יגוע[10]. וגוע מנער. والمصدر האם תמנו לגוע على زنة לשמר [את בריתו]. وقيل فيه ايضا בגוע אחינו على زنة בשפל קול הטחנה. לשכב את בת יעקב:

الجيم والواو والفاء את גופת שאול ואת גופת בניו جثّتهم. وهذه اللغة فاشية فى كلام الاوائل:

الجيم والواو والراء עם לבן גרתי[11]. אשר אני מתגורר עמה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[12]. وذكر فيه ايضا ויגר[13] מואב: ومن هذا المعنى عندى תקרא כיום מועד מגורי ترجمته ناديت بمخاوفى من جميع الجهات فى مثل وقت מועד صادق اى فى الوقت الذى حددته ووعدت[14] به كما قال קרא עלי מועד לשבר בחורי. ومخرج תקרא هو

---

[89] O. المعنيين. [90] O. من. [91] R. الساكن. [92] R. يعنى. [93] O. orig. אלמתגורין; corrected by the later hand אלמגודין. [94] O. ويجانس. [95] R. g. شمخ وعجب. [96] O. ابتدلت. [97] R. g. شماخة. [98] So corrected in O.; both MSS. גסמאנאתהם; R. g. جثّتهم. [99] R. g. ויגז שלוים. וכן נגזו معناه القطع. [1] R. وهذا. [2] O. اى توجّعى واضطربى (marg. واضطربت) واخرجى وابرزى. [3] R. فانه. [4] O. اضطراب; R. الاصطبار. [5] O. אלטרבה. [6] R. حركة. [7] R. هيأة الصحفة. [8] R. والذى. [9] R. g. توفّى. [10] R. g. يتوفّى وهو الموت. [11] R. g. سكن ومجاورة. [12] R. g. ومنه גרי ביתי. [13] R. g. حذر. [14] R. وعدت.

مخرج קראת. وهذا القول مشبه لما قيل فى نبואת קדר וממלכות חצור اعنى قوله וקראו עליהם מגור מסביב [هذا] بيّن جدّا: وذكرنا نحن فى المستلحق יגורהו בחרמו. על דגן ותירש יתגוררו. נהרסו ממגורות[14] معنى[15] كلّه للجمع: ومن هذا المعنى הן גור יגור אפס מאותי. מי גר אתך עליך יפול يشير الى اجتماع גוג ומגוג على ישראל وهلاكهم فى بلدهم اعنى بلد ישראל. وترجمة *اللفظة هل يجتمع اجتماعا[16] وليس من عندى من تجمّع عليك ومعك[17] فعندك يسقط. يقول انّ اجتماع גוג ומגוג عليكم انما هو من امرى وبمرادى الّا انّهم يسقطون هلكى عندكم: ترجمتُ אפס وليس[18] مثل האפס עוד איש الذى ترجمته اليس بعد احد موجودا. وجعلتُ[19] מאותי مثل מאתי وذلك مثل ויי אתי כגבור עריץ. לעיני האנשים ההלכים אותך. ومخرج עליך יפל هو (مثل) مخرج על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך. ترجمتُ הן [هل] مثل וראו הן היתה כזאת. הן נזבח את תועבת מצרים[20]: גור אריה. רבתה גוריה. בדי גורותיו. הניקו גוריהן جرو واجراء:

الجيم والواو والشين לבש בשרי רמה וגוש עפר. قد انجرّ لنا ذكره فى باب الياء والعين والصاد من المستلحق. وقلنا هناك انّ معناه خشاش التراب: ونحن نرى الآن فيه وجها اخر نفضّله ونميل اليه ونعتقده دون غيره وهو ان نقول انّ גוש مثل עפר. لانّى وجدت التراب يسمّى גוש فى كلام الاوائل. وذلك فى مثل قولهم בגושיהן שנינו. وايضا שנעקרו בגושיהן. [وايضا אנושא לשרוף אגופא לתלות يريد על גושה اى على التراب] وهكذا فسّر فيه רב שרירא גאון [ז'צ'ל] עפרא واستشهد بגוש עפר. وفى المשנה וגוש מארץ טהורה. וגוש מבית הפרס. وامّا اضافة גוש الى עפר فى قوله וגוש עפר وان كان فى معناه *فكاضافة אדמה[21] الى עפר *وهى فى معناه كقوله[22] ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו وهو فى معناه. ومثل هذا قوله ומטר גשם יתן לכם والמטר هو الגשם. وقيل [גשם מטר]. וגשם מטרות עזו فاضيف الגשם الى المטר [وهو هو]. *وقوله ايضا[23] ויעשו פרי תבואה *والפרי والתבואה[24] واحد. وايضا לעיט צפור כל כנף والעיט والצפור هنا سواء. وقيل ايضا אל אל שמחת גילי والגילה والשמחה واحد. وقيل כל אשר נשמת רוח חיים والנשמה والרוח هنا سواء. الا تراه يقول ויפח באפיו נשמת חיים وقيل عن الנשמה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה فهى اذًا هى. وقيل [ויתן] יואב את מספר מפקד העם ومعناهما واحد. ومثله וישם את פסל הסמל. وايضا מגלת ספר ومعناهما واحد. لانّ هذا من استعمال العبرانيين اعنى اذا اجتمع للشىء اسمان فاختلف لفظاهما[25] فانّهم ربما اضافوا الاول الى الثانى كما ترى. وقد تفعل العرب مثل هذا. قال قائلهم يصف الخيل [فى الحرب]

يَخْرُجْنَ مِن رَهَجِ ٱلْغُبَارِ عَوَابِسًا بِٱلدَّارِعِينَ كَأَنَّهُنَّ سَعَالِي[26]

والرهج والغبار واحد فاضاف[27] كما انّ الאדמה والעפר عند العبرانيين واحد فاضافوا احدهما الى الاخر. فمذهب العبرانيين فى قولهم וגוש עפר. אדמת עפר هو مذهب العرب فى قولهم رهج الغبار. فما اعجب هذه الموافقة بين اللغتين وما ذكرى لما استعملته العرب فى هذا ولا فى غيره تاييدا[28] لقولى لكن لاسهّل[29] هذه المجازات على من لم يعرفها ولاصرفه عن انكاره واونسه من نفاره اذا رأى ما تستجيزه الالسن ففى كل لسان مجاز واستعمال ما ربما وافق ما تستجيزه لسان اخرى. وقد جرى هذا المجرى قبلى راس המתיבה الفيّومىّ رحمه الله فى ספר יצירה اعنى انه استشهد على بعض قوله هناك بما تستعملته[30] العرب:

الجيم والزاى المضاعف לגזז את צאנו. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين. ومنه عندى ومن اصله אבני גזית والوجه فى الزاى التشديد ومعناه الهندمة اى حجارة مهندمة: وجعل ابو زكرياء וכן נגזו ועבר من غير معنى לגזז את צאנו. وما يبعد عندى ان يكون منه ويراد [به] الانقطاع والذهاب يريد انهم على كثرتهم قد انقرضوا وانقطعوا [وفاتوا]. الّا انّى رأيت الתרגום يقول ויגיזון ית דגלת اى ويجوزون دجلة[31] لانّ תרגום וצלחו הירדן. וגזו ירדנא: وربما كان مذهب ابى زكرياء [فيه] هذا لانّ هذه اللغة مستعملة فى الجواز والنفوذ. قال الساجع

אכתב בלב רגז כל אשר עלי גז

كانّه قال כל אשר עלי עבר: ومن معنى القطع عندى

[14] R. g. قيل فيه مخازن. [15] R. معناه. [16] O. اللفظ هل اجتمع يجتمع. [17] So both MSS. [18] R. ليس. [19] O. ונעל. [20] R. g. ومعنى اخر כי גרים ותושבים. גר ותושב فسّر فيه غريب وغرباء. [21] O. فكاضافته. [22] O. והו פי מעני פי. [23] R. وايضا. [24] Transposed in O. [25] R. لفظهما. [26] Orig. in O. מעאלי. [27] O. فانضاف. [28] O. תאידא. [29] O. אסהל. [30] O. אסתעמלה. [31] R. الدجلة.

ירד כמטר על גז. אחר גזי המלך وهو القصلان اريد[31] الزرع المقصول *وهو المقطوع ما قصلت اطرافه[32]:

الجيم والزاى واللام גזל גזל אח. והשיב את הגזלה אשר גזל. אשר גזלו עבדי אבימלך. ויגזל את החנית. 5 פן תגזל את בנותיך. אך עשוק וגזול. ונגזלה שנתם هو الغصب اضطرارا[33]: ותור וגוזל هو فى هذا الموضع *جوزل اعنى[34] فرخ الحمام. وقد اتّسع فى هذا فسمّى به فرخ غير الحمام ايضا. قيل فى النسر על גוזליו ירחף. وكذلك تتّسع العرب ايضا فتسمّى [فرخ] كل طائر جوزلا:

10 **الجيم والزاى والميم** יתר הגזם هو صنف من الجراد:

الجيم والزاى والعين מגזע ישי. בל שרש בארץ גזעם. ובעפר ימות גזעו[35]:

الجيم والزاى والراء גזר ממכלה צאן. ויגזר על 15 ימין. ותגזר אמר ויקם לך. ויגזרו העצים. לגזר ים סוף לגזרים. גזרו את הילד החי לשנים: والانفعال ואת אשר נגזר עליה. כי נגזר מארץ החיים. והמה מידך נגזרו معناه [القطع و] الانقطاع. ويظهر فى גזר ממכלה צאן انه فى الذات: ومن هذا المعنى ובמגזרות הברזל وهى من الآلات 20 التى يشقّ بها [الخشب] وهى[36] عند الاوائل المناشير[37] لقولهم היה חרש נותנין לו שני מעצדין ושני מגזרות اى فاسين ومنشارين. هكذا فسّروا[38] فيه הגאונים: בין הגזרים האלה بين هذه القطعين. אל ארץ גזרה منقطعة عن العمران. ספיר גזרתם تقطيعهم اى كانّهم[39] اقتطعوا 25 من المها لصفائهم وبياضهم. אל פני הגזרה حجرة مقطوعة[40] مقسومة جعل فيها مقام לישראל ومقام ללוים ومقام לכהנים فكانّها اقتطعت[41] قطعا: فسّرت فى ארץ גזרה[42] *مقطوعة عن[43] العمران على حسب الاشتقاق[44]. والاولى عندى ان تكون اللفظة مفردة[45] ويكون فيها بعض 30 المجانسة والمشابهة للّفظ العربى فيفسّر فيها ارض مجزورة[46] وهى التى لا نبات[47] فيها يريد الصحراء:

الجيم والحاء واللام גחלי אש. אין גחלת לסמים [على[48]] زنة שחפת ודלקת וצמרת [הארז]. גחלים בערו ממנו الاصل فى الحاء التشديد والوجه ان يكون على زنة הרמכים. وقد ذكرنا فيه [فى] كتاب اللمع وجها اخر. الّا انّ هذا الذى نختاره فيه: ويحسن ان يكون مثله בנים 5 כחשים. الّا انّه صفة וגחלי אש مخفّف للاضافة كما[49] خفّف בלהות אתנך فى قولهم בלהות צלמות. وقد[50] خفّف חלמיש فى قولهم מחלמיש צור *مع انّ[51] الحاء لا يشدّ[52]:

الجيم والحاء والنون כל הולך על גחון. על גחונך תלך هو صدر الحيوان الدابّ على صدره خاصّة. مشتقّ من 10 قول התרגום فى ויגהר ארצה. וגחין לארעא اى وانكبّ[53] على الارض. وفى كلام الاوائل גחין לחיש ליה اى تطأطأ يسارّه[54]. وايضا גחון ושתי:

الجيم والياء والالف ונשב בגיא. כל גא ינשא هما عندى على زنة ארד ונעמן. נרד וכרכם. فلانت الالف 15 منهما كما لانت الف שמע שוא. والف ולא[55] חשא עליו חטא اللذين هما ايضا على وزنهما. ولانت ايضا ياء[56] כל גיא ינשא: وامّا ياء ונשב בגיא فظاهرة[57] كظهور واو שוא. وقيل فى جمعهما לאפיקים ולגאיות[58]. امّا الالف [فهى الالف] الليّنة فى כל גיא وفى ונשב בגיא والياء بعدها هى الياء 20 التى فى ארבע מלכיות التى هى[59] بدل من تاء מלכות كما قلت فى كتاب اللمع فى باب ابتدال بعض الحروف ببعض. فكان[60] גאיות جمع גאה لانّه جائز عند العبرانيين ان يزيدوا هاء[61] التأنيث على الاسماء المذكّرة. وقد جرت بذلك عادة لهم كما قالوا נגד. ונגדה[62] נא לכל 25 עמו. ונחל ונחלה وغير ذلك كثير مما قد ذكرناه فى كتاب اللمع: وامّا الساكن اللين الذى بين الجيم والالف فهى [الياء] الليّنة التى فى כל גיא ינשא. فوزن[63] גאיות פעליות واصله[64] פעלתות اى גאתות فابدل من التاء ياء كما عرض فى מלכיות الذى اصله מלכתות. 30 والعين منه ليّنة بين الجيم والالف. وقد جمع [من] غير زيادة هاء التأنيث[65] فقيل גבעותיך וגיאותיך: ويجوز ان اقول فى וגיאותיך انّ اصله וגיאתותיך فحذف التاء الذى هو[66] بدل من هاء التأنيث كما قيل فى جمع

---

[31] R. يريد. [32] O. الذى لم يكمل ولم يسنبل; R. g. كلّه متقاربة. [33] O. איצא הארא. [34] Corrected in O. אעני גוזל.
[35] R. g. اصل وعرق. [36] O. وهو. [37] O. אלמנאשר. [38] O. فسّر. [39] O. كانّ. [40] O. منقطعة. [41] O. قطعت.
[42] Marg. in O. (?) לב׳ בלע׳ מלך גזר اسم קחו. [43] O. מקטעה מן. [44] R. g. جميعه فى معنى واحد. [45] O. منفردة.
[46] O. مجروزة. [47] R. ينبت. [48] MS. על. [49] R. وكما. [50] R. وكما. [51] R. מעא. [52] R. g. الجميع جمر النار.
[53] O. واكب. [54] R. وساررة. [55] O. לא. [56] R. אלף. [57] R. טאהרה. [58] O. וליגאות. [59] O. הו מן.
[60] O. فانّ. [61] O. אלהא; R. יא. [62] O. נגדה. [63] O. פאן. [64] R. اصله. [65] R. للتأنيث. [66] O. continues מן.

שנה. שנות ימין עליון واصله שנתות. وكذلك كل ما
اشبهه: ومن هذا المعنى (عندى) אשר על ראש גיא
שמנים وذلك انّ تفسير גיא واد ومسيل يجرى فيه
الماء. فشبّهت رؤوسهم بالاودية والمسيل[67] لكثرة صبّهم
5 ادهان الطيب عليها تنعّما وترقّها اى كان رؤوسهم
تسيل[68] دهنا وطيبا. וראש مضاف *فى المعنى الى[69]
הלומי יין كانّه قال אשר על ראש הלומי יין. الّا انّه
وصف الראש بانّه גיא שמנים وفرق بين المضاف
والمضاف اليه[70]:

10 الجيم والياء والدال גיד הנשה. והנה עליהם
גידים. ובעצמות וגידים. גידי פחדיו ערק وعروق: وגיד ברזל
قضيب من حديد:

الجيم والياء واللام מן הילדים אשר כגילכם
الذين هم اقرانكم [وصنوانكم[71]] وامثالكم. لانّ قرين
15 الرجل يسمّى فى المשנה בן גילו. قالوا שומר מצוה כבן
גילו. وفى الתלמוד בן גילו של ראש. (وايضا ו)הני מילי
בבן גילו:

الجيم والياء والفاء יגיפו הדלתות. قد ذكر فى
كتاب حروف اللين وتفسيره على حسب المعنى يغلقون
20 الابواب كما تراه يقول לא יפתחו שערי ירושלם עד חם
*היום ועד הם עמדים[72] יגיפו הדלתות ואחזו (و)بحضرتكم
يغلقون الابواب واستوثقوا منها. فقوله ועד הם עמדים
[انما هو مكان ועד אתם עמדים] وقبالة[73] חנני
וחנניה لانّهما المأموران بذلك كما قال ואצוה את חנני
25 אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלים. لكن هذا من
استعمالات العبرانيين ومجازاتهم. وقد ذكرت من هذا
النحو جملة فى كتاب اللمع: وهذه اللغة اعنى لغة
יגיפו הדלתות مجانسة للسريانى فى قوله فى תרגום ויסגר
דלתות העליה בעדו ונעל. ואחד דשי עליתא באפוהי ואגף.
30 وفى قوله ايضا (فى) ונעל הדלת אחריה. ואגיף דשא
בתרהא. وתרגום ויסגרו בעדם. ואגפו באפיהון. وكذلك
תרגום וסגרת הדלת. (ותגיפי דשא. فمعنى יגיפו הדלתות
ינעלו הדלתות اى יסגרו הדלתות.) وفى المשנה (فى פרק ו׳
من מסכת אהלות) קוברי המת[74] שהיו עוברים באכסדרה
והניף[75] אחד מהן את הדלת. وفيها ايضا מניפין או פותחין
וחכמים אומרים עד שיהא זה מניף וזה פותח. والمعنى
5 فى قوله [ואחזו كالمعنى فى قوله] אחוז בחבלי בוץ וארגמן
اى موثّقة[76] مشدودة:

الجيم والياء والراء כאבני גר هو مثل על גירא די
כתל היכלא[77]:

الجيم واللام גל אבנים. גם מזבחתם כגלים אכדאס[78]
10 גל נעול ساقية. والدليل على ذلك (قوله) מעין חתום.
وجمعه גלות מים. כל משבריך וגליך[79]. [وربما كان كل
משבריך וגליך] مثل גם מזבחותם כגלים على سبيل
التشبيه والاستعارة كما قيل חמר מים רבים. وليس قولى
فى גלות מים انّه ثنائىّ مع انضمام الجيم منه بنقض
15 [لقولى] فى (את) שתי גלות הכתרות انّ[80] عينه واو لانّ
الشرط هناك انما كان ان يكون الواحد مضموما *وهو
واحد ממימין הגולה. وامّا واحد גלות מים فمفتوح الاول[81]
وهو גל נעול. وقد *يوجد من الآحاد ما لا يكون[82] مضموما
فاذا ثنّى او جمع لحقه الضمّ. مثل[83] והנהו [הוא] עשה
20 מלאכה על האבנים الذى هو تثنية אבן. فانّ גלת הזהב
من معنى גלות מים فالقول فيه كالقول فى ממימין
הגולה: وليس يبعد ان يكون גל נעול من اصله ايضا
كما كانت ביצה[84] من اصل הטבעו בבוץ وان كان فى
בוץ واوا. وكما كان פסת *בר مثل כבר ידי[85] (وهى من
25 ذوات المثلين. وكما [كان] ותשם בסד רגלי من اصل)
ושדת אתם בשיד وهما معتلّا العين:

الجيم واللام المضاعف[86] וגללו את האבן. قد ذكر
من هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين وفى (كتاب)
المستلحق الكفاية. وطوى فى كتاب ذوات المثلين ויגל
30 את האבן وهو فعل ثقيل فى[87] درج الفعل الخفيف[88]. ولم
ينبّه عليه وما *هو ذلك الّا غفلة[89] من ابى زكرياء فانّه
جمع וגללו את האבן. ויגל את האבן. גל אל יי. גלו אלי

---

[67] So both MSS. [68] O. תכיל. [69] R. الى معنى. [70] R. g. جميعه معنى واحد. [71] MS. צנואכם. [72] O. השמש ועד עמדים ואנמא הו מכאן ועד אתם עמדים, see l. 23. [73] O. يقابل. [74] O. המות. [75] O. הניף. [76] R. موثوقة. [77] R. g. الجير (so MS.) وهو الكِلس وقيل انه الاسفيداج. [78] R. g. ورجوم. [79] R. g. وامواجك. [80] O. אין. [81] R. איצא כמא אן ואחד גלות מים מפתוח אלאול. [82] O. وجد من آحاد ما لم يكن. [83] O. مثله. [84] O. בינה. [85] O. גר מתל ידי. [86] Marg. in O. قال בן בלע׳ כי בגלל הדבר הזה. והיתה נפשי בגללך اكثر اهل الדקדוק يجعلون الباء مزيدة وتفسي[ره] من اجلك. وتقول العرب بجلال هذا الامراى بسببه ومن اجله. [87] O. من. [88] O. الثقيل. [89] R. اظنّ ذلك الغفلة.

היום فخلط[89] وشوّش. وتفسير الجميع جلجله[90] تجلجل اى
حرّكه وتحرّك: ومن هذا المعنى כגללו לנצח יאבד تفسيره
على قدر تجلجله يبيد[91] سرمدا اى على قدر ما تراه متحرّكا
متصرّفا اذا به هالكا. الا تراه يقول כי רננת רשעים
מקרוב ושמחת חנף עדי רגע אם יעלה לשמים שיאו וראשו
לעב יגיע כגללו לנצח יאבד[92] כחלום יעוף ולא ימצאהו עין
שזפתו ולא תוסיף فهذا ثبت: ومن هذا المعنى *اشتقّ
عل[93] גלילי כסף وهو لوالب. ومثله שתי[94] צלעים הדלת
האחד גלילים اى مركّبة على لوالب لتنطوى الى وراء
كالمشاهد اليوم فى الابواب المطويّة. ومثله וגלגליו כסופה.
קורא הגלגל באזני. وايضا[95] והמם גלגל עגלתו وان كان
مكسور الجيم. الّا انّ هذه الاحرف متضاعفة[96] من فائها
وعينها واللام ساقطة بهذا التضعيف لانّها مثل العين:
واعلمّ انه وان كان להתגולל עלינו مشتقّا من هذا فانّ[97]
معنى [להתגולל] التعلّل والتسبّب. وفى كلام الاوائل رضى
الله عنهم גלגול שבועה اى تسبيبها: כאשר יבער
הגלל[98] هو القماش والكناسة والحواقة يريد كما يتتبّع
المتتبّع الحواقة من الطعام حتى يفنيه وينقّيه منه. وقد
ضوعف[99] هذا ايضا فى قوله שיתמו כגלגל. والدليل على
انّه قماش قوله כקש לפני רוח. وانما سمّى بذلك لانّ
الريح تدحرجه وتذهبه[1] وتغيّبه لخفّته. ومثله [ايضا]
וכגלגל לפני סופה. فهذا ثبت على انّ שיתמו כגלגל
مضاعف [من] כאשר יבער הגלל[2]. وليس مثل אל
בינות לגלגל. קורא הגלגל[3] كما يقول قوم: وقد غلط
الناس فى هذا قديما[4] وفى الازمان[5] البعيدة. ودليل ذلك
انّ المترجم[6] الزبور للنصارى هكذا ترجمه لهم وغلط
فيه كما غلط فى امور كثيرة: ومن هذا الاصل عندى
وقريب من هذا المعنى עמר לגלגלת. ואת גלגלתו תקעו
لانّها مستديرة متدحرجة على الاكثر وتفسيرها جمجمة:
בגללי צאת האדם. ולחמם כגללים كالجلّة وهو البعر. ومن
هذا المعنى سمّيت الاوثان גלולים *ترجيسا وتنجيسا[7]
لها: בגלל יוסף. בגללכם[8] (من جلالكم اى) من اجلكم:
[גלילות פלשת]. גללות פלשתים فسّر فيها اغوار. وقال
التרגום فى[9] גלילות פלשת. תחומי פלשתאי[10]. واما גלילות
הירדן فقال فيه לגלילי ירדנא. وكذلك قال فى הגלילה
הקדמונה. בגלילא[11] מדנחא. وقال فى ויצא אל הגלילות[12].
ונפיק לגלגלא. ففرق بينهما[13] كما ترى واحتذى[14] فى
هذا حذو [اللفظ] العبرانى فى قوله ועלה הגבול דבירה
מעמק עכור וצפונה [פנה] אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים
[وهو هو]. اعنى[15] انّ الموضع الذى سمّى[16] فى هذا הגלגל
هو الذى قيل عنه فى الفسوق الاخر אל גלילות:

الجيم واللام والباء תער הגלבים[17] هم الحلّقى[18]. وقال
الشاعر يهجو قوما ובשפתות בעין האגוז צבועות[19] ובזקנים
מגלחות גלובות:

الجيم واللام والدال שק תפרתי עלי גלדי مجانس
للفظ العربى اى جلدى. وقيل فى المשנה הגלודה ר׳ מאיר
מכשיר וחכמים פוסלין يريدون المنسلخة جلد الظهر من وقوع
الثلج عليها[20] او [من] غير ذلك. وفى المתניתין [גרדו]
והעמידו על גלדו:

الجيم واللام والهاء גלה[21] כבודי. אשר הגליתי
מירושלם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين من تصريفهما[22]
ما تدعو الحاجة الى[23] علمه: وقريب من هذا المعنى וגם
גלה אתה למקומך اى غريب: وذكر [فيه] ايضا من
(تصريف) גלה את אזן שמואל. גליתי את מסתריו[24]
الكفاية: ومن هذا المعنى (عندى) גלה חציר ונראה
דשא تفسيره بدا الكلأ وظهر العشب. وهو فعل ذاتى
فى معنى الانفعال كانّه قال נגלה. واما معنى גלה את
אזן שמואל فانّه اطلعه وكشف اليه[25]. ومعنى כי מאתי
גלית ותעלי بنت عنّى وجلحت[26] فى خلافى وكشفت
القناع فيه كما[27] قيل فى ضدّ هذا وهو [فى] معنى
الانضواء والاستكنان הצילני מאיבי יי אליך כסיתי اى اليك
انضويت وتحت ظلّك استكننت: ولقد سألت مرّة وانا
غلام מר[28] יצחק בן מר[29] שאול عن هذا فاخبرنى انّ عادته
كانت ان يتنقّل بهذا المזמור فلما طالب[30] نفسه عن
אליך כסיתי ولم *يعرف معناه[31] تبرّأ عن التنقّل به:

[89] O. فاخلط. [90] R. g. ودحرجه. [91] R. ينباد. [92] O. יובד. [93] O. משתק עלי. [94] O. שני. [95] R. واما.
[96] O. مضاعفة. [97] R. لان. [98] O. הגל. [99] O. צעף. [1] R. وتهببه. [2] O. הגלגל. [3] R. g. لولب وفلك.
[4] O. اقدما. [5] R. الازمنة. [6] O. مترجم. [7] O. תרגיסה ותנגיסה. [8] O. בגלליכם. [9] O. continues גלילות פלשתים. [10] O. פלשת. [11] R. בגלילה. [12] O. גלילות. [13] R. بينها. [14] O. واتحدّى. [15] O. واعنى.
[16] O. يسمّى. [17] R. g. المزيّنين. [18] R. هو الحلاقة. [19] O. נבועות. [20] O. عليه. [21] R. g. جلى وهو الكشف.
[22] R. تصريفه. [23] O. على. [24] O. continues اظهرت; perhaps اظهرت الخفايا. [25] O. عليه. [26] R. وجليت.
[27] Twice in O. [28] R. מרנא. [29] R. מר. [30] O. طلب. [31] R. يعرفه.

وما لم يسمّ فاعله من هذا المعنى גלתה העלתה يقول كشفت وهتك سترها يعنى נינוה. وفى قوله והצב ضمير عائد الى הסוכך. وقد *ذكرنا ذلك[32] فى حرف السين وقلنا انه الآلة التى يدخل فيها (الرجال) اذا مشوا[33] الى الاسوار فى الحرب وتقول له العرب القفع[34]. يقول[35] فلما[36] نصب القفع[37] كشفت נינוה وهتك[38] سترها اى انّ سورها هدم فانكشفت. والدليل على هذا قوله (ימהרו) [והורידו] חומתה והוכן הסוכך: והגליונים והסדינים فسّر فيه الازر[39]. وقيل الغلائل: גליון גדול صحيفة[40]:

الجيم واللام والحاء וגלחה[41] את ראשה. כי כבד עליו וגלחו. יגלח יי בתער השכירה: وما لم يسمّ فاعله לצמח כאשר ׳ גלח. אם גלחתי וסר ממני כחי. גלחי זקן: والافتعال והתגלח. ואת הנתק לא יגלח. אחר התגלחו את נזרו. *وقد ذكرنا[42] فى المستلحق فى باب רדה ما عندنا فى התגלחו את נזרו:

الجيم واللام والميم את אדרתו ויגלם *وشدّه وطواه[43]. בגלומי תכלת וארגמן ורקמה بشدّات[44] امتعة هذا صفتها: גלמי ראו עיניך قيل فيه[45] جسمى من قولهم [גלמי כל עין] גלמי כלי מתכות لانّ כל עין[46] لم تصلح ولا اتّخذ[47] منها اناء تسمّى عندهم גולם. حتى انّ الانسان الساذج يسمّى[48] גולם كقولهم שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם: وقد فسّر فيه انطواءى[49] واندراجى فى السنّ: وفسّر ايضا فى בגלומי اكسية من قولهم للكساء גלימא[50]:

الجيم واللام والعين ולפני התגלע. בכל תושיה יתגלע. וכל אויל יתגלע معناه التورّط:

الجيم واللام والشين שגלשו[51] מהר גלעד ربما كان معناه جلست بالجيم[52]:

الجيم والميم[53] גם حرف من حروف المعانى يكون معناه فى بعض المواضع ايضا مثل ויעש גם הוא מטעמים. وتكون للعطف مثل בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך [יהיה] كانّه قال וברוך יהיה: وتكون لغوا למה אשכל גם שניכם. ויאכל גם אכל. [גם אתם] גם בני ישראל اردت גם אתם. وامّا גם בני ישראל فهو مكان الواو:

الجيم والميم والالف הגמיאיני נא اجرعينى وابلعينى. ومنه عندى יגמא ארץ وهو على الاتّساع كانّه يلتهم الارض اى يبتلعها ويزدردها من خفّته وسرعته وانطواء الارض له: ومن هذا المعنى سمّت العرب الخيل السوابق لهاميم لانّها تلتهم الارض: ولما ذكر ابو زكرياء מגמת פניהם קדימה فى المقالة الثالثة فى المعتلّة اللام اعنى فى ذوات الهاء قال لعلّ יגמא ארץ منه بوجه من الوجوه وان كان بالف. فاقول [انّ יגמא ארץ كان] معناه عند ابى زكرياء المعنى الذى قلنا[54] نحن فيه فما يصلح ان يكون מגמת פניהם منه اصلا لضعف هذا المعنى جدّا لا سيّما لقوله פניהם. اما انه لو قال מגמתם קדימה فلعله كان يلوح فى[55] هذا المعنى على ضعفه[56] وان كان لم[57] يعتقد فيه *ما اعتقدنا[58] فلا جناح عليه فى قوله وان كان لم[59] يفسّر لنا احدهما على عادته فى الهرب من كل مأزق. وامّا مذهبنا نحن فى كون מגמת פניהם معتلّ اللام فضعيف جدّا. بل الاولى *فيه عندى[60] ان يكون من ذوات المثلين على زنة משמה وان يكون[61] مجانسا للّفظ العربى الذى هو *هممت همّة[62] اى قصدت قصدا[63] فيكون تفسير מגמת פניהם קדימה مهمّة[64] وجوههم اى قصدهم[65] واستقبالهم [وجهتهم]: תבת גמא. ובכלי גמא هو البردى:

الجيم والميم والدال גמד ארכה يقال انه شبر. وقال فيه[66] التרגום גרמידא [وهو ذراع]. (וגמידים במגדלותיך היו):

الجيم والميم واللام אשר גמלנו אתו الذى اوليناه. ومثله אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. כי גמלו להם רעה. אם לא גמלך רעה. גמל על עבדך. גמל נפשו איש חסד. כי גמל עלי اولانى خيرا وهذا كلّه ايلاء وابتداء بالاحسان او بالاساءة: وقد يكون ايضا مكافأة ومقارضة مثل יגמלני יי כצדקתי. وايضا יגמלני יי כצדקי: [ויגדל

---

[32] R. فسّرنا הסוכך. [33] R. مشى. [34] R. القفاع. [35] O. فيقول. [36] R. لما. [37] R. القفاع. [38] R. ورفع عنها. [39] O. אלאזל. [40] So both MSS. [41] R. g. الجميع حلاقة. [42] R. قد ذكرناه. [43] Transposed in R. [44] O. בתשדאראת. [45] O. فى; R. له. [46] O. כל עין. [47] R. يتّخذ. [48] O. יסמון. [49] O. אנסוי. [50] O. גלילא. [51] R. g. قيل فيه انه مثل שנשו اى تقدّموا. [52] R. גלסת באלגין; the later hand in O. corrects גלשת. [53] Marg. in O. قال بن בלע׳ وتكون فى معنى معا فى قوله גם יחדו ישבו שרים ومثله ואף גם זאת בהיותם اى ومعا يكونو[ن] فى بلد الاعادى. ويقرب منه גם לא ידעת גם לא שמעת. [54] O. قلناه. [55] R. فيه. [56] O. צעפה. [57] R. لا. [58] R. معتقدنا. [59] R. لا. [60] Transposed in R. [61] R. كان. [62] R. חממת חמה. [63] R. קצדה. [64] R. מחמה. [65] O. קצדתהם. [66] O. فى.

הילד] ויגמל وفطم[66]. ومثله[67] ביום הגמל את יצחק. גמולי מחלב: وقد يقال ايضا على الناهض المترعرع الذى قد تمّت تربيته مثل עד יגמל הנער. שבי עד גמלך אתו حتى تكملى تربيته. ومثله כאשר גמלתו. גמול[68] ידו הדה: وقد يقال ايضا على الثمار عند تمام عقدها مثل ויגמל שקדים. ובסר גמל[69]: את הגמל[70]. גמלים מיניקות معروف:

الجيم والميم والصاد חפר גמץ[71]. תרגום אל הפחת הגדול. לגו קומצא בקאף. ותרגום יפל אל הפחת. לגו כמצא (بكاف). ومخرجها ثلاثتها من[72] الحنك:

الجيم والميم والراء גמר אמר. כי גמר חסיד. هذان غير متعدّيين. יגמר נא רע متعدّ. ومعنى هذه الالفاظ [هو الانقطاع و] الانقراض (وان كان لفظها لفظ التمام كما قال יתמו חטאים מן הארץ ومعناه الانقراض) وان كانت هذه اللغة مشهورة فى التمام: ومن معنى التمام לאל גמר [עלי] معناه المتمّم [علىّ يريد المتمّم] فضله علىّ. ومثله יי יגמר בעדי يتمّم فضله علىّ. لانّ[73] בעדי هنا بمعنى עלי كما قيل ויסגר יי בעדו وسدّ الله عليه اى اجنّه وستره وسدّ دونه. وفى המשנה אם יכול להתחיל ולגמור:

الجيم والنون גן בעדן. לרעות בגנים. כגנת עלי נהר هذا معروف[74]. واعلم انّ معنى מעין גנים [عندى غير معنى לרעות בגנים وذلك لوجهين. احدهما نسبة המעין الى גנים واضافته اليها] *وليس فى نسبته[75] اليها لوكانت مثل לרעות בגנים ما يشرّف به لانّ הגנים قد تسقى من عين قليلة الماء كما تسقى من عين غزيرة الماء [وقد تكون عين غزيرة الماء] لا تسقى منها הגנים. والوجه الثانى (هو) اقتران באר מים חיים [به] وما كان ذلك الّا لانّ بين القضيّتين *مشاكلة ومشابهة[76] ومطابقة. فلذلك اقول انّ نون מעין גנים مبدلة [من] لام[77] والاصل فيه ان يكون גלים جمع גל[78] נעול الذى قلت *فيه انه[79] ساقية [او جدول]. فاذا كان كذلك كان فى نسبة המעין الى הגנים ضمان[80] *لغزارة الماء وكثرته[81] واخبار بشرفه اذا كانت[82] الجداول والسواقى تطرد منه. ويكون مطابقا[83] لما اقترن به من قوله באר מים חיים وهو جمع *גן נעול الذى هو مثل גל[84] נעול:

الجيم والنون المضاعف וגנותי[85] על העיר הזאת. גנון והציל. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ومن هذا الاصل وهذا المعنى [عندى] מגן[86] גבוריהו מאדם. על המגן האחד[87]. وأحد[88] مثليه ناقص كنقصان احد مثلى כמשק גבים المشتقّ من שוקק בו. وأحد مثلى מבול المشتقّ من בלתי בשמן רענן. בלולה בשמן. وأحد مثلى אם יתגדל המשור المشتقّ من ויישר במגרה على ما بيّنت واوضحت فى كتاب المستلحق. الّا انّ الساكن الليّن الذى بين (ميم) מגן وجيمه هو العوض من المثل الساقط. (والشدّة التى فى هذه الكلمات المذكورة هو العوض ايضا من المثل الساقط) من كل واحد منها. لانّهم قد يعوّضون من النقصان فى ذوات المثلين بالشدّة مرّة وبالساكن الليّن اخرى. ويعوّضون فى غيرها من الافعال بالسواكن الليّنة على الاكثر على ما هو بيّن فى كتابى ابى زكرياء وعلى ما *بيّنت انا واوضحت[89] وبرهنت عليه فى غير هذا الكتاب بالحجج القاطعة والدلائل الواضحة عند ما دحضت ظنّ من ظنّ بابى زكرياء انّ التعويض عنده فى الالفاظ المعوّضة ليس من حرف ناقص لكن من سكون بعض الحروف. ولا غنى بالناظر فى هذا العلم من التمهّر فى ذلك الكتاب وهو كتاب التشوير فانّه[90] كتاب تعليل وبرهان على غوامض اللغة لا سيّما انه لا تكاد تسبق معانى كتابى ابى زكرياء لدقّتها وبعد غورها لمن لم يطالع ذلك الكتاب. ومتى ما سمعتنى اقول فى اىّ موضع كان من هذا الكتاب وقد ذكرت ذلك[91] فى غير هذا الكتاب فاعلم انّى[92] انما اشير [به] الى كتاب التشوير: وجائز عندى كما قد ذكرت فى غير هذا الموضع من هذا الديوان ان تكون هذه الشدّة التى[93] نقول عنها انها عوض من النقصان لاندغام الساكن الليّن [الذى] هو بالحقيقة العوض[94]. وجمع מגן. מגנים. وايضا ואת החניתים[95] ואת המגנות: واعلم انه قد يراد بמגן اجلاّء الناس ورؤساءهم كما قيل[96] כי לאלהים מגני ארץ. אהבו הבו קלון מגניה: وقد يجوز عندى ان يكون [גן]

---

[66] R. g. وفطم. [67] R. مثل. [68] R. g. مخطوم. [69] R. g. عاقد. [70] R. g. جمال. [71] R. g. حفرة. [72] O. תלתתהא והו.
[73] R. לא. [74] R. g. جنّة وجنان. [75] So marg. in O. In the text ונסבתא; corrected ונסבהא. [76] Transposed in R. [77] Orig. in O. אללאם. [78] O. גן. [79] O. انا فيه. [80] O. צמירין. [81] R. لكثرة مائه وغزارته. [82] R. كان.
[83] O. מטאבקה. [84] O. גל...גן. [85] R. g. الجنّة هى الستارة. [86] R. g. ترس. [87] R. האחת. [88] R. احد. [89] R. اوضحت انا.
[90] R. لانّه. [91] O. לך. [92] R. انّنى. [93] O. الذى. [94] R. عوض. [95] R. החניתות. [96] R. قال.

בערן. לרעות בגנים من هذا الاصل ومشتقّا من هذا المعنى اى انها تجنّ ما داخلها من شجر وناس وغير ذلك كما انّ اشتقاق الجنّة فى لسان العرب من هذا المعنى نفسه: ومن هذا الاصل فى معنى اخر מגנת[93] לב على زنة מגלת ספר. מחתת דלים. وقد ذكر فى كتاب ذوات المثلين:

الجيم والنون والباء למה גנבת[94]. כי רחל גנבתם. כי יגנב איש. וגנב איש ומכרו. גנוב הוא אתי. ואם גנב יגנב מעמו مصدر. وما لم يسمّ فاعله וגנב מבית האיש. ואלי דבר יגנב. والمصدر على بنية ما لم يسمّ فاعله (כי גנב גנבתי) وهو شاذّ قلّ ما يأتى مثله. الّا انّهم قالوا זכר יי לדוד את [כל] ענותו وهو[95] ايضا مصدر على بنية ما لم يسمّ فاعله من فعل معتلّ اللام اعنى אם ענה תענה. وقالوا כרם זלת לבני האדם وهو ايضا مصدر من فعل ذى مثلين اعنى כי הייתי זוללה (على مذهب ابى زكرياء فى זוללה. وهو) على بنية ما لم يسمّ فاعله وزنه פעלות بضمّ الفاء لانّ اصله זללות: والاسم אם המצא תמצא בידו הגנבה. ונמכר בגנבתו. والانفعال ואם גנב יגנב מעמו. والثقيل מגנבי[96] דברי. ויגנב[97] אבשלום. والافتعال ויתגנב העם ביום ההוא. כאשר יתגנב: وامّا גנבתי יום וגנבתי לילה (فتقديره عندى גנובת יום וגנובת לילה والياء زائدة). وتلخيص ذلك ان اقول انّه لمّا وصف نفسه بملازمة غنم لבן وحراسته لها وحرزه ايّاها ملازمة الحارز الضامن كما قال הייתי ביום אכלני חרב וגו׳. قال وان كان متقدّما لما ذكرنا טרפה לא הבאתי לך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה. يقول بلغ اجتهادى فى حرزى لغنمك الى[98] ان اعتقدت انّ المفترسة منها انا الجانى عليها وكذلك المسروقة نهارا وليلا. وكان الوجه فى باء[99] גנבתי ان يكون بِקמץ גדול فاستخفّ كما استخفّوا شين שהוא עמל. שהם בהמה. אל נוי שלו. وكما استخفّ باء נחבאים במערה. נבאים לכם[1] (ومیم) הבדרך אבתיכם אתם נטמאים وغير هذا: وقيل على الاتّساع فى هذا المعنى וכמין גנבתו[2] סופה. وايضا ולילה[3] גנבתו סופה كما قال[4] ايضا ואלי דבר יגנב[5]:

الجيم والنون والزاى אל גנזי המלך مخازن. وهذه اللغة فاشية فى كلام الاوائل. فمن ذلك [قولهم] גנז ספר רפואות وغيره: ومن هذا المعنى ובגנזי מרומים يريد [الاوعية و] الشدادات التى توعى فيها الثياب التى هذه صفتها. وترגום חלקת מחקק ספון. גניז *يعنى انّ[6] גניז תרגום ספון[7]:

الجيم والعين والهاء ינעה שור[8]. הלך ונעה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الجيم والعين واللام וגעלה נפשי. ולא תגעל נפשי אתכם ولا تكرهكم نفسى. אשר געלו אנשיהן. געלת אישה. وقد يتعدّى بالباء كما قيل[9] אם בציון גָעלה נפשך. والاسم בגועל נפשך. والانفعال כי שם נגעל מגן גבורים: وامّا שורו עבר ולא יגעיל فهو عندى مشتقّ من قول الاوائل עץ פרור מגעילו ברותחין. *فتفسير מגעילו ברותחין محلّله[10]. وذلك انّ الהגעלה عندهم التحليل يعنى[11] انه يحلّل بالماء المغلّى ما قد جمد عليه من الدسم. فتفسير שורו עבר ולא יגעיל على هذا التلخيص يحبل ولا يتحلّل منيّه. وذلك انّ تمام الحبل لا يكون الّا بانعقاد النطفة كما قيل הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני فاذا ذابت النطفة وسالت وتحلّلت لم يتمّ الحبل: وليس قوله יגעיל فعلا للשור فى غيره انما يعنى[12] انّ منيّه *لا يكون[13] بهذه الصفة *اى لا[14] يتحلّل (منيّه) وان لم يذكر المنىّ. ויגעיל هنا على مثال ולא נכרית מהבהמה. وليس الفعل للمتكلّم لكن للبهيمة اى لا تنقطع عنّا بالجوع:

الجيم والعين والراء וגער בו (ונס) ממרחק. יגער יי בך השטן. גוער בים. ולץ לא שמע גערה. (ואת המגערת) معناه الزجر [والنجه[15]]: وربما كان الوجه[16] فى המגערת من معنى ולא תגרע. וכל זקן גרועה. ويكون تفسيره المحق. وقد تعدّى هذا الفعل بغير باء. قيل[17] גער חית קנה:

الجيم والعين والشين ותגעש ותרעש. والافتعال יתגעשו מימיו. ויתגעש ותרעש: وفيه بنية اخرى مأخوذة من فعل ثقيل على زنة פועל وهى[18] יגועשו עם. יפועלו مستقبل פועל وهو غير متعدّ: والافتعال منه כנהרות[19]

---

[93] R. g. حسرة او نحوها. [94] R. g. سرقة. [95] O. وهذا. [96] R. g. وامّا ותגנב את לבבי [فـ]معناه الاختفاء والكتمان. [97] R. g. وجذب. [98] O. אלא. [99] O. באב. [1] O. להם. [2] R. g. دفعته. [3] R. לילה. [4] O. قيل. [5] R. g. والجميع قريب من بعضه (so MS.) بعض. [6] O. اعنى. [7] R. g. الجميع متقارب. [8] R. g. يعجّ اى يصرخ. [9] R. قال. [10] O. وتفسير... يحلّله. [11] R. اعنى. [12] R. يعنيه. [13] Corrected in O. لم يكن; orig. لا. [14] O. ولا. [15] MS. ואלנגה. [16] O. في المعنى ; في is marked with a line above. [17] R. وقيل. [18] O. وهو. [19] R. וכנהרות.

יתגועשו מים. והתגועשו והתהוללו. ومعنى الجميع الاضطراب والاهتزاز[17]:

الجيم والفاء אם בגפו יבא يريد وحده: על גפי مرومי קרת على اطراف اعالى[18] المدينة. وهو مجانس 5 للسريانى فى قوله וגפין די נשר (يريد) الاجنحة. وذلك انّ العبرانيين يستعيرون هذا الاسم لاطراف الارض واقطارها كما قيل[19] (לאחז בכנפות.) מכנף הארץ: בכל אגפיו اجنحته يريد عساكره والالف فيه زائدة لانّه مثل על גפי מרומי קרת. וגפין *די נשר[20]:

10 الجيم والفاء والنون והנה גפן לפני هو الجفن اى الكرم. ويقال جفنة ايضا وهو يذكّر ويؤنّث كما قيل[21] ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו. وايضا גפן בוקק ישראל:

الجيم والفاء والراء עצי גפר خشب الشمشار واظنّ[22] 15 انه [البقس] بالسين: גפרית ואש כברית[23]:

الجيم والراء المضاعف מגררות במגרה[24]. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين. وذكر فيه (ايضا) כל יום יגורו מלחמות. יגורו יצפונו. שד רשעים יגורם. ومثلها (عندى) יגורו עלי עזים. وجائز ان يكون من معنى יתגוררו 20 יסורו בי كما قلنا فى المستلحق: ولا مانع عندى من كون هذه الالفاظ [اعنى] יגורו מלחמות. יגורו יצפנו. שד רשעים יגרם معتلّة العين. فان اعتقد ذلك فيها كان افضل اذ لم اجد[25] من معناها لفظة يكون فيها مثلان. ولقد كان يلزم ابا زكرياء ان يذكرها فى الافعال المعتلّة 25 العينات ايضا فذلك اولى بهذه الالفاظ لانّها فى معنى יגרה מדון ومنقلبة[26] منه[27]: وذكرنا نحن فى المستلحق סער[28] מתגורר[29]: ويمكن ان يكون קרא בגרון. וענקים לגרגרותיך من هذا الاصل ويكون التضاعف فى לגרגרותיך مثله فى גלגל اعنى (فى) וכגלגל לפני סופה وفى مثله مما 30 قد ذكرنا ونذكر. ويكون الاصل فى גרון [تشديد الراء على زنة חלון وذلك لاندغام احد المثلين فى الثانى: ويمكن

ايضا ان يكون גרון] וגרגרותיך معتلّى العين. فيكون גרון على زنة ששון. ويكون تضاعف גרגרותיך كتضاعف ויפרפרני. ויפצפצני. מטלטלך وما اشبه ذلك: وجائز ايضا فى القياس ان يكونا معتلّى اللام فيكون [גרון] على 5 زنة חרון. ويكون تضاعف לגרגרותיך كتضاعف כמתלהלה ומתעתע وهذان الوجهان خير[30] من الوجه الاول لتغيير[31] جيم גרון عند [اضافته الى] الضمائر وانما لم نحمل [גרון] فى القياس محمل אסון لوجود[32] לגרגרותיך الذى يجانسه[33]:

10 الجيم والراء والباء ובגרב ובחרס وهو الجرب:

الجيم والراء والدال להתגרד בו ليحتكّ به من قولهم גרדו והעמידו על גלדו. وايضا אין מגרדין לא מגעל חדש ולא מגעל ישן[34]:

الجيم والراء والهاء יגרה מדון. כי ביי התגרית. قد[35] 15 ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين: ومنه عندى מתגרת ידך على زنة לכל תכלה ראיתי קץ. وتفسيره من تحرّش آفتك بى فنيت: وذكرنا نحن فى المستلحق גרה לא יגר وهو الاجترار וגרה[36] هى الجرّة وهى وزن[37] כרה גדולה. ויגר على زنة ויגל כמים משפט. ويجوز ان يكونا 20 من ذوات المثلين على ما ذكرنا هنالك: עשרים גרה יהיה השקל عشرين دانقا[38]:

الجيم والراء الزاى נגרזתי מנגד עיניך انقطعت. ومنه اشتقّ גרזן[39] وهو مقلوب לגזר ים סוף לגזרים:

الجيم والراء واللام על שני השעירים גורלות. גורל 25 אחד معروف[40]:

الجيم والراء والميم גרמיו כמטיל ברזל عظامه. *ومثله תיבש גרם. وهو مجانس للسريانى[41]. وايضا ולשון רכה תשבר גרם *يريد انّ[42] لطف اللسان ولين الكلام يتجاوزان كسر غيظ المغتاظ الى كسر عظمه[43] [وفتّ عضده] 30 فيصرفانه عن مذهبه وهذا على المبالغة: واما אל גרם המעלות فتفسيره عندى على نفس الدرج اى انهم

---

[17] Corrected in O. والانهزاز; the orig. reading cannot be deciphered. [18] R. اعلى. [19] R. قال. [20] R. דנשר. [21] R. قال. [22] R. ويظنّ. [23] This word forms a gloss in R. [24] R. g. منشورة بالمنشار. [25] R. نجد. [26] R. منقلبة. [27] R. الجميع محارشة وتحرّش. [28] O. וסער; corrected ושער. [29] R. g. انجرار; another gloss ומנה כמים המוגרים. [30] Orig. in O. גיד (جيّد). [31] O. לתגיר. [32] O. לוגדי; corrected לוגודי. [33] R. g. تفسيره حلق وحنجرة. [34] R. g. وهو قريب من الجرد. [35] O. وقد. [36] Marg. in O. נב׳ בלעם גרא נעמן وهو اسم رجل. [37] R. على زنة. [38] O. دانق. [39] O. הגרזן; R. g. حديد. [40] R. g. حصّة وقرعة. [41] The two sentences are transposed in O. [42] R. ירידא. [43] O. عظامه.

اجلسوه[44] على الدرج الذى[45] كانوا جالسين عليه[46] لا على كرسىّ[47] اذ لم يتّسعوا لذلك: وتلخيص هذا الشرح هو ان اقول انّ גרם لغة مستعملة فى עצם كما *قيل תיבש גרם ותשבר[48] גרם اى עצם. وهى لغة مجانسة للسريانى والعبرانيون يستعملون[49] فى نفس الشئ עצם كما قالوا בעצם היום הזה اى فى نفس ذلك النهار كما تقول[50] العرب ايضا لنفس الشئ عظم. فاذا كان גרם فى معنى עצם وكان עצם مستعملا فى معنى نفس الشئ وذاته فגרם ايضا مستعمل[51] فى ذلك المعنى نفسه وهذا بيّن جدّا. وقال فيه[52] الתרגום על דרג שעריא: وجائز ان يكون גרם המעלות مجانسا للفظ العربى الذى يقول للجسم جرم فالمعنى على هذه العبارة ايضا انهم اقعدوه على نفس الدرج[53]: ואת חרשיה תגרמי تجرمين اى تكسرين. ومثله ועצמותיהם יגרם (مقتطع من גרם) اى يكسر: وقد استعمل فى هذا المعنى فعل خفيف هو[54] לא גרמו לבקר كانّه قال לא שברו מן הבקר اى لم تفترس منذ الصباح. لانّ لغة الكسر مستعملة عند العبرانيين فى معنى الافتراس كما قيل ויתנהו יי לאריה וישברהו וימיתהו. وايضا לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור. واللام فى לבקר مكان מן وذلك[55] مستعمل فى كلامهم كثيرا على ما هو بيّن فى كتاب اللمع من هذا الديوان فى قولهم הבאים למלחמה بمعنى מן המלחמה. ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון اى מן [הבמה] وكثير مثل هذا: وفائدتنا من قوله לא גרמו לבקר هى علمنا بانّها جائعة[56] لكمونها طول النهار وقلّة انتشارها فيه كما قيل[57] فى جملة السباع תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון. وقيل فى انتشارها[58] ليلا وحرصها على الافتراس תשת חשך ויהי לילה בו תרמס כל חיתו יער הכפירים שאגים לטרף. فمن اجل كمونها من الصباح الى المساء وشدّة جوعها فى ذلك الوقت قال عنها זאבי ערב. فنسبها الى المساء[59] لانّها فى ذلك الوقت اشدّ عدوانا وابلغ نكاية[60]. فشبّه اولائك القوم بذياب هذه صفتها: ومن هذا [المعنى] عندى חמור גרם (حمار) كسير لازم لمكانه لا يتحوّل عنه. וגרם وان كان اسما فهو صفة للحمار: وقد عرّفتك فى غير هذا الموضع انهم يصفون بالاسماء والمصادر اذ يضعونها مواضع الصفات: وما يبعد ان يكون חמור גרם مجانسا للفظ العربى الذى يقول رجل جريم لذى[61] الجرم العظيم والمعنى الاول احسن:

الجيم والراء والنون גרן ויקב هو البيدر اعنى الاندر:

الجيم والراء والسين גרסה נפשי לתאבה. ויגרס בחצץ كسر ورضّ. וגרסה فعل فى الذات (بمعنى) انكسرت [وانرضّت فتّا وشوقا] الى[62] عدلك وحكمك: ومن هذا المعنى وان كتب بشين גרש[63] כרמל. מגרשה ומשמנה:

الجيم والراء والعين לא תגרעו ממנו. וכל זקן גרועה. والانفعال כי אין נגרע מעבדתכם דבר. קמוץ لانّه منفعل. ונגרע מערכך. פתח لانّه ماض. ومعنى ذلك النقصان[64]: وجائز ان يكون منه ואת המגערת على سبيل القلب واصله המגרעת اى المحق والنقصان: לא יגרע מצדיק. וגם אני [לא] אגרע ולא תחוס עיני. למה נגרע. والثقيل כי יגרע נטפי מים معناه المنع والامتناع[65]. ومنه כי מגרעות נתן לבית סביב[66]:

الجيم والراء والفاء גרפם جرفهم اى مرّ بهم من قولهم נורפין מתחת רגלי בהמה. ويقال للمجرفة التى يجرف بها الطين מגרפה: وقيل فيه كسرهم كما قال الתרגום תברנון *من قوله[67] באבן או באגרוף[68] وهو كل شئ يجرح او يشدخ به. ومنه (ايضا) ולהכות באגרוף רשע والالف فى אגרוף زائدة كزيادتها فى אזרוע: ومن هذا المعنى תחת מגרפותיהם تحت خطوطها اى [تحت] الخطوط التى يخطّها الزارع بالسكّة بعد البذر فكانّها خدوش فى الارض كما قيل[69] נחת גדודיה وهى ايضا (هذه) الخطوط. شبّهها بالخدوش اعنى[70] بقوله על כל ידים גדודת. ויתגודדו כמשפטם. والشدخ هو الكسر فكانّ تلك الخطوط التى قيل[71] عنها תחת מגרפותיהם كسور فى الارض: وسترى تفسير עבשו وتفسير פרודות فى مواضعها بحول الله:

الجيم والراء والشين גרש מפניך. אשה גרושה.

[44] R. جلّسوه. [45] So both MSS. [46] The later hand in O. corrects عليها. [47] R. כורסי. [48] R. תשבר...قال. [49] O. יסתעמלוה. [50] O. تقول فى. [51] R. تستعمل. [52] O. فى. [53] O. דרג. [54] R. مثل. [55] R. لانّ ذلك. [56] R. جياع. [57] R. قال. [58] R. انتشارهم. [59] O. الليل. [60] O. נכאיא. [61] R. لى. [62] O. الى عند. [63] R. g. جريش. [64] O. نقصان. [65] O. امتناع. [66] R. g. قيل محذوفات من البنيان. [67] R. ومن قول الתרגום. [68] R. g. شادخ. [69] R. قال. [70] O. adds كسر. [71] O. قال.

והאנפעאל נגרשתי מנגד עיניך. والثقيل הן גרשת אתי. גרש יגרש. [גרש האמה הזאת.] وما لم يسمّ فاعله כי גרשו ממצרים. من גו יגרשו الاصل فى الراء التشديد فلما امتنع تولّد *الساكن الليّن[71] بينه وبين الجيم. ومعنى[72] هذه الالفاظ نفى وطرد: ويقرب من هذا المعنى וממגד גרש ירחים (فواكه) اطّراد الاشهر[73] (يريد) الفواكه الكائنة فى كل فصل من فصول العام[74] على اطّرادها وتواليها: ويجانس هذا المعنى הרימו גרושותיכם מעל עמי ارفعوا نوائبكم المطّردة عليهم شهرا [شهرا] وفصلا [فصلا]: ומגרש לערים فناء. ומגרשיהם افنيتها وارباضها (واعراضها) اى[75] نواحيها سمّيت بذلك لانتزاحها عن البيوت وهذا [اللفظ وهذا] المعنى مشتقّ مما تقدّم ذكره: כים נגרש كالبحر المتموّج المضطرب. ومثله ונגרשה ונשקעה. ויגרשו מימיו واضطربت مياهه[76]. ירעשו מגרשות تهتزّ امواج البحر. يقول من ضجيج اصوات ملّاحيك فى حين غرقهم تضطرب وتهتزّ امواج البحر: هذا الذى نختاره نحن فى מגרושות. وقد جعله غيرنا من מגרשי הערים وليس ذلك ببعيد على مذهب قوله ايضا הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים:

الجيم والراء والشين ايضا גרש כרמל. מגרשה ומשמנה هو الجريش [والجريش] مثل الجشيش. وهو مشتقّ من ויגרס בחצץ وان كتب (ذلك) بسين. وقد *ذكر هذا[77] قبيلا:

الجيم والشين المضاعف נגששה[78] כעורים. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين:

الجيم والشين والميم[79] הגשם והשלג. לא גשמה ביום זעם. قد بيّنّا بكلام طويل فى [غير] هذا الموضع[80] اعنى فى المقالة الثانية من كتاب التشوير فى ذكرى[81] לנער הילד مذهبنا فى לא גשמה فليلتمس من هناك: والفعل الماضى من معنى גשם هو הגשים. היש בהבלי הגוים מגשימים[82] (مأخوذ من גשם):

الجيم والتاء[83] חבט חטים בגת فى البيدر. כדרך בגת (فى) معصرة. דרכים גתות בשבת[84]:

ومن رباعى هذا الحرف:

נבעל وترجمته عندى *مكتهل. يقال اكتهل[85] النبت[86] اذا تعمّم بالنور[87]. والدليل على صحّة هذه الترجمة قول المشنه אילו הן היונקות גבעולין (שלא גמלו). ورأيت فى شرح الفاظ المشنه [יונקות] גבעולין שלא גמלו[88] דכת׳ ילכו יונקותיו. فقولهم فى اليونقות גבעולין (שלא גמלו) يدلّ على انّ الגבעלין[89] منوّرة. لانّ تفسير שלא גמלו لم تنعقد[90] اى انها منوّرة لم تنعقد[90] [بعد] كما قيل[91] ויצץ ציץ ויגמל שקדים اى انها نوّرت وعقدت[92] لوزا:

הגזבר[93] هو الخازن. وفى السريانى לכל גזבריא:

גלמוד שכולה וגלמודה وحيدة. وكذلك قال الترגום ואנא תכלא ויחידאה:

וגנזכיו مخازنه:

גרגרים בראש אמיר حبوب[94]:

גרזן [قد] ادخلناه مع נגרזתי מנגד עיניך على انّ نونه زائدة: وربما كانت (نونه) اصلية وكان رباعيّا على زنة ברזל فلم يكن مشتقّا من נגרזתי. وكان مجانسا لقول العرب للفاس الكرزن. وان كان ما يبعد وان كان *الكرزن عند العرب رباعيّا[95] ان يكون مأخوذا من العبرانى فليس يكون גרזן على هذا الّا ثلاثيّا[96]:

∻ تمّ حرف الجيم بحمد الله ∻

---

[71] R. ساكن لين. [72] R. معنى. [73] R. الشهور. [74] O. אלעואם. [75] Orig. in O. فى. [76] R. מיאה. [77] R. ذكرناهما.
[78] R. g. نجسّس. [79] Marg. in O. לב׳ בלע׳ ופי אלנבט... והו בר גשמה אסם... וגשם הערבי... פיה ואו תהגין ל... וגשמו האמינון... אומר מה. [80] O. אלוצע. [81] O. ذكر. [82] R. g. الجميع مطر. [83] Marg. in O. לב׳ בלע׳ מלך גת אסם מדינה ואליהא... אסם (עבב?) עבד אדום הגתי סכנהא פנסב אליהא כמא נסב אבו עמיש... אלי ישמעאל קיל יתר הישמעאלי.
[84] R. g. منه. [85] O. اكتحل... مكتحل. [86] R. النبات; R. g. وقيل مشلف. [87] R. بالنوار. [88] R. גדלו. [89] R. גבעלין. [90] Corrected in O.; orig. תעתקד. R. تعقد. [91] R. قال. [92] O. فعقدت. [93] R. g. وقيل وكيل. [94] R. حبّات. [95] R. الكرزن رباعيّا عند العرب. [96] Corrected in R. رباعيّا.

٭ المقالة الرابعة [من كتاب الاصول] فى[1] حرف الدال ٭

الدال المضاعف דדיה ירוק בכל עת. דדי בתוליהן [وهى الثديان]:

الدال والالف والباء עיני דאבה [.וכל נפש דאבה]. ודאבון נפש. תדוין דאבה אסמאן. ולא יוסיפו[2] לדאבה مصدر. وقد ذكرته[3] فى المستلحق[4]:

الدال والالف والجيم ודאג לנו فيخاف علينا. ואת[5] מי דאגת ותראי. אדאג מחטאתי. לא ידאג[6]. אני דואג את היהודים. ואם לא מדאגה מדבר:

الدال والالف والهاء כאשר ידאה[7]. וידא על[8] כנפי רוח. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: واقرب القياسات فى ואת הדאה انه من هذا الاصل ومن هذا المعنى (وهو صفة غالبة[9]) واصله דאיה. وقد ردّوا هذه[10] الالف ياء فى قولهم הדיה. אך שם נקבצו דיות: وامّا الالف فانّها لانت واندغمت فى الياء فاشتدّت لذلك وهى الحدأة (والحدآن):

الدال والباء ורבע הקב דביונים ذرق الحمام. وقال[11] فيه (ايضا) الترجوم וריבעת קבא דיובלא מפקת יוניא: واخلق بهم انهم كانوا يستعملونه فى *الوقود لتعذّر[12] الحطب (عليهم) من اجل الحصار:

الدال والباء المضاعف דובב[13] שפתי ישנים. את דבתם[14] רעה. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين:

الدال والباء والالف (וכימיך דבאיך) معناه وكأيّام شبابك تكون ايّام هرمك. وهو مجانس لדאבון[15] נפש. وهو مقلوب منه كما قلب منه ايضا ולאדיב את נפשך على ما جوّزناه فى المستلحق:

الدال والباء واللام פלח[16] דבילה[17]. דבילת תאנים ابلّة [من تين] بضمّ الهمزة والباء وتشديد اللام *وهى الفردة اى قطعة منه. وذلك انّ التين يجمع وهو ليّن فيجمع ويتكتّل[18]. ומאתים דבלים. דבלים וצימוקים:

الدال والباء والقاف ודבק באשתו. רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק هذا نصرى وهو ماض. ודבקתם ביתר הגוים האלה. דבקה לארץ בטננו. כאשר ידבק האזור. וכה תדבקון עם נערותי. דבק מאח. ואתם הדבקים ביי אלהיכם. ולדבקה בו مصدر: وما لم يسمّ فاعله ורגבים ידבקו. אמר לדבק טוב הוא. בין הדבקים ובין השרין: والثقيل المتعدّى ולשונך אדביק אל חכך. מדבק מלקוחי كلّه التصاق واتّصال[19] (والتزاق). נזעקו וידביקו. וידביקו אחריו (עד גדעם): وقد خفّفت هذه الياء וידבקו פלשתים את שאול. וידבקו גם המה אחריהם معناها الاتباع: وقد يكون ادراكا مثل וידבק אותו בהר גלעד. (الا تراه يقول וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אותו בהר גלעד) كانّه قال וישג אתו. وامّا اعادة וישג לבן את יעקב فانّما هو على سبيل التبيين لما جرى بينهما. وتلخيص ذلك ان يقال فلمّا ادرك לבן ליעקב[20] وكان יעקב قد ضرب خباءه فى موضع كذا (ضرب לבן خباءه فى موضع كذا). ثم قال ליעקב ما هذا الذى صنعت. وترجوم וישגם.

[1] R. continues .من حروف المعجم وهى [2] The later hand in O. corrects .תוסיפו [3] R. .ذكرناه [4] R. g. الجميع .الم وضعف [5] R. .אח [6] R. g. .يغتمّ [7] R. g. .طيران وتحلّق فى الهواء [8] Orig. in O. .את [9] MS. .נאלבא
[10] R. .הדיה [11] R. .وكذلك قال [12] R. .الوقيد لعدم [13] R. g. .تلميظ [14] R. g. .شناعة [15] O. .דאבין
[16] R. g. .قطعة من تين [17] R. g. .تين [18] O. .ואלפרדה ובאלעבראני דבילה [19] Orig. in O. .ואתצאק [20] O. .יעקב

ואדבקנון: ومن هذا المعنى[21] פן תדבקני הרעה. وربما كان וידבקו פלשתים את שאול[22] ادراكا:

الدال والباء والراء ואין דבר אליו דבר استعملت للخفّة فى بعض تصريف هذا المعنى. واكثرة جرى على *الثقيل: فالخفيف[23] ואין דבר אליו דבר. הדברות על צדיק עתק. דבר דבור על אפניו. אז נדברו יראי יי. מה נדברנו עליך. הנדברים בך. למען תצדק בדבריך [مصدر] على زنة תזכה בשפטך: والثقيل ודבר יי עם משה. כי ידבר עליכם פרעה. המדבר אליך. המדברים אל פרעה. ויכל לדבר אתו. ויהי כדברה. ולא יכלו *דברו לשלום[24]. הנה לא ידעתי דבר (هذه) مصادر. [والمفعول נכבדות מדבר בך]: وما لم يسمّ فاعله ביום שידבר בה: والافتعال וישמע את הקול מדבר אליו اصله מתדבר فادغم التاء فى الدال: وامّا והוא בן בליעל מדבר אליו فأصله من דבר אליו اى انه اخسّ من ان يكلّم:

والاسم من هذا المعنى דבר. ודברים אחדים. وبزيادة الهاء[25] ايضا (قالوا) ואל אלהים אשים דברתי. وايضا بالميم ומדברך נאוה[26]. وايضا והדבר אין בהם. תחלת דבר יי *ووزن והדבר مثل[27] הלא את הקטר אשר קטרתם. (وايضا) ישא מדברותיך ربما كانت الواحدة [דברה] على زنة כי טוב זמרה אלהינו وان كان זמרה مصدرا: ولا فرق بين معنى אמר *وبين معنى דבר[28]. الا[29] تراه يقول אשר דבר עמנו كانّه قال אשר אמר עמנו[30] (او לנו): על דבר הכסף. על דבר הצפרדעים. על דבר אשר לא קדמו אתכם. על דברת בני האדם. על דברתי מלכי צדק (كلّه) بسبب كذا وكذا (ومن قصّة كذا وكذا). ومثله ויהי דבר שמואל לכל ישראל (اى انّ قصّته وصحّة نبوّته وثقته انتشرت عند الامّة كما قال וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ליי. وانما اعاد هذا المعنى بقوله ויהי דבר שמואל לכל ישראל) لما اعاد ذكر نبوّته بقوله ויוסף יי להראה בשלו (כי נגלה יי אל שמואל בשלה בדבר יי). فاتبعه بقول ויהי דבר שמואל לכל ישראל (اى انتشر اسمه وطار ذكره). ثم استأنف ذكر قصّة اخرى وهى ויצא ישראל לקראת פלשתים [وليس يريد ان שמואל حضّهم عن القتال كما يظنّ الناس]:

מקום אשר אין שם מחסור כל דבר. ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (شىء). ومثلهما על כל דבר פשע. ערות דבר. וזה הדבר אשר תעשה להם. דבר יום ביומו. אל תפל דבר מכל אשר דברת كلّه شىء: וידבר עמים תחתי. ידבר עמים תחתינו معناه الدرس والاذلال (والاهلاك). ولذلك قال ולאמים תחת רגלינו: وفى هذا المعنى بنية اخرى ثقيلة ايضا وهى) ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה[31]. والدليل *على انه اهلاك وابادة[32] قوله فى النسخة الاخرى ותקם ותאבד. وفى كلام العرب دبر القوم اى هلكوا. (وايضا دابر الرجل فهو مدابر اذا مات والدبار الهلاك. فكان معنى ותקם ותדבר ابدتهم[33] اى اهلكتهم: דבר כבד מאד معروف:) מדבר סיני بريّة (סיני): בתוך הדברו. ורעו כבשים כדברם. אשימם דברות בים. هذا مجانس للسرياني (الذى يقول فى התרגום) וינהג את כל מקנהו. ודבר ית כל גיתוהי[34]. ومن هذا قيل *فى السرياني للوزراء وساسة[35] الدولة ולי הדברי ורברבני יבעון(. كانّه قال بالعبراني מנהיגי): ולדבורה[36] אשר בקצה. סבוני כדבורים كالدّبر[37] بفتح الدال وسكون الباء وهو النحل: להיכל ולדביר[38] فسّر فيه المحراب:

الدال والباء والشين דבש[39] וחלב معروف: כי כל שאר וכל דבש اراد به التمر لانّ العسل ليس ممّا يقرّب منه הבכורים. وعنه يقول [الكتاب] וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל. ראשית דגן ותירוש ויצהר ודבש اراد به וראשית התמרים[40] لقول الله عزّ وجلّ קרבן ראשית תקריבו אתם ליי والعسل ليس ممّا يقرّب منه קרבן ראשית. فهكذا نقل الاوائل رضى الله عنهم لقولهم [فى] המשנה אין מביאין בכורים משקים אלא היוצאים מן הזתים ומן הענבים: ועל דבשת גמלים سنام الجمال. وقال (فيه) התרגום ועל חיטורת (גמל. והחיטורת فى המשנה هو السنام). وهكذا[41] فسّر فيه רב שרירא גאון [سنام]:

الدال والجيم والهاء וידגו[42] לרב[43] قد ذكرناه[44] فى المستلحق:

الدال والجيم واللام ובשם אלהינו נדגל. דגול

[21] R. continues פי. [22] R. g. كلّه. [23] O. אלתקל באלכפיף; the later hand corrects באלתכפיף. [24] R. לדבר אתו. [25] O. אלתא. [26] Marg. in O. סיני معلوم (MS. מאכוד) מדבר .לב׳ בלע׳ [27] O. على زنة. [28] R. ודבר. [29] R. אלי. [30] R. g. للجميع قول وكلام. [31] R. continues اهلاك. [32] R. ذلك. [33] MS. אבאדתהם. [34] R. g. للجمع سياقة. [35] R. لروساء. [36] Marg. in O. ודבורה אשה נביאה اسم .לב׳ בלע׳ [37] R. الدبر. [38] Marg. in O. לב׳ בלע׳ ודנה וקרית סנה היא דביר قرية. לדביר מלך ענלון رجل. [39] R. g. عسل. [40] Marg. in O. ולב׳ [בלעם] ופגע ברבשת اسم رجل. [41] O. هكذا. [42] R. g. نموّ. [43] Marg. in O. والدג אשר ביאר مأخوذ من. [44] R. ذكر.

מרבבה[45]. איומה כנדגלות معناه الارتفاع والاشتهار بالظهور كارتفاع الدگل الذى هو البند والعلم (واشتهاره). *وهى على[46] معنى נתתה ליראיך נס להתנוסס. כי אבני נזר מתנוססות:

5 الدال والجيم والنون דגן ותירש [مجانس للّفظ العربى دجن][47]:

الدال والجيم والراء קרא דגר ולא ילד معناه جمع. *مجانس للترجوم[48] שימו אתם שני צבורים. תרין דגורין. (فكانّه قال קרא צבר. وكذلك قال فيه الترجوم הא 10 בקוריא דמכנש.) ومثله ובקעה ודגרה בצלה: وقد فسّر فيه التحضين:

الدال المضاعف مع الهاء אדדה כל שנותי. אדדם עד בית אלהים. *قد ذكرتهما ببيان[49] فى المستلحق. ومعنى هذا اللفظ الدفع والسوق *كما قيل فى[50] המשנה מדדין 15 עולים וסייחים. והאשה מדדה את בנה(. وفى كلام الاوائل כל דבר ודבור שיצא מפי הקבה חזרו ישראל לאחוריהם שנים עשר מיל והיו מלאכי השרת מדדין אתם):

الدال والهاء والباء שבתה מדהבה الجباية مشتقّ[51] من ترجوم זהב. דהבא:

20 الدال والهاء والميم כאיש נדהם כרجل[52] مدهوم اى مغشىّ (يريد من[53] غشيه من الامر ما لم يمكنه دفعه لضعفه عن ذلك):

الدال والهاء والراء וסוס[54] דהר. מדהרות דהרות אביריו من شدّة رديان عتاقه[55] والرديان هو ركض[56] الفرس 25 [للارض]: תדהר[57] ותאשור هو الساج (كما قيل فى التلמוד תדהר שאנא):

الدال والواو والباء דוב[58] אורב הוא לי. שתים דבים شدّت[59] الباء لاندغام الواو فيه *كاندغام ياء ציין فى ופטורי צצים. وواو לול فى ובללים יעלו على ما ذكرت فى صدر 30 كتاب الاصول وعلى ما اذكر فى حرف اللام[60]:

الدال والواو والجيم *והיה יעמדו[61] עליו דוגים ודיגום[62] اصله ודוגים بالواو الشديدة *فلما خفّفوا هذه الواو[63] كما خفّفوا قاف ולא בקשוהו[64] (وكان ما قبلها مكسورا[65]) انقلبت ياء لينة). وقد *ابدلوا منها ايضا ياء[66] فى לדיגים רבים. وقد ذكر (هذا) فى كتاب حروف اللين. وهو[67] من 5 معنى דג (דגים). והדגה אשר ביאר. ومن هذا المعنى בסירות דוגה: واما למינה תהיה דגתם فيمكن ان يكون من غير هذا الاصل وان كان من هذا المعنى. لانّه لو كان منه لكان على مثال עקת רשע. הלא רעתך רבה. בנפת שוא التى هى معتلّة العينات لكنّه عندى من וידגו לרב 10 الذى هو معتلّ اللام. وهو على زنة מנת חלקי וכוסי. מנת שועלים. בשנת היובל. وهو قولى فى דגי הים اعنى انه من اصل וידגו לרב:

الدال والواو والدال דוד שאול عمّه. לבני דדיהן. דדתך היא عمّتك [اى زوجة عمّك]: והכה בכיור או בדוד. 15 כפיו מדוד תעברנה (قفّة)[68]. וישימו את ראשיהם בדודים قال فيه الترجوم בסליא: وقد حرّكوا هذه الواو فى قوله בסירות ובדודים وكان القياس [ان يكون] مثل תר ותרים لكنّه[69] جاء على مثال שור ושורים[70]: وقد زادوا فيه الفا فى قولهم שני דודאי תאנים. ثم قيل הדוד אחד (והדוד אחד) بلا 20 الف. *وتفسير الجميع سلّة وسلل[71]: وربما كان בדודים برما[72] *اعنى قوله בסירות ובדודים يدلّ على ذلك قوله[73] והקדשים בשלו בסירות ובדודים: وربما كان الالف فى הדודאים נתנו ריח مزيدا[74] (ايضا) وهو اللفّاح: דודי לי *ואני לו حبيبى وودیدى[75]. למשכב דודים لمضاجعة وداد 25 وحبّ. ومثله כי טובים דדיך מיין *اى انّ حبّك أَلَذّ[76] عندى من الراح. وكذلك معنى[77] שם אתן את דדי לך ثم امنحك *ودّى وحبّى[78]:

الدال والواو والهاء והדוה[79] (בנדתה. על ערש דוי. וכל מדוי מצרים. قد) ذكر هذا فى كتاب حروف اللين: 30 ויכרת את מדויהם ثيابهم:

الدال والواو والحاء. ادخل ابو زكرياء فى هذا الباب דחו[80] ולא יכלו קום. *הדיחנו. ידיח מקרבה. ידיחו את

---

[45] Marg. in O. مأخوذ من דגל מחנה وهو صفة على زنة ערום ועצום. [46] O. وعلى. [47] R. g. وقيل برّ. [48] R. من תרגום. [49] R. ذكرا. [50] R. كقول. [51] R. مشتقّة. [52] O. رجل. [53] Corrected in O. ען. [54] O. סוס. [55] O. עתאק. [56] O. رجم. [57] R. ותדהר. [58] R. g. دبّ ودببة. [59] O. שדה. [60] R. مثل צצים ובללים. [61] R. עמדו. [62] Marg. in O. قال ابو ابراهيم بن يشوش [رحمه] الله انه محذوف الهاء مثل בינותי בספרים. מדוע אליו ריבות وانّ حقّه ان يكون והדיגום. [63] R. فخفّفوه. [64] O. ولو בקשנהו. [65] MS. מכסורה. [66] R. ابدلوها بياء. [67] O. فهو. [68] Corrected; orig. קנה. [69] R. الّا انّه. [70] R. שורים. [71] R. وشرح الكل سلال. [72] O. בראמלא; corrected براما. R. ברם; R. g. قدور. [73] R. والدليل. [74] O. مزيدة. [75] R. حبيبى لى. [76] MS. אלדי. [77] R. ومثله. [78] Transposed in R. [79] R. g. مرض وادواء. [80] R. g. اندحوا.

העולה. واعترضته انا في المستلحق في דחו ולא יכלו קום. ولو انّ דהו معتلّ العين كما زعم لما جاز ان يكون من [معنى] ידיחו את העולה. ידיח מקרבה لانّ معنى ידיחו يغسلون وينظّفون[80]. وكذلك هو معنى ידיח מקרבה. وفي كلام الاوائل מדיח ומולח ומדיח. ודחו غير مشبه لهذا لانّ[81] معناه مثل معنى דחה דחיתני לנפל. وهذا هو ايضا معنى הדיחני [وكانّه قلب] من דחה. فخلط ابو زكرياء هذا على عادته وتفصيله واجب[82]:

الدال والواو ولكاف או דכו[83] במרכה. قد ذكرناه في المستلحق:

الدال والواو والميم שכנה דומה נפשי. (כדומה בתוך הים.) قد ذكرا في كتاب حروف اللين مع גם מרמן תרמי. *واما تفسيرهما فهو هلكة[84]: ويصلح عندى ان يكون مثله משא דומה وترجمته[85] وحى الامّة الهالكة يعنى מלכות אדום הרשעה. ولمّا علم المترجم للنصارى هذا السرّ فيهم[86] ترك لهم דומה بحسبه غير مترجم (او عساه لم يأبه الى هذا المعنى. وترجمة הפסוק على هذا المعنى تكون هكذا. هذا وحى الامّة الهالكة سمعت مناديا ينادى عن الروم يايّها الحارز ما بقى من الليل يعنى من مدّة دولتهم): وامّا صاحب התרגום فذهب[87] فيه غير هذا (المذهب) وترك דומה غير مترجم. (فمن اجل هذا اعنى من اجل تركه اللفظة غير مترجمة) يجوز ان يعلق [هذا] الوحى بالامّة المسمّاة דומה وهو من ولد ישמעאל. الّا انّى لا ادرى ايّ معنى يكون لقوله משעיר على هذا[88] المعنى الذى قاله صاحب התרגום وانا[89] لا ارتضيه: وفسّرت משעיר عن[90] שעיר كانّه قال לשעיר مثل ואמר פרעה לבני ישראל *لانّى وجدت מן قد تقع في موضع اللام مثل מכל צררי הייתי חרפה الذى معناه לכל צוררי كما قيل ולשכני מאד ופחד למיודעי[91]. ومن (هذا الاصل و)هذا المعنى שבי דומם ובאי בחשך (وهو يعنى ظلمة القبر)[92]. والميم في דומם للحال اى صيرى في هذا الحال. (وترجمة اللفظ امكثى هلاكا) اى هالكة كما قيل[93] שכנה דומה اى مكثت[94] هالكة: وامّا כל יורדי דומה فهو الهلاك نفسه وهو اسم لا صفة:

الدال والواو والنون לא ידון[95] רוחי באדם. יגרה מדון. [قد ذكر في كتاب حروف اللين. و](قد ذكر فيه ايضا דין לא דנו. דנני אלהים):

الدال والواو والصاد ולפניו תדוץ דאבה. (قد) ذكر في كتاب حروف اللين. *ومعنى הדיצה مشهور في كلام الاوائل وهو الفرح والسرور[96]. ותרגום פצחי רנה וצהלי. בועי תשבחתא ודוצי. ותרגום שישו אתה משוש. דוצי עמה דיין:

الدال والواو والقاف הנוטה כדק كالفازة[97]:

الدال والواو والراء מדור[98] באהלי רשע. قد ذكر في كتاب حروف اللين. (ومعناه الاقامة والسكنى.) وهو من [معنى] السرياني [في قوله] די מדרהון[99] עם בשרא לא איתוהי(. وهذه اللغة فاشية في كلام الاوائل كقولهم הדר עם *הנכרי בחצר): דור העצמים[1]. אגדיל המדורה (قد ذكر هذا ايضا في كتاب حروف اللين. وهذه اللغة فاشية في استعمال الاوائل و)معناها الجحيم والاجحام[2]: דור הולך ודור בא. לדרתיכם ברית עולם (على مرّ اجيالكم[3]) ואל דרותינו[4] מחר: כדור אל ארץ רחבת ידים. וחניתי כדור עליך كالكرة. وهذه الكاف في استعمال המשנה اصلية كقولهم הכדור והפקעת[5] (של נמי. وقال اهل التفسير الكرة والكبّة). وامّا في[6] استعمال המקרא فالكاف مزيدة للتشبيه كما ترى. ويمكن ان يكون المستعمل في המשנה لغة اخرى:

الدال والواو والشين וחית השדה תדושה. קומי ודושי בת ציון. (قد) ذكر في كتاب حروف اللين واستوفيناه في المستلحق[7]:

---

[80] MS. יגלכון וינצפון. [81] MS. אן. [82] R. وقد ذكرنا ما عندنا فيه في المستلحق; R. g. ومعنى اخر ידיחו את העולה غسيل (so) وتنظي[ف]. [83] R. g. يدقّوا في المدقّ. [84] R. وتفسيرهما الهلاك. [85] R. شرحه. [86] Orig. in O. פהם. [87] R. فمذهبه. [88] O. continues غير; R. على غير. [89] R. وانى. [90] R. من. [91] R. وهى وشرح הפסוק משא דומה الامّة الهالكة سمعت مناديا ينادى عن الروم يايّها الحرّاس ما ذا بقى من الليل يعنى من مدّة ملكهم: see col. 155, l. 18. The passage concerning the Christian translation of דומה is erased in the Heb. transl. [92] So marg.; in the text الجدث. [93] R. قال. [94] R. نفسى. [95] R. g. ومعنى اخر יגרה מדון وهو الصخب والخصومة: ومعنى اخر דין לא דנו. דנני אלהים حكم. ومنه למען תדעון שדון. שיש דין. هكذا وجدت لا تنغمد ذاتى وهو من וישב חרבו אל נדנה وهو الغمد. [96] R. وهى في كلام الاوائل مشهور اى الفرح والطرب. [97] R. g. وقيل انه الخيمة. [98] R. g. السكن. [99] R. g. مسكنهم. [1] R. g. قيل انه الاشت[عا]ل. [2] O. الاجحام. [3] MS. אנלאיכם. [4] R. g. قيل اجيال. [5] O. והפקע; R. והפקעות. [6] R. اهل. [7] R. g. وهو الدوس.

الدال والحاء والهاء דחה דחיתני. (قد) ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه فى المستلحق[8]:

الدال والحاء والنون דחן[9] וכסמים:

الدال والحاء والفاء יצאו דחופים. נדחף אל ביתו [יצודנו למדחפות][10]:

الدال والحاء والقاف ואיש אחיו לא ידחקון لا يزاحمون. מפני לחציהם ודחקיהם (مضايقيهم[11] ومزاحميهم):

الدال والياء וכדי בזיון וקצף (وكفى هوانا وحمية بفتح الحاء وسكون الميم وهى الانفة). *الكاف فى וכדי زيادة والمعنى وكفى هذا هوانا[12]. ومثله ברכה עד בלי די بلا مقدار. כי הכהנים לא התקדשו למדי (اراد) بمقدار غاية الكفاية. واصله למן די (فادغموا[13] وفتحوا الميم كما صنعوا فى למבראשונה الذى اصله למן בראשונה). והמלאכה היתה דים (كانت مقدار كفايتهم وحاجتهم). השחיתו דים (مثله ايضا אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים) כדי בנו على قدر طاقتنا. *وفيه اضمار والتقدير כדי כח בנו[14]. כדי גאלתו (بمقدار فكاكه. ومثله) די שה. די השיב לו. די מחסורו. מדי העבדה למלאכה اكثر من قدر التصريف (فى الصناعة التى امر الله به). אכל דיך *كفايتك وقدر حاجتك[15]: ודי חלב עזים وقوت من لبن الماعز. אריה טרף בדי גורותיו عن قوت[16] اشباله. והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו عند كل شهر وكل[17] سبت (وعيد). ויהי מדי צאתם *عند خروجهم[18]. מדי עברו عند جوازه[19]. כי מדי אדבר אזעק عند ما اتكلّم. ومثله כי מדי דבריו[20] בו תתנודד. ויהי[21] מדי בא המלך בית יי׳: وامّا וייגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש. ובאו כדי ארבה[22] לרב *فهى عندى هنا زائدة[23] كزيادة (مו فى قوله כי תלך) במו אש[24] לא תכבה. ومثل ذلك ايضا בדי שופר יאמר האח وتقديره בשמעו קול שופר:

الدال والياء والواو על הספר בדיו[25]:

الدال والياء والقاف ובנית עליה דיק[26]:

الدال والياء والشين ואקו ודישן *ترجم المترجمون فى דישן الاروى وذلك غلط من وجهين. احدهما من اللفظ والاخر من المعنى. وامّا [الغلط] الذى من اللفظ فانّ الاروى فى كلام العرب جمع اروّية وذلك انهم يقولون اروّية واحدة وثلاث اراوىّ الى العشر. ويقولون فوق العشر اروى. وامّا الغلط الذى من المعنى فانّ الاروى اناث الوعول وهم يترجمون אקו بالوعل. فاذا كان אקו هو الوعل فمن المحال ان يكون דישן الاروى على قوله اى انثى الوعل. لانّ منزلة الاناث من كل صنف من اصناف الحيوان فى تحليل اكلها وتحريمه هى منزلة الذكران من كل صنف فلا معنى لذكر الانثى مع الذكر فى هذا المعنى. فان توهّموا انّ الاروّية ليست[27] انثى فذلك[28] غلط ثالث[29]. فالذى يجب ان يقال *فى דישן[30] [هو] الكركدنّ. والى هذا ذهب (التרגום) بقوله ויעלא ורימא (اراد ראם الذى هو الكركدنّ) وقد الان العبرانيون (ايضا) هذه الالف فقالوا היאבה רים עבדך. התקשר רים (فاستوى فيه اللفظ العبرانى والسريانى وان كتبا بياء):

الدال والكاف والالف ויי חפץ דכאו. לא דכאו עד היום הזה. מדכא[31] מעונותינו. ואת דכאי רוח יושיע. [قد] ذكر هذا الاصل فى كتاب حروف اللين فى باب דכא (بعرض) ولم يستوف (فيه) تصريفه. فالافتعال[32] منه והפך לילה וידכאו [اصله ויתדכאו. ومثله וידכאו בשער اصله ויתדכאו]. ومن هذا [الاصل] ואת דכא ושפל רוח (وهو واحد) ואת דכאי[33] רוח [יושיע][34]. פצוע דכא[35] مفسوخ الانثيين[36]:

الدال والكاف والهاء ידכה[37] ישוח. אתה דכית[38] בחלל רהב. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الدال والكاف والفاء (הדוכיפת) هو الهدهد. *وقال رب שרירא فى تفسير الفاظ שבת فى המוציא יין ותרנגל ברא هو الهدهد وهو דוכיפת المذكورة فى التורה[39]:

---

[8] R. g. .الدحى [9] R. g. .الدخن [10] R. g. .دفع [11] MS. .מצאיקהם [12] R. .والكاف زائدة [13] MS. .فاندغموا [14] R. .وفيها اضمار כדי כח בנו التقدير [15] Transposed in R. [16] Orig. in O. וקות; R. .יקת [17] R. .وعند كل [18] R. .مثله [19] R. .عبوره [20] O. .דבריך [21] R. .ايضا [22] R. g. .التقدير כארבה [23] R. ...فهو زائد. [24] R. g. .التقدير באש [25] R. g. .الحبر [26] R. g. .منجنيق وقيل سدّ [27] MS. .לים [28] Corrected; orig. .פלדלך [29] R. فسّر فيه الاروى وذلك غلط بانّ الاروى جمع وهى اناث الوعل وهم يترجمون אקו الوعل فمن المحال ان تعزل من الذكورة فى الوصف اناث (so). The Heb. transl. is still shorter; it has ואקו ודישון הוא הראם ואל זה נטה בו המתרגם, l. 15. [30] O. .אנה ודישון [31] R. g. .مدخدخ [32] R. .פי אלאפתעאל [33] R. g. .منكسرى [34] R. g. .كلّه انخفاض [35] So both MSS. [36] O. מנפוך אלאנתתין; R. .אלאנתאיין [37] R. g. .اتّضاع [38] R. .דכאת [69] R. .وهكذا فسّره רב שרירא גאון ז״ל

الدال واللام المضاعف דלותי ולי יהושיע. דללו וחרבו. (وقد) ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ويقرب من هذا المعنى מדלה יבצעני. قال קפדתי כארג חיי تفسيره اعجلت[39] حياتى كالحائك يعنى كاستعجال[40] استلال الحائك الثوب من المنول[41] عند تمام نسجه. شبّه سرعة انقضاء عمره *بسرعة فعل الحائك ذلك الفعل[42]. ثم قال מדלה יבצעני اى انه[43] من مرضى هذا يكمل عمرى ويتمّمه اى (انه) من هذا المرض يميتنى (ولا يستحيينى بعده). ثم قال (ايضا) מיום עד לילה תשלימני. يقول قد اكملت وتمّمت ايّامى ولياليّ بانقضاء عمرى. ويجانس قوله מדלה יבצעני الذى هو مرض[44] لما قيل[45] מדוע אתה ככה דל בן המלך اى مريض (مهين). ومثله דלות ורעות תאר: وذكر (ايضا) فى (كتاب ذوات) المثلين معنى اخر وهو דלו[46] עיני למרום واضفنا نحن اليه فى المقالة الثانية من كتاب التشوير נצרה על דל שפתי بكلام طويل (وبرهان جليل وعلم جزيل) فليلتمس من هناك: ודלת ראשך כארגמן دلالك. وفى[47] كلام الاوائل שידלדלו ברובן (والاشتقاق واحد):

الدال واللام والجيم על כל הדלג. אז ידלג כאיל. מדלג על ההרים[48]:

الدال واللام والهاء וגם דלה דלה לנו. (ארוממך יי כי דליתני. قد) ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين. وذكر معه כמר מדלי (لانّه مشتقّ منه) وهو اسم الدلو[49]. ومن هذا الاصل בצל דליותיו תשכנה على زنة והריותיו יבקעו. יזל מים מדליו [يريد] اغصانه. وجائز ان يكون تاء הדלת תסב עלי צירה بدلا من هاء التأنيث كما [انّ] تاء אל השקת بدل من هاء لانّه (مشتقّ) من השקה. وان يكون الاصل [فيه] דליה على *التمام ודלה[50] على النقصان على زنة שנה. والدليل (على ذلك) عندى (قوله) וסגר דלתך على زنة כבש בן שנתו. وامّا قوله ויקב חר בדלתו فانّه لما كان *التاء من דלת[51] حرفا صلدا *شبّهوه بالاصلية فانزلوه منزلة[52] שמן *فى قولهم שמני[53] וקטרתי:

الدال واللام والحاء ותדלח מים. ולא תדלחם רגל אדם עוד. ופרסות בהמה לא תרחלם[54]:

الدال واللام والفاء ידלף הבית. דלף טורד. *حقيقة معنى هذه اللغة[55] الوكف. (وفى كلام الاوائل נותנין כלי תחת הדלף בשבת. وايضا פירות שדר הדלף לתוכן ובללן): وقد استعملت فى البكاء *كما قيل[56] אל אלוה דלפה עיני اى سالت بالدموع[57]. وقالوا على المبالغة דלפה[58] נפשי מתוגה (كانّها) *ذابت وانحلّت فسالت[59]: وربما كان المذهب فيه كالمذهب فى במסתרים תבכה נפשי على الاستعارة:

الدال واللام والقاف ודלקו בהם ואכלום. שפתים דלקים ולב רע. חציו לדלקים יפעל. هذه الالفاظ[60] غير متعدّية ومعناها الاشتعال[61]. فمعنى לדלקים *יפעל يصنعها مشتعلة برّاقة لمّاعة[62]. واللام فيه هى (اللام) الداخلة على المفعولين. والمعنى فى שפתים דלקים كالمعنى (فى قوله) ועל שפתיו כאש צרבת: ومن هذا المعنى اشتقّ ובדלקת. والثقيل المتعدّى הדלק האש[63]: ومعنى اخر כי דלקת אחרי. ההרים דלקונו. ידלק עני. מדלק אחרי פלשתים. والثقيل ידליקם. (وهو من المقلوب) والوجه יין ידלוקו[64] كما قال שכר ירדופו. ومعنى للجميع الاتباع:

الدال واللام والتاء הדלת תסב על צירה ربما كان *التاء فيه اصليّا غير[65] منقلب من هاء كما قلنا [قبل فى דלה]. (ومثله فى קשת גבורים). وجمعه[66] יניפו הדלתות. وايضا לפתח לפניו דלתים. هذا ايضا (جمع) لاستحالة المعنى (بكونه تثنية. الا تراه يقول) ושערים לא יסגרו الذى هو جمع[67]: שלש דלתות וארבעה[68] (ورقات): وامّا וסגר דלתך בעדך [على هذا المذهب] فشاذّ (عن) ויקב חר בדלתו. وربما كان אריתי מורי עם בשמי [ايضا] شاذّا عن וקנמן בשם מחציתו كشذوذ וסגר דלתך בעדך عن ויקב חר בדלתו[69]:

الدال والميم דם יחשב. ארץ אל תכסי דמי. מבוא בדמים. קול דמי אחיך[70] معروف. (ومثله כי חתן דמים

---

[39] R. נעלת. [40] O. כאלאסתעגאל. [41] O. נואלה. [42] O. مثل هذا. [43] O. לאנה. [44] Corrected in O.; orig. מאין. R. المرض. [45] O. במא; R. من قوله. [46] R. g. معناه الشيل والرفع. [47] R. وهو. [48] R. g. قفز ونطّ. [49] O. ללדלי. [50] R. תמאם דלה. [51] R. אלהא. [52] R. شبّهه بالاصل فانزله منزل. [53] O. ושמני. [54] R. g. قبل خوض وقيل نزح. [55] R. وهو. [56] R. كقوله. [57] R. بالدمع. [58] R. g. دنفت. [59] R. سالت ذابت وانحلّت. [60] R. الافعال. [61] R. אלאסתעמאל. [62] R. التلميع والتبريق. [63] R. g. كلّ اشتعال. [64] O. ידליקו. [65] R. אלהא אצליה אדא; O. אצלא. [66] MS. مثله. [67] O. الجمع. [68] R. g. وقد رأيت שלש דלתות וארבעה ثلث اربع ورقات. [69] R. g. الجميع مصراع وغلق وقيل ان לשקוד על דלתותי منه يريد النسخ. [70] R. g. دماء اخيك.

אתה לי תעני[71] انّك قتيل ميّت: واما) דמים לו. אין לו דמים. (אין לו דם فمعناه عندى لا) دية[72] (له كانّه قال אין לו כפר. وهو مجانس لقول الاوائل אל תעמד על המקח בשעה שאין לך דמים اى اذا لم يحضرك ثمن). ومن هذا المعنى (عندى) ויקר דמם בעיניו ويجلّ خطرهم عنده: משמוע דמים. אנשי[73] דמים. והסירותי דמיו מפיו. ודמיו עליו יטוש كلّه فى معنى الخنا والفحشاء[74] والمعاصى. (ومعنى) ודמיו עליו יטוש وخناه منتشر عليه ظاهر (منه. وهو فعل) غير متعدّ مثل ויטש על המחנה اى وانتشر:

الدال والميم المضاعف דמו עד הגיענו. קול דממה דקה. עורי לאבן דומם. (قد) ذكر (هذا مرسلا) من غير تفصيل فى (كتاب ذوات) المثلين (واستوفيناه فى المستلحق. ومن هذا المعنى טוב ויחיל ודומם: وذكر فى كتاب ذوات المثلين ايضا) ונדמו נאות השלום. כי יי אלהינו הדמנו: ومن هذا المعنى ידמו לשאול واحسب شدّة الدال (فيه) عوضا من المثل الساقط (واصله ידממו. ومثله عندى) ידמו למו עצתי اعنى بقولى انه[75] مثله *انّ اصله[76] ידממו ايضا فى معناه. الّا انّه[77] عند ابى زكرياء انفعال. وهذا قولى فى ונדמה שם *اعنى انّ اصله ונדממה فعوّضوا بالشدّة. الّا انّه عند ابى زكرياء انفعال. قال شدّت[78] الدال فى ונדמה שם لاندغام نون[79] الانفعال فيها وقامت الميم مقام ميمين. وقولنا نحن فيه اقيس[80]. وهذا[81] ايضا اعتقادى فى ויתמו ימי בכי اعنى انّ اصله ויתממו[82] (وذلك على غير راى ابى زكرياء):

الدال والميم والهاء לא דמה אליו. דמיתי לקאת מדבר. (قد) ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين (واستوفيناه نحن فى) المستلحق: ومن هذا المعنى חמת למו כדמות[83] חמת נחש. الّا انّه مباين[84] لقول الكتاب ודמות החיות فى انّ هذا عرض بسيط وذلك عرض متجسّم: ومن هذا المعنى (ايضا) אמך כגפן בדמך فى شبهك[85] وهو اسم ناقص مثل כי צו לצו קו לקו: ويقرب من هذا المعنى לך דומיה תהלה وتفسيره بك[86] المديحة لائقة: وذكر فى (كتاب) حروف اللين (ايضا) ודמיתי אמך. כי נדמה *כל עם[87] כנען. בדמי ימי אלכה ومعناه الهلاك: وذكر فيه ايضا והיה כאשר דמיתי[88]. אל תדמי בנפשך واستلحقنا (نحن) فى المستلحق على هذه الثلاث معان (معنى رابعا) وهو אלהים אל דמי לך. ואל תתנו דמי לו. ואל תדמינה. ולא תדמה[89]. ולא דומיה לי. وهذا اعنى ולא דומיה לי اسم. ومن هذا المعنى אך אל אלהים דומיה נפשי وهو صفة:

الدال والميم والنون כדמן על פני השדה כالزبل: واما כהדש מתבן במו מדמנה *فقد يظنّ[90] انّها مزبلة. *وما هو عندى الّا[91] اسم قرية *من قرى מואב لانّ النبواה فيهم هى التى يقول عنها[92] גם מדמן תדמי. والمعنى انهم يندقّون فى بلادهم كاندقاق[93] التبن فى البيدر. (وقوله במו מדמנה وان كان مخصوصا فالمراد به العموم:) واما נדדה מדמנה فقرية من قرى ישראל. *وربما كانت[94] التى يقول عنها[95] וצקלג ומדמנה [וסנסנה] وان اختلف[96] الضبط (.وما يبعد ان تكون الاشارة بقوله במו מדמנה اى التى من بلد ישראל وليس للمطالبة عن علّة هذا التخصيص معنى):

الدال والميم والعين ודמוע תדמע. ותרד עיני דמעה معروف [بالدمع]: מלאתך ודמעך (كناية) الزيت. والدمع عند العرب اسم لكل سائل (من ماء وغيره) ولذلك[97] يقولون للخمر دمعة الكرم:

الدال والنون والجيم כדונג מפני האש كالشمع[98]:

الدال والعين والكاف דעכו כפשתה כבו. ירעך נרו. والانفعال נדעכו[99] ממקומם. وما لم يسمّ فاعله דעכו כאש קוצים. معناه الانطفاء[1] (والخمود[2]). *ويحسن ان يكون דעכו באש קוצים فعلا ماضيا[3] مثل (שופט من) למשופטי אתחנן. (ومثل ואת הנערים יודעתי.) لانّ هذه اللغة لم نجدها متعدّية. وقوله[4] נדעכו ממקומם مجاز كما قيل וימחו מן הארץ (مجازا ايضا):

الدال والفاء والهاء תתן דופי عيب [وهو ناقص] على زنة מכלל יופי:

الدال والفاء والقاف ודפקום יום אחד. קול דודי

[71] MS. תענה. [72] R. ד״ה. [73] O. ומאנשי. [74] R. والفحش. [75] O. אני. [76] R. واصله. [77] R. لكنّه. [78] O. שדה. [79] Corrected; orig. מן. [80] MS. אקום. [81] R. لانّ الشدّة عوض من المثل الساقط وهو عند ابى زكرياء انفعال وهو. [82] R. g. الجميع سكوت. [83] R. g. كشبه. [84] R. متباين. [85] R. شبهتك. [86] O. لك. [87] R. מלך. [88] R. g. كما قدّرت وقصدت. [89] R. g. فسّر فيه ولا تفتر. [90] R. قيل. [91] R. واما انا فهو. [92] R. عندى وفيها قيل. [93] R. مثل اندقاق. [94] MS. كان. [95] R. وتلك المتقدّمة من قرى מואב وهذه هى. [96] O. אכאלף. [97] R. وكذلك. [98] R. هو الشمع. [99] R. g. تنحلّ. [1] O. אלאנפטא. [2] R. g. والانحلال. [3] R. وامكن ما يكون فعل. [4] R. وقيل.

דופק ומעناه الالحاح والكرّ. ومنه מתדפקים (על הדלת اى ملحّون فى دفع الباب وكسره. وكذلك يقال الترגום דחקין למתבר דשא). ومن[4] كلام العرب [دفقت الدابّة اى اسرعت و]دفقتها اى دفعتها:

الدال والقاف المضاعف עד אשר דק. השבלים הדקות. והדקות עמים רבים. *قد ذكر فى كتاب حروف اللين[5] ومعناه معروف[6]: وامّا או גבן או דק *فجاء الاثر انه[7] الاخفش *والخفش[8] فساد[9] فى جفن العين (وضيق فهو اذًا قريب من الاشتقاق الاول):

الدال والقاف والراء את אשר דקרו بعجوا والبعج[10] الشقّ. ודקרוהו אביהו ואמו. וידקר את שניהם. וידקרהו נערו. שלף חרבך ודקרני בו. כל הנמצא ידקר. والمفعول من بنية الثقيل אנשים מדקרים. ומדקרים בחוצותיה. (والاسم) כמדקרות חרב كبعجات السيف[11]:

الدال والراء ודר וסחרת فسّر[12] فيه مرمر:

الدال والراء المضاعف וקראתם דרור *هذه اللفظة تقع على حرّيّة الناس كما ترى. وتقع ايضا على صرف الضياع على اربابها فى שנת היובל كما قال יחזקאל וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא[13]: מר דרור *هو الخالص من المسك الحرّ اى الجيّد كما يقال الطين الحرّ لالينه واطيبه[14]: ודרור קן לה. כדרור לעוף *من الطائر[15] الطاهر خاصّة لقوله ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחך יי צבאות[16]:

الدال والراء والالف והיו דראון לכל בשר. לדראון עולם عار وعيب. وقد قيل عبرة. *والاصل فى راء והיו דראון التشديد على زنة[17] זכרון לבני ישראל:

الدال والراء والباء ולהציב הדרבן هى الحديدة (التى فى راس العصى) التى ينخس بها البقر (والحمير وتسمّى فارشا عند اهل المشرق على ما رأيت فى شرح الفاظ لبعضهم. وليست لفظة عربية بل هى دخيلة وهو الذى يقول عنه فى תלמוד השוכר את הפרה היכא דלא שני מאן משלם רב פפא אמר דינקיט פרשא משלם. ورأيت فى شرح מלמד בלישנא דרבנן פרשא. ورأيت لرب שרירא גאון דרבן כמו מחט גסה חד שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת חרישה שכל זמן שהוא הולך נכוחו במעגליו אינו מכאיבו וכל זמן שמתעקם יכנס בבשרו ומכאיבו נמצא מפיק אותו לתלמיו וזה הוא ששנינו מלמד שבולע את הדרבן ובלשון ישמעאל קורין אותו בבבל مهماز[18]). وجمعه[19] דברי חכמים כדרבונות (وهو على غير بنية الواحدة):

الدال والراء والجيم בסתר המדרגה. ונפלו המדרגות المدارج:

الدال والراء والكاف (דרך כוכב מיעקב.) אשר דרך בה ולבניו. אשר דרכה רגלך בה. אשר תדרך כף רגלכם. תדרכי נפשי עז. אשר תדרכו בה. כל דרך בה לא ירע. واسم المكان מדרך כף רגל. والثقيل فى (مثل) هذا المعنى לא הדריכוהו בני שחץ اى *לא דרכו בו: وربما كان مثله[20] והדריך בנעלים باضمار الفاعل (كما اضمر [فى] אם יחרש בבקרים. وقد ذكرنا جملة من هذا فى كتاب اللمع): والثقيل المتعدّى [منه] והדריך בנעלים. ידרך ענוים במשפט. וידריכם בדרך ישרה. בנתיבות לא ידעו אדריכם. מדריכך בדרך תלך. הדריכני באמתך(. ومعنى תדרכי נפשי עז هو قول الترגום فيه תמן דושישת נפש גיברהון בתקוף): والاسم דרך המלך נלך. עמדו על דרכים וראו. (وايضا) ומעקש דרכיו[21]: وقريب من هذا المعنى אתה תדרך[22] זית. כדרך בגת. הידד כדרכים יענה. יין ביקבים לא ידרך הדרך. ויבצרו את כרמיהם וידרכו. والثقيل כגרן עת הדריכה وهو مصدر وكسر الهاء مكان الفتح: ومن هذا المعنى דרכת בים סוסיך (تفسيره درست بالبحر خيلك يريد خيل المصريّين كما قيل عنهم וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים). وهذه الباء *للاستعانة وليست ظرفا على هذا[23]. ومن اجل ذلك قال חמר מים רבים (اى בחמר מים רבים والمعنى غشيتهم بماء البحر.

---

[4] R. وفى. [5] R. ذكر المتعدّى. [6] R. g. الاندقاق. [7] R. فهو. [8] MS. ואלאכפש. [9] R. وهو الفساد.
[10] R. وهو. [11] R. بالسيوف. [12] R. ترجم. [13] R. الحرّيّة. [14] R. مسك خالص. [15] Marg. in O. الّا انّه من الطائر; these words are not in the Heb. transl. [16] R. طائر طاهر كما ينطق اخر الפסוק קורא לכם דרור אל החרב. Marg. in O. قال בן בלעם لم يجد ابو الوليد فى قوله (MS. קו׳) انه طائر طاهر عوض قول الפסוק את מזבחך יי צב[אות] وانما هو راجع على قوله נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות وتفسير ذلك على ما اقول. انّ نفسى تشوّقت الى الحضور فى صحون ربّى والتسبيح والتمجيد عند مذابحه. وقوله גם צפור מצאה בית ודרור קן לה معترض بين الكلامين ومعناه فيه انّ الطائر قد اتّخذ وكرا حيث يجعل فراخا ووطنا يستقرّ فيه وانا لا مستقرّ لى بل فى حلّ وترح الدائمة. وهذا لا شكّ انه قاله فى وقت هروبه من قبل שאול. [17] R. ولولا الراء لاشتدّت مثل. [18] Corrected; orig. מהמאן. [19] R. وجمعها. [20] R. ومثله לא רכבוה; O. ומת׳. [21] R. g. للجميع سلوك وطرائق. [22] R. g. تدوس. [23] R. للاستعارة ليست ظرفا لانّ تفسيره درست بالبحر.

وقوله חמר מים רבים على هذا التلخيص بدل من قوله
בים) كانّه قال דרכת סוסיך בחמר מים רבים. وجائز ان
يكون الباء فى בים ظرفا. *فتكون ترجمة اللفظ وطيت
خيلك فى البحر خيل المصريّين[23] (بانبار من مياه عظام اى
باكداس والاصل בחמר מים רבים. وانما[24] نسب الخيل اليه
وان كانت للمصريّين لتأثيره الشنيع [فيها][25] وهى
اعنى الخيل فى هذين الوجهين مفعول بها): ويحتمل
ايضا (وجه اخر وهو) ان يكون [דרכת] من معنى אשר דרך
בה. ويكون סוסיך ابتداء لا مفعول به. ويكون [חמר מים
רבים خبر الابتداء. والتقدير דרכת בים וסוסיך[26] כחמר מים
רבים *يعنى مشيت فى البحر وجعلت خيلك ومراكبك[27]]
חמר מים רבים: ويصلح ان يكون פן[28] יאנף ותאבדו דרך من
معنى כדרך בנת (اى) فتبيدون درسا لكم وهتكا [كالمعنى
فى[29] כי השחית כל בשר] את דרכו על הארץ (افسد) سبيله
وطريقه (اى افسد سيرته). כדרך כל הארץ كسبيل (الناس
اى كعادتهم). ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים على
سبيل (المصريّين اى على ما تقدّم من فعله بهم). ומטהו
ישא עליך בדרך מצרים اى كسبيلهم (وعلى ما يصنعون
بك. ויבא הר אפרים) עד בית מיכה לעשות דרכו ليقضى
حاجته (وشغله). ومثله וכברתו מעשות דרכיך. דרכי ספרתי
ותענני. ודרכיך למחות מלכין ومساعيك[30] لضروب الشهوات
(والآراء الملهية). وجاءت لام למחות مفتوحة والوجه (ان
تكون مكسورة لانّها للاضافة كما جاءت لام מדור לדור
תחרב. קמוצה. والوجه) ان تكون بשוא مثل דור לדור
ישבח מעשיך: דרך קשתו *وتّرها اى جبر وترها ليرمى
بها[31]. ومثله כי דרכתי לי יהודה اى *وتّرتهم لارمى بهم[32]
اعدآءى. (وهذا) على سبيل المثل شبّههم بالقوس[33] (التى
يرمى بها). אל ידרך הדרך. וכל קשתותיו דרוכות. (وقد
قيل ידרך חציו כמו יתמוללו والمعنى على قدر ما يجعلها
فى وتر القوس ليرمى بها تنقصف وتنشق. وفى الكلام
اضمار كانّه قال כמו קש יתמוללו وهذا دعاء عليهم.)
والثقيل וידרכו את לשונם קשתם שקר وهو مخفّف الياء
واصله וידריכו: ואדרכמונים[34] (רבוא). דרכמונים (שש רבאות
ואלף). وقد[35] لخّصت بنية هتين اللفظتين فى باب
الابنية من كتاب اللمع. وامّا تفسيرها فهى[36] دنانير
*وتسمّى الدنانير فى המשנה דרכונות كقولهم[37] מצרפין
שקלים דרכונות מפני משוי הדרך:

الدال والراء والميم ים ודרום ירשה *هو الجنوب[38]
תרגום נגב[39]:

الدال والراء والشين (דרש דרש משה.) ודרשת
וחקרת ושאלת היטב. אדרש מיד כל חיה אדרשנו. לדרש
את יי. والانفعال נדרשתי ללא שאלו. والمصدر האדרש אדרש
الالف مكان هاء واصله ההדרש مثل. הנתן תנתן העיר
הזאת. האסף יאסף עליך כל ישראל. ואם האכל יאכל.
وقد ذكرت ذلك[40] فى المستلحق فى باب רום وانكرت
هناك قول ابى زكرياء انّ الالف فيه للمتكلّم. דרש
נא כיום. ודרשו את שלום העיר. معنى لجميع البحث
والطلاب والسؤال[41]: דרושים לכל חפציהם بيّنة مفسّرة[42]
ملخّصة[43] فى كل ما يراد منها. جمع חפץ اسم:
واجود من هذا (عندى) ان اقول بيّنة عند جميع
الراغبين فيها. ويكون مضاف החפצים ליראה את שמך
(كما قيل) فى اضافة זקנים. זקניכם ושטריכם[44]. ومنه הנם
כתובים *על מדרש ספר המלכים. وايضا הנם כתובים במדרש
עדו הנביא فى تلخيص سير الملوك فى مكان تبيينه
وتلخيصه: ومن هذا المعنى قيل זה מדרש דרש ר׳ אלעזר
בן עזריה בכרם ביבנה اى بيّنة باعلان. انما قلت باعلان
لانّ هذه اللغة تقتضى هذا المعنى على ما رأيته لراس
המתיבה שמואל בן חפני رحمة الله عليه فى المدخل الى
התלמוד فى شرحه لقولهم דרש ר׳ פל[ני]: ويحتمل ان
يكون דרושים من المعنى الاول وتكون ترجمته متيسّرة
لجميع الراغبين. فسّرته متيسّرة من قوله נדרשתי ללא
שאלו الذى تفسيره تعرّضت وتيسّرت. وقلت فى לכל
חפציהם لجميع الراغبين فيها لانّى جعلته مضاف החפצים
ליראה את שמך وان كان قلّ ما يتغيّر هذا المثال عند
اضافته الى الضمائر. وامّا عند الاضافة الى الاسماء الظاهرة
فقد يتغيّر كما هو بيّن فى كتاب اللمع فى باب

---

[23] R. فيكون المعنى فى البحر ويعنى عن خيل المصريّين. [24] Corrected; orig. ואמא. [25] Illegible in the MS. [26] MS. סוסיך. [27] Supplied from the Heb. translation. [28] R. فى. [29] R. has not the last three words; كالمعنى فى is supplied from the Heb. translation. [30] Corrected in O.; orig. וסאעיך. [31] R. اوتر. [32] R. وتّرتها لارمى لى بها. [33] O. באלקוה. [34] R. לאדרכמונים. [35] R. قد. [36] R. تفسيره فهو. [37] R. وكذلك قيل فى המשנה. [38] Corrected in O.; orig. הו אלתימן. R. وهو תימן. [39] R. נגבה; R. g. يريد الجنوب. [40] R. هذا. [41] R. has all three nouns without the article. [42] R. ميسّرة. [43] O. מכלצה. [44] R. adds חכמים חכמיכם.

الاضافة. الّا انّى قد قلت قبيلا انه مثل זקנים. זקניכם ושטריכם[45]:

الدال والشين والالف

*כי דשאו נאות מדבר اعشبت[46] والثقيل הדשיא. תדשא הארץ[47]:

الدال والشين والنون

ואכל ושבע ודשן (فعل ماض). והיה דשן ושמן صفة. والجمع דשנים ורעננים יהיו. כל דשני ארץ. والاسم ותתענג בדשן נפשכם. والثقيل דשנת בשמן ראשי. תדשן עצם. מחלב ידשן. נפש ברכה תדשן. وامّا הדשנה מחלב فقد ذكرته فى (كتاب) اللمع (من هذا الديوان) فى (ذكر) الالفاظ الخارجة عن القياس[48]: ודשנו את המזבח[49] يزيلون رماده ومصدره ועשית סירותיו לדשנו. ועולתך ידשנה סלה يرمّدها اى يحرقها ويصيّرها[50] رمادا. والهاء مزيدة *فيه للمبالغة[51] على ما بيّنّا فى باب التصريف من كتاب اللمع (. אל מקום הדשן):

الدال والتاء

דת ודין (سنّة). وجمعه ודתיהם שנות מכל עם. ואת דתי המלך سنن. אחת דתו [حكمه]. כדת היום على حسب (ما صنع) اليوم. והדת נתנה العهد[52]. (ومثله) דבר המלך ודתו. את דתי המלך. אשר לא כדת بغير عهد:

ومن رباعي هذا الحرف

וקוץ ודרדר *هو من اصناف الشوك. وفى בראשית דר׳ הושעיה ודרדר אילו עכביות يريد العكوب[53] وهو الخرشف[54]. وقال רב שרירא גאון فى تفسير الفاظ מי שאחזו קורדיאקוס דרדרא هو الדרדר المذكور فى الתורה ويقال له فى العراق كنجر[55] وعليه عوسج[56] يقشر ويؤكل داخله. اراد بقوله عليه عوسج عليه شوك لانّ العوسج انما يقال على شجر ما ذى شوك. والكنجر[57] هو الذى يقال القناريه عندنا وهو ضرب من الخرشف[58]:

∗ تمّ حرف الدال بحمد الله[59] ∗

---

[45] R. במדרש הנביא עדוא فى كتاب تبيينه. وايضا הנם כתובים על מדרש ספר המלכים فى كتاب تلخيص الملوك. ومن هذا المعنى قيل בית המדרש اى موضع التبيين والتفسير. נדרשתי ללא שאלו تعرّضت وتيسّرت. وكذلك شرح رأس المتיבה שמואל בן חפני ז״ל فى مدخل التلמود لقوله דרש פל׳. وقد بيّنت فى اللمع ما تغيّر (MS. תנייר) عند الاضافة اعنى لكل חפציהם وغيره. [46] Marg. in O. مفتطع (so) من דשא وعلى بنية الثقيل (MS. לתקול) תדשא הארץ وهو بمعنى תוצא הארץ هو الكلأ. [47] R. דשא عشب; R. g. اذ لا يقع الشجر بين (MS. בית) الדשא. الا (MS. אלי) تراه يقول תוצא הארץ דשא والعشب. [48] R. g. دسومة وسمن. [49] Marg. in O. مأخوذ من דשן. وهكذا تقول العرب (הדא?) قضبت (MS. קבצת) الكرم اى قطعت قضبانه. [50] R. وتصير. [51] R. مثل ואקראה לך. [52] O. عهد. [53] So MS. [54] Corrected אלחרשף. [55] MS. כנגר. [56] MS. עליה אלאוסג. [57] MS. ואלכנגר. [58] R. صنف من الشوك وفى בראשית דר׳ אושעיה هو الخرسف. وقال רב שרירא ז״ל ان يقال له الكنجر (אלכנגר) وعليه عوسج يقشر والعوסج هو الشوك. [59] R. تمّت المقالة الرابعة بعون الله.

* المقالة الخامسة [من كتاب الاصول] فى حرف الهاء *

الهاء المضاعف הילילו הה[1] ליום. وقد زادوا فيه الفا[2] (فى اكثر كلامهم) فقالوا אהה[3] *وهى للتحزّن[4]). ويجانس[5] اللفظ العربى فى قولهم تأوّه فلان أُهّة بضمّ الهمزة وتشديد الهاء. وآهة ايضا بمدّ الهمزة وتخفيف الهاء):

الهاء والالف הא לכם[6] זרע معنى (هذه) اللفظة (هو) التنبيه[7] للمخاطب (على ما سيورد المخاطب عليه) مثل (قوله) וגם אני הא (דרכך الذى هو تنبيه على قوله لهم דרכך בראש נתתי). وفى قوله הא לכם זרע اضمار والتقدير הא קחו לכם (זרע) او הא נתתי לכם זרע:

الهاء والباء واللام אחרי ההבל ויהבלו. הבל המה. הבל הבלים. والثقيل المتعدّى מהבילים המה[8]:

الهاء والباء والنون קרנות שן והובנים هو الابنوس *فى ترجمة רב האיי גאון. وقال فيه الתרגום וטוסין[9]:

الهاء والباء والراء הברי שמים *ما يبعد عندى ان تكون الهاء هنا مكان حاء וחבר חבר[10]:

الهاء والجيم والهاء והגיתי[11] בכל פעליך. قد ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين واستوفيناه فى المستلحق. واستلحقنا[12] عليه معنى اخر وهو הגו סגים מכסף. (ومنه) הגו רשע לפני מלך. ومعناه ازالة وازاحة وتنحية:

الهاء والجيم والنون הנדרת הגינה (تفسير הגינה عندى) مقوّمة مستقيمة نعت للדרך (المذكورة). يقول ان بازاء الجدار طريق مستقيمة. واشتقاقها[13] من قول الاوائل עשה שלא כהוגן (اى واجب مستقيم):

الهاء والدال المضاعف הידד כדרכים יענה. לא ידרך הידד(. הידד לא הידד) هذه كلمة يستعملها الدراسون[14] للعتب على سبيل الحثّ لانفسهم على الدرس ولا اشتقاق لها من شئ. والياء (فيها) مزيدة كزيادتها فى היכל (وغيره): وهذا اللفظ وهذا المعنى (مجانسان) لقول العرب (عند حثّهم الابل على السير هِيدِ بكسر الهاء والدال: وربما كان ايضا مجانسا لقولهم) هدّ الشئ اذا هدمه واذا كسره. فيكون معناه كسرا *وهدما[15] وذلك على سبيل الحثّ ايضا[16]:

الهاء والدال والهاء (גמול ידו הדה) قد ذكر فى كتاب حروف اللين. *وفى باب الياء والدال والهاء ايضا مع ידו אליה[17]:

الهاء والدال والكاف והדוך רשעים [תחתם][18]:

الهاء والدال والميم והארץ הדום[19] רגלי. הדום לרגליך:

الهاء والدال والسين (והדס ועץ שמן.) והוא עמד בין ההדסים هو الآس(. واهل اليمن يقولون للآس الهدس بالدال غير المعجمة):

الهاء والدال والفاء בלא איבה הדפו. והדפתיך ממצבך. והות רשעים יהדף. בצד ובכתף תהדפו. ואם בשנאה יהדפנו. יהדפוהו מאור אל חשך. להדף את כל איביך. ויגש נחזי להדפה[20]:

الهاء والدال والراء והדרת[21] פני זקן. ודל לא תהדר

---

[1] Marg. in O. قال בן בלע׳ من الحروف. وربما كانت مختصرة من אהה. [2] R. الالف. [3] R. g. اه. [4] O. وهو التحزّن. [5] MS. وتجانس. [6] R. g. ها لكم. [7] R. تنبيه. [8] R. g. هباء وغرور. [9] O. תרג; R. وهكذا ترجمه רב האיי ז״ל אלתדרוסין. [10] R. وهم المنجّمون. [11] R. g. هجّ. [12] O. ואסתלחקנאה. [13] R. مشتقّ. [14] O. الدارسون. [15] MS. הרמא. [16] R. كسرا. [17] R. ידו הדה. ועל לבושי ידו גורל; R. g. معناه الالقاء والطرح والرمى. [18] R. g. دقّ ورضّ. [19] R. g. موطأ. [20] R. g. دفع وازاحة. [21] R. g. الابتهاج والبهجة.

בריבו. הדור בלבושו: פרי עץ הדר[22] صفة: לא תאר לו ולא הדר اسم. ومثله קול יי בהדר. בהדרי אשר שמתי עליך: والانفعال פני זקנים לא נהדרו: والافتعال אל תתהדר לפני מלך. معناه للجمال[23] والتجمّل: (وقد قيل فى הדר اعنى قوله פרי עץ הדר انه اسم لشجرة الاترجّ:) והדורים אישר المراجع والمعاطف من *قول الاوائل[24] (הדרנא דקרתא اى ما يدور ويحيط بها. ومن قولهم ايضا) הדר אמ׳ רבה[25] (اى انصرف وقال كذا). ومثله בתר דבעיה הדר פשטיה اى (عاد وشرحها. فيريد بقوله והדורים אישר) الطرق[26] المعوجّة *الصعبة التى هى كانّها منثنية للتعاطف الذى فيها. وعلى هذا المذهب قال الתרגום فى והיה העקוב למישור. ויהא כפלא למישרא الذى كانّه مضاعف منطوٍ منثنٍ للانعطاف الذى فيه. وقال ايضا ומעקשים למישור فهذا ثبت[27]:

الهاء والواو הוא[28] הדבר ضمير الغائب المذكر[29]. (وقد ينعت به للتخصيص والتأكيد ولا يكتب دون الالف اصطلاحا منهم عليه كما قيل ועבד הלוי הוא تفسيره [ويخدم] الלוי نفسه لا غيره من ישראל خدمة خباء المحضر. اما تراه يقول ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד تفسير اللفظ ولا يقرب بعد بنو[30] ישראל من خباء المحضر فيحتملون[31] ذنبا ويموتون بل الليوانيّون انفسهم يخدمون خدمة [خباء] المحضر وهم يحملون[32] ذنبهم ان اخطئوا فى خدمتهم[33] لا غيرهم: הו הו كلمة تكون للندبة):

الهاء والواو والدال (ולא נתנו עליו הוד[34] מלכות. כסוס הודו במלחמה. ויהי כזית הודו بهاء وجلالة. ومثله והשמיע יי) את הוד קולו. הוד נחרו אימה: ومن هذا المعنى (عندى) ולא הד הרים وهو صفة على زنة מת ולץ[35]. والمعنى ولا ينجيهم من هذا البلاء[36] عظيم الجبال[37] (وجليلها). اى (انهم) لا يمتنعون من العدوّ *بحصانة جبالهم ومناعة حصونهم[38]:

الهاء والواو والهاء הוה[39] להם למלך. قد ذكرت[40] (هذه اللغة) فى كتاب حروف اللين فى (نفس) باب היה: ومنه הוות תחשב לשונך[41]. והות רשעים [יהדף]. اى ما يحدثونه[42] ويكوّنونه من الشرّ. وايضا יעז בהותו:

الهاء والواو والياء הוי הוי ונוסו. הוי אשור שבט אפי هذا نداء لمن تباعد [وتراخى عنك]: ويكون له موضع اخر يكون للندبة[43] بمعنى הו [הו] وذلك مثل הוי אחי והוי אחות. הוי כי גדול היום ההוא. *והוי אדון[44]. والياء[45] فى كلا المعنيين زائدة لمدّ الصوت والمعنيان مشتركان فى النداء فانّ المندوب[46] منادا ايضا: وقد يكون للذمّ والتقبيح [مثل] הוי משכי עון בחבלי שוא. הוי גבורים לשתות יין. הוי האמרים לרע (كانّه يقول قبحا لهاؤلاء):

الهاء والواو والميم ויהם את מחנה מצרים. ויהם יי את סיסרא. قد ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين: وطوى فى درجه אריד בשיחי ואהימה. תהימנה מאדם وهما معنيان. وذلك انّ معنى ויהם יי *كسر كما قال فيه[47] الתרגום ותבר. ومعنى ואהימה واصرخ وهو[48] ايضا معنى תהימנה اى انّ *جلبة مدنهم وضوضاتها[49] وصرختها تسمع من كثرة البشر فيها. وهذا ممّا فاتنا [تشكيكه] (على ابى زكرياء) فى المستلحق(: فان احتجّ له محتجّ فقال لم يطوه فى درج ויהם יי بل هو عنده معنى اخر وزعم انّ فى قوله وفى هذا الاصل فعل ثقيل انّه[50] انما يريد معنى اخر. ولو اراد انه من معنى ויהם יי لقال وفى هذا المعنى فعل ثقيل. اريناه قوله فى باب אבד وفى هذا الاصل فعل ثقيل وهو يريد فى ذلك المعنى نفسه وكذلك فى باب אהב وغيرهما: ولفظ ואהימה. תהימנה مجانس للّفظ العربى اذ يقولون هائم يهيم والقوم يهيمون اى يضجّون ويصرخون باصوات غير بيّنة):

الهاء والواو والنون כל הון יקר נמצא. תמכר עמך בלא הון. *ברוב הונך ומערביך تفسيره مال[51]. (לא אמרו הון.) לא אמרה הון *حسب. يقال حسبنى كذلك اى كفانى[52]:

---

[22] R. g. قيل انّ הדר اترجّ. [23] R. الفخر. [24] R. قولهم. [25] R. רבא. [26] O. אלטריק. [27] R. يقوّمها على مذهب והיה העקוב למישור. ומעקשים למישור. [28] R. g. هو. [29] The Heb. transl. has not the passage added from O.; R. g. continues مثل הוא הדבר. הוא הכה. وقد تكون للشخص نفسه لا غيره مثل ועבד הלוי הוא: יאמרו הו הו كلمة فى معنى الندب. [30] MS. בני. [31] MS. פיחתמלוא. [32] Corrected; orig. יחתמלון. [33] MS. כדמהם. [34] Marg. in O. ל בן בלע׳ בצר והוד اسم رجل. [35] R. לץ. [36] R. אלמעני. [37] O. גבאל. [38] R. فى حصانته: הוד מלכות. כסוס הודו جلالته. [39] R. g. كن. [40] R. ذكر. [41] R. לשוניך. [42] R. يستحدثونه. [43] R. للندب. [44] R. הוי אדון והוי הודו. [45] R. ואלהא. [46] O. المندب. [47] R. وكسر كقول. [48] R. وهى. [49] MS. וצוצאתהם; R. גלבת מדינתהא. [50] Corrected; orig. לאנה. [51] R. هو المال. [52] R. الكفاية.

الهاء والزاى والهاء הזים[50] שכבים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وقال فيه الתרגום נימין[51] שכבין وهو وصف للכלבים. وذلك انّ الكلب ناعس[52] ابدا (حتى انّ العرب تضرب به المثل مطل كنعاس الكلب. ويقولون هو انوم من الكلب):

الهاء والياء קינים והגה והי نوح[53] وندب: היא האשה ضمير المؤنّث الغائب:

الهاء والياء والهاء[54] (הוא היה גבור ציד. אני אהיה לו לאב.) قد ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين واستوفيناه (نحن) فى المستلحق. وذكر فيه ايضا נהייתי[55] ונחליתי:

الهاء والياء والكاف והיך יוכל עבד אדני. الهاء مبدلة[56] من *الف איך[57]:

الهاء والياء والنون ותהינו[58] לעלות ההרה [ذكر فى كتاب حروف اللين]: ومعنى اخر ושמן שלישית ההין *هو اسم مكيال يكون وزن ما يحمل الف درهم ومائتى درهم كيلا وهو كيل للمائع[59]. وترجم فيه قِسط:

الهاء والكاف اللام היכל יי. *والياء فيه زائدة للالحاق[60]. والجمع ויבן היכלות. כהיכלי מלך[61]:

الهاء والكاف والراء ולא תבושו תהכרו[62] لا تهكرون[63] منّى اى يشتدّ عجبهم منّى(. والهكر بفتح الكاف اشدّ التعجّب فى كلام العرب: وربما كان مجانسا لقول العرب ايضا كهرت الرجل اى استقبلته بعبوس ونكرة وان كان الكاف فيه قبل الهاء):

الهاء واللام المضاعف שבע ביום הללתיך. (قد) ذكر (هذا المعنى) فى كتاب ذوات المثلين واستلحقنا[64] نحن فى المستلحق (الافتعال). واغفلنا ان *نستلحق فيه[65] ما لم يسمّ فاعله (وهو) ובתולותיו לא הוללו. העיר ההללה[66]. وذكر فيه ايضا אמרתי להללים אל תהלו (واستوفيناه نحن ايضا فى المستلحق): وانا استحسن (الآن[67]) ان يكون[68] معنى ויתהולל בידם. כי העשק יהולל חכם *منحرفا قليلا[69] عن معنى אמרתי להוללים(. כי קנאתי בהללים). לא יתיצבו הוללים لاقتران هذه وما اشبهها مع רשעים *او مع[70] פועלי און[71]: وذكر (ايضا) فيه לא יהלו אורם. בהלו נרו עלי ראשי [وشكّكنا نحن عليه فى المستلحق قوله בהלו נרו] من جهة التصريف لا من جهة المعنى[72](: ومن هذا المعنى ותהלתו מלאה הארץ وليس مثل ישמיע כל תהלתו. فانّ تفسير כל תהלתו مدحته وتفسير ותהלתו מלאה הארץ لألآءه اى ضياءه): وفى الاصل معنى اخر ايضا (لم يذكره ابو زكرياء وفاتنا نحن استلحاقه فى المستلحق) وهو קדש הללים ליי. ויעשו הלולים. *وهو من معنى[73] الفرح والطرب والسرور: ومن هذا المعنى عندى אל תהלו وهو يجانس الاهلال عند العرب وهو رفع الصوت[74]: ومن هذا المعنى (عندى ايضا) להתהלל עם נחלתך [كما] قال לשמח בשמחת גויך (وهذا وجه عجيب جدّا: ومن هذا المعنى ايضا יתהללו הרכב تفسيره تمرج المراكب. ومثله עלו הסוסים והתהוללו הרכב معناه اصعدى ياايّتها الخيل وامرحى ياايّتها المراكب. والمرح[75] شدّة الفرح حتى يجاوز قدره. وعلى هذا المذهب قوله[76] יחפרו בעמק וישיש בכח):

الهاء واللام والالف ומיום השמיני והלאה (من اليوم الثامن فما) هنالك اى فما بعده. ויאמרו גש הלאה *تنحّ من[77] هنالك كما تقول العرب حطّنى القضاء[78] اى تباعد عنّى. והלפת משם והלאה وتجوز من ثمّ الى ما هنالك اى الى (ما) بعد ذلك المكان. והגליתי אתכם מהלאה לדמשק واجليتكم[79] الى ما *بعد דמשק الى ما وراءها يعنى العراق[80]. והנהלאה לגוי עזום (النائية القاصية) المتباعدة. النون فيه للانفعال. *ومن الدليل البيّن على ما فسّرنا[81] והנהלאה انه مردود على قوله[82] אספה הצלעה והנדחה אקבצה. (الا تراه يقول ושמתי את הצלעה לשארית

---

[50] R. g. وقيل نعاس. [51] R. נומן. [52] R. نائم. [53] R. نواح. [54] R. g. היה יהיו كان ويكون. [55] R. g. ضعفت. [56] O. المبدلة. [57] R. الالف; R. g. والمعنى كيف. [58] R. g. قال فيه الתרגום ושריתון اى وابتدئتم فى الصعود. وكذلك תרגום ראה החלותי. חזי דשריתו. وقال قوم واتّقحت[م]. وقيل فيه وبادرتم. [59] R. كيل يحمل الف ومائتى درهم. [60] R. الياء مزيدة. [61] R. g. هيكل وهياكل اى قصور. [62] R. g. تبهتونى وقيل تهزءوا بى. [63] R. תהכרון. [64] O. ואסתלחקנאה. [65] R. נלחק. [66] R. g. مد[ح]. [67] Corrected; orig. אלא. [68] R. continues من. [69] R. מנחרפא קליל. [70] R. ومع. [71] R. g. سخافة ومجانة. [72] R. g. ضياء ولمع; another gloss قيل انّ הילל اسم كوكب. وذلك لضياءه ووضحه. [73] R. فى معنى. [74] R. g. وقيل ان منه והתהוללו הרכב. [75] Corrected; orig. ואלמחי. [76] MS. قول. [77] R. תנחי מן; O. الى ما. [78] R. אלקני. [79] O. واجليكم. [80] R. وراء דמשק اى الى مكان بعيد. [81] MS. פסרנאה. [82] R. كما قال.

והנהלאה לנוי עצום) فجعل *והנהלאה بازاء והנדחה[83] (لانّه فى معناه):

الهاء واللام والكاف הלך בדרך מרחוק. אשר הלכו אתו. קדם אהלוך ואיננו. מפיו לפידים יהלכו. ותהלך אש. ולשונם תהלך בארץ. הלכו אל תעמדו. ההלך לפניכם בדרך. הלוך הלכו העצים. הליכות עולם לו. צופיה הליכות ביתה. הליכות שבא(. הליכות אלי מלכי בקדש). ברחוין הליכי בחומה. ונתתי לך מהלכים. هذه كلّها ظروف مكان كما تقول[84] مسالك[85]: واسم الفعل עד מתי יהיה מהלכך. מהלך יום אחד: ومن هذا اشتقّ لرجل غريب הלך وهو صفة (كما قيل ויבא הלך לאיש העשיר. واشتقّ ايضا) للسيل והנה הלך[86] דבש واذا بأتىّ من عسل. وهكذا تقول العرب للرجل الغريب اتىّ *واتاوىّ. وانما قيل للسيل وللغريب اتىّ واتاوىّ لانّهما ياتيان من موضع[87] بعيد: ومن هذا المعنى اشتقّ (ايضا) ותהלוכות לימין اى سائرة وهو[88] صفة على زنة ותעלולים ימשלו בם: والانفعال כצל כנטותו[89] נהלכתי. والثقيل غير المتعدّى ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני. לאור חציך יהלכו. באפלות נהלך. والافتعال והתהלכתי [באמתך]. מתהלך בגן. (والمتعدّى[90] ערום הלכו בלי לבוש: وقريب من هذا المعنى) את אלהים התהלך נח. התהלך לפני והיה תמים معناه المسير فى *طاعة الله[91]:

الهاء واللام والميم אז הלמו[92] עקבי סוס غير متعدّ (بمعنى) נהלמו. والمصدر *והנה ההמון נמוג וילך והלום. يقول واذا بالعسكر مضطرب منكسر وكل ما مرّ انكسر. والتقدير וילך הלוך והלום على زنة ויכלת עמד الذى هو ايضا مصدر. والمراد بهذا الكسر هو انهزامهم وقتل بعضهم بعضا على ما قيل عنهم והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד[93]: والمتعدّى من هذا المعنى הלמוני בל ידעתי: בכשיל וכלפות יהלומון. את הלם פעם. [הלומי יין.] ופיו למהלומות יקרא كلّه كسر ورضّ: وامّا להלמות עמלים (فهى) الآلة التى يكسر بها (كالميجنة وما اشبهها[94]): ومن هذا المعنى (ايضا قوله) לכן ישוב עמו הלם وتلخيص ذلك انّه لمّا وصف ضجر الصالحين بما يشاهدونه من حسن حال الطالحين (ورفاهة[95] عيشهم وانبساط ايديهم والسنتهم فى كل ما يحبّونه ولا يتعذّر عليهم[96] شىء من مراداتهم.) *ذلك قوله[97] כי קנאתי בהללים (שלום רשעים אראה) כי אין חרצבות למותם בעמל אנוש אינמו לכן ענקתמו גאוה יצא מחלב עינימו ימיקו וידברו (ברע עשק) שתו בשמים פיהם. قال عن الصالحين (انهم) قد يكادون[98] يشكّون فى ايمانهم[99] عند ما يبصرون هذا. وذلك [قوله] לכן ישוב עמו הלום ואמרו איכה ידע אל הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי ואהי נגוע כל היום. فمن اجل هذا الضجر والقلق قال فى اول المزמור ואני כמעט נטוי רגלי (כי קנאתי בהללים. وقوله אך ריק זכיתי לבבי הנה אלה רשעים) شبيه بقول القائلين [אמרתם] שוא עבד אלהים. وقوله כי קנאתי בהוללים شبيه بقولهم (ועתה אנחנו מאשרים זדים. وما افتتح به المزמור من قوله אך טוב לישראל אלהים شبيه بقولهم) אז נדברו יראי יי איש אל רעהו והיו לי אמר יי צבאות(. معنى هذين الفصلين واحد. فترجمة לכן ישוב עמו הלום ומי מלא ימצו למו فلذلك يعود شعبه كسرا وتسيل منهم مياه جمّة يريد بالبكاء). وقوله הלום انما هو مصدر فى موضع المفعول (اى منكسر النفس فى التقوى مريض اليقين. ووجه اللفظ ان، يكون הלום بمدّ[1] الهاء بالקמץ وبتحريك *اللام بالשרק[2] وبسبب هذه اللفظة قد لخّصت معنى هذا الفصل كلّه): [אל תקרב הלום. מי הביאך הלום הנא: נפך ספיר ויהלום فيروزج]:

الهاء والميم הם יצאו את העיר. המה הגבורים. وقد *ضاعفوا הם تكثيرا وتأكيدا فى قولهم[3] ולא מהמהם. للجميع ضمير الغائب المذكّر[4]:

الهاء والميم المضاعف והמם גלגל עגלתו. قد ذكر (هذا المعنى) فى كتاب ذوات المثلين. وخصّ ابو زكرياء ברק ויהם(. ויהם את מחנה מצרים). ויהם יי את סיסרא باعتلال العين. وجائز ان تكون من (ذوات) المثلين حملا (لها) على قياسه اذ يقول وقد يسقط واو المدّ من

83 O. הנהלאה...הנדחה. 84 O. قال. 85 R. g. مضىّ وسلوك. 86 R. g. سيل. 87 R. لانّه يأتى من بلد. 88 R. وهى. 89 R. בנטותו. 90 MS. المتعدّى. 91 R. الطاعة; R. g. المعانى قريبة. 92 R. g. قيل تبهّجت. 93 R. והולך והלום على زنة ויכלת עמד واذا بالعسكر منكسر كلّما مرّ انكسر والمراد به الانهزام. 94 MS. כאלמיגי ומא אשבהה. 95 Corrected; orig. ופאהה. 96 This word is added by the later hand. 97 R. وذلك. 98 O. يكاد. 99 R. איאמהם. 1 Corrected; orig. פמר. 2 Added by the later hand. 3 R. صاعفوه وقالوا. 4 O. גיב אלמדכרין.

يסב واصحابه اذا[4] لحق بها واو العطف المفتوحة الدالّة على الفعل الماضى ويبقى ما[5] قبلها *مضموما دالّة[6] على سقوطها [مثل] ונסב את הר שעיר. ויחם בשר הילד. ויבל לחמרים [وغيره]. فان انقطع الكلام ووقف به رجعت واو المدّ. فعلى هذا القياس يجوز ان يقول[7] انها من (ذوات) المثلين. وان كنت ما اذكر (انا) فى الافعال ذوات المثلين المعطوفة ما وقع *فى الوقف[8] ورجع فيه واو المدّ وانما[9] يعرض هذا فى الافعال المعتلّة العين خاصّة حسبك انه قيل *ויקח מהם ויחם בٍקמצות[10] وهو זקף والזקפות[11] للوقف. فان كان ذلك غير موجود *وما هو[12] غير موجود اصلا[13] فغير جائز ان يقال فى ברק ויהם الّا انّه معتلّ (العين). وجائز[14] فى ויהם את מחנה. (ויהם יי את סיסרא) القولان جميعا وبقى[15] الشكّ على ابى زكرياء فى ما ادّعاه من رجوع واو المدّ الى هذه الافعال فى الوقف[16]:

الهاء والميم والهاء המו גוים. כמהות ימים יהמיון. (قد) ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين وشكّكنا نحن عليه فى كتاب التقريب والتسهيل *فى עיר הומיה[17] من جهة النحو[18]:

الهاء والميم واللام (לקול המולה גדולה.) קול המולה כקול [جماعة]:

الهاء والميم والنون יען המנכם מן הגוים (هو) على زنة יען אמרך את שני הגוים (النون بازاء الراء فهو اذًا لام الفعل.) *وامّا تفسيره فيجب ان يكون اسرافكم واكثاركم[19]: وما يبعد *عندى كون אב המון[20] גוים وما اشبهه من هذا المعنى. الّا ان يراد به المعنى الذى تريده العرب بالهِلْثاء بكسر الهاء واسكان اللام وبالثاء بثلاث نقط وهى الجماعة قد علت اصواتهم. يقال جاء فى هلثاء من اصحابه. فهو على هذا[21] من باب המו גוים كما زعم ابو زكرياء. وممّا يقوّى هذا المذهب قوله הוי המון עמים רבים כמהות[22] ימים יהמיון (ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון). فاشتقّ המון من יהמיון كما (اشتقّ) שאון من ישאון. والمذهب فى تسميتهم للجماعة التى تعلو[23] اصواتهم[24] המון كالمذهب فى تسميتهم المحجّات المعمورة التى تعلو فيها اصوات المارّة بها הומיות: وامّا قوله כל ההמון הזה אשר הכינונו[25] فمعناه[26] الذى له ذكر عظيم وطنين كبير لكثرته: (ومعنى כי קול המון הגשם غزارته وكثرته.) ومثله טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים *وكذلك ما اشبهه[27]:

الهاء والميم والسين כקדח אש המסים[28] اقرب التراجم فيه الهشيم وهو العشب اليابس:

الهاء والميم والراء בהמורות בל יקומו ربما كان مجانسا لقول العرب همر الماء (وانهمر اذا انصبّ اى يقعون فى ما لا يطيقون القيام فيه[29] والخروج عنه[30]):

الهاء والنون[31] הן[32] אני כפיך לאל: وتزاد عليه الهاء فيقال והנה אנכי עמך: [وقد] تتّصل به الضمائر كما قيل[33] *הנני שולח[34]. והנו נצב. *והנך מבקש[35]. [הנך היה.] והנכם היום. [והנה אנחנו. הנה. הנם.] הננו ועלינו. *والمعنى ها نحن[36]. وقد تكون (הן و)הנה بمعنى كان كذا وكذا مثل (הן פראים במדבר ראיתי.) והנה הכרמל. והנה מן היאר. והנה אנחנו מאלמים אלמים. והנה גפן לפני. معناها كلّها كان كذا وكذا: וראו הן היתה כזאת هل كان مثل هذه القضية[37] ومثله הן נזבח את תועבת מצרים. وايضا הן גור יגור(. وقد فسّرناه فى ذكرنا גור יגור): הנה יום בא ליי حرف استئناف[38] اى سيكون[39] كذا وكذا: وتكون הנה للمفاجأة[40] مثل והנה שרופה באש. והנה נטושים על פני כל הארץ. והנה שאול נשען על חניתו. והנה הרכב אשר מלאך שלוח אליהם[41] והנה באו (معنى) هذه[42] وما اشبهها واذا بكذا [وكذا]: وتكون הן ضمير الجمع المؤنّث مثل

[4] O. وامثاله اذ. [5] O. מן. [6] O. ممدودا دالًا. [7] O. يقال. [8] Corrected in O.; orig. באלוקף. [9] O. انما; orig. in R. وقد. [10] R. אף יקח מהם ويحسن بٍקמין. [11] R. وٍזקף. [12] O. كما انه. [13] R. אוצלה. [14] O. وجاز. [15] R. ووقع. [16] R. g. لجميع اهامة وتكسير. [17] R. قوله فيه. [18] R. g. التفسير هيجان; another gloss وامّا בראש הומיות [ف]فسّر فيه الازقّة والاسواق. [19] R. ותפסירה יגב אן אצרפכם ואן אכתארכם. [20] R. g. [جم]هور. [21] R. من אב המון גוים وليس يبعد ان يكون. [22] R. כהמון. [23] R. תעלי. [24] So both MSS. [25] R. הבינונו. [26] R. פי מענאה. [27] R. وقوله המון הגשם يريد كثرته. [28] R. g. قيل نار الاذابة. [29] MS. فيها. [30] MS. عنها. [31] Marg. in O. من الحروف. [32] R. g. هوذا. [33] R. قال. [34] O. אמרתי הנני הנני. Marg. in O. امّا عند دخول ضمير الواحد عليه فجاء مخفّفا فى اتّصال الكلام. قيل הנני אני. אסתותכיה(?) واذا وقف الكلام كان הנני. وربما شدّدوا منه النون الثانية كما قيل הנני מי אתה בני. [35] R. הנך רואה. [36] R. הא נדא. [37] O. القصّة. [38] Corrected in O.; orig. אסתצאף. [39] O. סכון. [40] R. بمعنى المفاجأة. [41] R. אחריהם. [42] O. هذا.

והעברת את נחלת אביהן להן. وتزاد عليها[43] الهاء كما قيل[44] כי טבות הנה. ולהנה כנפים: وتكون ايضا הן והנה (على الزمان) بمعنى الآن مثل قوله ועד הנה מרביתם שמרים משמרת בית שאול. ולא ראיתיו עד הנה. כי לא שלם עון האמרי עד הנה: وقد[45] تسقط الهاء فتركّب النون والهاء او النون فقط مع עד (قيل) אשר המה חיים עדנה[46] والوجه עד הנה. אשר עדן اصله עד הן ولما كان نون[47] עדנה خفيفا من[48] الاجود ان يعتقد (انّ) الهاء فيه مزيدة على עדן: [ويكون] ايضا معنى הנה هنا مثل ודור רביעי ישובו הנה: وتكون הן فى موضع אם ايضا مثل[49] قوله הן אעצר שמים ולא יהיה מטר והן אצוה هما جميعا فى موضع אם كما قال ואם אשלח דבר בעמי(: وتكون הן بمعنى نعم مثل הן לו יהי כדברך)[50]:

الهاء والسين ויאמר[51] הס. ויהס כלב. لفظة הס موضوعة فى موضع الفعل وجارية مجراه ودالّة عليه بما فيها من الزجر. وذلك انّ معنى הס اسكتّ واكففّ ولما فيها من معنى الفعل اتّصل بها الضمير كاتّصاله بالافعال فى قولهم הסו. وامّا اشتداد السين (منها) فربما كان للوقف. وترجمة הס من كلام العرب صه. وترجمة ויהס כלב وصهصه כלב بالقوم اى زجرهم واسكتهم بقوله لهم صه. وليس (ויהס) فعلا متصرّفا انما معناه قال لهم הס او[52] הסו كما انّ صهصه ليس فعلا وانما[53] معناه قال صه[54]. وقد بيّنت هذه الالفاظ غاية التبيين فى رسالة التنبيه فليستوف القول فيها من ثمّ:

الهاء والفاء والكاف הפך לבם לשנא עמו. היהפך כושי. ותהפך ותלך לארצה[55]. בלי הפוכה. والمصدر הפוך רשעים. הפככם אם כחמר على زنة לנגה זרחך. يقول[56] انّ *قلبكم وفسخكم[57] واحالتكم *هيّن على الله[58] كاحالة *الفخّاريّ طينه[59] الى ايّ صورة شاء. وאם هنا *محقّقة ومثبّتة[60] مثل قوله אם זכרתיך על[61] יצועי وغيره على ما بيّنت فى حرف الالف. לבלתי הפכי את העיר: والاسم

מתוך ההפכה على زنة גנבה ואבדה. (وايضا) ויהי בך הפך מן הנשים ضدّ حال النساء. (وايضا כמהפכת סדם ועמרה. وايضا כי דור תהפוכות המה كلّها اسماء.) وامّا כמהפכת אלהים את סדום فاسم فى موضع المصدر ولذلك تعدّى الى סדום: والافتعال מתהפך במחנה מדין. ואת להט החרב המתהפכת: والانفعال נהפך אל הרדף [ماض]. נהפכו צירי עלי. ונהפך בלשונו منفعل. השמש יהפך לחשך. ויהפכו כל המים: وامّا נהפך עלי לבי. ויהפך לבב פרעה ועבדיו فمعناه[62] الندم: وبنية اخرى فى الانفعال ונהפוך הוא[63] فعل ماض على زنة נמול אברהם من נמל. ונמלתם את בשר ערלתכם. ונעתור[64] להם: وقد يكون הפך بمعنى נהפך قيل ואיש ישראל הפך. כאשר הפך איש מעל מרכבתו. (הפך לבם. לא) הפך לבן (كلّها بمعنى נהפך). وقد بيّنّا فى كتاب اللمع انّ והיא הפכה שער לבן من المعانى المقلوبة لانّ تقديره ושערה[65] הפך לבן بمعنى נהפך فجعل الفعل لها. ومثله והנה לא הפך הנגע את עינו تقديره[66] והנה עין הנגע לא הפך بمعنى נהפך: הפכפך דרך איש متضاعف العين واللام لكثرة تلوّنه وتقلّبه وتحوّله وتبدّله واضطرابه: وما لم يسمّ فاعله على بنية הפעיל. ההפך עלי בלהות على زنة והשלך מכון מקדשו من השליך. עליך השלכתי מרחם والקמץ مثل الשרק. وفى بعض معانى هذه الالفاظ تباين عن[67] بعض الّا انّ الاشتقاق[68] واحد: ومن[69] هذا المعنى اشتقّ בית המהפכת[70]:

الهاء والصاد والنون הצן[71] רכב וגלגל:

الهاء والراء المضاعف[72] [הר. הרים]. הררי בשדה. הררי[73] עד. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين:

الهاء والراء والجيم כי הרג[74] שאול את כהני יי. כי באפם הרגו איש. יהרג בברד גפנם. לכן כל הרג קין. הרגו איש אנשיו. הרוג בקר ושחוט צאן. הלהרגני אתה אמר. גיא ההרגה. (ליום הרגה.) ביום הרג רב: وما لم يسمّ فاعله אם כהרג הרוגיו הרג[75]. כי עליך הרגנו כל היום: (والانفعال)

---

[43] O. عليه. [44] R. قال. [45] O. فقد. [46] Marg. in O. قال בן בלע׳ فى عبارة هذه اللفظة قال. وجاء הנה مركّبا مع עד بسقوط الهاء الاولى قالوا עדנה (MS. עדנא). وقد اسقطوا الهاء الثانية فق[الوا עדן...] [47] O. فى. [48] Corrected in O.: orig. תן. R. كان. [49] O. فى. [50] Marg. in O. לב׳ בלעם ولا نظر له فى الמקרא. وامّا فى كلام الاوائل ז״ל فكثير جدّا. وقد يبدلون الهاء الفا فيقولون אין مكسور الالف ويقابلون به לא الذى للنفى. [51] O. ואמר. [52] R. اى. [53] O. انما. [54] R. הם. [55] O. אל ארצה. [56] R. يعنى. [57] R. تقلّبكم وتفسّخكم. [58] Transposed in R. [59] R. אלפאכראני למינה. [60] O. محقّقا مثبتا. [61] O. עלי. [62] R. מענאה. [63] O. הו. [64] R. ונֶעתר. [65] R. continues לא. [66] R. وتقديره. [67] R. من. [68] R. اشتقاق. [69] R. من. [70] R. g. لجميع تقلّب. [71] R. g. قبل فيه رانة وهى ضرب م[ن] السلاح وهو راى الת[רגו]ם [لقول]ه מאני זינא. وقيل...جمهور... [72] R. g. جبل. [73] R. g. جبال. [74] R. g. قتل. [75] O. חרב.

ובנותיך אשר בשדה בחרב תהרגנה. בהרג הרג בתוכך اصله בהֵהרג على زنة עד האסף מרים. [בהעצר] وهو مصدر الانفعال فحذفت الهاء المزيدة والقيت حركتها على الباء:

الهاء والراء والهاء והרה[75] עמל וילד און. האנכי הריתי[76]. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين: وذكرنا نحن فى المستلحق المعنى الثانى الذى هو الولادة مثل ותהר את מרים. על ברכות הורי. وانكرنا[77] هناك على ابى زكرياء (ادخاله) הרה גבר مع האנכי הריתי. وذكرنا هذا (ايضا) فى المقالة الاولى من كتاب التشوير: وقد اختلف اهل التفسير فى והרותיהם[78] תבקע. فبعض[79] جعله جمع הרה וילדת. وبعض جعله جمع הר مثل הרים. والوجه *فيها عندى[80] انها من هذا المعنى الذى نحن (فيه). ويؤيّد ذلك ويؤكّده وجداننا והריותיו יבקעו الذى هو على زنة [דליותיו] ודליותיו من باب דלה [لا] محالة لانّه مثل יזל מים מדליו. ويؤيّد[81] هذا المذهب تأييدا[82] انتظام الكلام على עולליהם ירטשו והריותיו יבקעו. ومثله על בקעם הרות הגלעד:

الهاء والراء والسين הרס בעברתו. והרסת את מזבח הבעל. הן יהרס. תהרס קמיך. ולהאביד ולהרוס. הרס שנימו בפימו. והרסה וחזקהו[83]. וארץ הריסותיך اسم الفعل. והריסותיו אקים (اسم) المكان كما تقول خرائبه[84]: والانفعال וגדר אבניו נהרסה. לא ינתש ולא יהרס. ובפי רשעים תהרס. כי השתות יהרסון: والثقيل כי הרס תהרסם. מהרסיך ומחריביך[85]:

الهاء والتاء المضاعف עד אנה תהותתו[86] על איש. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. ولم يقطع هناك على اصله. لانّه [جاز] عند ابى زكرياء كونه مثل יסובבוה על חומותיה وجاز عنده (ايضا) ان يكون مثل תמותתו. وامّا انا (فما اختار) فيه غير كونه من ذوات المثلين مثل תסובבו *لانّى اشبّهه[87] باللفظ العربى اعنى بقولهم هتّ الرجل (بنقطتين على التاء) اذا اكثر الكلام. فترجمة الكلام[88] الى متى تهتهتون على الناس اى تطلقون السنتكم عليهم بالأذى: وقد ارى ان الخّص [لك] معنى (هذا) הפסוק فاقول انّ תרצחו כלכם يقرأ على وجهين. احدهما بفتح الراء وهى[89] قراءة בן נפתלי. والثانى بضمّها وهى قراءة בן אשר. فامّا[90] تفسير הפסוק على قراءة בן נפתלי (وهى) بالفتح (فانّه هكذا) الى متى تهتهتون (على الناس) *فتقتلونهم كلّكم[91] شبيها بحائط مائل اى جدار مدحوّ. يعنى انكم تميلون بالحيف عليهم والظلم لهم والتغليظ بالكلام عليهم والسعاية بهم كميلان الحائط الساقط. وامّا تفسيره على قراءة בן[92] אשר وهى[93] بالضمّ فانّه (هكذا) الى متى تهتهتون على الناس قُتِلتم[94] كلّكم كحائط مائل او جدار مدحوّ. فقوله قتلتم كلّكم (بضمّ[95] القاف وكسر التاء) دعاء عليهم. وقوله كحائط مائل [او جدار مدحوّ[96]] متّصل فى المعنى بقوله (الى متى تهتهتون على الناس) [والتقدير الى متى تهتهتون على الناس] كجدار مائل قُتِلتم كلّكم: فالهتهتة[97] [هى] اولى ما يترجم[98] به هذا اللفظ وهى[99] الكلام الكثير بالنمائم[1] وغيرها. وفى[2] كلام العرب هو اسرع الى الشرّ من المهتهتة وهى النمّامة. فاذا كان תהותתו مجانسا للهتهتة[3] فهو من ذوات المثلين مثل יסובבוה על חומותיה: واعلمّ انّ تمثيله *تغليظهم عليه[4] بالكلام المذموم فى هذا הפסוק بجدار[5] مائل هو [من] مطابق لقول ישעיהו (عم) כי רוח עריצים כזרם קיר:

الهاء والتاء واللام ואביכן התל בי فعل ثقيل وكان اصله ان يكون شديدا مثل רוח יי דבר בי فشذّ عن بابه الى باب ושרת את אחיו وسائر باب אֲהַחְעַר[6]. وامّا كونه מלעל فمن اجل בי كما (هو) معلوم من رجوع كثير مما[7] اصله ان يكون מלרע الى מלעל من اجل لفظة صغيرة (מלעל) تكون بعده. مثل قوله את הלם פעם الذى هو מלעל وكان اصله ان يكون מלרע مثل كل פועל فجاء מלעל من اجل פעם الذى هو מלעל. ومثل הרה גבר الذى هو מלעל[8] من اجل גבר الذى هو بعده. وعلى هذا الشذوذ من الثقل الى الخفّة جرى اكثر هذه اللغة مثل התלת בי. אם כהתל באנוש תהתלו בו. רק אל יסף פרעה התל. ואיש ברעהו יהתלו: وقد قيل بالتشديد على الاصل

[75] R. הרה; R. g. حبل. [76] R.g. الحمل والحبل واحد هنا. [77] Corrected in O.; orig. וארכרנא. R. وانكرناه. [78] R. והריותיהם; R. g. الحبالى. [79] O. פי בעץ. [80] Transposed in R. [81] O. ויזיד. [82] O. תאידא. [83] R. וחזקה. [84] R. خربه. [85] R. g. الجميع هدم ونقض. [86] R. g. قال ر' סעדיה تُولّبون. [87] R. لانّها شبيهة. [88] R. اللفظ. [89] R. وهو. [90] O. فانما. [91] O. פתקתלוהם כלהם; corrected כלכם. [92] O. אבן. [93] R. وهو. [94] R. קֻתִּלְתֻּם. [95] MS. בפתח. [96] MS. מרחי. [97] O. פי אלהתהתה. [98] R. ترجم. [99] R. وهو. [1] R. بالنميم. [2] R. فى. [3] O. ללמהתהתה. [4] R. تغليظه; O. عليهم. [5] Corrected in O.; orig. פגדאר. [6] R. אחהרע. [7] R. فى ما. [8] R. writes מלעיל.

ויהתל בהם אליהו: وامّا לב הותל فهو نعت ללב وكان
اصله ان يكون على זנה והסנה איננו אכל. לנער היולד.
وقد بيّنّا [هذا] فى المقالة الثانية من كتاب التشوير
تبيينا بالغا واحتججنا عليه هناك احتجاجا قاطعا اعنى
*على انّ[8] לב הותל. לנער היולד صفتان *ودحضنا[9] قول
من[10] ابى[11] ذلك لكونه פתח فليلتمس من هناك. ففى ما
اودعنا[12] هذا المكان من ذلك علوم غامضة[13] واسرار باطنة[14]:
والاسم אם לא התולים עמדי على مثال ושבעתי נדודים עדי
נשף[15] (. وايضا חזו מתהלות):

*والرباعى من[16] هذا الحرف

זבחי הבהבי هذه اللفظة (هى) عندى مجانسة للفظ
العربى الذى يسمّى (به) الشوّاء اعنى الطبّاخ (الذى
يشوى) هبهبيّا[17]. والمعنى كما اصف لك. قال الله عزّ
وجلّ אכתב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו זבחי הבהבי
יזבחו בשר ויאכלו. يقول كتبت له[18] جمهورا من العلوم
فحسبها[19] اجنبيّة ونكرها[20] واطّرحها ومال الى ذبائح[21]
الهبهبيّين[22] الذى[23] يذبحون ويشوون ويأكلون: وهذه
اللغة مستعملة فى המשנה فى التشويط. قالوا فى העמר
קצרוהו ונתנוהו בקופות והביאוהו לעזרה והיו מהבהבין אתו
באור כדי לקיים בו מצות קלוי[24]. وايضا פתילת הבגד שקפלה
ולא הבהבה والمعنيان متقاربان: وجائز ان يكون مجانسا
لقول العرب ايضا[25] رجل هبهب اى سريع[26] وناقة هبهبيّة
اى سريعة[27]. فيكون معنى זבחי הבהבי على هذا ذبائح
متداركة (متتابعة)[28] اى كثيرة:

✣ تمّ حرف الهاء بحمد الله ✣

[8] Orig. in O. ان على. [9] R. ורחצנא. [10] O. ורצ̇חנא קול מן (corrected מן קול). [11] O. continues زكرياء; R. عن. [12] O. אודעיא. [13] Corrected in O.; orig. גמעה. [14] O. באטנא. [15] R. g. الجميع هزوٌ واستخاف. [16] O. ومن رباعى. [17] O. هبهبية. [18] Corrected in O.; orig. לך. [19] Corrected in O.; orig. فاحسبها. [20] O. ונבדהא. [21] O. الذبائح. [22] Corrected in O.; orig. ואלהבהביין. [23] So both MSS. [24] O. קלי. [25] R. איצר. [26] Corrected in O.; orig. סוע. [27] R. g. adds المضى. [28] Added in O. by the later hand.

❖ المقالة السادسة [من كتاب الاصول] فى حرف الواو ❖

الواو المضاعف ווי העמודים زرافينها وهى الزيادات الخارجة من رؤوس الاعمدة كالشرف. يقال *زرّف على الخمسين[1] اى [هو] زاد عليها:

[الواو والهاء والباء] قيل [فى] את והב[2] בסופה انه من معنى *יהב ويشار[3] به الى ما قاله התרגום والى ما جاء به الخبر[4]: ونحن لا نتعرّض[5] لشئ من ذلك لكنّا نجوّز[6] فيه ايضا معنى اخر اذ ليس فى الكتاب دليلا على ما قالوه[7] وانما يصحّ من جهة النقل الصادق. فنقول انّ והב مكان ما وانّ סופה *ايضا مكان[8] من جملته[9] והב كما انّ ארנן *مكان ايضا[10]. وانما احتيج[11] الى ذكر هذه المواضع ههنا ليعرّفنا انهم[12] *لم يعرضوا[13] لها بقتال لانّها كانت من حوز מואב. وقد كان أُمر القوم *بان لا[14] يتعرّضون[15] لهم كما قال אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. فهذا القول المقول هنا اعنى אל תצר את מואב هو (القول) المقول بسببه על כן יאמר בספר מלחמות יי (את והב) *واليه يشير[16]. ثم قال ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. وقد كان قال (قبل) هذا משם נסעו[17] ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבול האמרי כי ארנן גבול מואב בין מואב ובין האמרי. ثم قال על כן יאמר בספר מלחמות יי [את והב וג׳] ואשד הנחלים. يقول لمّا[18] احتلّوا[19] بנחל זרד جازوا وادى ארנון الخارج من حوز[20] האמרי [وليس منه لانّ ארנון حوز מואב وكان متوسّطا بين מואב وبين الاموريين]. فقوله כי ארנן גבול מואב اعتذار من *ترك التعرّض لهم[21]. ثم قال ومن[22] اجل هذا اى من اجل انّ ארנון למואב לא לאמרי قيل[23] فى ספר מלחמות יי את והב בסופה ואת הנחלים ארנון ואשד הנחלים אשר נטה كانّهم نهوا عن *قتال هذه[24] المواضع واستثنيت لهم من بلاد האמורי لكونها למואב. وهذا النهى والاستثناء[25] وان لم يكن بتفسير فهو واقع تحت قوله אל תצר את מואב. وربما كان بتفسير وتحرير وان لم يكتب: ومما يبيّن هذا القول قوله فى משנה[26] תורה ויאמר יי אלי אל תצר את מואב עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד. وهذا المعنى بيّن ايضا فى احتجاج יפתח على ملك بنى עמון حيث يقول [له] וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב. وانما احتجنا نحن الى هذا التلخيص وان لم يكن [ذكر את והב בסופה من مجازنا اذ ليس فعلا ولا اسما يكون] له معنى مفيد *لانا خشينا[27] ان يظنّ بنا انه عندنا فعل (ولم نذكره) فيعنفنا[28] ذلك (الظانّ) على ترك ذكره[29]:

❖ تمّ حرف الواو بحمد الله ❖

---

[1] O. شرف على الן׳.   [2] R. g. درادير.   [3] O. זהב يشار.   [4] R. الاثر.   [5] O. نعرض.   [6] R. نجيز.   [7] O. قاله.   [8] R. הם مكان ايضا.   [9] R. جملة.   [10] Transposed in R.   [11] O. אחתג.   [12] O. انها.   [13] R. لا يعرضون.   [14] R. بالّا; O. orig. לם.   [15] O. יערצוא.   [16] Corrected in O.; orig. ולי שיר.   [17] O. continues ויחנו בנחל זרד אמ̇ן אנה ושם ומשם.   [18] O. מא.   [19] R. ارتحلوا.   [20] O. حيّز.   [21] O. תערץ לה.   [22] O. מן.   [23] O. قال.   [24] O. קתל הדא (corrected הדה).   [25] R. אסתתנא.   [26] Corrected in O.; orig. אלמשנה.   [27] O. לא כשינא.   [28] R. פערפנא.   [29] Marg. in R. by a later hand במ׳ ותיק אלורע אלצאלח.

* المقالة السابعة [من كتاب الاصول] فى حرف الزاى *

الزاى والالف والباء זאב וטלה. כזאבים [טרפי] ذئب وذؤبان[1]:

الزاى والباء المضاعف ישרק יי לזבוב. זבובי[2] מות:

الزاى والباء والدال זבדני[3] אלהים אתי זבד טוב
5 هو عندى مجانس للفظ العربى الذى (يقول) زبدت الرجل
وزبدنى الرجل *اذا اعطيته او اعطاك[4] شيئا:

الزاى والباء والحاء אשר זבח [ליי. וזבחנו[5] ליי.
זבחי שלמים ליי.] ונזבחה ליי אלהינו. ויזבח יעקב זבח
בהר. [זבח לאלהים יחרם.] זבח לאלהים תודה. ויבשו
10 מזבחותם. [זבח אמנון. ויעברני להם אזבח ויעזרוני.] ויזבח
ויקטר בבמות. על[6] ראשי ההרים יזבחו. הוא מזבח.
ומקטיר לזבח לעגלים אשר עשה. واسم المكان ועשית את
המזבח. *وانما قيل[7] ועשית מזבח מקטר קטרת وان لم
تقرّب الذبيحة فيه لانّه كان على صفة المذبح كما قيل[8]
15 (ايضا) מזבח[9] גדול למראה:

الزاى والباء واللام בית זבול מסכן. מזבול לו.
עמד זבולה. הפעם יזבלני אישי يساكننى[10]. وحقيقة اللفظ[11]
יזבל עמי فاختصر[12] فصاحة[13] وايجازا[14]:

الزاى والجيم מחרצנים ועד זג [هو] حبّ العنب
20 الداخلى اعنى نواه لقول الاوائل رضى الله عنهم

החרצנים אילו החיצונים והזגים[15] אלו הפנימיים[16]. وتسمّيه
العرب الفرصد بالدال غير المعجمة والفرصيد[17] ايضا:

الزاى والهاء זה[18] ינחמנו ממעשינו هذا: שמע לאביך
זה ילדך الذى ولدك: שבו נא בזה هنا. מזה אחד ומזה
5 אחד من هنا ومن هنا اى من الجهتين. כי אין אחרת
זולתה בזה [هنا]. ושחטתם בזה هنا ايضا. وللاوائل فيه
قول غير هذا وهم اعرف. עלו זה בנגב اصعدوا هنا:
זה ידעתי כי אלהים לי *بمعنى אז[19] حينئذ ادرى انّ
الله معى:

الزاى والهاء والباء זהב[20] וכסף (معروف): وقد 10
يسمّى الشئ الصافى خاصّا[21] ما كان من الرطوبات
وغيرها זהב. من ذلك قولهم מצפון זהב יאתה *ارادوا
الريح[22] الشماليّة الصافية النقيّة. وايضا (כוס זהב בכל
اراد الخمر الصافى. وايضا) המריקים מעליהם זהב يريد
الزيت الصافى النقىّ: 15

الزاى والهاء والميم וזהמתו חיתו לחם هو مجانس
للّفظ العربى اعنى الزهم ومعناه ان يعاف الطعام ويكرهه:

الزاى والهاء والراء והזהירה ונשמר שם (وحفظه). ולא
הזהרתו. להזהיר רשע. והזהרתה[23] אתהם. חיה יחיה כי נזהר.
ולא נזהר هما ماضيان واحسب القמצות فيهما من اجل 20
الזקף. وربما ارادوا تفخيم اللفظة[24] من [اجل] الراء. فانّى

---

[1] O. דיבא ודיבאן; R. ודיבאً. [2] R. g. ذباب. [3] R. g. فيض. [4] R. اى اعطانى. [5] R. g. ونذبح. [6] R. ועל. [7] O. ואמא קולה. [8] R. قال. [9] R. g. مذبح. [10] Corrected in O.; orig. יכאנני. [11] R. اللفظة. [12] O. فاختصرت. [13] O. פצאחא. [14] R. وايجاز. [15] R. והזגין. [16] O. הפנימים. [17] R. والفرصود. [18] Marg. (much injured) in O. قال بن בלע' من الحروف. ودخل على الفعل الماضى (אלמאץ̇ .MS) بمعنى אשר. قيل זה ילדך. וזה אהבתי נהפכו בי. עם זו יצרתי. وقد اشار به الى مكان אשר נתן לי אלהים בזה. وقد ... عن المؤنّث ועדותי זו אלמדם. وقد وقع بهذا اللفظ على المذكّر قيل من הדור זו ... مرّه الى ما تقدّم قيل בזאת ובזאת יעץ אחיתפל (אחית על .MS) כזאת Marg. on the right hand. וכזאת [יעצתי] אני يعود (יעיר .MS) الى ما تقدّم من الراى (אלראו .MS), this belongs probably to the root זו col. 189. [19] R. חיניד אי. [20] R. g. ذهب. [21] R. כאינא. [22] O. اراد الارياح. [23] R. והזהרת. [24] R. اللفظ.

رأيتهم اعربوا وهو נזהר נפשו מלט. بالקמץ[25] (وهو ماض) وهو فى غير זקף ولا אתנח ولا סוף פסוק: والمصدر من هذا الانفعال אשר לא ידע להזהר עוד. والامر مثله ايضا ויותר מהמה בני הזהר المعانى متقاربة: وقد فسّرنا בני הזהר[26] فى كتاب اللمع: ومعنى اخر והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ينيرون. כמראה זהר כעין החשמל[27]:

الزاى والواو ועדותי זו. זו לעגם. זו[28] הלשכה كلّها هذا. ويزاد عليه[29] التاء فيقال[30] זאת: עם זו יצרתי לי الذى بمعنى אשר. ومثله זו חטאנו לו. מפני רשעים זו שדוני كلّها بمعنى אשר. وتقول العرب ذو سمعت به بمعنى الذى سمعت [به]. זו כחו هذا بمعنى זה. בארח זו אהלך فى *ايّة طريقة[31] اسلك. (ومثله הודיענו דרך זו אלך عرّفنى فى ايّة طريقة اسلك. وقد يصلح) فى هذه[32] الذى والتى ايضا:

الزاى والواو والباء ויזובו[33] מים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[34]:

الزاى والواو والدال אשר זדו עליהם. (כי הזידו עליהם.) قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وقد قيل *فى الصفة[35] הנני אליך זדון. וכשל זדון:

الزاى والواو والهاء כזוית מזבח. בנתינו כזוית على زنة בצל דליותיו. מזוינו מלאים[36] كلّها زوايا. والميم فى מזוינו زائدة مثلها فى ונחלו מקדשיהם: واعلم انّ واحدة כזוית מזבח. (זויה و)זוית. وواحدة דליותיו. (דליה و)דלית. وهذا مشهور فى كلام الاوائل. والاصل (فيهما) זוייה וזויית ודלייה ודליית[37] على مثال תחתיה ותחתית فاسكنوا الياء الاولى [والانوها] والقوا[38] حركتها على ما قبلها وحذفوها من اجل الساكن المندغم فى الياء الثانية *من דליה ודליות וזויה וזויות. وامّا اذا[39] ابدلوا من الهاء تاء فانّهم حذفوا ذلك الساكن[40] *فقالوا זוית ודלית. وهذا هو المستعمل فى המשנה: وجائز ان اقول דלית على زنة צפה הצפית وكان الوجه جمعه דליתות فابدل من التاء الاول ياء فجاء דליות كما عرض فى מלכות ומלכיות ותחתית ותחתיות والشدّة[41] فى דליותי لاندغام التاء[42]:

الزاى والواو والزاى מזוזה מזוזות ملبن وملابن وهى خدود الابواب:

الزاى والواو واللام הזלים זהב מכים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وتفسيره الزائلون [اى] المخرجون. وتقول[43] العرب زلت الشىء زيالا[44] وازلته اى نجّيته: واستلحقنا نحن فى المستلحق [واستوفينا[45]] ואם תוציא יקר מזולל[46]. כל מכבדיה הזילוה:

الزاى والواو والنون בר ולחם ומזון[47] [قد ذكر فى كتاب حروف اللين]: ويصلح ان يكون من هذا [المعنى] ויתנו הילד בזונה اسم على مثال טובה ועונה: והזונות רחצו السلاح. ومنه ויתד תהיה לך על אזנך والالف فيه زائدة. وهو مجانس للسريانى الذى (يقول) فى שא נא כליך. סב כען זינך:

الزاى والواو العين ביום שיזעו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وترجوم וינועו אמות הספים. וזעו אילות[48] [ספיא][49]:

الزاى والواو والراء ותשכח כי רגל תזורה[50]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا לא זרו[51] מתאותם. זרו רשעים מרחם. واستوفينا نحن هذين المعنيين فى كتاب المستلحق: ومن هذا الاصل فى معنى ثالث[52] והיה לכם לזרא[53]. ולא יגהה מכם מזור. לחמך ישימו מזור. ויהודה את מזורו ראה: وقد تكون هذه اللغة فى الدواء والشفاء فتكون من الاضداد (كما قيل) אין דן דינך למזור:

الزاى والحاء المضاعف ולא יזח החשן جائز [فى القياس] ان يكون هذا[54] الحرف من ذوات المثلين ويكون انفعالا على زنة ולשונו תמק בפיהם. לא יסבו בלכתם. وامّا تفسيره فهو ولا ينزحّ[55] بتشديد الحاء اى

---

[25] R. באלקמצות. [26] R. g. الجميع انذار. [27] O. החשמלה. [28] So both MSS. [29] R. عليها. [30] R. فى قوله. [31] R. اىّ طريق; פי is added by the later hand. [32] R. هذين. [33] R. g. وسال. [34] R. g. محض اللفظ ذوبان. [35] R. فيه. [36] R. מפיקים. [37] O. ודלית. [38] O. ואנקלוא. [39] O. فجاء דליה وجمعه דליות وانما; orig. وامّا. [40] Corrected in O.; orig. ואלסאכן. [41] MS. ושדה. [42] R. اللين من זוית ודלית. R. g. כזוית מזבח زوايا; מזוינו مخازن. [43] O. تقول. [44] O. זאילא. [45] MS. ואסתופנא. [46] R. حقير. [47] R. g. غذا. [48] R. אילת. [49] R. g. المعنى اضطراب. [50] R. g. تطأها وتدوسها. وايضا והזורה תבקע אפעה فسّر فيه والبيضة المذرة تفقس افعا: ויזורר הנער قيل فيه وتمطّى وقيل وتثاوب. [51] R. g. لم يجتنبوا اى لم ينعزلوا عن شهواتهم. [52] O. אלג׳. [53] R. לזרה; R. g. فسّر هزال وقيل بشم. [54] O. כדי. [55] O. לא יזח.

ولا يتباعد ولا يتنحّى. تقول العرب زحت[56] الشىء زحًا
اى غرّبته وازحته[57] نحّيته وباعدته[58] فاللغتان [متقاربتان]
والمعنيان متجنّسان[59] لقول[60] الاوائل משרבו זחוחי הלב
רבו מחלוקת בישראל يريد الناشزى[61] الانفس [المرتفعيها
المفارقة انفسهم لاماكنها تعظّما]. والدليل على صحّة
هذا التأويل فى هذه اللفظة هو[62] قولهم מכאן[63] לתלמיד
חכמים שאמר הלכה שאין מזיחין אותו ואמרי לה אין
מזניחין[64] אותו ואמרי לה אין מזחיחין [אותו. למאן דאמר
אין מזיחין אותו דכת׳ ולא יזח החשן] ולמאן[65] דאמר אין
מזחיחין אותו דתניא[66] משרבו זחוחי הלב ולמאן[67] דאמר
אין מזניחין דכתיב כי לא יזנח לעולם יי[68]). כי הזניחם
ירבעם ובניו). قد[69] علمنا انّ *معنى כי לא יזנח. כי
הזניחם ירבעם[70] *الابعاد والاقصاء[71]. ومعنى ולא יזח ولا
ينزحّ[72] اى لا يبعد من موضعه ولا يزول عنه. فبذلك
يجب[73] ان يكون معنى שאין מזחיחין אותו لا[74] يدفع
عن قوله ولا يزحّ عنه. فحصل لنا من هذا *انّ معنى[75]
מזיחין ומזניחין ומזחיחין واحد وهو الدفع والازالة. لانّ
هذه الالفاظ انما *استعملت فى هذا المعنى اعنى فى[76]
معنى الدفع والازالة. وذلك انّ ר׳ יהושע בן זרוז[77] شهد[78]
عن ר׳ מאיר صهره بقصّة شاهدها منه فامتثل רבי فعل
ما شهد به ר׳ יהושע عن[79] صهره فاراد الدفع[80] عن ذلك
فأبى רבי فقيل فى ذلك מכאן[81] לתלמיד חכמים שאמר
הלכה שאין מזיחין אותו اى انّه لا يدفع فى قوله كما
لا يدفع فى قول [ר׳] יהושע بل امتثل. وهذه القصّة
مذكورة[82] فى פרק הכל שוחטין من מסכת חולין. لكن
وان خرج من[83] طىّ كلامهم هذا ان ולא יזח [החשן] من
ذوات النون لاستشهادهم به على אין מזיחין אתו اذ
מזיחין على مثال[84] מפילין ומציבין ומשיגין *التى هى[85]
من ذوات النون فانّ القياس غير مبعد كونه من ذوات
المثلين ايضا كما قلنا فيه [هنا]. وسنذكره ايضا فى
حرف النون [لانّه محتمل] لكلا الوجهين اذ ليس
عندنا من الدليل ما نصدع به على انّه من احد
الاصلين[86] دون الاخر. وانما جلبنا هذه الהלכה هنا
لنستشهد على مذهبنا فى ולא יזח החשן بقولهم
מזחיחין فقط اذ القياس مجوّز كونه منه كما انّا
استشهدنا ايضا عليه بكلام العرب: ومن هذا المعنى
*قولهم ايضا[87] אין ממנין פרנס על[88] הצבור אלא מי שיש
קופה של שרצים אחריו שאם תזיח[89] דעתו עליו אומרין לו
חזור לאחריך[90]:

الزاى والحاء واللام על כן זחלתי ואירא هو مجانس
لقول العرب زحل عن موضعه اذا زال. وزحلت الناقة فى
سيرها تأخّرت. فكانّه قال (فلذلك) تأخّرت عن اخباركم
براى[91]. ومن هذا المعنى قالت العرب للكوكب زحل اعنى
لكثرة تقهقرته[92]: זחלי עפר. כזחלי ארץ حشرات الارض وهى
صغار دوابّها المنسابة على بطونها كالحيّات وما اشبهها.
وهذا مجانس لقول الاوائل שמא ירבו נוטפין על הזוחלין اى
ما يجرى من المرازيب على السيول [المنسابة]. وقالوا ايضا
אין מטהרין בזוחלין אלא פרת בימי תשרי בלבד. وتفسير
כזחלי ארץ ירגזו ממסגרותיהם كخشاش الارض يرتجزون[93]
من ثقل كبولهم اى انهم (لا يقدرون ان) يسعوا فى
الارض مشيا من ثقل كبولهم وهم ينسابون على بطونهم
كالخشاش والحشرات على معنى ויהגרו ממסגרותיהם. والرجز
فى كلام العرب هو الاضطراب مثله فى اللسان العبرانى
كما قيل [فى] מוסדות השמים ירגזו. ולא ירגז עוד. ותרגז
הארץ: وقد يجوز فى זחלי עפר. כזחלי ארץ ان يكونا ايضا
مجانسين لقول العرب زحلت الناقة فى سيرها اذا[94]
تأخّرت كمجانس[95] על כן זחלתי ואירא له. فيكون
التفسير كحشرات الارض يرتجزون[96] فى سجونهم اى
يضطربون. ويكون انما سمّيت الحشرات على هذا التأويل
بهذا الاسم لانجرارها[97] وقهقرتها وتأخّرها عن الانتشار على
وجه الارض فى زمان البرد. ويكون ממסגרותיהם سجونا
مثل להוציא ממסגר אסיר:

---

[56] The later hand corrects in O. זחזחת. [57] R. وازحت. [58] O. وبعّدته. [59] O. מסתגנסאן. [60] R. وفى كلام. [61] O. אלנאשיי. [62] R. وهو. [63] O. מיכאן. [64] O. מזנחין. [65] O. למאן. [66] R. דתנן. [67] O. למאן. [68] The last two instances are transposed in R. [69] R. وقد. [70] O. מענ׳. [71] Transposed in R. [72] O. לא; the later hand corrects in O. יזנח. [73] R. يجوز. [74] R. ولا. [75] O. المعنى. [76] MS. אן. [77] MS. זרון. [78] R. قيلت عند רבי. [79] Corrected in O.; orig. מן. [80] R. אללה צדה. [81] O. מיכאן. [82] O. مشهورة. [83] Corrected in O. פי. [84] R. زنة. [85] R. الذى هن. [86] O. الوجهين. [87] Transposed in R. [88] O. עלי. [89] R. תזנח. [90] O. לאחוריך. [91] So both MSS. בראי. [92] O. قهقهرته. [93] Corrected in O.; orig. ירתנון. [94] R. اى. [95] O. كمجانسة. [96] O. יתרגזון. [97] O. لانجحارها.

الزاى والياء والزاى מזיז[98] כבודה. וזיז שדי עמדי. וזיז שדי ירענה وحش وحيوان:

الزاى والياء والنون אזין עד תבונותיכם. שקר מזין[99]:

5 الزاى والياء والقاف מאזרי זיקות. ובזיקות בערתם شرار: ويمكن ان يكون من هذا الاصل לאסר מלכיהם בזקים. רתקו בזקים قيود وكبول. واشتداد القاف لاندغام الياء[1] فيها. والترجوم לא לנחשתים הגשו. לא לזיקים דנחש אתקרבא[2]:

10 الزاى والياء والتاء זית רענן. זיתים יהיו לך يريد الشجر. אתה תדרך זית. כי ישל זיתך يريد الثمر[3]:

الزاى والكاف المضاعف ושמים לא זכו בעיניו. והזכו[תי] בבור כפי. قد ذكر[4] فى [كتاب] ذوات المثلين[5]: ويمكن ان يكون من هذا المعنى לא יערכנה זהב וזכוכית
15 ويراد به الياقوت الصافى النقىّ: وقد[6] فسّر فيه الزجاج اى فكيف الزجاج:

الزاى والكاف والهاء יזכה[7] ילוד אשה. זכיתי[8] לבי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكرنا[9] نحن فى المستلحق (רחצו הזכו) بكلام طويل بديع عجيب يطول
20 ذكره هنا:

الزاى والكاف والراء ולא זכר שר המשקים. זכרנו את הדגה. זכור תזכור ותשוח עלי נפשי. זכר ימות עולם. זכרני נא וחזקני נא. זכרו תורת משה. זכרון לבני ישראל. אין זכרון לראשונים. תמחה את זכר עמלק: [والانفعال]
25 ונזכרתם לפני יי אלהיכם. ולא תזכרנה צדקותיו. נזכרים ונעשים. ومصدره יען הזכרכם בכף תתפשו هذا على بنية الانفعال وهو مصدر متعدّ على ما بيّنّا من بنية[10] ואת כל ונכחת. אשר נשברתי את לבם הזונה وغيرهما. وقد بيّنّا هذا غاية التبيين فى المقالة الاولى من كتاب
30 التشوير. والتقدير יען הזכרכם עונכם. الا تراه *اوّلا[11] قال[12] והיה להם כקסם שוא בעיניהם שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש לכן כה אמר יי אלהים יען הזכרכם

עונכם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכם[13] בכל עלילותיכם יען הזכרכם בכף תתפשו. فمعنى[14] יען הזכרכם هو معنى יען הזכרכם עונכם نفسه. الّا انّه انما نسمّيه انفعالا من طريق البنية لا من طريق المعنى لانّ الانفعال هو فعل
5 الفاعل فى نفسه. وكذلك قال فيه الترجوم חלף דאדכרתון ניר דמלכא (דבבל) كما قال فى الاول חלף דאדכרתון חוביכון: وقد يحتمل יען[15] הזכרכם בכף תתפשו معنى اخر ويكون انفعالا حقيقيا[16] غير متعدّ وذلك المعنى هو اليمين[17] كانّه قال יען השבעכם[18] اى من اجل إقسامكم بكسر
10 الهمزة. والمعنى انهم [كانوا] يحلفون[19] انّ נבוכדנאצר לא يظفر بهم وانّ تنجيمه لكاذب كما قيل[20] שבועי שבועות. يقول وتكذيبكم[21] بهذا وحلفكم حانثين[22] يظفر بكم: والثقيل והזכרתני אל פרעה. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בעבור הזכיר שמי. כהזכירו את ארון האלהים: واعلمْ انّ
15 יען הזכרכם עונכם مصدر مخفّف واصله הזכירכם. وربما كان قبل اضافته الى الضمير הזכר على زنة ואון ותרפים הפצר فلمّا اضيف بقى بحسبه: ויהושפט בן אחילוד המזכיר صاحب الذكر. מזכרת עון[23]: ومعنى اخر قريب من هذا يراد به التسبيح وهو قول الكتاب ויתן לפני
20 ארון יי מן הלוים משרתים ולהזכיר[24] ולהודות ולהלל ליי אלהי ישראל. למנצח לדוד להזכיר. מזמור לדוד להזכיר. הזכירו כי נשגב שמו. המזכירים את יי אל דמי לכם: ومعنى اخر זכר ונקבה[25]. הזכרים [ליי]. יראה כל זכורך اسم للجميع[26]. וכל מקנך תזכר[27] بنيته بنية الانفعال
25 الّا انّه متعدّ الى וכל מקנך. وتفسيره وتعزل *الذكور من جميع[28] غنمك للّه كما قال فيه[29] الترجوم תקדיש דכרין. (وجاء بالفتح مثل תִשבר ותִשכב) والفتح[30] فى الكاف بدل من צרי[31]: ومعنى اخر ايضا يراد به الاستطابة والاستحسان وحسن التقبّل وذلك قوله יזכר כל מנחותיך
30 اى يرتضيها ويستحسنها. وامّا[32] ترجمة اللفظة فهو يتعرّف اى انه يستحسن عرفها وهو رائحتها الطيّبة. وكذلك قوله זכרו כיין לבנון معناه عرفه كما قال וריח לו כלבנון. והיתה ללחם לאזכרה استحسانا ورضا وتقبّلا

---

[98] R. g. لذيذ. [99] R. g. انساط واصغاء. [1] O. ياء. [2] R. g. التفسير قيود. [3] R. g. وهو الزيتون. [4] O. דכרת. [5] R. g. وهو الصفاء. [6] R. الّا انّه قد. [7] R. g. يزكو. [8] R. g. زكيت. [9] R. وذكرناه. [10] R. كلمة. [11] O. אולי. [12] R. يقول and transposed. [13] R. חטא. [14] Corrected in O.; orig. بمعنى. [15] R. יכון. [16] O. حقيقا; R. انفعال حقيقى. [17] R. يمين. [18] R. השבעתם. [19] R. יתלפו. [20] R. قال. [21] Corrected in O.; orig. فكذيبهم. [22] R. חאותין. [23] R. g. الجميع ذكر. [24] R. להזכיר. [25] R. g. ذكروانثى. [26] Corrected in O. للجمع. [27] Marg. in O. مقتطع من זכרי. [28] R. جميع ذكور. [29] O. فى. [30] R. والفتحة. [31] R. continues مثلها فى תשבר ותשכב; see l. 27. [32] O. وانما.

والالف بدل من هاء. נזכירה דדיך מיין نستحسن ودّك ونستطيبه اكثر من الخمر. מזכיר לבונה معرّف اللُبان[32] اى *مثير عرفه بالتبخير[33]. تقول العرب عرّفت الشئ بتشديد الراء اذا طيّبه[34] فكان من اثار[35] عرف الشئ قد طبّب ذلك الشئ: وامّا[36] قوله וקמץ (הכהן) מן המנחה את אזכרתה فمن المعنى الاول [كما قال] ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאות. وهذه המנחה انما[37] كانت קמח שעורים بلا لبان[38] كما قال והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירית האפה קמח שעורים לא יצק עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי מנחת קנאות היא מנחת זכרון מזכרת עון. فعن هذا قال וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה: ولا يصلح ان يكون من هذا المعنى והיתה ללחם לאזכרה لانّ تلك الלבונה كانت تحرق كما قيل فى الמשנה *והקטירה בזיכים[39] והחלות מתחלקות לכהנים. وقيل ايضا ביום השבת עורך חדשה ובשבת מקטיר ישנה: وامّا כזכור[40] בניהם מזבחותם فهو عندى من هذا المعنى الاخر. وترجمته عند[41] اعترافهم عرف بنيهم على مذابحهم ويشير الى احراقهم ايّاهم على المذابح. يقول انّ ذنوبهم منقوشة على اركان مذابحهم عند اعترافهم عرف بنيهم على مذابحهم يريد عند احراقهم ايّاهم للاصنام واستحسانهم واستطابتهم لعرفهم. وقوله מזבחותם هو مكان על מזבחותם وعل[42] مضمرة والتقدير כזכור זכר בניהם על מזבחותם: وقال فيه المفسّرون انه من المعنى الاول يعنون انّ حنينهم على مذابحهم عند ذكرهم لها كحنينهم على بنيهم عند ذكرهم لهم. وهو معنى الתרגום اذ يقول כאדכרא בניהון אגוריהון. وهو ايضا محتمل لهذا[43] المعنى [الاول] *الّا انّى[44] الى المعنى الثانى[45] اميل فيه لانّى اجعله مثل יזכר כל מנחותיך. وقوله כזכור בניהם מזבחתם. وايضا ואשריהם על עץ רענן هو تنويع[46] الחטאות:

الزاى واللام المضاعف זלל וסובא. בזוללי בשר.

قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: وذكر معه כי הייתי זוללה. وقد كنت ذكرت انا فى المستلحق ואם תוציא יקר מזולל. כל מכבדיה הזילוה فى المعتلة العين بقياس نحوىّ ذكرته وبيّنته ولخّصته هناك: ولقد ارى الآن واستصوب ان يكون ايضا כי הייתי זוללה من ذلك الاصل ومن ذلك المعنى. اى انّى صرت هيّنة مستخفّة بى من اجل جوعى وفقرى. وهذا اللفظ مجانس لقول الاوائل דמי בשר בזול اى على الهون وفى الرخص. ولا وجه عندى لكون זוללה مثل זולל וסובא اذ זולל هو المسرف فى اكل اللحم المفرط[47] فيه. وזוללה على زنة ימין [יי] רוממה: ويحسن عندى ان يكون כרום זלות من معنى זולל וסובא. בזוללי בשר למו. والمعنى فيه انّ الרשעים ليست همّتهم عند ارتفاع اقدارهم فى غير استراط الاخيار وابادتهم: وجائز عندى ان تكون الكاف فى כרום زائدة كزيادتها فى כחצות הלילה. وفى כאלפים אמה במדה. وكزيادة כמו فى قوله עלי צותם כמו לאכל עני الذى تقديره עלי צותם לאכל עני. ويكون רם וזלות[48] حالين للרשעים والتقدير סביב רשעים יתהלכון רום זלות לבני אדם كما قيل ולא תלכו רומה. وامّا الترجمة فهى يمشون تشامخا واستراطا للخلق اى متشامخين مسترطين[49]: وذكر ايضا ابو زكرياء فى ذوات المثلين מפניך הרים נזלו على انه انفعال على زنة ונגלו כספר שמים الذى [هو] من וגללו את האבן. وقوله هذا غير ممتنع فى القياس لكن لما لم نجد له[50] اشتقاقا من لغة זלל ورأيناه فى معنى הרים נזלו מפני יי وامكنّا ان نقرنه به وان نجعله مثله بقياس لا يدفع (حسن) عندنا [وجاز لنا] ان نقول [انّ] النون فيه فاء الفعل لا للانفعال[51] كما زعم ابو زكرياء. والقياس *فى ذلك ان نقول[52] انّ فعل الواحد المفرد الماضى منه נזול على زنة ולא יכול יוסף. קטנתי מכל החסדים. فقيل منه فى الادراج הרים נזלו מפני יי كما قيل ולא יכל יוסף فى الادراج. ולא יכלו לעשות הפסח. وقيل فى الوقف מפניך הרים נזלו كما قيل[53] להוציא את הכנים ולא יכלו. وامّا اشتداد اللام منه فللوقف[54] لا لاندغام[55] مثل كما[56] زعم ابو زكرياء وكما اشتدّ لام חדלו פרזון בישראל[57] חדלו للوقف. وهذا مما فاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق:

---

[32] O. אללובאן. [33] R. معرّفه بالبخور. [34] So both MSS. [35] O. اثر. [36] O. وانما. [37] Corrected in O.; orig. ואמא. [38] O. לובאן. [39] O. הקטירו הבזיכים. [40] R. בזכור. [41] Corrected in R.; orig. ענדי. O. ען. [42] O. ועלי. [43] Corrected in O.; orig. מן הדא. [44] R. وانّى. [45] O. אלב׳. [46] Corrected in O.; orig. תטיע or תשיע. [47] R. المبذر. [48] O. זלות; R. g. قال רב סעדיה فى זוללה حقيره. وفسّر فى هذه الالفاظ اعنى כרום זלות לבני אדם انّ الطالحين يحتقرون بنى آدم ويهينونهم بازاء ما يستحقّون من الترفيع والتعظيم لهم. [49] O. מתסרטין. [50] R. להו. [51] O. لانفعال. [52] O. فيه. [53] O. قال. [54] R. للوقف. [55] O. לאדגאם. [56] R. ما. [57] O. فى.

الزاى واللام والجيم והמזלג שלש השנים هو المنشل الذى ينشل به اللحم من القدر والمنشل حديدة معقّفة. والجمع ומזלגותיו:

الزاى واللام والتاء זולת[58] דלת עם הארץ. وزادوا فيه فى اكثر كلامهم ياء فقالوا זולתי כלב בן יפנה: وامّا ואלהים זולתי לא תדע فمعناه سوى الياء ضمير البارئ *جلّ وعزّ[59]. وسقطت ياء זולתי שבט יהודה. זולתי כלב בן יפנה لاجتماع ياءين ليّنتين[60]:

الزاى والميم المضاعف עשה יי אשר זמם[61]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ومن هذا المعنى (عندى) ולא עשית את הזמה[62] על כל תועבתיך. [وكذلك قال فيه الترגום ולא עבדת לך עצה למתב מן כל תועבתיך.] *وذكر فيه[63] כי זמה עשו. ومنه عندى עשתה המזמתה. אשר ימרוך[64] למזמה:

الزاى والميم والنون ואתנה לו זמן. בזמניהם. לעתים מזומנים. בעתים מזומנות[65]:

الزاى والميم والراء זמרו למלכנו זמרו. אזמר ליי אלהי ישראל. אזמרה לך בכנור. כי טוב זמרה אלהינו مصدر على زنة ליסרה אתכם والهاء فيهما مزيدة[66]. זמירות היו לי חקיך. מזמור לדוד. וזמרת נבליך. עזי וזמרת יה كلّها اسماء. ومعنى هذه الالفاظ التسبيح والتمجيد: ومن هذا المعنى (سمّيت) الآلات التى كانوا يسبّحون بها زمرا[67] (מזמרות كما قيل) והמזמרות והמזרקות وهى المزامير واحدها مزمار: ومن هذا المعنى اشتقّ זמיר لتغريد الطائر كما قيل[68] עת הזמיר הגיע: והנם שלחים את הזמורה אל אפם يريد الصوت الخارج من الانسان سفلا. وذلك انه لما قال عنهم ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת شبّه ذلك الدخان المتصعّد[69] من تبخيرهم بالريح المصوّتة[70] الخارجة منهم سفلا تقبيحا لفعلهم وتهجينا لبخورهم: קחו מזמרת הארץ فاكهة البلد: ושש שנים תזמר כרמך تقطف[71] [وتقضب][72]: וחניתותיהם[73] למזמרות. ומזמרותיכם לרמחים. וכרת הזלזלים במזמרות[74] مقانب[75]: ومن هذا المعنى عندى זמיר עריצים יענה يقول انّ الله ينادى بقطع المتمرّدين واستئصالهم: قلت فى יענה ينادى لانّى جعلته مثل ויען איוב ויאמר الاول (الذى هو) ابتداء للكلام[76] لا جواب: والانفعال من هذا المعنى לא יזמר[77] ולא יעדר: ومن هذا المعنى قيل للزرجون הזמורה אשר היה[78] בעצי היער. וזמורות זר תזרענו. (וזמוריהם שחתו): ותאו וזמר هى الزرافة:

الزاى والنون والباء ישימך יי לראש ולא לזנב[79]. בין שתי הזנבות. משני זנבות האודים: וזנבתם[80] אתם وتستذنبونهم[81] اى تتبعونهم قطعا[82] لهم بالسيف. ومثله ויזנב בך. وفى المשנה המזנב בגפנים והקוצץ בקנים. فيجب ان يكون معنى וזנבתם אתם وتقطعون دابرهم (اى) آخرهم:

الزاى والنون والهاء וזנה אחרי אלהי[83] נכר הארץ. כי זנתה אמם. ויזן את [כל] יהודה. הזנה הזנו. [قد ذكر فى كتاب حروف اللين. الّا انّ הזנה הזנו] غير متعدّ. وامّا ויזן את [כל] יהודה فمتعدّ. ومصدره אל תחלל את בתך להזנותה[84]: והוא בן אשה זונה ابن امرأة[85] نقيلة اى غريبة ليست من القوم. والدليل على ذلك اعتلالهم عليه بقولهم כי בן אשה אחרת אתה. واعنى بقولى لم تكن من القوم اى من ذلك الرهط. وقال فيه الترגום وفى רחב. הזונה ايضا פונדקיתא: ويصلح ان يترجم והוא בן אשה זונה ابن امرأة نزيعة اى غريبة من بلد اخر. وهذا المعنى مشتقّ من المعنى الاول لانّ الزنا نزوع وميل الى ذلك المذهب: وامّا ותזנה עליו פלגשו فقريب من المعنى الاول وتفسيره فنشزت عليه اى فاستعصت[86] عليه: وما يبعد عندى ان يكون من هذا الاصل בשמים וזנים מרקחים ويكون[87] مجانسا لقول الترגום וכל זני זמרא. ولقوله[88] فى למינהו[89]. לזנוהי. فكانّه يريد بقوله וזנים انواعا من الطيب كانّه قال ומינים מרקחים: وادخل

---

[58] Marg. in O. ...في בלע[די]...وعرضه... من الحروف. ويقال بزيادة الياء זולתי כלב בן יפנה. [59] Transposed in R. [60] R. g. معنى واحد. [61] R. g. ما همّ به. [62] Marg. in O. נב׳ בלע׳ معناه الفكر والراى. ويزاد فيه ميم فيقال מזמה תשמר עליך. وذكر معه זמה בנו اسم رجل; R. g. اهتمام. [63] O. ومنه ايضا. [64] R. יאמרוך. [65] Marg. in O. مأخوذ من زمان; R. g. زمان وازمنة. [66] R. زائدة. [67] O. ومنه. [68] R. قال. [69] R. المتصاعد. [70] R. المتصوّتة. [71] O. وتقطف. [72] So MS. [73] O. וחניתותיכם. [74] R. g. مناجل. [75] So both MSS.; the later hand in O. corrects מנאקב. Above the orig. word by the copyist נב. [76] R. الكلام. [77] Marg. in O. مقتطع من הזמורה بمعنى تقطع الاغصان. [78] R. יהיה. [79] R. g. ذنب. [80] Marg. in O. مقتطع من זנב. [81] R. ותסתרנבוהם. [82] R. مسعا. [83] O. אלהים. [84] R. g. هو الزنا. [85] O. מראה. [86] Corrected in O. פאתעצת; orig. פאתעצֹת. [87] R. يكون. [88] O. וקו׳. [89] O. למינו.

ابو زكرياء מפיקים מזן אל זן فى المعتلّة العين مع בר
ולחם ומזון. ولعمرى[90] انّ المعنى غير مانع من ذلك
عندى لكنّه يمنع (منه) عندى بعض المنع كونهما
فتحين. فالاولى من اجل ذلك عندى ان يكونا[91] من
5 معنى וזנים מרקחים الذى معناه اصناف وانواع. فكانّه
قال مملوّة من صنف الى صنف من الاطعمة اى מפיקים
מן מין الى מין. وانما كان الاولى عندنا كونهما[92] من
هذا المعنى لانّ اكثر الاسماء المعتلّة العين קמוצות
واقلّها פתוחות. الّا انّ كونهما ايضا كما قال ابو زكرياء
10 غير بعيد لكنّا اردنا ان نثير فيهما معنى غريبا جيّدا
عجيبا:

الزاى والنون والحاء זנח יי מזבחו ابعد واقصى.
כי לא יזנח לעולם יי. למה יי תזנח נפשי[93]. והיו כאשר לא
זנחתים هذه المتعدّية[94]. وامّا غير المتعدّية فقوله זנח עגלך
15 שמרון بعد وجلا. ותזנח משלום נפשי بعدت من السلامة:
والثقيل ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז اى الذى
ابعد واقصى. כי הזניחם ירבעם ובניו ابعدوهم[95] ونفوهم.
ואם תעזבהו יזניחך לעד وان تركت طاعته يبعدك ويقصك[96]
الى غاية الابد وهى متعدّية. وفى هذه البنية الثقيلة
20 غير متعدّ وهو והאזניחו נהרות الالف[97] فيه زائدة وتقديره
והזניחו נהרות اى بعدت وانقطعت ونضبت كما قال[98]
אזלו מים מני ים: وجائز عندى ان اقول فى الف והאזניחו
(נהרות) انها على استعمال السريانيين فى قولهم אשתיו
חמרא. אתכרית רוחי. وهذه الالف هى مثل الهاء التى
25 يستعملها[99] العبرانيون فى השליכו[1] והקריבו وما اشبههما.
وقد جرت للعبرانيين ايضا عادة فى استعمال الالف
مكان هذه الهاء مثل אתחבר יהושפט. וכל מלבושי אגאלתי.
אשתוללו אבירי לב: وامّا והאזניחו נהרות فانّهم جمعوا فيه
الاستعمالين اعنى انهم ركّبوه من הזניחו[2] ومن אזניחו وان
30 كانت الالف فى אזניחו[3] مكان هاء ومبدلة منها: وقد
جرى مثل[4] هذا الاستعمال فى بعض كلام العرب اعنى
فى قولهم [اذا] اراق الماء [فانّهم يبدلون من هذه الهمزة
هاء فيقولون هراق الماء] كما ابدل العبرانيون من هاء
הזניחו همزة فقالوا אזניחו. ثم انّ العرب ادخلت[5] على هراق
الهمزة[6] فقالوا اهراق وان كانت الهاء مبدلة من همزة
كما ادخل العبرانيون على אזניחו الهاء فقالوا והאזניחו[7]
وان كانت الهمزة بدلاً من هاء:

5 الزاى والنون والقاف יזנק מן הבשן معناه عندى
يأشر ويبطر[8] من كثرة نعم[9] البثنيّة: *وهذا اللفظ مجانس[10]
لقول الاوائل דיה אם זינקה[11]. فكان ترجمة יזנק يرمح ويركض
اشرا لانّ معنى אם זינקה[11] (ان) ارتكضت:

الزاى والعين والهاء והייתי לזעוה[12] على زنة שלוה.
10 לראוה בך. חדוה: وربما كان לזעוה مقلوبا[13] من רק זועה:

الزاى والعين والكاف ימי נזעכו هو مثل נדעכו[14]:

الزاى والعين والميم ומה אזעם לא זעם יי. אשר
זעמת זה שבעים שנה. יזעמהו לאמים. זעום יי יפל שם.
ואיפת רזון זעומה. ולכה זעמה ישראל معنى هذه الالفاظ
15 الكراهة والذمّ: ومن هذا المعنى هو מזעם לשונם اى من
اجل ما تنطق به السنتهم من القبيح الذى ينسبونه
الى البارئ تعالى: واعلم انّ זעמה ישראל يحتمل وجهين
من القياس. احدهما هو ان يكون امرا من זעום יזעום.
وكان اصله ان يكون קמץ الزاى ساكن العين مثل שמרה
20 לפי. ومن عادة العبرانيين ان ينقلوا مثل هذه הקמצות
من الحرف الذى[15] هى فيه الى الحرف الحلقى الذى بعده.
فلما استثقلوا ذلك فى هذه اللفظة وتحرّكت العين בשוא
ופתח على عادتهم فى اكثر الاحرف (الحلقية) امتدّ הקמץ
وصار חלם كما عرض [ايضا] فى قولهم במצאכם אתו الذى
25 (اصله ان) يكون على زنة בשמעכם[16] את קול השופר. فانّه
لما تحرّكت الصاد لاستثقالهم سكونها مع مجاورة الالف[17]
المتحرّكة בשוא ופתח لها[18] انبسطت קמצות الميم فصار
הקמץ חלם: والوجه الثانى ان [يكون] امرا من זועם على
زنة שמש זרחה ונודד: ومعنى اخر כי זעם מלאתני. ולא
30 יכילו גוים זעמו. שפוך עליהם זעמך. ואל זועם בכל יום.
والانفعال ופנים נזעמים. معنى هذه الالفاظ التزغّم[19]
*وهو التغضّب[20]:

---

[90] O. ואלעמרי. [91] O. יכן. [92] R. כונהא. [93] R. g. تخذل; O. continues לנצח. [94] O. متعدّية. [95] R. אבעדונהם. [96] Both MSS. ויקציך. [97] O. والالف. [98] O. قالوا. [99] R. יסתעמולהא. [1] R. continues והשליכו. [2] O. והזניחו. [3] O. הזניחו. [4] R. لمثل. [5] O. ادخلوا. [6] R. الماء همزة. [7] O. והזניחו. [8] O. ויבטר. [9] Corrected in O.; orig. ענם. [10] R. وهذه اللفظة مجانسة. [11] O. זניקה. [12] R. g. عبرة. [13] R. مقلوبة. [14] R. g. وفسّر فيه تمسّخت. [15] R. التى. [16] R. כשמעכם. [17] O. الف. [18] O. لانها. [19] R. אלתזגם; R. g. والغضب. [20] O. ואלתגצב.

الزاى والعين والفاء ועל יי יזעף לבו. ויזעף עזיהו. ובזעפו עם הכהנים מצדר. והנם זעפים. סר וזעף. זעף יי אשא. ויעמד הים מזעפו. معنى ذلك الحرد والسخط: وقريب من هذا المعنى אשר למה יראה את פניכם זעפים كالحة متسخّطة متغيّرة:

الزاى والعين والقاف ולא זעקו אלי בלבם. לי יזעקו. זעק והילל. וישובו ויזעקוך. ואזעק אתכם(. والثقيل الغير المتعدّى מרוב עשוקים יזעיקו) معنى ذلك الصراخ: הזעק לי. (להזעיק) את [איש] יהודה. ויזעק ברק את זבלון ואת נפתלי معنى ذلك الانذار والحشر كما قيل فى هذا المعنى וישמע שאול את העם: ومن هذا المعنى ויזעק אתי וידבר אלי: والانفعال من هذا المعنى נזעקו וידביקו את בני דן. מה לך כי נזעקת. ויזעקו כל העם אשר בעיר: ومن هذا المعنى בזעקך יצילוך קבוציך ترجمته اذا حشرت هل تنجيك *حشودك وجموعك[21]:

الزاى والعين والراء ונשאר אנוש מזער[22] هو مثل מעט كما قيل כי עוד מעט מזער. כתר לי זעיר ואחוך. זעיר שם וזעיר שם תרגום מעט:

الزاى والفاء والتاء ותחמרה בחמר ובזפת[23] معروف:

الزاى والقاف לאסר מלכיהם בזקים. רתקו בזקים. ولعلّه معتلّ العين مثل ופטורי צצים فاندغم حرف اللين[24]. وترجوم לא לנחשתים הגשו. לא לזקין דנחש איתקרבא[25]:

الزاى والقاف المضاعف יזקו מטר לאידו تفسيره يتصفّى الغيث من غمامه. וזקק אתם. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين[26]:

الزاى والقاف والنون ויהי כי זקן יצחק. זקנת [ושבת]. (זקנתי ושבתי.) כי זקנה אמך. זקן ושבע ימים. זקן ביתו. כי בן זקונים הוא اسم على زنة בני הנעורים. בן לזקוניו. والاسم ايضا כבדו מזקן. وايضا וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני. אחרי זקנתה. والثقيل אם יזקין בארץ שרשו [.גם כי יזקין[27]]: וגם את הזקן اللحية. ومثله בזקן עמשא. והחזקתי בזקנו (بذقنه):

الزاى والقاف والفاء יי זוקף כפופים رافع المتواضعين (اى) الاذلّاء. وهو مجانس لقول الاوائل וזקפן עליו במלוה. وفى السريانى ווזקיף יתמחי עלוהי مرفوع او مصلوب. وترجوم שא נא עיניך. זקף כען עינך:

الزاى والراء والباء בעת יזרבו נצמתו التى هى فى وقت برودتها متكاثفة متجمّعة[28]: ويمكن ان يكون مجانسا[29] لقول الاوائل רב אשי אמר כסא דכספא נמי אסור משום דמזדריב[30] لانّ[31] اعتقادى فى منعهم من هذا هو من اجل التبرّد بالماء الذى فيه يحرم فى יום הכפורים:

الزاى والراء والهاء תזרה[32] לרוח. וזריתי את כל שאריתך. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن [فى] المستلحق: وذكر فيه ايضا ארחי ורבעי זרית. ותזרני חיל: ومن هذا الاصل وهذا المعنى عندى זר זהב وهو اسم ناقص اللام. وتفسيره *طوق واطوار[33] والطوق ما استدار كطوق[34] الحلى *وكذلك طوق[35] الرحى الذى يدير القطب وكذلك طائق[36] كل شئ ما استدار به. ويقال ايضا لكل ما احاط بشئ اطواق[37]: وقد ذكرت فى حرف[38] الالف جواز كون ותזרני [חיל] عندنا محذوفا ومخفّفا من ותאזרני שמחה:

الزاى والراء والحاء וכבוד יי עליך זרח. וזרח השמש. וזרח משעיר. שמש זרחה. האמר לחרס ולא יזרח. שואף זורח הוא. שם לנגה זרחך كلّه شروق: وقد تستعمل هذه اللغة فى الانتشار والانبساط والظهور قالوا והצרעת זרחה במצחו: [באזרח] מכם יהיה לכם وهو الصريح فى النسب الاصلى: כאזרח רענן كاصل مخضوضر[39]:

الزاى والراء والميم זרמתם שנה יהיו اطّرحتهم واهملتهم[40] ودفعتهم. ومثله כזרם קיר كسقوطه واندفاعه. *وهذا على[41] الاتّساع والمجاز لانّ الباب انما هو للرطوبات كما قيل זרמו מים עבות. זרם מים. מזרם הרים ירטבו. וזרמת סוסים זרמתם. وتفسير זרמו מים עבות اسال السحاب[42] ماءه وهو فعل ماض على زنة שמש זרחה ונודד:

الزاى والراء والعين והיה אם זרע ישראל. זרעו חטים. וזרעתם את האדמה. הזרעים בדמעה. אור זרוע לצדיק.

---

[21] R. חיצורך ונמעך. [22] R. g. قليل. [23] R. g. زفت. [24] R. אלעין. [25] R. g. الجميع قيود. [26] R. g. المعنى تصفية. [27] R. g. الجميع شيخوخة. [28] R. مجتمعة. [29] R. مجانسة. [30] R. דמזדרביב. [31] R. فانّ. [32] R. g. المعنى تذرية. [33] O. الطوق. [34] Both MSS. בטוק. [35] R. ودور. [36] O. טאוק. [37] R. اطار. [38] R. كتاب. [39] R. مخضر. [40] O. ואמהלתהם. [41] O. وعلى هذا. [42] O. סחאב.

בארץ לא זרועה. זרעו לכם לצדקה: والانفعال ונעבדתם
ונזרעתם. לא תזרע ולא תצמיח. על כל זרע זרוע אשר יזרע
(اردت אשר יזרע): وما لم يسمّ فاعله אף בל זורעו: والاسم
זרע רב. وجمعه זרעיכם וכרמיכם. والاسم ايضا על כל זרע
5 זרוע اردت זרוע وهو بدل من זרע فى قوله על כל זרע
זרוע. (وجمع זרוע) מן הזרועים ונאכלה. זרועיה תצמיח.
وايضا ויתן להם [מן ה]זרעונים[43] بزيادة نون على مثال
קמשונים. واخلق[44] بالراء ان يكون اصله التشديد. *والاسم
ايضا[45] וכל מזרע יאור وهى كلّها اسماء للزرع والزريعة. את
10 כל עשב זרע זרע *مبذّر بذرا[46]. وفيه ثقيل עשב מזריע
זרע. ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע مثمر ثمرا.
ومثله אשר זרעו בו על הארץ. אשר זרעו בו למינהו يريد
الثمر: וזרעו במים רבים اصله. ومثله ולא יכלו להגיד בית
אבותם וזרעם: וזמרת זר תזרענו تغرسه كانّه قال תטענו:
15 זרעך תפריח نوّارك: אשה כי תזריע اذا علقت. ومنه ונקתה
ונזרעה זרע: ובין זרעך ובין זרעה وبين نسلك وبين
نسلها: ודבר שלום לכל זרעו لجميع آله[47]: וזרעו ישבו
בצלו عسكره. والجمع וזרועות ממנו יעמדו [.וזרועות השטף]:
בזרוע נטויה ذراع والالف زائدة فى אזרוע: ומתחת זרועות
20 עולם الذى تخضع ملوك العالم:

الزاى والراء والقاف וחצי הדם זרק על המזבח.
וזרקו משה השמימה. וזרקתי עליכם. וכמון יזרק. ויזרק על
העם. וזרוק על העיר: وما لم يسمّ فاعله כי מי נדה לא
זרק עליו. كلّه نضح ورشّ ورمى. ويسمّى الاناء الذى يقبل
فيه الدم ويرشّ منه מזרק. ומלאו כמזרק. ויעיו ומזרקותיו
5 ومرشّاته.. גם שיבה זרקה בו (והוא לא ידע) حتّى لقد
وخطه[48] الشيب *وهو ما[49] فهم. وهذه كناية عن ضعف
حاله كما قال عنه אכלו זרים כחו והוא[50] לא ידע *وذلك
انّ[51] الشيب اكثر شئ انما[52] يكون عند الشيخ والهرم
وضعف الجسم:

10 الزاى والراء والتاء ושמים בזרת תכן. זרת ארכו
וזרת רחבו. שש אמות וזרת שבר:

*ومن رباعى[53] *الحرف:

זלעפה אחזתני. ורוח זלעפות מנת כוסם. זלעפות רעב[54]:

זלזלים[55] (וכרת הזלזלים):

15 זרזיף ארץ[56]:

זרזיר מתנים או תיש فسّر فيه مشدود[57] الحقوين. وكان
بينه وبين ترجوم ותמש את ארץ מצרים الذى هو ויזרזון
بعض المشابهة. وترجوم וחמושים [עלו]. ומזרזין [סליקו]:

✣ تمّ حرف الزاى بحمد الله ✣

---

[43] R. g. الحبوب. [44] O. ואלבק. [45] R. ואל. [46] R. مبزر بزرا. [47] R. اهله. [48] O. نقطه. [49] O. وما. [50] R. והו. [51] O. لانه. [52] O. اما. [53] R. ورباعى هذا. [54] R. g. زمع وفزع. [55] R. g. اغصان. [56] R. g. فسّر فيه يفجر الارض וכרואר(?). [57] R. مشدّد.

❊ المقالة الثامنة [من كتاب الاصول] فى حرف الحاء ❊

الحاء المضاعف חח ונזם (خلخال): ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך. ונתתי חחי صنانيرى[1]: ויביאהו בחחים קיוד وكبول. والعرب تسمّى الخلخال[2] والكبل حجلا كما سمّاهما [العبرانيون חח][3]:

الحاء والباء المضاعف אף חבב[4] עמים. לטמן בחבי[5] עוני. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الحاء والباء والالف כי נחבא ماض. למה נחבאת. הנה הוא נחבא منفعل[6]. נחבאים במערה. כי ערום אנכי ואחבא. ויחבאו במערה. والمصدر ויברחו בהחבא. والمصدر ايضا ונחבא[7] ולא יוכל. وقد[8] لخّصناه فى باب التصريف من كتاب اللمع. والافتعال אשר התחבאו שם. [כאבן מים יתחבאו.] ויתחבא האדם. מתחבא שש שנים. وما لم يسمّ فاعله من الثقيل יחד חבאו ענוי[9] ארץ. واسم المكان מכל[10] המחבאים. والثقيل على زنة הפעיל בצל ידו החביאני. כי החביאה את המלאכים. وما لم يسمّ فاعله من هذه البنية [ايضا] ובבתי[11] כלאים החבאו: وقد ذكر ابو زكرياء هذا الاصل فى جملة الافعال ذوات الهاء. وانما تقصّيناه نحن هنا لانّه ضيّع (هو) منه اشخاصا احضرناها [هنا] نحن. وهكذا نصنع فى كل ما ادرجه من ذوات الالف فى طىّ ذوات الهاء ولم يتقصّه[12]: وقد ذكرت فى باب ما استعمل فيه الحذف *وفى باب تلخيص اكثر[13] معانى حروف الزيادة وذكر مواضعها[14] من كتاب اللمع مذهبى فى כי החבאתה[15]:

الحاء والباء والهاء חבי כמעט רגע. ושם חביון עזו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[16]: وربما كان منه ונחבאתם שמה: واعلمّ انّ חבי כמעט רגע عند ابى زكرياء اسم. وما يبعد عندى ان يكون امرا مؤنّثا على تأنيث الجماعة. وليس يبعد ان يكون من هذا الاصل מחבת[17] ברזל:

الحاء والباء والطاء כי תחבט זיתך. יחבט יי משבלת הנהר. ותחבט את אשר לקטה. חבט חטים בגת. والانفعال[18] יחבט קצח[19]:

الحاء والباء واللام חבל[20] לא חבל. אם חבל תחבל שמלת רעך. [יחבלו שור אלמנה.] חבולתו חוב ישיב الواو فى חבולתו زائدة وانما الوجه חבולת חוב. ועל בגדים חבולים יטו. ובעד נכריה חבלהו تفسيره عندى *وعن اجنبىّ[21] رهنه والتقدير וקח[22] *בעד נכריה[23] חבלהו. الهاء والواو فى חבלהו ضمير مضاف اليه (مثله فى ועל מי לא יקום אורהו. والهاء فى נכריה للمبالغة) مثله[24] فى מכשפה לא תחיה. فيكون الاسم قبل اضافته الى الضمير חבל على زنة ארון[25] وחבול على زنة עבוט كما قيل חבול לא ישיב. والانفعال בו לדבר יחבל לו كلّة ارتهان: הבול חבלנו לך. האמר נשאתי לא אחבל. وما لم يسمّ فاعله וחבל עול מפני שמן. רוחי חבלה. والثقيل וחבל את מעשה ידיך. לחבל ענוים באמרי שקר. בראתי משחית לחבל. מחבלים כרמים كلّه افساد: وامّا לא יחבל רחים فقد قلّدنا فيه الاوائل: שמה חבלתך[26] אמך.

---

[1] O. סנארי; R. סנאניר. [2] O. אלכלב, with a line above by the later hand; R. אלכבאל. [3] R. g. حجل. [4] R. g. محبّة. [5] R. בחבו; R. g. باطن. [6] R. المنفعل. [7] So both MSS. The later hand in O. corrects ונחבה. [8] R. ولقد. [9] R. ענוי. [10] O. כל. [11] R. ובתי. [12] R. يتقصاه. [13] R. اكثر تلخيص واكثر. [14] R. موضعها. [15] R. g. كلّه اختباء واختفاء. [16] R. g. من معنى חבא. [17] R. g. طابق. [18] R. والافتعال. [19] R. g. الجميع خبط. [20] R. g. رهن. [21] O. ومن اجنبيّة. [22] O. יקח. [23] Transposed in R. [24] R. ومثله. [25] O. ארין. [26] Marg. in O. مأخوذ من חבלים יאחזון.

ישמה[27] חבלה ילדתך علقت. ومثله בעבור טמאה תחבל.
וחבל נמרץ. ومنه على الاستعارة والمجاز הנה יחבל און:
وامّا בטרם יבא חבל לה. חבלי יולדה. תחיל תזעק
בחבליה. צירים וחבלים. חבלים יחלק באפו *فكلّها
5 اوصاب واوجاع[28] ومخاض. ومنها[29] عندى חבליהם[30]
תשלחנה [وذلك انه لما قال ילדיהן תפלחנה قال חבליהם
תשלחנה] والضمير فى חבליהם[31] للילדים. والمعنى انها
بفعلها هذا (باولادها) تطلق عليها *الاوصاب والاوجاع[31]:
גורל אחד וחבל אחד. מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון.
10 חבלים נפלו לי בנעימים. כל חבל ארגב. יושבי חבל הים
احواز واسهم (وامراس)[32]: חבל נביאים جماعة[33]. ومثله חבלי
רשעים עודוני: ותורידם בחבל. וחבלים בראשיהם حبل
وحبال. وربما كان מחבל בני יהודה ومثله مستعارا من
هذا على معنى ואדמתך בחבל תחלק: רב החובל. לקול
15 זעקת חבליך. מלחיך[34] וחבליך هم مدبّرو[35] المراكب فى جريها
فى البحر. وذلك مشتقّ من قوله ונבון תחבולות[36] יקנה.
ובתחבולות עשה מלחמה وهى آراء ومشورات وتدبيرات.
وתחבולות وמחשבות سواء[37] فى المعنى كما قيل מחשבות
צדיקים משפט ותחבולות רשעים מרמה. والدليل على انّ
20 חבליך مشتقّ من תחבולות قوله חכמיך צר היו בך המה
חבליך: [وامّا] וכשכב בראש חבל فمشتقّ من ותורידם בחבל
בעד החלון وهو الشىء المصنوع من حبال الذى يطفو
على ماء البحر اذا رست المراكب وبه يستدلّ على موضع
الهوجل وتسمّيه النواتى[38] سميّة[39]. وعن موضع الهوجل
25 قيل וכשכב בראש חבל: בחבלי אדם אמשכם استعارة
ومجاز يراد به الصلة[40] والاسباب: وجائز عندى ايضا ان
يكون ובעד נכריה חבלהו [من هذا المعنى فيكون
معطوفا على כי ערב זר. والتقدير على هذا וכי בעד
נכריה חבלהו] والتفسير ولمّا كان وصله[41] [له] عن اجنبىّ
30 اى ولمّا كان وصله[41] للمضمون له عن اجنبىّ:

الحاء والباء والقاف הכסיל חבק את ידיו. את
חבקת בן. עת לחבוק. والثقيل חבקו צור. כי תחבקנה. *ויחבק
להם. עת לחבק[42]. מחבק. מעט חבוק ידים לשכב[43]:

الحاء والباء والراء כל אלה חברו אל עמק اجتمعوا.
ישתי כתפת חברת. וארח לחברה עם פעלי און. לעמת
מחברתו. חבר כהנים جماعة. والصفة חבר אני صاحب
ومجامع لهم على التقوى. וחברי גנבים. ולבני ישראל חבריו
5 اصحابه. יכרו עליו חברים الخلطاء. חבור עצבים خليط
الاوثان: والثقيل וחמש יריעות חבר. וחברת את [חמש]
היריעות. وما لم يسمّ فاعله אל שני קצותיו חבר. والافتعال
אתחבר יהושפט. ולקץ שנים יתחברו. والمصدر منه
בהתחברך[44] עם אחזיהו. وايضا[45] ومن התחברות אליו.
10 وثقيل اخر على زنة הפעיל. אחבירה עליכם במלים. وامّا
היחברך כסא הוות فقد[46] ذكرناه فى كتاب اللمع [من
هذا الديوان]: ويمكن ان يكون من هذا المعنى قوله
לקנות אבני מחצב ועצים למחברות [ويكون] تفسيره
للجوامع اى المواضع التى[47] كان يجتمع فيها من بيت
15 الله للعبادة والدراسة ولطاعة الله. وعن هذه المواضع
(قيل) ולקרות את הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה.
ومخرج[48] המחברות مخرج המבשלות[49] והמקטרות והמזמרות
كما ذكرنا فى كتاب اللمع. ومثله ايضا قوله וברזל
לרב למסמרים לדלתות[50] השערים ולמחברות הכין דוד:
20 וחבר חבר. חבר חברים מחכם هو العازم الراقى[51] وما[52]
اشبههما. ومنه עמדי נא בחבריך بعزائمك ورقاك. والدليل
على صحّة هذا التفسير قول الاوائل رضى الله عنهم فى
اطلاق زوجة بعض المفقودين للتزويج נפל לחפירה מלאה
נחשים [ועקרבים מעידין עליו ר׳ יהודה בן בתירה אומר
25 אף לחפירה מלאה נחשים] אין מעידין (עליו היישינן) שמא
חבר הוא: חבורה [תחת חבורה]. הבאישו נמקו חבורותי.
חבורות פצע كلّه جرح وخدش. ومنه عندى ובחבורתו
נרפא לנו. وهو اسم الفعل لا اسم الجرح نفسه على زنة
[אין קול ענות גבורה.] אין קול ענות חלושה. משפט
30 הבכורה. واضافة هذا المصدر (الى الضمير) كاضافة קחם על
זרועותיו الذى تقديره קחת אתם (על זרועותיו) فكانّه قال
ובחבור אתו. وتلخيص ذلك انه لما وصف فضل هذا الرجل
الصالح الكثير التواضع الشديد النفس اغتماما[53] بما
عليه الناس من الكذبة[54] فى [الدين] المجفىّ من اهل[55]

---

[27] R. וישמה. [28] R. كلّها اوجاع واوصاب. [29] R. ومنه. [30] O. חבליהן. [31] Transposed in R. [32] MS. ואקראס. [33] R. جمعة. [34] R. מלאחיך. [35] O. מדברי. [36] R. g. حيل. [37] Both MSS. סואן. [38] R. النواتية.
[39] כמיה in both MSS. and in the Heb. transl., which adds כלו׳ סימן. [40] R. אלצפה. [41] Both MSS. have וצלת. [42] O. ויחבקהו ועת לרחק. [43] R. g. احتضان وعناق. [44] R. באתחברך. [45] O. ايضا. [46] O. قد. [47] O. الذى.
[48] O. אן מכרג. [49] R. ה׳בכלות. [50] R. ולדלתות. [51] So both MSS. [52] R. ومن. [53] O. אנתמאעא. [54] O. אלכרבה; R. אלכתרה (الخترة?). [55] R. אגל.

זמانه كما قيل[56] عنه נבזה וחדל אישים איש מכאובות וידוע חלי אכן חליינו הוא נשא ומכאובנו סבלם והוא מחולל מפשעינו מדכא מעונתינו. يقول كنّا نظنّه[57] مؤلما *من البارئ[58] موجعا منه باستحقاقه ذلك لما كنّا نرى من إلمه[59] ونشاهد من مرضه واذا المه انما كان اغتماما منه بآثامنا. قال מוסר שלמנו עליו ובחברתו נרפא לנו כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו. يقول[60] وكان ادب جميعنا وجفاءنا لاحقا به وكانّا انما كنّا[61] نشفى بجرحه وآلامه[62] فكلّنا ضللنا[63] فى فعله ذلك كالبهائم وما انصرف احدنا عن مذهبه القبيح فيه وانما لقّاه الله ذنوب[64] جميعنا [اى انّ لا امتحنه الله الّا بذنوبنا: فسّرت שלומנו جميعنا] مثل قوله הגלת יהודה כלה הגלת שלומים الذى معناه اجلوا جميعا. وفسّرت מחולל مؤلما وموجعا لانّه من מחוללת תנין. فמחוללת فاعلة[65] ومחולל مفعول به: ومن هذا المعنى ايضا ונמר חברברותיו شبّه شيات النمر[66] وهى رقطه[67] بالكلوم[68] وهى الجراح:

الحاء والباء والشين וחבשת[69] להם מגבעות. פארך חבוש עליך. [חבוש בטמון. ואחבשך בשש.] חבוש לראשי. (والثقيل) מבכי נהרות חבש: وقريب من هذا المعنى ולנשברת לא חבשתם محض اللفظة ما لففتم اى ما جعلتم لهم لفائف والمعنى ما جبرتم: יכאיב ויחבש. ביום חבוש יי את שבר עמו. [לחבש לנשברי לב.] والثقيل ומחבש לעצבותם. وما لم يسمّ فاعله לא זרו ולא חבשו. והנה לא חבשה לתת רפואות معنى جميعه للجبر: *ومعنى اخر قريب[70] من هذين اعنى انه مجانس لهما ויחבש את חמורו. חבשו[71] לי החמור. וצמד המורים חבושים: ومعنى اخر ايضا האף שונא משפט יחבש. לא אהיה חבש [معنى לא אהיה חבש] لا اكون رئيسا حاكما وانا من الاملاك[72] [بحيث] لا املك خبزا آكله *ولا ثوبا[73] البسه. والدليل على انّ חבש (هنا) رئيس قولهم له קצין תהיה לנו فاجابهم [לא] بقوله לא אהיה חבש كانّه قال לא[74] אהיה קצין. ثم قال مؤكّدا לא תשימוני קצין עם:

ومعنى האף שונא משפט יחבש هل كاره[75] العدل والحقّ يحكم اى انك انت جائر فغير جائز ان تقضى لنفسك بالمعدلة وتجوّر البارئ[76] وهو العدل الاعظم. وذلك قوله ואם צדיק כביר תרשיע האמר[77] למלך בליעל רשע אל נדיבים: ومن هذا المعنى اشتقّت[78] الاوائل للمسجون חבוש اى محبوس عليه مغلوب:

الحاء والباء والتاء מחבת ברזל. ואם מנחה על המחבת. על מעשה החבתים. هو الطابق الذى يقلى عليه. والدليل على ذلك قولهم מחבת צפה ומעשיה קשים:

الحاء والجيم المضاعف המון חוגג. חג יי. בחגים[79] ובמועדים. قد ذكر فى كتاب *ذوات المثلين[80]: وذكر فيه ايضا יחגו וינועו כשכור. ארמת יהודה למצרים לחגא. والاشتقاق فى هذين المعنيين واحد[81] مثله فى اللسان العربى. فانّهم يقولون حجّ فلان بيت الله اى اتاه. وحجّ علينا فلان اى قدم وحججت الشىء اى تكرّرت عليه. فمعنى[82] המון חוגג [حاجّ] اى اتى[83] بيت الله. ومعنى יחגו וינועו *يحجّون اى يذهبون ويجوزون[84] كالسكران. ومنه قيل אכלים ושתים וחגגים اى انهم كانوا يضطربون فى سكرهم *ومعنى לחגא[85] مأخوذ من هذا اى انهم يختبطون[86] ويضطربون عند ذكرها:

الحاء والجيم والباء את החגב. ונהי בעינינו כחגבים[87] كالجندب: ויסתבל החגב قيل انه يريد شهوة البضاع وان الحاء بدل من العين[88] ותעגבה[89] עליהם. وانا اقول انه مثل החגב اعنى الجندب. وقيل على التمثيل والتشبيه والمراد [به] الانثيين كما ان المراد بقوله השקד الذكر. وسترى تفسير ויסתבל وتفسير השקד فى[90] مواضعهما[91]:

الحاء والجيم والهاء בחגוי הסלע[92]. انقلبت (الهاء هنا واوا) كما انقلبت هاء שלה الذى هو من שלו כל בגדי בגד واوا فى ושלוי עולם השגו חיל:

الحاء والجيم والراء וחגרת אתם אבנט. מתניכם

---

[56] O. قال. [57] O. נטנא. [58] O. للبارئ. [59] The later hand in O. corrects آلامه. [60] R. قال. [61] R. כננّא. [62] R. ואילאמה. [63] O. צלנא; R. צ̇לינא. [64] R. وصوب. [65] O. פאעלא. [66] O. אלנ̇מו. [67] O. رقعه. [68] O. بالفلوس. [69] R. g. شداد ورباط. [70] R. وقريب. [71] R. g. شدّوا. [72] O. אלאמלאך. [73] R. وثوب. [74] R. ולא. [75] R. ساده. [76] R. بالبارئ. [77] R. באמור. [78] R. اشتقّ. [79] R. g. الحجّ والمواسم. [80] O. חר׳ אללין. [81] O. continues פי. [82] R. ومعنى. [83] O. אתאה. [84] R. אי ירהבון ויחגו. [85] O. ואלחגא. [86] O. يكتسبون الخوف. [87] R. g. الجراد. [88] R. عين. [89] R. ותענב. [90] Corrected in O.; orig. אי. [91] R. موضعهما. [92] R. g. شقوق الصخر.

חגורים. חגור[93] כלי מלחמה. *חגור מדו לבושו[94]. כבתולה חגורת שק. חגר חרבך על ירך גבור. וחגרו שקים. וחגור נתנה לכנעני. ועליו חגור חרב. חגורי אזור במתניהם. בחגורתו אשר במתניו. ויעשו להם חגורות لجميع *من التحزّم[95]: ויחגרו ממסגרותיהם ويعرجون من قول الתרגום [في] פסח. חגירא[96]:

الحاء والدال ודבר חד[97] את אחד هو مجانس للسرياني الذى يقول די דניאל חד מנהון. وربما كان محذوفا من אחד:

الحاء والدال المضاعف וחדו מזאבי ערב. חדודי[98] חרש. قد ذكر في كتاب ذوات المثلين واستوفيناه نحن في المستلحق[99]:

الحاء والدال والهاء ויחד יתרו. תחדהו בשמחה. قد ذكر في كتاب حروف اللين[1]: وقد استصوب ان اجعل من هذا الاصل في معنى اخر ברזל בברזל יחד[2] ואיש יחד פני רעהו. وذلك ان اجعل الفعل الماضي منهما חדה في معنى חדד. وان تكون الهاء بدلا من احد المثلين كما كانت الهاء في שגה بدلا من جيم שגג. وفي חנה المأخوذ منه מה נחנת بدلا من نون חנן: وربما كانت هذه كلّها لغات مختلفة وانما لم اجعل יחד من ذوات المثلين اعنى من لغة וחדו מזאבי ערב. חדודי חרש لما لم يكن יחוד على مثال[3] יסוב. תחוג לי. את אשר אחון. אף יחם. فهو اذًا مثل ותחז בציון עינינו. שמאל בעשותו ולא אחז. وامّا كون ياء יחד الاول קמוץ فلكونه في אתנח[4] كما كان ולא אחז קמוץ لانّه[5] في אתנח[6]:

الحاء والدال واللام עד כי חדל לספור. חדל להשכיל להיטיב. חדלו פרזון בישראל חדלו. כי לא יחדל אביון. הקולות יחדלון. חדל ממנו. חדל בני. נבזה וחדל אישים. והחדל יחדל. מחדול להתפלל בעדכם: وفيه ثقيل غير متعدّ ايضا החדלתי את דשני. החדלתי את מתקי. החדלתי את תירושי وزنه הפעלתי مثل כאשר השכלתי[7]. השמד[תי] את האמרי. وامّا قمصות للحاء[8] فلا وجه له عندى غير *ان ارادوا[9] تفخيم اللفظة. فكثيرا ما يفعلون ذلك بكثير من للحروف الحلقية التى *تلزمها حركة كقولهم[10] החרב נחרבו המלכים بتفخيم حاء[11] החרב بقمץ חטף. وانما كان حقّها ان تكون بשוא وפתח مثل [حاء] החרם את כל עיר מתים. وقد ذكرنا من هذا جملة في كتاب اللمع. وات هنا اعنى في את מתקי مكان מן فكانّه قال החדלתי[12] מן מתקי. החדלתי[12] מן דשני وهو ماض مكان مستقبل[13]. والتقدير אחדל מן דשני ואלך לנוע על העצים اى هل افعل هذا وهاء الاستفهام ساقط. ولو كان هذا الهاء للاستفهام لكان للحاء محرّكا[14] بقמץ גדול مثل حركة هاء ההיתה זאת בימיכם. ومعنى لجميع المنع والنقصان: עם ישבי חדל مع اهل العمران. ومنه ארעה מה חדל אני:

الحاء والدال والقاف טובם כחדק يقول خيرهم وفضلهم[15] مثل الشوك. כמשוכת[16] חדק:

الحاء والدال والراء חדר בחדר. ובחדר משכבך. ויבא החדרה لخدر. ومنه (قيل) החדרת לכם للخادرة اى الكامنة. ומחדרים אימה: وامّا (قوله) וחדרי תימן فانما يشير به الى *الميل الجنوبى[17]:

الحاء والدال والشين וחדשו[18] ערי. תחדש עדיך נגדי. תתחדש כנשר נעוריכי. ויְשן מפני חדש תוציאו. אשה חדשה. חדשים לבקרים. كلّه من معنى *الجدّة. ولم يرد[19] بقوله אשה חדשה البكر *دون الايّم بل كل زوجة لم يعرفها ذلك الرجل قبل ان بكرا وان ايّما[20] لقولهم אין לי אלא בתולה[21] מנין לרבות אלמנה ושומרת יבם ת״ל ושמח את אשתו אשר לקח מכל מקום אם כן למה נאמר חדשה מי שחדשה לו פרט למחזיר [את] גרושתו ואלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין: חדש[22] ימים. בשבתות ובחדשים. בחדשה ימצאונה في شهرها يدركونها اى عند منتهى اجلها يظفر بها ولا ينجيها[23] شدّة جريها. وهذا تلخيص الפסוק פרא معتاد البرّيّة[24] على مراده يستنشق (الريح) يعنى انه يسير حيث ما اراد [ويسلك] ايّةً شاء ولا احد

---

[93] R. חגרו. [94] R. חוגר חגורה. [95] R. تحزّم. [96] A late gloss in R. שנ׳ חגורה מיזר מנטקה. [97] R. g. واحد. [98] R. g. حوادّ. [99] R. g. ברזל בברזל יחד منه يعنى انّ لحديد يحدّ بعضه بعض. [1] R. g. لجميع سرور وفرح. [2] R. g. احتداد. [3] R. زنة. [4] O. אנתח. [5] R. لكونه. [6] O. אנתח. [7] R. שכולתי שכולתי. [8] O. אלהא. [9] R. ارادتهم. [10] O. تلزم لحركة مثل. [11] O. הא. [12] O. חרלתי. [13] O. المستقبل. [14] O. محرّكة. [15] O. وفاضلهم. [16] R. כמסוכת. [17] O. ميل لجنوب. [18] R. g. يجددون. [19] R. لجدية وليس يريد. [20] So O.; R. فقط. [21] R. חדשה. [22] R. g. شهر. [23] O. יגניהא. [24] R. بالبرّية.

يردّ[25] اعتلاله ويضادّ مذهبه فيصرفه عنه. يعنى انه ينفذ عزائمه فى الصيرورة حيث شاء لا يمنعه مانع. ثم قال على سبيل المشورة فانا اشير على جميع طالبيه ومتّبعيه ألّا يكلّوا انفسهم فى[26] طلبه فسوف يأتيه وقت يدرك[27] [فيه] بلا مؤنة وشهر يظفر به[28] بلا مشقّة وذلك عند انقراض مدّته: وهذا مثل ضربه[29] للامّة المصرّة على طغيانها المتمادية فى لجاجها المنفذة[30] لما تهواه من المعاصى يقول مقابلا لاعدائها وطالبيها لا تتعبوا انفسكم جاهدين فى طلبها *فسوف يأتى[31] وقت تظفرون فيه بها بلا مؤنة. وكذلك [معنى] יאכלם חדש[32] את חלקיהם سيفنيهم شهر مع احقالهم يعنى[33] سيأتيهم شهرا يبيدون فيه هم وضياعهم يريد جملة بلادهم[34] كما قالوا ואכלה את החלק[35]. وقوله هنا החלק[35] (هو) مثل ما قال هناك את החלקה אשר לי באש: וחדש يقال على الشهر كلّه كما قال[36] חדש ימים. ويقع على مستهلّه[37] كما قيل מחר חדש. הנה חדש מחר. בשבתות ובחדשים. وهو مشتقّ من المعنى الاول اعنى من الجدّ:

الحاء والواو والباء חבולתו חוב ישיב. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر معه فى معناه וחייבתם את ראשי وهما عندى اصلان فى معنيين: وامّا[38] חוב فمن ذوات الواو وتفسيره [دين. وذلك] معروف من قول الاوائل גנב ופרע בחובו وهو فى كلامهم كثير جدّا. وقد قلت قبيّلا انّ الواو فى חבולתו زائدة فالترجمة[39] اذًا تكون هكذا رهن الدين يصرف. وهذا (هو) قول الله אם חבל תחבל שלמת רעך: وامّا וחייבתם את ראשי *فهو من[40] ذوات الياء وتفسيره وتحقّون راسى اى (انكم) تجلعونه مستحقّا[41] للحزّ. ومن كلام[42] الاوائل חייב את החייב اى احقّ عليه الذنب. וחייב *فى كلامهم[43] يقابل פטור. وترجمة חייב عندى حقّ بكسر الحاء اى مستحقّ للعقوبة[44]:

الحاء والواو والجيم חק חג על פני מים. היושב על חוג הארץ. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وترجمة על חוג הארץ عندى على محيط العالم. ومثله וחוג[45] שמים יתהלך. ومن هذا قيل [للبِركار מחוגה.] ובמחוגה יתארהו:

الحاء والواو والدال אחודה נא לכם חידה. אביעה חידות מני קדם قصص واخبار. وقد ذكر فى كتاب حروف اللين: وامّا ומראה ולא בחידות فخارج عندى من هذا المعنى وترجمة اللفظ *بمَرّآءَة وليس[46] بخيالات. يقول انّى اخاطبه مشافهة[47] بمرآءة وليس بخيالات اى بمَرآءة العين بفتح الميم[48] ومدّ [وفتح] الهمزة كما قال عنه ותמנת יי יביט. والواو فى ומראה مكان باء. كما كان الباء مكان واو العطف فى قوله ופקדתי על כל מול בערלה. وفى قوله ايضا בכל[49] באי שער עירו. وعلى ما بيّنت فى كتاب اللمع:

الحاء والواو والهاء אחוה[50] דעי אף אני. אחוך[51] שמע לי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وغير جائز عندى كون ואחותי באזניכם من غير هذا الاصل كما اجازه ابو زكرياء. وامضى قول من يقول انّ الفه من الاصل مبدلة من هاء واصله ואחותי. ولا يجوز[52] ان تكون *الفه اصلا[53] لاستحالة المعنى: وربما *لم تكن[54] الفه[55] بدلا من هاء بل كانت مزيدة فيه كزيادة الالف فى ואשמורה בלילה. وفى אזכרה. فلا تكون اللفظة (على هذا) مقتطعة من فعل ثقيل ولا تكون مثل הרבה ארבה كما زعم ابو زكرياء. لانّ הרבה مصدر من כי הרבה אפרים מזבחות. ואחותי اسم لحدوثة[56] واحدة والخبر واحد: חות יאיר [احداها חוה مثل בכל אות נפשך وهى قرى وترגומها כפרני יאיר] وهو مثل احياء العرب. الّا انّ واو חות יאיר مبدلة من ياء كما قالوا ויקבצו פלשתים לחיה اى اجتمعوا الى الحىّ. والحىّ [هو] البيوت المجتمعة:

الحاء والواو والزاى אל מחוז חפצם[57]:

الحاء والواو والحاء חוח עלה ביד שכור. כשושנה בין החוחים: وقد قيل فى במצדות[58] ובחוחים انه من هذا وشبّه تحرّك واوه كتحرّك واو ברודים ובצלחות. والذى[59]

---

[25] R. يراد. [26] R. من. [27] Corrected in O.; orig. יתלך. [28] O. continues فيه. [29] O. צר צרבה. [30] O. אלמנפרדה. [31] R. فسيأتى. [32] O. חדשו. [33] O. מעני. [34] O. بلدهم. [35] R. החלקה. [36] R. قيل. [37] R. المستهلّة. [38] O. اما. [39] R. פי אלתרגמה. [40] R. فمن. [41] O. מסתקא. [42] R. قول. [43] R. عندهم. [44] R. العقوبة. [45] O. חוג. [46] R. במראא ולא. [47] R. مشافاة. [48] R. אלעין. [49] Both MS. לכל. [50] R. g. اخبر. [51] R. g. اخبرك. [52] So corrected in O.; orig. and R. جائز. [53] R. اصله; O. الفا. [54] R. لا تكون. [55] O. الفا. [56] O. לא finishes the line and the next begins with חדותה. [57] R. g. حرزهم ومؤطنهم. [58] O. במערות. [59] R. الذى.

اعتقده انا فيه انه اسم من اسماء المواضع الذى يتحصّن فيها من العدوّ على (حسب) المعنى كالغيران ونحوها. *وكذلك قال فى الترגום[59] ואטמר עמא במערתא ובמצדתא: ويحسن ان يكون من هذا المعنى الثانى וילכדו את מנשה בחחים اى فى هذه المواضع التى كان تخبّى فيها على معنى מן החורים אשר התחבאו שם:

الحاء والواو والطاء כחוט[60] השני. תרגום פתיל תכלת. חוטא [דתכלתא]:

الحاء والواو واللام לא חלתי ולא ילדתי. ולאשה מה תחילין. חיל[61] כיולדה. יחילו עמים. יחולל[62] אילות. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستلحقنا نحن فى المستلحق بعض ما فات ابا زكرياء. ونستلحق هنا ما فاتنا (نحن ايضا) استلحاقه من ذلك وهو الفعل المتعدّى غير المتضاعف. اعنى קול יי יחיל מדבר[. יחיל יי מדבר] קדש: ومن هذا المعنى ومن هذا الاصل כי[63] קול כחולה שמעתי وهو صفة على زنة הטובה היא אם רעה. גולה וסורה. وان كان וסורה بِשרק. وامّا חולל אילות תשמר فهو مصدر יחולל אילות: על ראש רשעים יחול. וסער מתחולל. قد ذكر هذا المعنى ايضا فى ذلك الكتاب *وتفسير יחול يحيل[64] او يثب وينزل. تقول [العرب] حال[65] فى ظهر *فرسه يحيل[66] اى وثب[67]: ومن هذا المعنى וחלה חרב בעריו. وايضا יש[68] רעה חולה اى نازلة وهى صفة لـרעה على مثال הטובה היא (אם רעה): ومنه ايضا ולא חלו בה ידים. אל מחוללך[69]. ותחולל ארץ[70] ותבל. قد ذكر هذا المعنى ايضا هناك واستوفيناه (نحن) فى المستلحق واتّسعنا[71] فى تلخيصه فى آخر المقالة الثالثة من كتاب التشوير: وفى[72] هذا الاصل معنيان غير ما ذكرنا[73] قد استلحقناهما[74] فى (كتاب) المستلحق. احدهما כי חלה לטוב. ויחילו עד בוש. ויחל עוד שבעת ימים[75]. والثانى לחול במחולות. מן המחוללות אשר גזלו. وتفسير מחולות طبول: واعلمّ انّ ויחל עוד שבעת ימים عند ابى زكرياء من اصل יחלנו לך. ולא ייחל לבני אדם على ما ذكره فى كتاب حروف اللين.. وقرنه (هناك) بـנוער בים ויבשהו. وجوّزنا نحن [فيه] فى المستلحق فى باب יחל كونه ايضا انفعالا مثل וייחל עוד [الذى] بياءين. وقلنا انّ ياء الاستقبال [ساقطة منه كسقوط نون الاستقبال] من ונבל כעלה כלנו الذى اصله ان يكون וננבל لانّه من [فعل] כנבל עלה מגפן: وجوّزنا فى ذلك الكتاب ايضا كونه معتلّ العين [ايضا] من ויחילו עד בוש. وامّا فى كتابنا هذا فانّا قاطعون فيه انه إمّا انفعال مثل וייחל עוד كما قلنا وحرف الاستقبال ساقط منه. وإمّا انه معتلّ العين من ויחילו עד בוש: ولا نجوّز كونه مثل ויבשהו من ולא ייחל לבני אדם من اجل كون الياء منه קמוצה فانّه لو كان الوجه فيه ما ذكره ابو زكرياء لكان ياءه פתח (مثله) فى ולא ייחל לבני אדם على ما [هو] عليه فاء كل فعل ثقيل يكون عينه[76] حاء. فانّه لا يوجد فاء فعل ثقيل يكون[77] عينه حاء קמוץ[78] اصلا كان[79] ذلك الفعل מלעל او מלרע. حسبك انّ קראו לשמשון וישחק לנו מלעל والشين منه פתח. وايضا ואיחלה לאור מלעל وهو פתח. فاذا كان ذلك كذلك فقول ابى زكرياء [فيه] غير صواب[80]: [ومن هذا الاصل] וכחול אשר על שפת הים:

الحاء والواو والميم וכל שה חום בכשבים כבש احمّ وهو اليحموم ايضا اى اسود. وربما كان من هذا الاصل חומה[81] היו עלינו:

الحاء والواو والسين לא חסה[82] עליך עין. יחס על דל. قد ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين:

الحاء والواو والصاد מחוץ לעיר. בחוץ תעמד (من) خارج. לפנימה ולחיצון صفة على زنة והבריח התיכון. والمؤنّث[83] לחצר בית המלך החיצונה على زنة הצלע[84] התיכונה. وهذه الياءات منقلبة عن واوات لانكسار[85] ما قبلها. الا ترى الواو بيّنة[86] فى בחוץ תעמד وفى ויבתר אתם בתוך: חוץ ממני غيرى. وهذا المعنى كثير الاستعمال فى كلام الاوائل. الّا انّه قريب من المعنى الاول: وسيكون لنا فيه اعنى فى חוץ ממני فى حرف[87] النون فى ذكرنا כי היה דבר המלך נחוץ كلام اخر: מחוץ האופים. וחצות תשים לך בדמשק سوق واسواق. وكذلك قال فيه[88] الترגום ושוקין:

---

[59] R. وقال الترגום فيه. [60] R. g. خيط. [61] R. g. طلق ووجع. [62] R. g. يردع. [63] O. פי. [64] O. وتفسيره יחול. [65] O. الحال. [66] O. פרסם יחול. [67] O. continues يثب. [68] O. ויש. [69] O. continues ותחוללו. [70] R. g. اتقان واصلاح وقيل انشاء. [71] Corrected in O.; orig. ואסתענא. [72] O. ومن. [73] R. ذكرناهما ولا. [74] The later hand corrects in O. استلحقناها; orig. استلحقناه. [75] R. g. (MS. ורגוא) اصطبار ورجو. [76] R. عينها. [77] O. continues עליה. [78] R. קמוצה. [79] R. פאן. [80] R. الصواب. [81] R. g. سور. [82] R. g. شفقة. [83] R. المؤنّث. [84] R. צלע. [85] O. لانكسار. [86] R. بينت. [87] O. חרוף. [88] O. فى.

الحاء والواو والراء וחרה נחשתה. ועצמי חרה. חרו ישבי הארץ. قد ذكرت هذه الالفاظ فى كتاب حروف اللين وذكرناها نحن ايضا [وبيّنّاها] فى كتاب التقريب والتسهيل: واخلق[89] بقوله לחרחר ריב ان يكون من هذا الاصل ومن هذا المعنى كانّه يريد لتأجيج الشرّ. واستلحقنا نحن فى [كتاب] المستلحق معنى[90] اخر وهو פניו יחורו. חור כרפס ותכלת. וארגים חרי[91]. وجعلنا هذا المعنى من لغة الترגום الذى يقول فى לבן. חור. والمعنى فى פניו יחורו هو معنى قول الاوائل *פניו חורו[92] ברבים. ومعنى וארגים חרי الثياب البيض (مثل) الدبيقيّة وشبهها. وكذلك معنى חור כרפס ותכלת الثياب البيض كما قيل תכלת וחור الذى تفسيره اسمانجون[93] وبياض: وقد *فسّر فيه[94] ستارات بدلالة אחוז בחבלי בוץ וארגמן. وهذه الدلالة لسنا نمتنع نحن من الاستدلال بها على مذهبنا ايضا. لانّ الموصوف محذوف وقامت[95] الصفة مقامه: وامّا בן חורים. חריה[96] ואין שם فهم بياض الناس: ومن هذا الاصل [فى] معنى اخر ויקב חר בדלתו. על חור פתן. וימלא טרף חוריו. חרי עפר וכפים. מן החרים אשר התחבאו שם. وقد فسّرنا הפח בחורים فى رسالة التقريب والتسهيل: [واقول] هنا انّ من هذا الاصل סלי חרי. وقد فسّر فيه بياض على معنى انّ قضبانها[97] كانت بيضا. وهذا اضعف معنى يكون: والاحسن عندى ان يكون معنى[98] חרי قضبانا او قضيبا اى انها كانت متّخذة من قضبان من قول المשנה אין נוטעין יחור של תאנה בתוך החצב. والياء فى יחור عندى زائدة مثلها فى ובילקוט. وتفسيره قضيب. فחרי ايضا قضبان:

الحاء والواو والشين וחש עתידות למו. אחישה מפלט לי מרוח סועה וסער. [قد] ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكرنا نحن فى المستلحق כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. وجعلناه من غير هذا الاصل: واقرب الاشياء على ما يبدو من المعنى انه فى معنى الشرب: ولنا فيه معنى اخر سنذكره *فى باب النون والحاء والصاد فى حرف النون[99]:

الحاء والزاى المضاعف עשה חזיזים. ודרך לחזיז קולות لفقيع الاصوات يريد الرعود. وقال التרגום فى עשה חזיזים. עביד רוחין. وفى التלמוד מאי חזיזים אמ׳ ר׳ יהודה פורחות מאי פורחות אמר רב (הונא) עיבא קלישא[1] תותי עיבא סמיכא يريد السحاب الدقيق:

الحاء والزاى والهاء (כי חזה נקם.) וזה חזיתי[2]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا בית אבנים יחזה. ועם שאול עשינו חוזה. [وجعل] فيه معنى واحدا ولم يبيّن ايّ معنى هو معناهما. وانا اقول انهما فى معنيين. امّا בית אבנים יחזה فتفسيره عندى داخل الحجارة يتشعّب اى بين الحجارة. من قوله [קרן חזות בין עיניו.] חזות ארבע. ותזותה לסוף ארעא الذى تفسيره جميعه *شعب. ومثال[3] חזות. אלון בכות. ויתנו בברותי ראש: وامّا ועם שאול עשינו חוזה فليس يبعد ان يكون من معنى כי חזה נקם اى قد اتّخذنا له طليعة[4] ينذرنا به عند اقترابه منّا فنستدفعه[5]. وهذا مما فاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق: ومن هذا الاصل ויקח משה את החזה. חזה התנופה صدره. والجمع[6] על החזות[7]:

الحاء والزاى والقاف ויהי כי חזק[8] ישראל. אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה. ואם בני עמון יחזקו ממך. החזק הוא הרפה. ודוד הולך וחזק. חזק ואמץ. חזקו ואמצו هذا خفيف غير متعدّ. وقد يكون متعدّيا ايضا فى مثل قوله חזקתני ותוכל. تفسيره قوّيتنى. والدليل على ذلك قوله فى هذا الفصل ויי אתי כגבור עריץ על כן רדפי יכשלו. وفى قوله ايضا ויצר לו ולא חזקו ولم يقوّه[9]. وايضا לחבשה[10] לחזקה الهاء مפיק وهو مفعول بها: والثقيل כי חזק בריחי שעריך. חזקו פניהם. וחזקתי את לב פרעה. ואני אחזק. ויחזק חרש. אתו חזק: [وفى الافتعال] (חזק ונתחזק ולא[11]) התחזק לפניהם. והתחזקתם ולקחתם. ויתחזק ישראל. [לך התחזק][12]: وثقيل اخر והחזיק[13] בה. ויחזיקו האנשים. והחזיקי את ידך בו. (וישלח ידו ויחזק בו. מחזיק בם. والمعنى فى את ידך من قوله והחזיקי את ידך و)التبيين والتقدير

---

[89] O. ולאלו; the later hand corrects ואליק. [90] O. מע. [91] R. g. المعنى بياض. وقد فسّر فى חורי القراطيس. وامّا יחורו فقيل فيه حجل. Both MSS. continue בן חורים. חוריה ואין שם; in R. marked with a line above. [92] R. כל המלבין פני חברו. [93] The later hand corrects in O. אסמאונגון. [94] R. فسّرناه. [95] R. قامت. [96] R. g. اجلّاءها واكابرها. [97] O. קבצאנהא. [98] R. تفسير. [99] Transposed in R.; R. g. الجميع سرعة ومبادرة. [1] O. קשישא. [2] R. g. نظرت. חזון ישעיהו منه وهو وحى. [3] O. يتشعب ومثل. [4] O. طليعا. [5] O. فنستدعفه. [6] The later hand corrects in O. ואלאצל. [7] R. g. هذا الباب ثلاث معان نظر وتشعّب وصدر الحيوان وهو القصّ. [8] R. חזקו. [9] R. יקואה. [10] R. לחשבה. [11] MS. לך. [12] R. g. الجميع ايد وقوة. [13] R. g. مسك وقبض.

והחזיקי (בו) בידך. واكثر ما يتعدّى هذا البناء فبالباء
الزائدة. وربما اسقطوها كما قيل אשר החזקתיך מקצות
הארץ تقديره אשר החזקתי בך. واما החזק מלחמתך אל
העיר. והרסה וחזקהו فعلى غير هذا النحو بل هو على
5 نحو אחזו חזק الذى يتعدّى بغير باء ومלחמתך هو
المفعول نفسه: وقد يكون هذا البناء غير متعدّ فى
قوله כי החזיק עד למעלה هو مثل ויהי כי חזק ישראל:
والاسم והשמדתי חזק ממלכות הגוים. ארחמך יי חזקי: وقد
يتّسع فى هذه اللغة فتستعمل فى الاتّخاذ والاشتباك
10 كما قيل ויחזק ראשו באלה اى اتّخذ شعره فيها واشتبك
بها: واستعملت ايضا فى البرؤ من المرض كما قيل כי
חלה ויחזק: وقد استعملت هذه اللغة فى البنيان وذلك
قوله فى עזרא. אחריו (החרה) החזיק. ועל ידו החזיק [.ועל
ידם החזיקו. וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי] فانّه
15 كلّه بنيان. والدليل على ذلك قوله הוא יבננו ויטללנו.
המה בנוהו. ومثل هذا [ايضا] قول الكتاب החזיקי מלבן
فانّ تفسيره عندى ابنى ملبنا. الا تراه يقول מי[13]
מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי
מלבן. يقول ادرسى طينا اى اعجنى طينا ان شئت وابنى
20 ملبنا. وانما يأمرها بذلك اعنى بدرس الطين وتهيئته
لتتّخذ منه لبنا تحصن به الحصون. والמלבן هو الاتّون
الذى يطبخ فيه اللبن: ومن هذا المعنى לא חזקו הכהנים
את בדק הבית. وايضا[14] ולכל אשר יצא על הבית לחזקה.
וחזקו בו את בית יי:

25 الحاء والزاى والراء ואת החזיר[15]:

الحاء والطاء والهاء והחטה והכסמת[16]:

الحاء والطاء والالف חטא ישראל. חטאו משקה
מלך מצרים. [וחטאתי לאלהים. חטא חטאה ירושלם. בכל
חטא אשר יחטא.] אתך מחטא לי. לחטא בהנה. والصفة
30 רעים וחטאים. والاسم כל[17] חטא. وايضا חטאה גדולה. وايضا
וכעבות העגלה חטאה. وقد الانوا الالف وابدلوا من الهاء
تاء قالوا ונודעה החטאת: واما וחטאת עמך فهو (عندى)
فعل ماض للمؤنّث مثل חטאה ירושלם فالانوا الالف
وابدلوا من الهاء تاء كما ابدلوه منه فى ושבת לנשיא.
وفى כי אזלת יד. وفى וקראת אתכם הרעה الذى اصله
וקראה. فالانوا الالف واجتمع ساكنان ليّنان وهما
الالف الليّنة[18] وهاء التأنيث فقلبوا من اجل ذلك الهاء
5 تاء اذ لم[19] يقدر على الجمع فى النطق بين ساكنين
ليّنين: والتأنيث فى וחטאת עמך للجماعة (فانّ עם
جماعة): والثقيل المتعدّى אשר החטיא את ישראל. פן
יחטיאו אותך לי. אל השערה ולא יחטיא اى فلا يخطئ
الغرض. وربما كان غير متعدّ מחטיאי אדם בדבר[20]:
10 ومعنى اخر וחטא את הבית. וחטאו ביום השביעי. וחטאו
את המזבח. כאשר חטאו בפר. בכלתך מחטא. ויחטא את
המזבח. הכהן המחטא אתה: والافتعال منه תתחטאו ביום
השלישי. הוא יתחטא בו. משברים יתחטאו من خوفهم
كسره ايّاهم يستغفرون اى يتذلّلون له. وقد عدّوا[21] هذا
15 الافتعال فى قوله וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים
וכל כלי עץ תתחטאו لجميع تطهير كما قيل שבעת ימים
יכפרו את המזבח וטהרו אתו: ومن هذا المعنى ايضا
והייתי אני ובני שלמה חטאים اى ابرياء من ذنب ادّعاينا
الملك. كانّها قال טהורים מעון كما قيل טהרתי מחטאתי.
20 מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו: ومعنى اخر ציה גם חם
יגזלו מימי שלג שאול חטאו. אנכי אחטנה معناهما
الغصب[22]. الّا انّ الالف (قد) انقلبت هاء فى אחטנה:

الحاء والطاء والباء ולא יחטבו מן היערים. מחטב
עציך[23]. חטבי עצים. והנה לחטבים לכרתי העצים: ومعنى
25 [اخر] חטבות אטון מצרים. בנותינו כזוית מחטבות تفسير
מחטבות مستعلية مرتفعة: واما قوله תבנית היכל فعلى
سبيل التشبيه كما تقول العرب [ايضا] فى التشبيه
كالدُّمى اى كالصُّوَر المنقوشة. وكذلك معنى חטבות אטון
מצרים مرفوعة معلّقة من قلائد مصر: وفيه قول اخر
30 حسن وهو قول רב שרירא גאון *رضى الله عنه[24] معلّمات
شداد مصر مثل תרגום את יי האמרת היום اى علّمت.
واشتقّ האמרת من قول الاوائل للعلم אימרא[25]:

الحاء والطاء والميم אחטם[26] לך[27]:

---

[13] The later hand corrects in O. פי. [14] O. ايضا. [15] R. g. الخنزير. [16] R. g. الحنطة. [17] R. בכל. [18] O. לינא. [19] R. ليس. [20] R. g. الجميع خطاء. [21] O. נגדוא; the later hand corrects נגזו. [22] O. continues ואלאכר עטה. [23] R. g. متحطّب حطبك. [24] R. גאון ז"ל. [25] O. continues with the root חטה, col. 219, l. 26. [26] R. g. محض اللفظة خطم وهو الامساك فالتفسير ومدحتى ان امسك عنك وامهلك لئلّا اقطعك. [27] Marg. in O. هذه اللفظة فصيحة صرفت من חטם الذى هو الانف فى لغة الاولين وهى كناية عن الامهال على المجاز الذى فى قوله אאריך אפי وذلك انّ الغضب اكثر ظهوره فى الانف. وكذلك يقول فى الغضوب الحرج קצר אפים יעשה אולת وبعد ذلك ארך אפים. صحّ.

الحاء والطاء والفاء וחטפתם לכם. לחטף עני. יחטף
عنى معناه الخطف والاستلاب:

الحاء والطاء والراء ויצא חטר. תרגום מטה[28].
חוטרא. בפי אויל חטר גאוה يقول فى فم الانوك عصى
5 يضرب بها من علو اى انّ كلامه يجنى عليه الضرب
المؤلم:

الحاء والياء المضاعف חיים כלכם. מות וחיים. قد
ذكر فى (كتاب ذوات) المثلين[29]:

الحاء والياء والباء וחייבתם את ראשי. قد ذكرناه
10 فى باب الحاء والواو والباء[30]:

الحاء والياء والهاء וחיה בהם. וחיית[31] אתה וביתך.
(הנה החיה יי אותי. ונפשו לא חיה.) قد ذكر فى كتاب
حروف اللين: ومن هذا المعنى اشتقّ ולא ישאירו מחיה.
וערך בגדים ומחיתך]. ومثل هذا חית ידך מצאת]: واعلمْ
15 انّ الاصل فى חוה [כי] היא היתה אם כל חי ان يكون
חיוה على مثال שלוה. לראוה בך. חדוה. فانقلاب[32] هاء
חיה[33] الماضى واوا فى חיוה[34] كانقلاب هاء שלה وهاء ראה
وهاء חדה الماضية واوات فى שלוה וראוה וחדוה. ثم (انهم)
ادغموا الياء *من חיוה[35] فى الواو فاشتدّت: وذكرنا [نحن]
20 فى المستلحق האחיה מחלי זה. וישבו תחתם במחנה עד
חיותם[36]. وذهبنا به الى انه برء وافاقة. وقرنّا به قولا[37] على
المجاز والاتّساع ויואב יחיה את שאר העיר. واستشهدنا
عليه باستعمالهم فى هذا المعنى ايضا ותעל ארוכה
למלאכה בידם. כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם. وايضا
25 וירפא את מזבח יי ההרוס: ونذكر ههنا[38] להלך נגד
החיים هم الاغنياء: מים חיים *مياه نابعة[39] لقولهم מים
חיים במי מעין הכתוב מדבר: ومن هذا الاصل عندى כעת
חיה والهاء للتأنيث. وقد حذفوها فى ואמרתם כה לחי.
ومعنى ذلك كنت هكذا[40] قابلا: וחית פלשתים. חיתך ישבו
30 בה جماعة. ومثله גער חית קנה. الا تراه يقول عنها
עדת אבירים: وامّا ויקבצו פלשתים לחיה فمعناه[41] اجتمعوا
*الى الحىّ وهى[42] البيوت المجتمعة المتجاورة. والجمع חות יאיר
على سبيل الابتدال[43] الواو بالياء: وقد يسمّون النفس
חיה. قالوا וזהמתו חיתו לחם. וחיתו באור תראה. וחיתם
בקדשים: وامّا זאת החיה فمعناه الحيوان. وقد جوّزنا فى
المستلحق كون الهاء فى וחיה בהם مبتدلة من ياء
5 فالاصلان ممتزجان. فلذلك ما ادخلنا هذه الالفاظ الشديدة
فى هذا الاصل: ומחית בשר חי اثر لحم نقىّ ولا محالة
انّ هذا اللحم النقىّ انما هو احمر لا ابيض. ومما
يبيّن ذلك قوله او כי ישוב הבשר החי: בשר מבושל כי
אם חי[44]: כי חיות הנה قوابل. واسم القابلة فى كلام
10 الاوائل חיה. قالوا אמר רב נחמן שלשה נאמנין על הבכור
אביו ואמו וחיה. وقالوا ايضا מפני מה אין ראשיהן *של
בבליין סגלגל[45] מפני שאין להם חיות פקוחות. واكثر هذه
المعانى (الاخيرة) مشتقّة من المعنى الاول:

الحاء والياء واللام חיל גדול מאד. ויעש חיל
15 ויך את עמלק. (חילי הגדול.) חיל כשדים جند: وربما كان
וגלות החל הזה مثل هذا وان لم يكتب بياء وان كان
بلفظ المضاف كما قيل בחיל כבד وهو غير مضاف.
وتفسيره[46] هذا الجمهور: ימין יי עשה חיל. כי הוא הנתן
לך כח לעשות חיל. וישראל עשה חיל. אנשי חיל كلّه ايد
20 وقوّة: ואת כל חילם ואת כל טפם. חילך וכל[47] אוצרותיך
مال وكسب: وقد استعملت هذه اللغة فى غلّة الثمار
قيل[48] כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם. واصل هذه
*الثلاث معان[49] واحد اعنى القوّة: (ومما هو عندى مشتقّ
من هذا المعنى) وان لم *يكتب بياء قوله[50] ויאבל חל
25 וחומה. ותעמד בחל. وهو (بالفصيل والفصيل) حائط قصير
(يكون) دون *السور نحو الستارة[51]. ويقال لمكان[52] الذى
يحتوى[53] عليه [عندنا] درب. سمّى بذلك اعنى بقوله חל
لمنعه عن الحصن وتقويته له. ومعنى ותעמד בחל ووقفوا فى
الفصيل اى انّ اهل المدينة انجحروا[54] فى الفصيل وارتدعوا
30 عنده وانقبضوا من انتشارهم خارجا[55] عنه. فانّه وان[56]
كان هذا التأنيث[57] للمدينة فالمراد به اهلها: والاوائل
رضى الله عنهم يقولون لهذا الفصيل בר שור[58] لانّه

---

[28] R. g. عصى. [29] R. g. حيوة وحياة. [30] R. g. حقّ ولزوم; another gloss اى يصير ضرب عنقى امرلازم لمخالفتى المل[ك]. [31] R. g. تحيى وتعيش. [32] R. بانقلاب. [33] R. חוה. [34] O. חוה. [35] O. فى חוה. [36] R. g. برؤهم. [37] R. قوله. [38] O. هنا; the later hand corrects وذكرنا نحن. [39] R. ماء نابع. [40] R. g. عاما. [41] R. فمعنى ذلك. [42] O. للحىّ وهو. [43] R. الابدال. [44] R. g. نىّ. [45] O. שלבלין מגלגל; the later hand corrects מגלגלין. [46] R. وتفسير. [47] R. כל. [48] R. كما قال. [49] R. اللغة ג׳ מעאני. [50] R. ביא קאלוא (added by the glossator) יכון. [51] O. للحصن; دون is added by the later hand. [52] O. للمكان. [53] O. יתחוי. [54] R. אנגרחו. [55] R. כארג; O. לארגא. [56] O. אן. [57] O. אלתאני. [58] So both MSS.

سوبر[58] صغير. قالوا תא שמע החלונות ועובי החומה
כלפנים בשלמא החלונות משכחת לה רשוין לקרקע העזרה
אלא עובי החומה היכי משכחת לה [משכחת לה] כבר
שורא דכת׳ ויאבל חל וחומה אמר רב אחא ואיתימא רב
חנינא ואמרי לה ר׳ אחא בר חנינה שורא ובר שורא. ومن
هذا المعنى ايضا שיתו לבכם לחילה. وايضا יהי שלום
בחילך: وامّا וחילים יגבר فانّها فلول[59] على حسب المعنى
وبينها وبين לחילה. בחילך المذكورين هنا مجانسة: وقد
ارى ان افسّر لك الفسوق كلّه على حسب ما يظهر لى
لترى انّ וחיילים فلول. وهو אם קהה הברזל והוא לא
פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשר חכמה. فاقول انّ
معنى هذا الفسوق هو معنى قوله فى الفسوق الذى قبله
טובה חכמה מכלי קרב وكانّه شرح له وان لم يكن متّصلا
به. وترجمته على ما اصف انّ الحديد يخلّ اذا[60] هو
لم يصقل *ويسنّ وقد[61] تكثر فيه الفلول وفضيلة الصلاح
والنجاح للحكمة. لما قال טובה חכמה מכלי קרב احتاج
ان يبيّن لنا ما يلحق السلاح من الاختلال فقال انّ
الحديد يعنى سلاح الحديد يخلّ ويفلّ. وامّا الحكمة فلها
فضيلة *النفاذ والنجاح[62]. קלקל مشتقّ من נחשת קלל
كما انّ וכגלגל לפני סופה مشتقّ من כאשר יבער הגלל
עד תמו. ויגבר مشتقّ من והימים גברו. وفسّرت אם קהה
بإن التى للتأكيد مثل אם זכרתיך על יצועי:

الحاء والياء والنون וחין ערכו وشدّة مقاومته على حسب المعنى:

الحاء والياء والصاد והוא בונה חיץ. اظنّ الياء بدلا من صاد لانّه من معنى ומספר חדשיו חצצו. ومن قول الاوائل לעשות מחצה وهو الحجاز[63] الذى يقسم به المكان بنصفين:

الحاء والياء والقاف ושחד בחיק. נתתי שפחתי בחיקך. ובחיקו תשכב [حجره]. ומחיק הארץ ومن[64] سواء الارض اى من *وسط الارض[65] ومستواها. ومثله והחיק לה אמה סביב اى المكان المستوى المتوسّط بين المطلع الى الجهة الشرقيّة وبين المهبط الى העזרה התחתונה[66]:

الحاء والياء والتاء ויד בהמות יחיתן. قد ذكرناه فى المستلحق[67]:

الحاء والكاف וחך יטעם לאכל. חכו ממתקים. וחכך כיין הטוב. هذا معروف انه الحنك: כלו בחכה העלה. כל משליכי ביאר חכה. תמשך לויתן בחכה صنّارة:

الحاء والكاف والهاء כל חוכי לו. וחכיתי ליי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[68]:

الحاء والكاف واللام חכלילי עינים מיין. למי חכלילות עינים فسّر فيه ازورار:

الحاء والكاف والميم בני אם חכם לבך. אם חכמת חכמת לך. כי חכמה מאד. לו חכמו[69] ישכילו זאת. הולך את חכמים יחכם. למען תחכם באחריתך. ויחכם מכל האדם. לא רבים יחכמו. חכם בני ושמח לבי. שמעו מוסר וחכמו. אני חכמה: الثقيل וזקניו יחכם. חבר חברים מחכם. חכמים מחכמים. מאיבי תחכמני מצותיך. ומעוף השמים יחכמנו: والافتعال הבה נתחכמה לו. ואל תתחכם יותר: وثقيل اخر מחכימת פתי[70]:

الحاء واللام חלה תרימו جردقة. על חלות לחם:

الحاء واللام المضاعف ולבי חלל בקרבי. חללי חרב. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين: ومنه عندى ואמר חלותי היא שנות ימין עליון. وتلخيص ذلك ان اقول. انه لما وصف النبى عم ضجر الامّة [بالגלות] وضيق نفوسهم عن الصبر عليه كما قال האפס לנצח חסדו השכח חנות אל قال ואמר חלותי היא אזכור מעללי יה. يقول فان قلت انّ *صرعتى ونكبتى هذه[71] الى غابر الدهر تذكّرت ما تقدّم من احسانك الينا وانعامك علينا فقوّى رجاءى وذهب ياسى. חלות على زنة השכח חנות אל. שמות ושאוף אתכם. وكان الوجه ان يكون חלותי מלרע مثل וחנתי לבני בטני لولا الكلمة الصغرى التى بعدها[72] وهى היא: ومن هذا المعنى ايضا מחוללי חרב. ואתה אדם ולא אל ביד מחלליך: وذكر فيه ايضا החל[73] הנגף واستوفينا نحن هذين المعنيين فى المستلحق: وذكر فيه ايضا מחללים בחלילים. תף וחליל واستوفيناه (نحن) فى

[58] R. سور. [59] R. فليل. [60] O. continues الذى. [61] O. ويكون قد. [62] R. אלנגאח ואלנפאד. [63] R. الحاجز.
[64] R. من. [65] R. وسطها. [66] O. ואלתחתונה. [67] R. g. المعنى انّ شرّ الحيوان سبب لقتل الناس له. ومحض اللفظة اندقاق وكسر. [68] R. g. انتظار ورجا. [69] O. חכמה. [70] R. g. الجميع حكمة وعلم. [71] Transposed in R. [72] O. بعده. [73] The gloss in R. is not legible.

المستلحق. وتفسير חליל النای: وذكر فيه ايضا ובמחלות
עפר: ومن اصله ومعناه את חלון[74] התבה اصله חללון على
مثال חצצון[75] תמר فادغم احد المثلين. واشتقاقه من قول
الاوائل חללו של עולם. وايضا נקבים נקבים חלולים[76]
5 חלולים. وقالوا فی واحدة ובמחלות עפר. עשה מחלה
בקרקע سربا *ای سردابا[77]. وجمع חלון. *וחלונים לו[78]
ולאילמיו סביב. وايضا מהחלונות האלה: وقد يسوغ لنا
ان نجعل ויאבל חל וחומה. ותעמד בחל من هذا الاصل ومن
هذا المعنى. ويكون المراد به الحفيرة *التی تحفر[79] حوالی
10 السور. ويجانس هذا قول[80] الترגום فی ונשב בגיא. ויתיבנא
בחילתא. وفی כל גיא ינשא. כל חליא יראמון: واما שיתו
לבכם לחילה. יהי שלום בחילך فغير جائز ان يكونا الا
معتلی العين. لان חומות וחל على زنة גז *وחן فكما[81]
يقال[82] חנו. גזת הצמר بالتشديد كذاك كان يكون
15 לחילה. בחילך[83] بالتشديد ايضا لو انهما[84] من هذا
الاصل: وربما كان الياء فيهما بدلا من احد اللامين[85]:
وذكر ابو زكرياء فی هذا الباب דם לײ והתחולל לו[86].
מעלי שמעו ויחלו. (وقد بيّنا فی المستلحق جواز كون
והתחולל לו معتلّ العين من) ויחילו עד בוש. وقطعنا
20 هناك ان ויחילו مثل ויחלו כמטר לי. ויחלו לקים דבר:
واستلحقنا (نحن) فی المستلحق معنى لم يذكره ابو زكرياء
اصلا وهو כי[87] חלל יהודה. וחללו יפעתך. ونحن ذاكرون
هنا ما ضيّعناه (هناك) من تصريفه وهو قسم من الثقيل
على زنة פועל اعنی חולל. חוללתי[88]. רב מחולל (وزنه מפועל)
25 على زنة למשופטי אתחנן. وتفسير רב מחולל كل الجليل
مضطهد للجميع (ومبتذل[89]) ومذلّل وممتهن[90] لهم. وهذا
فی معنى قول العرب من *عزّ بزّ[91]. ثم قال عنه (اعنی
عن الجليل) ושכר כסיל ושכר עברים. يقول ويستأجر[92]
الجاهل ويستأجر المخالفين له يصف[93] استهزاءه بالناس
30 اجمعين[94] عقلائهم وجهّالهم وتغلّبه عليهم وقهره لهم
وانقيادهم له كالعبيد او كالمستأجرين (حتى مخالفيه
حتى المجانين العتاة): فسّرت רב جليلا *لانه عندی

واحد[95] ורבי המלך. (فسّرت מחולל مضطهدا مذلّلا من
هذا المعنى الذی استلحقنا فی المستلحق.) وفسّرت עברים
مخالفين[96] مثل מדוע אתה עבר את מצות המלך (والمخالف
للشیء المتجاوز له): ومن هذا الاصل *وهذا المعنى[97]
5 רוח צפון תחולל גשם (ترجمته) الريح الشمالية تقهر[98]
الغيث (وتغلبه) وتضطهده ای تبطله (وتمنعه). ومجانسة
(هذا المعنى لمعنى) כי חלל יהודה (بيّنة. لانّ معنى כי
חלל יהודה) بذل والبذل (للشیء) لا يكون الا *مع القهر[99]
والغلبة *له. ومن هذا الاصل وهذا المعنى[1] בין הקדש ובין
10 החול (وهو اسم مثال הקדש. وقيل והוא דרך חול. وربما
كان صفة. ومثله אין לחם חל): وجوّزنا فی المستلحق
كون ואתה חלל רשע נשיא ישראל من هذا المعنى
بالامكان. وما (يمكن ان) يبعد ذلك الا انّ كونه من
المعنى الاول اولى ليكون مثل (قوله לתת אותך) אל צוארי
15 חללי רשעים: ومن هذا الاصل לא יחל דברו على زنة
אולי יקל ידו מעליכם. وهو مجانس للّفظ العربی
وترجمته لا يحلّ كلامه او لا يغيّره. وهو قريب *الاشتقاق
من معنى[2] וחוללו[3] יפעתך الذی[4] هو بذل[5] لانّ الشیء
اذا بذل وامتهن[6] فقد[7] غيّر واحيل. وليس يصلح ان
20 يكون من معنى ויחילו עד בוש على معنى לא תאחר
לשלמו لانّ النهی فی هذا الموضع لا[8] يقع على التأخير
بل على التغيير. اما تراه يقول ככל היוצא מפיו יעשה:
חלילה לך מעשות معاذا[9] وحاشی لك ای ممتنع
ذلك من عدلك ومن فضلك[10]:

25 **الحاء واللام والالف** סיר אשר חלאתה בה(. וחלאתה
לא יצאה ממנה و)ضرها. وقال الترגום *כדוד די זהימותה
בה[11]: كمو חלאים كالخرز. ولغة الآباء ببدل الهاء[12] من
هذه الالف. قالوا אין קומץ משביע *את הארי ואין[13] בור
מתמלא מחליתו[14]:

30 **الحاء واللام والباء** [יין] וחלב. בחלב אמו לבן: כל
חלב[15] וכל דם. וחלב נבלה וחלב טרפה. על אשי החלבים[16].

---

[74] R. g. كوّة. [75] O. בחצצן. [76] O. וחלולים. [77] O. ای سربا وسردابا. [78] R. וחלוניו פי. [79] O. אלדי יחפר. [80] O. القول. [81] O. كما. [82] R. ואן פֻּמא קאל. [83] R. בחיל. [84] R. لانهما. [85] R. المثلين לאמין. [86] R. continues معتلّ العين. [87] O. פי. [88] O. continues רב מחולל כל וזנה מפועל עלי זנה פועל אעני חולל חוללתי. [89] The later hand corrects מבתדר. [90] O. ממתחן. [91] O. עז בן. [92] R. يستأجر. [93] R. ووصف. [94] R. كلّهم. [95] R. مثل. [96] R. المخالفين. [97] R. والمعنى. [98] R. تقهقه. [99] R. بالقهر. [1] R. ومثله. [2] R. من اشتقاق. [3] O. חוללו. [4] O. אלי. [5] O. continues אלשי אדא בדל. [6] O. امتهن. [7] R. لقد. [8] O. لم. [9] O. מעאד; corrected מעאדא דלך. R. מעאד. [10] R. فعلك. [11] O. כדורדיזיה ומתי ביה (the later hand corrects די זהמתיה). [12] R. هاء. [13] R. ארי ולא. [14] O. בחליתה. [15] R. g. شحم. [16] R. g. شحوم.

[وعلى الاتّساع] כל חלב[17] יצהר. וכל חלב [תירוש]. ואכלו את חלב הארץ. עם חלב כליות חטה معروف: וחלבנה لبنى[18] وقيل الميعة:

الحاء واللام والدال וחלדי כאין נגדך عمرى وزمانى. ומצהרים יקום חלד ويكون عمرك اضوا[19] من الظهيرة. ממתים מחלד من [اهل] الخلود. זכר אני מה חלד ما (قدر) عمرى. האזינו כל ישבי חלד اهل العمران: החלד והעכבר (الخلدة) وهى *جرذة عمياء خلقة[20]:

الحاء واللام والهاء כי חלה[21] ויחזק. החליתי הכותך. אשר חלה יי בה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وجائز ان يكون من هذا الاصل وهذا المعنى ואמר חלותי היא على زنة ביום צותו. יום ענות אדם נפשו. والعلّة فى كونه מלעל هى (تلك) العلّة المذكورة قبل هذا نفسها. والمذهب فيه كالمذهب فى וכסיתי בכבותך שמים اعنى (انّ) الضمير مضاف اليه فى اللفظ والمعنى. وليس كما [كان] فى לתתי להלך עמכם مضافا اليه فى المعنى. وليس مثل [אשר] לתתי לו בשורה الذى هو فاعل: ويقرب من هذا المعنى את הנחלות לא חזקתם اراد الضعاف. الا تراه[22] يفرق بين الנחלה والחולה بقوله חזקתם ורפאתם. وكذلك [قال] فيه الתרגום ית כאיביא לא תקיפתון: وذكر فيه ايضا ופני יי לא חליתי. ויחל משה. وليس ببعيد ان يكون من هذا על כן לא חלית اى (لم) تتوبى[23]. يقول لما نالتّ يدك قوتك وادركتّ معاشك استخففت بالتوبة والاقلاع عن المعاصى. وهذا هو مذهب الתרגום فيه اذ يقول לא סברת למתב. وهذا اللفظ ذاتى[24] غير متعدّ ولذلك كان خفيفا ولم يكن على بنية ויחל משה. ومعنى ויחל משה واستغفر: ومن هذا الاصل וחלי כתם[25](. ותעד נזמה וחליתה):

الحاء واللام والطاء ויחלטו[26] הממנו. حقيقة اللفظة ויחלטוה (اى) واختلسوها منه اعنى[27] (انهم) اختلسوا منه كلمته التى هى[28] אחי הוא. الا[29] تراهم يقولون له אחיך בן הדד. وقال فيه الתרגום וחטפוה מניה:

الحاء واللام والكاف יעזב חלכה[30]. לחלכה יצפונו. الهاء فى هذه اللفظة بدل من الف[31] وهى اعنى الالف للالحاق. والدليل على انها بدل من الف قوله فى الجمع ונפל בעצומיו חלכאים [اعنى] المكتوب لا المقروء. فللمقروء[32] (معنى) غير هذا اذ هو لفظتان فى القراءة. وربما كان المكتوب فى معنى المقروء كما انّ معنى בנגד. מזה בידך. אשדת למו. והנהו עשה מלאכה المكتوبة وغيرها[33] مما تضمّنت[34] الמסורת هو معنى المقروءة نفسه. فليس يكون حينئذ חלכאים جمعا לחלכה [יצפנו] ولا تكون الهاء ايضا فى לחלכה بدلا من الف الّا انّها على هذا للالحاق ايضا كما قلنا: واعلمّ انّ الموجود فى كتاب[35] ابى زكرياء فى חלכאים ضدّ ما نقلناه[36] نحن فيه. وذلك انّ الموجود فى كتابه انما هو على هذا اللفظ. واعلمّ انّ חלכאים كلمتان فى المكتوب. والامر فيه على ما نقلناه نحن فيه عن المصاحف الصحيحة[37] والמסורת[38]. اعنى (انه) كلمة واحدة فى المكتوب ثنتان فى المقروء. وهكذا ثبت فى كتاب אכלה ואכלה. اعنى انه ادخل هناك فى باب ترجمته חד מן ט״ו דכתיבין חדא תיבותא וקרין תרתין מלין. وهو من جملته[39] مع בנגד. ومع מזה בידך. ومع אשדת. ومع מלכם תדכאו עמי. ومع מאשתם עפרת وغيرها: وما اظنّ هذا الّا من غلط الناسخ الاول فانّه اراد ان يكتب كلمتين فى المقروء فكتب كلمتان فى المكتوب:

الحاء واللام والميم אשר חלם להם. *חלמתי חלמתי. חלום חלמתי. או חולם חלום[40]: واعلمّ انّه يجوز فى [אתם] מחלמים وجهان. احدهما ان يكون الوجه فيه מחלימים على زنة מהבילים המה לכם وليس يكون حينئذ فى معنى חלמים[41] بل فعلا متعدّيا. والمعنى انهم كانوا يبتغون الوحى من قبل الاحلام فكانوا يكلّفون قوما استعمال المنامات[42] كما قيل ולא עננו עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות. والوجه الثانى ان يكون صفة كما قلنا فى كتاب اللمع على زنة הם מעזרים אותם[43]: לשם שבו ואחלמה ترجم البهرمان وهو ضرب من العصفر سمّى بذلك لانّ الحجر على هذا اللون: יחלמו בניהם

---

[17] R. g. اجودة (so) وخاصّة. [18] R. لبان. [19] O. אצ̇יא; the later hand corrects איצא. R. אט̇וא. [20] O. נרדאן אעני (اعمى !) כלקה; R. g. فسّر فيه الخلد. [21] R. g. مرض. [22] O. continues יקול. [23] O. תתבי. [24] R. יאתי. [25] R. g. هو الحلى. [26] R. g. وخطفوها. [27] R. يعنى. [28] R. היא. [29] R. אלי. [30] R. g. قيل البائسين. [31] O. الالف. [32] R. فانّ للمقروء. [33] R. وغيره. [34] O. تضمّنه. [35] O. كتابى. [36] R. قلناه. [37] R. الصحاح. [38] R. وعن الמסורת. [39] O. גמל אלמדכורין. [40] R. חלום חלמתי. חלום חלמנו. ופרעה חולם. [41] O. מחלמים. [42] O. الحلومات. [43] R. g. الجميع حلم واحلام.

ירבו בבור يصحّون ويسلمون. والثقيل المتعدّى ותחלימני
והחיני. وفى المشنه עתים חלום עתים שוטה: בריר חלמות
فسّر فيه لعاب البيض *من قول الاوائل لصفرة البيض[44]
חלמון (מבפנים):

5 الحاء واللام والفاء *חלף הלך לו. חלפו עם אניות
אבה[45]. וחלפת משם והלאה. הן יחלף. כסופות כנגב לחלוף
كلّه جواز وذهاب ومسير. وكذلك معنى חלפו חק تجاوزوا
السنّة: ומחצה וחלפה רקתו فجرحت وانفذت صدغه(: وقد
يجوز ان يكون الفعل للوتد فيكون تفسيره ونفذت فى
10 صدغه) وجازت فيه[46] الوتد: בבקר יציץ וחלף ويخلف اى
يتجدّد [ويتبدّل]. בבקר כחציר יחלף. وفيه ثقيل غير
متعدّ אם יכרת ועוד יחליף. וקשתי בידו תחליף اى تتجدّد
وتتبدّل: والمتعدّى منه והחליפו שמלותיכם. לא יחליפנו.
והחליף[47] את משכרתי. כלבוש תחליפם ויחלופו تخلعهم
15 كالثوب فينخلعون[48] [اى] تزيلهم فيزولون (اى تبدل
بهم): وثقيل اخر فى المعنى ויחלף שמלתיו وبدل ثيابه.
חלפות שמלות. ושלשים חלפות: ויתן החליפות خلع تبدّل
واحدة بعد اخرى: עשרת אלפים בחדש חלפות نوب واحدة
بعد اخرى. עד בוא חליפתי نوبتى ودولتى للانتقال. אשר
20 אין חליפות למו ולא יראו אלהים الذين لا *تبديل ولا
تغيير[49] لهم فما خافوا الله يعنى[50] انهم لما تمادوا على
*دعارتهم وما ابدلهم[51] الدهر *اشروا وبطروا[52] ولم يخشوا
الله. חלף עבדתם بدلا من خدمتهم: והאלילים כליל
יחלף جميعا يقطعون[53]. אם יחלף ויסגיר يقطع ويبيد. אל
25 דין כל בני חלוף (الى) حكم ذوى الهلاك على معنى הצל
לקוחים למות: ومن هذا المعنى اشتقّ للسكاكين מחלפים
תשעה ועשרים (لانّ الابادة والانقراض قد يكون بها). وفى
المشنه והוא היה נקרא בית החליפות ששם [היו] גונזין
את הסכינין: وقد قيل لذوائب الشعر تشبيها لها
30 فى شكلها بالسكاكين [.هو قوله] את שבע מחלפות
ראשי:

الحاء واللام والصاد חלץ מהם فات وزال وهو
غير متعدّ. (וחלצה נעלו وتخلع نعله وتزيلها من رجله
وهو متعدّ.) חלצו שד جررن الثدى: والثقيل المتعدّى
וחלצו את האבנים ويقلعون ويزيلون. וקח לך את חליצותם
خلعهم. וקח לך את חליצתו خلعته. המחלצות [והמעטפות].
והלבשת אתך מחלצות [حُلَل]: חלצה נפשי (خلّص). [חלצני 5
יי خلّصنى ونجّنى[54].] יחלצני כי חפץ בי. والانفعال من
(هذا) المعنى צדיק מצרה נחלץ. למען יחלצון ידידך.
وليس يكون الانفعال الّا من بنية خفيفة كما قد بيّنت
ذلك فى المقالة الثانية من كتاب التشوير: وجائز ان يكون
من هذا المعنى ואחלצה צוררי ריקם (تفسيره) بل اخلّص 10
الذى يضرّ بى باطلا: وقريب من المعنى الاول ועבר לכם
כל חלוץ يريد المتجرّدين للقتال: والانفعال נחלץ חשים.
אם תחלצו לפני יי. وقد تعدّت هذه البنية فى قوله
החלצו מאתכם אנשים לצבא فانّ אנשים مفعول بهم
بהחלצו. وقد ذكرت هذا فى المستلحق وبيّنته فى المقالة 15
الاولى من كتاب التشوير: وقد فسّر فى هذه الالفاظ
التحزّم للقتال باشتقاق من قوله היוצא[55] מחלציך[56]. [אזור
חלציו.] אזר נא כגבר חלציך[57] الذى تفسيره حيازيم
والحيزوم ما وقع عليه الحزام والترجمتان جاذُرتان: ועצמותיך
יחליץ *يخضل[58] اى يندى ويبلّ على حسب المعنى[59]. (الا 20
تراه يقول) והיית[60] כגן רוה. وعلى مذهب ועצמותיכם כדשא
תפרחנה[61]: وجائز عندى ان يكون قول الاوائل באותה שעה
חלצתו חמה من هذا اى ندته الحمّى وبلّته بالعرق على
سبيل البحران فاستراح. ومنه ايضا (عندى) قولهم فى
المشنه העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר 25
החליצנו יי אלהינו את יום ראש החדש הזה كانّهم قالوا
דשננו اى نعّمنا. فيكون المذهب فى ועצמותיך יחליץ
كالمذهب فى ושמועה טובה תדשן עצם [كانّه قال ועצמותיך
ידשן]. وكالمذهب فى *ומוח עצמותיו ישקה. فمعنى[62]
ועצמותיך יחליץ وعظامك *يخضل اى ينعم[63] (كما) تقول 30
العرب اخضلتنا السماء اى بلّتنا بالغيث وفى اللغتين
شئ من المجانسة:

[44] The later hand in O. المשנה. [45] The two instances are transposed in R. [46] O. continues אי. [47] R. ותחליף. [48] O. وينخلعون. [49] R. תתגיר ולא תתבדّל. [50] R. יענו. [51] O. عادتهم (corrected; orig. דעארתהם) وما ادال بهم. [52] R. اشدوا وبطنوا. [53] R. يقطع. [54] MS. נגיני. [55] O. מהיוצא; R. ביוצא. [56] R. g. وفسّر فى ומלכים מחלציך ومـ[ـلو]ك من صلبك ويعنى بذلك عن الحقاء والدليل على ذ[لك] قوله(?) ولא נפתח אזור חלציו. (injured) وقيل כאשר [ידבק] האזור אל מ[תני איש...] فמתנים וח[לצים] واحـ[ـد]. [57] O. חליציך. [58] O. יבלין. [59] R. يبلّ ويندى على معنى. [60] R. והייתה. [61] R. continues والمذهب فى ועצמותיך יחליץ مثل ושמועה טובה תדשן עצם. وكذلك مذهبى فى ומוח עצמותיו ישוקה, see l. 27. [62] O. ومعنى. [63] O. ינעם אן יכצל.

الحاء واللام والقاف אשר חלק יי אלהיך. יחלק נחלה. ויחלקו את הארץ. والامر חלקו שלל איביכם עם אחיכם. والانفعال יחלק אור. ויחלק עליהם לילה. (والثقيل) ויחלק לכל העם. אחלקם ביעקב. יחלק שלל. [חלק את הארץ הזאת.] وما لم يسمّ فاعله אז חלק עד שלל. בחבל תחלק. والافتعال והתחלקו[64] אותה: המחלקת האחת. ועל[65] מחלקתו. כי לא פטר יהוידע את המחלקות. כמחלקותם[66] לשבטיהם. וחלק האנשים. חלקי יי אמרה נפשי. וחלקת בית אב على زنة זאת פעלת שטני. هذه كلّها اسماء ومعناها اقسام واسهم: החלקה אשר לי. בחלקת השדה אשר קנה יעקב. ואכלה את החלק. בחלק יזרעאל[67] (ضيعة): וחלק משמן חכה. חלקו מחמאות פיו. איש חלק. ועל חלקת צואריו. מחלקת לשון נכריה. בחלק שפתיה תדיחנו. בחלקי נחל חלקך. חלוקי אבנים. אמריה החליקה. לשונם יחלקון. גבר מחליק. מחליק פטיש. כי החליק אליו בעיניו غير متعدّ. לחליק משם בתוך העם غير متعدّ [ايضا]. واصله להחליק مثل לעביר[68] את בית המלך الذى اصله להעביר[69]. ومعنى الجميع اللين والملاسة بما[70] كان بالكلام او بالاشارة بالعين. فقد يكون خداعا ونفاقا مثل לשונם יחליקון. חזון שוא ומקסם חלק. דברו לנו חלקות. שפת חלקות. גבר מחליק על רעהו. ומרשיעי ברית יחניף בחלקות[71]. כי החליק אליו בעיניו. وما كان منه بالمهنة كان تمليسا وسنّا للحديد مثل מחליק פטיש: ومن هذا اللفظ انسلال وتزوّل مثل לחליק משם בתוך העם: כחלקלקות באפלה. והחזיק מלכות בחלקלקות هما[72] مضاعفان يراد باحدهما الزلق وبالثانى الضعف تشبيها بالزلق لقلّة ثبات امره. وقد اتى[73] فى هذا المعنى غير مضاعف قيل[74] אך בחלקות תשית למו:

الحاء واللام والشين וגבר ימות ויחלש غير متعدّ. ויחלש יהושע متعدّ. החלש יאמר גבור אני [صفة]. (אין קול ענות גבורה ואין קול) ענות חלושה اسم. والجميع فى معنى الكسر والرضّ: חולש על גוים فسّر فيه مساهم من قول المشנה מטילים *חלשין על הקרבנות[75] ביום טוב وهذا بالغ جدّا وان كان لا[76] يبعد ان يكون من المعنى الاول اى كاسر الامم. فانّ من الافعال ما يتعدّى بحرف زائد وبغير ذلك الحرف ايضا كما قد تبيّن فى كتاب اللمع:

الحاء والميم المضاعف חמותי ראיתי אור. ומגז[77] כבשי יתחמם. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين: وقد جاءت لصفة هذه اللغة بنية غريبة *فى صفات[78] ذوات المثلين وهى לחם חם. فانّ الاطّراد فى صفات هذا الجنس انما هو على مثال [זה] לחמינו חם. والاسم فى هذه اللغة וקר וחם على مثال כבר ידי. בתם[79] לבבי. فاستوت الصفة والاسم فى هذا المثال كما تستوى فى امثلة اخرى. وما اكاد اذكر صفة من ذوات المثلين على (مثال) לחם חם الّا ان (تستوى). يقال فى והוא דרך חול. وفى והיה מקול זנותה انهما صفتان وكذلك אין לחם חול: واعلمْ انّ התמים اعنى את האורים ואת התמים صفة غالبة ولا محالة بانّ واحدها תום بالשרק او תם بالחלם: ويجوز ان يكون من [هذا] الاصل وفى غير هذا المعنى הנחמים באלים على زنة במארה אתם נארים. وكان اصله ان يكون على زنة ובם אנחנו נמקים. فاختلفت[80] حركة النون من اجل الحاء كما اختلفت حركة نون נארים من اجل الالف[81] لانّ اصله ايضا [ان] يكون على مثال נמקים اذ هو عندى من معنى במארה. وترك تشديد ميم הנחמים استخفافا. وامّا معناه فمجانس لمعنى قول الاوائل כל המחמם את עצמו לבטלה עליו הכתוב אומר שוחטי הילדים בנחלים: وما يبعد ان يكون هذا المعنى مشتقّ من المعنى الاول[82]:

الحاء والميم والالف חמאה ודבש. وقد اسقطوا هذه الالف ونقلوا حركتها الى الميم. قالوا ברחוץ הליכי בחמה. والجمع חלקו מחמאות פיו. الפתח فى الميم مكان צרי. والتقدير [חלקו] מן[83] חמאות[84] אמרי פיו:

الحاء والميم والدال *וחמדו שדות. חמד רשע[85]. ולא יחמד איש. לא תחמד. ואחמדם ואקחם. والانفعال נחמד למראה. הנחמדים מזהב معنى ذلك فرط الارادة والشهوة وشدّة الشرّ[86]: בנה הגדול החמדות الفاخرة اى الجياد والفاخر من كل شىء هو الجيّد. כי חמודות אתה يريد

[64] R. ויתחלקו. [65] R. על. [66] R. במחלקותם. [67] R. g. حقل وحقول وحدائق. [68] O. להעביר. [69] O. לעביר. [70] O. فما. [71] O. בחלקלקות. [72] R. هذان. [73] R. جاء by the glossator. [74] O. קול; corrected قوله. [75] O. חלשים על הקרשים. [76] R. لم. [77] R. מגז. [78] R. من. [79] R. כתום. [80] O. פאכתלפא. [81] O. אלרא. [82] R. g. الجميع حموّ وحرارة وسخونة. [83] The later hand in O. corrects פי. [84] R. g. التفسير سمن وقيل زبد. [85] Transposed in R. [86] O. الشهوة.

איש חמודות כما قيل *في דניאל[87] איש חמודות ذو[88] المفاخر. והיה כל מחמד עיניך. נתנו מחמדיהם. כל מחמודיה. وبلا ميم ايضا וחמודיהם בל יועילו. ארץ חמדה. ולמי כל חמדת ישראל. בחורי חמד هذه كلّها اسماء ومعناها الفخر والمفاخر: ومن هذا المعنى בצלו חמדתי וישבתי ترجمته في كنفه افخرت وافرهت[89] وسكنت *اى اولدت[90] اولادا فخّرا فرّها. وهو مجانس لقوله תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך. ومن كلام العرب (الذى يقولون) *احلمت[91] المرأة[92] اى اولدت اولادا حلماء: وامّا ותמס כעש חמודו فانّما يراد به جثمانه[93]:

الحاء والميم والهاء חמה אין לי. חמת[94] מלך מלאכי מות. וחמת[95] המלך שככה. שארית חמות תחגר. رأينا ان نجعل هذه الالفاظ معتلّة اللام على زنة פאה ופאות. וכן לפאת צפון التى هى معتلّة اللام بدليل אמרתי אפאיהם اذ لم يكن عندنا دليل نخرجها به على زنة עצה ועצות. כן יתן לידידו שנה. [עצת יי.] וישנו שנת עולם: ورأينا ايضا ان نحمل محملها המת תנינים יינם. מספח חמתך. אשר חמתם اذ لم يكن عندنا دليل نخرجها به عنها: وانما اخترنا حمل חמה אין לי محمل פאה لا محمل עצה لما كانت على لفظ חמת תנינים. וחמת תנינים هى مثل حمة العقرب وحمة العقرب فى لسان العرب معتلّة اللام فجعلناها[96] مثلها اذ هى هى: واعلمّ انّ חמת למו כדמות חמת נחש [من هذا المعنى الثانى] *وتفسير هذه اللفظة حمة وهى السمّ وهى على بنية الاضافة كانّه قال חמתם[97] כדמות חמת נחש[98]. وتفسير[99] חמה אין לי حميّة وهو الغضب: ويمكن ان يكون من هذا الاصل הנה חמיך[1]. והיא שלחה אל חמיה[2]. כלה בחמותה[3] على زنة אחיך הוא. אבשלום אחיה. בגודה אחותה: وربما كان منه ايضا חומה[4] היו עלינו:

الحاء والميم والطاء והחמט והתנשמת هيא الحرباء:

الحاء والميم واللام ועל אשר לא חמל. כי מי יחמל עליך. ולא תחמל. ואל תחמלו אל[5] בחוריה. (בחמלת יי עליו.) לחמלה עליך على زنة או חפשה. ומחמל נפשכם[6]:

الحاء والميم والنون והכרתי את חמניכם. הבעלים והחמנים. *והחמנים אשר למעלה מע[ליהם] גדע[7]:

الحاء والميم والسين חמסו תורתי. עלי תחמסו. וחטאי חמס נפשו. חמס ושד. חמסי ושארי. (ויין חמסים) كلّه ظلم. وهو جنس لكل ما يكون من הגנבה והעשק והגזל وما اشبه ذلك وهى انواع له لانّ كل עשק وكل גזל وكل גנבה חמס وهذا لا ينعكس. والمراد بقوله חמסו תורתי غيّروها اى غيّروا معانيها وتأويلها فكانّهم ظلموها. والظلم فى لسان العرب ازالة الشىء عن موضعه: ויחמס כגן סכו. יחמס כגפן בסרו. נחמסו עקביך كلّه نثر وهتك: وربما كان منه ותגיעון שבת חמס على ما ذكرناه فى حرف[8] الشين عند تفسيرنا לשבת: ואת התחמס الخطّاف[9]:

الحاء والميم والصاد עגות מצות כי לא חמץ لانّه ما كان اختمر بعد وهو فعل ماض. والمستقبل (טרם יחמץ.) والمصدر מלוש בצק עד חמצתו[10] على زنة לחמלה עליך. חמץ תאפינה. בליל חמיץ صفة: כל מחמצת خمرة يريد العجين المختمر الذى لم يبلغ من اختماره ان يسمّى שאור. وحقيقة الخُمْرة بضمّ الخاء وسكون الميم هى رائحة العجين المختمر او كل ما هذه[11] حاله: قلنا فى חמיץ انه من معنى الاختمار لما لم نجد له اشتقاقا غيره. ولولا *تعسّف المتعسّفون لقلت[12] انه مجانس لقول العرب للشىء الشهىّ حمضة بالضاد المعجمة اى علفا شهيّا. قال عنه انه شهىّ لطيبه ونقايه[13] ونظافته كما قال عنه אשר זרה ברחת ובמזרה. فهذا عندى افضل ما يقال فيه اذ ليس (عندى) معنى للخمرة فى العلف. وكذلك لا معنى للحموضة فيه. ولو ترجم بعلف حموض[14] اى شهىّ لكان حسنا سائغا[15]: חמץ יין וחמץ שכר[16] انما سمّى بذلك للحموضة التى فيه لانّ اللفظين والمعنيين

---

[87] O. ורניאל.
[88] Both MSS. דא.
[89] R. וארפהת; O. ואפרכת.
[90] R. واولدت.
[91] O. אחמלת.
[92] R. حلمت الامرأة.
[93] R. g. امّا هذا الباب فهو جميعه عند ר׳ ס[עדיה?] فى معنى واحد وهو المُ... يستجوده الانس[ان]....
[94] R. g. حميّة (so in all places).
[95] R. g. حميّة وهو الغضب.
[96] R. פנעלנאנא.
[97] O. חמתים.
[98] R. وهو على نية الاضافة كانّه قال חמתם כדמות חמת נחש وتفسير هذه الالفاظ حميّة وهى السمّ.
[99] R. تفسير.
[1] R. g. حموك.
[2] R. g. حموها.
[3] R. g. حماتها.
[4] R. g. سور.
[5] O. על.
[6] R. g. شفقة وحنّة.
[7] R. והאשרים והחמנים; R. g. فسّر فيه الازلام ويقال ازنام وهى الاصنام.
[8] O. חרוף.
[9] R. g. وهو طير.
[10] O. חמצתיו.
[11] R. هذا.
[12] R. תסעף אלמתסעפין לקולת.
[13] O. نقائه.
[14] R. حميض.
[15] R. g. فبليل חמיץ عنده معنى وحده اى علف شهىّ.
[16] R. continues בל.

متجانسين: ومن هذا قيل فى الغضب כי יתחמץ לבבי. ترجمته يحمض فوادى اى اغضب. وهكذا تقول العرب ايضا فلان *احمض الفؤاد[17] اذا كان غضبانا: אשרו חמוץ اهدوا الظليم[18]. מכף מעול וחומץ ظالم: חמוץ[19] בגדים احمر الثياب هو مثل סוסים ברדים אמצים بابتدال[20] الالف من حاء:

الحاء والميم والقاف חמק עבר استدار مثل סבב. עד מתי תתחמקין تستديرين: ويقرب من هذا المعنى חמוקי ירכיך يريد العكن [بالكاف][21]:

الحاء والميم والراء ויין חמר[22] فعل ماض تفسيره احمرّ بتشديد الراء. (والدليل على ذلك كونه בקמץ[23].) ومن هذا المعنى سمّى[24] للخمر חמר كما قيل כרם חמר ענו לה. תשתה חמר لانّها[25] على الاكثر حمراء. الا تراه شبّهها[26] بالدم فى قوله ודם ענב תשתה חמר. ובדם ענבים סותה. وترجوم יין. חמרא: وامّا פני חמרמרו[27]. מעי חמרמרו فهما عندى مجانسان[28] للّفظ العربى. إمّا لقوله حمرت[29] الاديم اى قشرت[30] باطنه كانّ حرارة دمعه قشرت بشرة وجهه وكانّ حرارة الجوى قشرت امعاءه. وإمّا لقولهم حمارّة[31] القيظ لشدّة حرّه: ותחמרה בחמר. והחמר היה להם לחמר هو القفر[32] ويعرف بالاشبلط[33]: חמר[34] שערים. מעשר החמר הבת كيل وزن[35] ما يحمل اثنين وسبعين الف درهم[36] وهو اكبر اكيال بنى اسرائل: חמר מים רבים. חמרים חמרים اكداس وانباذ[37]. ومثله חמר חמרתים. وربما كان חמור לחם مثل هذا: חמור[38] יתומים ינהגו معروف. ويجوز ان يكون חמור לחם مثله وان يكون فيه اضمار والتقدير משא חמור לחם: وقد قيل فى ראש חמור انه مثل מעשר החמר הבת. وقيل فيه انه راس للحمار على ظاهره: והחמר היה להם לחמר[39] بدلا من الطين. ومثله אנחנו החמר: ومن هذا المعنى قيل יהמו יחמרו מימיו ترجمته تضطرب فتطان[40] مياهه[41] اى تختلط بالطين لشدّة اضطرابه[42]: איל וצבי ויחמור هو بالعربى ايضا يحمور وهى دابّة تشبه العنز:

الحاء والميم والشين וחמושים עלו בני ישראל *مشدودى الحمش[43] وهى للخاصرة كما قيل ויכהו (בה) אל החמש. واستعملوا[44] هذا كما استعملوا חלוצים תעברו والمراد[45] חגורים[46]: וחמש את ארץ ترجمته عندى ويخمّس. وهذا مجانس لهذا المعنى الذى[47] نحن فيه اى يجمع طعامها ويفره[48]: וחמשה אנשים. שר חמשים. וחמשיו. *ואת חמשיך خمسيك[49]. ואת חמישיהם. וחמשתיו יוסף עליו خمسه. وزيادة الياء فيه كزيادتها [فى] ואם בעיניו עמד הנתק. وفى והגיא[50] ביניו ובין העם[51]. وفى אחריו [وفى צואריו] على مذهب كان[52] للعبرانيين من تكثيرهم الشئ الواحد فى اللفظ دون[53] المعنى على ما بيّنّا فى باب ما زيد فيه [الحرف] من كتاب اللمع: وهذا القول الذى قلته لك فى וחמשתיו יוסף עליו ليس جزما حتما منّى فيه بل فيه معنى اخر نقلته الاوائل وهو الصحيح. وذلك المعنى هو قولهم رضى الله عنهم בעי רב פפא תרי חמשי ותרי כפלי לחד גברא מאי היכי [דמי] כגון שטענו טענת אבד[54] ונשבע [והביא עדים] והודה וחזר וטען *טענת אבד[55] והודה אי נמי כגון שטען טענת גנב ונשבע והביא עדים וחזר וטען טענת גנב ונשבע והביא עדים מאי מי אמרינן תרי גוני[56] ממונא דאמר[57] רחמנא לא נשתלמו עילוי[58] חד ממונא אבל תרי ממוני עילוי חד ממונא משלם והכא נמי תרי ממוני ביניהו [או] דלמא אפילו תרי ממוני בחד ממונא נמי לא משלם[59] תא שמע וחמשתיו יסף עליו התורה רבתה חמישיות הרבה בקרן אחד: האיל[60] מזוזות חמישית خماسيّة (اى) من خمس اذرع اعنى انّ خدود الباب كانت من خمس خمس اذرع. وذلك[61] انّ عرض البيت كان عشرين ذراعا كما قيل[62] ועשרים רחבו. وهو كان ايضا عرض الدبير الذى

---

[17] R. חאמין אל. [18] O. الظلوم. [19] R. g. وكذلك قال الגאון ר׳ סעד[יה] انه ممصّر الثياب. قال وامّا المصرة فهو الفم الثانى من العصفر يريد انّ الثياب ليس هى شديدة الحمرة. [20] R. ابتدال. [21] Added by the glossator. [22] R. g. فسّر فيه مكدّر اى كدر من اختباطه فيكون יחמרו מימיו منه. [23] MS. continues פתח. [24] O. سمّيت. [25] O. انها. [26] O. شبّهه. [27] R. g. تضوّرت وقيل تشوّطت. [28] O. مجانس. [29] R. حمرة. [30] R. قشرة. [31] R. حمرة. [32] R. g. وقيل انه الحمّر. [33] O. באלאשבלאט. [34] R. g. كرّ. [35] R. מן. [36] O. אתנאן... דרהמא. [37] O. ואנבאך; R. ואנאבר. [38] R. g. حمار. [39] R. g. طين. [40] R. פטמאן. [41] O. מיאתה. [42] So both MSS. [43] R. مشددين אל החמש. [44] O. ואסתעמלנא. [45] O. المراد. [46] O. continues על חלוצים. [47] R. אלדין. [48] R. ويوفره. [49] The later hand in O. corrects כמסינך; R. ואת חמשה خمسة. [50] O. והני. [51] Corrected in O.; both MSS. העי. [52] O. אן. [53] O. מן. [54] R. אבדה. [55] R. טענה. [56] O. גנובי. [57] O. קא׳. [58] R. עלויי. [59] R. נשלם. [60] R. והאיל. [61] R. وعلى. [62] R. قال.

هو קדש הקדשים كما قيل فيه ולפני הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחבו. ففى[63] كل جهة خمس اذرع فصار ذلك البنيان للباب كالخدود. فعن ذلك البنيان قيل האיל מזוזות חמישית يعنى انّ الباب كان 5 مقنطرا محنيّا وكانت خدوده[64] من خمس خمس[65] اذرع فصار عرض الباب من عشر اذرع:

الحاء والميم والتاء מן החמת. וחמת מים هو الذى تقول له العامّة القربة. والحميت عند العرب وعاء السمن:

10 **الحاء والنون المضاعف** אשר חנן אלהים. אולי יחנן יי. כי יחנן קולו. ומחונן ענוים אשריו. יחן רשע. قد ذكر هذا [المعنى] فى كتاب ذوات المثلين: وجوّزنا [نحن] فى المستلحق كون מה נחנת منه. والمعنى فيه ما ذا حظيت وما ذا اشفق عليك لشدّة ما طرقك من 15 الاوصاب: واعلمّ انّ من عادة ابى زكرياء اذا وجد فى اصل واحد معانى متقاربة ان ينشرها نشرا وان يخلطها خلطا. وقد سلّمنا له ذلك فى اكثر ما اتى به. الّا [انّ] אשר חנן אלהים عندى فى غير معنى אולי יחנן יי. وذلك انّ יחנן من الحنين والرحمة وאשר[66] חנן بمعنى نتن 20 مثل *חנונו אתם[67] الذى معناه (هبونا ايّاهنّ: ومن هذا المعنى) اشتقّ للأخذ بلا ثمن اسم חנם[68] كما قيل חנם נמכרתם والميم فيه زائدة كما ذكرنا ذلك فى كتاب اللمع. وتفسيره مجّانا والمجّان عطيّة شئٌ بلا ثمن[69]. ومن هذا المعنى דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני[70]. ومن 25 هذا قيل فى الصلاة[71] אתה חונן[72] [לאדם דעת][73]:

الحاء والنون والهاء חנה דוד. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق: وقد ذكّر מחנה[74] على اللفظ[75] فقيل המחנה הנשאר לפלטה. وجمع على التذكير فى قوله וישבו את מחניהם. 30 ויקבצו פלשתים את כל מחניהם[76] אפקה. הבמחנים אם במבצרים. وأنّث على معنى الجماعة فقيل אל המחנה האחת. המחנה כאשר היא. وجمع على التأنيث فقيل ממחנות פלשתים: ومنه عندى אל מקום פלני אלמני תחנתי اى نزولى ومحلّتى[77] على (زنة) תרבות אנשים חטאים: ومن هذا الاصل אל בית הבור ואל החניות وهى 5 الحنايا[78]: ومن هذا الاصل عندى ايضا חנית המלך على مثال ובנתיו בשבית. ותצא החנית[79] מאחריו. ולהבת חניתו[80]. את החניתים ואת המגנות. וחניתותיהם[81] למזמרות:

الحاء والنون والطاء התאנה חנטה[82] פגיה *موافق لقول البريتא[83] תנו רבנן אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה 10 עשר בשבט מתעשר לשנה שעברה. وفيها ايضا רוח צפונית יפה לחטים בשעה שהביאו שליש וקשה[84] לזתים בשעה שהן חונטין اى فى ابتداء ظهوره ونباته[85]: ومعنى اخر ויחנטו הרפאים. לחנט את אביו. ימי החנוטים المحنوطين والحنوط طيب يخلّط للميّت خاصّة: وربما كان من هذا الاصل 15 והחטה[86] והכסמת. חטים ושעורים [على ان تكون شدّة الطاء لاندغام النون فيه كما هى فى السريانى] اعنى قولهم[87] חנטין[88]. وربما كان النون فى السريانى زائدا:

الحاء والنون والكاف וירק את חניכיו وجرّد بقانه[89] اى تلاميذه وهم الحفدة والاعوان: חנוך לנער علّمه ودرّبه. 20 وفى كلام الاوائل מתעסקים בתינוקות כדי שילמודו ואפילו[90] בשבת ואם[91] הגיעו לחינוך מצוות[92] אסור: ومعنى اخر אשר בנה בית חדש ולא חנכו. ואיש אחר יחנכנו. ויחנכו את בית יי (تفسيره وكّروا). חנכת הבית وكيرة[93] البيت. والتوكير هو الاطعام على البناء. والوكيرة[94] اسم ذلك الطعام:

25 **الحاء والنون والفاء** כי גם נביא גם כהן חנפו. והארץ חנפה תחת. הלא חנף תחנף. חנף ומרע. יצאה חנפה. לעשות חנף. والثقيل المتعدّى ולא תחניפו. כי הוא יחניף. יחניף בחלקות[95]:

الحاء والنون والقاف ויצו אל ביתו ויחנק. מחנק 30 נפשי. ומחנק ללבאותיו[96]:

الحاء والسين والدال עם חסיד תתחסד. חסד[97]

---

[63] O. فبنى. [64] O. in all places כדור. [65] Both MSS. in all places خمسة. [66] O. אשר. [67] R. חנוני אותם. [68] R. g. مجّانا. [69] O. ثمنه. [70] R. g. ارزقنى. [71] R. الصلوة. [72] R. g. واهب. [73] R. g. هذا الباب على معنيين حنّة ووهبة. [74] R. g. عسكر. [75] The glossator in R. adds المذكّر. [76] R. g. عساكرهم. [77] R. g. لفظة מחנה تدلّ على نزول. [78] R. الحنايات. [79] R. g. طبرزين وقيل انه الطبر. [80] R. g. طبرزينه. [81] R. g. طبرزينهم. [82] R. g. فسّر فيه نقّجت فجاجاتها اى ثمرها الفجّ نفج. [83] R. قالوا الחכמים. [84] R. ושקה. [85] O. ونباته. [86] O. החטה. [87] R. يقول. [88] O. חנטים. [89] So R.; O. חבקאנה. [90] R. אפילו. [91] O. וגם. [92] O. מצות. [93] R. g. اى وليمة. [94] O. الوكيرة. [95] O. בחלקלקות; R. g. الجميع دنس ووسخ. [96] R. g. خنق. [97] R. g. فضل.

ואמת. זה חסדך פضلك: חסד[98] הוא عار. ومثله חסדם יע[זובו]. פן יחסדך שומע كى لا يعيّرك: ואת החסידה الصقر:

الحاء والسين والهاء וחסה[99] בו. אחסה[1] בסתר כנפיך סלה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[2]:

الحاء والسين واللام כי יחסלנו הארבה يقضمه: واشتقّ منه אסף[3] החסיל[4]. (وربما جانس اللفظ العربى اعنى قوله لحست الشىء لحسه وان كان مقلوبا.) وربما جانس اللفظ السريانى فى قولهم חסיל סדר מועד وغيره اى تمّ فكانّه [قال] יכלנו[5] הארבה اى يفنيه. وهذه المعانى متقاربة:

الحاء والسين والميم לא תחסם (שור) لا تحجم ثورا[6]. والحجام شىء يجعل فى الخطم لئلاّ يعضّ او يأكل. والحجام يقال له فى لغتنا מחסום. قيل לפי מחסום: ومن هذا المعنى וחסמת היא את העברים ترجمته[7] *وهى حاجمة[8] للمجتازين بها اى لشدّة نتنها *يسدّ المجتازون[9] بها آنافهم وافواههم فكانّها تحجمهم اى تجعل لهم حجاما:

الحاء والسين والنون והיה החסן לנערת. וחסון הוא כאלונים[10] قوىّ وهى صفة. חסין יה صفة ايضا على زنة הן גביר שמתיו לך: את כל חסן[11] [העיר הזאת]. חסן ויקר יקחו اسم وهو مجانس *لقول السريانى[12] בתקף חסני: وامّا ולא יחסן فهو مثل ולא יאצר. وكذلك قال فيه التרגום ולא יתאצר ולא יתגניז: وقرأت فى شرح الفاظ טהרות فى قولهم פטיליה טמאה חסינה טהורה תרגום נהרסו ממגורות[13] איתפגרו חוסניא ולשון יחיד *חסינה והיא עשויה[14] מן הוצי ונותנין בה חטין. فكان ולא יחסן على هذا مثل ולא יאצר:

الحاء والسين والراء וצפחת השמן לא חסר[15]. חסרנו כל. לא חסרת דבר. אל יחסר המזג [. فى אל יחסר המזג] ضمير عائد الى אגן وكان ترجمته لا يعوزه طيب. וצפחת השמן לא תחסר. לא תחסר כל בה. יי רעי לא אחסר. אולי יחסרון. ויחסרו המים بعض هذه الالفاظ متعدّية وبعضها غير متعدّية[16]. הלוך וחסור مصدر. אשר אין שם מחסור. די מחסורו אשר יחסר לו. רק כל מחסורך עלי. וחסרון לא יוכל להמנות. ובחסר כל. כי חסר יבואנו. בחסר ובכפן. ואוילים בחסר לב ימותו كلّها اسماء. כי מה אתה חסר(. חסר) לב صفة. والثقيل المتعدّى והממעים לא החסיר. ומשקה צמא יחסיר. وثقيل اخر ותחסרהו מעט. ומחסר את נפשי מטובה[17]:

الحاء والفاء المضاعف חופף עליו כל היום. לחוף ימים. قد ذكر هذا فى كتاب ذوات المثلين: *ومنه והוא[18] לחוף אניות. ويجب ان تعرف[19] وجه كون לחוף אניות من معنى חפף עליו ففيه بعض (الاشكال). اقول انّ معنى חפף עליו يكنّه ويستره ويصونه وتفسير לחוף אניות كنان المراكب اى المينا وهو[20] المرسى الذى تستكنّ به[21] المراكب عن الرياح[22]. واسم الكنّ عندنا فى لغتنا חפה. (כי על כבוד חפה.)[23] וכלה מחפתה: ومن هذا الاصل *وهذا المعنى عندى[24] חף אנכי عقّ انا اى عفيف متواضع كانّ عليه ظلّة من *التقوى يستكنّ[25] تحتها: وامّا לחוף ימים فيمكن ان يكون من غير معنى חפף עליו. לחוף אניות. כי על כבוד חפה. חף[26] אנכי. وذلك بأن[27] يكون من قول المשנה فى הנזיר לא יחוף באדמה[28] מפני שהוא משרת את השער اى لا يحكّ ولا يدلك. ومثله אשה לא תחוף בערב שבת ותטבול במוצאי שבת. فيكون تفسير לחוף ימים على هذا محكّ البحار[29] اى حيث تحكّ امواجها[30] يريد ضفّتها وحاشيتها وساحلها. الّا انّه وان جعل من هذا المعنى فانّه غير خارج من هذا الاصل[31] لقولهم فى المשנה נזיר חופף ומפספס. وقيل אשה חופפת ביום וטובלת בלילה: وانا اميل فى לחוף ימים الى هذا المعنى لوقوع هذا اللفظ فى مواضع من الكتاب على مواضع لا تصلح ان تترجم بالمينا بل بالضفّة والحاشية مثل قوله ובכל חוף הים הגדול אל אשקלון. ואל חוף הים. והאבדתי את שארית חוף הים. בערבה. בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים. وفاتنا نحن تشكيكه على ابى زكرياء:

---

[98] R. g. عار. [99] R. g. ويستكنّ. [1] R. g. استكنّ. [2] R. g. كنّ; a later gloss חוסן الكتّان غير منفوض, which belongs probably to the root חסן. [3] O. אכל. [4] R. g. جراد. [5] Both MSS. יכלט. [6] R. الثور. [7] O. وترجمته. [8] O. وهو حجام. [9] O. אשר אלמתנאזון; corrected אסד. [10] R. g. وقوىّ هو كالبلّوط. [11] R. g. يجوز ان يكون كلفظه حسن وجمال. ويجوز ان يكون قوّة وتشديد. [12] R. للسريانى لقوله. [13] R. g. مخازن. [14] O. חסינא עסויה. [15] R. תחסר. [16] O. متعدّ. [17] R. g. لجميع نقص وعوز. [18] O. מנה והו. [19] R. continues והוא. [20] O. והי. [21] R. فيه. [22] R. אלראס. [23] O. continues חף אנכי. [24] R. يقال. [25] R. الترف يسكن. [26] R. g. قيل سادج. [27] R. ان. [28] R. את האדמה. [29] O. البحر. [30] R. امواجهم. [31] R. المعنى اصلا.

الحاء والفاء والهاء וחפו ראשם. וראש לו חפוי. חפה עצי ברושים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا المعنى عندى ויחפאו בני ישראל اى انهم اضافوا اليه ونسبوا اليه اشياء غير مستوية[31] فكانّهم *لطخوه بها[32] 5 تعالى الله علوّا كبيرا عمّا[33] يقول الملحدون وهذا[34] على طريق المجاز والاتّساع. والالف فيه لام الفعل فكانّهم[35] ابدلوا من هاء חפה עץ ברושים الفا[36]:

الحاء والفاء والزاى בחפזה[37] לנוס. אשר השליכו ארם בחפזם. ואני אמרתי בחפזי. אל תיראו ואל תחפזו. 10 הן יעשק נהר ולא יחפז. כי [לא] בחפזון. والانفعال נבהלו נחפזו. נחפז ללכת. מן קול רעמך יחפזון معنى للجميع الاستعجال مع[38] الرعد[39]:

الحاء والفاء والنون [ממלא חפנים.] מלא חפניכם. ומלא חפניו[40]:

15 **الحاء والفاء والصاد** יהי יי אלהיך ברוך אשר חפץ בך. כי חפץ בבת יעקב. אם חפץ בנו יי. חפץ למען צדקו. אם לא חפצת[41] בה. ואם לא יחפץ האיש. עד שתחפץ. ודרכו[42] יחפץ. לא בגבורת הסוס יחפץ. כי חפץ יי להמיתם. החפצים ליראה את שמך. وعند الاضافة דרושים לכל 20 חפציהם لانّها بيّنة لجميع الراغبين فيها المحبّين[43] لها على زنة זקניכם ושטריכם. والمصدر החפץ אחפץ. والاسم החפץ *ליי בעולות וזבחים[44]. אני אעשה את כל חפצך كلّه مراد ورضا: יחפץ[45] זנבו כמו ארז *يحرّك باستعجال[46]. والصاد فيه بدل من زاى הן יעשק נהר ולא יחפז:

25 **الحاء والفاء والراء** כי חפרתי. אשר חפרו בימי. וחפרת בה. חפרוה שרים. ויחפרו כל מצרים. חפר גמץ هذا[47] معروف. والمعنى فى וחפרת לבטח תשכב هو كانّك (قد) احتفرت حولك حفيرة فانت ترقد مطمئنّا[48]: وامّا לחפר פירות فهو عندى اسم طائر (ما). والاقرب انه انما سمّى هكذا لكثرة نقره فى الفواكه: ومعنى [اخر] משם חפר אכל. ויחפרהו ממטמונים. לחפר את הארץ كلّه بحث 5 واستقصاء: חפרה יולדתכם. וחפרה הלבנה. בושה וחפרה. וחפרו הקסמים. ותחפרו מהגנות. יבשו ויחפרו. والثقيل החפיר לבנון קמל. ואל תכלמי כי לא תחפירי معنى للجميع الخزى[49] وهى افعال غير متعدّية. ومثلها בן מביש ומחפיר. ורשע יבאיש ויחפיר اى يأتى ما يلزمه منه[50] الخزى:

10 **الحاء والفاء والشين** ועבד חפשי מאדניו. יעשה חפשי. העברי והעבריה חפשים. وما لم يسمّ فاعله כי לא חפשה. או חפשה לא נתן לה اسم للحرّيّة. *ويجانس هذا[51] المعنى וישב בבית החפשית. وانما سمّى بذلك لانقطاعه فيه عن الناس فكانّه [فيه] حرّ من اختلاطهم: وقيل فى 15 בבגדי חפש לרכבה انها الثياب الحرّة اى الرفيعة. وكذلك قال فيه[52] الترגום בלבוש דיקר: وجائز ان يكون בבגדי חפש مجانسا لقول العرب للبيت الصغير حِفش بكسر الحاء. وربما كان ايضا בבית החפשית من هذا المعنى. وقد لخّصنا فى كتاب اللمع יצא לחפשי[53]:

20 **الحاء والفاء والشين ايضا** חפש כל חדרי בטן. איך נחפשו עשו. والثقيل וחפשתי אתו[54]. וחפשו את ביתך[55]. ויחפש בגדול החל. אחפש את ירושלים. חפשו וראו. ובקום רשעים יחפש אדם معناه التفتيش والطلب: ויתחפש באפר. ויתחפש שאול. ויתחפש מלך ישראל(. ברב כח יתחפש 25 לבושי) معناه التنكّر. والمصدر من هذا الافتعال התחפש ובא במלחמה:

الحاء والصاد المضاعف מקול מחצצים[56]. ויצא

---

[31] Corrected in O.; orig. מסתויא. [32] O. לספות בה; corrected by the later hand לספוה. [33] R. عن ما. [34] O. هذا. [35] O. كانّهم. [36] R. g. الباب جميعه تغشية وتغطية ولطوخ والمعنى وا[حد]. [37] R. g. انحفاز. [38] O. מן. [39] So both MSS.; the later hand in O. corrects الرعب. [40] R. g. حفنتيه; another gloss حفن. [41] O. חפצתה. [42] R. ורכבו אל. [43] O. אלמחבן. [44] O. יי. [45] R. g. قيل يقعى وقيل يفرقع. [46] O. יחרך באלאסתעגאל. [47] O. هو. [48] R. מטמאנא. [49] O. خزى. [50] O. continues من. [51] R. ويجانسه من. [52] O. فى. [53] R. g. المعانى متقاربة. [54] O. את; the later hand adds ביתו. [55] R. ביתו. [56] R. g. (injured) قد وقع الخلف فى تفسير هذه الالفاظ. ثم من يفسّر מחצצים مساهمين اى يـ... بالاسهام ويعنى به عن العدوّ الذى كانت ישראל عبار الطريق تخافهم فقال القوم الـ... من صوت المساهمين هناك ينثّ ويبثّ بعدل الله وما عمل من الاحسان اى ستكلأ الا... العدا وعوضهم يكون التسبيح واشهار الخير الذى فعله الله. وثم من فسّر מחצצים مر... ويشير به الى العدوّ التى كانت (so) اهل البلاد حيث تستقى (so) الماء من المساقى يخافونهم ويـ... فى المغاير وخلف الاشجار والصخور ويجعلونها حواجزا (so). وقد يجوز ان يكون מחצצים هم ישראל ... محجوزين لا العدوّ ويكون מחצצים مكان מחוצצים اى مفعولين فيكون الفاعل اذًا فى موضع [المفعول] والذاتى فى موضع المتعدّى مثل ממלא על כל גדותיו فانّ ממלא فاعل ولكنّه يريد מלא وكذلك ושם אלהים אחרים לא תזכירו ومثله ולא תשביעו فالوجه فيهما לא תזכרו ולא תשבעו لانّ תזכירו ותשביעו فاعلين فمن المحال ان يكون شئ حرام[ا] على قوم

חצין[57] כלו. ומספר[58] חדשיו חצצו[59]. חץ[60] שחוט. قد ذكرت
هذه المعانى فى كتاب ذوات المثلين: وفى الاصل معنى
لم يذكر هناك وفاتنا نحن استلحاقه فى المستلحق وهو
ויגרם בחצץ[61] שני. ימלא פיהו חצץ[62] حجارة. ومثلها عندى
אף חציך[63] יתהלכו يريد אבני הברד:

الحاء والصاد والباء (ויקב חצב בו) فعل ماض.
וברת חצובים. אשר לא חצבת. כי חצבת לך. תחצב נחשת.
חצב בהר. על החוצב בו. ולחצבי האבן. ואבני מחצב(. קול
יי חצב להבות אש). وما لم يسمّ فاعله הביטו אל צור
חצבתם. والانفعال בצור יחצבון معنى ذلك النحت والقطع
والحفر والشقّ[64] والنقش: ومن هذا المعنى [ايضا על כן]
חצבתי בנביאים. המחצבת[65] [רהב]. ذهب على مذهب
ויריץ אסא מן העם בעת ההיא:

الحاء والصاد والهاء חצה משה. עד צואר יחצה. قد
ذكرت هذه اللغة فى كتاب حروف اللين بتشويش وبغير
تحرير. وذلك انّ منها ما تفسيره قسم وذلك[66] يكون على
ضربين. [امّا] ان تكون القسمة باستواء مثل قوله ותצית
את המלקוח. אשר חצה משה. וחצו את כספו. وامّا ان
تكون بغير استواء مثل قوله עד צואר יחצה. יחצהו בין
כנענים. ויחץ את הילדים. ותחץ לארבע רוחות השמים:
ومنها ما يكون تفسيره نصفا كما يقال نصف الازار ساقه
اى بلغ الى نصفها. ونصف الماء الشجرة اى[67] بلغ [الى]
نصفها. وذلك مثل قوله לא יחצו ימיהם اى لا ينصفون
اعمارهم اى لا يبلغون الى نصفها بل يموتون من قبل
ذلك: ومن هذا المعنى قيل חצי היריעה. ותהי המחצה.
ولا يجوز ان يفسّر [فى] לא יחצו ימיהם لا يقسمون بل لا
ينصفون. وكذلك لا يجوز ان يفسّر فى ויחץ [את הילדים]
فنصّف *الاولاد الولدان[68] بل فقسم. فالتنبيه[69] اذًا على
مثل[70] *هذه المعانى[71] واجب. الّا انّا لا نعنى بتقصّى جميع
ما اهمله ابو زكرياء من مثل هذا لكثرته فما[72] نبّهنا
نحن عليه مما تتأيّد به على انتقاد ما *تركناه من ذلك[73]
ان كنت ذا فطنة[74]:

الحاء والصاد والنون והביאו בניך בחצן. גם חצני
נערתי. וחצנו מעמר تفسيره ذراع. وبين هذا اللفظ وهذا
المعنى وبين اللفظ العربى بعض المشاكلة. وذلك انّ الحضن
*بالضاد المعجمة عند العرب[75] هو ما دون[76] الابط الى
الكشح. والاحتضان هو احتمالك الشىء *وجعلك له[77] فى
حضنك. يقال احتضنت المرأة[78] ولدها اذا تحمّلته فى احد
شقّيها:

الحاء والصاد والراء ויהי[79] כאחד למחצרים ולמשוררים
ثقيل على وزن[80] מחללים בחלילים: وبنية اخرى للثقيل
ايضا מחצרים בחצוצרות والوجه فيه מחצירים على زنة
מהבילים המה אתכם[81]. فاستبان من هذا انّ الصاد فى
חצצרה. חצצרות مضاعفة كما ذكرت فى كتاب اللمع.
وتفسير חצצרות صقّارات[82]: ארך החצר[83] الدار. والجمع من
הבתים מן החצרות ומן השדות الدور: ومن هذا المعنى
عندى נוה תנים חציר. לבנות יענה חציר לקנה וגמא اى
ماوى: ويصلح ان يكون منه[84] וצמחו בבין חציר اى انهم
ينمون فى مساكنهم نموّ الصفصاف على الماء: ובתי
החצרים. בחצריהם ובטירותם قرى وبوار[85]: אולי נמצא חציר.
חציר[86] כבקר יאכל[87]. מצמיח חציר. חציר גגות كلّه عشب:
ואת[88] החציר الكرّاث:

الحاء والقاف المضاعف הוי החקקים חקקי און.
וישכח מחקק. במחקק במשענתם. قد ذكر هذا الباب فى
كتاب ذوات المثلين واستوفيناه نحن فى المستلحق. الّا
انّ ابا زكرياء اخرج[89] فيه معانى مختلفة وخلطها[90] ولم
يفرق بينها (كعادته). وانا ملخّصها[91] لك هنا واقول انّ
معنى וחקות עליה עיר. ועל ספר חקה. וישכח מחקק.
במחקק במשענתם. הוי החקקים חקקי און هو الكتاب
والتخطيط والرسم. ويقرب منه גדולים חקקי לב معناه

ومباح[ا] لهم يلزمون بعضهم بعض[ا] بعمله فهذا محال. ومثل هذا כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד لانّ هذا متعدّ ولكنّه
ذاتى والوجه فيه יזכר אתה لانّ الفزع لا يلحق الّا المصريين الذي[ن] وقعت بهم الو... وكون... وقد يجوز فى מחצצים.
חצץ כלו. חצצו ان يكونوا من معنى القطع والنفوذ. وقد يجوز ان يكونوا من معنى اللفّ والالتفاف واللفّ هو حاجز
ايضا. Another gloss محاجزين. [57] R. g. ملتقّ. [58] R. מספר. [59] R. g. قطعت. [60] R. g. سهم. [61] R. g.
قال רב סעדיה אלרא..ה وحقى بالحصا. [62] R. g. حصا. [63] R. صواعق. [64] R. والقمع. [65] R. g.
الفتن (according to Sa'adyah's transl., Isaiah li. 9, الناحتة). [66] R. continues ان. [67] O. اذا. [68] R. ولدان. [69] O.
באלתנביה. [70] O. מתאל. [71] O. هذا المعنى. [72] O. מא. [73] R. תרכנאה. [74] R. פטנא. [75] Transposed in R.
[76] O. ידון. [77] O. وجعله. [78] R. אלאמראה. [79] R. ונהי. [80] R. زنة. [81] O. לכם. [82] R. صقّارا; R. g. وقيل ابواق.
[83] R. g. وقيل سرادق وهو صحن المكان. [84] O. منها. [85] So both MSS. [86] O. וחציר. [87] O. יחלף. [88] R. את.
[89] R. ادرج. [90] Corrected in O.; orig. ובטלהא. [91] Orig. in R. מכלצהא.

عظام[93] الهمم اى كبار النفوس: ومعنى [اخر] חק ומשפט. לבלי חק حدّ وغاية: ومعنى כי חקך וחק בניך. כי חק לכהנים ضريبة[94] وجراية: وفيه ايضا معنى اخر مثل חקקי בסלע משכן לו [وهو حفر ونقب. اما تراه يقول חוצבי 5 במרום קברו]. وفى المשנה[95] [يقول] הלפת והאתרג ודלעת יבשה שחקקום התינוקות למוד בם את העפר או שהתקינום לכף מאזנים טהורים. فكان من الواجب ان[96] ينبّه على هذا التباين[97] فلم يفعل على عادته:

الحاء والقاف والهاء מחקה על הקיר[98]. על שרשי 10 רגלי תתחקה[99]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[1]:

الحاء والقاف والراء *ודרשת וחקרת. יי חקרתני[2]. הלא אלהים יחקר זאת. כי אחקר את אבי. חקרני אל ודע לבבי. לכו חקרו את הארץ. גדולים חקרי לב على زنة יראי אלהים. والمعنى انهم متغايو[3] النفوس *عزّة وسراوة[4]. לרגל 15 את הארץ ולחקרה. החקר אלוה תמצא. הוא חוקר. والانفعال כי לא נחקר. כי לא יחקר. ויחקרו מוסדי ארץ למטה. מחקרי ארץ غاية العلم. والثقيل אזן[5] וחקר[6]:

الحاء والراء المضاعف ושכן חררים. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين مع נחר מפוח. והעצמות יחרו: ومن هذا 20 الاصل وهذا المعنى عندى ובחרחר ובחרב وان كان قد فسّر فيه الفالج. وهو مضاعف من فائه وعينه: ومن هذا المعنى [عندى] ايضا ואשת מדינים לחרחר ריב اى لالهاب الشرّ واثارته وتأجيجه: وجائز[7] ان يكون معتلّ العين مضاعفا: وربما كان من هذا الاصل ויקב חר בדלתו. 25 חרי עפר וכפים. لانّى رأيت فى المשנה חררי[8] הנמלים שבתוך הקמה[9]:

الحاء والراء والباء והנה חרבו פני האדמה[10]. ונתתי יארים חרבה. וישם את הים לחרבה. אשר בחרבה מתו اسم. والاصل فى الراء التشديد[11]: وربما كان الوجه فيه 30 ان يكون على مثال ברכה فامتدّ الحاء كما امتدّ سين סריסים وشين שלישים وغير ذلك: טוב פת חרבה. כל מנחה בלולה בשמן וחרבה صفة. والاسم ايضا ועל כל הארץ [יהיה] חרב. חרב אל מימיה. יהי נא חרב אל הגזה. בחרבני קיץ סלה. ובחרחר ובחרב. לצולה חרבי امر. والجمع[12] ושערו חרבו מאד. وما لم يسمّ فاعله יתרים לחים 5 אשר לא חרבו. والثقيل المتعدّى וכל הנהרות החריב. והחרבתי את ימה. ואחריב בכף פעמי. אחריב ים معنى للجميع للجفاف: חרב עורי על רעי. والامر من معناه חרוב והחרם אחריהם. חרבו כל פריה. والانفعال منه[13] החרב נחרבו والتفسير *تسايفا تسايفوا[14]: واعلم انّ נקמצות 10 هاء החרב נחרבו وجهين. امّا ان يكونوا ارادوا به التفخيم على عادتهم فى الاحرف المتحرّكة[15] على ما بيّنت فى كتاب اللمع. وامّا ان يكون مصدرا لم يسمّ فاعله على زنة הופעל مثل כי הגד הגד לעבדיך. והחתל[16] לא חתלת. فنقلت الקמצות من الهاء الى الحاء: وقد يوقع العبرانيون 15 اسم חרב على السكّين فى قولهم ויעש לו אהוד חרב. חרבות צורים: وعلى الموسى ايضا فى قوله קח לך חרב חדה: ويوقعونه ايضا على العتلة من الحديد وما اشبهها مما يهدم به البنيان. قيل ומגדלתיך יתץ בחרבתיו. ومثله ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי בחרבתיהם סביב 20 اى נתצו בחרבתיהם. فاضمر كما قال قبله וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים فكانّه قال נתצו בחרבתיהם סביב. والوجه عندى فى قوله הנתוצים אל הסוללות ואל החרב ان يكون من هذا والتقدير[17] הנתוצים בסוללות [ובחרב]: ويوقعونه ايضا على الحديدة التى تهندم[18] به الحجارة كما 25 قيل כי חרבך הנפת עליה ותחלליה: [והעיר הזאת תחרב تخرب. והערים הנושבות תחרבנה. והגוים חרוב יחרבו]. למען יחרבו ויאשמו. والصفة חרב הוא[19] מאין אדם. אשר ירושלם *חרבה. והערים[20] החרבות. כן תהיינה הערים החרבות. وقمصوت للحاء منهما للتفخيم. والثقيل החריבו מלכי 30 אשור. החרבתי חוצותיו. ואת מחריב[21] ארצנו. מהרסיך ומחריביך. وما لم يسمّ فاعله אמלאה החרבה. בתוך ערים מחרבות. [וחדשו ערי חרש לחרבות.] (والاسم) חרב שממה.

---

[93] O. עטם. [94] R. ضريب. [95] R. אלמשפט. [96] O. אי. [97] R. التبيين. [98] Both MSS. העיר. [99] The two instances are transposed in R. [1] R. g. نقش ورسم. [2] Transposed in R. [3] R. מתגנאו. [4] O. محنه. [5] Orig. in O. וזן. [6] R. g. החקר אלוה תמצא. אשר בידו מחקרי ארץ. לא נחקר משקל הנחשת هاؤلاى معانيها حدّ وغاية ونهاية. فمن ذلك مثل قوله לא נחקר מ״ט׳ הנח׳ اى لم يؤخذ له حدّ لكثرته. وكذلك ما شاكله من هذه (هذا .MS) الثلاث نصوص. وامّا باقى الباب فتفسيره البحث والجسّ والتفتيش. [7] O. ונאז. [8] Corrected in O. חורי. [9] R. g. ثقف وبخس. [10] R. continues ונהר יחרב ויבש אסם. [11] O. ואלתשדיד. [12] O. وجمع. [13] O. منها. [14] Transposed in R. [15] R. المحرّكة. [16] R. והחתלת. [17] O. التقدير. [18] R. تنهدس. [19] O. הו. [20] O. חרבתיה ערים. [21] R. continues את.

ועריכם יהיו חרבה. כשועלים בחרבות. ודרשו מחרבותיהם.
والانفعال עיר נחרבות. ועריה בתוך ערים נחרבות:

الحاء والراء والجيم ויחרגו ממסגרותיהם هو مقلوب
ויחגרו. وقد ذكرناه فى بابه:

الحاء والراء والدال וחרד ופחד. וכל העם חרדו
אחריו. וחרדו לרגעים وينزعجون. والانزعاج ضدّ القرار. ومثله
ויחרד יצחק חרדה. ויחרדו איש אל אחיו. والصفة מי ירא
וחרד. כי היה לבו חרד. וחרד על דברי. החרדים[22] אל דברו.
ותהי לחרדת אלהים[23]. חרדת אדם. والمتعدّى הנה חרדת
אלינו את כל החרדה ازعجت[24] نحونا. وثقيل متعدّ וכל
המחנה החריד. להחריד את כוש בטח:

الحاء والراء والهاء חרה אפו[25]. פן יחרה אף. قد ذكر
فى كتاب حروف اللين واستوفيناه فى المستلحق وفى رسالة
التقريب والتسهيل: وقد قيل אל יחר בעיני אדני مكان
אל ירע كما قيل אל ירע בעיניך: ويمكن ان يكون من
هذا المعنى אחריו החרה החזיק اى احتمى[26]:

الحاء والراء والزاى צוארך בחרוזים عقود منظومة
بالاحجار النفيسة. ومثله عندى וארוזים במרכלתך الالف
فيه بدل من حاء. ومن هذا سمّت[27] الشعراء القوافى
חרוזים لانتظامها على حروف ما: ومن هذا ايضا قالت
الاوائل מחרוזות של דגים للحيتان المشبوكة المنظومة فى
سلك واحد:

الحاء والراء والطاء ויצר אתו בחרט *وصوّره فى
قالب[28]: וכתב עליו בחרט אנוש بقلم الانس وذلك كناية
عن المباضعة لانّ الكتاب تصوير خطوط واشكال *ما:
وبشنى[29] חריטים فى خريطتين: המטפחות והחריטים يقال
انها المناديل:

الحاء والراء والكاف לא יחרך[30] רמיה צידו يقول انّ
ذا الغشّ لا يطبخ صيده او زاده ان شئت اى انّ الله
يسلبه[31] ما صاده (وجمعه) وكسبه من غير حلّ[32] فلا يأكله.
وهو مجانس لقول السريانى ושער ראשיהון לא התחרך[33]:
מן החרכים من الكواء وترجوم בעד החלון. מן חרכא:

الحاء والراء واللام תחת חרול יספחו. ממשק חרול.
כסו פניו חרולים. فسّر فيه الحرشف. وقال الترجوم [فى
ממשק חרול] משמט[34] מלוחים. ويريد به عندى الملّاح[35]
وهو من نبات الحمض وفيه ملوحة. وهذه الترجمة عندى
اصحّ لوصفه منبته بهذه الكيفيّة كما قال ומכרה מלח
ושממה:

الحاء والراء والميم ואת כל הנשמה החרים. (ויכו
את כל נפש אשר בה לפי חרב החרם.) כי למען החרימם.
והחרמתי *את עריהם[36]. ויחרם אתהם ואת עריהם. וכל
אשה ידעת משכב זכר תחרימו. وما لم يسمّ فاعله זבח
לאלהים יחרם. כל חרם אשר יחרם. والامر חרוב והחרם
אחריהם. סלוה כמו ערמים והחרימוה كلّه اتلاف [واهلاك]
*وابادة واماتة[37] واصطلام وهو الاستئصال: وفى هذه اللغة
ضرب اخر من الاتلاف غير الاول وهو الّا ينتفع ارباب
ذلك الشىء المتلف به بل يكون موهوبا[38] للّه عزّ وجلّ
اى[39] مستباحا مسلوبا منه كقوله[40] [אך] כל חרם אשר
יחרם איש ליי מכל אשר לו מאדם ובהמה. ומשדה אחזתו
(לא ימכר ולא יגאל) [כל חרם קדש קדשים הוא ליי.] כל
חרם בישראל לך יהיה. יחרם כל רכושו: ومعنى ثالث יצודו
חרם. יגורהו בחרמו. שלחת את איש חרמו. מיד משטח
חרמים شباك[41] ومصايد يصطاد بها: או חרום או שרוע
حقيقة تفسير هذه اللفظة مقطوع اى مقطوع عضو ما
منه. واشتقاقه من והחרים יי את לשון ים מצרים الذى
تفسيره يقطع او يشقّ اذ معناهما واحد كما قيل ايضا
فى الشقّ לגזר ים סוף לגזרים الذى [هو] من גזרו את
הילד החי לשנים. وقيل فى القطع ויגזר על ימין ורעב.
כי נגזר מארץ חיים. נגזרנו לנו. גזר ממכלה צאן. ותגזר
אמר. فكان معنى והחרים יי (את לשון ים מצרים على
هذا التلخيص ויגזר יי) او[42] יכרת יי. كما قيل העגל אשר
כרתו לשנים بمعنى אשר גזרו לשנים. كما قيل גזרו את
הילד החי לשנים اذ لا يجوز ان يكون معناه[43] اعنى معنى
והחרים יי[44] الاهلاك والاتلاف مثل ואת כל הנשמה החרים.
وكذلك لا يجوز ايضا ان يكون هذا معنى או חרום: وقد[45]
كان يمكن ان يكون هذا معنى[46] קלוט من طريق الفشط

---

[22] R. g. النشيطين. [23] Corrected in O. האלהים. [24] Corrected in R. انزعجت. [25] R. אפי. [26] R. g. واحترّ. [27] O. סמית. [28] O. وصيّره فى القالب. [29] R. ואמא ובשני. [30] R. g. وفسّر فيه لا يصادف الملول غذاءه. [31] O. يطلبه; the later hand corrects يطالبه. [32] R. חלא. [33] R. g. يحترق. [34] R. משמני. [35] R. אלמלאחה. [36] O. אתהם. [37] R. وابادا واماتا. [38] R. מוהרבה. [39] O. או. [40] R. كما قال. [41] R. שבאיך. [42] R. اى. [43] R. מעני. [44] O. continues אלא. [45] R. ואד. [46] R. المعنى.

اى مقطوع منقوض[47] وان يكون[48] اختلاف التسمية فى هذا المعنى من طريق الفرق بين النوعين وذلك من قبل فصاحة اللغة. لولا انّ النقل اتى فيه اعنى فى קלוט بغير هذا مما ستراه فى بابه وهو الصحيح: وزعم اهل الفقه انّ חרום هو الاخرم بالميم وهو المقطوع وترة انفه وهو مما يصحّح اشتقاقنا له من והחרים ״ لانّ كل خرم قطع وان لم يكن كل قطع خرما ووترة[49] الانف هو الحاجز[50] بين المنخرين:

الحاء والراء والسين האמר לחרס. בטרם יבא החרסה[51] قبل مغيب الشمس اى فى آخر يوم الموعد الذى تراهنوا[52] فيه. מלמעלה החרס من قبل طلوع الشمس: ובגרב ובחרס هو الجرب اليابس:

الحاء والراء والفاء עם חרף נפשו ابرز نفسه للموت وشهرها[53] له. בחרפם בפלשתים عند[54] مبارزتهم [فى] הפלשתים اى فى بلد הפלשתים [كما قيل ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים اى فى بلد הפלשתים] وهو مصدر خفيف: בימי חרפי فى وقت شهرة اسمى وانتشار ذكرى: נחרפת לאיש مبرزة اى مذكورة له. ومن هذا سمّيت *فى המשנה العروس[55] חרופה: חרפתי את מערכות ישראל (אשר חרפת) شتمت. את מי חרפת וגדפת. אשר חרפתם אתי. ויחרף את ישראל. (כי לא אויב יחרפני ואשא. לחרף את ישראל.) מחרף ומגדף. وفى المعنى خفيف וחרפות חרפיך. ואשיבה חרפי דבר. לא יחרף לבבי מימי كلّه سبّ وشتم وسفه: וכל בהמת הארץ עליו תחרף [تشتى]. בית[56] החרף المشتى. מחרף עצל לא יחרש من اجل (برد) الشتاء: واعلمْ ان בחרפם בפלשתים محتمل[57] ايضا لمعنى اخر غير الذى ذكرنا فيه. وهو ان يكون مجانسا للسريانى الذى يقول فى אשר חציו שנונים. דגירוהי מחרפין. وفى כחרב חדה. כחרב חריפא[58]. فيكون تفسير בחרפם בפלשתים على هذا الاشتقاق عند احتدادهم مع הפלשתים وحميّتهم منهم اى انفتهم منهم. كما قيل אל תתחר במרעים المشتقّ من וחרה אפי الذى تفسيره فيحمى انفى اى ويشتدّ غضبى. وقول[59] العرب رجل حمىّ الانف انما اشتقاقهم[60] له من قول[61] حميت الشمس والنار اذا اشتدّ حرّها. فقوله[62] على هذا المذهب[63] בחרפם בפלשתים هو كانّه[64] قال בהשתוננם בפלשתים [اى] عند احتدادهم[65] معهم. كما قيل ובכליותי אשתונן:

الحاء والراء والصاد לא חרץ לבני ישראל. לא יחרץ כלב. אז תחרץ معناه الحركة: ويصلح ان يكون مشتقّا من (هذا) قوله ונפש חרוצים[66] תדשן اى المتصرّفين المتحرّكين فى طلب المعاش وهم[67] ضدّ العجّاز المتبطّلين: אתה חרצת انت قطعت به على نفسك من قوله ובחריצי הברזל: למורג חרוץ חדש. כי לא בחרוץ יודש קצח وهو النورج الذى يداس به الطعام فى البيدر وهو الذى يقال له ايضا مورج. وقال התרגום فى ובחריצי הברזל. ובמוריגי פרזלא. (ותרגום כי לא בחרוץ. ארי לא במורגי פרזלא) سمّى بذلك *لكسره وقطعه[68]. (والجمع ايضا בחרצות הברזל.) ومنه ايضا כי כלה ונחרצה. כליון חרוץ. אם חרוצים ימיו: ومن[69] ذلك قيل או חרוץ או יבלת. وزعم اهل الفقه انه المبتور[70] حاجب العين خاصّة اى المثقوبه او المشقوقه لقولهم חרוץ חריץ של עין שנקב או שנפגם או שנסדק: ويقرب من هذا المعنى اشتقاق חריצי החלב يمكن ان يكون يعنى به القطع المتّخذة من اللبأ[71] وهو غليظ اللبن [الباقى فى ضرع الشاة بعد وضعها ولدها. وربما اراد جبنات طرية] كما قال התרגום גובנין דחלבא: ويجانس هذا المعنى قولهم רחוב וחרוץ فانّه عندى مثل חריץ المذكور فى המשנה فى قوله חריץ שבין שתי חצרות עמוק עשרה ורחב ארבעה. فيقول انّ البنيان فى ذلك الزمان يعمّ[72] الرحاب والخنادق لكثرة البشر[73]. والخندق انما هو انشقاق فى الارض وانقطاع منها: ويمكن ان يكون مثله בעמק החרוץ. وامّا[74] התרגום فقال فيه במישר פלוג דינא مثل כן משפטך אתה חרצת: وقد يجوز[75] ايضا ان يقال انه انما سمّى עמק החרוץ لكثرة الهلاك فيه لقولهم فى هذا المعنى כי כלה ונחרצה. وهذا عندى اولى ما يعتقد فيه لانّه[76] هو עמק יהושפט نفسه. الا تراه يقول عنه כי שם אשב לשפוט את כל הגוים מסביב: מחשבות חרוץ אך

---

[47] O. مقصوص. [48] O. كان. [49] O. ותרא; corrected ותרה. [50] O. هى الحجاز. [51] R. g. قرص الشمس. [52] O. תראהנוה. [53] O. وشاهرها. [54] R. ענדי. [55] Transposed in R. [56] R. בימי. [57] O. מאחתמל. [58] R. חריפה. [59] The later hand in O. corrects ויקול. [60] O. אשתק. [61] O. קולה. [62] O. פי קו׳. [63] O. continues פי קולה. [64] R. כאנהם. [65] R. אחראדהם. [66] R. g. نشيطين. [67] O. وهو. [68] Transposed in R. [69] R. מן. [70] R. المبتوح. [71] O. אלבא. [72] O. יעני. [73] Corrected in O.; orig. אלבסר. [74] R. ואנמא. [75] O. omits; the later hand يمكن. [76] R. فانه.

למותר. ויד חרוצים תעשיר. ונפש חרוצים هم التجار الكبار. وقد ذكرنا اشتقاق اللفظة فى اول الباب: وجائز ان يكون انما سمّوا חרוצים لكثرة الذهب عندهم المسمّى חרוץ كما قيل عنه מחרוץ ומפז. קנה חכמה מה טוב מחרוץ. בירקרק חרוץ. וחרוץ כטיט חוצות. فكان ترجمة חרוצים[77] الذهبيّون:

الحاء والراء والقاف *חרק עלי בשניו[78]. חרוק עליו שנימו. שניו יחרק ונמס. ויחרקהו שן. וחורק עליו שניו حريق الاضراس بصريرها[79]. ويكون ذلك من غيظ وغضب:

الحاء والراء والشين כי החריש לה. והחריש יעקב. ואם (החרש) יחריש לה אישה. הומה לי לבי לא אחריש. אל[80] תחרש ממנו מזעק. ויאמרו לו החרש. אחתי החרישי. החרישו אלי איים. מחריש לדעת. ויהי כמחריש معنى الجميع سكوت وكفّ عن الكلام: ومن هذا اشتقّ חרש לאמר اى سرّا[81]: وجائز ان يكون منه לולי חרשתם בעגלתי اى ساررتموها: وقد قيل (على الاتّساع) ילחם לכם ואתם תחרישון اى تمسكون عن القتال. وهذا مشبه لقوله דמו עד הגיענו אליכם اى امسكوا عن المشى. ويقرب[82] من هذا المعنى לא אחריש בדיו. وقد فسّرته فى باب[83] الباء والدال من حرف الباء: والخفيف من هذا المعنى قليل الاستعمال فى كلامهم وهو צורי אל תחרש [ממני. ראית יי אל תחרש هو مثل אל תחשה. ودليل ذلك قولهم אל תחרש] ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור: ومعنى اخر לא תקלל חרש الاصل فى الراء التشديد على مثال [או] עור או פסח[84]. والدليل على ذلك قولهم فى جمعه חרשים على مثال עורים ופסחים: والفعل من هذا المعنى ואזניהם תחרשנה تصمّ: وربما جاز ان يكون من هذا المعنى [ויהי כמחריש وتكون ترجمته وصار متصامّا وكونه من المعنى] الاول اجْوز. فيكون تفسيره فصار كالساكت المتجاوز عن قول[85] وهذا مثل قوله יחריש באהבתו الذى تفسيره يتجاوز[86] عن ذنبك لمحبّته فيك. وهو شبيه بقوله הלא אני מחשה מעולם اى انّى اشرف على *ذنبك واسكت عليه وابقى[87] عليك. בריך מתים יחרישו اى تصمّهم من ואזניהם תחרשנה: ومعنى اخر (ايضا) על גבי חרשו חרשים. אם יחרש בבקרים. לא תחרש בשור וחמור. ולחרוש חרישו. בחריש ובקציר. איש את מחרשתו. (ואת מחרשתו.) امّا[88] את מחרשתו فهى المحراث. وامّا[89] ואת מחרשתו فقال فيه الترגום וית עושפיה. فوجدت [لرבינו האיי] فى تفسير قول المשנה קרדום שנפל עושפו انه قفا الفاس المقابل لحدّه: والانفعال ציון שדה תחרש المعنى[90] للحرث. ويحسن جدّا ان يكون (من هذا المعنى לולא חרשתם בעגלתי وذلك على سبيل المجاز. ويمكن ان يكون) من هذا المعنى רוח קדים חרישית على النسبة الى الفصل الذى يكون فيه الחריש وهو فصل بارد يابس فكانت تلك الريح باردة يابسة فزادت فى[91] اذاه: وقريب[92] من هذا المعنى חרושה על לוח לבם منقوشة: ومعنى اخر ايضا וחרש לא ימצא בכל גבול ישראל. וחרשים המה. וחרשי עץ וחרשי אבן. קיר חרש ברזל מעצד. חרש עצים נטה هذان مضافان بدلالة فتح الراء اذ لم يكونا[93] مثل וחרש לא ימצא. وكان الوجه ان يكونا[93] على زنة חכם לב. وليس يصلح فيهما ان يكونا ماضيين. ومثلهما מעשה חרש אבן. فقوله חרש ברזל. חרש עצים. חרש אבן. הפסל נסך חרש دليل على انّ العبرانيين يسمّون كل صانع חרש كما تسمّى العرب كل صانع اسكافا وقينا ايضا. فترجمة חרש اذًا اسكاف وقين. ومن هذا المعنى ובחרשת אבן למלאת. ובחרשת עץ وهو اسم الصنعة والحرفة[94] اعنى السكافة. ويمكن ان يكون [את] מחרשתו من هذا المعنى ويكون اسما للآلة التى *تخصّ كل[95] صناعة: ومعنى اخر ايضا אל תחרש על רעך רעה. חרש רע בכל עת معناه الراى والفكر. ومثله ויועץ[96] וחכם חרשים. وترגום חרטמים. חרשיא. وهى[97] ايضا ترגום לחכמים ולמכשפים [اعنى] לחכימיא ולחרשיא[98]. הלא יתעו חרשי רע. וחסד ואמת חרשי טוב. وهذا المعنى (هو) عندى مشتقّ ومستعار من על גבי חרשו חרשים مجازا واستعارة[99]. الا تراه يقول כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עמל יקצרוהו: החרש והמסגר فسّر فيه الصناع وانا ارى انّ החרש من هذا المعنى الذى نحن فيه وتفسيره اصحاب الراى فى الحروب اى العلماء بها. חרשי משחית مضمرو الفساد والشرّ ومفكّرون فيه. ومن هذا المعنى ויתחרשו כל הלילה فارتأوا

[77] O. אלחרוצים. [78] R. has וחורק עליו שניו and omits at end. [79] O. בצערהא; the later hand corrects בצפירהא. R. בצרירהא; R. g. وقيل يقرضوا (MS. יקרטו) باسنانهم. [80] R. לא. [81] Corrected in O.; orig. סנא. [82] O. וקרב. [83] O. חרף. [84] O. ופסח. [85] O. قوله. [86] O. يجاوز. [87] R. ذنوبك واسكت عليها ابقى. [88] O. אנמא. [89] O. ואנמא. [90] R. الجميع من معنى. [91] O. ان. [92] R. ويقرب. [93] O. יבנא. [94] O. الحرفة. [95] R. التى تكون لكل. [96] R. יועץ. [97] R. وهو. [98] O. ולמחרשיא. [99] O. واستعارا.

وفكّروا. وجائز ان يكون من هذا المعنى לולי חרשתם בעגלתי اى ارتأيتم[1] مع عروسى. وكونه من אם יחרש בבקרים (اولى): וחרש מצל غصن ظليل. وقال فيه الترجوم וסוביא מטלן. ومثله כעזובת החרש והאמיר:

الحاء والراء والسين [ايضا] ויקח לו חרש. יבש כחרש[2] כחי:

الحاء والراء والتاء חרות על הלחות مثل חרוש (كما قيل) חרושה על לוח לבם. وهو مجانس للسريانى الذى يقول ורשמין חריתין:

الحاء والشين المضاعف תהרו חשש. וחשש להבה هو الحشيش:

الحاء والشين والباء ושאול חשב. ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה. ולמה חשבת. חשבו מחשבות. ויחשבה עלי. معنى[3] ذلك فكر وراى وظنّ [وتمكين] وتقدير. والثقيل فى هذا חשבתי ימים מקדם. ואחשבה לדעת זאת. מה תחשבון על יי. יחשב דרכו. מחשב להרע. ومن هذا المعنى الّا انّه فكر فى استنباط الصناعات العالية والاعمال العجيبة والمبانى الهندسية قوله לחשב מחשבת. מעשה חשב. ויעש בירושלם חשבונות. وتفسير מעשה חשב صنعة حاذق. وقيل فى اختراع الآراء الفلسفية ובקש חכמה וחשבון. כי אין מעשה וחשבון. והמה בקשו חשבונות רבים يريد انهم طلبوا آراء مخترعة وافكارا واهتمامات فى استخراج علم الامور الغائبة عنهم المطوية دونهم. وقيل فى معنى الحساب والعدد לא יחשב יי לו עון. אך לא יחשב אתם. וחשב את שני ממכרו. ולא יחשבו (את) האנשים. والافتعال ובגוים לא יתחשב. وقريب من هذا المعنى לא חשב אנוש لم يبال بهم[4] ولا يحتسبهم شيًا. ومثله נבזה ולא חשבנוהו. אשר כסף לא יחשבו. ואני עני ואביון יי יחשב לי يحتسبنى. ومعناه الله يعزّنى ويجلّنى[5] ويشرّفنى. ومن هذا قالت الاوائل للرجل الشريف אדם חשוב. والانفعال من هذا אין כסף[6] נחשב בימי שלמה. ונחשב לכם תרומתכם. *נחשבנו כבהמה[7]. לא יחשב לו. רפאים יחשבו אף הם: וחשב אפודתו وشفشج[8] صدرته. והאניה חשבה להשבר همّت بالانكسار وكادت[9]:

الحاء والشين والهاء למען ציון לא אחשה. החשיתי[10] מעולם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الحاء والشين والكاف חשך השמש בצאתו. חשך בעריפיה. ותחשך הארץ. תחשכנה עיניהם. וחשך על[11] פני תהום. יגיה חשכי. והיה במחשך מעשיהם. במחשכים הושיבני. כי מלאו מחשכי ארץ رعاع الناس وسفلتهم. ومثله בל יתיצב לפני חשכים. وترجوم ומן[12] העם הדלים. ומן[12] עמא חשיכיא. כחשכה כאורה. חשכת מים. والجمع אשר הלך חשכים. والثقيل בטרם יחשיך. שלח חשך [ויחשיך][13]:

الحاء والسين والكاف [ايضا] ולא חשך ממני. ואת עבדו חשך מרעה. לא חשכו רוק. אשר חשכתי לעת צר. ולא חשכת את בנך את יחידך. חשכת למטה מעונינו. וצדיק יתן ולא יחשך. קרא בגרון אל תחשך. יטו אל תחשכי. גם אני לא אחשך פי. ואחשך גם אנכי אתך. וחושך שפתיו משכיל. גם מזדים חשך עבדך. والانفعال לא יחשך[14] כאבי. وامّا ובתחפנס חשך היום فهو مثل חשך השמש على البدل:

الحاء والشين واللام כל הנחשלים[15] אחריך هو مجانس للسريانى اعنى מהדק וחשל. وهو مقلوب ויחלש[16] יהושע[17]:

الحاء والشين والنون לאפוד ולחשן بدنة:

الحاء والسين والفاء חשף יי את זרוע קדשו. חשפי שוליך. וחשופי שת. וזרועך חשופה. חשפי שבל معنى للجميع الكشف. חשוף חשפה قشرها قشرا. ויחשף יערות قشر عنها شجرها وكشفها منه[18] اى اقتلعه[19] منها. מחשף הלבן אשר על המקלות هو القشر الرقيق المتوسّط بين القشر الاعلى ونفس العود الشبيه بالغرقئ. وفيه اضمار وتقديره ויפצל בהן פצלות לבנות כי נראה מחשוף הלבן אשר על המקלות. ترجمة اللفظ وفرض فيها فروضا بيضا من اجل (ظهور) القشر الابيض الذى على العصى كانّ ظهور القشر الابيض علّة لتسمية الفروض فروضا بيضا. ومن هذا قيل على المجاز ולחשף מים מגבא شبّه غرف (الماء بالشقف من الجابية بالتقشير لانّه انما يؤخذ منها) الماء بالشقف شيًا بعد شىء فكانّ[20] فاعل (ذلك) يقشر الماء

[1] O. ארתאיהם. [2] R. g. خزف. [3] O. ומעני. [4] Corrected in O.; orig. יבאלנהם. R. يبالهم. [5] R. ويجللنى. [6] O. continues לא. [7] R. נחשבו נחשבנו לו. [8] So both MSS. and Sa'adyah, Exod. xxviii. 8. [9] O. וכארתה. [10] R. g. امساك وسكوت. [11] O. את. [12] O. מן. [13] R. g. يظهر انّ هذا الباب على معنيين ظلام وضعفاء الناس وهم الرعاع الذين (الذى .MS) اسمهم חשכים. [14] R. g. صدّ ومنع. [15] R. g. ضعفاء. [16] R. g. وكسر. [17] R. g. المعنى انكسار. [18] O. معه. [19] R. اقتلعها. [20] R. كانّ.

الذى فى الجابية بأخذه[21] اياه من اعلاه شيئا بعد شى[22].
وعلى هذا المذهب *ايضا قيل[23] לחשף חמשים פורה: כשני
חשיפי עזים قال فيه[24] الترגום כתרי גזרי اى كقطيعين:

الحاء والشين والقاف חשק יי בכם. חשקה נפשו
5 בבתכם. וחשקת[25] בה. ואת כל חשק שלמה [هو مثل חפץ
שלמה][26]: וחשק אתם. מחשקים כסף. וחשקיהם וחשריהם
معناها[27] الزخرفة والتزيين:

الحاء والشين والراء חשרת מים الكثير (من المطر)
الغزير منه. والمحشر فى كلام[28] العرب المجتمع الذى يحشر
10 فيه[29] الناس ويقولون حشرتّهم السنة اذا ضمّتهم[30] وجمعتهم
من[31] النواحى: וחשוקיהם וחשוריהם زخرفتها وارهافها يريد
رؤوسها الرقاق المرهفة الناتية. وهو مجانس لقول العرب
حشرت السنان اى رقّقتها ولقولهم ايضا لما لطف من
الآذان ومن قدر ريش السهام حشر بفتح الحاء واسكان
15 الشين:

الحاء والتاء المضاعف חתו לא ענו עוד. תיראו חתת.
ובוז משפחות יחתני. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين
واستوفيناه [نحن] فى المستلحق. ومن هذا المعنى וצדקתי
לא תחת لا تنكسر اى لا تضعف ولا تبطل. [ومنه ايضا]
20 וחתחתים בדרך وهى[32] الاخاقيق اى الشقوق والكسور التى
تصير فى الارض. يقول عن الشيوخ الهرمى من العلوّ
ايضا يخافون *ومن الاخاقيق ايضا التى[33] فى الطريق
اى انهم يستصعبون السلوك عليها ضعفا[34]:

الحاء والتاء والهاء היחתה איש. לחתות אש. قد ذكر
25 فى كتاب حروف اللين. وذكر فيه ايضا יחתך ויסחך מאהל
على انه من معنى اخر وقد بيّنّا نحن فى المستلحق انّ
الجميع فى معنى واحد. وبيّنّا ايضا انّ יחתך خفيف مثل
היחתה איש وليس بثقيل على ما زعم ابو زكرياء[35]:

الحاء والتاء والكاف נחתך על עמך قطع عليهم
30 اى قدّر وقضى[36] من قولهم חתיכה של בשר كانّه قال נגזר
על עמך:

الحاء والتاء واللام וערפל חתלתו. והחתל [לא חתלת].
לשום חתול معناه اللفّ والتغطية والكسو[37]. ومن هذا قيل
لخزانة الثياب מלתחה وهو مقلوب منه:

الحاء والتاء والميم ותחתם בחותמו. ואכתב בספר
ואחתם[38]. חתום בצרור פשעי. חותם תכנית خاتم الاتقان ومكمّله
5 ومتمّمه اى بك تمّ الحسن وهو فاعل. נכתב ונחתם בטבעת
המלך ربما *كانت هتان اللفظتان مفخّمتين[39] بالקמצות
وهما ماضيتان. وربما كانتا منفعلتين وهو (قولى فى) قوله כי
כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום [.נכתב ונחתם] בטבעת
המלך اعنى انه يجوز فيهما على هذا التلخيص[40] ان يكونا
10 ماضيين ومنفعلين فيكون (ונחתום ان كان ماضيا على زنة
נמול אברהם وان كان منفعلا فيكون على زنة) נמולים كما[41]
ذكرنا فى كتاب المستلحق. والاسم ושמתיך כחותם. חתמך
ופתילך: وقريب من هذا المعنى ובעד כוכבים יחתם يسدّ عليها
اى يسترها كانّه قال ובעד כוכבים יסגר. كما قيل[42] ויסגר יי
15 בעדו. ومثله יומם חתמו למו وهو فعل ثقيل غير متعدّ اى
كمنوا واستتروا[43]. كانّه قال נסגרו למו. ومنه ايضا או החתים
בשרו[44] מזובו معناه او انسدّ احليله كانّه قال או נסגר
בשרו מזובו. وفى كلام الاوائل החתים אפילו כל שהוא בשרו
ואפילו[45] כל שהוא. وقالوا ايضا *זב צריך חתימת פי אמה[46] שנ׳
20 או החתים בשרו תנן ומטמאין בכל שהוא (הוא) דאמר ר׳
נתן דתניא ר׳ נתן אומר משום ר׳ שמעון *זב צריך[47] חתימה
ולא הודו לו. فهذا بيان انه انسداد[48]: מעין חתום مطبوع
اى ملآن. وفى كلام العرب ايضا طبعت المكيال اى ملأته[49]
وهكذا اقول فى גל נעול ايضا انه ملآن. وكذلك اظنّ *גן
25 נעול[50]:

الحاء والتاء والنون והתחתנתם בהם. ועתה התחתן
במלך. והתחתנו אתנו. والمصدر مثل الامر הנקלה בעיניכם
התחתן במלך معناه التخاتن والمصاهرة. والختن وان كان
مشتركا فى لسان العرب لوالد[51] الزوجة ولاخيها[52] ولزوج الابنة
30 فانّ[53] العبرانيين قد فرقوا بينهم فى اللفظ اعنى بين زوج
الابنة وبين والد الزوجة [واخيها فقالوا فى والد الزوجة]
ויחזק בו חתנו אבי הנערה ختنه. وقالوا فى امّها ארור שכב

---

[21] Corrected in O.; orig. פאכדה. [22] Both MSS. שיא. [23] Transposed in R. [24] O. فى. [25] R. g. شغف وعشق. [26] On the marg. in R.; also in the Heb. transl. [27] R. معناه. [28] R. لغة. [29] R. اليه. [30] O. ضمنتهم. [31] Corrected in O.; orig. פי. [32] O. وهو. [33] O. אלאך الاخاقيق ايضا الذى; both MSS. من. [34] R. g. الكلّ ذعر. [35] R. g. الجميع سفى وحثى. [36] R. واقصى. [37] R. والكسوة. [38] R. וחתום. [39] Both MSS. كان...مفخمتان. [40] R. على تلخيص. [41] R. لما. [42] R. قال. [43] R. adds ואנגחתו. [44] O. continues את זובו. [45] O. אפילו. [46] O. ובצריך חתימה. [47] O. ובצריך. [48] O. אנהא סרהא אד; corrected סד. [49] O. מכאלתה. [50] O. انه גל נועל וגן נועל. [51] R. לדלך. [52] O. ואכיהא. [53] R. לאן.

עם חתנתו (ختنته). *وقالوا فى ابى[54] الزوجة וחבר הקני נפרד
מקין מבני חבב חתן משה ومعلوم انّ חובב ابو زوجة الرسول
عمّ. كما قال ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה.
ורעואל والدها كما قال ותבאנה אל רעואל אביהן. فقد استوى[55]
5 والد الزوجة واخوها فى اللفظ. وامّا زوج الابنة فقال فيه שמשון
חתן התמני ויאמר אבי הנערה אל חתנו ختنه زوج ابنته. ביום
חתונתו [فى يوم عرسه]. קול חתן صوت عروس[56]. ومثل هذا כי
חתן דמים (انما سمّته חתן דמים لاشرافه على الموت. ومثله
חתן דמים למולות) قالت انما كان عروسا[57] مقتولًا من اجل
10 للختان[58] وهى تعنى ولدها لا[59] משה عمّ. وفى ذلك يقول
الחכם ר׳ נחמיה אומר ויפגשהו יי ויבקש המיתו לא[60] היה
המלאך מבקש להמית אלא *התינוק צא[61] וראה מי קרוי חתן
משה או התינוק[62] הוי אומר התינוק:

الحاء والتاء والفاء הן יחתף. אף היא כחתף תארב
15 [יחתף مثل יחטף עני]:

الحاء والتاء والراء חתר בחשך. חתרתי לי בקיר. אם
יחתרו[63] בשאול. חתר נא בקיר. ואחתר בקיר. אם במחתרת[64].
وقد استعيرت[65] هذه اللفظة للجذف[66] قالوا ויחתרו האנשים:

ورباعى هذا الحرف:

20 חבצלת השרון نرجسة السهل. وقال رב יהודאי [ז״ל]
חבצלת השרון *هى נרקיס[67] *وفسّر רב האיי ז״ל فى נרקיס
דנגינותא[68] النرجس وقال هو חבצלת השרון:

מצור החלמיש. מחלמיש צור هو الصلد:

ושקמותם בחנמל الصقيع[69]:

5 דק מחספס مدحرج:

החרגל للحرجل وهو صنف من الجراد. وكذلك فسّر فى
قول المשנה ביצת החרגל بيض الجراد:

מהחל חרמש בקמה. וחרמש לא תניף منجل:

חרצבות[70] רשע شدائدهم اى الشدائد اللاحقة منهم
10 وصعوبتهم. ومثله כי אין חרצבות למותם:

מחרצנים هو[71] قشر العنب. وفى كلام الاوائل חרצנים
אילו החיצונים והזגים[72] אילו הפנימים:

כעין חשמל كلون *نار زرقاء[73] باضمار النار:

יאתיו חשמנים فسّر فيه وفر[74] وربما كانت قبيلة [ما]
15 من الامم:

החרטמים للحكماء [العلماء][75]:

∴ تمّ حرف الحاء بحمد الله ∴

[54] R. وقال فى امّ. [55] R. אסתוי אן. [56] R. عريس. [57] R. عريسا. [58] R. ختان. [59] O. ולד. [60] O. ולא.
[61] R. לתינוק בוא. [62] R. תינוק. [63] R. g. ينقبوا. [64] R. g. نقب. [65] R. استعير. [66] Both MSS. ללגרף.
[67] O. פי נזיקים. [68] O. وفسّر فيه רב האיי רגינוני אתא; R. רגניניאתא. [69] R. بالصقيع; R. g. وقيل السقيع.
[70] R. g. سدّ وحزم. [71] R. هى. [72] R. והזוגין. [73] Corrected in O.; orig. נאזרקא. [74] Corrected in O.; orig. נפר.
[75] The Heb. transl. adds the articles אחשתרנים and אחשדרפנים, see col. 72.

٭ المقالة التاسعة من كتاب الاصول فى حرف الطاء ٭

الطاء والباء والحاء טבחת לא המלח. וטבחו או מכרו. שורך טבוח לעיניך. יובל לטבוח. שר הטבחים. נבוזראדן רב טבחים. כצאן לטבחה. הכינו לבניו מטבח. كلّه ذبح: טבחה טבחה. ואת טבחתי. אשר טבחתי. וטבח טבח והכן. וירם הטבח ולטבחות كلّه طبخ:

الطاء والباء واللام וטבל הכהן. וטבלתם בדם אשר בסף. ויטבלו את הכתנת בדם. וטבל בשמן רגלו. ויטבל אתה ביערת הדבש. וטבלת פתך. אז בשחת תטבלני. والانفعال נטבלו בקצה המים غُمسوا انغماسا. ومن هذا المعنى على الاتّساع סרוחי טבולים בראשיהם والمعنى [انّهم] معتمّون فكانّهم[1] غمسوا رؤوسهم فى العمائم. ولعمائمهم ذوائب تفضل عنها وهى المسمّاة סרוחים. وترجمة اللفظ وذوائب العمائم فى رؤوسهم. وسمّيت العمائم (טבולים) على الاتّساع كما قلنا. وربما سمّيت بذلك من اجل انها كانت مصبوغة اى مغموسة فى الصباغ:

الطاء والباء والعين טבעו גוים. טבעתי ביון מצולה. وما لم يسمّ فاعله من الثقيل الذى على زنة פֻּעַל טבעו בים סוף. والدليل على انه من الثقيل انّ الخفيف من هذا المعنى لا يتعدّى. وقد استعملت الاوائل رضى الله عنهم هذه البنية الثقيلة فى الصلاة[2]. وذلك (فى) قولهم וים סוף בקעת וזדים טבעת. وفى قولهم ايضا את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע. وما لم يسمّ فاعله ايضا على بنية اخرى من الثقيل وهى بنية הפעיל. על מה אדניה הטבעו. הטבעו בבוץ والجميع غرق واغراق[3]: טבעת עגול. ויסר פרעה את טבעתו خاتمه: טבעות זהב حلق:

الطاء والباء والراء מעם טבור הארץ. על טבור הארץ. قوله הנה עם ירדים מעם טבור הארץ دليل على ان טבור הארץ هو المشرف من الارض. والى هذا اشار التרגום بقوله תוקפא דארעא. (والدليل على ذلك ايضا قوله הנה עם יורד מראשי ההרים) هو مثل[4] قوله הנה עם יורדים מעם טבור הארץ الّا انّ المشهور فى اللغة انه السرّة. وهو فى كلام الاوائل كثير فى قولهم טבורו פתח وغيره:

الطاء والهاء والراء ובא השמש וטהר. וטהר בערב. וטהרה ממקר דמיה. הלא ארחץ בהם וטהרתי. טהרתי מחטאתי. וטהרתם. יען טהרתיך. ולא טהרת. עד אשר יטהר. לא תטהרי אחרי מותי עוד. לפני יי תטהרו. וישב בשרך וטהר. והאיש אשר הוא טהור. הבהמה הטהורה. ברמי טהרה. ובמלאת ימי טהרה. אחרי טהרתו. קמצות الهاء منتقلة اليها من الطاء على العادة فى حروف الحلق. אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו بسبب טהרתו. وانما احتاج الى قوله לטהרתו لانّ[5] الكهن قد كان رآه[6] مرّتين قبل طهره. فلو قال אחרי הראתו אל הכהן فقط من غير ان يقول לטהרתו لالتبس على السامع ولظنّه אחרי הראתו אל הכהן امّا المرّة الاولى[7]. وامّا المذهب الثانى فقال לטהרתו ليعلم انه بعد *المرّة الثالثة التى[8] طهر فيها. والثقيل المتعدّى וטהרו וקדשו. וטהרת אותם. וטהרתים מכל עונם. יען טהרתיך. וטהרו הארץ. למען טהר את הארץ مصدر. ومثله לטהרו או לטמאו. וכה תעשה להם לטהרם. ביום טהרו. הכהן המטהר فاعل. את הארץ לא מטהרה هى مفعولة. والافتعال[9] וכבסו בגדיהם והטהרו. אשר לא הטהרנו ממנו. לא הטהרו כי לא אכלו את הפסח בלא בכתוב. والامر منه והטהרו והחליפו שמלותיכם. ויטהרו הלוים. המתקדשים והמטהרים. האיש המטהר اصله המתטהר وهو الوجه فى هذه الالفاظ كلّها الواقعة تحت الافتعال[10]. والمراد بقوله זהב טהור انه خالص نقى من الاشواب. ومثله וישב מצרף ומטהר כסף.

---

[1] R. كانّهم. [2] R. الصلوة. [3] R. g. ورسخ ورسوب. [4] R. هو مثله. [5] R. ولانّ; O. ان. [6] O. راى. [7] O. الاول. R. الاولى والا ما الثانية فقال. [8] O. مرة الثالثة الذى. [9] R. والانفعال. [10] R. g. الجميع طُهر.

וטהר את בני לוי וזקק אותם. وهو معنى ורוח עברה ותטהרם اى واذهبت الغمام ونقت السماء (منه). וכעצם השמים לטהר صفاء ونقاء. ومن هذا المعنى השבת מטהרו يريد صفاء دولته وبهجة ملكه. ومذهب الاوائل فى ובא 5 השמש וטהר هو ان تغيب الشمس فيستنقى الجوّ[11] (منها) من ضياءها فتظهر الكواكب. وذلك قولهم במערבא בעו לה מיבעא ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו ומאי טהר טהר גברא או דלמא ביאת אורו מעכבתו ומאי וטהר טהר יומא. فجعلوا دليلهم على جواب[12] هذه المسألة كما 10 قيل فى البريتא וחכמים אומרים משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן וסימן לדבר צאת הככבים. فقالوا فى جوابها שמע מינה ביאת אורו מעכבתו ומאי וטהר טהר יומא. وهكذا اعتقد فى قول الله عزّ وجلّ וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו انه انما يريد به انقطاع السيلان 15 عنه واستنقاءه منه لا الطهر التامّ الذى تنطلق له به ملامسة[13] الاقداس. والدليل على صحّة هذا التأويل قوله بعد هذا וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר وذلك بعد الاسبوع المذكور. ويريد بقوله וטהר ان تنطلق له الملامسة[14] وذلك بعد الاسبوع. فقوله וכי יטהר הזב מזובו וספר לו 20 שבעת ימים לטהרתו يريد به تنظّفه[15] من السيلان. وترجمته[16] على هذا يجب ان تكون هكذا واذا *تنظّف من السيلان فليعد[17] سبع ايّام لتنظّفه ثم يغسل ثيابه ويرتحض بماء نابع ويطهر[18]:

الطاء والواو والباء מה טבו אהליך. הטיבת כי היה. 25 قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الطاء والواو والهاء טוו את העזים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[19]:

الطاء والواو والحاء כי טח מראות עיניהם. וטח את הבית. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومنه اشتقّ לטוח 30 את קירות הבתים[20]. הן אמת חפצת בטוחות يريد الاحشاء والجوف. ومثله מי שת בטוחות[21] חכמה على مذهب יסרוני כליותי. ومن كلام الاوائل رضى الله عنهم מי שת בטוחות חכמה אילו הכליות:

الطاء والواو والراء טור אדם פטדה. טורים אבן. טורי גזית. וטור כרתות ארזים صفوف:

الطاء والواو والشين יטוש[22] עלי אכל. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وهو مجانس للسريانى الذى يقول فى כנשר חיש לאכל. דטאיש למיכל: 5

الطاء والحاء والهاء כמטחוי קשת. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وترجمة اهل التفسير كغلوة[23] قوس:

الطاء والحاء والنون ויטחן עד אשר דק. ויהי טוחן[24] בבית האסורים. קחי רחים וטחני קמח. ואכת אתו טחון היטב مصدر فى موضع الحال. בחורים טחון נשאו اسم واراد 10 الآلات التى يطحن بها. ובטלו הטחנות. בשפל קול הטחנה يريد الاضراس الطواحن تشبيها لها بالطاحونة. وقيل على المجاز والاستعارة ופני עניים תטחנו اراد الاذلال والاخزاء. وقيل فى معنى اخر תטחן לאחר אשתי كناية عن الجماع يدلّ على ذلك ועליה יכרעון אחרים: 15

الطاء والحاء والراء בשחין מצרים ובטחורים. וישתרו להם טחרים بواسير:

الطاء المضاعف والفاء והיו לטטפת يسمّى بذلك ما يشدّ على الجبهة. وفى[25] كلام الاوائل לא בטטפות ולא בסנבוטין وترجمته عصابة. وهى تأخذ من الاذن الى الاذن من 20 قولهم אמר ר׳ אבוהו טטפת המקפת מאזן לאזן. ولذلك قال الترجوم فى ואצעדה אשר על זרועו. וטוטפתא דעל דרעוהי اعنى لاستدارتها على الذراع:

الطاء والياء والطاء הצילני מטיט. רפש וטיט[26]:

الطاء والياء واللام ויי הטיל רוח גדולה. הן איים 25 כדק יטול. הנה יי מטלטלך טלטלה גבר. وقد ذكر فى كتاب حروف اللين. وقد اعربنا نحن فى معنى כדק יטול فى كتاب التسوية وفى المقالة الاولى من كتاب التشوير ايضا[27]:

الطاء والياء والراء תהי טירתם נשמה. טירת כסף. בחצריהם ובטירתם [قصورهم. وامّا] ומבשלות עשוי מתחת 30 הטירות סביב فقال فى الترجوم מלרע לנדבכיא وجعله[28] مثل וטור[29] בהם סביב الذى ترجم فيه נדבכין[30] עברין בהון

---

[11] Corrected in O.; orig. אלגו. [12] R. גואב. [13] The later hand in O. adds the ה; orig. מלאמס. [14] R. ملاسمة الاقداس. [15] R. تنظيفه. [16] R. وترجمة الפסוק. [17] R. تنظّف ذو السيلان من سيلانه فليعد له ז׳ ايام. [18] R. g. كلّها معانى متقاربة [معان]. [19] R. g. الغزيل. [20] R. g. كلّه تطيين. [21] R. g. الصدور. [22] R. g. ينقضّ; another gloss اى يسرع. [23] R. g. وهى رمية قوس اى مسافة رمية سهم واحد. [24] R. g. طحّان. [25] O. وهو. [26] R. g. طينّ. [27] R. g. معناه رمى وطرح وترك. [28] O. جعله. [29] R. g. صفّ. [30] R. g. صفوف.

כחור כחור. فقوله اذا מתחת הטירות انما اشار به الى قوله
וטור בהם סביב فى مذهب صاحب התרגום:

الطاء واللام טל ומטר. נמלא[31] טל[32]. ادخله ابو زكرياء
فى جملة ذوات المثلين وقال ان جمعه טלים بالتشديد
او טללים ولا دليل (رايت) له على ذلك غير الشدّة[33] اذ لم
تتضاعف[34] هذه اللام فى شىء من המקרא. فاذا كان كذلك
فالاحزم والاوثق ان نحمله محمل גב ومثله من الكلمات
الثنائية وان نتوقّف عن القطع عليه بانّه من ذوات
المثلين على المذهب الذى قد ذكرناه فى صدر هذا الكتاب
اعنى كتاب الاصول. وانما اوهم ابو زكرياء فيه اشتداد
اللام منه عند صلته بالضمائر فى مثل قوله יתנו טלם.
כי טל אורות טליך فتوهّمه لاندغام مثل وهذا مما لا
يجب ان يقطع به لانّهم[35] قد قالوا فى اضافة גג. את גגו
ואת קירותיו وقالوا (ايضا) דדיה ירווך בכל עת. ومحال ان
يكون هذا الاشتداد لاندغام مثل اذ لا تكون كلمة من
ثلاثة امثال متوالية اصلية. وقد ذكرنا[36] هذا كلّه بابين
من هذا القول فى صدر هذا الكتاب اعنى كتاب الاصول
وبيّنّا فيه علّة الاشتداد فقد ظهر وصحّ ان الاحزم والاوثق
ان يجعل טל[37] وما اشبهه ممّا لم يقس[38] لنا البرهان على
انه ناقص مثل كلمة ثنائية حتى ينكشف لنا الحقّ فيه.
وامّا الشعراء فقد قالوا فى جمعه טללים والطلّ فى لسان[39]
العرب من ذوات المثلين:

الطاء واللام المضاعف הוא יבוננו ויטללנו. يظلّله
اى يسقّفه مأخوذ من السريانى الذى [يقول] فى בצל
קרתי. בטלל שריתי. وقالوا ايضا תטלל חיות ברא اى
يستظلّ[40]:

الطاء واللام والالف נקד וטלוא ابلق. במות טלואות
شبّه اختلاف الوان الثياب المفروشة هناك باختلاف الوان
هذه الشيات[41] اعنى الشيات البلق[42]. ومن هذا قيل ונעלות
בלות ומטולאות تفسيره مرقّعة. والرقعة تسمّى فى המשנה
מטלת[43]. ومن هذا الاصل عندى זאב וטלה[44]. טלה[45] חלב وان
كتب بهاء. والدليل على ذلك قوله فى الجمع בזרועו יקבץ
טלאים. وليس يجب [ان] يقال ان الف טלאים مبدلة من
ياء كابتدال الف ועמי תלואים من ياء תלויים [لك الّا] بدليل
وبرهان لانّ תלה وתלוי موجود معروف. وهكذا القول فى
מנאות الذى اصله[46] מניות اذ מנה אחת موجود. وامّا الف
האיש[47] فقلنا انها مبتدلة من ياء لاطراد اكثر كلامهم فيه
بالياء. فلما عدمنا فى טלאים مثل هذه الادلّة جعلنا
الفه غير مبتدلة وقلنا فى זאב וטלה. טלה חלב ان
هاءهما مكتوبة مكان الف. وجمع على טלאים وكان
الوجه ان يكون مثل צמאים. טמאים. ولو ان טלה من
ذوات الهاء لكان على مثال קנה وשדה والجمع على טלים
مثل קנים وשדים. ושדי תרומות[48]. (ولو اكمل لقيل טליים
بצרי تحت اللام)[49]: واعلم ان ויפקדם בטלאים ليس عندى
مثل יקבץ טלאים بل هو عندى اسم مكان و[ياء] التعريف
فيه مثله فى וזבח וצלמנע בקרקר:

الطاء والميم والالف כי טמא נזרו فعل ماض. ונטמאה
שבעים. ויאמרו יטמא. ותטמא הארץ. والانفعال והיתה אם
נטמאה. והיא לא נטמאה. כי בכל אלה נטמאו הגוים. וטמא
טמא יקרא. טמאים הם. וטמאים יהיו לכם. والثقيل כי
טמא את דינה. אשר טמאו את אחותם[50]. ולא יטמאו את
מחניהם. טמאו את הבית. למען טמא את מקדשי אשר
נקרא שמו עליו לטמאו. הנה נפשי לא מטמאה. والافتعال
ולאלה תטמאו. ולא תטמאו בהם. לא יטמא להם במותם.
ולא יטמאו עוד בגלוליהם اصله י[ת]טמא יתטמאו فادغم
التاء فى الطاء. (ולא תאכלי כל טמאה) اسم[51]. וטמאתו עליו
والجميع[52] من النجاسة: טמא המלך. וטמא את התפת اخرب.
ومثله ולמלכם תועבת בני עמון טמא המלך. وايضا וישרף
על המזבח ויטמאהו. אחר אשר הטמאה بعد ان طمثت
اى جومعت[53] اذ لا معنى للنجاسة هنا. ويصلح جدّا ان
يكون مثل هذا כי טמא את דינה. אשר טמאו אחותם.
وانما اشركوا[54] معه فى الفعل لاغضائهم عليه كما يقال
ذلك (כי טמא את דינה) فيهم ايضا اذا جعل من التنجيس

---

[31] O. נמלה. [32] R. g. هو الطلّ وهو المطر الرقيق. [33] R. التشديد. [34] R. تضاعف. [35] R. فانّهم. [36] R. بيّنت ذكر. [37] R. omits يجعل and O. טל. [38] R. [نقيس] لا يقوس. [39] R. لغة. [40] R. تستظلّ. [41] Corrected in O.; orig. אלפיית. [42] O. شبات الابلق. [43] R. g. كله قريب. [44] R. g. حمل. [45] R. g. خروف. [46] R. اصلها. [47] R. אישה; O. אישי. [48] R. g. الجميع حملان اى خراف. [49] The Heb. transl. adds ומצאנו במשנה שאמרו בקבוץ טלה טליים על משקל קנה וקנים באמרך צאו והביאו לנו טלה מלשכת הטלאים ובא טלאים קבוץ הלמד כמו שבא נכאים מן נכה רגלים והומרה ההא באלף. [50] R. g. وفسّر فى טמא שפתים منقطع الكلام. [51] R. والاسم. [52] O. الجميع. [53] Corrected in O.; orig. גמעת. [54] The later hand in O. corrects אשרכנא.

(כי איש טמא שפתים אנכי ويجوز ان يكون من هذا כי טמא נזרו اى منقطع)[55]:

الطاء والميم والهاء נטמינו[56] בעיניכם على זנה ונגלינו אליהם وهو فى غير معنى المقدّم:

الطاء والميم والنون טמן עצל ידו. וטמנתם בכלט. אשר טמנתיו שמה. ואטמנהו בפרת. ויטמנהו בחול. טמון בארץ חבלו. והנה טמונה. וטמנהו שם. לטמנו שם. נתן לכם מטמון. כי יש לנו מטמונים. ומטמוני מסתרים. والانفعال והטמן בעפר. والثقيل וילכו ויטמינו פניהם. חבוש בטמון اسم الفعل. والجميع دفن. [وقد يقع على ستر الشىء وتخفيته][57] مثل לטמן בחבי עוני. وفى المשנה וכולם שאמרו הטמן *אסור اى[58] استر[59]:

الطاء والنون والالف הטנא[60] מידך. טנאך:

الطاء والنون والفاء אטנפם ادنسها. وفى كلامهم מבואות המטונפים:

الطاء والعين والهاء הטעו את עמי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وفى المשנה העובר לפני התיבה וטעה. ותרגום ותלך ותתע. ואזלת וטעת[61]. ותרגום תעה[62] לבבי. טעה לבי[63]:

الطاء والعين والميم ולא טעם כל העם [ما طعم اى ما اكل]. ومثله ויאמר טעם טעמתי בקצה המטה طعمت طعما بضمّ الطاء اى اكلت اكلا. אטעם לחם או כל מאומה. אל יטעמו מאומה. والاسم וברוך טעמך طعامك. وايضا ועשה לי מטעמים. ואל תתאו למטעמותיו. وقيل فى الذوق וחיך יטעם לאכל. אם יש טעם בריר חלמות. וטעמו כצפיחת ברבש ومذاقه. ومثله והיה טעמו כטעם ومذاقه وطعمه بفتح الطاء[64]: טעמה כי טוב סחרה فلما رأت[65] من الراى فعل ماض. والامر منه טעמו וראו. וטעם זקנים יקח يسلبهم رايهم. מטעם המלך من رأى الملك. בשנותו את טעמו عند تغيير[66] رايه[67]. وجائز ان يكون من هذا المعنى וברוך טעמך וברוכה את:

الطاء والعين والنون טענו את בעירכם اوقروا[68] دوابّكم. وفى المשנה היתה טעונה יין נסך אינה זקוק לה. وايضا פרק וטען אפילו ד׳ ה׳ פעמים חייב שנ׳ עזב תעזב עמו. وايضا כדי שתהא העגלה מהלכת וטעונה אבנים. وترجوم תחת משאו. תחת טעוניה اى تحت وقره. وكذلك تفسير לא חמור אחד מהם נשאתי اوقرت فكانّه قال שאו את בעירכם اى حمّلوها بتشديد الميم وكسرها: מטעני חרב مطعونين مبعوجين:

الطاء والفاء טף ונשים. ואת כל טפם قولى فيه كقولى فى טל וטלם[69]. قال واضع الكتاب قد كنّا اشترطنا فى صدر هذا الجزء الثانى ان ندخل ما تضاعف عينه فى موضع فائه مع الالفاظ الثنائية[70] ولا نعتدّ بالعين اذ هو الفاء[71] نفسه الّا ما وقعت لنا فيه غفلة. فكان الواجب ان ندخل והיו לטטפות هنا فى باب الطاء والفاء او باثره فوقعت لنا فيه غفلة وادخلناه بعد الطاء والحاء والراء. وانما منعنا من نقله الى هذا الموضع ان الديوان فى هذا الوقت قد سارت به الركبان واستدعى[72] فى البلدان [فراينا ان نعتذر منه هنا فليترك كما هو][73]:

الطاء والفاء المضاعف הלוך וטפוף תלכנה[74]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين ومعناه على حسب المعنى تمشين[75] بتهزّع اى باضطراب. يقال تهزّعت المرأة[76] فى مشيتها اذا اضطربت فيها. وكانّه مجانس للسريانى[77] الذى يقول فى אשר הציף את מי ים סוף. דאטיף لانّ[78] العوم اضطراب وحركة. والعرب تصف الابل فى مشيها[79] بالعوم. وقد يحسن عندى جدّا ان يشتقّ من قول الاوائل رضى الله عنهم فى قول الله تبارك وتعالى ומלא חפניו קטרת סמים דקה קטרת מהו דתימא בעינא לשיעור גדול קמ״ל כל כהן חופן מלא חפניו ודיו וקא מבעיא לן חפניו שאמרו מחוקות או גרושות אמר ליה רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גרושות אלא טפיפות اى معتدلة مستوية لانّ الشىء المعتدل المستوى هو بين الحواشى فكانّ مشيتهنّ كانت باستواء واتقان تصنّعا منها للرجل وهذا بالغ:

---

[55] The words in parentheses are on the margin of O. and in the original after the word אליהם, line 4; they are not in R. and not in the Heb. transl. [56] R. g. قيل انّه من תרגום סתמום פלשתים. טמונין وهو السدّ فيقال انبكمنا اى لجلالكم نسدّ افواهنا. [57] Supplied from the Heb. transl., which has הטמנה בקרקע ויש שיפול על הסתר דבר והעלמתו כמו. [58] R. אסוריא. [59] R. g. الجميع ... ودفن. [60] R. g. سلّ وسلال. [61] R. g. وضلّت. [62] R. g. وتاهت. [63] R. g. الضلال عن سبيل الرشد. [64] R. بالطاء مفتوحة. [65] R. ראית. [66] Both MSS. תניירה. [67] R. عقله. [68] R. g. اوسقوا. [69] The following passage of the root is not in the Heb. transl. [70] O. اللفظ الثنائى. [71] O. אלפה. [72] R. واستداع. [73] R. g. تفسير هذا الباب طفل واطفال. [74] R. g. يمشون [يمشين] بتبختر. [75] So both MSS. [76] R. אלאמראה. [77] R. لقول السريانى. [78] R. adds يحسن عندى جدّا ان يشتقّ من. [79] O. مشيه.

الطاء والفاء والحاء אשר טפחתי ורביתי אויבי اى حملتهم فى كفّى اعزازا وصيانا[80] لهم. ومثله עללי טפוחים. وقد يمكن ان يكون مجانسا لقول العرب طفحت القدر بزبدها[81] اى رمت به. والمعنى الذين[82] ولدتهم كما قيل ותסג ולא תפליט ואשר תפלט فى معنى الولادة. وحقيقة اللفظة القذف والطرح. وقد استعملت العرب ايضا لفظ الطفح[83] فى معنى الولادة. يقولون طفحت المرأة[84] بولدها اى نفضته من رحمها[85]. فترجمة אשר טפחתי على هذا المذهب وهذا هو الذى اميل اليه هى الذين طفحتهم وربّيتهم اى الذين ولدتهم. ويكون منه ايضا עללי טפחים كما تقول صغار الولدان. ويجانس هذا וימיני טפחה שמים اى خلقتها على معنى בטרם הרים ילדו: טפח[86] סביב באמה. וטפח ועביו טפח شبر. ومنه הנה טפחות נתת ימי يريد ان عمرى قصير قليل على قدر قلّة الشبر. وهذا كقوله כי כפשע ביני ובין המות اراد قرب[87] المدّة: وامّا قوله וממסד עד הטפחות فتفسيره عندى ومن الاساس الى الحيطان قياسا بقوله فى البيت الثانى ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית בצלעות ארזים מן הקרקע ועד הקירות. وقال فيه الתרגום ומשכללן בפושכיא: והמטפחות المقانع:

الطاء والفاء واللام טפלו[88] עלי שקר זדים. ותטפל על עוני. טפלי שקר معناه الاضافة والالزاق والزيادة فى الشىء:

الطاء والفاء والشين טפש כחלב לבם طفس اى قذر وزهم بالافكار الدنسة الردية. ويجوز ان يترجم غلظ وسمن من قول الתרגום فى השמן לב העם הזה. טפיש לביה דעמא הדין. ويجوز ان يترجم ايضا طنخت قلوبهم اى غلبت عليها الدسومة[89]:

الطاء والراء والدال דלף טורד مثل גרש وهى لفظة سريانية ולך טרדין מן אנשא وعربية ايضا وكف طارد اى يطرد الانسان من ال[بيت] لكثرته[90]:

الطاء والراء والهاء לחי חמור טריה. ומכה טריה كالعربى[91]:

الطاء والراء والحاء טרחכם[92] ומשאכם. היו עלי לטרח[93] صاروا ثقلا علىّ. وهذه اللغة مشهورة فى كلام الاوائل. ومن هذا المعنى אף ברי יטריח עב وترجمته بالرواء يثقل السحاب والرواء هو الماء الكثير. والباء فى ברי زائدة ורי اسم ناقص مشتقّ من רוה ياءه مبدلة من واو وهو فى نقصانه مثل בר ולחם ומזון المشتقّ من ויתנו בברותי. הביאי הבריה، ومثله فى النقصان זר זהב المشتقّ من ארחי ורבעי זרית:

الطاء والراء والميم מטרם שום אבן. טרם כלה. (وبزيادة الباء) בטרם יבא החרסה قبل كذا وكذا. בטרם לא יבא עליכם ما دام لم يكن[94] كذا اى تذاكروا[95] انفسكم قبل حلول البلاء بكم. ושמואל טרם ידע את יי וטרם יגלה אליו דבר יי. (وجاء مكان حرف النفى) הטרם תדע معناه فى هذه المواضع النفى. امّا قوله ושמואל טרם ידע את יי וטרם יגלה אליו דבר יי فترجمته وشموئل ما تعرّف بالله وما كان انكشف اليه النمى[96] يعنى اذ وقع له هذا. وانما هذا النفى معذرة له فى ان لم يأبه الى الناموس. ولا يجوز ان يترجم قبل تعرّفه بالله لانّه انما قيل[97] بعد قوله ויקרא יי אל שמואל. ויוסף יי קרא עוד שמואל. ثم قال ושמואל טרם ידע את יי اعتذارا عنه مما تقدّم ذكره. فلو قيل هذا باثر ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב لجاز ان يفسّر فيه قبل تعرّفه بالله ناداه الله فقال كيث وكيث. وامّا الآن فلا يجوز ان يكون الاّ نفيا على سبيل الاعتذار عنه. ومثله הטרם תדע כי אבדה מצרים تفسيره اما تعلم ان مصر قد تلفت. ومثله ידעתי כי טרם תיראון מפני יי אלהים وذلك انه لما قال פרעה העתירו אל יי اجابه *ولى الله[98] عمّ قائلا ان رغبتك تتمّ وانّى[99] اعلم انّك لا تتّقى الله ولا توفى بوعدك فكانّه قال ידעתי כי לא תיראון:

الطاء والراء والفاء וטרף זרוע. פן יטרף[1] כאריה. זאב יטרף. וילמד לטרף טרף. טרף טרף יוסף. والانفعال כל היוצא מהנה יטרף. אם טרף יטרף. والصفة הטרפה לא

---

[80] R. وصيانة. [81] Corrected in O. בבזרהא; orig. בזברהא. [82] R. الذى. [83] R. אלטרח. [84] R. אלאמראה. [85] O. רחמה. [86] R. g. قيل قبضة. [87] R. تقريب. [88] R. g. وقيل تاويل. [89] R. g. وفسّر فى טפש طمس وتطميس اى ان قلوبهم طمست وعميت ولم يبق فيهم بصيرة بل جهل وهو رأى الתרגום; in another gloss by the same hand ولفظة טיפש فى كلامهم هى الجاهل اذ ترגום עם נבל ולא חכם. עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו. وابلغ فـ[ى] هذا תרגום בגוי נבל אכעיסם. בעמא טפשא ארגיזנון وقيل متتابع اى ان الوكف منطرد. [90] R. g. תרגום כי אויל עמי אתי לא ידעו. ארי אטפש עמי والאויל والכסיל واحد وهو الجاهل شىء بعد شىء. [91] R. كاللفظ العربى; R. g. طراوة. [92] R. g. كلفكم. [93] R. كلفة. [94] R. لا يكون. [95] R. تداركوا. [96] R. وحى. [97] R. قال. [98] R. الرسول. [99] R. وانا. [1] R. g. يفترس.

ישלם. والاسم עד יאכל טרף. מטרף בני עלית كبرت ونشأت من الفرس. עלית هنا مثل ותעל אחד מגריה اى ربت كما قال عنها רבתה גריה. ويجوز ان يكون והנה עלה זית טרף בפיה من هذا المعنى الّا ان يكون صفة للעלה فكانّها فرسته وهو مذهب الתרגום [فيه]. ويجوز ان يترجم واذا ورقة زيتون مقطوعة فى فيها اى مقطوعة من[2] شجرتها. وذلك انّ معنى ותפעם רוחו. נפעמתי ולא אדבר. את הלם פעם الكسر والرضّ وقال الתרגום [فى] ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה اى انكسرت[3] نفسه مثل قولهم על עיר שהקיפוה כרקום ועל הספינה המטרפת בים اى المنكسرة المندقّة. والدليل على ذلك قول الاوائل رضى الله [عنهم] אמר ר עקיבא פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנטרפה בים והייתי מצטער על ת״ח שבה ומנו ר׳ מאיר וכשעליתי למגזת[4] קפוטקיא בא וישב לפני ודן בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי גל טרדני לחבירו וחבירו לחבירו והקיאני ליבשה فهذا دليل على انّه كسر. وهو مثل قولهم אמר רב גמליאל פעם אחת הייתי בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה בים והייתי מצטער על ת״ח שבה ומנו ר עקיבא וכו׳ فوضع فى هذه الהלכה שנשברה بازاء שנטרפה فى الاخرى فهما اذًا شىء واحد والكسر والقطع تحت جنس واحد: ويجوز ان اترجم והנה עלה זית טרף בפיה واذا بورقة زيتون اخيذة فى فيها اى قد اخذتها فى فيها من قول الاوائل رضى الله عنهم מוכרת למזונות מהו שתחזור ותטרוף לכתובתה كانّه قال ותקח לכתובתה. وفى كلامهم ايضا פום בדיתאי[5] אמרי לא טרפא ממשעבדי בני מאתא מחסיא[6] אמרי טרפא ממשעבדי اى לוקחת ממשעבדים. وقالوا תנו רבנן שיירה שהיתה מהלכת במדבר ועמדו עליה גוים[7] וטרפוה. *ومن معنى الفرس[8] מהררי טרף اى الجبال العظيمة الشامخة التى فيها الاسد المفترسة: כי הוא טרף וירפאנו اسقم واعلّ. ومن هذا سمّت الاوائل الشاة السقيمة[9] טרפה اعنى الشاة التى لصقت رئته بجنبه. وهذا الذى[10] تسمّيه[11] العرب الجَنَب بفتح الجيم والنون والشاة جَنِب بفتح الجيم وكسر النون: הטריפני לחם חקי ارزقنى ومنه ויהי טרף בביתי. ותתן טרף לביתה رزقا: כל טרפי צמחה ورق. وترجوم עלה זית. טרף זיתא. وترجوم עלה תאנה. טרפי תינין. وقد يجوز ايضا ان يكون من هذا المعنى טרף בפיה على ان يكون بدلا من עלה זית كانّه قال והנה טרף בפיה والمعنى الاول اقوى:

ورباعى هذا الحرف

וטאטאתיה במטאטא השמד* قلت فى المستلحق[12] انه يبعد فى القياس ان يكون من لغة טיט. وذلك (انه) لو كان منه لقيل וטטתיה على زنة ושמתיה. والذى استصوبه [فيه] الآن هو ان يكون فعلا رباعيّا تضاعف فيه الفاء والعين كما تتضاعف العين فى الافعال الثلاثيّة اعنى סבב ושמם وما اشبههما ووزنه ופעלעתיה במפעלל[13]. وما اذكر فى المصادر الرباعيّة مصدرا بميم غير هذا. وامّا تفسيره فهو وأطأطئها اى وانفضها. ويجوز ايضا ان يكون تفسيره واطحطحها [اى افرّقها][14]:

ومن رباعيّه ايضا פקדו עליה טפסר قايدا والجمع וטפסריך כגוב גובי:

∴ تمّ حرف الطاء بحمد الله ∴

[2] O. فى. [3] O. אנכסת. [4] R. למזגת. [5] R. פומבתאי. [6] R. מחסיר. [7] R. נוים. [8] R. ومعنى. [9] O. السقيم. [10] O. אלדא. [11] R. تسمّى. [12] R. ادخلته فى المستلحق فى الالفاظ المشكلة وقلت فيه, and also in the Heb. transl. [13] O. במפעללי. [14] R. g. وقيل بطل.

❊ المقالة العاشرة من كتاب الاصول فى حرف الياء ❊

الياء والالف والباء כי למצותיך יאבתי [قد ذكرناه فى كتاب المستلحق و]تفسيره على حسب المعنى غرضت واشتقت:

الياء والالف واللام הנה נא הואלתי. ולו הואלנו ונשב [ذكر فى كتاب حروف اللين و] معناه الامعان فى الشىء
5 والتمادى فيه. وذكر فيه ايضا אשר נואלנו ואשר חטאנו. נואלו[1] שרי צען. (وذكرنا نحن فى المستلحق) ויואל[2] שאול את העם. ونحن نرى الآن ان نضيف الى هذا الاصل معنى رابعا[3] وهو ויואל ללכת כי לא נסה فالاحسن[4] عندنا ان نقول فيه وامتنع من المسير بتلك الآلات اذ لم يعتدّ
10 [ذلك]. ولا يصلح ان يقال وامعن فى المسير اذ لم يعتدّ لاستحالة المعنى. ولقد احسن صاحب الתרגום فى قوله ולא אבא למיזל:

الياء والالف والراء כל המים אשר ביאר فى النيل. על יאריהם ועל אגמיהם خلجانهم. وقد الينت هذه الياء
15 فى ועלתה כיאר כלה. وقد سمّيت دجلة[5] יאר فى قول דניאל אחד הנה לשפת היאר ואחד[6] הנה לשפת היאר:

الياء والالف والشين ונואש ממני שאול. ליאש את לבי قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ويفارق هذا المعنى عندى قوله לא אמרת נואש معناه عندى ولم تقولى
20 حسب. ותאמרי נואש לא כי אהבתי זרים معناه حسبك يكفيك اى كفّ عنّى. ومثله ואמרו נואש. ولعمرى انّ الاشتقاق لقريب فان معناه اليأس من الشىء لا بدّ من الكفّ عنه. وقد ارى ان كون[7] ליאש את לבי لاكفّ قلبى

اى لاكفّه عن هذه الاخبار (خير من كونه لاويّسه). ويكون ונואש ממני שאול فيكفّ عنّى فتكون هذه الالفاظ كلّها خارجة عن معنى اليأس الى الكفّ: واعلم انّ ונואש ממני שאול انفعال ماض. وامّا לא אמרת נואש.
5 ותאמרי נואש. ויאמרו נואש فمصادر. وكان الوجه فيها على الاطّراد הואש على زنة הכרת תכרת فجاءت على مثال ונחבה לא יוכל الذى الوجه فيه והחבא לא יוכל. وقد ذكرت *علّته فى باب[8] التصريف من كتاب اللمع. ومن هذا المعنى ולרוח אמרי נואש وهذه ترجمة الפסוק اتحسبون
10 كلامكم ادبا واقوالكم على سبيل الكفّ والمدافعة برهانا. وذلك انّ רוח هذا هو عندى مجانس لقوله רוח יי דבר בי. وايضا רוח יי אלהים* עלי. ولما[9] لم يصلح [ان اتر]جمه وحيا ترجمته برهانا. وهو الكلام الذى تصحّح به الاخبار والدعاوى. ويصلح ان يترجم رأيا [مثل] ורוח לבשה את
15 עמשי. وايضا עקב[10] היתה רוח אחרת עמו. وامّا (الكلام) الذى هو على سبيل الكفّ والمدافعة فهو الكلام الاقناعىّ من غير برهان:

الياء والالف والتاء כי לך יאתה. יאותו לנו האנשים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[11]:

20 الياء والباء المضاعف נשקפה ותיבב. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وتفسيره ولولت[12]. وתרגום יום תרועה. יום יבבא:

الياء والباء واللام מי יובילני[13]. יובל שי قد ذكر هذا

---

[1] R. g. جهلوا. [2] R. g. قال فيه الתרגום ואומי وهو תרגום אלה. מומתא اى انّه الزم للقوم אלה ان اكلوا شئ لقوله فى اخر الפסוק ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב. وتفسير אלה حرج وصخب. وقيل فيه وعنّف שאול القوم. وقد يجوز ان يفسّر وحلّف שאול القوم لقوله بعد هذا ויגש איש מהעם ויאמר השבע השביע וגו׳ وقال الתרגום אומאה אומי ومما يدلّ على ان אומאה אומי يمين قول الكتاب قبل هذا כי ירא העם (marg. cut off). [3] R. اخر. [4] R. فانّ الاحسن. [5] R. الدجلة. [6] O. for both אחת. [7] R. يكون. [8] R. علّة ذلك فى كتاب باب. [9] R. وحى واما الذى هو עלי. [10] R. יען. [11] R. g. فسّر فيه مؤاتاة ومطابقة ولياقة بالشئ. [12] O. ولولوت. [13] R. g. قيل يجلب او يودّى به الى مكان آخر.

المعنى فى كتاب حروف اللين. وترגום ויבא אתם בבלה. ואוביל[14] יתהון: ועל יובל ישלח שרשיו نهر. وجمعه פלגים יבלי[15] מים. وقد ابدلوا من هذه الياء الفا فى אובל אולי: ונתנה הארץ יבולה. והארץ תתן יבולה. ואין יבול בגפנים غلّة[16] وثمرة. وقد قيل غير الغلّة والثمرة بل على الرزق[17] جملة قيل יגל יבול ביתו: או חרוץ או יבלת ثواليل[18]. وفى المשנה חותכין יבולת במקדש אבל לא במדינה: בקרן היובל. שבעה שופרות היובלים[19] قال فيه الתרגום שבעה שופריא דקרן דכרא[20]. وفى كلام الاوائل מאי משמע דהאי יובל לישנא דדיכרא הוא דתניא אמר ר׳ עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדיכרא יובלא. وقد سمّى الناقور[21] نفسه יובל كما قيل במשך היובל. ومن[22] اجل هذا قيل عن שנת החמשים שנה יובל היא. לא יצא ביובל. وذلك لضرب[23] البوق فيها كما قيل והעברת שופר תרועה:

الياء والباء والميم ויבם אתה. לא אבה יבמי. מאן יבמי. יבמה יבא עליה. יבמתו אליו حقيقة لفظة יבם ויבמה ختن وختنة[24]. فاستعمل لدخول الختن بختنته فعل من هذا اللفظ اعنى ויבם אותה. לא אבה יבמי. وقد سمّوا زوجة الختن ختنة كما سمّوا زوجة العمّ عمّة فى قوله דודתך היא. قالوا הנה שבה יבמתך وانما كانت زوجة יבמה[25]:

الياء والباء والشين כי יבשו אפיקי מים. יבשה הארץ. תיבש גרם. אשר הוביש יי. ונוזלים על יבשה. ותראה היבשה. قد ذكر هذا [المعنى] فى كتاب حروف اللين على غير نظام. وذلك انه ادخل فيه תיבש גרם. נער בים ויבשהו فى حيّز הובשת היום את פני כל עבדיך على سبيل الغفلة[26]. وذكر فيه ايضا הובשתי עץ לח. وفى المعنى الاول ثقيل غير متعدّ لم ينبّه عليه ابو زكرياء وهو והובישו כל מצולות יאור[27]:

الياء والجيم والباء לכרמים וליגבים[28]. כרמים ויגבים. قد ذكرنا هذا فى المستلحق. יגבים احقال وضياع והיוגבים هم المقيمون[29] بها. وهو قول الתרגום למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין:

الياء والجيم والهاء אשר הגה יי. כי יי הוגה[30]. ויגה בני איש. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. وذكر فيه ايضا כאשר הוגה[31] מן המסלה. נוגי ממועד. (وامّا) ביד מוניך فقد جعلناه نحن فى رسالة التقريب والتسهيل معتلّ العين من ותמוגנו ביד עוננו وهو قول مستحسن فيه جدّا. ونحن نرى من الصواب ايضا ان *يجوز هنا[32] كونه ايضا من هذا الاصل الذى نحن فيه من معنى אשר הוגה יי على زنة[33] והאכלתי את מוניך الذى هو من معنى עני ואביון הונה. فهو [عندى] على هذا التلخيص فاعل من فعل ثقيل على مثال הפעיל وهو على التلخيص الاول صفة متعدّية من فعل خفيف. وان شئت فقل انه اسم الفاعل فهو احسن فى العبارة. وكلّا الوجهين حسن جائز اعنى كونه من הוגה وكونه ايضا من ותמוגנו:

الياء والجيم والعين יגעתי בקראי. הוגעתם יי. אל תיגע שמה. قد ذكرناه[34] فى المستلحق[35]:

الياء والجيم والراء אשר אתה יגור قد ذكر فى كتاب حروف اللين[36]:

الياء والدال[37] ויתן יד. ومدّ يده: وقد يشار *بهذه اللفظة[38] الى مبايعة[39] السلاطين كما قيل וכל השרים והגברים וכל בני המלך דוד נתנו יד תחת שלמה המלך (اى حلفوا له)[40] بالمبايعة والطاعة. ومثله מצרים נתנו יד. وايضا תנה את ידך. ויתן ידו معناه فبايعنى فبايعه. واليد فى اكثر كلامهم مؤنّثة وقد يذكّرونها كما قيل והנה יד שלוחה אלי[41]: وقد يراد بهذه اللفظة المكان مثل ויד תהיה לך. איש על ידו. [רחבת ידים. רועות על ידיהן. דעו איש את ידו.] וידות מזה ומזה. יד חזית فى المكان الذى رأيت من الرأى اى الذى احببت. ومثله והשפיל גאותו עם ארבות ידיו. وقد فسّرته فى باب الالف والراء والباء من حرف الالف: ويراد بها القسم مثل כי יד על כס יה: ويراد[42] به الرأى مثل היד יואב אתך: ويراد (به) الامر والوحى مثل ויד יי עלי חזקה وامر الله لى شديد يريد تأكيده عليه فى المسير والقول. ذلك قوله כל דברי אשר אדבר

[14] R. g. وجلبهم. [15] R. g. الانهار (MS. وهم) جدول وجداول وهى. [16] R. עלי. [17] R. رزق. [18] O. תלול, but the first ל is marked by the later hand. [19] [20] R. g. كبش. [21] R. g. بوق. [22] R. من. [23] O. ليضرب. [24] The Heb. transl. adds אך נופלת על אחי הבעל. [25] R. g. وقيل فى יבם وفى יבמה سِلف وسِلفة. [26] R. אלעלה. [27] R. g. كلّه يبس ويبوسة. [28] R. g. فلّاحون. [29] Both MSS. אלקימון. [30] R. g. حسرة ومنه בינון שאולה. [31] R. g. المعنى تنحية وازالة. وقيل נוגי ממועד المتأخّرين عن الحضور. [32] R. نجير هذا. [33] R. معنى. [34] R. ذكر. [35] R. g. كلّه تعب. [36] R. omits this root. [37] So both MSS. [38] R. بهذا اللفظ. [39] O. المبايعة. [40] MS. המלך איצא חפחוה באלמבאיעה; Heb. transl. כל׳ נתנו יד להיות תחת עבודתו. [41] So both MSS.; to be added והנה בו? [42] R. ويريد.

אליך קח בלבבך ובא׳ שמע ולך בא אל הגולה אל בני עמך وكان هذا صعبا على الرسول. وذلك قوله ואלך מר בחמת רוחי الّا انّه لم يمكنه التأخّر[39] عن المسير لتأكيد[40] الله عليه فى ذلك. وهو قوله ויד יי עלי חזקה. ومثله היתה עלי יד יי. ותהי עלי שם יד יי. ותפל עלי שם יד יי אלהים. ויד יי היתה אלי בערב: על ידי דוד מלך ישראל اى بأمره كما قيل להלל להודות במצות דוד איש האלהים: ويراد به الايد والقوّة مثل ולא היה בהם ידים. היד יי תקצר. וירא ישראל את היד הגדולה: ويراد به الآفة والبليّة مثل הנה יד יי הויה במקנך. מפני ידך בדד ישבתי. כבדה מאד יד האלהים שם: ويراد به[41] النعمة والاحسان مثل כיד יי הטובה עלי: ويراد به المصفّ والرتبة مثل והנה מציב לו יד. וישימו לו ידים: [ويراد به[42] العلامة مثل ויקרא לה יד אבשלום نصبته التى[43] نصب اى علامة التى رفع: ويراد به[44] صير الباب كما قيل שתי ידות לקרש האחד. לשתי ידותיו][45]: ويراد به السهم والجزء مثل וארבע הידות יהיה לכם ממשאת כלם. חמש ידות. עשר ידות לי במלך: ويراد به الجرح[46] مثل ידי לילה נגרה ולא תדמה[47]: ويراد به الواجب من القربان مثل ומלאת יד אהרן ויד בניו *وكمّل واجبه[48]. מלאו ידיכם كمّلوا واجبكم اى ابلغوا غاية ما يلزمكم من القربان[49]. ومثله שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו ידיו ويقرّبون[50] يعنى ما[51] كان تقدّم [من] قوله عنه תעשה שעיר עזים חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים: ويراد به الجوار[52] فى مثل ראו [נא] חלקת יואב אל ידי. ובכל הערים אשר על ידי ארנון. יד דרך מצפה. אשר על ידי אשדוד וחצריה[ן]. בעד יד השער. ועמד על יד דרך השער: وتكون بمعنى עם مثل אשר הכה ביד גדליה اى עם גדליה:

الياء والدال المضاعف ידו גורל. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ידיד יי وديد الله اى حبيب الله. מה לידידי ما لحبيبى. נתתי את ידידות נפשי حباب نفسى اى محبّتها الذى احببته: כידודי אש كشرار النار[53]. وقد قال قوم ان الكاف فيه اصل وانّه على زنة עתיד לכידור:

الياء والدال والهاء ידו אליה. לידות את קרנות. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وانكر ابو زكرياء كون ידו גורל من هذا الاصل لانفتاح يائه ولانّه[54] غير مكسور على المعهود من انكسار فاء كل فعل ثقيل من هذا المثال وجعله من ذوات المثلين مثل רכו דבריו משמן. רבו משערות ראשי. ولعمرى ان القياس مستصحب لقوله الّا (انّ) מ׳ יצחק בן מ׳ שאול رحمه الله كان يعتقده من هذا الاصل وكان عنده فعلاً مستقبلا محذوف ياء الاستقبال. قال واصله יידו فحذف الياء استخفافا. وهذا القول عندى غير بعيد فيه بل يحسنه عندى قوله וידו אבן בי الذى اصله ויידו فعرض له ما عرض لقوله נער בים ויבשהו. ولقوله ויַשרם למטה מערבה اللذين اصلهما וייבשהו. ויישרם. الّا [انّ] ابا زكريا لم يذكر וידו אבן בי[55]. *وذكر גם אני אודך مجانس[56] ומודה ועוזב ירוחם. وذكر فيه ايضا הודינו לך אלהים. אודך בכלי נבל. وكون גם אני אודך مجانسا لهذا المعنى الثانى اصوب عندى من كونه من [معنى] מודה ועוזב ירוחם [لانّ معنى ומודה] هو الاقرار ومعنى גם אני אודך الحمد. الّا انّ معنى הודינו [هو] الشكر والحمد مجانس للشكر وان كان بين المعنيين فرق. وهذا مما فاتنا على ابى زكرياء. وذكر فيه ايضا וְהתודה השנית. שתי תודות גדולות וההלכות وتفسيره جماعات:

الياء والدال والعين ידעתי[57] את יי. לא נודע[58] מי הכהו. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين واستوفيناه (نحن) فى المستلحق. وليس ببعيد عندى ان يكون قوله או הודע אליו חטאתו ما لم يسمّ فاعله من بنية הודיע مثل הושלך من השליך الّا انّ الחלם فى הורע مكان الשרק. ونحن نضيف الى هذا المعنى معنى اخر قريبا منه وهو המעתיק הרים ולא ידעו اى وما شعروا حتى قلبها بغضبه. ومثله תבואה שואה לא ידע ما يشعر اى غفلة وفجاءة. ومثله לא ידעתי נפשי שמתני: وذكر ايضا فى كتاب حروف اللين ויודע[59] בהם את אנשי סכות واستوفيناه [نحن] فى المستلحق. ومن هذا المعنى عندى בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע اى انها تضيع عندهم لا يعنون بها. ومثله למנות ימינו כן הודע تفسيره على مقدار اعمارنا ادّبنا. وذلك انه لما قال כי כלינו באפך

[39] R. التاخير. [40] R. فتاكيد. [41] R. بها. [42] MS. بها. [43] MS. אלדי. [44] MS. بها. [45] The Heb. transl. ויקרא לה יד אבשלום כלו׳ מצבתו אשר הציב כלו׳ ציונו אשר הקים. ורוצים בו ציר הדלת כמו שתי ידות לקרש. לשתי ידותיו. [46] O. אלאנר; O. marg. ע״א גרה; Heb. transl. הנגע והחבורה. [47] So both MSS. [48] R. ומתל ואגבהם. [49] R. אלקרבן. [50] R. ויקרבו קרבאנה. [51] R. מן. [52] R. continues والقرب مثل. [53] R. نار. [54] O. ולכנה. [55] R. g. المعنى رمى ورشق. [56] R. وذكر فيه. [57] R. g. علمت. [58] R. g. يعلم. [59] R. g. قيل وعذّب.

ובחמתך נבהלנו שתה עונותינו לנגדך כי כל ימינו פנו בעברתך ثم قال ימי שנותינו בהם [שבעים] שנה قال يا ربّ ما اسألك ألّا تسرف فى تاديبنا فانّ اعمارنا قصيرة لكن ادّبنا على قدر مدّتنا[60]. وهذا قريب المعنى من قول איוב כמה לא תשעה ממני الى آخر المقالة: وذكرنا نحن فى المستلحق והאדם ידע את חוה אשתו وهذا اللفظ يستعمل فى الرجال كما ترى وفى[61] النساء كما قيل וכל אשה ידעת איש למשכב זכר. הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש: *ونزيد هنا معنى اخر قريبا من هذا المعنى الاول[62] وهو אלופי ומידעי اى الذى افضى اليه بسرّى كما قال אשר יחדו נמתיק סוד. ومثله ומידעיו וכהניו[63]: ومعنى اخر [ايضا] ולנעמי מודע לאישה. ומודע לבינה תקרא نسيب وقريب. ومثله הלא בעז מודעתנו التاء فيه للمبالغة. ومثله וידוע חלי كما تقول حليف اسى. ومن الزيادة هنا ايضا ושואל אוב וידעני وقوم يشتقّونه من المعنى الاول. ونقول ايضا ان ושמי יי לא נודעתי להם خارج عن هذه المعانى الى معنى التجلّى والتظاهر[64] اى انّى لم اتجلّ[65] لهم هكذا ولم اتظاهر[66] اليهم كتظاهرى اليك. الّا انّ ابا زكرياء ادخله مع ידעתי כי כל תוכל وما ذلك بحسن لانّه تبارك وتعالى *تعرّف [اليهم] لكنه[67] لم يتجلّ[68] اليهم من *دون حجاب كتجليه[69] لموسى عمّ. ومما يجانس معنى التجلّى والتظاهر عندى قوله וישמע שאול כי נודע דוד اى انه بارز[70] وجلّح ولم يتستّر على عادته. الا تراه يقول ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה فاشتهاره[71] بنفسه وانقحامه فى بلد יהודה مما اقلق שאול جدّا واخافه. ولذلك قال الكتاب عنه ויאמר שאול לעבדיו הנצבים כי קשרתם עלי כלכם والّا فما معنى هذا الكلام فى هذا الوقت دون سائر الاوقات وما معنى וישמע שאול כי נודע דוד فهذا من الاستدلال بيّن جدّا. ومما يجانس هذا ايضا قوله ואחרי הודעי ספקתי עלי ירך اى بعد تجليحى بالمعاصى. وكذلك اقول فى כי אחרי שובי נחמתי انه من משובה נצחת وذلك (انه) يصف التوبة بعد الاصرار على المعاصى يقول انّى[72] من بعد اصرارى وملاجّتى[73] ندمت ومن بعد تجليحى واشتهارى تبتُ لانّ الندامة على اقتراف الذنب تكون اولا قبل التوبة منه لا من بعد التوبة (منه) فقط. ولم يخرج ابو زكرياء ואחרי הודעי ايضا من معنى ידעתי כי כל תוכל وفاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق. ومن هذا المعنى قوله ומודיעים להלל اى ومعلنون[74] بالمديح. ويقرب من هذا المعنى ידעתיך בשם. ואדעך בשם اى نوهت[75] باسمك وشهرت[76] ذكرك[77]. ومثله מה אדם ותדעהו:

الياء والهاء الظاهر כי ביה[78] יי צור עולמים:

الياء والهاء والباء השלך על יי יהבך[79]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واضفنا نحن اليه فى كتاب التسوية הבה נלבנה לבנים واتّسعنا فيه وفى مثله من *افعال المأمرة[80] فى المقالة الثالثة من كتاب التشوير:

الياء والهاء والدال ורבים מעמי הארץ מתיהדים[81] هذا الفعل على غير قياس [اهل] اللغة لانّه مشتقّ من יהודה مستعمل منه والياء فى יהודה غيريّة[82] وقد صار [فى] מתיהדים اصلا لانّه فيه فاء الفعل. وقد بيّنت هذا فى صدر كتاب اللمع (من هذا الديوان):

الياء والهاء والراء זד יהיר לץ שמו هو اللجوج المتمادى فى الباطل. وهذا اللفظ مجانس *للّفظ العربى[83] استيهر فلان[84] اذا لجّ واليهر بفتح الياء وسكون الهاء اللجاجة[85] والتمادى فى الامر:

الياء والواو والميم יום אירא. יום ולילה. או יומים. ימים שלשה. واو יום انقلبت الفا ليّنة فى ימים فى اللفظ. وذلك ان الاصل فى יום ان يكون على زنة חדש. שרש ישי. בקר אערך לך. ותגזר אמר فالانوا الواو منه استثقالا منهم لتحريكها فلما الانوها اجتمع[86] ساكنان ليّنان واو المدّ وواو الاصل فحذفوا واو المدّ وبقى واو الاصل. وكان الاصل فى ימים ايضا ان يكون יומים على الاصل بتحريك الواو بקמץ גדול على زنة לבקרים אצמית فلما الانوه فى الواحد الانوه ايضا فى الجمع[87] لا سيّما ان الجمع اثقل من[88] الواحد. فلما لان واو יומים نقلت حركته وهى הקמצות الى الياء للدلالة[89] عليه فانقلب الواو الليّن الفا وصار ימים. وهكذا اقول فى ראש וראשים اعنى (ان) الاصل كان فى

[60] O. מדדנא. [61] R. ويستعمل فى. [62] R. وايضا معنى اخر قريبا من المعنى الاول. [63] R. g. واصحاب وندماء. [64] R. والتعاهد. [65] R. אתגלא. [66] Corrected in O.; orig. אטאהר. [67] Corrected in O.; orig. תעארף לאנה לכנה. [68] R. יתגלא. [69] O. גיר חגאב כתגילתה. [70] R. برهن. [71] R. فاجتهاده. [72] O. אן. [73] R. ומלאגאתי. [74] R. ويعلنون. [75] O. עהת. [76] R. corrects واشهرت. [77] O. דכרת. [78] R. g. اسم (MS. اسما) له تعالى وقد فسّر فيه الازلىّ. [79] R. g. يعطيك. [80] So R.; O. אלאפעאל אלמא אמדה; المؤمّرة? [81] R. g. يتهوّدو[ن] اى يدخلو[ن] فى الدين. [82] O. גידי. [83] R. لقول العرب. [84] O. adds اى. [85] R. اللجاج. [86] O. אנתמעו. [87] R. الجميع. [88] O. למן. [89] O. لدلالة.

ראש ايضا ان يكون على مثال בקר וראשים ان يكون مثل ותוכחתי לבקרים فعرض فيه ما عرض فى יום וימים. وهكذا عرض فى בתים לבדים اعنى ان اصله ان يكون على مثال ועירים עשרה الذى هو جمع ועל עיר בן אתנות فالينت الياء والقيت حركتها على الباء فانقلبت الياء اللّيّنة الفا. وهو القياس فى זתים יהיו לך وما اشبهه وان اختلفت الحركة. ولما اضافوا ימים الى الاسماء الظاهرة خالفوا به هذه الالفاظ فاسقطوا منه الالف اللّيّنة وقالوا ימי יעקב. כל ימי היות דוד במצודה. فاجحفوا به[90] كما ترى ولم يفعلوا كذلك فى ראשים ولا فى בתים اذ[91] قالوا ראשי אלפי ישראל. ובתי החצרים وغيره: واعلم ان لفظة יום تقتضى معانى. منها ما هو نهار [بلا ليل وزمانه اثنتا[92] عشر ساعة مثل ויקרא אלהים לאור יום. ومنها ما هو نهار] وليل وزمانه[93] اربعة وعشرين ساعة مثل ויהי ערב ויהי בקר יום שני[94]. ومنها ما يراد به وقت من[95] الاوقات وزمان من[96] الازمان معلوم مثل והיה ביום ההוא שרש ישי. וחרה אפי בו ביום ההוא. ومنها ما معناه اول شىء وابتداءه مثل קטר יקטרון כיום החלב اى اولا. ومنها ما معناه الآن والساعة مثل כי אתו כהיום תמצאון אתו. השבעה לי כיום. ومنها ما يراد به بعض الايّام (مثل ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו اى فلما كان فى بعض الايّام) كان كذا وكذا:

الباء والواو والنون כטיט היון. טבעתי ביון מצולה فسّر فيه الطحلب[97]:

الباء والزاى والميم כל אשר יזמו قد ذكرناه فى المستلحق[98]:

الباء والزاى والنون סוסים מיוזנים[99]:

الباء والزاى والعين ולא יחגרו ביזע. בזעת אפך. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وقد ارى ان افسّر هتين اللفظتين *لاجل اضطراب[1] الناس فيهما. امّا בזעת אפך فتفسيره بشدّة غضبك اى انك لا تبلغ الى ان تنال اكل الخبز الّا بعد تعب ونصب وضجر منك. وقد يجوز ان يفسّر فيه بعرق انفك ورشحه وهذا لا يكون الّا بعد التعب والنصب واشتداد الحال فى الضجر. فهذا اذًا [غير] خارج عن التلخيص الاول لانّ العرق لا يكون الّا بعد شدّة ولا تخلو هذه الحال من الضجر. وتسمية[2] الاوائل رضى الله عنهم العرق זיעה[3] مشهورة معروفة. ومن[4] ذلك قولهم אמר ר׳ יהושע בן לוי משום בר קפרא בתחלה היו רוחצין בחמין שהחמו מערב שבת התחילו הבלנין להחם חמין בשבת ואומרין מערב שבת החמנו׳ אסרו להן את החמין והתירו להן את הזיעה ועדיין היו רוחצין בחמין ואומרין מזיעין אנו אסרו להן את הזיעה[5]: واعلم ان فقهاء بلدنا يقرؤون מזיעין بשוא تحت الميم على زنة מריקים שקיהם وهو لحن فاحش لانّ هذا المثال لا يكون الّا معتلّ العين וזעה معتلّ الفاء على زنة דעה من ידע. فالصواب اذًا ان يقرأُ מזיעין بفتح الميم وتشديد الزاى على زنة והנה מציב לו יד من ויתיצב. وعلى زنة מציקים من ויציקו את ארון האלהים. فان كانت قراءتهم على اصل الرواية فانّ זעה معتلّ العين على مثال שיבה وان لم يكتب بياء كما لم يكتب צדה فى بعض المواضع وغيره من الاسماء المعتلّة العين بياء. وليس يكون على هذا من اصل ביזע ولا مشتقًّا من معناه بل يكون اسما للعرق: وامّا ולא יחגרו ביזע فتفسيره لا يتحزّمون فى موضع الشدّ بل فوق ذلك والى هذا اشار التרגום بقوله לא ייסרון על חרציהון על לבהון[6] ייסרון. وقد يجوز ان يقال فيه لا يتحزّمون بالشدّ بل بالارخاء. ومن هذا المعنى ترجمنا اولا בזעת אפך بشدّة غضبك:

الباء والحا والدال אל תחד[7] כבודי. אל יחד בימי שנה. ורק היא יחידה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. واجاز ابو زكرياء ان تكون هذه الياء مبدلة من الف התאחדי הימיני. وقد استعمل الثقل مع الياء فى יחד לבבי ליראה שמך. وليس يبعد ان يكون من هذا الاصل ברזל בברזל יחד ويكون تفسيره للحديد مع الحديد معا. والذى قلناه (فيه) فى باب للحاء والدال والهاء اولى:

الباء والحاء واللام ויחל עוד. ויחלו לקים דבר. ולא ייחל לבני אדם. הן הוחלתי לדבר׳. قد ذكر هذا فى كتاب حروف اللين وذكرنا نحن فى المستلحق مذهبنا حينئذ كان[8] فى ויחל עוד. وذكرنا فى حرف للحاء من هذا الكتاب

---

[90] O. באנרפוא פיה. [91] R. אי. [92] MS. אתני. [93] O. زمانه. [94] R. אחד. [95] [96] מן is supplied in O. by the later hand. [97] Corrected in O.; orig. אלמחלב. [98] R. g. همّة وهمم. [99] R. g. (MS. ?י׳הר) قيل خيول فحولة وقيل فرس يرّ اى هائج الطباع. [1] R. (MS. לאטטראב) لاضطراب. [2] R. ותסמי. [3] R. זיעא; O. זעה. [4] R. من. [5] O. הזעה. [6] R. לבביהון. [7] R. g. יחדו منه التفسير جملة وجماعة: وامّا יחידה. יחידתי. יחד לבבי فكلّه وحدة. התאחדי הימיני منه اى اتّحدى بجهة من الجهات. [8] So both MSS.

ما اعتمدنا عليه فى ויחל עוד. وقد تعدّى هذا الفعل فى
قوله זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני اى على ما رجّيتنى[9]
ووعدتنى به. والامر من ויחלו לקים דבר. יחל ישראל אל
יי على زنة יחד לבבי ליראה שמך. ومن هذا الاصل وهذا
5 المعنى ותרא כי נוחלה אבדה תקותה وترجمة اللفظ لما رأت
عند ما اصطبرت[10] ان رجاءها ذاهب تالف فعلت كيت
وكيت. ومن هذا المعنى לא כן אוחילה לפניך وهو يحتمل
عندى وجهين. احدهما ان يكون على ما اصف لما
قال له الشخص ואתה תתיצב מנגד اى انّى لو قتلته لما
10 خفى عن الملك ولصليت حرّها وانت واقف لاءٍ[11] اجابه
יואב ما كان يكون من المستقيم والصواب ان اصطبر
بحضرتك عن الدفع عنك اى كنت ادفع عنك ولא כן
هنا مثل לא כן עשים. والثانى ان يكون ليس [من] الصواب
ان اصبر واتأخّر عن قتله بحضرتك. ومن هذا المعنى
15 ايضا מעי מעי אוחילה والامر فيه كما اصف يقول اذا
اشتدّ الجوى[12] فى احشاءى ولم اطق الصبر فزعت الى قلبى
مستمدّا منه الصبر فاذا به هائجا هائما لا يهدؤ[13] مما
به ايضا من مثل[14] حالى. ואוחילה مضاف فى المعنى الى
קירות לבי كانّه يقول اذا اشتدّ الجوى[15] [فى جوفى] ورجوت[16]
20 (ان اجد) من قلبى عونا على دفعه وجدته فى مثل تلك
الحال. ومعانى هذه الالفاظ متقاربة:

الياء والحاء والميم יחמתי אמי. ויחמו הצאן. ויחמנה
בבאן לשתות. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ولنا نحن
فى ذكر ויחמו הצאן فى كتاب التسوية كلام نافع جدّا
25 واكثرنا فى تبيينه وتلخيصه فى المقالة الثانية[17] من كتاب
التشوير. وجوّزنا فى تلك المقالة كون ויחמו הצאן. ויחמנה
בבאן לשתות ثقيلين ببراهين واضحة ومقاييس لائحة على
مذهب ابى زكرياء فى וישרנה הפרות فليلتمس ذلك من
هنالك: واعلم ان قول ابى زكرياء فى ליחמנה במקלות انه
30 على زنة לטהרנה ليس يريد به ان לטהרנה موجود فى
الكتاب[18] ولقد يظلمه من يعنّفه على ذلك لكن[19] لما
وزن فى هذا الباب בעת יחם הצאן بقول الكتاب למען
טהר את הארץ اراد ان يزن ליחמנה بمثال من هذه اللغة
ايضا اعنى من لغة טהר את הארץ. להם לטהרם. فلذلك[20]
35 قال فى ליחמנה[21] انه على زنة לטהרנה:

الياء والحاء والفاء והוא הולך יחף صفة מנעי רגלך
מיחף[22]:

الياء والحاء والسين כלם התיחשו. ולא להתיחש
לבכורה. ראשי בית אבותם והתיחשם. המתיחשים ולא
נמצאו. ואמצא ספר היחש على زنة יער. وقيل فى جمعه فى 5
المשנה מצאתי מגלת יוחסין בירושלם على زنة יערים[23]:

الياء والطاء والباء ותיטב[24] הנערה בעיניו. היטיבו[25]
כל אשר דברו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ويقرب
من هذا المعنى בהיטיבו את הנרות عند اصلاحه القناديل
للايقاد: ותיטב את ראשה حسّنته واصلحته بالطيب: 10

الياء والكاف والحاء והוכיח בדברים. ומשובותיך
תוכיחך. והוכח אברהם את אבימלך. היסר גוים הלא יוכיח.
ויוכיחו בין שנינו. والمصدر הוכח בדבר לא יסכן. הוכיח
תוכיח את עמיתך. הלהכח מלים תחשובו. والانفعال לכו נא
ונוכחה. שם ישר נוכח עמו. والافتعال ועם ישראל יתוכח 15
معنى هذه الالفاظ الاختصام والتأنيب والتأديب[26]. وترجوم
ועתה התיצבו ואשפטה אתכם. ואתוכח עמכון: אשר הוכיח.
אתה הוכחת לעבדך ליצחק. ואת כל ונכחת معنى الجميع
الاعداد والاحضار كما قال ايضا الترجوم דזמן יי יתה זמינתה.
وقد فسّرنا هذه الالفاظ فى المقالة الاولى من كتاب 20
التشوير بغاية التفسير وبيّنت فيه كون ונוכחת بنية
متعدّية على بنية الانفعال مثل אשר נשברתי את לבם
وغيره. وقد كنّا اشرنا الى ذلك فى صدر كتاب المستلحق.
وامّا فى المقالة الاولى من كتاب التشوير فلم نبق فيه
علّة لمعتلّ ولا مطعنا[27] لطاعن. وقد اندرج لنا هناك علم 25
عظيم فليلتمس من ثم. ومن هذا المعنى الاخير אך דרכו
אל פניו אוכיח:

الياء والكاف واللام ולא יכל יוסף. ולא יכלו לעשות
הפסח. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[28]:

الياء والكاف والتاء ויכום ויכתום[29]. قد ذكرنا هذه 30
الالفاظ فى باب כתת من رسالة التقريب والتسهيل
ولخّصناها هناك غاية التلخيص وبيّنّاها هناك غاية[30]
التبيين فليلتمس الكلام فيها من ثم. فهى لفظة غريبة

[9] R. רגותני. [10] O. אצטרבת. [11] The later hand corrects in O. לאנה; R. has the same reading. [12] R. אלגוי. [13] O. יהדי. [14] R. مثال. [15] R. אלגוי. [16] Corrected in O.; orig. פי רגות. [17] R. الثالثة. [18] O. كتاب. [19] O. adds على. [20] R. adds מא. [21] R. g. هو الوحام والتوحّم. [22] R. g. حفا. [23] R. g. وهو النسب والحسب. [24] R. g. وحسنت. [25] R. احسنوا. [26] R. والتوبيخ. [27] O. מנענא. [28] R. g. طاقة. [29] R. g. وقيل وحطّموهم. [30] R. نهاية.

لم يتعاط[31] احد قبلى التكلّم فى اصلها. وامّا ترجمتها[32] على
حسب المعنى فخدّدوهم اى ساقوهم جلدا لهم بالسيف.
ولنا فيها[33] اختيار وتفسير اخر سنذكره فى حرف النون
بحول الله:

5 الياء واللام المضاعف עד אגלים יללתה ובאר אלים
יללתה. והילל כל ישבי הארץ. قد ذكر فى كتاب *ذوات
المثلين[34]. وقيل فى ذلك الكتاب ان ייליל מואב ليّن الياء
الاصلية مثل לא ייטיב יי ולא ירע. وذلك غلط بل الياء
الاولى بشوا والياء الثانية بصرى على زنة ואלמנה לא ייטיב
10 كما ان ياء ומשבר רוח תיילילו محرّكة. وفرق ابو زكرياء
بينهما وهما سواء فى الحركة وانه لما ادخل هذا الاصل
فى كتاب ذوات المثلين ايضا على ما يوجبه النظر من
اجل مثليه قال هناك ومعنى اخر ילל[35] ישימון. وما هو
عندى بعيد من المعنى الاول لانّ معنى יללה دوىّ صوت
15 بتوجّع. ومعنى ילל ישמון دوىّ السماوة[36]. وذلك لانّ[37] الارض
الدوّية [هى] الصحراء التى تخترقها الرياح فيسمع لها صوت
ويقال لها دوّيّة وداوية. وقد تكلّمنا فى ייליל מואב وفى
תיילילו وفى איליל بكلام بليغ فى كتاب اللمع [من هذا
الديوان]:

20 الياء واللام والدال לא חלתי ולא ילדתי. מה ילד
יום. ותקח המילדת. והוליד בן פריץ. قد ذكر فى كتاب
حروف اللين واستوفيناه (نحن) فى المستلحق وجوّزنا فى
וילדת בן وجها غير الوجه الذى اتى به ابو زكرياء. وذكرنا
هناك ايضا ان לנער הילד على زنة והסנה איננו אכל وجعلنا
25 هذه اللفظة (خامسة) للاربع[38] الالفاظ التى احضرها ابو زكرياء
وقال فيها انها פעול على مثال פעל. وزدنا ذلك بيانا
بكلام برهانى اشتمل على فنون من العلم اللغوى فى
المقالة الثانية من كتاب التشوير فليلتمس [من] هناك:
واعلم ان הלדת את פרעה مصدر مأخوذ من بنية הפעיל
30 اعنى من بنية[39] הוליד على مثال ما لم يسمّ فاعله. والماضى
הלד على زنة והצב גלתה העלתה. והסד المشدّد[40] الدالّ
عليه מוסד מוסד المشدّد ايضا. وعلى[41] مثال הצע بالتشديد
الدالّ[42] عليه יצע רמה. واذا[43] حذفوا منه التاء المزيدة فيه
جاء المصدر[44] والفعل الماضى הלד הלד على زنة כי הגד הגד
לעבדיך. والمصدر هنا منسوب الى الاب لانّه مأخوذ من
بنية הוליד *ولو كان منسوبا[45] الى الامّ لكان יום לדת את
פרעה كما قيل בלדת הגר את ישמעאל: وللغة ילד معان.
5 منها الولادة وهو المشهور[46] فيها. ومنها التوليد[47] مثل מה
ילד יום[48]. ومنها الآراء والافكار والمذاهب مثل ובילדי נכרים
ישפיקו الذى تفسيره وبآراء الاجنبيّين يستمرّون. وكذلك
قال فيه الترجوم ובנימוסי עממיא אזלין. ومنها اخبار
وقصص אלה תולדות השמים והארץ. אלה תולדות יעקב اى
10 قصصه واخباره. ومنها الخلق والانشاء مثل בטרם הרים
ילדו:

الياء واللام والكاف اشار ابو زكرياء الى هذا الاصل
فى صدر كتاب حروف اللين ولم يدخله فى التصنيف[49]
وتصريفه موجود (كثير جدّا) كتصريف ירד. قالوا אלך. ילכו.
15 לכת. كما قيل ירד. ירדו. רדת. وفى الامر לך. לכו. לכי.
مثل רד. רדו. רדי. وقيل ايضا فى الامر من الثقيل الذى
على بنية הפעיל היליכי את הילד הזה [على زنة] והיניקהו לי
الذى هو من הניק. وقيل فى الفاعل[50] מוליך على زنة מוריד.
وفى المستقبل יוליך على زنة יוריד. وفى[51] هذا المعنى ايضا
20 اصلان بلا شكّ فى ذلك[52] اعنى ילך ماض והלך وامتزجا فى
الكلام لتقارب لفظهما. قالوا הלך אלך עמך. ילכו הלוך.
وقد بيّن هذا ابو زكرياء فى صدر كتاب حروف اللين[53] وان
كان *لم يقصّر بذلك[54] بل قاله على الامكان[55]:

الياء واللام والفاء או ילפת* هى القوباء[56] وفى كلام
25 الاوائل ילפת זו חזזית מצרית[57]:

الياء واللام والقاف ילק פשט. אכל הילק[58]:

الياء والميم הים אני אם תנין. על ימים יסדה هذا
معروف. وقرأت فى لغة العرب اليمّ البحر واصله فى
العبرانية يما: ים[59] ודרום. ימה[60] וקדמה معروف. אשר מצא
30 את הימים במדבר فسّر فيه رب سعديه ز״ל الذى ركب
البغال. ورأيت لرب שרירא *נ״ע ופירוש כורניאתא[61] ימים
ובלשון ערבי בגאל. ومذهب الترجوم فيه غير هذا:

---

31 R. יתעני (يتعنّ). 32 R. תרגמהא. 33 O. فيه. 34 O. حروف اللين. 35 R. g. فلاة. 36 R. אלסמאוא. 37 R. انّ.
38 Both MSS. לארבע. 39 R. בנים. 40 O. אלמשדוד. 41 R. على. 42 R. ואלדאל. 43 R. وانما. 44 R. אלמטיר.
45 R. ولو انه منسوب. 46 R. مشهور. 47 A later hand adds in R. والاظهار. 48 R. g. ילד. המילדת المولّدة وهى القابلة. ילדה صبى وصبية ويلد مثل ולד (so). 49 R. التصريف. 50 R. الافعال. 51 R. فى. 52 R. ילך. 53 R. adds ולא (ولاء?).
54 O. לם יצרף דלך. 55 R. g. لجميع مضىّ وتسيير. 56 R. הו אלקובה. 57 R. g. حزازة وقوب. 58 R. g. جراد.
59 R. g. غرب. 60 R. غرب وشرق. 61 O. נ״ר פירוש כונריאתא.

الياء والميم المضاعف ימים[62] וארבעה חדשים. ימים
תהיה גאלתו. מימים ימימה فى كل عام. ومثله ויהי לימים
מימים اى الى عام بعد عام متقدّم له. والدليل على ان
ימים سنة قوله ימים תהיה גאלתו ثم قال אם לא יגאל עד
5 מלאת לו שנה תמימה. وامّا قوله בעת צאת הקץ לימים
שנים فمحذوف من ימימים لانّ ימים على زنة תמים فكما
ان جمع תמים תמימים كذلك يجب ان يكون جمع ימים
ימימים:

الياء والميم والنون אם השמאל ואימינה[63]. התאחדי
10 הימיני. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الياء والميم والراء ובכבודם תתימרו قال فيه التרגום
תתנפקון[64]:

الياء المضاعف والنون ויין לנסך יין נסיכם هو اسم
كان[65] لشراب العنب[66] خاصّة:

15 **الياء والنون والهاء** עני ואביון הונה. ואיש לא יונה.
قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وانا اقول ان من هذا
المعنى והאכלתי את מוניך. وادخل فى جملة هذا المعنى
فى كتاب حروف اللين העיר היונה. وهذه اللفظة عندى
صفة على مثال פותה[67]. وربما كانت فاعلة. ومن هذا المعنى
20 عندى נינם יחד وهو فعل مستقبل خفيف على زنة
ונירם אבד חשבון. وجعل ابو زكرياء יהיה מנון من هذا
الاصل وهذا المعنى وقلنا نحن فى المستلحق ان كونه من
معنى ולניני ולנכדי [ومن] اصله اولى وهو الذى اعتقده فيه.
ومن هذا الاصل שני בני יונה. כיונים[68] על אפיקי מים:

25 **الياء والنون والحاء** לא הניח לעשקם. ויניחהו בגן
עדן. ויניחהו אל החמור. וינח את נבלתו בקברו. הניחו לכם
למשמרת. وما لم يسمّ فاعله יגענו ולא הונח לנו معنى
لجميع الترك والتخلية والاقرار. ولنا فى הונח לנו قول اخر
قد ذكرناه فى باب الاندغام ونذكره فى حرف النون ايضا.
30 وقريب من هذا المعنى מקום המנח يريد الفضاء المتروك
بنيانه: واعلم ان القياس مجوّز فى هذا الاصل من طريق
*الاندغام ان[69] يكون من ذوات النون مثل הציל והפיל وان
يكون ايضا من ذوات الياء مثل הציב והציק من ויציקום
לפני יי. وقد كنّا قلنا فى *هذا الصدر[70] الثانى انّا نحمل
الافعال المندغمة الفاءات التى لا برهان ولا دليل على
5 *ماهية[71] الحذف[72] منها[73] محمل ذوات النون اذ اكثر
الفاءات المندغمة نونات. لكن لما كان الضرب من الافعال
المضاعف من فاءه وعينه قليل الاستعمال وثقيلا ايضا
فى اللفظ رأينا من الصواب ان نجعل هذا الفعل من
ذوات الياء وهذا هو مذهبنا فى ما جانسه من الافعال:

10 **الياء والنون والقاف** ותנקת חלב גוים. היניקה בנים
שרה. והיניקהו[74] לי. את ראש יונקותיו. ילכו יונקותיו[75].
[قد ذكر فى كتاب حروف اللين][76]:

الياء والسين والدال יסד[77] ארץ. על ימים יסדה.
قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى
15 المستلحق. ونحن نزيد هنا ما قلناه فى المستلحق بيانا.
وذلك ان[78] قلنا هناك ان מוסד מוסד اعنى المشدّد[79] مفعول
من بنية הפעיל والقياس قلت عليه הוסד فى الماضى ויסד[80]
فى المستقبل[81] والمفعول מוסד على زنة והצב גלתה. יצב. עם
אלון מצב. فاقول هنا ان الواو المنقلبة [من ياء יסד] فى
20 הוסד لخفيف التى هى كالواو المنقلبة من יצק فى הוצק
חן تندغم فى سين הוסד الماضى الذى على مثال והצב גלתה
העלתה فيجرى تصريفه بالاندغام فيقال فى المستقبل[82] יסד
بالاندغام وفى المفعول מוסד بالاندغام ايضا ولو لم تندغم
لكان المفعول מוסד مخفّفا مثل ויעש את הים מוצק لكنّه
25 جرى على الاندغام كما قال הציבו משחית. ויציקום לפני יי
بالاندغام ايضا. وذكر فى كتاب حروف اللين נוסדו יחד[83].
בהוסדם יחד עלי. ومن هذا المعنى عندى ואלה הוסד
שלמה לבנות את בית האלהים هذا ما مولىً فيه שלמה
اى ارتأى معه فيه وما سورر[84] فيه يعنى ما سارّه فيه דוד
30 كما قيل ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת
בתיו ואת גנזכיו وسائر القصّة كلّها. فمثل هذه الواو التى
فى הוסד [ايضا] اندغمت فى سين הסד من المعنى الاول

---

[62] R. g. שבעת ימים سبعة ايّام. [63] R. g. צפון וימין וגו׳ [لقو[له هى اليمين من اليدين ومن الجهات ولكنّها تسمّى القبلة. [64] R. g. تتلذّذون. [65] O. כאין [66] Corrected in O.; orig. לשראיב ענב. [67] R. g. لجميع غبن. [68] R. g. حمام. [69] O. אַלאדגאם אד. [70] R. فى صدرهذا الجزء. [71] O. מאיה; the same later hand מאייה. [72] Perhaps [אלמנדגם] אלחרף; R. בנאיה אלחרף. [73] O. מנה פאנה. [74] R. g. رضاعة. [75] R. g. اصول الشجر وعروقها اى الرواضع. [76] The words in brackets, omitted in both MSS., are supplied from the Heb. transl. [77] R. g. اساس. [78] R. انه. [79] R. المصدر. [80] Both MSS. יסד. [81] Corrected in O.; orig. אל מסתלחק. [82] Corrected in O.; orig. אלמתלחק. [83] R. g. جمع وعصبة. [84] Both MSS. סור.

فجاء المفعول מוסד بالتشديد ايضا وقوله ואלה يشير به الى ما ذكر[85] بعده من اصناف البنيان:

الياء والسين والكاف על בשר אדם לא ייסך قد ذكرناه وعلّلناه فى [كتاب] المستلحق وايّدنا[86] مذهبنا فيه فى تجويز كونه ما لم يسمّ فاعله فى كتاب التسوية واستشهدنا على ذلك بالشواهد القائمة والبراهين الواضحة. وقد استعمل فى المשנה (وفى תעניות ברחיצה וביסיכה. ברחיצה ובסיכה) יסיכה[87] مكان[88] סיכה على ما استعمل فى الكتاب ייסך مقلوبا من סוך:

الياء والسين والفاء ולא יסף עוד לדעתה. ולא הוסיפו בני ישראל. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفينا نحن فى المستلحق. ومن هذا المعنى عندى קול גדול ולא יסף اى انه لم يعاود والمعنى فيه ولم يعاود اى انه لم[89] يعاود مثل ذلك المشهد. ومثله ויתנבאו ולא יספו اى لم يعاودوا[90] التنبّئَ: وفى الاصل معنى اخر لم يفصله ابو زكرياء من الاول لتقاربهما على عادته فى المعانى المتقاربة وذلك المعنى هو الزيادة مثل יסף יי לי בן אחר. לא תסיפו על הדבר. ויסף עוד שאול. אל תסף על דבריו[91]:

الياء والسين والراء יסר לץ. יסר יסרני יה. הרב עם שדי יסור. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واوضحناه نحن فى رسالة التقريب والتسهيل: واعلم ان الاحسن عندى فى ויסרני מלכת בדרך העם הזה ان يكون فعلا مستقبلا اندغمت الياء التى هى فاءه فى السين[92] فاشتدّت لذلك كما عرض فى ובמקבות יצרהו لانّه من יצר. وكان الوجه ان يكون יצרהו بتوقيف الياء التى للاستقبال للدلالة على فاء الفعل الليّنة فاندغمت هذه الياء فى الصاد فاشتدّت لذلك. وانما كان الاحسن عندى كونه مستقبلا[93] لكون الراء الذى هو لامه בצרי على ما هى عليه لامات الافعال (المستقبلة ولم يكن בקמץ على ما عليه لامات الافعال) الماضية من هذا المثال. وذكر فى كتاب حروف اللين ايضا איסירם כשמע לעדתם. (ומוסרות ערוד. ومن معنى איסירם כשמע לעדתם). מוסר מלכים פתח. ואני יסרתי חזקתי זרועותם اى شدّدت وقوّيت وهو مما ضيّعه ابو زكرياء ومما فاتنا نحن استلحاقه[94] فى المستلحق. والתרגום ובאבנט בד יחגר. ייסר:

الياء والعين والدال ויוחר מן המועד. אשר יעדו. ונועדתי לך. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق. وذكر فيه ايضا כי מי כמני ומי יועידני وتفسير هذه اللفظة[95] من يلاقينى كما قال الתרגום ומן יערענני. وقريب من هذا المعنى ومما اشتقّ منه שאגו צורריך בקרב מועדיך. שרפו כל מועדי על בארץ وهى المواسم التى يتلاقى[96] فيها والمعاهد[97] التى يعهد بها الشىء. ومن هذا قيل عن בבל ואשב בהר מועד لانّها (كانت) موسما ومجتمعا. ومن هذا المعنى وهذا[98] الاصل למועד הזה. במעד שנת השמטה. ובחגים ובמועדים ازمان واوقات معهودة يتلاقى فيها. והיו לאתות ולמועדים ازمان من العام. ويقرب من هذا הקהל את העדה لجماعة الملتقية[99] فى زمان ومكان. ومنه ואין בודד במעדיו على זנה וירשו בית יעקב את מורשיהם. ומוצאיו ומובאיו[1]. אדרת ומוצאיו. وتفسير ואין בודד במועדיו ولا منفرد *فى مواسمه وفى جمعه يريد ولا منفرد من الجماعة[2] ولا متأخّر عنه فى مواسمه. وكذلك قال الתרגום ולית דמאחר בזמניהון:

الياء والعين والهاء ויעה ברד מחסה כזב. היעים והמזרקות. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[3]:

الياء والعين والزاى עם נועז. قد ذكرناه فى المستلحق[4]:

الياء والعين والطاء מעיל צדק יעטני. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[5]:

الياء والعين واللام מה הועיל פסל. ואין בם מועיל[6]. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. وليس من هذا المعنى להותי יועילו بل معناه يسعون ويرومون ويتأوّلون وفاتنا استلحاقه فى المستلحق. والدليل على انه معنى اخر قوله ולא עוזר למו اى يرومون تعسى ويتأوّلونه[7] فلا تعنّهم[8] عليه. ولو ان معناه انهم يفيدون بتعسى

---

[85] R. דכרנא. [86] R. ואיצא. [87] R. g. دهن ورّش وصبّ. [88] R. فى معنى. [89] R. لا. [90] R. adds الى. [91] The Heb. transl. adds כי הענין הראשון הוא שנות דבר בעצמו והענין השני הוא שיוסיף דבר אחר על הדבר הקודם. [92] R. סין. [93] R. g. كلّه ادب وتأديب. [94] O. لحاقه. [95] R. الالفاظ. [96] Corrected in O. תלאקי; orig. ילאקי. [97] R. المعاهد. [98] R. ومن هذا. [99] O. אלמלתקיא. [1] R. continues وفى جمعه يريد ولامنفرد عنه. [2] R. من جموعه. [3] R. g. فسّرفيه اللغط وهو الاعجمىّ اللسان وجعلوا نونه مبتدلة (MS. מכתלה) من لام. [4] R. g. (غرف ومغارف؟) גרף ומגארף. [5] R. g. وهو الاشتمال والالتفاف. [6] R. g. النفع والفائدة. [7] R. ويتأوّلون. [8] Both MSS. תעינהם.

*لما كان لقوله ולו עוזר למו معنى جيّد: הרים הגבוהים[9] ליעלים. עת לדת יעלי סלע هى الوعول الّا انّ الوعول هى الذكور من هذا الصنف عند العرب ويقولون لاناثها الاروى:

الياء والعين والنون יען אשר עשית את הדבר הזה لما ان صنعت هذا. יען אשר ישרתו אתם. وقد يكرّر للتاكيد יען ביען שמות ושאוף. (ويقول بالعطف) יען וביען במשפטי. وكذلك زيادة الباء (فيه) للتاكيد ايضا. وقد يكون فى معنى ليلاّ يكون كذا وكذا اذا اقترن به לא مثل יען אשר לא [יראה] לעין הוא את הארץ. وقد يصلح ان يترجم من اجل ان [يكون] كذا وكذا ومن اجل الاّ يكون كذا وكذا كما يترجم למען: בת היענה. כבנות יענה. כיענים במדבר نعامة ونعام:

الياء والعين والفاء ולאומים בדי אש ויעפו[10]. אשר אנכי מביא עליה וייעפו[11] على زنة התפרקו ויבשו. לא ייעף[12] ולא ייגע. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. وامّا לעוף את יעף דבר فانّه وان كان من هذا المعنى فانما اشير به الى الضعيف العلم خاصّة كما ان المراد בארץ עיפה العطشاء: واستلحقنا نحن فى المستلحق معنى اخر وهو כתועפות ראם לו. ותועפות הרים לו. וכסף תועפות לך. ותועפות הרים לו. מועף ביעף. فمعنى ותועפות הרים לו ان شوامخ الجبال فى يده وملكه. ومعنى וכסף תועפות לך ومال عظيم رفيع لك. ومعنى כתועפות ראם לו كعلوّ الكركدّن وارتفاعه عليه وهذا على سبيل المجاز كما قيل ויי אתי כגבור עריץ وما اشبه ذلك. وما يبعد عندى ان يكون כתועפות ראם לו وصفا لישׂ[ראל] اى (انه) اخرجهم وهذه[13] حالهم على معنى ובני ישראל יצאים ביד רמה. وزيادة التاءات فى هذه الالفاظ كزيادتها فى למות תוצאות. תוצאות חיים. ومعنى מועף ביעף معلوّ فى العلوّ يعنى انه رآه مستعليا فى الجوّ إمّا لارتفاعه فيه على سبيل الطيران (وإمّا) لاستعلاء جسمه. ووزن מועף من هذا الاصل והיית מוצק. מוצאים. מועדים לפני היכל יי. ووزن ביעף. ואדם ביקר:

الياء والعين والصاد כי יי צבאות יעץ[14]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق:

الياء والعين والراء יער וכל עץ בו. בעצי היער. וישנו ביערים. ויחשף יערות الشعراء[15]. אכלתי יערי עם דבשי. ביערת הדבש وهى الشهدة[16] التى فيها العسل. وكذلك قال فيه الתרגום בקינא דדובשא:

الياء والفاء والهاء מה יפית ומה נעמת. בכסף ובזהב ייפהו[17]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الياء والفاء والحاء ויפח חמס תתיפח[18]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومن هذا المعنى ויפח לקץ على زنة מנעי רגלך מיחף وعلى زنة ירח. فلما اضيف قيل ויפח חמס كما (قيل) וירחך לא יאסף עוד:

الياء والفاء والعين וחללו יפעתך. הופיע[19] מהר פארן. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الياء والفاء والتاء תנו לכם מופת[20]. את כל המפתים دليل ودلائل. ويقرب من هذا المعنى והיה יחזקאל לכם למופת اى دليل تستدلّون به وتمتثلون فعله كما قيل[21] ככל אשר עשה תעשו[22]. ومثله כי מופת נתתיך לבית ישראל. אמר אני מופתכם. ومثله ايضا כמופת הייתי לרבים اى دليل وقدوة[23] فى الخير كما قال ואתה מחסי עז. ومثله ايضا כי אנשי מופת המה وصفهم بالفضل والخير وانهم[24] قدوة فى الدين:

الياء والصاد والالف יצאת לישע עמך. הוציא יי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[25]. ويمكن ان يكون من هذا الاصل וצאצאי מעיך כמעותיו هو ناقص الفاء متضاعف وهو فى معنى ומוציאי מעיו שם הפילוהו בחרב. والاوثق والاحسن عندى ان تكون لفظة رباعيّة لانّى[26] لم اجد فى شىء من الافعال التى فاءها ياء ما تضاعف[27] العين واللام مع (سقوط) الفاء بل الفاء ثابت فى المتضاعف منه مثل ירקרק או אדמדם. وما لم يسمّ فاعله من الثقيل وهى מעמים הוצאה. מוצאות אל שרי מלך בבל. ولم يذكره ابو زكرياء ولا استلحقنا[28] نحن عليه فى المستلحق: ومعنى

---

[9] R. למא כאן ולא עוזר למו: ומעני גיר הדא הגבוהים. [10] R. g. ويلغبون. [11] R. ويلغبوا. [12] R. g. ويتعب; another gloss (MS. וייעף) ועיף [المقلوب] وهو من اللفظ المقلوب ... ضعف وت... ولكنها هنا ضعف وعطش محض اللفظة لغب. [13] R. وهذا. [14] R. g. رأى ومشورة. [15] O. אלשעארי; R. אלשערי. [16] R. الشمعة. [17] R. g. يحسّنه. [18] R. g. تفوّه وهو حدوث الكلام; معنى هذا اللفظ التلويح. [19] R. g. وفسّر فى קול בת ציון תתיפ[ח] اصوات جماعة ציון...ותצור ונמאד אללפט... another gloss (MS. ולוח) وفسّر فى הופיע لوّح. وفسّر فى יפעתך جوهرتك يريد نفسه. والضياء. [20] R. g. برهان وبراهين. [21] R. قال. [22] R. עשיתי תעשון. [23] Corrected in O.; orig. לקדוא. [24] R. ומנהם. [25] R. g. ومنه הוציא יי צדקותינו والجمع ظهور واخراج. [26] O. לאן. [27] So both MSS. [28] R. استلحقناه.

اخر لم يذكره ابو زكرياء ויוציאוהו לחרשי העץ تفسيره وفضّوه بالضاد المعجمة اى فرّقوه ووزّعوه والعامة تقول فى مثل هذا فسّوه بالسين. ومثله ויוצא מנחם את הכסף על ישראל *حطّ عليهم غرمة[29]: ومعنى ثالث لم يذكره ابو زكرياء *فى יצא[30] [יצא] נא אבי ואמי معناه يمكث ويلبث ويقيم. ومثله טוב בתי כי תצאי עם נערותי. ومن كلام الاوائل فى פרק באיזה צד من מסכת ברכות שניהם לא הוציאו שבת[ם] اى لم يمكثا ولم يلبثا جمعتهما تلك بل ماتا فيها. وربما كانت هذه اللفظة[31] من المعنى الثانى على الاتّساع. وربما جاز فى לא תצא כצאת העבדים معنى المكث اى لا تمكث الى تمام سبع سنين كما تمكث العبيد بل تخرج قبل ذلك امّا بفكّها وان كره مولاها[32] وامّا نبات شعرتين فى اىّ زمان اتّفق ذلك من عمرها ومن جملة السبع سنين. وهذا المعنى سوى المعانى التى تضمّنها الاثر الصحيح. وقد يقال *فى ויצא בן אשה ישראלית انه مثل[33] יצא נא אבי ואמי:

الياء والصاد والباء אתה הצבתה כל גבולות ארץ. יצב גבולות עמים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه (نحن) فى المستلحق. وذكرنا فى יצב גבולות עמים وجها زائدا على ما ذكره ابو زكرياء فيه[34]. ومن هذا الاصل وهذا المعنى מצב פלשתים. אנשי המצבה[35] [وهم القوم] الذين يقفون فى الردّ فى وقت القتال يدلّك على ذلك قوله המצב והמשחית חרדו גם המה يريد اصحاب الردّ والمغيرات:

الياء والصاد والجيم הציגני כלי ריק. והצגתיה כיום. אציגה נא עמך. ויצג את המקלות. ויציגם לפני פרעה. הציג על הארץ. מציג את גזת הצמר. وقد يمكن ان يكون هذا الفعل من ذوات النون[36]:

الياء والصاد والعين ואציעה שאל. תחתיך יצע רמה. קצר המצע معناه بسط وفرش. ויבן על קיר המזבח יציע روشن والاشتقاق واحد. وقد ذكرنا هذا الباب فى المستلحق. وقال الתרגום فى היציע. זיזא. ووجدت فى شروح للגאונים[37] لقول الתלמוד זיז قال الתרגום יציע זיזא והזיזין הן הקורות היוצאות מן הקיר לחוץ[38]:

الياء والصاد والقاف ויצק עליה. לא יצק עליה. הם מגישים אליה והיא מוצקת[39]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق ونبّهت هناك على اشياء وهم فيها ابو زكريا فى هذا الباب وعلى طيّه لمعنى اخر فى جملة هذا المعنى. وذلك[40] المعنى هو יצקם המלך. יציקים ביציקתו. לצקת את אדני הקדש. ויעש את הים מוצק الذى معنى لجميع تذويب وافراغ لا تفريغ: واعلم ان تفسير בצקת עפר למוצק عند تذويب التراب فى المذوب وليس مثل ויעש את הים מוצק الذى هو مذاب مفرغ اى مفعول والاول اسم الآلة التى يفرغ فيها. ومن هذا المعنى דבר בליעל יצוק בו. وفى هذا الاصل فعل ذاتى خفيف من هذا المعنى الاول وهو ויצק[41] דם המכה. وجائز ان يكون من هذا المعنى الثانى فيكون تفسيره وسال:

الياء والصاد والراء מי יצר אל. וייצר[42] יי אלהים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق. وربما كان من هذا المعنى יוצר גובי ويكون تفسيره خلق من الجراد اى جمهور كثير منه. ومن هذا المعنى כי יצר לב האדם. וכל יצר מחשבות לבו وهو ما يختلقه الفكر ويبدعه الخاطر. ومثله יצר סמוך תצר שלום שלום يقول اللّهمّ احفظ الخاطر المستند اليك وسلّمه تسليما:

الياء والصاد والتاء ותצת בסבכי היער. באש יצתו فاء الفعل مندغم فى الصاد كما عرض فى ובמקבות יצרהו، الثقيل למה הציתו עבדיך. הנני מצית בך אש. قد ذكرت هذه الالفاظ بغاية من البيان فى المستلحق فليلتمس ما قيل فيها من هناك. وانا امّيل الى كونها من هذا الاصل منّى الى كونها من ذوات النون وان كان غير ممتنع كونها من ذوات النون. وانما *ذهبت بها[43] هذا المذهب لانّى استحسن واستصوب (ان يكون) אציתנה יחד مقلوبا من יצת وشدّة التاء فى יצתה للوقوف. والانفعال ונצתה חמתי במקום הזה فعل ماض (فى موضع) المستقبل. אשר היא נצתה בנו منفعلة وهذا شاذّ عن الاطّراد. فقد بيّن ابو زكرياء فى باب אסף فى المقالة الاولى من [كتاب] حروف اللين ان נפעל الקמץ الذى معناه منفعل اذا لحقته تاء التأنيث لم يكن العين منه ابدا الّا ممدودا[44] بالקמץ متّصلا كان او منفصلا فكان (الوجه) على هذا فى אשר היא נצתה בנו ان يكون على مثال והנצבה לא יכלכל. כל גבעה נשאה

---

[29] R. .وزّع عليهم الغرامة [30] R. .وهو [31] R. .الالفاظ [32] Corrected in O.; orig. ואמא דלך אבוהא; R. .אביהא [33] R. .ان...ישראלית مثل [34] R. g. .كلّه انتصاب ووقوف ومواقف [35] R. .תחת המצבה [36] R. g. .كلّه وضع وحطّ وايداع [37] R. .الגאונים [38] R. g. .روشن ورواشن [39] R. g. .صبّ وانصباب وهو التفريغ لا تذويب [40] O. adds אן. [41] R. g. .وسال [42] R. g. .وخلق [43] O. .كتبت فيها [44] R. .مشدودا

فخفّف الקמץ [منه] كما خفّف ايضا من נחבאים במערה. נבאים כן. אתם נטמאים. הנמצאים בתוך העיר. وقد كنّا نقول في נצתה انه فعل ماض مثل אשר נתכה בנו لولا اقتران היא به اعنى لولا انّ اللفظ אשר היא נצתה בנו ولم[45] يكن אשר נצתה בנו بلا היא مثل אשר נתכה בנו وهذا اللفظ ادلّ على الحال منه على الماضى[46]. وربما كان مثله והעיר נתנה ביד הכשדים. وايضا קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים[47]:

اليا والقاف والباء גרן ויקב. המן הגרן או מן היקב معروف[48]:

اليا والقاف والدال ותיקד עד שאול תחתית. יקד יקוד כיקוד אש. قد ذكر في كتاب حروف اللين. والفاعل[49] من هذه البنية الخفيفة אש יוקדת وهو مما ضيّعه ابو زكرياء ولم نستلحق نحن في المستلحق. ولنا في المقالة الثالثة من كتاب التشوير كلام طويل في תיקוד בו وفي كل ما اشبهه من هذه البنية (الثقيلة) معاندة منّا لمن اراد ان يجعلها من البنية الخفيفة اذ لم يفهم معنى كلام ابى زكرياء[50]:

اليا والقاف والهاء الظاهرة ולו יקהת עמים. ותבוז לקהת אם قد فسّرنا هتين اللفظتين تفسيرا بيّنا في اخر المقالة الثانية من كتاب التشوير وقلنا انّ ترجمة[51] יקהת يقهة اى طاعة وهو مجانس لقول العرب ايقه الرجل على زنة اخرج بمعنى اطاع. وترجمة[52] قوله ותבוז לקהת אם وتزدرى بيقهة الامّ اى تستخفّ بطاعتها. واسكنت ياء ליקהת אם وحوّلت[53] حركتها على اللام كما صنع في ياء בנות מלכים ביקרותך[54] في قراءة בן נפתלי وهكذا يصنع בן נפתלי في كل ياء محرّكة بחרק يكون قبلها שבא[55] مبتدأ به[56] اعنى انه يسكن الياء ويحول الחרק الى ما قبلها. وذلك في مثل ליראה את השם. ליזרעאל. ביזרעאל وما اشبه ذلك فانّه يقرأ ליראה بחרק تحت اللام. ליזרעאל بחרק تحت اللام. ביזרעאל بחרק تحت الباء. وامّا اشتداد قاف יקהת עמים. לקהת אם فليقوى الاعتماد عليها كيلا[57] تشتبه بالكاف وهو المذهب في اشتداد قاف ביקרותיך وقاف אם יקרך עון وغيرها. وقد بيّنّا هذا المذهب باكثر من هذا في كتاب اللمع وفي المقالة الثانية من كتاب التشوير. وترجمة ולו יקהת עמים واليه يقهة[53] الامم اى طاعتهم وانقيادهم:

اليا والقاف والميم ומחיתי את כל היקום هو [عندى] مقلوب من اصل קם יקום والياء التى فاءه هى العين في קם יקום ووزنه פעול على زنة שאור לא ימצא وهو في الاصل עפול لانّ الياء [هى] العين في الاصل. ولو جاء على اصله لكان קיום فقدّمت الياء على القاف والשרק في היקום مكان الחלם:

اليا والقاف والعين והוקענום לי״י. ויוקיעום[59] בהר. قد ذكر في كتاب حروف اللين. وقال الתרגום في והוקענום ונצלובינון: وربما جاز ان يكون ותקע[60] נפשי מעליה من هذا الاصل في معنى اخر. وقد ذكرنا نحن في المستلحق في باب القاف والعين المضاعف كل وجه[61] يجوز ان يقال (في) ותקע נפשי מעליה. פן תקע נפשי. כאשר נקעה נפשי فليلتمس ذلك من ثم[62]:

اليا والقاف والفاء ויהי כי הקיפו ימי המשתה على زنة הציבו משחית. הקיפוני כארי. כי הקיפה הצעקה. הקף את העיר: وجائز ان تكون هذه الالفاظ من ذوات النون *على زنة הפילה. הפילו. הפיל[63]:

اليا والقاف والصاد וייקץ נח מיינו. וייקץ[64] יעקב משנתו. וייקצו מזעזעיך (قد ذكر في كتاب حروف اللين في וייקצו מזעזעיך[65]) الياء في וייקצו موقّفة[66] دالّة على انّ بعدها ياء وهى فاء الفعل. قال ابو الوليد والياء عندنا غير موقّفة والמסורת عليه לית כותיה וחטף. ولنا نحن فيه كلام في حرف القاف:

اليا والقاف والراء מה יקר חסדך אלהים. תיקר נא נפשי. قد ذكر هذا المعنى في كتاب حروف اللين: واعلمّ انّ מה יקר חסדך קמץ الياء والقاف. فالاقرب عندى ان يكون صفة مثل הנה מה טוב ומה נעים. מה רב טובך

---

[45] R. ولا. [46] O. אלמצי. [47] R. g. تأجيج واشعال وتوقّد. [48] R. g. الحفرة التى يصير اليها العصير او هو المعصرة. وقد فسّر فيه تغار وهى الاناء. [49] O. والافعال. [50] R. g. الجميع وقود وتوقّد. [51] Orig. in O. תרגומה. [52] O. פתרגומה; corrected פתרגמה. [53] R. والقيت. [54] R. בקרותיך. [55] R. בא. [56] R. بها. [57] R. فلا. [58] So both MSS. in all places; R. g. وهو راى الתרגום لقوله ישתמעון. [59] R. g. صلب وشنق. [60] R. g. كراهة وبغضة. [61] R. continues ان. [62] R. g. ותקע כף ירך زواغ ونشوز. [63] R. עלי תפלה הפילו; R. g. احاطة ودور. [64] R. g. استيقاظ وانتباه.
[65] The words added from O. are not in the Heb. transl. [66] Repeated in R.

وما اشبه ذلك الّا انّه عند ابى زكرياء فعل ماض والدليل على انه عنده كذلك نسق كلامه اذ يقول מה יקר חסדך אלהים. מאשר יקרת בעיני. ולי מה יקרו רעיך. אל תיקר נפשי فأتى بالفعل الماضى ثم بالمستقبل على الرتبة. ثم قال (والصفة) יקר מחכמה ומכבוד. וירח יקר הולך קמוץ على زنة חכם ורשע فهذا برهان قاطع على انه عنده ماض وفتح ايضا. فلو ظنّه קמץ القاف وعلى انه عنده فعل ماض لبيّن ذلك لكنّه عنده فتح وهذا منه وهم. وما ابعد انا كونه[66] فعلا ماضيا وعلى انه קמוץ القاف ويكون المراد فيه التفخيم كما ذكرت فى נזהר الماضى وغيره مثل ושם שפט את ישראל الذى هو كلّه קמוץ: ثم قال ابو زكرياء فى هذا الباب والاسم אדר היקר קמץ وان اضفته كان פתח. ואת יקר תפארת גדולתו وهو اعنى ואת יקר קמוץ بلا شكّ وما المراد فيه[67] غير التفخيم ومذهبهم فى اكثر هذه التفخيمات التعظيم لذلك الشئ المفخّم فعوّل ابو زكرياء فى هذا (على) القياس ولم يستثبت[68] ما هو مقيد فى الكتاب. وهذا مما فاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق: ومن هذا المعنى בנות מלכים ביקרותיך تفسيره فى جملة كرائمك. وقد بيّنّا هذا غاية التبيين فى اخر المقالة الثانية من كتاب التشوير: ومن هذا المعنى (ايضا) אשר יקרתי[69] מעליהם ونحن فيه على مذهب התרגום: وفى هذا الاصل معنى اخر مشتقّ من هذا אבנים יקרות ליסד הבית يريد كبارا ثقالا. ومن هذا قيل للسحاب المثقّل بالماء المتراكم יקרות וקפאון (وهو صفة مقام) الموصوف كانّه قال עבות יקרות: وامّا וקפאון فهو الماء الجامد فى السحاب اعنى البرد. وتلخيص المعنى *لم يكن[70] ضياء ونور بل ظلمة (السحاب)[71] المتراكم (المثقّل) بالماء وجموده[72]:

الياء والقاف والشين יקשתי לך וגם נלכדת. פן תוקש בו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وواحد כשך יקושים[73]. וכצפור מיד יקוש وهو اسم. والصفة מפח יקוש:

الياء والراء والالف ולא ירא[74] אלהים. ויירא ויאמר. כי יראוני העם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وامّا ומעם נורא מן הוא והלאה. מארץ נוראה فمعناه عندى نازح ونازحة[75]:

الياء والراء والدال וירד יי. והורדתם[76] את אבי. הנה ירוד ירדנו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن *استعمال العبرانيين[77] ان يصرّفوا هذه اللغة فى غير الهبوط ايضا بقولهم ואלכה וירדתי אל ההרים بمعنى ועליתי. وايضا לא *ירד עמנו במלחמה بمعنى ולא יעלה[78] עמנו على ما قال אכיש: ويمكن ان يكون וירדתי על ההרים فى معنى והלכתי اى اتجوّل على الجبال مجانسا لقولهم כבהמה בבקעה תרד الذى هو بمعنى תהלך كما قال فيه התרגום כבעירא די במישרא מדברא[79]. ومن هذا المعنى ושלשת תרד מאד:

الياء والراء والهاء ירה בי. ויורו המורים[80]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا אשר הורהו[81] יהוידע הכהן. ויורני ויאמר לי: وذكر فيه ايضا יורה[82] ומלקוש. את המורה לצדקה: ومثل هذا عندى[83] ולא יכנף עוד מוריך. והיו עיניך רואות את מוריך. وتلخيص ذلك انهم كانوا فى قنط من اجل قحط كان نالهم كما قال ונתן יי לכם לחם צר ומים לחץ الذى تقديره كما قلت فى كتاب اللمع ואם נתן יי לכם לחם צר ומים לחץ فبشّرهم بالرخاء وصلاح الحال وكثرة الرواء كقوله لهم ולא יכנף עוד מוריך اى فلا ينحجب عنك الغيث ولا يتوقّف دونك بل تلاحظه وتباشره. الا تراه يقول ונתן מטר זרעך אשר תזרע והאלפים והעירים עבדי האדמה והיה על כל הר גבוה. والياء فى מוריך ليست علامة جمع بل هى زائدة كزيادة الياء فى ירעה מקניך على ما [هو] عليه كل מלא. الا تراه يقول ולא יכנף עוד מוריך بالانفراد[84] وكذلك ירעה بالانفراد ايضا. ومثلهما مما جاء بالياء وبالانفراد והיה מחניך קדוש. وحقّ الكلام ان ينتظم على ما اصف ונתן לכם יי ונתן מטר זרעך והאלפים והעירים והיה על כל הר גבוה ואזניך תשמענה דבר ثم سائر القول. وهذه الواو[85] التى فى ונתן לכם יי التى אם مضمرة بعدها هى مثل واو ואמרו לי מה שמו [الذى تقديره ואם אמרו לי מה שמו]. ومثل واو ותמאן לשלחו الذى تقديره ואם תמאן

---

[66] R. انه. [67] O. به. [68] R. יסתתב. [69] R. g. الجميع وقاروعزّة. [70] O. لا يكون. [71] MS. סחאב. [72] O. وجمود. [73] R. g. وهق وصيد وتعلّق. [74] R. g. خوف. [75] R. g. وقيل انه من المعنى الاول. [76] R. g. ورود وانحدار. [77] R. استعمالهم. [78] R. תעלה . . . תרד. [79] R. g. سياقة. [80] R. g. نشب ورشق. [81] R. g. ادلال ودلالة وفتوا. [82] R. g. وسمىّ هو المطر. [83] R. المعنى. [84] O. has in all passages באלאפראד, which the later hand corrects into באלאנפראד; R. has here only באלאפראד. [85] R. אלקול.

לשלחו. وقد احضرت فى كتاب اللمع من هذه الواوات جمهورا:

الياء والراء والحاء עשה ירח[86] למועדים. וירחך לא יאסף معروف: בירח האתנים. גרש ירחים[87]. בירחי קדם. תרגום חדש:

الياء والراء والطاء כי ירט הדרך. ועל ידי רשעים ירטני على زنة מי יתנני כירחי קדם. במקבות יצרהו فخفّفت الراء. وقد ذكرت فى المستلحق بابين من هذا: واعلمْ انّ ירטני على الوجه الذى ذكرته فى المستلحق شاذّ عن باب יפעל بغير واو المدّ كشذوذ ותננהו ויצרהו عنه على ما ذكرته فى باب التصريف من كتاب اللمع. واقول هنا انه جائز ان يكون المستقبل من כי ירט הדרך ירוט على مثال[88] נאות לכם. فيكون على هذا ירטני على واجبه مثل ישמרני وليس يكون شاذّا مثل יתננהו ויצרהו[89]:

الياء والراء والكاف ירך וכתף. ירך יעקב. תחת ירכו. ממתנים ועד ירכים ورك واوراك: ירך המזבח. וירכתים ימה. ולירכתי המשכן. ירכתי לבנון. וירכתו על צידון جانب وجوانب وجهة وجهات وزاوية وزوايا. ירכה וקנה[90]:

الياء والراء والعين נפשו ירעה לו. قد ذكرت هذه اللفظة[91] فى كتاب حروف اللين ولم تفسّر *ولم يبيّن[92] فيها [شيء]. وهو عندى من معنى על כן חלוצי מואב יריעו. ויריעו כל בני אלהים لا من اصله على معنى קירות לבי הומה לי לבי. وذلك انّ عين ויריעו التى هى الياء انقلبت فاء فى ירעה לו كما انقلبت عين ישיבני فى אם ישוב. وكما انقلبت فاء תשבו عينا فى אם תשוב: وهى تحتمل ايضا وجها اخر وهو ان *تكون مجانسة[93] للفظ العربى وهو قولهم للجبان الضعيف ورعا والفعل منه ورع على زنة كرم فيقول عنهم انهم ضجّوا وصاحوا [عند ما ورعوا] وانجحموا عن مقاومة *ما دهمهم[94] من العدوّ. وترجمته فلذلك محتزمو[95] מואב يضجّون اى ورعت نفوسهم اى انجبنت: ومن هذا الاصل ירע שריד באהלו وهو محتمل لهذين الوجهين: נוטה שמים כיריעה. יריעות עזים شقّة وشقق:

الياء والراء والقاف ירק ירק[96] בפניה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكرنا نحن فى المستلحق [לגן ירק[97]]. ואחר כל ירוק ידרוש مع[98] נהפכו כל פנים לירקון وقلنا فيهما انهما محتملان[99] ان يكونا (اسمين وان يكونا) صفتين. وزدنا هنا ולא נותר כל ירק בעץ ومعناه خضرة[1] وترجومه כל ירוק באילנא. وجائز ان يكون כל ירק [ירוק] مثله: وامّا כירק עשב. את כל ירק עשב فهما مثل ארוחת ירק وان كانا مضافين الى עשב وهما هما[2]. وقد بيّنّا فى كتاب اللمع استجازة العبرانيين لمثل هذا كما قالوا מישיני אדמת עפר وغيره(. ومثلهما ايضا ירק לא היה). وايضا כלחך השור את ירק השדה. واشتقاق هذه الالفاظ كلّها واحد: בירקרק חרוץ باصفر الذهب. وكذلك فسّر فى قول الاوائل رعمّ מאני דקוניא *חיורי ואוכמי שרו יורקי[3] אסיר انها الصُفر. وقد قال ذلك ايضا רב סעדיה رعّة فى تفسيره צו[4] את אהרן. ويصلح ان يكون ונהפכו כל פנים לירקון[5]. من هذا المعنى. وكذلك ירקרקות או אדמדמות:

الياء والراء والشين ויירש ישראל. את יורשיו. את אשר יורישך. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا معنى ثان وهو והוריש גוים גדולים ועצומים. ואם לא תורישו: وذكر هناك فى هذا المعنى ثقيل اخر وهو ייֵרש הצלצל. ولم يذكر هناك فى هذا المعنى فعل خفيف على وجوده ووضوحه وهو ובני עשו יירשום וישמידום [فانّ יירשום مثل וישמידום]. والمصدر منه לרשת אתם מפניך [ومعنى ذلك لاستئصال[6]. ولا يصلح ان يكون לרשת אתם מפניך] من معنى ירושה لانّ معنى ירושה لا ينتظم مع מפניך ولا مع מפניהם. وقوله هنا מפניהם ينوب عن وقوعه ايضا مع יירשום فكانّه قال ובני עשו יירשום מפניהם וישמידום מפניהם: ومن هذا المعنى ايضا והיה אדום ירשה. והיה ירשה שעיר אויביו. ومنه ايضا והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה كما قال عنها אנכי אורישם מפני בני ישראל: ومنه ايضا הנה יי יורישנה

---

[86] R. g. قمر. [87] R. g. شهور. [88] R. زنة. [89] R. g. الكلّ تورّط. [90] R. g. قيل ارجلها. [91] O. الالفاظ. [92] O. ولا بيّن. [93] O. يكون مجانسا. [94] O. مهدهمتهم ; R. מא דמתהם. [95] O. אתחזמוא. [96] Gloss in O. adds ירקרק. R. g. بصق بصاقا. [97] R. g. خضر. [98] O. מע (معناه). [99] O. يحتملان. [1] So R.; O. orig. אלקצ̇רה, corrected אלכצ̇רה. [2] O. ומאהמא. [3] O. חיוארי ואוכאמי. [4] O. לצו. [5] A later gloss in R. ירוק שעל פני המים كز(?) الماء. [6] This word is supplied from the Heb. transl., which has ועניינו לעקור.

وايضا مבמנו יורישנו معنى[5] لجميع الاستئصال[6]: وذكر في كتاب حروف اللين ايضا [יי מוריש[7] ומעשיר]. פן תורש[8] אתה וביתך وفي (بعض) نسخة פן אורש ונגבתי [وهذا هو] الذي يليق بهذا الموضع[9]: فليس يبعد ان يكون פן תורש من معنى והיה אדום ירשה اى كيلا تهلك وتتلف: ومن هذا الاصل תירש ויצהר على زنة תינוק (ותלבושת) الّا انّ תינוק صفة وתירש اسم المصطار كما قيل כאשר ימצא התירש באשכול:

الياء والشين להנחיל אהבי יש كفاية. יש דרך ישר. יש[10] מפזר ונוסף עוד. יש[10] בוטה כמדקרות חרב. ויש[11] אשר יהיה הענן معناه الشيء الذي يقع قليلا وترجمته ربّ كذا وكذا وربّما كان كذا وكذا (وهو الشيء الذي يجئ على النادر)[12]: ويقع ايضا على الوجود وثبات حقيقة الشيء فيكسا عند الترجمة من اللفظ حسب ما يصلح له ويليق به في[13] موضعه كقولك (في ترجمة) היש את לבבך ישר أانّ[14] قلبك قويم كقلبي[15] اى هل هذا موجود وهل هو حقّ. ויאמר יהונדב יש ויש فقال יהונדב اى (انّ) اجل ونعم. ויש תנה את ידך فان كان حقّا فاصنعْ كذا وسأفسّر תנה את ידיך في موضعه. وقد فسّرته قبيلا في باب الياء والدال من[16] هذه المقالة. אם ישנו עשים חסד ואמת ان كنتم صانعين اى ان كان هذا الصنع موجودا منكم. ومثله אם ישך משלח את אחינו. אם ישך נא מצליח דרכי. כי את אשר ישנו. יש גאל קרוב ממני انّ فكّاكا[17] معتقا اقرب منّى اى انّ هذا موجودا حاضرا. وهذا مثل ما يقوله اصحاب المنطق انّ جواهر[18] وانّ اعراضا:

الياء والشين المضاعف זקן וישיש[19] [גם ישיש בנו]. בישישים[19] חכמה. قد ذكر في كتاب ذوات المثلين:

الياء والشين والباء ישב בארץ כנען. עוד אושיבך באהלים. וישבו טירתם בך. قد ذكر هذا في كتاب حروف اللين[20] ونبّهنا في المستلحق على وهم وقع في الباب:

الياء والشين والحاء וישחך בקרבך. שחי ונעברה. قد ذكرنا هذا في المستلحق ببيان[21]:

الياء والشين والطاء מאשר יושיט לו המלך. ויושט המלך לאסתר. قد ذكرناه في المستلحق وهو مثل قول الترגום ואושיט ידיה[22]:

الياء والشين والنون ישנתי אז ינוח לי. ויישן ויחלם שנית. ותישנהו על ברכה. قد ذكر هذا المعنى في كتاب حروف اللين ونبّهنا نحن في المستلحق على ما وجب التنبيه عليه مما شككناه على ابى زكرياء: وذكر ايضا في كتاب حروف اللين ואכלתם ישן נושן[23]:

الياء والشين والعين כי הושיע יי. יושיע ציון. הושיענו יי אלהינו. قد ذكر هذا الباب في كتاب حروف اللين ونبّهنا في المستلحق على وهم وقع لابى زكرياء فيه[24]:

الياء والشين والراء לאשר ישר בעיני. ולא ישרו בעיניו. אולי יישר בעיני האלהים. כל פקודי כל ישרתי. ייישירו נגדך. ובישרת לבם. בשלום ובמישור. قد ذكر هذا الباب في كتاب حروف اللين. بعض هذه الالفاظ في معنى الحسن والاستحسان (مثل לאשר ישר בעיני. ולא ישרו בעיניו. אולי יישר). وبعضها في معنى الاستقامة مثل ייישירו נגדך. בשלום ובמישור ولم ينبّه ابو زكرياء على هذا. ومن معنى الحسن قوله צור המישור. ומשפט בא אל ארץ המישור. ويكون مشتقّا من כגל ישרה. وعنه قيل חשבון וכל עריה אשר במישור[25]:

الياء والتاء والدال ליתר תשלחנה. תמוש היתד. אם יקחו ממנו יתד. וכל היתדות[26]. את יתדות המשכן:

الياء والتاء والميم כל אלמנה ויתום. יתומים היינו[27]:

الياء والتاء والراء ויותר לראי השמש. מה יתרון לאדם. ומותר האדם. אל תותר. הותר בני תמותה. قد ذكر هذا المعنى في كتاب حروف اللين وبيّنّا نحن في المقالة الثالثة من كتاب التشوير معنى قول ابى

---

[5] Both MSS. אלמעני. [6] R. g. والقرض. [7] R. g. مفقر. [8] R. g. تفتقر. [9] R. g. ורأيت לא יירשך זה. נתתיה ירושה وهى الإرث والوراثة: ورأيت ايضا מורשי לבבי وفسّر فيه نياط وهو العلاقات. [10] R. g. موجود. [11] R. g. وربّما. [12] The words added from O. are not in the Heb. transl. [13] O. الى. [14] R. אן. [15] R. مثل قلبى. [16] R. فى.
[17] R. פכאנה. [18] Both MSS. גואהרא. [19] R. g. كهل وكهولة. [20] R. g. اقامة وسكنا. [21] R. g. خضوع وذلّة.
[22] R. g. مدّ القضيب او اليد. [23] R. g. نوم وسنة. [24] R. g. غياث وفرج. [25] R. g. فسّر فيه سهل وهو مرج.
[26] R. g. اوتاد. [27] R. g. يتيم وايتام.

זכריاء: ويمكن ان يكون אל תותר فعلا ثقيلا على
مثال זכר מלחמה אל תוסף: ومن هذا المعنى על כן
יתרה עשה. وايضا על כן יתרת[28] עשה אבדו ومعناه
*انّ عظم ما كسب[29] يتلف ويبيد: وذكر فى كتاب
5 حروف اللين ايضا יתר הנזם[30]. ויותירו אנשים ממנו.

والمستقبل من هذا الثقيل ולא נותר בו ووزنه נפעל
بِصَرى الّا انّه جاء بالفتح كما جاء זכר מלחמה אל תוסף
بِفتح مكان צרי ايضا ووزنه תפעל مستقبل من הוסיף:
כוננו חצם על יתר وتر القوس: יתרים לחים. ואת מיתריהם
اطناب وهى حبال[31] السرادق: 5

⁘ تمّ حرف الياء بحمد الله ⁘

---

[28] R. g. الجميع فضلة وبقيّة. [29] R. ما عظم وكسب. [30] O. הנסם. [31] O. الحبال.

المقالة الحادية عشرة من كتاب الاصول من حرف الكاف

الكاف والالف والباء ואני עני וכואב. בהיותם
כואבים. אך בשרו עליו יכאב. גם בשחק יכאב לב. גדל
הכאב. ואתם תצעקו מכאב לב. אם יש מכאוב כמכאובי.
والثقيل المتعدّى כי הוא יכאיב ויחבש. וקוץ מכאיב.
5 وقيل على الاتّساع וכל החלקה הטובה תכאיבו אבנים[1]:

الكاف والالف والهاء הכאות לב צדיק. ונכאה לבב
למותת. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[2]:

الكاف والمضاعف والباء כוכב אלהיכם. ואת הככבים.
وقد يسمّى الملك כוכב على سبيل التعظيم والتشريف
10 كما قيل דרך כוכב[3]:

الكاف والباء والدال כי כבדה מאד יד האלהים
שם. וחטאתם כי כבדה מאד ثقلت *اى عظمت[4]
واشتدّت وصعبت. والمستقبل من هذا ותכבד המלחמה
אל שאול. תכבד העבדה. ויכבד לב פרעה. ومنه כבד
15 לב פרעה. כי כבד הרעב. מספד גדול וכבד عظيم[5].
ومثله כי כבד ממך: والثقيل הכביד את עלינו. הכבדתי
את לבו. ויכבד פרעה את לבו. وثقيل اخر ולמה תכבדו
את לבבכם כאשר כבדו: ومعنى اخر من الثقل[6] ועיני
ישראל כבדו מזקן ثقلتا اى ضعف حسمها[7]. ومثله
20 ולא כבדה אזנו משמע. ואזניו הכבד. וינהגהו בכבדת.
וידי משה כבדים: ومعنى اخر منه ايضا כי כבד עליו
ונלחו فعل ماض. والمستقبل מחול ימים יכבד. כבד אבן
ונטל החול. ואת הכבדה[7] לפניהם. والفرق بين هذا
الثقل والثقل المتقدّم انّ هذا الثقل كمّيّة والثقل
25 المتقدّم كيفيّة: ومعنى اخر من الثقل مشتقّ من

هذا כבד מאד במקנה مثقّل جدّا بهذه الاشياء لكثرتها
عنده. وقيل على المجاز כמשא כבד יכבדו ממני اردتُ
יכבדו فقط: ومعنى اخر ايضا כבד מאד לפניו לא היה
כן ארבה اى كثير غزير. ومثله מקנה כבד מאד. את
5 העם הכבד הזה. באין *מעינות נכבדי[8] מים. والافتعال
من هذا [התכבד[9] כילק. התכבדי[10] כארבה امّا] התכבד
فهو مصدر او امر لمذكّر وان كان من *جملة مخاطبة[11]
المؤنّث. فانّ هذا المذهب مستعمل كثيرا فى اللغة
اعنى (ان تخاطب) لجماعة المذكّرين مرّة بالتأنيث على
10 اللفظ ومرّة بالتذكير على المعنى (اى) من اجل انهم
مذكّرون. وامّا الواحد المؤنّث الذى تأنيثه حقيقى فانّه لا
يؤمر [اصلا] بلفظ الواحد المذكّر[12] ولا جرت عادة [اهل]
اللغة بذلك. وقد بيّنت هذا فى المقالة الثالثة[13]
من كتاب التشوير وقضينا هنالك على עמוד פתח
15 האהל انه مصدر [لا امر]: وامّا معنى هذا اللفظ اعنى
(התכבד כילק). התכבדי (כארבה) فهو على ما اصف.
اقول انه لما قال لهم מי מצור שאבי לך חזקי
מבצר عرّفهم انّ[14] تحصينهم على انفسهم لا يغنيهم
شيئا ولا يعصمهم من الهلاك ومن ظفر العدوّ بهم.
20 ذلك قوله لهم שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך
כילק התכבד כילק התכבדי כארבה. امّا قوله תאכלך
כילק (فبيّن) بذلك ضعفهم وقلّة منّتهم فى الدفع[15]
عن انفسهم شبيها بما فسّرناه فى باب שדד من
المستلحق فى قول[16] الكتاب ואסף שללכם אסף החסיל
25 כמשק גבים שקק בו. وامّا قوله התכבד כילק התכבדי
כארבה فانّه يريد به انّ هذا ما يلحقكم على انكم

---

[1] R. g. الجميع وجع وكآبة. [2] R. g. كيّ وضعف. [3] R. g. كوكب وكواكب. [4] O. وعظمت. [5] O. وعظم.
[6] O. الثقيل. [7] So both MSS. [8] R. עינות כבדי. [9] MS. התכבדי. [10] MS. התכבד. [11] R. من اجل مساعدة.
[12] R. continues الذى تأنيثه المذكّر. [13] So R. and the Heb. transl.; O. אלב׳. [14] O. אי. [15] R. אלרפע. [16] O. קולה.

كالجراد كثرة. والدليل على هذا قوله لهم הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי: ويحتمل ايضا قوله התכבד כילק התכבדי כארבה معنى اخر وهو ان يكون تعظّمى ما شئت
5 فانّما انت ضعيفة مهينة كالجراد: ومعنى اخر [ايضا] فى الاصل וכבדתו מעשות דרכיך. כי יבא דברך וכבדנוך. כי כבד אכבדך מאד. המכבד דוד את אביך. כי מכבדי אכבד. כבוד לאיש. ושמר תוכחת יכבד: وبنية اخرى فى هذا المعنى ثقيلة ايضا והכבדתים ולא יצערו: وفى هذا
10 المعنى بنية خفيفة יכבדו בניו ולא ידע. כל כבודה בת מלך פנימה صفة على زنة פרה אדומה. ومثله וישבת על מטה כבדה على عرش جليل. את כל הכבד הזה هذا الجلال: والانفعال[16] מה נכבד היום מלך ישראל فعل ماض لانّه فتح. והאיש נכבד منفعل لانّه قمين.
15 والجمع רבים ונכבדים מאלה. ונכבדיהם בחבלי ברזל. נכבדות מדבר בך. ועל פני כל העם אכבד. ואכבדה בפרעה. הכבד ושב בביתך: والافتعال ממתכבד וחסר לחם. والجميع فى معنى الجلال[17] والعظمة: למען יזמרך כבוד. ויגל כבודי. וכבודי לעפר ישכן סלה كناية عن
20 النفس. ومثله בקהלם אל תחד כבודי: יתרת הכבד[18]. עד יפלח חץ כבדו معروف:

الكاف والباء والهاء כפשתה כבו. וכבו את גלחתי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[19]:

الكاف والباء واللام בכבל רגלו. בכבלי ברזל[20]:

25 الكاف والباء والسين אל מסלת שדה כובס هذا خفيف. واكثر الباب ثقيل כבס ביין לבשו. וכבסתם בגדיכם. כבסי מרעה לבך. הרב כבסני. والفاعل וכברית מכבסים. وما لم يسمّ فاعله וכבס שנית: وامّا אחרי הכבס את הנגע فهو مصدر لافتعال ما لم يسمّ فاعله
30 واصله התכבס فادغم التاء فى الكاف وانما[21] جاز ان يستعمل من هذا الافتعال ما لم يسمّ فاعله لانّه متعدّ الى הנגע وهو اعنى הנגע مفعول به لوقوع[22] הכבס عليه الّا انّ هذه البنية غير مطّردة[23]:

الكاف والباء والعين מגן וכובע. וכובע נחשת. והתיצבו בכובעים[24]:

الكاف والباء والراء הן אל כביר. ירע[25] כבירים عظماء الناس واجلّاءهم. בבלי דעת מלין יכבר[26] يكثّر ويعظّم. יתן אכל למכביר هو صفة للاكل والمعنى ان
5 بالغيوث يجعل الله الطعام كثيرا. وهذه اللام هى اللام الداخلة على المفعولين وعلى المصادر وعلى الحال كما قد تبيّن فى كتاب اللمع. ومכביר على زنة רחם משכיל الذى هو صفة للرحم وليس هو فاعلا بل *ذا ثكل[27].
10 ومثل هذه البنية فى الاسماء תהרגו למשחית واللام فيه للغاية. כביר מאביך ימים اكبر من ابيك. כשאון מים כבירים كثيرة غزيرة كما قال بعده כשאון מים רבים. فقد تصرّفت هذه اللغة فى باب الكيفيّة وفى باب الكمّيّة كما قد بيّنّا فى גדולים *كما ان[28] تتصرّف
15 لغة العظمة فى البابين: כאשר ינוע בכברה فى الغربال. ومثله ועשית לו מכבר. وقيل فى פרה אדמה נשרפה חובטין אותה במקלות וכוברין אותה ويغربلون رمادها. وقيل فى שבת אין כוברין את התבן בשבת: ויקח את המכבר المخدّة. כביר העזים مخدّة المرعزّى[29]. כברת ארץ
20 ميل على ما يزعم اهل التفسير وهم يستدلّون على ذلك بقوله[30] בעוד כברת ארץ לבא אפרתה والمسافة (فى) ما بين الموضعين قدر ميل فى ما يقال: מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה قد هو[31] وقد كان. هذان الحرفان من حروف المعانى (اعنى כבר
25 العبرانى) وقد العرب يوجب[32] به ما الشىء. فقوله כבר הוא וכבר היה قول[33] موجب انّ من[34] قد كان من الامور فهو لا محالة كائن وما سيكون فهو لا محالة قد كان. ومثله ושבח אני את המתים שכבר מתו. מה שהיה כבר נקרא שמו. כי כבר רצה האלהים.
30 وايضا את אשר כבר עשהו. כבר היה לעולמים المعنى فيها كلّها التثبيت والايجاب[35] لما يخبر به عنه. وهذا هو مذهبى واعتقادى فى قوله בשכבר הימים הבאים הכל נשכח اعنى انه يثبت به قوله הכל נשכח والترجمة من اجل [ان] الجميع ينسا مع الايّام يريد العالم
35 *مع الجاهل[36]. وتلخيص اللفظ באשר כבר. فمعنى

16 O. والافتعال. 17 R. الاجلال. 18 R. g. الكبد. 19 R. g. طفئ وانطفاء. 20 R. g. الكبول والقيود. 21 O. واما. 22 O. وقع. 23 R. مشددة; R. g. الكلّ غسل واغتسال. 24 R. g. خِوَذ (so) اقباع. 25 O. רוע. 26 O. יכביר; R. מלים יכביר. 27 R. هو ثكلا; O. דו. 28 R. وكما. 29 R. المرعزّ. 30 O. من قوله. 31 O. והו. 32 R. وجب. 33 O. يقال. 34 So both MSS. 35 R. والايجاد. 36 O. ولجاهل.

באשר من اجل ومعنى כבר انّ المفتوحة الثقيلة. فכבר
هنا وان ترجم بانّ الثقيلة ولم يترجم[36] بقد الذى
هو للتثبيت والايجاب [فانّ انّ الثقيلة ايضا للتثبيت
والايجاب]. وفى المشנה אין קוראין מְעוּת אלא למי שהיה
5 מתקן מתחלה ונתעות כבר اى وتعوّج الآن. وهذا الحرف
وان فارق الترجمة الاولى فانّه هنا ايضا للتثبيت[37]
والتحقيق. الا[38] ترى انه يثبت له العوج فى وقته
ذلك[39]:

الكاف والباء والشين וכבשו אבני קלע ليس يريد
10 انهم יכבשו אבני קלע فتكون אבני קלע مفعولة بוכבשו
لكنّه لما قال عنهم ואכלו *וכבשו שבּהם[40] فى سرعة
نفوذهم وفى تدميرهم[41] لاعدائهم بـאבני[42] קלע فكانّ אבני
קלע عطف البيان. وهذا حسن جدّا من التشبيه فى
السرعة وفى[43] قوّة التدمير[44] ايضا: יכבוש עונותינו. ויכבשום
15 לעבדים ולשפחות. ומלאו את הארץ וכבשוה. הגם לכבוש
את המלכה. והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנותינו.
والانفعال ונכבשה הארץ. ויש מבנותינו נכבשות. والثقيل
מכל הגוים אשר כבש لجميع قهر وملك واستعباد واذلال:
(וכבש בזהב לכסא فسّر فيه درجة من قول المשנה עלה
20 לכבש.) وما يبعد عندى[45] ان يكون مجانسا للسريانى
الذى يقول فى וחשקיהם. וכבושיהון. وفى מחשקים כסף.
מכבשין כסף. والمعنى انّ[46] الكرسى كان مزيّنا بالذهب
مطليّا به كانّه قال וחשק[47] בזהב לכסא. فهذا مما اختاره
فيه: פיח הכבשן. כקיטור הכבשן الاتّون:

25 الكاف والباء والسين [ايضا] כבש בן שנתו.
כבשים בני שנה. וכבשה אחת בת שנתה תמימה. כי אם
כבשה אחת קטנה. שבע כבשות האלה حمل ونعجة. وقد
يقع [כבש] على الذكر والانثى. وقد بيّنّا هذا فى كتاب
اللمع من هذا الديوان ولا يستعمل اهل اللغة כבש الّا
30 فى ما لا يتجاوز[48] العام:

الكاف والدال כד קמח בכד. וכדים רקים. וכדה
על שכמה تفسيرها قلّة او جرّة: وامّا ותשבר כד על
המבוע فانّه[49] عندى اسم مستعار لكيس المرار اللاصق
بالكبد. واستعير للكبد ايضا اسم המבוע لانّه[50] ينبوع
الدم وهذا الكيس المذكور هو المستلب للمِرّة الصفراء[51]
من [دم] الكبد:

الكاف والدال والراء כמלך עתיד לכידור فسّر (فيه)
5 كالفلك المستعدّ[52] للاستدارة: ورأيت رأس[53] المتيבחה
الفيّومى رحمه الله يضيف[54] לכידור الى כדור אל ארץ
רחבת ידים وهو يفسّر כדור كالكرة ويجعل الكاف فيه
اصليّة[55] ويتبع فى ذلك سنن اهل المשנה كما قد ذكرته
عنهم فى حرف الدال والواو والراء: وربما كان כדור لغة
10 فى الكرة وترجمة[56] כמלך עתיד לכידור كالفلك العديد[57]
محيط بالكرة. والمعنى انّ هذه الشرائر تحدق به كاحداق
الفلك بالكرة. وهذا لعمرى معنى يمكن ان يستجزأ
به (ما) لم يحضرنا خير منه:

الكاف والهاء المضاعف (المعتلّ اللام) לא כהתה[58]
15 עינו. כהה תכהה. כהה הנגע. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين: وذكر فيه ايضا ולא כהה[59] בם: وامّا אין כהה
לשברך فهو من معنى ולא יגהה[60] מכם מזור وكان الكاف
مبدلة من جيم وهو اسم على زنة נאה ונאוה: واعلمْ انّ
ابا زكرياء ادخل כהה הנגע مع כהות לבנות مهملا ولا
20 يذكر فيه شيئا لا ان كان فعلا خفيفا او ثقيلا او صفة
مثل והיא כהה لكنّ معتبر رتبة كلامه يدلّ على انه
عنده واحد כהות לבנות لانّه ذكره وذكر بعده כהות לבנות
بعد ان ذكر[61] الفعل الماضى والمستقبل. ولقد كان واجبا
عليه [ايضا] تبيين وزن כהות לבנות فلم يفعل. فانا
25 مبيّن لك[62] هتين اللفظتين اقول انّ כהה הנגע فعل
ماض ثقيل اصله التشديد لولا مكان الهاء وليس يجوز
ان يكون صفة مؤنّثة للנגע مقدّمة عليه لانّ הנגע مذكّر
لا مؤنّث وانما هو فعل ماض اخبر به عن حال הנגע
كما قيل ايضا והנה הנגע עמד בעיניו. وامّا قول الكتاب
30 נגע צרעת כי תהיה באדם فانّ هذا التأنيث للצרעת لا
للנגע: ومن هذا الثقيل ايضا וכהתה לכל רוח وهذا مما
فاتنا ذكره فى المستلحق: وامّا כהות فانّه جمع והיא כהה
ويجب[63] ان يكون المذكّر כֵּהֶה على زنة על כל גאה ורם

---

36 O. ترجم. 37 R. للتنبيه. 38 R. אלי. 39 R. דאך. 40 O. וכבסו ושבההם. 41 Corrected in R. تغميرهم. 42 R. כאבני. 43 R. continues قوله. 44 Corrected in R. التغمير. 45 R. has عندى after يكون. 46 R. كان. 47 R. וכבש; R. g. طلّا (so). 48 R. يبلغ. 49 R. فهو. 50 R. انها. 51 O. الصفرة. 52 O. المعدّ. 53 R. لراس. 54 R. يصف. 55 O. אצליא. 56 O. ותרגם. 57 So O. and the Heb. transl.; R. كالملك العتيد. 58 R. g. معناه للخبو والطفوء والدمسة. 59 R. g. حسب المعنى (MS. יכויהם) ولم يخزهم وجماد اللفظة خبو وخمود. 60 R. g. دواء وشفاء. 61 R. دخل. 62 O. continues דלך. 63 R. ويجوز.

[كما ان مؤنّث על כל גאה يجب ان يكون גאה على زنة והיא כהה. والوجه فى גאה ורם] (ان يكون) على زنة היה דוה لولا الالف. والوجه فى והיא כהה ان يكون على زنة תזרם כמו דוה: والذى[64] اعتقده فى ادخال ابى زكرياء כהה הנגע مع כהות לבנות انّ ذلك غفلة منه لا غلط:

الكاف والهاء والنون הוא אשר כהן. וכהנו לי. ויכהן אלעזר[65]. לכהן לי هذا فعل ثقيل. وامّا והוא כהן לאל עליון. וגם הכהנים הנגשים אל יי فمن الفعل الخفيف ومعنى الجميع خدمة: ومعنى היה כהן לדוד. ובני דוד כהנים היו. ומידעיו וכהניו وزير ووزراء: واعلمّ انّ قوله לכהנו לי يحتمل ان يكون مثل לכהן לי وتكون الواو زائدة مثلها فى ואם יתקפו האחד وغيره ممّا قد ذكرناه فى كتاب اللمع. ويحتمل ايضا ان يكون ضمير אהרן على ان يكون تفسيره لاخدامه لى اى ليكلّف خدمتى ويعضد هذا المذهب قوله לקדשו לכהנו לי فيكون فى לכהנו לי من التعدّى مثل ما فى לקדשו:

الكاف والواو כה אמר יי. כה עשו אבותיכם هذا ما صنعوا وهكذا صنعوا. הנה כה מבטנו هذا ما عرض لمؤمّلينا[66] فكيف ننجو[67] نحن. وقد *نطق به[68] بالهاء على ما هو فى الخطّ وبزيادة كاف التمثيل والتشبيه. قيل ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה. ואם ככה את עשה לי. שככה לו[69] الهاء التى نطق بها واوا فى כה עשו אבותיכם نطقوا بها (هنا) هاء على حال ثباتها فى الخطّ اذ كان ذلك اخفّ عليهم مع زيادة الكاف: وربما كان فعلهم فى איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים *مثل ذلك اعنى[70] انّ واو איכה هنا[71] التى (هى) هاء فى الخطّ (قلبوها هنا هاء على ما هى فى الخط): وامّا قول الاوائل מעשה שהיה כך היה فهو على سبيل الحذف والاختصار[72]. ويكون ככה بمعنى كذلك كما قيل ככה לא תדע את מעשה האלהים اى כן לא תדע: שים כה נגד אחי ואחיך هنا. (כדרך יום כה וכדרך יום כה من هنا ومن هنا.) נלכה עד כה هناك. והנה לא שמעת עד כה حتّى الآن. ויהי עד כה ועד כה והשמים بين *كذا وكذا[73]: واعلمّ انّ איכה هى لفظة متركّبة[74] من אי التى للاستفهام ومن כה التى هى فى قوله[75] שים כה كما انّ איפה היתה ביסדי ארץ متركّبة من אי التى للاستفهام ومن פה ومعناهما جميعا سؤال عن مكان:

الكاف والواو والهاء כי תלך במו אש לא תכוה. מכות אש. כויה תחת כויה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[76]:

الكاف والواو والحاء גם כח ידיהם. כחי וראשית אוני. אם כחה אכלתי בלי כסף [.בכחו רגע הים معروف. وقوله אם כחה אכלתי בלי כסף] استعارة مكان[77] פריה كما قيل ايضا على سبيل الاستعارة תאנה וגפן נתנו חילם مكان פרים[78] والכח والחיל شىء واحد: והאנקה והכח الحرذون[79]:

الكاف والواو واللام וכל בשליש. אלפים בת יכיל. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستلحقنا عليه[80] فى (المستلحق) المتضاعف فى هذا المعنى (وهو) ומי מכלכל יום בואו. ונלאתי כלכל[81] على زنة ערער תתערער: ومن هذا הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ومعنى الاكثر حمل واطاقة ومعنى البعض كيل. وهو غير خارج عن الحمل لانّ معنى الكيل هو ان يحمل المكيول (فى المكيول) به والاطاقة ايضا تحت الحمل: ومن هذا المعنى (ايضا) רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה معناه فى هذا القول انّ مرض النفس اشدّ من مرض الجسم فانّ الجسم اذا مرض تحمّلت النفس مرضه واضطلعت به. وامّا النفس المريضة فما يطيق الجسم احتمال مرضها بل ينحل ويهلك فانّه وان كانت قوى النفس تابعة لمزاج الجسم فانّ النفس اشدّ احتمال لمرض (الجسم من احتمال الجسم لمرض) النفس: واستلحقنا هناك (ايضا) معنى اخر وهو כן אכלך. להכיל למען ברק الذى هو افناء واهلاك وجعلت هتين اللفظتين هناك من ذوات الياء اذ لم اجد فى معناهما فعلا خفيفا على انّ الخفيف ايضا لو وجد لما بعد ان يكون من ذوات الياء:

الكاف والواو والنون ויכוננו ברחם אחד. אם כנים אתם. לא כן לכו נא הגברים. לא כן אנחנו עשים. כן

[64] R. الذى. [65] O. אליעזר. [66] R. لمواليننا. [67] R. ננגוא; O. ננזא. [68] R. خطبه. [69] O. שהשבעתנו. [70] R. مثال ذلك ايضا. [71] R. هى. [72] O. والاختصارة. [73] R. هذا وبين هذا. [74] R. مركّبة. [75] O. continues مثل. [76] R. g. كىّ. [77] R. عن. [78] O. continues والمكان פרים. [79] R. g. ورأيت יב״ש כחרש כחי انه مقلوب חכי لقوله بعده ולשוני מדבק מלקוחי وعلى مذهب דבק לשון יונק אל חכו. [80] R. نحن. [81] R. continues اظنّ انه ונלאיתי כלכל.

אמרתם בית ישראל. כן דברת مستويا قلت وحسنا قلت:
נכונו ללצים שפטים. אל הכינותי לו. כאשר כונן להשחית.
قد ذكرت هذا التصريف في كتاب حروف اللين واستوفيناه
في المستلحق الّا ما لم يسمّ فاعله من المتضاعف وهو
ביום הבראך כוננו. والافتعال ובתבונה יתכונן: ومن هذا
المعنى عندي הקשבת ואשמע לא כן ידברו. ולא מצאו
להם כן ولم يكفوهم[82] باستواء. ופיהו עגול מעשה כן.
וגבורתם לא כן. כן בנות צלפחד. כן מטה בני יוסף:
ويقرب من هذا المعنى قوله ולא יכין לדבר כן (اعنى يكين)
اى فلا يتقن النطق بذلك ولا يحكمه ولا يملكه[83]:
ويقرب منه ايضا عندى כן יתן לידידו שנא[84] اى انّ
الامر المستوى[85] لا شكّ فيه انه יתן לידידו שנא[86] اى انه
يؤمنه فينام ولا يخاف منه شيًا. ومن هذا المعنى
והנה אמת נכון הדבר: وامّا ושבתם אלי אל נכון فقال فيه
الترגום בקשוט فجعله مثل נכון הדבר. وكذلك في כי
בא שאול אל נכון اى *فترجعون الىّ[87] بالصحيح
وانّ שאול أتى الى ميعاد صحيح: وجائز عندى ان يراد
بهما المكان الذى قيل عنه ויבאו אל גרן נכון: ويخرج
من[88] هذا المعنى ויכינו את המנחה. מי יכין לערב צידו.
לאין נכון לו. וטבוח טבח והכן فانّ الجميع اعداد[89].
والاحسن في נכונו ללצים שפטים. אל הכינותי לו ان يكونا
من هذا المعنى الثانى (ولم ينبّه ابو زكرياء على هذا
المعنى الثانى) بل حمل الجميع محملا واحدا ولا ذكرناه
نحن فى المستلحق: ومن هذا المعنى الثانى לעשות
כונים. עשינו לה כונים اى اعدادات. وهو مجانس لقول
المשנה אם כיון לבו יצא اى ان اعدّ ذهنه وقلبه[90]
ويسّرهما. وايضا לא יכוון מלאכתו במועד: ومعنى (ثالث)
لم يذكره ابو زكرياء ولا استلحقناه نحن وهو לכו נא
והכינו עוד ابحثوا واستقصوا. ومنه וכונן לחקר אבותם.
אבוא עד תכונתו والاولى بنا ان نجعل כאשר כונן להשחית
من هذا المعنى اى الذى رام استئصالك واهلاكك وتهيّأ واستعدّ
له [وبحث عنه]. وكاف כאשר زائدة: ארך המכונה האחת.
ויעש את המכונות قاعدة وقواعد. ولغة التورية فى هذا
المعنى וכנו נחשת. את הכיור ואת כנו. وترجوم للجميع
בסים: وما يبعد عندى ان يكون וכנו נחשת من هذا
الاصل على ان يكون اشتداد النون منه لاندغام[91] الساكن
اللّين الذى هو العين فى המכונה והמכונות وهو الواو
كاندغام[92] واو כציץ יצא וימל الذى هو عينه فى صاد
ופטורי צצים وكاندغام[92] ياء ובזיקות בערתם الذى هو
عينه فى قاف היורה זקים: وعلى هذا التلخيص يكون
אתי השיב על כני. והשבך על כנך من هذا المعنى ومن
هذا والاصل ايضا. وامّا التفسير فمقعدى ورتبتى ومقعدك
ورتبتك. ويؤكّد ذلك وجداننا והניחה שם על מכונתה
(فكانّه قال על כנה. وان كان ما يبعد ان تكونا لغتين
فيكون כן ثنائيا مثل גל. الّا انّه فى معنى מכונה.
وانا الى القول الاول أَمِيل: ويحسن عندى ان
يكون من هذا الاصل) כיון צלמיכם (بابدال الياء من
واو وان يكون من معنى והניחה שם על מכונתה) اى
انكم تحمّلتم رتبة اصنامكم (وعبادتها): واكثر[93] اهل
التفسير [اتّفق] على انّ כיון هو كيوان [اعنى زحل
وانما اوهمهم فى ذلك قوله כוכב אלהיכם. وذلك عندى
مستحيل من قبل انّ كيوان] مما لا يجوز ان يحتمل
بل تحتمل طاعته وعبادته اى تتقلّد. وايضا من قبل
انّ צלמיכם جماعة וכיון واحد ومحال ان يوصف واحد
بجماعة. وسترى (تفسير) סכות מלככם فى بابه ان شاء
الله: وما يبعد ان يراد بכוכב אלהיכם زحل او غيره
من الكواكب وانما استحال[94] عندى كون כיון צלמיכם هو
زحل لما ذكرته لك:

الكاف والواو والسين וכוס פרעה בידי معروف.
ومثله כוסי רויה كاسى ريّا او كثيرة الشراب ملأى. وقوله רויה
صفة لכוס[95] وهى صفة تامّة على زنة אשה חכמה. وامّا
ותוציאנו לרויה فاسم كما كان ערום ויחף صفة وكان
מנעי רגלך מיחף اسما ايضا. [وفى اللغة من هذا كثير
لانّ الصفة اسم ايضا. وجائز ان يكون الاول اسما ايضا]
فى موضع الصفة: את הכוס ואת השלך. ככוס חרבות
هى الهامة والهامة من طير الليل. وترجمه اهل التراجم[96]
بالبوم والبوم اسم لذكر الهام خاصّة دون الانثى والهام
اسم عامّ للذكر والانثى. فترجمته اذًا بالهام اصوب اذ انما
كان القصد من الكتاب الى هذا العموم: מנת חלקי וכוסי
هو الحظّ. وقد فسر فى כוסי רויה حظّ وافر:

الكاف والواو والراء מכור הברזל. כהתוך כסף בתוך

[82] O. يكفيهم. [83] R. يحسّنه. [84] R. שינה. [85] R. continues الذى. [86] R. שינה. [87] O. פתתנעון אי.
[88] O. عن. [89] R. g. وتهيئة. [90] Corrected in R.; orig. ולבה. O. ילבה. [91] O. لادغام. [92] O. كادغام.
[93] R. وامّا. [94] R. استحيل. [95] O. לכל כוס. [96] R. التفسير.

כור[96]. מצרף לכסף וכור לזהב هو البوطة التى يذوّب[97]
فيها الصائغ الذهب والفضّة. ويقال لها عندنا خوجة.
وانما قيل מכור הברזל على التشبيه من اجل شدّة حالهم
وضيقهما[98] لانّ ذوبان الحديد اعسر من ذوبان الذهب
5 والفضّة: עשרים אלף כר חטים ועשרים כור שמן כתית.
הכור هو החומר نفسه. وكذلك (قال) الترجوم فى מעשר
החמר. מעשר כורא: מכורותיך ומולדתיך هو مثل מגורותיך[99].
ومثله על ארץ מכורתם:

الكاف والواو والشين עבד המלך הכושי. זרח
10 הכושי. ויגף יי את הכושים. הלא כבני כושיים אתם לי[1]:

الكاف والزاى والباء כל האדם כזב. (פן יוכיח בך
ונכזבת. הן תוחלתו נכזבה. שוא ודבר כזב. ותדבר אלי
כזבים.) ויתעום כזביהם[2]. والصفة היה תהיה לי כמו אכזב.
ومثله בתי אכזיב לאכזב. אכזיב اسم مدينة كما قيل
15 וקעילה ואכזיב ומרשה. يقول انّ ديار هذه المدينة تصير
الى قوم يغدرون بها من [اجل] ما *احدثوه ملوك
ישראל من الفسق[3] والشرّ. وאכזב على زنة אכזר الذى هو
ايضا صفة: والثقيل עד אמונים לא יכזב. לא איש אל
ויכזב. בי תכזבי. אשר לא יכזבו מימיו[4]. ובלשונם יכזבו לו:
20 وثقيل اخر متعدّ אם לא אפוא מי יכזיבני:

الكاف والزاى والراء לא אכזר כי יעורנו. אכזרי[5]
הוא. אכזריות חמה[6]:

الكاف والحاء والدال לא נכחד עצמי ממך.
ואשמתי ממך לא נכחדו[7]. וכל דבר לא יכחד מן המלך
25 هذا انفعال. وقد بيّنت فى المقالة الثانية من كتاب
التشوير ببراهين واضحة انّ الانفعال ممتنع ان يكون
مأخوذا من الفعل الثقيل فليلتمس ذلك من هناك.
ومن اجل انّ الانفعال[8] انما هو مأخوذ من الفعل الخفيف
دون الثقيل ترانى اقدّمه فى كل باب لا اجد فيه الفعل
30 الماضى الخفيف على الفعل الثقيل [لانّ رتبة الفعل
الخفيف قبل رتبة الفعل الثقيل.] فان وقع لى خلاف
هذا فمن قبل الغفلة: والثقيل فى هذا المعنى ולא כחד
ממני. לא כחדתי חסדך ואמתך. ולא כחדו מאבותם. אל
נא תכחד ממני. לא נכחד מאדני معنى الجميع جحود
واخفاء. ואיפה ישרים נכחדו (اى) انقرضوا وانقطعوا. והנכחדת
תכחד المنقطعة[9] مثل והנכרתת תכרת. ومثله וישכן ערים
נכחדות منقطعة[9] من العمارة خالية. ותכחד מן הארץ
5 مثل ותכרת: والثقيل והכחדתיו. לכו ונכחידם מגוי.
יכחידנה תחת לשונו. ואכחיד את שלשת הרעים. ויכחד
כל[10] גבור חיל:

الكاف والحاء واللام כחלת עיניך على ظاهره من
لفظ العربى:

10 الكاف والحاء والشين וכחש בעמיתו. כחש לו.
כחשו ביי. פן תכחשון באלהיכם. ותכחש שרה לאמר.
والمصدر פשע וכחש. אלה וכחש. والاسم סבבוני בכחש.
والجمع ובכחשיהם שרים كلّه جحود وانكار: وقريب من
هذا المعنى כחש מעשה זית جحد حمل الزيتون اى قلّ:
15 ותירש יכחש בם يكذّبون اى يخيبون منه. وهذا شبه
ما تقول العرب للرجل القليل الخير جحود[11]. ויכחשו
אויביך לך. בני נכר יכחשו לי: والافتعال בני נכר יתכחשו
לי. وربما كان ויכחשו אויביך לך ايضا افتعالا بادغام[12]
التاء مثل ויטהרו הלוים. ومعنى الجميع الذل[13] والخضوع.
20 ومنه כלה כחש פרק מלאה تفسيره جميعها[14] مملوءة
ذلّا وخضوعا وكسرا. وانما سمّاها עיר הדמים لكثرة القتلى[15]
فيها. وكذلك قوله לא ימיש טרף انما يريد انها טרף
للعدوّ. ומאלה ומכחש יספרו يريد انهم يتحدّثون بما
يلحقهم من البلاء والذلّ: ויקם בי כחשי. ובשרי כחש
25 משמן معناه الهزال. وفى كلام الاوائل בהמה כחושה
للهزيلة[16] والمعنى الذى وسمناه بالذلّ[17] مشتقّ من هذا
كما انّ هذا المعنى مشتقّ من المعنى الاول الذى
هو جحود:

الكاف والباء כי هذه اللفظة هى من حروف المعانى
30 وهى تتصرّف فى[18] وجوه كثيرة: منها ما معناه وعلى انّ
الامر كذا وكذا وعلى وجه كذا مثل כי עם קשה ערף הוא
(يقول ילך נא יי בקרבנו وعلى انهم קשה ערף). الا تراه
يقول אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא יי בקרבנו כי עם

---

96 R. g. وقيل انه كلفظة. 97 O. يذيب. 98 O. continues كانت. 99 R. g. المسكن والتربية. 1 R. g. السودان وهم الحبشيون. 2 R. g. كذب. 3 O. אחדתו...אלפסק. 4 R. g. تنقطع مياهه; another gloss وقد قيل انّ هذا الباب على معنيين الكذب والانقطاع. 5 R. g. ضار(ى). 6 R. g. القساوة. 7 R. g. جحود. 8 O. الافتعال. 9 O. المقطعة. 10 O. את. 11 O. נחד. 12 O. باندغام. 13 O. אלראל. 14 O. جميعتها. 15 O. القتلة. 16 O. للهزيل. 17 O. באלראל. 18 R. على.

קשה ערף הוא [ומن المحال ان يجعل قوله עם קשה ערף
علّة لقوله ילך נא יי בקרבנו وانما المعنى ילך נא יי
בקרבנו] וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו وعلى انهم קשה
ערף لانّه قد كان تقدّم قول الله له ראיתי את העם הזה
והנה עם קשה ערף הוא فرغب[19] الرسول عمّ فى الصفح
عنهم وفى حلول الשכינה بين ظهرانيهم وان كانوا
بالصفة التى وصفوا بها اى بقول الله فيهم והנה עם
קשה ערף הוא. ومثله והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי
כל הארץ المعنى انّى اصطفيتكم[20] من جميع الامم وعلى
انّ العالم كلّه لى. وايضا כי יצר לב האדם רע [قال الله
לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב
האדם רע מנעוריו] وعلى انهم بهذه الصفة ومحال ان
يكون كونهم [بهذه الصفة] علّة لاندفاع[21] الקללה عنهم
بل ذلك علّة لوجوبها عليهم [لولا] فضل الله ولطفه.
وايضا כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא
بقول انك تهلك الכנעני وتستأصله وعلى انه[22] بهذه الصفة
من القوّة وذلك انه قد كان تقدّم شكواهم بتعذّر الامر
عليهم من اجل قوّتهم. ذلك قولهم לא ימצא לנו ההר
ורכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק فقال لهم
الرسول وعلى انهم بهذه الصفة [فانّكم] ستستأصلونهم.
وايضا כי שבעתים יקם קין معناه وعلى انّ שבעתים יקם
קין فانّ למך יקם שבעים ושבעה. ومثل هذا عندى ליי
אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו ترجمته انّ عند
الله الرحمة والغفران وعلى انّا خالفناه: ومنها معناه من
[اجل] كذا مثل וישב המלך להתרפא ליזרעאל כי[23] המכים
אשר הכוהו ברמה اى من המכים على ما ثبت فى ספר
מלכים. ומכים هذا مكان מכות كما جمع שנה على שנים
بالتذكير[24]. وقد بيّنت هذا باكثر من هذا التبيين[25] فى
كتاب المستلحق وفى كتاب اللمع. ومثله (قوله) כי רעתכי
כי אז תעלזי ترجمة اللفظة[26] من اجل شرّك قديما تعلزين.
وساوضح معنى العلز فى حرف العين بحول[27] الله:
ومنها ما هو مكان [כן] الذى معناه كذلك مثل כי הוא
ישאנ [المعنى כן הוא ישאנ]: ومنها ما معناه اذا مثل
כי תוליד בנים. وايضا אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי
אין עוזר. يقول اللّهمّ لا تبعد نصرك عنّى اذا *كان هذا[28]
حالى اى اذا لم يكن لى ناصر. כי אמרתי תנחמני ערשי
ישא בשיחי משכבי ترجمته اذا قلت سيهدئنى عرشى
ويذهب بشكواى *مضجعى فحينئذ تكسرنى[29] بالاحلام
المفزعة وتبهتنى بالرؤيا[30] المقلقة: ومنها ما معناه الذى
والتى مكان אשר مثل עד שובך אל האדמה כי ממנה
לקחת الذى جبلت[31] منها. הלא תגיד (לנו) מה אלה לנו[32]
כי אתה עשה اى ما هذا الذى انت صانع. נשגב יי כי
שכן מרום الساكن[33] فى العلوّ. ومثله כי העלית בכחך اى
الذين اخرجتهم من بينهم: ومنها ما يكون ظرف
مكان مثل כי תאמינו וכי תשמאילו كانّه قال באשר תאמינו
ובאשר תשמאילו اى ايّة سلكتم يمنة او يسرة: ومنها
ما تفسيره لمّا مثل כי שמעת לקול אשתך. וייראו האנשים
כי הובאו בית יוסף. ויאמר יי אל הנחש כי עשית זאת.
למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן لمّا ليس
له ابن: ومنها ما (يكون) تفسيره هل الامر كذا مثل
כי יאמר מעשה לעשהו اى هل يكون هذا. وقد زادوا عليه
الهاء التى [هى] للاستفهام وان [كان] כי هنا للاستفهام
ايضا. قيل הכי אמרתי הבו לי. הכי יש עוד אשר נותר
לבית שאול ترجمته[34] أهَلْ كان كذا وكذا لانّ هذا مما
تستعمله ايضا العرب فى بعض كلامهم: [ومنها ما
تفسيره كما כי גבהו שמים מארץ. כי יבעל בחור בתולה:
ومنها ما تفسيره بما بالباء مثل כי אכף עליו פיהו.
وقد جرى ذكره فى حرف الالف:] ومنها ما تفسيره إذ
كان كذا وكذا مثل וילן שם כי בא השמש اى اذ غربت
له الشمس هناك. وايضا ידעתי ביום ההוא כי שם דואג
האדומי. וכי אנחנו מקטרים למלאכת השמים. כי מששת
את כל כלי فاذ فتّشت ما وجدت. כי התעיתם[35] בנפשותיכם
כי אתם שלחתם اردتُ الثانى: ومنها ما تفسيره إنّ
الموكّدة الشديدة مثل כי הארץ אשר אתה בא שמה. כי
אם איש עד אבדון תאכל. כי כשמו כן הוא. כי הגוים
האלה אשר אתה מוריש אותם. כי יסיר את בנך מאחרי.
ومما تبيّن فيه כי للتوكيد ايضا قوله כי זמה עשו لقد
صنعوا فاحشة ولقد اتوا[36] شيئا قبيحا. ومثله כי רבים
לחמים לי מרום انّ محاربىّ كثير. ومثله כי את מזבחתם
תתצון. כי לא תשתחוה לאל אחר. והקיצותי כי יי יסמכני.

[19] R. פגרב. [20] O. اصطفيكم. [21] O. على الاندفاع. [22] O. הדה. [23] O. מן. [24] O. באלתאכיר. [25] O. التلخيص. [26] R. اللفظ. [27] O. بحمد. [28] O. כנתה הדה. [29] O. מצגעי בחיניד בכסרני. [30] O. באלראי. [31] O. גלבת. [32] R. לך. [33] R. الذى اسكن نوره. [34] R. תרגומה. [35] O. התעותים. [36] R. جاءوا.

עצת עני תבישו כי יי מחסהו. ומחטאתם ישובון כי תענם.
وقد يقترن[37] به אם فى هذا المعنى *فيكون ذلك اشدّ
فى التوكيد[38] لانّ אם[39] للتوكيد ايضا مثل כי אם כה[40]
תעשו להם. כי אם תם תכסף: ومنها ما معناه التثبيت
والتحقيق وهو قريب من معنى التأكيد [مثل قوله] כי
אתם עברים את הירדן אל הארץ انكم عابرون الاردنّ
قطعا وحتما. ومثله כי אתה בא אל הארץ هذا [ايضا]
قطع وجزم[41] وتحقيق. ومثله כי ארד אל בני אבל שאולה.
לא ישבו בארץ פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם[42]
כי יהיו׳ לך למוקש اردتُ الثانى. وامّا الاول فمعناه آذاً اى
اذا عبدت الاهاتهم فانّها تكون لك وهقا. הכי אחי אתה
انّك نسيبى وقريبى حقّا. הכי קרא שמו יעקב بحقّ ما
سمّى [اسمه] יעקב. والهاء فيهما للتأكيد مثل هاء فى
הנגלה נגליתי אל בית אביך الذى هو تثبيت وتحقيق[43].
ومثلهما ايضا من השלשים הכי נכבד: ومنها ما يكون
معناه (فى العربيّة) كَى بفتح الكاف مثل שויתי יי לנגדי
תמיד כי מימיני בל אמוט (كَى). وربما كان مثله ומחטאתם
ישובון כי תענם: ومنها ما يكون معناه إن التى للشرط
مثل כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה الجواب לא תירא
מהם. כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם
ילדתי בנים فان قلت كذا الجواب הלהן תשברנה. מי שם
ממדיה כי תדע ان كنت تعرف. ويجوز ان يكون مثلها
כי אמרתי תנחמני ערשי: ومنها ما يكون معناه حتّى
مثل כי שכחתי מאכל לחמי حتّى نسيت: ومنها ما
يكون بمعنى حتّى ايضا على سبيل التحقير للشىء مثل
מי אנכי כי אלך אל פרעה من انا حتّى افعل هذا اى
انا احقر من ذلك. ومثله כי הביאתני עד הלם. כי נתן
לצבאך לחם: ومنها ما يكون فى موضع لكن فيكون
تفسيره لذلك مثل ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו ولذلك
يولولون. وقال فيه[44] الترגום בכן יללון: وقد تقترن بها
אם فى معنى كذا وكذا כי אם אל המקום אשר יבחר יי
אלהיכם. כי אם בתולה מעמיו: وتكون ايضا مع[45] אם
للاستثناء فيكون تفسيرها الّا כי אם בבא אחיו הקטן.
כי אם לשארו. כי אם אסוך שמן. כי אם בשקר. כי אם
לפני הביאך الّا ان تفعل هذا اوّلا: وتكون مع[46] אם ايضا
بمعنى غير ان مثل כי אם עונותיכם היו[47] מבדילים. השמר
לך פן תעלה עולותיך וג׳ כי אם במקום אשר יבחר: ويكونان
ايضا لاستدراك بعد النفى او النهى او الجحود فى معنى
لكن العربيّة مثل רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך.
לא תוכל לאכל בשעריך כי אם לפני יי אלהיך תאכלנו.
ויאמרו לא כי אם מלך ימלך עלינו. ולא יקח ממך בשר
מבושל כי אם חי: ويكون معناهما[48] ايضا حتّى لو كان
كذا وكذا כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם.
כי אם ישנו ביהונתן בני. כי אם יהיה בניהו בן[49] יהויקים.
כי אם תכבסי בנתר: ويكون فى معنى אם التى للشرط
للابتداء والتأكيد مثل כי אם שמר תשמרון את כל המצוה
הזאת التفسير انه ان حفظتم هذه الوصية. وجواب الشرط
قوله והוריש יי את כל הגוים האלה מלפניכם. ومثله כי
אם עשה[50] תעשו (את הדבר הזה) ובאו בשערי העיר הזאת
מלכים ושרים[51]: ويكون مع[52] אם بمعنى حتّى يكون كذا
وكذا والى ان يكون كذا وكذا مثل ולא יאכל מן הקדשים
כי אם רחץ בשרו במים: ويكونان جوابا للقسم مثل כה
עשה לי אלהים וכה יוסיף כי אם לפני בא השמש אטעם
לחם: ويكون כי مع[53] כן بمعنى لمّا مثل כי כן קרבו
אלי בברחי لما تقرّبوا الىّ: ويكون فى هذا المعنى ايضا
مع על כן مثل כי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה
لما يفعل هذا. ومثله כי על כן בן המלך מת. כי על כן לא
נתתיה לשלה בני يقول انما تحيّلت علىّ [لما] لم ازوّجها
שלה ابنى: وقد يستعمل فى هذا المعنى אשר مكان כי
كما قيل אשר על כן סרו מאלהים: وقد تكون כי فى
هذا المعنى مفردة مثل אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ
את מזבחו اى لما صنع هذا: وجائز ان تكون بمعنى
אשר مثل עד שובך אל האדמה כי ממנו לקחת وغيره.
ترجمة اللفظ على هذا ان *كان الاها فليخاصم عن نفس
الذى هدم[54] مذبحه:

الكاف والياء والدال

יראו עיניו כידו تلاحظان
عيناه تعسه ومصايبه. وعسى ان *يكونوا انما سمّوا[55]
الرمح כידון [من هذا المعنى لانّ التعس يكون به. وقيل
والدليل على انّ الرمح] يسمّى [כידון] سوى دلالة المعنى
عليه بقوله ויאמר יי אל יהושע נטה בכידון אשר בידך

---

[37] O. اقترن; R. וקתרן. [38] R. פיך אשר פי אלתאכיד. [39] O. אלאם. [40] O. ככה. [41] R. وحتم. [42] O. אלהיכם. [43] O. has both words with the article. [44] O. فى. [45] R. معنى. [46] R. بمعنى. [47] O. הוי. [48] R. معناها. [49] O. בין. [50] O. כה. [51] O. ׳וש; R. ושרחה. [52] O. omits; R. معناه. [53] R. فى معنى. [54] R. כאין אלהא פלו כאצם ען נפסה אלדי יהדם. [55] R. يكون انما سمّى.

هو قول الترגום فيه רומחא. وايضا قول الكتاب ישחק
לרעש כידון يريد دوى الرمح فى مرورة عند رميه. ومثله
عندى קשת וכידון יחזיקו. וכידון נחשת בין כתפיו قال
فيه الترגום ומצחתא דנחשא נפק מן קולסא ומטל על
5 כתפוהי وهذا مطابق للاول: وامّا קשת וכידון יחזיקו فقال
فيه קשתן ותריסין. ويصلح ان يكون مثله אתה בא אלי
בחרב ובחנית ובכידון. وايضا להב[56] חנית וכידון:

الكاف والياء واللام ולכילי לא יאמר שוע هو
مقابل לנדיב وهو اعنى כילי اللئيم الردّى الخبيث النفس.
10 ومثله וכילי[57] כליו רעים:

الكاف والياء والميم כסיל וכימה هى الثريّا:

الكاف والياء والنون כיון צלמיכם هذه الياء مبدلة
من واو[58]. وقد فسّرناه فى باب الكاف والواو والنون:

الكاف والياء والسين כיס אחד יהיה לכלנו. בכיסך
15 هو الكيس وهو معروف:

الكاف والياء والفاء ובכפים עלו. חרי עפר וכפים
ترגום סלע. כיפא[59]:

الكاف والياء والراء כיור נחשת حوض. ويحسن[60]
ان يكون مثله והכה בכיור או בדוד لانّ اللحم كان يغسل
20 فيه كما قيل ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה
משמאל [לרחצה] בהם את מעשה העלה ידיחו בם: وامّا
*ככיור אש בעצים فما يصلح ان يكون الّا[61] قبسا حملا
له على قوله וכלפיד אש בעמיר: תנור וכירים مستوقد
وهو كل *ما يصلح ان يحمل قدرا[62] من حجرين او اجرتين
25 او ما اشبه ذلك ويطين بطين:

الكاف واللام المضاعف את כלילת יופי. (מציון
מכלל יופי.) قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين
ولم يذكر (منه) هناك فعل. والفعل الماضى[63] من هذا
כללו יפיך ومعنى الجميع حسن وجمال: وذكر فيه ايضا
30 אהבת כלולתיך. כלה[64] קשוריה. واستلحقنا فى المستلحق
התפקדו וכלכלו وقلنا انه من معنى כל פעל יי. واقول
هنا انّ כליל תקטר من هذا المعنى اى جميعا تقتر[65]

וכליל על מזבחך يريد *القربان الذى[66] يحرق كاملا[67].
وليس يعنى انهم لا يقرّبون غير هذا الصنف من
القربان *بل جميع[68] اصناف القرابين لكن هذا من
الخصوص الذى معناه العموم على ما هو بيّن فى كتاب
5 اللمع. وامّا [قوله] והנה עלה כליל העיר השמימה فانّما
اراد به دخان جميع المدينة كما قال והמשאת החלה
להעלות מן העיר עמוד עשן. ومثله כליל תהיה לא תאכל.
وايضا ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל اى
تحرقها جميعا. وكذلك تفسير תכלת جميعا اسمانجونى[69].
10 وتفسير وفرشو בגד כליל ثوبا سابغا اى كاملا وهو
مذهب الترגום فى قوله לבוש נמיר: ותמו כל בארץ
מצרים יפלו[70] ويفنون جميعا. כל פעל יי هو اسم
جميع[71] الاجزاء: ולרש אין כל. אין לשפחתך כל لا شئ
معها. וימת כל מקנה מצרים. וכל הארץ באו מצרימה
15 اكثر ذلك. ובין עשרת ימים בכל יין להרבה كثير منه:
כי כל עוד נשמתי בי ما دام ذلك: وليس يبعد ان
يكون من هذا المعنى כללו יפיך اى كمّلوا حسنك
واتمّوه[72]. وايضا וכליל יופי. אני כלילת יופי. وايضا מציון
מכלל יופי: ومن هذا الاصل כלה בחמותה. וכלתו אשת
20 פנחס فانّه وان كان تفسير كنّة فانّه مشتقّ من כלה
קשוריה:

الكاف واللام والالف ובגד כלאים[73]:

الكاف واللام والباء *הכלב[74] אנכי[75] معروف:
כלוב קיץ سلّة. وقال فيه[76] الترגום מאן *מלי ביופי[77]
25 קיטא: ככלוב מלא עוף قفص وقال فيه[78] الترגום כבית[79]
פטימא דמלי עופא[80]. وقال رب האיי فى قول المשנה
האקון והרטוב והכלוב (קפצא) واستشهد بככלוב[81] מלא
עוף: והוא [כלבי] منسوب[82] الى (آل) כלב:

الكاف واللام والهاء כי לא כלו רחמיו. ואתם בני
30 יעקב לא כליתם. ויחר אפי בם ואכלם[83]. قد ذكر هذا
المعنى فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا ותכל
כל עבדת. والماضى منه اعنى من هذا الخفيف الذاتى
כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטיו: ومن هذا المعنى
عندى עשו כלה اى صنعوا بكمالهم وجمعهم. وايضا

[56] O. להם. [57] R. g. بخيل. [58] R. الواو. [59] R. g. صخر. [60] R. ويصلح. [61] R. g. لهيب; R. has الّا before ان. [62] Both MSS. מן ... תחמל קדר. [63] O. continues منه. [64] R. g. عروس. [65] O. תקטר. [66] O. אלקרבן אלי. [67] R. كملا. [68] O. بالجميع. [69] O. اسمانجون. [70] O. יתמו. [71] O. يجمع مبارات الاشياء يجمع. [72] R. ואתממוה; O. واتمّوك. [73] R. g. مخلوط. [74] R. g. كلب. [75] O. הראש כלב. [76] O. فى. [77] R. סלים יופי. [78] O. فى. [79] O. כבת. [80] O. עיפא. [81] R. בכלוב. [82] O. מוסוב. [83] R. g. وافنيهم بكمالهم.

כשלחו כלה גרש (יגרש) اى يطردكم[84] بجمعكم وكمالكم: ومنه
ايضا לכל תכלה ראיתי קץ يقول انّى وقفت على آخر
كل غاية الّا غاية حكمتك فانّها اوسع واغمض من ان
يدرك (آخر) غايتها. وعلى هذا المذهب قيل ולכל תכלית
הוא חוקר اى انه يدرك (آخر) كل غاية: وذكر فيه ايضا
אשר כליתני[85] היום הזה. לא יכלה ממך. وادخل معه
כלאו[86] שמים מטל. והארץ כלאה יבולה وغيرهما مما
استعمل بالالف فى هذا المعنى وقال انّ هذه[87] الالف
مبدلة من الهاء. *فرأينا ترك[88] الباب بحسبه الّا انّه
قال فى כלוא ולא אנא انّه مكتوب بواو مكان الالف
التى[89] هى لام الفعل وليس الامر كذلك بل هو مكتوب
بالف بلا واو[90] والمسورة عليه לית דכו׳ חסר: ومن
هذا المعنى قيل *בית הכלא[91]. [מבית] הכלוא: والانفعال
من هذا المعنى ויכלא העם מהביא. ויכלא הגשם: ومن
هذا الاصل ואת שתי הכליות. وقد قالوا على الاتساع עם
כליות[92] חטה: ومن هذا الاصل ايضا כל כלי יוצר עליך.
ואל כליך[93] לא תתן وهذا الياء ساقط من الجمع[94] فانّ
ياء וכלים מכלים שונים للجمع وياء الاصل ساقطة[95]: ومن
هذا الاصل عندى هוא[96] מכלות זהב يعنى اوانى[97] ذهب
واصله מכליות:

الكاف واللام والحاء תבא בכלח אלי קבר. אבד
כלח[98]:

الكاف واللام والميم (דך נִכלם.) נכלמים מאד.
הלא תכלם שבעת ימים. والمصدر מאנת הכלם. والامر
مثل المصدر. والجمع בשו והכלמו מדרכיכם. والاسم כסתה
כלמה פני. מכלמות ורוק. والثقيل כי הכלימו אביו. לא
הכלמנום. ותלעג ואין מכלים. ואין מכלים דבר בארץ.
والمصدر גם הכלים לא ידעו اى ما يدرون[99] الزجر والتوبيخ
وما يبالونه. وما لم يسمّ فاعله בושו והכלמו וחפו
ראשם. ולא הכלמנו[1]:

الكاف واللام والفاء בכשיל וכלפות خلوف بالخاء
المعجمة وهى الفؤوس واحدها[2] خلف:

الكاف والميم والهاء الظاهرة כמה[3] לך בשרי:

الكاف والميم والزاى ענול וכומז قيل انه الحقاب
(والحقاب) فى لسان العرب شىء تعلق به المرأة الحلى
وتشدّه فى وسطها. وفى كلام الاوائل כומז זה דפוס[4]
של בית הרחם:

الكاف والميم والنون על כמון[5] יוסב معروف:
במכמני הזהב והכסף ذخائر مجانس للسريانى וכמן ליה
ومشتقّ منه:

الكاف والميم والسين כמוס[6] עמדי:

الكاف والميم والراء כי נכמרו רחמיו. כי נכמרו
רחמיה. יחד נכמרו ניחומי هاجت اى ثارت وكل شىء
ثار فقد هاج: وامّا עורנו כתנור נכמרו فمعناه هاجت
اى يبست لا ثارت. وهذه اللفظة متصرّفة فى العبرانى
فى هذين [المعنيين] اعنى فى الثوران واليبس كتصرّف
الهيجان فى العربى فيهما. فانّ العرب تقول هاج الدم
اى ثار وتحرّك وكذلك الفحل والشرّ كما قال العبرانيون
כי נכמרו רחמיו. יחד נכמרו ניחומי. وتقول العرب هاج
البقل اذا يبس كما يقول العبرانيون עורנו כתנור נכמרו
اى يبست وجفّت. فالمذهب فى עורנו כתנור נכמרו
كالمذهب فى צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ. والمترجم
محتاج الى معرفة مثل هذا الاشتراك[7] بين اللغات حتى
تكون ترجمته مبنيّة على اصول الفصاحة موثقة على
دعائم البلاغة: ואת שם הכמרים. והשבית את הכמרים.
וכמריו עליו יגילו هم الكفّار القيّمون بعبادة الاصنام
وهم بمنزلة الكهنة. ותרגום היו כהנים לשבט הדני. הוו
כומרין. وكذلك תרגום רק אדמת הכהנים לא קנה. [לחוד]
ארע כומריא: כתוא מכמר. יפלו במכמריו רשעים. ופרשו
מכמרת. ויאספהו במכמרתו هى الشباك التى يصاد
بها:

الكاف والنون ויעש כן החרטמים. לא היה כן
ארבה كذلك: על כן אמרתי. לכן חי אני. לכן ישכב עמך
لذلك: אחרי כן ספר את העם بعد ما عدّهم. مثل אחרי
אשר ספר את העם: כי על כן לא נתתיה. כי על כן הוא
מרפא لمّا: ובכן ראיתי רשעים קבורים *وبعد ذلك او

---

[84] R. طردكم. [85] R. g. بخل ومنع. [86] R. g. انحبست. [87] Both MSS. هذا. [88] R. פראית תך. [89] R. والتى.
[90] R. יא. [91] R. מבית כלא; R. g. حبس. [92] R. g. درمك. [93] R. g. (MS. آنية واوان (واوانى. [94] O. الجميع.
[95] O. ساقط. [96] R. הו; O. הנא. [97] R. للآنية امة. [98] The Heb. transl. adds הוא עת זקנה והוא הזמן שהגיע אדם
כלך שאקה (الحديد) אלחריר (later hand) R. g. [1] .ירדון R. [99] .قيل هرم. وقيل طراوة والهرم هو الضعف R. g. ;לישה
(كلّد; this gloss belongs probably to בכשיל, l. 31). [2] O. وواحده. [3] R. g. فسّرفيه ضمرجسدى. وقيل انّه الذبول.
[4] R. g. قالب. [5] R. g. كمّون. [6] R. g. مكنوز. [7] O. אלי אלאשראך.

ثمّ رأيت ويعنى[8] الرשעים الذين قال عنهم אשר שלט [בהם] האדם באדם. وعنهم يقول (ايضا) וישתכחו בעיר אשר כן עשו الذين صنعوا كذلك يعنى كهذا الفعل القبيح لكن (لما) لم يحلّ بهم[9] الانتقام عاجلا تفسد ضمائر الناس ويضعف ايمانهم ويقدمون على اتيان[10] المعاصى اذ يظنّون *بلا قصاص[11]. ذلك قوله אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע يقول[12] فلمّا لم تقض[13] قصاص فعل الشرّ (عاجلا تجرّأ واقدم قلب الانسان فيه على فعل الشرّ) يعنى انّ هاؤلاء يرجون انفسهم وبطمعونها *بلا قصاص[14] فيجترون[15] على الشرّ. وقوله מלא[16] هو[17] مثل אשר מלאו לבו לעשות כן اى الذى تعاطى هذا: ويجوز ان يكون ובכן ترجوم ואז. ومثله ובכן אבוא אל המלך واخلق[18] به ان تكون الباء فيه زائدة وان يكون مثله לכן לשקר ישבעו وتكون هذه اللام التى فى לכן לשקר مزيدة ايضا مكان الباء التى فى ובכן. وقد ذكرت[19] ובכן فى حرف الباء: עד כן לא הגדתי ما اخبرت [بعد] اى حتّى الآن. ויראו אנשי אשדוד כי כן فلمّا رأوا انّ الامر كذلك. וידעו כן עניי הצאן השמרים אתי حينئذ بمعنى אז. وهذا دليل قاطع على [انّ] باء ובכן רשעים קבורים مزيدة: וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ كلّما يضهدونهم[20] ينمون وينتشرون اى على ذلك القدر ينمون. ومثله קראו להם כן הלכו מפניהם اى كلّما نادوهم ودعوهم الى الطاعة نفروا[21] وتحوّلوا عنهم اى[22] على (حسب) ترغيبهم ايّاهم *على ذلك الحسب نافروهم: והיה לכנים. היה כנים قمل وهو جمع[23]: وامّا ותהי הכנם فلبس واقعا على[24] واحد ولا على جمع بل هو واقع على الحال اى فصارت هذه الحال فى الجميع. والميم فيه زائدة للحال كزيادتها فى חנם التى للحال[25] وفى ריקם كذلك. والاجود فى הכנם ان يعدّ من[26] ذوات المثلين لانّه على زنة חנם والميم فيه زائدة مثلها فى חנם وهى ايضا على زنة ריקם. الّا انّ ריקם معتلّ العين فهو اذًا اعنى הכנם ثلاثىّ مثل חנם وריקם فاذا كان كذلك كان כנם ايضا ثلاثىّ من ذوات المثلين: وامّا וכנה[27] אשר נטעה ימינך فهو عندى مثل וגנה بابدال الجيم بكاف. واهل التفسير على انّه حبلة[28] بدليل[29] قوله גפן ממצרים תסיע:

الكاف والنون والهاء כי לא ידעתי אכנה. אכנך ולא ידעתני. ואל אדם לא אכנה[30]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الكاف والنون والسين כנסתי לי גם כסף וזהב. כנס כנד מי הים. כנוס את כל היהודים. ועת כנוס אבנים. לכנוס את הגרים. לכנוס בהם לשרי הערים מנאות. والثقيل וכנסתים על אדמתם. والافتعال فى ما هو مشتقّ من هذا المعنى והמסכה צרה כהתכנס وهو مصدر[31]. وتسميتهم السراويل מכנס مشتقّ من هذا ايضا מכנסי בד. מכנסי פשתים. وهو مجانس لقول الاوائل [فى الدخول] יצא מנחם ונכנס [שמאי]:

الكاف والنون والعين כי נכנע אחאב. ולא נכנע מפני יי. ויכנע[32] מדין לפני בני ישראל. ותכנע מלפני יי. والمصدر בהכנע מנשה אביו. ובהכנעו שב ממנו אף יי: ومن هذا المعنى אספי מארץ כנעתך. وقد فسّرناه فى باب الالف (والسين والفاء) من حرف الالف: والثقيل المتعدّى והכנעתי את כל אויביך. הוא ישמידם והוא יכניעם. ויכנע אלהים ביום ההוא. ויכנע בעמל לבם اخضعهم: כנען בידו. נתנה לכנעני. יחצוהו בין כנענים. כנעניה נכבדו ארץ كلّهم تجّار الّا انّ כנען على غير القياس[33] لانّ واحده قبل الاضافة يجب ان يكون على مثال קנין ובנין. אל גנת הביתן. כי לא אלמן ישראל ויהודה. (ومثل هذا المعنى) ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו. والاحسن عندى فى כנען ان يكون رباعيّا[34] بأن [تكون] نونه اصليّة وان يكون الوجه فيه ان يكون מלרע على مثال סמדר וחנמל וערפל فجاء מלעל من اجل العين. فيكون כנעניה مضاف جمعه. ولو اضفنا جمع סמדר וחנמל لكانا على مثال כנעניה كما قيل فى עלינו

[8] O. פבעד דלך אתם ראיתי יעני. [9] R. has بهم after الانتقام. [10] O. الاتيان. [11] R. بالاقصاص. [12] R. نقول. [13] Both MSS. תקצי. [14] R. بالقصاص. [15] O. فيبتدئون. [16] O. ומלא. [17] R. הוא. [18] O. ואלבק. [19] R. continues في. [20] R. يظهدونهم; O. יצטודונהם. [21] O. נבדוהם. [22] O. או. [23] R. וגמע. [24] R. continues דלך אלחכב ואחקהם והיה לבנים היה כנים קמל והו גמע ואמא ותהי הכנם פלים ואקעא עלי. [25] O. فيه حال. [26] O. فى. [27] R. g. للجنان; another gloss وقيل غرسة. [28] O. חמלה. [29] R. ברל. [30] R. g. فسّر فيه كنية بالكاف وهو لقب والقاب واسم. [31] R. g. الجميع جمع وضمّ. [32] R. g. وقمع وردع. [33] The Heb. transl. continues כי לא מצאתי על בנינים השלשים על משקלו אבל כנעניה הוא על ההקשה. [34] O. رباعية.

לשבח. בערפלי טוהר. وكان الوجه فى عين כנעניה ان يكون بِשוא وפתח فاستثقل. فهذا ثبت وهو اولى ما يعتقد فيه والله اعلم: وربما كان יחצוהו בין כנענים رباعيّا ايضا جمع כנען בידו وكان الوجه *فيه اعنى[35] العين ان يكون ممدودا بالקמץ فحرك بِשוא وפתח استخفافا ولكون כנען מלעל وפתח. وهكذا اقول فى וחגור נתנה לכנעני اعنى انّ عينه مخفّفة وكان واجبها ان تكون بِקמץ كما كان لام העמלקי بِצרי كما هى فى עמלק بِצרי ايضا فذهبوا فيه (الى) المذهب الذى وصفته لك فى כנענים: فقد اتّفق ان جاءت هذه ثلاثة شاذّة فى وجوه مختلفة اعنى כנען וכנעניה וכנענים:

الكاف والنون والفاء כל בעל [כנף. כנפי][36] יונה נחפה בכסף معروف: כנפות כסותך حواشى ثوبك. על ציצית הכנף تشبيها بالجناح: وقيل على [الاتّساع] والمجاز ולא יגלה כנף אביו. אשר באת לחסות תחת כנפיו للاستكنان فى ردائه: מכנף הארץ. [לאחוז] בכנפות הארץ اقطارها واطرافها واكنافها اى اقاصيها ونواحيها: ومن هذا قيل ולא יכנף עוד [מוריך] اى لا يبعد منك [غيشك] ولا يغيب عنك: ويجوز ان يكون مجانسا للفظ العربى الذى يقول كنفت الشىء بمعنى سترته. ويقولون للترس كنيف لستره وكل ساتر عندهم كنيف. فمعنى ולא יכנף עוד מוריך ولا ينستر عنك مطرك ولا ينحجب. ומוריך هنا مثل את המורה לצדקה والياء فيه[37] زائدة كزيادتها فى ירעה מקניך وفى והיה מחניך קדוש على ما شرحنا وبيّنّا فى باب الياء والراء والهاء:

الكاف والنون والراء כנור ועוגב. ובכנרות ובנבלים الكنّار عند العرب الطنبور ويقال الدفّ. ويقال العود والجمع (فيه) كنّارات:

الكاف والسين על כס[38] יה:

الكاف والسين المضاعف תכסו[39] על השה. המכס[40] ליי. قد ذكر فى ذوات المثلين: وما يبعد ان يكون من هذا الاصل בכסה[41] ליום חגנו. ליום הכסא[42] يبا ويراد به الوقت المحدود واليوم المرسوم. وتكون الهاء والالف المكتوبة مكان الهاء زائدتان كزيادة هاء אשה הוא ליי. وكذلك كان الوجه فى السين التشديد فخفّف وعوّض منه بساكن ليّن:

الكاف والسين والالف כסא כבוד. היושב על כסאו. כסאות למשפט. כסאות לבית דוד: ويجوز ان يكون من هذا الاصل ליום הכסא יבוא ביתו وان يكون الهاء فى בכסה مكتوبة فيه مكان الف. وامّا معناه على هذا فهو مجانس لقول العرب *جئت على كسّ الشهر اى[43] فى آخره وفعلت ذلك على كسّ الشهر اى بعده. فيكون معنى ליום הכסא فى اليوم الاخير من الشهر. ويكون معنى בכסא ליום חגנו اضربوا بالبوق فى راس الشهر ابدآء فى يوم عيدنا على معنى قول الله וביום שמחתכם ומועדיכם ובראשי חדשיכם اى انّ التبويق انما يكون بعد تقريب القربان. (الّا) انّه لمّا قال תקעו בחדש שופר وكان قوله בחדש مشتركا باوّل كل חדש بيّن انه החדש[44] השביעי بقوله ליום חגנו اذ ليس لنا ראש חדש[45] מועד غيره. واللام هنا فى ליום חגנו مكان باء على ما (قد) تبيّن فى كتاب اللمع:

الكاف والسين والهاء וכוסה[46] קלון ערום. וכסה ענן הקטרת. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا المعنى عندى הצילני מאיבי יי אליך כסיתי اى اليك انفودت وبك استكننت[47] كانّه قال בך חסיתי. وفى ضدّ هذا المعنى قيل כי מאתי גלית ותעלי اى انك *بنت عنّى[48]. ولقد فاوضت מר׳ יצחק בן מר׳ שאול رحمه الله فى معنى אליך כסיתי فتبرّأ عن[49] علمه وقال انّ عادتى ان اتنقّل (ليلا) هذا המזמור فلمّا طالبت نفسى بمعنى אליך כסיתי ولم يحضرنى تبرّأت عن تنقّله[50]:

الكاف والسين والحاء באש כסוחה. קוצים כסוחים قال قوم انه مشتقّ من السريانى اعنى תכסח[51] כרמך وهو תרגום תזמור כרמך. والمراد به على هذا קוצים כרותים: שרופה באש כסוחה [اى כרותה]. وليس المراد انها כרותה

[35] R. ان يكون فى. [36] R. g. جناح واجنحة. [37] R. فى מוריך. [38] R. g. كرسىّ. [39] R. g. قسط وحدّ; another gloss اى كل من يأخذ قطعه بالسوية. ومنه במכסת נפשות. وكذلك מכסת הערכך لانّ تفسير במכסת נפשות بمواساة النفوس. وتفسير מכסת הערכך تقسيط القيمة. [40] R. g. مكس. [41] R. g. الضحيّة. [42] R. g. فسّر فيه الضحيّة اى الذبيح. [43] R. جاء على كسّ الشهر اى فى الشهر او. [44] O. בחדש. [45] R. راس شهر. [46] R. g. تغطية وستارة. [47] O. אסכננת. [48] R. كنت معى. [49] O. من. [50] R. g. כסות עינים كسوة. [51] R. g. كسح وقطع.

بعد השרופה لكن فى الكلام تقديم وتأخير: وما يبعد هذا التأويل الّا ان يكون[52] هذا اللفظ مجانسا للفظ العربى اولى عندى. وذلك اللفظ هو قولهم كسحت البيت بالمكسح اى كنسته بالمكنس. فمعنى כסוחים على هذا التأويل مطرحة[53] وكذلك כסוחה:

الكاف والسين واللام ובאחת יבערו ויכסלו. וכסיל לא יבין את זאת. אשת כסילות. כסל למו. רשע כסל. ואל ישובו לכסלה معناه الجهل: עשה עש כסיל וכימה هو سُهَيْل. واّما قوله فى כוכבי השמים וכסיליהם[54] فانّ جواز ذلك باضافة ما يجاور כסיל من الكواكب اليه وتسمية الجميع כסילים (مجازا) اذ כסיל كوكب واحد بعينه: באלהים כסלם. אם שמתי זהב כסלי. אם יי יהיה בכסלך. אשר יקוט כסלו. הלא יראתך כסלתך معنى ذلك الثقة[55] والرجاء[56]: ויעש כימה עלי כסל. אשר על הכסלים. כי כסלי מלאו נקלה هى الخواصر [وقيل الاحشاء]:

الكاف والسين والميم כסום יכסמו את ראשיהם المراد به ان يقصّوه قصّا متوسّطا كما تراه يقول וראשם לא [יגלחו] ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם: והחטה והכסמת. ודחן וכסמים هى الكرسنة ويسمّيها[57] اهل الشأم الكنيت واهل العراق يسمّونها[58] الجلّبان. وانما عرّفتك[59] باختلاف التسمية لكيما ان رأيت غيرى قد سمّاها بغير ما سمّيتها انا به لئلّا تستوحش وترتاب[60]:

الكاف والسين والفاء יכסף לטרף. למעשה ידיך תכסף. נכספה וגם כלתה נפשי. כי נכסף נכספת[61]. הגוי לא יכסף[62] كلّه حبّ واشتياق: כסף וזהב فضّة. وقد يقع כסף على زنة ما اى على שקל הקדש اعنى فى مثل قول الكتاب ונתן האיש[63] השכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף. وايضا וענשו אתו מאה כסף. يدلّ على ذلك قولهم אמר רב[64] אסי כל כסף האמור בתורה כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה מאי קמ״ל תנינא חמש[ה] סלעים של בן במנה צורי שלשים של עבד חמשים של אונס ושל מפתה ומאה של מוציא שם רע כלם בשקל הקדש ובמנה צורי:

الكاف والسين والتاء הוי למתפרות כסתות. הנני אל כסתותיכנה هذه اللفظة مشهورة فى كلام الاوائل [ז״ל فى] مثل قولهم הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים وهى الوسائد: واّما الכרים فهى المضربات من كتاب الشرائع לחפץ [ז״ל]:

الكاف والعين والسين יראה וכעס. ויכעס אסא. [والثقيل] כעסוני בהבליהם. וכעסתה צרתה. وبنيـ[ـة اخرى] من الثقيل אשר הכעים את יי אלהי ישראל. על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה. בגוי [נבל אכעיסם]. (בתועבת יכעיסוהו. כן תכעיסנה.) להכעיסו במעשי ידיכם. والاسم כעס לאביו בן כסיל. [ومثله] وان كتب بشين כי לאויל יהרג כעש. والجمع על כל הכעסים معنى الجميع اغتياظ وغضب. [واّما] הכעיסו לנגד הבונים فانّ معناه الازدراء والاحتقار:

الكاف والعين والسين לו ישקל כעשי המי. כי מרוב שיחי וכעשי خطبى والمى:

الكاف والفاء כי אם מלא כף[65] קמח. וימלא כפו. *על לא חמס בכפי هذا[66] معروف: כף הירך حُقّ الورك: [כף אחת. כפות זהב درج وادراج]:

الكاف والفاء المضاعف כפף נפשי. זוקף כפופים[67]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ومن هذا المعنى اشتقّ כפה ואגמון. וכפתו רעננה *لانحنائها وتمايلها[68] وتفسيرها سعفة: واّما כפות תמרים *فهى قلوب[69] النخيل وهى مشتقّة ايضا من هذا المعنى:

الكاف والفاء والهاء מתן בסתר יכפה אף. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وجعل فيه אכף לאלהי מרום منه. وقد نبّهنا نحن فى المستلحق على وهم ابى زكرياء [فيه] بما فيه[70] بيان ووضوح من البراهين[71]. ومعنى יכפה אף مجانس لقول الاوائل כופין (את ה)סל לפני האפרוחים שיעלו וירדו בשבת. وذلك انّ معنى כופין

---

[52] R. كون. [53] R. مطروحة. [54] R. g. نجومها. [55] O. אלתקא. [56] R. g. تكنان (?). [57] R. ويسمّيه. [58] R. يسمّوها. [59] R. عرفت. [60] R. فتستوحش فترتاب; the first פ is added by the glossator. [61] O. נכספתה. [62] R. g. وقد رأيت فى [ספ׳] ענק ר׳ משה [בן] עזרא انّ נכס[ף] خجل ودليله הגוי לא נכס[ף]. واّما כי נכסף נכספת فهو عنده اشتياق. [63] O. continues אשר. [64] R. ר׳ בר. [65] R. g. كفّ وكفوف وهو كفّ اليد. [66] O. כפות זהב שתים עשרה. כף אחת עשרה זהב מערוף. [67] R. g. الانحناء والتمايل. [68] O. לאנחנאה ותמאלהא. [69] O. فمقلوب. [70] O. فى. [71] O. البرهان.

يقلبون. وكذلك معنى יכפה אף يقلب الغضب اى يزيله
عن وجهه. ويسمّى المصروع נכפה: ويحسن جدّا ان
يكون יכפה אף يقهره ويغلبه من قولهم (שכופין אותם
להוציא اى يقهروا على هذا. وايضا من قولهم) אין
5 האיש כופה להניק את בן חברו ואין האשה כופה את
בעלה להניק את בן חברתה. وايضا אפילו הכניסה לו מאה
שפחה כופה לעשות בצמר:

الكاف والفاء واللام וכפלתה את היריעה وتضاعف.
יהיה כפול (مضاعف). والانفعال ותכפל (חרב) שלישיתה.
10 בכפל רסנו מי יבא. כפלים בכל חטאתיה[72]. والכפל
الضِعف:

الكاف والفاء والنون כפנה שרשיה עליו هو عندى
مقلوب من السريانى اعنى من تسميتهم للجماعة כנופיא[73]
اى [انها] حشرت عروقها اليه كقوله ודליותיו שלחה לו فهو
15 فى[74] معنى כנפה. وكذلك قراءة اهل العراق: לשד ולכפן.
בחסר ובכפן. תרגום רעב. כפנא[75]:

الكاف والفاء والسين וכפיס מעץ יעננה قيل انه
الاجر من[76] قول المשנה כפוסים לבנים:

الكاف والفاء والراء וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר
20 هو *القفر وهو الزفت[77]: וכפר אהרן. לכפר עליו. לכפר
על נפשו. בכפרך עליו. אולי אכפרה בעד חטאתכם.
כפר לעמך ישראל. وما لم يسمّ فاعله אשר כפר בהם.
والافتعال אם יתכפר עון בית עלי. ונכפר להם הדם اصله
ונתכפר فادغم التاء فى الكاف. כי יום הכפורים הוא للجميع
25 استغفار وغفران: אכפרה פניו اسكن غضبه واحلّه:
איש כפר נפשו. אם כפר יושת עליו. נתתי כפרך מצרים
فدية ودية. والفعل من هذا וכפר בריתכם. وينقض
ويحلّ[78]. לא תוכלו[79] כפרה نقضها وفسخها: כפר הפריזי.
וכפר העמוני. נלינה בכפרים תרגום עיר עיר ובנתיה. וכפרנהא.
30 والكفر عند العرب ايضا القرية: אשכל הכפר[80] דודי לי.
כפרים [עם] נרדים قيل انه الكافور وليس للكافور عنقود.
[ورأيت] فى شرح משחא דכופר לרב[ינו] שרירא [גאון ז"ל]
انه غصن[81] الحنّاء. وهذا التفسير عندى هو الصحيح لانّ
الحنّاء من الطيب وله عنقود: כפיר[82] ותנין معروف: כחרי
תרשיש וכל כפיריה اجلّاءها. وقيل على الاستعارة والمجاز
(كما قيل) כפיר גוים נדמית. وقيل ايضا אלים כרים ועתודים.
פרים מריאי בשן כלם: ועשית כפרת غطاء: דק ככפור.
5 כפור כאפר יפזר الدمق وهو الثلج مع الريح: ולכפורי
הזהב. במשקל לכפר וכפור درج وادراج مثل כף וכפות:

الكاف والفاء والسين הכפישני[83] באפר:

الكاف ولراء ויקח את שרי המאות ואת הכרי هم
قوّاد الحرب كانّه قال ואת השלישים ואת הרצים. كما قال
10 ויקח את שרי המאות ואת האדירים המושלים בעם. وكما
قال[84] ايضا ויאמר יהוא לרצים ולשלישים. ومثله לשום
כרים[85] לפתח פה ברצח. ושים עליה כרים: ومعنى اخر
אורידם ככרים לטבח. עם חלב כרים. כיקר כרים هى
الحملان: כר נרחב. לבשו כרים[86] הצאן هى الاحقال والفضاءات
15 من الارض. ويقال انّ כיקר כרים من هذا المعنى والمعنى
فيه כיקר עצי כרים او עשבי כרים اى ما تنبته الاحقال.
وان كانت من المعنى الثانى فاشير به الى القرابين
المحرقة[87]: שלחו כר מושל ארץ هو النجيب[88] وقيل له
מושל ארץ لالتهامه الارض فكانّه يملكها لسرعة وصوله
20 الى المواضع التى يقصد اليها. وهذا الاسم مستعار من
قوله ושים עליה כרים סביב على سبيل التعظيم:

الكاف والمضاعف والراء וככר לחם. שלשה ככרים[89]
לחם [رغيف] ورغفان. وقد يؤنّث הככר كما قيل ונתנו
לך שתי לחם או שתי ככרות לחם. وقيل וככר לחם אחת:
25 בככר הירדן יצקם המלך مرج: ככר זהב بدرة والبدرة
العبرانية ثلاثة آلاف[90] [مثقال] عبرانية[91] فتكون عشرة
الاف[92] مثقال عربية والمثقال العبرانى هو עשרים גרה
وهو عشرون دانقا [وهذه الدوانق] دوانق[93] هذه المثاقيل
[لا دوانق] الدراهم. هكذا رأيت وانا استعظم ان تستثقل
30 الملوك حمل تاج بهذه الزنة على رؤوسهم كما قيل ויקח את
עטרת [מלכם מ]על ראשו ומשקלה ככר זהב فما[94] اظنّ
هذا التلخيص صحيح على انّى قد رأيت فى بعض الشروح
انّ الככר مائة رطل. وقد انّثت هذه הככר كما قيل
עשר ככרי כסף. תשע ועשרים ככר:

---

[72] O. continues כופלין. [73] O. כנופה. [74] R. من. [75] R. g. جوع. [76] R. g. وقيل انّه مسمار. [77] R. هو قفر اليهورد (MS. אלזהור) وهو الحمّر. [78] O. וירל. [79] O. ישכלו. [80] R. g. قرنفل. [81] R. دهن. [82] R. g. اسد; وقيل ضرغام وهو هو ولكنّه صغير السنّ another gloss. [83] R. g. مرّغنى. [84] O. قيل. [85] R. g. قوّاد الحرب. [86] R. g. مروج. [87] O. אלמחרקא. [88] R. g. جمل. [89] R. ככרות. [90] O. אלאלף. [91] O. עבראניא. [92] O. אלף. [93] O. דאניק. [94] O. وما.

الكاف والراء المضاعف ותשימם בכר[95] הגמל فى حلس الجمل وهو بردعته. وانما[96] قلت انّ هذه اللفظة متضاعفة فى الاصل ولم اجعلها فى[97] باب الكاف والراء غير المتضاعف لانّ الحلس *مجانس ومشبه بالمضربة[98] وهى تسمّى فى كلام الاوائل כר فى قولهم הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים وכר וכסת متكرّر عندهم. وهكذا فسّر فيه חפץ فى كتاب الشرائع. وهى عندهم من ذوات المثلين كما قيل فى الבריתא מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר]. فقولهم הכרר] يدلّ على انّ כר ناقص وعلى انّ الاصل فى הכרים והכסתות التشديد. فلما (رأيت) بين حلس الجمل وبين المضربة من الشبه والمجانسة حملته محملها فى الاصل اذ الاشتقاق فيهما عندى واحد:

الكاف والراء والباء כרוב אחד מקצה מזה. והיו הכרובים[99] פרשי כנפים. وقد قيل للملك على سبيل التعظيم لشأنه את כרוב ממשח הסוכך:

الكاف والراء والهاء בור כרה[1] ויחפרהו. כי יכרה איש בור. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه [نحن] فى المستلحق: وذكر فيه ايضا ויכרה להם כרה[2] גדולה. יכרו עליו חברים: وقيل فى ذلك الكتاب انّ להברות את דוד يكتب بالكاف ويقرأ بالباء وجائز[3] فيه ان يكون المكتوب من ויכרה להם כרה גדולה. وهكذا زعم מנחם בן סרוק ايضا فى مصنّفه[4] اعنى انه بالكاف. وامّا نحن فما وجدناه فى مصحف صحيح ولا فى מסורת كما زعما. وقد عرّفتك فى باب الباء والراء والهاء[5] من حرف الباء بما وقع لى فيه: واعلمّ انه ليس ببعيد عندى ان يكون כרות רועים جمع כרה גדולה كما انّ שנות דור ודור جمع שנה وان اختلفت الحركة فى الواحدة وليس يكون וגדרות צאן معطوفا على כרות רועים بل على נות فقط: واستلحقنا نحن فى المستلحق معنى ثالثا وهو וגם מים תכרו מאתם الذى هو اقتناء وشراء. وجعلنا مثله ונתתי מכרם. ורחוק מפנינים מכרה اللذين معناهما ثمنها. وجعلنا ايضا من هذا ואכרה לי בחמשה עשר כסף بمعنى واقנה לי كما قيل קניתי לי לאשה. وبيّنّا للجميع هناك تبيينا واضحا:

الكاف والراء والكاف תכריך בוץ ثوب يشتمل به[6]. من قول الاوائل תכריכי המת. وايضا אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק:

الكاف والراء والميم ויטע כרם[7]. כרמי שלי. וכרמינו סמדר. אכריכם וכרמיכם:

الكاف والراء والعين כרע רבץ כאריה. כרעו על ברכיהם. וברכים כרעות תאמין. מכרע על ברכיו. والثقيل ובחורי ישראל הכריע. הכרע הכרעתני. תכריע קמי תחתני[8] هذا معروف: שתי כרעים كُراعان بضمّ الكاف وكسر النون: והקרב והכרעים هى الكِرعان بكسر الكاف وضمّ النون اى الاكارع. الواحدة الكُراع بضمّ الكاف ايضا. والكراع[9] من *الدوابّ ما[10] دون الكعب: אשר לו כרעים ממעל לרגליו هما الزائدتان اللتان فوق رجلى الطائر من وراء المشبهتين لاصبعين وترגומא דיליה קרסולין. ותרגום את בהונות ידיו ורגליו. קרסלי ידוהי [ורגלוהי]. فصحّ من هذا التلخيص انّ المراد بـאשר לו כרעים الزائدتان اللتان فوق رجلى الطائر المشبهتان لابهامين. وكذلك تسمّيها الاوائل رعمّ يقولون للواحد منهما אצבע יתירה[11] وتسمّيها العرب دابرة الطائر لكونها دبر الرجل اى خلفها[12]:

الكاف والراء والسين מלא כרשו[13] מעדני معروف. وهو مشهور فى كلام الاوائل رضى الله عنهم:

الكاف والراء والتاء כרת יי את אברם. כרתו יערה נאם יי. כי עץ מיער כרתו. قد يغلط قوم فى כרתו יערה ويقرونه مقبوضا اذ يظنّونه امرا مثل חרבו מאד נאם יי ويحتجّون على ذلك بقوله נאם יי. وهذا غلط بيّن وجهل محض من وجهين: احدهما من طريق الرواية فانّ الرواية بمدّ الكاف لا بقبضها. والثانى من طريق التأويل اعنى من *تأوّلهم ذلك[14] من قوله נאם יי فانّه قد قيل ايضا שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח. وهذه الافعال كلّها ماضية. ثم قال נאם המלך יי צבאות שמו: وقد عزينا القول الى قائله فى كتاب اللمع واقول انّ

---

[95] R. g. قتب. [96] O. انما. [97] R. من. [98] R. مشبه ومجانس للمضربة. [99] R. g. قيل انه اسما (so) لطير وهو بالعربى كروب. واستعبر للملائكة لقوله את הכרובים ואת להט החרב: وامّا עינה אתה כרובים ففسّر فيه صِوَرا (so) اى انها كانت مصوّرة صِوَر (so). [1] R. g. كرا بالكاف. כרה مثل חפר. [2] R. g. وليمة وضيافة. [3] O. واجوز. [4] O. مصحفه. [5] R. continues اظنّ انه. [6] R. فيه. [7] R. g. كرم عنب. [8] R. g. جثاء وركوع. [9] R. الكراع. [10] O. دواب من. [11] O. יתירא. [12] O. خلفه. [13] R. g. كرش. [14] O. ذاك; R. تاويلهم.

הذه الافعال ماضية فى موضع (افعال) مستقبلة كما ان
שמעו עמים ירגזון חיל אחז وما اشبهه مما هو فى معنى[15]
افعال ماضية فى موضع افعال مستقبلة: والمستقبل[16]
נכרת ברית לאלהינו. ויכרתו שניהם ברית: כורתי ברית.
וכרות שפכה: والامر כרת לנו ברית. כרתה בריתך: والمصدر
אלות שוא כרות ברית: (وما لم يسمّ فاعله לא כרת
שרך. והאשרה אשר עליו כרתה:) والانفعال ונכרת מעמיו.
אחרית רשעים נכרתה. [ונכרתה הנפש ההיא.] ולא יכרת
כל בשר. הכרת תכרת[17]: (والاسم) ספר כריתות: والثقيل
והכרתי אתו. כי יכרית יי אלהיך. ויהי בהכרית איזבל.
להכרית הצפרדעים. وما لم يسمّ فاعله [منه] הכרת מנחה
ונסך: הכרתי והפלתי فسّر فيهما الناشبة والقالعة وما
هما عندى الّا قبيلتان من غير ישראל لقوله אנחנו
פשטנו על נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ثم قال בכל השלל
הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה[18] فالכרתי
على[19] هذا من פלשתים. وايضا גוי כרתים وقال عنهم דבר יי
עליכם כנען ארץ פלשתים. وايضا הנני נוטה ידי על פלשתים
והכרתי את כרתים. فالاقرب انه كان عنده *فى جنده
قوم[20] من هتين القبيلتين مثل אתי הגתי ورجاله:

الكاف والسين والباء אם כשב[21] הוא מקריב.
הכשבים הפריד יעקב:

الكاف والسين ولهاء עבית כשית[22]. قد ذكر فى
كتاب حروف اللين:

الكاف والشين واللام כשל כח הסבל. וכשלת
היום וכשל גם נביא עמך לילה. וכשלו איש באחיו. [וכשלו
בגויתם.] כי כשלה ירושלים. כשלנו בצהרים. ובחורים כשול
יכשלו مصدر. ואין בשבטיו כושל. ולמכשול לב. (ונתתי
מכשול לפניו.) הנני נתן אל העם הזה מכשולים. ולפני
כשלון גבה רוח. والانفعال והיה הנכשל בהם. ונכשלים
אזרו חיל. ורשעת הרשע לא יכשל בה. ואם תרוץ לא
תכשל. יכשלו בהליכתם. רדפי יכשלו. والمصدر منه ובכשלו
אל יגל לבך فحذف الهاء. والثقيل הכשיל כחי.
הכשלתם רבים בתורה. ויכשילום בדרכיהם. ויהיו מכשלים
לפניך. والاسم على حقيقة هذه البنية الثقيلة והמכשלה
[הזאת. והמכשלות] את הרשעים معنى لجميع عثار وتعثير.
الّا انّ المراد بقوله ואין בשבטיו כושל انما هو الفقير اى
من عثّره جدّه[23]. בכשיל וכלפות فسّر فيه المعْول[24] وهو
תרגום ובקרדמות באו לה. דעלין בכשילין:

الكاف والشين والفاء וענן ונחש. מעונן ומנחש
ומכשף[25]. לחרטמים ולמכשפים. מכשפה לא תחיה الهاء
للمبالغة لا للتأنيث: وامّا אל עונניכם ואל כשפיכם
فمن بنية الخفيف. עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך. וכשפיה
הרבים اسحارها[26]:

الكاف والشين والراء אי זה יכשר. וכשר הדבר
לפני המלך. ומה כשרון לבעליה. والثقيل ויתרון הכשר
חכמה معناه الصلاح والاستقامة: מוציא אסירים בכושרות
هى حلق الكبول: ידיה שלחה בכישור هى فلكة المغزل:

الكاف والتاء المضاعف וכתותי מפניו צריו. ומעוך
וכתות. יכת שער معناه الرضّ والكسر. שמן כתית معصور:
وقد ذكر هذا فى كتاب (حروف) ذوات المثلين ونبّهنا
نحن فى المستلحق على وهم وقع لابى زكرياء فى الباب:
ومن هذا المعنى (عندنا) חטים מכות وهو اسم على زنة
משור ומבול ומעוך يعنى انه اعطاه القمح مطحونا. وترجمة
اللفظ طِحنا بكسر الطاء اى دقيقا[27]:

الكاف والتاء والباء וכתב לה ספר כריתות. מספרך
אשר כתבת. וזה יכתב ידו ליי. ועל לבם אכתבנה. ואני
כותב על הספר בדיו. כתב זאת זכרון. כתבו את האיש.
כל הכתוב לחיים. כתובים באצבע. וכתוב בספר וחתום.
והמכתב מכתב אלהים הוא اسم واقع على الخطّ. ومثله
מדינה ומדינה ככתבה. وايضا הכל בכתב מיד יי: כי כתב
אשר נכתב בשם המלך صحيفة. ومثله ויבא אליו מכתב
מאליהו הנביא. فوقع מכתב וכתב على الخطّ وعلى الصحيفة
كما وقع عليهما الكتاب فى لسان العرب: וכתבת
קעקע اسم [واقع] على الرسوم: מכתב לחזקיהו מלך יהודה
اسم واقع على اللفظ: والانفعال בשם המלך אחשורש נכתב.
والثقيل ומכתבים עמל כתבו:

الكاف والتاء واللام אחר כתלנו[28]. وفى السريانى
ואע מתשם בכתליא:

الكاف والتاء والميم בכתם אופיר. ראשו כתם פז.

---

[15] O. معناه. [16] O. والمستقبلة. [17] R. g. لجميع قطع. [18] R. ישראל. [19] O. من. [20] O. جند. [21] R. g. هو الضأن. [22] R. g. جسأ وعبل. [23] O. גרא; R. גרה. [24] O. معول. [25] R. g. ساحر. [26] So both MSS.; R. has a point on the first א. [27] R. g. المعانى قريبة. [28] R. g. حائطنا وحيطان.

ולכתם אמרתי מבטחי. הכתם הטוב قيل انه الجوهر. ومثله וחלי כתם حلى من جوهر. وما يبعد[29] كونه ذهبا لقول الكتاب בכתם טהור לא תסלה كما قال זהב טהור وهو الخالص غير المغشوش واصناف الاحجار[30] لا تغشّ ولا تموّه. وايضا لانّه معروف انّ الذهب كان المجلوب من الאופיר لا الجوهر. وايضا لقوله כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז. وقيل ומתניו חגרים בכתם אופז اى בזהב אופז: وقولى جوهر انما[31] هو على استعمال العامّة لانّ الجوهر انما يقال على جسم كل ذى جسم وذاته: נכתם עונך مشتقّ من قول الاوائل للاثر الباقى כתם. ويحتمل *ان يكون מכתם לדוד[32] من المعنيين جميعا:

الكاف والتاء والنون ויטבלו את הכתנת. والجمع והלבשת אתם כתנת بحذف واو المدّ. واذا[33] اضيفت الواحدة الى الضمير[34] قيل פשטתי את כתנתי. ויפשיטו את יוסף את כתנתו. واذا اضيف للجميع[35] قيل וישאום בכתנתם كما كان غير مضاف ואת כתנת הפסים. ועשה לו כתנת פסים: فبنية اخرى على بنية וכתבת קעקע وهكذا هى ايضا غير مضافة ويجب ان يكون للجمع כתנות. وامّا כתנות עור فهو مخفّف من וישאום בכתנותם والקמץ مكان الשרק: واعلمّ انّ الכתנת والמעיל سواء فى بعض المواضع. ودليل ذلك قوله ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים. وامّا מעיל האפד فصفة اخرى وهى غير الכתנת:

الكاف والتاء والفاء בכתף[36] ישאו معروف: וחמש עשרה אמה קלעים לכתף. ולכתף השנית. ועפו בכתף פלשתים تفسيره جهة وناحية: שתי כתפות חברת جنبان:

الكاف والتاء والراء בי יכתירו צדיקים يتوّجون. וערומים יכתירו דעת يتوّجون بالمعرفة. כתר מלכות تاج الملك. הכתרת האחת. ושתי כותרות עשה يريد رؤوس السوارى التى هى لها كالتيجان: אבירי בשן כתרוני احاطوا بى. ومنه כי רשע מכתיר את הצדיק الّا انّه من بنية اخرى: כתר לי זעיר امهلنى قليلا[37] اى امسك عن الكلام حتى اخبرك. ومنه כתרו את בנימן הרדיפהו اى امهلوهم[38] ولم يرهقوهم بالاتّباع لهم. ولما فى هذا الفصل[39] من الغموض ورأيته مستصعبا على كثير[40] من الناس ارى ان افسّره لك فاقول. انّ (الكتاب اولا وصف كسرة בנימן وصفا جمليّا فى قوله ויגף את בנימן לפני ישראל) וישחיתו בני ישראל בבנימין ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלף חרב ויראו בני בנימין כי נגפו וג׳ يريد بقوله ויתנו איש ישראל [מקום לבנימין انهم اوسعوا لهم وامكنوهم من الهرب ثقة منه بالتكمين. فبعد ان اتى على هذا الوصف جملة عاد على الجملة بتفصيل فقال ויהפך איש ישראל] במלחמה ובנימין החלו להכות חללים וג׳ והמשאת החלה וגו׳ מן ואיש ישראל הפך וגו׳ ויפנו לפני איש ישראל וגו׳ כתרו את בנימין וגו׳[41] فقوله هنا כתרו את בנימין هو قوله اولا ויתנו איש ישראל מקום לבנימין ومعنى הרדיפהו انهم اتّبعوهم على بعد. ومعنى מנוחה הדריכוהו انهم سلّكوهم[42] رويدا وطردوهم برفق من دون[43] حفز شديد وعلّة ذلك כי בטחו אל האורב. فهذا كلّه برهان على انّ כתרו את בנימין امهلوهم من כתר לי זעיר وهو مشابه[44] لقول الתרגום فى ואל זרועי ייחלון. ולתקוף דרע גבורתי יכתרון. فكانّه (ايضا) قال הוחיל לי מעט[45] او יחל לי מעט مثل[46] יחל ישראל אל יי الذى هو امر. *وكانّه ايضا[47] قال הוחילו לבנימין او יחלו לבנימין مثل ויחלו כמטר לי الذى هو فعل ماض (فهذا بيّن). ثم *بيّن الכה الفا[48] وقال ויפלו מבנימין שמנה עשר אלף ثم قال ויעוללהו במסלות חמשת אלפים איש וידביקו אחריו עד גדעם[49] ויכו ממנו אלפים איש الّا انّ تبيّن التجميل والتفسير مائة رجل على ما يجيزونه[50] العبرانيون من الحذف والاختصار لا سيّما فى الاعداد:

الكاف والتاء والشين אם תכתש את האויל במכתש هذه اللغة مستعملة فى كلام الاوائل فى [مثل] قولهم אין תורמין שמן על הזתים הנכתשים[51]:

ورباعى هذا الحرف

ושמתי כדכד. ראמות וכדכד فسّر فيه كركند:

והוא כלכל את המלך. וכלכלם לחם ומים. וכלכלתי אתך

[29] O. ابعد. [30] R. g. adds الجوهر. [31] O. اما. [32] Transposed in O. [33] O. continues اضيف للجميع. [34] O. ضمير. [35] So both MSS. [36] R. g. كتف. [37] O. אהמלני קליל. [38] O. אהמלוהם. [39] R. الاصل. [40] R. كثيرا. [41] The biblical quotations are according to R.; O. reproduces all the text. [42] O. اسلكوهم. [43] R. غير. [44] O. مشبه. [45] O. מעני. [46] R. معنى. [47] R. وايضا فكانّه. [48] R. فصّل כה אלף. [49] R. גרעון. [50] R. יגיזוה; O. يجوّزه. [51] R. g. دقّ وتهشيم.

שם. ויכלכל[52] יוסף. ויכלכלם ואליהם לא בא: ومن هذا المعنى יְכַלכל דבריו במשפט (اى) يقدّر اموره بعدل: وقد (كنت) ادخلت هذه الالفاظ فى (كتاب) المستلحق فى باب الافعال المشكلة فارى الآن ان اجعلها رباعيّة[53] اذ 5 لا مانع من ذلك (واذ لا دليل على جواز غير ذلك فيها):

וכפתר תחת تفّاحة. הך הכפתור. בכפתוריה[54] ילינו قال فى الתרגום בפיתות תרעהא:

מכרכר בכל עז مثل[55] מרקד[56] ומשחק. ومن هذا سمّيت النجب כרכרות فى قوله בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים 10 ובכרכרות[57] لانّ مشيها شبيها بالرقص لخفّتها: وجائز ان يكون قوله שלחו כר מושל ארץ (محذوف من هذا وانما قيل عنه מושל ארץ) لطيّه الارض بخفّته فكانّه يملكها:

ודוד מכרבל[58] במעיל בוץ مشتقّ من السريانى 15 וכרבלתהון[59]:

כרכב המזבח. תחת כרכבו شرجب يعنى سطحه. وذلك انّ المזבח كان ينتأ منه سطح مشى عليه الכהנים مثل السطح المسمّى فى المשנה זיז: قال (חפין) فى كتاب الشرائع وامّا כרכב המזבח فكالזיז الناتئ من البناء واهل 20 الشأم يسمّون ذلك شرجبا. قال والنقل (ورد) بانّه كان للמזבח شرجبان. احدهما معدّ ليمشى عليه الכהנים لئلّا يزلقوا اذا خدموا المזבח. والثانى للزينة لقولهم תנו רבנן אי זה הוא כרכב בין קרן לקרן ומקום רגלי הכהנים אמה [אטו כהנים בין קרן לקרן הוו מסגו אימא מקום רגלי הכהנים] והכתיב תחת כרכבו מלמטה עד חציו אמר רב נחמן בר יצחק תרי הוו חד לנואי וחד לכהנים דלא לשתרקו:

5 נרד וכרכם هو الزعفران:

וכרמל בצקלונו. ולחם וקלי וכרמל فريك[60]: ראשך עליך ככרמל كالقرمز وכרמיל بالياء مثله: وامّا ככרמל בים יבא. ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל. ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב. וכבוד יערו וכרמלו فموضع محدود معروف:

10 יכרסמנה חזיר يقرضها من قول المשנה שדה שקרסמוה נמלים والכרסם والקרסם يتبدلان[61] فى اللسان العبرانى على ما بيّنت فى كتاب اللمع:

כרפס ותכלת فسّر فيه حرير. وما اظنّه الّا من الالوان مثل חור ותכלת:

15 ومن رباعى ايضا [او] الملحق بالرباعى

כנען[62] בידו מאזני מרמה. יחצוהו בין כנענים. כנעניה[63] נכבדי ארץ. وامّا انه رباعى على زنة ערפל וחנמל. وامّا[64] انه ملحق بهما بالنون. وجاء מלעל من اجل العين. وكان الوجه فى כנענים ان يكون تحت العين פתח من غير שוא والوجه[65] فى כנעניה ان يكون تحت العين שוא 20 ופתח فشدّت ثلثتها فاعلمه:

❖ تمّ حرف الكاف بحمد الله وبه تمّ النصف الاول من كتاب الاصول[66] ❖

---

[52] R. g. امانهم من المونة. [53] R. רבאעיא. [54] R. g. دهاليزها. [55] R. معناه معنى. [56] R. g. يرقص.
[57] R. g. العمّاريات. [58] R. g. متّشح. [59] R. בכרבלתהון. [60] R. وهو الفريك. [61] O. والكاف والقاف تبدلان.
[62] R. g. تاجر. [63] R. g. تجّار; another gloss وقد فسّر مجهّزوها. [64] O. ואנמא. [65] Both MSS. continue كان.
[66] R. تمّت المقالة الحادية عشره (عشر MS. in all similar passages) من كتاب لاصول بحمد الله مما عنى بتأليفه وكشف امعانيه ابو الوليد مروان بن جناح ז״צ״ל.

المقالة الثانية عشرة من كتاب الاصول[1] فى حرف اللام

اللام والالف والباء בארץ תלאובות فى بلاد اللاب اى (فى) المعاطش والبلاد[2] الحارّة الجافّة. يقال لاب الرجل اى عطش *واللواب العطش[3] واللاب جمع لابة وهى الحرّة اعنى الارض التى احرقها الشمس وجفّفتها بدوامها عليها: ومن هذا المعنى قيل لساكن مثل تلك البلاد [الحارّة الجافّة] לובים كما *قيل הלא הכושים והלובים[4] بلين الالف وانقلابها واوا. فاتّفقت هذه المجانسة بين اللغة العبرانية وبين اللغة العربية كما ترى:

اللام والالف والهاء אליך תלאה. וילאו למצא הפתח. ומה[5] הלאיתיך. قد ذكر هذا الاصل فى كتاب حروف اللين. وهو مجانس للسريانى الذى يقول [فى] ואתה עיף ויגע. ואת משלהי ולאי. وكذلك ترجوم ארץ אשר לא יגעת בה. ארעא דלא לאיתון בה[6]:

اللام والالف والطاء *לאט את פניו[7]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين فى باب לוט. وقال[8] هناك انّ هذا الالف التى هى عين الفعل انقلبت هاء فى בלהטיהם وهذا[9] قول ممكن الّا انّ قوما ممن قرأُ فى باب (من) א׳ה׳ו׳י׳ فى اللفظ من المقالة الاولى من كتاب حروف اللين قول ابى زكرياء هناك فى ابتدال *الالف من الهاء والهاء[10] منها انّ בלהטיהם (مثل בל[א]טיהם) لانّه من לאט את פניו عنّفوا ابا زكرياء لظنّهم[11] به انه كان يعتقد בלאטיהם باظهار الالف موجودا[12] فى الكتاب *فالزموه الغلط اذ لم يقفوا على نَجّوَى[13] قوله اعنى انّ ابا زكرياء انما اراد بقوله انّ בלהטיהם مثل בלאטיהם وانّ[14] هاء בלהטיהם مبدلة من الف وكان اصله בלאטיהם فهو اذًا مثل בלאטיהם لانّه من לאט את פניו هذا معنى قول ابى زكرياء: ومن هذا الاصل (وهذا المعنى) عندى דברו אל דוד בלאט[15]. ותבא אליו בלאט الّا انّ الف לאט את פניו لانت فى هذين الاسمين وسوّغ ابو زكرياء قول من يجعل لام דברו אל דוד בלאט ملحقة (ويقرنه بـ ויהלך אט) ويعتقد مثل ذلك ايضا فى لام לאט לי לנער לאבשלום. אתנהלה לאטי. وما استحسن ذلك من ابى زكرياء ولا من معتقده بل هو عندى من לאט את פניו او من לוטה בשמלה اللذين معناهما الاخفاء والستر اى كلّموه سترا[16]. وامّا ויהלך אט فمعناه [عندى] ومشى مهلا[17] اى برفق وتؤدة[18]. *وهذا هو[19] ايضا معنى לאט לי. אתנהלה לאטי[20] وبين *المعنيين بون بعيد[21]. وايضا فغير[22] جائز فى لام[23] דברו אל דוד בלאט[24] المعنى الجائز فى لام לאט לי. ההלכים לאט اعنى[25] انه لدلالة على الحال وانما امتنع جواز ذلك فيه من اجل التعريف الداخل عليه. فاذا *لم يكن[26] حالا فاللام[27] اصل وهو من معنى לאט את פניו الذى هو ستر واخفاء:

اللام والالف والكاف וישלח מלאך[28]. וישבו המלאכים[29]. מלאכי[30] אלהים. قد تقدّم قولى فى كتاب اللمع [من هذا الديوان] فى باب الابنية انّ كل كلمة يكون [فى] اولها ميم او حرف اخر من حروف الزيادة

---

[1] R. continues من حروف المعجم. [2] R. البلاد. [3] R. واللاب والعطش سواء. [4] R. כמא וכושים ולובים במצעדיו. [5] O. ומא. [6] R. g. تعجيز. [7] R. الفه هاء فى בלהטיהם. [8] O. وقيل. [9] R. هذا. [10] R. الهاء من الالف والالف. [11] Both MSS. לטנהא. [12] O. الموجود. [13] O. فالزمه... وجوب; R. נגוי. [14] O. ان. [15] So both MSS. [16] O. سرّا. [17] R. هوينا. [18] R. وهدأ. [19] R. وهو. [20] R. g. رويدا; another gloss الكل رفق ومهلة. [21] R. فى المعنيين بين عظيم. [22] R. غير. [23] R. לאט. [24] R. in both passages בלט. [25] R. معنى. [26] R. لا يكون. [27] O. فى اللام. [28] R. g. رسول. [29] R. g. رسل. [30] R. g. رسل ولكنّهم ملائكة.

وتلك الكلمة بذلك الحرف من اربعة احرف فليس
يجب ان يجعل ذلك (الحرف) اصلاً فى تلك الكلمة الّا
بثبت وذلك لكثرة مجىّ هذه *الحروف زيادة[31] فى
كلمات [ان تكون] من اربعة احرف بها وبيّنت ذلك
هناك باكثر من هذا التبيين. فاذا كان ذلك كذلك
فالواجب ألّا يقضى على ميم מלאך بانّها اصل الّا *بعد
ان[32] يعرف اشتقاقه[33]. وامّا *ما دمنا لا[34] نعرف له اشتقاقا
فانّا[35] نقول فيها [انها] زائدة فيها كزيادة الميم فى
غيره من الصفات التى على وزنه التى نعرف[36] اشتقاقها[37]
مثل הלא מצער היא. ויהרג במשמניהם. מנזריך כארבה.
כי עתליהו המרשעת: وامّا قولهم במלאכות יי بالميم وهو
اسم الفعل فانما ذلك لانّهم كثيرا ما يقتطعون اسم
الفعل من بنية الصفة نفسها اعنى [انه] ان كانت الصفة
بغير زيادة اتوا باسم الفعل بغير زيادة ايضا. كاقتطاعهم
כסילות من [بنية] כסיל [ايضا] ותמימות من بنية
תמים. وان كانت الصفة بزيادة اقتطعوا اسم الفعل
منها بتلك الزيادة [نفسها] كما صنعوا فى מצה (اعنى)
אהב מצה وفى ממלכה فانّهما وان كانا[38] اسمين لا
صفتين فانّ الاسمية تعمّ الصفة والاسم المحض معا.
وذلك انهم قالوا فى اسم الفعل من מצה. אנשי מצתיך
بزيادة الميم التى كانت زائدة فى מצה بدليل כי ינצו
אנשים. وقالوا[39] ממלכות בית ישראל. כל ממלכות עוג
מלך הבשן بزيادة الميم التى هى زائدة فى ממלכה. ووزن
מצותך. מפעולתך مثل מלאכות יי لانّ الاصل فيه على
الكمال والتمام ان يكون מנציותך فادغموا[40] النون وحذفوا
الياء التى هى لامه. وهكذا اقول فى אכזריות חמה انّ
الفه زائدة كزيادتها فى אכזר ואכזרי. وقالوا אשר לא
במסכנות بزيادة ميم [كما هى فى] מסכן التى هى فيه
زائدة ايضا. وقد تنازع قوم من اهل الדקדוק *كانوا
قبلنا[41] فى ميم מסכן[42]. فبعض[43] جعلها اصلاً واستشهد
على ذلك بقوله במסכנות بالميم. وبعض جعلها زائدة
ولم يذكر فى ميم מסכנות شيًا[44] والقانون الذى يجب
ان يعتمد عليه والذى فى امتثاله[45] لحزم والاحتياط باللغة
هو ما ذكرته لك فالواجب اذًا ان نعتقد[46] ميم מלאך
زائدة فيه: ومن هذا الاصل عندى מלאכה[47]. מכל
מלאכתו אשר עשה والوجه فيه מלאכה بتوقيف[48] اللام
بשוא وتحريك الالف بקמץ גדול على زنة מלחמה ומפשעה
بكسر الميم[49] او מלאכה بפתח الميم على زنة ממלכה
שפלה او מלאכה بסגול تحت الميم على زنة ממשלה
ומרכבה فالانوا[50] الالف ونقلوا حركتها الى اللام وابتدؤا
الميم بשוא وانما ابتدؤها[51] بשוא ولم[52] تبق لها حركتها
الخاصّية *بها لانّهم لو[53] ابقوا حركتها مع تحريك اللام
لتولّد بين الميم واللام ساكن ليّن. وقد ابدلوا من هاء
מלאכה تاء فى الوقف فى قولهم [והלוים] במלאכת على
ما صنعوا فى الوصل فى قولهم למלאכת השמים والوجه
فيه ان يكون على زنة אשר עשתה מפלצת. והיה ביום
מלחמת: وجمع מלאכה. כל מלאכות התבנית. לספר
כל מלאכותיך على زنة ממלכות האליל وكانّه فى المعنى
לספר כל מעשיך. فهذا برهان [على] انّ الوجه فى الف
מלאכה التحريك. وامّا معناها فصناعة: وقد يكون لها
موضع[54] اخر وهو *النظر والتدبير[55] مثل והמלאכה לא
ליום אחד: ولها موضع اخر ايضا وهو [ان] يراد بها المال
من البقر والغنم وغيرهما من الحيوان وغيره[56] من
الاعيان مثل לרגל המלאכה אשר לפני. וכל המלאכה
נמבזה ונמס. كما قيل[57] فى هذا المعنى ואיש במעון
ומעשהו בכרמל اراد اغنامه. وقال فيه الתרגום ונכסוהי
בכרמלא. وقيل فى غير الحيوان והמלאכה היתה דים يريد
المال من الذهب والفضّة والحرير والثياب[58] وغير ذلك.
وامّا قوله לכל המלאכה فهو (من) المعنى المتقدّم لهذا
ومعناه الصناعة[59] كانّه قال والمال كان كافيا لجميع
الصناعات. ومثله אם לא שלח ידו במלאכת רעהו [اى]
فى ماله وملكه[60]: وقد يجعل قوم ميم לרגל המלאכה وما
اشبهه اصلا ويفسّرونه[61] ملكا:

اللام والالف والميم ושני לאמים. ולאם מלאם[62]
יאמץ:

اللام والباء المضاعف ותלבב לעיני שתי לבבות
تفسيره زلابية ويقال قطائف. وقد ذكر فى كتاب ذوات

---

[31] O. الاحرف زائدة. [32] R. من بعد. [33] O. אשתק. [34] R. مادّ مادّ فلا. [35] R. فانها. [36] R. يعرف.
[37] Both MSS. אשתקאקה; R. continues على وزنه. [38] O. كانت. [39] R. وقال. [40] O. فاندغموا. [41] O. וכאנו קלבנא.
[42] R. continues انها اصل. [43] O. פי בעץ. [44] R. שוא. [45] O. امثاله. [46] So O. and the Heb. transl.; R. continues بانها زائدة كزيادة. [47] R. g. صناعة. [48] O. بتوقّف. [49] O. ميم. [50] R. فلانوا. [51] O. אבתדאהא.
[52] R. لم. [53] R. لها لانه لوشو. [54] R. معنى. [55] R. نظر التدبير. [56] O. وغيرهما. [57] R. قال. [58] O. באלרא באלתיאב. [59] O. للصناعة. [60] O. وفى ملكه. [61] R. ويفسّرون فيه. [62] R. g. حزب واحزاب.

المثلين: وذكر فيه *ايضا واىש נבוב ילבב. לבבתיני[62] אחותי כלה. امّا לבבתיני فترجمته قلبتينى[63] اى اصبت قلبى بسهم عينيك: وقد قيل فى המשנה עורות לבובים يريد جلود الحيوانات المقلوبة اى المستخرجة القلوب. وذلك انه كان من شرائع بعض الامم لا سيّما اليونانيين فى ذلك الزمان *ان يستخرج[64] قلب الحيوان (الحىّ) بان يشقّ صدره ويختلع[65] اختلاعا ويقرّب للمعبود على ما وجدناه منقولاً فى اخبار اليونانيين ورأيناه ثابتا فى اثارهم: وامّا ילבב فمعناه يلبّ او يعقل لانّ العبرانيين قد يسمّون العقل والذهن לב كما قيل לב חכם לימינו اى انّ عقله حاضر متيسّر: وفى هذا اللفظ معنى اخر ايضا وهو אל לב שקוצים ותועבותיהם לבם הולך اى الى ذات השקוצים. ויאמר יי אל לבו فى ذاته. ومثله עד לב השמים. בלב ים. בלב האלה: ويحسن ان يكون ايضا[66] من هذا المعنى בלבת אש اى فى ذات نار *او فى[67] نفس نار. الّا انّه قد فسّر فيه فى ضريم نار. *أخذ من[68] قول המשנה אחד המבעיר ואחד המלבה الذى هو المضرّم. وما يبعد (فيه) هذا التأويل الّا انّه ليس يكون حينئذ من هذا الاصل الذى نحن فيه بل من فعل لامه هاء على زنة רק בכל אות נפשך:

اللام والباء والالف כלביא שכן هو الاسد: وقيل انه يقال للاسد فى كلام العرب [اللبؤ] الّا انّى لم ار ذلك فى الكتب المشهورة الموثوق بها: وقد يقع هذا الاسم على شبل الاسد كما قال ומחנק ללבאותיו يفترس ويخنق لاشباله (بحذف ياء לביא): وامّا[69] قوله מה אמך לביא فانّ الوجه ان يكون לביאה مثل אשה נביאה فقلبوا[70] الالف ياء وادغموا فيه ياء المدّ فاشتدّت وجاء[71] على مثال עניה סערה. שביה בת ציון. والالف المكتوب فى מה אמך לביא [هى] مكان هاء التأنيث (كما كتبوا כן יתן לידידו שנא بالف مكان هاء التأنيث). وايضا קראן לי מרא: وامّا جمعهم לביא على לבאים فانما ذلك بحذف[72] ياء المدّ واصله לביאים:

اللام والبا والطاء ואויל שפתים ילבט. ועם לא יבין ילבט. لهذه اللفظة ترجمتان كلاهما[73] مجانس للفظ العربى. احداهما وهو الاقرب [اى] ان يقال فيه يلبط به اى يصرع. والاخرى ان يقال يلتبط والالتباط اسوأ العرج:

اللام والباء والنون הבה נלבנה לבנים معناه نتّخذ لبنا واللبن هو الآجرّ. ولو جاز ان اقول[74] نلبن [لبنا] لكان حسنا جميلا لكنّى لم اجد العرب فى ما اشرفت عليه من[75] لغاتهم استعملوا فعلا من اللبن كما استعمل[76] العبرانيون ללבן הלבנים. לא תגרעו מלבניכם. ותהי להם הלבנה לאבן: والاتّون الذى يتّخذ فيه اللبن يسمّوه[77] العبرانيون מלבן كما قالوا החזיקה מלבן اى ابنى ملبنا اى اتّون اللبن. ومثله והעביר אתם במלבן اى انه احرقهم فى اتّون الآجرّ. فانّ لغة והעביר هنا احراق اللبن והעביר את בנו באש: הלבינו שריגיה ابيضت. ومثله ומשלג אלבין: وبنية اخرى فى هذا المعنى ויתלבנו ויצרפו. ربما (كان هذا) الافتعال مأخوذا من بنية ثقيلة على زنة פעל. وربما كان مأخوذا من بنية خفيفة اذ الافتعال مشترك للبنيتين جميعا كما قد بيّنت (ذلك) فى (المقالة الثانية من) كتاب التشوير: وقد استعمل التعدّى فى هذا المعنى قالوا ולברר וללבן هذا مصدر مأخوذ من بنية הפעיל اعنى הלבין اعنى انه متعدّ. واصله ולהלבין فحذفت الهاء والقيت حركتها على اللام كما صنعوا فى להעביר (اذ حذفوا منه الهاء والقوا حركتها على اللام فقالوا לעביר) את בית המלך: כזרע גד לבן. מחשף הלבן. ולבן שנים. לבנה אדמדמת. כהות לבנות هذه صفات: والاسم כל אשר לבן בו كل ما فيه بياض. وايضا לבנת הספיר بياض المها. وجائز ان يكون כל אשר לבן[78] בו (صفة الموصوف محذوف كانّه قال כל מקום אשר לבן בו): וחפרה הלבנה يريد القمر وهو صفة غالبة[79]: לבנה זכה لُبان[80] صافٍ نقىّ: وامّا قوله עם כל עצי לבונה فليس المراد اللبان وحده لكن[81] كل ما يبخّر به من الاعواد كانّه قال עם כל עצי קטורה (وذلك انّ اللبان لما كان مما يبخّر به استعير لكل ما يبخر به. وهذا من جملة ما قيل بلفظ ما والمراد به غيره): תחת אלון ולבנה. מקל לבנה هو اللبنى وهو شجر عظيم كالساج تسيل منه رطوبة وتدخل فى العلاج:

اللام والباء والشين אשר לבש בו. לבש יי. ילבש

---

[62] So both MSS. [63] O. איצא לב ואיש... כלה לבבתיני אמא... قلبتنى. [64] O. אי תסתכרג. [65] R. ويخلعه. [66] R. גדא. [67] O. وفى. [68] R. ومن. [69] R. وانما. [70] R. فاقلبوا. [71] O. فجاء. [72] O. على حذف. [73] Both MSS. כלאהמא. [74] O. يقال. [75] O. continues فى جميع الكتب. [76] R. استعملت. [77] O. يسمّيه. [78] R. g. بياض. [79] O. continues סמי בהא אלקמר לבן אנה. [80] O. לובאן in all passages. [81] R. بل.

על בשרו. את בשרו ולבש. ילבשם הכהן. ואתה לבש בגדיך. לבוש ואין לחום לו. ובגד ללבוש مصدر. הוצא לבוש[82]. ונתון הלבוש. מלבוש נכרי. ומלבושיהם ומשקיו. וילבש בגדי נקם תלבשת. והנה איש אחד לבוש בדים. לבושי תכלת(. לבושי מכלול). والثقيل הלבישה על ידיו. כי הלבישני בגדי ישע. ותלבש את יעקב. כתנות עור וילבישם. והלבש אותך מחלצות مصدر. وثقيل اخر מלובשים בגדים[83]:

اللام والجيم والميم עצי אלגמים انه وان كانت هذه اللفظة على زنة חרטמים فانّا نجعل فيها الالف زائدة مثلها فى אפרחים وفى אתמול وفى אשמורה בלילה وغيرها[84] على مذهبنا المتقدّم الذكر فى الاسماء التى فى اوائلها حرف[85] من حروف الزيادة وهى[86] بذلك لحرف الزائد من اربع احرف ولا علم لنا باشتقاقها: وفسّر فى *هذا اللفظ[87] مرجان. والمرجان نبات ينبت فى البحر فى الجبال التى تحت الماء ويعرف بالحجر الشجرى لانّه شجر *يتحجّر بعد اخراجه[88] من الماء: وقد فسّر فيه ايضا بقّم بالميم: وانا اقول انه من اصناف الارز مستدلّا على ذلك بقوله ושלח לי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון والـלבנון ما[89] ينبت مرجانا ولا بقّما: وامّا قوله عن הـאלגמים לא נראו כהם לפנים בארץ יהודה. وقوله عنها[90] ايضا فى النسخة الاخرى לא בא כן עצי אלגמים ולא נראה עד היום הזה فانما *ذلك فى[91] جودتها اى انها[92] كانت הـאלגמים التى *جلبت من אופיר خير من التى جلبت من לבנון[93]: واعلمْ انّ אלגמים ואלמגים واحد مثل כבש וכשב ושמלה ושלמה:

اللام المضاعف مع الهاء הרה ללת. قد ذكرناه فى المستلحق واستعملنا فيه هناك ثلاثة اوجه من القياس فليلتمس من ثمّ[94]:

اللام والهاء المضاعف ותלה ארץ מצרים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين وقال ابو زكرياء انّ اصله ותלהה وقوله فيه حسن جائز. واجود[95] منه عندى لا سيّما لما لم يوجد[96] له اشتقاق ان يكون الهاء بدلا من الف תבא אליך ותלא *الذى اصله ותלאה مثل[97] הנסה דבר אליך תלאה: ومن هذا الاصل *وهذا المعنى[98] כמתלהלה היורה זקים. وهو متضاعف[99] على زنة מתעתע بـחרק [تحت] الميم وبتشديد التاء (واحد) ומתעתעים בדבריו الذى اصله ומתתעתעים. وكذلك اصل מתעתע الذى مثّلنا (به) מתתעתע على زنة מתלהלה ولام الفعل ذاهب مع هذا التضعيف. وتفسيره كالمتعامس اى كالمتجاهل المتغافل الكليل الذهن البليد. وكذلك تفسير ותלה ארץ מצרים فاعيت وكلّت وتبلّدت[1]: وجائز ان يكون כמתלהלה رباعيّا *وكنّا ادخلناه[2] فى كتاب المستلحق فى جملة الالفاظ المشكلة. واعتقادنا فيه الآن ما ذكرته لك:

اللام والهاء والباء ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה. ויעל מלאך יי בלהב המזבח. להבה מקרית סיחון. להבת שלהבת. פני להבים פניהם. להבות אש[3] هذا معروف: ויבא גם הנצב אחרי הלהב[4]. ולהב חרב. וברק חנית ולהבת חניתו سنان رمحه:

اللام والهاء والجيم ולהג[5] הרבה على زنة אחר הלהב:

اللام والهاء والطاء ולהט אותם היום הבא. להבה תלהט רשעים. (ולהבה להטה). ותלהט במוסדי הרים. ותלהטהו מסביב. وفيه خفيف איש לוהט. אשכבה לוהטים ومعناه[6] الاحراق[. ואת להט החרב شفرتها اى سنانها[7] مثل ולהב חרב וברק חנית]: בלהטיהם [بلطفهم] وخفائهم *والهاء مبدلة من الالف[8] لانّه من לאט את פניו فكانّه قال בלאטיהם بالف ظاهرة كما زعم ابو زكرياء:

اللام والهاء والميم דברי נרגן כמתלהמים معنى هذه اللفظة كاللّيّنة الخفيّة[9] وهو مجانس للفظ[10] العربى [اعنى] لهمت الشىء بمعنى بلعته فكانّ كلام الـנרגן مستخفّ مبتلع وهو بالغ بالشرّ والأذى. ومخرج هذا الكلام مخرج قوله על כן דברי לעו الذى معناه *الفاظى خفيت واشتقاق[11] اللفظ من ושתו ולעו. ילע הקדש. ואפרחיו יעלעו דם الذى معناه *الابتلاع والاستراط[12]:

---

[82] R. continues לבושי מכלול والثقيل. [83] R. g. الجميع لبس والتباس. [84] R. وغير هذا. [85] O. אחרף. [86] O. وهو. [87] R. هذه اللفظة. [88] R. ويتحجّر بعد خروجه. [89] R. لا. [90] O. عنه. [91] R. عن. [92] O. انه. [93] R. اجلبت من אופיר اذ هى احسن ما جلبت اللبنان. [94] R. g. قيل فيه كانّه قال ללדת. وقيل انه من معنى الولولة. [95] R. واجوز. [96] O. יגד. [97] O. واصله مثل. [98] R. والمعنى. [99] R. مضاعف. [1] O. ותבדלת. [2] R. وادخلنا. [3] R. g. لهيب النار. [4] R. g. النصاب وراء النصل. [5] R. g. لهج وولع. [6] O. معناه. [7] MS. שנאנה. [8] O. الهاء...الف. [9] O. אלכפיפה; the Heb. transl. has כחלקים הנעלמים. [10] R. لقول لفظ. [11] O. אלפאט כפית אשתקאק. [12] Transposed in R.

اللام والهاء والقاف את להקת[13] הנביאים:

اللام والواو לא אכלתי באוני حرف نفى ترجمته[14] ما فعلت. לא תשא שמע שוא حرف *نهى ترجمته[15] لا تفعل. הלא רעתך רבה أليس الامر هكذا. הלא יראתך 5 כסלתך *الا تقواك[16]. وهذا تحضيض لا نفى: وتكون هذه الكلمة لاستفتاح الكلام مثل הלא כי משחך יי על נחלתו לנגיד ترجمته الا انّ [الله قد مسحك بمعنى] قد ولاك الله على امّته: وقد تكون للتحقيق والتثبيت مثل הלא היא ברבת בני עמון. وجائز ان يكون معنى כי משחך יי 10 هذا المعنى نفسه: وقد كتب לא الذى للنفى بواو فى قوله ותשפכי את תזנותיך על כל עובר לו יהי اى لا يكون مثل هذا ولا ياتيه[17] احد [قطّ] كما قيل[18] לא באות ולא יהיה. ومثله[19] ואמר לו כי עתה תתן. وايضا הנה לו יעשה אבי דבר גדול או דבר קטן وهذان خاصّة[20] مقيّدان 15 فى المسورة. والى مثل هذا اشار ابو زكرياء فى صدر المقالة الاولى من كتاب حروف اللين فى باب א׳ה׳ו׳י׳ فى[21] الخطّ بقوله وان وجدناهم كتبوا לא الذى معناه النفى بواو على غير الوجه المطّرد وجّهناه الى هذا الوجه ايضا وفسّرناه [على] حسب المعنى والمجاورة الّا انّه لم 20 يمثّل كما فعلنا نحن: وامّا ויהי לו وما اشبهه فاللام فيه للاضافة والواو [فيه] ضمير الغائب: לוא אכל אכל העם היום משלל אויביו. לוא הקשבת למצותי[22] حرف يدلّ على امتناع الشىء لامتناع غيره. ومثله לו החייתם אתם: وتكون تمنّيا مثل לו ישמעאל יחיה לפניך. הן לו יהי 25 כדבריך ليت: وتكون مكان או مثل לו חיה רעה كما [قيل] فى هذا الموضع[23] או חרב אביא או דבר אשלח: وتكون لتوقّع المحدود مكان פן مثل לו ישטמנו יוסף: ويكون للنفى (بمعنى לא) مثل לוא קרעת שמים اى كانّ هذا من نصرك وغوثك[24] لم يكن:

30 اللام والواو والجيم ולג אחד שמן هو مكيال وزن *ما يحمل[25] مائة درهم كيلا وهو اقلّ اكيال بنى اسرائيل:

اللام والواو والهاء לוינו כסף. אם כסף תלוה את עמי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[26]: وذكر فيه ايضا ונלוה הגר עליהם تفسيره وينضاف اليهم ويتّصل بهم: כי לוית חן عصابة. ومن هذا المعنى عندى לוית מעשה מורד[27] وتفسيره التصاقات (واتّصالات) يعنى انّ تلك الصوَر 5 كانت قائمة على سطوح مبسوطة ملتصقة بها. واشتقاق מורד من ויורד על הכרובים ועל התימורות *الذى تفسيره[28] وبسط من הרודד עמי תחתי. وترجوم[29] וירקעו את פחי הזהב. ורדידו. وقوله מעשה מורד وقوله (ايضا) וירד על הכרבים ועל התימורות هو[30] مثل قوله וצפה זהב[31] מיישר 10 על המחקה اى مبسوط باستواء. وقد ذكرنا هذا فى المستلحق والواو فى מורד عوض من المثل الساقط لانّه من הרודד עמי תחתי واصله מרדד مثله فى והבאתי מרך בלבבם الذى هو من ולא רככה בשמן واصله מרכך على ما ذكرنا فى المستلحق): وامّا الياء فى לוית[32] [חן] فهى بدل من 15 واو: وادخل[33] ابو زكرياء فى جملة هذا المعنى והוא ילונו בעמלו وبينهما بون ليس ببعيد[34] والبون (الذى بينهما) هو انّ افعال هذا المعنى غير متعدّية وهو[35] ايضا على بنية الانفعال كما تراه يقول ונלוו עליך. ילוה אישי אלי *وغيرهما. وانهما[36] مرتبطة بעל وאל كما 20 ترى. وامّا ילונו בעמלו فهو متعدّ وليس على بنية الانفعال وتفسيره اتّباع وتشييع. مجانس لقول الاوائل (رعمّ) כל הרואה את המת ואינו מלוהו(. ואם לוהו). وايضا[37] שכר לויה *الذى هو تشييع الّا انّ المعنيين[38] متقاربان وبينهما[39] من الفرق ما يجب ان ينبّه عليه كما صنعت 25 انا: وامّا באו ונלוו אל יי فليس فعلا مستقبلا للجميع اذ لا يجوز ان يكون مستقبل الجمع[40] الّا ונלוה بل هو فعل ماض انفعال مثل ונלוו עליך وهو (موضوع) موضع الامر. والوجه באו והלוו[41] אל יי كما انّ עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו فعلا ماضيا انفعالا مكان الامر على 30 ما اجازته اللغة. والوجه והקבצו مثل הקבצו ושמעו: תמשך לויתן בחכה. לויתן זה יצרת לשחק בו هو تنّين البحر. وقد شبّه به العدوّ *فى قوله[42] אתה רצצת ראשי לויתן: על לויתן נחש בריח هو الجوزهر[43] وهو تقاطع الافلاك شبّه

---

[13] R. g. مثل קהלת وهى جوقة. [14] R. ترجمتها. [15] R. نفى ترجمتها. [16] O. הלא תקואתך. [17] R. يأثره. [18] O. قال.
[19] R. ומתל. [20] O. כאצא. [21] O. من. [22] R. g. لو كان كذا وكذا. [23] R. المعنى. [24] R. وجودتك. [25] R. לנא.
[26] R. g. قرض وسلف. [27] R. continues من هذا المعنى. [28] R. والذى تفسيرهم. [29] O. وفى السريانى الذى يقول فى.
[30] R. وهو. [31] R. continues وهو مثل قوله. [32] O. לויות. [33] R. وقد ادخل. [34] O. بالبعيد. [35] O. وهى.
[36] O. وغيره وانها. [37] O. ואם יצא. [38] R. الّا انهما معنايين. [39] O. بينهما. [40] R. للجمع. [41] R. ונלוו.
[42] R. كما قال. [43] R. אלגוזהר.

בתנין[43] البحر للتوائه واعوجاجه وعنه يقال[44] חוללה ידו
נחש בריח[45]. الا[46] تراه يقول ברוחו שמים שפרה חוללה
ידו: واما قوله והרג את התנין אשר בים بعد قوله (عن
الجوزهر) על לויתן נחש בריח فعلى مذهب قوله והיה ביום
5 ההוא יפקד יי על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה
על אדמה: העתידים עורר לויתן احسن ما يقال فيه ما
قاله[47] راس المتيبة الفيومي [רבינו סעדיה] ז"ל اعنى قوله
المستعدون لاثارة شجوهم من *قول المشنة[48] האשה לא
תעורר את לויתה במועד فهذا لعمرى قول[49] فى غاية [من]
10 الحسن:

اللام والواو والزاى אל ילוזו מעיניך. ונלוזים
במעגלותם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وربما كان
ולזות שפתים من هذا الاصل. وربما كان معتل اللام. وقد
ذكرنا هذا فى المستلحق ومعنى الجميع الزيغ والميل: ולוז
15 וערמון هو شجر الجوز:

اللام والواو والحاء על לוח[50] לבם. והלוחות מעשה
אלהים: وربما كان من هذا الاصل כל עץ לח הובשתי.
לחים ויבשים (واحسب انفتاح بعضها من اجل الحاء. واما
קמצות הובשתי עץ לח) فربما كان *من اجل الوقف[51].
20 ومما يؤكد كونها[52] من هذا الاصل قوله ולא נס לחה على
زنة את קול העם ברעה الذى هو معتل العين[53]:

اللام والواو والطاء לוטה[54] בשמלה. וילט פניו
באדרתו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[55]: وجائز ان
يكون من هذا الاصل דברו אל דוד בלט. ותבא אליו
25 בלאט[56] على زنة בעב הענן: נכאת ולט فسر فيه شاهبلوط.
وقيل صنوبر:

اللام والواو واللام ובלולים יעלו אל התיכונה روازن
من قولهم ולולים היו פתוחים לבית קדשי הקדשים: وقد
فسر فى ובלולים درج: ללאת תכלת الالف فيه زائدة
30 كزيادتها فى דודאי תאנים[57] تفسيره عرى. فاسم לול
جامع لكل ما يتسلق منه الى *غيره درجا[58] كان او
روازن او عرى:

اللام والواو والنون לן בלילה ההוא. וילינו שם.
قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وفيه متعد (وهو) ערום
ילינו מבלי לבוש: وذكر فيه ايضا אשר הלינתם עלי. וילן
העם על משה واستوفينا نحن *هذا المعنى فى المستلحق[59].
5 واقول هنا ان قوله כי תלינו עלינו. מלינים עלי ذاتيان
غير متعديين مثل אשר הלינותם עליו(. וילן העם): واما
قوله וישובו וילינו עליו את כל העדה فمتعد اى جعلوهم
*ان يتظلموا منه ويلوموه[60]:

اللام والواو والعين ושתו ולעו[61]. ושמת סכין בלועך
10 فى بلعومك. יעלעו דם تسترط الدم اى تبتلعه. وقد ذكر[62]
فى المستلحق:

اللام والواو والصاد אם ללצים הוא יליץ[63]. ועתה
אל תתלוצצו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه
[نحن] فى المستلحق: وذكر فيه ايضا כי המליץ[64]. מלאך
15 מליץ: ومن هذا المعنى عندى עד בליעל יליץ אשם يريد
ان شاهد الزور يتاول لنفسه تأويلات فى شهادته الزورية
يظن انه يتخلص بها من الاثم: وقد يجوز [ان][65] يترجم
على التقديم والتأخير على هذا النظام من تاول فى الحكم
تأويلات فانه كشاهد الزور يعنى من حرف الحكم بتأويل
20 ما: ومنه ايضا عندى אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון
تفسيره السفهاء الجهلاء[66] يتاول بعضهم على بعض ما
يوجب الذنب عليه اى ان الفاسق يلزم صاحبه ذنبا لم
يغنه والاخيار يرضى[67] بعضهم عن بعض وينصف[68]
بعضهم بعضا: ومن هذا المعنى להבין משל ומליצה.
25 (ומליצה חידות לו وكان) تفسيرها عبارة وبيانا[69]. الا ان
كونها من اصل מה נמלצו[70] לחכי ادخل فى عمود[71]
القياس:

اللام والواو والسين ותקח קמח ותלש. לושי ועשי
עגות. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[72]:

30 اللام والزاى לז اشارة الى من كان متراخيا[73] عنك
مذكرا كان او مؤنثا كقولهم[74] فى المذكر את הפלשתי הלז.
הבן להלז את המראה. (وقالوا فى المؤنث את השונמית

[43] O. ובתנין. [44] O. يقول. [45] R. has the words from وعنه after الجوزهر. [46] R. اما. [47] R. قال. [48] O. قولهم. [49] O. قوله. [50] R. g. لوح والواح. [51] R. לאجل الזקף. [52] R. انها. [53] R. g. الجميع رطوبة. [54] R. g. ملفوفة. [55] R. g. [غاء]الجميع ستر واحد. [56] O. בלט; R. g. سرا. [57] O. דוד לעליו או תאנים. [58] R. غير; O. درجة. [59] Transposed in R. [60] O. تظلموا عليه ولاموه. [61] R. g. قيل فيه ويغصون. [62] R. ذكرناه. [63] R. g. الدهاء والطنز. [64] R. g. قيل فيه الترجمان. [65] Both MSS. omit. [66] O. الفسقة الجهلة. [67] R. راضى. [68] R. ومنصف. [69] Both MSS. וביאן. [70] R. g. ما ابلغ. [71] R. עאמוד. [72] R. g. عجن ولت. [73] O. מתראפיא. [74] O. قوله.

הלז.) وقد يفرقون (فى هذا) بين المذكّر والمؤنّث[73] كما قالوا فى المذكّر מי האיש הלזה. وقالوا فى المؤنّث הארץ הלזו[74]:

اللام والزاى والهاء ולזות שפתים قد ذكرناه فى المستلحق. وذكرناه ايضا قبيّلا فى باب اللام والواو والزاى:

اللام والحاء والهاء יכו על הלחי. הזרוע והלחיים. נאוו לחייך. ולחיי למרעים. על לחיי עמים[75]:

اللام والحاء والكاف כלחך השור. والثقيل ואת המים אשר בתעלה לחכה. ילחכו הקהל. ילחכו עפר تفسيره كسّ [بالسين]:

اللام والحاء والميم כי לחמו לחם רשע طعموا طعام الظلم اى أكلوه. ובל אלחם במנעמיהם. אל תלחם את לחם רע עין. כי תשב ללחם את מושל. לחמו בלחמי. والمفعول ולחמי רשף: ولחם[76] عندى اسم جامع لكل ما يؤكل كما انّ الطعام فى لسان العرب كذلك. الّا انّ الاغلب عليه اعنى على الלחם انه لما يتّخذ من البرّ والشعير خاصّة. والدليل على انّ العموم الذى ذكرناها فيه قوله ובל אלחם במנעמיהם والמנעמים كثيرة الانواع. وقد وقع عليها جميعا[77] אלחם. وايضا قوله נותן לחם לכל בשר وבשר هنا اسم عامّ لجميع الحيوان مثل ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכל האדם: وقد سمّى جميع الثمر[78] לחם [مثل] נשחיתה עץ בלחמו معناه عندى נשחיתה עץ בפריו اى نقطعه ونقطع كلامه عنّا: מאשר שמנה לחמו يريد ארצו ولذلك أنّث[79]. وانما كنى عن ארצו بלחמו لانّها[80] تنبته: לחם אשה. את קרבני לחמי. המה כדוי לחמי. ולחמם כגללים كلّه لحم [وهو] مجانس للفظ العربى. ومثله عندى וימטר עלימו בלחומו يريد וימטר עליו חרון בבשרו: לחם את לוחמי. לוחם ילחצני. אם נלחם נלחם בם. אז נלחמו. יי ילחם לכם. לא תעלו ולא תלחמו[81] معروف: وامّا אז לחם שערים فهو عندى فعل ماض خفيف من هذا المعنى على زنة יבש חציר وان كان بסגול فانّ الסגול قد يقع[82] ايضا موقع الצרי *كما قد[83] بيّنّا ذلك فى كتاب اللمع. وغير جائز ان يكون مصدرا ثقيلا من اجل קמצות اللام فانّه لو كان كذلك وان كان لم يوجد[84] من هذا المعنى فعل ثقيل لكان اللام פתח مثل ברגז רחם תזכר. רחם ארחמנו נאם יי. وعليه الاطّراد *فى ما[85] كان من الافعال ثقيلا على بنية פעל وكان عينه حاء اعنى على الפתחות[86]:

اللام والحاء والصاد והוא לחץ את בני ישראל. וגר לא תלחץ. ולחצתם אתו בדלת. הלחצים אתכם. מפני להציהם ודחקיהם. ותלחץ את רגל בלעם. את הלחץ. לחם צר ומים לחץ. والانفعال ותלחץ אל הקיר للجميع ضغط وانضغاط[87]:

اللام والحاء والشين עלי יתלחשו. כי עבדיו מתלחשים متسارّين[88]: ومن هذا قيل للرقا לחש. אם ישך הנחש בלא לחש. وقيل للراقى מלחש. לקול מלחשים لانّ اكثر ذلك منهم يكون سرّا: وفيه خفيف שלום [בן] הלוחש لانّه لم يكن[89] ليسمّى الّا بشئٍ معروف. ונבון לחש وحكيم الرأى والسرّ واللطف. צקון לחש نثّوا[90] لطف تأديبك ايّاهم. وצקון فعل ماض مجانس لقوله יצוק[91] נחושה والمذهب فيه كالمذهب فى רחש לבי דבר טוב وسترى شرحه فى باب الراء بحول الله. والنون فى צקון *بعد علامة[92] للجمع زائدة كزيادتها فى אשר לא ידעון אבותיך[93]: ובתי הנפש והלחשים الدمالج وهى المعاضد من الحلى:

اللام والطاء والالف והלטאה هى العظاية وهى على خلقة[94] سامّ ابرص: ورأيت فى شرح (الفاظ) המשנה انها سامّ ابرص:

اللام والطاء والشين לטש כל חרש נחשת صيقل. ילטש עיניו לי يحدّدهما[95] (لى) ويبرّقهما. ללטש את מחרשתו. والثقيل כתער מלטש محدّد[96] مسنون[97]:

اللام والياء والحاء כל עין לח[98]. לחים ויבשים. ולא נס לחה على زنة כי אפס המץ. נר לרגלי דבריך. وقد ذكرته قبيّلا فى ما عينه واو وكلاهما يبتدل من صاحبه: وقد تبرّأ ابو زكرياء من [تمييز] ذلك وتحديده اعنى من تمييز ذوات الواو من ذوات الياء:

---

[73] R. وبين المونّث. [74] R. g. هذه وتلك. [75] R. g. الفكوك والخدود. [76] O. לחם. [77] O. اجمع. [78] O. طعام الجميع. [79] R. انّثوه. [80] O. لانه. [81] R. g. حرب وقتال. [82] R. وقع. [83] R. على ما. [84] O. ינד. [85] R. פמא. [86] R. الفتحات. [87] R. g. وازدحام وضيق. [88] O. متسارّين. [89] O. يك. [90] R. نهوا. [91] R. יצקון. [92] R. بعلامة. [93] R. g. معانيه متقاربة. [94] O. כלטה. [95] O. يحدّهم; both MSS. have הם... in both verbs. [96] O. محدود. [97] R. g. معانيه متقاربة. [98] R. g. طراوة ورطوبة.

اللام والياء واللام שיתי כליל צלך. שמר מה מלילה. שמר מה מליל اى ما ذا بقى من الليل. ליל שמורים. בלילה ההוא. על משכבי בלילות. ולילות עמל [معروف]: הרגיעה לילית الغول[98]:

اللام والياء والشين ליש אבד. לביא וליש[99] מהם:

اللام والكاف والدال ושאול לכד המלוכה. וגם לכדתי את עיר המים. אשר לכדנו. פן אלכד אני. השבט אשר ילכדנו יי. וחנה על העיר ולכדה. ולכוד לא ילכד. والانفعال נלכד בשחיתותם. נלכדת באמרי פיך. נלכדה העיר[1]. הנלכד בחרם. والافتعال יתלכדו ולא יתפרדו. ופני תהום יתלכדו. والاسم ומלכודתו עלי נתיב على زنة ומחלקתו. وايضا רגלך מלכד. وجائز ان يكون اسم الفعل[2]:

اللام والميم والجيم עצי אלמנים مثل אלגמים وقد فسّرناه فى بابه:

اللام والميم والدال בל למד צדק. צדק למדו. ישמעו ולמדו. ולמדתם אותם. למען ילמד. ולמען ילמדו. אם למד ילמדו את דרכי עמי. ילמדון ליראה אתי. למדו היטב. בלמדי משפטי צדקך. والصفة ולמודי מלחמה مثل השכוני באהלים. والصفة (ايضا) למוד מדבר. לשון למודים. למודי הרע. وما لم يسمّ فاعله לא למד. والثقيل ראה למדתי אתכם. למדתני מנעורי. את למדת אתם עליך. ולמדתם אתם את בניכם. אשר לא ילמדו אתכם. ואת בניהם ילמדון. אשר אנכי מלמד אתכם. עגלה מלמדה. [ולמדה את בני ישראל. ולמד אתם. השכם ולמד معنى بعض هذه التعليم ومعنى *بعضها التعويد[3] مثل למדתני מנעורי. פרא למוד מדבר. כעגל לא למד. מלומדה. למודי הרע. ואת למדת אתם עליך.] وفى المשנה ואם היה כהן למודין לאכל אצלו اى معتادون: ومن معنى التعليم سمّيت العصى التى يغرز[4] فيها المهماز الذى[5] تنخس به البقر عند الحرث[6] وعند قودها اذا جرت العجل מלמד הבקר[7] لانّها تهدى بها السبيل *وتقوّمها على الحرث. وقد بيّنّا[8] ذلك فى (حرف الدال عند ذكرنا) ולהציב הדרבן:

اللام والعين والباء ויהיו מלעיבים هو مثل قوله ויהיו משחקים[9] עליהם ומלעיגים בם. وترجوم כמתעתע. כמתלעב[10]:

اللام والعين والجيم לענה לך. ילעג למו. ואויבנו ילעגו למו. ותלעג ואין מכלים كلّه [استهزاء]. לעג לי. לעג וקלס. (والثقيل) וילעיגו לנו *ויבזו עלינו. וילעג[11] על היהודים. ומלעיגים בם للجميع[12] استهزاء وازدراء: وامّا בלעגי שפה. ולעג לשון אין בינה فهما عندى مقلوبان من لغة ולשון עלגים[13] والمراد به عجمة اللسان:

اللام والعين والزاى מעם לועז معجم من[14] قولهم אבל קורין אותה ללעוזות בלועז. وايضا לעז יוני לכל כשר:

اللام والعين والطاء הלעיטני נא اطعمنى من قولهم הלעיטהו לרשע וימות:

اللام والعين والنون הנני מאכילם את העם הזה לענה علقم: ويمكن ان يكون منه ולב צדיק יהגה לענות على مذهب לב חכמים בבית אבל. ولافلطون للحكيم قول مطابق لهذا القول وهو قوله انّ الفلسفة [هى] اغتمام واهتمام واجتهاد وعناية بالموت. فان قال قائل امّا لو انّ قوله[15] לענות مستعمل فى الفم[16] لا فى القلب اعنى لو قيل פי צדיק יטעם[17] לענות او ما اشبه ذلك كما قيل ופי רשעים יביע רעות فلامكن[18] ان يسوغ قولك فيه انه جمع לענה וראש. *وامّا اذ استعمل[19] فى القلب مع اللهج والنطق فكيف *يسوغ لك[20] ان تقول قلب الصالح يلهج العلقم. قلت له *انه وان[21] كان ذلك كذلك[22] فانّ هذا مجاز واستعمال من استعمالات العبرانيين بانّ[23] المراد بقول الحكيم يلهج العلقم انما هو يلهج بالمرارات والشدائد والهموم والغموم اى يجرى (اليها) ويولع بها كما قيل ايضا לב חכמים בבית אבל. *وهذه ترجمة[24] الפסוק قلب الصالح يلهج بالغموم والهموم (وفم الطالح ينطق بالفواحش. واستعملت[25] هنا לענה فى الهمّ) كما استعملت[26] فيه فى (قوله) זכר עניי

---

[98] R. אלגולי.

[99] R. g. ليث وهو الاسد.

[1] R. g. ظفر وملك وفتح. وامّا ומלכודתו עלי נתיב فهى المصيدة التى يعلق بها من يعلق.

[2] A later gloss in R. لكش الصوف (MS. صوف) المتولّد فى شجر الارز.

[3] MS. בעצהם תעויד.

[4] O. يغرس.

[5] Both MSS. אלתי.

[6] O. אלחרא.

[7] R. g. ويسمّى مسّاس.

[8] O. ויתקומהא; R. وتقويمها على الطريق. وقد سمّى مهماز البقر מלמד הבקר لانه (so) تهتدى بها (so) للطريق وقد بيّنت.

[9] O. משחיקים.

[10] R. g. لعب وطنز.

[11] R. וילענו ויבזו עלנו.

[12] O. كلّه.

[13] R. continues اى العجم.

[14] R. مثل.

[15] O. לו אקולה.

[16] R. פי אלפסוק.

[17] R. יהגה.

[18] Both MSS. לאמכן.

[19] R. وانما استعملت.

[20] O. ان يسوغ ذلك.

[21] R. وانه ان.

[22] R. continues اى انه يغرى ويولع بها.

[23] R. وذلك انّ.

[24] R. وهذا تأويل.

[25] MS. استعمل.

[26] O. استعمل.

ומרורי לענה וראש. وكما[27] استعملت في المعاصي في قوله
שרש פרה ראש ולענה. *وكما استعملت[28] في الجور في
قولهم ההפכים ללענה משפט. وقد استعملت ראש على
انفراد في هذا في قولهم ופרח כראש משפט وقال[29] כי
הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה. وقد استعمل[30]
في الشدائد والمضايق في قولهم בנה עלי ויקף ראש ותלאה.
*وانما كثّرت من هذه[31] الاستشهادات لئلا تستوحش *من
الاعتقاد في[32] לב צדיק יהגה לענות جمع לענה. وامّا مجئّ
לענה على هذه الاضافة فغير[33] منكر من استعمالهم. وقد
ذكرت في كتاب اللمع جملة[34] من هذا الجمع:

اللام والفاء والدال כלפיד אש כמשעל. ואת
הלפידים. ومثله לפיד בוז לעשתות على الاستعارة لاحراقه
واشعاله ايّاه: وقد يسمّون[35] المشعل לפיד وان لم تكن
فيه نار كما قال ויקח לפידים ויפן זנב אל זנב וישם לפיד
אחד ثم قال ויבער אש:

اللام والفاء والتاء וילפת שמשון (لفت) اى (انه)
لواهما. ومثله ויחרד האיש וילפת اى التوى. وايضا ילפתו[36]
ארחות דרכם اى تحيد عن مجاريها[37] وتزول عن مواضعها:

اللام والصاد والراء ויהי המלצר للخازن والميم فيه
زائدة مثلها في מסכן ומצער ומלאך وفي غيرها من
الصفات مثلها[38]:

اللام والقاف المضاعف כל אשר ילק בלשונו.
המלקקים בידם. قد ذكر في كتاب ذوات المثلين[39]:

اللام والقاف والحاء ואתכם לקח יי. אשר לקחנו.
ולקחתיך משם. לקחה את התרפים. אם לקח יעקב. הצל
לקוחים למות. כי יקח איש بادغام اللام في القاف. وانما
جاز ان يدغم اللام في غير مثله [في هذا الفعل لكثرة
الاستعمال ولانّها[40] من مخرج النون ولانّها مبتدلة بها
في נשכה وغيرها والنون مما يدغم في غير مثله] ותקח
האשה את שני האנשים ותצפנו. ואקח אותה לי לאשה. הם
יקחו חלקם بالتخفيف. ואקחה פת לחם. הלא תקחו מוסר.
والامر לקח פר אחד. ולקח עץ אחד. وبالحذف ואתה קח
לך. קחו ולכו. ואת אחיכם קחו. קחם נא אלי ואברכם.
والمصدر לקוח את ספר התורה الّا انّه في موضع الامر. وايضا
ולבלתי קחת מוסר. وقد اضافوه على غير القياس في قولهم
לבלתי קחת כסף. המעט קחתך. وقد يجوز ان يكون
ולקחת גם את דודאי בני مثل לקחת את בת אחי אדני
اعنى ان تكون اللام فيه[41] [زائدة. ويجوز ايضا ان تكون
اللام فيه] اصلا ويكون مصدرا كاملا وتكون التاء فيه
لغير تعويض مثلها في בצדקתך אחיותיך الذى هو مصدر
من الثقيل واصله בצדקך[42] فزيدت التاء فيه وهذا الوجه
اولى فيه: ومن مصادر[43] هذا الفعل ايضا ומקח שחד وهو
اسم الفعل مثل אשר לא ידעו משכב זכר. והוא שכב את
משכב הצהרים واصله ומלקח שחד: وقد استعمل منه
المصدر على لفظ[44] الامر قيل קחם על זרועותיו انما هو קח
مصدر مضاف الى ضمير المفعولين وترجمته وانا عاودت[45]
אפרים أخذهم على[46] ذراعى: والانفعال הן בעונו נלקח.
וארון אלהים נלקחה. ביום אלקח מעמך. ومصدر الانفعال
אל הלקח ארון האלהים. ביום הלקחו: والافتعال ואש
מתלקחת[47]: وما لم يسمّ فاعله כי לקח עמי חנם. [כי
לקחו בניך. כי ממנה לקחת.] כי מאיש לקחה זאת. الوجه[48]
في القاف التشديد فخفّفوه [בקמץ חטף] واستعملوا
التفخيم في القاف *على عادتهم[49] في كثير من الحروف
التى اصلها السكون *فيحرّكونها ابدا[50] בשוא ופתח.
وربما حرّكوها بالتفخيم كما قد بيّنت [ذلك] في كتاب
اللمع: وامّا אם תראה אתי לקח מאתך *فقد ذهب[51] ابو
زكرياء فيه وفي והסנה איננו אכל وفي רגל מועדת وفي כהם
יוקשים בני האדם مذهبا[52] وسامحناه نحن (ايضا) في
مذهبه هذا في (كتاب) المستلحق وجوّزنا ايضا هناك في
هذه الالفاظ وفي מה נעשה לנער היולד وجها *اخر هو[53]
ادخل في عمود القياس واليق بالمعنى[54] وعضدنا مذهبنا
هذا بما اثبتناه[55] من البراهين الصحيحة عليه في[56]
المقالة الثانية من كتاب التشوير فليلتمس[57] من هناك.
فانّه قد اندرجت[58] لنا فيه وفي غيره مما ذكرنا[59] في ذلك
الديوان علوم عظيمة وفوائد[60] جليلة من علم اللغة في

---

[27] R. وقد. [28] O. واستعملت. [29] O. وقيل; both MSS. continue פי. [30] So both MSS. [31] R. انما اكثرت بهذه. [32] R. ان تعتقد في قولهم. [33] R. continues مجى. [34] O. has this word after ذكرت. [35] R. يسمّى. [36] O. אלפתוא. [37] O. مجراها. [38] O. omits this root. [39] R. g. لحس وشرب. [40] MS. ולא; the Heb. transl. has ומפני שהיא ממוצא. [41] Both MSS. פיהא. [42] Both MSS. בצדקתך. [43] R. مصدر. [44] O. اللفظ. [45] R. عوّدت. [46] R. فوق. [47] R. g. قيل فيها متلبّدة. [48] O. والوجه. [49] O. امتثالا لعاودتهم. [50] R. فحركوها. [51] O. قد ذكر. [52] R. مذهبنا. [53] O. ايضا ما and omits ايضا after وجوّزنا l. 27. [54] O. באלמעאני. [55] O. اثبتنا. [56] R. من. [57] O. فليلتمسه الطالب. [58] O. אדרגת. [59] R. ذكرناه. [60] O. ותאיר.

التصاريف وفى المعانى[61] ايضا: والاسم من هذا المعنى ملקוח (الّا انّه لم يستعمل الّا فى معنى السلب مثل היקח מגבור מלקוח). ומלקוח עריץ. את חשבי ואת המלקוח[62]. وتقول العرب لما أخذه العدوّ من شئٍ[63] اخيذة: وامّا את המקחות וכל שבר فانّه يراد به ما يتّخذه الناس مما يتبايع به. *والاوائل رعمّ كثّروا الاستعمال لهذه اللفظة[64] فى هذا المعنى: وامّا יקח נא מעט מים فقد بيّنت فى المستلحق فى باب *יעד منه[65] انه من غير هذه البنية وانه من بنية הפעיל وان لم *يوجد הפעיל مستعملا[66] من هذه اللغة وذلك على ما يوجبه القياس الصحيح وعلى ما يوجد الاستعمال المطّرد[67] فى اللغة فى كل ما مائله[68] مثل [אשר יסך בהן.] ויגד למלך מצרים. وقد اتينا بالبراهين الصحيحة والدلائل الواضحة فى المقالة الثالثة والرابعة من كتاب التشوير على انّ هذه البنية لا يجوز ان تكون الّا من הפעיל كانت من الافعال السالمة مثل וכי יתן מים. [אשר יסך בהן]. ויגד למלך מצרים وما اشبهها[69] او كانت من الافعال المعتلّة العين مثل יורש קצה. יושר השיר (او كانت من الافعال المعتلّة الفاء مثل יובל שי. אשר יוצק על ראשו) او كانت من *الافعال ذوات[70] المثلين مثل על כמון יסב. מסבות שם وما اشبه ذلك فليلتمس [علم ذلك] من ذلك الديوان. فهذا قانون عظيم من قوانين اللغة ودستور جليل[71] من دساتيرها: وامّا ויקח[72] קרח فهو عندى متّصل [فى] المعنى بقوله ויקמו לפני משה *والمذهب فيه هو المذهب فى قول العرب اخذ فلان يفعل كذا وكذا اى اخذ قرח وفلان وفلان يقاومون موسى ويناصبونه[73]. ومثله عندى ויקח *ויתן את העדות فانّه ليس يريد ויקח את העדות ויתן بل يريد اخذ[74] يجعل الشهادة فى الصندوق. [ومثله] לקח ויצב לו בחייו اى اخذ فى حياته ينصب[75] لنفسه النصبة[76] التى فى الموضع الفلانى: ويقرب من هذا المعنى הלקחים לשונם וינאמו נאם اى الآخذون ينطقون (نطقا) بالسنتهم: وقد قيل فى الماضى קח על מים רבים بحذف لام לקח كما قيل והיום רד מאד بحذف ياء ירד الّا انّهم فخّموا القاف بالקמצות: במלקחים לקח מעל המזבח. ומלקחיה ומחתתיה هى الكلاليب سمّيت بذلك للاخذ الذى يكون بها. ومن هذا المعنى قيل للماضغين[77] ולשוני מדבק מלקוחי والماضغان[78] هما ما انضمّ من الشدقين ويشخص عند المضغ[79]: وقد تستعمل هذه اللغة فى الموت كما قيل ואיננו כי לקח אתו אלהים اى اماته [كقول الתרגום ארי אמית יתיה יי]. وايضا אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני من .ان يتوفّانى سرمدا اى من ان تعطب نفسى بعطب جسمى. دعا *الى الله[80] ان تكون نفسه باقية غير تالفة بتلاف الجسم[81]. وقد بيّنّا هذا المعنى غاية التبيين فى حرف الالف [فى باب الالف] والحاء: ومن هذا ايضا [قيل] הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה: יערף כמטר לקחי علمى وحكمتى. ومثله כי לקח טוב נתתי לכם. ومثله ايضا ומתק שפתים יוסיף לקח الجميع علم وبرهان ودليل. ومثله ויקחו האנשים מצידם (اى) فاستدلّ القوم من زادهم: ومن هذا المعنى מה יקחך לבך اى ما ذا ينبّهك[82] عليه ويشير به عليك. הטתו ברב לקחה[83] بكثرة قولها اللطيف الحاذق فى الفسق:

اللام والقاف والطاء

לקטו לחם משנה. ויצא העם ולקטו. והיה משנה על אשר ילקטו. ששת ימים תלקטהו. לקטו אבנים. יצאו מן העם ללקט. ולקט קצירך לא תלקט [والثقيل את אשר לקטה. וילקט יוסף. לא תלקט]. היו מלקטים. وما لم يسمّ فاعله ואתם תלקטו לאחד אחד. والافتعال ויתלקטו אל יפתח: בכלי הרעים אשר לו ובילקוט وهو وعاء يجعل فيه الراعى[84] زاده والعرب تسمّيه خُرْبة[85] بالخاء المعجمة المضمومة وبالراء الساكنة على زنة جرفة. ويقال له ايضا *مِزْوَد الراعى[86]:

اللام والقاف والشين

יורה ומלקוש. ומלקוש לא היה. ופיהם פערו למלקוש. ترجمة יורה ומלקוש وسمىّ[87] وولىّ فالوسمىّ[88] [هو المطر الذى يأتى اولا. وامّا الولى] *فهو المطر الذى[89] ياتى بعد مطر غيره: ويصلح ان يترجم

---

[61] O. אלמעאצי. [62] R. g. (so) قيل فيه الفىّ. [63] R. الشئُ. [64] R. وقد كثروا هذا الاستعمال الاوائل رعمّ. [65] Transposed in R. [66] O. יגד הפעיל מסתעמלה. [67] R. مطّردا. [68] O. אצלה מאגלה; R. continues مثل ما يوجد الاستعمال المطّرد فى اللغة فى كل مائله. [69] O. consequently اشبهها. [70] O. אלאפתעאל אלדואת. [71] R. عظيم. [72] R. g. את העדות ויתן... [73] R. ان يقاومون موسى ويناصبوه وكذلك تقول العرب اخذ فلان فى طلب فلان. [74] R. قيل فيه وتقدّم. אכד אנה. [75] R. ونصب. [76] O. النصيبة. [77] R. ללמׄצׄאנין. [78] R. ואלמצׄאנין; O. ماضغين. [79] O. مضغ; R. g. الجميع من معنى الاخذ. [80] O. للّه. [81] R. جسمه. [82] O. ינהבך. [83] R. g. فسّر فيه البثّ. [84] O. אלראבעי. [85] O. כרבר. [86] O. עפאץ אלרבאעי. [87] O. סמי. [88] R. وسمىّ. [89] O. هو المطر التى.

מלקוש بالمؤخّر[89] [من المطر] فانّ תרגום העטופים (وهى
المؤخّرة من الغنم) לקישיא: وامّا قوله בתחלת עלות הלקש.
והנה לקש אחר גזי המלך فانّه يريد به العشب وترجمة
(اللفظ) فى *اول نبات العشب[90]. والدليل على انّ לקש
5 هو العشب قوله והיה אם כלה לאכל את עשב הארץ
كانّه قال את לקש הארץ. وانما سمّى العشب לקש لانّه
بالמלקוש يكون: ومعنى וכרם רשע ילקשו يرعون عشبه[91]
ونباته وهذه لفظة مختصرة فصيحة جدّا. وهذا الاستعمال
شبيه بقول العرب قضّبت[92] الكرم اى قطعت قضبانه
10 وشبيه بتسمية العبرانيين النبات לקש لكونه من
الמלקוש *تسمية النبات عند العرب[93] ايضا [ندى]
لكونه به وبالمطر:

اللام والشين والكاف[94] ולשכה ופתחה سقيفة[95].
והנה לשכות [سقائف]:

15 اللام والشين والميم לשם שבו هو الجزع:

اللام والشين والنون לשוני[96] עט סופר מהיר
معروف. ومنه אל תלשן עבד אל אדוניו. وايضا מלשני
בסתר רעהו للذى يغتال[97] صاحبه. وتحتمل هذه اللفظة
وجهين من القياس. احدهما ان يكون الفعل الماضى[98]
20 לושן מלושן[99] فلما زادوا[1] الياء التى يجيز[2] العبرانيون
زيادتها فى اواخر الكلمات راوا ان حذف الواو والدلالة[3]
عليها بالקמץ[4] اخفّ عليهم (وزادوا فيه الياء كما
زادوا فى חצבי מרום. חקקי בסלע.) *والثانى ان يكون
الفعل الماضى[5] לשן بالتشديد على زנה ומה דבר יי وكان
25 الاصل فى מלשני التشديد[6] فى الشين وفتح اللام فخفّفوه
فلما خفّفوا[7] الشين كما من عادتهم ان يفعلوا كثيرا
فخّموا اللفظ[8] بالקמץ: איש ללשונו على لسانه اى على
لغته: ולשון זהב سبيكة ذهب: לשון אש لهيب نار: לשון
ים מצרים ذراع: מן הלשון הפונה נגבה يريد من الجبل[9].
وكذلك قال (فيه) الתרגום מן כיפא. ومذهب العبرانيين
فى هذا هو مذهب العرب فى قولهم انف [الرجل وتقول
العرب انف] الجبل:

5 اللام والتاء والحاء לאשר על המלתחה[10] على الكسوة
وهو مقلوب והחתל לא חתלת: وربما كان اسما للوعاء
الذى فيه الكسوة كما قال الתרגום על קמטריא والقمطر
فى لسان العرب التابوت:

اللام والتاء والكاف ולתך שעורים هو نصف الחמר
10 وزن ما *يحمل ثلثين وستّة الاف[11] درهم وهو الذى
يقال له *فالج. هكذا رأيت لاهل التفسير: ورأيت فى
التراجيم العربية انّ الفالج هو ثمن قفيز بالبغدادى[12]:

اللام والتاء والعين מלתעות כפירים انيابها: ومن
هذا قيل ושני כפירים נתעו اصله נלתעו فابدلوا اللام
15 بنون وادغموه: وجائز ان تكون اللام نفسها ادغمت
دون ان تبدل بالنون كاندغام لام לקח فى יקח وفى מקח
שחד: وامّا تفسير اللفظة (فانّه قيل فيها) تنيب فيهم:
ويحتمل عندى (ايضا) وجها اخر من التفسير وهو ان
يكون وصفا للכפירים على معنى انها ذوات[13] انياب.
20 والمراد بذلك انها ضوار[14] وليست صغارا ضعافا: والذى[15]
يميل بى[16] الى هذا التأويل وان كنت (لم انكر) التأويل
الاول هو كون[17] اللفظة انفعالا (اى فعلا) فى الذات:
وسنذكر فى هذه اللفظة بحول الله فى [باب] التاء والعين
والهاء [من حرف التاء] وجهين من القياس (ايضا):

25 ورباعى هذا الحرف

כמתלהלה وتفسيره كالمتعامس وهو [المتغافل] المتجاهل.
وجائز ان يكون مضاعفا من ותלה:

* تمّ حرف اللام بحمد الله *

---

[89] R. المؤخر. [90] R. فى النبات والعشب. [91] O. עשיבה. [92] O. קבצת. [93] O. وتسمية العرب نبات. [94] R. g. فسّر فيه مقصورة ومقاصير. [95] O. ספיקה. [96] R. g. لسان. [97] O. اغتال; R. يغتاب. [98] R. continues לישן. [99] O. ילושן.
[1] R. ازادوا. [2] R. تجيز. [3] R. continues לה. [4] O. بالקמוץ. [5] O. والوجه الثانى ان يكون فعل לישן. [6] O. بالتشديد.
[7] R. فخّموا. [8] R. اللفظة. [9] O. الجبال. [10] R. g. وقيل خزانة. [11] R. אלף; O. ما يحمله ستة الاف; the Heb. transl. has ל״ו אלף. [12] O. באלבגדאד; R. الفالج נ״א وهو ثمن قفيز بغدادى. [13] O. ذات. [14] O. צוארי. [15] R. الذى. [16] O. به. [17] O. בין.

المقالة الثالثة عشرة من كتاب الاصول فى حرف الميم

الميم والالف والدال והנה טוב מאד. אל תקצף יי עד[1] מאד. במאד[2] מאד زيادة الباء فيه للتأكيد. (واتّصلت بها الى الضمائر) ובכל מאדך. ובכל מאדו):

الميم والالف والهاء[3] מאה שנה. למאות ולאלפים. الهاء فى מאה للتأنيث والهاء التى [هى] لامها ساقطة. وقد قلبوها ياء فى قوله את שרי המאיות[4] المكتوب لا المقروء[5]:

الميم والالف والميم היכל אוכל דבר מאומה[6]. משאת מאומה. לעשות לה מאומה[7]. ולקחתי מאתו[8] מאומה[9]. אין מאומה. מאומה מן החרם. לא תתן לי מאומה[10]. انما اكثرت من تكرير هذه اللفظة[11] لاريك انها تستعمل فى النفى وغيره: واعلمّ انّ هذه الهاء لغير[12] تأنيث بل هى زائدة مثل الهاء فى נחלה עבר על נפשנו. עמור זבולה. נגדה נא לכל עמו. השער התחתונה. ואת מבוא המלך החיצונה وغيرها مما قد ذكرته فى كتاب اللمع[13]:

الميم والالف والنون מאן[14] בלעם. מאנו[15] קחת מוסר. מאנה הרפא. מאנת הכלם. ואם מאן ימאן مصدر. والصفة ואם מאן אתה مثل קרוב ומהר מאד. والاصل[16] فى هتين الصيغتين[17] التشديد على زنة ושבח אני את המתים. وهو [الوجه] ايضا فى جميع الباب. וימאן[18] ויאמר. ואם תמאנו[19] ומריתם[20]:

الميم والالف والسين כי מאס יי במבטחיך. כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו. לא מאסתים. *יען כי מאסתם את יי[21]. ואתה זנחת ותמאס. ואם בחקתי תמאסו. וימאס באהל יוסף. המאס מאסת את יהודה مصدر. ومثله על מאסם את תורת יי. מאס בבצע מעשקות. والانفعال כסף נמאס. ואשת נעורים כי תמאס[22]: وامّا ימאסו כמו מים فانّ الفه مبدلة من سين واصله ימססו كما انّ اصل וימסו אכוריו. וימססו[23]. وهو الوجه ايضا فى עורי רגע וימאס اعنى (انّ) اصله וימסס[24]: وجائز فى ימאס ان يكون من هذا الاصل وان يكون مجانسا لقول العرب مأست بين القوم اى افسدت ما بينهم والوجه الاول احسن:

الميم والالف والراء צרעת ממארת. סלון ממאיר [. את המארה]. معناه المحق:

الميم والجيم والدال ממגד שמים. עם פרי מגדים. فواكه: وقد [فسّر] فى ומגדנות נתן לאחיה فواكه. وما يوافقنى هذا لوجودنا מגדנות فى مواضع (كثيرة) لا يصلح[25] تأويل الفاكهة فيها مثل قوله וכל סביבותיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות [فليس للفاكهة هنا معنى. وقيل ומגדנות לחזקיהו מלך יהודה. فلذلك ובמגדנות] لا وجه *لتأويل الفواكه[26] هنا اصلا اذ هى اخسّ من ذلك. مثل[27] قوله ורבים מביאים מנחה ליי לירושלם ומגדנות לחזקיה מלך יהודה والفواكه انزر[28] من ان يتوسّل بها الى الملوك الكبار[29]. وابين من هذا قوله ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות. فلذلك اقول انّ מגדנות يصلح ان يكون اسما عامّا لكلّ

---

[1] O. על. [2] R. g. هو الجدّ فى الشئ. [3] O. والميم. [4] R. המאות. [5] R. g. عدد مائة ومائتين. [6] [7] R. g. شئ. [8] R. ממנו. [9] R. g. شئ. [10] R. g. شيئا. [11] R. continues بالتكرير. [12] O. לנזר. [13] R. continues وكثيرا[!] ما ذكرته فى كتاب اللمع. [14] R. g. ابى. [15] R. g. ابوا. [16] R. والوجه. [17] O. אלצפתין. [18] R. g. وابى. [19] R. g. ابيتم. [20] R. g. الجميع اباء وامتناع. [21] R. יען מאסת. [22] R. g. الجميع زهد وبغض. [23] R. g. انحلال وذوبان. [24] The words from לא מאסתים, col. 361, l. 23, are to be found in R. after احسن l. 9. [25] R. تصلح فيها. [26] O. لتاول الفاكهة. [27] R. ومثل. [28] O. אנזל. [29] O. والى الكبار.

ما *يتاحف ويتلطّف به[30]. وقد فسّر فيه طرائف: وما يبعد ان تكون هذه اللفظة من غير هذا الحرف على مثال כי מגדנות נתן [على زنة[31] هذه اللفظة]:

الميم والجيم واللام שלחו מגל[32] على زنة ופנג ודבש. ואכד וכלנה. מפדן ארם: وربما كان من ذوات النون على مثال מתן אדם. ומפל בר נשביר:

الميم والجيم والنون אשר מגן צריך. אמגנך ישראל. עטרת תפארת תמגנך. الوجه[33] תמגן לך اى[34] תתן לך وذلك انّ معنى אשר מגן צריך ومعنى[35] אשר נתן צריך واحد[36]. فقوله עטרת תפארת תמגנך انما هو بمعنى תתן לך كما قال תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך فاختصرت اللفظة فصاحة: وامّا אמגנך ישראל فهو على وجهه [لانّه] مثل איך אתנך אפרים[37]:

الميم والجيم والراء וכסאו לארץ *מגרתה بمعنى הפלתה وهو مجانس للسرياني[38] فى قوله ימגר *כל מלך[39] ועם اى يهدمهم[40] ويسقطهم عن منازلهم ومراتبهم على معنى [יהרסם ולא יבנם. ومن هذه اللغة وهذا المعنى] عندى מגורי[41] אל חרב وتلخيص ذلك *على ما[42] يقال נפלים בחרב היו עמי. فيكون אל هنا بمعنى الباء كما كان فى قوله אל הארון תתן את העדות[43]. ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע. ויאמר יי אל לבו بمعنى الباء ايضا الّا انّ تلك *الباءات للظرف[44] والوعاء وهذا الباء *للاستعانة مثل[45] הנתוצים אל הסוללות ואל החרב اى בסוללות ובחרב. ويكون את هنا فى قوله את עמי زائدا[46] ككونه زائدا[46] فى ואת הברזל נפל אל המים. ובא הארי ואת הדוב وغيرهما الّا انّ מגורי *مأخوذ من فعل[47] خفيف:

الميم والدال מדו בד. חגור מדו לבושו. ומדיו קרועים. על פי מדותיו: وامّا ויכרת את מדויהם فمن غير هذا الاصل [وقد ادخلناه فى حرف الدال. وربما كان من هذا الاصل] ايضا למדת המלך. وربما *كانت الشدّة[48] فيه لاندغام نون ומנדה בלו והלך[49]:

الميم والدال المضاعف ומדתי פעלתם. ומדותם מחוץ לעיר. וימדדם בחבל. قد ذكر [هذا المعنى] فى [كتاب ذوات المثلين]. وذكر معنيين ولا فرق بينهما عندى] وادخل فى جملته עמד וימודד ארץ: وذكر فيه ايضا ויתמדד על הילד. אנשי מדה. מי שם ממדיה: وذكر فيه ايضا[50] معنى اخر [وهو] וימדו בעמר. מי מדד בשעלו מים. ומים תכן במדה[51]. ولا فرق بين هذا المعنى وبين معنى ומדותם מחוץ לעיר فانّه وان كان ذلك مساحة فانّ الجميع كيل: وامّا מי שם ממדיה *فانّ تفسيره[52] عندى من وضع ابعادها واطوالها وغاياتها وهو على زنة ומצרי שאול מצאוני لانّ الاصل[53] فى (راء) ומצרי שאול מצאוני التشديد اذ هو من ذوات المثلين. والمدّة عند العرب الغاية ويقولون مدود السماوات لغاياتها[54] فكان ترجمة מי שם ממדיה من وضع مدودها: وامّا אנשי[55] מדות فذوو طول كما قيل[56] ויהי איש מדה. وايضا האומר אבנה לי בית מדות. وتفسير ויתמודד על הילד وتطاول عليه اى وامتدّ[57] عليه: والاحسن عندى *فى וימודד ארץ ان يكون[58] مجانسا لهذا المعنى وان يراد به [نوره اى] انّ نوره ملأ آفاق[59] العالم واقطاره على معنى כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ. وهذه هو ايضا معنى הליכות עולם לו اى انّ آفاق[60] العالم مملوءة من قدرته: وجائز ان يكون تفسير וימודד ארץ ونظر الى العالم وتطلّع *اليه لما[61] قال ראה ויתר גוים. ويكون مجانسا لقول العرب مدّ البصر للشئ[62] اذا نظر اليه والبصر هو الفاعل لانّه مرفوع: ويحسن عندى جدّا ان يكون معنى אנשי מדה ذوو[63] انتزاح ومنتأى وبعد اى ذوو[64] بلدان [بعيدة] نازحة. وقد استوفينا[65] [نحن] فى المستلحق ما[66] ضيّعه ابو زكرياء من هذا الاصل[67]:

الميم والدال والنون אל מדינה ומדינה[68]:

الميم والهاء هذه اللفظة [لها معان كثيرة]. تكون استفهاما عن جميع ما يستفهم عن حقيقته مثل מה

[30] R. يتاحف به ويستلطف. [31] MS. continues وزن. [32] R. g. منجل. [33] O. والوجه. [34] R. אן. [35] R. بمعنى. [36] O. ואחז. [37] R. g. الجميع عطاء وتسليم. [38] R. מגרת بمعنى הפלת ويجانس السرياني. [39] O. כלמך. [40] O. بهدّهم. [41] R. g. اى ساقطين بالسيف. [42] O. ان. [43] R. continues وهو مثل נפלים בחרב فאל هنا بمعنى الباء كما كان فى. [44] O. الباء للتصريف. [45] Both MSS. ללאסתעארה; R. מתל בא. [46] O. زائدة. [47] R. منفعل. [48] R. كان شدّة النون. [49] R. g. الجميع ثياب واثواب. [50] O. continues فى. [51] R. g. الجميع قياس ومساحة وكيل. [52] R. فتفسيره. [53] R. אליא. [54] O. לנאיאתהא. [55] O. ואנשי. [56] O. قال. [57] O. امتدّ. [58] R. ان يكون וימודד ארץ. [59] [60] R. افق. [61] O. وتطلّع عليه كما قال عليه كما. [62] O. الى الشئ اى. [63] [64] O. דוי; R. only the second time. [65] O. استوفيناه. [66] O. وقد. [67] R. g. الجميع من معنى المساحة. [68] R. g. كلفظ.

תארו. ומה דמות תערכו לו. לראות מה יקרא לו. מה בצע כי נהרג. *מה ארצך[69] (اى بلدك). ויאמרו אליהם אחיהם מה אתם. וקד[70] فسّرنا هذا فى باب الاستفهام من كتاب اللمع: עד מה יי תאנף לנצח חתّام[71] والى متى كما قيل ואתה יי עד מתי[72]: وتزاد عليها اللام للاستفهام عن علّة الشىء למה זה אתה נפל על פניך. למה הציתו עבדיך. למה אמרת: وقد يستفهم بها عن علّة الشىء ايضا[73] بلا لام كقوله מה [תצעק] אלי. ומה שדים כי אינק. מה זה מהרת למצא בני. מה זה רוחך סרה: وמֶה الذى *بסגול تجرى[74] فى الاستفهام عن حقيقة الشىء وعن علّته هذا المجرى[75] مثل מה היה הדבר. *מה עשית[76] לנו. ומה חטאתי לך. למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך: وقد يستفهم بها ايضا بلا لام [عن علّة الشىء] كقوله ומה לא תשא פשעי. עד מה כבודי حتّام[77] والى متى. وقد ذكر اهل[78] המסורת فى למה הדגש ולמה הרפי ما يغنينا نحن عن[79] ذكره هنا: وتكون למה بمعنى كيلا [مثل] למה תשבת המלאכה. למה אשכל. למה אבכה ארצה[80]. למה נמות. *واذا زدت[81] الكاف على מה[82] كانت استفهاما عن كميّة مثل כמה ימי *שני חייך[83]. עד כמה פעמים אני משביעך: وتكون מה[84] للتوبيخ والتقريع مثل מה עשית קול דמי אחיך: وتكون للغاية مثل עד מה אשור תשבך يقول حتّى لو استؤصل[85] קין غاية الاستئصال ولا يبقى منهم الّا نفر يسير لا بدّ له من ان يسبيهم אשור. ومثله ויהי מה ארוץ يقول دعنى *امض وليكن[86] ما كان. ومثله ויעבר עלי מה اى وليكن[87] غاية ما يمكن ان يكون: وتكونان[88] للتعجّب مثل מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. מה רבו מעשיך יי. ובישועתך מה יגל מאד. ולי מה יקרו רעיך אל. מה עצמו ראשיהם. מה אהבתי תורתך. מה נמלצו לחכי. מה נכבד היום. מה טוב מחרוץ: وتكون للنفى (بمعنى לא) مثل ומה אתבונן על בתולה. מה תעירו ומה תעוררו اقسمت عليكن ألّا *تثرن المحبّة[89]: מה לנו חלק בדוד مكان אין לנו *كما قيل[90] ולא נחלה בבן ישי: وتكون فى ضدّ هذا المعنى مثل השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו اقسمت عليكن لتفعلنّ[91]: وتكون للنداء مثل מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי: وتكون بمعنى[92] איך [مثل] ואנחנו לא נדע (מה נעשה.) מה נעבד את יי:

الميم والهاء واللام סבאך מהול[93] במים:

الميم والهاء والراء מהר צעה להפתח. והאיש מהר. ומהרתם והורדתם את אבי. וימהר אברהם. מהר ענני. מהרה[94] ולכה. מהרה[95] (מכיהו) בן ימלא. מהרו ועלו אל אבי. מהרי שלש סאים. וממהר האלהים. والمصدر כי אבד תאבדון מהר. למהר לשלחם מן הארץ (الاصل فى الجميع التشديد[96]). والصفة קרוב ומהר מאד *والوجه فيه[97] التشديد على زنة ושבח אני את המתים. ومثله ואם מאן אתה לשלח: وقد استعملوا فيه التخفيف[98] (فى) قولهم ירבו עצבותם אחר מהרו. وربما كان منه קרוב ומהר מאד على زنة ובל יאמר שכן. وايضا מהרו ועלו אל אבי على زنة שאלו מיי מטר انفتاح[99] الميم (والشين) من اجل الهاء[1] (والالف والاصل ان يكون مثل שמרו. שמעו): وامّا והוא סופר מהיר. איש מהיר במלאכתו فهما عندى من معنى المهارة. يقال رجل ماهر اى حاذق محكم. ومثلهما[2] ומהיר צדק. (وايضا) עט סופר מהיר لانّه لم يصف سرعة كلامه (او قلمه) لكنّه وصف بيانه واحكامه وفصاحته: ومعنى ثالث מהר ימהרנה לו לאשה *فليمهرها لنفسه امهارا اى فليتزوّجها[3]. כמהר הבתולות. מהר[4] ומתן هو حقّ نكاحها[5]: ومعنى رابع[6] הנוי המר והנמהר البليد[7]. ולבב נמהרים יבין לדעת. אמרו לנמהרי לב. ועצת נפתלים נמהרה ورأى الخصمين[8] تبلّد:

الميم والواو والجيم הנגע בארץ ותמוג. וההיכל נמוג معناهما[9] الاضطراب. وكذلك معنى והנה ההמון נמוג ماج اى اضطرب ودخل بعضه فى بعض. والدليل على

---

[69] O. ומה אראך. [70] O. قد. [71] R. מתי. [72] Both MSS. continue מה האבנים האלה; in R. marked with lines above. [73] R. has ايضا after بها. [74] O. בג׳ נקט תגר. [75] O. אלמגר. [76] R. ומה עשיתה. [77] R. continues حتى. [78] R. صاحب. [79] O. עד. [80] O. נפש. [81] O. ואדה זידה. [82] Both MSS. מא. [83] O. ימי עבדך. [84] O. מהימה. [85] O. אסתיצל. [86] O. אמצי וליכון. [87] O. ليكون. [88] O. ותכונא. [89] O. תתיאדן אלהוי. [90] O. محض اللفظة يدلّ على قطع فيقال خمرك كقوله. [91] O. תפעלן. [92] R. مكان. [93] R. g. ممزوج; another gloss مقطوع بالماء اى ممزوج. [94] R. continues חושה. [95] O. מהר. [96] MS. ואלתשדיד. [97] R. والاصل فى الجميع. [98] O. الخفّة. [99] R. وانفتاح. [1] R. g. الجميع سرعة ومبادرة. [2] R. ومثلها; O. ومثله. [3] R. فى معنى الزوجية. [4] R. g. ويسمّى مَ[ـهرا]. [5] R. النكاح. [6] O. ג׳. [7] R. אלבליד. [8] O. الكامن. [9] R. معناه.

انه اضطراب قوله הרים רעשו והגבעות התמוגגו وهو افتعال ولم يذكره ابو زكرياء وفاتنا نحن استلحاقه: ويقرب منه ותמוגגני תושיה اى تذهبها عنّى. وقد ذكر[9] فى كتاب حروف اللين. وكذلك يقرب منه ايضا ברביבים תמוגגנה وان كان فى معنى الاسالة والاذابة على معنى ומעגליך ירעפון רשן لانّ الشئ *السائل لا يخلو من حركة[10] واضطراب: ومن[11] معنى الاذابة ותמוגגנו ביד עונינו(. ومنه ايضا והטיפו ההרים עסים[12] וכל הגבעות תמוגגנה):

الميم والواو والحاء ומוח עצמותיו[13](. שמנים ממחים مشتقّ من מוח):

الميم والواو والطاء לעת תמוט רגלם. כי ימיטו עלי און. *לא ימוט לעולם[14]. قد ذكر فى كتاب حروف[15] اللين: ومن هذا (المعنى) اشتقّ אם תסיר מתוכך מוטה وهو الزيغ والانحراف عن العدل والحقّ: וישאהו במוט בשנים. ונתנו על המוט[16]: אשבר מטהו. ויקח חנניה הנביא את המוטה. מוטות עץ שברת[17] (هو غلّ او نحوه). وقد ادغمت[18] عينه فى لامه[19] فى قولهم והיה מטות[20] כנפיו وكان الשרק مع الاندغام اخفّ[21] عليهم من الחלם او [من] الקמץ:

الميم والواو والكاف ומך[22] אחיך. כי ימוך אחיך. قد *ذكر ذلك[23] فى كتاب المستلحق:

الميم واللام ומל[24] יי אלהיך את לבבך. וימל את בני ישראל. המלו ליי. כי אמילם. ימולל ויבש. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستلحقناه[25] فى المستلحق وشكّكنا عليه هناك [ما ذكره فى الباب وفاتنا ان نشكّك عليه هناك] تجويزه[26] كون המול ימול مثل כהנדף עשן תנדף [ولا يكون انفعالا] *واذا لم يكن[27] כהנדף עשן תנדף انفعالا لم ندر بنية نضيفه اليها. وقد بيّنّا كيفيّة كونه انفعالا فى حرف النون[28]: מול האלהים. אל מול פני המנורה[29]. מול סוף هذا بחלם وتفسير ذلك تجاه كذا وكذا (بمعنى נגד). ومثل هذا[30] وان كتب بالف وهو ايضا بחלם והתורה השנית ההלכת למואל[31] اى تجاها *وقبالةً منوّنا[32] وهو غير مضاف. ومثله فى ترك الاضافة ויסב מאצלו אל מול אחר. [ومن هذا المعنى عندى ואתמול עמי לאויב יקומם وسترى تفسيره وتلخيصه فى حرف التاء ان شاء الله]:

الميم والواو والميم מום בו. בניו מומם[33]:

الميم والواو والنون כל תמונה[34]:

الميم والواو والصاد כמוץ[35] יכוער. כמוץ אשר תדפנו רוח وتفسيره كالدقاق[36] والتبن:

الميم والواو والراء מר דרור. בשמן המור فسّر فيه المسك. وقوله אריתי מורי مما يبطل هذا لانّ المسك ليس نباتا فيجنى: وقيل انه النسرين. وربما *كانه هو[37]: وامّا قوله וידי נטפו מור فانّه [يريد שמן وليس قول الكتاب צרור המור דודי לי بمبطل لقول] من قال انه غير المسك. وقال רב[ינו] האיי فى *تفسيره לשבת[38] انه لبنى الرهبان وهو صمغ طيّب الرائحة. وقد[39] يوافق هذا التفسير قول الكتاب אריתי מורי:

الميم والواو والشين לא משו[40]. לא ימיש[41]. قد ذكر (ذلك) فى كتاب حروف اللين: وازحنا نحن فى المستلحق והמישני את העמודים من هذا المعنى الى معنى גשה נא ואמשך בני من اجل انّ את من علامات المفعولين وفسّرناه هناك واجسّنى الاعمدة. ونحن نقول هنا انّ هذا المعنى اقوى ما يقال فيه *وكونه ايضا من معنى לא ימיש جائز الآن[42] عندنا (لكن) على انّ يكون את بمعنى אל فيكون تفسيره وازلنى الى الاعمدة لانّا قد وجدنا את بمعنى [אל] مثل והראה את הכהן. ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום. ואת בית יי אני הולך. والمعنى الاول اقوى: وذكر ابو زكرياء ומשתי את עון[43] הארץ ההיא مع[44] לא משו ولم ينبّه على ما فيه من التعدّى:

الميم والواو والتاء מת הילד. וכי ימות מן הבהמה.

---

[9] O. דכרת. [10] O. אלטאיל לאי כל מן חככה. [11] R. من. [12] MS. עבים. [13] R. g. مُخّ. [14] R. במסמרים. [15] R. g. לא ימוט. [16] R. g. وقيل انّ من هذا الاصل מטה وهو السرير: מטה عصا מטה سِبط. وقيل انّ اصلهم מטה وهو الاقرب. [17] R. g. اصر واغلال. القوب(؟) والدهو[ق]. [18] O. ادغموا. [19] O. אלאמה. [20] R. g. ...מן אלמענ. [21] R. אכפא. [22] R. g. مسكنة ومهانة. [23] R. ذكرتهما. [24] R. g. ...ويشرح الله. [25] R. واستوفيناه نحن. [26] O. תגוז. [27] R. واذ لم نذكر. [28] R. g. الجميع قطع. [29] O. המלך. [30] O. continues בחלם. [31] O. למול. [32] O. וקבולהא; R. מעני. [33] R. g. عيب وعيوب. [34] R. g. شبه. [35] R. g. (MS. אלעור) قد فسّر فيه الهشيم وقيل العوار. [36] R. كالرتى وهو دقاق. [37] O. كان. [38] O. تفسير שבת. [39] R. והדא. [40] R. g. يزولا[ن]. [41] R. g. يزول. [42] O. לאן. [43] O. continues העם. [44] O. מעני.

מות וחיים. ממית ומחיה. אנכי מתתי את משיח יי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق[45]:

الميم والزاى والجيم אל יחסר המזג هو مثل הממסך من מסכה יינה وتفسيره مزج:

الميم والزاى والهاء מזי[46] רעב [هو] عندى على زنة מתי מספר وفى معناه ذوو[47] جوع كما قيل וכבודו מתי רעב. وليس[48] من معنى למזא לאתונא[49] ولا من لغته كما يظنّ قوم يفسّرونه محرقين بالجوع لا[نّ] الميم فى למזא לאתונא زائدة كزيادتها [فى למרמא والساكن اللّين الذى بين الميم والزاى هو الالف الذى فى אזה יתירה. وانما جعلت מזי רעב ثلاثيّا لما وزنته بـמתי מספר ومתי מספר عندى ثلاثىّ] بدليل اذكره فى بابه بحول الله:

الميم والزاى والحاء אין מזח עוד. ולמזח תמיד יחגרה. ומזיח אפיקים רפה[50]:

الميم والزاى والراء לא יבא ממזר قد وصف اهل الفقه هذا (الشخص) بما لا حاجة بنا الى نقله[51] ههنا. واخلق[52] به ان يكون مشتقّا من قول الاوائل [בצים מוזרות وهى المذرة اى الفاسدة على زنة לאבן דומם. לב הותל اى انه فاسد النسب: وله موضع اخر وهو قول الكتاب וישב ממזר באשדוד الّا انّ التרגום حكم فيه بهذا الشرح نفسه بقوله ויתבון בית ישראל באשדוד דהוו ביה כנוכראין[53]: وامّا התוציא מזרות בעתו فما اشبّهه من هذا الاصل بل اقرب ما اقول فيه انما يراد به מזלות] بابدال الراء من اللام[54] كما قيل לשמש ולירח ולמזלות[55] وهى منازل السماء التى *ينزل فيها[56] *الشمس والقمر[57]. والفاء من *מזרות ومن מזלות[58] هو نون مندغم فى الزاى من كل واحد منهما. وهو مجانس للفظ العربى[59]: وعسى ان يكون[60] יזל מים من هذا المعنى. وكذلك ונזלים על יבשה [وذلك بالبدل. وفاء فعلهما نون مندغم فى الزاى]:

الميم والحاء עלות מחים. חרבות מחים *تفسير מחים خرفان[61] ويريد بقوله וחרבות מחים *خربة مملوءة خرفانا[62] فالاكل انما يقع[63] على الخرفان. وربما كان מחים صفة لموصوف[64] محذوف على زنة מתים ويكون تفسيره سمانا [ويكون] مشتقّا من ומוח עצמותיו ישקה والتقدير على هذا [التأويل] עולות כרים מחים (וחרבות כרים מחים) *او ما[65] اشبه ذلك اى خرفان *ممخّة مكتنزة سمان[66] وهذا التأويل (اولى) بهذه اللفظة (عندى):

الميم والحاء والالف ימחאו כף[67]. יען מחאך[68] יד[69]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين فى باب מחה:

الميم والحاء والهاء ומחה אל מי המרים. מחיתי כעב פשעיך. قد ذكر (هذا المعنى) فى كتاب حروف اللين ويراد[70] به المحو: ومما[71] هو (عندى) مشتقّ منه قوله אכלה ומחתה פיה معناه المسح. وايضا ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת מחה[72] *והפך על פניה[73] اى مسح *وقلب يعنى وامسح ירושלים اى وامسحها[74] من اهلها: وذكر فيه ايضا ומחה[75] אל כתף ים כנרת. ומחי קבלו: ومن هذا المعنى (عندى) למחות מלכין اى لضروب الافكار والآراء فى اللهو: وذكر فيه ايضا שמנים ממוחים وهو عندى من قول الاوائل מומחה לרבים اى ادهان مختارة[76] فى الطيب[77]:

الميم والحاء والصاد מחץ ביום אפו. מחצתי[78] ואני

[45] R. g. هو الموت الحق[يقى.] وقيل انّ וימת לב[ו] בקרבו כי מ[ת] انه النزا[ع؟]. [46] R. g. فسّر فيه سجار وهو الوهج والحرّ. وقريب الى السريانى למזא לאתונא. על די חזא למזיה اى انّ נבוכדנאצר امر بزيادة حمو الاتون. [47] Both MSS. דוי. [48] R. continues הו מן דוי גוע ואלסאכן אללין אלדי בין אלמים הו אלאלף אלדי פי ת̅פ̅ס̅ אזה יתירא ואנמא געלת מזי רעב תלתיא למא וזנתה במתי מספר ומתי מספר ענדי תלאתי למא וזנתה במתי מספר בדליל אדכרה פי מוצעה בחול אללה לאןّ מים למזיה زائدة كزيادتها فى למרפא والساكن اللّين الذى فى איזה وجعلته ثلاثيا لما وزنته بـמתי وساذكره فى מחה بحول الله; the present text is according to the Heb. transl. [49] MS. לאנתונא. [50] R. g. منطقة وهو الحزام. [51] O. נקלב. [52] O. واليق. [53] R. g. كالاجنبيين والغرباء. [54] O. לאם. [55] R. g. قيل فيه الطوالع. [56] O. יקאל בהא. [57] Transposed in R. [58] R. מזלות ומזרות. [59] R. العرب. [60] O. אסון. [61] O. תפסי׳ כרפאנא. [62] O. כב כרבא ממליא; R. כרפאן. [63] O. וקע. [64] O. الموصوف. [65] O. וו מא; R. אנמא. [66] O. ממככה אי מכתנדה סמאנא; R. ממתנה מכתונה סמנא. [67] R. g. يسفقون باكفّهم. [68] R. g. כאנّה ביקול הכותך בכף אד תרגום ויך. ומחא. [69] O. ידך; R. כף. [70] O. يريد. [71] R. وانما. [72] R. continues וכלה מסח. [73] O. ותْפעْפ. [74] O. פקלב ויע׳ קו׳ ואמסח וחש׳ אי אמסחתחא. [75] R. g. ويضرب اى ويبلغ. [76] O. مختبرة; R. . . . מכתא. [77] R. g. وقيل مخمرة(?) فى الطيب اى سمينة من עולות מחים. [78] O. מחצתם.

ארפא. מחצה וחלפה רקתו. וחציו ימחץ. מחץ קמיו. ומחץ מכתו ירפא[79]:

المیم والحاء والقاف מחקה ראשו محقت (جدّا)[80]:

المیم والحاء والراء ממחרת הפסח من غد[81] الفسح. וכל יום המחרת وفى جمیع یوم الغد. ויכם דוד מהנשף ועד[82] הערב למחרתם من الظلام والى الغروب لغدهم. وكذلك قال (فیه) الترجوم ומחנון דוד מקבלא ועד עידן רמשא ביומא דבתרוהי: واعلم انّ ויהי ממחרת החדש [השני] لیس مضافا مثل ממחרת הפסח لانّ ذلك یوجب (ان) یكون الامر وقع فی یوم[83] الثالث من اول الشهر لانّ اول الشهر كان یومین كما[84] هو بیّن فی المعنى اذ الترجمة كانت تكون وكان من[85] غد الیوم الثانی من الشهر [ومعلوم انّ غد الیوم الثانی من الشهر] هو یوم الثالث منه وهو חול وهذا الامر لم یقع الّا فی راس الشهر اذ فیه كانوا یحضرون سفرة الملك. فالترجمة اذًا انما یجب ان تكون فلما كان فی الغد فی[85] یوم راس الشهر الثانی كان كذا وكذا. وقولی الثانی انما هو نعت[86] للشهر والهاء فی החדש مكان الباء كما قد قیل فی اللمع. وان شئت فقل انّ החדש השני كما قیل ויהי החדש וישב המלך. وامّا قولنا فی ממחרת انه غیر مضاف الى החדש ففی[87] المعنى خاصّة لا فی اللفظ [بل هو مضاف فی اللفظ] لانّه פתח. وهذا من جملة ما جاء على غیر الاطّراد والقیاس: ומחיר כלב. לא כי קנה אקנה מאתך במחיר. ולא רבית במחירהם لجمیع ثمن:

المیم والطاء المضاعف בל נמוטו פעמי. قد ذكر فی كتاب ذوات المثلین فیه ما ذكر من التشدید. ولم نر نحن هكذا وعلى مذهب ابی زكریاء ادخلناه نحن فی هذا الباب. وانما هو عندنا من باب תמוט רגלם[88]:

المیم والطاء واللام כמטיל[89] ברזל:

المیم والطاء والراء חלקה אחת תמטר. כי לא המטיר יי. והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר. ימטר על רשעים פחים. הנני ממטיר לכם לחם. מהמטיר עליו מטר. וגשם מטרות עזו[90]:

المیم والیاء حرف یكون اكثر شیء استفهاما عمّن یعقل مثل מי אתה קראת אל המלך. מי זאת הנשקפה: وقد یستفهم به عمّا[91] لا یعقل مثل מי פשע יעקב ומי חטאת יהודה. מי לך כל המחנה הזה: מי את ותיראי מאנוש ימות ما انت ولخوف من انسان یموت: وقد تكون فی موضع מה مثل מי את בתי ای ما عندك[92] لانّه لا[93] یقول لها בתי الّا بعد استثباتها: وقد یكون خبرا لاستفهام[94] مثل לא נודע מי הכהו: ومن هذا الباب מים רבים לא יוכלו. ולקחתם את לחמי ואת מימי. כל מקוה מימיהם. מי הירדן. מימי הירדן. فلنا فیه كلام طویل فی اللمع فی باب ما زید فیه من الكلام فلیلتمس من هناك[95]. וממי[96] יהודה یصاو من ذرّیّته. وهذا شبیه ما تقول العرب لولد الرجل البول:

المیم والیاء والنون עשה פרי למינו. את חית הארץ למינה معناه صنف ونوع. למינה תהיה דגתם على انواع واصناف: ویحسن عندی ان اقول انما سمّوا המן من هذا المعنى لما راوا منه ما لم یعهدوه ولا عرفوه لم یدروا[97] كیف یسمّونه فقالوا מן הוא[98] ای هذا صنف ما ونوع ما لا ندریه. وقد اشتقّوه قوم من אשר מנה את מאכלכם[99] وما یبعد: وجعله قوم آخرون من اللغة السریانی مثل ומן הוא אלה. תרגום מי ای ما هو الذی یأتی فی معنى מה ولا یبعد ذلك. الّا انّی امیل الى ما قلته لك اعنی מין بالیاء كما كان فی אפס[1] המין מן כי מיין חלב فی قول ابی زكریاء. وكما[2] ריש ועשר مثل[3] ישבע ריש وغیرها[4] كثیر. مثل והשם בסד רגלי ومثل[5] ושדת אותם בשיד وان كتب בסד بسمك. وكما كان יאכל עד מן *חבלי רשעים[6] עודוני. وكما كان יש לאל ידי من כגבר אין איל. وربما كان כצר נחשבו من[7] הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב:

---

[79] R. g. وهن وایهان. [80] R. g. وقیل حزّت. [81] R. נגד. [82] O. עד. [83] So both MSS. and also l. 13. [84] R. على ما. [85] So both MSS. [86] O. continues للیوم. [87] Both MSS. פי. [88] R. g. وهو المیل. [89] R. g. قضیب; another gloss ق[یل] كرزان وقیل كثقل الحدید اذ תרגום משא. מטול. [90] R. g. مطر. [91] O. عن ما; R. עמן. [92] So both MSS.; the Heb. transl. adds after מה היה לך the following passage כמו שנאמר ויאמר להם אחיהם מה אתם מפני שאי אפשר להיות ענינו מי את בעבור [אינה] דעתה אותה והראיה על זה ענותה אותה ממנה מה ולא מענה מי ועוד מאמרה לה בתי וזה אחר הכרתה ואין להתלות באמרו מי את שהוא שאלה לדעתה. [93] R. لم. [94] R. לאסתפהאמא. [95] R. g. كلّه ماء. [96] O. וחימו; R. g. نسل. [97] O. یدروه. [98] R. מן הו; R. g. وهو المنّ. [99] O. מאכלם. [1] R. אמין. [2] R. continues قیل. [3] R. ومثل. [4] R. ومثلهم; O. وغیرهم. [5] O. مثل. [6] O. כי שקר. [7] O. مثل.

الميم والياء والصاد כי מיץ חלב. ומיץ אף. ומיץ אפים قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر معه هناك כי אפס המץ وهو عندى خارج عنه. وذلك انّ معنى מיץ חלב مخض ومعنى כי אפס המץ مصّ بفتح الميم وشدّة الصاد فهو اذًا من ذوات المثلين من למען תמצו. وهذا من جملة ما فاتنا تشكيكه عليه فى المستلحق: واعلمّ انّ اصل المخض[8] فى اللبن اذ المخض انما هو تحريك اللبن فى المخض فاستعير فى غير اللبن اتّساعا:

الميم والياء والقاف ימיקו וידברו ברע ذكرناه فى المستلحق وتفسيره يهزؤن[9] بكلامهم وشدّة سطواتهم. مجانس لقولهم فى المשנה מפני שהוא ממיקתו:

الميم الياء والراء המיר כבודו. ולא ימיר אותו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[10]:

الميم والكاف المضاعف וימכו בעונם. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين واستلحقناه[11] نحن فى المستلحق[12]:

الميم والكاف والراء לאיש אשר מכר לו. כי מכרו מצרים איש שדהו. וגנב איש ומכרו. כי מכרנו. וכי ימכר איש. וכי תמכרו ממכר. לכו ונמכרנו. הוא מוכר לך. ומכר לא תמכרנה בכסף. מכרי את השמן. מכרה כיום. والانفعال (לעבד נמכר יוסף. כי נמכרנו אני ועמי.) הן בעונותיהם נמכרתם. והארץ לא תמכר. לא ימכרו ממכרת. משנת המכרו לו. والافتعال והתמכרתם[13] שם לאויביך: ومعنى اخر قريب من هذا כי צורם מכרם اسلمهم. ومنه וימכר אתם ביד סיסרא. וימכרם ביד כושן: ومعنى ثالث قريب من هذا ايضا[14] אשר התמכר[15] לעשות הרע *ترجمته من يبذل نفسه فى[16] فعل الشرّ واباحها[17] فيه ووهبها *له وجلّح[18] به. יען התמכרך לעשות הרע. (ויתמכרו לעשות הרע) جلّحوا به الّا انّه مشتقّ من المعنى الاول[19]. איש מאת מכרו من عند واهبه. ومعنى מאת מכריכם من واهبيكم ومعطيكم ومبيحيكم: وما يبعد ان يجانس هذا المعنى قول الله לבד ממכריו על האבות اى ما اباحوه بعضهم لبعض. وعلى معنى قول الاوائل رغم מה מכרו האבות זה לזה אתה שבחך ואני שבחי[20] وهو معنى الاباحة: وامّا כלי חמס מכרתיהם فمذهبى فيه ان يكون مجانسا لقول العرب للعسكر مجرّ وترجمة اللفظ سلاح الظلم مجرّهما[21] يعنى انهما انما استجاشا[22] بسلاحهما فقط كما قال ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי ونسب سلاحهما الى الظلم لما احدثاه على اهل تلك البلدة فكانّه ظلّمهما فى هذا القول كما ظلّمها فى قوله لهما עכרתם אתי. وواحدة מכרתיהם מכרה على زنة אבדה فهذا ما يحسن [عندى] ان يترجم به מכרתיהם مما يحسن[23] به المعنى ويجود: واعلمّ انّ מכורותיך ומולדותיך במקום אשר נבראת. בארץ מכורותיך. על ארץ מכורתם احسن ما يقال فيها[24] ان تبدل الكاف (بدلا) من جيم מגורותיך. ומגורותם אביא להם من معنى וכי יגור אתכם גר:

الميم واللام المضاعف מי ימלל[25] גבורות יי. מי מלל לאברהם. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين واستلحقناه[26] نحن فى المستلحق: وامّا וקטפת מלילות فكما[27] قيل فى الבריתא מולל ומדיח اى يقطعها. واهل التفسير يترجمونه[28] فريكا: ويمكن ان يكون من هذا الاصل والمعنى ידרך חציו כמו יתמוללו اى تنقصف: ومن هذا الاصل وهذا المعنى בלא יומו תמלא الالف (فيه) بدل من لام واصله תמלל وتفسيره قبل اوان ادراكه ينقصف. وهذا شبه[29] فعلهم فى ימאסו כמו מים فانّهم ابدلوا (فيه) الالف من سين واصله ימססו كما انّ اصل וימסו אסוריו. וימססו:

الميم واللام والالف וכבוד יי מלא את המשכן. מלאו את נחלתי. ומלאו את המקום דם נקמות. ומלאו את הארץ חלל وهى متعدّية كلّها. כי מלאתי מלים فعلت بمعنى انفعلت. وكذلك כי מלאה הארץ חמס بمعنى נמלאה انفعلت. وقد بيّنّا[30] هذا فى كتاب اللمع من هذا الديوان. מלאו ארבעה כדים מים. מלא הספל. מלא כף נחת. מלא[31] חנפים. ויפול מלא קומתו. תמלאמו

---

[8] Both MSS. continue אלמא הו [9] R. g. قيل فيه انه من معنى الاذابة اى يهزؤون لغيرهم. [10] R. g. تبديل وتغيير. [11] R. واستوفيناه. [12] R. g. ضعف. [13] R. g. بيع. [14] O. continues וקו׳. [15] R. g. قيل تجرّى. [16] R. ترجمت ابدل نفسه ; O. من. [17] Both MSS. ואבאחה. [18] O. لهم جلح. [19] O. المتقدّم. [20] So both MSS.; the Heb. transl. adds ואלה הג׳ הענינים דומים זה לזה ועיק׳ אחד. [21] O. מגורהמא. [22] O. אסתגשא. [23] R. حسن. [24] O. فيه. [25] R. g. قول وكلام. [26] R. واستوفيناه. [27] R. كما ; O. مما. [28] R. يقولون. [29] O. شبيه. [30] R. ביננא. [31] R. ממולא.

נפשי معناه תמלא מהם נפשי[32] مثل ותמלא הארץ אתם فخرج مخرج כי מלאה הארץ الذى هو بمعنى נמלאה فاختصرت اللفظة فصاحة: والانفعال שראשי נמלא טל. וימלא את החכמה ואת התבונה. ותמלא הארץ אותם. ومما هو فى معنى الانفعال [ايضا] قوله ומלאו כמזרק والتقدير ונמלאו اى ويتلوّثون فى الدم كتلوّث الطاس يعنى מזרק המזבח[33] ولذلك قال כזוית מזבח. ومخرج ומלאו כמזרק وهو يريد ומלאו דם هو مخرج שראשי נמלא טל. وقد ذكرنا בלא יומו المتقدّم لهذا المعنى[34] فى باب الميم واللام المضاعف: والثقيل المتعدّى מלא ציון משפט. וימלאו את כליהם بالتخفيف. ותמלא כדה. ומלאו את החצרות חללים مخفّف. والوجه فيه التشديد فخفّف. وقد اتى من هذا الثقيل غير متعدّ وذلك قوله והוא ממלא[35] על כל גדותיו. ادخل هذا الاصل فى كتاب حروف اللين فى باب מלה من الافعال[36] ذوات الهاء الّا انّه لم يستوف (تصريفه) هناك ولذلك ذكرناه نحن واستوفيناه: وادخل هناك فى جملة هذا المعنى ما ليس هو منه مثل ובמלאת הימים האלה لانّ معني ما ذكر قبل هذا ملؤ وامتلاء. ومعنى ובמלאת הימים האלה تمام كما قيل[37] וימלאו ימיה ללדת ليس معناه امتلأت لكن كملت. وتمّت. ومثله כי מלאו ימי. מלא שבוע זאת. וימלא שבוע זאת. את מספר ימיך אמלא اكمّل واتمّ. זקן [עם] מלא ימים كامل العمر. ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך واتمّ قولك. ותדבר בפיך ובידך מלאת تمّمت اى قلت واكملت[38]. וימלאום למלך (اى) كمّلوا له العدد[39] اى عدّوها على الملك تامّة كاملة. لكن جرى ابو زكرياء فى ذلك على عادته من السماحة فى كل لفظ يتقارب معناه. ومن هذا المعنى המלאה הזרע اى السنبل التامّ النضج: وقيل ايضا فى غلّة الكرم וכמלאה[40] מן היקב. מלאתך ודמעך: ومن هذا المعنى ايضا בכסף מלא اى ثمن كامل تامّ. כקש יבש מלא تامّ اليبوسة كامل الجفاف[41]. הרחב פיך ואמלאהו فاتمّ قولك ومرادك. קראו אחריך מלא نادوا وراءك جميعا كلّهم بكمالهم وبتمامهم وبجمعهم[42] وكذلك يقال فى لسان العرب للجماعة ملأ: רוח מלא מאלה יבא לי وحى جزيل: ומי מלא ימצו למו ومياه جمّة غزيرة وهذا مما اضيف (فيه) الموصوف الى الصفة وان كان מלא واحدا ומי جماعة: وما يبعد ان يكون ומי מלא واحد מים מי[43]. وان لم [يكن] على زنة שי لما قلنا فيه فى كتاب اللمع لكن الצרי فيه بدل الפתח: אשר יקרא עליו מלא רעים يتنادى عليه ملأ الرعاة اى جماعتهم. ومثله וזרעו יהיה מלא הגוים اى معظمهم وجموعهم يعنى بالגוים هنا ישראל كما عناهم ايضا فى قوله עמים הר יקראו اى انّ من نسله يكون جمهور ישראל وكثرتهم ومللهم اى وجميع خلقها[43]. ירעם[44] הים ומלאו. ארץ ומלואה اى وجماعتها[45]. מלאו השלטים كثّروها واجمعوها كما قيل[46] התם הבשר وتفسيره وتمّم ومعناه كثّره وغزّره. קראו מלאו ואמרו نادوا وحشروا[47] واجمعوا: ومن هذا المعنى מלא הנוצה اى كامل الريش غزيره كما قيل גדל כנפים ורב נוצה. כי מלא אחרי יי. כי מלאו אחרי יי. ואנכי מלאתי אחרי יי אלהי اى كمّلت طاعته ووفيت حقّها: وامّا מלאו ידכם היום. החפץ ימלא את ידו وان كان ترجمته كمّلوا واجبكم فانّ معناه قرّبوا قربانكم الّا انّه قربان ولاية كما قيل فى هذا المعنى כי איל מלואים הוא. ימי מלואיכם. מאיל המלואים. وقيل فى المذبח على الاستعارة יכפרו את[48] המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו الاشتقاق فى جميع هذا واحد: وفى غير هذا المعنى ואבני מלואים. ומלאת בו מלאת אבן معناه النظم والسلك: ويجوز ان يكون من هذا المعنى מלאו השלטים اى رتّبوها للقتال كما قال[49] ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה وهو اجود ما يقال فيه: ومعنى اخر ايضا אשר מלאו לבו ملأته نفسه اى امرته نفسه. ومثله על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. יחד עלי יתמלאון يتمالؤون اى يتشاورون ويتآمرون. والمذهب فى هذا كالمذهب فى ויםלך לבי עלי. מלא[50] ידו בקשת ملّأ [يده] بالقوس اى جرّ الوتر جذبا شديدا:

الميم واللام والهاء מלו תוכך. قد ذكر هذا الباب فى كتاب حروف اللين[51]:

الميم واللام والحاء במלח תמלח. ולא תשבית

[32] The Heb. transl. adds או תמלא אותם נפשי. [33] O. המזבח. [34] R. אעני מלל. [35] O. מלא. [36] O. אלאנפעאל. [37] O. קאל. [38] O. وكمّلت. [39] O. אלעדדא. [40] R. g. فسّر فيهما السلافة وهو الخمر ويريد انّ العصير لا يكون الّا من عنب تمّ نضجه وكمل. [41] O. אלגפיף. [42] O. בגמעהם. [43] So both MSS. [44] R. יורדי. [45] O. جماعتها. [46] O. قال. [47] Both MSS. ואחשרו. [48] R. על. [49] O. قيل. [50] R. g. قيل فيه استوفى القوس. [51] R. g. من معنى الملؤ والامتلاء.

מלח[52]. והמלח לא המלחת هذا معروف: ومنه اشتقّ הקטפים מלוח עלי שיח هو الملّاح بضمّ الميم وتشديد اللام وهو من نبات الحمض[53] وفيه ملوحة. وقوله עלי שיח يعنى[54] עם שיח كما قال[55] ויבאו האנשים על הנשים بمعنى עם הנשים: ومعنى اخر כי שמים כעשן נמלחו. ובלויי מלחים معناه البلى والخلوقة والاضمحلال والتقطّع: ومنه اشتقّ ארץ מלחה ולא תשב. ומשכנותיו מלחה. ארץ פרי למלחה هى البيداء والقفر المنقطع من العمران. وهو مجانس للسريانى اعنى דימלח היכלא מלחנא: ويصلح ان يكون مشتقّا من هذا المعنى ايضا ברית מלח עולם היא اى *عهد عقد مقطوع[56] [مبتوت] الى غابر الدهر[57] كما قيل לצמיתות לקונה אותו. ومثله הלא לכם לדעת כי יי אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח الّا انّه ما وصف به من[58] هذه اللغة فى[59] الامكان وان كان اشتقاقه [من الانقطاع] عن المكان كما قلنا فمن صفته انه لا ينبت الاشجار ولا يوجد فيه الثمار كما قيل ארץ פרי למלחה اى التى لا ثمر[60] فيها: כל אניות הים ומלחיהם *الملّاح والملّاح[61] هو النوتى والنواتية: واعلم انّ ממלח טהור קדש يحتمل عندى ثلاث معان. احدها ان يكون مشتقّا من במלח תמלח والمعنى ان يخلط فيه *شئ من الملح[62] وبهذا ورد النقل اعنى انه كانت تخلط فى הקטרת اخلاط غير المنصوصة فى الكتاب احدها ملح اندرانى كما قيل فى פטום הקטרת מלח סדומית רובע. والمعنى الثانى ان يراد به المبالغة فى دقّها كما قال ושחקת ממנה הדק ويكون مشتقّا من כעשן נמלחו الذى معناه الاضمحلال. والمعنى الثالث ان يراد به التنظيف والتزيين مجانسا لقول العرب ملّح[63] قدرك بالشحم اى زيّنها[64] به وهو مشتقّ عندهم من الملاحة فالمعنى[65] من قوله ממלח טהור קדש على هذا التلخيص منظّف خالص:

الميم واللام والطاء واהוד נמלט. ונמלטתי מידו. והיה הנמלט מחרב חזאל. אמלטה נא שמה. כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים. המלט על נפשך. والثقيل והוא נזהר נפשו מלט. ומלט הוא את העיר. והוא מלטנו מכף[66] פלשתים. ימלט אי נקי ונמלט. וימלטו[67] עצמותיו. הממלטים את נפשך. والافتعال ואתמלטה בעור שני[68]: ومعنى اخر שמה קננה קפוז ותמלט. והמליטה זכר قذفته ورمته[69] بالولادة. وكذلك تقول العرب [ايضا] ملطت المرأة ولدها اى ولدته: وقريب من هذا المعنى כידודי אש יתמלטו اى تطاير[70] وترافع: ومعنى ثالث וטמנתם במלט במלבן فى الملاط الذى فى الملبن. والملاط هو الطين. والملبن الموضع الذى يتّخذ اللبن فيه وهو الآجرّ:

الميم واللام والكاف בחברון מלך. ומלכת[71] בכל אשר תאוה. יי ימלך. הן לצדק ימלך מלך. מלך עלינו. (מלכה עלינו.) מלכי עלינו. כי מלך תמלך. לפני מלך מלך. ומלכים מחלציך יצאו. המולך תחת יאשיהו אביו. המולך מהדו ועד כוש. ועתליה מולכת על[72] הארץ. לך יי המלוכה. (ממלכת כהנים וגוי קדוש.) ותהי ראשית ממלכתו. לא נעשה כן לכל ממלכות[73]. ואת דבר המלוכה לא הגיד לו. על מלכות כשדים. وجمعه ארבע מלכיות الّا انّه على غير الاصل لانّه لو جمع على الاصل لقيل מלכותות بتاءين لكنّهم ابدلوا من التاء الاولى ياء استسهالا. وقد بيّنّا ذلك فى كتاب اللمع: والثقيل المتعدّى כי המליך את שאול. אתה המלכת את עבדך. ואמליך עליכם מלך. במקום המלך. הממליך אותו. להמליך [אותו]. وما لم يسمّ فاعله אשר המלך על מלכות כשדים: واعلم انّ ابا زكرياء [ذكر] فى كتاب النقط ממלכה بِסגול على زنة *ממשלה. מרכבה[74] انما هو القياس منه (على هذين) لا على انّ ذلك موجود فى الكتاب لانّ الموجود فى الكتاب انما هو بِפתח גדול خاصّة لكن لما كان ממלכות بِפתח الميم مثل ממשלותיו ומרכבותיו وكان الواحد من كل واحد منهما بِסגול كما قيل הממשלה הראשונה. במרכבה הראשונה اجاز فى واحد[75] ממלכות الסגול كما (كان) واحد ממשלותיו ומרכבותיו. ממשלה ומרכבה بِסגול على هذا القياس فانّه لا يمتنع جواز ממשלה ומרכבה بِפתח الميم

[52] R. g. ملح. [53] R. אלחמיץ. [54] O. بمعنى. [55] O. قيل. [56] O. عقد عهد قطع. [57] O. continues מתבות. [58] R. فى. [59] O. من. [60] O. פרי. [61] O. omits אלמלאח and R. ואלמלאח. [62] Both MSS. שיא; R. ملح. [63] R. ملحت. [64] R. زينتها. [65] Both MSS. פי אלמעני; the Heb. transl. ...מל׳ מלאחה שהוא היופי ולכל [י]פה אומרים מליח והענין כאמרו יפה ונאה ונקי אבל מה שהוא סובל הלשון מן הענינים ענין ממלח שחוק היטב ונקי. [66] O. מיד. [67] R. continues את. [68] R. g. نجاء وخلاص. [69] O. ورمت به. [70] O. تتطاير. [71] O. ומלכתה. [72] O. את. [73] R. ממלכת. [74] Transposed in R. [75] O. الواحد.

ايضا كما جاز ממלכה بدلا من מלכות[75]: וימלך לבי
مجانس للسريانى מלכי ישפר עלך الذى تفسيره مشورتى.
ومنه למחות מלכין اى لضروب الاهواء والشهوات والآراء[76]
اللهوية: ومما يقارب هذا المعنى قوله התמלך כי אתה
מתחרה בארז ترجمته أتقدّر وتقيس اترى *انك تقاوم
الملك الاجلّ يعنى جدّه[77] דוד عمّ. يقول انّى لك هذا
واخوك من امره كيت وكيت أتظنّ وتقدّر التشبّه[78]
بالملك (الفاضل) جدّك ذى الفضل والعدل وانما[79] كنى
(عنه) بالارز لشرفه بين العيدان: ולמולך שקוץ בני עמון
معبود ما لقوم ما: وقد يراد به العموم للجميع אשר
יתן מזרעו למולך:

الميم واللام والصاد מה[80] נמלצו לחכי هو مثل מה
נמרצו אמרי יושר اللام بدل من راء وتكون מריצה
من هذا الاصل ادخل فى عمود القياس من كونه من
כי המליץ בינתם:

الميم واللام والقاف ומלק את ראשו ويفصل. وقد
ابان اهل الفقه انّ هذه اللفظة الغرض فيها فصل
خرزة القفا مع الحلقوم والمرئ بالظفر كقولهم מולק בצפורן
ואינו מבדיל וכשם ששחיטתה אחד או רוב אחד כך
מליקתה אחד או רוב אחד וכשם שמולק בחטאת העוף
כך מולק בעולת העוף אלא שבעולת העוף היה[81] מבדיל.
وشرحوا كيفيّة ذلك فى التוספה فقالوا באיזו[82] צד מולקין
את חטאת העוף נותן שתי אנפיה[83] בין שתי אצבעותיו
והיה מולק בצפורן ממול ערפו ואינו מבדיל והזה מדמה
אל קיר[84] המזבח וכשם ששחיטתה אחד או רוב אחד כך
מליקתה אחד או רוב אחד:

الميم والنون هو حرف من حروف المعانى يكون
لابتداء الغاية مثل (ויהי מן היום ההוא עושים במלאכה.)
מן היום ההוא והלאה[85] يريد من ذلك الزمان فما بعده
كما قيل ומיום השמיני והלאה (ירצה. ממך והלאה) من
جوارك فما فوق ذلك. ממך והנה من جوارك فما دون
ذلك: وربما وضع لانتهاء الغاية كما قيل ויהי מימים
וילחמו בני עמון עם ישראל اى بعد زمان. ومثله ויהי
מימים בימי קציר חטים ויפקד שמשון. ומרוב ימים יפקדו
اى بعد زمان طويل. עתה מקרוב אשפוך חמתי اى عن
قرب زمان قريب. ومثله כי רננת רשעים מקרוב: ويكون[86]
ايضا فى موضع בין مثل תבורך מנשים يعل التقدير בין
הנשים. ومثله על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון
מחבריך اى בין חביריך. ومثله איך נשבת מימים اى
בין ימים: وربما كان معنى מחבריך הרבה מחביריך او טוב
מחביריך. (ومחבריך) وان كتب بلا ياء (فليس ذلك
بمانع) من ان يكون جمعا لانّ كثيرا من الجموع
يكتب بلا ياء. وقد (ذكرنا) من ذلك (نكتا) فى غير
هذا الموضع وتلك الجموع محصورة فى المסורת: وربما اراد
به واحدا ويكون المشار اليه שאול. فليس يصلح *ان
يقدّر حينئذ[87] בין חביריך بل הרבה מחבריך او טוב
מחבריך: ويكون فى موضع لام الاضافة فى مثل قوله מכל
צוררי הייתי חרפה اى[88] לכל צוררי والدليل على ذلك
عطفه عليه بقوله ולשכני מאד ופחד למידעי: ويكون[89] فى
موضع الباء الزائدة فى مثل ביום זבחכם יאכל וממחרת
والمعنى[90] ובמחרת. ومثله ממחרת השבת יניפנו הכהן والمعنى
במחרת השבת اى فى وقت كذا. ومثله וישב דוד בירושלם
ביום ההוא וממחרת اى فى ذلك النهار وفى الغد: وجائز
ان يكون עתה מקרוב مثل هذا كما قيل לא בקרוב
בנות בתים[91]: ويكون للنفى [مثل] מן יקומון اى בל[92]
יקומון: והזהרת[93] אותם ממני اى عنّى. כי מר לי מאד
מכם عنكما ومن اجلكما: הללוהו במנים ועוגב يمكن
ان يكون صنفا من آلات الغناء:

الميم والنون والهاء ואתה תמנה לך חיל. מונה מספר
לכוכבים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين ومعناه العدّ
والاحصاء: ومن هذا المعنى למנות ימינו כן הודע وهو اسم
*على زنة[94] ומעלותיהו פנות קדים اى تجاه المشرق. يقول
اللّهمّ[95] على مقدار قصر اعمارنا فليكن تأديبك لنا اى
لا تسرف فى تأديبك لنا. على مذهب יסרני יי אך במשפט
אל באפך פן תמעיטני اى على قدر وعلى حسب الاحتمال
وهو قوله במשפט. وتفسير למני[96] ממסך للجماعة وللعدد
الكثير وهو مجانس لقول الاوائل נמנו ורבו בית שמאי
על בית הלל: وذكر فيه ايضا אשר מנה את מאכלכם.
וימן להם המלך. ולילות עמל מנו לי. וימן יי דג גדול. ומהם

[75] R. g. الجميع مُلك ومملكة. [76] O. continues المهدية. [77] O. דרגה. [78] O. تتشبّه. [79] O. ואמא.
[80] R. g. ما ابلغ. [81] O. הוא. [82] R. באי זה. [83] O. נפיה. [84] R. הקיר. [85] O. ומעלה. [86] O. يكون; in
R. the ו is above. [87] Transposed in R. [88] R. يريد. [89] R. وتكون. [90] R. المعنى. [91] R. בנים. [92] R. g.
مثل لا. [93] O. והזהרתה. [94] R. مثل. [95] O. אללה. [96] O. לאני.

ממנים על הכלים على انّ الجميع فى معنى واحد. وفاتنا[97]
تشكيكه على ابى زكرياء فى المستلحق: امّا ממנים על
הכלים فمعناه[98] موكّلين من لغة אשר מנה שר הסריסים.
ومجانس لתרגום אשר היה פקיד על אנשי מלחמה الذى
5 هو דהוה ממנא על גברי עבדי קרבא. وفى كلام الاوائل
אלו הם[99] הממנים שהיו במקדש. وתרגום ופקדו שרי צבאות
וימנון فهو اذًا مثل פקודים: ومن هذا المعنى וימן[1] יי
דג גדול: ومن هذا المعنى מן ינצרהו وهو امر مخفّف
مثل צו את בני ישראל وغيره: وامّا אשר מנה את מאכלכם.
10 וימן להם המלך. ולילות עמל מנו לי فمعناها[2] الاعطاء
والهبة. وתרגום ויתן לו רב טבחים. ומני ליה רב קטוליא:
ومن هذا المعنى למשה היה למנה عطيّة[3] وسهما ونصيبا.
ومثله תנה את המנה הזאת النصيب. מנה אחת אפים. מנת
שועלים יהיו. זה גורלך מנת מדיך. מנת חלקי וכוסי. ומשלוח
15 מנות. את תמרוקיה ואת מְנותיה عطايا واسهم واقسام
وانصبة[4]: واعلم[5] انّ מנות ناقص اللام وقد اتى على
[الكمال] فى [מניות המ]שוררים. وقد ابدلوا من هذه الياء
الفا فى מנאות התודה كما فعلوا فى שניאות [מי יבין]
الذى ابدلوا [فيه] الالف من ياء: وادخل ابو زكرياء
20 המנה יהיה לכם [مع ו]אתה תמנה לך חיל وليس [هو]
من معناه لانّ معنى תמנה לך חיל وما [اشبهه عدّ][6]
واحصاء. ومعنى המנה יהיה לכם الزنة الفلانية كما تقول
الر[طل]. وجمعه שלשת מנים זהב וכסף. מנים אלפים. الا
ترى انه وزن ما [وقد فسّر فيه ر]طل. والاوائل تريد
25 بقولهم מנה مائة درهم وذلك قولهم בתולה כתובתה מאתים
ואלמנה מנה:

الميم والنون والحاء [ויכינו את] המנחה[7]. אל תפן
אל מנחתם على زنة שמן המשחה. هذا اللفظ [مـ]ـا[و]
للفظ العربى الذى يقول منحت فلانا شاة. والاسم *المنحة
30 بكسر[8] [الميم] ايضا. وسازيدك فى ذلك بيانا فى باب
النون والحاء والهاء من حرف النون[9] ان شاء الله. والمراد
بقول الكتاب משאת כפי מנחת ערב (هو עולת הערב.
ومثله נוגע אלי כעת מנחת ערב). وايضا ויתנבאו עד

לעלות [המנח]ה كانّهم وعدوا بنزول النار فى ذلك الوقت.
ومثله ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא. والدليل على
صحّة هذا القول قول الكتاب על המזבח הגדול הקטיר את
עלת הבקר ואת מנחת הערב كانّه قال ואת עולת הערב.
5 وكذلك المذهب فى ויהי בבקר בעלות המנחה עלת הבקר
والتقدير *בעת עלות[10] המנחה. ومثل هذا ואני יושב משומם
עד למנחת הערב ובמנחת הערב (קמתי מתעניתי):

الميم والنون والعين אשר מנע ממך [פרי בטן].
מנעך יי מכבוד. אשר מנעני מהרע אותך. מנעו הטוב מ[כם.
10 וגם] אני מנעתי מכם. בל מנעת סלה. כי לא ימנעני ממך.
לא אמנע מכם דבר. וימנענה בתוך [חכו]. מנע בר יקבהו
לאם. מנעי רגלך מיחף. والانفعال כי נמנע מ[בית] אלהיכם.
אל נא תמנע. וימנע מרשעים אורם. וימנעו רביבים[11]:

الميم والسين היתה למס. ויהי למס עבד. וישם המלך
15 אחשורש מס. שרי [מסים تفسيره] جزية. מסת[12] נדבת ידך
תרגום די מחסורו. وايضا תרגום ובאו כדי ארבה. [ואתו
כמ]סת גובא:

الميم والسين المضاعف כמסס נסס. אחינו המסו[13]
את לבבינו. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ومن هذا
20 الاصل وهذا المعنى [عندى] תמס יהלך اصله תמסס. وقد
بيّنّاه فى كتاب اللمع [من هذا الديوان]. وقد تعدّى
خفيف هذا المعنى فى قوله למס מרעהו חסד وهو اسم
الفاعل[14] على زنة לרד לפניו גוים على احد الوجهين اللذين
ذكرتهما [فيه]:

25 **الميم والسين والهاء** ערשי אמסה[15]. ותמס כעש
חמודו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وقال ابو زكرياء
فى[16] המסיו את לב העם انه مخرج السريانى אשתיו חמרא
وما يبعد ذلك: وما يبعد ايضا عندى فيه انهم ارادوا
ان يأتوا فى هذه اللفظة بהפעילו على الاصل والكمال
30 فلم يمكنهم ذلك لاجتماع ثلاث سواكن ليّنة فى الكلمة.
وذلك انّ حقّ הפעילו منها ان يكون המסיוו[17] بياء ليّنة
بعد السين للمدّ مثلها فى הפעילו وبياء مضمومة

---

[97] O. فاتنا. [98] R. فانّها. [99] R. הן. [1] R. g. ووظّف. [2] O. فمعناه. [3] O. عطيا. [4] O. وانصبا.
[5] R. ואעלאם. [6] The last part of this root and the next three are injured in O. [7] R. g. هدية وهدايا. [8] O. منحة وبكسر. [9] R. continues بها عارضت الذى لنفسه هو ليس عندى زائدا (?). [10] O. ב...בעלות; R. כעת עולת.
[11] R. g. الكل منع. [12] O. ומסת; R. g. مقدار. [13] R. g. ذوبان. [14] O. فيه الفعل. [15] R. g. ابلّه من البلل; another gloss واتا على راى مصنّف هذا الكتاب فانّه عنده من معنى الذوبان والانحلال مثل الباب الذى قبله. [16] R. כי.
[17] O. המסיו.

(בالשרק) بازاء لام הפעילו فاستثقلوا الضمّة على الياء
فاسكنوها فاجتمع فى اللفظة ياءان *ليّنتان وواو[16] ليّنة
وهو[17] واو الجمع فحذفوا احدى الياءين فبقى ساكنان
(ليّنان) احدهما ياء والاخر[18] واو فاظهروا الواو ليتمكّن
5 بقاء الياء الليّنة معه[19] لانّه حرف صلد كالباء والراء
(وغيرهما) اذا كان ظاهرا ولم يكن ليّنا:

الميم والسين والكاف יי מסך בקרבה. מסכה יינה.
ושתו ביין מסכתי. מלא מסך. לחקר ממסך معنى الجميع
مزج والمزج هو الخلط. ومن هذا [اللغة وهذا] المعنى
10 عندى כל אבן יקרה מסוכתך تفسيره عندى *كل جوهر[20]
نفيس خليطك[21] يعنى انك مختلط[22] بهذه الجواهر متشبّث[23]
بها وهو פעול[24] على زنة והמסכה הנסוכה. وربما كان
اسما على زنة מלוכה ولو جعل מסוכתך مثل ישר ממסוכה.
כמשוכת חדק ومن اصلهما لما كان بعيدا فكان يكون
15 التفسير كل جوهر نفيس حظيرتك اى قد احدق بك كل
شئ نفيس كاحداق حظيرة الشوك بالجنّات[25] المحدق بها
الممنوعة:

الميم والسين والراء למסר מעל ביי. וימסרו מאלפי
ישראל. תרגום החלותי תת לפניך. [שריתי] לממסר קדמך.
20 (תרגום) ויתנהו יי אלהינו. ומסריה. ותרגום ומי יתן את
העם הזה בידי[26]. ומן ימסר. وفى المשנה מסרוהו זקני
בית דין לזקני כהונה. وايضا משה קבל תורה מסיני ומסרה
ליהושע اى ונתנה[27]:

الميم والعين מעי מעי אוחילה. ממעי הדגה. וצאצאי
25 מעיך כמעותיו [اراد מעיך. ומעיהם לא ימלאו] والجميع امعاء:
وامّا כמעותיו فتفسيره [عندى] كعدد حصى[28] [البحر] ورمله
على معنى ושמתי את זרעך כחול הים. والى هذا ذهب
[فيه] الתרגום [بقوله] ובני בנך *כפירורו اى[29] كرمله لانّ
الفتات يسمّى פירורין: *وعسى ان يكون الدانق انما
30 سمّى [מעה] لقلّته *وصغره ولا[30] يلزم من هذا ان يسمّى
كل صغير מעה. وجمع מעה מעות. قالوا[31] וחכמים אומרים
לא זכו לו מעותיו. وقالوا ايضا נותן אדם מעיו[32] לחנוני או
לנחתום כדי שיזכה לו בעירוב بلا ياء. واخلق[33] بמעותיו[34]
ان يكون[35] معتلّ اللام. ويجوز فى[36] ממעי הדגה وفى
ממעיך ומעיהם *كونها ايضا معتلّة[37] اللام:

5 الميم والعين والدال ולא מעדו קרסלי. לא אמעד.
ולא תמעד אשוריו. والثقيل المتعدّى ומתניהם תמיד המעד:
ومن هذا المعنى נכון למועדי רגל والجميع زوال وازاحة
وفكّ. والفكّ ابا[نة] بعض الشئ من[38] بعض وفصله[39]
منه. وתרגום ולא מעדי קרסלי. ולא אזדעזעא ארכובתי[40].
10 وترجمة נכון למועדי רגל مهيّأ معدّ لزالقى الاقدام اى
للذين تزلق[41] اقدامهم يعنى[42] التى يعثرهم *سوُ جدّهم[43].
ונכון[44] صفة לפיד בוז والمعنى *انّ من نكد[45] الايّام ان
يتاح[46] للمرء فيها. לפיד בוז נכון למועדי רגל بدل من
עשתות שאנן. وقد ذكرنا اكثر هذا فى ذكرنا עשתות فى
15 حرف العين فتأيّد بما قيل هناك على ما قيل هنا:

الميم والعين والطاء הון מהבל ימעט. אל ימעט לפניך.
והרביתים ולא ימעטו. ולפי מעט השנים. מעט מים בכלי.
כמעט שכב אחד העם. כמעט נטוי רגלי. המעט מכם
התשקלון. والثقيل غير المتعدّى[47] ובטלו הטחנות כי מעטו.
20 والثقيل المتعدّى והמעיטה אתכם. והמעטתים לבלתי רדות
בגוים. תמעיט מקנתו. פן תמעיטני. המרבה והממעיט[48]:

الميم والعين والكاف[49] ומעוך וכתות. שמה מעכו
שדיהן معناه المعك والدلك ويريد بقوله ומעוך ان تلوى
انثياه فتخرجان[50]. וחניתו מעוכה בארץ مركوزة فى الارض:

25 الميم والعين واللام מעל מעל בחרם. ומעלה מעל
ביי. אשר מעלו בי. מעלנו באלהינו[51]. על אשר מעלתם בי.
כי תמעל מעל. וימעלו בני ישראל [מעל]. כי הפריע ביהורה
ומעול מעל ביי (معناه اثم)[52]: واعلمّ انّ מעל هنا اعنى
فى قوله ומעול מעל פתח מלעל فهو اذًا اسم لا فعل
30 ماض [والاحسن اذًا فى نظام اللغة ان يكون ומעול فعلا
ماضيا][53] على زنة ולא יכול יוסף ويكون المذهب فى ומעול

---

[16] R. ليّنان واو. [17] So both MSS. [18] R. والاخرى. [19] R. معها. [20] O. באלגוהר. [21] R. خلطك. [22] R. متخلّط.
[23] O. מתשבה. [24] O. مفعول. [25] O. كالجقّات. [26] R. continues ואסירה את אבימלך. [27] R. الكل تسليم. [28] O. consequently حصاه. [29] O. כפירורוהי; R. هى. [30] MS. וסגרה ולזם; the present reading is according to the Heb. transl.
[31] R. وكذلك الدانق מעות מעה. [32] O. מעא. [33] O. ואלבק. [34] R. מעותיו. [35] O. כון. [36] R. continues מעני. [37] R.
كونهم من معتلّ. [38] O. عن. [39] R. هو فصله. [40] O. רכובתי. [41] O. تزالق. [42] O. اعنى. [43] O. סוגדהם; R. סגודהם.
[44] R. ותכון. [45] R. اى من غير. [46] R. تكون. [47] R. متعدّ. [48] R. g. قليل. [49] This root is in R. after the root
מעל. [50] O. فيخارجان; R. فيخرجا. [51] R. ביי. [52] R. g. نكث واثم. [53] The words in brackets are supplied
from the Heb. transl., which reads והטוב א״כ בסדר הלשון ומנהג בעליה (?) שיהיה ומעול פועל חולף.

מעל كالمذهب فى מעל מעל בחרם. (هذا ما اختاره فى هذا اللفظ من غير ان امنع جواز فيه غيره): חשן ואפוד ומעיל فسّر فيه ممطر. הבתולות מעילים يريد (به) כתנות كما قيل ועליה כתנות פסים:

الميم والعين والنون למען אשר יביאו. למען שתי. למען תורא كيّما[54] يكون كذا وكذا ولكى يكون كذا وكذا. وتفسير למען תורא هو على ما اصف. يقول (انّ) المغفرة موجودة عندك كيما[54] تخشى وترهب اى اذا علم ان المغفرة عندك رُجى *غفرانك وتابوا[55] اليك وبضدّ ذلك اذا علم انّ العقاب من عندك خشى عقابك وازدجر عن اتيان المعاصى وتابوا[56] عنها. وشبيه به قول שלמה عمّ כל תפלה כל תחנה אשר תהיה (לכל האדם) לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו (אשר תדע את לבבו) כי אתה *ידעת לבדך[57] את לבב [כל] בני האדם למען ייראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה. يقول اذا دعوك وتابوا اليك بنيّة صادقة فاغفر لهم كيما[58] يخشوك ويرجوك[59] اى اذا انت غفرت لهم وقضيت رغباتهم تاكّدت بصيرتهم فى طاعتك وخشوا عقابك ان لم يتوبوا: לא למענכם אני עשה למעני ולמען דוד עבדי من اجل كذا وبسبب كذا [وكذا] واللام[60] فيه زائدة كزيادتها فى לבעבור:

الميم والعين والراء במערה אשר בשדה המכפלה. ואת המערות[61] ואת המצדות. אל מערת עדלם غار وغيران: כמער איש ולויות[62] يقول انّ التصاوير كانت محيطة بكل جهة من جهات اشخاص الالواح كما كانت التصاوير الاخر محيطة ايضا بكل شخص من اشخاص המכונות وقيل عنها מעבר איש לויות[63]. ولهذا التشبيه دخلت الكاف فى כמער فمعنى כמער איש ومعنى מעבר איש واحد. ومثله قوله וארב ישראל מגיח ממקומו ממערה גבע يريد מעבר גבע اى من جانب הגבעה كما قيل כתובים משני עבריהם اى من جانبيهما. وزيادة الهاء فى ממערה גבע كزيادتها فى עליו עלפה وغيره: ومن هذا المعنى عندى من غير قطع قولهم فى הבריתא השוחט תרנגולת ומצא בה בצים גמורות מותרות לאכלן בחלב ר׳ יעקב אומר אם היו מעורות בגידים אסורות على ان يكون تفسير מעורות בגידים مجنوبة بالعروق اى قد احاطت بها العروق من كل جانب، ووزنه على هذا التلخيص פעולות على مثال גמורות وانما لم اقطع بهذا الشرح لانّى لم ار فيه هذا ولا غيره لرئيس ولانّى لست من زعماء هذا الفنّ:

الميم والصاد מצה תהיה. מצות תאכלו مذهبى فيه كمذهبى فى נב وغيره:

الميم والصاد المضاعف למען תמצו. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وانا اضيف اليه כי אפס המץ وذلك على مذهب וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי. يقول יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו ترجمته ليغترب عندك شرادى המואב كونوا سترا لهم من اجل ناهبيهم[64] فسوف ينقطع המץ وينقرض النهب ويذهب الدارسون من الارض ويهيّأ كرسى الفضل والعدل لولد داءود. وجائز ان يكون כלה שד وينفى الدسم مثل ושד מלכים תינקי اى ينقطع عن اعدائهم مذ كانوا ينالون من اموالهم بظهور ملك ناصر لهم من آل داءود. والمذهب فى המץ كالمذهب فى וינקת חלב גוים كما قلت وانما ذلك استعارة. وقد عرّفتك قبيّلا بمذهب ابى زكرياء فى אפס המץ:

الميم والصاد والالف מצא חן במדבר. ולא מצאה היונה מנוח. ויאמר לא מצאתיה. ואתה לא מצאתה. ימצאהו בארץ מדבר. כי מצאי מצא חיים. ומוצא אני מר ממות. ומצא חן ושכל טוב. ומצאו מרגוע: والانفعال ולא נמצא חרב וחנית. כי נמצאו בעמי רשעים. וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר. ואת שתי בנותיך הנמצאות. אשר ימצא אתו מעבדיך ומת. אם המצא תמצא בידו. وامّا במצאכם אתו فقد لخّصناه فى كتاب اللمع من هذا الديوان: ومعنى اخر את כל התלאה אשר מצאתם בדרך لحقتهم ونالتهم. ومنه ומצאוהו רעות רבות וצרות، ומצאנו עון. חית[65] ידך מצאת. כאשר מצאה ידי לממלכות האליל نالتهم يدى وتمكّنت منهم. פן אראה ברע אשר ימצא את אבי. תמצא ידך לכל איביך. כי לא תמצאך יד שאול. והצרותי להם למען ימצאו فيه اضمار والتقدير למען ימצאו רע اى למען ימצאם רע وهو من المقلوب فى المعنى: والانفعال من هذا المعنى לא ימצא לנו ההר اى ليس يمكننا نيله ولا يتاتّى لنا وكانت العلّة فى ذلك قوله ורכב ברזל בכל הכנעני اى من اجل هذا. وتلخيص المعنى

[54] O. سيما. [55] O. غفران; both MSS. ותאב. [56] O. ويأبى. [57] Transposed in O. [58] O. פי מא. [59] O. ويرجونك. [60] O. اللام. [61] Lacuna in R. [62] MS. continues אנה. [63] MS. ולויות. [64] MS. ואהביהם. [65] MS. חיובי.

كلّه انهم قالوا له מדוע נתתה לי נחלה גורל אחת וחבל אחד ואני עם רב فاجابهم אם עם רב אתה עלה לך היערה فاخبروه بتعذّر ذلك عليهم من اجل قوّة اهل الجهة. ذلك قوله לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני فاجابهم عن كلامهم الاول والثانى بقوله עם רב אתה [וכח גדול לך ثم نسق على قوله עם רב אתה] לא יהיה לך גורל אחד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תוצאותיו ونسق على قوله וכח גדול לך כי תוריש את הכנעני. وامّا قوله כי רכב ברזל לו فمعناه وان كان بهذه الصفة على ما بيّنّاه فى باب الكاف والياء من ان לכי هذا الموضع ايضا مع ما له من المواضع كما قال כי עם קשה ערף הוא وغيره: ومن هذا المعنى נמצאת וגם נתפשת اى تيسّرت وتمكّنت[66] منك وتاتّيت للظفر بك: والثقيل فى هذا المعنى הנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו اى امكّن بعضهم من بعض واسلّط بعضهم على بعض. وايضا וכארח איש ימציאנו اى ينيله ويلحقه: ومن هذا المعنى ונמצאתי לכם נאם יי اى وامكّنهم[67] من رضاى وقبولى. ومنه דרשו יי בהמצאו اى ما رام يوجدكم السبيل الى تقبّل دعائكم ويمكّن من ذلك. وايضا על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא اى مظانّ للقبول. על כן מצא עבדך את לבו يسّر قلبه واخلص نيّته: ومن هذا المعنى ايضا המציאו אליו לנתחיו يسّروها لديه ومكّنوه منها واسلموها اليه. ومثله וימציאו בני אהרן הכהנים: ومعنى اخر ايضا ולא מצאו להם כן ومعناه لم *يقنعنهم ولم يكفنهم باستواء اى لم يعممنهم بل قصر عن ذلك عددهنّ[68]. ישחט להם ומצא להם معناه فيكفيهم ويقوتهم. والانفعال ולא ימצא להם وليس يكفيهم:

الميم والصاد والدال

ודוד אז במצודה. וילכד דוד את מצדת ציון. الذى يصلح عندى ان تترجم به هذه المצודה هى قلعة لا غار كما يزعم قوم. الا تراه يقول عنها היא עיר דוד. والدليل على انّ الميم فيها اصل وعلى انها ليست غارا قوله וישב דוד במצד על כן קראו לו עיר דוד فقال לו بالتذكير وهو يشير الى المצד كما قال וישב דוד במצודה ויקרא לה עיר דוד وهو يشير الى מצודת ציון ومعلوم انّ עיר דוד هى ציון نفسها كما قيل להעלות את ארון ברית יי מעיר דוד היא ציון فالמצודה اذًا هى עיר דוד وهى ציון نفسها وليست بغار. والميم فى במצד اصل على زنة נאחז בסבך الّا انّه مخفّف واصله التشديد وقوله عنه עיר דוד يدلّ على انه غير مغارة وعلى انه מצודת ציון نفسها التى قيل عنها עיר דוד وعلى انّ الميم فيهما اصل. الا تراه يقول את מצודת ציון היא עיר דוד وقال ايضا וישב דוד במצד על כן קראו לו עיר דוד فالמצודה هى المצד والميم اصل لانّه على زنة נאחז בסבך وهو اذًا فى מצודת ציון اصل ايضا: ومن هذا ايضا ישבו במצדות لازموا القلاع اى انحصروا فيها عن عدوّهم. وقوله יביאהו במצדות من هذا ويريد به السجون والمواضع المثقّفة التى يمتنع عليه الخروج منها. وجائز ان يكون مثل هذا הבאתנו במצודה. כל צביה ומצודתה[69]. ובנה עליה מצודים גדולים بل لا يصلح فيها غير هذا فيكون جمع במצד. ישבו במצדות وجمع כל צביה ומצודתה[70]. יביאוהו במצדות. ومما يقوّى هذا المعنى ايضا اعنى كون מצודה ומצד قلعة لا مغارة قوله הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו اى فى قنن الجبال. وايضا قوله ודוד ואנשיו עלו אל המצודה. وايضا قوله סלע ישכן ויתלונן על שן סלע ומצודה على قنن الجبال. الا تراه يقول משם חפר אכל. وايضا قوله כי סלעי ומצודתי אתה. יי סלעי ומצודתי. فقوله מצדות סלעים משגבו هو شرح قوله מרומים ישכן فهى اذًا قلاع لا مغارات. ومثله וישב דוד במצדות آن فى قنن الجبال ولذلك قال וישב דוד במדבר זיף. وقيل فى الواحد منها למצד מדברה. وايضا ויבאו מן בני בנימן ויהודה עד למצד לדוד يريد אל המצודה الموضع الذى قال عنه ודוד ואנשיו עלו אל המצודה. وامّا והצלתי את עמי מידכן ולא יהיו עוד בידכן למצודה فمن لغة הצד ציד ومن معناه والميم فيه زائدة على زنة מהומה ומבוסה ומבוכה اى ولا يكونون لكنّ صيدا. ومن معنى الציד ايضا הבאתנו במצודה اى ادخلتنا فى المصيدة. وقد جوّزنا فيه قبيّلا غير هذا: ومن المعنى الاول הלא דוד מסתתר עמנו במצדות اى فى اعلى الجبال ثم قال וילך שאול ואנשיו לבקש *את דוד ויגידו לו[71] וירד הסלע اى וירד מן הסלע فاخبر عن المצדות بالסלע. وسقط מן هنا لانّ اصله מן הסלע كما سقط من قوله *אלחנן בן דודו בית[72] לחם اى מן בית לחם ومن قوله עד יקום.

[66] MS. ותמכן.
[67] So MS.
[68] MS. יקתנהם ולם יכפינהם . . . יעממוהם בל קצרן ען דלך עדדהם.
[69] MS. ומצודתם.
[70] MS. ומצודם.
[71] So MS.
[72] MS. אלעזר בן דודו מבית.

גוי אויביו اراد מן איביו. فان ذهب ذاهب الى مناقضتنا فى اعتقادنا فى [انّ] מצדת ציון قلعة بقول الكتاب וישמע דוד וירד אל המצודה دحضناه باستعمال العبرانيين ירד مكان עלה وذلك فى قوله ואלכה וירדתי אל ההרים مكان ועליתי. وايضا ולא ירד עמנו במלחמה مكان ולא יעלה كما قال اכיש אך שרי פלשתים אמרו לא יעלה עמנו במלחמה. فالمعنى فى قوله וירד אל המצודה كالمعنى فى قوله ודוד ואנשיו עלו אל המצודה. وان ذهب ايضا الى ذلك بوجوده ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים وزعم انّ قوله ודוד ואנשיו עלו אל המצודה انما هو انهم انصرفوا الى המערה قلنا له هذا محال لانّه قد قال فى اول هذا الפסוק ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו ومحال ان يستتر דוד فى قارعة المحجّة لكن انما كان دخوله فى هذه המערה وفاقًا فوافاه ثمّ שאול. وربما خشى ان يطلع שאול وراءه الى الجبل الذى ظنّه فيه فاستخفى عنه فى המערה وانما اراد بقوله עלו אל המצודה انهم انصرفوا الى القلعة التى قال عنها וישב דוד במצדות עין גדי. ومما يأيّد ايضا تاييدا[73] بيّنا اعنى كون מצד وמצודה قلعة لا مغارة قوله ואשר במצדות ובמערות בדבר ימותו يريد الذين فى قنن الجبال وما تحت الارض. ومثله את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות. ومما يايّد ما قلناه ويزيده وضوحا قوله عن שאול ויגידו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי ויקח שאול שלשת אלפים איש בחור מכל ישראל וילך לבקש את דוד ואנשיו על פני צורי היעלים لانّه الى مثل هذه المواضع كان يأوى فى עין גדי كما قال וישב במצדות עין גדי. فان ظنّ ظانّ انّ قول الكتاب וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה انما يريد به מערת עדלם وكذلك قوله ايضا לא תשב במצודה لوقوع هاتين اللفظتين اعنى מערת עדלם والמצודה فى فصل واحد فليعلم انه ليس من الممتنع ان يكون[74] דוד عمّ انتقل من המערה الى القلعة وان كان الكتاب لم يعرّفنا بانتقاله ولهذا ما قال له النبى לא תשב במצודה وهو يريد القلعة التى انتقل اليها. واياها يريد الكتاب بقوله ايضا כל ימי היות דוד במצודה. ومما يدلّ ايضا انّ מצודה وמצד حصن وقلعة قوله נלכדה הקריות והמצדות נתפשה اى المدن والحصون. ومن اقوى ما يكون من الدلائل على ما قلناه سوى ما ذكرناه انّا وجدنا العبرانيين يسمّون البارئ جلّ وعزّ باسم الحصن والقلعة كما قال יי עזי ומעזי. وايضا סלעי ומצודתי. وايضا אלהי צורי אחסה בו ولم يسمّوه מערה اصلا ولقد كنّا نستغنى عن اجتلاب جميع هذه البراهين بما تقدّم فى صدر هذا الباب من الدليل انّ מצודה هى الמצד وهى עיר דוד وهى ציון نفسها: واعلمّ انه قد وقع من الوفاق بين اللغة العبرانية وبين اللغة العربية فى מצד وמצודה ما ليس بقليل وذلك انّ العرب يقولون للقلعة والمعقل مصاد بفتح الميم وبكسره ايضا ويجعلون الميم من الاصل فهذا عجيب جدّا ولقد كان فى الاحتجاج به وحده الكفاية:

الميم والصاد والهاء ושתית אתה ומצית. ימצו ישתו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكر فيه ايضا ולא המציתיך ביד שאול وهذه اللفظة من معنى והנה אנכי ממציא את האדם الّا انّ الهاء التى هى لام الفعل منه هى مبدلة من الف ממציא את האדם:

الميم والصاد والحاء והיה על מצח אהרן على جبهته. והיה על מצחו. ואת מצחך חזק. לעמת מצחם. על מצחת האנשים مثل ذلك: ומצחת הנחשת صفيحة:

الميم والصاد والقاف כי ליי מצוקי ארץ فى معنى עמודי ארץ الميم اصل. والدليل على ذلك قوله השן האחד מצוק מצפון وزنه פעול وترجمته ماثل اى قائم واقف كوقوف العمود فهو فى معنى פועל وان كان פעול: .

الميم والصاد والراء השיגוה בין המצרים بين الامصار اى للحدود والتخوم. والعرب تقول للحاجز بين الشيئين المصر حتى انهم يقولون الشمس مصر بين النهار والليل. والמצרנות معروفة فى كلام الاوائل كقولهم אילן הסמוך לתוך המצר בתוך שש עשרה אמה גזלן הוא ואין מביאין ממנו בכורים. وقالوا ايضا אמר רב משרשיה מכאן למצרים מן התורה:

الميم والقاف المضاعف ונמקו כל צבא השמים. ימקו בעונם. המק בשרו. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وفى كلام الاوائل ממקק ספרים لما استاس منها. ولهذا قيل והיה תחת בשם מק יהיה. שרשם כמק יהיה:

الميم والقاف واللام מקל שקד. מקל לבנה. ובמקל

---

[73] MS. תאידא.

[74] MS. יך.

יד וברמח. وقد خفّفوا القاف فى قولهم ומקלו יגיד לו. כי במקלי עברתי. ויצג את המקלות ولولا هذا التخفيف لجاز ان يعتقد فيه ما جاز اعتقاده فى שלחו מגל:

الميم والراء כמר מדלי كالنقطة التى تنصبّ[74] من خرز الدلو وكذلك قال فيه الתרגום כטיפא מדול:

الميم والراء المضاعف קראן לי מרא. בשברון מתנים ובמרירות. אמרר בבכי. כי המר שדי לי מאד. והמר עליו. כהמר על הבכור. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين وطوى هناك فى درجه معنى اخر قد عزلناه[75] نحن فى المستلحق واستوفى هناك. وذلك المعنى هو כי תכתב עלי מרורות. ותהיין מרת רוח. אל תמר בו. וריחו לא נמר وللجميع خلاف وعصيان: واستلحقنا نحن عليه معنى اخر وهو ויתמרמר אליו اى استعلى نحوه: שימי לך תמרורים *اجعلى لك آراما وهى الحجـ[ـارة][76] المنصوبة فى الطرق اعلاما. واحدها ارم على زنة جمل: وامّا בכי תמרורים فمن المعنى الاول على مذهب אמרר בבכי. ومنه ישפך לארץ מרירתי واراد المرار اى المرّة الصفراء: وامّا מרורת פתנים בקרבו. וברק ממררתו יהלך فهى كيس المرار. ويجوز ان يترجم ויתמרמר אליו وتمرمر اليه اى تحرّك اليه وهو عندى اولى:

الميم والراء والالف שור ומריא. וחלב מריאים. מריאי בשן. ושלם מריאכם לא אבית هى الجواميس: כעת במרום תמריא تستعلى:

الميم والراء والجيم למורג חרוץ חדש هو النورج بالنون الذى يداس به الطعام حديدا كان او خشبا ويقال له مورج بالميم وبالنون افصح. وתרגום כי לא בחרוץ. ארי לא במוריני ברזלא. وجمعه והמרגים וכלי הבקר לעצים. והמרגים לעצים:

الميم والراء والدال וגם במלך נבוכדנצר מרד. ושלש עשרה שנה מרדו. אל גוים המורדים. אשר מרדו בי. המה היו במרדי אור. כי מרדת בי. וביי אל תמרדו. ואתנו אל תמרדו. למרדכם היום ביי. אם במרד ואם במעל. בן נעות המרדות على زنة עבדות: ومعنى اخر ועניים מרודים صفة للعنيين. ימי עניה ומרודיה اسم. وكذلك זכר עניי ומרודי على زنة ימי מרוקיהן:

الميم والراء والهاء כי המרו את רוחו. אשר מרה את פי יי. כי מרה מריתי. גם היום מרי שיחי. قد ذكر هذا المعنى وهذه الالفاظ فى كتاب حروف اللين: وذكر معها ايضا כי ראה יי את עני ישראל מרה מאד اى مخالف لكل עני مباين له فى الشدّة على مذهب מכת בלתי סרה. وايضا נכריה עבדתו. وايضا מלבוש נכרי: والاحسن عندى فى כי המרו את רוחו ان يكون فى غير معنى אשר מרה את פי יי اذ لا معنى للعصيان والخلاف هنا. وذلك المعنى هو معنى כי המר שדי לי מאד. וימררו את חייהם. אנשים מרי נפש. והיא מרת נפש الّا انّه ليس من اصلها بل من اصل معتلّ اللام اعنى מרה على ان تكون الهاء مبدلة فيه من احد راءىّ וימררו את חייהם على ما قد بيّنت كثيرا من مثل هذا فى المستلحق: ويكون من هذا الاصل ومن هذا المعنى גם היום מרה שיחי على مذهب ויצעק צעקה גדולה ומרה وفاتنا ان نشكّك ذلك على ابى زكرياء فى المستلحق. כי המרו את רוחו. מרי שיחי. ويصلح ان يكون منه ايضا מרת רוח على زنة ולדבר אל תועה وانما صار מלעל من اجل רוח. وما يبعد ان يكون[77] من هذا الاصل ايضا כי ראה את עני ישראל מרה מאד يريد بمعنى מר מאד كما قيل כי רע ומר עזבך את יי אלהיך: ומורה לא יעלה על ראשי هو الموسى:

الميم والراء والحاء וימרחו על השחין ויחלכון[78]. وفى الמשנה פטור מן המעשרות עד שימרח اى حتى يدلك: وامّا מרוח אשך فللاوائل فيه قولان. احدهما كونه من هذا المعنى اى ممسوح الانثيين. والثانى كونه من רוח לא יבא ביניהם اى منتفخ الانثيين. ذلك قولهم מרוח אשך ר׳ ישמעאל אומר שנמרחו אשכיו ר׳ יוסי אומר שהרוח באשכיו. فكان ترجمته على هذا التأويل الثانى نفخ الانثيين على زنة מנוד ראש בלאמים والاشتقاقان سائغان الّا انّهم لا يقطعوا بالاول:

الميم والراء والطاء ואמרטה משער ראשי. מהם אנשים ואמרטם. כי ימרט. ולחיי למרטים معناه[79] النتف. אל גוי ממשך ומורט مجلى شبّه اختلاعهم من وطنهم وغروبهم[80] منه بجلائهم عنه باقتلاع الشعر ونتفه. وربما كان ذلك لما نالهم من الجلاء مرّة بعد مرّة وشيئا بعد

[74] MS. תנסבב.   [75] MS. עולנאה.   [76] MS. אנעל; the letters in brackets are erased in the MS.   [77] MS. יך.
[78] Marg. נ״א וימרכון (ويمرخون).   [79] MS. מעני.   [80] MS. וגרבהם.

شئ كما انّ الانتتاف يكون كذلك: واعلمّ انّ ומרט
صفة للגוי معطوفا على ממשך فامّا ان يكون على زنة
אלכה שולל وامّا ان يكون على زنة איננו אכל. امّا على
الوجه الذى جوّزه ابو زكرياء فى איננו אכל وامّا على
5 الوجه الذى زدناه نحن فى المستاحق. فيكون اصله
التشديد على هذا المذهب. وهذا التفسير مجانس
لقول العرب للانتتاف الامّراط بكسر الميم وشدّتها: לטבח
מרוטה. למען היה לה ברק מרטה. ויתן אותה למרטה.
والثقيل נחשת ממרט معنى ذلك الصقل والجلاء:

10 الميم والراء والصاد מה נמרצו אמרי יושר. קללה
נמרצת. וחבל נמרץ معناه المبالغة فى الشئ كائنا ما
كان ان خيرا وان شرّا. والثقيل المتعدّى או מה
ימריצך معناه عندى والى اىّ غاية يبلغك جوابك او
كلامك:

15 الميم والراء والقاف מרקו הרמחים. נחנת מרוק.
ומרק ושטף معناه الصقل والجلاء. ונתון תמרוקיהן. ובתמרוקי
הנשים. ימי מרוקיהן هى الغمر[80] الجالية المنظّفة لابشار
النساء. ومثله חבורות פצע תמרוק ברע يشبّه لين الكلام
وسهولته واذهابه للحقد والغضب من النفس بالغمر[80] الجالية
20 للدرن[81] من الجسم. الّا انّه اذا كان اعتقاد صاحب هذا
الكلام من الشرّ غير ما يظهره بلسانه من الخير قيل
حينئذ انّ لين الكلام مع الاعتقاد الفاسد سواء هو
والجراح اى انّ تأثيره كتأثير الجراح اى انه مؤلم لا
مسكّن مذهب للحقد والغلّ بل زائد فيهما: ואת המרק
25 שפוך. ומרק פגולים هو المرق:

الميم والشين المضاعف אולי ימשני אבי. כי מששת
את כל כלי. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وقد اسقطوا
الشدّة التى فى אולי ימשני من ואמשך:

الميم والشين والهاء כי מן המים משיתיהו. ימשני
30 ממים רבים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ואכסך
משי هو صنف من الحرير. وقال فيه التרגום בלבושי
צבעונין:

الميم والشين والحاء יען משח יי אתי. וגם אתי
משחו בית יהודה. אשר משחת שם. ומשחתיו לנגיד.
35 ומשוח מלך. משוחים בשמן. ואת אהרן ואת בניו תמשח.
והכהן המשיח. בלי משוח בשמן. אם באמת ובתמים אתם
משחים אתי למלך. קום משחהו. ומשוח בשער صفة
على زنة קרוב ורחוק ואדום. ביום משחו אתם. למשוח
עליהם מלך. למשחה בהם ולמלא בם: والانفعال כי נמשח
דוד למלך. ومصدره ביום המשח אתו. والاسم ואת שמן
5 המשחה. שמן משחת קדש هذه اللغة مستعملة فى
تقديس الولاة الممسوحين بدهن القدس كما ترى. وقد
اتّسع فيها واستعملت فى تقديس الولاة غير الممسوحين
كما قيل ומשחת את חזאל למלך על ארם. وقد
اتّسع فيها ايضا اشدّ من هذا الاتّساع فقيل הלך
10 הלכו העצים למשוח עליהם מלך: وامّا משחו מגן فانّ
مذهبى فيه ما تسمعه. اقول انّ هذه النבואה قيلت
فى وصف ليلة مقتل בלשאצר מלכא כשדאה وعنها قال
את נשף חשקי שם לי לחרדה. يقول ليلة منيتى
وسرورى قلبها لى *مفزّعة ومبهّتة[82]. فوصف كونهم على
15 الطعام والشراب بقوله ערך השלחן צפה הצפית אכול
שתה. ثم وصف انفضاضهم عن ذلك المجلس بعد قتل
الملك وتركهم المائدة التى كانوا عليها بقوله קומו השרים
משחו מגן. فاقول انّ قوله هنا מגן انما يريد השלחן
وتفسير משחו امسحوا اى انزعوا اى ازيلوا الطعام من
20 المائدة. ومعنى مسح الشئ انما هو اجرى اليد عليه
فمعناه فى مسحت الشئ بالدهن اى اجريت عليه اليد
بالدهن ومعنى مسحته من الشئ اجريت اليد عليه
واذهبته منه. والى هذا المعنى ذهب التרגום فى משחו
فقط اذ يقول קומו רברביא מריקו צחצחו זינא:

25 الميم والشين والكاف משך בקשת. אשר לא משכה
בעול. ומשכתי אליך אל נחל קישון. על כן משכתיך
חסר الوجه فيه משכתי אליך فاختصرت اللفظ فصاحة.
תמשך לויתן בחכה. אל תמשכני עם רשעים. משך חסדך.
משכו וקחו: وقد جاء هذا الامر مضموما بالקמץ على
30 الشذوذ قيل חרב נתנה משכו אותה וכל המוניה كما
شذّ ايضا מלכי עלינו. واهل هذا السقع يغلطون فيمدّون
الקמץ او يظنّونه فعلا ماضيا جهلا منهم بالرواية:
واعلمّ انّ الضمير الذى فى המוניה انما هو למצרים
المتقدّمة الذكر فى قوله בן אדם נהה על המון מצרים
35 והורידהו אותה ובנות גוים אדירים [אל ארץ תחתית אל
יורדי בור الا تراه يقول عنها אותה ובנות גוים אדירים].
وامّا قوله ממי נעמת فانما يخاطب به ההמון فقط لا

[80] So MS. [81] MS. ללבדן. [82] MS. מפזעא מבהתא.

מצרים والواو فى וכל המוניה فى موضع על مثل واو ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי الذى هو بمعنى על הכרתי كما قلت فى كتاب اللمع[82]: במשכו ברשתו. אל גוי ממשך ומורט كلّه جذب وجرّ وقوّة وقيل فى الكاتب [على الاستعارة] משכים בשבט סופר وجرّ الكاتب القلم فى كتابه هو[83] كتابه فيه: תמשך אפך לדור ודור. ותמשך עליהם שנים רבות. לא תמשך עוד וימיה לא ימשכו. תוחלת ממשכה كلّه امهال ومطل وامتداد فى المدّة وانجرارها: לך ומשכת בהר תבור معناه לך ופשטת. ومثله וימשך את האורב ויך את כל העיר اى وانبسط كما قال והאורב החישו ויפשטו אל הגבעה فكانّه قال ויפשט האורב ויך את כל העיר. وكذلك قال الترגום فى هذه الثلاثة الالفاظ איזיל ותתנגד בטור תבור ואיתנגיד על גבעתא ואיתנגיד במנא اى وانبسط: وامّا למשוך ביין את בשרי فيقرب من المعنى الاول وتفسيره لاقود[84] لحمى بالخمر لاستدعيه[84] اى لاكثره[85] ولازيد فيه: במשך היובל בקרן היובל هو مثل בתקוע: נשא משך הזרע عقاص البذر وهو الوعاء *الذى تحمل فيه الزريعة للزرع وعن[86] حامله قيل במשך הזרע وهذا مشتقّ من المعنى الاول:

الميم والشين واللام ולא כמשלו אשר משל. ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו. ונשים משלו בו. והוא ימשל בך. לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם יי ימשל בכם. משל בנו גם אתה. אם משול תמשול בנו. ומשלו מים עד ים. ממשל רב ממשלתו. הממשלה הראשונה. לממשלת היום. ישראל ממשלותיו. כי משלים בנו اكثر ما تعدّى هذا الفعل بالباء كما رايت. وقد تعدّى اقلّه بغير باء كما قيل מושל בגבורתו עולם. מושל עמים ויפתחהו. والثقيل המשל ופחד עמו: ومعنى اخر הנה על המושל עליך ימשל. משל ומליצה. משל הקדמוני. וישא משלו. والثقيل הלא ממשל משלים הוא مثل والمثل هو للحديث نفسه: ومعنى اخر مشتقّ من هذا זכרניכם משלי אפר. נמשל כבהמות נדמו. אלינו נמשלת. ונמשלתי עם יורדי בור. والافتعال منه ואתמשל בעפר ואפר. والثقيل ותמשילוני ונדמה:

الميم والشين والعين לא רחצת למשעי الياء فيه زائدة وتفسيره على سبيل التنظيف والتنقية وكذلك قال فيه الترגום לאיתנקרא اى لتنقية. ومن كلام الاوائل فى פרק ביצה רמי בריה דרב ייבא אמר הינו טעמא דלא מכסינן נזירה משום התרת חלבו אי[87] הכי בחול נמי בחול אמרי לנקר חצרו הוא צריך اى لتنقية داره وتنظيفها. ومن هذا تسمّى تنقية اللحم من شحمه נקור בשר. وهذه اللفظة اعنى למשעי مجانس[ة] للفظ العربى فانّ التنظيف عند العرب يقال له تمشيع. يقولون مشّع قصعتك اى امسحها ونظّفها ويقولون ايضا للاستنجاء تمشيع والاستنجاء هو التنظّف بماء او بمدر. ومما يؤيّد[88] قولنا فى למשעי انه تنظيف قوله וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך فهذه هى التنقية التى كانت خلّة منها اولا. وقد فسّر فى למשעי للتليين والترطيب مشتقّ من قول الترגום ועל שעיעות צוריה ولهذا التصريف مجاز عندنا لولا انّ المعنى الاول اقوى واحسن:

الميم والشين والقاف ובן משק ביתי وذو لزوم بيتى اى الملازم له الحاكم فيه. ومنه قيل *لمنبت الشوك[89] ממשק חרול لكثرة وجدانه فيه ولقلّة مفارقته له. وقيل ايضا فى ملازمة السرير ובדמשק ערש. وقد فسّرناه[90] فى باب تلخيص معانى حروف الزيادة من كتاب اللمع:

الميم والتاء والجيم במתג ורסן עדיו לבלום تفسيره هنا لجام وصريمة[91]: وله موضع اخر ומתגי בשפתיך تفسيره صنارة: وله موضع اخر ايضا ומתג לחמור وتفسيره منخس ومهماز:

الميم والتاء والهاء מתים יחרישו. ממתים ידך יי. מתי מספר. מתי רעב. ויהי מתיו מספר. מתיך בחרב هذا جمع لا واحد له من لفظه وهو على زنة וזנים מרקחים במרקחת מעשה [الذى هو مشتقّ من السريانى يعنى וכל זני זמרא ومن תרגום למינהו الذى هو לזנוהי. ومن اجل هذا جعلنا וזנים מרקחים] ثلاثيّا لانّا وزنّا[92] לזנוהי بقوله חדוהי ודרעוהי اردت חדוהי لانّ واحدها חדיא وهو תרגום חזה كما قيل فى ויקח משה את החזה. ונסיב משה ית חדיא: وامّا מעיר מתום فانّه صفة للעיר

[82] The MS. continues עלי אלאסתעארה, which, according to the Heb. transl., should be inserted after אלכאתב l. 5; the Heb. transl. continues משכו אותה על כל המוניה. [83] MS. continues פי. [84] So MS. [85] MS. לאכתארה. [86] MS. אלתי . . . ען. [87] MS. או. [88] MS. יזיד. [89] MS. ללמנבת ללשוך. [90] MS. פסרנא. [91] So MS. [92] MS. וזננא.

والواو والميم داخلتان فيه كدخولهما فى אתמול שלשום واصله ان يكون[93] מתיום على زنة שלשום وهذا ايضا يدلّ على انّ מתום ثلاثى اعنى كون מתום فى الاصل מתיום على زنة שלשום اذ ليس فى الاسماء الثنائيّة ما يكون على مثال מתום. فامّا تفسيره فالاقرب ان يكون من مدينة اهله اى ذات اهل ورهط. وذلك انّ تفسير מתים יחרישו تسكت الارهاط. وكذلك تفسير מעיר מתים ינאקו من المدينة ارهاط يشهقون والياء والميم للجمع. وامّا الواو والميم فى מתום فزائدتان فيه كزيادتها فى שלשום وهو صفة كما انّ שלשום صفة. ومثله ايضا وان لم يكن[93] صفة פתאום الالف فيه بدل من ياء واصله פתיום لانّه من معنى[94] פתי יאמין לכל דבר اى الغافل وتفسير פתאם غفلة وفجاءة:

الميم والتاء والحاء וימתחם כאהל ومتحها اى مدّها. ويجوز ان يكون من هذا الاصل באמתחת בנימן على مثال אזכרה[95]:

الميم والتاء والياء מתי תנחמני. עד מתי עשנת. למתי אעתיר:

الميم والتاء والنون ממתנים ועד ירכים على زنة והנה הוא עשה מלאכה על האבנים المشتقّ من אבן كما ذكرت فى حرف الالف. מתניכם חגרים. ועליו חגור חרב מצמדת על מתניו. חגרה בעוז מתניה. المتن عند العرب هو الحقو والكشح وهو ما بين الخاصرة وضلوع الخلف. وقد يكون المتنان عندهم ناحيتا الصلب اى جميع الظهر ويكون عند العبرانيين ايضا كذلك فى قوله וקסת הסופר במתניו اى على ظهره:

الميم والتاء والقاف מתקו לו רגבי נחל. מתקו רמה. וימתקו המים. שמים מר למתוק ומתוק למר. ומתק שפתים. החדלתי את מתקי. חכו ממתקים. والثقيل אם תמתיק בפיו רעה هذا غير متعدّ. والثقيل المتعدّى אשר יחדו נמתיק סוד: واعلمْ انّ מתקו רמה يحتمل وجهين. امّا ان يكون اصله מתק לו רמה على معنى מתקו לו רגבי נחל اى انه قد انس الى الרמה حتى انها[96] قد طابت وحلت له فاختصرت اللفظة ويكون غير متعدّ. وامّا ان يكون الضمير مفعولا به ويكون تفسيره استطابة الدود واستحلاه:

ومن رباعى هذا الحرف:

חשתי ולא **התמהמהתי**. לולא התמהמהנו. אם יתמהמה חכה לו. ויתמהמה. والامر והתמהמהו עד נטות. התמהמהו ותמהו تفسيره استأنوا واعجبوا اى اطيلوا[97] فى حالكم وردّوا فكركم له اى واعجبوا مما انتم فيه. والمصدر ולא יכלו להתמהמה. ואהוד נמלט עד התמהמהם. والفاعل ראו אנכי מתמהמה. كنّا قد ادخلنا هذا الاصل فى جملة الافعال المشكلة فى المستلحق فنحن نرى الآن ان نضمنه رباعيّا فى هذا الباب والله بالحقّ اعلم:

∗ تمّ حرف الميم بحمد الله ∗

---

[93] MS. יך. [94] MS. continues פתיום. [95] The Heb. transl. continues והראיה על זה נפילת התיו מן הקבוץ שאמרו אמתחותינו. אמתחות האנשים אלא שחסרוה מפני שלא רצו לקבץ התוין. [96] MS. אנה. [97] MS. אטלוא.

المقالة الرابعة عشرة من كتاب الاصول فى حرف النون

النون والالف דבר נא באזני העם. רפא נא. معناه الآن: אל נא רפא נא לה اردت الاول. אל נא תהי כמת لفظة رغبة وتضرّع: אל תאכלו ממנו נא على مثال فعيل اى غير بالغ النضج:

النون والالف والميم וינאמו נאם. נאם هنا مصدر وهو فى قوله נאם בלעם امر. وهو فى قوله נאם פשע לרשע اسم. وقد يكون ماضيا ايضا مثل חרבו מאד נאם יי. נאם המלך יי צבאות שמו. وهذا ايضا شاذّ ונשכו אתכם נאם יי:

النون والالف والفاء ועין נואף. אשר ינאף את אשת איש מות יומת. הנאף והנאפת. רצוח ונאוף. والثقيل כי נאפו ודם בידיהן[1]. אשר נאפה משובה ישראל. וינאפו את נשי רעיהם. לבלה נאופים. وقد دخل[2] التضعيف فى هذا الاصل قيل ונאפופיה מבין שדיה:

النون والالف والصاد ותכחת נאץ לבי كره قلبى او نفسى. נאצו כל תוכחתי. ועצת עליון [נאצו]. ויעשו נאצות גדולות. والوجه فى النون ان يكون. בשוא ومعناه مكاره ومثله שמעתי את כל נאצותיך والوجه ان يكون النون בפתח[3] والالف בשוא ופתח على زنة נאקות חלל. والمعنى سمعت جميع ما قلت فيهم من المكاره: والثقيل כי נאצו האנשים את מנחת יי: ومن هذا المعنى ותמיד כל היום שמי מנאץ. נאצו כל תוכחתי. ועצת עליון נאצו. אויל ינאץ. וינאץ בזעם אפו. ואת עמי ינאצון. ויעשו נאצות גדולות. ومعنى الجميع الكراهة والازدراء والاحتقار: وزعم ابو زكرياء انّ الاصل فى מנאץ. מתנואץ. فادغمت تاء الافتعال فى النون. فاقول فى تلخيص ذلك انه افتعال من فعل ثقيل على غير بنية כי נאצו האנשים بل من بنية נואץ فى الماضى: ومعنى اخر נאץ יי. ונאצוני והפר את בריתי. עד אנה ינאצוני. וכל מנאצי לא יראוה. אפס כי נאץ נאצת את איבי יי. والوجه فى נאץ ان يكون على زنة אם מאן ימאן. כי נחש ינחש. لانّهما مصدر مثلهما وعلى بنيتهما. ومعنى الجميع الاغاظة:

النون والالف والقاف ונאק נאקות חלל. מעיר מתים ינאקו. וישמע אלהים את נאקתם شهيقهم:

النون والالف والراء נאר מקדשו. נארת ברית עבדך. قال ابو زكرياء فى ذوات المثلين فى باب ארר. وامّا אתם נארים فليس من هذا الاصل بل من נאר מקדשו. وقد جوّزنا نحن فى المستلحق كونه من ארר على ان يكون الاصل فيه נארים בשוא تحت النون وشدّة الراء على زنة ובם אנחנו נמקים فخفّفوا الراء وحركوا النون בצרי من اجل الالف وتولّد من بعد الالف ساكن ليّن هو הקמץ من اجل تخنيف الراء: وفى ذلك الباب من كتاب ذوات المثلين غفلة او وهم من ابى زكرياء او من الناسخ. وذلك انه لما قال فى נארים انه من נאר מקדשו قال ولولا مكان الالف لكان مشدّدا لاندغام نون الانفعال واصله ננארים. وعلى مذهبه فنون الاصل هى المندغمة لا نون الانفعال لانّ هذه النون التى فيه هى للانفعال ونون الاصل على مذهبه هى المندغمة. والدليل على ذلك قوله واصله ננארים فالنون الاولى من ננארים هى للانفعال وهى التى فى נארים والنون الثانية التى هى فاء الفعل على قوله هى المندغمة. فانما وقع هذا فى كتابه على سبيل الغفلة منه او من الناسخ الاول ولزمنا نحن التنبيه عليه:

النون والباء والالف ולא קם נביא עוד. ויירא את

---

[1] MS. בידיהם.

[2] MS. continues הרא.

[3] MS. פתח.

להקת הנביאים נבאים. וכל הנביאים נבאים כן. الوجه الباء بالקמצות[2] فادرج بالשוא كما صنع ايضا فى נטמאים ונחבאים במערה. النون الذى فى נבאים للانفعال ونون الاصل مندغم فى الباء واصله ננבאים على زنة ויהיו נקראים לפני המלך فادرج الباء بِشבא. وقد جاء بالקמצות على الاصل قيل בן אדם הנבא אל נביאי בני ישראל הנבאים. والواحد על[3] יד אסף [הנבא.] ולעתים רחוקות הוא נבא. والمصدر אשר שלחו יי שם להנבא. אביהו ואמו יולדיו בהנבאו. איש מחזיונו בהנבאותו. والماضى من هذا الانفعال יקם יי את דבריך אשר נבאת وزنه נפעלת لانّ اصله ונבאת ومثله ונבאתי כאשר צויתי على زنة לא נקראתי. والمستقبل הנביא אשר ינבא לשלום: والافتعال והמה מתנבאים. ויתנבאו עד לעלות המנחה. הנבאו בבעל שדה الباء تدلّ على انه افتعال فاصله התנבאו فادغمت التاء فى النون. ومثله והנבאתי כאשר צוני اصله והתנבאתי. המתנבאות מלבהן:

النون والباء والهاء והתנבית עמם. ויכל מהתנבות على زنة התרפית ביום צרה. כי אם בהתגלות לבו الهاء مبدلة من الالف:

النون والباء والحاء לא יוכלו לנבוח على زنة לשלוח יד. לשמור את ברית. وهذه اللغة مجانسة للّغة العربية والسريانية:

النون والباء والطاء ונבט לארץ فعل ثقيل على زنة נכר אותי אלהים. לילה עצמי נקר מעלי: وثقيل اخر לא הביט און ביעקב. והביטו אחרי משה. והבטת צר מעון. אל תבט אחריך. ותבט אשתו. הבט נא השמימה امر. הבט ימין וראה مصدر. وكذلك וראה مصدر ايضا. ومصدر اخر והביט אל עמל. לא תוכל מהביט אל האלהים. המביט לארץ ותרעד. הנה כה מבטנו اسم على زنة מתן בסתר יכפה אף. ומפל בר وهو مقتطع من غير هتين البنيتين:

النون والباء واللام נבל צי״ץ فعل ماض على زنة יבש חציר. אבלה נבלה. לא יבל עלהו. والمصدر נבל תבל على زنة כי נפל תפול לפניו. כנבל עלה מגפן. والصفة והעלה נבל. والفاعل וכנבלת מתאנה. וציץ נבל צבי תפארתו. وصف الציץ بقوله נובל تهجينا وتعبيسا له. وعلى هذا المذهب فيما ارى انّه بقوله והיתה ציצת נבל: والانفعال ונבל כעלה כלנו اصله וננבל على زنة ויננף ישראל. וינחם יי. וישאר אך נח. الّا انّهم استثقلوا فيه اظهار نونين شديدتين فحذفوا احداهما. وقد بيّنت هذا فى المستلحق وفى كتاب التسوية ايضا فهذا ما نعتقده نحن فيه. ومعنى الجميع السقوط: ومن هذا المعنى قيل כי נבל נבלה ידבר. כאחד הנבלים. כדבר אחד הנבלות. الجميع سقوط وانحطاط: ومن هذا المعنى عندى אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. يقول للحكيم ان عظّك الزمان فسقطت وانحططت فباعتزاز وارتفاع عن الدناءة اى ان انحططت عن درجتك بعرضك ومالك فارتفعْ عن الدناءة ولا تنحطّ الى ما يذهب بعرضك ومروءتك. وهذا كما قيل وترى الحكيم يعزّ حيث يهون. ثم اخذ الحكيم فى ضرب اخر من الادب ومكارم الاخلاق فقال ואם זמות יד לפה يقول وان فكرت فى شىء وقام فى هاجسك امر فلا تنطقّ به واختمْ سرّك ولا تبحْ به الى سواك ولا يطلع احد عليه واحجمْ فاءك عن كشفه: وفى هذا المعنى ثقيل متعدّ אל תנבל כסא כבודך لا تسقطه ولا تحطّه. וינבל צור ישעתו لم يوفه حقّ عظمته وجلاله. ولهذا سمّيت הנבלה اى الجيفة נבלה. וחלב נבלה. או בנבלת חיה. לא תלין נבלתו كما قيل فى هذا المعنى ויסר לראות את מפלת האריה. فمعنى נבלה ومعنى מפלת واحد يراد به الجثّة الواقعة الساقطة المنصرعة. ومن هذا ايضا قيل והשלכתי עליך שקוצים ונבלתך. אגלה את נבלותה. לבלתי עשות עמכם נבלה: وامّا اشتقاق العرب للجيفة نبيلة[4] فمن غير هذا المعنى اعنى انهم اشتقّوه من معنى الارتفاع لانّ الشئ النبيل هو الرفيع. سمّوها بذلك لارتفاعها بالانتفاخ: כל נבל ימלא יין زقّ. ومثله ואחד נשא נבל יין. وبه شبّه السحاب فى قوله ונבלי שמים מי ישכיב. وقد يقال لقلّة الفخّار נבל كما قيل ושברה כשבר נבל יוצרים. ונבליהם ינפצו: נבל ותף عود. والجمع ובכנורות ובנבלים:

النون والباء والعين נחל נובע. ותשבר כד על המבוע. على الينبوع. والينبوع هو العين واريد به هنا الكبد لانّها ينبوع الدم. واريد بכד كيس المرار. وقيل عنه על המבוע لانّه متّصل بالكبد ولاصق بها. וצמאון למבועי מים. ועל מבועי מים ינהלם: وقد استعاروا هذه اللغة للنطق فقالوا יום ליום יביע אמר. הנה יביעון

[2] MS. אלקמצות.

[3] MS. עלי.

[4] MS. נבלה.

בפיהם חרבות בשפתותיהם[4]. אביעה חידות מני קדם.
תבענה שפתי תהלה. وزنه תפעלנה مستقبل للجماعة
المؤنّث من הפעיל على مثال הקים תקימנה את נדריכם.
الّا انّ תבענה اخبار من غائبات وתקימנה مخاطبة
حاضرات وكلاهما فعل مستقبل للجماعة المؤنّث من הפעיל.
شبّهوا النطق الخارج من الفم بنبع المياه من ينابيعها:
وقد استعاروها ايضا لما نشّ من الرائحة على ذى
الرائحة قال זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. يقول
انّ الذباب الذى يسقط فى دهن العطّار النفيس الجليل
يفسد رائحته وينتّنها فكانّها تنطق وتنادى عليه
بفساده كما قيل فى المرأة الطالحة צפניה צפן רוח ושמן
ימינו יקרא. يقول انّ الذى يذهب الى تثقيفها ومنعها
من التجوّل كالذى يروم[5] فعل ذلك بالريح يعنى انّ ذلك
غير متمكّن كما لا يتمكّن له خزن الريح ومنعها
فهى اذا غير مثقّفة كالريح وغير مستترة كالدهن الزفر
الذى ينادى على نفسه بالزفر الذى فيه وان امسك
فى اليد وهى قابضة عليه ساترة له. وقوله זבובי מות
יבאיש יביע שמן רוקח יקר انما هو مثل ضربه على
قوله וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. وكذلك قوله מחכמה
מכבוד סכלות מעט مثل اخر مجانس لقوله זבובי מות
יבאיש יביע שמן רוקח יקר. وذلك انه لما قال וחוטא
אחד יאבד טובה הרבה شبّه افساده للخيرات بافساد
الذباب الساقط فى الدهن الطيّب الذكىّ الرائحة ذلك
الدهن وبافساد قليل من الجهل كثيرا من حال ذى
الحكمة والجلال: واعلمّ انّ قوله יקר وان كان منفصلا
بلحن مما قبله فانّه منتظم به فى المعنى وهو نعت
לשמן وانما ذكر من مفسدات الدهن الطيّب الذباب
خاصّة لكثرة سقوطه فيه على المتعارف. والتقدير فى
מחכמה מכבוד סכלות מעט ان يكون ויבל מאיש חכמה
ומאיש כבוד סכלות מעט اى انه يضع منه ويحطّه
ويسقط درجته:

النون والجيم والباء מלך הנגב. צפונה ונגבה. هو
الجنوب. כי ארץ הנגב נתתני. כאפיק ים בנגב: ודוד קם
מאצל הנגב. الصحراء والمكان الجدب مجانس תרגום והנה
חרבו פני האדמה الذى هو והא נגובו אפי ארעא: وامّا
על נגב יהודה (ועל נגב הירחמאלי. ואל נגב הקיני) فيصلح[6]
ان يكون من المعنى الاول اى (على) جنوب (هذه
القبائل. ومثله ועמלקי פשטו אל הנגב ואל צקלג اى على
جهة الجنوب كما قيل ערי הנגב סגרו):

النون والجيم والدال מי הגיד לך. למה לא
הגדת לי. *הגידה לי. הגידה נא לי[7]. על[8] הדבר אשר יגידו
לך. ובעל כנפים יגיד דבר. כי המגיד לי לאמר. מגדת
מולדתה. وما لم يسمّ فاعله והגד לך ושמעת. כי הגד
הגד לעבדיך[9]. للجميع اخبار: وقد يكون اقرار مثل
הגדתי היום ליי אלהיך. ואתם הלא תגידו. (وقد[10] زيدت
عليه اللام כי הכעיסו לנגד הבונים. والميم ايضا مختصرة
من מן מנגד סביב לאהל מועד. وتدخل عليه الضمائر
فيقال נגדי ונגדו ונגדם ונגדך ונגדכם. وقال ربينו האיי
ז״ל فى كتاب الحاوى انّ נגיד مشتقّ من لغة התרגום
فى משכו. נגודו فكانّه المدبّر للقوم وابو الوليد يشتقّه
من נגדו اى وجيه القوم والمنظور اليه[11]) נגד [יי] משיחו
تجاه الله اى قبالته *وبين يديه[12]. ومثله נגדה נא לכל
עמו الهاء فيه زائدة[13]. (وقد زيدت عليه الواو) אעשה
לו עזר כנגדו مقابلة[14] له (اى مثله فى النوع وقرينة فى
الشخصية. وفى مثل هذا تقول العرب بنو[15] فلان ازاء
بنى فلان اى هم اقرانهم ومتقابلون معهم): ومن هذا
المعنى سمّى الرئيس الوجيه נגיד. ואתה תהיה לנגיד
(لانّه الذى) يستقبل فى *الامور والحوائج[16]: ومنه سمّيت
الحكم[17] والآداب (ايضا) נגידים وذلك لجلالتها كما قيل
שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים. وكما قالوا
فى هذا المعنى כלם נכחים למבין من معنى נכח
השלחן[18]:

النون والجيم والهاء الظاهر ועל דרכיך נוגה אור.
אור נגה עליהם. ולא יגה שביב אשו بادغام فاء الفعل:
ונגה כאור תהיה. ונגה לו סביב. לנגוהות באפלות נהלך
على زنة בארץ נכוחות יעול: والثقيل المتعدّى ויי יגיה
חשכי. וירח לא יגיה אורו: وقد يجوز ان يكون الفعل
[לאור] فيكون [هذا] غير متعدّ[19]:

النون والجيم والحاء כי יגח שור איש. שור

[4] MS. בשפתים. [5] MS. ירם. [6] R. يصلح. [7] R. הגידי לי מה יש לך. [8] R. ועל; O. מן. [9] R. לעבדך. [10] MS. has above in Arabic char. حاسيه (حاشية). [11] MS. in Arabic char. هذا اخر الحاشية. The words added from O. are not in the Heb. transl. [12] O. وبينه. [13] R. مزيدة. [14] O. מקאבלא; R. موازية. [15] MS. בני. [16] R. الامور الحوائج. [17] R. الاحكام. [18] R. g. الثلاثة معان متقاربة. [19] R. g. (MS. ואספראר) معناه ضياء واسفار.

נגח הוא. והثقيل ינגח יחדו אפסי ארץ. באלה תנגח את ארם. בך צרינו ננגח. מנגח ימה וצפונה. والافتعال יתנגח עמו מלך הנגב[19]:

النون والجيم واللام שלחו מגל. ותפש מגל. لما كانت الميم كثيرة الدخول على الاسماء مما يعتمل وغيره[20] كان من الممكن ان تكون هنا زائدة وان يكون فاء الاسم نونا مندغمة[21] فى الجيم وهو المنجل بالعربية[22]:

النون والجيم والنون קדמו שרים אחר נגנים. والثقيل ונגן בידו. והיה כנגן המנגן. איש מטיב לנגן. (ומטיב נגן.) מנגן בכינור: ונגינותי ננגן. אני מנגינתם (اسم)[23]:

النون والجيم والعين כי נגע אל השמים משפטה. החיל אשר נגע אלהים בלבם[24]. ונגעה חרב עד הנפש. עד יעזר נגעו. כאשר לא נגענוך. לא תגע בו. (ולא תגעו בו.) הנוגע באיש הזה. נגעת בקיר: والامر גע בהרים ויעשנו. וגע אל עצמו ואל בשרו[25] بحذف الفاء كما[26] قيل תן לי הנפש بالحذف ايضا: والمصدر על כן לא נתתיך לנגע אליה. לא נוכל לנגע בהם. עלות ההר ונגוע בקצהו. (לבלתי נגעך.) وايضا לגעת בך[27]. הלא כגעת בה. والثقيل غير المتعدّى עד לשמים הגיע. עת הזמיר הגיע. מגיע השמימה. מגיע אצל האיל. ותגע לרגליו ودنت من قدميه اى وجلست[28] عند رجليه: والمتعدّى منه והגעתם אל חמשקוף. והגעתיו אל הארץ. ومعنى[29] للجميع دنوّ وقرب (ولمس وادناء): ومعنى اخر נגוע מכה אלהים. ואהי נגוע כל היום. נגע צרעת. נגעים גדולים: والثقيل הוא נדחף לצאת כי נגעו יי. וינגע יי את המלך. וינגע[30] יי את פרעה: وما لم يسمّ فاعله ועם אדם לא ינגעו[31]: ومعنى ثالث וינגעו יהושע וכל ישראל وانهزموا[32] وولّوا. ومن هذا المعنى عندى מאנה לנגוע נפשי يقول على شدّة ما اقاسى من الالم والاسقام ابت نفسى الشقيّة مفارقة جسمى والزوال عنه على انّى حريص على ذلك لكن شقائى يمنع عنه[33]. وقوله) המה כדוי לחמי تفسيره (هى اسقام لحمى. ولחמי مثل ולחמם כגללים. את קרבני לחמי לאשי الذى) تفسيره لحم. والكاف فى כדוי زائدة كزيادتها فى הוא כאיש אמת وغيره:

النون والجيم والفاء נגף את ירבעם. ונגפו אשה הרה. למה נגפנו יי. ורגלך לא תגוף. פן תגוף באבן רגלך. וכי יגוף שור איש. נגפו [יי] במעיו לחלי. כי אם יי יגפנו. ונגף יי את מצרים. נגוף ורפוא مصدر. ومثله לנגף את מצרים. בנגפו את מצרים. נגף את כל גבולך. ולא יהיה בהם נגף. ויהיו המתים במגפה. את כל מגפתי. والانفعال וירא ארם כי נגף לפני בני ישראל فعل ماض اصله ננגף على زنة ונשמר שם. ונכרת האיש ההוא. وفعل الجماعة כי נגפו לפני ישראל. ונגפתם לפני אויביכם. ולא תנגפו לפני אויביכם. ויגגף ישראל. יתנך יי נגף [منفعل]. والجمع נגפים לפניך. والمصدر منه בהנגף עמך ישראל. والافتعال [منه] יתנגפו רגליכם:

النون والجيم والراء עיני נגרה ולא תדמה נפעלה فعل ماض (للانفعال). נגרות ביום אפו منفعلة. וכמים הנגרים ארצה: والثقيل והגרתי לגי[34] אבניה. ויגר מזה. ותגר את בני ישראל. יגירוהו על ידי חרב(. והגרם[35] על ידי חרב): وما لم يسمّ فاعله כמים מוגרים במורד. حقيقة هذه *اللفظة السيلان[36] والاسالة والاجراء. فما صرف[37] منها[38] فى الرطوبات فهو على واجبه وحقّه. وما صرف منها فى الحيوان فعلى معنى اسالة دمه. وما صرف منها[39] فى الجمادات فعلى الاستعارة والمجاز:

النون والجيم والشين ויגש אליו יהודה. ויגש אברהם. ותגש גם לאה. ותגשן השפחות الفاء مندغم [فى الجيم]. والامر (بحذف الفاء) ויאמרו גש הלאה. גש פגע בו والסגול[40] مثل الפתח. גשה נא ושקה לי בני. גשו נא אלי ויגשו. גושו הנה الاصل (فيه) נגושו على زنة את יי הגדול והנורא זכורו[41]. ومثله גשו[42] הלום لانّه ليس يمتنع ان يكون مستقبله[43] ايضا יגוש بواو المدّ: والمصدر לגשת אלי נאם יי. עד גשתו עד אחיו. או בגשתם אל המזבח: والانفعال יען כי נגש העם הזה اصله ננגש. ومثله ואחר נגש יוסף ורחל. ונגש משה לבדו. ואחרי כן נגשו כל בני ישראל. מדוע נגשתם אל התומה. ונגשה יבמתו אליו. וגם הכהנים

[19] R. הצפון; R. g. نطح.
[20] R. וגודה.
[21] R. مندغما.
[22] R. فى العربية.
[23] R. g. غناء ولحان.
[24] R. בלבבו.
[25] R. continues والمصدر.
[26] R. لا.
[27] O. בה.
[28] R. جلست.
[29] R. معنى.
[30] R. g. وقيل انّ منه כאשר לא נגענוך.
[31] R. g. بلاء وابتلاء واذاء.
[32] O. انهزموا.
[33] MS. continues מנה.
[34] Both MSS. לגיא.
[35] MS. ותגירם.
[36] R. اللغة السولان.
[37] R. جرى.
[38] [39] O. منه.
[40] O. الסגול.
[41] R. continues والفاء محذوف فى الاوامر.
[42] R. גשי.
[43] O. مستقبلا.

הנגשים אל יי: والافتعال התנגשו יחדו: والثقيل المتعدّى והגישו אדניו אל האלהים. הגישה לי ואכלה. ויגש לו ויאכל. אל תחת האלה ויגש: وما لم يسمّ فاعله לא לנחשתים הגשו. מקטר מגש: والثقيل غير المتعدّى לא תגיש ותקדים. اكثر هذه اللفظة[44] ارتبط باللام وبאל كما ترى: وقد تعدّت[45] بالباء [في قوله] אל תגש בי כי קדשתיך[46]:

النون والجيم والسين ايضا נגש את הכסף ואת הזהב. לא יגש את רעהו. את הנכרי תגש. וכל עצביכם תנגשו. איך שבת נוגש שבתה מדהבה. והנגשים[47] אצים לאמר. נוגשיו מעולל. ורדו בנגשיהם[48]. والانفعال (ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם). נגש והוא נענה ماضيان[49] والجميع ضغط[50]:

النون والدال קמו נד[51] אחד. נצבו כמו נד[52]. وربما كان معتلّ (العين):

النون والدال المضاعف כי נדדו ממני. ידוד ממך. ומתבל ינדהו. قد ذكر هذا المعنى في كتاب ذوات المثلين واستوفينا نحن تصريفه في المستلحق ونبّهنا هناك[53] على غفلة ابى زكرياء في ادخاله[54] וידד כחזיון לילה في حيّز الفعل الخفيف. وبرهنّا في المقالة الثالثة والرابعة من كتاب التشوير بالبراهين الواضحة واثبتنا فيهما[55] بالقياسات الصحيحة امتناع[56] كونه وكون مثله ممّا[57] حرف استقباله مضموم من البنية الخفيفة كان ذلك الفعل من السالم [مثل] יקח נא מעט מים. וכי יתן מים. او كان من المعتلّ الفاء مثل יוצר עליך. او كان من المعتلّ العين مثل יורש קצה. او كان من ذوات المثلين مثل ואשר תאור יואר. על כמון יסב. وان كان ايضا معتلّ اللام فهذه حكمه بل الجميع من البنية الثقيلة التى [هى] على زنة הפעיל فليلتمس القول في ذلك من هناك[58] فانّه قانون عظيم من قوانين اللغة قد لخّصناه (هناك) واندرجت لنا في [جملة] ذلك علوم جليلة وفوائد عظيمة يضطرّ الى علمها والوقوف عليها من *حاول فهم[59] علم تصريف اللغة ومعرفة اعتلالها والّا ارتبك في الجهل واضطرب[60] في الخطأ كما صنع من ادّعى هذا العلم بغير حقيقة. وبرهنّا[61] نحن هناك *الحقّ على من اسند عن ابى زكرياء[62] القبح الذى نسبه اليه واراد[63] ان يحتجّ به ويعضد به مذهبه الفاسد بما استشهدنا به من فقهه واحضرناه من علمه ومذهبه الصحيح وطريقه الصريح في اللغة ومن اشارته البيّنة عند من كان من اهل هذا العلم. وانما وقع له ما وقع من ادخال بعض هذا المثال في حيّز الافعال الخفيفة غفلة منه. وقد نبّهنا [نحن] على ذلك في المستلحق: ومن هذا المعنى הנה ארחיק נדד: ومن هذا الاصل وهذا المعنى عندى טמאת הנדה ענה בך. והוציאו[64] את הנדה מן הקדש. כימי נדת דותה ومعنى الجميع البعد: ومن هذا المعنى قيل[65] ايضا כי מי נדה לא זרק עליו *وانما سمّى מי נדה[66] لابعاده الرجل المرشوش به من النجاسة: وجائز ان يكون من هذا الاصل ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא. وهو صفة وان كان مكسور الفاء كما انّ צחה צמא صفة من שכנו צחיחה وهو مكسور الفاء. وانما احتجنا الى هذا لانّ اكثر ما تأتى الصفات المؤنّثة[67] من ذوات المثلين فمفتوحة[68] الفاءات مثل כלה קשוריה. יונתי תמתי. ובושה החמה. لانّ חמה صفة غالبة. وامّا الاسماء المأخوذة منها فقد تأتى مكسورة الفاءات مثل ובזה לא שלחו את ידם. יהי נא חרב אל הגזה. כי זמה עשו. والصفات[69] اسماء ايضا: وذكر ايضا في باب נדד من (كتاب) ذوات المثلين נדדה שנת המלך. ושבעתי נדדים עדי נשף (على انهما في معنى ثان) والجميع في معنى واحد [عندى] وهو الشرود والبُعد. والمراد بقوله ושבעתי נדדים עדי נשף هو شرود النوم [وبعده]:

النون والدال والباء אשר נדב לבם. אשר נדבה רוחו. אשר ידבנו לבו. ונדיב נדיבות יעץ. כל נדיב לב. להושיבי עם נדיבים[. עם נדיבי עמו]. ורוח נדיבה. תרדף כרוח נדיבתי يريد نفسى وهى صفة غالبة. נדבה ליי. גשם נדבות תניף אלהים. נדבות פי רצה נא יי. לכל נדריהם ולכל נדבותם: والافتعال התנדבתי כל אלה. כי בלב שלם התנדבו ליי. התנדבו לבית האלהים. ולכל מתנדב נדבה ליי.

---

44 R. اللغة. 45 R. ارتبطت. 46 R. g. الجميع تقدّم واقدام. 47 R. g. جلاوزة. 48 R. g. جلاويزهم. 49 R. فعل ماض. 50 R. g. وضيقة. 51 R. g. طود بتحريك الواو. 52 R. g. طود. 53 R. نحن. 54 O. ادخال. 55 R. فيه. 56 O. وامتناع. 57 R. סימא. 58 R. هنالك. 59 R. ذوى الفهم. 60 O. ואצטרך. 61 R. وبرينا. 62 R. ابا (MS. אבי) زكرياء عن هذا. 63 R. من اراد. 64 O. הוציאו. 65 O. قال. 66 R. بذلك. 67 R. continues אלא. 68 R. والمفتوحة. 69 R. الصفات.

המתנדבים בעם. والمصدر בהתנדב עם ברכו יי. וישמחו העם על התנדבם. לבד על כל התנדב. (ومعنى לבד על כל התנדב) هو كما اصف. قال וכל סביבותיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות [לבד] על כל התנדב لما وصف ما وهبوهم من هذه الاشياء قال انّ[70] هذا سوى عظيم ما تبرّعوا به ايضا يعنى الذين وهبوهم هذه الاسباب تبرّعوا[71] ايضا بعظيم على سبيل التقرّب به الى الله. وهذا اللفظ مما اجتمع فيه عاملان كما قد بيّنت ذلك[72] فى مواضع من هذا الديوان. فانّه لو قال לבד כל התנדב لكان مجزيّا[73] وكان يكون معناه [سوى عظيم] التبرّع كما قيل ובין עשרת ימים בכל[74] יין להרבה اى كثير جدّا[75] من الخمر. ومثله כל חשך טמון לצפוניו. وايضا וכל[76] הרע לאיש מתן ترجمته وكل الصاحب[77] لذى العطاء. فانّ العرب قد تجرى فى لغتها ايضا هذا المجرى. وهذا[78] من استعمالات[79] اللغة. ولو قيل ايضا ובמגדנות על כל התנדב بغير לבד لكان ايضا مجزيّا[80] وكان يكون معناه زائدا على معظّم التبرّع فجمعوا بين اللفظين[81] هنا كما جمعوا بين اللفظين[82] ايضا (احدهما) مجزىّ فى قوله מהר בעל חרמון עד לבא חמת وغيره. وقد بيّنت هذا فى كتاب اللمع [من هذا الديوان]. ومما اجتمع فيه لفظان[83] احدهما مجزىّ למען למוג לב فانّه لو قال[84] למען מוג לב لكفى او لو قيل למוג לב فقط من غير למען لاجزى[85]:

النون والدال والهاء המנדים ליום רע. שנאיכם מנדיכם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ويحسن جدّا[86] ان يكون من هذا الاصل ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא منفعلة صفة مثل נחפה בכסף. ונפש נענה תשביע. والاصل[87] فيه ננדה فاندغم[88] النون الذى هى[89] فاء الفعل فى الدال كما عرض فى שני אנשים עברים נצים. ومثله ארץ נדה היא نعت للارض واصله ננדה: وامّا בנדת[90] עמי הארצות فاسم من ذوات المثلين: ومعنى اخر לכל זנות יתנו נדה وهذه[91] الهاء بدل من نون ואת נתת את נדניך[92]:

النون والدال والحاء לבלתי ידח ממנו נדח وزنه יפעל مثل וידר ישראל נדר. والمصدر לנדח עליו גרזן قوله גרזן هو عندى فاعل بالمصدر اعنى לנדח لانّ هذه البنية الخفيفة *لا تتعدّى[93]: والانفعال ותושיה נדחה ממני. ונדחה ידו בגרזן. נפעלה. מכל המקומות אשר נדחו שם. נפעלו. לבלתי ידח ממנו נדח منفعل اصله ננדח. ومثله *לבלתי השיב[94] המלך את נדחו. אם יהיה נדחך. או את שיו נדחים. נדחי עולם هو مضاف נדחים: وامّا נדחי ישראל יכנס فالنون منه (فاءه) وهو على زنة כל שמחי לב (اعنى على زنة כל ישרי לב): وما لم يسمّ فاعله من الثقيل المتعدّى الذى على زنة פֻּעַל ואפלה מנדח: والثقيل الذى على زنة הפעיל והדיח עלינו את הרעה. אשר הדיחך יי אלהיך. אשר הדחתם שם. בחלק שפתיה תדיחנו. וידיחי את יושבי עירם. למען הדיחי אתכם. להדיחך מן הדרך. ברב פשעיהם הדיחמו: وما لم يسمّ فاعله והיה כצבי מדח[95]:

النون والدال والنون ואת נתת את נדניך *النדן هو[96] جعل الزانية *والهاء فى יתנו נדה بدل من نون[97]: וישב חרבו אל נדנה الى غمدها[98]:

النون والدال والفاء אשר תדפנו רוח. אל ידפנו לא איש. כהנדף עשן תנדף. (اردت תנדף): والانفعال הבל נדף. העלה נדף اصله ננדף وتفسيره متتابع اى *هافٍ وهو الذى[99] تذهب به الريح. يقال هفت الصوفة فى الهواء وهفت الريح بالشئ اذا حرّكته. ومثله כקש נדף קשתו. קול עלה נדף. יבש נדף هو[1] وحده פתח فيصلح لذلك ان يكون ماضيا: ومن الانفعال عندى כהנדף עשן תנדף وهو مصدر منه. وذلك انّ اصله (ان يكون) כהנדף (עשן) على زنة הנתן תנתן העיר הזאת بتحريك النون الذى هو فاء الفعل *بקמץ גדול وباندغام[2] نون الانفعال فيها وباشتدادها لذلك فاسكنوا النون الذى هو[3] فاء الفعل على مذهب ابى زكرياء فى ויתמו ימי בכי אבל משה. فانّه زعم فيه انه انفعال اسكنوا منه[4] التاء *التى كان يجب ان تكون متحرّكة[5] مثل تاء במדבר הזה יתמו وكما اسكنوا ايضا ميم

[70] R. عن. [71] R. تبعوهم. [72] O. لك. [73] O. مجيرا. [74] R. לכל. [75] O. has جدّا after الخمر. [76] R. כל. [77] O. صاحب. [78] R. هذا. [79] R. استعملات. [80] O. مجيزا. [81] R. اللفظتين. [82] R. لفظتين. [83] R. لفظتان. [84] R. قيل. [85] R. g. الجميع كرم وتبرّع. [86] R. has جدّا after يكون. [87] R. الاصل. [88] O. فادغم. [89] R. هو. [90] R. g. ב[...]ער. [91] R. هذه. [92] R. g. جعل واجعال واجرة. [93] R. لم تتعدّى; O. لا تتعدّ. [94] R. להשיב. [95] R. g. الجميع دحى وادحاء. [96] R. وهو. [97] R. والنون بدل من هاء נדה. [98] O. غمده. [99] R. التى. [1] R. هذا. [2] O. بالקמץ وبالاندغام. [3] R. هى. [4] R. فيه. [5] R. الذى يجب ان يكون محركا.

והמכו *ככל יקפצון[6] وان لم يكن انفعالا الذى اصله التحريك كتحريك[7] شين كل ימי השמה على ما بيّنت فى المستلحق. وانهم[8] لما اسكنوا [نون] כהנדף עשן المتحرّك وكان شديدا لاندغام نون الانفعال فيه ثقل عليهم النطق به ونونه *ساكن شديد فخفّف[9]. وهكذا اقول فى כהתוך כסף בתוך כור انّ اصله כהנתוך مثل הנתן תנתן העיר הזאת فاسكنوا[10] النون وخفّفوه بحذفهم (النون) نون الانفعال كما صنعوا [فى] כהנדף עשן، ثم ادغموا ذلك النون المخفّف الذى هو فاء الفعل فى التاء فقالوا כהתוך כסף بשרק اذ كان[11] اخفّ عليهم فيه من الחלם: وقد وهم ابو زكرياء فى כהנדף עשן اذ اعتقده غير انفعال. وكذلك وهم فى המול ימול. ואם לא תשמעו אלינו להמול. המולו ליי فى اعتقاده فيها انها غير انفعال اذا جعلت من[12] ונמלתם את בשר ערלתכם. واذا لم تكن انفعالا من (נמל) ונמלתם لم توجد (فيه) بنية تضاف[13] اليها. وقد بيّنت فى باب التصريف من كتاب اللمع انّ من الانفعال بنية تكون على נפעול مثل נמול אברהם. ונהפוך הוא. ונעתור להם. فهذه الالفاظ اذًا من هذه البنية على ما يوجبه القياس الصحيح على ان يكون الاصل فى המול. הנמול على زنة כי הנתן תנתן وهو مصدر נמול אברהם (الذى هو) انفعال ماض: وامّا ימול المقترن بהמול فيجوز فيه ان يكون من هذه البنية المذكورة *وان يكون[14] اصله ינמול على ان يكون نون الانفعال مندغما[15] فى نون الاصل فحذف واسكن نون الاصل وادغم[16] فى الميم كما صنع فى כהתוך כסף בתוך כור: ويجوز فيه ايضا ان يكون مستقبل[17] ונמלתם (مثل יפל على زنة ישמר צאתך ובאך): ويجوز ان يكون معتلّ العين مثل לא יכון אדם ברשע. وهذه البنية التى نبّهت انا عليها لم تخف على[18] ابى زكرياء. فانّه قد قال فى נמול אברהם انه على زنة נשאל נשאל דוד لكنّه لم يأبه الى كون כהנדוף עשן וכהתוך[19] כסף منها[20](: وهذه اللغة قريبة الاشتقاق من قول الاوائل زعمّ מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר)[21]:

النون والدال والراء כי נדר נדר עבדך. את נדרי. אשר נדרת לי שם נדר. (איש כי ידר נדר.) טוב אשר לא תדור. וידר יעקב נדר לאמר. וידרו נדרים. וכי תחדל לנדר[22]:

النون والهاء المضاعف ונהה[23] נהי נהיה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين [وجنّس] فيه بينه وبين וינהו כל בית ישראל. والاقرب فى וינהו ان يكون من قول الתרגום فى ונקוו עליה כל הגוים. ויתנהון למפלח בה כל עממיא اى انهم اجتمعوا وتألّفوا على طاعة الله واجتمعوا[24] عليها. ووزن ויתנהון. ויתרעון במותא תרגום ונבחר מות מחיים. *وايضا יתרמון קטילין תרגום יפלו בנפלים[25]:

النون والهاء والجيم אתי נהג וילך. וינהג את כל מקנהו. וינהגו וילכו לדרכם. נהג ולך. נהג כצאן יוסף. והמנהג כמנהג יהוא בן נמשי. ומלכיהם נהוגים: والثقيل נהג רוח קדים. כן נהגת עמך. וינהג בעזו תימן. ותנהג את בנותי. וינהגו בכבדות: وفى الاصل ما *لا يتعدّى[26] مثل قوله נהגו[27] לפני המקנה ההוא تفسيره سلكوا[28]. وايضا ולבי נהג בחכמה (مستنهج سبيل الحكمة) اى سالك (فى سبيل الحكمة). כי בשגעון ינהג. والثقيل من هذا الفعل غير المتعدّى מנהגות כקול יונים تقديره[29] (מנהגות) וקולן[30] כקול יונים اى *انهنّ سالكات وهنّ يندبن وينحن[31] كنوح الحمام:

النون والهاء واللام נהלת בעזך. ועל מבועי מים ינהלם. וינהלם בלחם. אין מנהל לה: والافتعال אתנהלה לאטי فى معنى אתנהגה[32]: [ובכל] הנהלולים فسّر فيه الينبوت:

النون والهاء والميم ונהמת באחריתך. ונהמת איש אל אחיו. וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים. ישאג ככפירים וינהם. שאגתי מנהמת לבי. נהם ככפיר זעף מלך غضب الملك كنهيم الضرغام[33]. والنهيم صوت فوق الزئير. وتقدير اللفظ כנהם כפיר זעף מלך (فحوّل كاف التشبيه من נהם الى כפיר):

---

[6] R. בכל יקפצו. [7] O. كتحرّك. [8] R. وانما. [9] R. ساكنة شديدة فخفّفوه. [10] R. פאסכנוא. [11] R. هو. [12] O. نون. [13] O. مضاف. [14] Corrected in O.; orig. ويكون. [15] O. مندغمة. [16] R. واسكن. [17] O. مستقبلا. [18] R. عن. [19] O. כהתוך. [20] R. g. الجميع اندفاع. [21] The words added from O. are not in the Heb. transl. [22] R. g. نذر ونذور. [23] R. g. نواح. [24] O. ويجتمعوا. [25] R. (MS. והולף) وهو اجتماع وتالّف الى الطاعة. [26] R. لم يتعدّى. [27] R. g. الجميع سياقة وسوق. [28] O. ساقوه. [29] R. وتقديره. [30] R. יקולן. [31] Both MSS. אנהם; R. وهم يندبون وينوحون. [32] R. g. سياقة. [33] R. الاسد.

النون والهاء والقاف הינהק פרא עלי דשא. בין שיחים ינהקו[34]:

النون والهاء والراء ונהרו אל טוב יי. ונהרו אליו כל הגוים. ונהרו אליו עמים. ולא ינהרו אליו [עוד] גוים. معناه يلحظون ويتأمّلون. ومما يؤكّد ذلك قوله אז תראי ונהרת (ترين وتلحظين وتتأمّلين. وفى كلام الاوائل כי נהירנא לך תקע לי اى اذا نظرتك وتأمّلت اليك): ومعنى אחר הביטו אליו ונהרו. ואל תופע עליו נהרה. مجانس لقول السريانى ונהורא[35] עמה שרי. [وترجوم] ותארנה עיניו. ונהרא עינוהי. وربما جاز ان يكون הביטו אליו ונהרו من المعنى الاول. وكونه من معنى ואל תופע עליו נהרה احسن واجود: ومعنى ثالث נהר פלגיו. נהרי נחלי. ועל נהרות יבוננה. על נהרות בבל. על נהרותם על יאוריהם: ومعنى رابع את המנהרות אשר בהרים. قال فيه الترجوم ית מטמוריאתא[36]. وجائز عندى ان يكون من المعنى الاول (الذى هو التأمّل والتطلّع اعنى ונהרו אליו עמים. ונהרו אליו כל הגוים. فيكون تفسيره المنائر وهو جمع منارة وهى تبنى ليتنوّر بها وليتطلّع منها الى اقبال العدوّ):

النون والواو والالف ואם הניא אביה אתה. וידעתם את תנואתי. הן תנואות עלי ימצא. قد ذكرناه فى (كتاب) المستلحق ومعناه الخلاف والعصيان والمنع:

النون والواو والباء חיל (כי) ינוב. ותירוש ינובב בתולות. قد ذكر فى كتاب حروف اللين ومعناه النموّ والزيادة والكثرة: وزدنا نحن فى المستلحق معنى اخر وهو ינוב חכמה. בורא ניב שפתים. وكون [معنى] מתנובות שדי من هذا المعنى اولى من كونه من المعنى الاول كما زعم ابو زكرياء لانّ معنى מתנובות שדי ثمر بالتاء بثلاث نقط وبفتح الميم. וניב שפתים وان كان نطقا فهو مشبه بثمر الشجرة وهو مشتقّ من מתנובות שדי لانّ من عادة اللغة [ان] تسمّى النطق ثمر الفم كما قيل מפרי פי איש ישבע טוב فهما اذًا معنيان اعنى חיל כי ינוב [ينمى]. וינוב חכמה [وتفسيره يثمر الحكمة اى ينطق بها. وكذلك تفسير מתנובות שדי من ثمر الضياع] وهذا[37] مما فاتنا تشكيكه على ابى زكرياء: ومن هذا المعنى ايضا וניבו נבזה אכל. ومنه اشتقّ ניב שפתים. ינוב חכמה (كما قلت):

النون والواو والدال *נודו מאד. נע ונד[38]. ויד רשעים אל תנידני. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا المعنى מנוד ראש בלאמים: ومنه ايضا וישב בארץ נוד اى فى بلد انتزاح وجلاء. ومثله נדי ספרתה אתה (اى وقرت جلائى عند نفسك وخطّطته وحفظته ودوّنته): وزدنا [نحن] فى المستلحق معنى اخر وهو נודו לו כל סביביו. מי[39] ינוד לך. ואל תנד להם. אפרים מתנודד. معناه الندب: את נאד החלב. ואלה נאדות היין [زقّ و]زقاق:

النون والواو والهاء الظاهر ולא נה בהם. ונשא אליך בניהם קינה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وزعم ابو زكرياء انّ واو נוה قلبت ياء ليّنة فى בניהם وهذا قول ممكن جائز: وامّا ما يمكن ان يشكّك عليه فهو اعتقاده فى هاء בניהם انه هاء ולא נה בהם وموضع الاعتراض عليه فى ذلك هو كون الهاء بסגול على العادة فى الهاء والميم اللتين هما ضمير الجماعة مثل עליהם. ידיהם. רגליהם. בניהם ובנותיהם. وما *اشبه ذلك[40]. وامّا[41] حرف الاصل او غير الاصل الذى هو ليس للضمير [مثل الهاء والكاف[42]] الذى قبل ميم الجماعة [فى الاسماء خاصّة] فانه[43] קמוץ مثل בצאתם. בבואם. בשובם. בנוסם. טובם. נינם יחד. فمن اجل هذا ليس يمتنع ان يظنّ بهاء בניהם انه للضمير وانّ الاسم قبل اضافته الى الضمير [ני] ناقص (من נוה المعتلّ اللام. ويكون معناه هذا المعنى نفسه) كما انّ[44] אף ברי יטריח עב اسم ناقص من רוה على[45] ما سنذكره[46] فى[47] بابه من[48] *حرف الراء[49] وان كان مما[50] ينكر اعتوار الحركات كما قيل לא ישימם בך. כי אמילם בקמץ. وقيل ויסיתם[51] אלהים ממנו. ויניעם במדבר בצרי. وقيل[52] ושד בהמות יחיתן בפתח[53]:

النون والواو والهاء الليّن גבר יהיר ולא ינוה. قد ذكرت هذه اللفظة فى كتاب حروف اللين واضفنا

[34] R. g. قريب الى العربى. [35] R. g. نور. [36] R. g. سراديب. [37] R. ومن هذا المعنى ايضا وهذا الاصل. [38] R. נודי הרכם. [39] R. ומי. [40] R. اشبهه. [41] O. وانما. [42] R. repeats here الذى ليس للضمير. [43] O. فكانه. [44] R. كان. [45] O. על. [46] R. ساذكره. [47] O. من. [48] O. فى. [49] R. חרוף. [50] Both MSS. מא. [51] R. יי אלהים. [52] R. وقال. [53] R. g. وفسّر فيه نواح وقد قيل ולא נוה בם نفع.

نحن اليها فى المستلحق זה אלי ואנוהו وهما عندى فى[53] معنى נוה משלח ונעזב. ואקב נוהו פתאם. وذلك انّ الנוה هو الوطن فمعنى[54] ולא ינוה ولا يستوطن اى لا يسكن ولا يهدأ فى مكان كما قال عنهم הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו. ومعنى ואנוהו فاوطنه اى فاتّخذ له موطنا (ومسكنا) *كما قال فيه[55] الתרגום ואבני לי מקדשא: والصفة من هذا المعنى הנוה והמעננה على زنة לבלה נאופים. وعند الاضافة ונות בית תחלק שלל: وقد اخطأ ابو زكرياء فى הנוה והמעננה اذ جعلها مثل לביתך נאוה קדש وجعل النون (منها) للانفعال وانما اوهمه فيها[56] اعتقاده كتابها بالف ليّنة بعد النون وهكذا كتبت[57] فى كتابه اعنى بالف وهى فى المصحف[58] بغير الف ولو كان فيها [الف] لما اوجب لها الالف ذلك المعنى الذى ذهب[59] فيها اليه دون غيره فانّه[60] ليس كانت تكون الالف فيها وهو[61] لا يحتسب بها باشنع من كونها فى ואריד כאביר ישבים وغيره. وهذا مما فاتنا تشكيكه (عليه) فى المستلحق: وامّا معنى הנוה الموطنة اى الملازمة للموطن[62] الساكنة فى البيت[63]. وتفسير ונות בית תחלק שלל وموطنة البيت. وكذلك (معنى) ושלם נות צדקך ويسلّم موطنة صلاحك اى ويسلّم نفسك جعلها لصلاحها وخيرها ان اخذت بما ندبها اليه موطنة الصلاح كانّها[64] اتّخذت الصلاح [لها] موطنا لا[65] تفارقه. وفسّرت ושלם נות צדקך ويسلّم من (قوله) ויּרא מצוה הוא ישולם: ويجوز ان يترجم ويقارض ويكافى وانما[66] شبّهها بالموطنة للبيوت لتنعّمها وترفّهها. وهذا كما يقال[67] المخدرة اى اللازمة للخدر[68] وليس هذا مدحا لهم[69] بل غاية فى الذمّ لانّه يعنى انهم ينحصرون عن الاعداء فى مدينتهم ويتركون المبارزة لهم كما تصنع النساء المترفّهات المتخدّرات. الا تراه يقول תקעו עליה אוהלים סביב רעו איש את [ידו][70] وهى فلا تمنع ولا تدفع[71]: وقد يسمّى[72] [خباء][73] الراعى נוה كما قيل אני לקחתיך מן הנוה מאחר[74] הצאן. נות כרות רעים. وقد ابدلوا من هذه الواو الفا فقالوا[75] ועל נאות מדבר:

النون والواو والحاء ולא[76] שקטתי ולא נחתי. (ינוחו על משכבותם. כהניח יי אלהיך לך.) قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا الاصل وهذا المعنى [عندى] והוכן והניחה שם על מכונתה الّا انّه شاذّ. وقد لخّصت الوجه فيه (عندى) فى باب الالفاظ الشاذّة من كتاب اللمع: ومنه (ايضا) ינענו ולא הונח לנו باندغام[77]. [مثل] الساكن الذى فى הושב כספי فى النون اعنى انّ[78] اصله הונח على زنة הושב. הוקם فادغم هذا الساكن كما عرض فى והוסג אחור משפט: ومنه ايضا عندى דברי חכמים בנחת נשמעים برفق (وروية). وايضا מלא כף נחת راحة وهدوء وقرار. ومثله ורגז ושחק ואין נחת من غير هدوء *ولا سكون[79]. هذه التاء بدل من هاء على مثال[80] אשר זרה ברחת المشتقّ من רוח: ويقرب من هذا المعنى ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם. ונחנו עליו כאשר יפל הטל על האדמה. וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. ויניחני (בתוך הבקעה. וידברו אל נבל ככל הדברים האלה) בשם דוד וינחו. ولم يفرق[81] ابو زكرياء (بين هذين المعنيين لتقاربهما والفرق بينهما انّ المعنى الاول من الهدوء والقرار والثانى من النزول. الا ترى انّ וכאשר יניח ידו ضدّ כאשר ירים. ومعنى כאשר ירים كما كان يرفع ومعنى כאשר יניח اذًا كما كان ينزل ويهبط): ومن هذا الاصل فى معنى اخر (רוח יי תניחנו هو فى معنى) תנהגנו. الا[82] تراه يقول כן נהגת עמך وهو مقلوب من נחית כצאן עמך فكانّه قال תנחנו بكسر التاء (من נחית כצאן עמך) او תנחנו بفتحها من לנחותם[83] הדרך:

النون والواو والطاء ישב כרובים תנוט הארץ. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وامّا تفسير اللفظة فانّه ان كان الفعل للارض فمعناها ومعنى תמוט واحد كما قيل[84] רפא שבריה כי מטה. وان كان الفعل للّه *والارض مفعول بها فانّ لفظه مجانس[85] لقول العرب نطت

---

[53] R. من. [54] O. بمعنى. [55] R. كقول. [56] Both MSS. פיה. [57] R. ثبتت. [58] R. المصاحف. [59] R. يذهب. [60] O. فانّ. [61] O. وهى. [62] O. فى الموطن. [63] O. البيوت. [64] O. كانه. [65] R. لم ; O. له لا. [66] O. انما. [67] R. قال. [68] R. الخدر. [69] O. لها. [70] R. אחיו. [71] R. תרפע. [72] O. continues بها ; R. به. [73] Added in R. by the glossator. [74] O. מאחרי. [75] O. قالوا. [76] R. לא. [77] O. بادغام. [78] O. لانّ. [79] R. وسكون. [80] R. زنة. [81] R. continues بينهما. [82] R. אלי. [83] R. להנחותם. [84] R. قال. [85] R. والمفعول بها فاللفظة مجانسة.

الشىء انوطه اى علّقته على معنى תלה ארץ על בלימה[86]:

النون والواو والميم נמו רעיך. הנה לא ינום. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[87]:

النون والواو والسين ונסנו[88] לפניהם. (*כי אם[89] נוס ננוס. قد) ذكر فى كتاب حروف اللين ونبّهنا فى المستلحق (على غلط ابى زكرياء فى על סוס ננוס واتينا فيه بمعنى غريب لم يتقدّمنا اليه احد ببراهين تغيظ الحسود وتسرّ الودود) فليلتمس من هنالك[90](: واعلمّ انه ليس ולא נס לחה من معنى ונסנו לפניהם عندى بل هو عندى مجانس لقول العرب نسّ الخبز واللحم اى يبس ونسّ من العطش اى جفّ فترجمة اللفظة اذًا وما نسّت رطوبته اى ما جفّت. وان قيل انه من ונסנו לפניהם على المجاز فلا ضرّ):

النون والواو والعين תנוע ארץ(. וינע לבבו). והניעותי בכל הגוים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين وطوى فى درجه המה יניעון לאכל ولم ينبّه على انه فعل ذاتى غير متعدّ مثل וְהניעותי בכל הגוים. ויניעם במדבר اللذين هما متعدّيان. وترجمة الפסוק هم يتجوّلون ويسعون للاكل غير انهم يشبعون فينامون. لما كان معنى אם לא هنا قسما ترجمته بغير *الّا انّ[91] ايجازا واختصارا لانّها للقسم. وانما عيّرهم بنومهم بعد الشبع لتركهم *التمجّد بالدعاء[92] والتسبّح للّه. وهذا شبيه *بقول الحكيم[93] הזים שכבים אהבי לנום (والّا انّ وغير مبنيّة على القسم): ومن هذا الاصل وهذا المعنى عندى ובמנענעים الّا انّ عين الفعل ذهب منه مع *التضعيف. والكل من معنى[94] التنعنع والاضطراب:

النون والواو والفاء נפתי[95] משכבי. גשם נדבות תניף אלהים. قد ذكرناهما فى المستلحق: وذكرنا عن الشيخ מ׳[96] יצחק בן נקטליה[97] رحمة الله عليه انه كان (يذهب) فى معناهما الى التروية. (فيكون נפתי משכבי فى معنى التروية مثل תניף אלהים مجازا واستعارة من العبرانيين لانّ التروية انما تكون بالاشياء السيّالة مثل תניף אלהים والتروية بالارياح الطيّبة مثل נפתי משכבי كما تقول العرب للريح الطيّبة ريّا): ויניפהו תנופה. ינופף[98] ידו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وفى[99] هذا المعنى عندى ובמלחמות תנופה נלחם בם (على سبيل الترفيع والتشنيع بها) اى بحروب *جليلة (عظيمة) رفيعة[1]. יפה נוף משוש כל הארץ قد اختلف فيه المفسّرون. فبعض جعله مثل قول المשנה אילן עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה. وبعض *فسّر فيه[2]. اقليما مثل לנפת דור[3]. כל נפת דור. ובנפות דור מים. وانا الى هذا المعنى اميل فيه. والى هذا المعنى ذهب التרגום فى قوله فى ובנפות דור. ובפלכי דור. وكذلك قال فى שלשת הנפת. תלתה[4] פלכין:

النون والواو والصاد הנצו הרמונים. ויּנאץ השקד. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: واضفنا نحن فى المستلحق الى هذا الاصل معنى اخر وهو ונצצים כעין נחשת קלל مستدلّين على ذلك من ופעלו לניצוץ ونبّهنا هناك على توهّم ابى زكرياء فيه: ومن المعنى الاول عندنا עלתה נצה, ובסר גמל יהיה נצה باندغام[5] عينه فى اللام *كما قالوا[6] ופטורי צצים بالاندغام[7] ايضا: ومنه (عندى) הנצנים נראו בארץ على هذا المذهب والنون الاخرى[8] زائدة فيه وتفسير[9] الجميع نوّار: واعلمّ انّ مذهبى فى וינאץ השקד غير مذهب ابى زكرياء (فيه) لانّى[10] اجنّسه بقول العرب نسّ الخبز واللحم بالسين اذا يبس ونسّ من العطش جفّ فصار וינאץ השקד [على هذا المذهب] بدلا من سين ולא נס לחה. لانّ ולא נס לחה *من هذا المعنى[11] الذى ذكرنا على ما ذكرناه فى بابه. وتفسير השקד عندى الثابت *مثل מקל שקד من[12] כי שקד אני על דברו. وهو اعنى השקד كناية عن قضيب الانسان اى ذكره كما انّ החגב كناية عن انثييه على سبيل التشبيه كما قلنا فى حرف الحاء. *فترجمة اللفظة[13] وينسّ

---

[86] R. g. وقيل انه ميل. [87] R. g. نوم. [88] R. g. هروب. [89] MS. כלאם. [90] R. g. وقيل انّ ולא נם לחה (انه) من هذا الاصل وتفسيره نسّ اى يبس. [91] R. אלנים. [92] R. الدعاء. [93] R. بقوله. [94] O. التصريف والجميع. [95] R. g. قيل فيه بخّرت مضجعى. [96] R. מרנא. [97] R. נקטילה. [98] R. g. وقيل تحريك. [99] R. ومن. [1] Transposed in R. [2] R. فسّره. [3] R. דור בן אבי נדב ومثل. [4] R. תלתא. [5] R. بادغام. [6] R. مثل. [7] O. بالادغام. [8] O. الاخيرة. [9] R. وشرح. [10] R. لا انا انما (corrected; orig. לאנה). [11] R. والمعنى. [12] R. المشتقّ منه. [13] O. פי תרגמתה (فترجمته).

الثابت ويستعمل الجندب (اى) ويذبل القضيب *وتتدلدل الاثنيان[13]. وهذان العرضان يلحقان هذين العضوين من الشيوخ كما هو معلوم *من حالهما فيهم[14]. ولا معنى لكون וינאץ من הנצו הרמונים كما قال ابو زكرياء اذ لا تكون النصة الّا مع الاخضرار والايناع وليست[15] هذه حال الشيوخ بل حالهم ضدّ هذه[16]. الا ترى انّ قوله عنهم גם מגבוה ייראו וחתחתים בדרך دليل على ضعفهم. لانّ גבוה هنا يريد به المكان العالى فيقول عنهم انهم يتخوّفون من الصعود الى المكان (العالى) لضعفهم وذبول اجسامهم *وهذه حالة[17] لا تكون معها הנצה. فالاولى اذًا *فيه اعنى וינאץ השקד[18] ان يكون مجانسا للفظ العربى كما قلنا وان يكون الصاد فيه بدلا من سين[19] ולא נס לחה. وان اراد مريد ان يذهب الى (انّ) الحكيم كنى[20] عن الشيب بهذا اللفظ لا يسوغ[21] ذلك لانّ العضو المذكور ليس فيه شعر فضلا عن ان يشيب:

النون والواو والراء נירו לכם ניר[22]. למען היות ניר[23]. قد ذكرا معا فى كتاب حروف اللين: وربما كانا فى معنيين وذلك انّ (معنى) למען היות ניר ما يصلح ان يراد به غير السلطان والملك كما قيل רב אכל ניר ראשים. وامّا נירו לכם ניר فهو فعل الحراث *من قلبه الارض وتنقيته لها من اشواكها وما فيها مما يفسد الزرع ان يختلط به كما قال[24] ואל תזרעו אל קוצים. وما[25] يبعد عندى ان يسمّى العبرانيون الخشبة التى فيها سكّة الحديد التى يفلح بها الارض[26] التى يقال لها فى *اللسان العربى[27] وجّ وفى بعض لغاتهم ويج بالياء ويقال لها فى اللغة العامّية محراث מנור على زنة משוש. وان يكونوا انما قالوا כמנור ארגים[28] للعود الذى يلوى فيه الحائك الثوب وهو المسمّى منوالا تشبيها له بعود الحرث فيكون على[29] هذا כמנור אורגים من لغة נירו לכם ניר ومن معناه: وما يبعد ايضا ان يكون قوله למען היות ניר לדוד עבדי مستعارا من هذا المعنى للسلطان وللامر والنهى فيستقيم على هذا التأويل مذهب ابى زكرياء فيهما. والدليل من كلام الاوائل رغم على انّ معنى נירו לכם ניר اقلبوا قلبا[30] واحرثوا حرثا هو[31] قولهم אמר רב הונא אסור לפנות בשדה נירה[32] (בשבת). وقولهم ايضا נר שנה[33] וזרע שנה. وفسّر רב[ינו] האיי فى شرح[34] נורה. חרושה واستشهد بנירו לכם ניר. وزاد גאון اخر بيانا فقال חרושה ואינה זרועה. ותרגום ולחרש[35] חרישו. למנר[36] ניריה. ونير[37] الطريق فى كلام العرب اخدود[38] فيه. وجائز ان يشار *به فى قوله[39] למען היות ניר (الى) الخشبة التى على (عنق) الثور عند الحرث. ويكون المراد به ملكا وسلطانا. ותרגום על ברזל. ניר דברזל. ותרגום מוסרות ומוטות. חנקין ונירין. وهكذا تقول العرب ايضا للخشبة التى على عنق الثور نير: وذكر فى ذلك الكتاب ايضا נר[40] לרגלי דבריך. ומנורה ונרתיה[41]:

النون والواو والسين חרפה שברה לבי ואנושה[42]. قد ذكرناه فى المستلحق:

النون والزاى والدال ויזד יעקב נזיד. ויפלח אל סיר הנזיד. אל הלחם ואל הנזיד. *فسّر فى[43] נזיד طبيخ. وغير بعيد ان يكون ויזד יעקב من لغة נזיד (ومن معناه) فاذا كان [ذلك] كذلك وكان النون فى נזיד اصلا مثله فى נזיר بالراء فالقياس فى ויזד ان يكون اصله *التشديد فى[44] الزاى على زنة ויפל יי אלהים תרדמה. ותבט אשתו מאחריו لاندغام النون فخفّف[45] على غير قياس وعوّضوا منه بالساكن اللين الذى بين الياء والزاى. فمعنى ויזד יעקב נזיד هو مثل ויבשל יעקב נזיד كما قيل ובשל נזיד לבני הנביאים ومذهبنا فى تعويضهم بالساكن من النون الذى هو فاء الفعل (هو) مثل مذهب ابى زكرياء فى צור ילדך תשי *اذا جعل תשי[46] من נשה وذلك قوله فيه ذهبت النون وصار موضعها ساكن ليّن:

النون والزاى والهاء ואשר יזה[47] מדמה על הבגד.

---

[13] Both MSS. ויתדלדל; O. אלאנתיין. [14] O. منهم فيهما. [15] R. ولست. [16] R. هذا. [17] R. وهذا حال. [18] R. فى וינאץ. [19] R. continues نسّ الخبز اذا يبس وان كان الصاد بدل من. [20] R. نفى. [21] O. יסג. [22] R. g. خطوط الحرث. [23] R. g. سلطان. [24] R. فى الارض من تنقيته لها من شوكها بقلبه لها بالحرث كما قيل. [25] O. ومما. [26] R. الحرّاث. [27] O. لسان العرب. [28] R. g. مطواة الحائك. [29] O. من. [30] R. قلوبا; O. قليبا. [31] R. وهو. [32] R. נורה. [33] O. ענה. [34] O. שדה. [35] O. לחרש. [36] O. למינר. [37] R. ونور. [38] A blank space in R. for اخدود. [39] R. بقوله. [40] R. g. سراج. [41] R. g. ومنارة وسرجها. [42] R. g. توجّع والم. [43] R. تفسير. [44] O. تشديد. [45] R. פכיף. [46] R. الذى جعله. [47] R. g. ينضح.

אשר יזה[47] עליה. והזית[48] על אהרן. قد ذكر فى كتاب
حروف اللين:

النون والزاى والحاء ולא יזח החשן على (زنة)
לבלתי ידח ממנו נדח معناه ليس[49] يزول (وليس يفارق
5 ولا يتباعد). والنزوح[50] فى كلام[51] العرب البعد. وقد
ادخلنا هذه اللفظة فى حرف الزاى ايضا على ما يوجبه
النظر:

النون والزاى واللام הרים נזלו מפני יי. יזל מים
מדליו. ועפעפינו יזלו מים. ישב רוחו יזלו מים. ושחקים
10 יזלו צדק. على الاتّساع. אשר יזלו שחקים. מים זרים קרים
נזלים فاعله. يظهر انّ بعض هذه الافعال متعدّية[52] مثل
ועפעפיו יזלו מים. ושחקים יזלו צדק. لا سيّما אשר יזלו
שחקים. الا تراه يقول ירעפו עלי אדם רב بالتعدّى: ויוציא
נוזלים מסלע. ונוזליהם בל ישתיון اسم. وربما جاز فى מים
15 זרים קרים נזלים (ان يكون اسما). ومعنى الجميع
السيلان[53]: والثقيل المتعدّى מים מצור הזיל למו *اسال
لهم[54]: واعلم انّ ابا زكرياء جعل מפניך הרים נזלו انفعالا
من ذوات المثلين على زنة ונגלו כספר השמים. وكن נגוז
ועבר. وما يمتنع جواز هذا فى القياس. الّا انّه لما كان
20 מפניך הרים נזלו فى معنى הרים נזלו מפני יי وكان اعتلال
ابى زكرياء فى جعله هذه *ثلاث الالفاظ[55] (من ذوات
المثلين) كونها مشدّدة رأينا انه من الصواب وحسن النظر
للّغة[56] وجميل الاحتياط فيها والاخذ بالوثيقة لها انه[57]
متى لم نجد للّفظة المشدّدة اشتقاقا [من ذوات المثلين
25 ووجدنا لها اشتقاقا] من غير ذلك ووجدنا لذلك الاشتداد[58]
مجازا تكون به اللفظة من اللغة التى ليست من ذوات
المثلين (ان نحمل تلك اللفظة المشدّدة محمل اللغة
التى ليست من ذوات المثلين) ونقول انّ هذا الاشتداد
عرض لوجه كذا مثل الاشتداد الذى فى لفظة كذا اذ
30 كون اللفظة مشتقّة مع وجه يجوز لنا به تاويل[59] ذهاب
الشدّة خير من كونها مفردة من اجل الشدّة. فاذا كان
ذلك كذلك فكون[60] מפניך הרים נזלו من اصل הרים נזלו
מפני יי اعنى ان يكونا جميعا من נזל اجمل فى اللغة
لانّا لم نجد فى[61] لغة[62] זלל هذا المعنى الموجود فى لغة

נזל كما قد تقدّم لنا ذكره: وامّا اشتداد لام מפניך הרים
נזלו عندنا فهو من اجل الوقف لانّهم كثيرا ما يشدّدون
فى الوقف ما لا وجه للتشديد فيه كما قالوا חדלו פרזון
בישראל חדלו وغيره كثير مما (قد) ذكرناه فى كتاب
المستلحق وفى كتاب اللمع ايضا [من هذا الديوان]. وقد 5
تشدّد *العرب ايضا[63] فى الوقف ما لا يلزمه تشديد.
وجاء נזלו على وزن[64] קטנתי מכל החסדים. אשר נזרו
מעלי: ومن هذا الاصل عندى לשמש ולירח ולמזלות النون
مندغمة فى الزاى وهو على زنة ובמקבות יצרהו الذى هو
من נקבת במטיו وتفسيره منازل اى منازل الشمس والقمر 10
مجانسا للّفظ العربى. ومثله عندى התוציא מזרות בעתו
بابتدال الراء من لام. وامّا قول الاوائل שנים עשר מזלות
فانّما يريدون به الاثنى عشر برجا التى تنزل فيها
الشمس والقمر وهى متألّفة من الثمانية وعشرين منزلة:

النون والزاى والميم נזם[65] זהב. ואת הנזמים[66] אשר 15
באזניהם:

النون والزاى والقاف בנזק המלך بأذى الملك وهذه
اللغة مشهورة فى كلام الاوائل من המשנה והגמר. والمعنى
فى בנזק המלך كما [اصف] قالت ואלו לעבדים ולשפחות
נמכרנו اى انه لو استرقّنا *لما كان[67] الضرّ اللاحق بنا 20
تعنى[68] الرقّ مساويا لهذا الضرّ وهذا الأذى اللاحق بنا
من قبل الملك تعنى القتل لانّ الرقّ كان يكون احبّ
الينا من القتل:

النون والزاى والراء אשר נזרו מעלי على زنة קטנתי.
להוציא את הכנים ולא יכולו: وجائز[69] عندى ان يكون 25
مثله נזרו אחור. وقد *بيّنت هذا فى المستلحق فى باب
זור[70]. כל ימי נזרו (وهو عندى) مصدر مثل אחרי נפלו.
וכפתחו עמדו. والانفعال וינזר מאחרי[71]. וינזרו לבשת. וינזרו
מקדשי בני ישראל. ومصدره[72] הנזר כאשר עשיתי. ومعنى
الجميع الاعتزال: ومن هذا [الاصل وهذا] المعنى قيل 30
للمعتزل من العنب *وكل ما اتّخذ[73] منه נזיר. כי נזיר[74]
אלהים אני: ومن ذلك سمّى ايضا العنب المعتزل عند
فى كل سنة سابعة ואת ענבי נזירך: والثقيل فى[75] هذا
المعنى והזרתם את בני ישראל. מיין ומשכר יזיר[76]. يريد

---

[47] R. g. ينضح. [48] R. g. وتنضح وترشّ. [49] R. ولا. [50] R. والنزيح. [51] R. لغة. [52] O. متعدّى. [53] R. سيلان. [54] R. سيّل لهم اسال. [55] R. الג׳ الاصول. [56] R. לאללגה. [57] O. انها; R. has رأينا before انه. [58] R. الاشتقاق. [59] O. تاول. [60] R. فيكون. [61] R. من. [62] O. اللغة. [63] Transposed in R. [64] R. زنة. [65] R. g. شنف. [66] R. g. اشنف. [67] O. لكان من. [68] R. העב. [69] R. ويجوز. [70] R. بيّنته فى باب זור فى المستلحق. [71] R. כל העם. [72] R. والمصدر منه. [73] O. من كل ما يتّخذ. [74] R. g. ناسك. [75] R. من. [76] R. continues اى.

יזיר נפשו. والمصدر להזיר ליי. כל ימי הזירו[77] ליי: ومعنى اخر ויתן עליו את הנזר ואת העדות تفسيره[78] الاكليل. ومثله נזי נזרך[79] يريد الشعر [الوافر] المشبه بالتاج [والاكليل]. ومثله כי נזר שמן משחת אלהיו[80]: *ومن هذا المعنى عندى[81] ולקדקד נזיר אחיו (متوّجهم ورئيسهم): ومنه ايضا عندى מנזריך כארבה يريد رؤسائك كالجراد كثرة وهو صفة على مثال[82] במשמניו רזון. ויהרג במשמניהם. ויהי המלצר. כי עתליהו המרשעת. ילד מסכן. والشدّة فى النون مثلها فى قاف מקדש יי כוננו ידיך وفى طاء השבת מטהרו[83]: ومن هذا الاصل התוציא מזרות בעתו (اصله מנזרות فادغم النون فى[84] الزاى فجاء على زنة ובמקבות יצרהו. الّا انّ الراء بدل من لام ולמזלות):

(**النون والحاء** בני איש אחד נחנו. כנים אנחנו. الالف فى אנחנו زائدة والنون والواو فيهما ضمير المتكلّمين مثلهما כי כלנו. وقد ذكرناهما فى حرف الالف ايضا:)

النون والحاء والهاء נחית כצאן עמך. *לנהותם הדרך[85]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[86]: وربما كان من هذا الاصل ויכינו את המנחה على زنة לאברהם למקנה. والاقوم[87] والاجوز (عندى) بل الذى [لا] يجوز سواه ان تكون الميم فى מנחה اصلا على زنة משחה[88]. גבעה. שמלה. (שלמה). ומלכה وان اختلفت الحركة. والدليل على ذلك قراءة رواة المشنة כל המנחות באות מצה חוץ מחמץ שבתורה بقمصوت النون على زنة גבעה וגבעות. ושמלה ושמלות. ומלכה ומלכות. (ושלמה ושלמות.) ولو انّ מנחה على زنة מקנה ומצוה ומחתה ומעלה اعنى لو انّ الميم فيها[89] زائدة مثلها فى هذه الكلمات لكان جمعها على مثال (מקנה ומקנות. ומצוה ו)מצות. (ומחתה) ומחתות. (מעלה מעלות. فكان يقرأ מנחות) بشوا تحت النون. فهذا برهان قاطع على انّ الميم فى מנחה اصل بازاء الجيم من גבעה والشين من שמלה ושלמה والميم من מלכה: ومنه ايضا וינחם את פני מלך מואב وهو عندى مقلوب من[90] כנוח עליהם فتفسيره[91] (على هذا) وانزلهم واقرّهم[92] عنده او يكون مقلوبا من ויניחם לפני יי اعنى انّ فاء ויניחם לפני יי صار لاما فى וינחם: ومثله فى معنى الاقرار (ולפני גדולים ינחנו). וינחם בחלח ובחבר. וינחם בערי הרכב. שוטח לגוים וינחם وسألخّص معناه فى حرف الشين:

النون والحاء واللام אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען. ונחלו לעולם. ונחלת את הארץ. וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. לא ינחלו נחלה. כי לא ננחל אתם. בארצם לא תנחל. ויכלו לנחל את הארץ. هذا التصريف متعدّ الى[93] مفعول واحد. ومن هذه اللغة ما يتعدّى الى[94] مفعولين مثل ונחל יי את יהודה חלקו *فانّ יהודה[95] مفعول وחלקו مفعول ثان: والافتعال והתנחלתם את הארץ בגורל. (והתנחלתם אותם.) למטה אבותיכם תתנחלו. עד התנחל בני ישראל: والاسم ונחלה לא יהיה לו. בהר נחלתך: والثقيل אלה[96] אשר נחל משה בערבות מואב. אשר נחלו: وثقيل اخر והוא ינחיל אותם. כי אתה תנחיל. אשר ינחילך. ביום הנחילו. בהנחל עליון: وما لم يسمّ فاعله כן הנחלתי לי[97]: ومعنى اخر פרץ נחל. והיה מהנחל תשתה. נחלה מצרים. נחלה עבר על נפשינו. כנחלים נטיו. בימים ובנחלים. واد واودية[98] الّا انّها اودية فيها ماء. ومما لا *ماء فيه[99] من الاودية [مثل] ויחפרו עבדי יצחק בנחל. ومثله בחלקי נחל חלקך. وما كان يمتنع ان يكون مثل هذا אל נחל איתן لولا النقل الصحيح: والوادى فى لسان العرب ايضا مثله فى اللسان العبرانى لانّه عندهم مسلك للسيل[1] ربما[2] كان فيه ماء وربما *لم يكن[3]:

النون والحاء والميم כי נחם על אמנון انفعل[4] (فعل) ماض واصله ננחם ولولا الحاء لكان مشدّدا من اجل الاندغام[5]. ومثله ונחמתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלים اصله וננחמתם اى وتتعزّون على ما حلّ بكم اذا رأيتم عظيم ما حلّ بيروشلים كما قال ונחמו אתכם כי תראו את דרכם ואת עלילותם اى كانّهم يعزّونكم[6] على ما حلّ بكم *اذا رأيتم[7] ما حلّ بهم. ومثل هذا (قوله) אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה. וינחם יצחק. والمصدر ונלאיתי הנחם. מאנה להנחם על בניה معنى الجميع تعزّ واصطبار[8]: وجائز عندى[9] ان يكون נחמו נחמו עמי امر

[77] R. נזרו. [78] R. وهو. [79] R. g. معنى وحده. [80] R. עליו. [81] R. ومثله. [82] R. زنة. [83] R. continues זכו נזיריה משלג ومثله كثير. [84] MS. מן. [85] O. להנחותם בהדרך. [86] R. g. المعنى تسبمر وسوق. [87] R. والاحسن والاقدم. [88] R. משרה. [89] R. فيه. [90] R. ונחנו עליו. [91] R. فتفسيرهم. [92] R. ואתרהם. [93] R. على. [94] O. من. [95] R. ויהודה. [96] R. ואלה. [97] R. g. انحال ونحلة. [98] O. in all passages اوديا. [99] Transposed in R. [1] O. للسول. [2] R. وربما. [3] R. لا يكون. [4] R. انفعال. [5] R. אלא ואשתהד. [6] Corrected in O.; orig. ינסוגכם. [7] R. كما ترون من عظيم. [8] R. وتاسّف. [9] R. has عندى after يكون.

من بنية خفيفة على زنة שאלו מיי מטר. רחקו מעל יי.
ويكون עמי هو المنادى المأمور وكان الوجه فى هذه
الفاءات ان تكون مكسورة مثل [שמעו שמוע.] שקדו
ושמרו فانفتحت للاحرف الحلقية التى بعدها[10] وان كان
נחמו נחמו [עמי امر للغائب] وكان עמי مفعولا به والى
هذا ذهب התרגום *فى قوله[11] נבייא אתנביאו[12] תנחומין
על עמי فهو من البنية الثقيلة: والاسم נחם[13] יסתר
מעיני. وايضا כוס תנחומים. משד תנחומיה. תנחומות אל.
תנחומיך ישעשעו נפשי. وايضا זאת נחמתי בעניי. وايضا
דברים ניחומים على زنة לבלה ניאופים. (وهذا يقال له
عطف البيان اى انه بيان للדברים: ويجب ان يكون)
من[14] (هذه) البنية الثقيلة اعنى כי נחם יי ציון. נחם על
כל חרבותיה. ונחמו אתכם وزنه وفعلو مثل ודברו
השוטרים. זה ינחמנו. כאיש אשר אמו תנחמנו. כן אנכי
מנחמכם. וישלח דוד לנחמו. ויקומו כל בניו וכל בנותיו
לנחמו: وليس يبعد ان يكون ניחומים صفة لדברים على
زنة גבורים ושכורים[15] او على زنة נפתולי אלהים נפתלתי
ويكون اصله ננחומים ويكون نونه لغير انفعال مثل نون
נפתולי אלהים ونون כי היתה נסבה وغيره مما قد ذكرناه
فى (باب) التصريف من (كتاب) اللمع: والافتعال מתנחם
לך להרגך متعزّ فيك مصطبر على قتلك عازم عليه[16].
*وقيل فى מתנחם לך متوعّد[17] لك من غير اشتقاق: وفى
مثل هذا المعنى قيل הוי אנחם מצרי. وربما كان افتعالا
ويكون اصله אתנחם. וימאן להתנחם: وما لم يسمّ فاعله
עניה סערה לא נחמה. ובירושלים תנוחמו: ومعنى اخر وهو
انفعال ויי נחם כי המליך את שאול על ישראל *انفعال
ماض لانّه[18] فتح واصله ננחם. ومثله נחמתי כי המלכתי
את שאול. אין איש נחם על רעתו منفعل لانّه[19] קמץ.
ومثله ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה[20]. (כי ינחם יי
מנאקתם. וינחם יי על הרעה. والامر והנחם על הרעה לעמך.
والافتعال ועל עבדיו יתנחם. معنى الجميع الانصراف عمّا
تقدّم فعله او تقدّم العزم على فعله: ومن هذا المعنى
عندى יחד נכמרו ניחומי هاجت نداماتى وبدواتى[20] والمعنى
انّى كنت ذهبت الى اهلاكك واتلافك فلما ازعمت ذلك
هاجت نداماتى وبدواتى[20] وبدا لى فى ذلك اى ندمت
وانصرفت عن مذهبى فيك). ذلك[21] قوله איך אתנך אפרים
אמגנך ישראל לא אעשה חרון אפי. وقوله נהפך עלי לבי
مما يذهب به ايضا الى معنى الندم كما قيل ויהפך לבב
פרעה ועבדיו אל העם اى ندموا على اطلاقهم:

النون والحاء والصاد[22] כי היה דבר המלך נחוץ
قد ارى للشعراء استعمالا لهذه اللغة بالنون فى جميع
ما صرّفوا منها ويجعلونها فاء الفعل ويذهبون فى معناها
الى الاستعجال (وهم يتبعون فيه قول התרגום ארי הוה
פתגם מלכא בבהילו): وما يبعد عندى ان يكون هذا[23]
النون بدلا من لام كانّ[24] اصله לחוץ بمعنى לוחץ اى
ضاغطا حافزا: وجائز عندى [ايضا] فى נחוץ ان يكون
انفعالا معتلّ العين على مثال נבכים הם בארץ [ويكون]
معناه ذلك المعنى نفسه اعنى معنى الاستعجال ويكون
من لغته[25]. כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני اعجل واحثّ
منّى على زنة וכל שה חום בכשבים. מדרכיו ישבע סוג
לב اللذين[26] هما من اسماء الفاعلين كما ذكرت فى
المستلحق: وليس يمتنع على هذا التأويل ان يكون
[معنى] ומי יחוש من معنى חשתי ולא התמהמתי اى
من ذا الذى ياكل ويعجل اعجل منّى اى من ذا الذى
يبدر[27] الى *التنعّم والتلذّذ[28] [وهو] اقدر عليه منّى.
فيكون معنى יחוש ויחוץ واحدا فيكون كانّه قال כי
מי יאכל ומי יחוש חוש ממני اى (من يعجل اعجل منّى
ومن يبدر ابدر منّى او) كانّه قال ומי יחוץ חוץ ממני
فجاء اللفظ مختلفا والمعنى واحد: ولنا فى [ומי] יחוש
معنى اخر قد ذكرناه فى حرف الحاء[29] وكذلك ذكرنا[30] ثم
فى حرف الحاء [ايضا] معنى اخر (فى חוץ ממני):

النون والحاء والراء נחר מפוח. נחרת סוסיו. נחרו
אימה. מנחיריו יצא עשן. ادخل ابو زكرياء נחר מפוח
فى ذوات المثلين مع ושכן חררים. והעצמות יחרו. وقال
عنه ويمكن ان يكون من هذا الاصل (وهذا المعنى)
على ان يكون انفعالا. وما استحسن انا منه هذا لانّ[31]
هذا الفعل انما هو للמפוח وهو زقّ الحدّاد الذى
تنفخ به النار (ولا معنى لاستحرار המפוח اذ لا يزيد

---

[10] R. continues ويكون לעמי مفعول به.
[11] R. بقوله.
[12] O. איתנבו.
[13] R. ונחם.
[14] R. ومن.
[15] R. שכורים.
[16] R. عليك.
[17] R. وقد فسّر فيه متواعد.
[18] O. فعل ماض وهو.
[19] O. وهو; R. g. امّا من جهة المخلوق فهو ندم وامّا من جهة الخالق فهو صفح وتواعد.
[20] MS. ובדאאתי.
[21] R. وفى ذلك.
[22] R. g. حثّ.
[23] R. تكون هذه.
[24] R. كانه.
[25] R. continues ومعنى.
[26] O. الذى.
[27] R. يبادر.
[28] Transposed in R.
[29] R. الياء.
[30] R. ذكرناه.
[31] R. انّ.

فى استحرارە فى تذويب ما ذوّب فى الكور شيئًا بل ان استحرّ احترق لانّه من جلد. لكنّما وصف النبى اجتهاد السبّاك فى تلخيص ما يحاول تخليصه بقوله נחר מפוח): *وترجمته نخر المنفاخ وهو الكير الذى ينفخ به الحدّاد او الزقّ وهو بالياء وكسر الكاف وانما الكور بالواو وضمّ الكاف فهو المبنىّ من طين. وافادنا بوصفه له بالنخير شدّة اجتهاد السبّاك فى تحريكه فهو يكون له من اجل ذلك صوت شبيه بنخير الحمار وهو مرّة صوته بخياشيمه وانما ذلك لكثرة اجتذابه الريح وكثرة اخراجه لها. فهذا عندى احسن ما يعتقد فيه[32] وهو مما قد فاتنا تشكيكه على ابى زكرياء فى المستلحق. (وامّا נחרת סוסיו فهى نخيرها. وكذلك هو ايضا נחרו אימה.) وامّا[33] מנחיריו יצא עשן *فهما نخرتا[34] الانف (اى براقه. وامّا) את שתי קצותיו אכלה האש ותוכו נחר فهو [انفعال] من והעצמות יחרו لا محالة ولم يذكره ابو زكرياء. وقد ذكرنا فى المستلحق נחר[35] גרוני فى باب חלל (وجعلناه انفعالا ايضا من ושכן חררים مثل אל מקדשי כי נחל الذى هو من המחולל בגוים). ومثله כמוקד נחרו[36] واصلهما[37] (נחרר) נחררו[38] (كما ان כי נחל. נחלל):

النون والحاء والشين נחשתי ויברכני יי(. והאנשים ינחשו. וימהרו ויקסמו קסמים וינחשו. מעונן ומנחש. כי לא נחש ביעקב. לקראת נחשים. معنى لجميع الزجر و)الفأل والتبكيت. وقالت الاوائل فى *التفاؤل איזהו[39] ניחוש (כגון האומר) נפלה פתי מידי נפל מקלי מידי עבר נחש מימיני ושועל משמאלי ופסק צבי את הדרך (לפני) אל תתחיל בו שהרי ראש (חדש הוא מוצאי שבת) הוא. وقد تستعمل[40] هذه اللغة فى التنجيم مثل[41] הלא ידעתם כי נחש ינחש معناه اما علمتم انّ مثلى لا يخلو من علم التنجيم فيستخرج به علم الخفيات ويستدلّ منه على مطويّات[42] الامور. وانما اراد (به) ايهامهم[43] انه انما استدلّ على كون الطاس عندهم من علم التنجيم[44].

وقالت الاوائل[45] מנחש כגון המנחשים בעופות ובחולדה ובכוכבים فالניחוש بالעופות وبالחולדה هو الزجر وبالכוכבים[46] هو التنجيم[47]: והנחש[48] היה ערום. נחש שרף. נחש נחשת. [נחשים] צפעונים معروف. انما وصف بשרף لانّ من الحيّات حيّات تعرف بالمحرقة لانّها اذا نفخت فى الشىء احرقته بانفاسها: ויאסרהו בנחשתים. לא לנחשתים הגשו. הכביד נחשתי. اسم للكبل. وقال الתרגום فى ויאסרהו בנחשתים. בשלשלן דנחש[49]. وقال [الתרגום] فى לא לנחשתים הגשו. לא לזקין דנחש איתקרבא: נחשת[50] קלל. נחשת[51] מרוק. נחשת הרבה[52] מאד. בה עשה שלמה את ים הנחשת معروف فمن انّث فعلى اللفظ ومن ذكّر فعلى معنى אם בשרי נחוש الذى هو فى معنى (נחושה و)נחשת. ومثله ואת ארצכם כנחשה. ונחתה קשת נחושה[53] זרועותי. ומצחך נחושה. التاء فى נחשת بدل من هذه الهاء. وقد تكلّموا به من غير هاء ومن غير تاء قالوا אם בשרי נחוש فى معنى נחשת: وامّا قول الكتاب יען השפך נחשתך[54] فهو لفظ غريب يراد به العورة. والى هذا ذهب فيه الתרגום بقوله[55] חלף דאיגליאת בהתתיך. والدليل على انّ المراد بـבהתתיך العورة قول الתרגום فى והחזיק במבשיו. ותתקיף בבית בהתתיה. وقيل[56] فى المשנה חבית שהיא מלאה משקין טהורין[57] ונתונה למטה מנחושתו של תנור. ورأيت *فى تفسيره للגאונים[58] תחתיתו של תנור:

النون والحاء والتاء ונחת[59] קשת נחושה ليس هو مثل נחר גרוני. אל מקדשי כי נחל اللذين جعلناهما من ذوات المثلين بل هو عندى على زنة ומלט הוא את העיר (والنون اصل). الّا انّ الحاء[60] لا تشدّ. والدليل على ذلك قوله (ايضا) ונחתה קשת נחושה זרועותי *بتخفيف التاء ولو انه من ذوات المثلين اعنى من בחתיתם מגבורתם لكان ונחתה على زنة נשמה כל הארץ الذى هو من שממה[61]. وعلى هذا المعنى قيل ונחת זרועו יראה

[32] R. (so) وترجمة נחר מפוח المنفخ وهو الكور فوصف نخاره كشبه نخار الخيل بخواشيمه. [33] R. وكذلك. [34] R. نخره. [35] R. g. انبح. [36] R. g. نخروا. [37] R. واصله. [38] R. g. الجميع حرارة. [39] R. אלת פאאל איזה הוא. [40] R. קסת עמל. [41] R. مثله. [42] So R. and O. on the marg. (נ״א). Text in O. مدورات. [43] R. ... אמת. [44] R. النجوم and continues והאנשים l. 21 to والتبكيت (R. writes ואלתבכית) l. 24. [45] R. continues ايضا ומנחש. [46] R. والניחוש بالכוכבים. [47] R. continues השפך l. 17 to תנור l. 22. The Heb. transl. runs like O. [48] R. g. ثعبان. [49] O. די נחש. [50] [51] R. g. نحاس. [52] O. רבה. [53] R. g. نحاس. [54] R. g. السوأة. [55] R. قوله. [56] R. وقال. [57] R. שהורין. [58] O. للגאונים فى תפסי. [59] R. g. دقّ وكسر. [60] R. الهاء. [61] R. ولو انه من ذوات المثلين لشدّ التاء وعلى هذا المعنى قيل ונחת זרועו יראה اى ما يحدثه من كسر الاعداء بتخفيف التاء لو انه من ذوات المثلين اعنى בחתיתם מגבורתם בושים لكان ונחתה على زنة נשמה כל הארץ.

اى ما يحدثه من كسر الاعداء (وحطمهم): ويجوزان
يكون ומפני שמי נחת הוא من هذا الاصل وهذا المعنى
على ان يكون الوجه فيه ננחת على زنة נשמר فيكون[62]
النون للانفعال ونون الاصل مندغم فى الحاء الّا انّ الشدّة
5 لا تظهر فيه ويكون معناه التواضع على سبيل ואת
דכא ושפל רוח: ويجوز ايضا فى נחת הוא[63] ان يكون
من ذوات المثلين على ما ذكرت (فيه) فى باب חלל
من المستلحق[64] [فيكون] واجبه حينئذ נחתת[65] من ויהי
חתת אלהים منفعل وكذلك هو (فى) الوجه[66] الاول
10 منفعل (ايضا) اذ هو اليق بالمعنى. وانما كونه פתח فربما
كان ذلك من اجل الحاء[67]: وجائز ان يكون فى كلا الوجهين
فعلا ماضيا من اجل הפתחות: وامّا שמה יי הנחת גבוריך
فهو من هذا الاصل على زنة ומתניהם תמיד המעד ويكون
معناه معنى[68] ונחתה קשת נחושה كما قال (فيه) התרגום
15 תמן יתבר יי [ית] תקוף גבריהון: ويجوز فيه ايضا ان يكون
مجانسا לתרגום וירד יהודה (اعنى) ונחת יהודה. وايضا
הנחת מן כרסי מלכותיה. فيكون معناهم على هذا اللّهمّ[69]
انزل علينا بها ملائكتك وجبابرتك لغوثنا ونصرنا: ومن
هذا المعنى الثانى כי שם ארם נחתים اى انهم نازلون
20 ثمّ. واصله נחיתים على زنة שרידים فادغم ياء المدّ فى
التاء: ومن هذا المعنى ايضا כי חציך נחתו בי. ותנחת עלי
ידיך ترجمة הפסוק انّ سهامك حلّت بى ونزلت علىّ
آفتك. والاصل فى נחתו. ננחתו لانّه انفعل ولولا الحاء لكان
مشدّدا على زنة[70] ונשתו מים מהים الذى اصله ונשתתו
25 لانّه من לשונם בצמא נשתה: ومن هذا الاصل وهذا المعنى
[عندى] מי יחת עלינו معناه من ذا الذى ينازلنا. واصله
ינחת[71] (مثل ותנחת עלי ידיך) فادغم النون فى الحاء[72] الّا
انّ الحاء لا تشدّ. ووزنه[73] וידר ישראל נדר. ومثله וברגע
שאול יחתו (واصله ינחתו[74]) واشتداد التاء منه للوقف:
30 وامّا נחת[75] גדודיה فترجمته نزّل خطوطها بفتح النون
وكسر الزاى مع شدّتها اى كثّر زرعها. والنزل بفتح
النون والزاى هو ريع ما يزرع اى زيادته ونموّه. ويقال

انزلت الشجرة اذا كثر نزلها اى ثمرها والارض النزلة بفتح
النون وكسر الزاى الكثيرة الكلأ. (فقد اتّفقت اللغتان
فى اجتماع هذين المعنيين فى النزول.) וגדודיה *هو
مثل[76] על כל ידים גדודות *الذى تفسيره خدوش المشتقّ
5 من ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים واراد هنا بالخدوش
الخطوط التى يخطّها الحرّاث بسكّة المحراث[77] وهى المسمّاة
ايضا תלמים[78]. *فقوله נחת גדודיה محمول على قوله תלמיה
רוה وقوله צמחה תברך محمول على قوله ברביבים תמוגגנה
اذ معنى תלמיה רוה ومعنى ברביבים תמוגגנה واحد. ومعنى
10 נחת גדודיה ومعنى צמחה תברך واحد ايضا[79]: ويجوز
(عندى) فى ונחת שלחנך מלא דשן ان يكون من معنى
נחת גדודיה *فيترجم ونزل[80] مآئدتك (مملوء دسما) كانّه
قال ופרי שלחנך *اى طعامك وهو عندى بالغ فيه. ومما
هو عندى بالغ ايضا ان يكون تفسيره وفضلة مآئدتك
15 اى ما تتركه على مآئدتك بعد تملّيك من طعامك. مشتقّ
من הניח יי ومثله ורחב מקום המנח يريد موضع الفضلة
اى ما فضل من تكسير المكان. فيكون ונחת שלחנך على
هذا المذهب على زنة דעת لانّ هو مما فاءه ياء على ما
تقدّم من قولنا فى حرف الياء[81]:

20 النون والطاء والهاء וכארח נטה ללון. נטה את
מטך [.ועלי הטה חסר]. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين: واعلمْ انّ ציר המטה (عندى) اسم للميل
والزيغ لا للعصى وهو مثل פרח הזדון: ومن هذا
الاصل وهذا المعنى והעיר מלאה מטה اصله מנטה فادغم
25 النون وهو اسم للزيغ والميل ووزنه מופעל. وقد بيّنّاه
فى كتاب الابنية من كتاب اللمع: ومن هذا المعنى
اشتقّ ועל בגדים חבולים יטו اى يتّكئون[82]. وفى המשנה
בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר
יעמדו שנ׳ בשכבך ובקומך: ومما اشتقّ من هذا المعنى
30 על מטה[83] כבודה. על מטות שן: وذكر فيه ايضا *נוטה[84]
שמים כיריעה. נוטה צפון על תהו[85]: ومن هذا الاصل
מטה מטה الاصل מנטה على زنة מעלה מעלה فادغم[86]

---

62 R. يكون. 63 R. הו. 64 O. מסת. 65 O. נחתה. 66 R. continues فى المعنى. 67 R. אלחא; O. אלפא.
68 R. ומענה. 69 O. אללחם. 70 R. وجه. 71 O. ימות. 72 R. אלחא. 73 O. ومثله. 74 MS. ימותו.
75 R. g. قيل فيه مهّد. 76 R. هى الخدوش من. 77 R. وهى التى (الذى .MS) يخدش الحرّاث بالحرث. 78 R. תלמיה.
79 R. ومحمل הפסוק كلّه واحد תלמיה רוה נחת גדודיה مثل ברביבים תמוגגנה צמחה תברך. 80 R. اى نزل. 81 R. وكذلك يقول عن طعام الشجرة نزلها. ويجوز ايضا ان يقال وفضلة مائدتك وبقيت[ها] مشتقّ من הניח יי. ومثله מקום המונח اى ما فضل من التكسير. 82 R. יתכון; R. g. יתכّון. 83 R. g. سرير. 84 R. g. مدّ وامتداد. 85 Transposed in R. 86 O. فاندعم.

النون فى الطاء فاشتدّ[87] الطاء لذلك. وتفسيره سفلا
سفلا[88]: ومن هذا الاصل מטה[89] לנשיא אחד. وقيل من
هذا المعنى على الاستعارة والاتّساع מטה עזך[90] ישלח
יי. ومنه ايضا على الاتّساع בשברי לכם מטה לחם[91].
5 كل מטה לחם שבר ومعناه هنا رفد وقوّة:

النون والطاء واللام אנכי נטל עליך. ונטל החול.
וינטלם וינשאם כל ימי עולם. נטילי כסף. لما كان
معنى נטל (هو) معنى נשא كما ترى ونשא مشترك
للرفع والحمل كان معنى ונטל[92] החול وحمل[93] الرمل
10 بفتح الحاء كانّه قال ומשא החול وكان معنى נטילי
כסף. נשיאי כסף (اى) رؤساء الفضّة اى *الاملياء
والاغنياء[94]. ولقد احسن الתרגום فى قوله فيه כל עתירי[95]
נכסיא[96]:

النون والطاء والعين נטע ארן[97]. (ארזי לבנון אשר
15 נטע.) נטעתי [לי]. כרמים [וזתים] אשר לא נטעת.
ונטעתם כל עץ מאכל. נטעתם גם שרשו. עוד תטעי
כרמים. נטעו נטעים. תביאמו ותטעמו. ויטע יי אלהים. לא
תטע לך. עת לטעת. ועת לעקור נטוע. לבנות ולנטוע.
מטע ליס קמץ لانّه منفصل. מטע יי להתפאר פתח
20 لانّه متّصل. למטעי כרם. נצר מטעי. ועשה קציר כמו
נטע. נטע שעשועיו. נטעי נעמנים. אשר בנינו כנטיעים.
وعلى المجاز ויטע אהלי אפדנו. (وعليه ايضا) וכמשמרות
נטועים. والانفعال אף בל נטעו اصله ננטעו[98]:

النون والطاء والفاء וידי נטפו מר. אף שמים
25 נטפו. כי נפת תטפנה. תטף מלתי على [مذهب] תזל
כטל. נוטפות מר עובר. יטפו ההרים עסיס. יגרע נטפי
מים: والثقيل והטיפו ההרים עסיס معنى الجميع النطفان
وهو القطر والجرى[99] والسيلان: ومن هذا المعنى قيل
للمصطكى נטף لانّه يسيل. وليس من هذا ان يسمّى
30 كل صمغ يسيل נטף: وقد فسّر [فى] נטף الاصطرك
وهو ضرب من الميعة السائلة طيّب الرائحة: وقد
استعيرت هذه اللغة للنطق والكلام كما قيل אל
תטיפו יטיפון לאלה. אטיף לך ליין ולשכר. והיה *מטיף
העם הזה[1]. ולא תטיף על בית יצחק. והטף אל דרום:
ومعنى אל תטיפו יטיפון هو كما اصف. يقول انهم
كانوا يكرهون وعظ الانبياء فيأمرونهم بالسكوت عنهم
5 وترك وعظهم بتوبيخ الله لهم على معاصيهم كما قال
שנאו בשער מוכיח. فذلك[2] قوله عنهم אל תטיפו اى
انهم كانوا يمنعونهم[3] من الوعظ والتأديب. وهذا نظير
*قوله فى[4] ישעיהו عمّ[5] סורו מני דרך הטו מני ארח
וג׳ لكن[6] الانبياء عمّ *كانوا لا[7] يقبلون منهم [بل
10 كانوا يوعظونهم] ولا يتركون مناصحتهم ووعظهم
وزجرهم. ذلك قوله عنهم יטיפון اى يقولون لهم אל
תטיפו وهم יטיפון. وقوله לא יטיפו לאלה معناه
فكانّهم لا يخاطبونهم ولا يقصدونهم بالوعظ لانّهم
ما كانوا يصغون اليهم. ثم قال לו איש הלך רוח
15 ושקר כזב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה يقول
لو انّ انسانا يأتيهم بالريح والباطل والكذب ويأمرهم
بشرب الخمر[8] والنبيذ لكان مخاطبا لهم اى لاستمعوا
منه[9] ولاصغوا *الى قوله[10]: הנטיפות והשרות. לבד מן
השהרנים והנטיפות فسّر فيه القلائد: وربما (كان) مجانسا
20 *للفظ العربى[11] الذى يسمّى اللؤلؤ نطفا. الواحدة منها
نطفة: وقد يقولون للقرطة[12] [نطفا والواحدة] نطفة ايضا
وانا فى הנטיפות اميل الى انها قرطة:

النون والطاء والراء הינטר לעולם. وقد ادغموا النون
فى الطاء فقالوا לא אטור לעולם. לא תקום ולא תטר[13].
25 ויקימני לו למטרה. כמטרה לחץ. בחצר המטרה [هو الحبس
תרגום במשמר]. ונוטר הוא לאויביו. נוטרה את הכרמים.
[כרמי שלי לא נטרתי]. معنى هذه اللغة الحفظ والحرز *وهى
مجانسة[14] للسريانى الذى يقول (فى) וישמר משמרתי. ונטר
מטרת מימרי: وقد *استعملتها ايضا العرب فيقولون[15]
30 لحارز الكرم والزرع ناطور كما قال العبرانيون נוטרה [את
הכרמים]. وتفسير כמטרה לחץ كالقرطاس وهو اديم ينصب
للنضال ويقال [له] ايضا دريّة. الّا انّه مشتقّ من هذا

87 O. واشتدّ. 88 R. g. هذه المعانى متقاربة. 89 R. g. عصى. 90 R. g. قضيب العزّ. 91 R. g. المعنيان قربان. 92 R. נטל. 93 R. حمل. 94 R. الاسنياء والاجلّاء. 95 R. g. اغنياء. 96 R. נכסא; R. g. المعنيان قربان. 97 O. ארז. 98 R. g. الجميع غرس وغروس. 99 R. والندى.
1 R. העם הזה מטיף. 2 R. فلذلك. 3 O. يمنعوهم. 4 O. قول قوم. 5 O. continues له. 6 R. continues עליהם. 7 R. لبس كانوا. 8 R. المسكر. 9 Both MSS. מנהם. 10 R. اليه. 11 R. للعربى. 12 O. ללקרטה; R. للأقرِطَة. 13 R. g. الحفظ والحرز. 14 O. وهو مجانس. 15 R. استعمل هذا العرب ايضا فى قولهم.

المعنى. وكذلك هو مشتقّ منه[16] חצר המטרה كما قيل ויאסף אותם אל המשמר[17]:

النون والطاء والشين והנה נטש אביך. ועל מי נטשת. [ולא נטשתני לנשק]. ונטשתיך המדברה. ונטשתי את שארית נחלתי. תשמטנה ונטשתה. כי לא יטוש יי. ויטוש אלוה עשהו. ויטש דוד את הכלים. *כי ארמן נטש ما لم يسمّ فاعله[18]. والامر ולפני[19] התגלע הריב נטוש. كلّه تركة وتخلية واطراح واهمال: وقد اتت هذه اللغة غير متعدّية مثل ויטש על המחנה معناه انبسط وانتشر. ومثله ותטש המלחמה اى انتشرت وانبسطت. وايضا והנה נטושים על פני כל הארץ منبسطون. ومثله מפני חרב נטושה[20] ليس هذان مفعولين بل هما (فى معنى) منفعلين كما قيل فى الانفعال נטשה על אדמתה. נטשו חבליך. נטשו עברו ים اصله ננטשה. ננטשו فادغم النون (فى الطاء). والمستقبل *וינטשו בלחי. וינטשו בעמק רפאים[21] اذا ازيح واو العطف بقى الفعل مستقبلا ومعنى الجميع انهمال وانبساط وتسييب. والضمير الذى فى ויטש על המחנה على هذا المذهب[22] (عائد) الى שלוים: وربما كان ויטש متعدّيا وكان الضمير الذى فيه عائدا *الى רוח والتقدير[23] ויטש[24] אתם על המחנה (اى ויטש הרוח אותם): واما ותטש המלחמה فلا حيلة [فيه]: ومن هذا المعنى سمّيت اغصان الشجر الممتدّة المنبسطة נטישות كما قيل ואת הנטישות הסיר התז. הסירו נטישותיה: ومن[25] هذا المعنى قيل[26] ודמיו עליו יטוש (ومعناه وخناه منتشر عليه ظاهر باد) وهو غير متعدّ:

النون والياء والنون נין[27] ונכד. (ולניני ולנכדי.) ואחריתו יהיה מנון. الجميع ولد. *وقد ذكرناه[28] فى المستلحق: ومنه ינון[29] שמו على زنة לא יכון אדם ברשע:

النون والياء والقاف הילד ותניקהו على زنة ותביאהו. وقد ذكر[30] فى المستلحق وهو مقلوب من ותיניק:

النون والكاف والالف אך נכאים. נכאו מן הארץ[31]. *قد ذكر فى كتاب حروف اللين فى درج باب נכה[32]:

النون والكاف والدال נין ונכד[33]. ולניני ולנכדי:

النون والكاف والهاء معنى هذه اللغة الضرب[34] وهو يقع فى جميع الاعمال[35]. הכה תכה את ישבי העיר ההוא (هذا) قتل: והפשתה והשערה נכתה [عطب]. הכה הברד. *والعرب[36] ايضا تقول ضرب البرد النبات وضُرب النبات بضمّ الضاد وكسر الراء بمعنى برد. وقد[37] ذكر هذا فى [كتاب] حروف اللين: ויכו את צקלג اخربوها لانّه قد *قال וישבו הנשים אשר בה מקטון ועד גדול[38] לא[39] (המיתו איש). ومثله ויסבו הקלעים ויכוה *اى رموها[40] بالحجر: ויך שרשיו כלבנון تنبسط اغصانه تحت الارض *اى تضرب الى المواضع البعيدة كما قيل[41] ומחה אל כתף ים כנרת: وفى المשנה והחליל מכה לפניהם עד שהן מגיעין *להר הבית[42] يريد انه كان [يزمر] فى الناى: ויכם בסנורים ابلاهم بالشبكرة[43]: وذكر فى حروف اللين נכה רגלים[44] مع[45] נכאו מן הארץ. אך נכאים والالف بدل من الهاء. وكان الاحسن عندى ان تكون هذه الالفاظ من ذوات الالف وان تكون هاء נכה רגלים (مبدلة فى الخطّ من الف. وللقائل ان يقول انّ נכה רגלים) من ذوات الهاء ويستدلّ بנאספו עלי נכים[46] بצרי وان كان الباب مطّرد[47] على الקמץ مثل [רוים] בלים [الّا] انّ[48] العين حلقى مثل נאים. ويجوز ان يكون فى נכים انّ اللام من נכה רגלים انقلبت فيه عينا فهو[49] على زنة מתים. وقد قيل ושחטה שטים من שטה מעליו ועבר: ويصلح ان يقترن[50] به נכים وان يعتقدا معتلّى اللام[51]:

النون والكاف والحاء נכח השלחן. (ويتّصل به الضمير) נכחו תחנו. כי נכחו יצא قبالته: ومن هذا المعنى ונכוחה[52] לא תוכל לבוא. כלם נכוחים למבין. לא תחזו לנו נכוחות. הולך נכחו قبالته *بالاستقامة لانّ ما كان قبالة

---

[16] R. ايضا. [17] R. g. هذا الباب على ثلاث معان. الحفظ وهى هنا العداوة المحفوظة فى القلب. والثانى الحبس בחצר המטרה وهو مشتقّ من الاول. والثالث القرطاس المذكور المنسوب للنشّاب ويسمّى اماج وبرجاس ايضا. [18] Transposed in R. [19] O. לפני. [20] R. g. قيل انّ نونه مبتدلة من لام والتفسير مصقول. [21] Transposed in R. [22] R. المعنى. [23] O. على الרוח وكان التقدير. [24] R. continues הרוח. [25] R. من. [26] R. وقيل ايضا. [27] R. g. نسل. [28] R. وذكرناه. [29] R. g. يتناسل ويكثر. [30] R. ذكرناه. [31] O. האדמה. [32] R. (MS. وعراج) נכה רגלים كسر واعوجاج وعرج. This root is supplied in R. by the glossator. [33] R. g. دريّة. [34] R. g. ארבעים יכנו. [35] R. الافعال. [36] MS. ואלצרב. [37] O. هشم. [38] O. وصف قبل هذا فى اهلها ان لم يقتلوا كقوله. [39] R. ולא. [40] O. ارموها. [41] O. اعنى اصوله كقوله. [42] O. רוב לירושלים. [43] O. באלשבררה. [44] R. g. زمن الرجلين. [45] R. معنى. [46] R. g. زمنى. [47] O. مطردة. [48] O. continues יכן. [49] O. وهو. [50] R. يقرن. [51] R. g. مشتقّ من והשערה נכתה. [52] R. g. صواب.

الانسان فهو منه على استقامة وقصد[53]: ومن هذا اشتقّ
לנכח אשתו اى من[54] اجلها كانّ[55] صلاته (كانت) مقابلة
لزوجته اذ كانت بسببها:

النون والكاف واللام וארור נוכל[56]. בנכליהם אשר
5 נכלו. ויתנכלו אתו. להתנכל בעבדיו. معناه الاغتيال
*والاضمار على[57] الشرّ:

النون والكاف والسين בנכסים רבים هذه اللغة
مشهورة فى كلام الاوائل *وهى عامّة لكل ما يقتنى من
عقار واثاث. وذلك قولهم נכסים שאין להם אחריות נקנין
10 עם נכסים שיש להם אחריות: وامّا الماشى فربما كانت
خارجة[58] عنها لقوله ובמקנה רב מאד *بالفصل عمّا تقدّم
ذكره من قوله בנכסים רבים[59]: وامّا قوله בכסף ובזהב
ובנחשת ובברזל ובשלמות فهو تفصيل *جميع ما يكتسب
الّا انّ المواشى خارجة عنها[60]. وفى السريانى הן לענש
15 נכסין وهو الورق:

النون والكاف والراء ולא נכר שוע. לא נכרו בחוצות
انفعال *واصله ננכר ננכרו[61] [على زنة נשמר נשמרו] *فادغم
نون الاصل[62] (فى الكاف): والافتعال יתנכר נער: والثقيل
ולא הכירו. (הכר לך.) לא תכירו פנים. כל רואיהם יכירום.
20 כן אכיר את גלות יהודה. ויכר יהודה. ויכירה[63]. ויאמר
נגד אחינו הכר לך: ومن هذا المعنى قيل הכרת פנים
اى[64] فراسة وجوههم اى ما يتفرّس[65] فيها من القحة
والصلابة: ومعنى اخر בשפתיו ינכר שונא انفعال. والثقيل
וינכרו את[66] המקום הזה. ויתנכר עליהם. והיא מנכרה *معناه
25 تغيير وتبديل[67]: وقريب منه פן ינכרו צרימו. לא תנכרו[68]
معناه الجحود: כל בן נכר[69] كل ذى[70] خلاف اى خلاف
فى[71] الملة وهو اسم. את[72] אלהי הנכר *آلهة خلاف
اجنبىّ[73]. עם אלהי נכר [اجنبىّ اى غريب]. ومثله ואין
עמו אל נכר. [ולא תשתחוה] לאל נכר. איש נכרי. ונכרים
30 באו שעריו. מנכריה אמריה החליקה. [הלא נכריות اجنبيّات
واجنبيّة. والاجنبىّ البعيد: מלבוש נכרי. נכריה עבודתו
مخالف ومخالفة وهما قريبان[74] من الاجنبىّ لانّ المخالف
شيًا قد بعد عنه. *ונכר هو مثل الاجنبىّ. والى هذا
الخطيب اشار[75] יוסי בן יוסי فى قوله ברוך לנכר לובשי מלבוש
לא יאות למולם ברוך מלך ממליך מלכים ופורק עמו ומשבר
עולם ברוך שאמר והיה העולם فقد ظهر انّ הנכרי يكون
5 من غير الامّة مثل איש נכרי: وقد يكون من الامّة مثل
ועצביך בבית נכרי. מנכריה אמריה החליקה.] ובעד נכריה
חבלהו [مخالف ومخالفة وهذا قريب من الاجنبىّ لانّ من
خالف شيًا فقد بعد[75] عنه][76]: נכר אתו אלהים. ונכר
לפעלי און. ביום נכרו معناه الاسلام للهلاك:

10 **النون والكاف والتاء** נכאת צרי ולט هو الخرنوب.
ויראם את כל בית נכתה قال فيه התרגום ית כל בית
נגזוהי[77] يريد مخازنه وذخائره: واعلمْ ان قد تقدّم لى
تجويز كون ויכתום[78] فى [رسالة] التقريب والتسهيل من
ذوات الياء وقلت فيه انّ اصله [كان] ויכיתום مثل ויציקום
15 فخفّفت الياء وبرهنت هناك على تجويز[79] ذلك: وجوّزت
فيه (هناك) ايضا كونه من ذوات النون وانّ اصله ايضا
ויכיתום مثل ויפילום فخفّف. وانا اختار (فى هذا الموضع)
كونه من ذوات النون لاستصحاب التفسير *والاشتقاق له[80]
لانّه ما كان اتّفق لى فيه حينئذ اشتقاق: فاقول انّ
20 هذه اللفظة مجانسة لقول התרגום فى וינשכו את העם.
ונכיתו ית עמא [وعضّتهم] يريد وعضّوهم فى الحرب وهذا
مجاز جيّد: ولغة العضّ مستعملة عند العرب فى الحرب
ايضا وفى شدّة الزمان اذ يقولون (عضّتهم الحرب و)عضّهم
الزمان ومعنى العضّ فى الحرب القتل. وهذه اللغة اعنى
25 لغة العضّ مستعملة عند العبرانيين ايضا فى الحرب كما
قيل ונשכו אתכם נאם יי اى ويقتلونكم[81] [لانّه انما]
عنى بقوله فى נחשים צפעונים ابطال[82] الرجال. ولذلك قال
התרגום فى ונשכו אתכם. ויקטלון יתכון فكانّه[83] اراد بقوله
ויכתום וינשכום على الاستعارة بمعنى ויהרגום. هذا اصلحك
30 الله ما اختاره فى ויכתום: واعلمْ *انه عند[84] تلخيصى
مذهبى فى ויכתום فى رسالة التقريب والتسهيل قلت
هناك انه فعل ثقيل بدلالة فتح الياء[85] وقرنت به וידרכו

---

[53] O. מעג׳ الاستقامة والقصد. [54] R. ومن. [55] O. كانت. [56] R. g. قيل انّ נוכל بخيل. [57] O. واضمار.
[58] O. هو جميع ما يكتسب الّا انّ المواشى خارجة. [59] O. هى عامّة لكل اثاث وعقار. [60] MS. פכארגה; O. הנכסים.
[61] [62] Supplied from the Heb. transl. [63] R. g. واثبتها واعترف بها. [64] R. معناه. [65] O. يفترس. [66] O. מן.
[67] O. מע التغيير والتبدّل. [68] O. תנכרון. [69] R. g. اجنبىّ. [70] R. ذا. [71] R. ذا خلافى. [72] O. continues כל. [73] R. آلهة الخلاف (O. אלאהה). [74] MS. קרבא. [75] This word is not in the MS. [76] The words from ונכר l. 1, added from R., are not in the Heb. transl. [77] O. גנזיה. [78] R. continues كتاب. [79] R. جواز. [80] Transposed in R. [81] O. ويقتلوكم; R. فيقتلوكم. [82] Both MSS. have עין before this word; O. ابطل. [83] R. كانه. [84] O. لانه انما. [85] R. ياءه.

את לשונם. וידבקו פלשתים. (וידבקו) גם המה אחריהם
במלחמה. وقلت فيها (كلّها) انها [مخفّفة الياء] من
יפעילו بدلالة فتح الياء فليس لاحد ان ينقض علينا
هذا المذهب بوجوده וירא והנה באר בשדה مفتوح الياء
5 وهو خفيف. فقد قال ابو زكرياء انهم انما[86] فتحوا هذه
الياء استثقالا [منهم] لكسرها مع الراء اذ كان الوجه
(قال فى וירא ان يكون) مثل וישב ישמעאל:

النون واللام والهاء כנלותך[87] לבגוד. ולא יטה לארץ
מנלם. *قد ذكرتهما[88] فى المستلحق [وفسّرتهما فيها]:

10 **النون والميم واللام** ונמלתם את בשר ערלתכם.
ومنه כחציר מהרה ימלו. וכראש שבלת ימלו. ימל קצירו.
فاء الفعل مندغم[89] فى الميم والالفاظ[90] غير متعدّية *ومعناها
القطع والقصّ[91]: לך אל נמלה. הנמלים معروف[92]:

النون والميم والراء נמר שקד. ונמר חברבורתיו النمر:
15 وامّا וריחו לא נמר[93] فهو من ذوات المثلين ونونه للانفعال.
وذكرته[94] فى المستلحق مع אל תמר בו ومع כי תכתב עלי
מרורות وغيرهما:

النون والسين المضاعف ונשא נס[95] לגוים. נס
להתנוסס[96]. (مصدر افتعال مشتقّ من נס وهو من ذوات
20 المثلين. والدليل على ذلك الشدّة التى فى נסי.)[97] [قد]
ذكر [فى كتاب المثلين وقد برهنّا] فى المستلحق (على
انّ) על סוס ננוס من هذا الاصل وهذا المعنى: وزعم ابو
زكرياء انّ כמסס נסס من هذا الاصل فى معنى اخر. وما
اراه الّا معتلّ العين من معنى בחפזה לנוס والسين
25 متضاعفة فيه كتضاعف الميم فى ימין יי רוממה. والدال
فى ולא היה נודד כנף الذى هو من נודי הרכם צפור.
والصاد فى [ונוצצים الذى هو من ופועלו לניצוץ على ما
بيّنّا فى كتاب المستلحق. والصاد ايضا فى قوله משך
ידו]את לוצצים [متضاعفة مثل هذا التضعيف]. ومثله
30 عندى רוח יי נוססה בו[98] ترجمته وان جاءنا عدوّ[99] كالنهر
كثرة[1] وانتشارا فانّ امر الله يذهبه[2] عنّا. *فانّ معنى[3]
כמסס נסס فيصير ذائبا منحلّا وهو *ذاهب اى انه يهلك
فى هربه[4] ولا ينجو منهم الّا القليل[. وامّا لفظه فهو
ويصير كذوبان المنهزم الهارب اى يعرض له هذا].
*ومذهب الתרגום فيه هو المعنى الذى عبرت به عنه
5 وذلك قوله[5] ויהי תביר ועריק:

النون والسين والجيم לא יסג כלמות על זנה כי
ישל זיתיך. ויירד יעקב. وتفسيره ما يتأخّر (ולא ידע[6]) عن
معاصيه استحياء واختزاء. ويستدلّ على انه من ذوات
النون من مصدره [الذى هو] ונסוג מאחר אלהינו (التى)
10 على زنة ונתון הלבוש: والثقيل מסיג גבול רעהו. כמסיגי
גבול. לא תסיג גבול רעך. אל תסג גבול עולם اى لا تزيله
[ولا تؤخّره من مكانه]. ومثله وان كتب بشين גבולות
ישיגו: وما لم يسمّ فاعله והוסג אחור משפט. هذا اختيارى
على الوجه الذى اختاره فيه ابو زكرياء:

15 **النون والسين والهاء** נסה את אברהם. אשר נסוני
אבותיכם. قد ذكر فى كتاب حروف اللين *ومعنى ذلك[7]
اختبار وتجربة ومحنة. [ومنه] למסת נקיים ילעג على زنة
מכת[8] وترجمته لمحنة الابرياء: ויואל ללכת כי לא נסה
ללכת באלה. כי לא נסיתי اذ لم يعتدّ [فانّه لا يصلح
20 ان يقال فيه اذ لم يجرب ولم يختبر ولا لم يمتحن بل
اذ لم يعتدّ. وكذلك כי לא נסיתי اذ لم اعتدّ]. وايضا
או הנסה אלהים. وايضا לא נסתה כף רגלה. وابو زكرياء
لم يفرق بين المعنيين: ومن هذا المعنى الثانى אנסכה
בשמחה [اى] اعوّدك السرور: ومعنى ثالث במסות באותות
25 ובמפתים. המסות הגדולות. هذا المعنى مجانس لقول الاوائل
رعمّ فى الدعاء כשם שעשית *נס עמהם[9] כן עשה עמנו
נסים الّا انّ هذه الالفاظ ليست من اصل واحد لانّ מסות
جمع מסה على زنة מכה מכות. נס נסים. קן קנים. فמסות
اذًا معتلّ اللام ونס נסים من ذوات المثلين: وقد يمكن
30 ان نجعل מסות *من ذوات المثلين[10] بأن نقول انّ *اصله
מנסות[11] على زنة משמות فحذف النون ونقلت حركته الى
الميم كما حذفت الالف من ותזרני חיל ونقلت حركته

[86] O. اما. [87] R. g.: واما מנלם فهى عنده لفظتان מן להם وقال فيها ممّا لهم: تكملة واتمام. هذا قاله רב סעדיה: وفسّر فى מנלם كلامهم بسقوط النون يعنى ان يعتقدون انّ كلامهم جميعه صواب لا يسقط منه شئ على معنى כי לא יפל מדבריו ארצה. [88] O. ذكرا. [89] R. continues والنون الاصل مندغمة (so). [90] R. الّا انّ هذه الالفاظ. [91] R. ومعنى الجميع قصّ وقطع. [92] R. g. نمل. [93] R. g. تغيير ومخالفة. [94] R. وقد ذكرته. [95] R. g. علم. [96] R. g. علم واعلام. [97] The words added from O. are not in the Heb. transl. [98] O. בה. [99] O. العدوّ. [1] O. كثرا. [2] O. يذهب به. [3] O. فمعنى. [4] O. هارب اى انهم يهلكون فى الهروب. [5] O. وقال فيه الתרגום. [6] MS. ואלא ידעו. [7] R. ومعناه. [8] O. מכה. [9] Transposed in R.; R. g. معجز ومعاجز. [10] O. فى אלמסת׳. [11] R. اصل מסות.

الى التاء وخفّفت الزاى فهى[12] اذا מסות من المثلين كما
[انّ] למשׂומות من שממה:

النون والسين والحاء בית גאים יסח יי. יחתך
ויסחך هذا متعدّ. وقوله ובגדים יסחו ממנה فى الذاتى[13]:
5 والانفعال ונסחתם מעל האדמה. وهذه اللغة مجانسة
للسريانى فى قوله יתנסח אע ولجميع *نقض وهدم[14]: ومن
هذا الاصل *وهذا المعنى[15] ושמרתם את משמרת הבית
מסח على زنة מטע [לשם]. הנה כה מבטנו. اصله מנסח
وهو[16] هدما ونقضا يريد هدما للدولة ونقضا للرتبة [اى
10 من غير رتبته. لانّ من عادة العبرانيين ان يسمّون
انقاض الرتب هدما كما قيل פן יהרסו אל יי לראות اى
كلّا ينقضوا رتبتهم ويثلموا مصفّهم الذى قيل عنه והגבלת
את העם סביב לאמר]. والمعنى فيه ان يشترك[17] جميعهم
فى ذلك الوقت فى *خدمة اصحاب[18] الدولة والخارجين
15 عنها. ذلك قوله لهم השלישית מכם באי השבת لانّ كل
اسبوع كانوا يتداولون ثلثة ثلاثة [كقوله لهم ايضا ושתי
הידות בכם כל יצאי שבת فاشركهم كلّهم فى ذلك النهار
فى الخدمة] كقوله *ايضا عن الثلثين الخارجين عن
الدولة[19] ושמרתם את *משמרת הבית מסח[20]. ثم قال عن
20 الجميع ויעשו שרי המאות ככל אשר צוה יהוידע הכהן
ויקחו איש את אנשי באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל
יהוידע הכהן. وعن ذلك ايضا قيل כי לא פטר יהוידע
הכהן את המחלקות اى لم يبرئ احد(ى الايدى) ولا
اصحاب الدول عن الخدمة فى ذلك الوقت. فالى هذا ذهب
25 بقوله מסח (اى ناقضا للدولة واشتراكا فى الخدمة):

النون والسين والكاف כי נסך *עליכם יי[21]. והמסכה
הנסוכה[22]. קשות הנסך. והמסכה צרה معنى هذه الالفاظ
نسج وستر وتغطية. *وقد بيّنت[23] معناها [نعما] فى اخر
المقالة الثالثة من [كتاب] التشوير [بكلام طويل بيّن] وقلنا
30 هناك انّ قوله فى את היתד הארג ואת המסכת اسم للمنسج
[لا اكلّفنّ اعادته هنا واطالة الكتاب فيه وبغيره مما ذكرته
هناك]: ومن هذا المعنى אשר יסך בהם. وقد بيّنته [ايضا]
هناك [تبيينا حسنا] واقول هنا انّ לחם הפנים كان
يوضع[24] فى جانبى השלחן وكان وسطه فارغا فكان يستر

بهذه الظروف للجمال فقط: ويحسن [عندى] (ان يكون)
من هذا الاصل *وهذا المعنى[25] אנסכה בשמחה *ترجمته
تعال حتى[26] استتر فى الطرب *اى اتوارى فيه[27] وهو
على زنة אדברה וירוח לי. وقوله וראה בטוב مصدر وهو
5 معطوف على قوله בשמחה لا على אנסכה اى اتوارى فى
[الطرب و]السرور والنظر الى اللذّات [اى مباشرة اللذّات]
لانّ هذه اللغة مستعملة فى المباشرة ايضا كما قيل
וראה את ערותה. והיא תראה את ערותו [ومعناها
المباشرة]: ومعنى اخر מי יצר אל ופסל נסך افرغ. ופסלי
10 ונסכי. כי שקר נסכו. רוח ותהו נסכיהם. פסל ומסכה[28]:
ومن هذا المعنى على الاستعارة والمجاز ולנסך[29] מסכה ולא
רוחי. ذهب به الى محض[30] الراى والممالأة[31] على معنى
לעשות עצה ולא מני: ويصلح ان يكون منه רוח ותהו
נסכיהם اى آراءهم: ومعنى اخر مجانس لهذا לא יסכו
15 ליי. יין ונסך לא תסכו עליו. ישתו יין נסיכם. والثقيل
והסיכו נסכים(. ויסך אתם ליי. והסך נסכים. ومن) هذا
القسم منه ما هو مزج ومنه ما هو تفريغ: ومعنى اخر
ايضا ואני נסכתי מלכי. נסכתי מראש وزنه נפעלתי *واصله
ננסכתי فادغم النون الذى هو فاء الفعل فى السين[32]
20 וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם. נסיכי סיחון
رؤساءهم وملوكهم وهم الذين قيل عنهم ואת מלכי מדין
הרגו על חלליהם:

النون والسين والعين כי נסע[33] מלכיש. נסעו
מזה. ויסע משם אברהם. والمصدر הלוך ונסוע הנגבה.
25 ויהי בנסע הארון. ויהי בנסעם מקדם. ومصدر ايضا ולמסע
את המחנות. קום לך למסע. والجمع [ولا يجمع المصدر الّا
قليلا] יסעו בני ישראל בכל מסעיהם: وامّا וילך למסעיו.
ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם فمراحل. ومثله כי
ענן יי על המשכן יומם ואש תהיה לילה לעיני כל בית
30 ישראל בכל מסעיהם: יסעו בני ישראל. נסעה ונלכה
بالتخفيف. ונסעה מהר אהוא[34] بالتشديد على الاصل.
והנה מצרים נסע אחריהם. קומו סעו ועברו هذا كلّه
غير متعدّ: والانفعال דורי נסע ונגלה اصله ננסע مثل נגלה
فادغم النون الذى هو فاء الفعل فى السين. ومثله הלא

[12] O. فهو. [13] R. אלדאת. [14] Transposed in R. [15] O. والمعنى. [16] R. ומנמה. [17] R. continues فى.
[18] Transposed in R. [19] R. لهم. [20] O. בית המלך; above משמרת. [21] Transposed in R. [22] R. g. منسوج.
[23] O. وبيّنت. [24] O. يضع. [25] O. والمعنى. [26] O. אי תעל. [27] O. والفرح. [28] R. g. مسبوك. [29] R. g. وينتخبون; another gloss. ويجوزان يكون من נסיכי סיחון اجلّائهم ورؤساءهم. [30] O. מכין; R. אלמכין. [31] O. والمسألة.
[32] O. وفاء الفعل مندغم. [33] R. g. in Arabic (Spanish) char. معنى الجميع الانتقال. [34] R. אהוה.

נסע יתרם בם ומعنى الجميع الانتقال والرحيل: ومن هذه البنية الخفيفة ما يتعدّى *على مفعول[35] مثل ויסע את יתר[36] הארג. ויסעם עם הבריח. والثقيل المتعدّى והמלא תסיעי. ויסע משה את בני ישראל. ויסיעו אבנים גדולות[37]. (מסיע) אבנים: وامّا חנית מסע ושריה فجعلوه[38] المفسّرون من آلات الحرب. وما هو عندى الّا من هذا المعنى نفسه الذى نحن فيه وهو مصدر وصف[39] به החנית. وذلك انه لما كان החנית محمولا[40] منقولا فى اليد غير متقلّد كالسيف نسب الى الحمل ووصف به فقيل[41] חנית מסע ושריה[42] كما قيل ايضا אבן שלמה מסע. وعلى معنى ובמקל יד וברומח: (ורוח נסע מאת יי הבّت):

النون والسين والقاف אם אסק[43] שמים كانّه قال אם אעלה שמים وهو مشتقّ من السريانى והוסק דניאל[44] وفاء الفعل مندغم. وقد ظهر *فاء الفعل[45] فى قوله אמר להנסקה מן גובא[46]: وامّا نون הנעל לדניאל. ודחון לא הנעל קדמוהי فغير اصليّة لانّه من להעלה לאשפיא ومن אדין עלין بل هى زائدة:

النون والعين واللام ויסגר את דלתות העליה בעדו ונעל. דלתות העליה נעלות غلق [واغلاق]: ومن هذا (المعنى) اشتقّ للكبل نעל [من] قوله על אדום אשליך נעלי. על כפות המנעול المغلاق الذى يغلق به الباب: ومعنى اخر ואנעלך תחש. [والثقيل] וילבישום[47] וינעילום. חלוץ הנעל. בעבור נעלים. נעליכם ברגליכם. ונעלות בלות ומטלאות. ברזל ונחשת מנעליך: وامّا גן נעול. גל נעול *فمعناه ملآن على ما بيّنت فى[48] حرف الحاء عند ذكرى מעין חתום:

النون والعين والميم נעמת לי מאד(. ממי נעמת). ושמעו אמרי כי נעמו. ואת הארץ כי נעמה. ודעת לנפשך ינעם. ולמוכיחים ינעם. כי נעים כי תשמרם اسم. وجمعه [נפלו לי בנעימים.] ושניהם בנעימים. נעימות בימינך נצח. والصفة بهذا اللفظ [ايضا] כל הון יקר ונעים. ונעים זמירות ישראל. وجمعه הנאהבים והנעימים. والاسم [ايضا] דרכיה דרכי נעם. ובל אלחם במנעמיהם الكل[49] فى معنى الحسن:

النون والعين والصاد תחת הנעצוץ. ובכל הנעצוצים شجر ما وتسمّيه العرب النعض بضمّ النون واسكان[50] العين وبالضاد المعجمة وهو شجر يستاك به وترجمه المفسّرون السدر:

النون والعين والراء נערו כגורי אריות [نعروا اى زأروا وصاحوا. ومثله כי נעור ממעון קדשו على مذهب[51] וממעון קדשו יתן קולו: ومن هذا [المعنى] قيل חמור נוער لانّ الزئير قد يقال فى لسان العبرانيين على غير الاسد كما ترى وفى[52] لسان العربى [يقال] ايضا على غير الاسد *كما تقول العرب[53] زأر *الفحل اذا ردّ[54] هديره[55]. وقد ذكرت[56] هذا المعنى فى (كتاب) المستلحق فى باب עור عند نقلى عن ابى زكرياء قوله فى כי נעור ממעון انه من יעורו[57] ויעלו הגוים. وقلت هناك انّ معنى ابى زكرياء فيه جائز الّا انّ[58] اجوز[59] منه عندى كونه من נערו כגורי אריות. وبيّنت فى رسالة التنبيه[60] جهل من انكر اشتهادى عليه بقول الاوائل [ז״ל] חמור נוער. ولنا فى المقالة الثانية والثالثة من كتاب التشوير كلام طويل جدّا فى כי נעור اندرجت لنا فيه علوم عظيمة وحجج جسيمة وبراهين جليلة فليلتمس من هناك: ومن كلام العرب نعر الرجل (ينعر) اذا صاح. ونعر *عروقه فهو[61] نعير اى شديد الصوت. فقد اتّفقت اللغتان فى هذا المعنى وهذا اللفظ [اعنى قول العبرانيين נערו כגורי אריות. נעור ממעון קדשו. חמור נוער وقول العرب نعر الرجل اذا صاح]: ومعنى اخر גם חצני נערתי. נער כפיו. יהיה נעור ורק. والانفعال ננערתי כארבה. (כפעם ופעם ואנער. וינערו רשעים ממנה. والمذهب فى ננערתי כארבה) كالمذهب فى قوله התרעישנו כארבה: ومن هذا المعنى اشتقّ והנער נער ארדת [الثانى اى المترعرع ناهض بنفسه. ومنه قيل ايضا (لنفض الكتّان)

---

[35] O. المفعول.
[36] O. היתד.
[37] R. g. وقد قيل فى ויסיעו אבנים. והמלא תסיעי نقلة وانتقال. وقيل فى ורוח נסע وريح هبّ. والجميع من معنى الرحيل.
[38] R. فجعله.
[39] R. يصف.
[40] O. محملا.
[41] R. فقال.
[42] O. שריה.
[43] R. g. صعود.
[44] R. לדניאל.
[45] O. الفاء.
[46] The Heb. transl. continues וענין להנסקא מן גבא להעלות אותו מן הבור כאשר אמר וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור ועוד להעלות את ירמיהו מן הבור בטרם ימות.
[47] R. continues ויאכילום.
[48] O. فهو ملאם وذكرته.
[49] R. الجميع.
[50] R. وسكون.
[51] O. معنى.
[52] O. وكذلك فى.
[53] O. كقولهم.
[54] R. הל אראד . . . (injured).
[55] O. הדיתה.
[56] O. continues فى.
[57] O. יעורר.
[58] O. انه.
[59] O. الاجوز.
[60] R. التقريب والتسهيل.
[61] O. عرقه فيه.

והיה החסן לנערת. כאשר ינתק פתיל הנערת ويستبين
انّ נערת مشاقة الكتّان كما قيل فى المشنه ובנעורת
של פשתן ובנסורת של חרשים: والثقيل ונער פרעה
וחילו. ככה ינער האלהים. וינער יי: والافتعال התנערי
מעפר: ويصلح ان يكون من هذا الاصل הנער לא יבקש
المنتفض الناهض عن اصحابه او الضالّ من[62] الغنم وهو
مذهب[63] الترجوم דאיטלטלו[64] לא יתבע: ومعنى ثالث כי
נער אנכי. יקומו הנערים(. והנערה יפה עד מאד. ותקם
רבקה ונערותיה. רבת צררוני מנעורי). כן בני הנערים.
מנעורנו ועד עתה. מגדלים בנעריהם. תתחדש כנשר
נעוריכי. אך עשיתי הרע בעיני מנעוריהם. תמת בנוער[65]
נפשם. *وقد يقال للغمر[66] وهو الذى لم يجرّب الامور
נער وان كان كبيرا فى سنّه كما قيل عن רחבעם وهو
بن احدى[67] واربعين سنة[68] ורחבעם היה נער ורך לבב:

النون والفاء والحاء והבאתם הבית ונפחתי באפו.
נפח באש פחם. ויפח באפיו. סיר נפוח. ופחי בהרונים
האלה ויחיו على זנה תני נא לי מדודאי בנך. שאי בנך.
נחר מפוח هو المنفاخ الذى ينفخ فيه النار على זנה[69]
ותשבר כד על המבוע من נחל נובע: לפחת עליו אש
[على זנה לגשת אלי: وما لم يسمّ فاعله איש לא נפח:
وقريب من هذا المعنى נפחה נפשי]: מפח נפש. בעליה
הפחת يراد به ذهاب الشئ وفواته[70]. והפחתם אתי *قد
افتّموه[71] بالغصب كما قال והבאתם גזל:

النون والفاء والكاف נפך ספיר ויהלם [قيل انه]
الياقوت الكحلىّ:

النون والفاء واللام فى هذا الاصل[72] معان. منها
السقوط والوقوع *ومنها الطرح[73] والرمى. ومنها النزول
والنقصان. ومنها النزوع[74] وكلّها متقاربة. לא נפל דבר
אחד لم يسقط ولم ينقص. ومثله והימים הראשונים יפלו.
וכי נפלה אימתכם. חבלים נפלו לי. כי יפול לא יוטל
ان كاد السقوط لا يطرح[75] ولا يرمى به اى انّ سقطته
ونكبته غير متمكّنة لانّه ان كاد السقوط امسكه (الله)
ورفده. وليس[76] تفسير לא יוטל لا يرفع كما يظنّ[77]
قوم لانّه ان لم يرفع بقى ساقطا على الارض والكتاب
لا يريد هذا انما يريد انه *لا يكاد يسقط[78] لانّ الله
يمسكه. الا ترى انّ قوله כי יי סומך ידו علّة لامتناع
[تمادى] سقوطه. فليس معنى כי יפל ان سقط بل ان
كاد السقوط. חשכה גדולה נפלת עליו واقعة عليه. לא
יחיה אחרי נפלו נחרק. مثل וכפתחו[79] [עמדו] وهو مصدر.
ונפלו ולא תקומו אמר. מקול מפלתו. וצדיקים במפלתם יראו
اسم الفعل. את מפלת האריה اسم والمراد به جثّته.
על מפלת וישכנו כל עוף השמים اسم جرمه اى ما
سقط منه وقال الترجوم [فى מפלת האריה.] פגרא דאריא[80]
קריה בצורה למפלה مهدّمة: נפל אשת سُقط امراة. ومثله
טוב ממנו הנפל: والافتعال من هذا الاصل ואתנפל[81] לפני
יי. אשר התנפלתי[82]: واعلم انّه ان كان ולה[ת]נפל עלינו
مشتقّا من هذا فانّ معناه التسبّب كانّه قال ולהתעולל[83]
עלינו. والى هذا ذهب الترجوم [بقوله] ולאיסתקפא עלנא.
وكذلك [תרגום] ושם לה עלילות דברים. תסקופי מלין:
والثقيل ראו הפלתי לכם[84]. הפלתם למשואות[. אל
תפילו]. רק הפילה[85] לישראל. (לא הפילו ממעלליהם) لم[86]
يسقطوا ولم[87] ينقصوا: ومن هذا الاصل *وهذا والمعنى[88]
ונפלל חלל בתוכם (اللام فيه مضاعف والمذهب فيه
كالمذهب فى ונפל חלל בתוכם.) وايضا בנפל חלל. وقد
شككت على ابى زكرياء فى المستلحق قوله فيه انه
من معنى ונתן בפלילים: وامّا על כל פני אחיו נפל.
ובעד השלח יפלו לא יבצעו. נפלים בעמק. ותפל מעל
הגמל فمعناه[89] النزول: ויפל על *צוארי בנימן ترامى[90].
(ולמה נפלו פניך. ויפלו פניו معناه الخزى والاستحياء.
ואת הנפלים אשר נפלו עליו المتساقطون. ومثله) אני דואג
את היהודים אשר נפל אל הכשדים الذى نزعوا اليهم.
מיום נפלו من يوم نزوعه. בראשנו יפל אל אדניו שאול
ينزع اليه. ויפלו בהם وكبسوا[91] عليهم. ويقال فى لسان
العربى وقعت بالقوم فى القتل واوقعت بهم. ومثله
ותפל שבא ותקחם: הנפילים היו בארץ. ושם ראינו את

---

[62] R. عن. [63] R. راى. [64] O. ודאיטלטלו; R. ודאי טילטולי. [65] R. g. صبى وصبيان وصبا. [66] O. وقيل للغير درب الغمر. [67] R. احد. [68] O. عام. [69] R. g. ...אלמ. [70] R. وفوته والخيبة. [71] R. وانتم افتّموه صاحبه بالغصب افحموه. [72] O. الفصل. [73] O. والطرح. [74] R. النزع. [75] O. יסרח. [76] R. ولا. [77] R. ظنّ. [78] O. اذا سقط. [79] O. כפתחו. [80] O. سقط منه ... والمراد به جرمه وقال الترجوم פגרא דאריה. [81] R. g. واستطحيت (MS. ואשתטחית). [82] R. g. امر فى الصلاة ... תרגום .... [83] O. ולהתגולל. [84] R. אתכם. [85] R. g. ....الترجوم פלינהא وهو [د]قسيم وقسمة. [86] R. لا. [87] R. ولا. [88] O. والمعنى. [89] O. معناه. [90] R. צואריו وترامى عليه. [91] R. وتنكّسوا.

הנפילים. [מן הנפילים] للجبابرة وكانّ هذا ضدّ לא נפל אנכי مكم الذى معناه لست ساقطا منكم[92] ولا باضعف منكم (اى لست بدونكم): ומפל בר נשביר فانّى افسّره وقليل من الطعام او (وبعض) شىء من الطعام نبيعه وهو متّصل بما قبله كانّه قال ולקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ובעבור מפל בר נשביר اى انهم كانوا يشترون الضعفاء بنعلين وبثمن قليل من الطعام يبيعونه[93]. ومפל *عندى هو[94] واحد מפלי בשרו דבקו الذى لا يصلح ان يفسّر فيه غير اجزاء جسمه ومفاصله. يقول انّ اجزاءه[95] ومفاصله متّصلة بعضها ببعض يصف شدّته وقوّته. والدليل على هذا قوله יצוק עליו בל ימוט ترجمته مفرغ كيلا ينتقض[96]. ووزن יצוק فعول وهو واحد יצוקים ביצוקתו اى كانّ عظامه [هى] مفاصله واجزاءه افرغت (فيه افراغا لئلّا[97] ينتقض) [ومפל] شىء من الطعام اى *قليل من الطعام لانّ قليلا من الشىء جزء منه وكذلك بعضه[98] هو جزء منه:

النون والفاء والصاد כי נפץ העם מעלי افترقوا وتبدّروا. ومثله מרוממתיך נפצו גוים. ومثله נפצה כל הארץ انتشر[99] الناس فى العالم. والثقيل ונפצתים שם: وقد تقال هذه اللغة على الكسر لانّه يفرق اجزاء الشىء المكسور. قالوا מפץ אתה לי. ואיש כלי מפצו وهو اسم الآلة الذى يكسر بها *الصخر وغيره مثل[1] المعول او ما اشبهه[2]: ונפץ[3] את עולליך. ונפצתי בך גוים. ונבליהם ינפצו. ככלי יוצר תנפצם. כאבני גיר מנפצות[4]. ومن خفيف هذه اللغة (فى هذا المعنى) ונפץ הכדים אשר בידם. העצב נבזה נפוץ[5]:

النون والفاء والشين נפש תחת נפש هى النفس بعينها. וכפר עליו מאשר חטא על הנפש ويستغفر عمّا جناه من قلّة احتراسه من التنجيس بالميت[6]: وقد تقال على الانسان נפש כי תמעל מעל. ונפש כי תחטא: לאסר שריו בנפשו برأيه [ومراده]. ومثله ואל תתנהו בנפש איביו: במת בנפש האדם אשר ימות يريد بنفس الميت اى بذاته كما قيل ועל כל נפשות מת. وقوله בנפש هو *بدل من[7] قوله במת *فلو قال كل הנוגע במת ולא יתחטא او لو قال كل הנגע בנפש אדם אשר ימות لكان ذلك مغنيا[8] لكنّه جمع اللفظتين[9] وجعل الثانى بدلا من الاول: שבת וינפש. וינפש בן אמתך ويتنفّس ويستريح:

النون والفاء والتاء נפת תטפנה שפתותיך. ונפת צופים هو الشهد:

النون والصاد ואת הנץ هو البازى[10]:

النون والصاد والباء נציב מלח نصبة ملح פסל ומצבה على زنة [פסל] ומסכה. وتفسيرهما نصب بضمّ النون والصاد وهو حجر كان ينصب للعبادة: ومن هذا قيل *للقائد والوكيل[11] والقائم بامر القوم [المنصوب لرياستهم נציב كما قيل] נציב פלשתים. וישם דוד נציבים. ויתן נציבים בארץ יהודה. [وايضا] ולשלמה שנים עשר נציבים. וכלכלו הנציבים האלה: ومنه قيل لنصاب السكّين ויבא גם הנצב (قائم السيف. وقيل فى فعله) להציב הדרבן. وقيل للشاة الزمنة[12] (المقيمة فى مكانها) (והנצבה לא יכלכל) النون للانفعال وفاء الفعل مندغم فى الصاد. (وجائز فى القياس ان يكون והנצבה לא יכלכל. ויבא גם הנצב. שנים עשר נציבים من ذوات الياء وان تكون النون للانفعال الّا كونها من هذا الاصل اولى عندى ومنها ايضا للانفعال. وانما اخترت كونها من هذا الاصل من اجل الاندغام لانّ عادة اللغة ان تقلب الياءات التى هى فاءات الافعال واوات فى الانفعال لا ان تدغمها فى ما بعدها. فاذا وجدنا هذا المعنى التى فى لغة יתיצבו מלכי ארץ الذى هو من ذوات الياء فى נציב מלח وفى נציב פלשתים. ויתן נציבים الذى هى من ذوات النون فالاحزم ان نحمل ما وجدنا فيه الاندغام من الافعال فى هذا المعنى محمل ذوات النون اذ لم يستعمل الاندغام فى ذوات الياء. فاذا كان ذلك كذلك) فيكون[13] נצב לריב יי. נצב ימינו כצר. נצבו כמו נד من ذوات النون اولى (مما) من ذوات الياء. وكذلك كون[14] הנחמים באלים من ذوات المثلين على زنة במארה אתם נארים كما قلت فى غير هذا الموضع (اولى). ويكون الانفعال[15] من هذا النمط اعنى (من) النمط المعتلّ الفاء (مخصوصا بالقلب

---

[92] R. continues ولا دونكم. [93] So both MSS. [94] Transposed in R. [95] R. اجزاء جسمه. [96] O. above اى وقوفى. [97] MS. ללא. [98] R. قليلا من البرّ وقليلا منه. [99] Both MSS. אנתשאר. [1] O. אלסכר והו. [2] R. اشبه. [3] R. g. نفض. [4] R. g. منفوضة. [5] R. g. معانى هذا الباب متقاربة. [6] Corrected in O.; orig. على الميت. R. g. من معنى כל הנגע בה.... [7] O. مثل. [8] O. فتكرّر ولو قال احدها لجاز. [9] R. اللفظين. [10] R. الباز. [11] O. ללקיאד ואלכיל. [12] O. الزمنا. [13] R. وكون. [14] R. نون. [15] R. للانفعال.

من الياء الى الواو). فاذا كان كذلك فاقول انّ قول
الكتاب או[16] ירה יירה ليس بانفعال على انّى
قد اعتقدته قبل هذا الوقت انفعالا وانما
هو افتعال واصله יתירה على مثال לשוא תתיפי.
5 יתיצבו מלכי ארץ. ויתילדו על משפחותם. ויתיעצו על
צפוניך وان كان قد ينقلب مثل هذه الياء واوا كما
قيل ועם ישראל יתוכח. בהתודע יוסף. והתודה אשר
חטא. ונוסרו כל הנשים قال ابو زكرياء اصله ונתוסרו
فاندغم[17] التاء فى الواو. وكذلك اقول انا فى ירה יירה
10 *انهم ادغموا تاء יתירה فى الياء[18]: واعلمْ انّ נצב
ימינו כצר يحتمل [عندى] ان يكون مثل[19] ושבר את
המצבות[20] فعل ماض ثقيل *فيكون نونه فاء الفعل
فيكون فيه ضمير الـײ المتقدّم ويكون ימינו مفعول به.
ويحتمل ايضا ان يكون[21] نونه للانفعال على زنة ויראו
15 ארם כי נגף לפני ישראל *الذى هو فعل ماض واصله
ננגף[22] فيكون ימינו على هذا فاعلا بـנצב الّا *انا
وجدته[23] قموين الصاد على غير العادة فى الافعال الماضية
من هذا الضرب (من الانفعال) فان كان ذلك صحيحا
فانما هو على سبيل التفخيم وتعظيما وتشنيعا للآفة
20 النازلة بهم[24]:

النون والصاد والجيم הציגני כלי ריק. תציג אתו
לבד. מציג את נזת הצמר בגרן. ויצג את המקלות. אציגה
נא עמך. הצג על הארץ مصدر. צאנכם ובקרכם יצג ما لم
يسمّ فاعله[25]:

25 النون والصاد والهاء כי נצו גם נעו. כי נצא תצא.
והסיר את מראתה בנצתה. ذكر[26] فى حروف اللين:
واعلمْ انّ [כי נצו.] נצא[27] תצא. وان كان معناهما طيرانا
فانّهما مشتقّان من בנצתה وهى (القانصة). ארך האבר
מלא הנצה. גדול כנפים ורב ניצה التى هى ريش واستعمال
30 العبرانيين هذا الاشتقاق مشبه لاستعمالهم יאבר נץ فى
الطيران ايضا وهو مشتقّ من ישאהו על אברתו. ארך
האבר الذى هو الجناح. ولاصحاب النقل قول فى בנצתה

وهو تفسير اخر وهو) القانصة. وكتب כי[28] נצא بالالف
بدل من هاء (כי נצו גם נעו): وذكر فى كتاب حروف
اللين אשר הצו[29]. וינצו במחנה[30] وذكرنا (نحن) فى المستلحق
עריך תצנה[31]. גלים נצים[32]:

5 النون والصاد والحاء מנצחים להעביר[33] את העם
رؤساء. לנצח על מלאכת בית ײ. לנצח על עשי המלאכה
للاشراف[34]. על השמינית לנצח *للاشراف والترأّس[35] فى
هذا الفنّ (فى الغنا) انهم كانوا مرأّسين[36] فى هذا المعنى
كما قيل عن غيرهم וכנניהו שר הלוים במשא יסר
10 במשא כי מבין הוא اى انه رئيس فى الوحى (يعنى[37] فى
التوراة يريد انه عليم بمعناها). وهذا יסור بالسين مثل
בי שרים ישרו المكتوب بشين ومعنى[38] לנצח ومعنى[39]
יסור واحد وهو الترأّس. وكل למנצח (وان كتب) فى
התהלים هو معناه[40] للرئيس مثل למנצח לדוד ويؤيّد[41]
15 هذا قوله למנצח בנגינות اى للرئيس فى الاغانى(. ومثله
למנצח בנגינותי يريد للرئيس فى الاغانى). والياء فى
בנגינותי [زائدة. وقوله למנצח בנגינותי] وان كان فى الاخر
فهو على سبيل العنوان وهو بدل من قوله תפלה
לחבקוק הנביא. وهذه اللغة فى هذا المعنى مجانسة لقول
20 السريانى הוה מתנצח اى كان *متغلّبا مترئّسا[42]: ويقرب
من هذا וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם قوّتهم
وعزّهم يريد الله عزّ وجلّ. (ومثله אבד נצחי ותוחלתי.
ואוריד לארץ נצחם قوّتهم وعزّهم.) ויז נצחם اراد دمهم[43]
لانّ به تكون القوّة والحياة. وليس يمتنع ان يفسّر فى
25 אבד נצחי رجاءى مثل ותוחלתי מײ ولا فى וגם נצח
ישראל לא ישקר ולא ינחם مثل ذلك ايضا على معنى
מקוה ישראל: ויחי עוד לנצח. למה היה כאבי נצח. לנצח
נצחים من اسماء الدهر (فى معنى סלה) كما تقول سرمدا.
ومن هذا المعنى משובה נצחת اى *دائما سرمدا وزنه[44]
30 נפעלת واصله ננצחת:

والنون والصاد واللام ואמרתם נצלנו وزنه נפעלנו.
אשר ינצל אליך. ואתה תנצל. המה לבדם ינצלו. ותנצל

---

16 O. אן. 17 O. فادغم. 18 R. انّ اصله יתירה. 19 R. على مثل زنة. 20 R. g. دكك ومساطب. 21 R. فعلى ان. 22 R. ادغموا تاء יתירה فى الياء. 23 R. انه. 24 R. g. الجميع متقارب. 25 R. g. وضع وايقاف. 26 R. قد ذكرت هذه الالفاظ. 27 R. נצה. 28 R. פי. 29 R. g. مشاحنة[ة] وخصومة. 30 R. בשדה. 31 R. g. الخواء والخلاء. 32 The Heb. transl. adds ואני מכשיר היות מן השרש הזה אינה נבדלת במלה מן אוהב מצה אשר הוא ג"כ מהשרש הזה. 33 R. להעביד. 34 R. للشرف. 35 R. للتراس. 36 O. مرؤوسين; R. מראסון. 37 يعنى is supplied from the Heb. transl. 38 R. فمعنى. 39 R. مثل. 40 R. تفسيره. 41 O. ויויד. 42 R. غالبا متراسا. 43 R. דמהם. 44 R. سرمدية ابدية ووزنه.

נפשי. والمصدر להנצל מכף רע. والثقيل המה בצדקתם ינצלו נפשם. وثقيل اخر והצל לא הצלת. ההצילו אתם אלהי הגוים. הצילנו מיד הרעים. והצלתם את נפשותינו. למען הציל אתו מיד. רוח והצלה. وما لم يسمّ فاعله הלא זה אוד מצל מאש[45]: ومعنى اخر ונצלתם את מצרים. וינצלו את מצרים. וינצלו להם לאין משא. (والافتعال) ויתנצלו בני ישראל את עדים. وثقيل اخر فيه אשר הציל אלהים מאבינו. ויצל אלהים את מקנה אביכם. ואל תצל מפי דבר אמת [معناه] الاستلاب والاختلاس[46]:

النون والصاد والراء עיני יי נצרו דעת. נצרתם נפשי. כי עדותיך נצרתי. ומצותי יצר לבך. תצר שלום שלום. מפחד אויב תצר חיי. יצרנהו כאישון עינו. תצרנו מן הדור הזו לעולם. ואצרה מצות אלהי. מן ינצרהו. תבונה תנצרך. מאיש חמסים תנצרני. ובריתך ינצרו. והנשאר והנצור. ונצורות ולא ידעתי. שית זונה ונצורת לב. معنى והנצור[47] المحفوظ من ان يوصل اليه (اى المحصور المحتصن فى الحصون والقلاع). ومثله בעיר נצורה كمدينة[48] محصورة محفوظة [محروسة] من ان يخرج منها او يدخل اليها واحد[49]. ومعنى ונצורות ולא ידעתם محفوظة محروسة من الادراك والوقوف عليها ممتنعة المعرفة *متبعّدة الاشراف[50] عليها. ومعنى שית זונה ונצורת לב فى هيئة زانية (بعيدة الجود) شديدة المكر كثيرة الخبث منيعة المرام محروسة من الخداع: وليس يبعد ان يكون النون فى והנצור ונצורת للانفعال من لغة כי תצר אל עיר. נצור עליה לוח ארז. נצר תאנה. אני יי נצרה לרגעים. לנוצרי בריתו. נצר לשונך מרע. נצרה על דל שפתי قد بيّنّا فى المستلحق علّة اشتداد هذه الصاد وبرهنّا[51] على ذلك فى المقالة الثانية من كتاب التشوير واندرجت[52] لنا فى ذلك علوم عالية فليلتمس من هناك: والمصدر נצור מצורה: ومن هذا المعنى ממגדל נוצרים. קראו נצרים בהר אפרים: وامّا נצרים באים (فهم) قوم منسوبون الى נבוכדנצר: ومعنى اخر נצר מטעי מעשה ידי. ונצר משרשיו יפרה. כנצר נתעב *اراد بقوله כנצר נתעב الغصن[53] الذى لا يصلح للغرس لرذالته فهو يطرح فشبّه المذكور بهذا القضيب كما شبّه ايضا بقوله לבוש הרוגים מטעני חרב الذى لا يصلح للّبس[54] لكن يطرح. يقول وكذلك انت لا تستحقّ ان تدفن فى قصرك كعادة الملوك على ما قال عنهم כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו بل نُبذت[55] منه ورميت عنه (كما قال) *ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב[56]. وهذا يدلّ على انّ ملوك مدى لما ظفروا ببابل نبشوا נבוכדנצר. ويؤيّد[57] ذلك قوله לא תחד אתם בקבורה. وهذا شبه ما قيل[58] عن غيره בעת ההיא נאם יי יוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו וג׳: ومعنى اخر ובנצורים ילינו. ונצורי ישראל يريد به الخرائب على معنى וחרבותיה אקומם. ويصلح ان يكون من هذا المعنى כעיר נצורה:

النون والصاد والتاء למה הציתו עבדיך. הנני מצית בך אש. قد ذكرنا هذه الالفاظ فى كتاب المستلحق فى باب צית ولخّصنا فيه ما حضرنا فليلتمس من هناك. وذكرناها ايضا فى حرف الياء من هذا الكتاب. والانفعال ונצתה חמתי: ومن هذا الاصل فى معنى اخر עריו נצתה. נצתה כמדבר[59] على زنة נשמרו. נשמרה الّا (انّ) هذه التاء مبدلة من الهاء[60] الذى هو لام (فى) עריך תצינה لكنّهم اجروه مجرى الحرف الاصلى. وقد ذكرنا هذا فى باب נצה من كتاب المستلحق:

النون والقاف المضاعف בנקיק הסלע. ומנקיקי[61] הסלעים:

النون والقاف والباء ובא בכפו ונקבה. נקבת במטיו. ינקב אף. יקב חר בדלתו. אל צרור נקוב منقوب. *ומקבות והגרזן مرازب[62]. ואל מקבת בור נקרתם على مثال מפלת האריה والمراد به المكان وترجمته والى منقب جُبّ نحتّم[63] منه[64]. ومن هذا الاصل اشتقّ זכר ונקבה: ومعنى اخر פי יי יקבנו. נקובה ראשית הגוים. נקבה שברך. والانفعال אשר נקבו בשמות اصله ננקבו. والمعنى عندى فى هذه الالفاظ الشرح والتبيين والتسمية. وهذا شبه ما تقول العرب نقبت باسمه [اذا سمّيته من بينهم]: ومعنى اخر [ايضا] ונקב שם יי. ויקב בן האשה. יקבוהו עמים. יקבוהו

[45] R. g. خلاص وتخلّص. [46] O. والاختلاص. [47] R. נצור. [48] R. مدينة. [49] R. احد. [50] R. متعذّرة الوقوف. [51] O. ובהננא. [52] O. واندرج. [53] O. اى. [54] O. ללאלבס. [55] R. جررت. [56] In R. after בביתו l. 4. [57] O. ويأيّد. [58] R. قال. [59] R. g. الكل خواء وخلاء. [60] O. هاء. [61] R. g. نقوب وحفر. [62] R. מראזב̄ and all three words with lines above. [63] R. נחתתם; O. נחתת. [64] R. g. ومعنى اخر ומקבות והגרזן مرازب (MS. מראזב̄) وهى الآلة التى يقطع بها الحجر وقريبة الى المعنى الاول.

אוררי יום معنى لجميع السبّ والذمّ والقذف: والاقرب
عندى فى ואקב נוהו ان يكون من هذا الاصل اى صادفته
كذلك ووجدته[64] هكذا اى (صادفته) ملعونا مذموما:

النون والقاف والدال ומישע מלך מואב היה נקד
5 اى نقّادا[65] بفتح النون وتشديد القاف اى صاحب غنم.
وتقول العرب للراعى[66] النَقَد[67] بفتح النون والقاف. وقال
(فيه) الתרגום הוה מרי[68] ניתי. ومثله אשר היה[69] בנקדים.
ومنها (قال) כי בקר אנכי [من اصحاب الاغنام ولذلك
وصف نفسه بقوله כי בקר אנכי ובלס שקמים] اى صاحب
10 بقر. עקודים נקודים منقطة وذلك[70] ضرب من شيات
الغنم. واخلق بهذه الشيات ان تكون *سودا لقول[71]
الמשנה וכל השחורין[72] משינקידו. *ومن هيئتها[73] وشكلها[74]
قيل [لشذر] الفضّة او الذهب وهى قطعها[75] נקדות הכסף
تشبيها لها بهذه الشيات. وتنقيط الكتاب يسمّى فى
15 كلام الاوائل נקוד: (יבש היה נקודים.) *עשרה לחם ונקודים
كعك لقول الاوائل فى الמשנה ואם טמאים היו אותן החולין
יעלו[76] ויאכלו נקודין או קליות[77]. ومثله יבש היה נקודים
[لافراط اليبس عليه]: ויקד דוד. ויקדו וישתחוו كرّوا
وسجدوا. ادخلت هذه اللفظة هنا على الاصل الذى اصّلته
20 اولا وهو انّى[78] اذا وجدت اندغاما فى اول فعل ما ولم[79]
يكن عندى دليل على الحرف المندغم جعلته نونا لانّه
اكثر الحروف اندغاما: وجائز عندى فى ויקד ان يكون
ايضا مشبها لقول الاوائل בקדידת הרים [ובבליעת גיאות]
الذى معناه[80] بخفض الجبال [ووضعها اى بتقدير خفضها
25 ووضعها. فكان ויקד وانخفض واتّضع] وشدّة القاف [فيه]
للتعويض[81] من المثل الساقط لانّ[82] اصله [على هذا القياس]
ויקדד *كما انّ اصل[83] ויסב מעליהם ויסבב على ما [قد]
جوّزه [فيه] ابو زكرياء[84] وعلى ما ذكرته[85] فى المستلحق.
واصله ויקדד[86]. ויקדדו. وهو مذهبنا فى ויתמו ימי בכי
30 [اعنى انّ] اصله ויתממו. وفى ידמו כאבן [ايضا]. فهذا
الذى اختاره فى هذه الالفاظ من غير *ان ابطل مذهب[87]
ابى زكرياء فى ויתמו وفى ידמו כאבן (ايضا) بل اجوّزه
فيهما:

النون والقاف والهاء ונקיתי דמם לא נקיתי. אז
תנקה ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين. والمصدر[88]
لخفيف منه ואתה הוא נקה תנקה على زنة בנה בניתי.
وقد ذكرته فى كتاب التشوير[89]: وامّا ויסרתיך למשפט
5 ונקה לא אנקך فهو عندى فى معنى الاستئصال اى انّى
لا استأصلك ولا[90] انقّى العالم منك. ومثله ונקתה לארץ
תשב اى واستأصلهم[91] حتى تخلو البلاد منهم. ولقد
احسن الתרגום فى قوله ותרוקן ארעא ותחרוב[92]. وهذا
مجانس *لمذهب قول[93] الاوائل فى ובא השמש וטהר وذلك
10 قولهم מאי וטהר טהר יומא. الّا انّ ابا زكرياء خلّط هذا
فى كتابه تخليطا كعادته فى اكثر المعانى. وربما تركنا نحن
بعضها على حسب ما وقعت فى كتابه طلبا للتخفيف[94]
عن انفسنا واتّكالا على انتقاد ذوى الفهم لها وانتقارهم[95].
ومثله ايضا عندى כי כל הגונב מזה כמוה נקה [וכל
15 הנשבע מזה כמוה נקה] يقول اللعنة تحلّ بكل واحد من
هذين الصنفين فتمحقهما وتبيدهما ونظام الكلام כי
כל הגונב [נקה] וכל הנשבע נקה. وامّا قوله מזה כמוה
נקה [فانّه يريد به] انّ فى كل واحدة من الجهتين אלה
والضمير الذى فى כמוה راجع الى (הָאלה. و)وزن ונקתה
20 לארץ תשב ונפעלה وتفسيرها وتنصلم[96] اى وتنقطع من
اصلها. ووزن כמוה נקה נפעל وتفسيره انصلم اى انقطع
من اصله ولولا اخراج الاوائل [رضى الله عنهم] ונקה לא
ינקה من هذا المعنى لقد كان سائغا دخوله فيه على
معنى انه يغفر الذنب[97] ولا يستأصل استئصالا: ואת
25 המנקיות ומנקיותיו ملاعق:

النون والقاف والطاء נקטה נפשי قد وضعناه[98] فى
المستلحق فى غير هذا الموضع *وسنضعه ايضا[99] فى هذا
الديوان فى[1] ذلك الموضع [نفسه] لاحتماله ذلك[2]:

النون والقاف والميم נקם יי לצריו. נקם נקמת בני
30 ישראל. (לא תקם.) עד יקם גוי. ונקמני יי ממך. واجبه
ונקם לי فاختصرت اللفظة فصاحة كما قيل שפטני יי
بمعنى שפוט לי. والانفعال ונקמתי מאיבי(. כי אם נקמתי

[64] O. وجدته. [65] O. נאקדא. [66] So both MSS.; the Heb. transl. has רועה קטני הצאן. [67] O. נקאד. [68] O. מרא. [69] R. continues מתקוע. [70] O. ולדלך. [71] O. سودة كقول. [72] R. השחורים. [73] A blank space in O. [74] R. اشكلها. [75] O. قطعان. [76] O. עשה לחם נקודים كعك من قول الاوائل. [77] O. אנקלאות. [78] O. انه. [79] O. لم. [80] R. تفسيره. [81] O. عوض. [82] O. فى ויקד الذى. [83] O. مثل. [84] O. continues فكان ויקד وانخفض واتّضع l. 25. [85] O. ذكرنا نحن. [86] O. ויקדו. [87] O. ابطال كلام. [88] O. ومصدر. [89] R. g. ابراء وتبرّى. [90] R. لا. [91] O. استأصلهم. [92] O. החרוב. [93] O. لقول. [94] R. للخفيف. [95] R. ואן קאלוא. [96] R. ותנצלם. [97] R. الذنوب. [98] O. وضعنا. [99] O. وساوضعه. [1] R. continues غير. [2] This root is in R. on the marg.; R. g. قنوط وهو ضجر.

בכם. ויאשמו אשום ונקמו בהם. והנקם לי מאויבי.) וינקמו נקם בשאט בנפש. (ואנקמה מאויבי. הנקמו בה. والثقيل) ונקמתי דמי עבדי הנביאים انما لم اجعله انفعالا لانّه مثل כי דם עבדיו יקום. אל נקמות יי אל נקמות הופיע الّا انّ יקום خفيف. ومثله[3] ונקמתי את נקמתם. والافتعال מפני אויב ומתנקם. לא תתנקם נפשי. وما لم يسمّ فاعله على بنية הפעיל יקם קין[4]:

النون والقاف والفاء כנקף זית قاطع وقالع يعنى[5] قطاعة[6] (من شجرة وقلاعة منها). [والثقيل] ונקף סבכי היער (وهو ويقطع وترجمته و)تأشّب الشجر بالحديد يعنى لكثرة[7] التفافه. *ومثله كثير فى[8] كلام الاوائل [ת״ר מפסני אילנות מפסגי גפנים מנקפי הגאי.. وايضا] המנקף בראש הזית. ومثله ואחר עורי נקפו זאת يشير بقوله (זאת) الى العظم المذكور [فى هذا] اعنى (بقوله בעורי וב)בשרי דבקה עצמי *يعنى انهم قد اصطلموه بألسنتهم[9]. وفى كلام العرب نقفت راسه [عن دماغه] اى كسرته. وهذا القول مجانس لقول البارئ [تعالى] ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פצחו. وقد استعير *هذه اللفظة للذباحة[10] لانّه [ايضا] قطع وذلك فى قول الله חגים ינקפו ويريد بقوله חגים الحملان[11] كما قيل אסרו חג בעבתים يريد حمل العيد. وترجوم הערופה בנחל. דנקיפא בנחלא. [وترجوم וערפתו. ותקפיה]. وكذلك ערף כלב. מנקף כלבא[12]. ومن ذلك قيل ותחת חגורה נקפה اى جرحة[13]. وفى كلامهم אין אדם נקף באצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה שנ׳ מיי מצעדי גבר כוננו ונ׳[14] يقول ما يجرح احد فى اصبعه الّا بقدر: (ومعنى اخر) ומצודה עלי הקיף ادار[15] علىّ واحدق (بى). כי הקיפו ימי המשתה لمّا رجعت الدورة[16] على باديها. هذان غير متعدّيين. والمتعدّى הקיפוני כארי (المعنى داروا حولى. ومثله לא תקיפו פאת ראשכם لا تديروها حلقا). ومنه הקף את העיר. (מקיפים את הים.) ויקיפו את העיר داروا حولها: واعلمّ ان لما كان תקופת השנה[17]. לתקופת הימים. ותקופתו על קצותם فى معنى הקיפו ימי המשתה (وكانت هذه

الالفاظ معتلّة العين لم يبعد عندى ان اجوّز كون כי הקיפו ימי המשתה) وسائر اصحابه معتلّة الفاءات مقلوبة من תקופת השנה. לתקופת[18] على زنة הציבו משחית فليعتقد جواز هذا ايضا فيها. وجائز عندى فيها[19] كونها معتلّة العينات على المذهب الذى ذكرته فى المستلحق فى הסיתוך ויכלו לך. מסית אתך בנו. כל מכבדיה הזילוה فالقياس[20] مجوّز لذلك اجمع:

النون والقاف والراء בנקור לכם כל עין ימין. יקרוה ערבי נחל. בנקרת הצור. בנקרת הצורים. والثقيل לילה עצמי נקר מעלי وهو غير متعدّ والفاعل به עצמי وان كان فعلها فعلا مفردا[21]. ومستقبله[22] قوله העיני האנשים ההם תנקר ومعناه هل نعمى عن رشدنا وهل يخفى علينا الحقّ والصواب. والمتعدّى וינקרו את עיניו. وما لم يسمّ فاعله ואל מקבת צור נקרתם. *والنقر هو[23] الحفر والقطع والنقرة حفرة فى الارض:

النون والقاف والشين בפעל כפיו נוקש רשע (ترجمته) يُهلِك الطالح بضمّ الياء وكسر اللام *(اعنى الاهلاك) والفعل اعنى الهلاك[24] هو لله [تبارك و]تعالى المذكور[25] فى اول الפסוק حيث يقول נודע יי במשפט עשה ונ׳. ترجمته معلوم انّ الله عدلا يصنع وانّه يهلك الطالح بثمرة فعله وصنعة[26] يديه الا تراه يقول משפט עשה. ثم بيّن ذلك המשפט (ما هو) بقوله בפועל כפיו נוקש רשע اى انه يجازيه بفعله وفى נוקש [רשע] ضمير عائد الى יי[27] المذكور. وليس يجوز ان يكون נוקש انفعالا للרשע مثل נוקשת[28] באמרי פיך لانّه لو كان [من] مثل هذا الاصل لكان على مثال נולד ונוסף[29] وما اشبههما من الانفعال المعتلّ الفاء: والانفعال من هذا الفعل الذى نحن فيه פן תנקש אחריהם من ان تتهالك وراء مذهبهم: والثقيل וינקשו מבקשי נפשי تفسيره واهلكونى والوجه فى القاف التشديد [لانّه] مثل ינקש נושה فخفّف كما خفّف [ايضا] יבקשו למלך. وترجمة ונקש נושה يهلك[30] الغريم جميع ماله: والافتعال מתנקש בנפשי اى مستهلك نفسى[31] والباء زائدة *مثلها[32] فى לכו

---

[3] R. مثل. [4] R. g. الجميع نقمة وانتقام. [5] R. اى. [6] Both MSS. קאטעה. [7] R. كثرة. [8] R. وفى. [9] R. לבשרי. [10] R. هذا اللفظ للذبح. [11] R. אלחג ולאן. [12] R. כלב; O. continues וערפתו ותקפיה. [13] R. جراح. [14] The Heb. transl. adds ואמר עוד ר׳ אלעזר נקוף מרצה כדם עולה ר״ל חבורה. [15] R. دار. [16] O. الدولة. [17] R. g. اى نهاية عند ע...הא جودتها. [18] R. واما הקיפו ימי המשתה. [19] R. ايضا. [20] R. بالقياس. [21] O. ماضيا. [22] Both MSS. have ומסתקבלא. [23] O. النقر وهو. [24] O. والفاعل اعنى الاهلاك. [25] R. continues פי אלאול. [26] R. وصنع. [27] O. الله. [28] R. g. قيل وهق وتعلّق. [29] O. נוסף. [30] R. يستهلك. [31] R. بنفسى. [32] O. مثل.

לחמו בלחמי. وجائز *ان لا[33] تكون زائدة *وان لا يكون[34] נפשי مفعولا به بل يكون מתנקש ذاتيا اى ان يكون الهلاك لاحقا بالمخاطب وتكون الترجمة مستهلك فى نفسى اى انك اذا سبّبت لى الموت فقد استهلكت فى نفسى اى فقد اهلكت نفسك[35] بموتى لانّك مطلوب مأخوذ عنّى: ومن هذا المعنى قيل فى الברيתא لمنقّى *الزروع من اشواكها[36] حتى يستهلكوها منها מנקשי זרעים: وامّا וארכבותיה דא לדא נקשן فليس من هذا المعنى [لكن معناها] (مضطربة) مصطكّة. ومثله كثير فى كلام الاوائل[37] המקיש בקרסולין ובארכבותיו [اى الذى تصطكّ ركبتاه]. وفى תלמוד ארץ ישראל אמר ר׳ לוי במוצאי שבת זימן לו הקב״ה לאדם הראשון שני רעפים[38] והקישן ויצא[39] האור מהן וברך עליה בורא מאורי האש. ومن هذا قيل (فى תרגום) ותתקע את היתד ברקתו. ונקשת ית סיכתא. وترגום משיקות אשה אל אחותה. נקשן [חד לחד] *وانما فسّرنا[40] هذه اللفظة السريانية وان [كان] لم يلزمنا ذلك احتياطا فلا[41] يجانس بينها وبين נוקש רשע واصحابها[42]:

النون والراء والدال נרד וכרכם. נרד נתן ריחו. כפרים עם נרדים قيل انه الورد[43]:

النون والشين المضاعف כי נשני[44] אלהים ذكر فى [كتاب] المثلين:

النون والشين والالف ולא נשא אותם הארץ. ונשאתם את אביכם. וישא את בניו ואת נשיו. וישאו בני ישראל. כאשר יוכלון שאת. בשאת אותו. רע שאתי עליך. כי עליך נשאתי חרפה. וגמליהם נשאים. נשאת חן بلين الالف. נשאת זהב וכסף بظهوره. נשאת בר ולחם ומזון. שאהו אל אמו. שאי בנך. לא תשא שמע שוא. משא בני קהת. תחת משאו. נשאותיכם עמוסות. משא לעיפה. לא חמור אחד מהם נשאתי حمّلت بتشديد الميم اى وقّرت. ومثله נשואותיכם עמוסות (وتفسيره حمولاتكم موقّرة اى انكم تحمّلون الضعفاء سخركم فيحملونها). ונשאתם את סכות מלככם وتحمّلتم طاعة سلطانكم. ולא תשא[45] עליו חטא. הנשואים מני רחם معنى الكلّ[46] حمل. ومنه שאוני ואנכי אדבר اى تحمّلوا ثقل كلامى وصعوبته (عليكم) اى *اصطبروا لى[47]: والانفعال منه ונשא כל אשר בביתך. ונשא בם את השלחן اصلهما וננשא (כל אשר בביתך): כל איש אשר נשאו לבו حمله على فعل ذلك الامر على مذهب אשר מלאו לבו. כי עץ נשא פריו حمل [ثمره]. ومثله לעשות ענף ולשאת פרי. وقد قلب هذا اللفظ فى ונשא ענף [ועשה פרי]: وفى هذا المعنى فعل ثقيل והשיאו אתם עון אשמה [فيحملونهم وزرا]. והשיאו כל ישראל [אל העיר ההיא חבלים] يحملونها حبالا اى يطرحون عليها حبالا ويجذبونها: ومن هذا المعنى מה משא יי. وقد شرحت هذا الفصل[48] كلّه فى المقالة الثانية من كتاب التشوير الّا انّى[49] ارى نقل ذلك القول هنا لما فيه من المنفعة ولانّى رأيت رئيسا جليلا قد حار فى تفسيره عن سواء القصد. فاقول انه لما كان لفظ משא مشتركا للحمل كما قيل משא לעיפה[50] وللنطق كما قيل[51] משא דבר יי وكان اهل زمان ירמיה عمّ قوما معضلين[52] ملحدين كما قال[53] عنهم כחשו ביי ויאמרו לא הוא كانوا[54] يطنزون بالنبى[55] ويسخرون منه[56] ويتهزّؤون به بقولهم מה משא وذلك (انهم) كانوا يرونه انهم [انما] يسالونه عن الوحى بقولهم מה משא [יי] لانّ (מה) משא יי هو كلامه ووحيه كما هو مشهور[57] من المستعمل معروف من اللغة وهم يضمرون[58] المعنى الثانى الذى هو *الحمل جحودا لله قدره[59] واستخفافا بالنبى. فلما علم الله عالم الخفيّات كلّها ذلك من سرّهم[60] كشفه لنبيه وامره ان يتواعدهم بأليم العقاب فقال וכי ישאלך העם הזה או הנביא או הכהן[61] לאמר מה משא יי ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי אתכם נאם יי يقول اذا سألك هاؤلاى[62] القوم بلفظ מה משא יי [ומה דבר יי] الذى[63] يضمرون من معناه غير ما يظهرون[64] فأجبهم على ظاهر لفظهم الذى هو الوحى وقل لهم انّ الله اوحى الى انه سيخذلكم ويترككم.

---

[33] R. الّا. [34] R. والّا تكون. [35] R. نفسى. [36] R. الزرع من اشواكه. [37] R. continues ومن هذا قيل فى الתרגום ותתקע את היתד ברקתו. ונקשת. (l. 14) وفى المשנה. [38] R. רעפין. [39] O. ויצאת. [40] R. وفسّرنا. [41] R. من ان.
[42] O. واصحابه. [43] R. g. وقيل ورس. [44] R. g. قيل النسيان. [45] R. תשאו. [46] R. الجميع. [47] R. اصبروا.
[48] O. المعنى. [49] R. continues נקול לך דלך אלקול הנא למא פיה ודלך אנהם כאנוא מעטלין פכאן יסכרוא (col. 457, l. 15 to l. 21) עשב בשדה وقد بيّنته فى التشوير الّا انّى. [50] R. ללשפה. [51] R. قال. [52] Both MSS. מעטלין. [53] R. قيل.
[54] O. כאן. [55] O. النبى. [56] R. به. [57] R. مشاهد. [58] R. יצמרו. [59] R. حمل جحودا للقدرة. [60] O. سخرهم.
[61] O. כהן. [62] R. هذا. [63] O. الذين. [64] O. يقولون.

ثم زادهم وعيدا بقوله והנביא והכהן והעם אשר יאמר
משא יי ופקדתי על האיש ההוא ועל ביתו وانما حجر
من قول[65] מה משא יי على اولائك القوم (الملحدين)
خاصّة الذين علم الله سرّهم فكشفه[66] لنبيه. ثم قال
כה תאמרו איש אל רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יי ומה
דבר יי صدّهم بهذا القول عن السؤال باللفظ المشترك
لعلمه بفسقهم وقبح ضميرهم واحالهم على لفظ لا اشتراك
فيه. ثم قال ناهيا لهم عن ذلك ايضا משא יי לא תזכרו
עוד ثم كشف العلّة (فى ذلك) فقال כי המשא יהיה
לאיש דברו והפכתם את דברי אלהים חיים يقول[67] لهم
*يا ايّها[68] الفسّاق انّ المשא انما هو نطق المرء
وكلامه فحرفتم التأويل وبدلتم كلام الله فلا تعودوا.
فعلى[69] ما يبدو[70] من تأويل[71] هاؤلآى الملحدين فى מה
משא [יי] ادخلته[72] فى جملة هذا المعنى تعالى الله علوا
كبيرا (وذلك انهم يسخرون بירמיה ويقولون מה משא
יי فقال لهم البارئ ונטשתי אתכם נאם יי ثم قال כה
תאמרו איש אל רעהו ואיש אל אחיו מה ענך יי ומה דבר
יי ומשא יי לא תזכרו עוד)[73]. *وكان حقّ[74] لام לאיש
דברו ان يكون קמוץ لانّه معرفة لكن من استعمال
العبرانيين تخفيف[75] مثل هذا كما قيل ויבא הלך
לאיש העשיר. לאיש. עשב בשדה وقد[76] بيّنته فى اللمع:
ومعنى اخر אליך נשאתי את עיני. וישא לט את עיניו.
שא נא עיניך. וישא יעקב רגליו. וישא את קולו בבכי[77].
ובשאת הכרובים את כנפיהם: والانفعال (منه) הנשא
שופט הארץ. ובהנשא החיות [מעל הארץ] ינשאו האופנים.
רם ונשא. הרמים והנשאים. ועל[78] כל גבעה נשאה.
ועל כל הגבעות[79] הנשאות. والاسم משאת כפי מנחת
[ערב]: والثقيل וכי נשא מלכותו. וינטלם וינשאם: والافتعال
וכארי יתנשא. وايضا ותנשא מלכותו اصله ותתנשא بدلالة
شدّة السين[80]. ומדוע תתנשאו. מתנשא לאמר معنى
الكل[81] رفع وارتفاع واستعلاء: *وامّا ואשא את חיי
ואתנה למלך فهو فى موضع ואקח. وفى معنى الرفع
والاستعلاء[82] قيل נשיא[83] אלהים אתה. ונשוא פנים. ונשאך
לבך. אל נשא היית להם: ومنه اشتقّ للسحاب נשיאים
ורוח: ومنه اشتقّ ايضا ישא יי פניו ومعناه التطلّع
والنظر اليه والالتفات له كما قيل ופניתי אליכם: ومنه
قيل ايضا הלא שאתו[84] תבעת אתכם. ומשאתו[85] לא
אוכל. وقد الانوا هذه الالف واسقطوها من الخطّ فى
משתו יגורו אלים يريد رفعته وجلالته. ومن هذا [المعنى
ايضا] قيل נשא אויל מרדך וג׳ يريد رفع درجته. ومثله
ישא פרעה את ראשך והשיבך: وجائز ان يكون منه
כל איש אשר נשאו לבו اى ترقّت[86] نفسه الى فعل
[مثل] هذه المكرمة كما قيل ונשאך לבך سمكت
نفسك وتعدّت بك طورك: وقريب من هذا וישא משלו.
ישאו כתף וכנור. ישאו מדבר ועריו. ונשאת תפלה. ومعنى
ذلك الاشارة بالقول [والاعلان] على معنى וישא את קולו
ויבך: ومن هذا [ايضا] اشتقّ נשא ידו במלך בדוד.
אשר נשאו ידם באדני המלך والمراد به الخلاف والنفاق
كما قيل ايضا فى هذا المعنى וירם יד במלך. וזה הדבר
אשר הרים יד במלך: ومنه [ايضا] اشتقّ ונשא אתכם
אליו ترجمته ويرفعكم الى نفسه اى ويقلعكم من
مواضعكم كما قيل למשאות אותה משרשיה اصله[87]
למנשאות فحذفت النون استخفافا *والواو والتاء[88] فيه
*مثلهما فى[89] להעלות. [ומן] התחברות [وفى איש מחזיונו
בהנבאתו] وفى *להשמעות אזנים[90]. وهو اعنى למשאות
مصدر متعدّ الى אותה والميم فيه مثلها فى غيره من
المصادر مثل את משכב הצהרים. למשכב זכר. ומקח
שחד. ולמסע את המחנות: ومن هذا المعنى כי נשא אשא
להם اى اقلعهم واستأصلهم[91] وكانّه قال כי נשא אשאם.
ومنه [ايضا] כמעט ישאני עשני معنى ذلك انه لمّا قال
כי לא ידעתי אכנה قال داعيا على نفسه ان كان[92] كاذبا
כמעט ישאני (עשני) اى والّا فعن قريب يستأصلنى

---

[65] O. יקול. [66] R. ثم كشفه. [67] R. قول. [68] R. يايّها. [69] O. פעלם. [70] R. אבדוא. [71] O. תאול.
[72] O. وادخلته. [73] The words added from O. (see col. 456, note 49) are not in the Heb. transl. [74] R. وحقّ.
[75] O. التخفيف. [76] R. continues אדכלת למעה מן מתל הדא פי כתאב אללמע. [77] R. ויבך. [78] O. על. [79] O. נבעות. [80] O. continues תתנשא מלכותו. [81] R. للجميع. [82] R. ومنه. The Heb. transl. ומענין הרמה והעלאה הנה תראה שאמר הרימותי ידי אל יי. וירם ימינו ושמאלו כמו שאמר וישא אהרן את ידיו. וענין משאת כפי הוא ענין הרימות (MS. הרימותי) כפי. וענין משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר הוא ענין תרומת משה כמו שאמר ממנו ומחצית השקל תרומת יי. וכמהו ומשאת תקחו ממנו וכאלו אמר ותרומת בר רומז אל מה שהיו נושאים הדלים מן השדה אשר המאכל מכללם וממנו נאמר נשיא אלהים. [83] R. g. شريف. [84] R. g. حملته. [85] R. g. من معنى אליך נשאתי. [86] R. ارتقت به (MS. אתרקת).
[87] R. اصلها. [88] Transposed in O. [89] O. مثل. [90] O. להשמינית. [91] R. ואצתאצלהם. [92] R. كنت.

صانعى (اى) اسئله (ان) يستأصلنى. כי נשאתני ותשליכני
اقلعتنى ورميت بى. ישא פרעה את ראשך מעליך يقعله
(ويجزه)[93] *فهذه المعانى كلّها متقاربة[94] مشتقّة من
الرفع [والاستعلاء][95]. ومعنى اخر חירם מלך צר נשא את
[המלך] שלמה. ונשאו את העם ואת בית האלהים. ינשאוהו
אנשי מקומו. אם נשאת נשא לנו. וישא משאת. ותרב
משאת בנימן ממשאת כלם. ארוחה ומשאת. ואת ראשית
משאותיכם كانّه قال ואת ראשית מנחותיכם ومعنى الكلّ
صلة وهديّة[96]: واعلم انّ فى אם נשאתי *ثلثة اوجه
من القياس[97] احدها وهو[98] احبّها [اليّ] ان يكون اسما
للهدية وتكون نونه زائدة كزيادة نون נסבה الى כי
היתה סבה وكزيادتها[99] فى ובתבואות רשע נעכרת التى
هى فصيحة ولا معنى لتوهّم الانفعال فى هذين الاسمين
ولا فى غيرهما[1] [مثلهما] مما قد ذكرته فى [باب]
التصريف من [كتاب] اللمع. ونون الاصل على هذا المذهب
مندغمة فى الشين. والوجه الثانى ان يكون ايضا اسما
للهدية وتكون[2] نونه فاء الفعل (منه) ويكون وزنه פְּעֻלַּת
على مثال את הקטר. והדבר אין בהם. ואגרת פתוחה
لانّ الاصل فى الفه التحرّك [اى נשאת] على زنة אגרת.
والوجه الثالث ان يكون مصدرا وان كان[3] مكسور الفاء
كما جاء بالكسر[4] ايضا כי נאין נאצת ودخلت التاء
عليه كما دخلت على בצדקתך אחיותך[5] (وفى) הלדת את
פרעה اللذين هما مصدران: ومعنى اخر ונשאתי לכל
המקום. נשאת עון עמך. גדול עוני מנשוא. אם תטיב
שאת. ולא תשא למקום. שא נא לפשע אמתך. נשא עון
ופשע ومعنى الجميع صفح وغفران: ومعنى اخر قريب
من هذا הנה נשאתי פניך. אולי ישא פני. ואשא
פניך. פני יהושפט (מלך יהודה) אני נושא. (משוא
פנים) معنى (ذلك) اسعاف[6] واطلاب وعناية: ومعنى
اخر [ايضا] ובנתיהם אל תשאו לבניכם. ואל[7] תשאו
מבנותיהם. وهذا [مستعمل] كثيرا فى المشنه (فى) مثل
قولهم בתולה נשאת ومعنى *الكلّ تزويج[8]. وليس ببعيد
ان يكون תשאו مكان תקחו على معنى קחו נשים كما

كان ואשא את היין ואתנה למלך مكان ואקח[9]: ومعنى
[اخر ايضا] אשר נשאתי את ידי. לא תשא את שם יי.
ישא ביום ההוא לאמר. כי אשא אל שמים *ومعنى ذلك[10]
يمين وقسم (وكانّه[11] ايضا) مشتقّ من معنى الرفع:
ومعنى اخر כי תשא את ראש. ואת ראשם לא תשא.
וישא את ראש שר המשקים. שא את ראש מלקוח. נשא
את ראש בני גרשון *معنى ذلك عدّ وعدد واحصاء[12]:
ومعنى اخر ויי נשא עליו את המשא הזה. משא מצרים.
משא דבר יי. המשא אשר חזה. משא אשר יסרתו אמו.
וכובד משאה. משאות שוא ומדוחים معنى ذلك خطاب
وكلام. وقد بيّن الله ذلك بقوله כי המשא יהיה לאיש
דברו [وقد شرحت ذلك وبيّنته قبيّلا عند ادخالى מה
משא יי فى معنى الحمل على تأويل الملحدين]: ومعنى
اخر וישאם דוד ואנשיו. והמשאת החלה לעלות מן העיר
עמוד עשן معنى ذلك احراق[13]. وفى المشنه באיזה[14] צד
היו[15] משיאין משואות. *وقيل فى[16] التلمود מאי משמע
דהאי משואות לישנא דיקידא הוא דכת' וישאם דוד
ואנשיו ומתרגמינן ואוקידינון דוד וגברוהי[17]: وامّا שאת
או ספחת ففسّر[18] فيه شامة *فعلى حسب هذا التفسير
لا علم لى باشتقاق هذه اللفظة فلنضعها من اجل
ذلك فى حرف الشين فى باب الشين والالف والتاء.
وما كان يبعد ان يكون من هذا الاصل ومن هذا
المعنى الآخر وكان تفسيره احتراقا او قرحا. وممّا يؤكّد
هذا عندى قوله[19] بعده או אדם כי יהיה בעורו מכות
אש. שאת המכוה היא فمعنى שאת המכוה *ومعنى
צרבת[20] המכוה واحد *كما ترى ومعلوم[21] انّ צרבת
احتراق[22] من قوله ועל שפתיו כאש צרבת *فهذا
ثبت[23]:

النون والشين والالف ايضا ונשא בו אלה.

משאת מאומה ادرج ابو زكرياء هتين اللفظتين فى
جملة לא נשיתי. ולא נשו בי من ذوات الهاء الّا انّه قال
والاصل فى משאת מאומה. מנשאת ولذلك كتب بالف.
وقوله فيه مقنع الّا انّه قد كان يجوز ان يكون من

[93] Marg. (ويجزّه) נ"א ויחזה. [94] O. وكلّها معانى. [95] R. g. هذه المعانى كلّها متقاربة. [96] O. והדאיה; R. ומהדאה corrected هدية ومهاداة. [97] O. נ' ונוה. [98] R. وهى. [99] R. وكزيادة نون. [1] O. غيرها. [2] R. ويكون. [3] O. يكون. [4] O. באלכסה. [5] R. continues الذى هو ايضا مصدر. [6] So R. and marg. O. with the addition נ"א; text in O. اعطاف. [7] O. ואם. [8] R. هذه الالفاظ التزويج. [9] R. ואקחה. [10] O. وذلك. [11] O. continues אכר. [12] O. عدد. [13] O. אלאחראק. [14] R. ביזה. [15] R. הוו. [16] O. وفى. [17] R. וגוברוהו. [18] Both MSS. فسّر. [19] O. وهو عندى حرق لقوله. [20] O. וצרבת. [21] O. بان معلوم. [22] O. حرق. [23] O. حرق.

ذوات الهاء وان كان بالف على عادتهم فى زيادة الف[24]
فى الخطّ كثيرا مثل زيادتهم لها فى ואוריד כאביר وغيره
مما قد ذكر فى המסורת. واما القول البرهانى على انّه
من ذوات الالف فهو جمعه الذى هو בעורבים משאות
اصله מנשאות على زنة ממלכות وعلى زنة מתנות بالادغام:
والثقيل לא ישיא[25] אויב בו. ישימות עלימו[26] ومعنى ذلك
الادانة والنساء *وترجمة ישיא מות עלימו يدينهم الموت
والمعنى انه[27] يرتهنهم بدينه فيموتون[28]. والمرهن عند
العرب المسلم للموت[29]: ومعنى اخر הנחש השיאני. השיאוך
יכלו לך אנשי שלומך. אל ישיא לכם חזקיהו. אל ישיאך
אלהיך. אל תשיאו נפשותיכם. אכן השא השאת الكلّ
*خدع وغرور[30]: ومعنى اخر (ايضا) הרימה פעמיך
למשואות. נצח הפלתם למשואות الاصل למנשואות على زنة
למהלומות. وقد قلبوا هذه الالف هاء فى להשות גלים
נצים المقروء بفتح الهاء وشدّة[31] الشين. وقد *بيّنت
ذلك[32] فى المستلحق ومعنى للجميع[33] الخلاء والخراب.
وتفسير הרימה פעמיך [למשואות] اللّهمّ اقبل بهتكك
*وكسرك على اعدائك من علو من اجل خراب الدهر
ومن اجل عظم ما جناه واساء العدوّ فى القدس. وان
شئت فقل من اجل خلاء الدهر. مذهبه فى قوله
הרימה פעמיך למשואות ومذهبه יודע כמביא למעלה בסבך
עץ קרדומות واحد لانّ الضرب كلّما اقبل من علو كان
اشدّ نكاية. وפעמיך هو مثل את הולם פעם[34]. נפעמתי
ולא אדבר. واللام فى למשואות بمعنى من اجل مثل
לנביאים נשבר לבי اى من اجلهم. وتقدير כל הרע אויב
בקדש. ולכל אשר הרע אויב בקדש اى ومن اجل[35] هذا
[ايضا]. ومعنى هذا الكلام اللّهمّ انتقمْ من اعدائك
الذين جعلوا قدسك خرائب الدهر واسئوا فيه اساءة[36]
عظيمة. ومن هذا المعنى (اشتقّ) תכסה שנאה במשאון
תגלה רעתו בקהל يقول من ستر عداوته وتربّص بصاحبه
فانّ الله يفضحه فى الملأ. ثم ضرب فى ذلك مثلا فقال
כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב: واما قوله
במשאון فمعناه كانّه قد ستر عداوته فى موضع خال لا[37]
يطلع عليها. واما ترجمة اللفظ فهو من تسترت عداوته
باضمار منه لها: ويصلح ان يكون من هذا الاصل فى
هذا المعنى השאת והשבר على ان يكون الوجه فيه
تحريك[38] الالف على مثال כאשר יוכלון שאת فاعلّ كما
اعلّ[39] משתו יגורו אלים الذى هو من הלא שאתו תבעת
אתכם:

النون والشين والباء נשבה בו. ישב רוחו. וישב
אתם אברם معنى ذلك الهبوب والنفخ. وقيل וישב אתם
وان كان معناه الطرد فكانّه نفخ فيها. وقد تقول
العرب نفخ القوم فى مدائنهم فطاروا اى طردوا منها
كما *تقول العبرانيون[40] ايضا אנשי לצון יפיחו קריה:

النون والشين والجيم או השיגה ידו. ולא השיגו
את ימי. פן ימהר והשיגנו[41]. (והשיגו כי ירבה הדרך.)
והשגתם [ואמרת אליהם]. וכי תשיג. אחרי הנדוד הזה
האשיגנו. כי השג תשיג. ואין משיג. וחרב איביך למשגת
معنى[42] للجميع ادراك وتبليغ. ومثله[43] ואין משיג ידו
אל פיו الذى تفسيره وليس *من يبلّغ[44] يده الى فيه[45]:
وقريب من هذا المعنى (وان كان مكتوبا بسين)
ותסג ולא תפלט *اى وتدرك اى وتعلق ولا تلد اى
تسقط[46] فان ولدت اسلمته للسيف[47]:

النون والشين والهاء נשיתי טובה. לא תנשני. כי
השה אלוה חכמה. [قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين.
وقد قلنا فى غير هذا الكتاب[48] انّ ולא תנשני بنية
الانفعال وهو متعدّ الى الضمير الذى فيه. ونحن نقول
الآن انه جائز حسن فيه ان يكون تقديره לא תנשה
ממני على مذهب בני יצאוני الذى تقديره יצאו ממני.
واما معناه على هذا التلخيص [فهو] لست[49] انساك.
والمعنى الاول اقوى الذى هو لا تنسانى بدلالة זכר
אלה יעקב: ومن هذا (المعنى) اشتقّ בארץ נשיה: وذكره

---

[24] R. الالف. [25] R. ישי. [26] R. continues ישיא מות עלימו. [27] MS. אנהם. [28] O. اى يرتهنهم الموت بدينه فيموتوا. [29] The Heb. transl. continues והשם ומשא כל יד. משא איש באחיו על משקל משא בני קהת כמו כל בעל משה ידו שם נ״כ מבעלי ההא ע״מ מטה ומשקה. [30] R. כצור ונרד. [31] R. وتشديد. [32] O. بيّنته. [33] R. ذلك. [34] O. على اعدائك وكسرك على اعدائك من اجل كلام الزور وهو פעמיך. ومثله את הולם פעם. ومذهبى فى قوله הרימה פעמיך ومذهبى فى ודע (so) כמביא . . . to نكاية col. 461. l. 23. The Heb. transl. runs like R. [35] O. واجب. [36] O. اساد. [37] R. ولا. [38] R. بتحريك. [39] R. افعل. [40] O. יקול אלעבראʼ. [41] R. והשיג. [42] R. ومعنى. [43] O. מתֹּ. [44] Transposed in O. [45] R. فمه. [46] R. ואשר תפלט לחרב אתן معنا وتعلقين ولا تلدين اى تسقطين. [47] R. الى السيف. [48] R. الباب. [49] Both MSS. ליסת.

ايضا فى [كتاب] حروف اللين לא נשיתי[49]. ולא נשו
בי: واعلم انّ قوله כל בעל משה ידו (هو) اسم الدين على
زنة מטה وليس بفاعل وتفسيره كل ذى دين[50] واستلحقنا
*فى المستلحق[51] להשות[52] גלים נצים (الذى بفتح الهاء
5 وتشديد الشين): גיד הנשה هو عرق النسا[53]:

النون والشين والكاف

אם נשך הנחש. ונשכו הנחש. אצוה את הנחש ונשכם נחש. [אם ישך נחש. ישכנו נחש]. כנחש ישך. הנשכים בשניהם. יהיה כל הנשוך. والثقيل ונשכו אתכם. וינשכו את העם[54]: ومعنى اخر مشتقّ[55] من
10 هذا לא תשיך לאחיך. נשך[56] כסף נשך אכל. כל דבר אשר ישך: לעשות לו נשכה[57] مثل לשכה والنون[58] مبتدلة من لام:

النون والشين واللام

ונשל גוים רבים מפניך. כי ישל אלוה נפשו اصله ינשל او ישל بالادغام[59] [فحذف]
15 النون استخفافا وجعل[60] مكانه ساكن لين كما قال ابو زكرياء فى צור ילדך תשי وكما[61] قلنا (نحن) فى ויזד יעקב [فلمّا غيّر عن كنهه غيّر[62] حركة الشين.] والامر של נעליך. والثقيل וינשל את היהודים. ومنه غير متعدّ مثل ונשל הברזל מן העץ. כי ישל[63] זיתך[64]:

النون والشين والميم

20 ואת כל הנשמה النسمة تقال[65] على الانسان وعلى غيره من الحيوان. (انّ) נשמת רוח חיים نسيم روح الحياة[66] (وهو نفس الروح بفتح الفاء) وهو مثل רוח كما قال[67] מנשמת אלוה יאבדו. الا تراه يقول ומרוח אפו[68] יכלו ונשמת שדי תבינם مثل ורוח [שדי]. وقيل
25 מנשמת אל יתן קרח مثل מרוח [אל]: ואת התנשמת فسّر فيه الشاهين وهو السذانق[69]: وله موضع اخر وهو והחמט והתנשמת فسّر فيه السامّ برص[70]:

النون والشين والفاء

וגם נשף בהם. נשפת ברוחך [هو] من معنى נשבה בו (والهبوب والنفخ): ויקומו בנשף.
5 על הרי נשף تفسيره الظلام والغبس[71]. وقد يقال *على الليل مثل ועין נואף שמרה נשף: יחשכו כוכבי נשפו. את נשף חשקי فسّر فيه سحرة يريد به آخر الليل القريب للصبح. وقد يكون لاختلاط الليل ضوء بالظلام[72] امّا فى اول الليل وامّا[73] فى آخره ويسمّى فى *اللسان العربى
10 العسعسة. امّا[74] كونه فى اول الليل *ففى قوله[75] ויכם דוד מהנשף ועד הערב اى من اول الليل الى عشى غدهم[76] (والدليل)[77] قوله למחרתם. *وامّا كونه لاخر الليل فمثل[78] אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נדדים עדי נשף ومعنى الكلّ عسعسة. وذلك انّ العسعسة فى
15 لسان العرب هى دقّة من الظلمة لاول الليل ولآخره لدقّة الظلمة فى هذين الوقتين. وهذا مذهب الاوائل رعّم لقولهم אמר רב אשי תרי נשפי הוו נשף ליליא אתא יממא נשף יממא אתא ליליא[79]: הינשוף فسّر فيه الباشق[80] (وهو طائر له مقدار كبير):

النون والشين والقاف

20 ונשקה לו. שפתים ישק. ישקני מנשיקות פיהו. וישקו את רעהו. אשקה נא לאבי ולאמי. בזקן עמשא לנשק לו. والثقيل וינשק[81] לכל אחיו. לנשק לבני: ومعنى اخر قريب من هذا צדק ושלום נשקו اى تلاقيا *وذلك انّ[82] القبل انما (يكون) بتلاقى شفاه[83]
25 [المتقابلين]. ومن هذا المعنى ותשק ידי לפי اى دنت[84]

---

[49] R. g. ورأيت من هذا المعنى ונשיתי אתכם נשוא اى اطالبكم مطالبة الغريم صاحب الدين. وجائز ان يكون من المعنى الاول اى واهملكم فى العقاب.
[50] The Heb. transl. continues וכבר אמרו כי ונשיתי אתכם נשה מן הענין הזה כלו׳ אני אבקש אתכם בעונכם בקיבת החוב. ואפשר שיהיה מן הענין הראשון ע״ד הרחבה והעברה והטעם אני אפקירכם ואסתיר פני מכם כמו שאמר אח״ז זה ונטשתי אתכם את העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני. והוספנו . . . גיד הנשה ואין אומרין הערב גיד הנשה כאשר אמרו העברים רק הנשה בלבד.
[51] R. نحن.
[52] R. g. خلاء وخراب.
[53] The glossator in R. has an א above.
[54] R. g. (MS. ולדג) الجميع لسع ولدغ.
[55] O. اشتقّ.
[56] R. g. عينة وربا وغسوة.
[57] R. g. قبل مقصورة.
[58] O. النون.
[59] O. بادغام.
[60] O. وحدث.
[61] R. كما.
[62] MS. נירה.
[63] R. g. ينتثر.
[64] R. g. الجميع سلّ وقرض وفنا وقلع.
[65] O. يقال.
[66] R. الحيوة.
[67] R. قيل.
[68] O. אפי.
[69] R. אלשרנאק; O. אלשדאנך; the Heb. transl. פי׳ בו בע׳ שאהן והוא נ״ב בע׳ סודאניק.
[70] O. סאסאברס.
[71] O. ואלגביש.
[72] O. عن الليل.
[73] R. امّا.
[74] O. لسان العرب عسعسة انما.
[75] O. مثل.
[76] O. غده.
[77] The Heb. transl. והראיה על שהנשף הזה הוא התחלת הלילה לא אחריתו אמר למחרתם.
[78] MS. مثل.
[79] R. وهو ايضا مذهب الاوائل رضى الله عنهم فى النشف الذى ترجمناه العسعسة لقولهم אמר ר׳ אשי . . . אתא ליליא. فנשף ליליא هو العسعسة التى تكون فى آخر الليل ويتلوها النهار وנשף יממא هو العسعسة التى تكون فى اول الليل. The Heb. transl. agrees more with O. than with R.
[80] The Heb. transl. פי׳ בו בערבי באשיק. ואפשר שיהיה העוף הידוע בערבי נאשף והוא עוף שיש לו פה ארוך.
[81] R. g. تقبيل وقبل.
[82] O. وكذلك.
[83] Both MSS. אלשפאת.
[84] Not distinct in O.; it is בנאת or דנאת.

מנה ולازמתה. ومنه ايضا נשקו בר التزموا البرّ. ويصلح [ايضا] ان يكون من هذا المعنى ישק כל עמי اى انهم يلتزمون امرك ونهيك وهو فعل خفيف[84] على زنة וידר יעקב. ومنه ايضا وهو ثقيل اخر משיקות אשה אל אחותה مصفّقة وذلك (يكون) بمقابلة بعضها بعضا: ومعنى اخر (ايضا) ועיר מבצר והנשק السلاح[85]. נשקי רומי קשת سالحون اى ذوو سلاح [.وجائز ان يكون من هذا المعنى ועל פיך ישק כל עמי [اى][86] عن امرك يتسلّحون [اى][86] يغزون العدوّ]. סכות לראשי ביום נשק يريد فى يوم حرب [سمّى بذلك][86] لتصرّف السلاح فيه كما قيل על הרי נשף لغشى الظلمة لها ليلا:

النون والشين والقاف ايضا ואש נשקה ביעקב وزنه נפעלה [واصله ננשקה] فادغم الفاء فى العين [.والثقيل ובערו[87] והשיקו[88]. אף ישיק ואפה לחם:

النون والشين والراء את הנשר[89] والجمع[90] יעלו אבר כנשרים[91] معروف:

النون والشين والتاء נשתה גבורתם. בצמא נשתה. شدّة[92] التاء من اجل الوقف [وكثيرا ما يشدّدون فى الوقف. والانفعال] ונשתו מים מהים اصله וננשתו. ومعنى هذه اللغة بطلان الشىء وذهابه:

النون والتاء والباء יפלס נתיב. נתיב לא ידעו. עיט בנתיבות לא ידעו. ללכת נתיבות. מנע רגלך מנתיבתם. הדריכני בנתיב מצותיך. يقال (נתיב على الطريق بالاطلاق كما ترى. ويقال على) المنهاج وهو الطريق الواضح يبيّن[93] ذلك قولهم ודרך נתיבה[94] אל מות يريد الطريق النهج:

النون والتاء والحاء ונתח אותו לנתחיו. וינתחה[95] לעצמיה. לשנים עשר נתחים. תנתח לנתחיו. אסף נתחיה אליה. כל נתח טוב[96]:

النون والتاء والكاف ותתך עלינו اصله ותנתך [فادغم النون فى التاء]. ויתכו כמים שאגותי. תתך חמתי עליכם. والانفعال לא נתך[97] ארצה. נתך[98] מים עליהם اصله ננתך. ومثله כאשר נתך אפי וחמתי. ונתכתם[99] בתוכה [.אשר היא נתכה בנו منفعلة. הנה אפי וחמתי נתכת]. والمصدر من هذا الانفعال כהתוך כסף على ما ذكرت فى باب التصريف من [كتاب] اللمع. وجائز ان يكون (من بنية) נפעול مثل נשאול נשאל דוד מעמדי وعلى ما ذكرته (فى هذا الكتاب فى باب النون والدال والفاء من هذه المقالة التى نحن فيه): والثقيل והתכתי[1] אתכם. התיכו עבדיך. ויתיכו את הכסף. הלא כחלב תתיכני. والمصدر الكامل להנתיך ولو اندغم[2] لكان להתיך على زنة להגיד: وما لم يسمّ فاعله כן תתכו בתוכה اصله תהתכו وعلى الكمال תהנתכו. ومعانى هذه الالفاظ الانصباب وافراغ وتفريغ:

النون والتاء والنون נתן[3] אברהם מתנות. כי יתן איש אל רעהו. ויתן[4] את ישראל. נתנה[5] ראש. قد ذكرنا فى (كتاب) اللمع شذوذ יתן عن[6] القياس. وذكرنا هناك شذوذ ואנחנו נתן לך عن الاطراد *ومجيّه على القياس[7] הנה[8] נתתי לכם. ונתנו את בנותינו نون[9] الاصل التى [هى] لام الفعل *اندغمت فى نون المتكلّمين واصله ונתננו مثل הליועץ[10] למלך נתנוך (اصله נתננוך) بالادغام. מהר ומתן[11]. תרומות מתנם. מתנה נתונים. כמתנת ידו. ואתנה לך מתת[12] اصله מתנת[13] على زنة [מקבת.] ותשם את המקבת בידה *فحذف النون الذى هو اللام الذى بازاء باء המקבת[14]. والمصدر ונתון[15] אותו. ונתון[16] את אלהיהם. נתן[17] זרע. אשר יי אלהיך נתן[18] לך. נתונים נתונים המה. תן לי הנפש. תנה את נשי ואת ילדי. תנו[19] את ארון הקדש. وقد بيّنت [فى كتاب] المستلحق كيف الوجه والاصل فى לתת לך وفى ביום תת יי وفى לתתן[20] שם את ארון بكلام طويل مفيد *يمنعنا من اعادته[21] طلب الايجاز ووقع ذكر ذلك هناك فى باب קבב: والانفعال כבוד הלבנון

---

[84] Corrected in R. ثقيل. [85] R. continues نשקי קשת l. 7 to العدوّ. סכות לראשי ביום נשק يوم حرب السلاحين اى l. 9, with which word the root finishes. The present text is arranged according to the Heb. transl. [86] Supplied from the Heb. transl. [87] R. נבערו. [88] R. g. وقيد واشعال (so). [89] R. g. نسر. [90] O. والثقيل. [91] R. g. نسور. [92] O. شدّت. [93] O. ובין. [94] R. continues على الطريق بالاطلاق كما ترى ويقال على المنهاج ודרך נתיבה אלמות يريد الطريق النهج. [95] R. וינתח אתה. [96] R. g. عضو واعضاء. [97] R. g. ينحلّ. [98] R. g. انصبّ. [99] R. g. وتنسبكون. [1] R. g. واسبك. [2] R. ادغم. [3] R. g. عطاء واعطاء. [4] R. g. تسليم. [5] R. g. ولاية. [6] R. على. [7] R. منه לפחת עליו ולהנתיך على زنة להשליך. [8] O. אנה. [9] R. ען. [10] R. ادغمت فى النون المتكلّم ومثله יועץ. [11] R. g. عطاء. [12] R. g. واوهبك وهبة وعطية (so). [13] R. מנתנת. [14] R. المحذوف ايضا. [15] R. g. وجعله وولّاه. [16] R. g. وجعلوا والقوا. [17] R. g. قيام. [18] R. g. عطاء. [19] R. g. استروا. [20] R. g. ايداع. [21] R. ومنعنا هنا.

נתן לה[22] فتح [لانّه ماض]. ومثله فى الماضى וגם ביד
המלך בבל נתן[23] الّا انّه قمص لكونه فى زقف. כי חקך
וחק בניך נתנו. והיא לא נתנה[24] לו. ונתתם ביד אויב.
תבן אין נתן منفعل. ותבן לא ינתן לכם. وقد بيّنّا فى
5 [كتاب] المستلحق والتشوير انّ וכי יתן מים ויתן (ויתש)
ויגר وكل ما كان على هذه الصيغة مأخوذ من بنية
التفعيل التى[25] على הפעיל[26] كان הפעיל (موجودا) منها
او لم *يكن موجودا[27] ببراهين واضحة [بيّنة] فليلتمس
[ذلك] من هناك[28] لا سيّما من المقالة (الثانية) والثالثة
10 من [كتاب] التشوير. فانّا[29] قد لخّصنا هنالك[30] *فى هذا
قانونا كبيرا[31] من قوانين اللغة: ومن هذه الالفاظ [التى
عددناها منها] ما هو اعطاء ومنها ما هو اسلام[32]
ومنها ما هو زواج[33] ومنها ما هو القاء فى النار ومنها
ما هو هبة[34] ومنها ما هو ايداع وانزال[35] فى مكان[36]
15 ما مثل לתתן שם את ארון האלהים ومنها ستر[37] وخبأ
مثل قول יאשיהו תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה
שלמה والارון لم يزل مجعولا (هناك فيحتاج ان يقول
لهم [اجعلوه هنا][38] وانما معناه استروه). ومما يقرب
من معنى الايداع والجعل [قوله] האשה אשר נתת עמדי
20 التى جعلتها [عندى او] معى. ومنها ما هو تقديم
وتولية مثل נתנה ראש: ונתון אתו על כל ארץ מצרים:
ויהי בלדתה ויתן יד ومدّ يده. ومثله[39] יש ויש תנה את
ידיך مُدّ يده[40]. וגם כל בני המלך נתנו יד. והנה נתן ידו.
וכל אלה עשה [לא ימלט] מצרים נתנו יד الّا انّ معنى
25 هذه الالفاظ المبايعة والانقياد وذلك يكون باعطاء[41] اليد.
وفى كلام العرب اعطيت فلانا يدى بالبيعة *وغيرها
واعطيته صفقة يدى ويمينى[42]. הריעו עליה סביב נתנה
יד انقادت [وخضعت]. وقد قيل فى [حقّ] البارئ *عزّ
وجلّ[43] תנו יד ליי اى انقادوا له بالتوبة (وبايعوه)
30 وعاهدوه عليها. ונתן אתם על ראש השעיר ويتلوها كما
قيل וישם[44] לפניהם את כל הדברים האלה [اى وتلاه
عليهم]. ונתתים והרביתי אתם وانميهم واكثرهم. ולקחתי

אני מצמרת הארז הרמה ונתתי واغرس كما قيل ושתלתי
אני. שאו זמרה ותנו תף اشيروا بالتمجيد واضربوا دفّا:

النون والتاء والسين נתסו[45] נתיבותי هو مثل נתצו
بالصاد:

5 النون والتاء والصاد כי נתיץ[46] את מזבח הבעל.
יתיץ בחרבותיו. כי את מזבחתם תתצון[47]. יתצני סביב ואלך.
יתצך לנצח. לנתש ולנתיץ. נתץ יי. הנתוצים אל הסוללות:
والانفعال והצורים נתצו ממנו اصله ננתצו: والثقيل[48] אשר
נתץ יחזקיהו. ונתצו חמותיך[49]. ונתצתם את מזבחתם.
10 וינתצו את הבמות: وما لم يسمّ فاعله נתץ מזבח הבעל:
وامّا תנור וכרים יתץ فقد برهنّا فى المستلحق وفى
[كتاب] التشوير امتناع كونه وكون كل ما *هو مثله[50]
من غير بنية הפעיל:

النون والتاء والقاف[51] [כי משם] אתקנך وزنه
15 אפעלנך *واصله אנתקנך على مذهب יצרנו כאישון עינו
فالنون[52] الذى هى فاء الفعل من אנתקנך مدغم فى التاء
كاندغام نون נצר فى יצרנהו[53]. ונתוק וכרות: والانفعال
ולא נתק שרוך נעליו اصله ננתק. [ومثله נתקו כפות
רגלי הכהנים. ורעים לא נתקו. לא במהרה ינתק. כאשר
20 ינתק פתיל הנערת]: والثقيل זמותי נתקו. נתקו מוסרות.
וינתק את היתרים. הלא את שרשיה ינתק. ומוסרותיך
אנתק. וכל מוטה תנתקו: وثقيل اخر [ايضا] עד התיקנו
אתם. התיקם כצאן לטבחה: وما لم يسمّ فاعله من
هذه البنية הנתקו מן העיר المعنى العامّ لهذه الالفاظ
25 هو الانفصال[54] والاقتلاع والاجتذاب والاخراج وازالة الشئ
عن موضعه. [وقد يكون بعضها بمعنى القطع لكنّه
غير خارج عن ازالة الشئ عن موضعه] لانّ تفرّق
الاتّصال هو ايضا زوال الشئ عن موضعه. وامّا ונתוק
וכרות فقد فسّر فيه بعض الرؤساء انه المقطوع
30 القضيب من اصله[55] وقال فى וכרות انه المقطوع بعض

---

[22] O. לך. [23] R. g. تسليم. [24] R. g. زواج. [25] O. الذى. [26] O. مفعول. [27] R. يكون منها. [28] R. هنالك.
[29] R. فانّه. [30] R. هناك. [31] Transposed in R. [32] R. تسليم. [33] O. ازواج. [34] O. הבאת. [35] O. ואנסאל.
[36] R. continues ופי אלמקאלה אלב׳ ואלתאלתה מן אלתשויר ומן הדה אללגה מא הו אידאע ואנזאל פי מכאן. [37] R. כתרה; O. סתרא. [38] Supplied from the Heb. transl. [39] R. ومن هذا المعنى. [40] So both MSS.; R. repeats ויתן יד ومدّ يده.
[41] R. بعطاء. [42] O. وخضعت. [43] R. تبارك وتعالى. [44] R. by the glossator ויתן. [45] R. g. شعّثوا. [46] R. g. نقض.
[47] R. g. تنقضون. [48] In O. before اصله. [49] O. רמותיך. [50] R. على زنته. [51] The Heb. transl. begins ננוסה ונתקנוהו דגשות הקוף לביאור להשמר שלא תתדמה בכף כמו שזכרנו בספר התוספות ומש׳ פעלנוהו כמו אכלנוהו. אתנקך...
[52] MS. כאלנון. [53] O. فادغم فاء كادغام נוצר חסר وفى יצרנהו כאישון עינו. [54] O. الانفصال. [55] R. الاصل.

قضيبه. وفسّر فيه *بعض المفسّرين[56] انه المنصل
المخرج[57] مجانسا لقوله כי משם אתקנך. הנתקו מן העיר:
والنتق عند العرب جذب الشىء ونفضه بمرّة. ومذهب
الתרגום فى ונתוק هو الانصال والاخراج كقوله[58] ודשלוף
(ודגזיר): وامّا ושדיך תנתקי فاليق[59] التراجم فيه تخدشين
وليس بخارج فى الجنس عن هذه الالفاظ كلّها: وقد
اشتقّوا من هذا المعنى אתיק אל פני אתיק اى فصيل
بازاء فصيل[60] لانّ[61] الشىء المنفصل من الشىء فهو
مجتذب ومقتطع[62] ومخرج منه واصله אנתיק على زنة
בתי אכזיב: נתק הוא فسّر فيه كلف[63]:

النون والتاء والراء

ויתר ממקומו اصله וינתר[64]
مثل ידר الذى اصله ינדר ومعناه الوثوب والزوال عن
موضعه: والثقيل فى هذا الاصل[65] ראה ויתר גוים اى
اجلاهم وازالهم عن مواضعهم وقلبهم كما قيل הפוך
רשעים ואינם: ومن هذا المعنى לנתר בהם[66] اى ليبعثر
بهما التراب اى ليقلبه ويزيله عن موضعه: ومعنى اخر
שלח מלך ויתירהו. מתיר אסורים. התר אגדות מוטה
معناها[67] الحلّ. وهذا المعنى قريب الاشتقاق من الاول
لانّ الحلّ (ايضا) ازالة الشىء[68] عن موضعه: כי אם תכבסי
בנתר هو الشبّ فى راى[69] بعض הגאונים وفى راى[69] بعضهم
النطرون وفى راى[69] بعضهم الطفل:

النون والتاء والشين

ונתש את ישראל. ונתשתי
אשריך[70]. ואת בית יהודה אתוש מתוכם. ויתשם יי מעל
אדמתם. ונטעתי אתכם ולא אתוש. נתוש ואבד. לנתוש
ולנתוץ. אני נותש. הנני נותשם מעל אדמתם: والانفعال
לא ינתש ולא יהרס. תנתש מלכותו. אם ינתשו מים זרים
קרים: وما لم يسمّ فاعله من הפעיל ותתש בחמה לארץ.
معنى هذه اللغة القلع. والنتش عند العرب [ايضا]
هو القلع والنتف:

[وفى هذا الحرف كلمة خماسية وهى]

وكتب הנשתון على زنة ארגון وفى السريانى נשתונא[71]
די שלחתון עלינא:

❖ تمّ حرف النون بحمد الله ❖

---

[56] R. بعضهم. [57] O. المخروج. [58] R. قوله. [59] R. فاقرب. [60] R. g. فى البنية هو. [61] O. ان. [62] O. مقتطع. [63] R. الكلف. [64] R. ינתר. [65] R. المعنى. [66] R. בהן. [67] O. معناهما. [68] R. شىء. [69] O. ردّ. [70] The two instances are transposed in R. [71] R. g. رسالة ونسخة.

۞ المقالة الخامسة عشرة من كتاب الاصول فى حرف السين ۞

السين المضاعف יאכלם סס هو *الساس والسوس[1]:

السين والالف والهاء סאה סלת. וסאתים שערים [الסאה] هو المكيال[2] [وزن ما] يحمل من الرطب الفين واربع مائة درهم (كيلا) ومن اليابس الفا واربع مائة: وامّا בסאסאה فاحسبها סאה [סאה] متكرّرة[3] والمعنى [فيه] انه بالكيل الذى *تكيل به يكال[4] لك اى انك تقارض بفعلك وتجازى بعملك [وهذا اشبه ما تقول الاوائل رحمهم الله במדה שאדם מודד מודדין לו]: وامّا تعليل اللفظة فهو عندى كما اصف. اقول انّ اصلها كما قلت בסאה סאה اى انك تقارض صاعا بصاع وكيلا بكيل. فنقلت حركة الالف الى السين كما نقلت حركة الف סאתים تثنية סאה الى السين فى סאתים זרע. [סאתים שערים] وكما قيل *فى שאן[5] בית שן وفى מדינים מדנים. فسكنت الالف وبقيت فى الخطّ وادغموا الهاء فى السين التى من الكلمة الثانية. وقد كانت الالف فى סאה קמוצה لوقوعها[6] على ساكن ليّن هو الهاء الليّنة فصارت [الקמצות] فى [سين] בסאסאה [المنقولة اليها من الف סאה] פתוחה لوقوعها[6] على ساكن ظاهر وهو الדגשות:

السين والالف والنون כי כל סאן סאן ברעש كل من[7] انتهى الينا تفسيره من المفسّرين رأيناه يجعل هتين اللفظتين من لغة סאה وذلك عندنا بعيد جدّا اذ النون فيهما اصل لا محالة. لانّ סאון على زنة טחון נשאו وסואן على زنة ויהי טוחן: وامّا تفسيرهما مع تمام الפסוק فانا نقول فيه على الامكان انّ كل شأن شائن بهول ودوى وكل ثوب ملوّث بدم فقد صار اكلا للنار اى انّ كل خبر سوء (وكل خبر فاضح كان يردنا من[8] الاعداء) وكل آفة تلحق بنا منهم فقد *انقطعت واضمحلّت ببركة[9] هذا الولىّ القائم اعنى الذى قيل عنه כי ילד ילד לנו. وقوله عن الافات اللاحقة بهم ושמלה מגוללה ברמים (היתה לשרפה מאכלת אש) [انما هو مجاز واستعارة. وفى الפסוק اضمار كانّه قال כי כל סאון סואן ברעש נגזר ממנו ושמלה מגוללה ברמים היתה לשרפה מאכולת אש.] وهاتان اللفظتان اعنى סאון وסואן مجانستان للفظ العربى كما ترى(. فهذا ما امكننى ان افسّره فيهما والله اعلم واحكم. ومعنى قولى شأن شائن اى بالغ فاضح وهذا شبه ما تقول العرب شعر شاعر وموت مائت[10] وليل لائل يريدون المبالغة):

السين والباء المضاعف فى هذا الاصل معان مختلفة وقد نثرها ابو زكرياء [فى الكتاب] نثرا وخلطها فيه خلطا. وانا ارى ان اضع كل *واحد منها[11] موضعه الخاصّ *به لما فى ذلك من النفع[12] وان كنّا[13] لم نتوخّ ذلك فى [اكثر[14]] ما جرى هو فيه هذا المجرى. فاقول انّ סבוני כמים. סבוני גם סבבוני. סבוני כדבורים. יסוב אתו. ונסב את הר שעיר. יסבו עלי רביו. והנה תסבנה אלמתיכם. סבו ציון. סב את ההר הזה. סביב סביב. סביבות שניו אימה. מסב קלעים. יסבבוה על חמתיה. יסובבנהו יבוננהו. נסבו על הבית معنى هذه كلّها وما اشبهها الاحاطة بالشىء والاستدارة حوله. وانّ סבותי אני בלבי[15]. סב דמה לך דודי. סובב סובב. כי היתה סבה. (מסבת.) והסב לב מלך אשור. הסבות את לבם. אחרי הסבו אתו. נסבה אלי. הנני מסב. ויסב אלהים.

---

[1] O. فقط (marg. נ״א סאם) السوس اصبناه فى نسخة سا. [2] O. كيل. [3] O. متكررا. [4] R. كلت به كال. [5] O. באשאן; R. שאן. [6] R. لوقعها. [7] O. ما. [8] MS. على. [9] Transposed in R. and reads ببركات. [10] MS. מית. [11] R. واضع فى. [12] O. فيه ... المنفعة. [13] R. كان. [14] MS. אלאכתר. [15] R. סבתי אני ליאש.

ויסבו את ארון. מסבת שם. לבעבור סבב. לא יסבו בלכתם. גת יסוב. ויסב מאצלו. ותסב המלוכה. ונסב הגבול. ורחבה ונסבה معانى[15] هذه الالفاظ الدوران والادارة والصرف والانصراف *مثل ואתה הסבות את לבם وعطف القلب ومثل[15] והסב לב המלך אשור (فليعلّق على كل لفظة منها ما يشاكلها من هذه الشروح): ومن معنى التحويل الصيرورة[15] عندى נקבה תסובב גבר اى انها تتحوّل *وتنقلب وتصير[16] ذكرا. وهذا مثل ضربه لاعتزاز الامّة بعد ذلّها. ومثله לבעבור סבב את פני הדבר اى ليحوّل الكلام ويقلبه[17] عن وجهه: وامّا עד שהמלך במסבו. ראש מסבי فمعناهما الاتّكاء (من قول الاوائل לא יאכל עד שיסב. فهذه كلّها مشوّشة مخلوطة فى كتابه على عادته):

السين والباء والالف ונסבאה שכר ونسأب [نبيذا او] خمرا اى ونرتوى [نبيذا]. זולל וסובא (اى) سائب اى مسرف فى شربه: אל תהי בסבאי יין. וכסבאם סבואים. סבאים. [מובאים] סבאים [اى] منتشون اى سكارى: סבאך מהול במים هو اسم الخمر:

السين والباء والكاف עד סירים סבוכים. נאחז בסבך. בסבך עץ. עלה אריה מסבכו (الوجه فيه) קמצות الباء مثل باء כי את עול סבלו *الذى هو[18] חטף لانّه قبل الاضافة סְבוֹל لا محالة ولو ان סבכו قبل الاضافة סְבָךְ على زنة סלם لكان الباء ممدودا[19] بקמץ גדול فحذفت الחטפות استخفافا كما حذفت من שבלי הזתים: وما يبعد ان يكون قبل الاضافة (סבך) على مثال סלם فادرج اللفظ كما عرض فى את מקדשו ממנו وغيره مما قد ذكرناه فى اللمع: על גל שרשיו יסבכו لجميع من معنى الاستباك والتشعّب والتأشّب[20]. ومن هذا المعنى اشتقّ שבכים. מעשה שבכה وان كتب بشين:

السين والباء واللام עונותיהם סבלנו. ומכאובינו סבלם. (ואני אסבל.) ויט שכמו לסבל. נשא סבל. לכל (סבל) בית יוסף. מסבל שכמו. סבלות מצרים. בסבלתם. כי את על סבלו معنى لجميع الحمل على الظهر. אלופינו[21] מסובלים [يعنى قويّة مطلّعة بخدمتها وحملها ونقلها]. ومن احسن ما تترجم به هذه اللفظة [ان يقال فيها] مؤجدة يعنى[22] قوية الظهر للنقلان والخدمة: ومن هذا المعنى ויסתבל החגב (ترجمته) ويستحمل الجندب. وقد قلنا فى حرف الحاء[23] انّ החגב (هنا) كناية عن الانثيين *على طريق التشبيه والتمثيل. فمعنى قوله ويستحمل الجندب هو استرخاء الجلد اى يتدلدلان[24] فكانّ هذا العضو لاسترخائه وتدلدله يستحمل نفسه وغيره[25]:

السين والجيم والدال (יסגד לו וישתחוו). יסגדו אף ישתחוו. לבול עץ אסגוד. ויסגד למו. תרגום וישתחוו[26]. וסגידו:

السين والجيم واللام לעם סגולה. *יש לי סגולה זהב וכסף[27] خاصّة:

السين والجيم والنون והסגנים. ולחורים ולסגנים. פחות וסגנים. *והסגנים לא ידעו אנה הלכתי. ולחרים[28] ולכהנים ולחרים ולסגנים. לבושי תכלת פחות וסגנים. אל בני אשור עגבה עליהם[28] פחות וסגנים קרובים مجانس لقول السريانى[29] סגניא ופחותא. وهذه اللغة مشهورة فى المשנה فانّ خليفة כהן גדול يسمّى فيها סגן:

السين والجيم والراء סגר אחריו. סגר את פרץ עיר דוד אביו. וסגרת[30] הדלת. והשער סגרו. ויי סגר רחמה. סגר עליהם המדבר يصلح ان يكون هذا بمعنى נסגר. יסגר על איש. ויסגר בעדם. סגור יהיה. ויהי השער לסגור. וסגר דלתך בעדך. סגרו הדלת. סוגרת ומסוגרה: والانفعال כי נסגר לבוא(. ותסגר מרים). תסגר (שבעת) ימים. בא הסגר בתוך ביתך: وما لم يسمّ فاعله סגר כל בית מבוא. וסגרו על מסגר. וסגרו דלתים. להוציא ממסגר אסיר اسم للسجن. وهو[31] ايضا اسم للحبل. ויחגרו ממסגרותיהם. ومثله ויתנהו בסוגר. وفسّر فيه רב[ינו] האיי الساجور: ועשית לו מסגרת חافة. וזה מעשה

---

[15] So both MSS.; O. مثل. [16] Transposed in O. [17] Corrected in R.; orig. and O. ويقلب. [18] Transposed in O.; R. has ואת before الذى. [19] O. ممدودة. [20] O. والتنشّب. [21] O. ואלופינו. [22] R. اى. [23] R. continues هناك. [24] So MS. [25] MS. غيره; R. تتدلّيان (MS. يتدلّان) اى يتدلدلان والتدلدل هو استرخاء الجلدة فكانّ هذا العضو لاسترخايه وتدلدله يستحمل نفسه وغيره على طريق التشبيه والتمثيل ويستحمل الجندب هو استرخاء الجلد فكانّه يستحمل نفسه وغيره. The Heb. transl., which runs like O., and adds כלו׳ שהוא מניח מהחזק בחלקו עד שישתדלדלו וכאלו משליך סבל על זולתו. [26] R. g. سجود. [27] O. וסגלת המלכים והמדינות. [28] So MS. [29] O. مجانس للسريانى. [30] R. וסגר. [31] O. وهذا.

המכונה[31] מסנרות: ואקרע סגור לבם الاشتقاق فى هذه الاسماء واحد والمراد בסגור לבם حجاب القلب: والثقيل והסגיר הכהן. לא יסגירנו. והסגירו הכהן انه وان كان ظاهر (لفظ) هذه الكلمات الاغلاق فانّ باطنهم *الوقوف والارجاء[32] ويقال انه [كان] يدوّر حوله دائرة ليرى ان كان ينتشر ويتجاوزها بالخروج عن حدّها: وثقيل اخر סגרת ומסגרת اردت ומסגרת: ومعنى اخر וחיתם לדבר הסגיר[33]. ויי הסגירם. ולא הסגרתני ביד אויב. והסגרתי עיר ומלאה. אם יחלף ויסגיר [.ויסגר לדבר בעירם]. ולא יסגירו את הרצח. היסגרוני בעלי קעילה. ולנו הסגירו. وفيه بنية اخرى [ايضا] ثقيلة סגר אלהים *היום את איביך[34]. אשר סגר את האנשים. את אשר סגרני יי בידך. היום הזה יסגרך יי בידי معنى لجميع الامكان[35] والتمكين: זהב סגור خالص: והרק חנית וסגור. לא יתן סגור תחתיה هو السلاح. وربما كان לא יתן סגור תחתיה اسما للذهب *استدلالا عليه من قوله[36] ולא ישקל כסף מחירה [ويكون منه זהב סגור اى فائق غاية فى الجودة]: ومن هذا المعنى عندى החרש והמסגר يريد رؤساء الجند الذين يقومون بالحرب [ويتقلّدونها ويأمرون بحمل العدّة]: ביום סגריר[37] شدّة البرد كما تقول [فى يوم] زمهرير [لشدّة البرد.] وربما كان اشتقاقه من [معنى] כי נסגר לבא[38] لانقباض الناس عن الانتشار فى هذا الوقت:

السين والدال ותשם בסד[39] وجائز فيه عندى ان بكون مثل שיד وان كتب بشين فهو اذًا معتلّ العين:

السين والدال والنون סדין עשתה. שלשים סדינים فسّر فيه السبانى وليس يصلح ان يكون الّا من الكسوة مثل الرداء وشبهها:

السين والدال والراء צלמות ולא סדרים يريد صفوف[40] الكواكب وترגום שתים מערכות. תרתין[41] סדרין [وكذلك תרגום ויריך המערכה. ורהט לסדרא]. ومن هذا المعنى [عندى] ויצא אהוד המסדרונה كانّه موضع تصافّ الرجال بالجلوس فى قصر السلطان. واما התרגום فقال[42] فيه לאכסדרא[43]. وما يبعد ان يكون تسميتهم [ايضا] אכסדרה من هذا المعنى وان لم تكن من هذه اللغة. ومن هذا المعنى (وان كتب بشين) ושדרות בארזים. והבא אל השדרות יומת:

السين والهاء والراء אגן הסהר תרגום והנה השמש והירח. [שמשא] וסיהרא والعرب [ايضا] تقول للقمر الساهور. ومثله وان كتب بشين את השהרונים. ויקח את השהרונים. *והשביסים והשהרנים تفسيره الاهلّة[44]: בית הסהר السجن:

السين والواو والجيم סוג לב. (לא נסוג אחור לבנו) ذكر فى حروف اللين. ومن هذا المعنى وان كتب بشين קשת יהונתן לא נשוג אחור[45]: وذكر ايضا סוגה בשושנים وهو [من] قول המשנה ועשו סייג לתורה [وهى] السياج والسدّ[46]:

السين والواو والدال סוד יי ליריאיו. כי אם גלה סודו[47] [.וסוד אחר אל תגל]: ومعنى اخر לא ישבתי בסוד משחקים. ועל סוד [בחורים] معناه جماعة. הפר מחשבות באין סוד بغير ارتيّاء اى *بغير ان يمخض[48] الراى فيها كما قال מחשבות בעצה תכון وهو مقلوب من בהוסדם יחד עלי. נוסדו יחד وكانّه مشتقّ من ועל סוד בחורים الذى هو جماعة اى من غير اجتماع للراى يبيّن ذلك قوله וברוב יועצים תקום. ويمكن ان يكون من هذا الاصل ואלה הוסד שלמה على زنة הושב כספי وان كان من נוסדו יחד على زنة הורד מצרימה. وقد فسّرناه فى حرف الياء فى باب נוסדו יחד:

السين والواو والهاء ויתן על פניו מסוה[49] [قد] ذكرت هذه اللفظة فى [كتاب] حروف اللين:

السين والواو والحاء כסוחה בקרב חוצות معناه ومعنى סחי ומאוס سواء الّا انّ اللام من סחי انقلبت عينا فى כסוחה. وما يبعد عندى ان يكون כסוחה من اصل סחי على مثال ולדבר אל יי תועה فيكون השרק فيه مكان החלם:

السين والواو والكاف וסוך[50] לא סכתי. قد ذكر

---

[31] O. המנורה. [32] O. التوقيف والارجاح. [33] R. g. اسلام وتسليم. [34] Transposed in O. [35] R. الاسلام. [36] O. بدليل. [37] R. g. زمهرير. [38] R. למו. [39] R. g. فسّر فيه مأصور وقيل انه القيد. [40] O. צפון. [41] R. תרין. [42] O. قال. [43] O. לאכסדרה. [44] O. اى الاهلا ; R. g. صنف من الحلى. [45] R. continues ולא נסוג אחור לבנו ذكر فى كتاب حروف اللين; R. g. زيغ وميل واتراح. [46] O. والحدّ. [47] R. g. سرّ واسرار. [48] O. من مخض. [49] R. g. برقع. [50] R. g. اندهان.

פי כתאב حروف اللين *واستوفيناه في والمستلحق[51]: ومن هذا المعنى اشتقّ אסוך שמן وقال[52] فيه الתרגום מאנא דמשחא فكانّه[53] مدهن: وذكر فيه [ايضا] אך מסיך הוא את רגליו. ויבא שאול להסך את רגליו *ومعناه التبرّز. ومن هذا المعنى قيل في المשנה[54] כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים:

السين والواو والسين סוס[55] פרעה. לססתי [ברכבי]. בסוסים וברכב [معروف]: כסוס עגור. وقد قلب هذا الواو ياء في ותור וסיס وهو الكركيّ وكذلك قال فيه الתרגום ושפנינא וכורכיא:

السين والواو والفاء ספו תמו(. אסף אסיפם) [قد] ذكر في كتاب حروف اللين *وقد ذكرنا[56] (نحن) في باب الالف والسين والفاء [من حرف الالف ما حضرنا في אסף אסיפם[57] من غير ما قاله ابو زكرياء فيه]: קנה וסוף. ותשם בסוף هو[58] البرديّ [وقيل الديس]. בסופה ובסערה. כסופות בנגב هي الزوابع: סוף דבר (.סוף כל האדם) آخر كل شيء:

السين والواو والراء סר מעל האהל. וסרתם[59] מן הדרך. והסיר יי ממך כל חלי [قد] ذكر في [كتاب] حروف اللين *والمستلحق. وادرج[60] في جملة هذا المعنى (في حروف اللين) معنى[61] اخر الّا انّه قريب من هذا [المعنى وهو] וסורי בארץ יכתבו. ومنه כי דבר סרה[62]. [ومنه] מה זה רוחך סרה ومعنى هذه الالفاظ الخلاف. ومثله סרו וילכו: وامّا סר וזעף (فانّه) وان كان من هذا المعنى فانّه ليس من هذا الاصل بل هو من ذوات المثلين من כפרה סוררה סרר ישראל وذلك من اجل كونه فتح لانّ الصفات المعتلّة العين קמוצות: واستلحقنا نحن *في المستلحق معنى اخر[63] דרכי סורר[64]. [הנני שך את דרכך בסירים][65] בטרם יבינו סירותיכם אטד وشرح هذا يقول *انهم حلّ بهم[66] البلاء فجاءة وهم لا يشعرون. ذلك قوله בטרם יבינו ישערנו[67] على معنى תבואה שואה לא ידע فقوله בטרם יבינו هو بازاء [לא ידע وقوله ישערנו هو بازاء] תבואהו [שואה] وقوله סירותיכם אטד כמו חי כמו חרון هو تفسير وجه هلاكهم اى انه يعرض لهم كما يعرض للشوك المطروح لئلّا يتأذى بملامسته كما قيل ובליעל כקוץ מונד כלהם وذلك قوله סירתיכם [אטד]. وامّا قوله כמו חי כמו חרון [ישערנו] فيريد انهم يخترمون وهم شباب اصحّاء بحرد وغضب من الله. وليست[68] هذه المخاطبة التي في סירתיכם بحقيقة وانما المراد סירות او סירים. وامّا قوله אטד فعلى التمثيل والتنويع اى الסירים التي منها الאטד. وتعميق[69] هذا اللفظ يكون كما اقول وقبل ان يشعروا يطرحون فجاءة وهم شباب اصحّاء بغضب [من] الله كالشوك المطروح المتأذّى به واطراحهم هي ابادتهم. وتعميق اللفظ العبراني يجب[70] ان يكون هكذا בטרם יבינו ישערנו כמו חי כמו חרון סירתיכם אטד:

السين والواو والتاء וברם ענבים סותה[71]:

السين والحاء والباء וסחבנו אתו אל הנחל. אם לא יסחבום. סחוב והשלך[72]. בלויי הסחבות لجميع سحب والسحب[73] في كلام العرب الجرّ وانما قيل لها בלויי הסחבות[74] لانّها تجعل في الصدر وتحت الابطين عند جذب الاشياء الثقيلة [وجرّها] كالمراكب وغيرها لئلّا تؤذى الحبال التي تجرّ بها هذه الاشياء تلك المواضع:

السين والحاء والهاء וסיחתי עפרה [قد] ذكر في كتاب حروف اللين. ومنه عندى סחי ומאוס. وهذا مجانس لقول العرب سحوت الطين عن الارض اى قشرته وجردته فيكون סחי اسما لما يجرد عن الارض ويكنس[75] وما اشبهها:

السين والحاء والفاء (מטר סחף.) נסחף אביריך *معناه مثل נפל والدليل לא עמד כי יי הדפו[76]. وكذلك معنى מטר סוחף ואין לחם [بمعنى] נופל (על הארץ)

[51] O. والمستلحق. [52] O. قال. [53] R. كانه. [54] O. وهى فى טבילה معناه التبرّز وكثير مثله فى المשנה وفيها قيل.
[55] R. g. خيل وخيول. [56] O. وذكرناه. [57] R. g. انقطاع وذهاب. [58] R. وهو. [59] R. g. زوال وخلاف. [60] R. واستوفيناه واندرج. [61] R. معانى. [62] R. g. محال. [63] R. معنى اخر وهو فى المستلحق. [64] R. g. شوك.
[65] R. g. شوك. [66] R. انه يأتيهم. [67] O. יִשְׂעָרוּא; R. ישערון. [68] O. وليس. [69] O. وتفسير. [70] A blank space of two words in O. [71] R. كسوته. [72] R. continues אם לא יסחבון; corrected יסחבום. [73] R. والسحاب. [74] O. סחבות. [75] R. continues بالكناس; O. כאלכ with a blank space for the remaining letters. [76] R. לא עמד قوله לא עמד כי יי הדפו يدلّ على انّ معنى נסחף. נפל.

اى نازل[77] كما قيل כאשר יפול הטל על האדמה. وايضا
נופלים בעמך اى نازلون. ومن[78] كلام الاوائل סיחפה שרי
[זקפה אסור] فمعنى סיחפה הפילה اى *ميّلها. وان
جنست هاتان اللفظتان بقول[79] العرب سحفت الريح
السحاب [وما على وجه الارض] اى ذهبت به
وسحفت[80] الشعر عن الجلد اى جردته [وسحفت الرجل
اى طردته كان ذلك سائغا ايضا] فيكون على هذا المعنى
נסחף אביריך (بمعنى) נדחף [ابيريك اى اندفع] *ويكون
معنى מטר סוחף ואין ساحفا اى جارفا وذاهبا بكل
زرع[81] [وكل نبات. والعرب تسمّى المطرة التى تجرف
ما مرّت به سحيفة. والمعنى الاول اليق به وان كان
هذا الثانى بالغا قويّا]:

السين والحاء والراء סחרו אל ארץ. לבי סחרחר
على زنة הפכפך דרך איש מן הפך. الّا انّ סחרחר فعل ماض
والהפכפך صفة وهو من معنى الزوال وهو مشتقّ من
السريانى [الذى يقول] فى ויסב מעליהם. ואסתחר מלותהון
اى دار عنهم وزال. فكانّ معنى סחרו אל ארץ. סבבו
אל ארץ اى داروا الى بلد لم يعرفوه كما قيل *וסבב
בית אל[82] دار (على هذه المواضع). وكذلك [ايضا] ויסב
חזקיהו اى ادار وجهه وردّه: ومعنى اخر ויסחרו אתה.
ואת הארץ תסחרו. שבו וסחרוה. אנשים מדינים סחרים.
אשר סחריה שרים. עבר לסחר. תרשיש סחרתך. סחורת
ידך. סחרה מסחר כסף. ותהי סחר גוים. וסחר כוש.
והיה סחרה. ומסחר הרכלים: ومعنى ثالث צנה וסחרה
(انما) هى الدرقة وربما كان تسميتهم لها סוחרה[83]
من الادارة التى يديرها المقاتلون [بها] ومن القلب
الذى يقلبونها الى[84] كل جهة واشتقّ[85] ذلك (من)
المعنى الاول فيكون[86] معناه סובבה: ודר וסחרת فسّر
فيه الفسيفساء[87]:

السين والحاء والشين ובשנה השנית סחיש[88] هو
الذى تقول *العرب له[89] الوالبة وهو ما تولّد[90] من
اصل الزرع:

السين والياء والجيم היו לי בית ישראל לסיג.
כספך היה לסיגים هو الخبث وخبث كل جسد *ذائب
وهو[91] ما يبقى من رديّه اذا اخلص جيّده:

السين والياء والراء על סיר הבשר. שפות הסיר.
שפות סיר אשר חלאתה בה قدر. ועשית סירותיו صنانة[92]
وهى شبه [سلّة او] سلال كانت[93] تصنع من نحاس
ليصفّى[94] فيها الرماد:

السين والياء والتاء כי יסיתך[95]. ויסת את דוד ذكر
فى كتاب حروف اللين. واندرج (هناك) فى جملة
معنى[96] اخر وهو ואף הסיתך מפי צר ومعناه ואף הסירך.
ومثله ויסיתם אלהים ממנו. ومنه عندى כי חמה פן יסיתך
اى פן יסירך. ويقرب منه ותסיתהו לשאול מאת אביה اى
واولته[97] هذا الامر. وقال فيه الתרגום ומלכתיה. *والاحسن
ان يكون مثل[98] ותסיתני בו:

السين والكاف المضاعف סככים[99] בכנפיהם [قد]
ذكر فى كتاب ذوات[1] المثلين. وذكر معه ושכתי כפי فى
باب الشين وهو بالحقيقة منه الّا انّ الواضع مضطرّ
[الى] ان ينبّه [على] انه [مكتوب] بشين *والّا استجهل[2].
وما اشكّ فى انّ ויסך בדלתים ים. ויסך אלוה בעדו من
هذا الاصل اذ لا يمتنع ذلك فى القياس واذ لا يوجد
من هذا المعنى معتلّ العين: ومن هذا الاصل (عندى)
ויעש מסך[3] اصله מסכך على زنة מכלל יופי فحذف احد
المثلين وعوّض منه بساكن ليّن بين الميم والسين
لانّهم قد يعوّضون بالسواكن اللينة فى ذوات المثلين
كما يعوّضون فيها بالتشديد كما صنع فى והבאתי מרך
وفى מכס وفى ממר وفى كثير من الاسماء والافعال. فاذا
اضافوا[4] انتقل السين من الקמצות الى *الפתחות مثل[5]
[ואת מסך הפתח] ואת מסך שער החצר ولم تتغيّر حركة
الميم: وكذلك هو عندى من هذا الاصل ואת מסך השבת
אשר בנו على زنة מעשה מורד الذى هو من הרודד עמי
תחתי *وتفسير מוסך השבת كنان[6] الرتبة والدولة اى[7]
الموضع الذى يستكنّ فيه اصحاب الدولة[8]. والساكن الليّن

---

[77] R. ينازل. [78] O. وفى. [79] O. مالها معناه النزول وهذه اللفظتان تقرب مجانسة لقول. [80] O. سحفت. [81] O. has this sentence after نازلون l. 2. It reads معنى for ואין and اى ذاهبا بالزرع. The Heb. transl. runs like R. [82] R. ויסב מעליהם. [83] O. هكذا. [84] R. على. [85] R. واشتقاق. [86] R. فكانّ. [87] R. الفسافس; R. g. فسفوس; the Heb. transl. פּוּסִיפְּסָא. [88] R. g. خِلف الخلف. [89] Transposed in R. [90] O. توالد. [91] R. דאה הוא. [92] Both MSS. צנאנה. [93] O. كان. [94] R. ליספי; the ס is not distinct. [95] R. g. غواء وغرور. [96] R. معانى. [97] O. זאולתה. [98] O. ואחסן; R. ويحسن جدّا ويكون مثله. [99] R. g. تظليل. [1] O. الذوات. [2] O. ואלאסתגהל. [3] R. g. ستر. [4] R. اضافوه. [5] O. פתח قيل. [6] O. ومعناه وبنيان. [7] R. continues ان. [8] R. الدون.

فيه عوض من النقصان: ومن هذا ايضا وان كتب بشين ויחמס כגן שכו[9] لانّه مثل כי יצפנני בסכה[10]: ومنه ايضا وهو بشين ובעצמות וגידים תשוככני[11] وهو ضرب من الثقيل لم يذكره ابو زكرياء ولا استلحقناه[12] نحن عليه[13] فى كتاب المستلحق. والقياس عليه שוכך ישוכך[14] على زنة יסובבוה על חומותיה: ومنه ايضا והוכן הסוכך[15] وهو الذى تسمّيه العرب القفع وهو *آلة من الخشب[16] يدخل تحتها الرجال اذا مشوا الى الحصون فى الحرب (والدبّابات نحو منها): ويقال [فى][17] כי אעבר בסך انه من هذا الاصل *ومن هذا المعنى[18] وما استحسن ذلك لضعف معناه. والاحسن عندى ان يكون مجانسا لقول الاوائل סך זבינתא الذى تفسيره جملة الشراء[19] [ولقولهم ايضا סתם פשיטי מיסך סכי الذى تفسيره تجمّل تجميلا] فكان تفسير[20] כי אעבר בסך اذا جزت فى الملأ [اى] فى الجماعة احديهم[21] الى بيت الله اى اتبعهم واسوقهم. والضمير الذى فى אדדם الميم عائد الى [الملأ اى الى] الجماعة الذى قلنا (انه) הסך:

السين والكاف واللام עם סכל. סכלים [המה]. כי נסכלתי מאד. נסכלת לא שמרת. والاسم והסכלות[22] הוללות. وايضا נתן הסכל (يعنى אנשי הסכל). والثقيل סכל נא את עצת אחיתפל. ודעתם יסכל. وثقيل اخر غير متعدّ הנה הסכלתי ואשגה. הסכלת עשו. ومن هذا المعنى وان كتب بشين ודעת הוללות ושכלות[23]:

السين والكاف والنون הוכח בדברים לא יסכן. [לא יסכן גבר.] כי תאמר מה יסכן לך. הלאל יסכן גבר. כי יסכן עלימו. والثقيل הסכן נא עמו ושלם هذه الافعال غير متعدّية وهى[24] فى معنى الاستقامة والاقبال [على ما يصلح. والمتعدّى] וכל דרכי הסכנת [اى] قبلتها تجاهك. وربما كان הסכן נא (עמו) ושלם متعدّيا باضمار דרכך اى הסכן נא עמו דרכך: وقريب من هذا المعنى ההסכן הסכנתי اى هل اقبلت على مثال[25] هذا اى هل اعتدت:

ومعنى اخر לך בא אל הסכן הזה الخازن. ותהי לו סוכנת [خازنة] مثل ערי מסכנות. ואת כל מסכנות ערי[26] נפתלי. ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות مخازن للطعام *وغيرها من الاغذية[27] [والاقوات] يبيّن ذلك قوله ומסכנות לתבואות דגן ותירש ויצהר. ومن معنى الاختزان המסוכן תרומה: ومعنى اخر בוקע עצים יסכן בם معناه يتأذّى ويتألّم بها وهو مضروب على قول מסיע אבנים יעצב בהם *ובקע עצים יסכן בם[28] وهذا مجانس لقولهم[29] للالم بكسر اللام اى للمريض[30] מסוכן كما قيل[31] فى المשנה [המפרש והיוצא בשיירה והמסוכן يريد المريض. وقيل فيه ايضا המחלק נכסיו על פיו ר׳ אליעזר אומר] אחד בריא ואחד מסוכן. *وفيها ايضا[32] השוחט את המסוכנת *רבן גמליאל אומר עד שתפרכס ביד וברגל. وفى التלמוד היכי דמיא מסוכנת אמ׳ רב יהודה אמ׳ שמואל כל שמעמידין אותה ואינה עומדת. ومن هذا قيل للفقير מסכן لضعفه. وقيل للفقر وضعف الحال ארץ אשר לא במסכנות[33]:

السين والكاف والراء כי יסכר פי דבר שקר. ויסכרו מעינות תהום. כל עשי שכר وان كتب بشين. *السكر بفتح السين فى كلام العرب هو خرق بثق الماء. وبكسر السين هو اسم لتلك السداد. فيجب ان يترجم كل صانع سكرا[34] بكسر السين يعنى المغالق والمصايد التى يجمع[35] فيها الماء ليصطاد منها الحيتان. وربما كان שכר مجانسا لقول العرب نهر مسجور[36] [اى ملآن] وقد سجرته[37] انا اى ملأته فكانّهم[38] ملؤوا تلك الغدر[39] بالماء الذى جمعوه فيها: ومعنى اخر וסכרתי[40] את מצרים هو بمعنى וסגרתי والكاف (فى هاتين اللغتين) بدل من الجيم (من יסגרך יי בידי):

السين والكاف والتاء הסכת[41] ושמע ישראל تفسيره [عندى] اطع [الله] واقبل [قوله][42] وان كان الاستماع اسبق بالرتبة من الطاعة قد جرت [العادة] باستعمال [مثل] هذا فى *اللسان العبرانى[43]. وقد ذكرنا منها[44]

---

[9] R. g. ظلال. [10] R. g. ظلاله وعريشه. [11] R. g. تسدينى وهو تظليل وتشعيب. [12] O. استلحقنا. [13] O. على ما ثبت.
[14] R. ישוככני. [15] O. הסוכן. [16] O. جنن من خشب. [17] Omitted in both MSS. [18] O. والمعنى. [19] O. אלשרח.
[20] O. تفسيره. [21] O. احدوهم. [22] R. וסכלות. [23] R. g. جهل. [24] O. وهو. [25] R. مثل. [26] R. עיר.
[27] O. וגירה מן אלאגדיא. [28] O. וג׳. [29] O. لقول. [30] O. المريض. [31] O. قال. [32] O. وايضا. [33] O. וחכמת המסכן בזויה الفقير ותרגום אביון, מסכינא. وقيل للفقر وضعف (ללפקיר וצ׳עיף .R) المال (so) ארץ אשר לא במסכנות. ومن هذا قيل للفقير מסכן لضعفه ووهنه. [34] O. هكذا; R. فيسمّى سكرا. [35] R. يجتمع. [36] O. مسكور. [37] O. سكرته.
[38] O. فكانه. [39] R. الجور. [40] R. g. تسليم. [41] R. g. اركن. [42] O. continues وجاء اطع قبل اقبل مثل ما جاء נעשה ונשמע واقول من هذا المعنى את סכות מלככם. [43] O. العبرانيين. [44] O. منه; R. continues למעה.

فى باب المقدّم والمؤخّر [من كتاب اللمع. ومن جملة
ذلك נעשה ונשמע فانّه قدّم هنا الفعل على السمع
ايضا]: (واقول من هذا المغنى) את סכות מלככם اى طاعة
سلطانكم [يقول انكم تحمّلتم طاعة سلطانكم ورتبة عبادة
5 اصنامكم *وتقلّدتمونها وتهاونتم[44] بأمرى. وهذا شبيه
بقوله ايضا וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב
והלכו במועצותם]. وقوله כוכב אלהיכם[45] يشير به الى
زحل او [الى] غيره من الكواكب اذ كان القوم *يعبدون
الكواكب[46]. وهو اعنى[47] כוכב معطوف على ما قبله كانّه
10 يقول כיון כוכב אלהיכם اى ورتبة عبادة الكوكب[48] الذى
اتّخذتموه (الاها). وכוכב وان كان مضافا فى اللفظ بدلالة
فتح الكاف فانّه غير مضاف فى المعنى لانّ אלהיכם
صفة له. [الّا] انّ العبرانيين كثيرا ما يضيفون *الموصوف
الى[49] الصفة استخفافا [وادراجا] للكلام كما قالوا בני
15 שלשים. בני רבעים. وقد ذكرت من[50] هذا فى اللمع:

السين واللام[51] ובסל העליון. סלי חרי معروف.
ومذهبنا فى ادغامه مثل גב وغيره: יהללוך[52] סלה. שתו
לי סלה. לבני לט סלה من اسماء الدهر اى ابدا. בצעדך
בישימון סלה قدما:

20 **السين واللام واللام** (ויסלו עלי ארחות דרכם
مشتقّ من סלון ממאיר على الوجه الذى ذكرته فى דרכי
סורר. وقيل عن[53] וישפכו סוללה انه طرح الحسك[54] وهو
شبيه الشوك يصنع من الحديد[55].) סלו[56] סלו המסלה[57].
דרך לא סלולה[58] [قد] ذكر فى [كتاب] ذوات المثلين.
25 ومن هذا [المعنى اشتقّ] לשפוך סוללה[59]. הנה הסוללות:
وقد استلحقنا (نحن) فى المستلحق معنى اخر وهو סלו
לרכב בערבות. وأضفنا اليه מסתולל[60] בעמי على الوجه
الذى بيّنّاه هناك. [وذلك الوجه هو فى معنى التعظّم
والتكبّر. ويجوز ان يكون منه סלסלה ותרוממך اى عظمها
30 وكبّرها. ومنه قول الاوائل משחרב בית המקדש נהגו
הכהנים סלסול בעצמן:] وجوّزنا [ايضا] فى מסתולל وجها
اخر وهو معنى ثالث فى الاصل اعنى ان يكون مثل
מתחזק [בעמי كما قال ועודך מחזיק בם.] وأضفنا اليه
מסלות לבית יי. סלסלה ותרוממך بتلخيص (معنى) نستغنى
5 عن اعادته هنا فليلتمس من هناك: ومن هذا المعنى
[ايضا] מסלות בלבבם [اى قوىّ وحسن يقين بك كما
قال אשרי אדם עוז לו בך فمعنى מסלות ועוז בלבם
واحد]: واعلم انّا[61] ترجمنا فى المستلحق מסלות לבית
יי دعائم. وغير ممتنع *الآن عندنا[62] كونها خشب
10 السقف اعنى الجوائز. لانّى رأيت العرب تسمّى الخشب
روافد[63]. وهكذا قلنا فى المستلحق انّ [معنى] מסלות رفد
وقوّة. الّا انّا[64] جعلناها هناك دعائم ممسكة ونحن نجوّز
فيها هنا[65] [كونها] خشب السقف المسمّى جوائز.
وهكذا نقول ايضا فى قوله מסעד .לבית יי [ونترجم
15 اللفظتين روافد]:

السين واللام والالف המסלאים בפז. هذه الالف
بدل من هاء לא תסלה בכתם אופיר[66]:

السين واللام والدال ואסלדה[67] בחילה واتشوّط
بشدّة اى بوجع وألم من قولهم فى המשנה ביצה
20 הסלודה[68] באור:

السين واللام والهاء סלית[69] כל שגים מחקיך.
סלה[70] כל אבירי יי. ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكر
فيه לא תסלה[71] בכתם אופיר:

السين واللام والحاء סלחתי כדבריך. ושמעת
25 וסלחת. ויי יסלח לה. הסולח לכל עונכי. סלח נא לעון העם
הזה. יי סלחה. ולא אבה יי לסלוח. טוב וסלח (صفة).
والانفعال ונסלח לו[72]:

السين واللام والميم והנה סלם[73]:

السين واللام والنون (סלון ממאיר.) כי סרבים[74]
30 וסלונים[75]:

---

[44] MS. ותקלדמונהא ותהאנהם. [45] R. continues كانّه. [46] R. يتعبّدون للكواكب. [47] R. اعمّ. Perhaps to be read وهو اعمّ وכוכב; the Heb. transl. runs כפני שיהיו העם על הנראה ממעשיהם מקטרים לכוכבים ועובדים אותם וכוכב עטוף. [48] O. אלכואכב; R. אלכואכב. [49] R. فى. [50] O. مثل. [51] R. g. سلّ وسلال. [52] R. יהללה. [53] MS. ان. [54] MS. אלחצך. [55] The words added from O. are not in the Heb. transl. [56] R. g. تنجيل وتنظيف. [57] R. g. محجّة وهى الطريق. [58] R. g. مسلوكة. [59] R. g. قيل انه حسك وهو شوك من حديد وقيل عرّادات. [60] R. g. متربّص; another gloss وقيل انّ من هذا الاصل סלוה כמו ערמים ادرسوها ودوّسوها مثل عرم للحنطة اى البيادر. [61] O. انّ; both MSS. תרגמתנא. [62] Transposed in R. [63] O. רפאיד. [64] O. انه. [65] O. ههنا. [66] R. g. مقارنة ومقا[يسة]. [67] R. g. قيل واسبّحه بابتهال. [68] R. הסולדת. [69] R. g. اجتياح وزوال ونفى. [70] R. g. تنجيل. [71] R. g. مقايسة. [72] R. g. صفح وغفران. [73] R. g. سلّم. [74] R. g. مخالفون ومؤذون. [75] R. g. شوك.

السين واللام والعين ושים בסלע[76]. סלעים[77] מחסה לשפנים. وعلى الاستعارة יי סלעי[78] ומצודתי. וסלעו ממגור יעבור اراد ملكه. كقول الترגום ושלטנוהי מן קדם דחלא יעדון:

5 السين واللام والفاء ויסלף דברי צדיקים. ואיתנים יסלף. אולת אדם תסלף דרכו. וסלף[79] בוגדים ישדם[80]:

السين واللام والتاء סלת חטים. מסלתה سميذ. وربما كانت التاء *[للتأنيث] (بدلا من هاء)[81] ويكون مشتقا من סלה כל אבירי. كما انّ الجشيش [هو السميذ] 10 مشتقّ *في لسان العرب من الجشّ[82] وهو الطحن الغليظ [الّا انّ الهاء الذى هو لام في סלה כל אבידי على هذا ساقط من סלת. والدليل على تأنيثه قوله סלת בלולה בשמן بالتأنيث. وايضا ולקחת סלת ואפית אותה وان كان قد قيل ايضا בלול بالتذكير]:

15 السين والميم קח לך סמים فسّر فيه اصماغ (على انّ في الافراد المذكورة في هذا الفصل غير اصماغ ايضا اعنى שחלת فانّه فسّر فيه اظفار. وقد يقال لادن وكلاهما غير صمغ). والاصوب ان يترجم ادوية او عقاقير مثل قولهم סם רפואה [וסם מות] وايضا לא תשתי סמא[83] اذ 20 قد شخصت الاصماغ بقوله נטף ושחלת:

السين والميم والكاف סמך מלך בבל. עלי סמכה חמתך. כי סמך משה. וסמך אהרן. ודגן ותירש סמכתיו. וצדקתו היא סמכתהו. היא סמכתני. יסמכו את ידיהם. ורוח נדיבה תסמכני. סומך יי לכל הנופלים. ואשתומם 25 ואין סומך. יי בסומכי נפשי. יצר סמוך סמוך לבו לא יירא: والانفعال עליך נסמכתי מרחם. ועל אלהי ישראל נסמכו. אשר יסמך איש. ויסמך עליהם. ויסמכו העם על דברי חזקיהו מלך יהודה. סמכני באמרתך: والثقيل סמכוני באשישות هذه المعانى[84] كلّها متقاربة. منها ضبط 30 واحاطة (مثل סמך מלך בבל. עלי סמכה חמתך). *ومنها هبة (ورفد.) ومنها اسناد[85] (مثل כי סמך משה. ויסמך עליהם. דגן ותירש סמכתיו(. ורוח נדיבה תסמכני). ومنها

عضد סומך יי לכל הנופלים. בסמכי נפשי. ومنها توكّل واعتماد [مثل] עליך נסמכתי. ויסמכו העם:

السين والميم واللام סמל הקנאה המקנה. תמונת כל סמל. וישם את פסל הסמל[86]:

السين والميم والنون ושעורה נסמן من قولهم 5 סימן[87]:

السين والميم والراء סמר מפחדך בשרי. כילק סמר. والثقيل תסמר שערת בשרי معناه الانتفاض والاقشعرار: ومعنى اخر במסמרות[88] ובמקבות. וכמשמרות נטועים وان كتب بشين. ויחזקהו במסמרים. למסמרים לדלתות 10 השערים[89]. والواحد מסמר على زنة ויקח את המכבר. هكذا جاء في المשנה (في قولهم) בשפוד או במסמר:

السين والنون والهاء מתוך הסנה [علّيق]:

السين والعين والدال וסעד בחסד כסאו. לבב אנוש יסעד. וימינך תסעדני. סעד נא לבבך. באה אתי 15 הביתה וסעדה. וסעדו לבכם. *מסעד לבית יי[90]. להכין אתה ולסעדה. انفتاح السين من اجل العين *وكان الاصل فيه[91] الكسر مثل לרבעה תבל הוא]. ومعنى هذا اللفظ رفد وقوّة وتقوية. ومنه اشتقّ لجوائز السقف מסעד לבית יי والجوائز تسمّى روافد]: 20

السين والعين والهاء מרוח סועה מסער [قد] ذكر في كتاب حروف اللين:

السين والعين والفاء בסעפתיו קננו. בסעפיה פריה. וכלה סעפיה. על שתי הסעפים[92] بادغام الياء وتفسيرها[93] اغصان. ومن هذا المعنى قيل מסעף פורה (مطرف 25 الغصن اى قاطعه) اى يشذب اغصانها: وقريب من هذا (المعنى) على الاستعارة والمجاز בסעיף סלע עיטם. ובסעיפי הסלעים يريد اطرافها وآنافها [وهذا شبه ما تقول العرب لرؤوس الجبال شماريخ وذلك انّ الشمروخ غصن رقيق في اعلى الغصن]: ومعنى اخر סעפים שנאתי 30 ذوى الرياء [والاذاء] والآراء الخبيثة والافكار الماكرة (على

[76] R. g. صخر. [77] R. g. صخور. [78] R. g. كهف وقوّة. [79] R. g. تزييف. [80] This root is wanting in O. [81] So the Heb. transl. [82] Transposed in O. [83] O. סמי. [84] R. אלמעאן. [85] Transposed in R. [86] R. g. صنم. [87] This root is wanting in O.; R. g. علامة. [88] R. g. مسمار ومسامير. [89] O. continues الواحد מסמאר. [90] In R. after כסאו l. 14. [91] O. والاصل. [92] R. g. قيل فيه وجهان. الاول الى متى تتوكّون على قضيبين اى على مذهبين. والثانى تشفقون على الفكرين (so) اى على مذهبين. امّا الذى يفسّره تتوكّون فانّه يشتقّه [من] ויפל ויפסח والزمن لا ينهض الّا على عصا وهى الوكاية. وامّا الذى فسّره تشفقون فانّه يشتقّه من ופסח יי על הפתח. [93] R. تفسيره.

زنة המאזנים לשמע את דברי. لانّ الافكار تسمّى סעפים)
كقوله[94] לכן שעיפי ישיבוני [اى افكارى] وان كتب
بشين:

السين والعين والراء יסערו להפיצני. ומלכיהם שערו
5 שער وان كتب بشين. المعنى فى هتين اللفظتين
الاضطراب والتحرّك: والانفعال ויסער לב מלך ארם اى
اضطربت[95] نفسه بالفكر. ومما هو انفعال وهو بشين
וסביביו נשערה מאד. وهذا المعنى[96] مشتقّ ومستعار من
בסופה ובסערה. הנה סערת יי. כמוץ יסוער מגרן. وزنه
10 יפועל وهو فعل ثقيل غير متعدّ. وفى هذا المعنى
خفيف متعدّ [وهو] כמו חי כמו חרון ישערנו وهو
بشين. (وتفسيره) يدهدهه اى يدفعه وهذا غير خارج
عن الحركة[97] والاضطراب. ومما جاء على بنية الانفعال
وهو *متعدّ ومكتوب بشين[98] [قوله] וישערהו ממקומו.
15 شدّة السين لاندغام النون التى تشبه نون الانفعال
فيها. ومثله وهو مكتوب بسين ואסערם[99] על כל
הגוים. الّا انّ سينه مخفّفة جانست فى تخفيفهم ايّاها
الاحرف الحلقية. وقد لخّصنا فيه فى كتاب اللمع تلخيصا
غير هذا: والافتعال וישתער עליו מלך הצפון [وهو ايضا
20 بشين معناه ويتحرّك اليه. ومن هذا المعنى] وهو
بشين ושערו חרבו מאד على زنة שאלו מיי מטר. (בחרו
לכם היום. רחקו מעל יי):

السين والفاء סף[1] רעל. *מן הדם[2] אשר בסף.
משכב וספות. והספות[3] והמזמרות:

25 السين والفاء والفاء[4] סף השער. וירעשו הספים.
הסתופף בבית אלהים [قد] ذكر فى *كتاب ذوات المثلين[5]
ومعنى סף *اسكفّة وهى العتبة[6]. وربما كان منه[7] בעלי
אספות على ان تكون الالف فى אספות زائدة وكذلك
الباء فى בעלי אספות ويكون[8] تفسيره كالمسامير المضروبة
30 على العتاب. ومثله בית האספים. ולאספים שנים. באסופי
השערים اى انهم كانوا *يلازمون الابواب[9]. وقد تقدّم
لنا كلام[10] غير هذا فى حرف الالف فى בעלי אספות:

وقد تسمّى العتبة السفلى التى يوطأ[11] عليها סף [ايضا]
كما قيل וידיה על הסף:

السين والفاء والالف גם תבן גם מספוא[12] زعم[13]
اهل التفسير *انّ מספוא[14] حيث ما وقع قتّ. وما
5 هو عندى الّا اسم عامّ لكلّ ما تعلفه[15] الدوابّ من
شعير وقتّ وغيرهما (مما هو علف لها). ودليلنا
على ذلك (قوله) ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו.
وقد [كان] تقدّم قول יוסף لوكيله מלא את אמתחת
האנשים אכל. فلا محالة ان *المספוא هنا جملة[16] من
10 الاكل ولم *يكن יוסף ليبيع منهم قتّا بل شعيرا[17]
[فاذا كان كذلك فليس מספוא هنا قتّا بل شعيرا]
وهو ايضا شعير فى قوله גם תבן גם מספוא יש לחמורנו.
وفى قوله ויתן תבן ומספוא לגמלים. وامّا كونه قتّا ففى[18]
قوله ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמרו هو
15 هنا قتّ (اذ ليس هو وقت علف لقوله ויכינו את
המנחה עד בא יוסף בצהרים وامّا وقت قوله ויתן תבן
ומספוא فكان ليلا كقوله ויברך את הגמלים מחוץ לעיר.
*فاولى ما يفسّر فى מספוא العلف بفتح اللام لعموميّة[19]
الشعير وغيره). ويجانس هذا المعنى واللفظ قول الاوائل
20 [رضى الله عنهم] ספו לי באליה اى اطعمونى من الاليه.
وقولهم ايضا [ולא ספו ליה מניה اى ولم يطعمونى منه.
وقولهم ايضا] אמאי לא משית ידך וספית לינוקא. والدليل
القوىّ على انّ (معنى) هذه اللغة اطعام لا اعطاء قولهم[20]
אמר רבה בר בר חנה הוה קאימנא קמיה דר׳ אמי ור׳
25 אסי איתו[21] לקמייהו כלכלה דפירי [ואכלו] ולא משו ידיהו
ולא ספו לי מיניהו ובריכו חד חד לחודיה שמע מיניה
תלת שמע מיניה אין נטילת ידים לפירות ושמע מיניה
אין זימון לפירות ושמע מיניה שנים שאכלו מצוה לחלק
מדלא ספו ליה בהדיהו اعنى [انّ] الدليل هو قوله מדלא
30 ספו ליה מיניהו[22] الذى لا يجوز ان يكون (تفسيره)
اعطوا لكن اطعموا. لانّ الاعطاء دون الاطعام لا يغنى
فى الزمون (شيئا) وبالجملة فانّ هذه اللغة عندهم
مستعملة فى الاكل والاطعام كاستعمال العبرانيين מספוא
فى كل ما *تستطعمه البهيمة[23] الّا انّ الف מספוא

---

[94] R. كما قيل. [95] O. اضطرب. [96] O. المعروف. [97] R. التحرّك. [98] O. بشين ومتعدّى. [99] R. g. دهدهة ودفع.
[1] R. g. طست ويقول طشت. [2] O. ברם. [3] R. g. طسوت. [4] R. ספף المضاعف. [5] O. المستلحق.
[6] R. عتبة واسكفة. [7] O. معنى. [8] O. يكون. [9] O. ملازمين للابواب; R. ילאזמו. [10] R. continues פי.
[11] Both MSS. יטא. [12] R. قتّ. [13] R. وزعم. [14] O. انه. [15] R. تعتلفه. [16] R. امليت. [17] R. ببتّن بانّه قتّا. The text runs like the Heb. transl. [18] R. فى. [19] MS. פאול...לעמומה. [20] R. لقولهم. [21] O. ואיתו.
[22] O. בהדיהו. [23] O. تطعّمت الدابّة.

[الذى هو فى اللفظ واو من اجل واو المدّ التى قبله] انقلبت هاء فى لغة التלמוד:

السين والفاء والدال וספדו לו כל ישראל. וספדה הארץ. (משפחה לא יספדו לו.) הוי אדון [יספדו]. וספדו לפני אבנר. כי צמתם וספוד. עת ספוד. כמספד על היחיד. מספד בית האצל[24]:

السين والفاء والهاء ספתה בהמות. ויש נספה בלא משפט. או במלחמה ירד ונספה. قد ذكر[25] (هذا المعنى) فى [كتاب] حروف اللين. ومنه וכל הנספה יפל בחרב اى[26] وجميع الهالكين فانما يهلكون بالقتل. يقول[27] وجميع من حانت منيته وانقرضت[28] مدّته فانما يموت مقتولاً اى انه لا يهلك احد منهم حتف[29] (انفه). هذه[30] الالفاظ المقدّمة غير متعدّية: وفى هذا المعنى فعل متعدّ وهو האף תספה צדיק. מבקשי נפשי לספותה. وكان وقوع هذه الالفاظ فى كتاب ابى زكرياء بتشويش. وفى هذا المعنى ثقيل متعدّ لم يذكره ابو زكرياء ولا استلحقناه[31] نحن عليه. وهو אספה עלימו רעות [وترجمته] افنى فيهم البلايا والمساوى اى انّى[32] لا ابقى مساءة الّا *والقيها ايّاهم. كقوله[33] ايضا חצי אכלה בם ومعناه[34] وسهامى[35] *افنيها فيهم اى انّى[36] لا ابقى من سهامى *سهما لا[37] ارميهم به: وفى الاصل معنى اخر [وهو] עולתיכם ספו על זבחיכם. לספות עוד. ספות חטאת. (قد) ذكر هذا المعنى فى [كتاب] حروف اللين واندرج فيه ثمّ ספות הרוה ولو اخرج *عنه الى[38] المعنى الاول لكان [عندى] اولى. وتلخيص ذلك على ما اصف. اقول انّ قول القائل שלום יהיה[39] לי. وترجيته[40] نفسه بذلك انما اعتلاله فيه بما[41] يراه (من) هلاك الصالح مع الطالح اى لاستواءهما فى الموت ولا مزيّة[42] للصالح فى ذلك على الطالح من اجل صلاحه. وهو قوله (عنه) למען ספות הרוה את הצמאה اى من اجل هلاك الصالح مع الطالح. وهذا [هو] مذهب الدهرية الذين[43] لا يعتقدون ثوابا [ولا عقابا] فلعن النبى عم[44] معتقد هذا الراى بقوله לא יאבה יי סלוח לו:

السين والفاء والحاء ספחני נא. ונספחו על בית יעקב. والثقيل מספח חמתך. والافتعال מהסתפח[45] [בנחלת יי]: ومعنى اخر שאת או ספחת. מספחת היא. תחת חרול יספחו. ومن هذا المعنى وان كتب بشين ושפח יי קדקד. ויקו למשפט והנה משפח. وقلنا فى ישפחו انه من هذا المعنى انما يوافق مذهب من فسّر [فى] חרול حرشفا اى انهم يأوون الى البرارى[46] والى منابت الحرشف (والاشواك) ويختفون فيها فتقرح اجسامهم منها[47]. وذلك انّ מספחת היא قرح القوبا[48]. فكان تفسير יספחו على هذا يقوّبون. وكذلك [تفسير] ושפח יי את קדקד ويقوّب الله *يافوخهنّ اى راسهنّ[49]. وامّا من فسّر فى חרול ملّاحا فانما يوافق مذهبه ان يكون יספחו من المعنى الاول اى انهم كالبهائم التى ترتعى الحمض[50] وغيره من النبات فتنضمّ الى منابته وتأوى اليها. لانّ معنى ספחני נא ضمّنى الى احدى[51] هذه الخدم وصِلْنى بها. وكذلك ונספחו על בית יעקב وينضمّون اليهم ويتّصلون بهم [ويجتمعون]. (ويكون تفسير[52] תחת على هذا التلخيص مكان) مثل שבו איש תחתיו [معناه ليجلسوا كل امرء مكانه]. ومثله[53] ועמדנו תחתנו[54]. תחת רשעים ספקם: ومعنى اخر את ספיח[55] קצירך. אכול השנה ספיח. תשטף ספיחיה עפר ארץ وهو ما تنبته الارض بعد الحصاد مما يسقط وينتثر فيها من الحبّ[56] [فى وقت الحصاد]: ومعنى اخر ועשות המספחות[57]. וקרעת את מספחותיכם. ولا محالة انها ظروف مثل כסתות. وما يبعد عندى ان يكون اشتقاقه من ספחני נא وانما كان ذلك لطول ملازمتها رؤوسهنّ[58] حملا لها عليها وجمعا فيها ما يعطينه[59] من שעלי שעורים ופתותי לחם. والذى قلناه نحن فى שאת או ספחת. מספחת היא وتجنيسا لهما بושפח יי. והנה מספח فانما هو على سبيل *التفريع والتشقيق[60] لا على القطع *بذلك. فانّ[61]

---

[24] R. g. الجميع ندب. [25] O. continues فى. [26] R. تفسيره. [27] O. يقولون. [28] R. وانقضت. [29] R. התף. [30] R. وهذه. [31] So corrected in R. [32] O. انه. [33] R. والقيهم ايّاها كما قال. [34] R. تفسيره. [35] O. ואסהאמי. [36] R. اتمّمه ان شئت. [37] R. فى كنانتى ولا. [38] R. عن. [39] O. יהי. [40] R. وترجية. [41] R. כמא. [42] O. מיזה. [43] R. الذى. [44] O. على. [45] R. g. اضافة وانضمام. [46] O. البادى. [47] R. معها. [48] R. القوب. [49] O. ראוסהן; R. יאאפיכהן אי רווסהם. [50] R. אלחמיץ. [51] O. احد. [52] MS. تفسيره. [53] O. ومثل. [54] O. continues اى فى مكان الملّاح ينضمّون ويجتمعون. [55] R. g. خِلف. [56] O. حبّ. [57] R. g. (?) קי[ל] מקאלע. [58] So the Heb. transl.; O. جسودهن. [59] O. يعطونه. [60] Transposed in R. [61] R. بدليل ان.

الاوائل رحمهم قد نقلوا فيهما غير هذا ونقلهم هو الصحيح. وذلك انّ מספחת[62] عندهم مجانسة[63] فى الشبه לבהרת [فكانّه مضاف اليها. قالوا فى ذلك בהרת עזה כשלג يريدون فى نصاعة اللون. قالوا ספחת שני לבהרת[64]] اى انها اقلّ بياضا منها. ثم فسّروا محض اللفظة فقالوا מה לשון ספחת שפלה שנאמר ספחני נא אל אחת הכהנות. فهذا اذًا هو الصحيح[65]:

السين والفاء واللام בספל אדירים. מלא הספל מים. قال فيه الתרגום מלא לקנא[66] מיא. ورأيت فى شرح לקנא من תלמוד שבת לרב[ינו] שרירא [גאון ז"ל] اجّانة الماء والاجّانة اناء من جلد يستعمل للماء:

السين والفاء والنون חלקת מחוקק ספון[67]. ושפוני טמוני חול (هذا) بشين ومعناهما الستر والتغطية. ومن هذا قيل فى تسقيف البيوت وتغطيتها ויספן את הבית גבים. וספון בארז. בבתיכם[68] ספונים. עד[69] קירות הספון: ירכתי הספינה معروف وهى السفينة بالعربية[70] ايضا:

السين والفاء والقاف ספקתי על ירך. ספקו עליך כפים. ויספק את כפיו. ספוק על ירך. ومن هذا وان كتب بشين ישפק עלימו. פן יסיתך בספק. وهو ايضا بسين[71]. תחת רשעים ספקם وكلّه صفق[72] وهو الضرب. يقال صفقت[73] راسه اى ضربته. וספק מואב בקיאו ويصطفق فى قيئه اى ويضطرب[74]. ومثله בינינו יספק تفسيره يضطرب فى كلامه. والدليل [على ذلك] (قوله) וירב אמריו לאל وهذا غير متعدّ. وتفسير תחת רשעים ספקם اى انّ الله يضرب الרשעים[75] بانواع البلايا ويقتلهم فى مواضعهم المشهورة لهم المعروفة بهم حتى لا يخفى امرهم وما يحلّ بهم على احد[76] فيكونون عظة كما قيل ايضا והדך רשעים תחתם. وتفسير[77] פן יסיתך בספק انّى اخشى من غضبه ان يدفعك ويزيحك ويزيلك بضرب مهلك[78] حتى لا تستنقذك[79] فدية وان جلّت وعظمت:

السين والفاء والراء אחרי כן כפר את העם. [וספרה לה]. וספרת לך. ואת בתי ירושלם ספרתם. אחרי הספר. אשר ספרם. שבעה שבועות תספר לך. תספרו חמשים יום. שבעת ימים יספרו לו. אספרם מחול ירבון. את מספר ימיך אמלא. כי לא ידעתי ספורות. וספר הככבים. אם תוכל לספור אתם. ספרו מגדליה: والانفعال ולא יספר מרב. אשר לא יספרו للجميع عدّ وعدد [. وامّا قوله לתבונתו אין מספר فهو مكان אין חקר]: בשפתי ספרתי. ויספר ללבן. ספר אתה(. ספרה נא לי). ספרו נא לי. ולמען ספר שמי مصدر. את מספר החלום (صفة[80] وقصّ): وما لم يسمّ فاعله אשר לא ספר להם. לא תאמינו כי יספר للجميع وصف واخبار: ואכתב בספר. מספרך אשר כתבת. הלא בספרתך אל ברוך בן נריה הסופר. ויקראו סופרי המלך [معنى ذلك كتاب وكاتب وكتّاب]. ويصلح (عندى) ان يكون من هذا المعنى נדי ספרתה אתה معناه خططت جلاءى وانتزاحى ودوّنته. מי יספר שחקים ترجمته[81] من خطّ السماوات بحكمة اى من رسمها وصوّرها. ومن معنى الخطّ والكتاب[82] اعنى الفعل لا الاسم [אל יודע ספר]. אשר לא ידע[83] ספר [التفسير] لا اعلم الخطّ والكتاب. يقال كتبت الشىء كتابا والكتاب ايضا هو المكتوب فانما ينفى الفعل لا الاسم لانّ من اعظم المحال[84] نفى علم هذا الاسم انما ينفى فعله. ومثله וללמדם ספר ולשון כשדים اى (خطّهم وكتابهم اى) خطّ الكسدانيين ولسانهم. ومن هذا المعنى יי יספר בכתב עמים معناه انّ الله عند ما قرّر وكتب احواز الشعوب قد خطّ ציון *חוזא לישראל[85] على معنى בהנחל עליון גוים: נפך וספיר. ויסדתיך בספירים. לבנת הספיר تفسيره المها:

السين والقاف واللام עוד מעט וסקלוני. וסקלתו[86] באבנים. וסקלוה[87] אנשי עירה. ולא יסקלונו. סקל יסקל. (כי אמרו העם לסקלו. הוציאוהו וסקלוהו.) والثقيل ויסקל באבנים. وما لم يسمّ فاعله כי סקל נבות. وفى ضدّ هذا المعنى סקלו מאבן. ויעזקהו ויסקלהו [اى] نقاه من حجارة[88]:

السين والراء المضاعف כפרה סררה סרר[89] (ذات شذوذ. و)قد ذكر فى المثلين:

---

[62] R. المספחת. [63] O. مجانسا. [64] The words added from R. are not in the Heb. transl. [65] O. صحيح. [66] R. g. لقن. [67] R. g. كنز. [68] R. ובתיכם. [69] R. ועד. [70] R. بالعربى. [71] O. בשין. [72] R. ספק. [73] R. ספקת. [74] O. يضطرب. [75] R. الרשע. [76] O. واحد. [77] R. وتفسيره. [78] O. מתלך (متلف ?). [79] O. תסתנקדך. [80] O. וצפה. [81] R. وترجمته. [82] O. والكتب. [83] O. ידעתי. [84] R. אלמחאל. [85] R. وحوز الاسرائل. [86] R. g. وترجمه بالحجارة. [87] R. continues כל. [88] R. حجارته. [89] R. g. مخالفة وزلّة.

السين والراء والباء כי סרבים וסלונים مخالفون
*وهذه اللغة مشهورة فى[90] كلام الاوائل ולא יהא[91] סרבן
באותה שעה [ותרגום וימאן[92]. וסריב]:

السين والراء والهاء לבשו הסריונות. وقد تكتب[93]
5 هذه اللغة بشين[94] (وتقرأ ايضا بالشين. قيل) ושריון
הקשקשים[95]:

السين والراء والحاء לגפן סרחת. תסרח על אחרי
המשכן (.והיה סרוח). וסרוחים על ערשותם. סרוחי טבולים.
מרוח סרוחים. וסרח העודף *معنى الجميع[96] بسط
10 وانبساط. امّا וסרוחים *فمعناه انهم[97] ملازمون العروش
منبسطون عليها رفاهة وتنعّما. وامّا סרוחי טבולים
فيعنى[98] انبساط العمائم على رؤوسهم [وتعلّق ذوايبها]:
ومعنى اخر נסרחה חכמתם *تغيّرت ومذرت[99] وفسدت.
وفى كلام الاوائل טפה סרוחה نطفة مذرة اى فاسدة:

15 السين والراء والنون וסרני פלשתים. ויפל הבית על
הסרנים. هو مثل שרים. والدليل [على ذلك] قوله
ובעיני הסרנים[1] לא טוב אתה. ثم قال אך שרי פלשתים
אמרו לא יעלה עמנו במלחמה. وامّا וסרני נחשת فقيل
انها مراود وانها التى قيل عنها וידות האופנים. وامّا
20 التרגום فقال[2] فيه ונסרין דנחש[3] اى الواح وهو اليق
بالمعنى:

السين والراء والسين אל סריס אחד. שבעת
הסריסים. וסריסי המלך. סריסי פרעה هم المجبوبون[4].
يدلّ على ذلك قوله ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש.
25 وايضا [قوله عنهم] ונתתי להם בביתי ובחומתי וג׳. وفى
قوله ايضا וישמע עבד מלך הכושי איש סריס دليل على
هذا. *وهذه اللغة مشهور بها فى كلام الاوائل[5]: [ويكون
هذا الاسم مطلقا[6] ايضا على غير هذا الصنف من هذا
الناس بل على جلّتهم ورؤساءهم لقول דוד ויקהל דוד
30 את כל שרי ישראל [שרי] השבטים ושרי המחלקות המשרתים
את המלך ושרי האלפים ושרי המאות ושרי כל רכוש
ומקנה למלך ולבניו עם הסריסים והגבורים ולכל גבור
חיל אל ירושלים *فلتعديده لهم فى جملة هذه الطبقات

الجليلة وفى مثل هذا المقام العظيم واستعماله لهم فى
هذا الشان الخطير ليست[7] هذه اللغة من المتقدّمة. ومما
يجب ان يلحق بهذا قول ירמיהו عليه السلام שרי יהודה
ושרי ירושלים הסריסים והכהנים וכל עם הארץ فهذا
5 عندى بيّن جدّا][8]:

السين والراء والفاء דודו ומסרפו ترجم فيه حميمه.
وقيل خاله:

السين والتاء والواو כי הנה הסתו השתא. ותרגום
קיץ וחרף. וקיטא וסתוא:

10 السين والتاء والميم סתם את מימי גיחון העליון.
וכל מעין מים תסתמו. כל סתום לא עממוך. כי סתומים
וחתומים [.סתום הדברים]. לסתום את מימי המעינות.
والانفعال כי החלו הפרוצים להסתם. والثقيل סתמום
פלשתים. ויסתמום פלשתים[9]:

15 السين والتاء والراء לא נסתרו מלפני. ובשקר נסתרנו.
נסתרה דרכי מיי. כי נסתר איש מרעהו. (ומפניך אסתר.)
ואין[10] נסתר מחמתו. הנשארים והנסתרים. הנסתרות ליי
אלהינו. לך הסתר אתה וירמיהו. יארב במסתר. אם יסתר
איש במסתרים (فى المخابئ اى المواضع الذى يستخفى
20 فيها). ארי במסתרים فى الخفيّات[11] (الخفيّة) غيضة
الاسد. وعنها[12] قيل יארב במסתר [يكمن فى الخفية].
فما اعجب هذه الموافقة بين (هتين) اللغتين.
למחסה ולמסתור. אתה סתר לי. יסתירני בסתר אהלו.
בסתר המדרגה. בסתר ההר. בסתר רעם اجيبك فى[13] طىّ
25 الضجّة اى وانت فى هذا المكان وهذه (الحال) على
معنى בצרה קראת ואחלצך. יהי עליכם סתרה: والمصدر
וכמסתר פנים. والثقيل סתרי נדחים. מאהבה מסתרת.
والافتعال[14] מסתתר עמנו. ובינת נבוניו תסתתר. وثقيل
اخر הסתירו פנים. אסתירה פני[. הסתר אסתיר]. ומדוע
30 יסתיר (אבי) ממני. יסתירני בסתר אהלו. ויסתירו אותו מפני
עתליהו. ויסתירם[15] יי. לסתיר עצה اصله להסתיר. وهو
على مثال לשמיד מעזניה الذى اصله להשמיד فحذف الهاء
ونقلت حركته[16] الى اللام (ليدلّ عليه). ومن هذا المعنى

---

90 O. من. 91 R. יהי. 92 R. g. وأبى. 93 R. جاءت. 94 R. بالشين. 95 R. g. درع ودروع. 96 R. المعنى. 97 O. فهم. 98 R. فمعناه. 99 R. مذرت اى تغيّرت. 1 R. g. روساء واجلّا. 2 O. قال. 3 R. די נחש. 4 R. g. المخصيّون. 5 O. وهذا المعنى معلوم فى كلام الاوائل وهذه اللغة مشهورة. 6 MS. מעלקא. 7 MS. פתעדידה...וליסת. 8 The passage added from R. is not in the Heb. transl. 9 R. g. الجميع سدّ. 10 O. אין. 11 O. continues غيضة. 12 R. وعن مثلها. 13 R. من. 14 R. والانفعال. 15 O. יסתירם. 16 R. حركتها.

وان كتب بشين וישתרו להם טחורים يعنى انّ بواسيرهم[16] كانت باطنة[17]:

ورباعى[18] هذا الحرف

וסכסכתי מצרים. ואת אויביו יסכסך يهيّج[19]. والסכסוך
5 مشهور فى كلام الاوائل *انه هيجان الشرّ وتأجّجه. ومن كلامهم ايضا[20] מפני שהאור מסכסכת בהם اى متأجّجة[21]:

כבוצר על סלסלות[22] היו مثل الזלזלים:

ואת הסלעם هو الدبى[23]:

והגפנים סמדר. פתח הסמדר هو فقّاح الكرم. وترجوم
10 בוסר גומל. ובוסרא מיניה סמדר. فمعنى סמדר ונצה واحد. وهو[24] مذهب صاحب الترجوم وهو اول حمل [الكرم] بمنزلة الطلع. والدليل على ذلك وعلى *انه المتصوّر[25] ثمرا قول المשנה فى מסכת ערלה ר׳ יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי. ورأيت لגאון فى تفسير قول
15 الמשנה המפסיד[26] כרמו של חברו סמדר רואין אותו כמה הוא יפה קודם לכן[27] וכמה הוא יפה לאחר מכן[28]. قال المفسّر כגון שהפסיד פירות גפנים ועודן סמדר והוא קודם לבוסר שתחלת הוצאת הגפן[29] פירות מוציא סמדר וסמדר כיון שגדל עשרים יום נעשה בוסר. فهذا من اقوى
20 الادلّة على انّ סמדר هو فقّاح الكرم[30]. وكذلك تسمّى العرب نوّار[31] الكرم فقّاحا. قالوا وله رائحة اريحة[32] كما قال العبرانيون והגפנים סמדר נתנו ריח:

אוחזה בסנסניו بشطبه[33] وهو السعف الاخضر. وقلّ ما تقول له العرب سعفا[34] الّا اذا يبس فلذلك ترجمته[35] بالشطب:

סנפיר וקשקשת اجنحة وفلوس. وقالت الاوائل אילו הן
5 קשקשין הקבועין [בו] *והסנפירין שהוא פורח[36] בהן. وتقول العرب لاجنحة السمك الزعانف[37]:

אשר בספרד قال فيه الترجوم די באספמיא ومعلوم *انّ אספמיא هى[38] الاندلس[. انما فسّرناه وان كان من الامكنة ونحن لم نتقلّد شرح مثل هذا لما فى علمه من
10 المنفعة لا سيّما لاهل الاندلس التى هى אספמיא באספמיא باجماع][39]:

ותחת הסרפד رأيت فى ترجمته (בדל السوس) والسوس هو الذى يدخل عصيره واصوله فى الدوا. وما اظنّ [انّ] الكتاب اراد الّا ما دخل من نبات[40] ولذلك اقول انّ
15 المترجم انما اراد النبات الذى يقال له السواس. فامّا انه وهم وامّا الناسخ اسقط (منه) الالف. والسواس[41] نبات يقترح بزنده كالمرخ وغيره. وقد يقال له السواسى[42] بالياء فهذا الذى اظنّ اراد المترجم وذهب اليه:

20 ותרבינה סרעפתיו اغصانه:

ויכם בסנורים [وابلاهم] بالسمادير[43] وهو ضعف البصر:

❖ (تمّ حرف السين بعون الله) ❖

[16] Both MSS. בואסרהם. [17] R. g. الجميع ستروانستار. [18] R. ومن رباعى. [19] O. تهييج. [20] O. من قولهم. [21] O. מהגנה. [22] R. g. اغصان. [23] R. g. نوع من الجراد. [24] R. وفى. [25] R. ان المتصير. [26] R. המכבד. [27] R. לכאן. [28] R. מיכן. [29] R. נפן. [30] O. كرم. [31] O. نور. [32] O. رايحة. [33] O. بشعبه. [34] R. סעפה. [35] O. ترجم. [36] O. סנפירין שפורח. [37] R. الاعانف. [38] O. انها. [39] The passage added from R. is not in the Heb. transl. [40] R. النبات وسس. [41] R. g. قيل انه من ارذل النبات وهذا هو المراد اى بدل النبات الرذيل يصعد نبات جليل. [42] O. אלסיאסי. [43] R. g. وقيل شبكرة.

* المقالة السادسة عشرة [من كتاب الاصول][1] فى حرف العين *

العين والباء ועב עין. וצלעות הבית[2] והעבים فسّر [فيه] سقائف. وقيل رواشن. وقال الתרגום ועמודיא וסקופתא. وكذلك תרגום מפתן. סקופתא:

العين والباء والدال אחאב עבד את הבעל. ועבד הלוי הוא. עבדו את כדלעמר. ועבדת את העבדה הזאת. ועבדת לו את האדמה. ועבדום וענו אתם(. ואת כל אשר יעשה להם ועבדו) ברעהו. יעבד חנם. לא תעבד בו עבדת עבד. אשר לא ידעתם ונעבדם. ולא תעבדם. עבד את מצרים. לעבדה ולשמרה. כי שלחנו את ישראל מעבדנו. לכו עבדו. עבדו את יי ביראה. ועבדה רבה. עבד עבדים[3]. וקין היה עבד אדמה: والانفعال מלך לשדה נעבד. ונעבדתם ונזרעתם. והארץ הנשמה תעבד. אשר לא יעבד בו: وما لم يسمّ فاعله אשר לא עבד בה(. אשר עבד בך): والثقيل העביד את חילו. לא העבדתיך במנחה. ויעבד את הנמצא בירשלם. ויעבידו מצרים. אשר מצרים (מעבידים אתם). מנצחים להעביד את העם: واعلمْ انّ והעבדתיך את אויביך من جملة ما تعدّى الى مفعولين. احدهما الضمير وهو الكاف. والثانى אויביך. ואת واقع على אויביך كوقوعه على اكثر المفعولين. ولو قيل והעבדתיך (אויביך)[4] بلا את لاجزأ. والمعنى واعبّدك لاعدائك بضمّ الهمزة وكسر الباء وتشديدها. وان شئت فقلْ انّ את هنا مكان لام الاضافة ايضا *كما قيل[5] ועשה את דמו כאשר اصله[6] ועשה לדמו. فكانّه قال והעבדתיך לאיביך كما قيل باللام والشنית למי אני אעבד. وايضا פן תעבדו לעבדים כאשר עבדו לכם. معنى الجميع خدمة واستخدام وعبادة وفلاحة.

وامّا לכן יכיר מעבדיהם فمجانس للسريانى وهو مثل מעשיהם ومثل ועבדו זבח ומנחה. وايضا ובשו עבדי פשתים שריקות:

العين والباء والهاء עבית כשית. קטני עבה. במעבה האדמה [قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين. (ومعنى) במעבה فى[7] البواطق والتماثيل[8] التى يفرغ فيها النحّاس وغيره وانما[9] تتّخذ من افضل الاطيان *وهو اغلظها والزجها واسمنها[10]. وهذا هو المذهب فى قوله فى النسخة الاخرى בעבי האדמה[11]. وعلى هذا المذهب قيل [השמנה היא אם רזה.] וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה: وجائز [فى במעבה] ان يكون اسما على مثال במחלה מעיך. وجائز [فيه] ان يكون صفة على مثال ותחת מעשה מקשה [اعنى מקשה]:

العين والباء والطاء לעבט עבטו لترتهن رهنه. לא תשכב בעבטו. יוציא אליך את העבוט החוצה الرهن وكل شىء محتبس [فهو رهين]. ومن هذا اشتقّ ולא יעבטון אורחותם اى لا يحتبسون فى طرقهم كما قال عنهم כגבורים ירוצון. *والى هذا ذهب صاحب الתרגום بقوله ולא מעכבין אורחותהון[12]: ومعنى اخر قريب من هذا העבט תעביטנו وترهن له ارهانا [قدر ما] اى ترفده رفدا[13] وتعطيه اعطاء[14]. [يقال ارهن لهم الطعام والشراب] اى *اثبته لهم[15] وضمّنه ايّاهم. ومثله והעבטת גוים רבים [وترفدهم] اى تنيلهم وتفضل عليهم [وتتحفهم ما به قوامهم]. ואתה לא תעבט لا تسترفد ولا تستنيل[16] [ولا تستثبت] اى لا تسأل[17] شيئا. *ومن[18]

---

[1] R. continues من حروف المعجم. [2] R. continues והעמודים. [3] R. עבדי. [4] In R. after את. [5] O. קול. [6] R. اى. [7] R. هى. [8] R. ואלתסאתיל. [9] O. انما. [10] O. واطيبها. [11] O. continues وهو ايضا المذهب فى قوله فى النسخة الاخرى (MS. الاخرة) בעבי האדמה اعنى اغلظها واسمنها. [12] O. وقال المترجم ولا מעבבין אורחותהון والى هذا ذهب به. [13] O. continues اى. [14] O. עטאא. [15] O. بيع منهم. [16] O. تستنول. [17] O. תסל. [18] R. من.

هذا المعنى اشتقّ قولهم[19] فى المשנה *פוסק עמו[20] על
הגדיש ועל העביט של ענבים[: واعلمْ انّ עבטיט ليس
عندى من هذا المعنى ولا من هذا الاصل بل هو عندى
مركّب من עב ومن טיט وهذا على سبيل المجاز فى
المعنى. وقد ذكرت هذا فى صدر كتاب اللمع. ولا معنى
لكونه من معنى עבוט كما يظنّون برّاد الناس]:

العين والباء والراء עבר לפניהם. ועברתי בארץ
מצרים. ועברתם את הירדן. כמעט *שעברתי מהם[21]. כל
אשר יעבר תחת השבט. לא אעבר. אינני עבר את הירדן.
ואתם עברים. עבר לפני העם. עברו בקרב המחנה. כתים
קומי עבורי. לעברך בברית יי אלהיך لجوازك [فيه] اى
لدخولك فيه. מעבר יבק. עברה מעברה. והמעברות נתפשו:
والانفعال נחל אשר לא יעבר[22] בו. والافتعال עבר מתעבר.
וכסיל מתעבר [.מתעבר] וחוטא נפשו [مخالفه و]متجاوز امره.
والثقيل העביר אתו לערים. למה העברת העביר. ויעבירם
את הנחל. ויעבר [את כל אשר לו]. ולא אבה סיחון מלך
חשבון העבירנו. והעברת שופר תרועה. והוא ירה החצי
להעבירו ليتجاوزه[23] اى ليبلغ الى ما وراءه. והעביר את
בנו באש. תעבירו באש. מעביר בנו ובתו באש. בהעביר
בניכם كلّه جواز وتجويز: ومن هذا المعنى اعنى (من
معنى) והעביר את בנו באש (الذى هو جواز فى النار اى
ادخله واحرقه فيها. وقوله[24]) והעביר אתם במלבן جوّزهم
فى الملبن اى احرقهم فى الملبن وهو *المكان التى تطبخ
فيه[25] اللبن اى الاجرّ فهذا [ما] اعتقده[26] فيه: ومن
معنى التجويز والادخال قوله תעבירו במים [اى] تجوّزونه[27]
فى الماء اى تدخلونه فيه *كما قيل לעברך בברית יי اى
لدخولك فيه[28]. ועברה העברה اراد الجماعة المجتازة. וגם עברו
את בריתי [تجاوزوا عقيدتى]. ومثله לא עברתי ממצותיך.
למה זה אתם עברים את פי יי. ואתן להם יעברום. ובשר
הקדש יעברו[29] מעליך: والثقيل المتعدّى מעבירים[30] עם יי.
ومن هذا المعنى לא אוסיף עוד עבור לו اى لا اتجاوز هذا
الحدّ. ותפארתו עבור על פשע التجاوز عن الذنب[31]. כנכר
עברו יין اى تجاوزه[32] ونفذ فيه. עבר לסחר جائز (للتجار)[33]:
מעבר הנהר من وراء النهر (اى من الناحية والجهة التى
خلف النهر). وقيل فى עברי انه منسوب [الى[34] هذا
وقيل انه منسوب] الى עבר والد פלג: אתם[35] תהיו לעבר
אחד جهة (واحدة وناحية واحدة). ومثله[36] איש אל עבר
פניו. ומכל עבריו אביא את אידם. ושלום היה לו מכל
עבריו מסביב من جميع جهاته ونواحيه: והעברת כל
פטר רחם ותעזל. ومثله ואטמא *אתם במתנותם[37] בהעביר
כל פטר רחם. ويجوز ان يضاف الى هذا المعنى אתם[38]
תהיו לעבר אחד[39]. ויעבר[40] ברתוקות זהב (وعرض)[41] مجانس
للسريانى. فانّ תרגום והבריח התיכון. ועברא מציעאה.
فكانّه قال ויברח ברתוקות זהב: (ובנחלתו התעבר.) התעברת
עם משיחך. ויתעבר יי בי למענכם. עברה וזעם וצרה. את
דוד עברתו. ליום עברות יובלו *معنى للجميع[42] الغضب.
ويصلح[43] ان يكون منه מתעברו חוטא נפשו اى مغضبه
وهو افتعال [متعدّ]: ויאכלו מעבור[44] הארץ من طعام
البلد. ותרגום דגן. עבורא: בעבור דוד עבדך. ייטב לי
בעבורך. (ودخلت عليه اللام) לבעבור נסות אתכם من
اجل كذا وكذا (او هكذا). جرى استعمال هذه اللفظة
فى المקרא بزيادة [الباء]. وامّا الشعراء فقد استسهلوا
استعمالها بغير باء فيقولون עבור (كذا وكذا). وقد
شاحّهم فيه من تقدّمنى من اصحاب الדקדוק. فامّا انا
فما اشاحّهم فى هذا لانّ الشعر موضع ضرورة ولانّ الباء
(فيه) زائدة ليست من الاصل. فيكون هذا على مثال
استعمال العرب من اجل كذا بزيادة من واجل كذا بغير
من: وامّا בעבור הילד חי צמת ותבך فانّه بمعنى בעוד
הילד חי[45] (اى مهما[46] الطفل حيّا صمت وبكيت). وقد
ذكرناه فى كتاب اللمع. ومثله عندى בעבור טמאה תחבל:
وامّا ואביון בעבור[47] נעלים فالاحسن عندى فيه ان يكون
من المعنى الاول فيكون تفسيره بدلا من نعلين كما
قيل העביר אתו לערים اى ابدلهم[48] فى القرى (اى جعل
اهل قرية ما فى قرية اخرى وجعل اهل القرية الثانية فى
الاولى. فكان معنى ואביון בעבור נעלים اى انهم كانوا

---

[19] O. من هذا ومن هذا قيل. [20] O. פוסקין. [21] R. יעבר עבדך את הירדן. [22] R. g. عبور ودخول. [23] O. لتجاوزه.
[24] MS. וקו׳. [25] O. مكان طبخ. [26] O. اعتهده; both MSS. omit ما. [27] O. تجوزوا. [28] O. לעברך وهو مثل معنى
معناه الادخال. [29] R. יעבירו. [30] R. g. اى توجبون الخلاف לעם יי. [31] R. g. والصفح. [32] R. تجاوز. [33] R. g.
وهذه المعانى متقاربة. [34] MS. אלא. [35] R. ואתם. [36] R. مثل. [37] R. אתכם במתנותיכם. [38] R. ואתם.
[39] O. continues اى بمعزل مأخوذ من תרגום והבריח התיכון. [40] R. g. نفوذ ودخول; another gloss من المعنى الاول.
[41] MS. ועריין. [42] O. معناه. [43] R. ويجوز. [44] R. g. برّ. [45] R. g. (MS. حيّا) ما دام ان الصبى حيّ. [46] So MS.
[47] R. g. وقد يجوز ان يكون مثل בעבור דוד עבדך. وقد فسّر فى העביר אתו לערים نقل وانتقال. [48] R. ابدله.

يستهضمون الضعفاء فيشترونهم ببخس من الثمن ظلما وقلّة انصاف مثل עבד עברי اذ يكون يضطرّ الى بيع نفسه): שורו עבר احبل[48] من قول الاوائل פרה מעוברת:

العين والباء والشين עבשו פרדות قال فيه الתרגום אתמסיאו גרבי חמרא اى خمجت دنان الخمر من طول مكثها فارغة. من[49] قول المשנה ועל הפת שעיפשה (اى خمجت). ويجانس (ايضا) قول العرب فى غير هذا المعنى *عبس عليه[50] الوسخ اى يبس. وهذا المعنى *هو الاليق عندنا[51] بעבשו (פרדות اى يبست كانه قال יבשו). *وساشرح פרודות[52] فى حرف الفاء:

العين والباء والتاء וענף עץ עבות [.ועלי עץ עבות]. ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות شجرة *فتّانة اى ذات اغصان والافنان هى الاغصان يقولون انهم يفتّنون كاينات انفسهم من الشرّ يفتّنونه ويفرّعونه[53]. ועבות على زنة אדום. עקוב [הלב]. والانثى ותחת כל אלה עבתה على زنة *איומה כנדגלות. עקבה. אדמה[54]. ومن هذا المعنى הוא[55] ויעבתוה *الضمير الذى فى ויעבתוה[56] راجع الى הות נפשו. يقول انهم يفتّنون الشرّ[57] ويفرّعونه. وقد يسمّى الغصن نفسه עבות ويجمع على עבותים كما قيل ויתן[58] צמרתו אל בין עבותים: מעשה עבות *صنعة[59] ضفيرة: ومن هذا المعنى[60] וכעבות העגלה חטאה. والجمع עבותים חדשים. ונשליכה ממנו עבותימו. שתי העבותות הזהב. בעבותות האהבה انما قيل [בעבותות האהבה] وان كان مجازا واستعارة لانّ الحبل المضفور اقوى وابعد من الانقطاع. وكذلك قال الתרגום فى עבותים חדשים. גדילן חדתן. والذى نعتقده [نحن] فى וענף עץ עבות [وفى ועלי עץ עבות] هو انه من هذا المعنى الثانى على ما تضمّنه النقل [الصادق]. وانما ذكرناهما[61] مع[62] וכל עץ עבות. *כל אלה[63] עבתה لجواز[64] ذلك فيهما من طريق الاشتقاق الّا انّ النقل الصادق قد خصّص بالمعنى الثانى:

العين والجيم والباء ובכל אשר ענבה. ותשחת ענבתה ממנה. כי ענבים בפיהם. כשיר ענבים. ותעגב על מאהביה معنى الكل [الغزل والعشق] تغازل وتعاشق: במנים ועוגב. ועוגבי לקול בוכים هو القيتار (فى ما يقال):

العين والجيم والهاء הלהן תעגנה. (قد) ذكرت هذه اللفظة فى [كتاب] حروف اللين ومعناها تتربّصن وتنتظرن *وهى مشتقّة من كلام[65] الاوائل אין[66] עושין עוגיות לנכנים[67]. (كما) قيل ايضا فى هذا المعنى עד מתי תתחמקין الى متى تستديرين[68] وتتربّصين [عن الرجوع]. مشتقّ من חמוקי ירכיך التى هى العكن المستديرة *بالفخذين وغيرهما. كما انّ תעגינה مشتقّ من עוגיות. وقد قال[69] الشاعر فى معنى الانتظار والتربّص

*שלומי לך ואחותי[70] תחוה פאת צפון וגם תימן אצוה
ואֶעְגה ועדיהן אקוה אצוְהן[71] וגם אבכה אליהן[72]
ומריחו[73] *בתוכן לי[74] ישוה ישיבוני שלום אחי [ורעי]

[اراد بقوله פאת צפון וגם תימן ريح هتين الجهتين][75]:

العين والجيم واللام עגול סביב (صفة) على زنة ארום. מרבעות לא עגולות[76]. ויבא המעגלה. ושאול שוכב במעגלה *المحلّة التى هى مدوّرة[77]: מעגל צדיק תפלס. פלס מעגל רגליך. פרשו רשת ליד מעגל. ומעגליך ירעפון דשן. הדרכתיך במעגלי יושר. ואין משפט במעגלותם المعنى[78] الطريق والمحجّة: עגול וכומז. ועגולים על אזניך قرطة: עגל בן בקר. עגלה משלשת. עגלים[79] ישקון. לעגלות בית און معروف: עגלה חדשה. עגלות[80] ישרף באש. שש עגלות צב معروف:

العين والجيم والميم עגמה[81] נפשי לאביון (تحسّرت):

العين والجيم والراء ותור וסיס ועגור فسّر فيه سنونية وهى[82] الخطّاف. وكذلك قال الתרגום (ושפנינא

---

[48] R. حبل. [49] R. ومن. [50] Both MSS. עבש; R. على. [51] R. اليق. [52] O. وسترى ما عندنا. [53] MS. يفננוה ويفרעוה; O. ذات افنان اى اغصان. [54] Transposed in O. [55] R. היא. [56] O. ويعבתוה. مأخوذ من עבות. الضمير. [57] O. אלשי. [58] R. וישלך; O. continues את. [59] O. صناعة; both MSS. טפירה and אלמטפור l. 24. [60] R. قيل. [61] R. ذكرناه. [62] R. من معنى. [63] R. דלאלה. [64] R. لايجاز. [65] O. من قول. [66] O. ואין. [67] The Heb. transl. continues והם החפירות העגולות שאינן מרובעות וכאלו תעגינה תקיפו מהנשא. [68] R. תסתידין. [69] O. وكقول. فكان معنى תעגינה تستديرين عن التزويج. [70] O. והרות שלומי לך. [71] So O. and the Heb. transl.; R. אצו אותם. [72] The Heb. transl. עליהן. [73] R. ומיריחו. [74] O. בתוך לבי. [75] The Heb. transl. continues ומענין העכוב קראו ר׳ז׳ל מעמידי הספינה עוגין (MS. עינין) מפני שהם מעמידין אותה ומונעין אותה מהעתק. [76] R. g. مقوم المחנה. ואפשר שיהיה נגזר מן עגול סביב שאפשר שיהיו מכוונים להיות מחנותם עגולים. [77] The Heb. transl. reads تدوير وادارة. [78] O. מעג׳. [79] R. g. عجول وعجاجيل. [80] R. g. اسم العجل المصنوعة من الاخشاب ليحمل عليها الحجارة وغير ذلك. [81] R. g. تكرّثت; another gloss [מת?] قيل תאל. [82] R. وهو.

וברכיא) וסנוניתא. וכذلك فسّر فيه רבינו האיי (في تفسير שבת):

العين والدال (עד כי יבא שילה.) עד יבוא ויורה צדק לכם. עד אשר אם הביאונום אל מקומם. עד שבו הרודפים. ועד חרבו ועד קשתו ועד חגורו حرف يكون *لانتهاء الغاية[83]. עד דבר שאול. ועד הם עמדים. עד זה מדבר ما دام *هذا الامر اى قبل انقضاءه[84]. ومثله ויהי עד כה ועד כה[85]. עד היותי על אדמתי ما دمت في بلدى اى حيث[86] كنت فيه: עד שיפוח היום. עד בואי אליך. עד לא שמת אלה قبل ان يكون كذا وكذا [وقبل ان سألت كذا]: אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון *بمعنى بعد ان تموتون اى انكم تقاصّون به بعد موتكم (ايضا)[87]: ונשים עד נפח. אשר עד מידבא بمعنى על [מידבא]. وقال صاحب المסורת (فيه) דחאזי[88] עד מידבא. *وعندى עד[89] להשיב חרון אף אלהינו[90] ממנו עד לדבר הזה بمعنى על[91]. ولام לדבר مكان هاء التعريف (فكانّه על הדבר) مثل [עד] לשמים (הגיע. ولام אשר למלך נשען על ידו) وغيرهما [على ما] بيّنّا في [كتاب] اللمع. وفي السرياني עד דברת די ינדעון חייא بمعنى על דברת: יאכל עד תרגום שלל: וכבגד עדים[92] ربما جانس قول الתרגום في שאת או ספחת. או עדיא وهي قرحة رديّة فالثوب[93] المباشر لها يكون لا محالة مستقذرا[94]: שובו עדי בכל לבבכם *مثل אלי[95]. עדיך תאתה مقام אליך. ועדיכם אתבונן [واليكم التفت] مثل ואתבונן אליו בבקר. ومثل ועד אביך[96] (למה זה תביאני). לא תניש ותקדים בעדנו (هذه) الباء فيه زائدة والوجه فيه עדינו كما قيل עדיך תאתה *لا تدنو ولا تتقدّم الينا: עולם ועד ليس[97] تخرج هذه عن معنى الغاية كما ليس يخرج عنه[98] قولهم للدهر לעד. עד עולם: לעולם ועד دائما ابدا. שכן עד וקדוש שמו دائم البقاء. ومثله הזאת ידעת מני עד [من غاية اوّليّة الدهر]. ويمكن ان يكون مثله ועד בשחק[99] اى دائم البقاء والثبات. (اشتقّ له جلّ وعزّ هذه الصفة من اسم المكان الذى هو دائم البقاء حامل لمن فيه وان كان جلّ وعزّ هو الخالق للمكان)[1]: ותבואי בעדי עדיים ودخلت وحصلت في غاية الغايات اى غاية الكمال والتمام واسبكرار[2] الشباب. والدليل على ذلك قوله ותרבי ותגדלי. وايضا שדים נכנו ושערך צמח. والباء في בעדי زائدة على עד كزيادتها على (בל في) בלי משוח בשמן [فجمع עדי على עדיים]. وادخله ابو زكرياء مع ועדית עדי وهذا المعنى [الذى ذكرنا نحن] اليق به. ואחריתו עדי אבד وغايته غاية[3] هلاك. ובעד השלח יפלו לא יבצעו (معناه) *وعلى (اى على) السلاح ينزلون (ولا ينجرحون) [مثل] בעד החלנים יבאו כגנב[4]: ויסגר יי בעדו [وسدّ الله دونه وعليه. ومثله ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה. وايضا ותסגר בעדו ותצא. وايضا יי יגמר בעדי اى يتمّم فضله عليّ. ويجوز في בעד החלונים من الكواء[5] يدخلون. ومثله ויפל אחזיה בעד השבכה سقط من الشباك. ومثله וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (تطلّع) من الكوّة. וכפר בעדו ובעד ביתו عنه وعن اهله[6]. ومثله כי בעד אשה זונה. העתירו בעדי والباءات زائدة (عندى. ومن اقوى الدلائل على ذلك كون עד مكان מן كما انّ בעד مكان מן [ونستدلّ من][7] هذا على انّ الباء في בעד زائدة. وكون עד مكان מן هو في قوله) ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד[8] בית יי ועד כלותו يريد מן היום מוסד[8] בית יי ועד כלותו والهاء في היום زائدة. ومثله עד הנבול שלחוך يريد מן

---

[83] R. للغاية; R. g. الى (אלא .MS) ان يكون كذا وكذا وحتى يكون كذا. [84] O. كذا وكذا حدث كذا. [85] R. g. بين كذا وبين كذا. [86] R. اذ. [87] The Heb. transl. אחר שתמותון כלומר שתהיו נתבעין בו אחר מותכן. וזה מורה שיש לנפש ענין אחר המות כי אין טעם להיות עד שתמותון כי אם יהיה כן העונש סר מהם המות אחר שאין נענשין מחיים ושהיו הדברים סותרין זה את זה אלא אם הוא רוצה שיענוש אותם עליו כל ימי חייהם כלומר שיתמיד להפרע מהם בחייהם עד יום מותם. [88] R. דתחזי. [89] O. ומתל. [90] O. יי. [91] R. continues הדבר הזה. [92] R. g. مدنّس. [93] Both MSS. פי אלתוב. [94] R. مستحقرا. [95] O. مثال אלי אלי. [96] R. אבון. [97] R. g. الابد; the Heb. transl. omits עולם ועד; O. ومعناه مثل אלינו وليس. [98] Both MSS. ענהם; the Heb. transl. מהן. [99] R. continues נאמן סלה مثل هذا. [1] The words added from O. are not in the Heb. transl. [2] O. ואסבכראה; R. ואסתכראר. [3] R. الى. [4] The Heb. transl. reads ועל השלח יפלו ולא תעשה בהם חבורה ולא פצע הוא מספר על הארבה ולא על אדם כאשר כוברים אנשים מורה על זה מה שהוא מדמהו בסוסים ובמחנות ובאנשי המלחמה ואין מדמין הדבר בכבד עצמו אבל מדמין אותו בזולתו. ועוד אמרו בעד החלונים. ועוד אמרו אחר זה ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמוני וסופו אל ים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות. וכללו של דבר כי אין הפרשה כלה מורה אלא על מה שאמרנו. [5] R. الكوّة. [6] R. القوم. [7] These two words are supplied from the Heb. transl., which has ילמד מזה [8] O. הוסד.

הנבול (*اى طردوك من حوزك)[9]: وقد تكون עד للتأكيد والمبالغة وهى تقرب من معنى المبالغة [والغاية] مثل (قوله) ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד (.עד דוד הגדיל). עד מהרה ירוץ דברו. והוא שכור עד מאד. [יפה עד מאד.] ויחילו עד בוש:

العين والدال والدال יתום ואלמנה יעודד. מעודד ענוים יי. ואנחנו קמנו ונתעודד. قد ذكرناه فى المستلحق. وذكر فى حروف اللين وليس هو الّا من المثلين[10] (وانه وان كان يوجد فى الافعال المعتلّة العينات [والمتضاعفة اللامات ما يكون على هذا المثال فلا يصلح ان نميل فى هذا الاصل من الافعال ذوات المثلين الى المعتلّة العين][11] الّا بدليل من الاشتقاق لانّ حجّة من جعله من ذوات المثلين ظاهرة فيه بظهور مثله. وحجّة من جعله معتلّ العين وزعم انه متضاعف اللام غير ظاهرة اذ لم نجده فى الكتاب غير متضاعف اصلا. وهذا مذهبنا فيما جانسه):

العين والدال والهاء ועדיה עדי. ותעד נזמה. [قد] ذكر فى حروف اللين[12]. ومن هذا المعنى عندى ויתן עליו את הנזר [ואת העדות وتفسيره الحلى وهو على زنة נאות לבית]. (ومثله ايضا עדות מזמור לאסף على مذهب מכתם לדוד المجانس. ويمكن ان يكون مثله על שושן עדות كما قيل מכתם לדוד باشتقاق من כתם الذى هو الذهب. والعرب تسمّى الغرّ[13] من قصائد اشعارها مذهّبة): وذكر فى حروف اللين [ايضا] לא עדה עליו שחל ما جاز عليه وهو مثل תרגום לא תעבור בארצכם (.לא יעדון בארעכון): מעדה בגד ביום קרה مزيل الثوب *بمعنى מעביר وهو مجانس لقول السريانى[14] מהעדה[15] מלכין. העדיו שלטניהון. [די לא תעדא[15].] ותרגום אשר עבר בין הגזרים. [די] עדא [בין פלגיא]. ويصلح ان يكون من هذا الاصل בעדי עדיים. *وامّا معناه فمجانس[16] لمعنى قول[17] العرب غذا الفرس بالغين والذال [المعجمة] اذا مرّ [مرّا] سريعا[18] (اى انك ادركت وعظمت وكبرت وبلغت فى اسرع المدد): وفى الاصل معنى اخر [ايضا هو قوله] עדיו לבלום. ترجمة الفسوق لا تكونوا كالفرس او كالبغل[19] جهلا الذى يسدّ فاءه بلجام ورسن لئلّا يدنو منك بمساءة. ترجمت[20] עדיו فاءه على ما اوجبه المعنى. وجائز [عندى] ان يكون مثله המשביע בטוב עדיך. ترجمته المشبع فاءك[21] بالخيرات *الّا انّه قد يحتمل معنى اخر وهو ان يترجم المكثّر تحليتك بالخير اى انه يشرّفك ويزينك بكثير مما يوليك من الخيرات. فسّرت המשביע المكثّر كما كان تفسير שובע שמחות كثرة الفرحات[22]:

العين والدال والنون ויתעדנו בטובך הגדול تنعّموا وتلذّذوا. מעדנים לנפשך. האכלים למעדנים. מעדני מלך. מלא כרסו מעדני هى النعم والملاذّ. אנג מעדנות (الكثير الملاذّ) نسب [الى] النعم لكثرة رفاهته [وعظم[23] ملوكيّته]. والصفة שמעי זאת עדינה: היתה לי עדנה شباب ونعمة بفتح النون: המלבישכם שני עם עדנים *ثياب الحرير وما اشبهه[24]. قال فيه[25] התרגום ומוביל לכון תפנוקין[26](. *الّا بتوسّطه بين המלבישכן[27] שני وبين המעלה עדי זהב ارى ان يكون من معنى היתה לי עדנה اى الذى كان يلبسكنّ الحرير فى شبابكنّ. فيكون الكلام كلّه منتظم المعنى)[28]:

العين والدال والفاء [וסרח] העדף. העדפים. חצי היריעה העדפת[29]. والثقيل ולא העדיף:

العين والدال والراء איש לא נעדר ما عدم [ولا] فقد. ومثله ולא נעדר להם. עד אחד [לא נעדר]. אחת מהנה לא נעדרה. ותהי האמת נעדרת. والثقيل المتعدّى ולא יעדרו דבר: ومعنى اخر עדרי מערכה. ולעדר בלא[30]

[9] The Heb. transl. reads גרשוך מן מחוזך. ואין זה אצלנו ראיה פוסקת על שהבית נוספת מפני שהם דברים שמיישבים הדעת כי אפשר שיהיו שתי לשונות. [10] R. g. عضد وقوّة. [11] The words in brackets are supplied from the Heb. transl. [12] R. g. وهو الزينة والحلى. [13] MS. אלגר (الجدّ). [14] O. ويجانس للسريانى. [15] R. מהעדא; O. מהעדי. R. תעדי; the Heb. transl. תעדה. [16] MS. مجانس. [17] O. ومعناه مجانس لقول. [18] O. سريع. [19] O. البغل. [20] R. ترجمة. [21] R. g. ويجوز فيه ربّك ويكون معنى המשביע وهو العنق. [22] O. وهذا راى ר׳ משה בן עזרא ז״ל وذكره فى بعض مصنفاته; المكثر اى المكثر تحليتك بالخير مثل שובע שמחות كثرة (MS. كثر) الفرح; the Heb. transl. runs like R. and adds וזה לשון ההעברה. [23] MS. continues رفاهيته. [24] R. has these words after תפנוקין, l. 20, and reads اشبهها. [25] O. فى. [26] R. g. ערן الآن. ערנה مثله; another gloss كلّها متقاربة. [27] So MS. [28] The Heb. transl. reads והוא מאמר עובר בו בעבור התמציעותו בין המלבישכם שני ובין המעלה עדי זהב ושני המאמרים האלה רומים זה לזה אני רואה שהתמדותו לע׳ הזה יותר ראוי ר״ל שיהיה מענ׳ היתה לי עדנה שיהיה מלבישכם שני... [29] R. g. الجميع فضلة وبقيّة. [30] R. בכל.

לב ולב هو التحزّب والتصقّف فى الحرب. وهو من معنى
עדר עדר לבדו. וישת לו עדרים לבדו احزاب وصفوف
[وقطائع. وامّا [ועדרים] לאורות[31]. فهو عندى حدائق
اى انه احدق بها بالجدار[32]: ومعنى اخر [ايضا] לא
5 יזמר ולא יעדר لا يزبر ولا يحفر [حتى تعلوه الاشواك][33].
وفى المשנה אומר אדם לחבירו נכש עמי ואנכש עמך
עדור עמי ואעדור עמך. אשר במעדר יעדרון يقول انّ
الجبال التى فى الموضع الفلانى تفلح وتعمر *امنا وصلاح[34]
حال حتى لا ينبت فيها شوك ولا محالة انّ هذا
10 المكان[35] بعيد من المدينة منتزح عنها لم تجر العادة
بعمارته لبعده فكانت[36] الاشواك تعلوه ولذلك قال عنه
לא תבא שמה יראת שמיר ושית [והיה למשלח שור
ולמרמס שה وانما هذا لفرط الالواء وفرط الامراع والافواء
على مذهب قوله משלחי רגל השור והחמור]. وربما كان
15 המעדר *اسما[37] لموضع بعيد منتزح مشتقّا من معنى
א״ש לא נעדר وذلك لانقطاعه عن المواضع المعمورة[38]
فكانّه معدوم مفقود *فيصلح ان يترجم على هذه الجبال
التى فى المنتأى تفلح وتعمر وكذلك الתרגום فى יעדרון.
יתפלחון[39] وامّا ما يظهر من التضادد[40] بين [هذين] القولين
20 اعنى بين قوله (והיה) כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן
וג׳ בחצים ובקשת *יבוא שמה[41] وبين قوله וכל ההרים
אשר במעדר יעדרון [לא תבא שמה יראת שמיר ושית]
فانّ[42] الامر ليس كذلك. لانّ القول الاول *فى بلدان[43]
الاعادى [اعنى] بلد ארם وبلد اسرائيل[44]. والقول الثانى
25 فى بلد יהודה خاصّة:

العين والدال والشين ופול ועדשים. לחם ונזיד
עדשים[45]:

العين والواو والجيم תעוגינה[46] [לעיניהם. אם יש
לי מעוג.] (ذكر فى حروف اللين.) وתרגום עוגות. גריצן مثل
30 תרגום חלות فالעוגה والחלה سواء: ويجوز ان يكون

من هذا [المعنى] בחנפי לעגי מעוג *اى معجونين فى[47]
هزؤهم وشتمهم اى انهم يقذفونه وينسبون[48] اليه[49]
من العار ما هم معجونون فيه متشبّثون[50] به[: واللفظ
مقلوب وتقديره עוגי לעג]:

العين والواو والدال חבלי רשעים עודוני. אז חלק 5
עד שלל. ذكر فى [كتاب] حروف اللين. *وתרגום[51] שלל.
עדאה: ومعنى اخر[52] העידותי בכם היום. והועד בבעליו.
צור תעודה. ومن هذا الاصل *وهذا المعنى[53] אשרי נצרי
עדותיו: وامّا בדרך עדותיך ששתי[. דבקתי בעדותיך] وما
اشبههما[54] فهى مقلوبة من אשרי נצרי עדותיו اعنى 10
انّ الساكن الليّن الذى بين العين والدال فى אשרי[55]
[נצרי] עדותיו وهو[56] عين الاسم انقلب لاما فى בדרך
עדותיך [وهو] الواو الظاهر بعد الدال [كانقلاب واو
ועולתה קפצה פיה الى בני עלוה. ושמלה الى שלמה.]
ومنه ايضا לפני העדות. עדות יי נאמנה على زنة 15
בגרות כמהם: وربما كان من هذا الاصل *ومن هذا
المعنى[57] וכבגד עדים ويكون[58] المراد به *ما قيل فى[59]
المשנה דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים(. وجدت
فى شرحه فى المשנה انه يقرأ בשני עֵדים ايضا وهو
منديلان فان وجد الدم فى المنديل الذى يمسح الرجل 20
به فقد اتى נדה وان وجد فى الذى تمسح به المرأة
ספק ولا يلزمه קרבן)[60] فيكون *الاشتداد فى دال וכבגד
עדים[61] لاندغام الساكن الليّن الذى بين العين والدال
[فى *בשני עדים فيه[62] كما اندغم ياء ציין فى ופטורי צצים].
وهذا الثوب تسمّيه العرب الفِرام[63] بالراء وبكسر[64] الفاء. 25
يقال استفرمت[65] المرأة اذا تحمّلت الفرام[66]: *وذكر ابو
زكرياء[67] מה אעידך ומה[68] אדמה לך بمعزل من هذين
المعنيين. وما يبعد ان يكون من المعنى الثانى [اعنى]
העידותי בכם היום والمعنى[69] فيه اى شىء احقّقه فيك[70]
[واى شىء اشبّهه بك او امثّله بك فلا بلاء مثل بلاءك 30

[31] O. לאוירות. [32] O. الجدار. [33] R. continues אשר במעדר יעדרון. [34] O. وقال الתרגום فى יעדרון יתפלחון بصلاح (blank space of one word). [35] R. الموضع. [36] R. وكانت. [37] R. אימא. [38] O. اسم المواضع غير المعمورة المعدومة. [39] O. وترجمته وجميع الجبال التى (MS. الذى) فى المنتاى; the Heb. transl. omits from وتعمر l. 8. [40] R. التضادّ. [41] O. וגו׳. [42] R. omits. [43] O. مقول فى البلاد. [44] O. ישראל. [45] O. omits this root; R. g. عدس. [46] R. g. تعجنها. [47] R. g. من المعنى الاول. [48] O. الذين ينعجنون (MS. الذى ينعجنو) فى شتمهم اى ينسبون. [49] M. عليه. [50] The Heb. transl., which has מה שהם עוגים בו ודומים לו, read probably ومتشبّهون. [51] M. תרגום. [52] O. وهو من. [53] O. والمعنى. [54] O. اشبهه. [55] R. omits. [56] R. هو. [57] O. والمعنى. [58] O. يكون. وذكر فيه תרגום שלל. [59] O. على مذهب. [60] The words added from O. are not in the Heb. transl. [61] O. اشتداد الدال منها. [62] R. עדים; M. omits فى. [63] R. אלפראם. [64] O. وكسر. [65] R. אסתפרמת. [66] R. אלפראם. [67] O. وذكر ايضا فى ذلك الكتاب. [68] O. מה. [69] O. المعنى. [70] O. بك.

ولا داء مثل داءك]. والتقدير [فيه] مه אעיד בך *كما
قال[71] ויעידהו לאמר والتقدير[72] ויעידו[73] בו לאמר: עוד
כל ימי הארץ (من الحروف. ويكون بمعنى قبل עוד
כברת ארץ، ويكون بمعنى بعد בעוד שלשת ימים. وامّا
5 עדנו האתן לפנינו بالتشديد وحقّه ان يكون مخفّفا
مثل עודנו תכלינה עינינו. ومثله فى الشذوذ הן בעדני
חי עמכם. עוד כל ימי הארץ)[74] هو[75] ظرف زمان ومعناه
ما دام العالم باقيا لا ينقطع الزرع والحصاد. ومثله בעוד
הילד חי. ولمّا كان עד זה מדבר ومثله فى هذا المعنى
10 جاز ان يقال فيها انها (ايضا) من هذا الاصل. לא אסף
לקלל עוד وג׳ لا افعل هذا زيادة. ومثله (ולא יהיה עוד
מבול.) ולא יהיה עוד המים למבול. לא יאמר לך עוד
עזובה [وג׳ ולארצך לא יאמר עוד שממה]. ומהם עוד תקח
تأخذ ايضا. הן עוד היום גדול. (ودخلت عليه الضمائر)
15 עודני היום חזק. עודם מדברים עמו. ועודך מחזיק בם
*ومعناها[76] كلها[77] حتّى الآن. וישבה ירושלים עוד. ויבך
על צואריו עוד مدّة طويلة. כי אין הלחם עוד בעיר [فانّه
لا خبز بعد فى المدينة [اى قد انقطع عنها]. ועוד לו
אך המלוכה فالملك لا محالة مرجوّ له. בעוד שלשה חדשים
20 لقصير قبل [هذه المدّة]. בעוד כברת ארץ قبل مسافة
كذا. [ولما كان] עד שיפוח היום [ومثله فى هذا المعنى
جاز ايضا ان يقال فيها انها من هذا الاصل]. בעוד
שלשת ימים بعد مدّة كذا (وكذا). *מעודך ועד היום
הזה مذ كنت[78]:

25 العين والواو والهاء עותה[79] ושתי המלכה. [העוינו
רשענו. قد] ذكر فى كتاب حروف اللين[. وذكر فيه
ايضا ועוה פניה. עוה עוה עוה[80] אשימנה واستوفيناه نحن
فى المستلحق]. ومنه רוח עועים وهو مضاعف الفاء:

العين والواو واللام עול ימים[81]. עלות ינהל. ישלחו
30 כצאן עויליהם[82] (اطفال). גם עוילים מאסו בי[. قد ذكر
فى كتاب حروف اللين. وذكر فيه ايضا] לא תעשו עול.
*מכף מעול וחומץ. ולא יודע עול בשת איש. שותה כמים
עולה معناها الظلم[83] والغشم[84]: ولها موضع اخر لم يذكره
ابو زكرياء وهو[85] الخنا[86] היש בלשוני עולה. הלאל תדברו
עולה(. יסגירני אל אל עויל ظالم). אם תדברנה שפתי
עולה[: ويصلح ان يكون من هذا] איש שותה כמים עולה:

5 العين والواو والنون מעון תנים. ומעונתו בציון.
ומעונותיו טרפה مسكن (ومكان) ومأوى. והבטת צר מעון
[يا عدوّ محلّى ومسكنى. אשר צויתי מעון] قال فيه
الترגום דפקדית[87] לקרבא קדמי בבית מקדשי. وهو قول
بالغ جيّد: יי מעון[88] אתה היית לנו. מעונה[89] אלהי קדם
10 (اى) الدائم الباقى الحامل للعالم. اشتقّ له *جلّ وعزّ[90]
هذه الصفة من اسم المكان الذى هو دائم البقاء حامل
لمن فيه وان كان جلّ وعزّ هو الخالق للمكان والزمان
المبيد لهما لكن قيل مجازا واتّساعا: כסותה ועונתה
وقتها وذلك كناية عن وقت البضاع. والעונה فى كلام
15 الاوائل معروفة. قالوا فى נדה והזרתם את בני ישראל
מטמאתם מכאן[91] אמר ר׳ יאשיה אזהרה לבני ישראל שיפרשו
מנשותיהן סמוך לוסתן וכמה[92] אמר רבא עונה וכמה עונה
או יום או לילה[. ومن ذلك قيل فى الدعاء עננו בעת
צרה ובעונה הזאת والدليل على انّ قوله ועונתה مشار به
20 الى الجماع قولهم فى المשנה העונה האמורה בתורה הטילים
בכל יום הפעלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים
אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים]:

العين والواو والفاء כחלום יעוף[93][. ועוף יעופף הארץ.
قد] ذكر فى حروف اللين. وادخل فى جملته מגלה עפה
25 *كما قال فيه[94] الترגום מגלה פרחא. وقد يفسّر فيه مطوية
من *قول الترגום فى וכפלת. ותעיף[95]: ومن هذا الاصل
מעוף צוקה[96] وهو من معنى עשה שחר עיפה(. ومن
تجنيس עיפה وעפר اسم رجل). ארץ עיפתה. الّا انّ ابا
زكرياء *جعل עיפה ועיפתה من ذوات الياء[97]. وكثيرا ما
30 يبتدل الياء بالواو. وشرح מעוף צוקה يكون على ما اصف.
لما قال והנה צרה וחשכה اراد ان *يبيّن مراده بقوله[98]
חשכה فقال انه ظلام شدّة[99] وضيق لا ظلام خسوف[1]

---

[71] O. مثل. [72] O. تقديره. [73] R. g. شهادة. [74] The words added from O. are not in the Heb. transl. [75] O. هذا. [76] R. ايضا. [77] O. معنى كلهم. [78] These words are to be found in O. after كذا l. 21. [79] R. g. اعوجاج وخطأ. [80] R. omits. [81] O. continues ذكر فى حروف اللين. [82] R. g. صبيان واطفال. [83] O. اى. [84] R. g. والجور. [85] O. هو. [86] R. omits. [87] R. די פקדית; O. דפקודית. [88] [89] R. g. وطن. [90] Transposed in R. [91] O. מיכן. [92] R. ובמא. [93] R. g. طير وطيران. [94] O. كقول. [95] O. ותיעוף את יריעת. وهو תרגום וכפלת את היריעה. [96] R. g. ظلمة ضيّقة. [97] O. جعلها من ذوات الياء اعنى עיפה ועיפתה. [98] O. يكون قوله. [99] O. ושדה. [1] O. כסות.

فهو[2] قوله מעוף צוקה. وعلى هذا المذهب قال [ايضا]
ואפלה מנדח اى ظلام منتشر عامّ [اى ضيّق حال]. وامّا
قوله כי לא מועף לאשר מוצק לה فمعناه ما اقول. انه
لما وصف ما يحلّه بالعدوّ من *الضيق والشدّة[3] المشبّه
بالظلام قال وامّا هذا المضيّق عليه يعنى[4] آل יהודה
فغير مظلم عليه كما عرض اوّلا לזבלון ולנפתלי[5] الذين[6]
اجلاهم ملك אשור وكما عرض آخرا[7] לראובן וגד וחצי
שבט מנשה. واللام فى לאשר زائدة فيكون מועף على هذا
مفعولا من העיף كما كان[8] מושב من השיב ומורם[9] من
הרים. وقد يجوز ان يكون מועף اسما مثل מקטר מגש
الذى هو بمعنى קטרת מגשת [على ما بيّنّا فى المستلحق.]
ومثل שבעה ושבעה מוצקות [ורחב] במקום המנח. فتكون
اللام فى לאשר على هذا للاضافة فيكون تفسيره ولا ظلام
للمضيّق عليه اى انه سينجلى ويتسرّى عنه ما هو فيه
من الشدّة. وامّا تأنيث לה [فى قوله לאשר מוצק לה]
فللجماعة: واستلحقنا [نحن] فى المستلحق معنى اخر[10]
وهو תעופה בבקר תהיה. *בעפעפי שחר. בעופפי חרבי[11]
وقلنا هناك انّ معنى الجميع تلميع وتبريق[12]. وجوّزنا
هناك كون התעיף עיניך בו من هذا [المعنى: وامّا]
ועפעפינו יזלו מים. לעפעפי תנומה فهى الاجفان [وانما
سمّيت بذلك] لكثرة حركتها *واضطرابها وكثرة طرفها
فهى اذًا مشتقّة[13] من יעופף על הארץ. وقد استعملت
الاوائل فى معنى الطيران مثل هذا التضعيف وذلك فى
مثل قولهم היתה מעפעפת *בזמן שכנפיה[14] נוגעות בקן
הייב לשלח. وما احكم استعمالهم[15] מעפעפת فى مثل هذا
الطيران الذى هو رفرفة اى تحريك الجناحين واستدارة
حوالى العشّ وليس بطيران تامّ انما هو اضطراب. فمن
مثل هذه الحركة وهذا الاضطراب سمّيت الاجفان עפעפים.
ووجه الحكمة والاصابة فى استعمالهم هذه البنية وهذه
الهيئة[16] فى الطيران الذى ليس بتامّ هو انّ[17] من عادة
العبرانيين اذا *وصفوا شيئا[18] بصفة غير بالغة فى الجهة
التى يصفونه فيها *ان يستعملوا فيه مثل هذا[19] التضعيف
كما استعملوه[20] فى ירקרק או אדמדם وفى שחרחרת وغيرها[21]
مما لم يجعلوه فى الغاية [من الغاية] من الشئ الذى
وصفوه به: وقد فسّر *فى עפעפים[22] المقلتان بدلالة עיניו
יחזו עפעפיו יבחנו. ועל עפעפי צלמות [والاشتقاق انما هو
كما قلت لك. وامّا قولهم للمقلتين עפעפיו יבחנו. ועל
עפעפי צלמות] فعلى مذهب تسمية الشئ *باسم الشئ[23]
المجاور له:

العين والواو والراء

כי יעורנו. עורי עורי[24]. העיר יי.
אם תעירו ואם תעוררו[. قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين.
وربما كان من هذا עיר ובהלות اى رجّ واضطراب. وربما
كان ايضا منه[25] ער ועונה اى منبّه ومثير اى يستأصلهم
حتى لا يبقى لهم داع ولا مجيب. وامّا התרגום فقال[26]
فيه בר וברבר: وادخل *فى هذا المعنى فى كتاب حروف
اللين[27] נשו[28] לשוא[29] עריך. ויהי עריך. פני תבל ערים[30]:
وذكر معه ايضا כי נעור ממעון קדשו [لاشتراك الجميع فى
الحركة. وجوّزنا نحن فى כי נעור ما] قد[31] برهنّا عليه فى
المستلحق *وفى كتاب التسوية وفى كتاب التشوير[32] [وفى
حرف النون من هذا الديوان. وقد قلت فى المستلحق
انّ פנה אל תפלת הערער من معنى ולבי ער وترجمناه
المتهجّر. ولحقنا ايضا بهذا المعنى الذى ذكره ابو زكرياء
ערער תתערער وفسّرنا[33] فيه اضطرابا تضطرب واهتزازا تهتزّ:
واستلحقنا هناك معنى اخر وهو פשוטה וערה. למען הביט
אל מעוריהם[34]. ولنا عليه كلام مبين فى كتاب التسوية
واتّسعنا *فى ذلك[35] فى المقالة الثالثة من كتاب التشوير
فليلتمس القول فيه من هناك فانّه اندرجت لنا فيه
فوائد جمّة وعلوم جلّة]: وامّا יעוערו فقد قلنا فى
المستلحق انه متضاعف الفاء من المعنى الذى ذكره ابو
زكرياء وانّ وزنه יפעפלו. وقد *قيل فيه[36] انه من معنى
ויריע העם وانه مقلوب من ירועעו[37] فوزنه على هذا ילעלפו:
ومعنى اخر ואת עיני צדקיהו עור(. יעור עיני חכמים).

---

[2] R. הו. [3] Transposed in M. and R. [4] R. اعنى. [5] O. and R. ונפתלי. [6] O. אלדי. [7] O. has this word after מנשה l. 8. [8] M. هو; O. omits. [9] R. והורם. [10] O. continues من جملته. [11] Transposed in M. [12] On the marg. of R. by the glossator ولوائح. [13] R. משתקא. [14] R. אם כנפיה. [15] R. قولهم. [16] R. الهيأة. [17] O. وهى من معنى الطيران. وقد استعملت الاوائل التضعيف فى هذا ايضا لقولهم היתה מעפעפת لما هو رفرفة حول العشّ لا طيران تامّ لانّ. [18] O. ارادوا يصفون. [19] O. يستعملون فيه. [20] O. فعلوا. [21] O. وغيره. [22] O. فيه. [23] O. بالشئ. [24] R. g. انتباه وتنبيه. [25] O. من هذا. [26] O. קאל. [27] Transposed in O. [28] O. נשוא. [29] R. לשא. [30] R. g. الجميع اعداء. وقد فسّر فى ומלאו פני תבל ערים قرى. [31] R. omits; O. وقد. [32] O. والتسوية والتشوير. [33] M. وفسّرناه. [34] R. g. انكشاف. [35] Repeated in M. [36] O. قلت. [37] R. g. تجليب واعلان.

[יעור פקחים.] איש עור. והלכתי עורים[38]. עורת או שבור. עינים עורות. בשגעון ובעורון[39] معروف: כתנות עור. עורות[40] גדיי העזים معروف [ايضا][41]:

العين والواو والشين עושו ובואו כל הגוים[. قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين *وتفسيره انحاشوا. وكذلك قال فيه الתרגום ויתכנשון וייתון כל עממיא[42]:

العين والواو والتاء [עותה ושתי המלכה. לעות אדם בריבו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق.] احتمل[43] עותה [ושתי המלכה] ان يكون مثل עשתה واحتمل [ايضا] ان يكون مثل כרתה בריתך: وذكر فى باب לעות אדם فى [كتاب] حروف اللين معنى اخر وهو לעות[44] את יעף. ونحن نرى ان *نخرجه من هذا الباب الى[45] ذوات المثلين *ان يكون مثل[46] ולבור את כל זה الذى هو من ברור מללו. *وذلك انّى[47] اعتقد فى ועת ומשפט ידע לב חכם انه فقه وعلم *ودليلى على ذلك اقتران[48] ומשפט به[49]. وكذلك [اقول فى] ידעי בינה לעתים (انّ) معناه [فى] السنن والفقه والدليل *على ذلك[50] قوله לדעת מה יעשה בישראל. وكذلك اقول فى ביד איש עתי המדברה *انّ تفسيره[51] رجل [سنّىّ] فقيه عارف بما يصنع *بذلك العتود وهو منسوب الى ועת משפט فعلى[52] هذا التلخيص يكون [تفسير] לעות את יעף لتفهيم الرجل الخليل الذهن الضعيف المعرفة للجاهل. ولو كان ועת משפט معتلّ العين مثل לא כן אנחנו עשים[. רש ועשר] لِما كان ידעי בינה לעתים مشدّدا. وان كان للمدّعى ان يدّعى انّ الساكن الليّن الذى هو عين فى עת مندغم[53] فى تاء לעתים وفى تاء איש עתי كاندغام ياء צין فى [صاد ופטורי] צצים لكن *لما لم يكن فى צין וצצים شكّ فى انهما معتلّا العين وكان עת[54] وان كان على زنة *[לא כן *אנחנו עשים الذى هو معتلّ العين[55] على زنة][56] חין וחן ולב ונס *וצל[57] ايضا التى هى من ذوات المثلين

ووجدناه مشدّدا عند الجمع والاضافة كاشتداد هذه المذكورة عند جمعها واضافتها[58] وكان לעות *على مثال[59] ולבור את כל זה الذى هو من ذوات المثلين *ضعفت دلالة[60] [بنية לעות] عن القطع بكونه معتلّ العين فلم نر [من اجل ذلك] ان نخرج اشتداد تاء לעתים عن [اندغام] مثل فيه الّا بدليل [وبرهان]: ومن هذا المعنى ايضا לחכמים יודעי העתים *اراد الفقهاء واصحاب السنّة والاحكام[61]. والدليل [على ذلك] כל ידעי דת ודין. ويقرب من هذا المعنى ומחזיקה בעתים اى بالآراء المصيبة والمشورات المحكمة. *ومما يؤكّد ايضا عندى مذهبى فى לעות את יעף قول العرب غتتّ فلانا بالقول بمثلين[62] وبالغين المعجمة[62] وبنقطتين على التاء اى اتبعته بالقول اى قلت له قولا[63] بعد قول. وكذلك يقال ايضا لاتباع الشرب بالشرب غتّ[64]. فكان ترجمة[65] לעות את יעף דבר لغتّ للجاهل قولا اى لتفقيهه شيًا بعد شئ ولتعليمه قولا[66] بعد قول لانّ التفقيه والتعليم لا يكونان ضربة بمرّة لكن شيًا بعد شئ وقليلا بعد قليل[67] كما قيل כי צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם[68]:

العين والزاى ועז משלשת. ואת[69] כל העזים معروف[70]: יריעות עזים. ואת כביר העזים المرعزّى[71]:

العين والزاى المضاعف ותעז יד מדין[. ועזוזו ונפלאותיו. قد] ذكر فى [كتاب ذوات] المثلين *واستوفيناه نحن فى المستلحق[72]. [ونقول ايضا هنا انّ الاسم قد جاء على ثلثة امثلة. احدها בעזוז עינות תהום وهذا كامل. وجاء תנו עז وايضا ויתן עז[73] وهذان ناقصان ועוז ועֻז مثل כבור ידי. נשקו בר.] وقد تعدّى هذا الاصل فى قوله החכמה תעז לחכם. وهذه اللفظة قد طواها ابو زكرياء [فى درج الباب] ولم يفصّل بينها وبين יעז בהותו الذى هو غير متعدّ فرأينا نحن التنبيه على تعدّيها[74]. والامر עזה אלהים على زنة חגי יהודה. סלוה

---

[38] R. g. عميان. [39] R. g. عما. [40] R. g. جلد وجلود. [41] The two §§ وامّا col. 512, l. 27, and ومعنى l. 31 are transposed in O. [42] O. والمستلحق. [43] O. ואסתעמל. [44] R. g. تلقين. [45] O. نجعله من. [46] O. على مثال. [47] O. وانا. [48] R. اقترانه. [49] O. والدليل اقترانه بمשפט. [50] O. لذلك. [51] O. انه. [52] O. بالعتود وكذلك على. [53] O. اندغم. [54] O. الجواب انّ צין וצצים لا شكّ فيهما من اعتلال العين ولעת. [55] O. على وزنه كثير من المثال. [56] The words in brackets are omitted in R. [57] R. omits. [58] O. فاذا اضيف او جمع اشتدّ. [59] O. مثل. [60] O. ضعفه الدلالة. [61] O. اهل العلم والفقه. [62] R. omits. [63] R. قول. [64] R. omits. [65] M. תרגמת. [66] R. قول. [67] Both MSS. קלילא. [68] O. فيكون معنى לעות את יעף لتفقيهه شيًا بعد شئ وقتا بعد وقت وتعليمه قولا بعد قول كما قيل כי צו...שם ومما يؤكّد ايضا مذهب לעות قول العرب غتتّ فلانا بالقول بالغين المعجمة وبنقطتين على التاء ويقولون (ويقولوا .MS) لاتباع الشرب بعد الشرب غتّ. [69] M. את. [70] R. g. عنز وعنوز. [71] R. المرعز. [72] O. والمستلحق. [73] R. g. عزّ وقوّة وتقوية. [74] O. تعديه.

כמו ערמים. ועל ספר חוקה: ומן هذا [المعنى] قيل *للعزاز وهو الارض الصلبة[75] עזאזל الالف واللام زائدان فيه: ومن هذا المعنى قيل للعنقاء עזניה والنون [فيه] عندى بدل[76] من الزاى[77] كما ابدلت[78] [منه ايضا] فى לשמיר מעזניה الذى هو جمع על ראש המעוז. וישוב ויתגרה עד[79] מעזו. واصله מעזיה *بتشديد [الزاى[80] لاندغام المثل ועש]ה[81] למבצרי מעזים. וישב פניו למעזי ארצו فابدل من المثل المندغم [نون] ويؤيّد مذهبنا فى جعلنا[82] نون עזניה بدلا من زاى وانّ[83] اصله كان עזיה[84] بتشديد الزاى منسوبا الى עז مثل[85] ועז מלך משפט אהב فابدل من المثل المندغم *نون *وقيل فى[86] המשנה מה שנת[87] כנף העוז מכל הכנפים. *وقال فيه اهل التفسير انه העזניה فقيل[88] העוז بلا نون [ولو نسبت اليه עוז لقلت העזיה او העזניה بابدال الزاى بنون]:

العين والزاى والباء עזב ככפיר סכו. עזבו בארץ גשן. למה עזבתנו. ועזבני והפר. על כן יעזב איש. כי לא אעזבך. אל נא תעזב אתנו. עליך יעזב חלכה على معنى השלך על יי יהבך فكانّه[89] قال עליך ישלך חלכה. والمصدر ילדה ועזוב. בעזבכם את מצות יי. [והדלת מעזוב לו.] מיום עזבה את הארץ *مصدر مضاف الى[90] ضمير المؤنّث الغائب والوجه فى الهاء ان يكون מפיק[91] وجاء لا מפיק. وقد قيّد ذلك فى המסורת بقوله فيه שתים[92] את הארץ עזבה[93] יתומך (يعنى עזבה יתומך עזבה את הארץ) الّا انّ עזבה [יתומיך] امر المذكّر على زنة שמרה לפי. ורבה העזובה בקרב הארץ اسم على زنة [ענות] חלושה. وقال فيه התרגום واحسن[94] ותסגי צדיותא[95] كانّه قال ורבה השממה: والانفعال מדוע נעזב בית האלהים. פתח لانّه ماض. ולא ראיתי צדיק נעזב. קמוץ لانّه منفعل ולערים נעזבות. עיר לא נעזבה ماض وهو קמוץ لانّه *فى الانفصال[96] ولو انه متّصل لكان[97] تحت الزاى שבא مثل (تاء) נסתרה דרכי. תעזב האדמה. תעזב הארץ[98] الفتح مكان הצרי: وما لم يسمّ فاعله המון עיר עזב. איך לא עזבה[99] (مثل) העיר[1] תהלה. ومن[2] هذا المعنى[3] قيل فى السلع[4] والمتاجر [المبيعة] المتروكة عند مشتريها [فى البلدان التى تجلب اليها יתנו עזבוניך.] *נתנו עזבוניך[5] وهذا على سبيل الاشتقاق: ومعنى اخر[6] היעזבו להם היזבחו. ויעזבו[7] ירושלם עד החומה הרחבה معناه التحصين والتشديد والبنيان(. وكذلك فسّر فى كلام الاوائل). ورايت לגאון فى تفسير מעזיבה (قال) אותו הטיט שנותנין[8] על התקרה ועניננו מן זה המקרא ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה [وهو تشييد]. وقد استعير هذا اللفظ فى توقير الاحمال *وذلك قول الله[9] עזב תעזב עמו *كانّ توقير الحمل[10] بنيان وتحصين[. ولا بأس فى ان يكون مثله ותעזב אליו יגיעך ترجمته وتوقّر عليه ثقلك ואליו مكان עליו]. ومن ذلك قيل *ايضا فى اشادة الصوت ورفعه[11] אעזבה עליו שיחי:

العين والزاى والقاف ויעזקהו[12] ויסקלהו وعزقه اى حفره والارض المعزوقة هى المشقوقة بالمعزقة[13] وهى المسحاة ونحوها مما يحفر به. *وفى המשנה הרוצף בית הפרס באבנים שאינו יכול להסיטן טהור[14] ר' שמעון אומר אף העוזק בית הפרס טהור:

العين والزاى والراء עד הנה עזרנו יי. אמצתיך אף עזרתיך. ועזרתם אותם. אלהים יעזר לי. איש את רעהו יעזרו. ויעזרו אחרי אדניה. ויעזרם אלהים ויפלטם. יעזרה אלהים לפנות בקר. מאל אביך ויעזרך. יקומו ויעזרכם. ונשברו כל עזריה. עזרנו אלהי ישענו. ועזר מצריו תהיה. עזרה בצרות נמצא מאד. רכב שמים בעזרך. לעזור את לכיש. والانفعال ונעזרתי ויעלז לבי[. ויעזרו עליהם]. כי הפליא להעזר: وامّا הם מעזרים אותם قصفة على زنة אשר אתם מחלמים على ما بينت فى [كتاب] اللمع. ومن هذا المعنى اشتقّ אעשה לו עזר[15] כנגדו: עד העזרה התחתונה فسّر فيه الساحة[16]:

العين والطاء עט סופר מהיר. בעט[17] ברזל קלם.

---

[75] O. للارض الصليبة القوية. [76] R. בדלא. [77] O. زاى. [78] O. ابتدلت. [79] O. על. [80] O. بالتشديد. [81] The passage in brackets is injured in M. [82] O. اجعالنا. [83] O. بانّ. [84] R. omits from بتشديد l. 6. [85] R. ومثل. [86] M. קול; O. المندغم ويزيد نون وقالوا اهل. [87] O. נשתנה. [88] O. وهى العنقاء. [89] O. פכאן. [90] O. مضمر على. [91] O. continues هاء. [92] M. שנים. [93] O. and M. omit. [94] M. فاحسن; O. omits. [95] O. continues وهو حسن. [96] O. منفصل. [97] O. כאן. [98] M. ארץ. [99] R. g. الجميع ترك وانتراك. [1] M. עיר. [2] O. ومثل. [3] R. omits. [4] O. السلاع. [5] Transposed in O. [6] Omitted in the three MSS.; the Heb. transl. וענין אחר. [7] R. g. واسقفوا. [8] O. שניתן. [9] O. قوله. [10] M. الاحمال; O. وهو مثل. [11] O. فى رفع الصوت. [12] R. g. ونظّفه. [13] O. والمعزقة. [14] O. ومثله فى كلام الاوائل מעוזקין وايضا. [15] R. g. عون واعانة. [16] R. ساحة. [17] O. לעט.

*انما جعلت עט ثنائيا على العقد الذى عقدته والاصل الذى اصّلته فى صدر هذا الجزء الثانى اعنى كتاب الاصول اذ لم اجد فى الמקרא دليلا اجعله به ناقصا مثل[17] בן [وغيره]. الّا انّى وجدت[18] فى كلام الاوائل [رضى الله عنهم ما يدلّ على انه] ثلاثى ناقص اللام [على مثال בן] وهو[19] قولهم ארבעה מתו בעטיו של נחש على مثال פריו *עדיו ושביו[20]. وفسّر فيه רב שרירא *بالقلم الذى كتب[21] به الموت على الموت[22]:

العين والطاء والهاء ועטה ארץ מצרים. כאשר יעטה הרועה. [قد] ذكر فى كتاب حروف اللين *واستوفيناه نحن فى المستلحق ومعناه الاشتمال: وذكر فيه ايضا שלמה אהיה כעטיה ومعناه كالمائلة[23] المنحرفة. ومن هذا المعنى[24] ויעט העם. والدليل *على انه من هذا الاصل انفتاح الياء منه مثل ياء ויעש. ויעל وما اشبههما[25]. وقد بيّنت [هذا فى المستلحق وفرقت] بينه وبين[26] ויעט[27] بهم [بانفتاح ויעט העם وقمصوت ياء ויעט העם]:

العين والطاء والنون עטיניו[28] מלאו חלב معاطنه. والمعاطن [والاعطان] هى مبارك الابل على الماء وغيره اى انه من كثرة البان غنمه وبقره تسيل معاطنه [لبنا] على مذهب ארץ זבת חלב ודבש. وقد يكون العطن على غير الماء [كالوطن للناس]:

العين والطاء والفاء תפלה לעני כי יעטף[29]. העטופים[30] ברעב. אליך אקרא בעטף לבי. ותתעטף רוחי סלה. נפשם בהם תתעטף. בהתעטף עלי. בהתעטפם כחלל: والانفعال בעטף[31] עולל ויונק. *معانى هذه الالفاظ متقاربة وهى الاستعطاف والاسترحام والاستغاثة والضراعة والتضوّر[32]: ועמקים יעטפו בר تشتمل طعاما[33] [قيل ذلك استعارة ومجازا] اى تكتسى به لكثرته فيها. والاشتمال[34] فى كلام الاوائل *يسمّى עיטוף ويقولون נתעטף بمعنى اشتمل[35]: המעטפות قيل [فيها] المطارف وهى ثياب يشتمل بها[. وربما كانت العُطف وواحدها العِطاف[36] بكسر العين] وهو ازار يتعطّف *الانسان به[37][. والتعطّف هو التوشّح]: יעטף ימין ולא אראה بمعنى אעטף [ימין وتفسيره اعطف على يمينى] اى اميل. ومثله יעטף שית חמס למו اى حيث ما مالوا[38] [وعلى ايّة ناحية عطفوا] احدثوا ظلما[39]. [وايضا] כי רוח מלפני יעטף اى انّ الارواح [انما] تعطف على الناس اى تميل وتصير اليهم من *قبلى. جعل[40] جلّ ثناؤه [سبب رحمته علينا وغفرانه لنا وتجاوزه عن سيّئاتنا كون النفوس من عنده وخلقه لها فهو يرؤف[41] بها ويحنّ عليها] تعالى[42] ذكره [ما ارأفه بنا لو عقلنا]: והיה העטופים. ובהעטיף הצאן يريد نتاج الخريف كانّه منعطف[43] على النتاج[44] الربعى[45]:

العين والطاء والراء לעטרת צבי. והרם המעטרה. על צור המעטירה المتتوّجة اى الحاملة[46] التاج[47] لرياستها. ويجوز ان يكون רצון תעטרנו من هذا الفعل الثقيل على ان يكون مخفّف[48] الياء *ويكون اصله תעטירנו ومثله יעשרנו המלך[49] الذى اصله יעשירנו. وربما كان תעטרנו خفيفا مثل יעלזו חסידים. ויעזרם אלהים: وثقيل اخر עטרת שנת טובתך. בעטרה שעטרה לו אמו. המעטרכי חסד. וכבוד והדר תעטרהו تتوّجه[50]: עטרים אל דוד قال [فيه] الתרגום כמנין ولا دليل من الاشتقاق [عندى على هذا التاويل]. واما الذى اشتقّه انا منه [فهو] قول الתרגום [فى] הבמות לא סרו. לא עטרא كانّه قال סרים אל דוד ואל אנשיו *اى مائلون اليهم منحرفون فيهم[51] ليأخذوهم[52] [كما قيل ויכורו עליו להלחם اى مالوا اليه ليحاربوه]. وترجوم אזל מכלינו. זודין עטרו ממננא كانّه قال סר מכלינו:

العين والطاء والشين עטישותיו תהל אור عطاسه.

---

[17] O. وهو على زنة. [18] O. رايته. [19] O. فى. [20] O. עדיו שביו. [21] O. قلم المكتوب. [22] O. الناس. [23] R. المائلة. [24] O. والمستلحق ومعنى כעטיה المائلة ومنه. [25] O. انفتاحه. [26] O. continues קמין. [27] R. g. قيل فيه وطردهم. وقال فيه الתרגום וקץ בהון, ותרגום ואם בחקותי תמאסו. ואם בקימי תקוצון وهو الزهد والبغض. واما ترجوم כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו. ארי לא יתך רחיקו ארי יתי רחיקו وهو الابعاد والزهد والبغض داخلان تحت الابعاد. [28] R. g. اوداجه. [29] R. g. يتضوّر. [30] R. g. المتضوّر. [31] Twice in O. [32] O. معنى الكل استعطاف واستغاث (so) وتضرّع. [33] O. برّا. [34] O. وذلك مجاز استعارة ومثله. [35] O. يقولون נתעטף وغيره كثير. [36] M. عطاف. [37] Transposed in O., which continues وربما كانت العطف وواحدته عطاف. [38] O. ולו. [39] O. الظلم. [40] O. قبله. [41] M. ירף. [42] O. وتعالى. [43] O. معطوف. [44] R. نتاج. [45] O. אלרביעי; R. g. وجميعها متقاربة. [46] O. حاملة. [47] M. אלנתאג. [48] O. מכף. [49] R. omits. [50] O. وتتوّجه. [51] O. מאילין אליה מנחרפן נחוה: [52] R. omits from اى.

وربما كان المعطس نفسه وهو المنخر *وهذه اللغة مشهورة في[53] كلام الاوائل:

العين والياء לעי השדה. אך לא בעי ישלח ידו. שמו את ירושלים לעיים. מעי מפלה خرائب وبلاقع والميم في מעי زائدة للاسميّة:

العين والياء والباء איכה יעיב[54] באפו[. قد] ذكر في كتاب حروف اللين. وقيل[55] فيه انه من [معنى] עבים סתר לו[. وقد قيل في עבים בקר. לא עבות. זרמו מים עבות]:

العين والياء والزاي *שלח העז את מקנך. העיזו בני בנימן. העיזו אל תעמודו. قد[56] ذكر في [كتاب] حروف اللين ومعناه الهرب والطرد *الّا انّ منه متعدّيا في معنى الطرد ومنه غير متعدّ في معنى الهرب. امّا[57] المتعدّي [فقوله] שלח העז [اطرد غنمك من الصحراء]. *وامّا غير[58] المتعدّي [فقوله] העיזו בני בנימן [اهربوا. وكذلك قال فيه الترجوم גלו בני בנימן ومثله העיזו אל תעמדו وايضا[59]] ישבי הגבים העיזו[60] [هربوا]:

العين والياء والطاء ויעט בהם. *קורא ממזרח עיט[61]. قد[62] ذكر في المستلحق *واوضح فيه. وامّا تفسيره فاطارهم والمعنى[63] طردهم ورجّعهم[64] عن نفسه:

العين والياء والميم בעים[65] רוחו(. فسّر فيه بقوّة ريحه ببدل الالف من العين من איום ונורא):

العين والياء والنون *עינים[66] להם. כי עין בעין[67]. ومن هذا المعنى اشتقّ ויהי שאול עוין את דוד اى *ينظر اليه[68] نظر عداوة. وهذا ما اغفله ابو زكرياء *وفاتنا نحن استلحاقه[69]. وقال في الترجوم כמין לדוד: על עין המים. עינות ותהומות. בעזוז עינות תהום (بالكسر). מעין נרפש[70]. המשלח מעינים. ממעיני הישועה. כל מעיני בך. כל מעינות תהום רבה هذه كلّه معروف[71]. ومثله עין[72] יעקב على مذهب ממקור ישראל: והיית לנו לעינים فتكون لنا دليلا: ועינו כעין הבדלח. כעין תרשיש *في صفته[73] ولونه [وحاله]. כי יתן בכוס עינו (لونه). אולי יראה יי בעיני[74] حالي[75] وصفتي: *ولقد كان يصلح ايضا[76] ان يكون *في هذا المعنى[77] ואם בעיניו עמד הנתק[. והנה הנגע עמד בעיניו] اى في حاله [وصفته] لولا[78] قول الاوائل *انه انما يراد به עיני הכהן على معنى לכל מראה עיני הכהן اى ان كان باقيا على حالته الاولى التي رآه عليها الكهن وفي ذلك[79] قالوا ואם בעיניו אין לי אלא בעיני עצמו בעיני בנו בעיני תלמידו מנין ת"ל ואם בעיניו *עמד הנתק. وما يمتنع ان يكون هذا اللفظ محتملا لهذين المعنيين بل ذلك واجب عندي فيه. الا تراه يقول[80] והנה לא הפך הנגע את עינו وهذا *واضح جدّا[81]. وامّا زيادة الياء في בעיניו [على الوجه الاول] فذلك من استعمال[82] العبرانيين [اعني تكثيرهم الشيء الواحد كما صنعوا في צואריו وفي והגי ביניו ובין העי وفي וחמישיתיו יוסיף עליו. و]قد بيّنّا ذلك في باب ما زيد فيه[83] من [كتاب] اللمع[84]:

العين والياء والفاء עיף[85] ויגע[. قد] ذكر في [كتاب] حروف اللين. وجرت عادة للعبرانيين[86] ان يسمّوا العطشان [ايضا] עיף كما قيل והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה. *الا تراه يقول[87] וכאשר יחלום הצמא והנה שותה [והקיץ והנה עיף[88] ונפשו שוקקה] وقيل כי[89] הרויתי נפש עיפה. وقد *يسمّون ايضا[90] الارض التي لم يصبها مطر עיפה كما قيل נפשי בארץ עיפה לך סלה. وايضا[91] בארץ ציה ועיף בלי מים. وذكر فيه ايضا התעיף עיניך בו ואיננו مع עשה שחר עיפה [وعزلناه نحن وذهبنا به هناك مذهبا غير هذا وذلك انّا قرنّاه هناك بـתעופה בבקר תהיה وقد ذكرناهما قبيلا في باب العين والواو والفاء]:

---

[53] O. وهو من. [54] R. كيف يغيّم بغضبه. [55] O. وقال. [56] O. תעיזו. [57] O. ومنه متعدّ وغير المتعدّى واما. [58] O. والغير. [59] R. واما. [60] R. g. وقيل في الجميع صيانة. [61] R. g. وفسّر في קורא ממזרח עיט. ויעט העיט طير وطيران. [62] O. ماخوذ من עיט. [63] R. اى. [64] O. وترجمته نفخ في وجوههم وطردهم. [65] R. g. (MS. הואה) بعاصف هوائه. [66] R. g. عيون النظر. وقيل بسكون. [67] Transposed in O. [68] O. ينظره. [69] O. ونحن نرى ان نستلحقه. [70] O. נרפס. [71] R. g. عيون الماء. [72] R. g. نظير قول יעקב. [73] O. بصفته. [74] R. g. ضعفى; on marg. وهو راى ר׳ משה בן עזרא. [75] O. حالتى. [76] O. ويصلح. [77] O. مثله. [78] O. الّا انّ. [79] O. يفسّر هذا المعنى وهو الاصحّ اذ. [80] O. المراد עיני הכהן لقوله לכל עיני הכהן واصبنا ايضا انه قال. [81] O. معين لقولنا. [82] O. استعادة. [83] On marg. of R. الحرف. [84] R. g. ورايت قد فسّر في ואשימה עיני עליו واصيّر عنايتي عليه. وفسّر في ויכס את עין כל הארץ وغطا ظاهر جميع الارض. [85] R. g. لغب. [86] O. العبرانيين. [87] O. بدلالة. [88] R. g. لغب. [89] O. כי. [90] O. تسمّى. [91] R. omits.

العين والياء والقاف הנני אנכי מעיק[92] תחתיכם.
שמת מועקה[. עקת רשע. قد] ذكر فى [كتاب] حروف
اللين. وترגום צרה. עקא:

العين والياء والراء כל אשר בעיר[93] جمعه[94]
5 [ערים.] ויתן אכל בערים[95]. وقد جمع على ושלשים עירים
להם להם יקראו חות יאיר: ومن هذا בקרבך קדוש ולא
אבא בעיר معناه وان كنت[96] لا يحيط[97] بى مكان
احتيج[98] الى هذا لقوله בקרבך. وهذا اخذناه عن مר'
יצחק בן מ' שאול *رحمه الله وانه له[99] مستحسن جدّا:
10 ועיר[1] פרא. על שלשים עירים[2] عير واعيار:

العين والياء والشين ועיש על בניה תנחם هى
نعش وبناتها. وقد حذف الياء فقيل עשה עש. ידכאום
לפני עש:

العين والكاف والسين וברגליהם תעכסנה *يلبسن
15 الحجول المسمّاة עכסים وهى مثل الخلاخيل[3]. وقد يقال
للقيد עכס [كما يقال له ايضا حجل][4] وذلك[5] قوله
וכעכס אל מוסר אויל:

العين والكاف والراء עכר אבי את הארץ فضح.
עכרתם אתי. לא עכרתי את ישראל. מה עכרתנו. יעכרך
20 יי. האתה זה עכר ישראל. וכאבי נעכר. ובתבואת רשע
נעכרת فضيحة وهو اسم[6] والنون زائدة فيه كما ذكرنا
فى حرف النون [عند ذكرنا] אם נשאת[7] נשא לנו
*وكما ذكرنا ايضا فى باب[8] التصريف من كتاب اللمع:

العين واللام المضاعف עוללים שאלו לחם. נגשיו
25 מעולל [قد] ذكر فى [كتاب ذوات[9]] المثلين: واعلم انّ
עוללים שאלו לחם جمع שפוך על עולל[10] [.واما מפי
עוללים فانما هو جمع עולל ויונק. وذكر فيه ايضا]
ונשאר בו עוללות *وترجمة עוללות خصاص بفتح الخاء
والواحدة[11] خصاصة. رايت فى كتب لغة العرب يقول اذا
30 قطف العنب فبقى العنيقيد منه ههنا واخر ههنا

مما اخطأه القطّاف فذاك يقال له الخصاص [والواحدة
خصاصة][12] وهذه هى ال עוללות عند العبرانيين[13]:
وذكر فيه ايضا ושם לה עלילות דברים. ועולל למו. את
אשר התעללתי במצרים. ורע מעלליכם فى معنى واحد.
5 ونحن نرى ان نعزل עלילות [דברים]. ועולל למו من
غيرهما[14] من الالفاظ *ونجعلهما فى[15] معنى التسبّب[16]
ونجعل את אשר התעללתי. ורע מעלליכם معنى اخر. ومن
معنى التسبّب عندى אבחר בתעלוליהם اى بما اسبّبه
لهم[17] من النخبات والبلايا. وايضا גדול העצה ורב
10 העליליה. התעיבו עלילה[. להתעולל עלילות]: واما את אשר
התעללתי. רע מעלליהם فكما قيل فى ترجوم כפרי
מעלליכם[18]. כפרי עובדיכון[19]. ومثلهما אזכר מעללי יה.
והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה. [وجائز ان يكون
مثلها] וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם.
15 וכעלילותם הנשחתות. واما ונקם על עלילותם. לבני ישראל
עלילותיו فيحتمل[20] المعنيين جميعا: وذكر فيه [ايضا]
על[21] ברזל. ופרקת עלו. وقرن به ועוללתי בעפר קרני وما
يبعد فيه هذا [المعنى] الّا انّ لنا فيه اختيار غير هذا
*وهو انّى اقول[22] انّ فى هذا الاصل معنى لم يذكره ابو
20 زكرياء وهو معنى الارتفاع والاستعلاء مثل במועל ידיהם.
נורא עלילה. ועוללתי בעפר קרני. وذلك انّ معنى במועל
ידיהם [مثل معنى בנשיאות ידיהם][23] على مذهب[24]
בנשאי ידי אל דביר קדשך. وهذه اللفظة من ذوات
المثلين *على زنة[25] והבאתי מרך الذى هو من ולא רככה
25 בשמן على ما بيّنت فى [كتاب] المستلحق وقلت هناك
انّ اصله מרכך *فجعل فيه[26] الساكن الليّن بعد الميم
عوضا من المثل الناقص[27]. واما נורא עלילה [על בני
אדם وان كان ادخله ابو زكرياء مع עלילות דברים]
فتفسيره عندنا مهيب[28] على كل بنى آدم كما قيل
30 ונורא על כל סביביו والهاء فيه للمبالغة لا للتأنيث
كما[29] بيّنت[30] فى [كتاب] اللمع مثل [هاء فى[31]]
מכשפה לא תחיה [وغيرها]. واما ועוללתי בעפר קרני

---

92 R. g. ضيقة وشدّة. 93 R. g. قرية. 94 O. وجمعه. 95 R. g. قرى. 96 M. כנה. 97 O. יחוט. 98 O. אחתאג. 99 O. وهو. 1 R. g. جحش. 2 R. g. جحاش. 3 O. ماخوذ من והעכסים وهو مثل الخلخال. 4 The words in brackets are in O. after אויל l. 17. 5 O. مثل; R. omits. 6 O. الاسم. 7 O. נשא. 8 O. وفى. 9 R. omits. 10 R. g. الجميع صبيان. 11 M. الواحدة. 12 R. omits. 13 O. صغار(סנאר) مفردة وهى التى يخطئ القطاف (MS. אלכטאף). 14 O. غيرهما. 15 O. من. 16 O. continues ايضا. 17 O. لها. 18 O. מעלליהם; R. g. شمائلكم. 19 O. עובדיהון. 20 O. فيحتملان. 21 R. g. الاصر والغلّ. 22 O. وذلك. 23 R. omits. 24 O. معنى. 25 O. وزنه מועל ידיהם مثل. 26 O. وجعلت. 27 O. الساقط. 28 O. מהוב. 29 O. على ما. 30 R. بيّنّا. 31 R. omits.

[فتفسيره] وعاليت[32] راسى بالتراب كما قيل ויעלו עפר
על ראשיהם فقد تبيّن انّ معنى هذه الكلمات انما
هو الارتفاع والاستعلاء. والذى حمل ابا زكرياء على ان
يجعل ועוללתי من על ברזל هو انه لم يأبه الى معنى
5 במועל ידיהם *ولا ابه[33] ايضا الى معنى נורא עלילה
فحمله [ايضا] محمل עלילות דברים. وامّا כסף צרוף
בעליל[34] לארץ فيحتمل عندنا اقوالا. منها ان تكون
الباء فيه اصلية[35] وتكون اللام مضاعفة كتضاعف [راء]
סגריר ושפריר. ويكون تفسيره بسيّد التراب ورئيسه اى
10 سيّد اكثر الجواهر المعدنية. وتكون اللام فى לארץ مكان
هاء التعريف كما قيل אשר למלך נשען על ידו مكان
המלך وكانّه[36] قال בעליל הארץ [اى سيّد[37] التراب].
وقد ذكرنا هذا فى [كتاب] اللمع. وقد يقوم هذا
المعنى دون ان تجعل اللام مكان هاء التعريف
15 بل تكون للاضافة كما قيل מי אדון לנו. שמו אדון
לביתו [فكانّه قال אדון לארץ]. ومنها ان تكون الباء
زائدة لا معنى لها كزيادتها فى בכל אשר תרמש האדמה
[ובכל דגי הים] على ما ذكرنا فى كتاب اللمع. ويكون
עליל مجانسا لقوله נורא עלילה. ובמועל ידיהם. ועוללתי
20 בעפר קרני. ويكون ترجمته رفيع التراب. ومنها ان
تكون الباء[38] ايضا زائدة فيه[39] لا معنى لها ويكون
مجانسا لقوله באדין עלין [חרטמיא]. לבית משתיא עללת
[.הוו עלו קדמוהי] *ويكون تفسيره[40] دخيل التراب اى انه
مأخوذ من المعادن. ومنها ان تكون الباء زائدة ايضا
25 ويكون تفسيرها[41] فىّ فتكون الترجمة كالفضّة المخلصة
فى حرّ التراب ورفيعه كما هو معلوم انّ البواطق لا
تتّخذ الّا من الطين الحرّ كما قلنا فى تفسير במעבה
האדמה. وتكون لام לארץ فى هذا المذهب ايضا مكان
هاء التعريف. وجعلنا הארץ فى *هذا الوجه[42] مكان
30 האדמה كما جعل[43] האדמה فى كثير من المواضع مكان
הארץ: وقد ترجم غيرنا בעליל فى البواطق[44] على حسب
المعنى. ويمكن ان يكون من هذا الاصل את גלות עלית[45]
على زنة אשר נתנו חתיתם وزنهما פעלית لانّ اصلهما

على هذا עללית. חתחית فادغم احد المثلين فى الثانى[46].
وقد استعمل العبرانيون زيادة الياء مع التاء فى بعض
الاسماء المأخوذة من ذوات المثلين مثل גזית ובורית[47].
وربما زادوا فيها[48] الواو مع التاء كما فعلوا فى כרום
5 זלות. وقد ذكرنا فى [كتاب] اللمع فى עלית וחנית هذا
الوجه وغيره: وفى الاصل معنى اخر لم يذكره ابو زكرياء
ولا استلحقناه نحن (فى المستلحق) وهو ויתעללו בה
כל הלילה *اللفظة مجانسة[49] للفظ العربى وتعلّلوا بها
اى لهوا بها واللهو[50] (هو) النكاح كما قيل فى هذا
10 المعنى من لغة اخرى فى اللهو בא אלי העבד העברי
אשר הבאת לנו לצחק בי: وفيه معنى اخر لم يذكره
ايضا[51] ابو زكرياء وهو اللعب [والعبث] والامتهان. כי
התעללת בי ازدريتنى[52] [وعبثت] ولعبت بى. ومثله[53]
[ايضا] פן יתנו אתי בידם והתעללו בי اى *يمتهنوننى
15 ويعيثون فىّ[54] تعذيبا لى. وقد غلط فى هذا رئيس جليل
اذ[55] ظنّ انّ והתעללו בי [مثل] ויתעללו בה כל הלילה:

العين واللام والجيم ולשון עלגים هم المعجمون.
وقد قلب فى נלעג לשון אין בינה:

العين واللام والهاء ומשה עלה[56] אל האלהים. *עולים
20 אל האלהים[57]. قد ذكر [هذا المعنى] فى كتاب [حروف]
اللين *واستوفينا نحن تصريفه فى المستلحق[58]. الّا (انّ)
من جملة ما استلحقناه هناك من هذا المعنى الانفعال
وكان ذلك منّا على سبيل الغفلة. لانّه قد اشار اليه ابو
زكرياء فى صدر المقالة الثالثة [من كتابه]. وكان من شرطنا
25 نحن *ان لا[59] نستلحق على ما اشار هو اليه شيئا اصلا
وان لم يذكره فى موضعه الخاصّ به الّا لضرورة تدعو[نا]
الى ذلك: ومن هذا المعنى המה עולים במעלה העיר. מעלה
בית חורון. מעלה[60] הלוחית اى مطلعة. ومنه ובמעלות
שבע יעלו مدارج ومراقٍ[61]. وايضا ומעלות שבעה עולותיו
30 [مدارجه ومراقيه]. ומעלות שמונה [مدارجه ايضا]. ويصلح
ان يكون منه גלית עלית[62]. ويكون עלית على *هذا بوزن[63]
בצפיתנו צפינו. لان الوجه فى עלית עליה على زنة[64] צפיה.
ومنه וממעל[65] לרקיע כמראה אדם עליו מלמעלה. فقوله

---

[32] O. ועאליתי. [33] O. ولم يابه. [34] R. g. بواطق. [35] O. اصل. [36] O. فكانه. [37] M. سيود. [38] R. omits.
[39] O. فيها. [40] O. ويكون الترجمة فيه. [41] O. تفسيره. [42] O. هذه الاوجه. [43] M. and R. על. [44] O. بواطق.
[45] R. g. البرك العلوية. [46] O. אלתא. [47] O. בורית. [48] O. فى هذا. [49] O. ترجمته مجانس. [50] M. ואללהוא.
[51] O. and R. omit. [52] R. ازدريت; O. ازدريتينى. [53] R. omits. [54] O. ويبعثوا بى; all three MSS. ימתהנוני.
[55] O. אז. [56] R. g. صعود. [57] R. omits. [58] O. والمستلحق. [59] M. and R. الّا. [60] R. g. عقبة. [61] M. مراق;
R. מראקי; O. ומראקי. [62] R. עליות. [63] M. وزن; R. زنة. [64] O. وزن. [65] R. g. فوق.

מלמעלה اسم [مؤنّث] ناقص اللام. وقوله וממעל[65] לרקיע
اسم مذكّر ناقص اللام ايضا واصله ان يكون[66] مثل ויקם
על מעלה הלוים الذى ترجمناه[67] فوقف وقام من فوق
الלוים. ومنه *ايضا כי עלה[68]. עלות השחר [قد] طلع[69]
الفجر. ממעלה החרס من قبل طلوع الفجر[70]. עלתה נצה
*طلع نوّارها[71] اى بدا وظهر. כי מדוע לא עלתה ארוכת
בת עמי ما بال فرجها *لم يبد[72]. הנני מעלה [לה] ארוכה
ומרפא اظهر لها فرجا اى افرج عنها[73]. ومنه [ايضا]
והעולה על רוחכם. ומעלות רוחכם القائم فى هواجسكم[74].
ועליתו[75] אשר יעלה בית יי وصعوده [الى بيت الله. ومثله
ועולתו[75] אשר יעלה בית יי. ومنه ايضا בתוך הריפות בעלי
[يريد] يد المهراس وهو الفهر سمّيت بذلك لما يضرب
بها من العلو. ודבר עצב יעלה אף يثير الغضب. ועלתה
ארמנותיה סירים وتنبت الشوك. *ومما يقرب[76] من هذا
[المعنى قوله] מטרף בני עלית معناه[77] كبرت ونشأت[78]
وعظمت *كما قال[79] ותעל אחד מגוריה وقال [فيه] التרגום
ורביאת חד מבנהא. ومن هذا المعنى العامّ [ايضا] על פני
המים. (وزيدت عليه الياء) עלי עשור ועלי נבל. מעל
לרקיע [.ومن هذا المعنى הוקם על عليّا رفيعا وهو صفة
ناقصة اللام. ومثله ואל על יקראהו اى الى درجة علية
يريد التقوى. ومن هذا المعنى اشتقّ דלתות העליה. وربما
كان مشتقّا من هذا المعنى ומעליו איש טוב اى ومن
افعاله العلية[80]]: وقد تكون لעל معان مختلفة [غير
هذا]. تكون[81] بمعنى עם مثل ועשית חסד על עבדך اى
עם עבדך ومثل ויבאו האנשים על הנשים *الذى معناه[82]
עם [הנשים]. ועל השנות החלום معناه وامّا تكرّر[83] الرؤيا
فمن اجل كذا وكذا: על מה תכו *كل ما[84] كان كذا
وكذا. כעל גמלות כעל ישלם *مثل ما اولونا[85] مثله
يوليهم. ومثله כעל כל אשר גמלנו יי اى مثل الذى[86]
اولانا الله من آلائه[87] واحسانه: وتكون על *فى معنى[88]
עד كما كان עד فى معنى על فى قوله עד מידבא. وذلك
قوله הוא ינהגנו על מות يريد עד מות واتى מות على[89]

هيئة الاضافة[90] وهو فى الانفصال[91] كما اتى מה מליל
كذلك ايضا: وتكون [על] فى موضع كاف التشبيه قيل
ושית על עפר בצר المعنى כעפר كما قيل אם יצבר כעפר
כסף. ومثله על שדה הארץ תחשב اى כשדה: ונתת על
המערכת بقربها وفيما يجاورها. ومثله[92] ועליו מטה מנשה
ودليل[93] ذلك [من] قول المשנה ר׳ מאיר אומר השלחן
ארכו שנים עשר ורחבו ששה לחם הפנים. ארכו עשרה
ורחבו חמשה[94] נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל
טפחים מכאן[95] וטפחים מכאן[96] וטפחים רוח באמצע כדי
שתהא הרוח מנשבת בהם אבא שאול אומר שם היו נותנין
שני בזיכי לבונה של לחם הפנים אמרו לו והלא כבר
נאמר[97] ועליו[98] מטה מנשה: وتكون על فى معنى الباء
الزائدة مثل אשר חטאו עליה הו[99] مثل בה كما قيل או
הודע אליו חטאתו אשר חטא בה: وتكون על بمعنى اللام
كما كانت اللام فى معنى [על] ולנו הסגירו ביד המלך
اى[1] ועלינו كما قيل ועלי לתת לך עשרה כסף. وكذلك[2]
فى قوله הכל בכתב מיד יי עלי השכיל[3] وفى قوله ايضا
ומדוע לא שמרת את שבועת יי ואת המצוה אשר צויתי
עליך اى [לך كما قيل תורה צוה לנו משה[4]. فمعنى עלי
השכיל على هذا לי השכיל او אלי השכיל كما قيل ומדוע
לא שמרת את שבועת יי ואת המצוה אשר צויתי עליך اى]
לך او אליך والعين هنا مكان اللام كما قيل תורה צוה
לנו משה(. وقيل כאשר צוה לנו משה). وقيل כאשר צוה
יי אל משה: ومما هو خارج عندى عن المعنى العامّ ايضا
قوله ואנכי אעלך גם עלה معناه وانا اتوفّاك توفّيا مجانس
لقوله [והצב גלתה העלתה. وقد قلنا انّ معنى והצב فلما
نصب القفع كشفت اى انهدم سورها. ووقع لنا ذلك
فى باب الجيم واللام والهاء. فنزيد هنا ونقول فلما نصب
القفع كشفت وقتلت وهو مجانس *ايضا لقوله[5]] אל
תעלני בחצי ימי [اى] لا تتوفّنى فى نصف عمرى. الا تراه
يقول ענה בדרך כחי קצר ימי *فمعنى קצר ימי[6] هو
معنى אל תעלני בחצי ימי وذلك انه يدعو الى الله ان

[65] R. g. فوق. [66] R. continues מעל. [67] O. هو. [68] O. עלות. [69] O. طلوع. [70] O. الشمس. [71] M. and O. اطلع نورها. [72] O. لا يبدى. [73] O. continues ومثله. [74] O. حواسّكم. [75] O. ועליתו, ועולתו. [76] O. ويقرب. [77] R. اى; O. omits. [78] MSS. ונשית. [79] O. كقوله. [80] R. g. الجميع من معنى العلو والصعود. [81] O. وتكون. [82] O. بمعنى. [83] O. تكرار. [84] O. פלמא. [85] O. מתלה מא אולאנא. [86] O. ما. [87] M. אלאהיה; R. omits. [88] O. بمعنى. [89] O. فى. [90] O. المضاف. [91] Not distinct in M.; R. אלאנסן. [92] M. and R. مثله. [93] O. دليل. [94] R. ששה. [95] O. מיכאן. [96] O. מיכן. [97] R. continues ונתת על המזבח לבונה זכה אמר לה והלא כבר נאמר. [98] R. g. وعلى جانبه. [99] R. omits. [1] O. بمعنى. [2] M. and O. وذلك. [3] O. continues اى לי השכיל. [4] R. omits from وفى l. 17. [5] Transposed in R. [6] R. omits.

يدفع [عنه] هذا العرض. وفى قول الله تعالى[6] ليعقب ابينו [عليه السلام] אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה [ויוסף ישית ידו על עיניך ثلثة انواع من التباشير. امّا قوله אנכי ארד עמך فيبشّره به بالخلاص من آفات الطريق. وامّا قوله ואנכי אעלך גם עלה] وان كان تفسيره وانا[7] اتوقّاك كما قلنا فيبشّره فيه بالنجاة من الموت غير الطبيعى *كالموت بالسيف[8] وغيره. وفى قوله ויוסף ישית ידו על עיניך تبشير وتأمين له من الايصاب به وان يموت فى ذراه وكنفه وفى ستره: [ومن هذا المعنى ايضا عندى ויעלהו עולה על החומה اى قتله وانما توخّى به ان يكون על החמה ليريهم ذلك وليفلتهم. هذا اختيارى فى هذه اللفظة وهو اختيارى ايضا فى והעלה עלות على هذا التلخيص. ومعنى ויזבח זבחים واحد. وهذا مذهبى ايضا فى ויתנבאו עד לעלות המנחה وفى ויהי כעלות המנחה وفى ויהי בבקר כעלות המנחה. فهذا الفعل يتعدّى ثقيلاً كما قيل והעלה עלות. ويتعدّى خفيفا كما قيل עד לעלות המנחה. وايضا אעלך גם עלה اعنى גם[9] עלה: وامّا אעלך وايضا אל תעלני בחצי ימי فجائز ان يكونا ثقيلين وجائز ان يكونا خفيفين والجميع ذبح واماتة ومن اجل גם עלה جعلنا לעלות המנחה خفيفا]. وذكر فى كتاب حروف اللين ايضا תעלה נרתיך. בהעלותך את הנרות. ومنه عندى כלי שרת והעלות והכפות وهو اعنى והעלות اسم للقناديل مشتقّ من העלה[10] נרותיה كما تقول *سرج فى جمع[11] سراج *وهو مشتقّ من اسرج[12]: وفيه معنى اخر ايضا وهو כנבל עלה מגפן. והנה עלה זית. ויתפרו עלה תאנה ورقة وورق. والهاء فى עלה תאנה مكان ياء الجمع كما كتب רעה צאן עבדיך بهاء مكان ياء الجمع[13]. وامّا עלי זית ועלי[14] עץ שמן ועלי[14] הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות فاغصان لا ورق كما قيل וענף עץ עבות: ومعنى اخر [ايضا] מי פלג לשטף תעלה. ואת המים אשר בתעלה. בתעלת הברכה העליונה ساقية وجدول [واتىّ. والجميع ואת תעלותיה שלחה]: ومعنى اخر ايضا רפאות תעלה[15] אין לך: ويصلح ان يكون من[16] هذا المعنى כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי. הנני מעלה לה ארוכה ומרפא [اى ليس لك فرج ظاهر]. ومثله לשוא הרביתי רפואות תעלה אין לך اى ما يبدو لك فرج:

العين واللام والزاى יעלז שדי. פן תעלזנה בנות הערלים. לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז. אלהים דבר בקדשו אעלזה. לא תוסיפי עוד לעלז. ושאונה ועלז בה صفة. שמחי ועלזי בכל לב. ועלזו לפניו. الجميع فى معنى السرور والفرح: חדל שאון עליזים. עליזי גאותך. העיר העליזה الجميع فى *معنى الاشر والبطر[17] [.ويصلح ان يكون من هذا ושאונה ועלז בה]: وامّا והשכרתים למען יעלזו فما يصلح ان يكون من هذين المعنيين اصلا بل هو [عندى] مجانس للفظ العربى. وترجمته واسكرهم *كى يعلزوا[18] اى حتى يعلزوا. لانّ حروف المعانى كثيرة التصرّف حسب المواضع التى تقع فيها. والعلز بفتح العين واللام رعدة تأخذ المشرف على الموت وتأخذ المريض [ايضا] لضعف قوّته[19]. وكذلك تأخذ السكران لضعف عصبه كما قيل נוע תנוע ארץ כשכור اى تضطرب اضطرابا [مثل וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח.] *وفى كلام العرب تركت فلانا فى علز الموت وفى سكرة الموت. فهذا المعنى هو الذى يليق بهذه[20] اللفظة. الا تراه يقول וישנו שנת עולם ולא יקיצו [فالعلز هنا اذًا انما هو من الموت]: ومن هذا المعنى [عندى] כי רעתכי אז תעלזי ترجمته من اجل شرّك قدما تعلزين اى تشرفين على الموت. وتفسير אז [هنا] قدما كما ذكرناه فى بابه. ومن هذا المعنى [ايضا] קריה עליזה. [الا تراه يقول תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה] חלליך לא חללי [חרב ולא מתי מלחמה. قوله תשואות מלאה עיר הומיה هو وصف حالهم عند الشدّة لا وصف ما كانوا فيه فى الرخاء كما يظنّ. فقوله קריה עליזה هو من علز الموت]:

العين واللام والطاء ועלטה[21] היה. בעלטה תצא وهو الظلام:

العين واللام والميم ונעלם דבר. ונעלמה מעיני כל חי. נעלם מן המלך. ועם נעלמים. תהי נעלמה. ותעלומה יוציא אור. תעלומות לב خفيّات القلوب. ومثله עלומנו למאור פניך خفيّاتنا واسرارنا[22] بيّنة ظاهرة لديك. والافتعال

---

[6] M. and O. omit. [7] R. omits. [8] O. كالسيف. [9] R. omits. [10] R. g. اشعل سرجها. [11] R. اسراج في معنى. [12] R. omits. [13] O. الجماعة. [14] R. ועלה. [15] R. g. فرج. [16] من is in R. before כי. [17] O. المعنى البطر والاشر. [18] R. فيعلزوا; M. פי יעלזו; O. כי יעלצו. [19] O. قوتهما. [20] O. وتقول العرب يعلز السكران اذا اضطرب فهذا ما يصلح ان يقال في هذه. [21] R. g. غهمة (so). [22] M. ואסראכנא.

[فى قريب] من هذا المعنى והתעלמת. התעלם שלג. ומבשרך לא תתעלם. לא תוכל להתעלם يعنى لا تتعامس عنه اى لا[23] (تُرى) كانّك لا تراه وانت تبصره[24]. وربما كان על עלמות שיר مشتقّا من المعنى الاول وهى طريقة ما من الغناء لطيفة خفيّة: واعلمْ انّ قوله עלמות ليس مضافا فى المعنى الى שיר فقد قيل[25] ומעשיהו ובניהו בנבלים על עלמות فى انقطاع الكلام لكن قوله שיר هنا دليل[26] على انه مما كان يغنّى فى البيت كما (قد) قيل [ايضا] فى هذا المعنى [למנצח מזמור לדוד שיר. מזמור לאסף שיר. (وربما قدّم השיר فقيل שיר מזמור.) وسترى تفسير [עלימו] יתעלם[27] שלג[28] عند ذكرى הקדרים מני קרח [فى بابه من حرف القاف]. والثقيل ויי העלים ממני. ומשבתותי העלימו עיניהם. ואם העלם יעלימו. (والاعتقاد فى יעלימו מלרע.) ואעלים עיני בו معناه الاغضاء عن[29] الشىء [والتعامس]. בן מי זה העלם الغلام. העלמה الغلامة والفتاة. وقد تكون بكرا وغير بكر [كما] قيل فى غير البكر הנה העלמה הרה. وايضا ודרך גבר בעלמה *هذا من اقوى الدلائل على انّ עלמה قد تكون غير بكر لانّه لو اراد بقوله ודרך גבר בעלמה البكر لكان متناقضا لانّ ذلك الفعل له تأثير ظاهر مشهور باد فى البكر. وانما اراد غير البكر ولذلك[30] ما قرنه بقوله דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים لانّ سلوك هذه الاشخاص على هذه المواضع غير ممتاز ولا معروف لانّه لا يؤثّر فيها شيئا ודרך גבר בבתולה ممتاز مشهور لتأثيره فيها. فاذ ذلك كذلك فانما اراد بقوله ודרך גבר בעלמה غير البكر. الا تراه يقول[31] بعده כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי. وقوله אכלה كناية عن المباضعة. ومعنى עלמה ונערה واحد كما قال והיה הנערה אשר אמר (וגו׳). ثم قال عنها והיה העלמה היצאת לשאב *وهذه غير[32] بكر. وكذلك *تستوى هتان[33] اللغتان فى الرجال ايضا قال שאול عن דוד عليه السلام בן מי זה הנער. בן מי זה העלם. فتبيّن من هذا ايضا انّ נער ועלם واحد[34]. وانما اتّسعت فى هذا التلخيص لانّ النصارى[35] يشغبون فى قصّة [הנה] העלמה הרה ويترجمونها البكر *وقد خصمت كل من خاصمنى وناظرنى منهم فى هذا[36] بهذا[37] الاحتجاج. בתוך עלמות תופפות فتيات[38]. (הקצרת ימי עלומיו) ايّام شبابه[39]. ومثله ישוב לימי עלומיו. (وايضا) כי[40] בשת עלומיך תשכחי. עולם חסד יבנה يريد الدهر كلّه. ועבדו לעולם [الى] آخر عمر العبد او آخر عمر[41] المولى. وقد يشار بעולם الى مدّة قديمة من الدهر بعيدة مثل قوله כי הנה יושבות הארץ אשר מעולם اى مذ زمان طويل. ومثله אל תסג[42] גבול עולם. وجمع עולם. אגורה באהלך עולמים. עד עולמי עד: وفيه لغة اخرى [وهى] אשים את שמי לעילום:

العين واللام والسين כחיל תמורתו ולא יעלוס[43]. כנף רננים נעלסה. נתעלסה באהבים نفرح:

العين واللام والفاء עלפו שכבו. על ראש יונה ויתעלף. תתעלפנה[44] [הבתולות]. וכל עצי השדה עליו עלפה معنى *الجميع البهت والدهش[45] [حتى لا يحير كلاما ولا حركة. و]من هذا قالت الاوائل מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת اى وغشى[46] عليه فانقطع[47] كلامه وسكنت حركته. [وقالوا ايضا فى נמר לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא למרחץ להזיע בעלמא ולכתחלה אמאי לא שמא יתעלפה اى كى لا يدهش ويغشى عليه و]كذلك تفسير עליו עלפה حائر سادر مغشى عليه. الا تراه يقول ואקדיר עליו לבנון وهذا مجاز واتّساع: מעלפת ספירים. ותכס בצעיף ותתעלף معناه الالتفاف[48] والاشتمال:

العين واللام والصاد עלץ לבי. יעלוץ השדה. בטוב צדיקים תעלוץ קריה. בעלוץ צדיקים רבה תפארת. עליצותם [כמו לאכול] معنى هذه الالفاظ بالزاى والسين والصاد [واحد وهو] السرور والفرح:

العين واللام والقاف לעלוקה فسّر فيها[49] العدم[50]:

---

[23] R. omits. [24] O. تراه. [25] O. قال. [26] O. يدلّ. [27] O. התעלם. [28] O. continues فى حرف القاف.
[29] O. على. [30] R. وذلك. [31] O. لا محالة لانّ لو اراد البكر لكان ذلك الفعل باديـ[ـا] فيها مشهور[ا] وانما اراد غير البكر وذلك اقرنها بדרך הנשר וג׳ اذ الزناء مع البكر يمتاز بسبب فسادها ولذلك قال. [32] O. وهذا. [33] Both MSS. סתאן.
[34] O. בן מי זה העלם עלם ונער واحد كقوله בן מי זה הנער. [35] M. and R. نصارى. [36] O. وهى خاصمة جميعهم.
[37] R. omits. [38] M. فتاية and continues اى. [39] R. has these two words after עלומיו l. 5. [40] O. فى. [41] M. omits.
[42] O. תשיג. [43] R. g. فرح وطرب. [44] O. התעלפנה. [45] O. الكل بهت ودهش. [46] O. غشى. [47] O. وانقطع.
[48] O. אלחפאף. [49] O. فيه. [50] The Heb. transl. החסר.

العين والميم עם حرف[50] يراد به المجاورة والصحبة
على اختلاف معانيه. (ودخلت عليه الضمائر وشدّة
الميم) רק יהיה יי אלהיך עמך כאשר היה עם משה. וכל
העם אשר עמו تفسيره مَعَ. כי עמך הסליחה (למען). עמו
עז ותושיה [تفسيره] عند. ومثله הלא דוד מסתתר עמנו
عندنا[51]. וידעת עם לבבך تفسيره في. ومثله השמר לך
פן יהיה דבר עם לבבך اى בלבבך. وايضا תחת *האלה
אשר[52] עם שכם اى בשכם. המה [באו] עם בית מיכה
تفسيره الى[53] *وهو مثل עד[54]. עם יפה׳ עינים וטוב ראי.
ואדמני עם יפה מראה بمعنى واو العطف. ومثله כל
מבציריך תאנים [עם] בכורים. וייראוך עם שמש ظرف
[زمان] اى ما دامت الشمس: وامّا וישאהו מבית אבינדב[55]
אשר בגבעה עם ארון האלהים فمعناه [عندى] *معنى
את الواقعة[56] على المفعولين كانّه قال וישאהו מבית
אבינדב אשר בגבעה את ארון האלהים. فيكون قوله את
ארון بدلا من الضمير الذى فى וישאוהו[57] وهو الهاء
والواو. ومثله [سواء] قوله יביאיה את תרומת יי الذى
تقديره יביא את תרומת יי. فقوله את بدل من الضمير
الذى فى יביאיה وهو الهاء [والالف وان كان[58] الالف
ساقطا[59] من الخطّ]. وجاز استعمال עם مكان את كما
جاز استعمال את فى بعض المواضع[60] [مكان] עם. فمنها
[استعمال] את فى موضع עם الذى معناه مَعَ فى قوله
את יעקב איש וביתו באו كانّه قال עם [יעקב]. ومثله
היה רעה את אחיו وكثير مثلهما. ومنها استعمالهم
ايضا את فى موضع עם *الذى معناه[61] عند فى[62] قوله
ויפקד שר הטבחים את יוסף אותם اى اودعه عندهم
وكانّه قال עמם. ومثله ויקח מאתם את שמעון [فاخذ
من عندهم שמעון كانّه قال ויקח מעמם]. وايضا לאשר
קנהו מאתו. ومنها استعمالهم [את] ظرفا للمكان[63] فى
قوله ויקח אסא את כל הכסף והזהב הנותרים *באוצרות
בית[64] יי ואת אוצרות בית המלך *اى באוצרות[65] בית המלך.
كما استعملوا עם ظرفا للزمان فى قوله וייראוך עם שמש
[اى] ما دامت الشمس اى مدّة العالم. فلما اجتمعا[66]
فى هذا[67] المعانى جاز ان تجعل עם مكان את الواقعة
على المفعولين. هذه اصلحك الله ما يمكن ان افسّر
به[68] هذا الפסוק مما لا ينكر فى استعمالات العبرانيين
والله بالصحيح اعلم:

العين والميم المضاعف ארזים לא עממוהו. כל
סתום לא עממוך. יועם[69] זהב [قد ذكر] فى [كتاب ذوات[70]]
المثلين ومعناه الستر والتغطية والحجاب. فمعنى ארזים
לא עממוהו لم تغمّه[71] اى لم تغطه والمراد لم تستعل
عليه. ومعنى כל סתום לא עממוך لم ينحجب عنك
*ولا استتر[72] دونك. وكذلك معنى איכה יועם זהב[73] كيف
يغمّ اى كيف يحجب بما يطلى عليه ما يزيفه ويحجب
عنه ويستر فضله *ويمنه به وكل[74] شىء سترته فقد
غممته: وذكر فيه ايضا עם[75] גדול ורם. עמים הר יקראו.
אחריך בנימן בעממיך. وقد يعمّ بالעם جميع البشر
*كما قيل[76] אכן חציר העם. وقد يستعار لغير [الآدميّين
من] البشر *كما قيل[76] فى الجراد עם רב ועצום [כמהו] לא
נהיה. وقيل فى النمل עם לא עז[77] وقيل فى الوبر
שפנים עם לא עצום:

العين والميم والدال כי מי עמד בסוד יי. רגלי
עמדה במישור. אם יעמד משה ושמואל. מנוי יעמדנה[78].
עמד עמדו. עמדי נא בחבריך. والمصدر ויכלת עמד. עמוד
פתח האהל. قد[79] برهنّا فى [كتاب] التشوير *على انّ
עמוד פתח האהל[80] مصدر لا امر كما ظنّ غيرنا. בעמדו
לפני פרעה. ומעמד משרתיו مصدر ايضا. ויעמד השמן
توقّف عن الريع اى عن الزيادة والنمو. עמדו לא ענו
עוד توقّفوا وامسكوا عن الكلام. כי עמדה מלדת توقّف
ولادها وانقطع. وتقول العرب قعدت[81] المرأة عن الحيض
وعن الولادة. וירח עמד توقّف عن الحركة بتوقّف[82]
الفلك [عنها]. ויעמד השמש. ויך שלש פעמים ויעמד
توقّف عن الرمى. אך יונתן בן עשאל ויחזיה בן תקוה
עמדו על זאת ثبتوا. ותעמד *מלחמה בנוב[83] עם פלשתים
اى *حضرت ووجبت وقامت[84]. والثقيل והעמיד בבית

---

[50] R. עם חרף נפשו (R. g. شعب وقوم); O. continues after נפשו, עם אלון מצב. [51] M. אי ענדינא. [52] R. omits. [53] R. אליה. [54] R. omits the three words; M. omits עד. [55] R. נדב. [56] R. מענאה ואלואו ואקעה; M. מאנאה ואלואקעה. [57] O. ישאהו. [58] R. كانت. [59] R. ساقطة. [60] O. مواضع. [61] M. and R. التى معناها. [62] M. and R. مثل. [63] M. and R. למכאן; O. אלמכאן. [64] O. בבית. [65] O. والمعنى ובאוצרות. [66] O. اجتمعتا. [67] R. مقام. [68] M. and R. הדה. [69] R. g. يكمد. [70] M. حروف. [71] R. omits. [72] O. ولم يستتر. [73] O. כסף. [74] O. וימוה בה פכל. [75] R. g. شعب وقوم. [76] O. كقوله. [77] O. continues עצום. [78] O. יעמדוה. [79] O. وقد. [80] O. انه. [81] O. وقفت. [82] R. بتوقيف. [83] O. המלחמה בנת. [84] O. وقفت وثبتت.

אל. ויעמידם לפני פרעה. ולהעמיד את חרבותיו. وما لم يسمّ فاعله היה מעמד במרכבה. وقد بيّنّا فى [رسالة] التقريب والتسهيل *الوهم الذى وقع لابى[85] زكرياء فى ואין מעמד: ومن هذا المعنى عندى והעמדת להם כל מתנים اى توقّف احقاءهم عن الانحناء والانعطاف والحدب[86]. وذلك انه لما كان كل من توكّأ على عصا انحنى وحدب على تلك العصا فانعطف حقواه قال هنا يقابل פרעה المشبه بتكأة[87] من قصبة انك اذا تكسّرت اقمت احقاءهم المنعطفة المنحدبة عليك واوقفتها عن التوكّؤ. وقد قال قوم انه مقلوب من והמעדת (الذى هو) من معنى ולא מעדו קרסלי على مذهب[88] ובקעת להם כל כתף: והעמדנו[89] עלינו מצות والزمنا انفسنا. ויעמידו דבר להעביר קול اعتقدوا والتزموا: *לעמוד ברזל. העמודים שנים[90] قائم وقوائم: על כן עמד טעמו בו. עמד הנתק بقى ولم يتغيّر. למען יעמדו ימים רבים كى ما تقيم ولا تبلى كيما تثبت. ومثله ויעמד כל העם בברית. לשמר את בריתו לעמדה والتقدير לעמד בה فاختصرت الباء ولذلك هو מפיק[91] هاء. ومثله ايضا היעמד לבך (اى) هل يثبت قلبك[. ויכלת עמוד اطقت ثباتا.] الاشتقاق[92] فى جميع هذه المعانى واحد: בעוד שדי עמדי. וצור יצוק עמדי. עמוד עמדי معى مثل עמי. الّا انّ الدال اصل *لانّ الدال[93] ليست من حروف الزيادة ولا *يستعمل العبرانيون[94] هذه اللغة الّا فى اخبار الواحد المفرد عن نفسه فقط: לא תעמד על דם רעך لا تتقلّده بما تجنى عليه من الموت بسعايتك. هذا ما يبدو من הפשט[95]. وامّا الاوائل رَعَم فقد يحملون هذا اللفظ [ايضا] على [معان] غير هذا المعنى الّا انّها مفضية[96] اليه. قالوا מנין ראיתו[97] טובע בנהר לסטים באין[98] עליו חיה רעה באה עליו חייב [אתה] להצילו ת״ל לא תעמד על דם רעך[. وقالوا ايضا מנין לרודף אחר חברו להרגו חייב אתה להצילו בנפשו ת״ל לא תעמד על דם רעך]: יקח מהם עמדתו يريد אמדתו اى تقديره [وحزره] من *قولهم فى[99] المשנה ועל תרבה לעשר אומדות[1]. ويقال עומדות[2]. وقالوا ايضا אומדין[3] כמה לקט היא עושה:

العين والميم واللام אשר לא עמלת בו. נפש עמל עמלה לו. שוא עמלו בוניו. בכל עמלו שיעמל. ורהבם עמל ועון. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ראה עניי ועמלי. ואת עמלנו ואת לחצנו. להלמות עמלים معنى الجميع شقاء وكدّ. واراد بقوله להלמות עמלים الاجراء الاشقياء المكدودون: ومن هذا المعنى ועמל לאמים ירשו اى ما شقوا وكدّوا فيه على مذهب יגיע כפיך: ومعنى اخر תחת לשונו עמל ואון. וזורעי עמל יקצרוהו. ולא ראה עמל[4] בישראל[. והביט אל עמל]. עמל שפתימו יכסמו. ומאדמה לא יצמח עמל للجميع شرّ وفسق. والاقرب فى כי אדם לעמל יולד ان يكون من هذا المعنى:

العين والميم والسين ויעמס איש על חמרו وقر. יום יום יעמס לנו يحمّلنا خيراته وبركاته. *והנשאים בסבל עמשים وان كتب[5] بشين: כל עמסיה שרוט ישרטו جميع حامليها. אבן מעמסה[. העמוסים מני בטן]. נשאתיכם עמוסות اوقاركم محمولة اى انكم تسخّرون[6] الضعفاء وتستخدمونهم. والثقيل העמים עליכם حمّلكم بتشديد الميم:

العين والميم والقاف מאד עמקו מחשבתיכם. עמוק לעור בשרו. העמוקה והחרבה العميقة. ومن هذا اشتقّوا בעמק הבכא. ולא אלהי עמקים הוא[7] لانّها[8] مواضع عميقة وقالوا على الاتّساع ויבריחו את כל העמקים اراد الامواج لانّها تكون فى هذه الاعماق. ממעקים קראתיך. [במעמקי ים.] ومنه اشتقّ [ايضا] עם עמקי שפה على زنة וכבדי לשון [او على زنة] חזקי מצח. والثقيل העמיקו סרה. הוי המעמיקים מיי. העמק שאלה. ושחטה סטים העמיקו שחתו[9] معنى الجميع التعميق والاغماض [والابلاغ] والابعاد *فانّ معنى العمق انما هو[10] البعد [فمعنى אל] עם עמקי [שפה الى قوم] بعيدى اللغة عن الصواب. ومعنى עמוק מעור [انما هو] بعيد من منظره الطبيعى. وهذا [هو] مذهب الحكيم فى قوله רחוק מה שהיה ועמק עמק מי ימצאנו. [ومن هذا قيل הנני אליך יושבת העמק اى الموضع البعيد فى العلوّ والارتفاع. وهو مذهب الתרגום فيه فى قوله דיתבה בתוקפא: وامّا قوله צור המישור

---

[85] O. وهم ابى. [86] R. omits; O. וסו אלחדב. [87] R. بوكاءة. [88] R. معنى. [89] O. ותעמדנה. [90] Transposed in R. [91] R. מפק. [92] O. والاشتقاق. [93] O. لانها. [94] O. تستعمل. [95] R. אלבסש. [96] O. ماضية. [97] O. לרואהו. [98] R. באים. [99] O. قول. [1] R. continues يريد עומדות. [2] R. עוֹמָדוֹת. [3] M. and R. אומדין אותה. [4] R. g. دغل. [5] O. ونשאים בסבל ועמשים وهو. [6] O. تتّخذون. [7] R. omits. [8] O. هى. [9] O. השחיתו. [10] O. فكان معنى الجميع.

فليس يصلح ان يترجم جبل السهولة بل جبل الحسن
من قوله ונתתיה לאשר ישר בעיני. כי היא ישרה בעיני.
ومن[11] هذا المعنى מה תתהללי בעמקים זב עמקך ومعناه
فيزب اى انه يضمحلّ ويتلف. والاحسن عندى فى יושבת
5 העמק צור המישור ان يراد بهما الموضعان المعهودان من
بلاد[12] מואב الذين قيل فيهما ואבד העמק ונשמד
המישור. وقيل ובעמק בית הרם ובית נמרה. وقوبل
بذلك ישראל على سبيل التشبيه[13] امّا تشبيه المكان
بالمكان وامّا تشبيه الامّة بالامّة فليس يكون على
10 هذا מה תתהללי בעמקים من *العلوّ والشموخ[14] بل
من التطأمن والاستواء. ويكون המישור مشتقّا من
רגל ישרה]:

العين والميم والراء והתעמר בו ומכרו. לא תתעמר
בה معناه الاتّجار]. وقال חפץ[15] رحمه الله فى לא תתעמר
15 لا تستخدمها بعنف اكثر من استخدامك للاسرائيلية[16].
واستشهد بقول الاوائل לא תתעמר בה שלא תשמשנה.
وفى قول الاوائل ايضا הגונב נפש מבני ישראל אינו חייב
עד שיכניסנו לרשותו ר׳ יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו
וישתמש בו שנ׳ והתעמר בו ומכרו]: עמר לגלגלת. והעמר[17]
20 [עשירית האפה הוא] هو كيل [يكون] وزن ما يكال
به سبع مائة وعشرين درهما [وهو العشرون]: ושכחת
עמר בשדה[. כי קבצם כעמיר גרנה]. ואספתי [בעמרים].
ובעמיר מאחרי הקוצר. וכלפיד אש בעמיר هى الضمّة من
الزرع *والضمّات[18] اى القبضات والجرز وهى ايضا السبول
25 المتفرّقة[19] قبل التقبيض كما ترى[20]:

العين والميم والتاء גבר עמיתי. וכחש בעמיתו.
ואל אשת עמיתך صاحبك فى الملّة لقولهم עמית עמנו
במצות [الّا انّ مخرج גבר עמיתי مخرج المخلوط]: לעומת[21]
העצה. והאופנים לעמתם اللام زائدة. כל עומת שבא כן
30 ילך. الاصل فيه לעמת والكاف زائدة [الّا انّه كتب
حرفين]: وفيه لغة اخرى לעמות אחד החלוקים הן مثل
לעומת:

العين والنون والمضاعف *בענני[22] ענן. قد ذكر
فى كتاب ذوات[23] المثلين واستلحقنا نحن فى المستلحق
ועונן ונחש. ומעוננים[24] לא יהיו לך[25]:

العين والنون والباء ודם ענב תשתה חמר. כענבים[26]
5 במדבר:

العين والنون والجيم והענג מאד. הרכה בך
והענגה. בהיכלי ענג. לא נאוה לכסיל תענוג. אהבה בתענוגים.
על בני תענוגיך. ותענוגות בני האדם. والافتعال *והתענגתם
מזיז כבודה[27]. והתענגו על רוב שלום. ותתענג בדשן.
10 על מי תתענגו. והתענג על יי. والمصدر מהתענג ומרך.
معنى[28] الجميع رفاهية ودلال[29]:

العين والنون والدال אענדנו עטרות לי. ענדם
על גרגרותיך [هو مثل קשרם[30] על גרגרותיך]:

العين والنون والهاء ועניתָ ואמרת[. ויען כל העם.
15 שקר ענה באחיו. قد] ذكر فى كتاب حروف اللين
واستوفيناه نحن فى المستلحق. وذكرنا هناك وهم ابى
زكرياء فى אענה אף אני. חלק בי אין מענה [فى جعله
ايّاهما ثقيلين] *ونقول هنا[31] انّ قول الكتاب אני יי
נעניתי לו בה[32]. אני יי נענה לו בי متعدّيان لانّ معنى
20 נעניתי לו انما هو עניתיהו ومعنى נענה לו. עונהו. وهذه
[اللغة] فى الكتاب على وجهين. تكون جوابا[33] وهو
المشهور فيها. وتكون ابتداء مثل ושמואל ראה את שאול
ויי ענהו. ויען איוב الاول. ועניתָ ואמרת. שקר ענה באחיו:
وذكر فيه ايضا ענו ליי בתודה. למנצח על מחלת לענות[34]:
25 وذكر فيه ايضا ענה[35] בדרך כחי. עניתי בצום נפשי.
واستوفيناه [نحن] فى المستلحق والحقنا [هناك] به
עניו[36] מאד. יאכלו ענוים וישבעו. وتفسيره[37] متواضع
[ومتواضعون]. وما يبعد ان يكون ישמע אל ויענם من
معنى ענה בדרך: واستلحقنا فى المستلحق معنى اخر
30 وهو قوله הוא ענין רע נתן אלהים לבני אדם לענות בו.
כי האלהים מענה בשמחת לבו. וענותך תרבני. וענותך[38]

---

[11] R. above غير. [12] R. بلد. [13] M. تشبيه. [14] Transposed in R. [15] R. חֵפֵץ. [16] M. بالاسرائيلية. [17] R. g. مرزبان(?). [18] R. omits. [19] M. المفترقة. [20] R. קבץ אלתבײן; M. orig. קבץ; O. اى القبض والجرز. والفاعل וחצנו. [21] R. g. تجاههم ومقابلتهم وما يليهم. [22] R. g. غمام. [23] M. omits. [24] R. g. متطايرين; another gloss نوع من السحر. [25] O. ذكر فى المثلين والمستلحق. בעונני ענן مأخوذ من ענן وهو ثقيل وكان اصله التشديد فخفّف وهو على زنة ובדברי אתך. [26] R. g. عنب. [27] R. omits. [28] O. ومعنى. [29] O. وتدلّل. [30] R. g. اعقدهم. [31] O. واقول انا. [32] O. and M. בא (corrected בה). [33] R. g. ومخاطبة. [34] R. g. وهو الغناء. [35] R. g. عذاب وتعذيب. [36] R. g. خشوع وتواضع. [37] O. ومعناه. [38] So the three MSS.

[תרבני][39]. ومعنى الجميع *العناية والاعتناء[40]: وامّا וכעס
ענינו فتفسيره معناه اى حاله. وذلك انّ معنى كل
شىء حاله. وكذلك تفسير בא החלום ברוב ענין على
معان كثيرة اى على[41] وجوه (كثيرة) وضروب: ومن هذا
المعنى כל פעל יי למענהו اى [انّ] كل [ما] صنع الله
فانما[42] هو بقصد لمعنى ما يريده وليس ذلك باتّفاق.
وكذلك امهاله הרשע ليس (ذلك) منه على سبيل
التضييع بل لانّه[43] ينوى[44] به يوم[45] بؤس[46] لسرّ له
فيه. ونحن زائدون هنا[47] معنى اخر ايضا وهو אענה[48]
נאם יי אענה את השמים [והם יענו את הארץ והארץ
תענה את הדגן את התירוש ואת היצהר] והם יענו את
יזרעאל. והכסף יענה את הכל معنى هذه الالفاظ القصد
ولفظه مجانس *لقول العرب[49] عنيت الشىء اعنيه
اى قصدته اقصده[50]. وتلخيص هذا المعنى انّ الله يقصد
السماء بامرها بالامطار على الارض والسماء تقصد الارض
بالامطار والارض تقصد *الطعام والعنب[51] والزيتون
بانباتها وهذه الاشياء تقصد الامّة التى كنى عنها
بيזרעאל بتغذيتهم واشباعهم: ويصلح ان يكون من
هذا المعنى וענותך תרבני اى[52] قصدك *بنصرى وغوثى[53]
ومعنى והכסף יענה يقصد جميع الاشياء باحضارها
[وتيسيرها]. وقد يجوز ان يكون [قوله] והארץ תענה
את הדגן مجانسا لقول العرب ايضا ما عنت الارض
بشىء اى لم تنبته اى انّ الارض تنبت هذه الاشياء.
وهذا المعنى هو المعنى الاول نفسه اعنى الانبات الّا انّ
محض اللفظة فى المعنى الاول القصد: ومعنى اخر כבחצי
מענה هو الخطّ الذى يخطّه الحرّاث حوالى المكان الذى
يريد حرثه وهو المسمّى لجنة. وقد سمّى ايضا [بالعبرانية]
מענית لقوله[54] האריכו למעניתם على زنة מחציתה[55] בבקר.
וממחציתם[55] תקחו [وعلى زنة] ובמרבית לא תתן אכלך
فيكون[56] מענה ומענית *مثل מחצה[57] ומחצית[58]. وان
اختلفت الحركة من מחצה[59]. والوجه فى כבחצי تقديم
الباء على الكاف: والاقرب عندى فى באסרם[60] לשתי
עונותם انه[61] من هذا المعنى وهذه ترجمة الפסוק من

اجل مرادى فيهم أؤدّبهم اى لمحبّتى وجميل مذهبى
فيهم [أؤدّبهم] فتحشر عليهم الامم عند شدّهم
لحارثيهم: فسّرت באסרם عند شدّهم لانّه [عندى]
مثل ואסרתם את הפרות בעגלה. وفسّرت לשתי עונותם
لحارثيهم لانّ التلجين واقع تحت الحرث لانّه من جملته
وان كان ظاهر الحارثين بقرتين فانّه انما يريد بذلك
اضرارهم على مذهبين فاسدين اعنى مذهب יהודה
*ومذهب אפרים[62] فى العصيان. فشبّه اتيانهم ذلك
بالحرث ولذلك ما قال بعده ארכיב אפרים יחרש יהודה
اى ירכיב אפרים ويشير بقوله ארכיב الى تركيب المقرنة
على راسى [الثورين او] البقرتين الحارثتين[63]. والمعنى
انهم يفكرون فى الشرّ[64] والمعاصى ويأتونها. ومما يتبيّن
به انّ مراده بهذا الحرث اتيان المعاصى قوله חרשתם
רשע (וג׳ ثم وصف معاقبته لهم على فسقهم بقوله)
עולתה קצרתם אכלם פרי כחש اى انكم اجتنيتم ثمرة
فعلكم. والمذهب فى قوله באותי ואסרם كالمذهب فى قوله
כי את אשר יאהב יי יוכיח:

العين والنون والفاء שרש וענף[65]. וענפיה ארזי אל.
פוריה וענפה[66] صفة:

العين والنون والقاف באחד ענק. וענקים לגרגרותיך.
ולבד מן הענקות. عقود واطواق وقلائد. לכן ענקתמו גאוה
تطوّقتهم القدرة والكبرياء. ومن هذا المعنى העניק תעניק
اى حمّله وطوّقه:

العين والنون والشين וענשו[67] אותו. ויענש את
הארץ. ויין ענושים. ויתן ענש[68] על הארץ. والانفعال עברו[69]
נענשו. ענוש יענש. والمصدر גם ענוש לצדיק *לא טוב. ענש
יענש ארדת ענש[70]:

العين والسين المضاعف ועסותם[71] רשעים. וכעסיס[72]
דמם ישכרון. [قد] ذكر فى *كتاب حروف[73] المثلين[74]:

العين والفاء والهاء מבין עפאים هو مجانس لقول

---

[39] R. תרביני. [40] O. عناية واعتناء. [41] R. omits. [42] R. انما. [43] O. continues ישי. [44] R. היי. [45] R. ليوم. [46] O. ביום. [47] R. فيه. [48] O. אענם. [49] O. للعربى. [50] O. واقصده. [51] M. and R. ואלעינב; O. البرّ والعنب. [52] O. אן. [53] Transposed in O. [54] M. and O. omit. [55] O. ממחציתם, מחציתם. [56] O. and R. يكون. [57] O. ومחצה. [58] R. continues ומחציתה. [59] R. מענה. [60] O. באסרתם. [61] R. omits. [62] O. ואפרים. [63] O. continues او بقر. [64] M. אלבשר. [65] R. g. غصن واغصان. [66] R. g. ذات غصون. [67] R. g. ويغرمه. [68] R. g. غرامة. [69] R. g. ذهبوا وهو مجاز. [70] O. معنى كلّه غرم. [71] R. g. دوس ودرس. [72] R. g. مصطار. [73] R. omits. [74] O. المستلحق.

السريانى ועפיה[75] שפיר. אתרו עפיה فسّر فيه ورق. واخلق[76] به ان يكون اغصانا:

العين والفاء واللام עפל ובחן. עפל בת ציון. [ترجمة עפל] معقل[77]. ויעפילו [לעלות אל ראש ההר] [ترجمته] واعقلوا[78] *اى صعدوا[79] الى[80] راس الجبل. والمعنى صاروا فى معقل الجبل كما انّ[81] יעפילו صاروا فى העפל: ويمكن ان يكون من هذا المعنى باشتقاق הנה עפלה [לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה] معناه انه لما بعدت ونأت وتأخّرت هذه[82] הנבואה *اعنى قوله[83] כי עוד חזון למועד [ויפח לקץ לא יכזב אם יתמהמה חכה לו בא יבא ולא יאחר] لم تصلح نفس الطالح بل فسدت وكذبت بالנבואה[84] وامّا הצדיק فانّ الله يحييه بحسن يقينه كقوله[85] عن[86] אברהם אבינו [عليه السلام] והאמין ביי ויחשבה לו צדקה. والى هذا ذهب [فيه] התרגום بقوله[87] הא רשיעיא[88] בלבהון אמרין לית *כל אלין والاشتقاق الذى قلت هو ان يفسّر[89] עפלה بعدت ونأت من اجل انّ راس المعقل بعيد. وامّا نصّ הפסוק فهو هكذا[90] والآن لما اعقلت لم تستقم نفسه فيه وامّا الصالح فبايمانه يحييه[91] [وتلخيصه على ما تقدّم]:

العين والفاء والراء ועפר בעפר[92] وعجّج بالعجاج. עפר[93] מן האדמה (.עפר הארץ). וראש עפרות תבל. ועפרות[94] זהב לו هذا معروف. وامّا מעפר שרפת החטאת فاراد به מאפר[95] (اى الرماد): לעפר[96] האילים. כשני עפרים اسم لطفل الايّل: צללו כעפרת. מאש תם עפרה هو [الاسرف وهو] الرصاص [الاسود]:

العين والصاد עץ פרי[. חטבו] עצים. לא תשחית את עצה. [ישבעו עצי יי *شجر. ממעל לעצים حطب[97]] وجائز[98] [عندى] فيه ما جاز فى עט:

العين والصاد والباء ולא עצבו אביו מימיו لم يكلّحه ولم يخزه ولم يغمّه. ועצובת רוח. والانفعال כי נעצב אל דוד اى اغتمّ له. وقوله כי הכלימו אביו (يدلّ على ما قلناه فيه و)يايد تفسيرنا فيه. אל ידע זאת[99] יהונתן פן יעצב كيلا يغتمّ. ועתה אל תעצבו. ואל תעצבו [כי חדות יי מעוזכם] هذا [ايضا] يدلّ على ما قلنا اذ قابل قوله ואל תעצבו بقوله כי חדות יי. فالעציבה اذًا ضدّ החדוה: ومن هذا المعنى קרץ עין יתן עצבת [تفسيره غامز عينه يوجب لنفسه الخزى والغمّ. ובעצבת לב רוח נכאה. ודבר עצב יעלה אף.] والافتعال ויתעצב אל לבו. ויתעצבו האנשים: ومعنى اخر ועצב המלך על בנו. מסיע אבנים יעצב בהם. אכלי לחם העצבים. וכל עצביכם תנגשו. כי ילדתי בעצב. מעצבך ומרגזך. בעצב תלדי בנים. בעצבון תאכלנה[. עצבונך והרונך]. ומעצבון ידינו. ולא יוסיף עצב עמה. למעצבה תשכבון. ומחבש לעצבותם. יגורתי כל עצבותי معنى لجميع الم. فمنه جسمانى وهو وجع وكدّ وشقاء [ايضا]. ومنه (ايضا) نفسانى وهو شقاء النفس[1]: ومن هذا المعنى בכל עצב יהיה מותר *تفسيره فى[2] كل الم *ووجع ينال[3] الانسان يكون له (فيه) ربح وفضل يريد الاجر. [قال] وامّا كثرة الكلام *فما له[4] فيها الّا *النقصان والخسران[5] فهو [اذًا] شرّ[6] من كل الم ووجع. والمذهب فى قوله ודבר שפתים אך למחסור كالمذهب فى قوله פושק[7] שפתיו מחתה לו. ومن هذا سمّيت الاوثان עצבים اى[8] اوجاع وآلام: העצב נבזה. פן תאמר עצבי עשם. ومن هذا المعنى [عندى] לבלתי עצבי: ومعنى اخر [ايضا] מרו ועצבו. כל היום דברי יעצבו. וראה אם דרך עצב בי[9] اسم (خلف). وجائز ان يكون من هذا المعنى[10] ודבר עצב יעלה אף. ومنه יעציבוהו בישימון معنى *لجميع الخلاف[11]. ومن هذا المعنى [عندى] המבלעדי אנשינו[12] עשינו לה כוונים להעציבה [והסך לה נסכים] تفسيره أمن[13] دون رجالنا صنعنا لها يعنى למלאכת[14] שמים المتقدّمة الذكر الاعدادات ومزجنا لها المزج على سبيل الخلاف اى هل فعلنا هذا مخالفة لمذهب رجالنا لا بل[15] مذهبنا ومذهبهم فيه واحد. [واللفظة اعنى] להעציבה [مصدر] من بنية יעציבוהו בישימון والهاء [فيه] زائدة *كزيادتها فى[16] להנפה גוים *وكزيادتها فى[17]

[75] R. עפיה. [76] O. ואלבק. [77] O. continues ماخوذ من עפל. [78] R. واعتقلوا. [79] M. and R. צעודא. [80] Corrected in M.; orig. אל. [81] M. לאן. [82] O. continues اى ان הרשע لعقله اكمال. [83] O. الذى قال. [84] O. النبوة. [85] M. كما قال. [86] O. على. [87] O. فى قوله. [88] O. רשיעא. [89] Injured in M. ..יפ; R. omits. [90] O. وترجمة הפסוק هو. [91] O. يحيى. [92] R. g. اى الغبار. [93] R. g. تراب. [94] R. g. برادة. [95] O. אפר. [96] R. g. خشف. [97] M. and O. omit. [98] M. جائز; O. جاز. [99] R. ואת. [1] R. نفسانى. [2] O. معناه. [3] O. يوجع. [4] R. כמאלה. [5] Transposed in O. [6] R. اشدّ; O. شدّ. [7] O. פוסק. [8] O. פי. [9] R. continues وهو. [10] M. and O. omit. [11] O. الكل خلاف. [12] M. orig. אנשים. [13] O. اما. [14] M. למלכת. [15] M. באל. [16] O. مثل. [17] O. وفى.

כי טוב זמרה الذى هو ايضا مصدر وان كان من غير بنية להעציבה ולהנפה. فانّ[18] هذين من بنية הפעיל [والتقدير להעציב اى مخالفة منّا لمذهبهم. وفى هذا اللفظ تقديم وتأخير والتقدير המבלעדי אנשינו עשינו כונים והכך לה נסיכים להעציבה: واعلمّ انه ليس يمتنع ان ينقل بعض الالفاظ التى ادخلناها تحت معنى من هذه المعانى *الى غيره[19] لتقارب[20] هذه المعانى]: ومعنى اخر ידיך עצבוני[21] ויעשוני انشأتنى: *עצבי הגוים. ועצביך בבית נכרי. עצבך[22]:

العين والصاد والدال מעשה ידי חרש במעצד هو الفأس. وفى كلام الاوائل אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין اى فأسين. هكذا فسّر فيه רב האיי גאון [.وفى كلامهم ايضا מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו. ותרגום מעצד חצינא. ورأيت لרב שרירא גאון فى تفسير الفاظ שבת انّ חצינא هو الفأس على انّ بعض הגאונים قد *فسّر فيه[23] قرناس وهو شبه[24] الفأس. وليس مثل قول الاوائل בקורנס על הסדן لانّ تفسير ذلك بالمعرقة[25] على السندان. هذا فسّر فيه גאון]:

العين والصاد والهاء עוצה עיניו[26] לחשב תהפוכות [قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين: לעמת העצה العصعص. وهو عجب[27] الذنب:

العين والصاد واللام לך אל נמלה עצל[28]. עצלה[29] תפיל תרדמה. בעצלתים ימך המקרה. ולחם עצלות. والانفعال ואל תעצלו (الكل عجز):

العين والصاد والميم ועצם כחו. כי עצמת ממנו. עצמו לי אלמנותיו. ואויבי חיים עצמו. וירבו ויעצמו. רב ועצום. ועצומים חטאתיכם. עצמה ירבה. כחי ועצם ידי. ימות בעצם תמו فى عظم تمامه وكماله بلا نكبة ولا محنة تلحقه اى فى اكمل ما يكون[30] مالا وجاها وصلاح [حال]. ותעצומות לעם. والثقيل المتعدّى ויעצימהו מצריו. والجميع فى معنى العظم[31] والعظم[32] من باب الكيفيّة لكنّهم قد يتّسعون فيه فيستعملونه فى الكمّيّة[33]. كما ترى فى بعض ما احضرناه فى هذا الباب. وقد جرى فيه اعنى فى العظم هذا المجرى فى لغة العرب وفى لغة اليونانيين ايضا: עצם מעצמי[34]. ועצמותיהם[35] יגרם معروف[36]. וזה האחרון עצמו كسر عظامه. وهو شبيه *بما تقول[37] العرب عظّمت الشاة بتشديد الظاء اى قطعتها عظما عظما. وهذا من وجازة العبرانيين وفصاحتهم: אדמו עצם[38]. וכעצם השמים לטהר. לא נכחד עצמי وان كان بالקמץ كلّها فى معنى الصفة والحال. בעצם היום הזה فى عظم هذا اليوم اى فى نفسه. ويصلح ان يكون مثله בעצם תמו: [עצם עיניו.] ויעצם את עיניכם معناه [الغضّ و]السدّ[39] والاغلاق: הגישו עצומותיכם. ובין עצומים יפריד. ונפל בעצומיו *معنى هذه الالفاظ[40] للخصومة [والتخاصم] والتشاجر. الا تراه يقول קרבו ריבכם [יאמר יי הגישו עצומותיכם. فقوله עצומותיכם مثل ריבכם كما انّ הגישו مثل קרבו. *وكذلك ובין עצומים יפריד[41] وبين المتشاجرين فى الخصومة.] ومن هذا قيل *لشرارة ذوى[42] الشرارة ונפל בעצומיו وهو اسم وان كان بلفظ المفعول كما انّ זכר עניי ומרודי اسم *وليس بصفة[43] مثل ועניים מרודים. وقد استعملت هذه اللغة فى هذا المعنى فى המשנה [قالوا] שנים שנתעצמו בדין:

العين والصاد والراء כי עצר עצר יי. ועצר את השמים. עצרני יי מלדת. אם אני המוליד ועצרתי. הן אעצור השמים. ועצר רחם. כי אם אשה עצורה לנו. ممنوعة منّا. כי אין ליי מעצור لا يمتنع عليه. والانفعال והמגפה נעצרה. *ותעצר המגפה[44]. בהעצר שמים معنى *الجميع منع وسدّ واغلاق[45] وامتناع [وانغلاق]: ולא עצר כח ירבעם وما ملك ايدا وقوّة. ולא עצרתי כח שרים. עצרו במלים. ולא עצרו ללכת אל תרשיש ولم تطق ولم تقو ولم تقدر. זה יעצר בעמי. אל יעצר עמך אנוש. ועצר במלין. הן יעצר במים ויבשו. יורש עצר معنى الجميع[46] الملك: נעצרה[47] נא אתך. ולא יעצרכה

[18] O. لان. [19] R. אלגודה; M. orig. אלגירה. [20] R. لمقاربة and omits هذه. [21] R. g. انشأ. [22] R. omits from עצבי; O. omits the last word. [23] R. فسّره. [24] M. שבא. [25] R. بالمطرقة. [26] R. g. غاضّ طرفه; another gloss يغمّض عينيه. [27] O. عجس. [28] R. g. كسلان. [29] R. g. الكسل. [30] R. continues من. [31] O. אלעצם. [32] O. ואלעצם. [33] O. continues ذاتى وجسمى مأخوذ من עצם فى بعض من الكمية. [34] R. g. عظما من عظامى. [35] R. g. وعظامهم. [36] O. معروفان. [37] O. بقول. [38] R. g. احمرت عظامهم اكثر من الياقوت. [39] M. and O. אלסר. [40] O. معناه. [41] R. omits. [42] O. لذى; R. שראדה in both. [43] O. ولا صفة. [44] R. omits. [45] O. الكل غلق. [46] O. الكل. [47] R. g. وهذا قريب من المعنى الاول.

הנשם. אם תעצרני לא אוכל. עצרת היא. עצור בעצמותי.
בהיותו [עצור בחצר.] עצור ועזוב. *עוד עצור מפני[48].
מעצר וממשפט. ויעצרהו מלך אשור معنى لجميع[49]
حبس وامساك[50] واعتكاف ايضا مثل עצרת היא. לא
5 אוכל און ועצרה ومعنى الاعتكاف الاقامة. ومن ذلك
قيل للمحبوس معكوف كما يقول [له] العبرانيون עצור
ويقال[51] للمقيم فى منسك من المناسك تعبّدا عاكف
*كما قال العبرانيون[52] فى مثل[53] ذلك ושם איש מעבדי
שאול *ביום ההוא[54] נעצר לפני יי[55] ومن هذا قيل للاقامة
10 فى الحجّ עצרת. وسمّى بذلك *اليوم الآخر[56] من العيد
خاصّة لكيما يمتنع الحجّاج من الانصراف الى اوطانهم
فيه [استخفافا به من اجل انه آخر العيد فقيل لهم
اقيموا فى حجّكم فى هذا اليوم وعلى انه آخر العيد].
ومن هذا [المعنى ايضا] قيل لחג השבועות. עצרת لئلّا
15 يستخفّ (واحد) به من اجل (انه) يوم واحد فينصرف[57]
فيه (عن) الחג. وكانّ هذا المعنى الذى نحن فيه مشتقّ
من المعنى الاول. وقد تسمّى الجماعة [עצרת] فى قوله
עצרת בוגדים: وامّا אל תעצר לי לרכב فمعناه لا تضيّق
علىّ *اى لا تلحّ علىّ[58]. ومن هذا [ايضا] قيل للمحبوس
20 עצור لانّه [مضيّق عليه] مقصور على الاقامة [فى[59]
مكان ما]. وقيل عن *الحبس والسجن[60] מעוצר וממשפט
לקח. ومن هذا المعنى نفسه ايضا מעוצר רעה ויגון:

العين والقاف والباء עקב הלב מכל על זנה אדום.
עקוב יעקב. ויעקבני [זה פעמים.] עשה בעקבה معنى
25 ذلك النكث[61] والمكر والجربزة. (ومنه) העקוב למישור
الصعب[62] الوعر والعقبة وهو مشتقّ من هذا المعنى.
والمؤنّث[63] עקבה מדם: עקב אשר שמע אברהם. עקב היתה
רוח. בשמרם עקב רב معنى ذلك [جزا] على كذا *خيرا
او شرّا اى اعتاضه. ومن هذا הגדיל עלי עקב اى[64] اسرف
30 فى مجازاتى *ومعاقبتى شرّا[65]. לעולם עקב عُقْبى بضمّ
العين واسكان القاف. ولעקב[66] كل شىء آخره. فكان
לעולם עקב الى آخر الدهر. ومثله ואצרנה עקב. ולא יעקבם
כי ישמע[67] קולו ولا [يؤخّرهم] ان يسمع صوته لما وصف
البرق بقوله תחת כל השמים ישרהו قال فى وصف الرعد
אחריו ישאג קול [ירעם בקול גאונו ולא יעקבם כי ישמע
קולו]. يقول انّ الرعد يأتى بعد البرق بلا مهلة ولا تأخير
5 لكن يسمع صوته باثره: בעקבי הצאן. ועקבותיך לא נודעו
وما علمت[68] عِقَبك *بكسر العين وفتح القاف[69] اى
آثارك. الواحدة[70] عِقْبة[71] بكسر العين وسكون القاف.
وكذلك בעקבי הצאן على عقب الغنم اى على اثارها.
ومثله ישובו על עקב בשתם (باثر خزيهم). יאחז בעקב
10 פח(. בעקב עשו). תשופנו עקב. עקב עשו [*هى العقب[72]
وهو] مؤخّر القدم. وعلى المجاز ואת עקבו מים לעיר يريد
آخره. والفعل من هذا المعنى בבטן עקב את אחיו اى
اخذ بعقبه:

العين والقاف والدال ויעקד את יצחק وقيّد. פני
15 הצאן אל עקוד الى كل مقيّد على זנה נקוד וטלוא. עקדים
נקדים مقيّده *وصفت بذلك[73] لما كانت شياتها فى
مواضع القيد من الذراعين والساقين. وهذا تسميه
العرب التحجيل اى التقييد[74] لانّ القيد يقال له
حجل[75]:

20 العين والقاف والهاء ועשית מעקה. قد ذكر فى
كتاب حروف اللين وهو الدرابزين:

العين والقاف واللام יצא משפט מעקל. ארחות
עקלקלות. והמטים עקלקלותם (الاعوجاج فيكون معنى
עקלקלותם) اعوجاجاتهم[76]. ومن هذا سمّى الجوزهر[77] נחש
25 עקלתון لانّه شكل متولّد من تقاطع الافلاك فى هيئة
[حنش ملتوٍ]:

العين والقاف والراء לעקור[78] נטוע. ועקרון תעקר[79].
والشقيل את סוסיהם תעקר. עקרו שור[. את סוסיהם
תעקר[80]]. ויעקר דוד את כל הרכב هذا معروف وهو
30 مشتقّ من قولهم لاصل الشىء עקר. או לעקר משפחת
גר. وهذا اللفظ[81] مشهور فى كلام الاوائل. وفى (كلام)
السريانى ברם עקר[82] שרשוהי. وفى لسان[83] العرب ايضا

---

[48] O. ועצור. [49] O. الكل. [50] M. and R. واملاك. [51] O. ויקאם. [52] O. كقول العبرنيين. [53] O. مثال. [54] R. omits. [55] O. continues والاقامة فى مكان ما. [56] O. آخريوم. [57] O. ينصرفون. [58] O. ولا تلحّ فى الركوب. [59] R. على. [60] Transposed in O. [61] O. الحبت. [62] O. אלעצב. [63] M. والاثنى; R. omits. [64] O. وكذا وعقبا منه قال استعقب فلان من كذا وكذا او شرا. [65] Transposed in R. [66] R. ועקיב. [67] O. שמע. [68] O. لم يعلم. [69] R. omits. [70] M. corrected والواحدة. [71] M. and R. עקבי. [72] R. omits. [73] O. وصفة ذلك. [74] O. التقيد. [75] O. الحجل. [76] M. אעיגאגתהם. [77] R. אלגוזהר̈. [78] R. g. قلع. [79] R. g. تقلع. [80] R. g. عرقبة وتعرقب وهو من القلع والخلع والقطع. [81] R. adds مجانس. [82] R. g. اصل. [83] R. كلام.

يقال لاصل الشيء عُقْر بضمّ العين وسكون القاف. [ويقال له ايضا عِكْر بكسر[85] العين وسكون الكاف]. ومثله עקרת הבית اى اصل الامّة كقوله אם הבנים שמחה. وربما لم يكن עקרת مضافا الى הבית بل يكون على مذهب מושיב יחידים ביתה. ومعنى [اشتقاقهم] לעקור נטוע *من لفظ עקר الذى هو اصل هو استئصال المغروس اى قلعه من اصله. وهذا هو ايضا معنى اشتقاقهم[86] את סוסיהם עקר من עקר الذى هو اصل اعنى انه شبّه عرقبتها بقطع الاصل: עקר ועקרה عاقر. وربما كان עקרת הבית من هذا[87]:

العين والقاف والشين תם אני ויעקשני. ונעקש דרכים. ומעקשים למישור. والثقيل נתיבותיהם[88] עקשו להם. את כל הישרה יעקשו. ומעקש דרכיו. والصفة דור עקש ופתלתול. אשר ארחותיהם עקשים. עקשות פה اسم[89]:

العين والراء والراء ערירים יהיו. הולך ערירי. את האיש הזה ערירי[90] (الجميع كشف):

العين والراء والباء רפה היום לערוב للغروب. ערב ובקר مساء وصباحا. בין הערבים بين الغروبين *يعنى بين[91] وقت الزوال [وبين غروب الشمس] وانما سمّى وقت الزوال غروبا لانّ الشمس [عند ذلك] منحرفة عن[92] ناحية المشرق الى ناحية *المغرب آخذة[93] فى الغروب[94]. والثقيل השכם והערב. ويجوز فى מנחת ערב [ان] يكون من هذا المعنى. وكذلك يجوز فى ערבה כל שמחה [ان يكون ايضا من هذا المعنى] اى غابت[95] وانحجبت. وقد تسمّى جملة الليل ערב *كما قيل[96] מתי אקום ומדד ערב فطال ليلى. ومثله ויהי ערב ויהי בקר [יום אחד] اذ لا يجوز ان يترجم هذا خاصّة[97] مساء ولا غروبا اذ لم يتقدّمه نهار. وهذا الليل ليس ليلا حقيقيا كهذه الليالى المعهودة[98] التى تكون [عن] غروب الشمس لكن[99] انما سمّى به[1] المدّة التى بقى العالم فيها غير منير قبل خلق האור. ويجوز ان يكون مثله זאבי ערב يريد الليل كلّه. וייראו ממערב את שם יי من المغرب. וערבה ליי *وتطيب له وتحسن عنده[2]. ومثله וערבה שנתך. אשר ערבת עליהם الذين حسنت عندهم: וזבחיכם לא ערבו לי. יערב עליו[3] שיחי. ערב לאיש לחם שקר. כי קולך ערב: ومن هذا المعنى [عندى] ואת ערבתם תקח يريد وتحوز سلامتهم وصلاحهم وحسن حالهم. والدليل على ذلك [قوله] ואת אחיך תפקד לשלום اى انك ان حملت[4] هديّتنا الى القائد تحفّظ بهم وباعدهم من المواضع الخطرة المخوّفة. ويحسن ان يكون من هذا المعنى כי מי הוא זה ערב את לבו [يقال على سبيل الكلف والاستحسان] من (هو) هذا الذى حسّن نفسه وهذّبها وهيّأها للدنوّ منّى اى انه لحظىّ[5] عندى وقريب منّى وحبيب الىّ. والفعل هنا متعدّ [كما ترى][6]. ويحسن ان يكون من [هذا المعنى] מנחת ערב: ومن هذا المعنى ايضا יי עשקה לי ערבני اى حسّن حالى وخلّصنى. والتقدير עשקה לי מחלתי ערבני. ومثله ערב חסדך לטוב: ومعنى اخر כי עבדך ערב את הנער. אם ערבת לרעך. ערב ערבה לפני רעהו. אנכי אערבנו. שימה נא ערבני עמך. בערבים משאות معنى الجميع ضمان[7]. ويجوز [ان يكون] من هذا ואת ערבתם תקח اى تحوز ضمانهم اى تكون سلامتهم مضمونة[8]. ועתה התערב נא את אדני המלך راهن سيّدى. שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים راهنون. אם תתן ערבון هو الرهن. وقريب من هذا المعنى נתנו מערבך. לערב מערבך [على المذهب[9] الذى ذكرنا فى נתנו עזבוניך. ومما[10] يؤكّد كون עזבוניך ומערבך] سلعا واعيانا[11] قوله הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך [מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך יפלו בלב ימים ביום מפלתך] فقوله[12] [عن] עזבוניך ומערבך יפלו בלב ימים دليل [على] انها اعيان لا افعال. وايضا מערבך [וכל קהלך בתוכך נפלו. ودليل اخر ايضا ذكرها[13] مع הונך. ومما يزيد هذا تأكيدا ووضوحا وبيانا قوله ומערבך] העשרת מלכי ארץ فما يصلح ان يكون الّا سلعا. وجائز ان يراد[14] במערבך ما يحسن موقعه منك من السلع[15] مشتقّ من ערב לאיש: ومعنى اخر והתערבו זרע הקדש. לא יתערב זר. ויתערבו בגוים[. ולפותה שפתיו לא תתערב]

85 R. بضمّ. 86 M. اشتقاق. 87 O. قلع اصل الشئ المغروس. 88 O. ונתיבותיהם. 89 R. g. الجميع عسر وصلابة وصعوبة. 90 R. g. عقيم. 91 O. اى. 92 O. من. 93 O. and R. אבדא. 94 O. continues بين الغروبين. 95 O. غربت. 96 O. كقوله. 97 O. بانّه. 98 O. المشهورة. 99 O. فيكون. 1 O. بهم. 2 R. وتحسن له. 3 O. עלי. 4 R. تحمّلت. 5 R. لحظ. 6 O. has these two words before עשקה l. 13. 7 O. الضمان. 8 M. and R. مضمومة. 9 Both MSS. מדהב. 10 M. واما. 11 O. continues بدليل. 12 O. كقوله. 13 M. ذكره. 14 O. يكون. 15 O. אלסלאע.

معناه الاختلاط. وفى[15] السريانى לא מתערב עם הכפא. מתערבין להון. ومن هذا المعنى וגם ערב רב اى اشوابا من الناس غير الاسرائيليين. אשר שמתי ערבה ביתו البيداء[16]. والجمع זאב ערבות. ويجوز[17] فى [זאב ערבות] ما قلنا[18] فى זאבי ערב الّا انّ كونه من هذا المعنى اولى لقوله על כן הכם ארי מיער *זאב ערבות ישדדם[19]. ערבות מואב بيد مواب جمع بيداء: את כל עורב למינו. יקרוה ערבי[20] נחל معروف: או בשתי[21] או בערב[22] معروف: לרוכב בערבות السماوات سمّيت بذلك لجلالتها وارتفاعها كما قيل ايضا عنها לחם אבירים אכל איש يريد السماوات ونسب اللحم اليها *كما قيل[23] ודגן שמים נתן למו. *والعرب تسمّى[24] السماء السابعة غرفة[25] فهذه مقاربة[26] فى التسمية. واشتقاق العبرانيين للسماوات ערבות من قولهم ואת בני התערובות يريد اولاد الاشراف والاجلّآء والكبراء. وهو صفة على زنة תודות גדולות ותהלוכות לימין. وقال فيه الترגום וית בני רברביא. وربما كان من هذا المعنى ואת הערבים[27] צויתי اى الاجلّآء والاشراف [اى] اشراف ذلك الموضع. واما قوله צויתי فانما يريد به انه الهمهم [الى] هذا ونبّههم عليه[28]: ומלאו בתי מצרים את הערב فسّر فيه وحش فان كان كذلك فهو منسوب الى ערבה لملازمته ايّاها]. واخلق به انه من الوحوش المفسدة كما قيل ישלח בהם ערוב ויאכלם]: כערבים על יבלי[29] מים. וערבי נחל. ערבי נחל الغرب[30] وهو الصفصاف: ואת כל מלכי ערב عرب. וכל נשיאי קדר *هم العرب الاسماعيليون[31]. واما ואת[32] כל מלכי הערב *فهم العرب[33] العاربة[34] القحطانيون وغيرهم[35]:

العين والراء والجيم כאיל תערג[36] על אפיקי מים כן נפשי תערג تعجّ وتزمل [نحوك] اى تصوّت[37]. وتقول العرب للمصوّت [من الوعول وغيرها] إزمولة بكسر الهمزة وفتح الميم وان شئت فترجم תערג تنأج[38]. تقول العرب نأج البوم ينأج اذا صاح وكذلك نأج[39] الثور *ينأج[39] اذا صاح ايضا والرجل ينأج فى دعائه اذا تضرّع. يقال[40] ادع ربّك بأنأج *ما تقدر عليه وهو اضرع[41] الدعاء [.فهذا[42] اولى ما ترجم به תערג]: כערוגת הבשם. מערוגת מטעה روضة[43] ورياض:

العين والراء والدال ומוסרות ערוד هو ترגום [פרה كما ترجم] פרה למוד מדבר. כערדא דמדוריה מדברא. *وفى דניאל[44] ועם ערדיא מדוריה. وفى كلام الاوائل ובלבד שיהא מכיר את הערוד وفى التفسير انه الحمار الوحشى:

العين والراء والهاء אשר הערה[45] למות. ותער[46] כדה [قد] ذكر [هذا المعنى] فى كتاب حروف اللين. [ערו ערו. وذكر فيه ايضا את מקורה הערה[47]. ערום ועריה[48]. ערו ערו] واستوفيناه[49] نحن فى المستلحق[: وذكر فيه ايضا וקיר ערה[50] מגן. עד יערה[51] עלינו: وذكر فيه ايضا ערות על היאור. ומתערה[52].] ממערה גבע قد ذكرنا فيه فى حرف الميم ما رايناه جائزا. وقال فيه الترגום ממישר[53] גבע وكانّه اشتقّه من ערות על יאור وما يبعد ذلك فيه ايضا [: وفى الاصل معنى خامس وهو قريب من المعنى الاول لم يذكره ابو زكرياء وهو לכסות בשר ערוה]:

العين والراء والكاف וערך עליה. וערכו עצים. וערכת[54] את ערכו. ערכתי נר. את שבעת המזבחות ערכתי. וערך אתי. ויערך אליו. ערך להם. בעותי [אלוה] יערכוני. ולא ערך אלי מלין. היערך שועך. בקר אערך לך ואצפה. ערכה לפני התיצבה[55]. ערוך כאיש למלחמה. כעם עצום ערוך למלחמה. ערוכה בכל. הערוכות[56] לה על הגג. נרות המערכה.

---

[15] O. ويجانس معنى. [16] O. بيداء; R. omits. [17] O. continues ايضا. [18] O. قلناه. [19] O. ונו׳. [20] R. g. غراب وغرابين. [21] R. g. سدا. [22] R. g. (injured) لحمة. [23] O. كقوله. [24] Transposed in O. [25] O. גרבה. [26] O. متقاربة. [27] R. g. قيل انهم من نسل شخص يسمّى ערב. [28] O. الى هذا. [29] O. יבל. [30] O. غرب الواد[ى]. [31] O. نسل اسماعيل. [32] O. את. [33] R. omits. [34] O. هم. [35] O. العرب العاربة الصحراء. [36] R. g. وهو تثغو الصياح. [37] R. المصوّت. [38] R. תנאנה وتقول; O. continues من الوعول وغيرها فسّر فيه استنأج (MS. אסתנא:) فهو احسن. [39] R. omits. [40] O. ويقال. [41] O. اى تضرع; R. ضرع. [42] R. وهذا. [43] M. and R. רוצא. [44] O. وقيل فى נבוכדנצר. [45] R. g. ابرز للموت نفسه وقيل انه خطر اى على نيّة אלתלא . . . אבלהא. [46] R. g. وفرغت وهو بروز ماء وتجرده وهو راى التרגום اذ يقول ונפצת. [47] R. g. كشف. [48] R. g. عرى وهو الكشف. [49] O. واستوفينا. [50] R. g. واما ערה מגן فقال الגאון اطهروا هذا السهم (MS. כהם) فهو عنده من معنى ומתערה. وهو يفسّر ערות על יאור الترع واحدها ترعة وهو مكان مسدود بفتح ليخرج منه ماء النيل ليسقى تلك الارض. واما עד יערה עלינו רוח ממרום فهو يفسّر فيها الى ان تنفرغ علينا رحمة من السماء فهذه اللفظة (MS. לפנה) عنده من معنى ותער כדה وهو الגאון הו רב׳ סעדיה ז״ל. [51] R. اثاره وهبوب. [52] R. g. ومتظاهر كالطلع الريان. [53] R. g. مرج. [54] O. וערכתו. [55] O. אתיצבה. [56] R. g. المصفوفة المفروشة.

[היוצא אל המערכה.] מערכות פלשתים. וערך בגדים قال
فيه الترجום וזוג לבושין. وقد يحتمل اللفظ والمعنى ان
يكون اكثر من زوج بل كلّما يحتاج *المرء اليه[57]
من الكسوة[58]. ومعانى هذه الالفاظ[59] متقاربة فمنها[60]
5 نضد وتصفيف. ومنها موافقة[61] ومقابلة[62] بالكلام وغيره
ومناسبة[63]. ومنها تثبيت مثل ערכתי *נר[. ערוכה[64] בכל].
وليس يبعد ان يكون היוצא אל המערכה مجانسا لقول[65]
العربى اعنى المعركة وهو موضع القتال. ويجانسه [ايضا]
ערכה לפני התיצבה [اى] عاركنى وناصبنى. ويجانسه ايضا
10 ולא ערך אלי מלין. וחין ערכו. وقد فسّرت וחין ערכו فى
حرف الباء *عند ذكرى[66] לא אחריש בדיו לא יערכנה
[זהב וזכוכית. לא יערכנה] פטדת כוש. אין ערוך אליך. כי
מי בשחק יערך ליי. ומה דמות תערכו לו. ואתה אנוש
כערכי معنى هذه الالفاظ المشابهة[67] [والمضاهاة]: אך
15 העריך את הארץ. איש כערכו. והעריך אתו הכהן. יעריכנו
הכהן. והיה ערכך הזכר. כערכך הכהן [معناها] التقدير
[والتقويم]. والكاف فى כערכך הכהן زائدة على ما بيّنّا
فى اللمع:

العين والراء واللام וערלתם ערלתו. יהיה לכם
20 ערלים[68] معناه التحريم والتهجين. וערל ذكر اغرل وهو
الاغلف[69]. לאיש אשר לו ערלה (غرلة). שתה גם אתה
והערל [معناه] واكشف غرلتك[70]. وقد فسّرناه [ايضا] فى
[كتاب] التسوية *وفى كتاب التشوير[71]. وقيل على الاتّساع
ערל שפתים. *ערל לב[72]. [ערלי לב.] وايضا[73] ערלה אזנם.
25 ويقال فى كل ערלים[74] وقع فى نبوة בן אדם נהה על
המון מצרים *من יחזקאל[75] انهم سَدْرَى[76] لانّه قيل مقلوب[77]
من ספ רעל. יין תרעלה[78] وما *تضمّ الى[79] اعتقاد هذا
ضرورة:

العين والراء والميم ערום יערים. לכד חכמים
30 בערמם[80]. והנחש היה ערום. מחשבות ערומים. ויעשו גם
המה בערמה. والثقيل ערם יערים اردتُ יערים. ושומר
תוכחת יערים. (ופתי יערים.) על עמך יערימו סוד. *من
الثقيل متعدّ[81] [ومنه غير متعدّ][82]: ومعنى اخر וערום[83]
יכסה בגד. עירם · אנכי. עירם ועריה. כי ערומים הם ربما
كان الاصل فى هذه الراءات[84] التشديد ولذلك لا تتغيّر
5 حركة العين فى الجمع وهى صفات: *وبنية اخرى فى هذه
الصفات ערום ויחף. ובגדי ערומים תפשיט. פן אפשיטנה
ערומה[85]: وبنية اخرى [ايضا] فيها וכל מערמיהם הלבישו.
ובעירם[86] ובחסר כל اسم [.ويجوز ان يكون مثله בהיותך
ערום ועריה]: ومعنى اخر [ايضا] בקצה הערמה. בטנך
10 ערמת חטים[87]. وللجمع[88] ויתנו ערמות[89]. סלוה כמו ערמים.
ومن هذا المعنى נערמו[90] מים (على معنى) נצבו כמו נד:
ולוז וערמון. וערמונים לא היו בפארתיו هو الدُلب وهو
شجر عظيم:

العين والراء والسين מראשית עריסתיכם[91]. *ואת
15 ראשית עריסותיכם[. וראשית עריסותיכם תתנו לכהן][92] (معنى
الجميع ابكار الشئ):

العين والراء والفاء בערף איביך. ואת ערפך הקשה
هو القفا. וערפתו وتقفيه اى تذبحه[93] من قفاه. [ومثله]
וערפו שם את העגלה [ويقفونها[94] اى يذبحونها[95] من قفاها].
20 *ערף כלב. הערופה בנחל[96] [المقفيّة اى المضروبة القفا
ذبحا ويقال لها ايضا قفيّة[97]]. הוא יערף מזבחתם
يهدمها [ويخربها] تشبيها بضرب القفا الذى يهدم[98]
الجسم: חשך בעריפיה[99] فى خرائبها المهدومة: יערף[1]
כמטר. אף שמיו יערפו טל تهطل[2]:

25 العين والراء والصاد בקומו לערץ הארץ. לערץ
אנוש מן הארץ. העלה נדף תערץ. כי אערוץ המון רבה
هذه الالفاظ متعدّية. وفى هذه اللغة غير متعدّ مثل אל
תערץ ואל תחת. לא תערצו ולא תיראון ومعنى[3] الجميع كسر
ورضّ. ومنه اشتقّ בערוץ נחלים לשכון اى [فى] بطون
30 الاودية وشقوقها *والدليل على ذلك قوله[4] חרי עפר וכפים.

---

57 Transposed in O. 58 O. كسوة. 59 O. اللفظة. 60 O. منه. 61 O. موافقة. 62 R. omits. 63 O. مناصبة. 64 R. omits. 65 M. للفظ. 66 O. فى ذكر. 67 O. مشابهة. 68 O. continues ערלתם. 69 M. and R. אלאגלאף. 70 O. غلفتك. 71 O. والتشوير. 72 R. omits. 73 O. וערל בשר. 74 R. continues ان. 75 O. ונ׳. 76 R. סדרא; O. צדריא; R. g. السَدَر وجع فى الدماغ وغشيان. 77 M. מקבול. 78 R. g. خمر مسدر. 79 O. تضرّ. 80 O. בערמה. 81 O. ومنه من الثقيل المتعدّى. 82 R. g. الجميع خبائة وحكمة. 83 R. g. عريان. 84 M. and R. الواوات. 85 R. omits. 86 R. g. عرى. 87 R. g. عرمة خنطة. 88 R. omits. 89 R. g. عرم. 90 R. g. تعرّمت الامياه. 91 R. g. عجناتكم. 92 Transposed in M. 93 O. وتذبحه. 94 R. omits. 95 O. ידבחוהא. 96 Transposed in O. 97 M. قفاء. 98 O. هدم. 99 R. g. اقطارها. 1 R. g. يدرّ. 2 O. הנה טל. 3 O. على معنى. 4 O. بدليل; R. omits قوله.

ومنه ايضا מסעף פארה במערצה المعنى[5] انه يشذبها
بعنف وكسر: ومعنى اخر אל נערץ בסוד קדושים רבה
*مهيب [مخيف][5]. ואת מוראו לא תראו ולא תעריצו
ولا تهابوا. ومثله ואת אלהי ישראל יעריצו يهابون
5 [ويعظّمون]. והוא מוראכם והוא מעריצכם وهو مهيبكم
وهو صفة على زنة רחם מסכיל. יתן אכל למסכיר. [ويجوز
ان يكون اسما مثل והודי נהפך עלי למשחית. לדוד
משכיל]. وربما كان من هذا المعنى אל תערץ ואל תחת.
לא תערצון ולא תיראון: ومعنى اخر [ايضا][6] כגבור עריץ.
10 עריצי גוים [اقوياء][5]. אולי תוכלו הועיל. אולי תערצי لعلّك
تقوين *لعلّك تقدرين[6] على شئ. وربما كان מסעף פארה
במערצה من هذا المعنى:

العين والراء والقاف הערקים ציה الهاربون الى
المفازة عريا وجوعا ليستتروا فيها. وترجوم וינס משה.
15 וערק. וערקי לא ישכבון وعروقي لا تنام ولا تسكن[7] *وجعا
والما[8] [واضطرابا]:

العين والراء والشين על ערש דוי. ערשי אמסה.
הנה ערשו ערש ברזל. אף ערשנו רעננה. וסרוחים על
ערשותם سرير واسرّة. والسرير بالعربية يسمّى (ايضا) عرشا.
20 ותרגום מטה. ערסא:

العين والشين المضاعف עששה[9] מכעס עיני. יאכלם
עש[10] ذكر فى *كتاب ذوات المثلين[11]:

العين والشين والباء עשב[12] בשדך. עשב[12] מזריע
זרע. עשבות הרים:

25 **العين والشين والهاء** עשה[13] יי אשר זמם [قد] ذكر
هذا المعنى فى [كتاب] حروف اللين. ومن هذا المعنى
אשר נסתרת שם ביום המעשה. יהיה סגור ששת ימי המעשה
قال فيهما[14] الترجوم ביומא דחולא. שיתה יומי חולא[15]:
وذكر فيه ايضا הנני עשה את כל מעניך. *בעשות ממצרים
30 דדיך. ושם עשו[16] דדי בתוליהן[17]. وتفسيره رضّ وفسخ
وكسر: وادخل ابو زكرياء فى هذا المعنى אשר עשיתי בסתר
وهو بالمعنى الاول[18] اولى[19]: وفى الاصل معان اخر لم
ينبّه عليها ابو زكرياء [مثل] ואת הנפש אשר עשו בחרן.
עשה את כל הכבוד הזה. עשה לי את החיל הזה. עשית
לך חיל معناه كسب: ومن هذا المعنى ואיש במעון ומעשהו
בכרמל يريد كسبه وماله من الاغنام والابقار. وكما قيل
فى هذا المعنى ايضا לרגל המלאכה אשר לפני. וכל המלאכה
5 נמבזה ונמס. ويجانس هذا المعنى (ايضا) ויעש דוד שם
اكتسب اسما وذكرا. ותעש הארץ בשבע [שני הרעב]
يمكن[20] ان يكون من معنى[21] עשה פרי اى وانبتت
الارض للمخازن اى انّ الارفاع صارت فى تلك الاعوام
مختزنة محروسة محفوظة: وفيه معنى اخر وهو الذى
10 ارتضيه[22] وهو ان يكون التفسير واختزن اهل البلد
الطعام[23] فى المخازن كما قيل ותעש זהב וכסף באוצרותיך
اى اختزنت وادّخرت واحتجنت[24]. وترجوم יען בטחך במעשיך
ובאוצרותיך. חלף דאיתרחצת באוצרך ובבית גנזך: עשה לנו
אלהים. ותעשו להם כהנים. ויהיו עושים גוי גוי אלהיו.
15 ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל
ואנשי חמת עשו את אשימא והעוים עשו נבחז ואת תרתק.
חג הסכות תעשה לך. ועשית חג שבועות معناه اتّخاذ
واقامة: יי אשר עשה את משה ואת אהרן الذى اصطفى:
ועשתה את צפרניה وتقلم اظفارها على ما يبدو من قوله
20 וגלחה את ראשה. واهل الفقه على انّ معناها وتربى
اظافيرها قالوا ר׳ אליעזר אומר תקוץ ר׳ עקיבה אומר
(תגדל والعمل على قول ר׳ עקיבה): ולא עשה[25] רגליו
[معناه عندى ولم] يستعن لانّه قد يكنى بهذا اللفظ
اعنى لغة[26] רגלים عن العورة كما قيل ותפשקי את רגליך לכל
25 עובר. وكذلك ולא עשה שפמו ولم يقصّ شاربه: כי [גם]
כל מעשינו פעלת לנו جميع حوائجنا قضيت لنا: כמעשה
לבנת הספיר كمنظر بياض المها وكصفته. ومثله ותחת
מעשה מקשה وبدل الصفة والمنظر المستوى[27] فى الحسن
والجمال انتتاف اراد جمال شعر الراس واللحية. وقوله
30 מקשה هو نعت لמעשה[28] وليس מעשה مضافا الى מקשה
كما توهّم قوم[29] من [المفسّرين] المترجمين[30] والدليل
[على ذلك] كونه *بثلث نقط[31]]. ومثله ايضا מראה האופנים
ומעשיהם منظرها وهيأتها وصفتها[32]]:

العين والشين والنون עשן כלו תדחק (وهو

---

5 R. omits. 6 O. وتقدرين. 7 M. תסכון. 8 O. بالوجع والالم. 9 R. g. عقّت. 10 O. عثّ. 11 O. المستلحق. 12 R. g. عشب. 13 R. g. فعل وصنع. 14 O. فيه. 15 O. דחולא. 16 R. g. معك ودعك. 17 Transposed in R. 18 O. and R. אלאולי. 19 R. omits. 20 O. ويمكن. 21 O. هذا المعنى ايضا עין. 22 R. אכתצרה. 23 O. البرّ. 24 O. واحتجفت. 25 R. g. يحلق. 26 O. بلغة. 27 R. and M. والمستوى. 28 O. ללמעשה. 29 O. غيرنا. 30 R. omits. 31 O. בסגול. 32 Both MSS. וצפאתהא.

فعل ماض [ولذلك كان الشين פתח]. יגע[33] בהרים ויעשנו. ואת ההר עשן. האודים העשנים[. ותמרות עשן] והנה עלה עשן[34] העיר. ויעל עשנו בעשן[34] הכבשן معروف: עד מתי עשנת كرهت وبرمت [بها]. יעשן אפך בצאן 5 מרעיתך. יעשן אף יי. עלה עשן באפו. (עלה עשן באפי) *معناه كلّه الغضب والحرد[35] الّا انّه مشتقّ من المعنى الاول مجازا واتّساعا. وكذلك هو مشتقّ منه עד מתי עשנת:

العين والشين والقاف אביו כי עשק עשק. עם 10 הארץ עשקו עשק. עשקה לי ערבני فعل ماض اى עשקה לי מחלתי او עשקה לי נפשי. ואת מי עשקתי. לא עשקתנו ולא רצותנו. הן יעשק נהר. לא תעשק את רעך. גר יתום ואלמנה לא תעשקו. אל יעשקוני זדים. לא הניח לאיש לעשקם. והצילו גזול מיד עשק. עשק فاعل اى غاشم. עשוק 15 וגזול مفعول. עשוקים בני ישראל ובני יהודה. [והצילו גזול מיד] עושק اسم الفاعل كما تقول (العرب) غشوم. ורב מעשקות. בבצע מעשקות. والثقيل המעשקה [בתולת בת צידון] معنى الجميع[36] الظلم (والغشم) والقهر والغلبة وهو قريب من [معنى] لغة גזל. الا تراهم يقولون[37] 20 והצילו גזול מיד עושק كانّه قال מיד גוזל [او והצילו גזול מיד עושק] فهذا[38] دليل *على انّ עשק فى معنى גזל وانّ גזל فى معنى עשק[39] فى اكثر المواضع. وللاوائل [فى هذا] اقوال المعتمد *عليه منها قول ראבא المحكى عنه بقولهم אמ׳ ראבא זה הוא עשק זה הוא[40] גזל ולמה חלקו 25 הכתוב לעבור עליו בשני לאוין:

العين والشين والقاف ايضا עשק כי התעשקו עמו مشاجرة [لما تشاجروا معه]. وقد فسّر [فيه] شغل من كلام الاوائل المشهور فى هذا المعنى:

العين والشين والراء אך עשרתי[41]. לא יעשר ולא 30 יקום חילו. والثقيل אל תירא כי יעשיר איש. יעשיר עשר גדול. ויד חרוצים תעשיר. על כן גדלו ויעשירו. כי כל העשר. העשיר לא ירבה. والافتعال יש מתעשר ואין כל. والمتعدّى העשרתי את אברם. העשרת מלכי ארץ. יעשרנו המלך עשר גדול. الوجه[42] יעשירנו فخفّف لانّ עשר الماضى

غير متعدّ. ومثله רבת תעשרנה الوجه[43] תעשירנה. ברכת יי היא תעשיר ولو انّ قائلا يقول انّ עשר الماضى الخفيف متعدّ ايضا وانّ יעשרנו המלך. רבת תעשרנה مستقبلان منه على زنة ויעזרם אלהים. יעזרה[44] אלהים لما ابطل: 5 واعلم انّ قوله ואת עשיר[45] במותו ليس من هذا المعنى بل هو من معنى רשעים المذكورين معه[46]. وكذلك قوله ועשירים בשפל ישבו انما يريد به וחכמים:

العين والشين والراء ايضا[47] צאנכם יעשר. המעשר והתרומה. הביאו את כל המעשר לעשר. את כל מעשר 10 תבואתך. בעשר הלוים على زنة לשכב את בת יעקב. כשכב אדני המלך. בשפל קול הטחנה الّا انّ الצרי هنا مكان الפתח هنالك. وليس كون יעשר على יפעול وكون ישכב וישפל على יפעל بمانع من ان (يقرن) לעשר ובעשר بقوله *לשכב ובשכב[48]. فانّهم قد قالوا והיה בקרב איש 15 לחשתחות לו بקמצות الراء. والمستقبل منه على زنة יפעל بغير واو المدّ. وليس بممتنع ايضا ان يكون בעשר לעשר مصدرين لفعل ثقيل على مثال הפעיל اعنى העשיר وان يكون الاصل فيهما בהעשר להעשר فحذف الهاء من كل واحد منهما[49] ونقلت حركته الى ما قبله كما قيل 20 לביא אתו בבלה. לשמיד מעזניה. למרות עיני כבודו. وكان اصلها[50] להביא. להשמיד. להמרות فحذفوا الهاءات ونقلت حركاتها الى ما قبلها. وكما قيل ايضا ולברר וללבן الذى هو مثل לעשר [حذو النعل بالنعل] واصله להלבן لانّه من הלבין. فهذا عندى هو الصحيح فيه: ואם גאל יגאל 25 איש ממעשרו. מכל מעשרתיכם[51]. ועשרון[52] סלת [كيل] وزنه سبع[53] مائة وعشرون درهما. وعنه قيل והעמר עשירית[54] האפה: ימים או עשור اى *عشوراء يعنى[55] تمام عشرة اشهر. עשר[56]. שנים עשרה[56] בקר בריאים. ועשרים בקר רעי. والفعل الثقيل עשר אעשרנו לך. והם הלוים 30 המעשרים בכל ערי עבודתנו يريد الذين يأخذون العشور وهو من الاضداد لانّ هذا اللفظ[57] يكون ايضا للذين *يعطون العشور[58]: עלי עשור ועלי נבל (ذلك) آلة ذات عشرة اوتار. *בנבל ועשור אזמרה לך امّا ان يراد به[59] النبل ذو عشرة اوتار[60] وامّا ان يراد به العطف

[33] R. ונגע. [34] R. g. دخان. [35] O. معنى كلّه غضب. [36] O. الكلّ. [37] O. قالوا. [38] O. وهذا. [39] O. انها معنى واحد. [40] M. and R. עליהא; in M. orig. עליה; O. ومنها هو قولهم אמר רבא זהו עושק זהו. [41] R. g. استغنيت. [42] O. الاصل. [43] O. والوجه. [44] O. יי יעזרה. [45] R. g. الجميع غنا. [46] R. معهم. [47] R. omits. [48] R. בשכב; M. כשכב לשכב. [49] O. منها. [50] O. اصلهما. [51] R. g. عشوركم. [52] R. g. عشر. [53] R. سبعة. [54] R. g. عُشر. [55] O. عاشورا; R. اعنى. [56] R. g. عشرة. [57] M. and R. المعنى نفسه. [58] O. يعطونه. [59] M. continues ان. [60] R. omits.

כאנّה قال בנבל ועשור אזמרה לך. كما قيل עלי עשור ועלי נבל:

العين والشين والتاء שמנו עשתו صقلوا[61] وصفا لونهم. ברזל עשות صقيل وهو نعت للברזל على زنة אדום ורחוק וקרוב. מעיו עשת שן كصفاء العاج وهو ناب[62] الفيل: ومن هذا المعنى [هو] לעשתות שאנן على زنة עבדות ומרדות اى انه يتيح لهم الذلّ والهوان بدلا من نعمتهم [ودعتهم وغضاضتهم]. كما قيل ותהי להם הלבנה לאבן اى بدلا من الحجر وعوضا منه [يقول انه قد يتاح للصديق التميم مشعل هوان معدّ لتزليق قدمه بدلا من صفاء عيشه وطمانينته وذكاء باله]: אולי יתעשת[63] האלהים. אבדו עשתונותיו هذا مجانس [فى] لفظه ومعناه لقول السريانى ומלכא עשית. وقوله[64] ايضا [فى] חשבו מחשבות. חשיבו עשתונין בישין. وفى כי אחרי מחשבתינו נלך. ארי בתר עשתוננא נהך. فكان עשתונותיו ומחשבתיו (سواء). לעשתי[65] עשר[66] חדש. עשתי עשרה יריעות معروف. واصله عندى על שתי. ولخّصناه[67] فى كتاب اللمع:

العين والتاء לא עת האסף המקנה. ונתתי גשמיכם בעתם. והעתים אשר עברו עליו. לעתים מזמנים. בידך עתותי على مذهبنا *فى גב[68] وغيره. ومثله[69] ויהי עתם לעולם وتبقى دولتهم سرمدا لانّ تفسير עת وقت وزمان. עתה אקום יאמר יי الآن:

العين والتاء المضاعف לעות את יעף דבר. ועת משפט. יודעי בינה לעתים. יידעי העתים. ביד איש עתי המדברה. ומחזיקה בעתים قد *لخّصنا هذه الالفاظ[70] فى باب العين والواو والتاء:

العين والتاء والدال כמלך עתיד לכידור. להיות [היהודים] עתידים. וחש עתידות למו. ועתידותיהם שוסתי ذخايرهم المعدّة لنوائب الزمان. העתידים עורר לויתן. والثقيل ועתדה בשדה לך واعتدّها[71] اى واعدّها واحضرها. والافتعال אשר התעתדו לגלים المعدّة للخراب والخلاء: והנה העתודים העולים על הצאן هى[72] العدّان واصله[73] عتدان لانّ الواحد منها عتود فاندغم[74] التاء [فى] الدال. وانما *لخّصت كل هذا وان كان غير لازم لى لئلّا يريبك قولى عدّان فانّه لا تتكلّم *العرب به[75] الّا هكذا [وايضا لاريك اشتراك اللغتين فى هذا اللفظ]. ومثله כל עתודי[76] ארץ على الاستعارة كما يستعار ايضا فى هذا المعنى אילים ופרים وغير ذلك:

العين والتاء والميم נעתם ארץ اعتمت الارض اى اظلمت. وقال فيه الתרגום חרובת ארעא:

العين والتاء والقاف עתקו גם גברו חיל غلظوا. יצא עתק מפיכם كلام غليظ جاف. ومثله הדוברות על צדיק עתק. הון עתק וצדקה مال غليظ [جسيم] جليل. [ومثله] ולמכסה עתיק: עתקה בכל צוררי انتقلت يعنى نور عينه[77] وانما أنّثه لانّه متشبّث[78] بالعين. וצור יעתק ממקומו. עתיקי משדים منقولين عن الثدى اى مفطومين. والثقيل المتعدّى אשר העתיקו אנשי חזקיה نقلوها[79] عن غيرهم [اى رووها عنهم]. ويحسن ان يكون مثل هذا והדברים עתיקים اى انّ هذه الاخبار منقولة يريد [انه] هكذا اتى به النقل والخبر: המעתיק הרים ולא ידעו. ومنه غير متعدّ העתיקו מהם מלים. ויעתק משם. (ويمكن ان يكون ויעתק משם) متعدّيا باضمار אהלו او ما اشبهه:

العين والتاء والراء יעתר אל אלוה. (والانفعال) ונעתר להם ורפאם[80]. [وايضا] ונעתור להם כי בטחו בו. ויעתר לו יי. والمصدر ותפלתו והעתר לו. والثقيل והעתרתי אל יי. למתי אעתיר לך. תעתיר[81] אליו וישמעך[82]. העתירו בעדי. עתרת שלום معناها[83] استشفاع وشفاعة. ومن هذا المعنى اشتقّ עתרי בת פוצי: ومعنى اخر והעתרתם עלי דבריכם غلّظتم (علىّ) كلامكم وخشّنتموه[84]. والانفعال منه ונעתרות נשיקות שונא. ومن هذا المعنى ועתר ענן הקטרת עולה يريد *عموده الغليظ[85]:

*ومن رباعى[86] هذا الحرف

ואת העטלף هو الخفاش وجمعه ולעטלפים:

---

[61] R. continues وصفوا اى. [62] O. ניב. [63] R. g. لعلّ يلطف الله بنا. [64] O. وفى قوله. [65] R. g. حادى عشرة.
[66] O. עשרה. [67] O. وقد لخّصناه. [68] R. omits; M. גנ. [69] M. and R. مثله. [70] O. لخّصناه. [71] R. واعهدها.
[72] O. اى; R. omits. [73] O. اصله. [74] O. فاندغمت. [75] Transposed in O. [76] R. g. اقوياء. [77] O. عينيه.
[78] O. مشتبه. [79] O. نقلوه. [80] O. ורפא; R. ורפאום. [81] R. העתיר. [82] O. וישמע. [83] O. معناه. [84] O. وكشتمتموه. [85] O. עמודא גליטא. [86] O. ورباعى.

העכבר[89] معروف:

וקורי עכביש. ובית עכביש هو العنكب[90]:

חמת עכשוב قيل انه[91] الرتيلا:

עקרב. עקרבים[92] معروف:

5 כערער בערבה هو العكّوب اعنى الحرشف. وكذلك *ترجمه الתרגום[93] כעכוביתא. وما يبعد ان يكون العرعر وهو من شجر الجبل. وقال רב[94] שרירא [גאון] فى تفسير העכביות هو العكّوب [قال] وهو يسمّى كنجر يشبه البادنجان وظاهره عوسج وداخله شئ يؤكل وهو يسمّى ערער. ותרגום כערער בערבה. כעכוביתא اراد [بقوله] ظاهره عوسج [ظاهره] شوك لانّ العوسج *انما هو[95] شجر ما له[96] شوك: واعلمْ انّ الكنجر[97] هو الذى يقال له فى بلدنا القناريه[98] وهو يجانس الحرشف:

ערפל الضباب:

5 ועשתרות צאנך جفرات غنمك والجفر من اولاد الشاه: אחרי עשתורת. ולעשתורת اسماء اصنام كانت على صورة الجفرات. والمراد בעשתרות צאנך الاناث خاصّة على ما يقول اهل التفسير:

❖ (تمّ حرف العين بحمد[99] الله) ❖

[89] R. g. فار. [90] O. العنكبوت; R. g. عنكبوت. [91] M. هو. [92] R. g. عقارب. [93] O. ترجم. [94] O. רבי.
[95] R. omits. [96] M. and R. وله. [97] O. כעכוביתא كنجر. [98] R. القنانيه, see col. 168. [99] O. بعون.

* المقالة السابعة عشرة[1] [من كتاب الاصول] فى حرف الغاء *

الفاء والالف والهاء אמרתי אפאיהם قد ذكرت هذه اللفظة فى [كتاب] حروف اللين ولم يذكر معناها على عادة ابى زكرياء فى تبرّئه من مثل هذا. وهو عندى من معنى ותחלקם לפאה. לפאת קדימה. על ארבע הפאות.
5 את פאת זקנך الذى تفسير جميعه جهة وجهات وناحية ونواحٍ [وركن واركان]. فمعنى אפאיהם اقصيهم (فى العالم. والقصىّ فى كلام العرب الناحية البعيدة. كما تقول العرب اقصى) من معنى [القصىّ] اى ابعدهم كذلك قال العبرانيون אפאיהם[2] من معنى פאה. ومن[3] كلام
10 العرب ايضا افق الرجل افقًا اذا ذهب فى آفاق الارض فاشتقّوا من الافق فعلا كما اشتقّه العبرانيون من פאה: ومن هذا المعنى ואת כל קצוצי פאה المنقطعى الجهة اى البعيدين من العمران اى المتجوّلين فى الصحارى. ومثله וזריתים לכל (רוח) קצוצי פאה اى ابعدهم واقصيهم فى
15 كل جهة. ومن هذا المعنى ומחץ פאתי מואב [.ותאכל פאת מואב] جهاتهم ونواحيهم: واعلمْ انّ (פאתי) מואב ليس مضاف פאות لانّه لو اريد هذا لقيل פאות מואב على زنة שנות דור ודור. ואת שתי קצות. שתי העבתות. لانّ פאה على مثال שנה. وعلى مثال מקצה בחוברת. وانما
20 اختلفت الحركة من اجل الالف او كان يكون פאות מואב غير متغيّر الفاء عن حركته من اجل الالف كما لم تتغيّر ميم למאות ולאלפים عند اضافته فى قوله שלש מאות כסף لكنّه مضاف פאתים[4] على زنة שפתים[5] ان كان שפתים تثنية[6]. فامّا ان يكون تثنية[6] وامّا ان يكون
25 جمعا[7]. الا ترى انّ مضاف פאה. פאת ים كما انّ مضاف שנה. עד שנת הדרור. ومما[8] جاء على مثال פאה. מאה. שנה. גאה וגאון. אין[9] כהה לשברך [.כרה גדולה]. وقيل فى اضافة מאה. מאת אדנים. למאת הככר كما قيل פאת ים. الّا انّهم قالوا فى اضافة[10] לחם הפחה. פחת יהודה
5 بفتح الفاء على غير جهة מאת אדנים. פאת ים: واعلمْ انّ الפאה من البلد هى قطعة منه. فيجوز[11] ايضا ان يكون هذا اللفظ مجانسا لقول العرب فأيت راسه اى شققته والشقّ قطع. ومن هذا اشتقّوا[12] للقطعة من الناس فئة. فمعنى אפאיהם على هذا الاشتقاق اقطعهم فى
10 العالم اى ابعدهم واقصيهم *وامحقهم وابدّدهم[13]:

الفاء والالف والراء התפאר עלי اقترحْ علىّ. ومنه היתפאר הגרזן معناه هل يقضى عليه بشىء او يقترح عليه بشىء لا بل هو تابع لامر القاطع به [ومراده] ومنفعل منه: פן יתפאר עלי ישראל كيلا يفتخر[14] علىّ
15 (اسرائيل). אשר בך אתפאר الذى به افخر[15] او يكون معناه[16] الذى فيه اتعالى[17]. כי תפארת עזמו אתה: ومن هذا المعنى قيل للقلنسوة פאר. פארך חבוש עליך. ופאריכם על ראשיכם. ואת פארי המגבעות: הפארים והצעדות الاكاليل: לכבוד ולתפארת جمال. ومثله לתת להם פאר
20 תחת אפר: וכל[18] פנים קבצו פארור قبضت جمالها على معنى אספו נגהם وزنه פעלול مضاعف[19] اللام على مثال שערוריה المشتقّ من כתאנים השוערים الّا انّ الفه ليّنة. ולקדוש ישראל כי פארך جمّلك. ובית תפארתי אפאר. לפאר מקום מקדשי[20]: ومعنى اخر מסעף פארה. בן פרת יוסף
25 غصن. ותחת פארתיו. ותארכנה פארתיו. ومن هذا المعنى

[1] R. العشر ; O. אלי״ך.   [2] R. and M. continue اقصيهم ; in M. are points above the word.   [3] O. من.   [4] O. מאתים.   [5] M. continues אי שפתים ; O. שנתים.   [6] So O.; R. and M. ثلاثيّا.   [7] M. נמאעא.   [8] O. وما.
[9] R. אן.   [10] R. اضافته.   [11] R. פינוא.   [12] O. اشتقّها.   [13] O. وامزقهم.   [14] O. يتفاخر ; M. יפתכאר.   [15] R. افتخر.
[16] R. omits.   [17] M. and R. אתעאל ; O. אתנאל.   [18] R. כל.   [19] O. المضاعف.   [20] R. continues ובית תפארתי אפאר.

לא תפאר אחריך اى لا تلقط ما بقى من الاغصان. وهذا
مجانس فى الاستعمال لقول العرب قضّبت الكرم اى
قطعت من قضبانه. وقد ذكرنا هذين المعنيين فى كتاب
المستلحق. وادخل ابو زكرياء בן פרת. ותחת פארתיו فى
باب פרה فليس לא תפאר اذًا[21] على هذا المذهب منه.
والذى يفسّر فيه اذًا انما هو لا تكنس وراءك اى لا
تستقص جميع ما نفضته من الزيتون بل ابق منه بقية
للضعفاء:

الفاء والجيم חנטה פגיה هو التين الفجّ[22] [اى]
غير النضيج[23]. وفى המשנה סכין את הפגין ומנקבין אותן
עד ראש השנה. وايضا מאמתי אוכלין פירות האילן בשביעית
הפגין[24] משיזריחו אוכל בהן פתו בשדה [בחול וכונס לתוך
ביתו]:

الفاء والجيم واللام פגול הוא. בשר פגול. ומרק
פגולים فسّر فيه خسّة[25]. وفى المשנה התודה מפגלת את
הלחם והלחם אינו מפגל את התודה[26]:

الفاء والجيم والعين ואל תפגע בי ولا ترغب الىّ
[ولا تلحّ][27]. ومثله אל תפגעי בי لا [ترغبى الىّ ولا]
تلحّى[28] علىّ. ומה נועיל כי נפגע בו وما [ذا] نفيد *اذا
رغبنا[29] اليه. (ومثله) יפגעו נא ביי צבאות. ופגעו לי
בעפרן בן צחר. والثقيل فى هذا (المعنى) הפגיעו במלך
וישתומם. כי אין מפגיע(. ויצו עליו במפגיע). ולפושעים
יפגיע وعن الخاطئين يرغب وفيهم يشفع. *هذا كلّه غير
متعدّ[30]. [الّا بواسطة] אם לא הפגעתי [בך] בעת רעה اى
لا جعلناه[31] ان يرغب اليك ويضرع نحوك. נקם אקח ולא
אפגע אדם ولا أُرغّب احدا بضمّ الهمزة وفتح الراء وكسر
الغين[32] مع تشديدها[33] اى لا اقضى رغبته ولا اشفعه
فيهم بل لا بدّ من الانتقام منهم: אשר פגע בשני אנשים.
פגעת את שש. ויפגע הוא בכהנים. פן יפגעו בכם אנשים
מרי נפש. פן תפגעון בי אתם. גש פגע בו. ופגעו בכהני יי.
[לפגע בכהני יי] معنى للجميع المصادمة والبطش بالقتل
*كما قيل[34] פן יפגענו בדבר או בחרב [اى] كيلا يصادمنا:

ופגעת חבל נביאים. ופגעו הדוב. למה שמתני למפגע לך.
ואין פגע רע. ויפגע במקום. ויפגעו בו מלאכי אלהים. כי
תפגע שור אויבך. פן יפגעו בכם הרדפים. בפגעו בו הוא
ימיתנו للجميع لقاء. ومنه ופגע הגבול ويلتقى التخم والحدّ:

الفاء والجيم والراء רב הפגר. כפגר מובס. פגרים
מתים. ومن هذا المعنى قيل אשר פגרו מלכת الذين
تعطّلوا وتوقّفوا كما انّ الجثّة لا حراك[35] لها. وفى كلام
الاوائل [מאי טעמה לא אתחר לך מרא פרה אגיר יומא הואי
ואמנא] לא [הא] אפגר [اى] لا اتبطّل[36] ولا اتعطّل[37]. وقد
فسّر فى אשר פגרו[38]. אשר נהרסו من ترجوم כי הרס תהרסם
[الذى هو] ארי פגרא תפגרינון:

الفاء والجيم والشين אשר פגשתי[39]. ופגשו[40] איים.
כי יפגשך[41] עשו אחי. ויפגשהו יי. ותפגש אתם. ויפגשום
על ברכת גבעון. פגש דב שכול באיש. ויהי[42] כפגוש אתם.
والانفعال עשיר ורש נפגשו. والثقيل יומם יפגשו חשך
والمعنى يجسّسونه[43]:

الفاء والدال والهاء פדה בשלום נפשי. פדית[44] אתי
יי. אשר לא יעדה והפדה. והפדה לא נפדתה. قد ذكر هذا
المعنى فى [كتاب] حروف اللين. وامّا ושמתי פדות فقوم
يجعلون معناه غير معنى פדות שלח לעמו ويفسّرونه[45]
واجعل فرقا. وتفسير פדות שלח לעמו فداء *والفرق هو[46]
الفداء نفسه. وتلخيص ذلك *انّ تخليص[47] الشىء من
الشىء وفداءه منه انما يكون *بفصله منه[48]. ويقال فرقت
بين الحقّ وبين الباطل اى فصلت بينهما (وفصلت
الشىء وفرقت الشىء اى ازلت بعضه من بعض) وفرقت
بين القوم (اى) ازلت بعضهم[49] من بعض. فمعنى
ושמתי פדות واجعل فرقانا وفرقا ايضا. وكذلك (ايضا) معنى
פדות שלח לעמו بعث الى قومه فرقانا وفرقا ايضا اى
فرق بينهم وبين مستعبديهم[50] فمعناهما اذًا واحد:

الفاء والدال والنون ויטע אהלי אפדנו فسّر فيه
فسطاطه وهو ضرب من الابنية. وفى كلام الاوائل يسمّى

---

[21] O. has this word after المذهب. [22] So corrected in R.; orig. in it and the two other MSS. אללקח. See col. 99, line 31. [23] O. نفج. [24] R. omits. [25] O. اخسّ. [26] R. and M. הלכודה. [27] In M. are points above; R. תלחי. [28] O. تلاحى. [29] O. برغبتنا. [30] O. هذه كلّها غير متعدّية. [31] M. לאגעלנה; O. اجعله. [32] O. אלגים. [33] O. التشديد. [34] R. omits. [35] O. حركة. [36] R. and M. תבטל. [37] R. تتعطّل. [38] O. continues مثل. [39] R. g. الذى فاجأته. . [40] R. g. ويفاجئون. [41] R. g. اذا فاجأك. [42] R. and M. והיה. [43] M. יסנסנוה; O. ינכסו. [44] O. פריתה. [45] R. ויפסרוה. [46] O. وهو الفرق. [47] O. فصل. [48] O. بفصل وفرق. [49] M. and R. בעצ֗הםא; O. بعضه. [50] O. متعبدنهم.

القصر אפדנא فذاك مشبّه بهذا اعنى (انّ) الفسطاط مشبّه بالقصر:

الفاء والدال والعين פדעהו[51] מרדת שחת (صدّه):

الفاء والدال والراء ואת הפדר. ואת פדרו قصبته يريد الرية والقلب والكبد:

الفاء والهاء מי שם פה[52] معروف. פה אל פה مشافهة. ومثله ופיהו את פיך ידבר: וישם פי[53] כחרב חדה الياء للمتكلّم والياء المنقلب من هاء פה אל פה [اعنى ياء פי יי ופי פרעה وما اشبههما] ساقط لاجتماع ساكنين ليّنين: הפצירה פים معناه الكثيرة الافواه يراد بها[54] المبرد. الياء[55] للجمع والياء المنقلب فى ופיהו. את פיך ידבר من هاء פה ساقط من פים للعلّة التى ذكرت: פי שנים בכל אשר ימצא לו الياء منقلبة[56] من هاء פה. ومثله פי שנים בה יכרתו יגועו. وايضا ויהי נא פי שנים ברוחך אלי المراد بقول العبرانيين פי שנים انما هو سهمان الّا انّهما قد يكونان ايضا ثلثى العدد. وذلك فى مثل قوله[57] פי שנים יכרתו יגועו והשלישית יותר בה. وفى قوله ايضا ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ويكونان ايضا ثلثى العدد فى قول الله פי שנים בכל אשר ימצא לו اذا انقسم الميراث على شخصين[58] فقط[59] اعنى على בכור ופשוט فقط. وامّا اذا انقسم على اكثر من اثنين فما فوقهما فلم يكن[60] السهمان حينئذ الى ثلثين لكنّ سهمين مقدارهما ضعف ما يأخذ كل واحد من الورثة. مثال ذلك انه ان[61] كان الورّاث ثلثة[62] نفر اخذ كل واحد من الפשוטין ربع المال (ويأخذ الבכור النصف)[63] وان كانوا اربعة نفر اخذ كل واحد من الثلثة الפשוטין خمس المال ويأخذ[64] الבכור الخمسين وذلك ضعف ما اخذ كل واحد من الثلثة[65] وهو القياس فيما زاد من عدد[66] الورّاث. والدليل على صحّة ما قلناه هو[67] قول الاوائل תנו רבנן לתת לו (פי שנים באחד אתה אומר פי שנים באחד או אינו אלא פי שנים) בנכסים[68] ודין הוא חלקו עם אחד כחלקו[69] עם חמשה מה חלקו עם אחד פי שנים באחד אף חלקו עם חמשה פי שנים באחד: אשר מרה את פיך قولك وامرك. ومثله על פי יי. על פי משה. להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד على كلمة واحدة اى عن اتّفاق. وتقول العرب هم لسان واحد: לפי חרב على حدّ [السيف. ومثله] ולה שני פיות[70] حدّان. وقد ضوعف[71] فى قوله בעל פיפיות. וחרב פיפיות בידם الّا انّ هذه الياء ليست للمدّ بل هى منقلبة من هاء פה: על פי מדותיו اطواق ثيابه. ومثله כפי תחרא: ויכתבו אתה לפי נחלתם على حسب ميراثهم. ومثله כי על פי הדברים האלה. وايضا לחם לפי הטף. איש כפי אכלו. ולפי העלות הענן: הן אני כפיך לאל مثلك[72]. ومثله ואחריהם בפיהם ירצו סלה اى مثلهم:

الفاء والواو שבו לכם פה עם החמור. ופה אשליך לכם גורל הנא. واذا لحق به אי الذى للاستفهام كان ذلك استفهاما *عن مكان[73] مثل איפה היית ביסדי ארץ. מי איפוא הוא הצד ציד المعنى واحد وان اختلف *الهجاء لكن[74] اللفظ لفظ الواو [ولذلك ادخلناه فى باب الفاء والواو وهذا المذهب نمتثل فى كل مجانسه اعنى انّى اتبع فى اثبات الكلمة ما فى اللفظ.] فكان معنى מי איפוא הוא من [واين] هو الذى[75] صنع كذا[76]. وقد يترجم מי איפוא [הוא] فمن اذًا هو: وامّا איפה האנשים אשר הרגתם בתבור فسؤال عن حال[77] وهيأة[78]. وعلى ذلك كانت مجاوبتهم له بقولهم כמוך כמוהם[79]. وممّا اريد به الحال ايضا من هذا اللفظ وان اختلف الهجاء قوله מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות اى ما لكم هذه حالكم والى هذا ذهب الתרגום فى قوله מה לכון כדון ما لكم هكذا اى ما لكم هذه حالكم:

الفاء والواو والجيم על כן תפוג תורה. ויפג לבו. אל תתני פוגת לך. ידי לילה נגרה ולא תפוג. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين والجميع فتور وضعف.

---

[51] R. g. منع وفدا. [52] R. g. فمّ (so). [53] R. g. فمى من المعنى الاول. [54] M. and R. به. [55] O. والياء. [56] O. المنقلبة. [57] R. דלך. [58] M. שכסין. [59] R. omits. [60] M. and R. לם; O. فلا يكونان. [61] R. اذا. [62] O. תלת. [63] The Heb. transl. adds והוא כפל מה שלקח כל אחד מהפשוטים. [64] R. and M. واخذ. [65] O. اخويه. [66] O. العدد. [67] M. and R. وهو. [68] M. נכסין. [69] O. וחלקו. [70] O. continues חדה כחרב פיות اندغام ساكن المدّ الذى فى שני פיות. [71] O. צֹעף. [72] O. مثالك. [73] R. omits. [74] O. من. [75] R. continues هو. [76] O. continues وكذا. [77] O. حالتهم. [78] Lacuna in M.; O. وهيئة. [79] O. continues פה وهو من الحروف وهو اشارة الى مكان حاضر. وقال ابو زكرياء انّ פה مرّة بالف ومرّة بواو وليس فى المكتوب פו (MS. פה) بواو اللّهمّ ان يكون بزيادة ميم اعنى מפו ומפו فهو كثير فى آخر ספר יחזקאל ولعلّ ابا (MS. ابى) زكرياء اليه اشار. The Heb. transl. runs like the two other MSS.

ويحسن ان يكون معنى ויפג לבו مثل ויצא לבם ויחרדו *كما قال[80] الתרגום فى בצאת היין מנבל. כד פג חמרא מנבל وان كان ليس يخرج عن المعنى الاول لانّ الתרגום انما اراد ضعف [فعل] الخمر فيه[. وهذه اللغة مستعملة عند الاوائل فى هذا المعنى كثيرا. وذلك فى مثل قولهم שינה כל שהיא מפיגה את היין]:

الفاء والواو والحاء עד שיפוח[81] היום. قد ذكر فى حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق. ومن هذا المعنى פיח[82] הכבשן وهى ما ينفخ به الاتّون. وذكر فيه ايضا יפיח לו. הפח בחורים. הפח[83] נשבר: وقد اخرجنا نحن فى رسالة التقريب والتسهيل הפח בחורים من هذا المعنى الى معنى יפיחו קריה الذى تفسيره نفخ *ونفى وطرد[84] لانّ لغة النفخ مستعملة ايضا فى النفى والطرد. وقلنا هناك انّ تفسير הפח בחורים *كلم طرد ونفى[85] جميعهم الى الجحرة[86]. وقوله בחורים هو جمع على חור פתן الذى هو مثل ויקב חר בדלתו. חורי עפר וכפים. ومن اقوى الدلائل على ذلك قوله ובבתי כלאים החבאו. ومن هذا المعنى[87] ויפח[88] כזבים לא ימלט شبّه نطقه بالكذب[89] بالرياح الهابّة وبما ينفخه الانسان من فيه من الريح. وليس من اصل ויפח חמס فلو كان منه لكان مثله او على مثال יליד בית. فالياء اذًا فيه للاستقبال والتقدير ואיש יפיח כזבים. وليس لقائل[90] ان[91] يقول فيه انه على وزن[92] פליט ושריד لما لم يكن مثل יליד בית كما قلنا. ويجوز ان يجانس יפיחו קריה قول[93] العرب افاج فى الارض اذا ذهب [فيها] وان لم يكن افاج متعدّيا:

الفاء والواو والكاف כי תקרעי בפוך עיניך. ותשם בפוך עיניה الكحل الاثمد[94]: מרביץ בפוך אבניך. אבני פוך ורקמה ياقوت كحلىّ:

الفاء والواو واللام ופול ועדשים[95]:

الفاء والواو والنون נשאתי אימיך אפונה ذكر فى كتاب حروف اللين ولم يفسّر فيه الّا انّه جعله فيه فعلا[96] على زنة אקומה ואשובה. وما يبعد عندى كونه اسما لا فعلا مجانسا لقول العرب للحين فَيْنَة[97] على زنة قينة[98] وضيعة ويقولون هو ياتى الفينة[99] بعد الفينة[99] اى للحين بعد الحين. وتكون الالف فيه زائدة مثلها فى ועד ארגיעה לשון שקר. فانّه عندى مثل רגע ومن لغته على ما سأبيّنه فى بابه. فتكون ترجمة اللفظ تحمّلت روعاتك فينة[1] بمعنى فى كل فينة[1] اى فى كل وقت وحين. كما قيل ישובו יבושו רגע ترجمته ثم يعودون فيخزون فى كل حين. *وكما قيل ايضا[2] ופחדת לילה ויומם اى בכל לילה ובכל יומם. وقد ذكرنا [فيه] فى حرف الالف تلخيصا اخر الّا انّه فى مثل هذا المعنى. وما يبعد ايضا عندى كونه فعلا مستقبلا كما اعتقد فيه ابو زكرياء الّا انّه [عندى] على هذا المذهب مقلوب من אפנה على ما بيّنت فى باب المقلوب من كتاب اللمع من هذا [الديوان]. فيكون معناه تحمّلت روعاتك اى *توجّهت حيث[3] ما قابلت وولّيت:

الفاء والواو والصاد פן נפוץ על פני כל הארץ. פוצו בעם. ויפיצם יי. יפוצץ סלע [قد] ذكر هذا المعنى فى [كتاب] حروف اللين[4]. وطوى درجه معنى اخر الّا انّه قريب منه وهو יפוצו מעינתיך חוצה الذى هو فيض. ومن هذا المعنى [عندى] יפיץ ענן אורו وترجمة الפסוק ثم انه يثقل السحاب بالرواء فيفيض غيث غمامه على التقديم والتأخير لانّ الوجه יפיץ אור עננו: واعلمّ انّ וכפטיש יפוצץ סלע وان[5] كان مشتقّا من لغة التفريق فانّ معناه كسر ورضّ. واسم الآلة التى يكسر بها قد اشتقّ ايضا من هذا [المعنى]. فقيل מפיץ[6] וחרב[. ومن هذا المعنى] ותפוצותיכם[7] [ונפלתם ככלי חמדה]. وقد[8] لخّصناه فى باب الالفاظ الشاذّة:

الفاء والواو والقاف פקו פליליה[9]. לפוקה ולמכשול לב. והשקיל יחזקום ולא יפיק[10] هذا [غير متعدّ و[تفسيره كيلا يترعرع. وقد ذكر هذا [المعنى] فى كتاب حروف اللين. ومن هذا المعنى عندى מפיקים מזן אל זן اى انها تترعرع[11] من كثرة امتلائها. وذكر فيه ايضا וממו אל תפק. ויפק רצון[12]:

---

[80] O. כקו׳. [81] R. g. فسّر فيه ר׳ אברהם בן עז[רא] الى ان تفوح رائحة النهار والتقدير فيه עד שיפוח רוח היום.
[82] R. g. فيح الاتّون. [83] R. g. الفخّ وهو آلة يصاد بها. [84] Transposed in O. [85] O. نفخ. [86] O. continues نفخا.
[87] R. اللفظ. [88] R. g. التفوّه بالكذب. [89] O. الكذب. [90] M. and R. للقائل. [91] R. انه; O. omits. [92] O. زنة.
[93] O. لقول. [94] M. and O. אתמר. [95] R. g. فول وعدس. [96] O. مثله. [97] O. פינא. [98] O. קיבה. [99] O. אלפינא.
[1] O. פינא. [2] O. וכק׳. [3] O. אתוגהת; all MSS. וחית. [4] R. g. الجميع تبذير وتفريق. [5] R. ומן. [6] R. g. معول. [7] R. g. ومتبدّريكم. [8] O. قد. [9] R. g. فقه وفتيا. [10] R. g. ضعف وفساد. [11] R. g. تضعف. [12] R. g. وفق وتوفيق.

الفاء والواو والراء פור[13] התפוררה ארץ. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكر فيه ايضا יי הפיר עצת גוים والمعنيان متقاربان وهما فى معنى النقض والكسر. وفى هذا المعنى الثانى غير متعدّ [مثل] ותפר האביונה الذى تفسيره وتبطل الارادة يريد[14] شهوة البضاع[15]: ومعنى اخر הפיל פור[16] הוא הגורל. על כן קראו לימים האלה פורים על שם[17] הפור معروف: פורה[18] דרכתי לבדי معصرة. و[كذلك] قال فيه الתרגום (הא כבעית דמתבעית במעצרתא. לחשוף חמשים פורה قال فيه الתרגום) חמשין גרבין (דחמר):

الفاء والواو والشين כי תפושו[19] כעגלה דשה. ויצאתם ופשתם[20] כעגלי מרבק. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومن هذا الاصل وهذا المعنى ולא ידע בפש מאד وان كان بفتح[21]. وقول אליהוא לאיוב انّ[22] الله انما تعاهدك بغضبه على الثقيل[23] من ذنوبك ولم يحتسب عليك بالكثير جدّا منه:

الفاء والواو والتاء והפותות [לדלתות הבית הפנימי] هى[24] الدائرات التى تكون تحت *رتج الابواب[25] من قول המשנה והפותות שתחת הציר. ومن هذا المعنى عندى ויי פתהן יערה وكان القياس ان يكون פותהן بواو فاختصر واستخفّ وادرج اللفظ والهاء فيه للضمير مع النون. وهذا اللفظ كناية عن العورات واستخفافهم [الواو] من פתהן יערה كاستخفافهم ايّاه من בשנה אפרים יקח الذى اصله בושנה بمعنى בושה والنون فيه زائدة فاستخفّت[26] الواو منه. واشار[27] بقوله בשנה אפרים יקח الى الصنم كما قيل [عنه] והבושת אכלה את יגיע אבותינו *والمعنى انه لا تسعدهم[28] الاصنام[29] من دون الله *بل يخزون[30]. شبيه بهذا الاستخفاف استخفافهم واو בשת من לבשתך ולבושת ערות אמך. وامّا افراده פתהן وهو يريد جميعا[31] فممّا *يكثر استعمال مثله[32] فى اللغة كما قيل זאת עינם. ויי בראשם. وهو اكثر من ان[33] يحتاج [الى] التنبيه عليه. وפות[34] ופותה مثل[35] *אור ואורה. וטוב וטובה[36]:

الفاء والزاى מזהב ומפז רב. ותמורתה כלי פז. ראשו כתם פז. *תשית לראשו[37] עטרת פז [الפז] مثل الזהב الّا انّه اجود من الذهب. والمعنى [فى] כתם פז כתם ופז فسقط واو [العطف] كما قيل שמש ירח بلا[38] واو للعطف[39]. [وربما كان المذهب فيه كالمذهب فى אדמת עפר وغيره من اضافة الشىء الى نفسه اذا اختلف اللفظان. وهذا التأويل على ان يكون כתם مثل זהב. وامّا ان كان غيره فعلى ترك العطف]. وتكرير[40] ותמורתה כלי פז بعد قوله לא יערכנה זהב على سبيل البلاغة والفصاحة لا على انه غيره. وكذلك عطفه ומפז רב على قوله [הנחמדים] מזהב انما هو على هذا المذهب ايضا. זהב מופז خالص[41] رفيع من معنى פז الذى هو اجود الذهب. وكذلك قال فيه الתרגום דהבא טובא:

الفاء والزاى المضاعف ויפזו זרועי ידיו. מפזז ומכרכר. قد ذكرا[42] فى كتاب ذوات المثلين. وامّا معناهما[43] فانّ معنى ויפזו זרעי فاشتدّت عضداه[44]. ومعنى מפזז ומכרכר متلبّب اى محتزم متشدّد[45]. والاقرب فى זהב מופז. וכתם פז ومثلهما[46] انها من هذا الاصل. والمعنى فى זהב מופז انه *احسن الذهب[47] واخلصه *وפז هو[48] ارفع الذهب. والدليل على ما قلناه فى זהב מופז قوله فى النسخة الثانية[49] זהב טהור [فهذا ثبت]:

الفاء والزاى والراء שה פזורה. נפזרו עצמינו לפי שאול. والثقيل פזר נתן לאביונים. אשר פזרו בגוים. פזרת

---

[13] R. g. تفتيت تمزّقت الارض. [14] O. اى. [15] R. g. جماع. [16] R. g. قرعة. [17] R. כן. [18] R. g. قال רב סעדיה وتفسير פורה فرمة وهى جماعة من العنب اعدّت للعصير وقول الתרג[ום] فى חמשים פורה. חמשין גרבין يدلّ على ما قاله רב סעדיה انه جماعة من العنب مقدّرة امّا ملأ سلّة او جرّة او نحوها. وممّا يدلّ على انه كيل قول الكتاب בא אל ערמה עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים. لكن قد قال الתרגום فى ירב. מעצרתא وهى المعصرة. وقال فى מסעף פארה במערצה[. רמי קטול ב]מעצריתיה כבעות דמתבעית במעצרא وهو المعصرة ايضا. فدلّ انّ פורה على رايه على قسمين المع[صرة و]كيل العصير. [19] R. g. نموّ وكثرة. [20] R. g. قيل وتلعبون. [21] M. and O. فتح. [22] O. לאן. [23] O. قليل. [24] O. هن. [25] O. رتاج الباب. [26] O. فاستخفّوا. [27] O. واراد. [28] Corrected in both MSS.; orig. تسادهم. [29] O. لاتّخاذهم الصنم. [30] O. خزى. [31] O. جمعا. [32] O. כתר אסתעמאלהם ומת. [33] R. omits. [34] O. وقيل פות. [35] O. كما قيل. [36] Transposed in O. [37] O. فقال. [38] O. غير. [39] O. العطف. [40] O. وتكرر. [41] R. continues جيّد. [42] O. ذكر. [43] O. מענ. [44] O. عضده. [45] M. and R. بتشدّد. [46] O. ומת זרועי ידיו. [47] O. الاحسن. [48] O. وهو. [49] O. الاخرى.

אויביך. ותפזרי את דרכיך. כפור כאפר יפזר. יש מפזר ונוסף
עוד. מפוזר ומפורד[50] (معنى لجميع التبذير):

الفاء والحاء מפח[51] יקוש. הפח נשבר. צנים פחים
فخّ وفخوخ [ופח عند ابى زكرياء معتلّ العين من יפיח
לו. ויפיח[52] לו عندنا نحن غير خارج عن יפיח קריה
الذى هو نفخ ونفى وطرد]: רקועי פחים. את פחי הזהב
سبائك الذهب: ימטר על רשעים פחים صواعق تشبيها
لها بالسبائك[53]:

الفاء والحاء والدال لهذه اللغة فى كلام العبرانيين
معنيان. احدهما الذعر والآخر الاستنجاد والاستصراخ. امّا
الاستنجاد والاستصراخ فمثل ופחדו אל יי ואל טובו. ופחד
יצחק היה לי. בפחד אביו יצחק. وامّا الذعر[54] فمثل ופחד
ורחב לבך. שם פחדו פחד. ופחדת לילה ויומם. כי פחד
פחדתי. מפחד לבבך אשר תפחד. ולא פחדתי אליך. والثقيل
אשרי אדם מפחד תמיד. ותפחד תמיד. وثقيل اخر متعدّ
ורב עצמותי הפחיד: ومعنى ثالث سوى المعنيين
[المشتبهين] المتقدّمين גידי פחדיו[55] ישורגו[56] انثييه.
وترجوم מרוח אשך. מרים פחדין. وقد يقرأ (ايضا) פחתין
بالتاء وكلاهما[57] واحد:

الفاء والحاء والهاء לחם[58] הפחה. פחת יהודה[59]
كان فتح الفاء [اخفّ عليهم]. הקריבהו נא לפחתך. פחות
וסגנים ناقص اللام. על פחוות עבר הנהר كامل. لانّ פחה
ناقص ايضا واصله פחוה على زنة שלוה. ופחוות على زنة
דברתי אליך בשלוותיך. ومن هذا المعنى להיות פחם בארץ
יהודה واصله פחתם. وتفسير פחה امير وهو فوق الخليفة
لانّ تفسير סגן فى كلام الاوائل خليفة כהן גדול. وقد
ذكرت فى كتاب اللمع وفى [كتاب] المستلحق [اصحابا
كثيرا لפחם] ممّا ينقص *ايضا منها[60] علامة التأنيث:

الفاء والحاء والزاى אנשים רקים ופחזים[. נביאיה
פחזים]. פחז כמים (اسم الفعل). בשקריהם ובפחזותם معنى
الجميع الغدر[61]:

الفاء والحاء والميم ופעל בפחם. פחם לגחלים
معروف:

الفاء والحاء والتاء אל הפחת הגדול. באחת הפחתים
حفرة وحفر: פחתת היא محق ونقصان وهو مشتقّ من
الاول. وفى المشנה [כשם שפחתו החולין כן פחתה התרומה.
وفى كلامهم ايضا] לא פחות ולא יותר:

الفاء والطاء والدال אדם פטדה. פטדת כוש زمرّد:

الفاء والطاء والراء כי לא פטר יהוידע הכהן يعنى
لم يحاشِ اصحاب النوب التى لم تكن تلك النوبة
[نوبتهم] بل الزم الجميع الخدمة *كما قال[62] באי השבת
עם יצאי השבת. وحقيقة اللفظ[63] لم يبرئ[64] اى لم يبح[65]
لهم ترك[66] الخدمة فى غير نوبتهم على العادة. وفى هذا
يقول الاوائل (ז״ל)[67] פטור فى تقابله[68] مع חייב. ויפטר
מפני שאול وانطلق من بين يديه اى زال عنه هاربا.
ואלה המשוררים ראשי אבות ללוים פטורים כי יומם ולילה
עליהם במלאכה يريد بقوله פטורים مطلقون[69] بغير[70] رتبة
وغير نوبة [اى سُدًى[71] مهملون]. وترجوم[72] והאנשים
שלחו. ונבריא אתפטרו اى انطلقوا. יפטירו בשפה يطلقون
على السنتهم وافواههم[73]. פוטר מים مطلق الماء شبّه
افتتاح الشرّ وابتداءه باطلاق الماء وتسييبه وانبساطه
فانّ الماء (اذا اطلق على مكان ما ربما تجاوزه وتخطّاه.
وكذلك الشرّ والخصام) اذا ابتدأ واستفتح ربما ارتفع الامر
فيه الى ما لا يتلافى[74] ولذلك امر بتركه والكفّ عنه
قبل التنشّب والتورّط. ذلك قوله ולפני התגלע הריב נטוש.
פטר כל[75] רחם انطلاق الرحم للولاد وانفتاحها[76]. وفى
لسان العرب تفطر الشىء وانفطر وانشقّ ولما كان الولد
البكر[77] اول ولد شقّ الرحم سمّى بذلك. وقيل ايضا תחת
פטרת כל רחם בכור כל. ومن هذا المعنى ופטורי צצים
ومفتّحات[78] زهر اى انه نقش فيها جنبذات تنفتح عن
زهر والجنبذات هى الاكمام والبراعيم اى الاقماع:

الفاء والطاء والشين וכפטיש יפוצץ סלע هو المعول.
وربما كان الفطيس[79] وهو المطرقة:

---

[50] R. g. تبديد (so). [51] O. פח. [52] R. ויפח. [53] M. بالصواعق. [54] R. g. فزع. [55] R. g. وقيل افخاذه. [56] R. g. تتشعّب. [57] R. وكلتيهما. [58] O. ליום. [59] O. continues وان. [60] Transposed in O. [61] O. غدر; R. g. [وقيل متحفزين متجوّلين فى لهوهم لا يقتادوا بعقلها[م. [62] O. כך. [63] O. اللفظة. [64] O. continues نوبتهم. [65] O. يبرى. [66] M. and R. تلك. [67] M. omits. [68] M. and R. تقابل. [69] M. מטלקים; R. مطلوقين. [70] R. בני. [71] With points above in M. [72] O. وفى السريانى. [73] O. ואפואהם. [74] R. يتلاقى. [75] R. omits. [76] O. وافتاحها. [77] M. and O. والبكر. [78] O. وفتحات. [79] M. אלפטרס; O. אלפטיש.

الفاء والياء والدال ופיד[80] שניהם מי יודע. אם
בפידו הו مثل הלא איד[81] לעול:
الفاء والياء والميم ויעש פימה עלי כסל عكنة وهو
طيّ[82] في بطن المرأة والرجل السمين[83]. يقال تعكّن
5 الرجل[84] اذا تراكم:
الفاء والكاف פך[85] השמן قارورة:
الفاء والكاف والهاء והנה מים מפכים[86] قد ذكر في
كتاب حروف اللين:
الفاء والكاف والراء בני פכרת[87] הצביים:
10 الفاء واللام المضاعف ראה פניך לא פללתי[88]. ויעמד
פנחס ויפלל[89]. ונתן בפלילים[90] قد ذكر *هذا المعنى[91] في
[كتاب] ذوات المثلين واستوفيناه نحن في المستلحق
وشكّكنا فيه على ابي زكرياء ادخاله ונפלל[92] חלל في
هذا المعنى. ومن هذا المعنى عندى גם את שאי כלמתך
15 אשר פללת לאחותך وتفسيره من اجل انك عدّلت[93]
اختك اى *جعلتها عدلاً باضافتك اليها[94] لاسرافك في
الفسق والظلم اكثر منها كما قال[95] ותרבי את
תועבתיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר
עשית. ترجمت פללת عدّلت وان كان اشتقاق اللفظة
20 من معنى القضاء والحكم *من اجل انّ[96] الحكم لا يكون الّا
بالعدل[97]: وذكر فيه[98] (ايضا) معنى اخر وهو ויתפלל משה.
والماضي منه ובא והתפלל אל הבית הזה בצרי. والامر
התפלל בעד עבדיך בצרי ايضا. ويقرب من المعنى الاول
עשו פליליה اصنعوا حيلة وقربه من المعنى الاول ان[99]
25 هذه الحيلة لا تكون الّا *بتدبير وحكمة وتقدير[1]:
الفاء واللام والالف هذا الاصل نبّه عليه ابو زكرياء
في باب פלה من كتاب حروف اللين *ولم يذكره[2]. נפלאו
ממני[3]. כי יפלא ממך דבר اذا تعاظمك امر ما في الحكم
اى اذا بعد منك علمه. ולא[4] יפלא[5] ממך כל דבר. לא
30 נפלאת היא ממך. על כי נוראות נפלאתי. נפלאים מעשיך.
בגדולות ובנפלאות[. נפלאו ממני]. בכל נפלאתי[6]. פליאה[7]
דעת ממני. כי עשית פלא[8]. [פלאות עדותיך.] קין הפלאות[9].
מפלאות[10] תמים דעים: والثقيل הפליא עצה. הפליא חסדו
לי. אשר עשה עמכם להפליא. גדול והפלא(. הפלא ופלא).
5 כי יפלא לנדר נדר נזיר[11] وايضا לפלא נדר على سبيل
الحثّ على مثل[12] هذا الفعل والتغبيط[13] به لعظمة الاجر
عليه. شبيه بقوله וכל מבחר נדריכם على سبيل التشريف
للنذر. [والافتعال] ותשב תתפלא בי. ومن هذا المعنى
قيل ותרד פלאים وانحطّت جدّا اى انحطاطا عظيما.
10 [ومثله] הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא [اى
احطّهم حطّا عظيما] حطّا بعد حطّ كما قال[14] قبل هذا[15]
ושפלת מארץ תדברי:
الفاء واللام والجيم כי בימיו נפלגה הארץ انفلجت
الارض بالجيم اى انقسمت يريد تشتّت اهل الارض.
15 בפלגות ראובן احزابهم. לפלגת בית האבות هو مثل قوله
וחלקת בית אב ללוים. ومثله למפלגות לבית אבות לבני
העם. *وفي مثل[16] هذا قيل והקימו כהניא בפלגתהון ולואי
במחלקתהון. وترجوم ויחלק עליהם לילה. ואיתפלג [עליהון
ליליא[17]]. *وكذلك[18] تقول العرب ايضا فلجت الشيء اى
20 قسمته. ويقولون للمكيال [العظيم] فالجا لانّه يقسم به
وان كان يقسم *بالصغير ايضا[19]. والثقيل מי פלג לשטף
תעלה. בלע יי פלג לשונם تفسير الجميع[20] فلج وهو
القسم. يقال فلج رأسه بالسيف اى شقّه. وفلج الشيء
(اى) قسمه: פלג אלהים فَلْج الله بفتح الفاء وسكون
25 اللام. والفلج في كلام العرب النهر يجرى من عين.
פלגים יבלי מים. אל ירא בפלגות. ويجانس هذا (القول)
قول الاوائل אין מפליגין[21] בספינה פחות *מן שלשה[22] ימים
קודם לרגל[23] تفسيره لا يلجّج اى لا تركب لجّة البحر.
وربما كان אל ירא בפלגות من المعنى الاول. وما يسرّني
30 تفسير من فسّر في[24] פלג אלהים. פלגים יבלי מים [قسم
الله و]اقسام:

---

[80] R. g. وكس. [81] R. g. تعس. [82] O. שי. [83] O. السمينين. [84] R. الشيء. [85] R. g. شاف (?) الزيت. [86] R. g. منصبّ وهاطل. [87] R. g. اسم رجل وقيل قبيلة وقيل مكان. [88] R. g. امل. [89] R. g. ورجا وصلّى (MS. ורגוא). [90] R. g. انصاف. [91] R. and O. omit. [92] R. g. ويسقط. [93] O. عادلت. [94] O. אנך געלתיהא עדלה באצאפתהא אליך. [95] O. قيل. [96] O. omits من اجل; M. and R. انّ. [97] M. and R. عدل. [98] O. فيها. [99] R. and M. من. [1] Transposed in O. [2] R. ولا يذكره. [3] R. g. خفيت عنّي. [4] R. לא. [5] R. g. يخفى. [6] R. g. اعجوباتي. [7] R. g. اخفاء. [8] R. g. عجب. [9] R. g. اعجوبات. [10] R. g. عجائب. [11] M. and O. continue وتفول (وثقيل اخر .M) לפלא (להפלא .M) נדר وانما (واما .M) قيل כי יפלא לנדר נדר נזיר والتحبيب. [12] O. منال. [13] M. and R. ואלתחביב. [14] O. قيل. [15] M. and R. هذه. [16] O. ومن. [17] R. בליליא. [18] R. وتقول. [19] Transposed in O. [20] R. الجمع. [21] R. מפלגין. [22] R. משלשה. [23] R. לשבת. [24] O. מי.

الفاء واللام والدال באש פלדות הרכב قيل انه من معنى ובלפיד[25] איש בעמיר على (سبيل) القلب:

الفاء واللام والهاء והפלה[26] יי את מכתך. והפליתי ביום ההוא. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق. ومعناه مثل معنى נפלאו ממני واصحابه الذى هو من العظمة على ما تقدّم من شرحنا [له]: وامّا אשר יפלה[27] יי فمعناه يبيّن[28] ويفرّق الّا انّ ابا زكرياء ادخله فى جملة الباب. وما يبعد قوله (فيه) على ان يكون فى القول[29] اضمار اى يعظّم الله فرق ما بينهما. ومن معنى الفرق قوله[30] למה זה תשאל לשמי והוא פלאי[31] وهو فراق وبيان[32] اى انّ الامر والشأن فراق كما قالوا فانّثوا והיא לא תצלח على تأويل[33] القصّة والحال. وليس المراد بقوله והוא פלאי الشم المتقدّم الذكر اعنى قول מנוח מי שמך כי יבא דבריך וכבדנוך كما يظنّ الناس بل المراد به الامر او[34] الشأن المضمر[35]. ولا وجه لكون פלאי [من] معنى עשה פלא اذ *لا يقوم له العذر[36] فى كتمان اسمه بكونه عجيبا عظيما بل انما اقام عذره [عنده] فى كتمانه بمفارقته (له مفارقة) ابديّة وامتناع ما كان يؤمّله من برّه بمفارقته له مفارقة باتّة. ويحسن عندى ان يكون من هذا الاصل ومن هذا المعنى الثانى (قولهم) فى الكناية פלוני [אלמני] ومعناه اللفظ الذى يفرق[37] بين الشخص وغيره. والنون فيه زائدة كزيادتها فى אלמני:

الفاء واللام والحاء כמו פולח ובוקע בארץ يقال فلح الارض والحديد اذا شقّهما. בפלח תחתית يريد المطحنة السفلى لانّها شقّ العليا [او مثل شقّها]. פלח רכב. פלח דבלה قطعة وشقّة منهما. כפלח הרמון شقّة[38]. יפלח כליותי. ויפלח אל סיר הנזיד[39]:

الفاء واللام والطاء ופלטו פליטיהם. ויבא הפליט. נתן בניו פליטים. כי אם פלטים. والثقيل תפלטני[40] מריבי עם. יפלטם מרשעים. פלטה נפשי מרשע חרבך. ומפלטי לי. והיה המחנה הנשאר לפלטה للجميع تنجية وتخليص[41]. ومن كلام العرب افلطنى الشىء اى افلتنى. ومن هذا المعنى ותסג ולא תפליט ואשר תפלט وتعلقين ولا تلدين والذى[42] تلدين اسلمه الى السيف كانّها اذا ولدته فقد خلّصته. ومما اشتقّ (فى) هذا المعنى (قوله) ויפליט ואין מציל كما اشتقّ هن لغة רוח והצלה قوله אשר הציל אלהים מאבינו. וינצלו את מצרים. الّا انّ ترجمة ויפליט ואין מציל انما يصلح ان تكون وينزع اى ويسلب ولا منجى ولا مخلّص. وكذلك ايضا אשר הציל אלהים מאבינו. וינצלו את מצרים سلب[43] واخذ قهرا[44]: ومعنى اخر על און פלט למו من اجل فسقهم اقذف بهم وارميهم. وهو مجانس لقول الاوائل נדה שפלטה שכבת זרע اى رمته[45] وقذفت به. ويصلح ان يكون من هذا المعنى ותסג ולא תפליט ואשר תפלט يريد قذف الجنين بالولادة. ותרגום ויקא את יונה. ופלט ית יונה اى رماه[46] وقذف به:

الفاء واللام والكاف ומחזיק בפלך بالعصا. וכפיה תמכו בפלך المغزل. חצי פלך ירושלם[. חצי פלך *קעילה كور[47] او اقليم وحوز. ותרגום כל חבל ארגב]. כל בית פלך טרכונא. ותרגום ובנפות דור מים. ובפלכי דור. وكذلك תרגום שלשת הנפת. תלתה פלכין:

الفاء واللام والسين יפלס נתיב. פלס מעגל רגלך[48]. מעגל צדיק תפלס. חמס ידיכם תפלסון: ושקל בפלס הרים بالقفّان:

الفاء واللام والصاد ועמודיה יתפלצון. וכסתה אותם פלצות[. פלצות בעתתני] معنى ذلك الهيبة والخوف [والافكل]. ومن هذا المعنى (قيل) תפלצתך השיא אותך يريد[49] عظمتك وهيبة الناس لك. ومنه اشتقّ אשר עשתה מפלצת לאשרה *اى انها[50] عظّمت شأنها وهيّبت امرها بما اتّخذته لها من الزينة والآلة الداعية الى ذلك كالتاج ونحوه. كما قال ויכרת אסא את מפלצתה. (الا تراه يقول) וידק[51] וישרף[52] وهذا من استعمال[53] العبرانيين فى تعظيم الشىء شبيه بقولهم הנה הרדת אלינו את כל החרדה הזאת:

---

[25] R. ולפיד. [26] O. והפלא. [27] O. יפלא. [28] O. יכון. [29] R. اللفظ. [30] R. عندى. [31] O. פלא. [32] R. وبيّن. [33] O. التانيث. [34] O. اى. [35] R. المضمور. [36] R. لم يقم العذر عليه. [37] R. יקרב בה. [38] O. مشقّة. [39] R. g. المعانى متقاربة. [40] R. ותפלטני. [41] R. g. ومفالتة. [42] O. والذين. [43] O. סלבי. [44] O. קצרא. [45] O. רמאתה. [46] R. ورماه. [47] MS. crosses out קעילה and substitutes קליעה כורא. [48] This instance is in R. before the last one; R. g. وزن. [49] R. اى. [50] O. يعنى ان. [51] R. הדק. [52] O. continues לעפר. [53] O. الاستعمال.

الفاء واللام والشين והתפלשו אדירי הצאן. *והתפלשי
באפר. עפר התפלשי[54]. [באפר יתפלשו يتمرّغون]:

[الفاء واللام والشين ايضا]. התרע על מפלשי
עב. هذه اللام مبدلة من راء מפרשי עב. وسأفسّره[55]
فى بابه:

الفاء والنون פן אמות עליה. פן בחרב אצא לקראתך
كيلا يكون كذا وكذا: ארח חיים פן תפלס مكان לא التى
للنفى. والاشبه ان يكون[56] الفاء بدلا من [الباء والنون
بدلا من] اللام[57] فكانّه قال בל תפלס. ويحسن جدّا
ان يكون مثله פן יפקד עליה: ואצל[58] כל פנה תארב
רכן. אבן פנתה. על ארבע פנותיו. עבר בשוק אצל פנה
اصله פנתה. وقد لخّصناه فى المستلحق فى باب כרה: גשו
הלום כל פנות העם على الاستعارة واراد رؤساءهم. (مثله)
ויתיצבו פנות כל העם:

الفاء والنون المضاعف ורחוק מפנינים מכרה. אדמו
עצם מפנינים. יש זהב ורב פנינים جواهر. قلنا[59] جواهر
على استعمال العامّة. امّا لحقيقة فانّ[60] جوهر كل شىء ما
خلقت عليه جبلّته. واخلق[61] بقولهم פנינים [ان يراد
به] الياقوت[62] يدلّ على ذلك [قوله] אדמו עצם מפנינים
[يريد الياقوت الاحمر]:

الفاء والنون والجيم ופנג ודבש ושמן שהד:

الفاء والنون والهاء הפנה ערף מואב. ופנה אל
אלהים אחרים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومصدره
מאין עוד פנות אל המנחה. وامّا ומעלותהו פנות קדים
فهو اسم غير مصدر وترجمته تجاه المشرق [اى قبالة
المشرق]. ومن هذا المعنى והיה לפנות ערב[63]. ותבא האשה
לפנות הבקר. [וישב הים] לפנות בקר فى استقبال المساء
واستقبال الصباح. כי פנה היום قد ولّى النهار اى
الشمس قد استقبلت مغربها[64]. ومن هذا الاصل وهذا[65]
المعنى פנים בפנים דבר יי עמכם. ومنه ايضا דבר דבור
על אפניו الالف فيه زائدة كزيادتها فى מי אפסים. (وفى)
וראיתן על האבנים وغيرهما. والمعنى مقول على وجهه
وعلى كنهه. ومنه ايضا מפני מי המבול. מפני שרי נברתי
من قبل[66] كذا (وكذا) ومن امامه. ومثله וזעקתם ביום
ההוא מלפני מלככם. (وقد دخلت عليه اللام) [מלפני
אדון חולי.] מלפני אלוה יעקב. אשר שמתי לפניך قدّامك
وبين يديك. ومثله ויניחם לפני פרעה. על פני כל אחיו
נפל (سكن) بجوارهم[67] وبحضرتهم. אם לא על פניך יברכך
بحضرتك مواجهة: הוא היה גבור ציד לפני יי بين يدى
الله اى فى العالم. وقد يستعمل بغير لام كما قيل
ופניך הלכים בקרב اى بين يديك: לא הפנו אבות
אל בנים لم[68] يلتفتوا ولم يتأمّلوا. وهذا الفعل يدلّ على
انّ פנים בפנים[69] (مثله). ومثله من هذا الاصل הוא
ההיכל לפני الداخلىّ[70]. ومثله לדלתי הבית הפנימי. אל
החצר הפנימית. אל הקדש פנימה[. כל כבודה בת מלך
פנימה. וארו אל הבית פנימה]. מלפנים ולחיצון الميم زائدة:
לפנים בישראל. לפנים הארץ יסדת قديما ومن قبل. לפני
בא יום יי قبل كذا وكذا وهو مضاف [לפנים בישראל]:
לפני שמש ינון שמו ما دامت الشمس: אל תתן את
אמתך לפני בת בליעל مثل ذات فسق[71]. מפני אשר ירד
עליו יי באש من اجل كذا (وكذا): ופניה לא היו לה
وغضبها[72]. ومثله פני יי בעשי רע. פני יי חלקם. وذكر فى
كتاب حروف اللين ايضا פניתי הבית[73]. פנו דרך[74]:

الفاء والنون والقاف מפנק מנער עבדו الرجل
المفتّق اى المرفّه المنعّم المترف (من قولهم אם היה מרוכך
מעורן מפונק). תרגום מעדני מלך. בתפנוקי מלכין. وهو
بالعربية فنق الملوك جمع[75] فناق بكسر الفاء. ותרגום
והענג מאד. ודמפנק לחדא. ותרגום ואכל ושבע ודשן.
וייכלון וישבעון ויתפנקון. ولما كان معنى[76] هذه الالفاظ
كلّها التفتّق وهو التنعّم والترفّه ترجمتها كلّها به
كما ترى:

الفاء والسين כתנת פסים ثوب ديباج سمّى بذلك
من صورته [وشكله] *اى كل شبر[77] منه لون *ما.
مشتقّ[78] من פס ידא. ותרגום וכפות[79] הידים. ופסת ידהא[80].
ومثله מי אפסים. وقد فسّرناه فى حرف الالف: وامّا
יהי פסת בר בארץ فانّ[81] المفسّرين يجعلونه من معنى
פס ידא وما يسوغ لى ان يكون منه[. وقد اثبتّ

---

[54] Transposed in R. [55] R. وسابيّنه. [56] R. تكون. [57] O. لام. [58] O. ואצלה. [59] R. قلت. [60] O. انّ.
[61] O. ואלבק. [62] O. continues الاحمر. [63] R. g. التفات وتوجّه. [64] O. مغربا. [65] R. ومن هذا. [66] R. قدّام.
[67] Both MSS. נואריהם. [68] R. ولم. [69] R. مشافهة ومواجهة منه; another gloss והמלך את פניו منه. [70] O. الداخل.
[71] O. الفسق. [72] R. غضبها. [73] O. סביב. [74] R. g. تجلّت ونظّفت (so). [75] O. جمعه. [76] O. معانى. [77] R.
אן אן כל שנר. [78] R. اشتقّ. [79] O. פסת. [80] O. היד. [81] O. כאן.

مذهبى فيه فى حرف الباء فى الباء والراء المضاعف عند تفسيرنا בר]:

الفاء والسين المضاعف כי פסו[82] אמונים מבני אדם. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وربما كان יהי פסת בר منه اى قطعة بِرّ بكسر الباء:

الفاء والسين والجيم עלה ראש הפסגה القلعة. ومنه פסגו ארמנותיה والمعنى حصّنوها:

الفاء والسين والحاء ופסח יי על הפתח. ופסחתי עליכם. זבח פסח הוא معناه الرحمة[83] والحنين. ومنه عندى ויפסחו על המזבח [معناه] وتحنّنوا[84] واسترحموا اى انهم استرحموا الصنم كما قال ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו. فكانوا[85] يسترحمونه ويتحنّنون اليه: עד מתי אתם פסחים. ויפל ויפסח. איש עור או פסח. ومعنى אתם פסחים متوكّيون. ومنه اشتقّ פסח لانّه لا يطيق[86] على المشى حتى يتوكّى. ويجوز ان يكون منه ויפסחו על המזבח اى وتوكّوا[87] عليه لما كلّوا وقوفا فى الدعاء:

الفاء والسين واللام כי פסלו יוצרו. ויפסל שני לחות אבנים כראשונים. ויפסלו בני שלמה. פסל[88] לך שני לחות אבנים. לא תעשה לך פסל[89]. פסילי אלהיהם. הנשאים את עץ פסלם. ושאריתו לאל עשה פסלו. מי יצר אל ופסל נסך. הוביש כל צורף מפסל(. לעשות פסל ומסכה):

الفاء والعين والهاء כיולדה אפעה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين ومعناه اصرخ واستغيث: אפעה ושרף מעופף الافعوان[90]:

الفاء والعين واللام מי פעל ועשה. פעלות יי. אף יפעל אל. בפועל כפיו[. פעלך בקרב שנים. שכר לפעולתך]. פועל ישועות فاعل. للجميع فعل وصنع: واعلمّ انّ ופעלו לא יתן לו اسم جاء على غير الاطّراد وهو مثل פעלת שכיר. פעלתו אשר עבד. זו פעלת שטני الذى للجميع اجرة[91]. وكان الوجه فى ופעלו לא יתן לו ان يكون مثل פעלך בקרב שנים من اجل العين وعلى هذا هو الاطّراد فشذّ[92] عنه كما شذّ ايضا عنه ותארו מבני אדם:

الفاء والعين والميم פעם בחוץ פעם ברחובות. זאת הפעם[93]. שבע פעמים. אך הפעם. ותחל רוח יי[94] לפעמו تفسيره فابتدأ[95] وحى الله لينوب عليه يريد اول مرّة[96]: מה יפו פעמיך. פעמי דלים ארגל: ארבע פעמותיו جهاته وجوانبه: פעמן זהב جلجل. وكذلك قال فيه התרגום זגא דדהבא كما قيل فى الجلجل الذى يعلّق فى[97] عنق الدابّة זוג של בהמה. وليس مثل מחרצנים ועד זג [لانّ ذلك الזג هو الجلجل ويسمّى الحجر الذى يجعل فى جوفه עינבול وهو بازاء نوى العنب الذى يسمّى זג] لقول الاوائل החרצנים אילו החיצונים הזוגים אילו הפנימים דברי ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר כדי שלא תטעה בזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי עינבול: נפעמתי ולא אדבר. ותפעם[98] רוחו. والافتعال ותתפעם[99] רוחו. والاسم את הלם פעם (آلة يكسر بها نحو مطرقة وما اشبه ذلك). הרימה פעמיך. (ويجوز ان يكون הרימה פעמיך مثل מה יפו פעמיך) ويكون معناه اللّهمّ اشدّ وطأتك على اعدائك. وقال התרגום فى את הלם פעם. [עם] דמטפח בקורנסא[1]. והקורנס[2] هو[3] المطرقة فكان التقدير على هذا את הלם בפעם. والترجمة الواجىٌ بالمطرقة [اى الضارب.] والوجه فى הולם ان يكون מלרע فجاء מלעיל من اجل اتّصاله بפעם الذى هو מלעיל على عادة اللغة. وان حمل *פעם هنا[4] محمل נפעמתי. ותפעם רוחו ومثلهما من الالفاظ التى يعمّها معنى الكسر والرضّ يترجم[5] את הלם פעם الواجىٌ كسرا اى رضّا[: واعلمّ انه لم يسمّ المسمّى القرناس פעם الّا باشتقاق من معنى נפעמתי:

الفاء والعين والراء פי פערתי ואשאפה. ופיהם פערו למלקוש. פערו עלי בפיהם الباء زائدة. ופערה פיה وفغرت فاءها اى[6] فتحته:

الفاء والصاد والهاء פציתי פי אל יי. אשר פצו שפתי. قد ذكرا[7] فى كتاب حروف اللين [فى معنى واحد وهما معنيان. وذلك انّ معنى פציתי פי فغرت فمى اى فتحته. ومثله פצה פיך. ופצה פה. ومعنى אשר פצו שפתי نطقت شفتاى. ومثله ואיוב הבל יפצה פיהו. وادخلها كلّها ابو زكرياء تحت معنى واحد وفاتنا تشكيك ذلك

---

[82] R. g. انقطعوا وذهبوا. [83] R. g. والشفقة. [84] O. אתחננוא. [85] O. פכאנה. [86] R. يقدر. [87] O. توكّوا.
[88] R. g. نحت ونحيت (? injured). [89] R. g. صنم واصنام. [90] R. g. والافاعى. [91] O. الاجرة. [92] R. فاشذّ.
[93] R. g. مرّة ومرار. [94] R. האלהים. [95] O. ابتدأ. [96] O. نوبة. [97] O. من. [98] R. g. كربت. [99] R. g. وكربت وتكرتمت (?). [1] R. בקורנס. [2] R. والقرناس. [3] O. هى. [4] Transposed in R. [5] R. ترجم. [6] O. كانّها.
[7] O. ذكر.

عليه فى المستلحق:] وذكر فيه ايضا פצני והצילני. הפוצה[8]
את דוד עבדו:

الفاء والصاد والحاء פצחו רנה فعل ماض. والامر
פצחו הרים. פצחי רנה וצהלי معناه الافصاح والاعلان.
5 ואת עצמתיכם פצחו[9] فضخوا. والفضخ كسر الشئ
الاجوف:

الفاء والصاد واللام אשר פצל[10]. ויפצל בהן פצלות
לבנות وفرض فيها فرضا بيضا. والفرض (هو) الحزّ اعنى
القطع. وقال الشاعر

10 ואם תרצה ראות דמיון זקנו   ראה עמק *אשר רעו[11] כשבים
ראה ענף אשר היה מכוסה   ברוב עלים פצלוהו חגבים

اى قطعت اوراقه[12]). وقال غيره رضى الله عنه

אל תשקוט ללקוט חבצלת מפוצלת
ונער ובער חוחי ומלוחי ופרחותי

15 اى مقطوعة اعنى מפוצלת):

(**الفاء والصاد والميم** הרעשתה פצמתה فصمتها اى
شققتها وكسرتها. وفى كلام الاوائل חרם כדי ליתן בין
פצים לחבירו اى بين شقوق البناء. وترجوم והרעלו חלוני.
ופצים לי חרכין:)

20 **الفاء والصاد والعين** הכוני פצעוני. הכה ופצוע. פצע
תחת פצע. פצוע דכא معنى ذلك شجّ. والمراد بפצוע דכא
ان يكون مفدوغ[13] البيضتين او احداهما او ان يعرض
لهما مرض فتنتقب *احديهما او كلتاهما[14]. لقولهم
איזהו[15] פצוע דכא כל שנפצעו הבצים שלו אפילו אחת
25 מהן אפילו נקבו אפילו נמקו אפילו חסרו:

الفاء والصاد والراء ויפצר בם מאד. ויפצר בו חתנו.
ויפצרו בו עד בוש. ואון ותרפים הפצר مصدر من البنية
الثقيلة التى على הפעיל والجميع الحاح: ومن هذا المعنى
اشتقّ הפצירה פים اى الكثيرة[16] الافواه يعنى المبرد.
30 وترجوم שופינא:

الفاء والقاف والدال ויי פקד את שרה. כי פקד יי
את חנה. וישמעו כי פקד יי את בני ישראל. פקד פקדתי
אתכם. ופקדת נוך. פקד יפקד אלהים. ויפקד שמשון את
אשתו. ותפקדנו לבקרים. אם פקד יפקדני אביך. פקדו נא
וראו מי הלך מעמנו. ויפקדו והנה אין יהונתן. פקדו נא
את הארורה הזאת. ופקד גפן זאת. זכרני ופקדני. באו ימי
הפקודה. קרבו פקדות העיר. בעת פקדתים(. בעת פקדתם
5 יכשלו). ופקדתך שמרה נפשי. ותפקדי את זמת נעוריך:
والانفعال כי יפקד מושבך: وما لم يسمّ فاعله من بنية
הפעיל. היא העיר הפקד: والافتعال ויתפקד העם והנה אין
שם الجميع تعهّد وتفقّد. وامّا قوله عن צדקיהו ובבל
יוליך (את צדקיהו) ושם יהיה עד פקדי אותו فانه تفقّد
10 بالموت: אשה רעותה לא פקדו (فقدت). ومثله פקדתי
יתר שנותי اى سلبت باقى عمرى. ולא נפקד להם מאומה.
ולא נפקד ממנו איש. ונפקדת כי יפקד מושבך [اردت
ונפקדת]. ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש. אם הפקד
יפקד الجميع فقد ونقصان: ואחריהם פקד כל העם.
15 ויפקד שאול את כל העם. ויפקדם בטלאים. תפקדו אתם
לצבאתם. פקד כל בכור זכר. ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם(.
לפקדיהם). ואלה פקדי הלוי. לכל העבר על הפקדים. אלה
פקודי המשכן. משכן העדות אשר פקד על פי משה:
والثقيل מפקד צבא מלחמה: والافتعال לבד מישבי הגבעה
20 התפקדו. ואיש ישראל התפקדו: وما لم يسمّ فاعله לא
התפקדו בתוכם. ובני ישראל התפקדו וכלכלו. الّا انّ هذا
لا يكون (الّا) من الافتعال المتعدّى. والجميع عدّ[17]
وحساب واعتداد. ومن هذا قيل[18] ויהיו לבית אב לפקדה
אחת. פקדות אל שערי הבית حزب واحزاب[19]. وقريب من
25 هذا المعنى ובן אדם כי תפקדנו اى تعتدّ به وتحتسبه
كما قال[20] לא חשב אנוש لم يحتسب بهم لهوانهم
عليه: וביום פקדי[21] ופקדתי עליהם. ואפקד עונה עליה.
ותפקד עלי עון האיש. פוקד עון אבות על בנים. ופקדת
כל האדם יפקד [עליהם] معنى ذلك تعديد وايجاب
30 ذنب. ومثل هذا قوله פן יפקד עליה לילה ויום. وقد
قلت قبل هذا انّ פן *قد يكون[22] فى معنى לא ובל
مثل ארח חיים פן תפלס. واقول هنا[23] انّ (כי) יפקד
فى معنى אפקד. يقول[24] انا الله حارسها ومسقيها[25]
بالاحيان ولا اعدّد عليها ذنبها بل احرسها ليلا
35 ونهارا. ومعنى قوله هنا لا اعدّد عليها[26] لانّه *كان قد[27]

---

[8] R. g. خلاص وتنجية. [9] R. g. كسروا. [10] R. g. قيل قشر وتقشير. [11] O. כְרעוהו. [12] O. ورقه. [13] O. مفدغ. [14] O. احداهما او كلاتهما; R. אחדתהמא. [15] R. אי זה הוא. [16] O. كثيرة. [17] R. عدد. [18] O. القول. [19] R. واحد. [20] R. قيل. [21] R. g. مطالبة. [22] O. هو. [23] R. آلآن. [24] R. فيقول. [25] O. ومبقيها. [26] O. continues ذنوبها. [27] Transposed in R.

قال في اول هذا الفصل כי הנה יי יוצא ממקומו לפקד
עון (יושב) הארץ (עליו). فلما كان قوله جلّ وعزّ עון[27]
יושב הארץ بالعموم احتجنا[28] ان يستثنى منهم امّته
بقوله[29] ביום ההיא כרם חמר ענו לה אני יי נצרה לרגעים
אשקנה اى انّى اعدّد ذنوب جميع الامم ولا اعدّد ذنبها.
وهذا[30] اعتقادى في هذا الפסוק. واتّصل بى عن מ'
יצחק בן[31] מ' שאול رحمه الله انه كان يفسّر في פן יפקד
עליה كيلا يسقط اوراقها[32] وتفقد. وكان يجعل יפקד
*مثل אם הפקד יפקד[33] وهو لعمرى قول عليه طلاوة:
והוא פקד עלי לבנות לו בית. פקודי יי ישרים هذا مجانس
للسرياني الذى يقول في ترجوم צו את בני ישראל.
פקיד ית בני ישראל. ومنه במפקד יחזקיהו[34] המלך (كانّه
قال במצות יחזקיהו המלך) *وهو اسم[35] الفعل. ومن هذا
المعنى عندى ושרפו במפקד הבית اى في واجب البيت
كانّ هذا הפר كان واجب البيت كلّه كما كان שעיר
העזים واجب المזבח. كما قال וביום השני תקריב שעיר
עזים תמים[36] לחטאת וחטאו את המזבח כאשר חטאו
בפר (يعنى כאשר חטאו את הבית בפר). فكانّه[37] قال
ושרפו במצות הבית اى في واجب البيت وحقّه وبما
امر له [به]. وهذا كما قيل ושם היו לפנים נתנים את
המנחה הלבונה[38] והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר
מצות הלוים *اى واجب الלוים[39] وحقّهم وما امر لهم
به. وقيل ايضا ואדעה כי מצות הלוים לא נתנה [وهو
اعنى במפקד הבית اسم غير اسم الفعل]. ومن هذا
المعنى ויהי בעת יביא הארון אל פקדת המלך ביד הלוים.
واל[40] هذا بمعنى الباء على ما فسّرناه في بابه. فكانّه
قال בפקודת המלך اى במצות המלך. ويصلح ان يكون
منه[41] ופקדתך שמרה רוחי كانّه قال ומצותך اى امرك
ووصيّتك حفظت روحى: ויפקד שר הטבחים את יוסף
معناه واودع فانّه[42] لمّا اقرّه عنده كانّه اودعه عندهم.
ויקח מידם ויפקד בבית وتركه في البيت واودعه فيه[43].
ومثله ואת אחיך תפקד לשלום. והיה האכל לפקדון. או
את הפקדון. والثقيل ואת המגלה הפקידו. וישב אל מקומו
אשר הפקדתו שם. למכמש יפקיד כליו. ויפקידו את
ירמיהו בחצר המטרה. ויתנהו בית הפקדות עד יום מותו.
פקדתו יקח אחר ذخيرته اى ماله. وما لم يسمّ فاعله
אשר הפקד אתו [الجميع] ترك وايداع واقرار: ופקדו שרי
צבאות يوكّلون. יפקד יי אלהי הרוחות. ופקדתי עליהם
ארבע משפחות. ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף. אשר יהיה
פקיד על אנשי המלחמה. להיות פקידים בית יי وكيل
ووكلاء. ومثله הפקודים אשר לאלפי[44] הצבא(. אשר היה
פקיד על אנשי המלחמה) وكلاء ايضا. الّا انّه على لفظ
المفعولين. والانفعال ויפקדו השוערים והמשוררים והלוים.
ويجوز ان يكون من هذا المعنى במפקד יחזקיהו המלך.
ومنه ושם בעל פקידות وهو اسم الفعل. ومثله ופקודת
אלעזר (בן אהרן הכהן). ופקודת משמרת اسم الفعل ايضا:
وامّا ושמתי פקודתך שלום فهى الجزية والخراج الذى
يأخذه الפקידים: والثقيل אשר הפקיד מלך בבל בערי
יהודה. והפקדתי עליכם בהלה. ראה הפקדתיך היום הזה.
ואתה הפקד את הלוים. הפקד עליו רשע. והפקידו עליהם[45]
אנשים לשמרם. המפקדים בית יי الجميع في معنى الوكالة
والتوكيل [والتقديم]. ويصلح ان يكون منه פקדות אל
שערי הבית اى اصحاب وكالات:

الفاء والقاف والحاء ועל בית יהודה אפקח את עיני.
ויפקח אלהים את עיניה. אז תפקחנה עיני עורים. ותפקחנה
עיני שניהם. יי פוקח עורים. פקוח אזנים ולא ישמע[46].
לפקוח אזנים עורות. פקח נא את עיניו. אשר עיניך
פקוחות. או פקח או עור معنى פקח وפתח واحد. وامّا
ולאסורים פקח קוח فهى لفظة متضاعفة كتضاعف פתלתל
وهو[47] مصدر وפתלתל صفة. الّا انّ פקח קוח وان كانت
كلمة واحدة *فهى مكتوبة[48] كلمتين. وقد بيّنّا (ايضا)
هذا في كتاب اللمع. والمذهب في ולאסורים פקח קוח
كالمذهب في הנה פתחתיך היום הזה מן האזקים אשר
על ידיך:

الفاء والقاف والعين פקועות שדה. ופקעים מתחת
לשפתו סביב هى[49] الفقع اعنى[49] الفطر. *وقالوا المفسّرون[50]
في פקועות שדה على انه الحنظل واستدلّوا على ذلك في
ما ارى من قوله וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה
على تشبيه نباته بنبات الكرم. ومن قوله ايضا מות

---

[27] O. عن. [28] O. احتجنى. [29] Both MSS. בקולה. [30] So corrected in R.; orig. in it هو هذا; O. هى هذا.
[31] R. בר. [32] R. ورقها. [33] R. من ולא נפקד ממנו איש. [34] O. חזקיהו. [35] O. واسم. [36] R. תמיד. [37] O. كانه. [38] O. והלבונה. [39] O. ואנבא. [40] R. واللام. [41] R. مثله. [42] O. פכאנה. [43] O. في البيت. [44] O. לאנשי. [45] O. עליה. [46] R. תשמע. [47] O. وهى. [48] R. فهو مكتوب. [49] R. هو. [50] R. والمفسّرين.

בסיר איש האלהים من اجل مرارة الحنظل ويمكننا نحن (ان) نقول انّ هذا הגפן (هو הגפן) المعلوم والمعهود[51] نفسه اعنى الكرم. الّا انّ הפקועות لم تكن حمل הגפן لكنّها كانت نابتة عند اصله كما هو معلوم من نبات الفقع[52] عند اصول الكرم وغيره من الاشجار وما كانوا ليجعلوا فى طبيخهم ما يجهلونه ولا يذوقونه. وامّا قولهم מות בסיר فيمكن ان يكون من اجل انه كان من اصنافه الرديّة التى[53] تولد خناقا صعبا [وبهرا] ولم يعلموا بذلك منه ولذلك قال כי לא ידעו. *ومما يؤكّد هذا قوله[54] فى صناعة البحر الذى صنعه[55] שלמה عم ופקעים מתחת לשפתו סביב يعنى[56] انه كانت صورة الفقع محيطة بحاشية ذلك البحر نقشا. وان كان لقائل ان يقول انّ صورة الحنظل كانت محيطة به تعلّقا [ولا سيّما لقوله عنها יצוקים ביצוקתו] الّا انّ مذهبنا فيه ما قلناه[57] لك لاتّفاق اللفظ ولانّهم[58] لم يلقوا فى طبيخهم ما لم يعرفوا]. ونحن ندحض احتجاجه ביצוקים ביצוקתו بقول الكتاب عن האופנים וחשוקיה וקשוריהם הכל מוצק והחשוק زخرفة. ومما لم يمكنّى ان اقول الّا انّه فقع قول الكتاب מקלעת פקעים ופטורי צצים الذى تفسيره نقش الفقع. وكذلك قال התרגום וגלף חיזו ביעין ومعلوم انّ וגלף תרגום ויפתח על הלוחות والفقع مما تنقش صورته والحنظل لا ينقش بل يركّب فى اللوح فتتعلّق صورته]. وامّا התרגום فقال[59] فى ופקעים מתחת לשפתו סביב. וצורת ביעין. وقال فى פקעות שדה. פוקעי דחקלא. وما يبعد كون פקועות חנטלא (مثل לענה الذى يفسّر فيه حنظل) الّا ان كان (له) اسمان [اعنى לענה ופקועות. فانّ اعتقاد فقهاءنا فى שמן פקועות انه دهن الحنظل ومع هذا فانّ פקועות שדה لا يكون حنظلا اصلا لما تقدّم لنا ذكره]:

الفاء والراء פר[60] בן בקר. פרים שלשה. ופרה ודב. פרות הבשן. *وصفه הפר[61] هنا بقوله בן בקר يدلّ على انه فتى لا مسنّ. والدليل على ذلك قوله ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה. ففصل بين בקר وبين בני בקר. وامّا اذا قيل פר بالاطلاق فليست تلزمه هذه الصفة:

الفاء والراء المضاعف או בפרור. ובשלו בפרור هو البرام:

الفاء والراء والالف פרא אדם. פרה[62] למוד מדבר الهاء مكان الالف[63] وهو الفرأ بالهمز وهو الفتى من حمار الوحش. والجمع ופראים עמדו על שפאים. وربما كان من هذا المعنى כי הוא בין אחים יפריא اى يتشبّه بهذا الصنف:

الفاء والراء والدال ויבא הפרד. איש על פרדו. על הפרדה. ובפרדים ובכרכרות البغال[64]: וכנפיהם פרדות متفرّقة غير متّصلة. נפרד مكين فعل ماض. נפרדו איי הגוים. ובמותם לא נפרדו. ומשם יפרד. ממעיך יפרדו. ויפרדו איש מעל אחיו. הפרד נא מעלי. والمنفعل[65] לתאוה יבקש נפרד. ואנחנו נפרדים על החומה. وترجمة לתאוה יבקש נפרד (בכל תושיה יתגלע) من انفرد برأى ما على سبيل الهوا ففى كل حجّة يتورّط. يقول [كل] ما كان له رأى ينفرد[66] به فى شئ ما يطلب[67] نصرته على سبيل الهوا[68] فانّه يتورّط فى جميع ما يحتجّ [به] على مذهبه ذلك اى انه يحتجّ على الباطل بالباطل فيسقط فى جميع كلامه. الا تراه يقول بعده على سبيل التبيين לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו اى انه يتبع ما يبدو اليه وما يتخيّله فقط من غير استثبات ولا تيقّن. والافتعال והתפרדו כל עצמותי. יתפרדו כל פעלי און. ובני לביא יתפרדו. والثقيل והכשבים הפריד יעקב (عزل). יפריד ביני ובינך. ויפרידו בין שניהם. בהפרידו בני אדם. ונרגן מפריד אלוף. وثقيل اخر כי הם עם הזונות יפרדו ينفردون وينعزلون. وجميع هذه اللغة انفراد وانعزال وافتراق[69] وتفريق وعزل. ومن هذا المعنى عندى עבשו פרדות وترجمة اللفظ عبست المبذورات تحت خطوطها اى يبست الحبوب المبذورة للزراعة تحت الارض المحروثة عليها وذلك من شدّة القحط والمبذورات هى المفرّقة. يقال بذّر الحبّ للزراعة اى فرّقه. ومعنى عبست يبست. وقد تقدّم قولنا فى هذا فى حرف العين [فى ذكرنا עבשו]. وقد قلنا (ايضا) فى حرف الجيم فى מגרפתיהם انها الخطوط التى[70] يخطّها الحرّاث تشبيها لها بالخدوش[71] والخموش اى الكسور[72] لانّ تفسير אגרף شادخ وكاسر[73]. فشبّه خطوط

---

51 R. المعهود. 52 O. الفقاع. 53 O. الذى. 54 O. ومن هذا قالوا. 55 R. يصنعه. 56 O. اى. 57 O. قلته. 58 O. لانهم. 59 R. قال. 60 R. g. رتّ. 61 O. وصفته. 62 O. פרא. 63 R. الف. 64 O. بغال. 65 R. والانفعال. 66 O. مفرد. 67 O. وطلب. 68 R. الحظ. 69 R. وانفراق. 70 Both MSS. אלדי. 71 O. بالحدش. 72 R. النسور. 73 R. وناسر.

الارض بالخدوش والخموش كما (قد) قيل ايضا عنها נחת נדודיה يريد خطوطها وهو مشتقّ من ויתגודדו כמשפטם. ومن هذا المعنى قالت العرب لمسل[73] الماء خوامش. والغرض فى هذا القول اعنى فى עבשו פרדות التشنيع والتعظيم لامر القحط الذى نالهم حتى يبست للحبوب [المبذورة] تحت الارض اذ لم[74] ينزل عليها مطر فلم تنبت. فعلى هذا المعنى اشتمل الفصل[75] كلّه من اوّله الى آخره من חגרו שקים الى גם בהמות שדי תערג אליך. وهذا اصلحك الله غريب من التفسير وبديع[76] من الشرح وهو من جملة ما لم يأبه اليه غيرنا يسّر الله [لنا] *فهمه وقيّض[77] لنا معرفته כיד אלהי הטובה עלי:

الفاء والراء والهاء ופרינו בארץ[78]. פרה ורבה. כי הפרני אלהים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين [ولم يفصل ابو زكرياء بين هذا المعنى الذى هو نموٌ وكثرة وبين פורה ראש الذى هو معناه نبات وطلوع. ومنه اشتقّ בן פורת יוסף. ותארכנה פארתיו[79] فخلط ابو زكرياء الجميع. وخلط به ايضا עשה פרי الذى هو ثمر وكان يجب ان يفصل بين هذه ثلثة معان وان تقاربت فى الاشتقاق. ومما هو فى معنى النبات والطلوع قوله תפתח ארץ ויפרו ישע. ונצר משרשיו יפרה]: *ومن هذا الاصل אפריון עשה לו המלך שלמה والالف فيه زائدة وتفسيره مركب وهودج[80]:

الفاء والراء والزاى לבד מערי הפרזי. פרזות תשב ירושלם. הישבים בערי הפרזות. אעלה על ארץ פרזות. חדלו פרזון. צדקות פרזונו בישראל هى البسائط غير المحصّنة وغير المسوّرة. היהודים הפרזים منسوبون الى سكنى هذه البسائط كما قال عنهم הישבים בערי הפרזות[81]:

الفاء والراء والحاء (פרח מטה אהרן. הפרחה הגפן. יציץ ופרח ישראל على سبيل المثل. מטהו יפרח. צדיק כתמר יפרח.) ותגל ערבה ותפרח[82] כחבצלת. פרח תפרח ותגל. כדשא תפרחנה. פרח[82] שושן. כפתריה ופרחיה[83]. والثقيل غير المتعدّى מריח[84] מים יפריח[85]. בחצרות[86] אלהינו יפריחו[. والمتعدّى] הפרחתי[87] עץ יבש للجميع منه تفريع ومنه تنوير[88]: פרח בעור. בשחין פרחה. פרח באדם ובבהמה. ואם פרח תפרח הצרעת للجميع انتشار وظهور: אפרחים או בצים فراخ. ولعلّه مشتقّ[89] من الانتشار اعنى [انه] لمّا انتشر وظهر من قشرة البيضة سمّى به. ومن هذا المعنى قيل על ימין פרחח[90] יקומו وصفهم بذلك لظهورهم وخروجهم عليه او لانّهم قوم كانوا [انما] ظهروا فى العالم وانتشر ذكرهم من قريب ولم يكن[91] لهم قديم ولا اصل [والى هذا ذهب فيه الساجع حيث يقول يهجو قوما

מה לבני פרחח לענד נזם ותח ולמו לא יאות

الّا انّه لحن فى قوله לענד مكان לעדות][92]: وقد فسّر فيه العكرش[93] وهو نبات يشبه الثيّل[94]. מצדדות שם את הנפשות לפרחות يعنى انّى اطيّرها من مصايدكنّ وأُفيتها منكنّ[95]. والدليل على (ذلك) قوله فى اخر الפסוק וקרעתי אתם מעל זרועותיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצדדות[96] את נפשים לפרחות وهو مشتقّ من السريانى وترגום מעופף על הארץ. *יהא פרח[97] על ארעא. אשר תעוף בשמים. דפרח[98] באויר רקיע שמיא. وفى كلام الاوائل [סנפירין הפורח בהן و]يقولون للذين يطيّرون الحمام מפריחי יונים[. وربما كان אפרוחים مشتقّا من هذا]:

الفاء والراء والطاء ופרט כרמך לא תלקט هو الحبّ المنتشر (المتفرّق) من العناقيد فى حين[99] القطاف. مجانس لقول الاوائل رعّم כלל ופרט. ولقولهم ايضا מגרגר באשכל ופורט ברמון وأبيّن ما يكون فى[1] هذا المعنى قولهم איזהו[2] פרט הנושר בשעת הבצירה فقد فسّروه بقولهم هذا. فامّا ترجمة اللفظة فهى النَثَر بفتح النون والثاء بثلاث نقط [مفتوحة ايضا]. فهكذا[3] تسمّى العرب ما انتشر من الشىء: ومن هذا المعنى عندى הפרטים על פי הנבל لنثرهم الكلام وتقطيعهم النغم. وما يبعد ان يقال انهم الفالطون[4] وهم الذين[5] يرتجلون الشعر اى الذين[5]

---

[73] R. لمسيل. [74] R. ليس. [75] R. فصل. [76] O. وبعيد. [77] R. מהמה; O. ويقض. [78] R. ורבינו. [79] R. g. اغصان. [80] Marg. in R. (in the glossator's hand) אפריון الفه زائدة وفسّر فيه هودج وهو ضرب من الخيام. [81] This root is omitted in R. The glossator supplies פרז ערי הפרזי. צדקות פרזונו. חדל ופרז هى القرى التى (MS. الذى) ليس لها اسوار. وفسّر فيه ربض وارباض. [82] R. g. نوّار. [83] R. g. نوّار; another gloss وقيل سواسنها. [84] O. מרוח. [85] R. g. تفريع. [86] O. continues בית. [87] R. g. تفريع. [88] O. تنويع. [89] O. اشتقّ. [90] R. g. العكرش. [91] R. يمكن. [92] The words added from R. are not in the Heb. transl. [93] O. العكروش. [94] O. אלתיתל. [95] R. منكم. [96] R. adds שם. [97] R. יפרח. [98] R. פרח. [99] R. حان. [1] من in O. above. [2] R. איזה הו. [3] O. فكذا. [4] O. الفارطون. [5] O. الذى.

يشعرون ارتجالا (من) غير رويّة بل هذا عندى اقرب ما يقال فيه:

الفاء والراء والكاف ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. לא תרדה בו בפרך بعنف: הפרכת السجف:

الفاء والراء والميم ובגדיו לא יפרם. ובגדיכם לא תפרמו. בגדיו יהיו פרמים[6]:

الفاء والراء والسين ולא יפרסו להם על אבל. הלא פרס לרעב. مجانس لقول الاوائل הנותן פרוסה לעני اى كِسرة. وقالوا ايضا וכן העני שנתנו לו פרוסת[7] פת או פלחי דבלה מעשר מזה על זה. ومن هذا المعنى פרש אין להם وان كتب بشين. ومن هذا المعنى اشتقّ ופרסה לא הפריסה معنى הפריסה لها ظلف[8]. *איננו מפרים. מקרין מפרים ذو قرن وظلف[9]. وقد تقال הפרסה على الحافر اتّساعا وان لم يكن مشقوقا كالظلف كما قيل[10] מקול שעטת פרסות אביריו. وايضا בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך: ואת הפרס هو العقاب: واعلم انّ והנשארים לכל רוח יפרשו. ופרשו כאשר בסיר. כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (تقرأ بسين) وان كانت مكتوبة بشين وليست من معنى هذا الباب لكنّها من معنى ما يقرأ بالشين كما ستراه فى *بابه ان شاء[11] الله:

الفاء والراء والعين שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו. ותפרעו כל עצתי. פורע מוסר. פרעהו אל תעבר בו. יפרע עם يختلف القوم. ومعنى هذه الالفاظ كلّها مخالفة واجتناب: [כי פרוע הוא] כי פרעה אהרן. בפרע פרעות בישראל. כי הפריע ביהודה ומעול מעל בי״. وقريب من هذا المعنى ופרע את ראש האשה. את ראשו לא יפרע. ראשיכם אל תפרעו. וראשו יהיה פרוע (معنى الجميع هتك وكشف الستر. وليس ينتقض علينا هذا القول فى וראשו יהיה פרוע) بقوله ועל שפם יעטה لانّ المراد بكونه פרוע انما هو كشفه من عمامته او من قلنسوته او من الكسوة او ممّا اشبه ذلك[12] ممّا يكسى به الراس وحتى انّ من لم تجر عادته بكسوة راسه. فيراد فيه بقوله יהיה פרוע الامتناع من كسوته فى ذلك الوقت: לא אפרע ולא אחוס لا ارجع عن قولى ولا انقلب ولا اتحوّل منه. وهو مجانس لقول الاوائل הקורא את המגלה למפרע לא יצא [يعنى] تحوّلا قالبا لها من آخرها الى اوّلها. ومن هذا المعنى ايضا למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו لِمَ ترجعونهم من اعمالهم اى لِمَ تصدّونهم عن اعمالهم: מראש פרעות אויב انتقام العدوّ. مجانس لقول الاوائل והנפרע לנו מצרינו. ويحسن جدّا ان يكون مثله[13] בפרע פרעות בישראל: גדל פרע שער ראשו فرع شعر راسه. ومثله ופרע לא ישלחו[. واهل الفقه يجعلون את ראשו לא יפרע من هذا المعنى ويفسّرونه لا يشعّث راسه اى لا يربّى شعره ثلثين يوما كما يصنع האבל]:

الفاء والراء والصاد על כן פרץ יי פרץ בעזא. ופרץ חומת אבניהם. פרצו ויעברו. פן יפרץ בם. עלה הפרץ לפניהם. ויבן את כל החומה הפרוצה. בחומת ירושלם אשר המה פרוצים. פרוץ גדרו והיה למרמס. עת לפרוץ. וכי החלו הפרוצים להסתם اسم وهو[14] الثلم. والثقيل וחומת ירושלם מפורצת للجميع ثلم وهتك. وقريب *من هذا[15] פרצו ודמים בדמים נגעו انهتكوا فى المعاصى. והוליד בן פריץ منهتك فى الشرّ. המערת פריצים: ومعنى اخر פרץ נחל מעם גר. פרץ יי את איבי לפני כפרץ מים. ונחתנו פרצתנו. יפרצני פרץ. על פני פרץ. ותירוש יקביך יפרוצו. המתפרצים איש מפני אדניו معنى ذلك جرى وسيلان وتفريق وافتراق[16] وطرد: ومن هذا المعنى ועל מפרציו ישכן يريد *مجارى المياه[17] اى الانهار. وقريب من هذا المعنى ומקנהו פרץ בארץ. ובית אבתיהם פרצו לרב. מה פרצת עליך פרץ. ופרצת ימה וקדמה. ויפרץ האיש מאד מאד. כן ירבה וכן יפרץ. הזנו ולא יפרצו. כי ימין ושמאל תפרצי. والانفعال אין חזון נפרץ. ويصلح ان يكون هذا الانفعال من المعنى الاول وهذه كلّها افعال غير متعدّية. والمتعدّى من هذا المعنى ויפרץ מכל בניו. נפרצה ונשלחה על אחינו הנשארים للجميع انتشار وانبساط وبسط ونشر. ومعنى הזנו ולא יפרצו زنوا ولم ينتشروا *او لم[18] ينموا اى انهم على كثرة انبساطهم فى الزنا امحقهم واقلّل عددهم فلا ينمون: ויפרצו בו עבדיו וגם האשה. ויפרץ בו אבשלום. ויפרץ בו. ויצר ככרים כסף ויפרץ בו. ולא אבה ללכת ויברכהו ויפרץ בו חתנו אבי הנערה معناها[19] الالحاح وهو مقلوب ויפצר בם מאד:

---

[6] This root is wanting in R. [7] R. פרוסה. [8] R. g. مشقوق. [9] R. ופרסיהן יפרק. [10] R. قال. [11] R. مكانه بحول. [12] O. بذلك. [13] O. منه. [14] O. وهى. [15] R. منه. [16] R. وانفراق. [17] R. مياه. [18] O. ولم. [19] R. معناه.

الفاء والراء والقاف ופרקת[20] עלו מעל צוארך. פרק ואין מציל. ואל תעמד על הפרק[21]. [כחש פרק מלאה] قد فسّرت כחש פרק مع جملة الפסוק فى حرف الكاف [فى باب الكاف والحاء والشين]. والثقيل פרקו נזמי
5 הזהב. ופרסיהן יפרק. מפרק הרים. والافتعال והתפרקו ויתנו לי. ויתפרקו כל העם הזה متعدّ. *وغير المتعدّى[22] התפרקו ויבשו[23] الجميع فى معنى الكسر: ותשבר מפרקתו فقاره. وربما سمّيت بذلك لانحجاز خرزه بعضها من بعض وانفصالها فكانّها عظم كسير مفصولة اجزاءه
10 بعضها من بعض: ויפרקנו מצרנו. פרק אין מידם مجانس للسريانى الذى يقول فى ויושע יי. ופרק יי:

الفاء والراء والشين לפרש להם על פי יי. ואת פרשת הכסף. ופרשת גדולת מרדכי. والثقيل ויקראו בספר תורת האלהים מפורש. وما لم يسمّ فاعله כי לא פרש
15 מה יעשה לו معنى الجميع *التفسير والتبيين[24] والشرح: ביום היותו בתוך צאנו נפרשות متفرّقة. וכצפעני יפרש يفرق الاتّصال. وهذا مجانس لقول الاوائل מה הפרש בין זה לזה بمعنى اىّ فرق بين هذا وذا. ومن هذا المعنى (عندى) وان قرأ بسين והנשארים לכל רוח יפרשו [اى
20 يتفرّقون[25]. ومنه ايضا ופרשו כאשר בסיר اى ويقتسمونهم ويفرّقونهم بعضا على بعض كما يقتسم ويفرّق ما فى القدر [وفى القصعة] من اللحم]. وقد خصّ ما فى هذين دون غيرها لانّ ما فيهما يؤكل وقد قال عنهم ואשר אכלו שאר עמי]. *ومنه ايضا[26] כי כארבע רוחות השמים
25 פרשתי אתכם: ومعنى اخر וזריתי פרש על פניכם. פרש חגיכם. ואת עורו ואת פרשו. על פרשה ישרף هو الفرث اى السرقين الذى فى الكرش وهو مشتقّ من المعنى المتقدّم لهذا لانّ الدابّة تنثر سرقينها اى تفرّقه. ومن هذا المعنى سمّته العرب ايضا فرثا[27] لانّ الفرث عندهم
30 هو النشر. يقال افرث الكرش اذا نثر فرثها. وافرث الجلّة اذا نثر ثمرها والجلّة نوع من خوص. وفرث الشىء اى فتته[28]. فالاشتقاق[29] فى[30] اللسانين واحد. والمعنى الاول ايضا مجانس لهذا لانّ الشرح والتبيين والتفسير انما هو التفريق بين المعانى: פרש מעלה. כל סוס

פרעה ופרשיו וחילו. ברכבו ובפרשיו. ויכסו את הרכב ואת הפרשים. צמד פרשים *كلّها جياد[31] وعتاق. وقد يكون (هذا) اللفظ نفسه لركابها[32] مثل מקול פרש ורומה קשת. פרשים רוכבי סוסים. אסרו הסוסים ועלו הפרשים *اسرجوا
5 الخيل[33] واصعدوا يايّها الفرسان. وربما كان معناه واركبوا الجياد[34] والاصل فى هذا المعنى[35] اشتداد الراء:

الفاء والراء والشين ايضا הן פרש עליו אורו. ופרש כפיו אל הבית הזה. אפרש את כפי. ויפרש אתה לפני (יי). ופרשו בגד כליל. ותפרש את המסך. יפרש כנפיו
10 לתימן[36]. פרשי כנפים. רשת פרש לפעמיו. כשחר פרוש על ההרים. ורשת פרושה על תבור. וכפיו פרושות השמים. والثقيل ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השוחה. פרשתי ידי. פרשה ציון בידיה. תפרש כפיה. ובפרשכם כפיכם الجميع بسط ونشر: ومن هذا المعنى اشتقّ מפרשי עב.
15 وقد فسّرناه فى كتاب اللمع فى باب حروف البدل وقلنا هناك انّ تفسيره انتشارات[37] السحاب يعنى البروق المنتشرة منه: وامّا והנשארים לכל רוח יפרשו. ופרשו כאשר בסיר. כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם فقد[38] ذكرناه فى الباب الذى قبل هذا:

الفاء والشين والهاء כי פשה[39] הנגע. ואם פשה
20 יפשה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. (ومعنى الجميع الانتشار):

الفاء والشين والحاء ויפשחני [معناه] وشقّنى[40] وقسمنى. وترجوم וישסף שמואל את אגג. ופשח שמואל. وفى المشנה אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה
25 אלא שלא יוסיף. وفى كلام العرب فسخت المفصل عن موضعه اى ازلته عنه. فكان معنى ויפשחני وفسخنى اى ازال مفاصلى عن مواضعها وقسمنى[41]:

الفاء والشين والطاء ופשט את בגדיו. (ויפשט את בגדיו). ויפשט גם הוא בגדיו. ואת בגדי רקמתם יפשטו.
30 פשוטה ועורה مصدر امر به جماعة المؤنّث اذ المصدر [لفظ] يؤمر[42] به الواحد والجميع والمذكّر والمؤنّث على ما قد ذكرناه فى كتاب المستلحق وفى كتاب اللمع [من هذا

[20] R. g. فكّ وخلاص. [21] R. g. مفرق الطرق. [22] R. والغير متعدّ. [23] O. ויביאו. [24] Transposed in R. [25] O. يفترقون. [26] O. وايضا. [27] O. פרתה. [28] O. وفتته. [29] R. פי אלאשתקאק. [30] O. من. [31] O. كلّه جواد; R. g. خيل. [32] O. لراكبها. [33] R. هذا نداء. [34] O. الجواد. [35] R. الالفاظ. [36] R. יקחהו. [37] R. انتشار; R. g. وانبساط. [38] O. قد. [39] R. g. فشا اى انبسط وانتشر. [40] R. g. وفسخنى. [41] O. وقسمته. [42] R. يأمر.

الديوان.] وقد بيّنّا ذلك فى المقالة الثالثة من كتاب التشوير بكلام طويل مفيد[43] جدّا جامع لعلم عظيم[44]. والثقيل לפשט את החללים. אך לפשט. والافتعال ויתפשט[45] יהונתן. وثقيل[46] اخر כבודי מעלי הפשיט. ובגדי ערומים תפשיט[47]. ויפשיטו את יוסף. פן אפשיטנה ערומה. והפשט את אהרן את בגדיו [معناه] التجريد والتجرّد. وقريب *منه והפשיט[48] את העלה. ועורם מעליהם הפשיטו معناه السلخ: ופשטת על תבור. ועמלקי פשטו. כי פשטו פלשתים על הארץ. אל פשטתם היום. ויפשטו על הגמלים. ויקחום ויפשטו אל הגשורי והגזרי معناه الانبساط والانتشار بالغارة وشبّهها[49]:

الفاء والشين والعين מלך מואב פשע בי. והם פשעו בי. כלכם פשעתם בי נאם יי. ויפשעו ישראל. פשוע וכחש. על כל דבר פשע. מה פשעי. ופושע מבטן קורא לך. ולפושעים יפגיע فاعلان. وامّا כהתם הפושעים فاسم فى معنى פשעים مثل ועל כל פשעים תכסה אהבה. وهو على معنى כי לא שלם[. נפשע[50] מקרית עז]:

الفاء والشين والعين ايضا אפשעה בה اخطو فيها. כי כפשע كخطوة. ومن هذا اشتقّ للصورة עד המפשעה لانّه غاية آلة الخطو[51]:

الفاء والشين والقاف פושק שפתיו هو مثل פותח. والثقيل ותפשקי את רגליך هذا *توبيخ فظيع[52] وتقريع شنيع. وذلك انّ ترجمة ותפשקי وفتحت. وقوله רגליך كناية عن العورة كما *قلنا فى[53] ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו. وبهذا[54] اللفظ نفسه استشهد[55] الاوائل رغم [على قولهم] צער של פסוק הרגלים[56] اذ يقولون וכן הוא אומר ותפשקי את רגליך[. ومذهبهم فى פסוק הרגלים ما ذهبنا نحن اليه فى ותפשקי את רגליך] وذلك بيّن من[57] قولهم فى هذا الموضع من גמר המפתה נותן שלשה דברים لمن احسن تدبّره[58]:

الفاء والشين والراء ומי יודע פשר דבר. مجانس لقول السريانى חלמא ופשרה. وترجوم ויהי כאשר פתר לנו. כמא דפשר לנא[59]:

الفاء والسين والتاء צמרי ופשתי. והפשתה[60] והשעורה. בבגד פשתים (معنى الجميع الكتّان):

الفاء والتاء المضاعف והפתית בשפתיך. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين منفردا ولم[61] يذكر فيه ما معناه. وذكر فيه ايضا פתות אותה פתים. ובפתותי לחם بمعنى اخر: وما يبعد عندى كون והפתית من معنى פתות אתה פתים وذلك[62] انّ الفتّ فى *اللسان العربى[63] هو الكسر والقطع والثرد وهو فى اللسان[64] العبرانى كذلك ايضا لانّ الثرد كسر. *وجائز ان يوصف[65] بهذه اللغة كل ما يفتّ[66] ويكسر فيقول[67] אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך. فانّك ان فعلت ذلك تفتّه وتكسره بنطقك. وجائز ايضا ان يستعمل العبرانيون الثرد فى معنى الذبح لانّه فتّ وقطع كما استعملته (العرب) ايضا فى هذا المعنى. وذلك انّ الثرد عندهم هو الفتّ كما انّ פתות (אותה) عندنا هو الثرد. ثم يتّسعون فى هذه اللغة فيقولون ثردت الذبيحة بمعنى قتلتها من غير ان تفرى[68] اوداجها. فعلى هذا يجوز عندى ان اترجم והפתית בשפתיך فتثرده بشفتيك بمعنى فتقتله بكلامك. فشبّه فعل شاهد الزور فى المشهود عليه *بفعل الذابح[69] للذبيحة قتلا من غير ان يبين الاوداج اى انه يقتله من غير فرى[70] للاوداج بل باللسان فقط:

الفاء والتاء والهاء פן יפתה לבבכם. ופותה תמית קנאה. אני יי פתיתי. قد[71] ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق[72]. ومن هذا الاصل وهذا المعنى عندى פתאם. الميم (فيه) زائدة والالف بدل من ياء كما كانت الف שגיאות מי יבין بدلا من ياء وهو من שגה ישגה. وتفسير פתאם غفلة وفجاءة. وذلك انّ تفسير פתי انما هو الغافل[. وقد قيل כי בפתאם היה הדבר بزيادة الباء]: واعلمْ انّ ולפתה שפתיו לא תתערב مضاف الى שפתיו [وهو] غير عامل فيه عمل الفاعل فى المفعولين لانّه ليس بفاعل لكنّه صفة مثل ופותה תמית קנאה. وترجمته غافل الشفتين

---

[43] O. ومفيد. [44] O. اللغة. [45] R. g. ونزع وخلع. [46] R. ومعنى. [47] R. הפשים. [48] O. من هذا הפשיט.
[49] Corrected in R. ושאנהא; R. g. هذا الباب على معنيين. [50] R. g. (?) جرم وخطأ ومخامرة. [51] O. الخطوى.
[52] O. אלתוביך אלעטים פציע. [53] O. قالوا. [54] O. وهذا. [55] O. استشهاد. [56] R. רגלים. [57] O. فى.
[58] O. تدبيره and continues ومذهبهم l. 27 to اليه l. 28. [59] R. g. الجميع تفسير. [60] R. g. كتّان. [61] O. لم.
[62] O. وتلخيص ذلك. [63] O. لسان العرب. [64] O. لسان. [65] O. وجازان يصف. [66] O. يفتت. [67] R. פי קול; O. פי קו. [68] O. تبرى. [69] R. كالذابح. [70] O. برى. [71] O. فقد. [72] R. g. انخداع وخدع.

بمعنى من[73] يتكلّم بغير رويّة ولا فكر ولا تحصيل. وكان الوجه ان يكون ולפותה שפתים [على حسب ما اخرجناه فى الترجمة] فغيّر عن وجهه كما عرض فى (قوله) ומעקש דרכיו הוא כסיל الذى الوجه فيه ان يكون מעקש דרכים: وذكر ايضا فى كتاب حروف اللين יפת אלהים ליפת. وترجوم כי ירחיב[74] יי אלהיך את גבלך. ארי יפתי יי אלהיך:

الفاء والتاء والحاء ופתחה לך. יפתח יי לך. פתח לבנון דלתיך. פתחו שערים. פותח את ידיך. ויעזבו את העיר פתוחה. להיות עיניך פתוחות. פתוח תפתח את ידך. والانفعال שערי הנהרות נפתחו(. והיה מקור נפתח. *סגור יהיה[75]) לא יפתח. والاسم פתח השער: وامّا פתח דבריך יאיר فهو اسم الفعل اعنى انه مصدر (ويقال) انه لذلك خالف اعرابه اعراب פתח השער. وامّا نحن فانا نقول انّ[76] مخالفة اعرابه[77] انما هى[78] للاضافة. فربما جاء *هذا المثال[79] هكذا كما قالوا[80] תפתח ארץ ויפרו ישע. ירחקו בניו מישע. כהניה אלביש ישע بثلاث نقط فى الانفصال. وقالوا אראנו בישע אלהים. לישע עמך[. לישע את משיחך] بنقطتين فى الاتّصال [لانّ את هنا زائدة كزيادتها فى قوله ומספר את רבע ישראל فانّها دخلت فيهما بين المضاف والمضاف اليه] وكذلك אשית בישע متّصل فى المعنى كانّه قال אשית בישע אשר יפיח (לו האויב) اى التزم نصر هذا الذى يطرده (האויב) الظالم ولذلك كان بنقطتين [ايضا]. وليس هذا شرطا لازما لكل ما اضيف من هذا المثال بل ربما جاء هكذا واكثره *غير متغيّر[81]: وقد فسّر אשית בישע على غير هذا وذلك التفسير هو واجعل لهم بغيائى متفوها فى القول وهو[82] على هذا غير مضاف وان كان[83] بنقطتين كما هو معلوم انّ مثل[84] هذا المثال كثيرا [ما] ياتى (بنقطتين) فى الانفصال. وجمع פתח דבריך יאיר وان كان مصدرا שמר פתחי פיך. ומפתח שפתי מישרים مصدر ايضا وهو اسم الفعل. ולך אתן פתחון פה בתוכם اسم محض: واعلمّ انّ معنى ופתחו שעריך תמיד. גם מאז לא פתחה אזנך. פתח הסמדר هو[85] معنى الانفعال وهى[86] فى موضع ונפתחו [שעריך]. נפתחה [אזניך]. נפתח [הסמדר]. وقد ذكرت *هذا وبيّنته[87] فى المقالة الاولى من كتاب التشوير فليلتمس (القول) فيه [من] هناك. ومعنى الجميع فتح وانفتاح: وقريب منه כי יתרי פתח. מוסר מלכים פתח. הנה פתחתיך היום הזה. מושל עמים ויפתחהו. ויפתח הגמלים. אל יתהלל חוגר כמפתח. פתח חרצבות רשע. לפתח בני תמותה. وخفيفه אסיריו לא פתח ביתה. ולא נפתח אזור חלציו. יסגר על איש ולא יפתח (انفعال). والافتعال התפתחי מוסרי צוארך كلّه حلّ وانحلال: וכל כלי פתוח مكشوف: ואגרת פתוחה منشورة: ופתחת עליהם פתוחי חותם. ויפתח על הלוחות. ועתה פיתוחיה יחד للجميع نقش ونقوش: חרב פתוחה مسنون محدود. ومثله והמה פתיחות الّا انّه صفة: ومن هذا قيل عن السيوف ויבאו פתחי נדיבים. ואת ארץ נמרוד בפתחיה: وامّا חרב פתחו רשעים فيجوز ان يترجم (سنّوا واحدّوا. ويجوز ايضا) سلّوا وامتعطوا. وقد بلغنى عن بعض اللغات انه يستعمل فيها الفتح فى موضع الامتعاط فيقول [اهل] تلك اللغة افتحّ سيفك بمعنى[88] امتعط سيفك:

الفاء والتاء واللام נפתולי אלהים נפתלתי. אין בהם נפתל ועקש. ועצת נפתלים נמהרה. ועם עקש תתפתל وزنه תתפעל. وامّا תתפל [فوزنه תתעפל وهو مقلوب من תתפתל وذلك انّ التاء التى هى عين الفعل فى תתפתל انقلبت فاء فى תתפל واصله תתתפל] التاء الاولى للاستقبال والثانية للافتعال والثالثة (هى) عين الفعل المنقلبة فاء اندغمت فيها تاء الافتعال فاشتدّت وصار תתפל: דור עקש ופתלתל صفة مضاعفة العين واللام. ومعنى الجميع انفتال (فى) الشىء وثبوت عليه وملازمة له وتكرّر[89] عليه. فمنه ما هو فى اللجاج واللدد[90] مثل נפתל ועקש. ومنه ما هو فى التؤدة[91] ومخض[92] الرأى مثل ועצת נפתלים נמהרה: ومن هذا المعنى وصف الصمام بقوله אשר אין צמיד פתיל עליו اى ملازم له ثابت[93] عليه. وفى كلام الاوائل אין מקיפין לא בעץ ולא בעפרת מפני שהוא צמיד ואינו פתיל اى انه ليس بشديد الملازمة له والاتّصال به. ومنه נפתולי אלהים נפתלתי اى جدالا شديدا جادلت اختى ولشدّة الجدال نسبته الى אלהים والشىء المجدول عند العرب هو المكتول: פתיל תכלת خيط. وجمعه[94] וקצין פתילים: חתמך ופתילך ارادت[95] الزنّار:

[73] O. אן. [74] R. g. وسع وتوسيع. [75] Transposed in the MS. [76] R. من. [77] O. אתראבה. [78] R. هو. [79] R. مثل هذا. [80] O. قال. [81] O. ניר לא מתגייר מתעדי. [82] O. فهو. [83] O. continues ياء. [84] R. من. [85] R. فى. [86] O. وهو. [87] O. هذه. [88] O. يريد; both MSS. have in all passages the root מעץ for מעט. [89] O. وتكرير. [90] O. واللأى. [91] R. אלתודיה. [92] So R. and O. above; text of O. وأُخذ. [93] O. وثابت. [94] R. ومنه. [95] R. ارادة.

الفاء والتاء والنون על חור פתן. על שחל ופתן תדרך. כמו פתן חרש. מרורת פתנים. וראש פתנים هى الحيّات الرقش: כרתות על המפתן على الاسكفّة وهى عتبة الباب التى يوطأ عليها. وكذلك قال الתרגום על סקופתא. ومثله והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה:

الفاء والتاء والعين *בפתע[96] פתאם. בפתע בלא איבה[97][. אשר פתאם לפתע. פתע ישבר] فجاءة[98] بلا قصد:

الفاء والتاء والراء כי טוב פתר. כאשר פתר לנו. ופתר אין אתו. לפתור אתו. איש כפתרון חלומו. הלא לאלהים פתרונים[99] (معنى الجميع التفسير):

*ومن رباعى[1] هذا الحرف

פילגש السرّيّة يستبين[2] هذا فى[3] قصّة גדעון من قوله ופלגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן וישם את שמו אבימלך. ثم قيل عن אבימלך ותמליכו את אבימלך בן אמתו. ويستبين ذلك ايضا من قول الكتاب וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו. وامّا قول الكتاب ויהי איש לוי גר בירכתי אפרים ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה فانّها امة عبرانية[4]. وذلك انّ كل امة تتسرّى (هى) تسمّى פילגש ولا يسمّى من الاماء[5] פילגש من لم[6] يتسرّ منهنّ. وجائز ايضا[7] ان تكون פילגש גדעון امة عبرانية[8]:

ومنه פענח[9] وهو فعل ماض على زنة פרשז עליו עננו. وقال الתרגום فى צפנת פענח. גברא דטמירן גלין ליה. وركب جميع الפיטנין فيه[10] هذا المعنى واجلّهم יוסי בן יוסי فانه يوجد[11] فى كلام مشهور معروف له סדור מרכבה חזה בתעצומות עניו. מפענח[12] צפונות וסתומות[. نقلى عن الתרגום فى פענח ما نقلته فيه. هو على ما يوجد عندنا فى سقعنا هذا. فانّى رأيت צפנת פענח كوفى[13] مترجم غير مترجم باللفظ العبرانى خاصّة][14]:

ومنه שומר הפרדס. פרדס רמונים. גנות ופרדסים فردوس وفراديس:

ومنه אשר בפרורים قيل انها الحواشى المحيطة بها. من قولهم فى التلمود בבל וכל פרוארה يريد اقاليمها ونواحيها. وايضا من قول الתרגום فى ירעשו מגרשות. יזועין פרוריא[15] *لانّها عنده مجانسة لומגרשי[16] הערים واراد به الجزائر. لانّه كذا يترجم ايضا فى ירעשו האיים[17]. יזועון פרוריא. وفى كلام الاوائل הקונה בסוריא כקונה בפרורים[18] שבירושלם[19]:

ومنه לפרבר למערב. واظنّ هذه[20] الباء بدلا من واو אשר בפרורים:

ومنه פרעוש[21] אחד:

ومنه הפרשדנה واخلق[22] به ان يكون موضعا مخصوصا. وامّا الתרגום فحمله محمل פֶּרֶשׁ وجعل الدال زائدة[23] فقال ונפק אוכלא שפיך[24]:

ومنه פרשז[25] עליו עננו:

ومنه הפרתמים وترجمته الطراخنة[26] وهم الاشراف:

ومنه פתיגיל فسّر فيه غلالة:

ومنه פתגם[27] وهو תרגום דבר:

ومن خماسيه

פתשגן הכתב نسخة الكتاب. وفى[28] السريانى פרשגן אגרתא. وתרגום ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה. ית פרשגן אוריתא דמשה:

❖ تمّ حرف الفاء *بعون الله[29] ❖

---

[96] R. بغتة. [97] Transposed in O. [98] O. فجاء. [99] R. g. تفسير وتفاسير. The later glossator in R. adds تاويل المنام وتعبيره. [1] O. ورباعى. [2] O. يتبيّن. [3] R. من. [4] O. עבריה. [5] O. אלאמה. [6] O. لا. [7] R. has this word after تكون. [8] O. עבריה. [9] R. g. وضوح وايضاح. [10] O. has this word after المعنى. [11] O. يجد. [12] O. המפענח. [13] So MS. (قفطى?). [14] The words added from R. are not in the Heb. transl. [15] O. פרואריא. [16] O. لانه عنده مجانس له מגרשי. [17] R. האיין. [18] O. בפרור. [19] R. g. حواشى المدينة. [20] O. هذا. [21] R. g. برغوث. [22] O. ואלבק. [23] O. زائدا. [24] O. שפוך. [25] R. g. غمام متراكم بالكاف اى ثخين وعقد فى بعضه بعض. [26] O. אלפוראנכה. [27] R. g. كلام وقول. [28] R. فى. [29] R. ولله الحمد.

المقاله الثامنة عشرة من كتاب الاصول فى حرف الصاد

الصاد والالف واللام יסכהו צאלים צללו [יסבוהו]
اتّفق[1] اهل التفسير على انّ צאלים مثل צללים وما
لنا نمانعهم[2] فى ابدال[3] الالف من احد المثلين لولا
فساد المعنى. وذلك انه لو كان[4] كما زعموا لاستغنى
5 عن צללו بقوله צאלים اذ لا معنى لقول القائل יסכוהו
צללים צללו. وايضا فانّ قوله יסבוהו ערבי נחל هو ضرب
مطابق للقسم الاول الذى هو יסכוהו [צאלים] وهو مضروب
عليه فهو اذًا اعنى צאלים نبات مثل ערבי[5] נחל. وما
يبعد عندى ان يراد به النبات الذى تسمّيه العرب
10 الضال[6] وهو السدر[7] البرّى. واذا جعلناه نباتا كما قلنا
استقام צללו مع צאלים. فيكون المعنى يغطّيه الضال[8]
مظللا له. فهذا ما نختاره نحن فى צאלים والله اعلم
بالصحيح. ومما يقوّى مذهبنا *فيه ايضا[9] قوله תחת
צאלים ישכב בסתר קנה ובצה. (فقوله בסתר קנה ובצה)
15 مضروب على قوله תחת צאלים ישכב فهو اذًا نبات
*مثل קנה[10]:

الصاد والباء שש עגלות צב. בצבים ובפרדים على
مذهبنا فى נב وغيره[11] وهو المحامل[12]: והצב למינהו هو
الضبّ:

20 **الصاد والباء والالف** אשר צבאו על ירושלם. ויצבאו
על מדין. הצבאים על אריאל. وقد الانوا هذه الالف فى
(וכל צוביה ומצודתה والوجه *וכל צובאיה[13]. לצבא צבא.
לצבא על הר ציון ועל גבעתה). כל יוצאי צבא. וצבאו
ופקודיו. כי נתן לצבאך. על צבאותם. والثقيل המצביא את
עם הארץ معنى لجميع الغزو[14] وتجييش الجيوش:
במראות הצבאות אשר צבאו פתח אהל מועד للحجّاج (الذين
يحجّون. ومثله ואת אשר ישכבון את הנשים הצבאות פתח
5 אהל מועד للحجّاج): הלא צבא לאנוש עלי ארץ. כל ימי
צבאי איחל. מלאה צבאה مدّة وغاية ينتهى اليها فى
العمر وتنتهى اليها الدول: [وامّا] ואמת הדבר וצבא
גדול ففسّر فيه والمراد[15] له كبير (من די הוה צבה). وما
يبعد عندى ان يكون مثل הלא צבא לאנוש עלי
10 ארץ ويكون معناه ومدّته عظيمة كبيرة اى مدّة الدول
المذكورة:

الصاد والباء والهاء וצבתה בטנה. לצבות[16] בטן.
قد ذكر[17] فى [كتاب] حروف اللين: ومن هذا الاصل
כצבי[18] וכאיל. כאחד הצביים. תאמי צביה. השבעתי אתכם
15 בנות ירושלם בצבאות الالف بدل من ياء وهو جمع
צביה على زنة[19] גבעה וגבעות. والدليل على ذلك قوله או
באילות השדה وهما[20] اذًا نوعان من الحيوان. وابتدال
هذه الالف فى בצבאות *من ياء[21] كابتدال الف[22]
שגיאות מי יבין. والف ועמי תלאים وغيرهما من ياء
20 ايضا: ومن هذا الاصل נחלת צבי צבאות גוים الالف
ايضا هنا مبدلة من ياء: וצבי עדיו לגאון. שמהו צבי
לצדיק ومعناه فخر *ورضا ومراد[23]. وهو يقارب السريانى
الذى يقول ודי הוה צבא[24] (הוה מחה. צבית ליצבא):

الصاد والباء والطاء ויצבט לה קלי[25]:

---

[1] O. وقد اجمع. [2] R. corrected لنمانعهم; orig. لمانعهم. [3] R. ابتدال. [4] O. جاز. [5] O. וערבי. [6] O. אלצ׳ל. [7] Corrected in R.; orig. and O. צדר. [8] O. אלצ׳ל. [9] Transposed in R. [10] O. مثله. [11] O. ومثله فى צב. [12] R. g. والقباب. [13] MS. פי צבאי. [14] O. غزو. [15] R. المراد. [16] R. g. نفخ وورم. [17] O. كتب. [18] R. g. ظبى وظباء وهم الغزلان. [19] R. مثال. [20] O. فهما. [21] R. بياء. [22] R. الالف فى. [23] O. وراى. [24] O. צבה (see l. 8); R. צבי. [25] R. g. ونفض لها فريكا اى اعزل ... قشرة وقيل ناوله.

الصاد والباء والعين[26] העיט צבוע. צבע. רקמתים שלל צבעים معناه الصباغ[27]. وهى لغة مشهورة فى كلام الاوائل وفى السريانى ايضا: על גיא הצבעים خندق الضباع. وفى كلام الاوائل צבוע זכר يريدون الضبعان: באצבעו[28] הימנית معروف. אצבע אלהים آفة الله[29]:

الصاد والباء والراء אם יצבר כעפר כסף. יצבר ולא ידע מי אספם. ויצבר יוסף בר כחול (הים הרבה מאד). ויצברו בר *معنى للجميع[30] للجمع والتكديس. وتقول العرب صبروا *طعامهم اذا جمعوه[31] كدسا واحدا[32] *والصبرة هى[33] الكدس. שימו אתם שני צברים صبرتين اى مجموعة فى كدسين:

الصاد والباء والتاء וגם של תשלו לה מן הצבתים من القبض بكسر القاف وفتح الباء جمع قبضة. من قولهم فى المشنة *שרץ שנטמא[34] במקדש כהן מוציאו בהמינו שלא לרבות[35] את הטומאה ר׳ יהודה אומר בצבת של עץ اراد الكلّوب[36] لقبضة الشىء[37]. وترجوم ומלקחיה[38] ומחתתיה. וצבתהא ומחתיתהא:

الصاد والدال על צד תנשאו. מצד הקצרים. על צדי המשכן. יצאים מצדיה. מצד שאול. צדה אורה. ולצנינים בצדיכם انما قلنا فى هذا انه مضاعف ولم نطرده[39] على مذهبنا فى גב وغيره[40] لانّه قد ظهر التضعيف فيه فى كلام الاوائل رضى الله عنهم اذ[41] يجمعونه على צדדים قالوا[42] השוחט מן הצדדים[43] שחיטתו כשרה המולק מן הצדדים מליקתו פסולה:

الصاد والدال والهاء ואשר לא צדה. צודה את נפשי לקחתה. בצדיה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين وشكّكنا نحن (عليه) فى المستلحق ادخاله נצדו עריהם (فى جملة هذا المعنى. وقلنا هناك انّ معنى נצדו עריהם) من السريانى الذى يقول [فى] והשמותי אני את הארץ ושממו עליה. ואיצדי אנא ית ארעא ויצדון עלה. فكان معنى נצדו עריהם. נשמו עריהם: وامّا معنى ואשר לא צדה. צודה את נפשי(. בצדיה) فهو القصد والتوكّؤ[44] والتعمّد. وليس[45] من معنى הוא הצד ציד اصلا كما ظنّ الشاعر فاخطأ فى قوله. באמרו כי רדה. ביוסד[46] הא הדה. וכצפור צדה. חכם השנערים:

الصاد والدال والقاف צדקו[47] יחדו. צדקה[47] ממני. וכי יצדק ילוד אשה. יתנו עדיהם ויצדקו. למען תצדק בדברך. תצדקנה ממך. יי הצדיק. ויסלף דברי צדיקים. חקים ומשפטים (צדיקים). ויחשבה לו צדקה. וענתה בי צדקתי. צדק צדק תרדף: والانفعال ונצדק קדש: والثقيل (المتعدّى) והצדיקו את הצדיק. אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו. כי לא אצדיק רשע. מצדיקי רשע. ומצדיקי הרבים. עני ורש הצדיקו. ולהצדיק צדיק: وثقيل اخر צדקה נפשי משובה ישראל. ותצדקי את אחותיך(. דבר כי חפצתי צדקך). בצדקתך אחיותך. والتاء فيه[48] زائدة والوجه בצדקך. وقد بيّنّا هذا فى كتاب اللمع. ومن[49] هذه الالفاظ ما معناه *صدق وتصديق *ومنها ما معناه[50] عدل وتعديل[51]: ومعنى اخر وكانّه[52] احتجاج כי לא יצדק לפניך כל חי: والافتعال منه ומה נצטדק الطاء بدل من تاء الافتعال. وقد بيّنّا هذا غاية التبيين فى باب זכה من المستلحق وفى باب التصريف من كتاب اللمع ايضا:

الصاد والهاء والباء ובו שער צהב اصهب. וכלי נחשת מצהב [טובה] ململمع نعما اى صقيل[53] جدّا. وليس يمتنع ان يكون טובה نعتا للנחשת:

الصاد والهاء واللام בנאון יי צהלו מים. איש אל אשת רעהו יצהלו. ותצהלו כאבירים. וצהלו בראש הגוים. צהלי ורני. מצהלות אביריו. נאופיך ומצהלותיך معناه الرفع بالصوت فرحا والصهيل مرحا: והעיר שושן צהלה ושמחה. להצהיל פנים משמן معناه الصفاء[54] والاضاءة سرورا وفرحا. والمعنى فى צהלה ושמחה كالمعنى فى ליהודים היתה אורה ושמחה. وجائز فيه كونه من المعنى الاول:

الصاد والهاء والراء צהר תעשה לתבה مضوا اى كوّة يدخل منها الضوء. وعنها قال ויפתח נח את חלון

---

[26] R. g. צבוע على راى ר׳ משה בן עזרא اسم لطائر من بعض الاطيار وهو يذكر ذلك فى الענק. [27] O. السباغ. [28] R. g. اصبع واصابع. [29] R. g. באצבע אלהים بقدرة الله. [30] R. معناه. [31] O. طعامكم اذا جمعوا. [32] R. ואחדה. [33] O. ואלצברא הו. [34] R. טרנן שנמצא. [35] R. לשהות. [36] R. g. الكلبتين. [37] R. على الشىء; the Heb. transl. reads נקרא כן בעבור שאוגדין על הדבר ומחזיקין בו. [38] O. מלקחיה. [39] O. نعدّده. [40] R. ومثله. [41] O. اذا. [42] O. קו׳. [43] R. g. اجناب وجوانب; R. in both places הצדדין. [44] Both MSS. אלתוכי. [45] R. وليست. [46] O. בחכר. [47] R. g. صدق. [48] R. فيها. [49] O. من. [50] O. ومعناه. [51] These two sentences are transposed in O. [52] R. كانّه. [53] O. سقيل. [54] O. אלצבה.

התבה. وفى هذا المعنى قيل[55] فى המשנה העושה מאור בתחלה שעורו מלוא מקדח גדול فمعنى צהר ומאור واحد وهو[56] المضوا. עד הצהרים الى الظهيرة سمّى بذلك لقوّة الضياء فى ذلك الوقت. ארץ זית[57] יצהר. כל חלב יצהר يراد به الزيت لانّ الضياء يكون به وان شئت فقلّ لصفائه وهى صفة غالبة: בין שורותם יצהירו (مأخوذ من זית יצהר) يعصرون زيتا: שני בני היצהר يريد זרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק لانّهما[58] كانا ممسوحين بالدهن من اجل خصوصيّتهما[59] وتفسير בני היצהר ذوى الدهن:

الصاد والواو والالف קיא צואה. (צואת) בנות ציון. ומצאתו לא רוחץ اسم للعذرة. הבגדים הצאים صفة الوسخة والقذرة. وربما كان من هذا الاصل وهذا المعنى צאת האדם. וכסית את צאתך على زنة *איבה. ואימה[60]. עשה שחר עיפה وان لم يكتبا بياء كما لم (يكتب ויקחו את צדה העם בידם بياء. وكما لم) تكتب الاسماء المذكّرة[61] من هذا الضرب ايضا بياء مثل רש ועשר אל תתן לי. יש לאל ידי وغيرهما. وجائز ان يكونا من יצא على مثال דעה من ידע. ושנה من ישן. وربما كان צואה مقلوبا من (لغة) יצא:

الصاد والواو والدال צוד[62] צדוני כצפור. לצודד נפשות. [قد] ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا المعنى ולא יהיו עוד בידכן[63] למצודה اى صيدة. ונתפש במצודתי فى مصيدتى وهى الآلة التى يصاد بها. (وربما كان من هذا الاصل) והיו לכם לצדים. *وتكون الشدّة لاندغام[64] حرف اللين الذى *هو العين[65] فى اللام وهى الدال كما عرض فى לשכים בעיניכם الذى هو من ישר ממשוכה. כמשוכת חדק. وكما عرض فى ופטורי צצים (الذى هو جمع ויצץ ציץ). فيكون تفسير[66] והיו לכם לצדים فيكونون[67] لكم مصايد تصادون بها. وذكر فيه ايضا צידה שלח להם לשבע. הצטידנו אתו ونحن نرى ان نجعله فى ذوات الياء:

الصاد والواو والهاء ואתי צוה[68] יי בעת ההיא. וצויתי את ברכתי. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومما اشتقّ من هذا المعنى כי מצות המלך עליהם [اى جرايتهم و]ما امر لهم به. ومثله מצות הלוים והמשוררים והשוערים. وايضا כי מצות הלוים לא נתנה اى ما امر لهم به:

الصاد والواو والحاء מראש הרים יצוחו[69]. צוחה על היין. וצוחת ירושלם. וצוחתך מלאה הארץ:

الصاد والواو واللام האומר לצולה חרבי. ותשליכני מצולה[70]:

الصاد [والواو] والميم הצום[71] צמתוני. قد ذكر فى كتاب حرروف اللين:

الصاد والواو والنون צאן[72] אברות كتبت[73] الالف مكان الواو. צנה ואלפים كلم الهاء فى צנה زائدة وهى منقلبة الى الف (فى) וגדרות לצאנכם. ولفظة צאן تعم الضأن والمعز جميعا كما قيل ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים: وقد يخصّ به الضأن دون[74] المعز كما قيل ולו צאן שלשת[75] אלפים ואלף עזים فيجب ان يترجم [هنا צאן ضأنا. وامّا מן הצאן קרבנו מן הכבשים فيجب ان يترجم] من الغنم لانّ الغنم عند العرب تعمّ[76] الضأن والمعز[77]. وقد يخصّ *العبرانيون بالضأن[78] الاناث *دون الذكور فى بعض المواضع كما قيل ויחמו הצאן אל המקלות והנה העתודים העלים: واعلمّ انّ قول العبرانيين ארבע[79] צאן ושתי צאן ומאה[80] צאן انما المراد به من هذا الصنف كما قيل בקר שנים עשר[81] ועשרים בקר חמשה בקר اى מהבקר:

الصاد والواو والفاء צפו[82] מים על ראשי. אשר הציף[83] את מי ים סוף. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومن [هذا] الاصل צוף דבש ונופת צופים وهو الشهد:

الصاد والواو والقاف והציקותי[84] לאריאל. במצור ובמצוק. قد[85] ذكر فى كتاب حروف اللين واستلحقنا نحن فى المستلحق יצוק[86] נחושה. וצור יצוק עמדי. צקון לחש:

---

[55] O. يقول. [56] R. هو. [57] O. continues שמן ויצהר. [58] O. לאנהם. [59] So corrected in R.; the orig. reading is scratched out; O. כטיתהמא. [60] Transposed in R. [61] O. المركبة. [62] R. g. صيد. [63] R. בידכם. [64] R. اشتدّ. [65] O. هو; R. عين. [66] R. التفسير. [67] R. فيكونان. [68] R. g. امر ووصية. [69] R. g. صياح وصراخ. [70] R. g. قعر البحر وقيل لجّة. [71] R. g. صيام. [72] R. g. غنم. [73] R. كتب. [74] O. من. [75] O. ששת. [76] O. يعمّ. [77] So R. here; in the other passages and O. والماعز. [78] R. الضأن. [79] R. ארבעה. [80] R. מאה. [81] O. עשרה בקר. [82] R. g. طقّ واطفاف وهو فيض على الشيء. [83] R. g. متعدّ من جهة اللغة. [84] R. g. ضيق ومضايقة. [85] O. وقد. [86] R. g. صبّ وانصباب.

الصاد والواو والراء כי תצור[87] אל עיר. אל תצורם.
قد[88] ذكر فى كتاب حروف اللين. وما احمد ابا زكرياء
على قطعه هناك على انّ אל תצר את מואב شاذّ محمول
على והצר לך בכל שעריך وهو اعنى והצר לך [شاذّ] ايضا
عنده. وكذلك לא יצר צעדך. יצר לו. יצרו צעדי אונו
محمولة عنده على והצר לך وكهذا القول [قال] ايضا فى
הרע לעם הזה. ולא ארע. ולא ירע לבבך. ולא ירעו פני.
بل قد يحسن عندى جدّا ان يكون אל תצר את מואב
فعلا خفيفا مثل אל תצורם وكان الوجه ان يكون קמוץ
الصاد لولا الراء فانّهم كثيرا ما يستثقلون الضمّ فى مثل
هذه الافعال اذا كانت لاماتها راء فيرجعون فيها الى
الفتح كما صنعوا فى ויצר [עליה. ויסר] אליה. ויזר את
הגזה. ויצר ככרים כסף. وهذا مما لم[89] يذهب علمه
على ابى زكرياء بل قد عرفه وذكره فى كتابه اعنى نقلهم
الקמץ فى هذا الباب الى الפתח لكن قطعه فى אל
תצר את מואב بما قطع وقوله فى והצר לך انه شاذّ
وحمله عليه[90] יצרו צעדי אונו وصاحبيه[91] مما يجب ان
يشكّك عليه. وكذلك يجب ان يشكّك [عليه] ايضا
(فى) قوله [فى] הרע לעם הזה. فاقول فامّا[92] והצר לך
فيحتمل ان يكون من ذوات المثلين على زنة המר שדי.
הדק לעפר. הקל ארצה זבלון. وقد ادخله ابو زكرياء فى
جملة الافعال ذوات المثلين. ويحتمل ايضا ان يكون
معتلّ العين على مثال את בריתי הפר ويكون الفتح
فيهما مكان[93] الצרי. وهذا[94] قولى فى הרע לעם הזה
اعنى انه مثل הפר ومستقبله ולא ארע לך على مثال
ירח מנחה. واصل هذه الافعال הציר او הצר. הריע او הרע.
הפיר او הפר. ולא ארע على مثال לא ייטיב יי ולא ירע.
وهو الوجه فى ירח מנחה. وربما كان فتحة الراء فى הרע
من اجل العين. وفى ירח [מנחה] من اجل الحاء: وامّا
לא יצר צעדך فيحتمل ان يكون مستقبلا من فعل ذى
مثلين[95] على مثال ימר שכר לשתיו. אז איתם. ואקל
בעיניה. ידל כבוד יעקב. ימך המקרה. فانّ هذه الالفاظ
جائز عندى كونها مستقبلة[96] من افعال خفاف وان
كانت عند ابى زكرياء انفعالا لانّه غير ممتنع (عندى)
جواز יפעל ויפעול فى مستقبل[97] كل فعل ماض
خفيف على مثال פעל. والوجه عندى على التمام فى
جميع هذه الافعال ان تكون على ימדד ויתמם ויקלל
וידלל וימכך على زنة אולי יחנן יי אלהי צבאות. ولسنا
نمنع جواز الانفعال فى هذه الافعال كما يعتقده فيها
ابو زكرياء لكنّا نعتقد ان ما لم يكن *له منها فعل
(ماض) يظهر الانفعال فيه افعال مستقبلة من الفعل
الخفيف الّا انّها محذوفة عن [مثال אולי] יחנן لكنّها
معوّضة[98] امّا بساكن ليّن وامّا بشدّة. وقد بيّنت هذا
فى باب מכך من المستلحق: وجائز عندى فى לא יצר
צעדך ان يكون من الافعال[99] التى فاءاتها ياء على مثال
יקד יקוד [כיקוד אש]. ותרד עיני דמעה. [وكذلك] יצרו
צעדי אונו. وهذا الاصل (مقلوب) من [צור] المعتلّ العين
كما كان[1] יבש (مقلوبا) من בוש المعتلّ العين فى
قوله גם בוש לא יבושו. وكما (كان) וייטבו דבריהם مقلوبا
من מה טובו אהליך. وكما كان יריבי مقلوبا من רוב
المعتلّ العين فى قوله ריבה יי את יריבי. وهذا هو القياس
فى ולא ירע לבבך. מדוע לא ירעו פני اعنى انهما مقلوبان
من ורעה עינך. وقد قال ابو زكرياء بهذا القول فى יצרו
צעדי אונו واصحابه فقد ظهر انّ هذه الالفاظ كلّها غير
خارجة عن القياس ولا شاذّة كما زعم ابو زكرياء: وذكر
فى هذا [الاصل] ايضا فى كتاب حروف اللين ויצרו וימנו.
ויצר[2] ככרים כסף. צור[3] תעודה: وذكر فيه ايضا וצורם[4]
לבלות שאול. ויצר[5] אתו בחרט. צורת הבית: وذكر فيه
ايضا וציר[6] בגוים שלח. וילכו ויצטירו[7]: ومن هذا الاصل
בא בצור[8] והטמן בעפר. הנני עמד לפניך שם על הצור.
וצור יעתק ממקומו. כשמיר חזק מצור. ותקח צפרה צר.
והצורים נתצו ממנו. ومنه ايضا فى هذا المعنى פרסות
סוסיו כצר נחשבו: ومن هذا المعنى اشتقّ للقلاع والحصون
מצור مثل יושבת במצור. ותבן צר מצור לה. ויבן ערים
למצור ביהודה. (ערי מצור חומות דלתים ובריח. ואתיצבה
על מצור. ויבן) ערי מצורה ביהודה. (ومن هذا المعنى عندى
נצור עליה לוח ארז اى نحصّنها به): ومن هذا الاصل
فى معنى اخر אף תשיב צור חרבו حدّ سيفه وهو اسم.
חרבות צורים سكاكين حادّة وهو صفة للسكاكين الّا انّ
الموصوف مضاف الى الصفة لانّهم *كثيرا ما[9] يضيفون

---

[87] R. g. حصار وضيق. [88] O. وقد. [89] R. لا. [90] O. continues محمل. [91] R. واصحابه. [92] R. اما; O. continues قول. [93] R. مقام. [94] R. وهو. [95] O. المثلين. [96] R. مستقبلا. [97] O. continues فى. [98] Both MSS. להא...מעוצא. [99] R. افعال. [1] R. انّ. [2] R. g. صرّ ورباط. [3] R. g. حفظ. [4] R. g. صِوَر (so). [5] R. g. وتصوير. [6] R. g. رسول ورسل. [7] R. g. وتراسلوا. [8] R. g. صوان. [9] R. كثير; O. مما.

الموصوف الى الصفة. كما قالوا בני שלשים وغير ذلك كثير
*مما قد ذكرته[10] فى كتاب اللمع: ومن[11] هذا الاصل
ايضا הצור תמים פעלו. ואין צור כאלהינו. צור עולמים
معناه الالاه الخالق القوىّ الطائق. ومنه ايضا חלקת הצרים
אשר בגבעון ترجمته حقل الانجاد [او] القوياء او اختلاف
الانجاد اى موضع اختلافهم[12] وقتالهم: واعلمْ انّ اختيارى
فى בכל צרתם לא[13] צר هو ان يكون من هذا المعنى ويكون
ترجمته فى جميع مضايقهم عضدهم وقوّاهم. فيكون
الضمير فى לו لישראל مكان להם كانّه قال בכל צרתם
להם אמין. ويكون צר فعلا ماضيا. ويحسن جدّا ان
يكون من هذا ישבת במצור. ערי מצורה واصحابهما: ومن
هذا الاصل עד צואר יחצה. וישם רביד הזהב על צוארו.
ופרקת עלו מעל צוארך اثبت ساكن المدّ فيه الفا كما
اثبت ساكن المدّ من ויבאו חילם الفا فى ויבא חלאמה.
وربما اسقطوه من الخطّ كما صنعوا فى (قولهم) ואדיריהם
לא הביאו צורם. وقد يكثر[14] بان يضمّ اليه ما يجاوره.
قيل ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על
צואריו. הביאו את צואריכם בעול מלך בבל. באחד ענק
מצוארניך النون فيه زائدة وهو غير مضاف. צורנים بحرك
تحت النون وسكون الياء او بفتح (تحت) النون وتحريك
الياء بحرك. והביאו את צואריכם غير مضاف [هو צוארים]
الّا انّ ساكن المدّ ساقط من צואריכם استخفافا وكان واجبا
ان يكون على زنة ואל כשפיכם فحذف منه مثل الساكن
الذى بين شين وفاء [כשפיכם]. وقد يجمع على التأنيث
كما قيل אשר לא תמישו משם צוארתיכם[15]:

الصاد والحاء المضاعف צחיח סלע. שכנו צחיחה.
מאחרי לחומה בצחיחים[16]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين.
ومن هذا المعنى והשביע בצחצחות נפשך ويرويك فى
الضحاضح[17] اى فى المعاطش مثل قوله ועצמותיך יחליץ.
وقد فسّرنا هذه اللفظة اعنى יחליץ فى حرف الحاء
والضحضح[18] فى كلام العرب[19] ما استوى من الارض وجرد
ويبس: ومنه [ايضا] והמונו צחה[20] צמא على زنة אשה ליי
وهو صفة. وامّا אשה فاسم والهاء *مزيدة فيهما[21].

وترגום כי צמאתי. ארי צחי אנא למשתי والهاء والحاء سواء[22].
واستلحقنا نحن فى المستلحق *צחו מחלב. כחם צח[23]
עלי אור[24]. לדבר צחות[25] فليلتمس القول فيها[26] من
هنالك. ويجانس هذا المعنى (من السريانى قوله מרקו
הרמחים. צחצחו מורניתא. ويقرب من هذا المعنى דודי
צח ואדום ابيض فى حمرة. وهذا تسميه العرب *الاشكل اى
بياض فى حمرة اى صافٍ[27]. وربما كان من هذا المعنى רוח צח
שפיים يريد الريح الصافية النقيّة[28]. وربما كان من المعنى
الاول ويكون تفسيره ريح يبس[29] الكدى اى الريح التى
تهبّ فى الجبال العالية اليابسة التى لا تزرع ولا تنبت
شيئًا. شبّه افعالهم لقلّة *نفعها وفائدتها[30] بالريح التى
تهبّ فى مثل هذه المواضع التى لا ينتفع بهبوبها
فيها لا فى (ذرى) زرع ولا فى تنقية طعام اذ ليس فى
هذه المواضع زرع ولا طعام:

الصاد والحاء والنون ותעל צחנתו تفسيره وينمّ
زفره وهى رائحته الرذية. وقال الترגום ויהך ריחיה:

الصاد والحاء والقاف למה זה צחקה שרה. לא
צחקתי. כל השומע יצחק לי. ותצחק שרה בקרבה לאמר
هذا ضحك. والثقيل ויצחק לפניהם. מצחק את רבקה אשתו.
ויקומו לצחק هذا لعب. לצחק בי ليلهو بى ويعبث.
אשר ילדה לאברהם מצחק [هذا] مزدرٍ. والغرض فى לצחק
בי كغرض العرب فى قولهم *لهوت بالمرأة اذا ضاجعها[31]:

الصاد والحاء والراء אתנות צחרות شهب. וצמר
צחר يريد ابيض وترגومه ועמר[32] מילת כבינא. وقال רב
שרירא גאון فى شرح כבונות من الالفاظ במה בהמה יוצאה
*قال اصل כבינת[33] التبييض والانقاء فى الصوف خاصّة.
يقول[34] الחכמים תינתן כבינתי לבתי:

الصاد والياء וצי אדיר לא יעברנו. מלאכים מלפני
בצים. וצים[35] מיד כתים الياء فى هتين اللفظتين للجمع
وياء الاصل ساقط لاجتماع ساكنين ليّنين. واصله ان
يكون مثل שמו את ירושלם לעיים [الذى] هو جمع לעי
השדה والتفسير مركب ومراكب:

---

[10] R. كما ذكرت. [11] O. من. [12] R. خلافهم. [13] So both MSS. [14] O. يدمج; the Heb. transl. has ויש שמעיצים אותו. [15] R. g. عنق واعناق. [16] R. g. قيل ضحاضح اى الاراضى الصلبة. وربما كان צחיח هو الاجرّ نفسه. [17] R. الصاحى. [18] R. وهى الضحضحة. [19] R. continues والضحضحة. [20] R. g. جفاف وعطش. [21] R. فيهما زائدة. [22] Both MSS. סואן. [23] R. g. صفو وصافى وصفاء. [24] Transposed in R. [25] R. g. فصاحة. [26] R. فيهما. [27] O. الاشهل; R. צאפי; اى الابيض فى الحمرة. [28] O. النقيا. [29] O. ייבס (? تيبّس). [30] O. نفعهم وفائدتهم. [31] R. لهوة بالامراة (O. באלמראת) اذا ضجعها. [32] O. ועמרא. [33] O. אבל כבינה. [34] R. لقول. [35] R. g. وقيل درمين ودرامين.

الصاد والياء المضاعف ציה גם חם. למרות עליון
بציה على زنة ובבזה לא שלחו את ידם. יהי נא חרב על
הגוה לבדה. *وتفسيره يبيس. والجمع הלכו בציות[36]
נהר[37]. ومنه כחרב בציון وزنه פעלון وهو ناقص اللام *ولو
5 اتمّ لكان[38] مشدّدا مثل חלון: ופגשו ציים את איים فسّر
فيه الصدى والصدى[39] ذكر البوم. وما الوجه على هذا ان
يترجم الّا بالبوم اذ لم يرد الكتاب الذكر دون الانثى.
وربما اريد به *الحيوانات التى[40] تأوى الى الציה وهى
البيداء[41] كما انه جائز ان يراد بقوله את איים الحيوانات
10 التى تأوى الى جزائر البحر: واما قوله לפניו יכרעו ציים
فانّما يريد به المفازيين اى الامم التى تسكن [فى]
المفازات اى حتى[42] هاؤلاء الذين[43] لا طاعة عليهم لأحد
لانقطاعهم عن الناس. ومثل هذا قوله תתננו מאכל לעם
לציים اى *لقوم بدويّين[44] والمعنى [انك] تذلّ[45] الاقوياء
15 فى ايدى الضعفاء: ومن هذا الاصل عندى מה הציון הלז.
הציבי לך ציונים على زنة חלון. חלונים وان اختلفت حركة[46]
الفاء تفسيره صوّة واصواء ولما كانت (صوّة)[47] لفظة ثنائيّة
مضاعفة فى لغة العرب وكانت حجرا يجعل فى الطريق
علامة *مثل الציון وكان هذا اللفظ اعنى الصوّة موافقة
20 لكلام[48] العبرانيين [اعنى ציון] رأيت ان اجعله ثنائيّا
(مضاعفا ايضا والواو والنون زائدتان فيه مثلهما فى
חלון. فحملت ציה גם חם محمله فى التضعيف. وربما
كان ציה גם חם) ثنائيّا الّا انّهم لمّا لحقوا بצי هاء
التأنيث وهو ساكن ليّن (والياء ساكن ليّن) لم يكن
25 بدّ من تحريك الياء فادغموا فيه ياء اخرى وحرّكوه كما
عرض فى שמו את ירושלם לעיים لما جمعوا[49] לעי השדה.
والدليل على ذلك كون כחרב בציון רפה فهو اذًا غير
ناقص وعلى غير زنة חלון كما قلنا:

الصاد والياء والدال הצטידנו אתו. צידה לדרך.
30 הכינו לכם צידה زاد. צידה ברך אברך. צידה שלח להם
ליהושע انه وان ترجما [بزاد] فهما[50] مفارقان[51] للزاد *الاول
لانّ[52] المراد به رزق *والزاد ايضا يجرى[53] هذا المجرى:

الصاد والياء والصاد ציץ המטה פרח הזדון. ויציצו[54]
كل פעלי און. והיתה ציצת נובל. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين: وقريب من هذا المعنى מציץ מן החרכים اى
متطلّع[55]: وذكر فيه ايضا ועליו יציץ נזרו مع ועשית ציץ
זהב טהור. والاحسن عندى ان يكون יציץ נזרו[56] مثل
5 מציץ מן החרכים اى يشرف ويظهر ويبدو: وتفسير
ועשית ציץ זהב טהור. ציץ נזר הקדש عصابة وصفتها
صفيحة من ذهب على عرض الجبهة كانت تبلغ من
الاذن (الى) الاذن: ومعنى اخر תנו ציץ למואב اعيروه
جناحا. ومعلوم انّ הסנפיר هو جناح الحوت ותרגמו
10 ציצין וקלפין: ויקחני בציצת ראשי. ועשו להם ציצת ذؤابة.
وفيه يقول الاوائل ת״ר ציצית אין ציצית אלא ענף וכן הוא
אומר ויקחני בציצית ראשי. ومن هذا (المعنى) قالوا ציצין
המעכבין את[57] המילה:

الصاد والياء والراء ציר[58] נאמן לשלחיו. ותשלחי
15 ציריך עד מרחוק. וילכו ויצטירו. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين فى باب צור: צירים וחבלים. צירים אחזוני. כצירי
יולדה اوجاع واوصاب. כלב אשה מצרה ذات اوجاع
واوصاب كما قيل רחם משכיל اى ذات ثكل وهما
صفتان. والوجه فى מצרה (ان يكون מצירה) مثل ורקב
20 בעצמותיו מבישה ووزنهما (على مثال) מפעילה. فجاء
מצרה على مثال מפר אחות בדים (الذى اصله מפיר):
ومن هذا المعنى اشتقّ للاصنام צירים (كما) قيل חרשי
צירים: הדלת תסוב על צירה صير[59] الباب هو ما يجرى
فيه[60] رتاجه:

الصاد والياء والتاء אציתנה[61] יחד. قد ذكرناه فى
25 المستلحق وجوّزنا فيه هناك وجها[62] فليلتمس من ثمّ:

الصاد واللام المضاعف כצל עבר[63]. צללי ערב. על
מצלות. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين واضفنا نحن
اليه فى المستلحق כאשר צללו שערי ירושלים وشكّكنا
30 هناك على ابى زكرياء اضافته ايّاه[64] الى צללו כעופרת الذى
معناه الرسوب[65]: ومن هذا المعنى عندى כי בצל החכמה
בצל הכסף وذلك انّ الحكيم يقول טובה חכמה עם נחלה
قال ما احسن الحكمة اذا اجتمعت لاصحابها[66] مع المال

---

36 R. g. مفاوز. 37 Transposed in R. 38 R. ולולאה. 39 O. ואלנדי. 40 O. الحيوان الذى. 41 R. البيدة.
42 O. continues האוי. 43 R. التى. 44 O. القوم البدويين. 45 O. توكل. 46 R. חרכה. 47 MS. צוא. 48 O. فى كلام. 49 R. جمع. 50 O. פיהא. 51 R. موافقان ; O. مفارقا. 52 O. אלאולאן. 53 O. والرزق فى لغة العرب يجرى ايضا. 54 R. g. نوار وزهر. 55 R. g. ناظر. 56 R. g. يزهر تاجه اى يضىء. 57 R. בין את. 58 R. g. رسول.
59 R. صيار. 60 R. على. 61 R. g. اشعلها. 62 R. اوجاها. 63 R. g. ظل وفىء. 64 R. אליה. 65 O. الرسوخ.
66 R. لصاحبها.

فانّ الامر اذا كان هكذا[68] كان اجلال[69] الناس لمن اجتمعا له اكثر وكان قبولهم[70] ازيد. ثم قال כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. قال *انّ عزّ[71] الحكمة مثل عزّ المال بل الفضل للمعرفة والحكمة فانّ الحكمة تحيى صاحبها. فسّرت כי בצל החכמה عزّا وان كان محض اللفظة ظلّا لانّه من اللفظ الذى استعمل على سبيل الاستعارة والمجاز. ومن[72] هذا المعنى قيل כי על כן באו בצל קרתי والمعنى فى ذلك لما *اعتزّوا واحتموا[73] بى. وقيل ايضا סר צלם מעליהם اى انقرضت مدّتهم وذهب عزّهم. ويقال [ايضا] فى צלצל כנפים انه من هذا (الاصل وهذا) المعنى [اعنى معنى الظلّ] ويفسّر مظلّلة الاقطار اى انّ جبالها عالية جدّا فهى تظلّلها: واستلحقنا نحن فى المستلحق معنى ثالثا وهو צללו שפתיו. תצלנה שתי אזניו. وجعلنا منه והנה[74] צליל לחם שערים. وفسّرناه صليلا اى طنينا. وقد بيّنّا كيفية ذلك فى كتاب التسوية. وقال التרגום فى והנה צליל. והא חרר[75]. وقوله [غير] موافق لقولنا[76] نحن فيه: ومن هذا الاصل وهذا[77] المعنى ובמנענעים ובצלצלים. בצלצלי שמע. והלוים בני אסף במצלתים (الّا انّ במצלתים ناقص [احد] المثلين. وشرح هذه الالفاظ *المصفقتان اللتين يصفق بهما باليدين فتصوّتان[78]. والدليل على ذلك قول المשנה [הניף הסגן בסודרין] והקיש בן ארזא בצלצל [ודברו הלוים בשיר וצלצל واحد بצלצלי שמע. وقولهم فيها ايضا היו שומעין קול בן ארזא מקיש בצלצל] מיריחו. فقولهم והקיש בן ארזה בצלצל دليل على انه آلة يصفق[79] بها كما نشاهد[80] المصفقتين. وذلك انّ تفسير והקיש وصكّ من قوله וארכבותיה דא לדא נקשן (والصكّ لا يكون الّا من شىء فى شىء اخر كما قيل דא לדא נקשן). وفى المשנה ايضا המקיש בקרסוליו ובארכבותיו اى الذى تصطكّ كعباه وركبتاه. وقيل فى תלמוד ארץ ישראל אמר ר׳ לוי במוצאי שבת זימן לו ה׳ק׳ב׳ה לאדם הראשון שני רעפין והקישן ויצאת *מהן האור[81] اى صكّهما. ومצלתים وצלצל آلة واحدة. وقيل على التشبيه بالمصافق[82] فى شكلها فقط للطاقات التى تكون فى راس الحوت ובצלצל דגים ראשו:

الصاد واللام والهاء אצלה בשר. כי אם צלי אש. قد ذكر فى كتاب حروف اللين[83]:

الصاد واللام والحاء מדוע דרך רשעים צלחה. אשר לא יצלח לכל. והיא לא תצלח. ותצלחי למלוכה. והדרך צלח רכב. والثقيل והצלחת ובנית בית יי אלהיך. עלה והצלח. עלו והצליחו. וישב שלמה על כסא [יי] למלך תחת דוד אביו ויצלח. דין יתום ויצליחו. ולא תצליחי להם. ויהי איש מצליח. [والمتعدّى] ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך. ויי הצליח דרכי. ובימי דרשו את יי הצליחו האלהים. מצליח בידו. אנא יי הצליחה נא. והצליחה נא לעבדך היום للجميع نجح وانجاح. وقد يكون معنى بعضه صلاح مثل אשר לא יצלח[. ותצלחי למלוכה]. ולא תצליחי להם والمعنيان متقاربان: וצלחו הירדן לפני המלך (شقّوه) جوازا. وكذلك تقول العرب ايضا قطعت النهر قطعا[84]. [ותרגום] ויבקע עצי עלה. וצלח אעי לעלתא. ويقارب هذا المعنى וצלחה עליך רוח יי. פן יצלח כאש בית יוסף(. ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול). ותצלח עליו רוח יי معنى للجميع نفوذ الامر. ويصلح ان يكون צלח רכב من هذا المعنى: واعلمْ انّ בית יוסף عندى [فى قوله] פן יצלח כאש בית יוסף مفعول بיצלח والفاعل مستتر كانّه قال פן יצלח חרון אפי[85] בית יוסף او ما اشبه ذلك. ولما[86] شبّه الفاعل بالאש وصفه بصفتها [فقال] ואכלה ואין מכבה לבית אל وבית אל هى كانت قاعدة בית יוסף. وربما اراد بיוסף هنا ישראל اجمعين من غير יהודה (والتقدير ואכלה בית אל ואין מכבה). وغير جائز ان يكون الفاعل بיצלח בית יוסף لفساد المعنى اذ لا يجوز ان يكونوا هم المهلكين لانفسهم (بل شىء اخر): קחו לי צלוחית חדשה برنيّة. وهذه اللفظة مستعملة فى كلام الاوائل فى قولهم לצור על פי *צלוחתו وغيره[87]. وתרגום צנצנת אחת. צלוחית[88] חדא: טמן עצל ידו בצלחת. כאשר ימחה את הצלחת قصعة. والجمع[89] ברודים ובצלחות الساكن الليّن الذى هو بين الصاد واللام عوض من التشديد:

الصاد واللام والميم בצלמנו כדמותנו[. בצלם אלהים]. ואת כל צלמי[90] מסכתם. צלמי טחוריכם. יי בעיר צלמם

---

[68] R. كذلك. [69] O. ואגל. [70] O. قلوبهم. [71] R. وعزّ. [72] R. وفى. [73] O. استعزّوا واحتزموا. [74] O. הנה.
[75] R. g. رغيف. [76] R. لمذهبنا. [77] R. ومن هذا. [78] O. מצפקתין אלדי. Both MSS. פתצות. [79] O. יספק.
[80] R. يشاهد. [81] Transposed in R. [82] O. באלמסאפק. [83] R. g. الجميع شواء. [84] R. قطوعا. [85] O. אפו.
[86] O. لا. [87] O. צלוחיתו וג׳. [88] O. צלוחי. [89] O. الجمع. [90] R. g. صنم اى صورة ما.

תבזה مجانس لقول السرياني וצלם אנפוהי אשתני: وامّا
אך בצלם יתהלך איש (فهو) مجانس للفظ العربي اعني
الظلام كما قيل בחשכה יתהלכו. وليس צלמות عندي[91]
من هذه اللغة كما زعم قوم شبّهوه بעבדות وמרדות
5 وקדרות وشبّهوا تحرّك[92] واو צלמות وان لم تتحرّك
واو עבדות وמרדות (وקדרות) بتحرّك[93] واو שורים *التي
واحدتها[94] שור على مثال [ותור] ונזול وان لم تتحرّك
واو חורים. فانّ الامر[95] ليس عندنا كذلك لانّ واو שורים
وان تحرّكت فهي اصل وأصلها الحركة فعرض لها ما
10 عرض لياء ושלשים עירים להם التي هي اصل وتحرّكت
على اصلها على ما قد تبيّن في كتاب اللمع من هذا
الديوان. وامّا واو עבדות وמרדות وبابهما فزيادة[96] لا حظّ
لها في الحركة اذ لم توجد[97] عادة العبرانيين بتحريك مثل
هذه الواو الزائدة مع التاء. وצלמות عندنا لفظة مركّبة
15 من צל وמות كانّهم شبّهوا الظلمة لتوحّشها[98] ومنافرة
*النفس لها لما[99] يخامرها فيها من الجزع بظلّ الموت
كانّ الموت شخص له ظلّ فالظلمة تلك الظلّ. وانما
ذلك على سبيل المجاز. ومما يحقّق عندك هذا التلخيص
قوله הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה فمرّة سمّاها
20 שערי מות ومرّة سمّاها שערי צלמות. فهذا دليل على انّ
צלמות لفظة مركّبة من צל وמות[1] ويعني به الظلمة ضدّ
النور كما سأله عنهما باثر هذا אי זה הדרך ישכן אור
וחשך אי זה מקומו:

الصاد واللام والعين והוא צולע על ירכו. אספה
25 הצלעה. כי אני לצלע נכון. ובצלעי שמחו ונאספו. *שמרי
צלעי مجانس للفظ العربي اعني الضلع[2]. אחת מצלעותיו
[احدى] اضلاعه. ومثله على الاستعارة הלך בצלע ההר:
ולצלע המשכן. על צלעו האחת جانبه: ויעש צלעות סביב
ممرّات يمشي عليها. ومثله פתח הצלע התיכונה الممرّ
30 الاوسط ורחב הצלע ארבע אמות الممرّ[3] ايضا: שני צלעים
הדלת האחת גלילים يعني انّ الباب كان من قطعتين:
ויצף את הבית בצלעות. ברושים על הצלעות אשר על
העמודים. والצלעות צלע אל צלע كلّها يراد بها الخشب[4]:

الصاد والميم גלי צמתך. חשפי שובל גלי שוק. مبعد
לצמתך نقابك:

الصاد والميم المضاعف ושאף צמים חילם تفسيره
ويلتهم الصمّان كسبه وماله. والصمّان بفتح الصاد
5 وتشديد الميم هو[5] الارض الصلبة الحجارة. يقول انّ زرعه
يأكله الجائع وان أخذه [هو] وضمّه فانما يأخذه من بين
الشوك اي انّ ارضه يزرع فيها الطعام وتنبت له شوكا.
ثم قال ويلتهم الصمّان كسبه وماله اي انّ ارضه تكون
بمنزلة [الصمّان] الذي لا ينبت له شيئا فما زرع فيها
10 لا ينبت فكأنّها تلتهمه. ومثل هذا יאחז בעקב פח
יחזק עליו צמים (اي) انّ الارض تقيّده فلا يبرح ولا ينجو.
وانما[6] جعلها[7] صمّانا لانّ ضبط الصمّان عليه[8] اقوى
واشدّ من (ضبط) غيره من الارض. ووزن צמים פעיל على
مثال פטיש والياء[9] والميم فيه بازاء الياء والشين
15 من פטיש:

الصاد والميم والالف ולא צמאו בחרבות. כי צמאתי[10].
לא[11] ירעבו ולא יצמאו. ויצמא שם העם למים. אמות
בצמא. ולצמאי ישקוני חמץ. וגרונך מצמאה. וצמאון [אשר
אין מים] (عطش). [ومعنى] ישברו פראים צמאם [يمتار
20 الفراء ريّ عطشهم بكسر الفاء] والمذهب في צמאם
*كالمذهب في قوله ואת רעבון בתיכם[12]:

الصاد والميم والدال הנצמדים לבעל פעור. [ויצמד
ישראל.] אשר אין צמיד פתיל يريد صمام ملازم مشتقّ
من הנצמדים الذي تفسيره المنضافين. وسمّي بذلك
25 لانضيافه الى الاناء وملازمته (له): واعلمْ انّ צמיד اسم
للصمام الّا انّه صفة غالبة وפתיל وصف له. والثقيل
מצמדת על מתניו בתערה. وثقيل اخر ולשונך תצמיד מרמה(.
ולשונך אצמיד אל חכך) اي تلازم وتوالف[13] وتضيف
الى نفسها. ومن هذا سمّي الزوجان[14] צמד لانضياف
30 بعضهما الى بعض *وملازمته له[15] مثل צמד חמורים. צמד
פרשים. שנים עשר צמדים לפניו. وامّا *قول יהוא[16] את
רוכבים צמדים فانما عنى[17] به نفسه وבדקר. والمعنى اذ[18]
كنّا نركب[19] مصطحبين (متواكبين) وراء ابيه. ومن هذا

---

[91] R. عندنا. [92] R. تحريك. [93] O. بتحريك. [94] Both MSS. אלדי; R. واحدها. [95] O. continues عندي and has the following عندنا above the line. [96] R. فزائدة. [97] Both MSS. תגד. [98] R. ووحشتها. [99] R. الناس لها بما.
[1] R. ومن מות. [2] R. تعس وعطب. [3] R. in all passages ממר. [4] R. כבאש. [5] R. وهو. [6] R. فاما. [7] O. جعلتها. [8] R. عليها. [9] O. الياء. [10] So both MSS. [11] O. لي. [12] O. عطشهم. [13] O. وتولف. [14] O. الزوج. [15] O. وملازمتها. [16] R. قوله. [17] R. يعد. [18] O. اي. [19] O. ركاب.

(الاصل) ايضا قيل للسوار צמיד. אצעדה וצמיד. ושני צמידים על ידיה:

الصاد والميم والهاء וצמית[21] והלכת ابدل[22] فيه الالف بهاء. وقد ذكرته فى المستلحق:

الصاد والميم والحاء ושער שחור צמח בו. וצמחו כבין חציר. טרם[23] יצמח. בטרם תצמחנה אשמיע אתכם. הצומח[24] לכם מן השדה. צמחות אחריהן[25]. וצמח האדמה: والثقيل ושערך צמח. עד יצמח זקנכם. ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח. وثقيل اخر כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. هذه كلها غير متعدّية. والمتعدّى והולידה והצמיחה. לא תזרע ולא תצמיח. וקוץ ודרדר תצמיח לך. מצמיח חציר לבהמה[26]:

الصاد والميم والقاف ושדים צמקים جافّة. وفى كلام الاوائل מצטמק ויפה לו. ومن هذا المعنى سمّى الزبيب צמוקים. ומאה צמוקים قال فيه الترجوم ומאה אתכלין דענבין יבשין]. وكذلك قال فى ושני צמוקים. ותרין אתכלין דענבין יבשין]:

الصاد والميم والراء (את צמרת הארז.) מצמרת הארז הרמה. היתה צמרתו. ולא יתנו את צמרתם قضيب وغصن: צמר ופשתים صوف:

الصاد والميم والتاء צמתו בבור חיי. לצמיתות. والثقيل צמתתוני. צמתתני קנאתי. ولابى زكرياء فى צמתתוני مذهب ذكره فى باب ילד فى كتاب حروف اللين: وثقيل اخر הצמתה כל זונה ממך. אתו אצמית. ומשנאי אצמיתם. וברעתם יצמיתם. יצמיתם יי אלהינו للجميع قطع: בעת יזרבו נצמתו تكاثفت واجتمعت من تسميتهم[27] (الركبة) צומת הגדים اى مجمع العروق:

الصاد والنون ונשא הצנה הלך לפניו الدرقة: ונשא אתכם בצנות فى الاصنان وهى شبه السلال[28]:

الصاد والنون المضاعف כצנת שלג ביום קציר كبرودة الثلج. وفى قول[29] الاوائل חמורה שתבעה מרביעין עליה בשביל שלא תצטנן. وايضا הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה: ולצנינים בצדיכם שכו. وقد قيل ايضا بحذف الياء وادغام احدى[30] النونين (فى الاخرى) ואל מצנים יקחהו. צנים פחים בדרך עקש:

الصاد والنون والحاء ותצנח בארץ معناه الثبوت والقيام كما قال [فيه] الترجوم ונעצת בארעא. ותרגום[31] והנה סלם מצב ארצה. והא סולמא נעיץ בארעא. وامّا ותצנח מעל החמור فمعناه نزلت عنه ويقتضى نزولها ثبوتها فى الارض وقيامها[32] فى المكان. وهكذا قال فيه الترجوم ואתרכנת[33] מעל חמרא كما قال [فى] ותפל מעל הגמל. ואתרכינת[33] מעל גמלא:

الصاد والنون والميم צנומות دقيقة شدوفات صغار دقاق من قول الاوائل فى الثريد פת צנומה[34] בקערה:

الصاد والنون والعين ואת צנועים חכמה. והצנע לכת معناه التواضع[35]. وهو مشتقّ من قولهم فى المشنة המצניע את החבית [בשביל] שלא תשבר:

الصاد والنون والفاء צנוף יצנפך צנפה يقلبك قلبة[36] ويديرك ادارة ويكوّرك تكويرا اعنى من كور العمامة. מצנפת ואבנט (. כמעיל וצניף). והצניפות. *تفسير צניף نصيف وهو[37] الخمار والمراد به عمامة سمّى بذلك لانّه يدار ويقلب ويكوّر على الراس. ובמצנפת בד יצנף يعتمّ:

الصاد والنون والقاف אל המהפכת ואל הצינוק[38]:

الصاد والنون والراء ויגע בצינור ميزاب[39]. לקול צנוריך (جمع):

الصاد والعين والدال כי צעדו נשאו ארון. בנות צעדה עלי שור. ודרך ביתה יצעד. כי לא יצעדו. בזעם תצעד. בצעדך בישימון סלה. בצעדך משדה אדום. מיטיבי צעד. תרחיב צעדי תחתני. מספר צעדי אגידנו (. ששה צעדים). שאול צעדיה יתמכו. מיי מצעדי גבר כוננו. ולובים וכושים במצעדיו للجميع[40] فى معنى الخطو[41]. والثقيل ותצעידהו למלך בלהות: אצעדה וצמיד دملج وهو المعضد من الحلى كما قيل ואצעדה על זרועי. والجمع הפארים והצעדות:

الصاد والعين والهاء צעה ברב כחו[42]. מהר צועה

---

[21] R. g. عطش. [22] O. ابدال. [23] O. פורח. [24] R. g. النابت. [25] R. אחריהם. [26] R. g. نبات. [27] R. تسميتها. [28] O. سلال. [29] R. كلام. [30] R. احد. [31] R. وقال فى. [32] O. وقوامها. [33] O. ואיתרכינת. [34] R. הצנומת. [35] O. التوضع. [36] O. קלבך. [37] R. צניף טהור והצניף هو. [38] R. g. الحبس والمطبق. [39] R. g. مزراب. [40] R. والجميع. [41] R. g. والخطاء. [42] O. כחה.

להפתח. ושלחתי לו צעים וצעוהו. [قد] ذكرت هذه الالفاظ
فى كتاب حروف اللين ونثرت فيه نثرا وخلطت هناك
خلطا كانّها فى معنى واحد وليس الامر *فيها عندى[43]
كذلك. فانّ معنى צעה ברב כחו[44] صاغٍ بعظم[45] قوّته اى
مائل يميل حيث شاء ويذهب حيث ما اراد لشدّته
وقوّته. وكذلك تفسير מהר צעה להפתח اسرع الصاغى
انتشارا وظهورا اى المسجون المحبوس المائل عن الناس
المنحرف عنهم. يقال صغت النجوم للغروب[46] اى مالت:
وامّا ושלחתי לו צעים וצעוהו فتفسيره وابعث اليه مصغين
ويصغونه اى قوما ينقصونه ويحطونه حطّا ويمحقونه. يقال
اصغيت حقّه اصغاء اى نقصته. اما تراه يقول וכליו
יריקו ונבליהם ינפצו. او يكون تفسيره *وابعث له[47]
مضعضعين ويضعضعونه[48] اى مفرّقين يفرّقونه. ولم يذكر[49]
ابو زكرياء את צועה זונה وهو عندى مثل [מהר] צעה
(ברב כחה). وتفسيره انت[50] يا ايّتها[51] الصاغية الزانية
اى المائلة المنتشرة على الجبال كما قال (عنها) ותאמרי
לא אעבר כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את
צעה זונה وصف *انبساطها وانتشارها[52] على هذه المواضع
كما قال (ايضا) عنها בכרה קלה משרכת דרכיה:

الصاد والعين والنون אהל בל יצען لا يظعن اى
لا ينتقل به:

الصاد والعين والفاء ותכס בצעיף. ותסר צעיפה
قناعها. وقد فسّر فيه خمارا [والاول اصحّ]:

الصاد والعين والقاف צעק לבם אל יי. צעקו ויי
שמע. צעקה אל אלישע(. על כן אתם צעקים). כי אם
צעק יצעק אלי. לצעק אל המלך. מה תצעק אלי. ויצעק צעקה.
(والانفعال) ויצעקו מכל חגר חגרה. ויצעק איש ישראל
انه وان[53] كان معنى (هذا) الانفعال الانحشار[54] فانّ
الاشتقاق[55] من معنى الاستصراخ كما عرض فى *נזעקת
وفى נזעקו[56] على ما تقدّم ذكره. والثقيل והוא מצעק
אבי אבי:

الصاد والعين والراء ויצערו ולא יבין למו. והכבדתים
ולא יצערו. והיה ראשיתך מצער معناه الشدّة والضيق.
وهذه اللغة مشهورة فى كلام الاوائل فى مثل قولهم[57]
בצער תלמידי חכמים وهى مقلوبة من لغة מעצר וממשפט
לקח: وقريب من هذا المعنى והיא מצער. הלא מצער היא
اى صغيرة. צעיר אני לימים *صغير اى[58] حديث السنّ[59].
והצעירה גם היא الصغيرة[60]. והצעיר כצעירתו على حال
صغره اسم لا صفة. שלחו צעיריהם למים صغارهم فى الرتبة
والحال وهو ضدّ[61] ואדיריהם: ويقرب من هذا المعنى
למצער ירשו עם קדשך اى عن قليل من الزمان (اى)
كادوا يفعلون هذا كما قيل ואני כמעט נטוי רגלי. ومما
هو بمعنى[62] מעט ايضا من هذه اللغة قوله כי במצער
אנשים באו חיל ארם كانّه قال כי במעט אנשים: وامّا
השמיעו זעקה צעיריה فتفسيره اجلّاءهم وهو[63] من
الاضداد. وكذلك قال *فيه الترجوم[64] בסרו צוחתא[65]
שלטוניהן. ومثله عندى והשיבותי ידי על הצערים اى على
الاجلّاء والرؤساء:

الصاد والفاء والدال צפד עורם על עצמם [معناه
الالتصاق على مذهب مقول אנחתי דבקה עמי לבשרי. ובשרי
هنا مكان עורי على ما ذكرت فى كتاب اللمع][66]:

الصاد والفاء والهاء צפה נתתיך. בצפיתנו צפינו. [قد]
ذكر فى [كتاب] حروف اللين. ومن هذا المعنى צפה
הצפית. ومنه וצפוי הוא אלי חרב *وتلخيص هذه[67] הצופה
هو الطليعة[68] اى المستقبل الناحية التى (يتطلّع اليها
بذلك. ومعنى בצפיתנו צפינו انما هو) تطلّعنا[69] اليهم
واستقبلناهم. فمعنى וצפוי הוא אלי חרב[70] مقبل
السيف اى (قد) اقبل السيف ليقتل به[71] اى قوبل به
السيف: ومعنى צפה הצפית صفّف الصفوف اى
قابل بعضها ببعض. فامّا ان تكون هذه الصفوف
صفوف الطعام[72] على المائدة وامّا ان تكون صفوف الرجال
الآكلين للطعام: ومن هذا المعنى عندى בקר אערך לך
ואצפה. אצפה هو مثل אערך. ومعنى אערך לך اقابلك
بالدعاء كما قيل ולא ערך אלי מלים. היערך שועך *לא

---

[43] Transposed in R. [44] O. כחה. [45] R. بكثرة. [46] O. ללנדוב. [47] O. ابعث اليه. [48] O. فيضعضعونه.
[49] R. يفرق. [50] R. אנה. [51] O. איהא. [52] Transposed in R. [53] O. ان. [54] R. والانحشار; O. אלאנחשאר.
[55] O. אלאנתשאר. [56] R. נזעקה כי נזעקת. [57] R. قوله; O. קו׳. [58] Transposed in R. [59] O. continues מן הדֹא.
[60] R. الصغرى. [61] R. يقابل. [62] R. فى معنى. [63] R. وهى. [64] Transposed in O. [65] R. צוחתם. [66] The
words added from R. are not in the Heb. transl. [67] O. ان; the Heb. transl. וביאור כי הצופה. [68] O. الطليع. [69] R.
יתטלענא. [70] The words from ان (note 67) to חרב are in O. on the marg. [71] R. بها. [72] O. continues قابل بعضها.

בצר[72]. ومثله[73] ערכה לפני התיצבה اى قابلنى. ولا معنى لكون *تفسير ואצפה[74] واتطلّع بل اقابل[75] واحاذى واوازى: وذكر فيه ايضا וצפוי[76] ראשיהם. וצפית אתם: وامّا והשקית ארץ צפתך מרמך فيحتمل عندنا اربع اقوال. احدها ان تكون هذه اللفظة مفردةً مجانسة للفظ العربى والترجمة واسقى ارض صفاتك. والصفاة[77] الحجارة الضخمة الملس يريد بذلك الابلاغ فى العقوبة والتشنيع فى الانتقام كما قال [ايضا] להעלות חמה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות. والثانى ان يكون من المعنى الاول الذى ذكره ابو زكرياء اعنى צפה נתתיך وتكون الترجمة واسقى بلد اشرافك واطلاعك اى المواضع العالية من بلدك. ويكون على زنة אָלתך, אלתי. רעיתי יפתי اى انه لا يبقى موضع عال ولا مطمئنّ[78] الّا واسقيه من دمك. والثالث ان يكون معناه واسقى ارض بسيطك. (مجانس) لقول الاوائل מחבה צפה ומעשיה קשים اى مبسوطة. والرابع ان يكون معتلّ العين من معنى צפו מים על ראשי على زنة עקתך, עקת רשע. הלא רעתך רבה. בקמת רעך, وتكون الترجمة واسقى بلد عومك[79] يريد بلد الريف وجميع ما يسقيه[80] النيل اذا خرج. وانما سمّاه بهذا اللفظ لانّ السفن تعوم[81] فيه اى تسبح من قرية الى قرية مدة فيض النيل[82] لانّ تلك القرى فى مواضع مستعلية. ويصلح ان يترجم ايضا فى *هذا المعنى الرابع[83] واسقى بلد عامتك اى البلد الذى تستعمل فيه العامات. والعامة ما يتّخذ من اغصان الشجر ليعبر عليه النهر. ومعنى אל ההרים (فى هذه الاوجه) يكون مع[84] الجبال اى المواضع العالية[85] والمشرفة:

الصاد والفاء والحاء *צפחת השמן قال فيه الתרגום מאנא דמשחא وقال فى וצפחת מים. מאנא דמיא وقال فى ומעט[86] שמן בצפחת. בצלוחיתא. وانا اترجمها جميعا كوزًا: وامّا צלוחית חדשה فقد تقدّم قولنا فيها انها برنية: כצפיחת בדבש كقطائف بعسل:

الصاد والفاء والنون צפניה צפן רוח من اراد ان يضمرها ويسترها فكانّه انما يريد ستر الريح وكنزها[87]. דודי צפנתי לך *يا ودودى[88] هذا ما ذخرته لك مثل אשר צפנת ליראיך الذى ذخرت لهم. ومثله ואלה צפנת בלבבך اى اضمرته فى نفسك. כי לבם צפנת משכל حجبت عن الفهم وسترته(. יצפן לישרים תושיה يذخر. ומצותי תצפן אתך. ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו وسترتهما): واعلمّ انّ كلام ابى زكرياء فى واو ותצפנו جائز حسن جدًّا. وجائز فيه ايضا ان يكون الواو زائدة كانّه قال (ותצפן). ותצפנהו שלשה ירחים. כי יצפנני בסכה: والانفعال ולא נצפן עונם מנגד עיני. ומספר שנים[89] נצפנו לעריץ. וחללו את צפוני كنّى وهو اسم. ויתיעצו על צפוניך مكنونيك اى مصونيك وهو مفعول. וצפונך תמלא בטנם ذخيرتك. נבעו מצפוניו مخازنه التى فيها ذخائره: والثقيل מי יתן בשאול תצפינני. ومصدره[90] ולא יכלה עוד הצפינו. وقد علّلنا تشديد هذه الصاد فى كتاب المستلحق وزدنا [فى] ذلك بيانا وايضاحا واتماما وايعابا فى المقالة الثانية من كتاب التشوير وعمّمنا القول هنالك فيه وفى كثير مما اشبهه فى الاشتداد فليلتمس علم ذلك من ثمّ فالفائدة فيه عظيمة والمنفعة جزيلة: יצפנו[91] לנפשותם يكمنون: אומר לצפון תני. צפונה ונגבה الشمال:

الصاد والفاء والعين יצא צפע. וכצפעוני יפריש. ביצי צפעוני[92]. נחשים צפעונים. معروف: צפיעי הבקר روثه[93]: הצאצאים והצפיעות[94] قال فيه الתרגום בניא ובני בניא:

الصاد والفاء والراء ישוב ויצפר يرجع ويدور. באה הצפירה אליך انتهى الدور اليك. ולצפירת תפארה العصابة التى تدار على الراس. وهذا مجانس لقولهم فى المשנה הקופה משנעשה[95] שתי צפירות לרוחב שלה اى دائرتين. والمذهب فى قولهم ישב ויצפר كالمذهب فى סחרו אל ארץ على ما ذكرناه فى حرف السين: כל צפור טהורה. כל צפור כל כנף اسم عامّ للطائر: והצפיר[96] והשעיר. וצפיר העזים معروف: בצפורן שמיר. ועשתה את צפרניה[97] (ظفر واظفار):

---

72 R. לו. 73 O. ومثلها. 74 R. تفسيره. 75 R. واقابل. 76 R. g. تغشية وطلا. 77 R. والصفا. 78 O. מטמים. 79 O. فيضك. 80 R. يسقى. 81 O. تعيم. 82 O. نيل. 83 O. הדה אלמעאני אלד׳. 84 O. מענ׳. 85 O. السهلة. 86 O. צפחת המים قال فيه الתרגום מנא דמיא وقال فى معنى ומעט. 87 R. وخزنها. 88 R. اى وديدى. 89 R. ימים. 90 R. ومضربه. 91 R. g. جميعها متقاربة. 92 R. g. شجاع. 93 O. روث. 94 R. g. قال רב׳ סעדיה وفسّر فيهما (MS. فيهم) البنين والحفداء وهم اولاد الاولاد وهو راى الתרגום בניא ובני בניא. Another gloss. الجلّ والدقّ. וצאצאים يفسّر فيهم רב סעדיה ذرّيّة وذراريّ يريد النسل والاولاد. 95 O. משנעשית. 96 R. g. عتود من الماعز. 97 R. g. ظفر واظافير.

الصاد والفاء والتاء והצפת אשר על ראשו יריד והכתרת كما هو بيّن فى النسخة الاخرى. الّا انّ حقيقة معنى צפת برنيّة. فكانت الכותרת على صناعة البرنيّة وكانت فوق الגלה اذ كانت على راس *כל اسطوانة[97] גלה وهى محقّة. وכתרת هى[98] التى سمّيت צפת كما قال *וחגלות והכותרות[99] אשר על ראש העמודים שנים. وهذا التفسير فى الצפת والتلخيص للمعنى هو عن راس المתיבתה[1] الفيّومى رحمه الله:

الصاد والقاف واللام וכרמל בצקלונו وفريكا فى غلافه[2] اى غير مقشر. وكذلك قال فيه الترגום ופירוכן[3] בלבושיה:

الصاد والراء المضاعف וצררו[4] אתכם. צרור את המדינים. כי צררים הם לכם. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين. ومنه عندى צר ואור חשך בעריפיה وهو متّصل فى المعنى بما قبله كانّه قال והנה חשך צר. على المذهب الذى قلنا فى מעוף צוקה. ثم قال ואור חשך בעריפיה. واكثر اهل التفسير على انّ צר ואור لقبان للقمر والشمس[5]: واعلمّ انّ اعتقاد אל תצורם من ذوات المثلين غير منكر كما اعتقد ابو زكرياء יגורו מלחמות. שד רשעים יגורם من ذوات المثلين: وذكر فيه ايضا לצרר[6] לגלות ערותה. וכעסתה צרתה[7] גם כעס. وقد استلحقنا نحن فى المستلحق מי צרר מים בשמלה. צרר מים בעביו. ומבקעים ומצררים[8]: ومن هذا المعنى צרור הכסף. צרור כספו. צררות כספיהם ربط فضضهم: צרור המור דודי לי نافجة المسك فى قول من زعم[9] انّ מור هو المسك[10] او ربطة على قول من ينكر ذلك ويقول[11] انه من نبات الطيب: כצרור אבן במרגמה. ולא יפל צרור. גם צרור تفسيره حجر. وكذلك قال فيه الترגום אבנא. ويحسن ان يكون כצרור אבן במרגמה مثل צרור הכסף على ان يراد بـאבן احد الاحجار (اعنى الجواهر) النفيسة:

الصاد والراء والباء ונצרבו בה כל פנים. ועל שפתיו כאש צרבת (كيّة وهو صفة) على زنة תהי נא אזניך קשבת. الّا انّ צרבת קמוץ لانّه סוף פסוק. والمذهب فى כאש[12] צרבת كالمذهب فى והיה בלבי כאש בערת اى كنار محرقة. כי צרבת המכוה اسم معناه الاحتراق[13]. وترגום והיה לבער. ויהון לצרבא. الّا انّ مذهبنا نحن فى והיה לבער غير هذا كما قد رأيته فى بابه:

الصاد والراء والهاء ופנג ודבש ושמן וצרי. הצרי אין בגלעד[14]:

الصاد والراء والخاء מר צורח. אף יצריח יצרח. والصرخة الصيحة الشديدة: ויבאו אל צריח בית אל ברית(. וישימו על הצריח). ויציתו עליהם את הצריח באש تفسيره الصرح وهو البناء العالى المرتفع. والجمع ובצריחים ובבורות فى الصروح اى فى الحصون المشيدة[15] كما تراه يقول ובסלעים ובצריחים:

الصاد والراء والكاف מן הלבנון ככל צרכך حاجتك. وهذه اللغة مشهورة فى المשנה والתלמוד. قيل فى المשנה בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום ונצרך[16] יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני اى *واحتيج. وقيل[17] فيها (ايضا) למה[18] צרכו לכך اى ولِمَ[19] احتاجوا الى ذلك. وايضا את שלמטה צורך בהן פטורין. فاذا اضيفت[20] צורך الى *ضمير المخاطب[21] قلت צרכך:

الصاد والراء والعين איש צרוע הוא. זב ומצורע. מצורעת כשלג. נגע צרעת כי תהיה באדם داء البرص: וגם את הצרעה الفناء والوباء:

الصاد والراء والفاء לשוא צורף צרוף يجوز فى צרוף ان يكون مصدرا ويكون الفاعل محذوفا. ويجوز ان يكون اسم الفاعل. וצרפתים כצרף את הכסף. הנה צרפתיך ולא בכסף. צרפתני בל תמצא(. אמרת יי צרופה). אמרת יי צרפתהו. ואצרף כבר סיגיך. ואצרפנו לך שם. ותתנהו לצורף. הנני צורפם. כסף צרוף. צרופה אמרתך. צרפה כליותי ולבי الجميع[22] فى معنى السبك والاخلاص. واسم المسبك[23] מצרף לכסף. وتقول [لها] العرب المذوب اى الذى تذوب فيه الفضّة والذهب. والانفعال יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים:

*ومن رباعى[24] هذا الحرف

וצאצאי[25] ישורשו وضيفئى يستأصل اى نسلى. וצאצאי

---

[97] O. الاسطوانة. [98] R. وهى. [99] O. וגלות הכותרות. [1] R. المתיבה. [2] O. غلوفه. [3] O. פירוכין. [4] R. g. צרורות עד יום מיתי مسجونات مضايقة وحصار. [5] R. وللشمس. [6] R. g. ضرائر. [7] R. g. ضرّتها. [8] R. g. [see 4] [9] O. يزعم. [10] O. مسك. [11] O. ويقال. [12] O. איש. [13] O. احتراق. [14] R. g. ترياق. [15] O. المسوّرة. [16] O. וצרך. [17] R. واحتاج وقال. [18] O. ולמה. [19] O. ولما. [20] O. اضفت. [21] R. الضمير. [22] O. والجميع. [23] O. مسبكة. [24] O. ورباعى. [25] R. g. وذرّيّتى.

מעיך *וضيضئ امعاءك[26] اى نسلك. والضيضئ عند العرب كثرة النسل وبركته. ويقال بالضاد المعجمة وبالصاد التى غير معجمة: רקע ארץ וצאצאיה فسّر فيه واساسها حملا له على الارض بالعطف. والاحسن عندى ان يكون مثل غيره باضمار ובורא كانّه قال ובורא צאצאיה. وجعل اهل الارض نسلا للارض على المجاز كما قيل ובני ציון ובני ירושלם. בני בבל والمراد به اهلها:

ومنه צנצנת אחת برنيّة:

ومنه שני צנתרות הזהב قضيبين[27] (من) الذهب:

ومنه מעשה צעצעים (فسّر فيه) صناعة الخرط[28]:

ومنه ופוצה פה ומצפצף. המצפצפים והמהגים. כסוס עגור אצפצף معناه التصويت:

ومنه צפצפה שמו وهى[29] الصفصاف:

ومن خماسيه

צפרדע المشهور فيه انه الضفدع. وقد يكون عند قوم تمساحا من قوله וצפרדע ותשחיתם. قالوا لانّ الضفدع لا يبلغ[30] اذاه هناك. والقول الاول اصحّ. الا تراه يقول عنه ובתנוריך ובמשארותיך والتمساح يعظم عن هذه الامكنة[31]. والمعنى فى ותשחיתם افسدت[32] حالهم وآذتهم بالتضييق[33] عليهم فى جميع امكنتهم. والجمع שרץ ארצם צפרדעים:

✣ تمّ (حرف الصاد بتوفيق الله) ✣

[26] R. ضيضى; O. امعيك. [27] R. قضبان. [28] R. خرط. [29] O. وهو. [30] R. يصل. [31] O. אלאמכנא (or אלממכנא) والفراد וצפרדע ותשחיתם. [32] O. وافسدت. [33] O. באלתציק.

⁂ المقالة التاسعة عشر [من كتاب الاصول] فى حرف القاف ⁂

القاف والالف הקאה[1] فسّر فيه القوق والقوق طائر من *طيور الماء[2] طويل العنق. وما اظنّها ايّاه لقول الكتاب דמיתי לקאת מדבר فهو[3] اذًا غير القوق. وقد ابدل [من] الهاء (تاء) [فى الوقف] *فقيل הקאת[4]:

القاف والباء הקב דביונים مكيال وزن ما يحمل اربع مائة درهم:

القاف والباء المضاعف (וקבתו לי משם.) מה אקב[5] לא קבה אל. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين وشكّكنا نحن على ابى زكرياء (فى كتاب المستلحق) اخراجه וקבנו לי משם من هذا الاصل ولخّصنا هناك تلخيصا بيّنّا جواز كونه منه فاليلتمس من ثمّ. وليس לא תקבנו من هذا الاصل بل من ונקב שם יי فانّه لو كان منه لكان مثل ויחננו ויאמר פדעהו لكنّه على مثال אשר פי יי יקבנו الذى هو من נקובי ראשית הגוים: وربما كان من هذا الاصل ויבא אחר איש ישראל אל הקבה وهذا اللفظ مجانس للفظ العربىّ[6]:

القاف والباء والهاء הזרוע והלחיים והקבה. אל קבתה هى القبّة[7] (بالعربى وهى على زنة חמה אין לי رأينا ان نزنها بها لانّ القبّة) عند العرب ثلاثية وان كان اصلها عندهم على غير هذه البنية. وهذه الهاء التى فى והקבה ليست اصلا لكنّها للتأنيث وهاء الاصل ساقطة:

القاف والباء واللام וקבלו הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים. ויקבלו הכהנים את הדם. ויקבלם דוד. כה אמר יי קבל לך معناه التقبّل وهو الأخذ. ולהסיר שקו מעליו ולא קבל. קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם. ויקבלו הלוים. וקבל מוסר معناه الالتزام وهو مجانس للسريانى: מקבילות הללאות متقابلة متلاقية: ויכהו קבל עם قبالتهم وبحضرتهم[8] وهم ينظرون. ومن هذا قيل للآلة التى تهدم بها الاسوار ומחי[9] קבלו لانّها تقابل السور فيضرب بها ضربا. وهذا اللفظ مجانس ايضا للسريانى קאם לקבלך. وفى كلام الاوائل הרי שהיה הולך להקביל פני רבו اى ليلقاه[10]:

القاف والباء والعين וקבע את קבעיהם נפש. היקבע אדם אלהים. כי אתם קבעים אתי. ואמרתם במה קבענוך معناه الغضب والأخذ [عنوة]: ונתן קבע נחשת معروف: את קבעת כום התרעלה ثفل ودرديّ:

القاف والباء والصاد ויקבץ את כל אכל שבע שנים. ויקבצו את כל אכל. וקבץ על *יד ירבה[11]. קבוצים שם על המלאכה. שלח קבץ אלי. קבצו זקנים אספו עוללים. לקבצי ממלכות. קבצת כסף: والانفعال נקבצו דיות. נקבצו באו לך. כל צאן קדר יקבצו לך[. ונקבצו אלינו]. אקבץ עליו לנקבציו. הקבצו ושמעו. ובהקבץ *בתולות שנית[12]: والثقيل קבצו פארור. וקבצתים מירכתי ארץ. יקבצך יי אלהיך. קבץ אקבץ[13] שארית ישראל. ובעת קבצי אתכם. ומקבציו ישתוהו. מקבצת מעמים. יצילוך קבוציך جموعك: وما لم يسمّ فاعله כי מאתנן זונה קבצה الكسرة مكان الضمّة[14]. وقد بيّنّا هذا فى كتاب (التسوية وفى كتاب) اللمع من هذا الديوان[15]: والافتعال כי התקבצו כל בעלי מגדל שכם. ויתקבצו [יחדו][16]:

---

[1] R. הקאת. [2] O. طائرُ السماء. [3] O. فهى. [4] R. فقيلت קאת. [5] R. g. سبّ وشتيمة. [6] R. g. قبّة وقباب. [7] R. القبا. [8] O. اى بحضرتهم. [9] R. g. وضرب منجنيقه. [10] R. للقاءه. [11] O. ידיד בה. [12] R. נעדות רבות. [13] R. continues את. [14] O. ضمة. [15] R. continues وفى كتاب التسوية. [16] R. g. جمع واجتماع.

القاف والباء والراء ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו. קברו את אברהם. וקברתני בקברתם. ואקברה מתי. אל נא תקברני במצרים. כי קבר תקברנו. בקבר אשר איש האלהים קבור בו. במבחר קברינו קבר את מתך. המבלי אין קברים במצרים. לקברות יובל. עלה[17] וקבור את אביך. אחרי קברו את אביו[18]: والانفعال תקבר בשיבה טובה. לא יאספו ולא יקברו: والثقيل ואין מקבר להמה[19]. ומצרים] מקברים. את אשר הכה יי לקבר את החללים: وما لم يسمّ فاعله שמה קבר אברהם:

القاف والدال וקדה חמש מאות هو القسط[20]:

القاف والدال المضاعف ויקד ארצה[21]. ויקדו וישתחוו. [قد] ذكرناهما فى حرف النون. ونحن اميل الى كونهما من هذا الاصل لمجانسة معناهما لمعنى (قول) الاوائل בקדירת הרים ובבליעת גאיות. لانّ معنى ויקד وخرّ ساجدا. ومعنى בקדירת הרים بخفضهما ووضعهما اى بتوهّم انخفاضها واستواءها. ووزن ויקד. ויסב מאליהם وأصله ויקדד كما انّ اصل ויסב. ויסבב. وויקדו[22] محمول عليه وأصله ויקדדו وهو على زنة ויתמו ימי בכי אבל משה الذى اصله عندى ויתממו. وهذا الذى افضّله فى ויתמו على كونه انفعالا كما زعم ابو زكرياء اذ[23] كونه انفعالا شاذّ خارج عن الاستعمال وكونه فعلا مستقبلا (هو) على القياس والاطّراد اذ ليس بين فعل الواحد وبين فعل الجمع غير علامة الجمع. وشدّة التاء عوض من المثل الساقط. وكذلك اقول فى شدّة قاف ויקד. ויקדו انه للعوض:

القاف والدال والحاء כי אש קדחה[24] באפי غير متعدّ. [والمتعدّى] כי אש קדחתם באפי. הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות. בקדח אש חמסים: את השחפת ואת הקדחת هى للحمّى[25] المحرقة: ومن هذا قيل לאבני[26] אקדח[27] لتوقّده وصفائه وهى[28] صفة غالبة[29]:

القاف والدال والميم בימים קדמונים. וקדמוניות אל תתבוננו. שקדמת שלף יבש. תשובנה[30] לקדמתן]. תשובינה לקדמתכן]. מימי קדם קדמתה. הררי קדם. קדמו שרים. על כן קדמתי לברח תרשישה: وبنية اخرى מי הקדימני ואשלם معنى ذلك الازليّة[31] والابتداء والتقدّم[32]: אשר לא קדמו אתכם. קדמוני מוקשי מות. קדמוני ימי עוני. מדוע קדמוני ברכים. יקדמוני ביום אידי. ולא יקדמנה מגן. במה אקדם יי. האקדמנו בעולות. נקדמה פניו בתודה. כי תקדמנו ברכות טוב. קדמה פניו הכריעהו. לא תגיש ותקדים معنى الجميع التلاقى والاستقبال. وربما كان נחל קדומים مشتقّا من هذا المعنى اى وادى المتلاقين[33] يريد حيث التقى الجمعان[34] على مذهب تسميتهم الموضع الذى اجتمع فيه اولائك[35] الانجاد الذين تلاقوا[36] بحضرة יואב ואבנר (فى) חלקת הצרים: גן בעדן מקדם. וישכן מקדם לגן עדן. הן קדם אהלך ואיננו. ימה וקדמה. קדמת בית און. קדמת אשור (الجميع) القبول وهى ناحية المشرق. ومثله ורוח הקדים נשא את הארבה. والدليل على ذلك قوله ויהפך יי רוח ים חזק מאד וישא את הארבה فانّه انما صرفه[37] عنهم بخلاف الريح *التى غلّبه[38] [بها] عليهم. ومن هذا المعنى [قوله] שער בית יי הקדמני. وامّا زيادته הפונה קדימה فعلى سبيل التبيين. ومثله ايضا (قوله) את פניו אל הים הקדמני וסופו אל הים האחרון يريد الشرقىّ والغربىّ. وكذلك قال فيه الترגום רישיה לימא מדינחאה וסופיה לימא מערבאה. ومثله ايضا قوله חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון. وقال الترגום فى אל הגלילה הקדמונה. בגלילא מדינחאה[39]. وقد يراد بקדים جهة الجنوب فى قوله יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן וימטר עליהם (כעפר) שאר (וכחול ימים עוף כנף) فانّه هنا الجنوب مثل תימן اذ لا يجوز ان يكون השלו[40] جاءهم بريحين مختلفتين بل بريح واحدة[41]:

القاف والدال والراء וקדר עליהם. וקדרו השמים. שמש וירח קדרו. קדר הלכתי. אלביש שמים קדרות. والثقيل المتعدّى[42] והקדרתי את כוכביהם. ואקדיר עליו. אקדירם עליך *معنى الجميع الظلام والكسوف والاظلام[43]: والافتعال (منه) התקדרו עבים ורוח ترجمته اعتكرت بسحاب[44] وريح والاعتكار الاسوداد. امّا اعتكارها بالسحاب[45] فلسواده وامّا اعتكارها بالريح فلحملها الغبار. ومن هذا المعنى הקדרים מני קרח [עלימו יתעלם שלג] معناه التى هى *كدرة من

[17] O. עליה. [18] R. g. دفن وقبر. [19] O. להם. [20] O. אלקצט. [21] R. דוד אפים. [22] O. ויקדו. [23] O. אי.
[24] R. g. قدح وتوقّد واحتراق. [25] O. אלחמّה. [26] R. אבני. [27] R. g. جوهر. [28] O. وهو. [29] R. g. معانيه متقاربة.
[30] So both MSS. [31] O. الاولياء. [32] R. والقدم. [33] R. אלמתלקיין. [34] O. الجماعين; both MSS. continue עלי מא.
[35] R. اوليك. [36] R. تقاتلوا. [37] R. صرفت. [38] R. غلبت; both MSS. אלדי. [39] O. ממדינחאה. [40] R. אלסלו[י].
[41] O. واحد. [42] O. מת. [43] O. الكلّ كسوف وظلام. [44] R. באלסחאב; O. سحاب. [45] O. بسحاب.

לדن[46] ابتداء الجليد. وانما[47] نسب كدرتها[48] الى هذا الوقت لانّ السيول المكدّرة للماء تكون [فيه]. ولشدّة كدرتها قيل (عنها) עלימו יתעלם שלג. *يعنى انه وان نزل الثلج عليها خفى فيها بياضه لفرط[49] كدورتها. وانما شبّه اصحابه بما هذا حاله من الاودية[50] لقلّة اصفاءهم[51] له ولفساد مذاهبهم فيه: ومعنى اخر קדרתי שמה החזיקתני. קדרו לארץ. קדר שחתי. וקדרים שנבו ישע معنى الكلّ[52] ذلّ وخضوع وتميّل[53] وسقوط وطأطأة. ومنه וכי הלכנו קודרנית اى *مطأطإى الرؤوس[54] تواضعا وخضوعا:

القاف والدال والشين וקדש הוא ובגדיו. כי קדשו. אל תגש בי כי קדשתיך بمعنى כי קדשתי ממך. وهى لفظة مختصرة على مذهب בשלם הבשר. ואף כי היום יקדש בכלי الباء هنا مكان هاء التعريف مثلها אם עוד רבות בשנים *الذى الوجه فيه[55] השנים. وقد بيّنت هذا فى [كتاب] اللمع. والتقدير יקדש הכלי. קדוש הוא. קדושים תהיו. מקרא קדש. קדש ליי. והכלים קדש קדשים. מקדש ושכנתי בתוכם: والانفعال ונקדש בכבודי. ונקדשתי בתוך בני ישראל. ויקדש בם. בקרבי אקדש. בהקדשי בכם: والثقيل ביום ההוא קדש המלך. ויקדש אתו. קדש לי. [השבת] לקדשו. אני יי מקדשכם: والافتعال כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו. לא התקדשו למדי. והתגדלתי והתקדשתי. והיא מתקדשת. המתקדשים והמטהרים: وثقيل اخر אשר הקדיש[56]. הקדשתי לי כל בכור. הקדשתי את הבית הזה. והקדישו את קדוש[57] יעקב. להקדישני [לעיני]. אשר הם מקדשים: وقد استعملت هذه اللغة فى معنى العِشْر[58] فى مثل قوله ומקדישים ללוים. והלוים מקדישים לבני אהרן اى *מעשרים ללוים והלוים מעשרים לבני אהרן كما قال[59] והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו. وهذا على[60] ما امر الله *فى التورة حيث يقول[61] ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר וג'. ومن هذا المعنى [ايضا] מכל חלבו את מקדשו يريد את מעשרו. ومنه [ايضا] פן תקדש המלאה הזרע ترجمته كى لا يُعشِر كامل الزرع وتامّه ومدركه قبل [غلّة] الكرم. قلتُ كى لا يعشر بضمّ الياء وكسر الشين كى لا يبلغ[62] وقت اخراج عشره فيمتنع ذلك لتشبّثه[63] بالكرم *الذى لم تبطل غلّته: وقد يفسّر פן תקדש كى لا تحرم اى كما يحرم הקדש. والحدّ الذى عنده تحرم ثمرة الكرم مع بعض لحبوب النابتات الكمّيّة المحدودة من الارض على ما نقله الاوائل رعّم فمذ أصل الزرع وامّا الكرم فانّ ظهور الحبّ فى العناقيد. قالوا فيحرم على ما نقلوه[64] מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן [وفى التوספה תבואה שהשרישה הרי זו אסורה מקודשת הגפנים שהשרישו אסורין ומקדשין אבל אין מתקדשין עד שיעשו כפול הלבן עשו מקצתן כפול הלבן ומקצתן לא עשו אותן שעשו אסורין ואותן שלא עשו מותרין]: ومعنى اخر קדשו עליה מלחמה .(קדשו צום קראו עצרה .)ויקדש את ישי. אני צויתי למקדשי. والافتعال התקדשו ובאתם אתי. כליל התקדש חג: وبنية اخرى فيه[65] הקדיש קרואיו. ויקדישו את קדש בגליל. והקדישם ליום הרגה للجميع *انذار واعتداد. ومن هذا المعنى כצאן קדשים ترجمته كاغنام المواسم اى كالاغنام المعدّة لمواسم[66] الحجّ من معنى כליל התקדש חג[67] اى انهم يكثرون فى قراهم ككثرة تلك الاغنام: ومعنى اخر וגם קדש היה בארץ. ויעבר הקדשים. לא תהיה קדשה[68]. [ולא יהיה קדש] يريد[69] به زواج[70] المتعة: כי מקדש מלך قصر الملك:

القاف والهاء المضاعف תקהינה שניו. אם קהה הברזל. [قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين[71]:

القاف والهاء واللام נקהלו היהודים. הנקהלים עליך. ויקהל העם על משה ואהרן. ותקהל העדה. ויקהלו על משה. בהקהל העדה. על קהל יי. וקהל ועם רב. הקהל חקה אחת نداء *يا ايّها[72] للجوق. ואתן עליהם קהלה גדולה. קהלת יעקב. والثقيل ואת כל העדה הקהילו. ויקהל עליהם קרח.

---

[46] O. אלכדרה אלליק. [47] O. ואמא. [48] O. كدرته. [49] O. يقول وحتى ان نزل الثلج عليها فيختفى لكثرة.
[50] O. الاوديا. [51] O. اصفياهم. [52] R. الجميع. [53] R. ותמייל. [54] O. מטאטי אלרוס. [55] O. والوجه. [56] R. g. الجميع تقديس وطهر. [57] O. continues ישראל. [58] So R.; O. without vowel points; R. g. عشر وتعشير. [59] O. ומעשרים كقوله. [60] O. نظير. [61] O. به. [62] O. يكون. [63] O. לתשבהה. [64] R. (O. שגר) واما وقت ذلك فمن ظهور الحبّ فى العناقيد قالوا فى התבואה. [65] O. פי. [66] O. اعداد وانذار. ومنه כצאן קדשים اى المعدّة للمواسم عن.
[67] R. g. وقد فسّر فى והיו נכונים ويكونوا مستعدّين وفى התקדשו למחר استعدّوا الى الغداه وهو التهيّأ. [68] R. g. ممتع ومتعة. [69] O. يراد. [70] R. גואז. [71] R. g. تضرس اسنانه اى تكلّ وتعجز عن القطع. [72] R. يايها.

ויקהילו משה ואהרן. הקהל את העם. הקהילו אלי. ובהקהיל את הקהל. *במקהלות ברכו אלהים[73]:

القاف والواو والالف כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. ולא תקיא[74] הארץ. قد ذكر فى كتاب حروف اللين وشكّكنا نحن عليه فى المستلحق وزنه[75] כאשר קאה והנני אחריכם באה[76]:

القاف والواو والهاء (וקוי יי המה יירשו ארץ.) אשר לא יבשו קוי. וקוי יי יחליפו כח بابتدال الواو بياء. ויקו לעשות ענבים. قد ذكر فى [كتاب] حروف اللين ومعناه[77] الرجاء: وقد تكون هذه اللغة للتمنّى مثل אם אקוה שאול ביתי. وايضا ותקותי מי ישורנה. وايضا תקות רשעים(. الا تراه يقول תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים) فجعل التקוה بازاء الתאוה فهما اذًا سيّان[78]. وقد فسّرت ותקותי מי ישורנה فى باب الباء والدال من حرف الباء: وذكر فى ذلك الكتاب ايضا ונקוו אליה כל הגוים. יקוו המים. מקוה מים[79]. ومن هذا المعنى ומקוה עשיתם هو[80] الملأم[81]: ومن هذا الاصل את תקות חוט השני. קו המדה. קו קו ומבוסה. בכל הארץ יצא קום ومعنى ذلك رسم. الّا انّ קו המדה هو الخيط الذى يرسم به[82] ويقدّر به البناء ويسمّى بالعربية المطمر *ويقال له بالفارسية[83] التُّرّ. وقد تكلّمت به (العرب): ومنه ايضا וקו שלשים באמה יסב אתו סביב محض اللفظة خيط ومعناها[84] طوق وزيق: ومن معنى الرسم ايضا عندى ומקוה סחרי המלך יקחו. מקוה במחיר اى انهم كانت تلزمهم *رسوم ما[85] من ارباح تلك المتاجر كثلث الربح او نصفه او ما اشبه ذلك:

القاف والواو والطاء אקוט בדור. ראיתי בוגדים ואתקוטטה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ولنا نحن فى المستلحق كلام فى ונקטו[86] בפניהם فليلتمس من هناك:

القاف والواو واللام הקול קול יעקב. ויהי קולות וברקים[87]:

القاف والواو والميم עתה אקום יאמר יי. קום התהלך. הקימותי את דבר יי. וחרבותיה אקומם[88]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: واعلمّ انّ قوله ואכרת קומת ארזיו ليس عندى مثل [قوله] זאת קומתך لانّ (זאת) קומתך (اسم) وקומת ארזיו صفة مثل מבחר ברושיו وهو واحد הקומים עלי والتاء فيه للمبالغة (لا) للتأنيث. وامّا ترجمة اللفظ فيجب ان تكون فاقطع قيّم ارزه اى مستقيمه. وما يبعد ان يكون التاء للتأنيث وان كان الארז مذكّرا لانّ الארז אלה اعنى مثل قوله[89] ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש *الذى ترجومه[90] אילנא. فأنّث الארזים على هذا المعنى كانّه قال קומת אלותיו. وعلى هذه النيّة قيل אחר אחת בתוך اى אחר אלה אחת فتكون الترجمة على هذا فاقطع قيّمة[91] ارزه اى مستقيمته على زنة טובת חן[92]: وذكر فيه ايضا ממתקוממים בימינך وهم المقاومون بالعداوة. ومن هذا المعنى قيل[93] כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס. ויקם בי כחשי: وذكر فيه ايضا קימו[94] וקבלו *היהודים עליהם[95] (ועל זרעם): ومن هذا الاصل אל מקום[96] אחד. وامّا قوله והיה במקום אשר יאמר להם فمعناه بدل كذا وكذا وليس بظرف مثل במקום השחין: *ومعنى اخر[97] זאת קומתך[98]. ויפל מלא קומתו. وايضا מגדיש ועד קמה. בקמות[99] פלשתים يريد الزرع القائم وهو مشتقّ من المعنى الاول: وايضا ועיניו קמה(. כי קמו עיניו) משיבו العين[1] القائمة هى التى ذهب بصرها والحدقة صحيحة[2]. وترגום כלו עיניהם. קמת[3] עיניהון. وقيل וקמה בידך ממלכת اى وتثبت وتتمّ لك. [ومثله] לא תקום ולא תהיה. هذه المعانى كلّها متقاربة واشتقاقها واحد: ومن هذا الاصل وهذا المعنى ايضا את[4] כל היקום אשר وهو مقلوب العين من קום صارت فاء فى היקום. ومثاله עפול. وكان اصله קיום على مثال פעול [مثل] ככלוב מלא עוף. סתור בן מיכאל.

---

[73] R. במקהלים אברך יי; R. g. جوق واجواق. [74] R. g. شتات وقذف واخراج. [75] O. ووزنه. [76] R. g. وقيل انّ من هذا الاصل وهذا المعنى קי צואה وهو القئ وهو قذف ما فى الباطن الى برّا. [77] O. ومعناها. [78] Both MSS. סואן. [79] R. ולמקוה המים. [80] O. هى. [81] R. g. واجتماع. [82] R. has البناء here. [83] R. ويسمّى بالفارسية. [84] O. ومعناهما. [85] O. رسوما. [86] R. g. استصغار واحتقار; another gloss فسّر فى الجميع قنوط وضجر وهو الاياس من الخير. [87] R. g. صوت: איננו שומע בקלנו قولنا وكلامنا. ومنه כי שמעת לקול אשתך. [88] R. g. قيام وانتصاب. [89] O. continues مثل. [90] O. תרגום. [91] O. קימת. [92] R. g. وهو قريب من الא׳. [93] R. قال. [94] R. g. تثبيت والتزام. [95] Transposed in R. [96] R. g. مكان وموضع. [97] R. ومنه ايضا. [98] R. g. قامة. [99] O. בקמת; R. g. السنبل القائم. [1] O. والعين. [2] O. الصحيحة. [3] O. קמא. [4] R. ואת.

فقدّم العين على الفاء[5]: ויקם שדה עפרון, וקם הבית
אשר בעיר معناهما[6] ما وجب والاشتقاق *من الجميع
واحد[7]:

القاف والواو والنون קינה[8] היא וקוננוה. قد ذكر
5 في كتاب حروف اللين:

القاف والواو الفاء שנהבים וקופים[9] וקרוד[10]. وكذلك
فسّر في قول[11] الاوائل וכל[12] הולך על כפיו זה הקוף انه القرد:
ومن هذا الاصل תקופת השנה. לתקופת הימים[. ותקופתו
על קצותם. ومعنى תקופת השנה دور الحول. وكذلك معنى
10 לתקופות הימים] بعد دور الحول وكروره[13] اى بعد عام:
واعلمّ انه[14] ليس לתקופות הימים متّصلا في المعنى[15] بقوله
ותהר חנה ותלד בן المتّصل (به) في اللفظ بل هو متّصل
بقوله ויעל האיש אלקנה וכל ביתו اى انه لما كان (بعد
عام لحجّهم حجّ אלקנה. وازيد في التلخيص بان اقول
15 انه لما كان) بعد دور الحول[16] من بعد حجّهم وقد ولدت
חנה ابنا وسمّته[17] שמואל حجّ[18] אלקנה وجميع آله. وجائز
ان يكون من هذا الاصل כי הקיפו ימי המשתה على مثال
הסיתיך ויכלו לך والشدّة فيهما لاندغام الساكن اللين
المزيد بعد الهاء على ما لخّصته في المستلحق. وممّا
20 يدلّك على انّ معنى תקופת השנה كرور[19] الحول قوله[20] ויהי
לתשובת השנה לעת צאת המלכים اى عند كرور[21] العام
وعوده[22]. ومثله כי לתשובת השנה (מלך) ארם עלה עליך.
فقيل תקופת השנה بمعنى תשובת השנה:

القاف والواو والصاد וקוץ[23] עליו העיט. קיץ[24] וחרף.
25 (قد ذكر في كتاب حروف اللين.) ومن هذا المعنى قيل
כלוב [קיץ[25]]. ומאה קיץ[25]. והלחם והקיץ[26]. על קיצך[26] ועל
בצירך هي فواكه القيظ. وقال [الـתרגום] في ומאה קיץ.
ומאה מנן דדבלתא[27]. وفي הלחם והקיץ. ולחמא ודבילתא
فهو هنا التين اليابس خاصّة. وامّا כלוב קיץ فقال فيه
30 מאן[28] מלי סיופי[29] קיטא اى فواكه القيظ. وقال في על קיצך
ועל *קצירך. על חצדיך ועל קטפיך[30] وهو مأخوذ ايضا من

هذا المعنى: *وذكر فيه ايضا[31] קצתי[32] בחיי. ויקצו מפני
בני ישראל: *وذكر فيه ايضا[33] לא הקיץ הנער. הקיצותי[34]
ואראה. *واستلحقنا نحن[35] في المستلحق בא הקץ[36] (הקיץ)
אליך. הקיצונה[37] [במחברת]. (وفسّرنا هناك هتين
5 اللفظتين. و)من هذا الاصل[38] וקוץ[39] ודרדר. קוצים
כסוחים. ومنه ايضا קוצותיו תלתלים. קוצותי רסיסי לילה
يريد شعر الجمّة اى ذوائبه. وربما اراد العارضين: واعلمّ
انّ ابا زكرياء خلط קצתי בחיי. ואל תקץ בתכחתו. ואקץ
בם مع ויקץ מואב. ויקצו מפני בני ישראל وجعلها كلّها
10 معنى واحدا. وما يبعد عندى ان يكون קצתי בחיי. ואל
תקץ בתוכחתו. ואקץ בם مجانسا للسرياني الذى يقول
ואם בחקתי תמאסו. ואם בקימי תקוצון. فكان معنى קצתי
בחיי. מאסתי בחיי كما قال[40] לא אדע נפשי אמאס חיי.
وكذلك ואל תקץ בתוכחתו. ואל תמאס בתוכחתו. وكذلك
15 ואקץ בם. ואמאס בם. بل هذا هو عندى الاقرب والاجود[41]
فيها. ويخرج عن هذا الى معنى النفار[42] والاستخفاف
قوله ויקץ[43] בישראל וימלך על ארם [كانّه قال] ויפשע
בישראל وهو قول الـתרגום فيه ומרד ישראל:

القاف والواو والراء אני קרתי ושתיתי מים. מקור
20 מים חיים. כהקיר בור מימיה. (قد ذكر في كتاب حروف
اللين وشكّكنا نحن على ابى زكرياء في المستلحق
ادخاله في هذا المعنى וקר וחם. وقلنا هنا انهما معنيان
وانّ וקר וחם من ביום קרה. ולפני קרתו מי יעמד. מים
קרים על נפש עיפה. و)معنى אני קרתי ושתיתי מים انا
25 وافيت الينابيع[44] *واستفرغت مياهها[45] بكثرة عساكرى
كانّه قال אני באתי אל מקור המים[46] חיים ושתיתי מימיו.
فيكون على هذا مطابقا لقوله ואחריב בכף פעמי כל יאורי
מצור في معنى الكثرة والاحتفال. ويجوز عندى ان يكون
(تفسير) אני קרתי انا انبطت المياه وشربتها اى اقتدارا
30 وقوّة. وامّا معنى ואחריב בכף פעמי فمن اجل الكثرة[47]
فيكون קרתי على هذا متعدّيا. ومن هذا الاصل מפיל

[5] R. g. فسّر فيه الاناس. [6] O. معناه. [7] R. واحد في الجميع. [8] O. וקינה; R. g. نواح. [9] R. g. القرود. [10] R. وقردة. [11] R. فيه. [12] R. כל. [13] O. وبدوره. [14] O. ان. [15] O. بالمعنى. [16] R. الحوالى. [17] Both MSS. וסמאתה. [18] R. وحجّ. [19] R. כדור; O. بدور. [20] O. هو. [21] O. حروج. [22] R. عونه. [23] R. g. صيّف. [24] R. g. قيظ وصيف. [25] R. g. فاكهة. [26] R. g. فواكه. [27] R. g. تين. [28] O. מן. [29] R. סיוסי. [30] R. בצירך עלי חצדך ועלי קטפך. [31] R. ومعنى اخر. [32] R. g. الضجر. [33] R. ومعنى اخر. [34] R. g. استيقاظ ويقظة. [35] R. وفسّرنا. [36] R. g. اجل وانتهاء. [37] R. g. الطرفانية المتناهية. [38] R. continues ومعنى اخر. [39] R. g. شوك. [40] R. قيل. [41] R. ... ואל. [42] O. النفاق. [43] R. g. نكث وغدر. [44] O. الينابع. [45] MS. מיאתהא; O. واستنفدت مياه. [46] O. הים. [47] So both MSS.; the Heb. transl. מפני רוב חילו וצבאותיו.

הקורה[48] (. בצל קורתי). קורות[49] בתינו ארזים. ומנה איצא וקורי[49] עכביש יארגו. קוריהם[49] לא יהיו לבגד[50]: واعلم انّ וקר וחם. *ביום קרה. לפני קרתו[51]. מים קרים[52] ليست عندى من هذا الاصل بل هى من ذوات المثلين وسألخّص ذلك فى موضعه [بحول الله]:

القاف والواو والشين ולמוכיח בשער יקושון[53] (. قد ذكرناه فى المستلحق و)هو عندى من معنى قول الاوائل משום קושיא اى يحاجّون ويمارون ويسجبون ويصعّبون عليه. كما قيل[54] ايضا فى المשנה בקושי ובשופי[55]: واعلمْ انه لما كان התקוששו[56] וקושו مخفّف الشين لم يمتنع عندى جواز كون هتين اللفظتين معتلّتى[57] العين. امّا התקוששו فمثل[58] התבוננו. وامّا וקושו فمثل ושובו משער לשער. وان قد يجوز (ان يكون) וקושו مخفّفا كتخفيف شدّة شين אולי ימשני فى גשה נא ואמשך בני:

القاف والطاء כמעט קט[59]:

القاف والطاء المضاعف ונקטו בפניהם. נקטה נפשי בחיי. قد ذكرناهما ولخّصناهما فى المستلحق ومعناهما القنوط وهو اليأس من الخير(. وكذا يقولون فى لغة العرب وهو الذى ينزل الغيث من بعد [ما] قنطوا فهو اذنّ مقلوبة):

القاف والطاء والباء וקטב מרירי. מקטב ישוד צהרים. שער קטב معناها الحتف بالعصوف المهلك: ومعنى (اخر) אהי קטבך שאול:

القاف والطاء واللام אם תקטל אלה רשע. הן יקטלני. מהר עשו מקטל[60]:

القاف والطاء والنون קטנתי מכל החסדים. ותקטן עוד זאת בעיניך. ואת המאור הקטן. קטן וגדול שם. ודוד הוא הקטן[61] (. הקטנים עם הגדולים). כי מי בז ליום קטנות. קטני עבה ממתני אבי(: والثقيل) להקטין איפה. وقد تقدّم لنا كلام فى كتاب اللمع فى קטני עבה[62]:

القاف والطاء والفاء את ראש יניקותיו קטף. וקטפת מלילות בידך. רך אקטף. הקטפים מלוח שיח. والانفعال עודנו באבו לא יקטף[63]:

القاف والطاء والراء אשר קטרו שמה הכהנים[64]. הלא את הקטר אשר קטרתם. וקטר מחמץ תודה. וקטר לבעל. מקטרת מור: وثقيل اخر והקטירם הכהן המזבחה. והקטירו אתו בני אהרן. והקטרת המזבחה. בהטיבו את הנרות יקטירנה. קטר יקטירון כיום החלב. מזבח ומקטיר. להקטיר אשה ליי: وما لم يسمّ فاعله כליל תקטר. מקטר מגש اسم من[65] هذه البنية. والاسم ايضا من بنية اخرى ישימו קטורה. وبالتاء קטרת كلّه تقتير[66] وتبخير وبخور وقتار. والقتار فى لسان العرب هو ريح اللحم المشوى والمحرق وهو ايضا ريح العود الذى يحرق. والتقتير تهييج القتار. فهذا مساو[67] لاستعمال العبرانيين. ובידו מקטרת להקטיר هى المقطرة[68] بكسر الميم اى المجمر الذى يبخّر به. ومثله ואיש מקטרתו בידו. وبالتذكير מקטר קטרת. والجميع من بنية اخرى ואת כל המקטרות הסירו: שלג וקיטור. קיטור הארץ. כקיטור הכבשן بخار (الارض): ובארבעת מקצעות החצר(. חצרות) קטרות متّصلة بأركانها معقودة بها كانّه قال חצרות קשורות. كقوله[69] ותקשר כל החמה. وترגום ותקשר על ידו שני. וקטרת על ידיה זהוריתא. ومن هذا قيل لفقار[70] الظهر וקטרי חרציה משתרין اى وקשרי מתניו. وقيل ומשרא קיטרין. ומתיר *קשרים. وترجمته[71] وبحلّ العقد الصعبة. وقد ذهب فى קטורות فى المשנה على غير هذا فقيل فيها חצרות קטורות אין קטורות אלא מקורות[72]:

القاف والياء والقاف קיקיון هو الخروع[73]. وفى المשנה ולא[74] בשמן קיק. وقيل فى الגמר מאי קיק קיקיון דיונה. وفسّر فيه ראש המתיבה שמואל رضى الله عنه دهن الخرواع:

القاف والياء والراء נעשה נא עלית קיר[75] קטנה. קיר המזבח. את גגו ואת קירתיו:

القاف واللام المضاعف הן קלותי מה אשיבך. ובזוי

---

[48] R. g. خشبة.
[49] R. g. سقوف.
[50] R. g. اللفظتين سحايات (MS. هذه) وفسّر רב סעדיה هتين.
[51] R. g. بارد; O. بروده.
[52] R. g. واصحابه.
[53] R. g. صعوبة.
[54] O. قال.
[55] R. continues ובקושי مخفّف الشين لم يمتنع.
[56] R. g. قال الתרג׳ אתכנשו وهو للجمع والاجتماع.
[57] O. معتلة.
[58] O. مثل.
[59] R. g. قليل مثل מעט.
[60] R. g. القتل.
[61] R. g. الصغير.
[62] R. g. ابى حقاء من اغلظ خنصرى انّ يقول للخنصر فيه ففسّر קטני وامّا. للجميع صغر واستصغار.
[63] R. g. قطف وقطع.
[64] R. על גגותיהם.
[65] O. ומן.
[66] R. تقطير.
[67] R. مواز. وللתרגום فيه كلام اخر (MSS. מסאוי ,מואזי).
[68] R. المقترة.
[69] R. كما قيل.
[70] R. لفقارات.
[71] R. קשרין والترجمة.
[72] O. שאינן מותרות.
[73] Marg. in O. الخرواع.
[74] O. לא.
[75] R. g. حائط وسور.

יקלו[76]. قد ذكر فى [كتاب] ذوات المثلين واستوفيناه نحن
فى المستلحق. وذكر فيه ايضا קל הוא על פני מים. קלים
היו רודפינו واستوفيناه نحن فى المستلحق باضافتنا اليه
קלקל בחצים. (וכל הגבעות התקלקלו. وتفسير קלקל בחצים
قلقل السهام) اى حرّكها. وكذلك تفسير התקלקלו تقلقلت
اى تحرّكت. وهو قريب من معنى קלים היו רודפינו. ومنه
عندى בלחם הקלקל يريد اليابس الخفيف الوزن. وقد
يجوز ان يكون من [معنى] נחשת קלל. והוא לא פנים
קלקל يريد الخبز الابيض الصقيل كما قيل فى המן והוא
כזרע גד לבן. *وانما وصفوه[77] بهذا الوصف صغرا منهم
به لاستقصارهم عليه فقط لا على سبيل التهجين له
بذلك اى انّ طعامنا انما هو شئ واحد فقط فقد ضقنا
به: وقيل من معنى קל הוא عن النجيب[78] ועל קל
ארכב وهو صفة غالبة. وامّا בכרה קלה فمؤنّث קל הוא
על פני מים: وذكر فيه ايضا ומקלל אביו ואמו واستوفيناه
[نحن] فى المستلحق: وذكر فيه ايضا נחשת קלל[79]
واستوفيناه نحن فى المستلحق[80]:

القاف واللام والهاء קלוי[81] באש. אשר קלם מלך
בבל באש. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. *وذكر فيه
ايضا[82] מקלה[83] אביו ואמו. איש רש ונקלה:

القاف واللام والحاء או בקלחת قال فيه התרגום
או בקידרא:

القاف واللام والطاء שרוע וקלוט هو الذى (قد)
تقبّض عصبه فانقبضت رجله وهو ايضا الذى تكون
رجله مستديرة منقبضة عن الاستطالة كرجل الفرس او
الحمار: ערי מקלט[84] قرى الانقباض اى ينقبض اليها قوم
ما لقصص معلومة[85]. وفى המשנה יקלוט את העין اى
يأخذ اللون ويقبضه. وفيها ايضا משמרת שמוציאה את
היין וקולטת את השמרים נפה[86] שמוציאה את הקמח
וקולטת את הסולת. وفيها הזורק ונזכר לאחר שיצאת מידו
קלטה אחר קלטה כלב או שנטרפה[87] פטור اى قبضها
واخذها[88] اخر:

القاف واللام والسين לעג וקלס. לחרפה ולקלס.
קלסה לכל הארצות. והוא במלכים יתקלס[. יתקלסו בך].
ויתקלסו בו معناه الازدراء والاحتقار: وامّا ולא היית כזונה
לקלס אתנן فهو فى ضدّ هذا المعنى اعنى انه فى معنى
المدح والافتخار *اى المدح للجعل والرغبة فى اخذه[89]. وهذا
اللفظ مستعمل كثيرا فى هذا المعنى فى كلام الاوائل
وهو معنى صحيح ولا[90] يجوز فى [معنى] לקלס אתנן
غيره. والى هذا ذهب *התרגום فيه[91] بقوله דמתהניא
באגרא وهو[92] من الاضداد:

القاف واللام والعين מסב קלע فعل ماض. ومثله
וקלע[93] עליהם מקלעות ونقش عليهم[94] نقوشا. מקלעת פקעים
نقش الفقع. הנני קלע את יושבי הארץ واصفهم اى طاردهم.
קלע באבן واصف بالحجر اى رام به بالوصف. ויסבו הקלעים
الوصافة. ויקח משם אבן ויקלע ووصف[95] اى رماه بالوصف.
(בקלע ובאבן.) וקלעו בידו وصفه[96]: קלעים לחצר قلوع
والقلوع[97] شراع السفينة. ومن هذا المعنى قيل على
الاستعارة ושני[98] קלעים הדלת (השנית كما قيل على الاستعارة
ايضا שני קלעים הדלת) האחת[99]:

القاف واللام والشين ולשלש קלשון[1]:

القاف والميم والحاء קמח שערים. ותקח קמח
ותלש دقيق. ومثله קחי רחים וטחני קמח ليس يريد به
ان يطحن الدقيق لكنّه بدر[2] الى ذكر ما يؤول[3] اليه امر
الطحن كما قال צמח בלי יעשה קמח بلغ الى غاية ما
يؤول[4] اليه امر النبات. وقد يبلغ الى ابعد من هذه
الغاية كما قيل להוציא לחם מן הארץ:

القاف والميم والطاء ותקמטני לעד היה. אשר קמטו
ולא עת ربما *قارب[5] معنى القمط بالعربية وهو شدّ
اليدين والرجلين وعقدها. ويجانس هذا ايضا قول الاوائل
رعمٓ אי[6] זהו סימן ר׳ יוסי הגלילי אומר בשיעלה הקמט[7]
תחת הדד:

القاف والميم واللام החפיר לבנון קמל. קנה וסוף
קמלו[8](. قيل فيه تعطّلوا):

---

[76] R. g. هوان واهانة. [77] O. واما وصفه. [78] O. النجب. [79] O. קל. [80] R. g. هذا الباب على اربع معان: مستخفّ. خفّة. ونجيب وهو الجمل الخفيف. والصقل. والشتيمة ومستحقر. [81] R. g. وهو القلى على النار. [82] R. وايضا. [83] R. g. حمى. [84] R. g. حمى. [85] R. معلوما. [86] O. כפה. [87] R. שנשרפה. [88] R. واخذ. [89] O. به. [90] R. לא. [91] Transposed in R. [92] O. והן. [93] R. ויקלע. [94] R. عليها. [95] R. يوصف. [96] R. وصف. [97] O. والقلاع. [98] R. שני. [99] R. האחד. [1] R. g. قيل خطاطيف وهى آلة من حديد وتسمّى رشاقة. [2] R. برز. [3] O. ياول. [4] O. يزول. [5] O. قريب من. [6] R. ואי. [7] R. הקמטת. [8] R. g. يبست وعطلت.

القاف والميم والصاد וקמץ משם מלא קמצו[9] ויקבץ ملأ[10] قبضته. לקמצים قبضا وجمعا واختزانا. *وترجمة الפסוק[11] وكان عمل اهل البلد فى سبع سنى الشبع والرخاء قبضا وجمعا واختزانا. وان شئت فقل وعمل اهل
5 البلد فى سبع *سنى الشبع[12] طعامهم فى المخازن باضمار طعامهم. واشتقّ للمخازن هذا الاسم من معنى וקמץ משם كما اشتقّ لها (ايضا) מגורות من יגורהו בחרמו الذى هو مثل ויאספהו במכמרתו. واستعمال ותעש هنا فى معنى الاختزان هو مثل قوله ותעש זהב וכסף
10 באוצרותיך *والمعنى اختزنه ونسب الفعل الى البلد فى قوله ותעש הארץ وهو يريد اهلها كما قيل ايضا[13] וכל הארץ באו מצרימה والمراد (به) اهل البلدان. ويحتمل לקמצים تأويلا اخر وهو ان يكون *من قول[14] الاوائل שני אחים[15] שחלקו ובא להם אח ממדינת הים *רב אמר[16]
15 בטלה מחלוקת ושמואל אמר מקמצין اى يعزل من كل سهم ثلثه لتسوّى[17] القسمة ثلثا ثلثا. فتكون ترجمة اللفظة[18] على هذا وكان عمل اهل البلد فى سبع سنى الرخاء عزلا اى انهم عزلوا فى كل عام جزء من ارفاعهم [ووفروه]:

القاف والميم والشين קמוש וחוח. והנה עלה כלו
20 קמשונים فسّر فيه القرّيص والنون فى קמשונים زائدة كزيادتها فى זרעונים وهو ايضا على غير بنية קמוש:

القاف والنون ומשקל קנו סנאנה. وربما كان معتلّ العين:

القاف والنون المضاعف שמה קננה קפוז (مأخوذ
25 من קן לה אשר שתה אפרחיה): קנים[19] תעשה את התיבה. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين:

القاف والنون والالف תחת אשר קנא לאלהיו. וקנא את אשתו. בקנאו את קנאתי بتخفيف النون אל קנא ונקם. רוח קנאה. כי מנחת קנאות. המקנא אתה לי. ויאמר
30 קנא קנאתי. وقد ذكرنا فى المستلحق انّ هذه الالف ابتدلت تاء[20] فى اصل בקנאתו לבני ישראל لانّه على زنة ביום צותו. وذكرنا فيه ايضا סמל הקנאה המקנה وقلنا انه من ذوات الهاء. وجوّزنا *فيه كونه ايضا[21] من ذوات الالف وان لم يكن המקניא[22] على مثال משגיא לגוים

لكنّه على مذهب מוצא רוח מאוצרותיו وان كتب بهاء. ومعنى للجميع الغيرة: ويفارق هذا المعنى قليلا הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם. יקניאוהו בזרים. ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבותם الاغاظة والغضب: ولهذه
5 اللغة موضع اخر وهو للحسد مثل אל תקנא באיש חמס. אל יקנא לבך בחטאים. ויקנאו אתו פלשתים. אפרים לא יקנא את יהודה. ויקנאו בו אחיו. ותקנא רחל באחותה:

القاف والنون والهاء קניתי איש את יי. קונה שמים וארץ. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وذكر فيه ايضا
10 כי אדם הקנני[23] מנעורי: ומקנה[24] רב היה לבני ראובן ולבני גד(. وذكر فيه ايضا אשר קנה אברהם. כי תקנה עבד עברי). ولفظة מקנה تقع من الحيوان على ذوات الخفّ والظلف والحافر. الا تراه يقول ויביאו את מקניהם אל יוסף (بالعموم). ثم قال فخصّص ויתן להם יוסף לחם בסוסים
15 ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים. ثم قال [عن الجميع] וינהלם בלחם מכל מקניהם בשנה ההיא فعمّ ايضا وقال [ايضا] عنها[25] כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני. وقد وقعت على الجميع ايضا وذوات الخفّ معها فى قوله הנה יד יי הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים
20 בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד. وجمع מקנה. מקנים مثل מעשה ומעשים. ויביאו את מקניהם אל יוסף على مثال מעשיהם. ואם ממיך נשתה אני ומקני. להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא على مثال מעשי למלך: ومن هذا الاصل כאשר ינוד הקנה. קנה וסוף קמלו. חמש מאות
25 קנים. בקנה המדה. וששה קנים יצאים מצדיה. ואזרועי מקנה תשבר اصله ظهور الهاء لانّه ضمير المؤنّث مثل ירכה וקנה على زنة על ביתה ועל שדה. כפתריהם וקנתם[26] ממנו: وضرب اخر לא קנית לי בכסף קנה. וקנה הטוב מארץ מרחק. בקנה בשם قصب الطيب وهو قصب الذريرة الداخل
30 فى الطيوب: וכסף בקנה ישקלו بالميزان. وكذلك قال فيه التרגום במאזניא תקלין. وقد ترجم بالشاهين. وفى البריתא קנה ומתנה שלה يريد عمود الميزان واليه اشار الكتاب فسمّى به جميع الميزان:

القاف والنون والميم מר אהלים וקנמון. קנמן בשם
35 מחציתו هو العود اى عود[27] الطيب:

---

[9] R. קמצה. [10] O. ملؤ. [11] R. وترجمته. [12] O. سنين الرخا. [13] O. وهو ותעש הארץ معنى وكذلك واختزنت اهله كما قال. [14] R. كقول. [15] R. אחין. [16] Transposed in R. [17] R. למסתוי. [18] R. الالفاظ. [19] R. g. وكر واوكار. [20] R. هاء. [21] O. ايضا كونه. [22] O. המקנא. [23] R. g. قنية وملك. [24] R. g. الماشية. [25] R. عنهم; O. عنه. [26] R. g. هو القصب. [27] O. العود.

القاف والسين المضاعف ואת פריה יקסס ויבש. قد ذكرناه فى المستلحق: وقال فيه الתרגום יקטיף וייבישון. وهو مجانس للفظ العربى (اعنى) يقصّ:

القاف والسين والميم קסם קסמים. לכהנים
5 ולקסמים(. ויקסמו קסמים). קסם על שפתי מלך. וקסם לא תקסמנה עוד. ומקסם חלק. וחשכה לכם מקסם[28]. בראש שני הדרכים. לקסם קסם. קסמי נא לי באוב. ובשו החזים וחפרו הקסמים هذه اللغة عامّة[29] لكل صناعة يحاول بها[30] ادراك علم الغيب:

10 القاف والسين والتاء קסת הסופר الذى نعتقده نحن (فيه) هو انه دواة لا لوح كما يقول غيرنا وان كان قال [فيه] الתרגום ايضا ופנקס ספרא. والدليل القوى على انه دواة انه انما احتاج[31] الى ان يعرفنا فيه انّ קסת הסופר במתניו لما سيقول له והתוית תו وهذا انما
15 يكون بمداد الدواة ولا يحتاج فيه الى لوح. [الا] تراه يقول ויקרא אל האיש הלבש הבדים אשר קסת [הסופר] במתניו ויאמר אליו עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תו על מצחות האנשים *وان لم يكن كما قلنا وكان لوحا كما يقولون[32] فما [نعلم] معنى لتعريفنا بكون
20 هذا اللوح במתניו. واقوى معتقدى فى تاء קסת انها مبدلة من هاء لانّها عندى مشبّهة לקשות הנסך وان كانت [تلك] مداهن. وواحد קשות הנסך يجب ان يكون קשה[33] على النقصان او קשוה على التمام مقتطعة من ואת הקשוות الذى هو تامّ. فاقول انّ هاء קשה الناقص
25 ابتدلت تاء فى קסת وان كانت[34] קסת بسين. وابدال الهاء *تاء هنا كابداله[35] به فى אשר זורה ברחת وفى ואת הקאת *وفى غيرهما[36] كثير جدّا:

القاف والعين المضاعف פן תקע נפשי ממך. ותקע נפשי מעליה. כאשר נקעה נפשי. قد ذكرنا هذه الالفاظ
30 فى كتاب المستلحق ولخّصناها هناك تلخيصا بيّنا وأتينا فيه باوجه[37]:

القاف والعين والراء הקערה[38] האחת(. קערת כסף אחת). ועשית קערותיו. קערת כסף:

القاف والفاء والالف קפאו[39] תהומות. הקפאים על שמריהם. יקרות וקפאון يريد الثلج الجامد. والثقيل וכגבינה
5 תקפיאני:

القاف والفاء والدال קפדתי כארג חיי. קפדה בא بمعنى الانكماش والاستعجال (والطرد). واشار بقوله[40] קפדתי כאורג [חיי الى سرعة] استلال[41] الحائك ثوبه من منواله[42]. فشبّه بذلك[43] انكماش عمره وقصره واستعجال
10 موته. وهذا اللفظ مجانس لقول الתרגום فى הקצור קצרה ידי מפדות. האיתקפדה[44] איתקפדת גבורתי اى هل *انقبضت وانقطعت[45]: למורש קפוד القنفذ:

القاف والفاء والزاى שמה קננה קפוז (قيل انه) الخفّاش[46]:

15 القاف والفاء والصاد אם קפץ באף רחמיו סלה. ועולתה קפצה פיה. ולא תקפץ את ידך. עליו יקפצו מלכים. والانفعال ككل יקפצון معناها[47] السدّ والمنع والاغلاق[48]:• מקפץ על הגבעות قافز اى واثب وهو مجانس لقول الاوائل אקפץ ואלונו כדי שאנבנה[49] بحوبى الذى معناه
20 المبادرة والوثوب[50] على الشىء:

القاف والصاد المضاعف וקצתה את כפה. קצץ[51] עבות רשעים. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. ومن[52] هذا الاصل فى ما يقرب من هذا المعنى קץ[53] כל בשר בא לפני. בא קצך[54]. ومنه عندى עד אנה תשימון קנצי[55]
25 למלין النون فيه عوض من احد المثلين. ومن الدليل على ذلك انه جواب عن قول איוב הקץ לדברי רוח. وما يبعد ان يكون קץ معتلّ العين من لغة הקיץ עליך *ويكون اشتداد[56] صاد קצו וקצי لاندغام ساكن ليّن هو العين فى קץ على ما قلنا [فى] ופטורי צצים وغيره. واما النون
30 فى קנצי على هذا المذهب فمزيدة لغير عوض:

القاف والصاد والباء ויקצב [עץ] וישלך שמה [قصبة]

---

[28] R. g. قيل قسامات وقيل عزائم. [29] O. حاوية. [30] O. continues علم. [31] R. احتيج. [32] O. وان كان . . . يقول. [33] O. קישת. [34] O. كان. [35] R. بتاء هى كابدال. [36] R. وغيرهما. [37] R. g. قيل انّ تفسيره كره وقيل انه زواغ وميل. [38] R. g. قصعة وزبديّة. [39] R. g. جمود. [40] O. continues אלי; R. g. قيل انه طىّ وانطواء واندراج. [41] R. אסתחלאל. [42] O. מנאולה. [43] O. ذلك. [44] R. האתקפדא. [45] Transposed in R. [46] The Heb. transl. (الخطّاف) אלכטאף. This root is in R. on the marg. by the hand of the glossator. [47] R. معناه. [48] R. والانغلاق. [49] O. שאנבנו. [50] O. الوثوب. [51] R. g. قصّ وقطع. [52] O. מן. [53] R. g. اجل. [54] R. g. اجَلك بفتح الجيم. [55] R. g. قيل احتجاج. [56] O. واشتداد.

اى قطعه وقدّه. לקצבי הרים *انقطاعها وآخرها[57] واصلها. מדה אחת וקצב אחד تقطيع واحد وقدّ واحد. כעדר הקצובות المستوية القدود والاسنان[58]:

القاف والصاد والهاء מקצה רגלים. לקצות בישראל(. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومعنى לקצות בישראל) ليتحيّفهم[59] العدوّ اى ليأخذوا من حافات *بلادهم ونواحيهم[60]. وان شئت فقل ليتطرّفهم. والتطرّف هو قطع الاطراف لانّ الطرف يسمّى קצה كما قيل מן הקצה אל הקצה. עיר קצה גבולך. מקצה גבול מצרים ועד קצהו. מבטח כל קצוי ארץ. מקצה בחברת. וייראו ישבי קצוות תמ̈(. מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו ناقص. הן אלה קצות דרכיו). על שתי קצותיו. ואין קצה למרכבותיו على زنة הרבה בכה והגה[61] מפיו יצא. ويقرب من هذا المعنى ולמקצת הימים. ומקצתם יעמדו לפני המלך. ומקצת ימים עשרה[62] الميم فى מקצת مكان מן عندى. وקצת هو مضاف מקצה בחברת: واعلمْ انّ ابا زكرياء ادخل ויקצו מזעזעיך فى جملة الافعال المعتلّة الفاءات مع וייקץ יעקב משנתו. وقال فيه الياء موقّفة دالّة على انّ بعدها ياء ساكنة هى فاء الفعل ولم نر نحن الياء موقّفة فى كل مصحف صحيح عندنا بل رأينا فيه ضدّ ذلك وهو انّا رأينا המסורת عليه לית *כותיה חטף[63]. فما يبعد على هذا ان يكون ויקצו فعلاً خفيفا من معنى לקצות בישראל. والمصدر من هذا الفعل الخفيف קצות עמים [רבים]: وامّا تفسير ויקצו מזעזעיך فهو ويتحيّفونك[64] ويتطرّفونك מזעזעיך. والזעזעה فى العبرانية مثلها فى العربية. وتفسير קצות עמים רבים וחוטא נפשך تحيّف الشعوب الكثيرة وانت ظالم نفسك. ولقد احسن התרגום فى قوله בזתא עממין סניאין ועל נפשך חטיתא: وامّا تفسير מקצה רגלים فهو كما اصف. قد قلنا انّ التطريف هو قطع الاطراف وقد علم انّ الرجلين هما من اطراف الجسم[65] فيقول الحكيم انّ مرسل الجاهل فى حاجة شبيه بمن يقطع قدميه اذ ليس يتولّى حاجته (بنفسه) ويرسل فيها جاهلا احمق يفسدها عليه لانّ الاحمق يريد ان ينفع فيضرّ بسوء تناوله الامور فمن توكّل عليه ولم يتولّ امره بنفسه شبيه بمن قطعت قدماه فاضطرّ الى استعمال الاحمق له. ثم قال وهو ايضا شبيه بشارب الظلم لانّ مستعمل الجاهل لا يكون الّا ذليلا مستهضما بما يجنيه عليه الجاهل. وقوله חמס שותה هو على سبيل المجاز كما قيل מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים: واستلحقنا نحن فى المستلحق معنى اخر وهو אשר הקצו. הקצות[66] את הבית:

القاف والصاد والحاء והפין קצח. יורש קצח هو الشونيز:

القاف والصاد والنون [והיית לנו] לקצין. אל קציני אנשי המלחמה. כל קציניך מדבריك [فى الحرب]:

القاف والصاد والعين יקציע מבית يقشره[67]. ومن هذا *المعنى اشتقّ لآلة النجّار المسمّاة عندنا مضلعا وهى الآلة التى يقشر بها وجه العود حتى يساويه ويملسه ويسمّى מקצוע كما قيل[68] יעשהו במקצעות[69]. وقال فيه התרגום באזמילא[70]. واستعارت العرب هذه اللفظة للشفرة[71] فيقولون لها الإزميل بكسر الهمزة: חצר במקצוע. החצר לשני המקצעות. *יהיו למקצעות המשכן نقلت الحركة فى هذا الصاد الى القاف. אל ארבעת מקצועי החצר. בארבעת מקצועות مركّنة: מר ואהלות קציעות هو مثل התרגום الذى قال فى וקדה. וקציעתא وهى القسط. وهكذا فسّر فيه راس המתיבה الفيّومىّ رحمه الله. الّا انّى رأيت فى פטום הקטרת קציעה וקשט الذى هو القسط قد ذكرا معا بوزنين مختلفين. قيل מור וקציעה ושבלת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה הקושט שנים עשר. وقولهم הקשט هو القسط وقد *كانوا ذكروا[72] קציעה. وهكذا ترجم חפין فى הקושט وترجم فى קציעה عنبرا[73]:

القاف والصاد والفاء קצף יי על אבותיכם קצף[74]. [מקצף יי לא תשב]. מקצפו תרעש הארץ. ועל כל העדה

---

[57] R. آخرها ومنقطعها. [58] A late gloss in R. (or מוניין) קצב קצאב קצוב וקצבה שיא מעיין. [59] O. ليحتفهم. [60] O. بلدهم ونواحيه. [61] R. והנא. [62] R. g. وبعد انتهاء عشرة ايّام. [63] O. כות׳ וחטף. [64] O. يحتفونك. [65] R. البدن. [66] R. g. قشر وتقشير. [67] O. يقشر. [68] O. قيل للمضلع الذى يقشر به النجار מקצוע. [69] R. g. رندج (رندة). [70] R. באזמיל; O. continues وهى آلة من آلات النجارة. [71] O. ללשפיה. [72] MS. כאן דכרנא; the Heb. transl. reads וכבר זכרו קציעה מורה כי שני דברים הם. [73] O. למקצעות نقلت الضمّة من الصاد الى القاف. אל ארבעת מקצועי החצר ומקצעותיו לו الكلّ ركن واركان. מהקצעות مركّنة: קציעות כל בגדותיך من תרגום וקדה وهو القسط فى شرح الفيّومى. وترجم فيه عنبرا. [74] R. g. سخط.

יקצף. אל תקצף. والافتعال והיה כי ירעב והתקצף. والثقيل את אשר הקצפת את יי. ובחרב הקצפתם. ויקציפו על מי מריבה. בהקציף אבותיכם. מקציפים הייתם *معناها الاستشاطة بالغضب وهو الغليان بالاعضاب[75]. ومنه قيل כקצף[76] על פני מים [يريد] استشاطة الماء اى غليانه بقوّة الريح: ومعنى اخر ותנאתי לקצפה اى انه شوّطها[77] واحرقها [اتّفق فى لغة קצף المعنيان اللذان اتّفقا فى لغة التشويط]:

القاف والصاد والراء

כי קצר המצע. הקצר קצרה. לא קצרה יד יי. היד יי תקצר. ותקצר נפש העם בדרך. והלשכות העליונות קצורות هو [عندى] صفة لا مفعول على زنة רחוקות קרובות وان كان بِشرق. קצר ימים. קצרו יד. מקצר רוח. والثقيل المتعدّى הקצרת ימי עלומיו *معنى لجميع الضيق والقصر: ועשה[78] קציר כמו נטע. וטל ילין בקצירי. ימל קצירו. תשלח קציריה اغصانها. ومن هذا [المعنى] قيل على الاستعارة (للملك) שת קציר לך *هو الغصن الملك[79] لانّ ذلك من استعمالهم فى الملك كما قيل (ايضا) ויצא חטר מגזע ישי. מראש יונקותיו רך אקטוף وما اشبه [ذلك] فى الملك: וקוצים[80] קצרו. וקצרתם את קצירה. כי תקצר קצירך בשדך. ובקצרכם את קציר ארצכם. ולקצר קצירו. אל הקצרים. קצרו לפי חסד. בחריש ובקציר معناه[81] للحصاد ووقته والزرع المحصود: *وقد استعملت هذه اللغة[82] فى جذّ الثمار כי אם לפני הקציר כתם פרח. وقيل فى الثمار المجذوذة *קציר ايضا[83] وذلك قوله נד קציר ביום נחלה وهو مساو للفظ [اسم] الفعل اعنى قوله כי לפני קציר כתם פרח كما قيل בחריש ובקציר وهو اسم الفعل [اى] فى وقت للحصاد. وقيل فى الاسم וקצרתם את קצירה وهو الزرع المحصود. ومعنى נד קציר[84] *هو على ما اصف انه لما وصف ما يلحق (الامّة من الفناء وما يلحق) بلدهم من الوحشة والخلاء بقوله ביום ההוא יהיה ערי מעוזו [כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל והיתה שממה] وترجمته[85] بعد ان نظهر ما فيه من الاضمار هى[86] هكذا[87]. فى ذلك الزمان يكون اهل مدائن تحصّنهم وقوّتهم قلّة كقلّة ما يترك فى اعلى الاغصان والقضبان[88] [من الثمار] ثم تصير مدائنهم متروكة على حسب [ما] تركها اهلها قدما من اجل بنى اسرائيل فتصير خلاء ووحشة. اراد بقوله כעזובת החרש והאמיר مراده بقوله ונשאר בו עוללות *כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר[89]. واشار[90] بقوله אשר עזבו الى الاموريّين (اى[91] انهم يخلونها كما اخلاها الاموريون[92]) فى دخول بنى اسرائيل [عليهم]. وא‍שר هنا مكان כאשר [قيل כי אשר ראיתם את מצרים היום مكان כאשר]. فلمّا وصف هذا وانذر به اراد ان يعرّفهم انّ جميع ما يلحقهم من ذلك انما هو لمخالفتهم امر الله واستخفافهم به فقال כי שכחת אלהי ישעך וג׳ ביום נטעך תשגשגי וג׳ ترجمة ذلك بعد ان نظهر ما فيه (من) الاضمار هى[93] هكذا ذلك لانّك تناسيت الله[94] نصرك وربّ ايدك لم تذكرى فمن اجل هذا تغرسين غروسا حسانا وكانّك[95] انما تغرسين قضيبا رذلا فان[96] بدا لك انك وجدتها قد سعسعت على اثر غرسك[97] لها *وانها قد[98] نوّرت نوّارا ثم اثمرت كدسا من جذيذ[99] فانما ذلك فى [يوم] وهن ووجع مؤلم. السعسعة الكبر. ولما استحال (ان يكون) الفعل اعنى السعسعة والاثمار للامّة المخاطبة[1] اذ كانت هى الغارسة لا المغروسة كما قيل תטעי נטעי נעמנים رددته الى הנטעים وكانت المخاطبة للامّة كانّها وجدت הנטעים فى هذين الحالين [اعنى] مسعسعة ومثمرة. وقوله נד קציר هو مفعول [به] بفعل مضمر اى وان (ظهر لك انّ ما غرست يثمر لك ثمرا كثيرا اذا جذّ) كان كدسا كبيرا وجذيذا[2] عظيما فانّك لا تفرحين *بذلك وتسرّين[3] لانّه يكون فى وقت نحس يعقبك ما تكرهينه[4]. والمعنى فى ذلك انّ كل ما حاولته [من عمل] *ترجين ان تسرّى[5] به وتنتظرين منه حسن العاقبة [فانّ عاقبة] ذلك العمل مكروهة عقابا لك لتناسيك ربّك وقلّة ذكرك[6] له وترجمة

---

[75] O. وهو الغضب والاستشاطة والغليان. [76] R. g. قد فسّر فيه زَبَد بفتح الزاى والباء والدال الغير معجمة. وذاك انّ الزبد الذى على الماء وهو الرغوة انما يكون من اضطراب وانزعاج. فهذا الباب على ثلاث معان واشتقاقه واحد. ور׳ משה בן עזרא ז״ל ذكر المعنيين فى הענק وهما קצף קצף السخط والزب[د]. [77] R. شيّطها. [78] O. الكل ضيق وقصر وקציר. [79] R. يريد ملكا. [80] O. וקצרים. [81] O. מע. [82] O. وقيل. [83] Transposed in R. [84] R. g. جذّ الثمار. [85] This passage is to be found in O. after נחלה col. 643, l. 25; it begins with وهو. The Heb. transl. runs like R. [86] O. هو. [87] O. continues يكون. [88] R. من القضبان. [89] O. וגו׳. [90] R. اشار. [91] MS. אלי. [92] MS. אלאמורין. [93] O. هو. [94] R. الاه. [95] O. وكانه. [96] O. فما. [97] O. גרצך. [98] O. ואנת כלגד. [99] R. גריד. [1] R. للمخاطبة. [2] R. וגרירא. [3] R. ולא תסכין בה. [4] O. تكرهه. [5] O. اى تسرّين; R. ترجو. [6] Both MSS. דכרה.

כי לפני קציר כתם פרח פאנّה קבלא ואنّ ألجدّ عند كمال التنوير قبل ان يصير النوّار حصرما تامّا يقطع الاغصان. والمعنى انه قبل (ان) يبلغ العدوّ مراده فيك وقبل ان يتمّ امره *ويشهر امره[6] تحلّ[7] به العقوبة[8] فيهلك:

القاف والراء المضاعف וקור[9] וחם. قد[10] شكّكنا على ابى زكرياء فى المستلحق ادخاله וקר וחם مع מקור חיים وقلنا هناك انه *من معنى[11] לפני קרתו מי יעמד ولم يتبيّن[12] هناك ان كانت هذه اللغة معتلّة العين او لا. فاقول هنا انّ וקר וחם. ביום קרה. לפני קרתו. מים קרים. בעלית המקרה אשר לו من ذوات المثلين. *امّا וקר فعلى زنة וחם[13]. وامّا ביום קרה. ولפני קרתו فبوزن קדר הלכתי בלא חמה. יונתי תמתי. שמה ושערורה. وامّا מים קרים فبوزن יהיו תמים. وامّا המקרה فعلى زنة מגררות במגרה. במארה אתם נארים. والاصل فى جميع هذه الراءات التشديد. واستدللت على انّ هذه الالفاظ من ذوات المثلين من قولهم מיא קרירי. وايضا חמרא אפילו *בתקופת תמוז[14] קריר ליה: واعلمْ انّ עלית המקרה انما سمّيت من لغة البرد لبرودة الهواء فيها فى الصيف (لا) لانّهم انما [كانوا] يجلسون فيها فى الزمان البارد لدفئها[15] على ما قيل והמלך ישב בבית החרף. والى هذا (المعنى) ذهب الترגום بقوله בעלית בית קיטא די ליה. وهذا شبيه بقول العرب للغرفة مروحة بفتح[16] الميم مشتقّة[17] من الريح:

القاف والراء والالف ולחשך קרא לילה. מצרים קראו. לראות מה יקרא[18] לו. ותקראנה[18] לו השכנות שם(. קורא ממזרח עיט). קורא הדורות מראש[19]. אני קרוא לה עם המלך. والمصدر קרא מקרא. לקרא[20] בשם יי. וקראת[21] שמו ישמעאל وفعلت وهى مخاطبة لمؤنّث. קרא[22] בגרון. קראו[23] מלאו. וקרא אליה את הקריאה[24]. والانفعال ואני לא נקראתי. ויהיו נקראים לפני המלך. وما لم يسمّ فاعله ופשע מבטן קורא לך. וישראל מקראי[25]. والاسم מקרא קדש. קרא מקרא. מכון הר ציון ועל מקראיה مواسمها[26] اى المواضع التى يجتمع فيها فى الزمان[27] الخاصّ الذى هو מקרא קדש[28]. هذه المعانى متقاربة متجانسة: ومعنى اخر וקראהו אסון. מדוע קראוני אלה. *פן יקראנו[29] אסון. על כן קראת אתכם הרעה הזאת[30]. וקראת ישועה חומותיך وزنه פעלה[31] وهو اخبار عن مؤنّث والتاء فيه بدل من هاء مثلها فى ושבת לנשיא الذى اصله ושבה פלאנת[32] الالف وابدل من الهاء تاء. שתים הנה קוראתיך. נקרא נקראתי. ויקרא אבשלום. وقد ادرج هذا الاصل وهذا المعنى خاصّة فى كتاب حروف اللين فى[33] ذكر אשר קרך[34] בדרך. היקרך דברי فى باب קרה من ذوات الهاء لابتدال الالف بالهاء والهاء بالالف. ويجوز ان يكون من هذا المعنى ועל מקראיה كانّه قال ועל מועדיה اى المواسم يلتقى فيها: קרא דגר ולא ילד. כאשר ירדף הקורא בהרים قيل انه الحجل[35]:

القاف والراء والباء ולא קרב זה אל זה. ויהי כאשר קרב אל המחנה. וקרבת מול בני עמון. קרבה שנת השבע שנת השמטה. כי כן קרבו אלי. קרבו ימיך למות[. אל אלהיה לא קרבה]. ואז יקרב לעשותו. יקרבו ימי אבל אבי. אל תקרב הלום. והיה בקרב איש. לקרבה אל המלאכה. ובקרבתם אל המזבח ירחצו. קרבת אלהים יחפצון. (ואני קרבת אלהים לי טוב.) קרב אתה ושמע. קרבה אל נפשי גאלה. קרבו לפני יי. קרוב יי. העיר הזאת קרובה. קרובים *אל יי[36]. ואיש את קרובו. בקרבי אקדש صفات. والصفة

---

[6] R. תוול. [7] O. וישת... צרה. [8] R. العقابة. [9] R. g. القرّ وهو البرد. [10] O. قد. [11] O. אן מע. [12] R. يستبين. [13] R. وامّا קר على زنة חם. [14] O. בתמוז. [15] R. אלדי פיהא. The Heb. transl. לא שהיו יושבים בה בזמן הקר בעבור חמה. [16] O. בפרק. [17] O. مشتقّ. [18] R. g. تسمية. [19] This example is in R. at the beg. of the root. [20] R. לקרא כלם. [21] R. continues את. [22] R. g. نداء. [23] R. g. منادات. [24] R. g. نداء. [25] O. has this word twice. [26] R. מואסימהא. [27] R. زمان. [28] R. g. اسم مقدّس. [29] R. g. موافاة ومصادفة والتقاء. [30] Transposed in R. [31] O. פעלת. [32] O. פלאנה. [33] R. טי. [34] R. g. مصادفة وموافاة. [35] R. g. هذا الباب على ست معان. الاول تسمية مثل ויקרא האדם שמות. וקראת את שמו יצחק: والثانى نداء ودعوة مثل ויקרא אל משה. קראן לו ויאכל לחם. ואני לא נקראתי. אני קרוא לה: والثالث مواسم واوقات معروفة ينادى فيها بالحشر والاجتماع مثل על כל מכון הר ציון ועל מקראיה. ويجوز ان يكون هذا من باب الاسمية اى المواضع الذى يجتمع فيها فى زمان الخاصّ الذى هو מקרא קדש: والرابع القراءة مثل תקרא את התורה הזאת. ואחרי כן קרא את כל דברי התורה. ויהיו נקראים לפני המלך. والخامس الموافاة والمصادفة واللقاء مثل פן יקראנו אסון. מדוע קראוני אלה. ויקרא אבשלום. אשר קרך בדרך. וקראהו אסון. ويجوز ان يكون מקראיה من هذا القسم (א מקראיה): والسادس الحجل وهو طير من كאשר ירד הקורא בהרים. קורא דגר ולא ילד. [36] R. אליו.

ايضا ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה. המה בני צדוק הקרובים מבני לוי على زنة ואתם הדבקים. [ومثله] אתם קרבים היום למלחמה. والانفعال ונקרב בעל הבית. ונקרבתם בבקר לשבטיכם. والثقيل غير المتعدّى[37] ופרעה הקריב. ויהי כאשר הקריב بمعنى קרב. والمتعدّى (منه) והקריבו את העולה. אשר הקריבו ליי. יקריב קרבנו. ואת בניו תקריב. תקריבון אלי ושמעתיו. والامر הקרב אליך את אהרן אחיך. والمصدر[38] בהקריבם איש זרה. والفاعل כי את לחם אלהיך הוא מקריב. הם מקריבים והיו קדש. وثقيل اخر متعدّ קרבתי צדקתי. والامر וקרב אתם אחד אל אחד الاصل تشديد الراء على مثال בלע יי פלג לשונם. ولجمع[39] קרבו ריבכם. لجميع دنوّ وادناء[40] وتقريب واقتراب. ومن هذا المعنى قوله קרבן وفيه ثلاث لغات. احدها بتحريك القاف بالחטפות وبتشديد الباء وهى الاعمّ. والثانية بחטפות القاف ايضا وتخفيف الباء مثل ואל השלחנות בשר הקרבן. والثالثة بשרק تحت القاف وتشديد الباء مثل ולקרבן העצים[41]. وقيل على الاستعارة ואבימלך לא קרב אליה. ואקרב אל הנביאה(. ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים) يراد به دنوّ البضاع: ותצחק שרה בקרבה לאמר فى نفسها. בקרב בית ישראל. כי יקום בקרבך נביא فى ما بينكم: והקרב והכרעים. וכל קרבי את שם קדשו. וקרבו וכרעיו هو الحشا[42]: כיום הלחמו ביום קרב. פדה נפשי בשלום מקרב לי. טובה חכמה מכלי קרב. ופניך הלכים בקרב. וקרב לבו. בזר עמים קרבות יחפצו. קרבת אלהים יחפצון لجميع حرب وقتال[43]. وفى السريانى וקרנא דכן עבדא קרב עם קדישין. ותרגום מלחמה. קרבא:

القاف والراء والهاء המה קרוהו[44]. ולקרות את הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה. לקרות את שערי הבירה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا והקריתם[45] לכם ערים[46]: קרית חנה דוד. בטוב צדיקים תעלץ קריה. وقيل فى لجميع נלכדה הקריות[47] الّا انّه على غير بنية[48] الواحدة. ومثله על גפי מרומי קרת[49]. [על כסא מרומי קרתי] בברכת ישרים תרום קרת التاء بدل من هاء: وذكر فيه ايضا וקרהו אסון[50]. היקרך דברי وشكّكنا نحن على ابى زكرياء (فى المستلحق) انكاره كون אם יקרך עון من هذا الاصل من اجل شدّة القاف وجوّزنا ذلك فيه بوجهين[51] عجيبين فليلتمس[52] القول [فيه] من هناك[53]. وفى الاصل معنى [اخر رابع] لم يذكره ابو زكرياء وهو והלכתם עמי בקרי ومعناه المحك[54] واللجاج:

القاف والراء والحاء לא יקרחו קרחה[55] בראשם. הרחיבי קרחתך. עלה קרח עלה קרח[56]. וכי יהיה בקרחת. בקרחתו או בגבחתו. קרחי וגזי. والانفعال ולא יקרח להם. والثقيل והקריחו אליך קרחה. כל ראש מקרח: ومعنى اخر וקרח בלילה. כעין הקרח הנורא. משליך קרחו[57] כפתים:

القاف والراء والميم וקרמתי עליכם עור واغشى *عليكم غشاء[58]. ויקרם עליה עור وغشيهم [جلد] هذا غير متعدّ. وهذا اللفظ مجانس لقول الاوائل رعمّ אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה ר׳ אליעזר אומר כדי שיקרום התחתון שלה اى على قدر ما تعلوها غاشية[59]. وقالوا ايضا فى صفاق الدماغ קרום של מוח. وقالوا קרום שעלה מחמת מכה:

القاف والراء والنون כי קרן עור פני משה بصّ. קרנים מידו לו بصيص[60]: ومعنى اخر (مأخوذ من קרן) מקרן מפרים. הקרן[61] הגדולה. ולו קרנים. והקרנים[62] גבוהות. בעל[63] הקרנים هذه تثنية. وجائز ان يكون مثله הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים[64] انّ[65] كل واحد منّا [شريف] وجائز ان يكون جمعا وهو مساو للفظ[66] السريانى الذى يقول וקרנין עשר לה: על קרנות[67] המזבח. ועשית קרנותיו[68]. وقيل على الاستعارة מנני וקרן ישעי[69]. والدليل على انّ قوله האיל אשר ראית בעל הקרנים تثنية قوله عنه וישבר את שתי קרניו:

---

[37] O. מתעדי. [38] O. continues הקרב אתה בני אהרן. [39] R. الجميع. [40] R. ואדעא. [41] R. g. لجميع قرب وتقريب. [42] R. g. وقيل جوف. [43] O. وقتل. [44] R. g. سقف وتسقيف. [45] R. g. تهيئة; another gloss لجميع وهو الاستعداد والتهيّأ وهو رأى الترجوم اذ يقول ותזמנון לכון. [46] O. continues רו־ות בתינו ארזים. [47] R. g. لجميع قرى وقرابا. [48] R. بنا. [49] R. g. سقف من المعنى [الاول]. [50] R. g. موافاة وعرض بفتح العين والراء. [51] O. والوجهين. [52] O. continues فى. [53] R. هنالك. [54] O. אלמחק. [55] R. g. نتف وانتتاف. [56] R. g. اصلع وهو المنتوف شعر الراس. [57] R. g. جليد. [58] R. عليهم جلدا. [59] O. נאשיא. [60] O. بصوص. [61] R. g. قرن. [62] R. g. قرن وقرون. [63] R. בעלת. [64] R. g. شان وشجاعة. [65] O. اى. [66] O. للفعل. [67] R. g. اركان. [68] R. g. اركانه. [69] R. g. من المعنى الثانى.

القاف والراء والسين כרע בל קרס נבו. קרסו כרעו *معنى כרע وקרס[70] واحد. ومنه اشتقّ והבאת את הקרסים وهى الشظاظ[71]. يقال شظظت الغرارتين بالشظاظ[71]] وهى خشبة او حديدة [عقفاء] محدودة الطرف[72]:

القاف والراء والعين קרע יי את ממלכות. קרע אקרע את הממלכה. וקרע אתו מן הבגד. קרעו בגדיהם. ויקרע את בגדיו. קרועי בגדים. וקרעים תלביש נומה. والانفعال והמזבח נקרע. *יהיה לו לא יקרע. הנה המזבח נקרע[73] للجميع خرق وهتك. ويقرب منه וקרע לו חלוני ويفتح فيه كواء[74]. קרעו ולא דמו اخترقوا القول. وتقول العرب خرق فلان الكذب: כי תקרעי בפוך עיניך المعنى تكتحلين وانما اخرجه بهذا اللفظ على سبيل التهجين والذمّ كانّها لكثرة لحاحها بالاكتحال[75] خرقت عينيها. وامّا الكلام الصحيح الذى [هو] على وجهه فهو לאשר רחצת כחלת עיניך:

القاف والراء والصاد קרץ מצפון تفسيره قتل وذبح من قول المشنة הביאו לו התמיד קרצו اى ذبحه. ويقرب من هذا الاشتقاق מחמר קרצתי גם אני اى اقتطعت والذبح قطع: שנאי חנם יקרצו עין. קרץ בעיניו معناه الكسر والغمز كما يكسر الحاجب ويغمز بالعين. ومثله קרץ שפתיו:

القاف والراء والشين ארך הקרש. לקרש האחד. קרשך[76] עשו שן. ועשית את הקרשים לוח والواح:

القاف والشين المضاعف התקוששו וקושו. قد ذكر فى *كتاب ذوات المثلين[77] وقيل فيه هناك انّ וקושו *مشدّد الشين[78]. امّا معناه فقال فيه الترגום אתכנשו ואיתו ואיתקרבו وكانّه جنّسه بمקושש עצים. לקשש קש من طريق الجمع والالتقاط (خاصّة). وما يبعد عندى ان يكون مجانسا لقول الاوائل للشيخ קשישא كانّه يقول[79] تشيّخوا ويكون المراد به تعقّلوا وافهموا من قبل [انّ] تمام الفهم والعقل يكون مع الشيوخ على الاكثر كما كان المراد بقوله מפני שיבה תקום العالم وان لم يكن شيخا من اجل [انّ] العلم[80] فى الشيوخ اتمّ منه فى الاحداث على العموم. وترגום [ואני] זקנתי ושבתי. ואני קשית ושבית. وقد جعلنا نحن قبل هذا התקוששו וקושו معتلّى[81] العين مع ולמוכיח בשער יקושון لما وجدنا[82] וקושו مخفّفا لا مشدّدا وللجميع سائغ فيهما. وذكر فى كتاب *ذوات المثلين[83] לקשש קש[84]. מקושש עצים:

القاف والشين والالف את הקשאים[85]. כמלונה במקשה *فى مقثأة. وربما[86] كتبت هذه الهاء[87] مكان الالف ويكون وزنه مفعل على زنة מקרא קדש. فتكون لام الاسم كما كان هاء נזר ממכלה צאן[88] مكان الف[89] لانّه واحد ממכלאות צאן كما زعم ابو زكرياء وصدق وليس (الهاء) للتأنيث. وجائز ان يكونوا ابدلوا من الف الاصل هاء ليّنة وحذفوها من قولهم במקשה فيكون على هذا במקשה ناقصا[90] على مثال לאברהם למקנה وهو القياس ايضا فى ממכלה (وعلى انّ قياس ابى زكرياء مستحسن جدّا):

القاف والشين والباء תהי נא אזנך קשבת. תהיינה אזניך קשובות. ואין קשב. מלעל اسم الفعل[91]). ואין קול ואין עונה ואין קשב. מלרע اسم الفاعل). وكذلك قال (فيه) الترגום ולית דמציית. والثقيل והקשב קשב רב קשב. הקשבתי ואשמע. ואל נקשיבה אל כל דבריו. הקשיבה יי אלי. הקשיבה לקול שועי. وقيل بالباء אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי. לא יוכלו להקשיב. להקשיב מחלב אלים: وفيه ضرب اخر من التعدّى وهو להקשיב לחכמה אזנך. תכין לבם תקשיב אזנך المعنى اجعل[92] اذنك ان تصغى:

القاف والشين والهاء לא יקשה[93] בעיניך. כי הקשה יי אלהיך את רוחו. ותקש בלדתה. [قد] ذكر فى [كتاب] حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق: ومعنى اخر מקשה תעשה את המנורה مستوية مصمتة صفقة. وامّا כתמר מקשה המה. מקשה תעשה אתם فهما عندى اسمان وصف بهما الשרשרות [נבלות ונבלות اسم[94] على زنة עבדות ומרדות وصف به الשרשרות]. ותחת מעשה מקשה

---

[70] O. المعنى. [71] R. באלשטט, אלשטט; O. אלשצץ. [72] O. الاطراف. [73] Transposed in R. and והמזבח. [74] O. كوّة. [75] R. بالاكحال. [76] R. g. فسّر فيه רב׳ סעדיה فيه تخاتج. [77] O. المستلحق. [78] R. مشدّدا. [79] O. قال. [80] R. العالم. [81] O. معتلّة. [82] O. وجدت. [83] O. المستلحق. [84] R. g. تقميش وجمع; another gloss وامّا קש فهو القشّ. [85] R. g. (MS. القثى) القثاء. [86] O. מקתיה רבמא; R. מקתוה. [87] O. אלאלף הא. [88] R. continues ואמא. [89] O. الالف. [90] O. ناقصة. [91] O. الفاعل. [92] R. قال; R. g. للجميع اصغاء وانصات الى الكلام. [93] R. g. صعوبة. [94] MS. אד המא.

קרחה وبدل الصفة المستوية والمنظر المستوى فى الحسن والجمال يريد حسن شعر الراس واللحية [عوضه] تمرّط وانتتاف. وقوله هنا[95] מעשה هو مثل [قوله] כמעשה לבנת הספיר كصفة .بياض المها وكمنظره. وهو مضاف الى לבנת הספיר ولذلك كان بنقطتين. وامّا מעשה מקשה فغير مضاف ولذلك كان بثلاث نقط ومקשה صفة له:

القاف والشين والهاء וקשותיו ומנקיותיו. ואת קשות הנסך ناقصان. ואת הקשות אשר יסך בהן كامل. وفسّر منها الواح. وفسّر فيها [ايضا] *مداهن والمدهن يسمّى[96] فى המשנה קוסיה. وهو مجانس للفظ العربى الذى يقال للظرف [الذى يكون] فيه طيب المرأة[97] قشوة[98]. والاقرب عندى فى קסת הסופר ان يكون من هذا الاصل ومن هذا المعنى الثانى وان[99] كتب بسين فانّ المحبرة مشابهة[1] ومشاكلة للمدهن. وقد لخّصنا ذلك قبل:

القاف والشين والحاء הקשיח[2] בניה ללא לה. תקשיח לבנו تقسّى قلوبنا:

القاف والشين والطاء מפני קשט סלה. קשט אמרי אמת. ومجانس[3] للسريانى الذى يقول [فى] בתם לבבי. בקשיטות לבי. وفى וגם אמנה. וברם בקושטא. [وفى אמת. קושטא.] وفى אבל שרה אשתך. בקושטא لانّ المراد بهذه الالفاظ كلّها الصحّة والتحقيق. وفى السريانى דיכל מעבדוהי קשוט:

القاف والشين والطاء (ايضا) איש קשיטה אחת(. במאה קשיטה). فسّر فيه دانق[4]. وقيل نعجة ونحن الى هذا نميل[5]:

القاف والشين والراء וקשרתם לאות وتعقدها. ותקשר על ידו שני. תקשרי בחלון. תקשר עליו אבן. קשרם על גרגרותיך. ונפשו קשורה בנפשו (مرتبطة بنفسه): والانفعال ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד انعقدت وارتبطت. ותקשר כל החומה اتّصل بنيانها وانعقد وارتبط بعضه ببعض[6] من غير ثلم: والثقيل התקשר מעדנות כימה. ותקשרים ככלה. כלה קשוריה عقودها. ومثله והקשורים ובתי הנפש והלחשים: ومعنى اخر قريب من هذا קשר עליך עמוס. כי קשרתם[7] כלכם עלי. אחיתפל בקושרים. ותקרא קשר קשר. (والافتعال) ויתקשר יהוא: ومعنى ثالث והקשורים ליעקב. הצאן המקשרות البكيرة[8] من اول بطن[9] وهى الربعية[10]:

القاف والشين والتاء רבה קשת قوّاس. وترجوم וימצאהו המורים. ואשכחוהי קשתיא. קשת גבורים. קשת יהונתן לא נשוג אחור. את קשתי נתתי בענן. וקשתות נערים תרטשנה:

ومن رباعى هذا الحرف

אף קדקד. ולקדקד נזיר אחיו(. ועד קדקדו. ועד קדקדך) يراد[11] به الرأس جملة الّا انّ حقيقة اللفظة[12] هى اليافوخ. وقد ترجمها غيرى بالهامة وليس كذلك لانّ الهامة اعمّ موضعا من اليافوخ. وذلك انّ الهامة هى وسط عظم الرأس *ومعظمه وفى الهامة[13] اليافوخ وهو وسطها وهو الذى يضطرب[14] من الصبىّ اذا كان ليّنا [قبل ان يشتدّ عظم رأسه وله اسماء كثيرة اذا كان ليّنا] فى لسان العرب ليست بنا حاجة *الى ذكرها[15]. فاذا اشتدّ وسكن اضطرابه[16] سمّى يافوخا. والدليل على حقيقة لفظة קדקד انّ هو اليافوخ هو قول الاوائل رعم (קדקד היכא אמרי [דבי ר׳ ינאי][17] מקום שמוחו של תינוק רופס) فترجمته باليافوخ. (وهذا) هو الصواب اذ اليافوخ عند العرب هو (الموضع) الذى يضطرب من رأس الصبىّ ولا سيّما اذا *اكل او بكى[18]:

ومنه וכתבת קעקע (تفسيره كتب) غرز ونقش وهو عندى موافق لقول الاوائل [אפילו גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה [ומחזיר מריש לבעליו يريد ينقضها ويهدمها ويحفر عليها.] والى هذا ذهب[19] התרגום بقوله ורושמין חריתין[. ومما يدلّ على انّ קעקע غرز قول الاوائل رعم הכותב כתבת קעקע כתב ולא קעקע קעקע ולא כתב אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע בדיו ובכוחל ובכל דבר שהוא רושם لانّ اهل الصناعة يخطّطون ما يريدون تصويره بمداد او غيره ثم يغرزون]:

[ومنه] וקרקר כל בני שת[. מקרקר קיר هما عندى] من [معنى] قول המשנה [הדקין שבכלי חרס] קרקרותיהן

---

[95] O. ههنا. [96] O. מראהין ואלמדאהן ויסמי. [97] O. المداهن. [98] R. قسوة. [99] Both MSS. פאן. [1] R. مشبهة. [2] R. g. قساوة. [3] O. ويجانس. [4] O. دابة. [5] R. اميل. [6] R. فى بعض. [7] R. g. المخامرة. [8] O. البكرية. [9] R. البطن. [10] Both MSS. אלרביעיה; R. g. وجميعه من العقد والتعقيد. [11] O. نريد. [12] R. لفظة קדקד. [13] O. واعظم ما فى الهامة; R. has الموضع for اليافوخ. [14] R. يضرب. [15] R. لذكرها. [16] O. اضطرابها. [17] Supplied from the Heb. transl. [18] R. ابل بماء. [19] O. اراد.

ודפנותיהן [יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לג. ورأيت فى تفسير קרקרותיהן לגאון انه اسافله] (فكانّ معنى מקרקר קיר على هذا انه يجعل اعلاه اسفله) اى يهدمه[20] وكذلك וקרקר[21] כל בני שת يهدمهم[22] على مذهب ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס [לבנות ולנטוע. وايضا יהרסם ולא יבנם]. وهذا من استعمالهم اعنى مثل וקרקר المأخوذ من קרקרותיהן مثل قولهم ולעקור נטוע بمعنى قلعه من اصله الذى يسمّى עקר משפחת גר. وفى السريانى ברם עקר שרשוהי:

[ومنه] ואת קרדמו. ולהקרדמים. ויקח אבימלך את הקרדמות هى الفؤوس:

[ومنه] ולא מעדו קרסלי[23] قال فيه الترגום ולא איזדעזעו רכובתי. وربما اراد العقبين [او الكعبين] لانّ الקרסולין[24] فى السريانى هما الزيادتان اللتان تكونان فوق رجلى الطائر [المشتبهتين لابهامين] كما قيل[25] [فى] الترגום אשר לו כרעים. דיליה קרסולין. وكذلك תרגום בהונות [ידיו ורגליו]. קרסלי ידוהי[26] ורגלוהי:

[ومنه] בקרקע המשכן. בקרקע הים[27]:

[ومنه] סנפיר וקשקשת *هى الفلوس الذى فى[28] الحوت. وفى كلام الاوائل אילו הן קשקשין[29] הקבועין בו סנפירין הפורח בהן. ومنه[30] قيل ושריון קשקשים ذو فلوس. وتقول العرب لفلوس السمكة الحرشف:

✣ تمّ حرف القاف[31] بتوفيق الله ✣

---

[20] R. g. الى اسافله. [21] R. ويزلزل ويزعزع. [22] O. بمعنى ويهدم. [23] R. g. قال רב סעדיה براعيم. [24] O. קרסולין. [25] O. قال. [26] O. continues בהונות ידיהם. [27] R. g. ارض وعرصة. [28] R. وهى فلوس. [29] O. הקשקשין. [30] R. ومن هذا. [31] R. continues بحمد الله تعالى وحسن توفيقه. חזק.

المقالة [الموفية] العشرين من كتاب الاصول فى حرف الراء

الراء والالف والهاء كي ראה יי. ראה ראיתי. אשר
הראה יי. قد ذكر تصريف هذا المعنى فى كتاب حروف
اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق. والاسم טובת מראה.
המראה אשר ראיתי. כמראה איש. واسم الفعل לכל מראה
עיני הכהן. ומראה ולא בחידות[1]. ومن هذا المعنى قيل
للنبى רואה. وقد قيل ايضا للوحى רואה قيل[2] שגו
ברואה. وهذا هو معنى قوله המבין בראות האלהים [اى]
فى وحى الله وهو اسم على مثال למנות ימינו כן הודע.
ומעלתיהו פנות קדים: ومن هذا المعنى اشتقّ במראת
הצבאת *بمراءى الحواجّ[3]. وفى كلام الاوائل אין רואין במראה[4]
בשבת. وما يبعد ان يكون כראי[5] מוצק من[6] هذا المعنى
(اى) كالمرآة المفرغة يصف بذلك الشחקים فى صفائها وقوّتها
وان كانت اصفى واقوى: فمن الرؤية ما يراد به العلم
ورؤية القلب مثل ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. לך נא
ראה את שלום אחיך. וירא יעקב כי יש שבר. וירא ישראל
את בני יוסף معناه لمّا علم بحضورهما واحسّ بهما لانّه
ما كان يبصرهما[7] كما قيل عنه ועיני ישראל כבדו מזקן
לא יוכל לראות. אשר ראינו צרת נפשו (شاهدنا. ومثله
לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב). ومثله וראה בטוב
ירושלם. לראות בטובת בחירך وهذا قريب من العلم. وايضا
וירא ויקם וילך אל נפשו من الرأى: ومنها[8] ما يكون
وجوبا واستحقاقا הראויות לתת לה اى واجب اعطاءها
لها من قولهم ראוי הוא לכך ולכך اى حقيق: ومنها ما
يراد [به] السمع مثل הדור אתם ראו דבר יי: ومنها
ما يكون كناية عن الفعل مثل וראה את ערותה(. והיא
תראה את ערותו): ومنها ما يكون فى معنى النيل
والوصول الى الشىء مثل חמותי ראיתי אור اى نلت نارا.
وايضا שנות ראינו רעה اى نالتنا مساءة ونلناها نحن.
ويقرب من هذا التأويل וראה את ערותה ويجانس معنى
المشاهدة ايضا: ومنها ما يراد به [معنى] الشمات مثل
עיני תראינה בה. המה יביטו יראו בי: واستلحقنا[9] نحن
فى المستلحق معنى اخر (ايضا) وهو הוי מראה ונגאלה.
והסיר את מראתה. ושמתיך כראי الّا ان (اجمع) اهل
التفسير على انّ מראתו حوصلته: وجوّزنا [نحن] فى
المستلحق كون למה תתראו نوعا غير ראה ראיתי وقلنا
هناك وربما كان منه (قوله) וימיתהו במגרו כראותו[10] אתו
[ونقول هنا انّ معنى هذا النوع هو المراء والخصام والقتال
فمعنى כראותו[10] אתו] عند مقاتلته ايّاه. ويجوز ان
يكون من هذا الاصل והראה ואת האיה وهو اسم نوع
من الطير[11] زائد على العشرين نوعا المذكورة (فى التורה)
فى ספר ויקרא. وقد فسّر فيه الجارح والجارح اسم عامّ
لكلّ ما يفترس من الطائر وهذا الموضع انما هو موضع
نوع (ما) من الطائر مخصوص فيجب[12] اذًا ان يكون له
اسم خاصّ به دون غيره من جنسه. وقد قال بعض
الاوائل انّ[13] דאה بالدال וראה بالراء اسمان لنوع واحد.
قالوا מאי שנא הכא דכתיבא[14] דאה ומאי שנא הכא דכתיבא
ראה אלא שמע מינה דאה וראה אחת היא وعلى هذا القول
عوّل חפץ (ראש כלא) رحمة الله (عليه) فى كتابه فى
الشرائع. وعوّل שמואל رأس המתיבה *رضى الله عنه[15]
على ظاهر النصّ *ونحن على[16] مذهبه لانه[17] لو كان דאה

---

[1] R. g. الجميع نظر واطّلاع جيّبى. [2] O. לקו׳. [3] O. بمراة الحجّاج. [4] R. g. مرآة بسكون (بمدّ؟) الالف. [5] R. g. مِرآة. [6] O. فى. [7] O. يبصر. [8] R. ومنه. [9] O. واستلحقناه. [10] R. בראותו. [11] R. الطائر. [12] R. فوجب. [13] O. לאן. [14] R. דכתיבה. [15] R. رحمه الله; the Heb. transl. has ורבי׳ שמואל בן חפני. [16] O. وعلى. [17] R. לאן.

וראה (اسمان لنوع) واحد لكان قد كرّر لنوع واحد فى فصل واحد اسمين اعنى הראה بالراء والדיה محرّما[18] لذلك النوع بهذين الاسمين بقوله והראה ואת האיה והדיה למינה وهذا ما لا يجوز ولا معنى له لانّه عبث لا يليق بالوحى وانما قلت انّ הראה بالراء والדיה[19] اسمان لنوع واحد على القول (الاول) لانّ הדיה هى הדאה بالدال نفسها. وقد لخّصنا ذلك فى حرف الدال. ذكرت [احدى] هتين اللغتين فى ספר ויקרא والاخرى فى משנה תורה. وكذلك ترجمها الفيّومى رأس המתיבה رضى[20] الله (عنه جميعا) بترجمة واحدة اعنى بالحدأة[21] فاذا كانت הדאה (بالدال) هى הדיה وكانت הראה بالراء هى הדאה (بالدال) فانّ[22] הראה *بالراء هى[23] הדיה نفسها. وقد عطف احدهما على الثانى بالتحريم وهذا ما لا يصلح مثله بالمخلوقين فكيف بالخالق جلّ وعزّ فانّه من العبث ان يقال ايّاك والاسد *عنبسا وعنبس[24] هو الاسد نفسه فهذا بيّن:

الراء والالف واللام וההראל[25] ארבע אמות هاء ההראל مبدلة من الف يدلّك على ذلك كثرة استعمالهم אריאל فى معناه بالالف كقولهم ומהאריאל[25] ולמעלה. והאריאל שתים עשרה ארך. הוי אריאל אריאל. והציקתי לאריאל. והיתה לי כאריאל. وقال התרגום فى جميعها מדבחא. والياء فى אריאל زائدة وكذلك الالف ايضا على الاصل الذى اصّلناه فى صدر باب[26] الابنية. فאראל اذًا على زنة אבנט وאשבל اسم رجل. وكذلك הן[27] אראלם[28] (من هذا الاصل). وقد جرى استعمال الناس אראלים فى[29] معنى מלאכים وهو اعنى אראלם واحد فى موضع جمع كما قيل ויעבר מלכם לפניהם ויי בראשם فى موضع בראשיהם. وايضا זאת עינם فى موضع עיניהם:

الراء والالف والميم וראמה וישבה תחתיה الساكن الليّن الذى هو عين فى רמה ידך ظهر فى וראמה اذ معناهما[30] عندى واحد. وما يبعد ان يكونوا (انما) اشتقّوا للكركدّن (اسما) فى[31] قولهم له ראם. וקרני ראם קרניו. ומקרני רמים עניתני من هذا المعنى. وقد الانوا الف ראם[32] فى היאבה רים עבדך. התקשר רים בתלם עבתו. ومن الدليل على صدق قولى فى هذا الاشتقاق وعلى انّ (معنى) וראמה וישבה תחתיה هو معنى רמה ידך قول התרגום فى יען גבה לבך. חלף דראים לבך. وفى ויגבה לבבך בחילך. וראים לבך:

الراء والالف والشين ראשי[33] ראשי معروف. נתנה ראש رئيس كما قيل ויעמד לראש רחבעם את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו. وايضا ויקרא המלך ליהוידע הראש. ومن هذا قيل את האבן הראשה اى الرئيسة. هذه الواو منقلبة[34] من الف وذلك انّ اصل هذه الالف الظهور مع السكون على زنة קשט אמרי אמת فألانوها وقلبوها واوا لانضمام ما قبلها ويردّونها *الفا على[35] اصلها فى الجمع وذلك قولهم ואתן אתם ראשים עליכם. *בראשינו יפל[36]. הלא בראשי האנשים ההם. ראשיכם אל תפרעו. וחבלים בראשיהם[37] الاصل فى هذه الفاءات الليّنة تحريكها بالקמץ. ولنا فى ראש قياس اخر قد ذكرناه فى حرف الياء عند ذكرنا יום וימים[38]. وامّا וחבלים בראשינו[39]. דמו בראשנו فواحد لا (جمع) فلذلك كانا חסרין بلا ياء وهما (بلا ياء) مثل ויי בראשם والמסורת عليهما שנים וחסרין[40]. وقد اظهروا هذه الالف فى כי ירד מראשותיכם رياستكم: אשר שם מראשותיו[41] الذى وضع تحت (رأسه). מראשותי שאול من تحت راسه [الميم فى מראשותי بمعنى من وهى[42] فى *מראשותיו زائدة[43] لمعنى الاسميّة بمنزلة الميم فى (מראשותיכם وفى) ותשכב מרגלותיו. وقد تقدّم لنا فى حرف النون فى נתנה ראש معنى اخر هو اولى به من هذا وهو ان تكون الترجمة نتولّى او نركب *رؤوسنا اى نتحرف[44] فى الانصراف [على مذهب ויתנו כתף סוררת] وانما كان (ذلك المعنى) اولى[45] به لقوله ויתנו[46] ראש לשוב לעבדותם[47] [במרים] وهذا المعنى ايضا جائز: והיה לארבעה ראשים انهارا كبارا رؤوسا[48]. وقد يراد بראש الشعر لانّه فيه يكون مثل וטמא ראש נזרו واراد

---

[18] O. محكمة. [19] So O. and the Heb. transl.; R. والדאה بالدال. [20] R. رحمه. [21] O. באלחדא. [22] O. كان.
[23] O. והדיה. [24] O. וענבסא וענב. [25] R. g. مذبح. [26] O. كتاب. [27] O. הו אן. [28] R. g. قال רב סעדיה رسل.
[29] R. من. [30] Both MSS. מענאהא; R. g. رفعة. [31] R. من. [32] O. לאם. [33] R. g. رأس. [34] R. تنقلب.
[35] O. الى. [36] O. וחבלים בראשינו. [37] R. בראשינו. [38] O. וימים. [39] Marg. in O. وجدته ב׳ חסר וא׳ מלא فى مصحف خطّ [ا]بن تمام. رأيت قول מ׳ יצחק בן גקטלה فى בכל ראשיו קרחה قال هذا من الشاذّ فالذى عهدنا هو קמצות الشين بجمع ראש فكانّه من الفراد (so) والجمع. [40] O. וחסרים. [41] R. g. وهو من المعنى الاول. [42] O. وهو. [43] R. מראשותי זארדיה. [44] O. روسنا ونتحرف. [45] O. נולו. [46] O. נתנה. [47] R. בעבדותם. [48] O. רוסא.

שער נזרו، وايضا הורידו לארץ ראשן [بمعنى שערן] وايضا[49] ראשך עליך ככרמל: ראש דברך אמת اوّله[50]. מראש פרעות אויב من اوّل انتقامى من العدوّ. בראשון فى الاوّل والمؤنّث השנה הראשונה. ראשית ממלכתו اسم. ومثله בראשית[51] ברא אלהים وفى هذا اللفظ اضمار والتقدير בראשית [אשר] ברא אלהים [وترجمته] اوّل ما خلق الله [السماوات]. وما مع[52] الفعل بتأويل المصدر اى اوّل خلْق (الله) باسكان[53] اللام وكسر القاف وهكذا[54] هو التأويل בראשית[55] ברא אלהים اعنى בראשית בְּרֹא اعنى بשוא تحت الباء وبחלם على الراء[56] لانّ الافعال لا يضاف اليها. وهذا هو المذهب ايضا فى תחלת דבר יי בהושע. وقوله בראשית ברא אלהים ابتداء وخبره[57] את השמים: כי תשא את ראש בני ישראל [اذا احصيت] جملة عددهم. ושלם אתו בראשו بجملته [وكماله] اى[58] بمقداره الذى كان عليه: ראשית גוים עמלק اجلّ الامم (עמלק) وافضلها[59]. ومثله וראשית שמנים ימשחו افضل الادهان واطيبها[. ومثله ايضا] עם כל ראשי בשמים *اى اجلّ الافاويه ورفيعها[60]. בשמים ראש افاويه عالية جليلة. وجائز ان يكون مثلها[61] ראשית החרם [اى] افضل ما كان فيه. ومثله נקובי ראשית הגוים:

الراء والباء المضاعف רבו[62] משערות ראשי. ורבה עליך [قد] ذكر فى [كتاب ذوات] المثلين وجعل هناك منه רבבה[63] כצמח השדה נתתיך ولم يذكر الفعل منه وهو צאננו מאליפות מרבבות *والרבבה هى عشرة آلاف يدلّك على ذلك[64] قولهم ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל מטות ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה: רב לכם يكفيكم وحسبكم[. ومثله] ורב מהיות קולות אלהים اى وكفى من ان يكون هذا. רב עתה הרף ידיך[65] اى حسب. اللفظ واحد للجميع وللواحد: ومن هذا الاصل ורב יעבד צעיר [يريد] الكبير فى السنّ. ومثله לא רבים יחכמו [الكبراء فى الاسنان]. ורבי המלך (العلماء) الكبراء العظماء فى المنازل. וספו בתים רבים عظيمة فى بنيانها: وذكر فى [كتاب ذوات] المثلين ايضا יסבו עליו רביו[66]. השמיעו על בבל רבים[67]. וימררהו ורבו: ومن هذا الاصل וכרביבים עלי עשב. וימנעו רביבים. כרביבים זרזיף ארץ هو الرذاذ:

الراء والباء والدال ורביד על גרונך. רביד הזהב *طوق الذهب[68]. מרבדים רבדתי ערשי نجّدت عرشى بالنجود [والنجود] هى[69] ستور البيت. ويقوّى هذا *المعنى ايضا[70] חטובות אטון מצרים يعنى انّ المרבדים *اى النجود مرفوعة معلّقة[71] بقلائد مصر. واشتقاق חטובות من תרגום ויי האמירך היום [الذى هو חטבך] اى رفعك واعلاك. ومن هذا قيل للغصن العالى אמיר[. גרגרים בראש אמיר. ואטון (מצרים) مجانس لתרגום (ואת) מיתריהם [الذى هو אטוניהון]. وتقول العرب للذى يعالج الفرش والوسائد النجّاد[72]. ويقال بيت منجّد للمعالج بالستور والفرش والوسائد[73]:

الراء والباء والهاء וחיית ורבית. ירבו עצבותם. והרביתי אותך. רבה צבאך قد ذكر [هذا المعنى] فى [كتاب] حروف اللين ويراد به كثرة العدّة. ومن هذا الاصل عندى فى معنى التكثير רבו אוכליה وهو امر للجميع كما *كان רבה צבאך امر للافراد[74] [وهو يحضّ بهذا القول على الكرم والتكرّم]: ومن هذا الاصل ארבות ידיו *وقد ذكرناه[75] فى حرف (الالف فى باب) الالف والراء والباء والالف [فيه] زائدة. وفى هذا المعنى فعل ثقيل غير متعدّ [يدلّ عليه مصدره وهو] הרבות גנתיכם וכרמיכם الذى تفسيره معظم جنّاتكم. وربما كان اسمًا غير مصدر. ومن هذه البنية ايضا הרב להעלותם משאת העשן [يقول وكان ميعاد اسرائيل مع الكمين] وقت ارتفاع معظم دخان الحريق: وذكر فيه ايضا אשר טפחתי ורביתי[76]. רבתה נוריה[77]. وذكر فيه ايضا ולא רבית במחיריהם. ובמרבית[78] לא תתן אכלך والاحسن عندى (ان يكون) ולא רבית من المعنى الاول من[79] רבה צבאך اى ولم تستكثر من الثمن فيهم كما قال (عم) תמכר עמך בלא הון *ולא רבית במחיריהם وان كان ובמרבית לא תתן אכלך غير خارج ايضا عن هذا المعنى بل هو مشتقّ منه: وذكر فيه ايضا[80] ויהי רבה קשת [على انّ معنى רבה] رام[81].

---

49 O. ומתל.
50 O. اول.
51 R. g. ومن هذا מראש ועד סוף.
52 O. ومعما.
53 R. بسكون.
54 O. وهذا.
55 O. continues אשר.
56 R. אלראש.
57 O. וברא.
58 R. continues אלדי.
59 O. وافضلهم.
60 R. عِلّية الافاويه بكسر العين وسكون اللام اى رفيعها وجليلها.
61 R. مثله.
62 R. g. كثرة.
63 R. g. ربوة.
64 O. ودليل ان רבבה عشرة الاف.
65 R. ידך.
66 R. g. رماة.
67 R. g. راميين (so) بالقوس.
68 R. طوقا من ذهب.
69 R. هو.
70 O. קו׳.
71 O. هى النجود المعلقة المرفوعة.
72 R. نجاد.
73 R. والنجائد.
74 O. انّ... ללפראד.
75 O. وفسّرناه.
76 R. g. تربية.
77 R. g. ربت جراءها.
78 R. ربا.
79 R. مثل.
80 O. وكذلك يجوز فى ובמרבית.
81 R. ראמי.

[وقد] يجوز [ايضا] ان يكون [معناه] غلاما قوّاسا من
قول الترجوم [الذى يقول] והוא נער. והוא רבי. وكذلك
قال فيه الترجوم רביא קשתא: ومن هذا الاصل משתים
עשרה רבוא[82] وزنه פעול على مثال קמוש וחוח *والواو فيه
منقلبة[83] من هاء وذلك من اجل الحלם [الذى قبله]
وواو المدّ ساقط من اللفظ لاجتماع ساكنين ليّنين. وقد
كتبوا هذا الواو (الفا) واثبتوا واو المدّ فى الخطّ على الاصل
وان كان لا تأثير لها فى اللفظ وذلك فى قولهم שתי
*רבוא. ארבע[84] רבוא وليس يصلح ان يقال فى[85] هذه
الواو الملفوظ بها فى هذه الالفاظ هى[86] واو المدّ [ولام الاصل
ساقط لانّ حرف الزيادة اعنى واو المدّ] اولى *بالحذف
والسقوط[87] من الحرف الاصلى. وقد بيّنت هذا المذهب
فى رسالة التقريب والتسهيل. وجمع רבוא. רבואות.
והפיל רבואות انقلب لام الاسم فيه الفا ظاهرة وكان *اصله
ان يكون[88] רבווּת على الكمال والتمام وامّا على النقصان
المطّرد عليه لجمع المعتلّ اللام فالوجه [فيه] ان يكون
רבות كما [قيل] שתי רבות والقياس فى רבו هو كالقياس[89]
فى מנה אחת التى قيل فى جمعها ומשלוח מנות على
النقصان المطّرد كما قيل فى جمع רבוא[90] على النقصان
שתי רבות والمذهب فى وقوع שתי على الجمع هو كالمذهب
الذى ذكرناه فى וארבע צאן (وفى) ושתי צאן اثنتين (من
هذه اللغة جملة كما كان ושתי צאן اثنتين) من هذا
الصنف على[91] مذهب שני אנשים ושתי חידות [وغيرهما].
وقيل فى جمع מנה ايضا على الكمال[92] מניות המשוררים
كما قلنا نحن انّ الوجه فى جمع רבוא على الكمال[92]
רבויות. وقيل فى جمع מנה ايضا بابدال الياء الفا מנאות
התורה كما ابدل من [ياء] רבויות الف فى והפיל
רבואות وكما[93] قيل فى שניאות מי יבין بابدال الالف من
ياء. فان قال قائل انّ רבות واحد مثل רבוא *وانّ التاء[94]
فيه منقلب من الهاء الذى هو لامه فى الاصل المنقلب
واوا فى اللفظ قلنا[95] له الدليل (على هذا) انه جمع لا واحد
كما زعمت قول الكتاب רכב אלהים רבותים אלפי שנאן
الذى تفسيره ربوات الالوف[96] اى عشرات آلاف [الآلاف]
لانّ الרבוא[97] عشرة آلاف فلوانّ רבות واحدة[98] لكان
רבותים ربوتين فقط وهذا محال فهذا دليل قوىّ على
انّ רבות جمع لا واحد. وامّا الياء والميم اللتان فى
רבותים فليستا للتثنية[99] لاستحالة المعنى اذ لم يقصد
النبى ربوتين[1] فقط بل ربوات لا تحصا [كثرتها. وايضا]
لو جازت[2] فى רבותים التثنية[3] لاستغنى عن ذكر אלפי
[שנאן] لكنّ الياء والميم[4] هنا للجمع. وهذا ممّا اجتمع[5]
فيه علامتان للجمع على ما يجيزه[6] العبرانيون اذا
ارادوا جمع الجمع كما تجمع العرب (ايضا) [جمع] الجمع
وهذا [كان] مذهبهم [ايضا] فى את כל לוחתים اعنى[7]
انهم جمعوا[8] לוחות بزيادة الياء والميم فلولم يأتوا[9] بعلامة
اخرى للجمع لكان اللفظ[10] רכב אלהים רבות[11] אלפי שנאן.
وامّا وقوع רבוא وهو واحد بعد שתי وبعد ארבע فانّ هذا
مما يجيز[12] العبرانيون استعماله وذلك فى اقلّ كلامهم
كما قالوا שני העמר לאחד. שלשת הנפות. עשרה אלף.
وقد بيّنّاه فى باب العدد من [كتاب] اللمع. ومن هذا
الاصل את הארבה למינו:

الراء والباء والكاف מרבכת[13] תביאנה مربوكة.
ולמחבת[14] ולמרבכת يريد ולמעשה המחבת *ולמרבכת
وللمربوكة اى الثردة[15] والربك فى كلام العرب (هو) اصلاح
الثريد:

الراء والباء والعين רבוע יהיה مربّع[16]. רבוע אל
ארבעת רבעיו[17]. ההיכל מזוזת רבועה. אל ארבעת רבעיהם.
לארבעה ראשים. רבע ההין. רבע שקל כסף. את רבע
ישראל. רביעית ההין[18] هذه كلّها اسماء. وامّا מאת רביעית
فصفة اى مربّعة. על שלשים ועל רבעים صفة. والثقيل
חמש מאות בחמש מאות מרבע ורחב מאה אמה מרבעת.
ومما[19] اشتقّ من هذا المعنى לרבעה אותה[20]. (مشتقّ
من ארבעה والغرض فيه ظاهر. وقد اتّسع فيه الاوّلين
فسمّوا المطر רביעה ראשונה واشتقّوه من هذا المعنى

[82] R. g. ربوة. [83] R. الواو فيه منقلب. [84] O. רבות וארבע. [85] O. ان. [86] O. هو. [87] Transposed in O.
[88] O. اصلها ان تكون. [89] O. القياس. [90] O. רבו. [91] R. وعلى. [92] R. التمام. [93] O. كما. [94] R. والتاء.
[95] R. قيل. [96] O. الالف. [97] R. אלרבוה. [98] R. واحدا. [99] O. לתתניא. [1] O. רבותים. [2] R. جاءت.
[3] O. אלתתניא. [4] O. continues אללתין. [5] R. اجتمعت. [6] O. يستجيزون; R. תניזה. [7] O. يعنى. [8] O. جمع.
[9] R. يأتنا. [10] O. الجمع. [11] O. רבותים. [12] O. يجوّز. [13] R. g. רפך. [14] R. ومثله למחבת. [15] O.
ולמעשה המרבכת المربوكة. [16] O. מרובע. [17] O. continues אל ארבעת כנפיהם; R. g. مربّعة (so) صُقّة وقيل مאת רביעית.
[18] O. continues ❖ ואת רבע ❖ قيل فى ודור רביעי انهم יעקב ולוי וקהת ועמרם. ومن تجنيس ואת צור ואת חור ואת רבע; not in
the Heb. transl. [19] O. ومنها. [20] R. g. الجماع والبضاع.

لانّه يلقح الارض وينبتها كقوله כי אם הרוה את הארץ
והולידה והצמיחה)[21] לרבעה תבל הוא. والثقيل فيه (ايضا)
לא תרביע כלאים: وامّا ארחי ורבעי فمجانس *للسرياني
الذى يقول فى[22] ותרבין תחת בלעם. ורבעת. فكانّه قال
5 ארחי ורבצי[23] זרית [اى] مسلكى ومسكنى:

الراء والباء والصاد כרע רבץ. ורבצו שם ציים.
ורבצת ואין מחריד. ורבצה בו כל האלה. ונמר עם גדי
ירבץ. ותרבץ תחת בלעם. רבץ בין המשפתים. רבצים
עליה. והאם רבצת. ועמק עכור לרבץ בקר. מרבץ לחיה.
10 ואת בני עמון למרבץ צאן. والثقيل المتعدّى בנאות דשא
ירביצני. ורעים לא ירביצו שם. איכה תרביץ בצהרים[24]:
ومن هذا المعنى اشتقّ מרביץ[25] בפוך بمعنى רוצף
בפוך:

الراء والباء والقاف ולאשה ענל מרבק. ועגלים מתוך
15 מרבק *هو الموضع الذى تربق به الشاة او العجل بالربق[26].
والربق حبل يشدّ فى العنق لئلّا تزول الشاة او العجل
اذا اريد تسمينه:

الراء والجيم والباء רגבי נחל. ורגבים ידבקו هى
الرجاب *بالجيم والواحدة[27] رُجْبة بضمّ الراء واسكان
20 الجيم *وهو من وصف الاودية يراد به المتواطى فى بطن الاودية
ويستنقع[28] فيها الماء. وقوله רגבי נחל استعارة عن
القبور:

الراء والجيم والزاى ורגז ושחק. ורגזו וחלו. ולא
ירגז עוד. וירגז המלך. ומוסדי השמים ירגזו. אל תרגזו
25 בדרך. ותרגז הארץ. לב רגז. ברגז רחם תזכר. חדלו רגז.
ויבא רגז. מעצבך ומרגזך. ברגזה ובדאגה. والثقيل והרגיז
לישבי בבל[29]. למה הרגזתני. המרגיז ארץ الرجز فى لسان
العرب هو الارتعاد والاضطراب. فقد[30] يكون من الغضب
وقد يكون من الخوف ومن غير ذلك ايضا. والافتعال من
30 هذا المعنى ואת התרגזך עלי اى [ارتجازك نحوى اى]
ارتعادك *واضطرابك بالحرد[31] وهذه الحال المسمّاة افكل.
وقد يجوز ان يكون مجانسا للارتجاز الذى يقال[32] على
صوت الرعد المتدارك ويكون المراد به تغليظك بالكلام
[واطلاقك] بالقول (الشديد. وممّا يؤكّد ذلك قوله ושאננך
עלה באזני يريد الاسراف فى القول). ويجانس هذا المعنى
ותרגזי לי בכל אלה [اى] اسرفت فى (هذه) الافعال
5 كلّها. ومن هذا الاصل תשימו בארגז[33] وهو الدُرج او ما
اشبهه:

الراء والجيم واللام לא רגל על לשונו. والثقيل
וירגל בעבדך معناه السعاية: وقريب من هذا المعنى
וירגלו *אתה. עלו ורגלו את הארץ. לרגל את יעזר. ולרגלה
10 ולהפכה. כמרגלים את הארץ معنى ذلك التجسّس فى
افساد البلد[34]: רגל תחת רגל. וזרועותיו ומרגלותיו ورجلاه[35].
ותשכב מרגלותיו عند رجليه[36]: כשש מאות אלף רגלי
راجل. בעמק שלח ברגליו [مع] رَجله بفتح الراء اى مع
رجاله وقومه: ויצא המלך וכל העם ברגליו معه. ومثله
15 וכל העם אשר ברגליך. وايضا ההולכות לרגלה اى معها.
ومثله לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים اى معهم.
ومثله אשר באו ברגלו מגת: ויברך יי אתך לרגלי من
اجلى: ולא עשה רגליו ولم يستعن[37] لانّ العورة [قد]
تسمّى هكذا كما قيل ותפשקי את רגליך. وقيل ايضا
20 ושער הרגלים وشعر العورة اى العانة: להסך את רגליו[38]
كناية عن الاحداث: שלש רגלים תחג לי. כי הכיתני שלש
רגלים مثل פעמים: ومن هذا الاصل [عندى] ואנכי תרגלתי
وهذه اللغة موافقة لقول الاوائل للمعتاد بالشىء רגיל
وترجمة[39] اللفظة وانا عوّدت אפרים آخذهم على ذراعى.
25 انما ترجمت זרועותיו ذراعى لانّه من اللفظ المحرّف
عن وجهه لانّ حقيقته[40] ان يكون על זרועותי. وقد
بيّنت هذا فى [كتاب] اللمع [من هذا الديوان]. وربما
كان معنى תרגלתי رفعت فتكون ترجمته وانا رفعت
אפרים آخذا لهم على ذراعى اى رفعت ارجلهم من[41]
30 الارض بمعنى ואשא אתכם על כנפי נשרים. ويجانس
هذا [المعنى] قول العرب ترجّل النهار اى ارتفع والتاء فى
كلا الوجهين بدل من هاء[42] وكان الوجه הרגלתי. وقد
ذكرت ذلك[43] فى كتاب اللمع:

---

[21] The words added from O. are not in the Heb. transl. [22] O. للתרגום. [23] O. ורבעי. [24] R. g. لجميع ربض وتربيض. [25] R. g. قال רב סעדיה مشقّع (?) وهو الحجر فى الكلس او غيره فكانّه مشتق من المعنى الاول. [26] O. موضع الربق الذى يسمن فيه العجول. [27] O. بجيم الواحدة. [28] O. وهى بطون الاوديا الذى يستنقع. [29] O. חבל. [30] O. وقد. [31] O. بالتهديد الى. [32] R. يقول. [33] R. g. صندوق. [34] O. لجميع التجسيس. [35] O. رجلاه. [36] O. רגלאה מתל. [37] R. יסתעין; O. יסתעאן. [38] R. g. يرق الماء. [39] O. ותרגמת. [40] O. חקקתה. [41] R. عن. [42] R. الهاء. [43] R. هذا.

الراء والجيم والميم ורגמו אתו כל העדה. רגום ירגמו בו. ירגמוהו באבן[44]. לרגם אתם באבנים. כצרור אבן במרגמה فى رَجمة بفتح الجيم [والهاء] للتأنيث وهى حجارة مجموعة: ורגם[45] מלך ואנשיו. שרי יהודה רגמתם جماعتهم:

الراء والجيم والنون ורגנים ילמדו לקח هم الجهّال الفاسدو المعرفة. ונרגן מפריד אלוף. ובאין נרגן ישתק מדון هو الفاسد المذهب المفسد بين الناس. ויירגנו באהליהם. ותרגנו באהליכם وفسدت اراءكم. وهذه اللغة مجانسة لقول العرب ارتجنت الزبدة اذا فسدت ورجن دابّته رجنا اذا[46] اساء علفها:

الراء والجيم والعين (בכחו רגע הים.) רוגע[47] הים ויהמו גליו هو مقلوب גער בים. ومنه כי רגע באפו חיים ברצונו. وايضا ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך. وقد تحتمل هاتان اللفظتان معنى اخر ايضا. والثقيل למען הרגיע את הארץ: ومعنى (اخر) אך שם הרגיעה לילית. הלך להרגיעו ישראל. ובגוים ההם לא תרגיע. ומצאו מרגוע לנפשכם. ואת המרגעה معناها الراحة والسكون. والانفعال [منه] הרגעי ודמי اى استريحى[48] وقرّى واسكنى. ومن هذا (المعنى) וברגע שאול יחתו اى انهم (يموتون) معافين سالمين من الآفات ومن المحن[49]. وقد فسّرنا יחתו. ומי יחת עלינו فى باب النون والحاء والتاء من حرف النون. وربما كان من هذا المعنى ועל רגעי ארץ (اى) وعلى رزان العالم وحلماءه وليانه لانّ معناه[50] التأنّى والرزانة واللين والفتور. ويصلح ان يكون منه عندى עורי רגע וימאס (اى) لان وضعف: רגע אדבר. וחרדו לרגעים اقلّ ما يكون من الزمان[51] كما تقول دقيقة. ومثله ועד ארגיעה לשון שקר اى فى مثل هذا الزمان كانّه قال ועד רגע. الا تراه يقول שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר. ومثله כי ארגיעה אריצנו מעליה يقول فى اقلّ ما يكون من الزمان اطرده عنها يريد اجلى אדום من بلاده. وكذلك قال (ايضا) فى בבל. כי ארגיעה אריצם מעליה. واّما قوله הנה כאריה יעלה מגאון הירדן فهو قول يشبّه فيه العدوّ الذى يقصدهم (بالاسد البارز) من جبال الاردنّ[52] كانّه قال הנה כאריה יעלה מגאון הירדן كما قيل[53] فى مثل هذا[54] הנה כנשר ידאה اى[55] הנה עם ידאה כנשר. فقوله יעלה מגאון הירדן وصف للاسد. ומשפטי לאור גוים ארגיע وعدلى اظهر فى كل مدّة من الزمان يسيرة لتهتدى به الامم. والالف فى ארגיעה وفى ארגיע مثلها فى אכזיבה وفى אכזיב الزائدة[56] على והיה בכזיב ولا حظّ للمتكلّم فيها:

الراء والجيم والشين למה רגשו[57] גוים اجتمعوا. מרגשת פעלי און [اى جماعتهم]. נהלך ברגש فى جمع. وهذا مجانس لقول السريانى הרגישו על מלכא اجتمعوا عليه. وترجوم והשבתי את המון מצרים. ואבטל ית ארגושת מצרים:

الراء والدال المضاعف הרודד עמי תחתי قد ذكرت هذه اللفظة فى كتاب ذوات المثلين. واضفنا نحن اليها فى المستلحق וירד על הכרובים ועל התימורות את הזהב وفسّرنا الجميع (بسطا) من قول الترجوم فى וירקעו את פחי הזהב. ורדידו كانّه قال הרוקע[58] עמי תחתי كما قال כטיט חוצות אדקם ארקעם وكانّه قال ايضا וירקע על הכרובים ועל התימורות كقوله[59] ועשו אתם רקועי פחים צפוי למזבח. ويمكن ان يكون من هذا الاصل *ومن هذا[60] المعنى לרד לפניו גוים (والتقدير להיות רד לפניו גוים) كما قال הרודד עמי תחתי. وجائز ان تكون اللام زائدة للحال مثل [لام] וישימם כעפר לדוש [الذى معناه] وجعلهم كالتراب درسا (لهم). وقد ذكرت من هذا جملة فى كتاب اللمع. وجائز ان يكون לרד مصدرا على مثال כשך יקושים الذى هو مصدر (من) וחמת המלך שככה وسالخّص معناه فى حرف الشين عند ذكرى ישור اعنى فى باب الشين والواو والراء: נשאו את רדידי מעלי. והרדידים رداء واردية[61]. ويقال ازار وازر:

الراء والدال والهاء ורדו בכם שנאיכם. לא תרדה בו בפרך. לא ירדנו[62] בפרך[63]. ובחזקה רדיתם אתם ובפרך. אז ירד שריד. قد ذكر [هذا المعنى] فى كتاب حروف اللين وادرج (فى) طيّه ומלכים ירד. وايضا ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה وليس الامر *عندى فيهما[64] كذلك بل ارى ان يكون لقوله[65] ומלכים ירד. וירדנה معنى اخر

---

[44] R. g. يرجمونه بالحجارة. [45] R. רגם. [46] O. اى. [47] R. g. زجر واضطراب. [48] R. אתירו. [49] O. محن الآفات.
[50] O. معنى الفتورة هو. [51] R. الازمان. [52] O. الירדן. [53] R. قال. [54] O. هذه. [55] O. او. [56] R. زائدة.
[57] R. g. . . . قيل. [58] R. الباسط والممدّ. [59] R. كما قال. [60] O. وهذا. [61] O. وارديا. [62] R. g. الاستيلاء.
[63] R. has this example at the beg. of the root. [64] Transposed in R. [65] O. لقولهم.

وذلك انّي[66] استحسن قول الترجوم في ומלכים ירד. ומלכין
יתבר[67]. وهكذا اقول انّ معنى וירדנה فكسرها ورضّها
*يعنى العظام والى[68] هذا (المعنى) ذهب الترجوم في
قوله ואם באלה לא תוסרו. לא תתרדון اى *ان لم[69]
تتواضعوا والمعنيان متجانسان. وكذلك قال[70] في ויסרתי
אתכם אף אני. ואדרי יתכון אף אנא. وليس يمتنع ان
يكون من هذا المعنى ירד לי בגבורים اى انه يكسر هاؤلاء
الجبابرة المحاربين لنا ويحطمهم على ما قال[71] الترجوم في
שמה הנחת יי גבוריך. ومثله אז ירד שריד. *ويصلح ان
يكون معنى לרד לפניו גוים. לשבור לפניו גוים فيكون
من هذا الاصل وهو مصدر محذوف واصله לרדה على
مثال[72] אם ענה תענה فحذف استخفافا كما قيل[73] في
الامر צו את בני ישראל. גל עיני ואביטה بالحذف وكل امر
فهو مصدر. والفاعل من المعنى ורדו בכם שנאיכם. רדה
באף גוים. שם בנימן צעיר רדם ولم يذكره ابو زكرياء ولا
استلحقناه في المستلحق[74]. فان اعترض معترض في רדם
واراد (ان) يجعله من נרדם كان محالاً[75] اذ لا يليق هذا
المعنى في هذا الموضع وانما[76] اراد النبى انّ בנימן[77]
يكون متسلّطا على الאויבים المتقدّمى الذكر ولا معنى
للرقاد هنا اصلاً وان تأوّل [له] وجه كان باردا جدّا. فان
قال لو انه كما زعمت لكان רדם بالקמץ مثل אתה
בוראם قلنا له انّ ابا زكرياء لم يجوّز كون בוראם من
ذوات الهاء الّا *لتوهّمه انّ[78] בדא (מלבו) مكتوبا[79]
بهاء *وهو مكتوب[80] بالالف. فان عاود وقال فكان
يكون اذًا مثل גאלם חזק. ומלאך יי רודפם قلنا له انه
لو كان الوجه فيه ما ذكرت لما انكر اعتوار الحركات بعضها
بعضا على ما قد بيّنّاه في كتاب (اللمع) لا سيّما انّ
الافعال (المعتلّة[81] اللامات لا تجرى مجرى الافعال) السالمة
اللامات في هذا النحو. الا تراهم قالوا في الفاعلين
المأخوذين من الافعال الثقيلة הנני מאבילם. הנני מודיעם.
מוליכם בתהומות. כי מרחמם ינהגם [بالקמץ] وهذه الالفاظ
سالمة اللامات. وقالوا איה המעלם ميم بالצרי واللفظة
معتلّة اللام. فكذلك يجب ان يكون الفاعل المأخوذ من
الفعل الخفيف السالم اللام بקמץ ويكون الفاعل المعتلّ
اللام منه بצרי كما ترى. وقد تقدّم لى في حرف الباء
الانكار على ابى زكرياء تجويزه كون בוראם من ذوات الهاء:
وذكر فيه ايضا רדה הדבש. וירדהו אל כפיו. ومن هذا
المعنى عندى והכהנים ירדו על ידיהם (وفيه اضمار والتقدير
ירדו שחד על ידיהם) اخبر ان استجرارهم[82] الرشى شبيه
عندهم باشتيار[83] العسل استحسانا منهم له وحسن[84]
موقعه منه عندهم:

الراء والدال والميم נרדמתי[85] על פני ארצה. והוא
נרדם ויעף. וישכב וירדם. ויפל יי אלהים תרדמה:

الراء والدال والفاء רדף אחרי הרכב. ולא רדפו[86]
אחרי בני יעקב. אשר רדפוך במדבר. אשר רדפום בו.
ורדפתם את אויביכם. וירדף עד דן. שכר ירדפו. צדק
צדק תרדף. וארדפה אחרי דוד. ונסתם ואין רדף אתכם
[רדף אחרי האנשים. בקש שלום ורדפהו]. רדפו מהר אחריהם.
ויקם אדם לרדפך. על רדפו בחרב אחיו: وما لم يسمّ فاعله
ורדף כמין הרים: والانفعال על צוארינו נרדפנו. והאלהים
יבקש את נרדף: والافتعال ירדף אויב נפשי قال ابو زكرياء
اصله יתרדף: والثقيل ורדפה את מאהביה. ואויביו ירדף
חשך. ומרדף רקים חסר לב: وثقيل اخر כתרו את בנימן
הרדיפוהו. מרדף בלי חשך:

الراء والهاء المضاعف اللين اللام אל תפחדו ואל
תרהו[87] قد ذكر في كتاب حروف اللين:

الراء والهاء والباء ירהבו הנער בזקן يتسلّطون. وقال
فيه الترجوم ישלטון. לך התרפס ורהב רעיך وملّكه اى
اقضه دينه وملّكه ماله: ורהבם עמל ואון يريد وما نيّف
عليها وزاد (وغلب). وقد يسمّى العبرانيون *الاشدّاء
والاقوياء في السلطان او[88] في الشرّ والمعاصى רהב كقوله
המחצבת רהב (يشير الى פרעה. ومثله אזכיר רהב ובבל.
רהב הם שבת). وسافسّر רהב הם שבת في حرف الشين.
ולא פנה אל רהבים. ובתבונתו מחץ רהב. תרהיבני בנפשי
עז تزيدنى ايدا وقوّة[89] في نفسى على طاعتك. שהם
הרהיבוני فانّهما اكثرا[90] هواى وقوّيانى[91] عليه:

الراء والهاء والطاء רהיטנו ברותים מרזיבנא[92]. ברהטים

[66] O. انني. [67] R. חבר. [68] R. الى. [69] O. لا. [70] O. قيل. [71] R. قاله. [72] R. زنة. [73] O. قال. [74] The passage from ويصلح, l. 9, is to be found in R. after الهاء l. 23. [75] MS. מחאלה; R. محيفا. [76] O. ואן. [77] O. יכון יכון. [78] O. אשר. [79] R. مكتوبة. [80] R. وهى مكتوبة. [81] MS. מעתלה. [82] O. استجرار. [83] R. g. بقلع. [84] O. يحسن. [85] R. g. سبات ونوم. [86] R. g. واتّباع وجرى (?) كلب. [87] R. g. ولا تخشوا ولا تخافوا. [88] R. الاشرار. [89] O. וקוא. [90] O. اشتبرا. [91] R. وقوتاني. [92] O. ميازيبنا.

בשקתות המים فى الاحواض. מלך אסור ברהטים لمّا وصف
ذوائب شعرها بقوله דלת ראשך כארגמן شبّه تلك الذوائب
بالمرازيب[93] التى يجرى فيها الماء وقال انّ الملك العاشق
لك اسير حبّ هذه المرازيب اى هذه الذوائب يصف
استحسانه لها ومحبّته فيها (ثم ذكر ذلك بقوله מה יפית
ומה נעמת בתענוגים). وان شئت فقل وهو الاليق فى (هذه)
الترجمة اسير حبّ هذه الغدائر اى هذه الذوائب وان
كان محض اللفظة مرازيب[93] وكل ذؤابة يقال لها غديرة
بالغين[94] والدال *الغير معجمة[95]:

الراء والواو والباء רבת יי ריב[96] נפשי]. ויריבו רועי
גרר]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الراء والواو والدال עוד רד[97] עם אל. מדוע אמרו
עמי רדנו. והיה כאשר תריד. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين. ويمكن ان يكون من هذا الاصل והיום רד[98] מאד
على ان يكون مقلوبا من ירד لا محذوفا منه كما قلنا
فى كتاب اللمع فى باب ما استعمل فيه الحذف:

الراء والواو والهاء ירוין[99] מדשן ביתך. כי אם הרוה[1]
את הארץ. ורויתי[2] נפש הכהנים. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين. אריוך דמעתי هو مقلوب من ארויך وארויך تامّ
كامل على زنة מי אנחמך الياء لام الفعل والواو عينه
فقدم اللام (على العين) على القلب كما صنع فى שמלה
ושלמה וכבש וכשב وغير ذلك مما قد ذكرته فى كتاب
اللمع. واذا استعمل بالنقصان على الاطّراد قيل ארוך على
زنة אצוך. ومن هذا النوع الثقيل ما لا يتعدّى مثل כי
רותה בשמים חרבי. ורותה ארצם מדם. ومن هذا الاصل
ومن هذا المعنى عندى אף ברי יטריח עב الباء زائدة وهو
اسم ناقص مشتقّ من רוה وترجمته ويثقل السحاب بالرواء
وهو الماء الكثير. واعلم انّ ابا زكرياء ذكر فى هذا الباب
ספות הרוה. כוסי רויה. ותוציאני לרויה ذكرا مطلقا ولم
يلخّصها فانا[3] ملخّصها (لك) اقول [انّ] הרוה صفة ناقصة
لموصوف محذوف كانّه قال למען ספות (הנפש) הרוה
את הצמאה اى من اجل هلاك الصالح *مع الطالح[4]
على ما (قد) فسّرته فى حرف السين. وامّا כוסי רויה
فهى ايضا صفة للכוס الّا انها [صفة] تامّة كاملة وهو
الوجه فى ספות הרוה وفى והדוה בנדתה وفى كل ما كان
على مثاله من الصفات المؤنّثة اعنى ان يكون على مثال
כוסי רויה. אשה חכמה لو اتت على الكمال لكنّ[5] الاطّراد
فيها على النقصان استخفافا. وترجمة כוסי רויה كاسى
رويّة على [זנה] دار[6] سريّة *ونار دفيّة[7] اى كاسى ملأى.
وامّا ותוציאנו לרויה فمفارق عندى لهذا المعنى والاولى
به عندى ان يكون مجانسا لقول العرب للريح الطيبة
ريّا]. يقول] توغّلنا فى الشدائد المشبهة للنار[8] ولجّة الماء
ثم اخرجتنا منها الى الريّا [اى] الى الريح[9] وهو برد
نسيم الهواء:

الراء والواو والحاء ורוח לשאול. אדברה וירוח לי.
רוח והצלה. לרוח היום فى رواح النهار وهو (من) الزوال
الى الليل. وان شئت فقل فى روح النهار وهو وقت
برودة النسيم من طرفى النهار. כי היתה הרוחה قد *ذكر
هذا المعنى[10] فى كتاب المستلحق وادخلت فى جملته
لقربه منه ורוח תשימו فسحة[11]. ועליות מרוחים فسيحة
موسّعة. وذكرنا هناك ايضا והריחו ביראת יי وفسّرنا فيه
(وحيه و)نطقه وكلامه. وأضفنا اليه וברוח שפתיו ימית
רשע. לרוחתי ושועתי: وقريب من هذا المعنى ותבנית כל
אשר היה ברוח עמו فى الوحى كما قيل הכל בכתב מיד
יי עלי השכיל כל מלאכות התבנית. ومثله רוח יי אלהים
עלי. יי אלהים שלחני ורוחו. רוח יי דבר בי. ורוחך הטובה
נתתה להשכילם: ורוח לבשה את עמשי رأى. ومثله יען[12]
היתה רוח אחרת עמו رأى اخر: אל אשר יהיה שמה הרוח
ללכת المراد. وقال الترגום לאתר דהוי תמן רעוא[13] למיזל:
ורוח כל בשר איש روح ونفس. ومثله ויצא הרוח ויעמד
לפני יי يريد النفس الكلّيّة. ורוח לא יבא ביניהם (هواء).
ורוח גדולה וחזק ريح: ومن هذا المعنى اشتقّ אשר זורה
ברחת وتقول لها [العرب] المِرواح بكسر الميم وهو الذى
يذرى به[14] الزرع: כי תשיב אל אל רוחך غضبك: תשעים
וששה רוחה[15] معناه[16] محيطة بالכותרת[17] من كل جهة
[كما قال] כל הרמונים מאה על השבכה סביב. ومثله
מדד[18] רוח הקדים. (את רוח הדרום) מדד(. לארבע רוחות
מדדו). לארבע רוחות [השמים] יהיו השערים מזרחה ימה

[93] O. מואזיב, אלמואזיב. [94] Both MSS. באלגים. [95] O. غير المعجمة. [96] R. g. خصومة وخصام. [97] R. g. استيلاء. [98] R. g. انحدار. [99] R. g. يرتوون. [1] R. g. يروى الارض. [2] O. continues את. [3] R. فهاءنا. [4] O. والطالح. [5] R. לכאן. [6] O. דארא. [7] O. ונארא דויה. [8] R. النار; corrected بالنار. [9] R. الروح. [10] R. ذكرت هذه اللفظة. [11] R. فسحا. [12] R. עקב. [13] R. רעוה. [14] R. فيه. [15] R. g. جهة. [16] R. يريد به. [17] R. بها כותרת. [18] R. continues את.

וצפנה ונגבה اربع جهات. وهذا مستعمل فى المשנה
كثيرا. ومن هذا المعنى[18] عندى قول الحكيم סובב סובב
הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. قوله סובב והולך انما
هو عن الشمس كما قال عنها הולך אל דרום וסובב
5 אל צפון وبيان ذلك انّ الشمس اذا حلّت برأس الحمل
كان الاستواء الربيعى[19] ثم انها تأخذ فى مرورها فى جهة
الشمال حتى تحلّ برأس السرطان فيكون حينئذ المنقلب
الصيفى فاذا حلّت برأس الميزان كان الاعتدال الخريفى ثم
انها تأخذ فى مرورها فى جهة الجنوب حتى تحلّ برأس
10 الجدى فيكون حينئذ المنقلب الشتوى. فالى مرورها فى
جهة الجنوب. وفى جهة الشمال اشار الحكيم بقوله הולך
אל דרום וסובב אל צפון סבב סבב הולך הרוח اى انها
تارة تأخذ فى الجنوب فتمرّ بتلك الجهة كلّها اى[20] تشرق
كل يوم منها وذلك يكون فى الشتاء وتارة تأخذ فى
15 الشمال فتشرق كل يوم منها وذلك يكون فى القيظ.
وامّا قوله ועל סביבותיו שב הרוח فانّه يريد (انها) اذا
تمّت الدور ابتدأت من النقطة التى ابتدأت منها اولا
واخذت ايضا فى تلك الجهة نفسها فتعود الازمان كما
كانت من خريف وشتاء وربيع وقيظ وفى ابتداء الحكيم
20 بقوله הולך אל דרום دليل على انّ ابتداء الخلق انما كان
فى فصل الخريف والشمس فى الميزان:

الراء والواو والميم ידינו רמה. וירם כבוד יי. רומה
על השמים אלהים. הרימותי[21] ידי אל יי. قد ذكر فى كتاب
حروف اللين وادرج هناك فى جملة هذا المعنى معنى
25 اخر وهو תרימו תרומה. כאשר יורם משור זבח השלמים
ومعنى *هذا اللفظ وما اشبهه[22] العزل والابراز كما قيل
כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים
צאן והשרים הרימו לקהל اى عزلوا لهم وابرزوا لهم. ومن
هذا المعنى וירם הטבח את השוק והעליה اى ابرزها واخرجها.
30 ومثله ויאמר הרם לך: وفى الاصل معنى اخر (ايضا قريب
من الاول) وهو וכסילים מרים[23] קלון (. וקצר אפים מרים
אולת ترجمته يثير الهوان ويثير الجهل. وجواز قوله
וכסילים מרים) بلفظ الافراد[24] وهو يريد الجمع هو جواز
قوله וצדיקים ככפיר יבטח بلغة الافراد[24]. وقد بيّنت هذا
35 فى كتاب اللمع: ومن هذا الاصل (عندى) فى المعنى

الاول וארמון על משפטו ישב. כי ארמון נטש وهو القصر
المنيف. الالف فيه زائدة وكذلك الواو والنون[25] منه
ذاهبة: וראמות וכדכד. ראמות וגביש فسّر فيه مرجان وما
اظنّ ذلك:

5 الراء والواو والعين ורעה עינך. רוע מעלליהם. وقد
تعدّى هذا الفعل الخفيف فى قوله עתה ירע לנו שבע
בן בכרי وهو على لفظ ולא ירע לבבך בתתך לו غير
المتعدّى. وجائز ان يكون غير متعدّ على مذهب ימר
שכר לשותיו الذى هو غير متعدّ اى يجدونه مرّا. فيكون
10 معنى ירע לנו نصادفه شرّا من אבשלום. وليس استشهادى
بימר שכר على انه مثل ירע[26] לנו لكن على انه مثله
فى استعمال اللغة فقط على مذهبنا نحن فيه. ויירע
לעשות قد ذكر فى كتاب حروف اللين. والاسم ורעה
לא תמצא בך. والاسم ايضا לבכם למרע اصله למריע[27]
15 على زنة משבב ומרכב[28]. والصفة على هذا المثال ايضا
חנף ומרע على زنة המלצר. ויהרג במשמניהם. والجمع כי
מרעים[29] יכרתון: (ومعنى اخر) רבות רעות צדיק. להציל לו
מרעתו. והנך ברעתך صعوبة حال وشدّة وضيق: وذكر
فيه ايضا והרעתם [בחצצרות.] תתקעו ולא תריעו واستوفيناه[30]
20 نحن فى المستلحق وقلنا هناك انّ למה תריעי רע من
معنى יריע אף יצריח وانكرنا[31] على ابى زكرياء اعتقاده
فيه انه من איש רעים להתרועע [ואיש רעים להתרועע]
معنى اخر فى هذا الاصل. ومن معنى יריע[32] אף יצריח
عندى יגיד עליו רעו يريد الرعد اى انه يدلّ على الغيث
25 وهو مثل וישמע יהושע את קול העם ברעה. ومن ذلك
المعنى *عندى ايضا[33] ירע שריד לאהלו يقول *انّ من[34]
بقى من عقبه لا يزال فى هياط[35] ومياط وفى ذعر[36] مما يحيط
به من البلايا. וירע هو فعل مستقبل خفيف مثل
לא יצר צעדך وغيره مما قد ذكرناه والمذهب فيه
30 كالمذهب (فى למה תריעי רע. والمذهب فى שריד هنا
كالمذهب) فى שרידיו במות יקברו: وذكر فيه ايضا תרעם[37]
בשבט ברזל. ירוע כבירים לא חקר. רעו עמים וחתו وهذا
غير متعدّ اعنى רעו עמים. وجائز ان يكون من هذا
المعنى רע ירוע כי ערב זר [وايضا] ורועה כסילים ירוע
35 اعنى ירוע وحده: ومن هذا الاصل איש רעים להתרועע.

---

18 Both MSS. continue הו. 19 O. الربعى. 20 O. ثم. 21 R. g. رفع وارتفاع. 22 R. هذه الالفاظ كلّها.
23 R. g. قيل اثارة. 24 O. الفراد. 25 O. continues والعين. 26 R. g. يسيء لنا. 27 R. למרע. 28 R. מרכב.
29 R. g. اشرار. 30 R. واستوفينا. 31 O. واخذنا. 32 R. g. يجلب ويرعد. 33 Transposed in R. 34 O.
אנמא. 35 R. היאט; O. קיאט. 36 O. رعد. 37 R. g. رضّ وتكسير.

ومنه ايضا שלשים מרעים *الوجه ان يكون[38] [מרעים]
بشوا تحت الميم والدليل على ذلك قوله אף כי מרעהו
רחקו ממנו بشوا وهو جمع مثل מרעיו وان لم يكتب
بياء بعد العين فكثير من الجمع يكتب بلا ياء لكنّه
5 بنى على الواحد الذى هو מרע كما قيل[39] למרעהו אשר
רעה לו هو مثل למרעו والهاء فيه وفى אף כי מרעהו
للضمير:

الراء والواو والفاء עמודי שמים ירופפו تفسيره عندى
تنقصف وتنكسر من معنى בתוך הריפות בעלי الذى
10 هو الهريسة وانما سمّيت بذلك لانّها تتهرّس[40] وتتكسّر.
وجعله ابو زكرياء من معنى ועלהו לתרופה وما يستقيم
عندى ذلك اذ لا معنى (للكسر) ولا للهرس[40] فى תרופה
وانما[41] תרופה شفاء وكذلك لا معنى للشفاء فى ירופפו
انما[42] معناه *تنكسر وتنقصف[43] فهما[44] اذًا معنيان.
15 ولما[45] لم نجد معنى الشفاء فى هذه اللغة المعتلّة العين
ووجدناه[46] فى اللغة المعتلّة اللام اعنى רפאנו[47] את בבל.
ולא נרפתה. ודיו[48] תרפינה ساغ لنا ان نقول انّ[43] لغة
תרופה [مقلوبة] من هذه اللغة المعتلّة اللام: وقد يحتمل
ירופפו تفسيرا اخر وهو ان يكون تضطرب وتتحرّك من
20 قولهم للمراوح [الكبير] רפפות لتحريكها (الهواء). وهكذا
فسّر فيه רב האיי [ז"ל] (وذلك فيه حسن جدّا. وقد قيل
فى معنى תרופה تحليل اى تحليل الداء الذى) يكون
(به) الشفاء وانّ ירופפו تتحلّل وتذوب[50]:

الراء والواو والصاد והנער רץ. כי אם רצתי אחריו.
25 ויריצהו מן הבור. כברקים ירוצצו. قد ذكر هذا المعنى فى
كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا ותרץ את גלגלתו.
על העשק ועל המרוצה. וירעצו וירצצו واستوفيناه نحن
فى المستلحق. ومن هذا الاصل [وهذا] المعنى ותרץ גלת
הזהב وهو مثل לא יכהה ולא ירוץ وهما غير متعدّيين.
30 وجعله ابو زكرياء من ذوات المثلين وذلك جائز ايضا.
وكذلك يجوز (ايضا) ان يكون ונרוץ הגלגל אל הבור من
الاصلين جميعا. وفى هذه البنية[51] الخفيفة[52] متعدّ وهو
כי בך ארוץ גדוד اكسرهم واهزمهم. وجائز ان يكون من

المعنى الاول وان كان متعدّيا: ومن هذا المعنى ויתרוצצו[53]
הבנים בקרבה:

الراء والواو والشين פרח ראש ולענה. ענבי רוש.
ראש ותלאה. ופרח כראש משפט. ויתנו בברותי ראש. (וישקם
5 מי ראש. והשקותים מי ראש. כי הפכתם לראש משפט.)
וראש פתנים אכזר لجميع سمّ: ومن هذا الاصل כפירים
רשו ורעבו. רש[54] ועשר. רש עשה פעלת שקר (وقد ذكر
فى كتاب حروف اللين):

الراء والزاى רזי לי רזי לי الياء زائدة وهو مثل ובכל
10 רז[55] לא אנס לך والمعنى فى ذلك انه يقول انّ عندى من
السرّ[56] انّ الويل لى من اجل انّ בוגדים בגדו اى انّى
عديم الצדיקים فمن اجل ذلك عندى من سرّ[57] الوحى
(انّ الويل لى). وقد يجعله قوم من כי רזה את
כל אלהי הארץ. ואיפת רזון זעומה الذى معناه المحق
15 والنقصان:

الراء والزاى والهاء כי רזה את כל אלהי הארץ.
ואיפת רזון זעומה]. ומשמן בשרו ירזה. قد ذكر فى كتاب
حروف اللين. وليس ببعيد عندى ان معنى כי רזה
غير خارج من معنى ואיפת רזון זעומה.] השמנה היא
20 אם רזה الذى هو الهزال والنقصان الى معنى الهلاك
والثبور. واقرن به قوله ויתן להם שאלתם וישלח רזון
בנפשם:

الراء والزاى والحاء אל תבוא בית מרזח. معنى
מרזח هو اعلان الصوت بالبكاء والترح او بالغناء والفرح
25 وهو هنا فى البكاء على ما يبدو من المعنى. وهو اسم
الفعل يكون ترجمته لا تدخل بيت الרזח اى لا تدخل
الى المواضع[58] التى يعلنون[59] الاصوات فيها بالبكاء
والندب عند الحزن وامّا[60] كونه فى الغناء والفرح فقوله[61]
וסר מרזח סרוחים. ومعنى מרזח (هو) المِرزيح بكسر
30 الميم وهو الصوت وهو اسم. وتلخيص هذا المعنى ان
اقول انه يقول عن القوم المترفّهين المتبطّلين المستغلين
بالملاهى والطعام والشراب [قوله] השכבים על מטות שן
וסרוחים על ערשותם وباقى القول يقول انهم راقدون على

[38] O. ويكون. [39] R. قال. [40] So both MSS. תתהרס ; R. للهدم. [41] R. واما. [42] R. اما. [43] Transposed in R. [44] O. وهما. [45] R. ואמם. [46] O. وجدناه. [47] R. רפינו. [48] R. continues לא. [49] O. فى. [50] R. g. هذا الباب ثلث اقسام. [51] R. اللغة. [52] R. continues وهو. [53] R. g. ازدحام. [54] R. g. فقر وافتقار. [55] R. g. سرّ. [56] O. continues الوحى. [57] R. السرّ. [58] O. البيت. [59] O. יעלנו. [60] O. وانما. [61] O. كقوله.

اسرّة[62] [من] عاج ملوكية وانهم منبسطون ممتدّون على عروشهم ملازمون لها تنعّما وترفّها يأكلون ويشربون ويلهون باصناف الملاهى والاغانى ولا يرتمضون[63] لما ينال الامّة من الشقاء وضيق الحال والتعس فلما وصف حالهم هذه[64] وصف العقوبة النازلة بهم فقال לכן עתה יגלו בראש גולים וסר מרזח סרוחים يقول سيجلون اول الجالين ويذهب مرزيح المنبسطين يعنى الذين[65] قال عنهم וסרוחים על ערשותם اى تنقطع اغانيّهم وتذهب ملاهيهم:

الراء والزاى والميم ומה ירזמון עיניך[66]:

الراء والزاى والنون האזינו רוזנים. הנותן רוזנים לאין. ורוזנים נוסדו יחד. ובאפס לאום מחתת רזון وزير ووزراء وملوك:

الراء والحا والباء רחב פי על אויבי. ופחד ורחב לבבך. ורחבה ונסבה למעלה. כר נרחב. ורחב לב. וחמש מאות רוחב. ואמה וחצי רחבה[67]. לארכה ולרחבה [اسماء.] ومن الاسماء ואתהלכה ברחבה فى الرحبة بالتثقيل والتخفيف اى بفتح الحاء واسكانها وهو المكان الواسع. רחב לא מוצק תחתיה. רום עינים ורחב לב. ויוצא למרחב. רחוב וחרוץ. כי ברחוב נלין. בתוך רחובות ארצה. ואין צוחה ברחובותינו. والصفة ורחב ידים. רחב נפש יגרה מדון. ويجب ان يكون قبل الاضافة على مثال חכם ורשע. ومؤنّثه אל ארץ טובה ורחבה على زنة אשה חכמה ارض جيّدة ورحبة بالتخفيف لا غير. והארץ רחבת ידים رحبة الاماكن. والثقيل غير المتعدّى צרות לבבי הרחיבו. والمتعدّى הרחיב יי לנו. הרחיבה שאול נפשה. בצר הרחבת לי. ואם ירחיב יי אלהיך את גבולך. תרחיב צעדי תחתני. הרחב פיך ואמלאהו. הרחיבי מקום אהלך. ברוך מרחיב גד[68]:

الراء والحاء واللام וכרחל לפני גוזיה נאלמה. רחלים מאתים[69]:

الراء والحاء والميم רחם יי על יראיו. ורחמך והרבך. ואת יתומיו (ואת אלמנותיו) לא ירחם. רחם ארחמנו נאם יי. כרחם אב על בנים. ברגז רחם תזכר. ונתן לך רחמים ורחמך. כי רבים רחמיו. אמר מרחמיך יי. وما لم يسمّ فاعله אשר בך ירוחם יתום. ומודה ועזב ירוחם. والصفة الخاصّة للّه عزّ وجلّ אל רחום וחנון الاصل فى الحاء التشديد مثله فى نون חנון. والصفة العامّة من بنية الخفّة רחמן. ידי נשים רחמניות[70] للجميع معروف المعنى: وامّا ארחמך יי חזקי فمن لغة الترجوم الذى يقول فى ויאהב יעקב את רחל. ורחם יעקב ית רחל: פטר רחם. ורחמה הרת עולם. אשר בצאתו מרחם אמו معروف. ومثله מרחם משחר وتفسيره من بطن الظلام يريد من وقت كونك فى ظلمة البطن والمعنى انّ السعد مصاحب لك من وقت كونك فى ظلمة البطن اى من اول خلقك. ذلك قوله לך טל ילדותיך [كنى بالطلّ عن السعد وقوله ילדותיך] *يريد به[71] من اول نشأتك. فقوله מרחם משחר متّصل فى المعنى بقوله לך טל ילדותיך: وقد استعير هذا الاسم للحيض[72] بقوله בגיחו מרחם יצא: وقد اوقع على المرأة نفسها بقوله רחם רחמתים לראש גבר المعنى جارية وجاريتين[73] لكل رجل: ואת הרחם الرخم:

الراء والحاء والفاء רחפו כל עצמותי. والثقيل על גוזליו ירחף يرفرف اى يحرّك جناحيه. מרחפת על פני המים (يعنى) هابّة متحرّكة:

الراء والحاء والصاد אם רחץ יי. ורחצו אהרן ובניו. ורחצת אותם במים. ורחצת וסכת. ירחצו מים. לרחוץ על היאור. וכנו נחשת לרחצה. רחץ וטהר. רחצו הזכו. وما لم يسمّ فاعله ומצאתו לא רחץ. ובמים לא רחצת. والافتعال אם התרחצתי[74] במי שלג:

الراء والحاء والقاف על כן רחק משפט. כי רחקו מעלי. ירחק הק. כי ירחק ממך המקום. מדבר שקר תרחק. ירחקו בניו מישע. רחקו מעל יי امر ولذلك هو فتح مثل רחצו הזכו. שאלו מיי מטר. רחקו מעשק. אך רחוק יהיה. או בדרך רחוקה صفة. والصفة ايضا כי הנה רחקיך יאבדו. والاسم ממרחק תביא לחמה. מארץ מרחקים. והאזינו כל מרחקי ארץ. والثقيل ולבו רחק ממני متعدّ. ومثله ורחק יי את האדם. רחקת כל קצוי ארץ. עתה ירחק את זנותם. وثقيل اخر غير متعدّ המה יצאו את העיר לא הרחיקו. המה הרחיקו מבית מיכה. אל תרחיקו מן העיר. הרחק מן המחנה مصدر. والمتعدّى הרחיק[75] ממנו את פשעינו. כי

[62] O. اسرا. [63] R. يترمّضون. [64] O. هذا. [65] R. الذى. [66] R. g. ... זר مثل عيناك تسيل قيل. [67] R. g. عرضها. [68] R. g. الجميع وسع واتّساع. [69] R. g. رخلات ونعاج. [70] R. g. رحمة ورافة. [71] O. اى. [72] MSS. ללבציץ. [73] O. جاريتين. [74] R. g. غسل وتغسيل. [75] O. הרחיקו.

הרחקתים בגוים. הרחק מעליה דרכך אמר. למען הרחק אתכם[75] مصدر:

الراء والحاء والشين רחש לבי דבר טוב انبط وهذا على الاستعارة. يقال انبط الماء اى اخرجه بالحفر والنبَط بفتح الباء ما يرشح من الجبل كانّه عرق يخرج من الصخر. وهذا اللفظ وهذا المعنى مجانس للرشح. وفى كلام الاوائل رضى الله عنهم אמר רב אשי כל ארבע אמות תפלתו סדורה בפיו ורחושי מרחשן שפתיה شبّه تحريك الشفتين بالصلوة[76] بالانباط اى باخراج الماء بالحفر عليه. وفى كلامهم ايضا הנהו אילמי דהוו בשבבתיה דרב בני אחתיה דר' יוחנן בן גודגדא[77] דכל אימת דהוו ר' עייל לבי מדרשא הוו עילין ויתבין קמיה ומרחשן שפתיהו בעא רחמי עליהו[78] ואיתסיאו ואשתכחו גמירי הילכתא וספרא וסיפרי ותוספתא וכוליה תלמודא فشبّه رومهم الكلام بالحفر للانباط: ואם מנחת מרחשת[79] קרבן طنجير. والدليل على ذلك قول الاوائل ז"ל מה בין מחבת למרחשת מרחשת יש לה כסוי ומחבת אין לה כסוי דברי ר' יוסי הגלילי ר' חנניה בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רחשים מחבת צפה ומעשיה קשים. وهذا الاسم مشتقّ من المعنى الاول كما ترى:

الراء والطاء المضاعف ורטט החזיקה هو الرثية وهو وجع المفاصل واليدين والرجلين وهو مثل כדבר אפרים רתת:

الراء والطا والباء מזרם הרים ירטבו. רטוב[80] הוא לפני שמש:

الراء والطاء والشين ועולליהם תרטש. וקשתות נערים תרטשנה. وما لم يسمّ فاعله אם על בנים רטשה. ועולליהם ירטשו[81] לעיניהם:

الراء والياء والحاء אף להם ולא יריחון[82]. וירח יי את ריח הניחח. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ويمكن ان يكون من هذا الاصل קחי ריחים[83] וטחני קמח:

الراء والياء والقاف הם מריקים שקיהם. נעור וריק. ורקה נפשו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ومنه ותם לריק כחכם. לא ייגעו לריק. ومنه ايضا ריקם[84] שלחתני الميم فيه زائدة للحال: وذكر فيه ايضا והריקותי אחריכם חרב. וחרב אריק אחריכם. וירק את חניכיו جردهم للقتال: وذكر فيه (ايضا) وهو قريب من المعنى الاول המריקים מעליהם הזהב. שמן תורק שמיך: وامّا כטיט חוצות אריקם فهو عندى من غير هذه المعانى [كلّها] بل هو مفرد ويكون تفسيره على حسب المعنى ادوسهم. وربما كان تفسيره ابيدهم كما يباد الطين درسا له ويكون مجانسا لقول العرب فلان يريق بنفسه اى[85] يموت:

الراء والياء والراء רר בשרו את זובו. ויורד רירו[86] על זקנו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الراء والكاف المضاعف רכו[87] דבריו משמן. ולא רככה בשמן. ואל הרך[88] לבי. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وجوّزنا نحن فى المستلحق ما انكره ابو زكرياء من كون והבאתי מרך[89] من هذا الاصل بقول بيّن جدّا[90]:

الراء والكاف والباء אשר רכבו על הגמלים. אשר רכבת עלי. ותרכבנה על הגמלים. רכב שמים בעזרך. ויפל רכבו[91] אחור. השם עבים רכובו. צלח רכב. המרכבה הראשונה. ויאסר יוסף מרכבתו. במרכבת המשנה. והנה ארבע מרכבות. מרכבות פרעה וחילו. החמרים בבית המלך לרכב. ויאמר לרכבו صاحب خيله. קח רכב خذ فارسا. ويمكن ان يكون ויאמר לרכבו مثله اعنى فارسه اى (الفارس) اللازم له كانّه صاحب ركابه. والثقيل והרכבתיך על במתי ארץ. ירכיבהו על במתי ארץ. ארכיב אפרים יחרש יהודה. הרכב ידך על הקשת. וירכב ידו. וכל הרכב עמו. ואתכם הרכב והפרשים. שש מאות רכב בחור. מלא סוסים רכב. בסוסיו וברכבו هذا جمع. وقيل فى الواحد איש ברכבו. ויכרע ברכבו. וירכיבו אתו ברכבו. ويصلح ان يكون רכב اسما (عامّا) لجميع المراكب ويدلّ على ذلك ויקחו שני רכב סוסים على سبيل التبيين ايضا. وقيل ايضا רכב חמור. רכב גמל: לא יחבל רחים ורכב[92] (. פלח רכב) معروف:

الراء والكاف واللام בעיר רכלים שמו. וילינו הרכלים.

---

[75] R. g. بعد وابعاد. [76] R. بالصلاة. [77] R. גונדא. [78] O. עלוהי. [79] R. g. طاجن. [80] R. g. رطوبة. [81] R. g. طرح ورمى وتفقيش. [82] R. g. الشمّ. [83] R. g. الرحا. [84] R. g. تفريغ وفراغ. [85] MSS. או. [86] R. g. الريال وهو البصاق. [87] R. g. ليونة. [88] R. g. ضعف. [89] R. g. الجبن. [90] R. g. لجميع متقارب. [91] R. g. لجميع ركب وركوب. [92] R. g. الحجر الفوقانى.

המה רכליך. רכלת עמים. ובזזו רכלתך. וארזים במרכלתך لفظ واقع على جميع التجار[92] وعلى جميع التجارات: وقد يكون العطّار من جملة هاؤلاء التجار فى قوله מכל אבקת רוכל. החזיקו הצרפים והרכלים: לא תלך רכיל اسم لا صفة. ومثله הולכי רכיל. אנשי רכיל היו בך اسم للنمّ والسعاية:

الراء والكاف والسين[93] והרכסים לבקעה. מרכסי איש. וירכסו את החשן ويحبكون اى ويشدّون. يقال احبكت ازارى اذا[94] شددته وحبكت للحظيرة بالحباك وهو الرباط. وتفسير מרכסי[95] איש من شدائد الناس ومضايقهم وتعرّفهم كما قال מריב לשונות. وامّا והרכסים לבקעה فهى المواضع الصعبة الشديدة الصعوبة والوعورة[96] فاشتقاق هذه الالفاظ كلّها واحد:

الراء والكاف والشين רוכבי הרכש. לרכש ולסוסים. ולרכש هى العتاق: ואת כל רכושו אשר רכש. ואת כל רכושם אשר רכשו בארץ כנען. ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וישב את כל הרכוש فسّر فيه السرح والسرح ما يجرى ويراح به من السائمة وما اراه الّا عامّا[97] لكل مكتسب من حيوان ومال واثاث كما قال וישב ארצו ברכוש גדול ولم يرد السرح فقط. وقيل ואחרי כן יצאו ברכוש גדול على العموم ايضا. وايضا قوله תן לי הנפש והרכוש קח לך ما يضادّ قول من يجعله سرحا فقط لانّ السائمة داخلة تحت הנפש كما قال[98] והרמות מכם לײ מאת אנשי המלחמה היוצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן فاوقع هذه الانواع كلّها تحت הנפש. وامّا ما يقع عليه רכוש من غير السرح فقوله וישב את כל הרכוש הנמצא לבית המלך. وايضا ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש انما يريد اثاث بيوتهم فقط اذ لم يكن سرحهم *حاضرا معهم[99] فى بيوتهم. وكذلك اراد بقوله את כל הרכוש הנמצא לבית המלך اثاث قصره والاثاث هو متاع البيوت[1]. وايضا וכל סביבותיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב[2] ברכוש ובבהמה ובמגדנות وعزل[3] הרכוש عن הבהמה. وامّا ما وقع عليه רכוש من السرح فقوله ומגרשיהם יהיו לבתים ולרכושם ולכל חיתם. وابين ما يكون ما قلنا من وقوع רכוש على كل مكتسب من اثاث وحيوان وارض قوله عن وكلاء דוד عمّ على مخازنه وضياعه واصحاب فلاحته وابقاره واغنامه وجماله وسائر ماله כל אלה שרי הרכוש אשר למלך דוד فاوقع على الجميع اسم רכוש:

الراء والميم المضاعف ורמה[4] תכסה עליהם. וירם[5] תולעים. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين[6]. וראה ראש כוכבים כי רמו. ורומם תחת לשונו. רמו מעט ואיננו. יחד לא ירומם. על כן לא תרומם[7]. وفسّرنا[8] هذه الالفاظ بمعانيها هناك وقلنا فى רומם תחת לשוני. לא ירומם. לא תרומם انها غير متضاعفة من المعتلّة العين مثل ארוממך ײ כי דליתני ולא שמחת אויבי לי. וירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו لانّ هذين متعدّيين وتلك غير متعدّية وليس هذا القول بموجب الّا ان تكون لفظة واحدة متعدّية وغير متعدّية بل هذا موجود كثيرا لكن انما اخترت ذلك فيها لما وجدت רומו غير متعدّ فعلمت انّ احد *مثلى רומם תחת לשוני اندغم فيه اعنى فى רמו מעט واستدللت من هذا الاندغام على انّ ميم ירומם اصلية لا متضاعفة لانّ ما استعمل فيه التضعيف لا يدغم احد مثليه فى الثانى وان كان قد يدغم احد مثليه فى مثلها اذا كان ضميرا كما قيل ויכוננו ברחם אחד الذى اصله ויכוננו بثلاث نونات احداها[9] لام الفعل والثانية متضاعفة من اللام والثالثة للضمير. وقد برهنت على ذلك فى كتاب المستلحق فلما كان ذلك كذلك جعلت לא ירומם. לא תרומם مستقبلين منه اذ هما ايضا غير متعدّيين ولم نر ان نجعل هذه الافعال متضاعفة مع انها غير متعدّية من غير دليل. وهذا كلام مستغنى عنه لكن بلغنى عن بعض المتقحّمين فى هذا الفنّ *اعنى הדקדוק انه اعترض عليه فى ذلك فخشيت ان يرتاب من لا قوّة له فيه: واخترنا فى المستلحق كون ירומו אתם. וירומו הכרובים. הרומו מתוך העדה انفعالا من هذا الاصل واعتلّ لنا فى ذلك بالاندغام وبيّنّا ذلك هناك نعمّا:

---

[92] O. continues جميعهم. [93] Both MSS. beg. with וירכסו את החשן, but in R. with lines above. [94] O. معنى. [95] R. g. قال רב סעדיה خشونة. [96] O. والوعرة. [97] O. عامّة. [98] R. قيل. [99] R. חאצ֗רא عندهم. [1] R. البيت. [2] R. וזהב. [3] R. נעזל. [4] R. g. الرمّة والدود. [5] R. g. نغل دودا. [6] The Heb. transl. adds והוספנו אנחנו בשרש הזה בספר התוספת. [7] R. g. رفع وارتفاع. [8] Lacuna in R. up to قولى col. 681, line 29: on the marg. ناقص. [9] MS. מתל ורומם . . . احدهم.

الراء والميم والهاء[9] רמה בים. מקול פרש ורומה. נושקי רומי קשת. قد ذكر في كتاب حروف اللين. ومن هذا المعنى عندى ומלאתי הגאוות רמותך سقطك بفتح القاف اى الذين يسقطون قتلاً من جمهورك: وذكر فيه ايضا כן איש רמה את רעהו. למה רמיתני. החזיקו בתרמית. בתרמה לאמר. واعلم انّ ולו תדברו רמיה. ורמיה תהיה למס اسم على مثال בצדיה. وامّا לשון רמיה فصفة[10] على زنة עניה. שביה:

الراء والميم والحاء רומח בידו. מרקו הרמחים[11]. ורמחיהם וקשתותיהם:

الراء والميم والكاف בני הרמכים[12]:

الراء والميم والنون[13] רמון גם תמר. ומן הרמונים. פעמן ורמון. מעסיס רמוני انما اضافه الى الرمّان للونه ורמוני מכאן רמונים كما قال מריבי עמי מכאן עמים. وقد قيل فيه انه صفة للעסיס وانّ الموصوف مضاف الى الصفة:

الراء والميم والسين[14] ויירמסוהו העם. תרמוס כפיר. ויירמס לארץ חיי. רמוס חצרי. והיה למרמס. والانفعال ברגלים תרמסנה:

الراء والميم والشين[15] תרמש הארץ. רומש בו. תרמש כל חיתו יער. תבנית כל רומש. הרומשת במים. כל רמש אשר הוא חי معناه الدبّ والدبيب:

الراء والنون المضاعف[16] ותרון לשון אלם. באו לפניו ברנה. הרנינו לאלהים עוזנו. ורננו במרום ציון. قد ذكر هذا في كتاب ذوات المثلين واستوفيناه نحن في المستلحق: واعلم انّ بين تعدّى הרנינו وبين تعدّى ולב אלמנה ארנין فرق. وذلك انّ معنى ולב אלמנה ארנין اجعله ירנין وليس הרנינו مثال لكن معناه תרנינו انتم انفسكم. ولم يبيّن هذا ابو زكرياء وليس قولى انّ הרנינו متعدّ بموجب ان يكون لفظ אלהים مفعولا له لانّ هذه اللغة ليس تتعدّى الافعال بها وانما[17] تتعدّى الى المصدر والى غيره من الاشياء التى تتعدّى اليها الافعال من غير المفعول به كانّه قال הרנינו לאלהים רנה. وكذلك التقدير في ירון[18] הנה وهو القياس فيها كلّها اذ لا مفعول لها. وقد *قلنا انّ[19] معنى ולב אלמנה ארנין اجعله ان ירנין רנה واقول انّ הרנינו גוים עמו على هذا المذهب ايضا وذلك انّ עמו ليس مفعولا به بل انما هو فاعل وهو بدل من גוים *ويعنى بقوله גוים ישראל[20] كما قيل عنهم וזרעו יהיה מלא הגוים اى يكون معظم[21] الامّة (اى) امّة ישראל. وقد فسّرته في حرف الميم عند ذكرى מלא הגוים. والمعنى في הרנינו גוים עמו ارنّوا يايّها[22] الشعوب التى[23] هى امّته ارنانا فانّه منتقم لدماء عبيده واخذ لهم بثأرهم اى سبّحوا له تسبيحا فانّه منتقم لعبيده وآخذ بثأر[24] دماءهم. وقوله עמו بدل من גוים كانّه قال הרנינו עמו כי דם עבדיו יקום والتقدير הרנינו רנה עמו. ومن هذا المعنى [اشتقّ] ויירא כל העם ויירנו. ותעבר הרנה[25] במחנה لجميع ارنان. والارنان *الصوت الشديد[26] من كل احد على اختلاف وجوهه: فمنه بريح[27] كما قيل ותעבר הרנה במחנה: ومنه تمجيد كما قيل הרנינו לאלהים עוזנו: ومنها[27] ما يكون بسرور وفرح كما قال ירון[28] ושמח. כי רננת רשעים מקרוב. אל תבא[29] רנה בו: ومنه عويل وبكاء مثل וכשדים באניות רנתם. וירא בצר להם בשמעו את רנתם:

الراء والنون والباء ואת הארנבת[30]:

الراء والنون والهاء עליו תרנה[31] אשפה قد ذكر في كتاب حروف اللين:

الراء والسين المضاعف לרס את הסלת. רסיסי לילה. قد ذكر في كتاب ذوات المثلين ومعناه الرشّ. ותרגום רביבים. רסיסיא: وامّا והכה הבית הגדול רסיסים فمعناه الرضّ من قولهم في المשנה אם היה עבה[32] או מרוסס اى مهشّم:

---

[9] R. g. هذا كتبناه من المختصر[ر]. רמה. רמה בים. ורומי קשת. ומלאתי הגאוות רמותיך لجميع رمى وسقوط: איש רמה את רעהו. החזיקו בתרמית. מלשון רמיה قيل مكر وقيل محال. وفسّر في רמיה غشّ. [10] MS. צפה. [11] R. g. continues (from the مختصر) رمح وارماح. [12] R. g. continues بني الرماك والرمك جنس من الخيل. [13] R. g. (from the مختصر) פעמן זהב ורמון. ומן הרמונים الرمّان. [14] R. g. (from the مختصر) ירמס כל חוצותיך. והיה למרמס لجميع دوس. [15] R. g. (from the مختصر) תרמש האדמה. ובכל הרמש הרמש لجميع دبيب. [16] R. g. (from the مختصر) الرنين وهو الصوت الشديد على اختلاف وجوهه. [17] R. انما. [18] O. ירונו. [19] R. كان. [20] R. ויענו; both MSS. וישראל. [21] R. معكوس. [22] O. איהם. [23] R. الذى. [24] O. لثأر. [25] R. g. قيل مناد. [26] O. صوت شديد. [27] So both MSS. [28] R. ירנן. [29] R. תבו. [30] R. g. [ا]رنب. [31] R. g. ترنّ الجعبة اى تخشخش. [32] O. צבת.

الراء والسين والنون ורסן מתעה. ורסן מפני שלחו
خلعوا العذار. בכפל רסנו מי יבא على سبيل التشبيه:

الراء والعين والباء רשו ורעבו. לא ירעבו ולא יצמאו.
ויהי רעב בימי דוד. ואת רעבון בתיכם. والثقيل לא ירעיב
יי נפש צדיק. ויענך וירעיבך[33]:

الراء والعين والدال המביט לארץ ותרעד. יאחזמו
רעד[34]. רעדה אחזתם שם. والثقيل עמדתי מרעיד. מרעידים
על הדבר وهو ذاتى:

الراء والعين والهاء ורעה[35] הכרמל. אני ארעה[36]
צאני. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين الّا انّه
هناك مشوّش اذ خلط فيه ורעה הכרמל והבינו. לרעות
בגנים مع[37] אני ארעה צאני הצאן ההרגה ولم ينبّه على ما
بينها من[38] التعدّى: وذكر فيه למרעהו אשר רעה לו. אל
תתרע את בעל אף. ويصلح عندى ان يكون منه ורעה
כסילים ירוע اعنى ורעה وحده. وفاتنا استلحاقه فى كتاب
المستلحق: واعلم انّ الاجنبى قد يقع تحت רעה كما
قيل[39] וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה[40]: وذكر
فيه ايضا معنى اخر وهو וברעיון לבו ורעות רוח. ومنه
عندى אפרים רועה רוח وهو مجانس للسريانى الذى
يقول רעיונך על משכבך סליקו ومعنى الجميع الفكر
والتفقّد والرعاية. وما يبعد عندى ان يكون בנת לרעי
من هذا الاصل [ومن هذا المعنى] الاخير. وتلخيص ذلك
ان اقول[41] انّ اصله قبل اضافته الى الضمير רֵעֶה ملعل
على زنة הרבה בכה فجاء محذوف اللام وهو اسم كما
جاء שמענו גאון מואב גא מאד محذوفا وهو صفة واصله
נאה. ومثله על כל גאה ורם. والدليل على انه من هذا
المعنى الاخير ما اكتنفه من الدلائل على ذلك. وذلك قوله
יי חקרתני ותדע אתה ידעת שבתי וקומי ארחי ורבעי זרית
וכל דרכי הסכנת. وامّا كونه [من ויריע העם.] וישמע יהושע
את קול העם ברעה[42] فضعيف جدّا:

الراء والعين واللام סף רעל. השקיתנו יין תרעלה.
כוס תרעלה. והברושים הרעלו معنى الجميع السدر[43]:
והשרות והרעלות فسّر فيه جلاجل مثل قولهم فى المشנה
ערביות רעלות:

الراء والعين والميم רעמו[44] פנים[. والثقيل] בעבור
הרעימה معناه القطوب: ومعنى اخر אל הכבוד הרעים.
ירעם מן שמים יי. וירעם יי בקול גדול. ובקול כמהו תרעם.
والاسم ורעם גבורותיו מי יתבונן. רעם שרים ותרועה.
والخفيف غير المتعدّى ירעם הים ומלואו. ومن هذا المعنى
قيل התלביש צוארו רעמה لجميع فى معنى الدوى
والضجّة. وقد يمكن ان يفسّر רעמה عزّة [وعرامة] على
معنى בצוארו ילין עז:

الراء والعين والنون المضاعف וכפתו לא רעננה
فعل ماض ولذلك كان ملعيل. כזית רענן. דשנים ורעננים
יהיו. אף ערשנו רעננה عرشنا خضِر بكسر الضاد اى غضّ.
وقد قيل בשמן רענן اى طرىّ. ורעננה صفة لا ماض
ولذلك [كان] ملرع:

الراء والعين والفاء ירעפו עלי אדם רב. ירעפו
דשן. ירעפו נאות מדבר. ושחקים ירעפו. والثقيل הרעיפו
שמים ממעל[45]:

الراء والعين والصاد תרעץ אויב. וירעצו וירוצצו[46]
את בני ישראל:

الراء والعين والشين ורעשו מפני דגי הים. ארץ
רעשה. ותגעש ותרעש. ירעשו האיים. תרעשנה הזמותיך.
ראיתי ההרים והנה רעשים. קול רעש גדול: والانفعال
מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ: والثقيل הרעשתי גוים.
הרעשת ארץ פצמתה. התרעישנו כארבה. מרעיש ממלכות
معناه الاضطراب والارتعاش: وامّا ירעש כלבנון פריו *فيقال
فيه انه مقلوب לא יעשר ולא יקום חילו اى يكونون
ذوى غِنا. وانا اقول فيه غير هذا وذلك انّى اجنّسه
بقول العرب للبركة والنماء الرغس[47] بالغين المعجمة
ويقال رغسه الله مالا اى بارك فيه ورجل مرغوس اى
كثير المال وامرأة مرغوسة اى ولود. فمعنى ירעש כלבנון
פריו على هذا ينمى ويزيد. وما يبعد فى (قياس) تصريف
اللغة العربية ان تترجم اللفظة يرتغس الّا انّى لم اسمعه.
ومعنى قوله פריו ولده يعنى انّ ولده يكثرون ككثرة
شجر اللبنان. فقد ضرب بشجر اللبنان المثل[48] فى الكثرة
كما قيل ולבנון אין די בער:

---

[33] R. g. الجميع جوع. [34] R. g. الرعدة والرعد والاهتزاز. [35] R. g. رعى ومرعى. [36] R. g. ادبّر وهو قريب.
[37] R. אני. [38] R. فى. [39] O. قال. [40] R. g. الجميع مصاحبة واصحاب. [41] MSS. קול. [42] R. g. تجليب وصياح.
[43] R. g. وهو وجع فى الدماغ. [44] R. g. قيل عبوس الوجه. [45] R. g. الجميع هطل وادرار. [46] R. g. رهبة وكسر. [47] MSS. יקאל... ואלרגם. [48] O. المثال.

الراء والفاء والالف רפאני יי וארפא. לו ירפאו למחלתינו. רפא נא לה. וירפאו את שבר בת עמי. ذكرت هذه الالفاظ [فى كتاب حروف اللين مع][48] רפאנו את בבל. ולא נרפתה واصحابهما[49] من ذوات الهاء. والمستقبل וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו. والافتعال להתרפא ביזרעאל. وربما كان من هذا الاصل[50] ורפא ירפא. ومنه רפאות[51] תהי לשרך. לתת רפואות. רפואות תעלה: ومن هذا الاصل فى معنى اخر רפאים[52] יחשבו אף הם כענקים. נשאר מיתר הרפאים انما ذكرت هذه اللفظة لانّه فسّر[53] فيها شجعان. وربما كانوا قبيلا[54] ما من القبائل (كما قال) רפאים תחשב אף היא. רפאים ישבו בה לפנים. وقيل ايضا בארץ הפריזי והרפאים. وقيل מילדי הרפאים منسوبين الى הרפה[55] كما قيل عنه فى النسخة الثانية את סף אשר בילדי הרפה: ومعنى اخر אם רפאים יקומו יודוך סלה. בקהל רפאים ינוח. ולא ידע כי רפאים שם لجميع موتى. ومثلها[56] הרפאים יחוללו מתחת מים يقول الموتى ينشرون ويخلقون. وهذا منه اقرار بالبعث لانّ الهاء قموצה للتعريف:

الراء والفاء والدال ירפד חרוץ עלי טיט. רפידתו זהב. والثقيل רפדתי יצועי معناه بسط وفرش: רפדוני בתפוחים ارفدونى واسندونى:

الراء والفاء والهاء הנה רפה היום לערב. אז רפתה רוחם. וידים רפות תחזק. ומזיח אפיקים רפה. قد ذكر هذا [المعنى] فى كتاب حروف اللين واستوفيناه نحن فى المستلحق. ويصلح عندى ان يكون [منه] כי[57] מרפא יניח חטאים גדולים اى انّ *لين العريكة[58] والتواضع يدفع عن الانسان كثيرا من الذنوب التى بينه وبين الناس. والالف فيه مكان الهاء: وذكر فيه ايضا וירף ממנו[59]. הרפה ממני[60] שנים חדשים والمعنيان متقاربان: وذكر فيه ايضا וירפאו את שבר בת עמי. רפאנו[61] את בבל ולא נרפתה واستوفيناه نحن فى المستلحق. ومن هذا المعنى قيل على الاستعارة אשר לא יוכל להרפה[62] עוד. وايضا וירפא[63] את מזבח יי ההרוס. وذوات الالف فى هذا المعنى مجانسة لذوات الهاء:

الراء والفاء والسين ותרפס נהרותם[64]. מתרפס ברצי כסף. לך התרפס ורהב[65]. ומרפש[66] רגליכם. والانفعال *נרפש وان[67] كتب بشين. وفى السريانى ושארא[68] ברגלה רפסא[69]:

الراء والفاء والقاف מתרפקת על דודה مترفّقة على حبيبها اى متلطّفة به مدارية له. وقال غيرى متدلّلة عليه بلا دليل:

الراء والفاء والشين רפש וטיט[70]:

الراء والفاء والتاء ואין בקר ברפתים هى محابس البقر. وفى كلام الاوائل רפת של בקר:

الراء والصاد المضاعف את מי עשותי ואת מי רצותי. עשוק ורצוץ. רצוץ[71] משפט. قد ذكر هذا [المعنى] فى كتاب ذوات المثلين. وادخل فيه וירעצו וירוצצו את בני ישראל. وقد كان ادخل فى الافعال المعتلّة العينات والقياس مجوّز[72] لكلا الوجهين: ومن هذا المعنى اشتقّ מתרפס ברצי כסף (تفسيره) المتجوّل بقطع[73] الفضّة كما اشتقّ בצע כסף من ובעד השלח יפולו ולא יבצעו. ובצעם בראש כלם. ومعنى الباء هو معنى باء התשחית בחמשה وباء באדם דמו ישפך اى من اجل كذا وكذا. والمذهب فى قوله מתרפס ברצי כסף كالمذهب فى قوله ההולך למרחבי ארץ:

الراء والصاد والدال למה תרצדון[74] הרים גבנונים:

الراء والصاد والهاء כי רצו עבדיך את אבניה. וארצה בו ואכבדה. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين واستوفيناه فى المستلحق. وفى هذا الخفيف متعدّ نوعا اخر من التعدّى وهو אם תהיה טוב לעם הזה ורציתם ודברה אליהם דברים טובים فانّ معنى ורציתם عندى وارضيهم اى ان ارضيتهم بالكلام الحسن والخطاب

---

[48] Both MSS. omit; supplied from the Heb. transl. [49] O. واصحابها. [50] R. continues להתרפא ביזרעאל. [51] R. g. لجميع دواء ومداواة ومعالجة. [52] R. g. شجعاء. [53] R. ذكر. [54] R. قبيلة. [55] R. הרפא. [56] O. ومثله. [57] R. פי. [58] O. אללין אלעריכה. [59] O. وكفّ عنه. [60] R. كفّ عنّي. [61] R. g. مداواة. [62] O. להרפא. [63] R. g. وبنى. [64] O. והרותם. [65] R. g. امضِ تذلّل واعط المال لصحابك. [66] O. ומרפס. [67] O. נרפשו אן. [68] R. ושארה. [69] R. g. لجميع دوس. [70] R. g. حمأة وطين. [71] R. g. عسف قطع ورضّ. وقال רב סעדיה. [72] O. מנה. [73] O. عن قطع. [74] R. g. هو التوقّع والرصد هو التامّل والفحص عن الشىء قال רבינו סעדיה انه التوقّع وهو التامّل والفحص عن الشىء والانتظار فيه والتامّل.

اللطيف: وذكر فيه ايضا אז תרצה[75] הארץ. והם ירצו[76] את עונם. והרצת את שבתותיה[77]: وذكر فيه ايضا אם ראית גנב ותרץ[78] עמו. והחיות רצוא ושב. ومن هذا المعنى عندى ברצותו עם אלהים [كانّه قال[79] בהתהלכו עם אלהים]
5 ويحسن جدّا ان يكون من هذا المعنى ורציתם ודברת אליהם وانا اليه اميل اى انك ان جريت معهم فى مذهبهم وان سلكت فى هواهم ومرادهم على مذهب ברצותו עם אלהים. والوجه فيه ורצית עמם فاختصرت اللفظة. ومنه ايضا ואחריהם בפיהם ירצו סלה وتفسيره وهم
10 على سننهم يجرون سرمدا مثلهم يريد انهم يجرون على اثرهم الى الموت كجريهم هم. وحقيقة لفظة בפיהם انما هى على قدرهم مثل כפי עבודתם. לפי אכלו ومعناها هنا مثلهم مثل הן אני כפיך לאל:

الراء والصاد والحاء ורצח גואל הדם את הרוצח.
15 ורצחו נפש. הרצחת וגם ירשת. לא תרצח. הגנב ורצוח. לפתוח פה ברצח. والانفعال האשה הנרצחת. בתוך רחובות ארצח. والثقيل דרך ירצחו שכמה. בן המרצח הזה. ועתה מרצחים. תרצחו כלכם اعلمّ انّه قد اختلف בן אשר وبן נפתלי فى قراءة هذه اللفظة فانّ احدهما يقرأها بفتح
20 الراء والآخر يقرأها بضمّها بالקמץ. فامّا[80] الذى يقرأها بالفتح فانّه يحملها محمل דרך ירצחו שכמה. وامّا الذى يقرأها بالضمّ فلا وجه له فى القياس الّا ان يخرجها مخرج الدعاء عليهم فيكون حينئذ فعلا لا *يسمّى فاعله. وقد لخّصت المعنيين[81] تلخيصا بيّنا فى حرف الهاء عند ذكرى
25 עד אנה תהותתו על איש:

الراء والصاد والعين ורצע אדניו את אזנו במרצע ويثقب اذنه بالمخصف[82]. وانما لم اقل ويخصف اذنه كما قال العبرانيون ורצע لانّ العرب لا تقوله وانما يقولون اخصفت النعل اى اطبقها بالخرز:

30 الراء والصاد والفاء עוגת רצפים. ובידו רצפה جمر وجمرة: רצפת בהט ושש. ורצפה עשוי לחצר סביב. מרצפת אבנים. רצוף אהבה للجميع رصف. والرصف حجارة [منظومة] مضمومة فى مسيل ويقال رصف قدميه اذا ضمّها فهذه *مشاكلة ومجانسة[83] بين اللغتين:

الراء والقاف רק لفظة تكون فى اكثر كلامهم للتخصيص مثل כי רק עוג מלך הבשן هذا خاصّة فقط.
5 ومثله רק אם שמוע תשמע בקול יי אלהיך. רק את דמו לא תאכל. רק לאנשים האל. وقد تكون فى بعض الكلام بمعنى גם [مثل רק אתם עמכם אשמות بمعنى גם][84] אתם: وتكون ايضا بمعنى אך[85] التى هى لكن وفى معنى الدعاء [مثل] אך יקם יי את דברו الذى تفسيره[86] لكن
10 اسأل الله ان يثبت امره وذلك مثل רק יהיה יי אלהיך עמך כאשר היה עם משה لكن اسأل[87] الله عونك وتاييدك: وتكون ايضا بمعنى אך التى للتوقّع [مثل אך טרף טרף][88] وذلك فى قوله כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה التى معناها لعلّ فانّه لو كان محقّقا لما ساغ
15 مقابلة الملك بهذا[89]: והיתר ברקתו فى صدغه. ومثله כפלח הרמון רקתך:

الراء والقاف المضاعف הרקות[90] והרעות. ורקיק מצה[91]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين واستلحقنا نحن فى المستلحق וכי ירק הזב. לא חשכו רק. עד בלעי רקי[92]:

20 الراء والقاف والباء עין לא ירקב[93] יבחר. ושם רשעים ירקב[94]. יבא רקב בעצמי. לעין רקבון[95] נחושה. وامّا כרקב יבלה فانما اراد به כעין באבו רקב[96] او כעין רקב على ان يكون صفة او ما اشبه ذلك على مذهب כבגד אכלו עש وفى الكلام حذف لا محالة:

25 الراء والقاف والدال חהרים רקדו כאלים. ההרים תרקדו כאלים. עת ספוד ועת רקוד. والثقيل ושעירים ירקדו שם. על ראשי ההרים ירקדון. מרקד ומשחק. ומרכבה מרקדת هذه كلّها غير متعدّية. والثقيل المتعدّى וירקידם כמו עגל[97]:

30 الراء والقاف والحاء איש אשר ירקח כמהו. רקח מרקחת. מעשה רקח. רקחי המרקחת. ובשמים מגדלות מרקחים. במרקחת מעשה للجميع افاويه وعطر وصيدنة: לרקחות

[75] O. רצתה; R. g. حينئذ تستوفى الارض. [76] R. g. وهم يستوفون ذنوبهم. [77] R. g. وتستوفى عطلها. [78] R. g. محاضرة واسراع. [79] قال is supplied from the Heb. transl. [80] O. واما. [81] MSS. יסם; O. المعنى; R. אלמעניאן; R. g. الجميع قتل. [82] Both MSS. פי אלמכצף. [83] Transposed in R. [84] Supplied from the Heb. transl.; the glossator in R. supplies the biblical quotation. [85] R. אן. [86] R. تفسيرها. [87] R. אסל. [88] Supplied from the Heb. transl. [89] R. بذلك. [90] R. g. الرقيقات. [91] R. g. رقاق فطير. [92] R. g. البصاق. [93] R. g. يعفن. [94] R. g. يبلا. [95] R. g. نخر. [96] R. g. عفن. [97] R. g. رقص.

ולטבחות طبّاخات مثل צבחות. وربما كان مثل רקחי
המרקחת. وقال فيه الترגום לשמשין[98]. והרקח המרקחה[99]
واطبخ المَطبخة بفتح الميم. ים ישים כמרקחה[1] كالمِطبخة
بكسر الميم:

5 الراء والقاف والميم מעשה רקם. צבע רקמתים.
רקמתי[2] בתחתיות ארץ. אשר לו הרקמה:

الراء والقاف والعين כטיט חוצות אדקם ארקעם.
רקע ארץ וצאצאיה اى مادّها وباسطها يعنى باسط سطحها.
وليس يقضى من هذا على انّ الارض ليست كريّة لانّ
10 للكرة[3] لا محالة سطحا ما. ومن هذا المعنى سمّيت سماء
الدنيا רקיע. وكذلك تسمّيه العرب ايضا رقيعا[4]. وقد
يجعلون كل واحدة من السماوات[5] رقيعا للاخرى[6] باشتقاق
غير اشتقاقنا. وحجّتنا فى تسمية السماء רקיע على انها
كريّة كحجّتنا فى قوله רקע הארץ: والثقيل וצרף בכסף
15 ירקענו[7]. וירקעו את פחי הזהב. וירקעום צפוי למזבח. כסף
מרוקע. רקועי פחים: وثقيل اخر תרקיע עמו לשחקים تفسيره
هل بسطت معه السماوات هل شاركته فى خلقه لها
وأعنته عليه. واللام فى לשחקים [هى] اللام الداخلة على
المفعولين كثيرا مثل לם ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר.
20 وقد ذكرت من هذا جملة فى كتاب اللمع من هذا
الديوان: وامّا[8] ורקע ברגלך[9] (. ורקעך ברגל) فهو الركل
الّا انّه مشتقّ من هذا المعنى لانّه بفعله ذلك يبسط ما
تحت قدميه:

الراء والشين المضاعف כי תאמר אדום רששנו[10]
25 قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين: ממלאים בתרשיש. וגויתו
כתרשיש. כעין תרשיש. תרשיש שהם וישפה فسّر فيه
ياقوت ازرق: وقد يسمّى البحر תרשיש[11] مثل לברוח
תרשישה. וימצא אניה באה תרשיש. עושה אניות תרשיש
ללכת אופירה לזהב. ועל כל אניות תרשיש. ومثله כסף
30 מרוקע מתרשיש יובא اى من البحر الذى يسافر اليه
(عنه). وايضا הלילו אניות תרשיש: وقد تسمّى امّة من
الامم תרשיש[12]. אלישה ותרשיש. وربما اشير فى بعض ما
تقدّم ذكره الى موضع هذه الامّة:

الراء والشين والهاء ברשיון[13] כורש מלך פרס كعهده
واذنه. من قول الاوائل אלמלא נתנה רשות לעין לראות.
ومن هذا سمّوا السلطان רשות فى قولهم הוו זהירין
ברשות. وقد يجعل וארשת שפתיו من هذا وهو عندنا
على ما اثبتناه فى حرف الالف:

5 الراء والشين والميم את הרשום[14] בכתב. من قول
السريانى תקים אסרא ותרשום כתבא. הלא אסר רשמת
דנה. כתבא די[15] רשים:

الراء والشين والعين אם רשעתי אללי לי. אל
תרשע הרבה. מקום הצדק שמה הרשע. ואל רשעו ואל
10 חטאתו. ואת הרשעה. וברשעת הגוים האלה. אשר הוא
רשע. להזהיר רשע מדרכו הרשעה. כי עתליה המרשעת:
والثقيل הוא הרשיע לעשות. הרשענו ומרדנו هاتان
متعدّيتان. ومن الذاتى אף אמנם אל לא ירשיע. ومتعدّ منه
והרשיעו את הרשע. אשר ירשיעון אלהים. מי הוא ירשיענו.
15 וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי. ירשיעך פיך ולא
אני. ואם צדיק כביר תרשיע. להרשיע רשע. معنى الجميع
الظلم والتظلّم: والذى اعتقده انا فى ובכל אשר יפנה
ירשיע هو غير هذا المعنى. وذلك انّى اذهب به الى معنى
الهرج بسكون الراء وهو القتال والاختلاط فيه والاختلاف
20 ايضا[16] فترجمته وحيث ما توجّه هرج. وهو يقابل ישקיט
كما قيل והוא ישקיט ומי ירשיע ترجمته واذا[17] هو سكن
واقرّ فمَن (ذا) الذى يهرج:

الراء والشين والفاء ויצא רשף לרגליו. רשפיה
רשפי אש. ומקניהם לרשפים معناه الجمر والصواعق. وقد
25 شبّهوا السهام بها[18] فى قولهم שמה שבר רשפי קשת
كما شبّهوا *لمع الهواء[19] بها (ايضا) فيقول רשפיה
רשפי אש שלהבת יה. ולחומי רשף[20]: ובני רשף יגביהו
עוף [اسم طائر] اخلق به ان (يكون) خاصّة للجارح
منه:

30 الراء والشين والتاء רשת הכינו לפעמי. ופרשתי
עליך רשתי. במשכו ברשתו. ופרשו עליך רשתם שרכהם:

الراء والتاء المضاعف כדבר אפרים רתת. תרגום
יאחזמו רעד. אחדתינון רתיתא. ومن هنا قالت الاوائل

[98] R. g. خدّام. [99] O. המרקחת. [1] R. g. وقال فيه ר׳ סעדיה الابازير. [2] R. g. الرقم والنقش. [3] O. الكرة. [4] O. רקיעאי. [5] R. السموات. [6] R. للاخر. [7] R. g. ترقيق وتمديد. [8] R. وايضا. [9] R. g. اضرب بقدمك. [10] R. g. ميراث. [11] O. תרשישה. [12] R. g. قيل طرسوس. [13] R. g. دستور ومرسوم. [14] R. g. رسم وامر. [15] O. דא. [16] O. פי דינא. [17] O. اذا. [18] O. continues كما. [19] R. למן הוי. [20] R. g. וקי לוחמא אלוהג.

הרותח בידי שמים. وفيه بعض المجانسة لقول العرب
لوجع المفاصل رثية:

الراء والتاء والحاء רתח רתיחיה. מעי רתחו ולא
דמו. وبنية اخرى ירתיח כסיר מצולה[21]:

الراء والتاء والميم רתום המרכבה לרכש مثل אסר[22]
من ויאסר * את רכבו[23]: תחת רתם[24] אחת. גחלי רתמים
هو الرتم:

الراء والتاء والقاف ורתוקות[25] כסף צורף. עשה הרתוק.
ויעבר ברתוקות זהב ترجومها שלשלן وعنها قال في דברי
הימים ויעש שרשרות בדביר فمعنى רתוקות وשרשרות اذًا
واحد. والفعل من هذا וכל גדוליה רתקו[26] בזקים: واما
עד אשר לא ירתק חבל הכסף فهو عندى من غير هذا
المعنى اعنى انه في معنى الانقطاع. وفيه بعض المجانسة
لبعض كلام العرب اعنى لتسميتهم الخلل الذى بين
الاصابع الرتق[27] وبين انقطاع الشىء المتّصل والخلل[28]
في الشىء مجانسة ومشابهة. والمراد بחבל הכסף هو
عندى نخاع الظهر كما انّ المراد بגלת הזהב عندى انما
هو العرق النابت من حدبة الكبد الذى يرتفع اليه
الدم من الكبد ومنه يتوزّع على[29] جميع الجسم وهو
العرق الذى[30] تسمّيه العرب الوتين[31]. ولعظمه شبّه
بساقية فسمّى גלת הזהב اى ساقية الذهب من اجل
الدم الذى هو في لون الذهب. وهى واحدة גלות
מים. وقد فسّرنا ותשבר כד על המבוע في حرف
الكاف:

ومن رباعى هذا الحرف

רטפש[32] בשרו מנער:

ومنه רפסדות על ים יפו ترجمته ارمات واحدها رمث
على زنة جبل وهى خشبات مضمومة يركب عليها في
البحر وعنها قيل אשימם דברות בים. وفي תלמוד ארץ
ישראל היא אסדה היא אסבריא היא רפסוד דכתיב רפסדות
על ים יפו. وقيل في المשנה היה יושב בספינה או באסדה
יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים:

∴ تمّ حرف الراء بحمد الله ∴

---

[21] R. g. الجميع غليان. [22] R. g. الشدّ والرباط. [23] R. יוסף מרכבתו. [24] R. g. قيل انه شجر الاثل. [25] R. g. سلاسل.
[26] R. g. اى جعلوا في الاغلال والسلاسل. [27] R. الخلل. [28] Both MSS. ופי אלכלל. [29] O. الى. [30] O. التى.
[31] O. אלנתין. [32] R. g. طراوة ورطوبة.

المقالة الحادية والعشرون من كتاب الاصول فى حرف الشين

الشين المضاعف שש משזר. שש ומשי كتّان. וילבש אותו בגדי שש حرير. وقيل ايضا قزّ:

الشين المضاعف والالف ושובבתיך[1] וששאתיך[2] جعل ابو زكرياء هذه اللفظة من ذوات الهاء[3] والاحسن عندى ان تكون من ذوات الالف لانّها مكتوبة بالف ولا دليل لنا على انها من ذوات الهاء[4]:

الشين المضاعف والنون שושן באולם. שפתותיו שושנים سوسان وقال רב יהודאי שושנת העמקים سوسان:

الشين المضاعف والراء חקוקים בששר. ומשוח בששר قال فيه التרגום בסמנין[5]:

الشين والالف والباء ושאבתם מים בששון. גם לגמליך אשאב. ותרץ עוד אל הבאר לשאוב. ותשאב[6] לכל גמליו. מאשר ישאבון[7] הנערים. לעת צאת השואבות[8]. בין משאבים:

الشين والالف والجيم אריה שאג. שאג ישאג[9] על נוהו. עליו ישאגו כפירים. שאג לקראתו. שואגים לטרף. שאגה לו כלביא. שאגת אריה[10]:

الشين والالف والهاء עד אשר אם שאו ערים. ושאיה יכת שער. והאדמה תשאה שממה. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب حروف اللين واستلحقنا[11] نحن فى المستلحق قسم الفعل الثقيل الدالّ عليه להשאות גלים נצים الذى هو على زنة יען הכאות לב צדיק: وذكر فى كتاب حروف اللين معنى اخر وهو כשאון[12] מים כבירים ישאון. שאון גליהם. وما يبعد عندى ان يكون من المعنى الاول مشتقّ من هذا: ومن هذا الاصل وهذا المعنى الثانى عندى השאננך עלה באזני وكان الوجه فيه השאנך فضاعفوا النون على سبيل التعظيم للجلبة لانّ تفسير שאון دوىّ وجلبة فلما فعلوا ذلك كان التغيير كاللازم لانّ ذلك كان اخفّ عليهم[13]. اوما انسب ذلك[14] ومثله فى الوحى العبرانيين لانّه انما انزل على لغتهم واستعمالهم فلا تستوحش من ذلك[15]:

الشين والالف والطاء בשאט בנפש. ותשמח בכל שאטך[16]. השאטים אותם. قد ذكرنا هذه الالفاظ فى المستلحق وفسّرناها هناك:

الشين والالف واللام שאול שאל האיש. כי ישאלך בנך מחר. قد ذكرنا[17] هذا المعنى [مستوفيا] فى كتابنا[18] فى المستلحق[. وفيه بنية فى الاسم لم نذكرها هناك فى المستلحق] وهى כל משאלותיך[19]: وذكرنا فيه ايضا תחת השאלה אשר שאל לי״י وتفسيره عوضا من الهبة التى وهبها لله. הוא[20] שאול לי״י موهوب لله[21]. والتقبيل השאלתהו לי״י وهبته لله. וישאלום וינצלו את מצרים وهبوهم. ونذكر هنا ושאלה אשה משכנתה وتستوهب. ومثله וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה. فان اراد مريد اخراج[22] هذه الالفاظ مخرج قول العرب سألت الرجل *فأسألنيها [التى] هى[23] قضاها واعتلّ فى ذلك

---

[1] R. g. قيل الكسرة. [2] R. g. تشويش. [3] O. אלהא. [4] R. g. אלים ששים. ששה ששה וששת וששיתם האפה. שש מאות ست مائة. الجميع عدد وهو السوادس. [5] R. g. فسّر فيه زنجفر. ורבינו סעדיה يفسّره لازورد. [6] R. g. واستقت. [7] R. g. يستقون الغلمان. [8] R. g. المستقيات. [9] O. ושאג. [10] R. g. زئير (MS. זאיר) الاسد وهو الصوت الشديد. [11] Both MSS. ואסתלחקנאה; R. g. خوا وخلا. [12] R. g. دوى وضجيج. [13] O. عندهم. [14] R. هذا. [15] R. g. وقيل انّ من هذا الاصل משתאה לה وفسّر فيه متفرّس فيها اى متأمّل منتظر. [16] R. g. وقيل ازدراء. قيل شماتة وقذف. [17] O. ذكر. [18] O. כתבנא. [19] R. g. سؤل. [20] R. הוא. [21] O. لد. [22] R. ان يخرج. [23] R. פאכאלנים; O. פכאלניה; both MSS. פי.

بانّ هذه اللغة لا توجد فى الهبة لكن فى السؤال قلنا
له انّ قول חנה ואנכי השאילתיהו ליי כל הימים لا يجوز
ان يترجم اسألتك لاستحالة المعنى ولا ان يقال انه على
الاتّساع وانّ المعنى فيه اسألت الله ايّاه لانّ الله تبارك
5 وتعالى لم يسئله[24] وانما هى تبرّعت بهبته. وايضا
فانّ قوله תחת השאלה אשר שאל ליי لا يصلح ان يكون
معناه عوضا من السؤال الذى سأل الله اذ لا يقتضى
السؤال عوضا انما هو عوضا من الهبة. وايضا فانّ لفظ
ليي ليس هو فاعله[: ومعنى اخر] וכי ישאל איש מעם
10 רעהו اذا استعار. وهذه اللغة مستعملة فى المشنة فى
هذا المعنى كثيرا: ومعنى اخر שאול ועוצר רחם. שאול
ואבדון[25]. כצאן לשאול שתו:

الشين والالف والنون שאנן מואב ושקט. ושאנן
מפחד רעה. יחד אסירים שאננו افعال ماضية. לעשתות
15 שאנן صفة. השאננים בציון. נשים שאננות النون متضاعفة.
כלו שלאנן ושלו اللام فيه زائدة[26]:

الشين والالف والفاء שאפה רוח. שאפו רוח כתנים
معناه الاستنشاق والتشمّم[27] واستجرار الريح الى الانف.
وقد استعمل العبرانيون هذا اللفظ فى ما يستجرّ من
20 الهواء الى الفم ايضا فى قولهم פי פערתי ואשאפה. وقال
على المبالغة ושאף צמים חילם. שאפני אנוש. ישאפו צוררי
כל היום. השואפים אביון. חרף שואפי סלה. שמות ושאוף
אתכם للجميع التهام وابتلاع: واستعملوه ايضا فى غير
هذا قالوا כעבד ישאף צל يعنى انه يتشوّف الى الظلّ[28]
25 ينظر هل ولى النهار بعد فيرجو بقرب الراحة من خدمته.
ومثله אל תשאף הלילה يعنى لا ترقب الليل لتستغفل
فيه النيام فتثيرهم من مواضعهم: واما ושאף זורח הוא
שם فبيّن جدّا انه تطلّع الشمس وتشوّفها للظهور
والطلوع:

30 الشين والالف والراء שאר הקטן. ואם מעט נשאר
בשנים. וכל הנשאר מכל המקומות. قد ذكرنا هذا المعنى
فى المستلحق. ومنه اشتقّ שם ושאר[29]: ومعنى اخر
ובתנוריך ובמשארותיך. משארותם צרורות בשמלותם. ברוך
טנאך ומשארתך للجميع عجين ومعاجن. وقد يقال هذا
اللفظ على الغذاء بالاطلاق مثل שארה כסותה ועונתה.
ويحسن ان يكون مثله אם יבין שאר לעמו: واما וימטר
עליהם כעפר שאר فمعناه لحم مثل ואשר אכלו שאר עמי.
الا تراه يقول ועורם מעליהם הפשיטו. ومثله בכלות בשרך
5 ושארך. חמסי ושארי על בבל. وابين ما يكون فى هذا
قولهم גזלי[30] עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם. ومن هذا
المعنى اشتقّ لقرابة الرجل אל כל שאר בשרו. שארה
הנה كما قيل [ומבשרך לא תעלם. وقد قيل[31]] فى נשאר
מעל انه من هذا وترجم منسوبة[32] الى النكث:

10 الشين والالف والراء (ايضا) שאר לא ימצא
בבתיכם. כי כל שאר וכל דבש هو الخمير الذى يخمر
به العجين. وقد خرج من *حدّ ما[33] يصلح للاكل وفيه
قولهم[34] איזה [הוא] שאר ואי זה (הוא) חמיץ שאר המחמיץ
אחרים חמיץ המתחמיץ[35] על ידי אחרים אימתי קרוי שאר
15 משיפסל[36] מלאכל הכלב:

الشين والالف والتاء שאת או ספחת ربما (كان)
على زنة זאב ושכם. ויתחפש באפר. وفسّر فيه شامة. وقد
ادخلناه فى باب النون والشين والالف من حرف النون
وفسّرناه هناك:

20 الشين والباء المضاعف כי שבבים יהיה עגל שמרון.
ושובבתיך. לשובב שדינו יחלק. قد ذكرت هذه الالفاظ[37]
فى كتاب ذوات المثلين على انها فى معنى واحد ولم
يعلّمنا ابو زكرياء اى معنى ذهب بها اليه كعادته فى كل
لفظة غامضة. وانا ارى ان افسّرها لك على حسب ما
25 يحضرنى وذلك انه يصلح عندى ان تكون فى معنى
הרים שבבום الذى هو الجبال طردوهم كما قال عنهم מהר
אל גבעה הלכו שכחו רבצם. وتلخيص ذلك ان اقول انّ
تفسير כי שבבים יהיה עגל שמרון انّ[38] مطرودا يكون
صنم שמרון اى منقولا من بلده[39] مسبيا مع عابديه
30 [كما قال] לעגלות בית און יגורו שכן שמרון וג׳ גם אתו
לאשור יובל מנחה למלך ירב. واما ושובבתיך فمعناه
واطردك من مظنّتك. واما לשובב שדינו יחלק فتفسيره
على ما اصف. لما قال ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה
נהי נהיה [וג׳] اراد ان يبيّن[40] لنا مائيّة ذلك النهى

[24] O. يسأله. [25] R. g. الثرى والجحيم. [26] R. g. الجميع اطمئنان وراحة وقرار. [27] O. وهو التشمّم. [28] R. الفىء. [29] R. g. بقيّة وبقاء. [30] O. גזלו. [31] Supplied from the Heb. transl. [32] R. منسوبا. [33] R. حدّها. [34] R. قيل. [35] R. המחומץ. [36] R. מי שפסל. [37] R. اللفظة. [38] R. אי. [39] R. continues اى. [40] O. יבון.

فقال انه قولهم שדוד נשדונו (וג׳) وتفسيره انتهبنا انتهابا
حتى انّ ضياع قومى يزيلها عنهم المزيل اعنى عدوّهم
يا ويلاه ما افظع ازالته لنا طردا واقتسامه احقالنا نهبا
باضافة ימיש לי فى المعنى الى לשובב على ما ترجمناه
بقولنا يا ويلاه ما افظع ازالته لنا طردا وبعزل שדינו
יחלק[41] ناحية على ما ترجمناه واقتسامه احقالنا نهبا
بانّه قال איך ימיש לי كالمذهب فى قوله איך היו לשמה
כרגע. איך נפלה משמים وهو استفظاع واستشناع. ترجمت[42]
ימיר يزيل مثل ימיש وان كانت حقيقة اللفظة يبدّل
لانّ التبديل ازالة الشىء عن موضعه فهكذا يجب ان
يؤلّف بين معانى هذه الالفاظ ان ذهب بها مذهب
واحد كما صنع ابو زكرياء. وامّا انا فاميل[43] فى (معنى) כי
שבבים יהיה الى غير هذا المعنى وهو عندى افضل فيه
واليق به وان[44] كان هذا المعنى الاول جيّدا بالغا وذلك
انّى[45] رأيت התרגום يقول ארי לנסרי לוחין (יהא) يريد
انه يكسر وينقض. ورأيت לרב האיי גאון ז״ל[46] فى تفسير
قول الاوائل ר׳ אומר בתחלה[47] פירש עונשה ולבסוף פירש
שכרה בתחלה[47] פירש עונשה דכתיב וישב משה את דברי
העם דברים שמשבבין לבו של אדם. يقال פירוש שמשבבין
ששוברין לבו של אדם ונפיק מן כי שבבים יהיה עגל שמרון
فهذا هو الذى استحسنه فى כי שבבים יהיה خاصّة والمعنى
الاول جائز فيه: وذكر فيه ايضا שביב[48] אשו وهو مثل
שביבין די נור:

الشين والباء والهاء אשר שבה ישמעאל. וישב ממנו
שבי[49]. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الشين والباء والواو לשם שבו ואחלמה فسّر فيه
السَبَج وما اظنّ ذلك. وجائز عندى ان يكون من باب
שבה وان تكون الهاء انقلبت فيه واوا لانضمام ما
قبلها:

الشين والباء والحاء ישבח מעשיך. שפתי ישבחונך.
שבחי ירושלם את יי. להשתבח[50] בתהלתך: ومعنى اخر
בשוא גליו אתה תשבחם. וחכם באחור ישבחנה. وصيغة
اخرى ثقيلة ايضا فى هذا المعنى משביח שאון גלים. معنى
للجميع الاهداء والتسكين:

الشين والباء والطاء לשבט ולמשפחה. ששם עלו
שבטים[51]. שבטי יה. פנת שבטיה. מכל משפחות שבטי
ישראל معناه قبيل وقبائل: וכי יכה איש את עבדו או
את אמתו בשבט[52]. תרועם בשבט ברזל معروف. وقيل فى
التأديب והוכחתיו בשבט אנשים يريد بأدب الناس. ومثله
אם לשבט אם לארצו يقول امّا لتأديب وامّا لحاجة
العالم اليه اى عند القحط يعنى بقوله לשבט اذا كان
مفسدا هالكا. وامّا قوله אם לארצו אם לחסד فاذا ورد
عند الحاجة اليه حسب المنى: שבט מושלים. לא יסור
שבט. שבט מלכותך معناه السلطان. ومن هذا قال
הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות
את עמי את ישראל يريد رؤساءهم وملوكهم وهو جمع
לא יסור שבט מיהודה الذى هو رئيس وملك والدليل
على ذلك قوله فى דברי הימים את אחד שפטי[53]
ישראל:

الشين والباء والكاف שבכים מעשה שבכה. ועל
שבכה יתהלך شبكة. ויפל אחזיה בעד השבכה من الشباك.
وكذلك تفسير שבכים מעשה שבכה شبّاكات على (صناعة)
الشبكة. وقد ذكرنا هذا المعنى فى حرف السين[54] مع
נאחז בסבך. ومنه תחת שובך האלה הגדולה يريد [تحت
ما] تأشّب واشتبك من اغصانها. وامّا התרגום فقال فيه
תחות סוכיא דביטמא רבא فجعله غصنا:

الشين والباء واللام שבילי עולם. ושבילך במים
רבים هو السبيل اى[55] الطريق: ואלקטה בשבלים. השבלים
הדקות. שבלים יקצור. וכראש שבלת ימלו هى السبولة
اى السنبلة والسنبل. ومثل هذا عندى שבלי הזתים
شبّهها بسبول للطفها. ومنه اشتقّ גלי צמתך חשפי
שובל اهتكى نقابك واكشفى دلالك. وهذا ايضا على
التشبيه: אל תשטפני שבלת מים. ושבלת[56] שטפתני.
משבולת הנהר كثرة الماء وغزارته والماء المسبل هو الكثير
ويقال له ايضا السَبَل بفتح السين والباء. ومن هذا
المعنى כמו שבלול תמס יהלך يريد السيل والماء الجارى وهو
فى معنى ימאסו כמו מים יתהלכו למו واللام فيه متضاعف
كتضاعف راء שערורה. ومعناه انه يدعو عليهم بالانقراض
والسيلان وقلّة الثبوت كانقراض الماء وسيلانه من مكانه.
وقوله יהלך هو من صفة[57] השבלול كما كان قوله יתהלכו

---

41 O. נחלק. 42 O. وترجمت. 43 R. اميل. 44 R. ان. 45 R. اننى. 46 R. זכרו לחיי עולם. 47 R. כתחלה. 48 R. g. شرار. 49 R. g. وسبى منه سبيا. 50 R. g. تسبيح. 51 R. g. اسباط. 52 R. g. قيل قبيض (قضيب ?). 53 O. שבטי. 54 Both MSS. אלנון. 55 Both MSS. אלי. 56 R. g. تيّار. 57 O. الصفة.

למו מן صفة المים ومعناه كالمياه السائلة: ويصلح عندى ان [اقول فى שבלול معنى اخر وهو ان] اجنّسه بقول الاوائل ז״ל[57] [אמר רב יהודה] אמר רב כל שברא הק׳ב׳ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית وفسّره רב האיי انه من الخشاش والכתית هو الدمل فلا محالة انه خشاش رطب [ليّن] لزج يصلح لانضاج الدمامل. واخلق به ان يكون الحلزون فانّه بهذه الصفة وهو مما يستعمل فى انضاج الاورام. فعلى هذا ايضا فانّه دعى عليهم بدعاء ثانٍ سوى قوله ימאסו כמו מים وذلك الدعاء هو ان يذوبوا ويتحلّلوا كذوبان الحلزون فى ممدّه وذلك انه كل ما مدّ ذابت رطوبته وسالت:

الشين والباء والسين והשביסים هى الخلاخل:

الشين والباء والعين שבעה כבשים. שבע שבתות. כי שבעתים יקם קין. ויפלו שבעתם יחד. ومن هذا المعنى قيل וחצי השבוע. מלא שבוע זאת. שבועים שבעים. שבעה שבועות. שבועות חקות. קציר בשבועותיכם وهى الاسبوع والاسابيع. وامّا قوله חג שבועות ימים فهى عندى لفظة مركّبة من שבוע وשבעת[58] ימים فانّه لو قال שבוע מצות יאכל لكان حسنا او لو قال שבעת ימים מצות יאכל على المعهود لكان حسنا جدّا. فخلّص لفظ שבוע فى שבועות ימים ثم زيد فيه التاء من שבעת ימים والواو التى بين العين والتاء زائدة: ومعنى اخر ואשר נשבע לי. בי נשבעתי. נשבעו שניהם. אנכי אשבע. השבע לי כיום. וישבע לו. ובשמו תשבע. *הנשבע בשמי[59] לשקר. כי השבועה. שבועת יי. اطّرد ما لم يتعدّ من هذه اللغة على الانفعال كما ترى ولو انّ قائلا يقول שבע بمعنى נשבע لما حرّجنا[60] عليه ذلك لوجودنا שבועי[61] שבועות להם الذى هو بمعنى שובעי[62] שבועות كما كان השכוני באהלים بمعنى השוכני באהלים. وتفسير שבועי שבועות مقسمون اقساما. والمتعدّى והשביע הכהן[63] את האשה. ואשביעך ביי[64]. וישביעני אדוני:

الشين والباء والعين [ايضا] ואכל ושבע ודשן. ואכלת ושבעת. ושבעתם על שולחני. אתה תאכל ולא תשבע. תשבעו לחם. לא תשבענה. לשובע נפשו. כנפש[65] שבעך. מבלתי שבעתך שֶׂבַע بكسر الشين وفتح الباء. ונשכח כל השבע الرخاء. והשבע לעשיר الغنا. ومثله וימלאו אסמיך שבע اى ما يكون به الغنا والكثرة. ושבע ילין. זקן ושבע ימים. שבעים בלחם נשכרים. والثقيل المتعدّى ואשביע אותם וינאפו. ונפש נענה תשביע. ומשביע לכל חי רצון. وثقيل اخر נפשם לא ישבעו. وقيل שובע שמחות את פניך على المجاز والمراد به الكثرة:

الشين والباء والصاد ושבצת הכתנת. משבצים זהב. ועשית משבצות זהב. וכתנת תשבץ للجميع توشيع وتعيين اى عيونا عيونا على صناعة الوشى. כי אחזני השבץ فقد ضبطنى العيان اراد الحلقة اى قد احيط بى واحدق حولى وليس منجاة لى من هنا:

الشين والباء والراء שבר יי מטה רשעים. ושברה כשבר נבל יוצרים. רוח הקדים שברך. לא תשברו בו. ולא נחלו על שבר יוסף. בשברי לכם מטה לחם: والانفعال כי נשברו אניות. נשברה דלתות עמים. אחת מהנה לא נשברה. רוח נשברה: والثقيل ואת כל עץ השדה שבר. אבד ושבר בריחיה. ושבר תשבר מצבותם: وثقيل اخر על שבר בת עמי השברתי[66]: وممّا اشتقّ من هذا المعنى כל משבריך[67] וגליך עלי עברו يعنى تكاسر امواج البحر. وقيل على التمثيل والاستعارة כי אפפוני משברי מות: وممّا اشتقّ منه בהביאי שברך בגוים يريد فلالك اى منهزميك كما قال כי נשברו לפני יי ולפני מחנהו اى انهزموا. وما يبعد[68] ان تكون[69] تسميتهم للموضع المخصوص השברים من هذا المعنى وذلك فى قولهم וירדפום לפני השער עד השברים اعنى انه انما سمّى بذلك لانّه الى (ذلك) الموضع بلغت هزيمتهم. ومن هذا المعنى ומשברים יתחטאו معناه من خوفهم كسره لهم يستغفرونه: ومعنى اخر לשבר אל יוסף. כי יש שבר במצרים. שבר רעבון בתיכם. וישאו את שברם. לכו שברו ואכלו. אכל תשברו מאתם. ישברו פראים צמאם. בשבר אשר הם שוברים. والثقيل المتعدّى من هذا المعنى אכל בכסף תשבירני. ונשבירה שבר. הוא המשביר לכל עם הארץ. وقد قيل فى هذا المعنى וישבור למצרים بمعنى וישביר فجائز[70]

[57] O. continues واقول فيه معنى اخر. [58] R. ومن שבעת. [59] R. והנשבע; O. והשביע. [60] R. حدرنا. [61] R. שבועות. [62] R. שבועי. [63] R. g. ويحلف الامام. [64] R. g. واحلفك بالله. [65] So both MSS. [66] R. g. كسر وتكسير. [67] R. g. تيّار[ا]تك. [68] R. ابعد. [69] O. يكون. [70] O. فجاز.

[اذًا] ان يقال שבר اذا اشترى وשבר اذا باع كما تقول العرب شريت الشئ اى بعته وشريته اى اشتريته. وهو من الاضداد والجميع مير وامتيار وامارة وهو يستعمل فى الطعام والشراب كما ترى: ואשבר עליו חקי هو عندى 5 مجانس للفظ العربى الذى يقول ثبرته على الشئ اى حبسته عليه فترجمته فثبرت عليه رسمى اى حبست عليه رسمى وحدّى. وهذا المعنى موافق لقوله אשר שמתי חוק גבול לים [ومعنى قوله] حبست عليه رسمى اى لا يزال[71] هذا الرسم وهذا الحدّ محبوسا على البحر مدّة 10 العالم كما قال חק עלם ולא יעברנהו: ومعنى اخر ايضا[72] האני אשביר ולא אוליד معناه اثبر المثبر. כי באו בנים עד משבר هو المثبر وهو مسقط الولد على[73] الارض. وامّا כי עת לא יעמד במשבר בנים فالاحسن عندى ان يكون مصدرا اى فى وقت سقوطهم فى المثبر ولذلك خالف 15 עד משבר. وليس يمتنع ان يكون هذا المعنى مشتقّا من المعنى الاول. وامّا اللفظ *العربى فمأخوذ[74] من قول العرب للحفرة ثبرة: את מספר החלום ואת שברו تفسيره:

الشين والباء والراء (ايضا) ואהי שובר בחומה. ואהי 20 שובר בחומת ירושלים معناه القياس والفكر. ويوافق قول الاوائل (ז״ל) סברא הוא. وتقول العرب سبرت الجرح اذا قست غوره[75]: שברתי לישועתך יי. לא ישברו יורדי בור על אמתך. עיני כל אליך ישברו. (הלהן תשברנה.) שברו על יי אלהיו معناه الرجاء:

25 الشين والباء والتاء איך שבת נוגש. שבתה מדהבה. גם זרע ישראל[76] ישבתו. למה תשבת המלאכה. יום ולילה לא ישבותו. רק שבתו יתן. والانفعال ונשבת בה גאון עזה معناه البطلان والانقطاع والانقراض. ومنه ותגישון שבת חמס[77] هذا القول محمول على قوله הוי השאננים בציון 30 [וג׳] המנדים ליום רעה ותגישון שבת חמס يقول انكم ترومون ان تستدفعوا يوم بؤسكم[78] بالاكل والشرب واللهو وانما تقربونه[79] من انفسكم وتستعجلون لها بفعلكم هذا الانقراض والانقطاع الذى سبّبه ظلمكم وشرّكم. وما يبعد ان يكون חמס هنا من נחמסו עקביך. ויחמס כגן

اى انكم تنقطعون وتنقرضون انقراض هتك وهلك. ومثله רהב הם שבת يعنى انّ قوّة هاؤلاء الذين[80] ستنصرون بهم كالعدم كقوله[81] ומצרים הבל וריק *יעזורו לכן קראתי לזאת רהב הם שבת[82]. ومثله ايضا ובאש 5 שרוף ישרפו בשבת بانقراض وانقطاع حتى لا يبقى لهم اثر. ومن هذا المعنى שחקו על משבתיה اى سرّوا بانقراضها وانقطاعها. والثقيل אשר לא השבית גואל. והשביתו *בניכם את בנינו[83]. והשבתי חיה רעה מן הארץ. אשביתה מאנוש זכרם. תשביתו שאר. ולא תשבית מלח. וישבית את הסוסים. 10 השביתו מפנינו: وقد اشتقّ من هذا المعنى כי בו שבת מכל מלאכתו. וישבת ביום השביעי. וישבתו העם ביום השביעי. שבת שבתון. כל ימי השמה תשבת. אז תשבת הארץ. לא שבתה בשבתותיכם لانّ المذهب فى هذه الالفاظ بطلان الاعمال: وقد يسمّون الاسبوع שבת كان الاسبوع 15 ايّاما او سنينا. قيل فى الايّام שבע שבתות תמימות. وقيل فى السنين שבע שבתות שנים. שבע שנים שבע פעמים. وامّا זה שבתה הבית מעט فربما كان من هذا الاصل وهذا المعنى والاجود ان يكون من ישב:

الشين والجيم المضاعف על שגגתו אשר שגג. 20 בשגגה שיוצא[84]:

الشين والجيم والالف הן אל שגיא. משגיא לגוים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين فى باب ישגה אחו בלי מים[85]:

الشين والجيم والباء אשר שגבה ממנו. וקדרים 25 שגבו ישעו. כי נשגב שמו לבדו. נשגבה לא אוכל לה. בחומה נשגבה. משגב לעתות בצרה. משגבי ומנוסי. والثقيل المتعدّى וישגב יי את שרי רצין. ישגבך שם אלהי יעקב. אשגבהו כי ידע שמי. תשגבני. وما لم يسمّ فاعله ובטח ביי ישגב. وثقيل اخر متعدّ ايضا הן אל 30 ישגיב בכחו[86]:

الشين والجيم والهاء ומה שגיתי הבינו לי. ואם כל עדת ישראל ישגו. משגה[87] ישרים: *ومعنى اخر באהבתה תשגה תמיד فى معنى الطرب والالتذاذ مثل שגיון לדוד او فى معنى الاشتغال بحبّها عن حبّ غيرها. وهكذا

[71] O. יזל. [72] R. عندى. [73] R. من. [74] O. אלמאכוד. [75] O. גירה. [76] R. יעקב. [77] O. continues قال ותגישון ליום רעה ותגישון שבת חמס. [78] O. ביסכם. [79] Both MSS. תקרבון. [80] O. אללדין; R. אלדי. [81] R. בקולה; O. פקולה. [82] O. וג׳. [83] O. בינינו. [84] The Heb. transl. adds כבר נזכר בספר בעלי הכפל; R. g. السهو. [85] R. g. الجميع نموّ. [86] R. g. نصرة ومنع واحتجاب. [87] R. g. سهو.

פסّרה יהודה[88] בן קריש וזعم انه سمع الرجل الدانى يقول יש לי שגויה بمعنى لى حاجة وشغل. ومن هذا المعنى عندى וכל שוגה בו לא יחכם. وذكر فى كتاب حروف اللين שגיון לדוד. על שגיונות:

الشين والجيم والهاء ايضا ישגה אחו[89]]. השגו חיל]:

الشين والجيم والحاء ממכון שבתו השגיח. ראיך אליך ישגיחו. משגיח מן החלונות معناه الالتفات[90]. وفى المשנה אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר:

الشين والجيم واللام נצבה שגל לימינך. והשגל יושבת אצלו. ويكتب ואיש אחר ישכבנה. ישגלנה. وكذلك يكتب והנשים תשכבנה. תשגלנה. ويكتب איפה לא שכבת. שגלת. واليق[91] التراجيم اذًا فى שגל سرّيّة الّا انّها ليست على حقيقة اللفظة العبرانية لكنّها[92] فى معناها:

الشين والجيم والعين והיית משגע. חסר משגעים אני. בשגעון[93] ובעורון. איש משתגע. להשתגע עלי:

الشين والجيم والراء שגר אלפיך. וכל פטר שגר בהמה مشتقّ من قول الاوائل אם שגרה תפלתו בפיו[94] الذى معناه الاطّراد والاندفاع. وفى المשנה ר׳ יהודה אומר בית ארבעה כורין מלא שגר היונה اى قدر اندفاعها فى الطيران. وترגום ותרדנה עינינו דמעה. ישגרן עיני דמעין اى تسيل. والمعانى متقاربة. فمعنى וכל פטר שגר בהמה اطرادها واندفاعها بالولد وهو قريب من معنى פטר. ولو ذكر احدهما دون الاخر لأجزى ذلك. والمذهب فى פטר שגר معًا وهما فى معنى واحد كالمذهب الذى ذكرنا فى אדמת עפר وفى וגוש עפר وغيرهما. وقد فسّر فيه نتاج. والشرخ بالخاء عند العرب نتاج كل عام. فاللفظان متقاربان:

الشين والدال גם תנין חלצו שד. ברכות שדים ורחם. ושדיך[95] תנתקי. בין שדי ילין. כיעכו שדיהן: ومعنى اخر יזבחו לשדים[96]:

الشين والدال المضاعف הוי שודד ואתה לא שדוד. לשדוד כל פלשתים. משדד אב. ישודד מצבותם[97]: واعلمّ انّه جائز عندى فى זאב ערבות ישדדם ان يكون خفيفا مثل וסלף בוגדים ישדם[98] فاظهر فيه المثل المندغم فى ישדם الّا انّ اكثر الاطّراد مثل هذا لخفيف فعلى الادغام. وجائز ايضا عندى ان يكون ثقيلاً مثل ישודד מצבותם وحذف منه واو المدّ الّا انّ الاطّراد فى مثل هذا فعلى ثبات الواو واظهار المثلين[99]: ومن هذا الاصل عندى فى معنى اخر נהפך לשדי. כטעם לשד השמן. ושוד מלכים תינקי. כלה[1] שוד. משוד תנחומיה. وقيل שד ושוד كما قيل נשקו בר. כבור ידי. وامّا وجه دخول اللام فيهما اعنى فى לשד השמן. נהפך לשדי فانّه فى לשד השמן للاضافة. والتقدير כטעם אשר לשד השמן. وترجمته كالطعم الذى لطيبة الدسم. وهو فى לשדי زائد كزيادته فى ולא יעבר עליו לכל דבר. وفى לכל העיר האלהים את רוחו على ما بيّنت فى كتاب اللمع لانّ לשדי فاعل بقوله נהפך. وامّا تفسير هذه الالفاظ فرطوبة ودسومة. ومعنى נהפך לשדי בחרבוני קיץ סלה واستحالت رطوبتى الى اليبس والجفاف فى مثل يبوسة القيظ وجفافه يعنى فى علّة حارّة يابسة كمزاج القيظ. ذلك قوله כי יומם ולילה וג׳ يقول انّ آفتك تشتدّ علىّ نهارا وليلاً حتى استحالت رطوبتى الى اليبْس علّة حارّة يابسة مثل يبوسة القيظ. والعرب تسمّى الندى السدى ويقولون سديت الليلة اذا نزل فيها الندى. فاللفظان متقاربان اعنى لفظ לשדי ولفظ السدى وكذلك المعنيان: وقد فسّر غيرى فى לשדי وفى לשד השמן مثل تفسيرنا وجعل اللام فيهما[2] اصلا. وكونهما من لغة ושוד מלכים תינקי اولى عندى. وجائز عندى فى לשדי ان يكون مجانسا للسريانى الذى يقول فى ירך המשכן. שידא[3] דמשכנא اى انّ جنبى يتقلّب فى مثل يبوسة القيظ وجفافه. وذلك لشدّة الامه وجفاف جسمه. واللام على هذا زائدة ايضا: ومن هذا الاصل ايضا אל שדי وتفسيره عندى عزيز جليل. ومثله והיה שדי בצריך اى ويكون مالك جسيما عظيما: ومن هذا المعنى שדה ושדות عزيزة وعزائز كريمة وكرائم. وامّا الياء فى שדי

[88] The Heb. transl. reads כבר נזכר בספר אותית הרפיון וספקנו עליו אנחנו בתוספת הבאתי תשנה תמיד בכלל הענין הזה ובארנו שמה שאיננה ראוי וגטינו בו אל ענין אחר ר״ל ענין השמחה והערבות כמו שגיון לדוד או בענין ההתעסקות באהבתה מאהוב זולתה וכבר אמר בו זה קצת המפרשים והוא ר׳ יהודה. [89] R. g. نموّ وزيادة. [90] R. g. والنظر. [91] R. فاليق. [92] O. לכונהא. [93] R. g. الجنون. [94] R. בפי. [95] O. ושדים; R. g. الثدى والثدايا. [96] R. g. شياطين. [97] The Heb. transl. adds כבר נזכר הענין הזה בספר בעלי הכפל והשלמנוהו אנחנו בתוספת. [98] R. יסלף; above ישדם; O. ישדדם. [99] R. g. الجميع نهب وانتهاب. [1] R. יכלה. [2] O. פיה; R. omits. [3] O. שדה.

فللمبالغة والتكثير او للتعظيم. ويجوز ان يكون שדי
معتلّ اللام على مثال ולבי דוי:

الشين والدال والهاء ושדה לא קנינו. לשוח בשדה.
ושדה מגרש עריהם. ומן השדות. שדותיהם ליורשים. על
5 שדי חמר. את שדי אשר בענתות. وقد تقلب الهاء ياء
قيل מתנובות שדי. כשמרי שדי. יעלז שדי هذه ضياع:
כריח שדה אשר ברכו יי. וישמעו כל שרי החילים אשר
בשדה هذه صحارى: وقد قيل على البلدان مثل ויברח
יעקב שדה ארם الى بلد ארם. ومثله לגור בשדה מואב[4]:

10 الشين والدال والميم ומשדמות עמורה فسّر فيه
جفان وهى التى تقول لها العامّة الدوالى وهو الصحيح
لانّه قد اطلق عليها وعلى الجفن ענבמו ענבי רוש אשכלות
מרורות למו. ومثله כי שדמות חשבון אמלל גפן שבמה.
وربما كان مثله ושדמות לא עשה אכל: واما בשדמות
15 קדרון فقال فيه الترגום בנחלא[5] דקדרון: واما ושדמה[6]
לפני קמה فهى مثل ושדפה (לפני קמה) وهى الزرع غير
المستكمل الممتلىء حبّه ريحا قبل ان يعقد. مشتقّ من
ושדופות קדים والميم فيه بدل من فاء. ومن اجل انه
غير مستكمل قيل فيه לפני קמה اى قبل ان[7] يستكمل
20 فيصير קמה. والקמה هى الزرع القائم الكامل التامّ. ومن
هذا المعنى قيل שדפון וירקון اى انّ سبولهم[8] تمتلئ
ريحا ولا تعقد:

الشين والدال والفا[9] قد ذكرنا اكثر ما استعمل
منه فى المتقدّم:

25 الشين والدال والراء ושדרות[10] בארזים قد ذكرناه
ايضا فى باب السين لانّه بالسين يقرأ:

الشين والهاء שה כשבים ושה[11] עזים. או את שיו.
وائ"ش שיהו الياء فى שיו وفى שיהו بدل من هاء שהו والهاء
فى שיהו للضمير مع الواو:

30 الشين والهاء والدال ושהדי[12] במרומים. תרגום עדי:

الشين والهاء والميم ואבן השהם حجر البلّور:

الشين والهاء والراء ויקח את השהרונים. לבר מן
השהרונים(. והשהרונים) الاهلّة:

الشين والواو לשו[א] הכיתי את בניכם. לשוא צרף
צרוף. לא תשא את שם יי אלהיך לשוא. وربما كانت
الالف المكتوبة فيه اصلا وكان الوجه فيها الظهور كظهور
دال ארד ונעמן[13]:

5 الشين والواو والالف תשואות מלאה. תשואות נוגש
לא ישמע. ومن هذا الاصل وهذا المعنى [عندى] בבוא
כשואה פחדכם وهو اسم. ومنه ايضا להשביע שואה ומשואה[14]
وهو صفة. وجوّز ابو زكرياء كونهما من باب אם שאו ערים
وذلك عندى غير جائز فى المعنى فى בבוא כשואה وان
10 جاز فى להשביע שואה بعض الجواز. واما ומשואה فلا محالة
انه من هذا الاصل وهذا المعنى[15]:

الشين والواو والالف ايضا אם יעלה לשמים שיאו[16].
בשוא גליו. قد ذكرناهما فى المستلحق:

الشين والواو والباء שבתי[17] וראה תחת השמש.
15 ישובו לא על. השיבונו אליך. לשובב יעקב: وذكر ابو زكرياء
معنى [اخر] ايضا בשובה[18] ונחת תושעון. שובה יי רבבות
אלפי ישראל. والحق بهذا المعنى הנני שב שבות. ושב
שבותם. בשוב יי את שיבת ציון وذلك غلط. وانما[19] هذه
الالفاظ من المعنى الاول وتفسيرها امّا[20] הנני שב שבות
20 אהלי יעקב تفسيره سأرجع سباء[21] خيام آل يعقوب ولو
انه من المعنى الثانى كما زعم ابو زكرياء لكان التفسير
سأقرّ سباء[21] خيام آل يعقوب فكان يكون المعنى انه
يقرّرهم فى المواضع التى[22] سبوا اليها ولم يرد الله عزّ
وجلّ ذلك بل انما اراد يرجعهم الى اوطانهم. وكذلك
25 تفسير ושב שביתם. وكذلك تفسير בשוב יי את שיבת
ציון اذا رجع الله رجعة ציון. وانما غلط ابو زكرياء فى
هذا من اجل انه رأى خفيف المعنى الاول غير متعدّ
اعنى שבתי וראה תחת השמש ومثله[23] ورأى المعنى الثانى
متعدّيا كما تراه يقول שובה יי רבבות אלפי ישראל وهو
30 خفيف. وكانت هذه الالفاظ وهى خفاف متعدّية فظنّها
منه ولم يدر انّ خفيف المعنى الاول قد يجوز ان يكون
متعدّيا كما انّ رجع فى كلام العرب متعدّ وغير متعدّ
على ما ترجمنا به هذه الالفاظ. ومن هذا الفعل المتعدّى
الذى نبّهنا [نحن] عليه בשובני והנה על שפת הנחל

---

[4] O. ארם. [5] R. g. وادى. [6] R. g. قال רבינו [סעדיה?] خافور. [7] Both MSS. omit. [8] R. سبيلهم.
[9] R. g. שדפון שוב. [10] R. g. صفوف. [11] R. g. شاة وشياه. [12] R. g. شاهد وشهود. [13] R. g. التفسير زور وباطل.
[14] R. g. (so) خاوية ومخاوة. [15] R. g. دوىّ وحركة. [16] R. g. سموّ ورفعة. [17] R. g. رجوع واستثواب. [18] R. g. قرار واطميئنان وراحة. [19] R. انما. [20] So both MSS. [21] O. כבא. [22] R. اللتى. [23] O. مثله.

وتفسيره عند [رجعى اى عند] ما رُجعت بضمّ الراء اى
عند ما صرفت لانّه قال ויוליכני וישיבני שפת הנחל ثم
قال בשובני [וג׳] وهذا[23] بيّن جدّا. ومن معنى בשובה
ונחת[24] عندى אם תשוב ישראל נאם יי אלי תשוב اردت
5 الثانى. تفسيره ان رجعت الىّ يا اسرائيل [قال الله]
فانّك تستقرّ مكانك وتهدأ. الا[25] تراه يقول له ואם תסיר
שקוציך מפני ולא תניד. ومثله ايضا אם ישוב ולא ישוב
اردت الثانى. ولنا فى אם ישוב ולא ישוב مذهب اخر
(ايضا) قد ذكرناه فى باب ما استعمل فيه الحذف من
10 كتاب اللمع. ومن هذا المعنى عندى נפשי ישובב وادخله
ابو زكرياء مع שבתי וראה תחת השמש وذلك غلط. وانما
تفسيره يقرّر نفسى ويسكّنها: ومعنى اخر משובה נצחת.
כי משובת פתים[26] תהרגם. וילך שובב בדרך לבו. ومن هذا
المعنى כלה שב במרוצתם تفسيره[27] جميعهم قد لجّوا
15 فى جريهم اى تمادّوا فى طغيانهم. ومنه שבו אל עונות
אבותם اى تمادّوا[28] على ذنوبهم[29]. ومنه ايضا כי אחרי
שובי נחמתי. وقد فسّرناه فى باب الياء والدال والعين.
ومثله חכמתך ודעתך היא שובבתך وهو متعدّ. وممّا هو
فى معنى التمادّى قوله הלך הצל עשר מעלות אם ישוב
20 עשר מעלות انما اراد النبى عم ان ينتقل الظلّ عشر
درجات الى قدّام على العادة المعروفة فى جرى الشمس
فيقصر[30] النهار بسرعة مرور الشمس فلم يقنع الملك منه
الّا بتأخّره الى وراء وذلك بقهقرة الشمس الى وراء فى
مجراها على خلاف العادة فيطول[31] النهار اذ *ذلك كان[32]
25 اعظم للآية: وفى الاصل معنى اخر قريب من الاول وهو
השיבו אשכרך. והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים المعنى
اوردوا واورد بمعنى انه كان يورد عليه هذا العدد. ومثله
ולכל אשמם אשר ישיבו לי. وايضا כי השב תשיבו לו אשם.
מה האשם אשר נשיב לו. אשר השבתם לו אשם. ואלה
30 טחורי הזהב אשר השיבו לו פלשתים אשם: ومعنى اخر
ושבתי בבית יי بمعنى וישבתי[33] בבית יי. אם שוב תשבו
בארץ הזאת بمعنى אם ישוב (תשבו)[34] وهو مقلوب من
ישב. ويجوز ان يكون ושבתי בית יי من בשובה ונחת اى
واستقرّ ببيت الله:

الشين والواو والباء ايضا

גם שב[35] גם ישיש בנו. כי קמו עיניו משיבו:

الشين والواو والدال

ושדת[36] אותם בשיד. ومنه وان كتب بسين ותשם בסד רגלי:

الشين والواو والهاء

כן תשוה לו גם אתה. וכל 5
חפצים לא ישוו בה. وادخل ابو زكرياء فى هذا المعنى הלא
אם שוה פניה وبين المعنيين فرق وذلك انّ المعنى الاول
مساواة ومضاهاة ومشاكلة والمعنى الثانى تعديل وتسوية.
ومن هذا المعنى الثانى משפטיך שויתי قوّيتها وعدّلتها
اى انزلتها هذه المنزلة واعتقدتها هكذا. ومنه ايضا אל 10
יאמן בשו נתעה فسّر فيه وترى الضالّ لا يؤمن[37] بالمستوى
بل يصيّر الزور بدله[38] اى يؤمن به دونه: ومعنى اخر
שויתי יי לנגדי תמיד. הוד והדר תשוה עליו[39]: ومعنى
اخر וכל זה איננו שוה לי. ולמלך אין שוה[40]. ולא שוה
לי: واعلم انّ الاحسن والاليق عندى ان يكون من هذا 15
الاصل לשוא הכתי את בניכם. לשוא צרף צרוף. לא תשא
את שם יי אלהיך לשוא[41] وما ماثلها[42] على زنة קו המדה.
ושמתי משפט לקו. والالف فيه زائدة فى الخطّ تواطيا على
ذلك كزيادتها فى הוא והיא دون ان يكون لها فيهما
تأثير لا فى اللفظ ولا فى المعنى. واستدلّ على ذلك بقول 20
الكتاب גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו الذى لا يصلح ان
يكون تفسيره الّا يكذب [له] كانّه[43] قال פרי יכחש לו
على معنى ותירוש יכחש לו. כחש מעשה זית. فيكون
قوله ישוה לו على هذا مطابقا لقوله גפן בוקק. فهو اذًا
معنى رابع فى الاصل لم يأبه اليه ابو زكرياء ولا غيره 25
ممّن تقدّمنى وجعل العلّة فى خيبتهم من المستغلّ ما
اتى به بعد هذا من قوله כרב לפריו הרבה למזבחות.
والدليل على صحّة ما تأوّلناه فى ישוה לו تكرّر[44] هذا
المعنى فى هذه النبوّه وذلك قوله כי רוח יזרעו וג׳ גרן
ויקב וג׳ הכה אפרים וג׳. وليس قول من يقول انّ ישוה 30
לו فى معنى יעשה לו بشىء ويقول انّ المعنى فيه انّ
ישראל فى الاول גפן בוקק فلمّا كثر حمله[45] [הרבה]
למזבחות لانّه معنى ركيك وتأويل ضعيف:

الشين والواو والحاء

כי שחה לעפר נפשנו. שוחה

[23] O. فهذا. [24] R. g. قرار واطمئنان. [25] O. الم. [26] R. פתאים; O. רשעים. [27] R. תפסיר; O. תפסי׳. [28] Both MSS. אתמדו. [29] O. طغيانهم. [30] Both MSS. פי קצר. [31] Both MSS. פי טול. [32] Transposed in R. [33] R. سكنى واقامة. [34] MS. ת׳. [35] R. g. الشيخ. [36] R. g. قال فيه רב סעדיה اسفيداج. وقيل انه الكلس. [37] R. يأمن. [38] R. בדאלה. [39] R. g. تجعل عليه. ومنه כי ישית אביו יד ימינו. [40] R. g. مساواة وقيّمة. [41] R. g. زور وباطل. [42] O. ماثلهما. [43] MS. לאנה. [44] R. تكرير. [45] O. כמלה.

עמוקה. כרו לי זדים שיחות. ومن هذا الاصل وهذا المعنى
عندى לשחת יורידוך. ולא ימות לשחת. לבאר שחת. עד
יכרה לרשע שחת كما انّ אשר זרה ברחת ובמזרה
من רוח[46]:

5 الشين والواو والحاء (ايضا) לשוח בשדה. או שיח
לארץ. במעשה ידיך אשוחח[47]:

الشين والواو والطاء שטו העם ולקטו. משוט בארץ.
שוטטו בחוצות ירושלים. ومن هذا المعنى عندى שוט שוטף
כי יעבר وשוטף نعت לשוט. ويصلح ان يكون منه בשוט
10 לשון תחבא. ومنه ايضا קול שוט וקול רעש אופן[48]: (ومعنى
اخر היו שטים לך. השאטים אותם. כל תופשי משוט:)
ومعنى اخر שוט לסוס. יסר אתכם בשוטים[49]. ולשוטט
בצדיכם الطاء مضاعفة كتضاعف الكاف فى ממשך הסוכך.
وقد بيّنته فى المستلحق[50]:

15 الشين والواو والكاف הנני שך את דרכך בסירים.
ישר ממסוכה وان كتب بسين. כמסוכת חדק. وقد ادغموا
العين فى اللام فى לשכים בעיניכם وفى התמלא בשכות
עורו. ومن هذا الاصل وهذا المعنى הלא אתה שכת בעדו
والمعنى انك حظرت عليه بالحظيرة. وامّا محض اللفظة
20 فيكون خززت عليه بالخاء المعجمة يقال خززت الحائط[51]
اذا وضعت عليه الشوك لئلّا يطلع عليه. وامّا ابو زكرياء
فذكر هذه اللفظة فى كتاب ذوات المثلين مع סוככים
בכנפיהם. ויסך בדלתים ים وقال وامّا שכת בעדו ובעד ביתו
فليس منه فيدلّ هذا على انه عنده مكتوب بالسين
25 وهو بالشين والّا فكان فيغنى ان يذكره هنا اذ كان
ذكره مع הנני סך את דרכך اولى كما صنعنا نحن[52]:
ومعنى اخر איש שוכו. שוכת עצים غصن. ومثله فى المשנה
המרעיד את האילן ונפל על חבירו או שוכה ונפלה על
חברתה. ותרגום וחרש מצל. וסוכיה מטלן. ותרגום בסעפה
30 פוריה. בסוכה[53] (מדרא):

الشين والواو واللام ועשית על שוליו[54]. על שולי
המעיל. טומאתה בשוליה فى ذلذلها بالذال المعجمة اى فى
اسافل ثيابها[55]. والمراد فى ושוליו מלאים את ההיכל شعاعه:

الشين والواو والميم ואת השומים[56] معروف:

الشين والواو والميم (ايضا) או מי ישום אלם. לשום
את משא[57]. והשימותיהו לאות ולמופת. قد بيّنّاه فى
المستلحق: وقد اتّسع فى هذه اللغة فقيل שימה נא
5 ערבני עמך. מבלי משים معناها الاستلطاف والاستنزال
كما قالوا فى هذا المعنى ايضا שיתה יי שמרה לפי. وقد
بيّنّا هذا المعنى فى آخر المقالة الثانية من كتاب التشوير:
وقد اتّسع فيها فى غير هذا المعنى ايضا قالوا ויש מהם
נשים וישימו בנים بمعنى וילדו בנים. ومثله וישם כצאן
10 משפחות. وقالوا ايضا וחנפי לב ישימו אף بمعنى يطيلون
الغضب ويؤبّدونه. وقيل ושם דרך אראנו בישע אלהים اى
وملتزم الطاعة: وامّا [قوله] שימו וישימו על העיר فكناية
عن *الحرب والقتال[58] كما قيل שות שתו השערה. وهذا
المعنى اراد بقوله אשר שם לו דרך:

15 الشين والواو والعين אם בפידו להם שוע. שועת
בת עמי. הנותן תשועה למלכים. שועתי שמעת קולי وهو
غوث[59] واستغاثة. ومن هذا المعنى عندى השתעשעו ושועו
تفسيره استغيثوا وغوّثوا اى قولوا وا[60] غوّثاه من اجل
البلاء اللاحق بكم يايّها[61] السكارى من غير خمر. وعين
20 الفعل ذاهبة من השתעשעו كذهاب العين من ותתחלחל
המלכה מאד. ومن ערער תתערער. ومن מטלטלך טלטלה.
ومن غيرها مثلها من اجل التضعيف الذى فيها:
وذهب ابو زكرياء فى ועיניו השע وفى השע ממני ואבליגה
الى انهما فى معنيين فقد بيّنّا فى المستلحق انهما فى
25 معنى واحد بقولنا فى ועיניו השע واطمس بصره. وفى
השע ממני ואבליגה اغمض بصرك عنّى وجنّسنا ذلك
بالسريانى الذى يقول[62] וטח את הבית. וישוע ית ביתא.
ونقول هنا انّ العرب تقول سيّعت الجبّ[63] اى طيّنته
بطين او بجصّ. وكذلك الزقّ والسفن اذا طليتها بالقفر[64]
30 والسياع هو الطين والمسيعة والمسياع حديدة او خشبة
يدلك بها الحائط فكان ترجمة ועיניו השע [وسيّع عينيه]
اى *וטוח את עיניו[65] امر: ومعنى اخر ולכילי לא יאמר
שוע. ולא נכר שוע לפני דל هو الرجل الجليل (الرفيع)

---

[46] R. g. حفرة ومهلك. [47] R. g. محض اللفظ حديث. وقيل فيه بثّ ونثّ. وقيل فى ישפך שיחו يبثّ بشكواه. [48] R. g. طوف وجولان. [49] R. g. اسواط. [50] O. אלמים. [51] O. אלחאיט. [52] The Heb. transl. adds וכן ימצא בכל ספרי בעלי הכפל כתיב בסמך כאשר כתבוה הוא בלי ספק בנוסח הראשון ולכן שמנו אותו. הנה זכרנו אמרו בו שהוא בסמך. [53] R. בסוכהא. [54] R. g. ذيل واذيال. [55] R. תיאביהא. [56] R. g. الثوم. [57] R. g. اجعال وتصيير. [58] Transposed in R. [59] O. גית. [60] O. יא. [61] O. איהא. [62] R. يترجم. [63] Both MSS. אלחב. [64] O. באלקאר. [65] O. וטח את הבית.

القدر العالى. وربما جانس هذا المعنى ושוע אל ההר الذى تفسيره ارتفاع واستعلاء وترجمة اللفظ ووشعًا الى الجبل (اى وعلوًّا الى الجبل). يقال وشعت الجبل وشعًا بمعنى علوته فكانّه قال מקרקר קיר ועלית אל ההר[66] مصدر:

الشين والواو والفاء הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב[67]: ومعنى اخر אך חשך ישופני[68]:

الشين والواو والقاف ואל אישך תשוקתך[69]. ועליך תשוקתו: ومعنى اخر והשיקו[70] היקבים: ومعنى اخر فى الاصل וסבבו בשוק הסופדים. בשוקים וברחובות[71]: ومعنى اخر ايضا השוק[72] הימין. ועל השוקים. שוקיו עמודי שש. وقال الתרגום فى ויך אתם שוק על ירך. ומחא יתהון פרשין עם רגלאין[73]:

الشين والواو والراء אשר שר לײ. אז ישיר משה. משוררים ומשוררות[74]: ومعنى اخر אשורנו ולא קרוב. ישור כשך יקושים. وقد بيّنّا الفاظا فى كتاب المستلحق. وجعل ابو زكرياء כנמר על דרך אשור مثل אשורנו ולא קרוב وذلك غلط. وقد بيّنّاه فى باب الالف والشين والراء: وفى الاصل معنى لم يذكره ابو زكرياء وهو ותבט עיני בשורי. אלהים יראה בשוררי الّا انّه مشتقّ من (معنى) אשורנו[75] ולא קרוב كما עוין את דוד مشتقّ من עין: ومعنى اخر שור[76] או כשב. שורים[77] זבחו معروف. עקרו שור سيّد ورئيس. وهكذا تقول العرب [ايضا] للسيّد ثورا: בנות צעדה עלי שור סור. עלו בשרותיה اسوارها[78]. وفى السريانى ושוריא שכלילו: ونقول هنا فى ותשורי למלך בשמן قولا اخر ممكنا غير ما قلناه فيه فى المستلحق. وهو ان نقول انّ معناه وسافرت الى الملك وسرت نحوه. ومثله عندى תשורי מראש אמנה. ومن هذا المعنى שרותיך מערביך اى السائرون اليك المسافرون نحوك بالمتاجر. ومنه ايضا[79] ישור על אנשים يسير[80] على الاقوام ويتجوّل عليهم ويدور نحوهم ويقرّ عندهم بمعاصيه. وهذا المعنى مجانس لمعنى בנות צעדה עלי שור ولقوله ושוריא שכלילו لدورها حوالى المدينة. وتبيين ذلك من قول الתרגום فى אשר אין להם חומה. די לית להון שור מקף. وفى חומה היה עלינו. שור מקף הוו עלנא فقرنه بالاستدارة. ومذهبهم فى قولهم ישור על אנשים فى معنى שוריא كمذهبهم فى قولهم[81] ישב ויצפר وتفسيره يدور مأخوذ من قول الמשנה משיעשה שתי צפירות לרחב שלה اى دائرتين. وكمذهبهم فى סחרו אל ארץ الذى تفسيره ايضا داروا من תרגום סביב. סחור סחור. وجائز ان يكون مثله ישור כשך יקושים وتكون ترجمته يدور *عند هدوء[82] المفخّخين اى اذا هدأ اصحاب المصايد وناصبو[83] الفخاخ ليلا لا يهدءون هم ولا ينامون بل يدورون ويتجوّلون ابتغاء الشرّ كقوله[84] הציבו משחית אנשים ילכודו:

الشين والواو والراء (ايضا) וישר אבימלך. השירו ולא ידעתי. שרים[85] עצרו במלים: ومعنى اخر במשקל ובמשורה[86] وينضاف اليه ושם חטה שורה[87]:

الشين والواو والشين כאשר שש ײ. וששתי[88] בעמי. ישישו וישמחו. ومن هذا المعنى פגעת את שש يعنى שש בך اى באמרתך. ومنه ايضا הן הוא משוש דרכו اشار بقوله הן הוא الى ما تقدّم من قوله אם יבלענו ממקומו جعل مصيره[89] الى هذه الغاية التى لا بدّ له منها كانّه من اجل سروره به فهو يسعى جاهدا فى الانتهاء اليها. وهذا ابلغ فى التمثيل من اجل قصر مدّته وقلّة بقائه:

الشين والواو والتاء כי שת[90] לי אלהים. ולא שתה לבה. ולבך תשית לדעתי. ومن هذا المعنى ושית לערפל. יעטף שית חמס למו. وقد فسّرنا[91] יעטף שית חמס למו فى باب العين والطاء والفاء. ومنه שית זונה[92] ונצורת לב يريد فى هيأة[93] زانية. ومعنى ונצורת לב بعيدة الغور خبيثة ممتنعة المرام. ושית ממני ואבליגה معنى المعنى وكفّ عنّى. وقد استعملت هذه اللغة فى الحرب قيل והפרשים שות שתו השערה. אשר סביב שתו לה كما قيل فى الحرب ايضا שימו וישימו על העיר. ومما اشتقّ ايضا من هذه اللغة قولهم והיו שתותיה מדוכאים. כי השתות יהרסון يريد ما ينصب للحيتان من المصايد وللابرياء من المعاثر.

[66] In R. above وهو. [67] R. g. لدغ ولذع. [68] R. g. تستير وتغطية. [69] R. g. انقياد. [70] R. g. وتفيض. [71] R. g. الاسواق والازقّة. [72] R. g. (so) ساق وسيوق. [73] R. g. خيّالة ورجال. [74] R. g. تسبيح ومسبّحون. [75] R. g. المحه. [76] R. ثور. [77] R. g. ثيران وبقر. [78] Gloss in R. [79] R. عندى. [80] O. יסור. [81] O. continues ישב על אנשים. [82] O. פסארו. [83] O. ונאצבוא; R. ונאצבי. [84] R. كما قيل. [85] R. رياسة ورؤساء. [86] R. g. مكيال. [87] R. g. عزلة. [88] R. g. سرور. [89] O. مسيرة. [90] R. g. جعل. [91] O. فسّر. [92] R. g. هيأة زانية. [93] O. continues הדה; R. הדא, but effaced; the Heb. transl. בתכונת זונה.

والدليل على انّ المراد بقوله והיו שתותיה انما هو المغالق *التى كانوا يصنعونها[93] فى الليل لصيد *السمك مثل[94] قوله كل עשי שכר אגמי נפש. وقال الתרגום فى كل עשי שכר. אתר דהוו עבדין סיכרא[95] וכנשין מיא גבר לנפשיה. ويمكن ان يكون من هذا الاصل וחשופי שת[96]. ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם[97]:

الشين والزاى والفاء ששזפתני השמש. ולא שזפתו עין איה لحته:

الشين والزاى والراء שש משזר مشزور اى مفتول الّا انّ الحبل المشزور فى اكثر كلام العرب انما هو المفتول[98] شزرا مما يلى اليسار. وقد يكون عندهم الشزر الفتل بالاطلاق كما هو عند العبرانيين:

الشين والحاء المضاعف תחתיו שחחו. ידכה ישוח[99] مستوفى فى المستلحق[1]:

الشين والحاء والدال ותשחדי אתם. שחדו בעדי. ושחד לא לקח يقال له رشوة واتاوة. وقد اتّسع اهل[2] اللغة فيه واستعملوه فى الكلام كما قيل תנו רבנן ושחד לא תקח אין צריך לומר שחד ממון אלא אפי׳ שחד דברים אסור מדלא כתיב ובצע לא תקח. فقيل שחד דברים:

الشين والحاء والهاء והשתחוה[3] על מפתן השער. והשתחויתם מרחוק. قد ذكرناه فى المستلحق:

الشين والحاء والهاء (ايضا) כאשר יפרש השוחה לשחות[4]. מי שחו. אשחה בכל לילה. وجائز عندى ان يكون אשחה בכל לילה خارجا عن معنى العوم الى معنى الغسل فيكون مجانسا لתרגום ורחץ את בשרו במים الذى هو ויסחי كانّه قال ארחין בכל לילה:

الشين والحاء والطاء ושחט את בן הבקר. ושחטתם בזה. שחטו לעיניו. אשר ישחטו. שוחט השור. לשחוט אליהם. والانفعال ישחט להם. אשר תשחט[5] העולה: ومن هذا المعنى اشتقّ חץ שחוט وهو المرهف: وامّا זהב שחוט فخالص:

الشين والحاء والطاء ايضا ואשחט[6] אותם אל כוס פרעה. وفى كلام الاوائل אין שוחטין את הפירות להוציא מהן משקין:

الشين والحاء واللام על שחל[7] ופתן תדרך معروف. נטף ושחלת هى اظفار الطيب كقول الתרגום נטופא וטופרא ومعروف انّ טופרא هو الظفر كقوله וטפרוהי כצפרין[8]:

الشين والحاء والنون שחין אבעבועות قرح متولّد من احتراق الاخلاط او من احراق ماء حارّ *او زفت[9] حارّ او من ضربة. وبالجملة فهو كل قرح متولّد من غير نار كما قالت الاوائل ז״ל איזה הוא שחין לקה בעץ באבן בזפת ובמי טבריה. وقالوا ايضا כל שאינו מחמת אש זה הוא שחין. ويجانس هذا قول الתרגום ויקח מהם ויחם. ונסיב מנהון ושחין اى واصطلى:

الشين والحاء والسين שחיס هو مقلوب סחיש[10]. وقد فسّرنا סחיש فى بابه:

الشين والحاء والفاء ואת השחף السأف[11]: בשחפת ובקדחת بالسحاف وهو السلّ. ورجل مسحوف مسلول:

الشين والحاء والفاء (ايضا) שחיף עץ נאדר اى انه كانت حواليه الواح نادرة. وقال الתרגום רחפן נסרין דארזא. ولعلّه مقلوب חשיפי[12] עזים الذى تفسيره כזריבתין[13]. فشبّه استدارة الالواح به بالزريبة:

الشين والحاء والصاد הוא מלך על כל בני שחץ. לא הדריכוהו בני שחץ[14]:

الشين والحاء والقاف ושחקת ממנו הדק. אבנים שחקו מים. ואשחקם כעפר ארץ معناه السحق: וכשחק מאזנים سحالة الميزان والسحالة هى البرادة. وهذا مشتقّ من الاول: כי מי בשחק[15] יערך לײ. ובגאותו שחקים[16] معروف:

الشين والحاء والقاف (ايضا) שחקו[17] על משבתיה. לשחק[18] עשים לחם. ורזנים משחק[19] לו. والثقيل ושחקת[20]

[93] Both MSS. אלדי כאנו יצנעוהא. [94] R. ما فيه. [95] R. g. سكرًا. [96] R. g. سوأة وعورة. [97] R. g. سوأتهم. [98] O. المشزور. [99] R. g. انخفاض وانحناء. [1] R. g. وقد قيل على التعظيم וישחך בקרבך اى وفسادك وهلاكك. [2] O. הדה. [3] R. g. سجود وانحناء. [4] R. g. سباحة وعوم. [5] R. g. ذبح وذباحة. [6] R. g. عصر وعصير. [7] R. g. اسد. [8] The later glossator in R. במש שחלת השאר (?). [9] R. وزفت. [10] R. g. وهو خلف الزرع. [11] R. g. طائر. [12] O. חסיפי. [13] O. כזירבתין. [14] R. g. السباع. [15] R. g. السماء. [16] R. g. الشواهق والسماوات. [17] R. ضحك. [18] R. g. سرور. [19] R. g. ازدراء. [20] R. g. سرور.

לפני יי. קראו לשמשון וישחק[21] לנו. וישחקו[22] לפנינו. הנשים המשחקות. משחקים לפני יי. وثقيل اخر ויהיו משחיקים[23] עליהם. منه ضحك وسرور ومنه لعب ومنه ازدراء:

الشين والحاء والراء עורי שחר מעלי. ושער שחור[24] צמח בו. שחורה אני. שאני שחרחרת تضاعف العين واللام للمعنى. ويقال فى ידעת שחר מקומו انه من هذا المعنى. ومنه ايضا מרחם משחר وقد لخّصناه فى باب الراء والحاء والميم. כי הילדות והשחרות הבל. والاولى عندى فى כשחר[25] פרוש על ההרים ان يكون من هذا المعنى: השך משחור תארם فسّر فيه الحبر. ورأيت لרב שרירא גאון נ״ע فى تفسير كتب بابر בשחור فى פרק הבונה من מסכת שבת انه السخام وهو دخان التنّور وقرن به חשך משחור תארם: ومعنى اخر ושחרתני ואינני. ואוהבו שחרו מוסר تعهّده ادبًا. ושבו ושחרו אל. אלי אתה אשחרך. בצר להם ישחרונני. תשחר אל אל. לשחר פניך. משחרי לטרף. ומשחרי ימצאונני. ومن خفيف هذا المعنى שוחר טוב יבקש רצון معنى للجميع التعهّد والتفقّد والبحث والطلب: ومعنى اخر ايضا וכמו השחר עלה. ويجوز ان يكون مثله כשחר פרוש על ההרים شبّه انتشار الجراد فى البلاد كانتشار الضوء فى الجوّ. هذا قول غيرنا وتشبيهه بانتشار الظلام اولى كقوله[26] ויכס את עין כל הארץ. ותחשך הארץ. ويحسن جدّا ان يكون من هذا المعنى משחרי לטרף اى مبكرون للافتراس. ويجوز ان يكون منه ואוהבו שחרו מוסר باكره ادبًا اى يوصيه ويأدّبه[27] بكرة بكرة. وقد اشتقّوا منه כדבר הזה אשר אין לו שחר والمعنى فيه الذى ليس له بيان كما تقول العرب (ايضا) فى هذا المعنى ليس لكلام فلان ضُحى بضمّ الضاد مقصور اى ليس له بيان. فما اعجب هذه الموافقة بين هتين اللغتين. واشتقّوا منه ايضا ובא עליך רעה לא תדעי שחרה اى لا يتّضح لك وجه علاجها ولا يستبين ولا تعلم كنه التخلّص منها لصعوبة مرامها:

الشين والحاء والتاء והנה נשחת האזור. והנה נשחתה. וכעלילותיכם[28] הנשחתות. ותשחת הארץ: والثقيل כי שחת עמך. העמיקו שחתו. والمتعدّى (منه) שחתם ברית הלוי. ושחתם לכל העם הזה. או את עין אמתו ושחתה. עלו בשדותיה ושחתו. לכני שחת יי: وثقيل اخر متعدّ כי השחית כל בשר. יכפר עון ולא ישחית. ולא ישחיתך. אל תשחיתהו. ונשחיתה ארמנותיה. התשחית[29] בחמשה. אל תשחת עמך. המשחית אתה. כי משחיתים אנחנו. להשחית את המלך. לא אבה יי השחיתך: وما لم يسمّ فاعله וזובח משחת ליי. وقد قيل بالكسر כן משחת מאיש מראהו الكسرة مكان ضمّة وهو ما لم يسمّ فاعله. والاسم من هذه البنية כי משחתם בהם מום בם. ومنه غير متعدّ اعنى من هذا الثقيل והשחתם ועשיתם פסל. כי השחת תשחיתון. وربما كان متعدّيا باضمار דרכיכם او מעשיכם. ويجوز ان يتأوّل مثل هذا التأويل כי שחת עמך. העמיקו שחתו. والاسم ايضا من هذه البنية כי המה היו לו יעצים אחרי מות אביו למשחית לו[30]. ومثله והודי נהפך עלי למשחית. والاسم ايضا ואיש כלי משחתו בידו: ومما اشتقّ من هذا المعنى בשחתם נתפש. וימלט משחיתותם. נלכד בשחיתותם مهلكاتهم مَفسداتهم بفتح الميم كما قال[31] הציבו משחית אנשים ילכודו وهو اسم:

الشين والطاء والهاء ואת כי שטית. כי תשטה אשתו. שטה מעליו ועבר. معنى هذه اللغة الزيغ[32] والميل والانحراف. وترجوم ויט אליה. וסטא[33] לותה. סרו מהר. סטו בפריע: ومن هذا الاصل وهذا المعنى ושחטה שטים. وايضا עשה שטים שנאתי وان كتب (بسين) على معنى והעיר מלאה מטה:

الشين والطاء والحاء ושטחום לשמש ולירח. וישטחו להם שטוח. שוטח לגוים וינחם. משטח חרמים תהיה. משטוח לחרמים יהיו. والثقيل שטחתי אליך כפי للجميع بسط والسطح عند العرب ايضا بسط. ومعنى שוטח לגוים וינחם هو كما اصف قال[34] משגיא לגוים ויאבדם يقول انّ من افعال البارئ انه ربما[35] انمئ امم ما وكثّر عددها ثم يتلفها ويبيدها لامر توجبه حكمته. وبضدّ ذلك فانّه ربما يدوس امّة ما ويذلّها ثم يهدئها ويقرّرها ويسكّنها مثل قوله וינחם את פני מלך מואב. וינחם בערי הרכב. וינחם בחלח וחבור التى[36] هى كلّها اقرار واهداء. وهذه اللغة مقلوبة من ונחנו עליו الذى تفسيره وننزل عليه ومن ולא שקטתי ולא נחתי الذي هو ايضا استقرار. فكان معنى שוטח לגוים. מפיל לגוים كما قال[37] תפלתם למשואות:

---

[21] R. g. لعب. [22] R. g. يلعبون. [23] R. g. يزدرون. [24] R. g. سواد واسوداد. [25] R. g. وقيل ضياء. [26] R. كما قال. [27] R. ويودبه. [28] O. ובעלים. [29] R. g. هلاك وفساد. [30] O. יתלו. [31] R. قبل. [32] R. الزوغ. [33] O. וסטי. [34] O. قيل. [35] R. انّما. [36] O. الذى. [37] R. قيل.

الشين والطاء والميم וישטום עשו. וישטמנו. לו ישטמנו[38] יוסף. וישטמהו בעלי חצים. ובאף ישטמוני. ורבה משטמה لجميع من المعاداة:

الشين والطاء والنون והשטן עמד על ימינו לשטנו. כתבו שטנה[39]. תחת אהבתי ישטנוני:

الشين والطاء والفاء לא שטף במים. וישטף את הרכב. ואשטף דמיך מעליך. وما لم يسمّ فاعله ומרק ושטף במים. والانفعال וכל כלי עץ ישטף במים معناه الغسل: והיו לנחל שוטף. וישטפו ארץ ומלואה. ונחלים ישטפו. ונהרות לא ישטפוה معنى ذلك[40] لجرف بالجيم وهو اجتراف الشىء من الارض. ومن هذا المعنى תשטף ספיחיה עפר ארץ شبّه ذهاب الانسان وتلفه بالموت بحلّ المياه (الحجارة) واذهابها لها واتلافها ايّاها وبجرف السيول نبات الارض وترابها. والضمير الذى فى ספיחיה هو للارض وهو ضمير قبل الذكر. وقد شبّه الفرس فى جريه بالسيل الجارف. قيل כסוס שוטף במלחמה. وشبّه به العسكر ايضا قيل ובא בארצנו שטף ועבר. والانفعال من هذا المعنى וזרועות השטף ישטפו מלפניו الّا انّ المراد بهذه اللفظة هنا اعنى ישטפו هو الانهزام. وكذلك هو فى قوله ישברוהו וחילו ישטוף. وامّا השטף فمن لجرف يعنى انّ العساكر القويّة تنهزم من[41] قدّامه. ومعنى וזרועות عساكر مثل וזרועים ממנו יעמודו. وقد شبّهت به ايضا الآفات الكبار النازلة بالقوم من عدوّ او من طاعون[42] او من غير ذلك. قيل שוט שוטף כי יעבר:

الشين والطاء والراء שוטר ומושל. שופטים ושוטרים. אם תשים משטרו בארץ رسمه. من قولهم שטר חוב:

الشين والياء יוביל שי[43] למורא. לך יובילו מלכים שי:

الشين والياء والجيم כי שיח וכי שיג לו تعلّق بشىء وتشبّث به. ومنه ביום נטעך תשגשגי تعلقين وتكبرين. هذا ما اختاره فى תשגשגי: وربما كان وهو فى هذا المعنى مقلوبا من ישנה אחו בלי מים[44]. ويحتمل ايضا תשגשגי ان يكون من ישנה אחו من غير قلب. وامّا וכי שיג לו فمقلوب منه:

الشين والياء والحاء וכל שיח השדה[45]. בין שיחים[46] ינהקו:

الشين والياء واللام עד כי יבא שילה سليله اى ولده:

الشين والياء والراء הנטיפות והשירות. תרגום אצעדה וצמיד. שירין[47] ושבכין. وكذلك תרגום ושני צמידים. ותרין שירין. وترגום חח ונזם. שירין ושבבין ايضا. فأرى انّ كل ما يدور باليد يسمّى שֵׁר بالسريانى. وقال רב שרירא [גאון] فى تفسير שֵׁר[48] انها حلقة فى يد الفرس او فى رجله. فقد يجوز على هذا ان تكون והשירות خلاخيل. وليس ببعيد ان يكون ذلك مشتقّا من שור الذى (هو) سور لدوره على المدينة كما قلنا:

الشين والياء والشين אבני שיש. وقد لاذوا هذه الياء فى قولهم ועמודי שש وهو الرخام:

الشين والياء والتاء ועלה שמיר ושית. ואכלה שיתו ושמירו هو القيصوم:

الشين والكاف المضاعف וחמת המלך שככה. וישכו המים[49]. והשכותי מעלי. ومنه כנשוך יקושים. وقد فسّر فى باب الشين والواو والكاف:

الشين والكاف المضاعف (ايضا) ושכותי כפי. قد[50] ذكرناه فى حرف السين لانّه من סוככים[51] בכנפיהם وان كتب بشين:

الشين والكاف والباء ברע שכב. ושכבתם[52] ואין מחריד. וישכב במקום ההוא. שוכב עליה. والمصدر מעט חבוק ידים לשכב. وايضا את משכב הצהרים. والامر שוב שכב. والاسم ונפל למשכב. על משכבי בלילות. والثقيل على بنية הפעיל והשכב בתוך ערלים. משכב על מטתו وهو ما لم يسمّ فاعله. ومنه רדה והשכבה وهو عندى مصدر على زنة והחתל לא החתלת. من هذه الالفاظ رقاد

[38] R. g. حقد وتهديد. [39] R. g. معاندة: [40] R. الجميع. [41] This word is marked with points in R. [42] Both MSS. טאען. [43] R. g. هديّة وهدايا. [44] The Heb. transl. adds וכבר והסעכעה בלשון הערב הגורל.
פרשנו זאת הפרשה כלה באות הקוף בשער הקוף והצדי והריש. וכבר הביאונו תשגשגי בשער הפעלים המסופקים בספר התוספת. [45] R. g. شجر. [46] R. g. (MS. אלמלוח) وقيل انّ (فى ?) בין שיחים ינהקו. עלי שיח انه نبات ما يسمّى الملّيح. [47] R. g. اسورة. [48] The Heb. transl. adds ממלות במה בהמה יוצאה ממסכת שבת. [49] R. g. هدوّ وسكون. [50] O. وقد. [51] R. g. تظليل. [52] R. g. انضجاع ونوم.

وانضجاع ومنها نوم ومنها استقرار: ومعنى اخر וישכב
איש אותה שכבת זרע. הן שכבתי אמש. ותשכב את אביה.
וישכב עמה. ואם שכוב ישכב איש. לשכב את בת יעקב.
למשכב זכר. משכבי אשה. כל שוכב עם בהמה. לא תתן
שכבתך. את שכבתו. איפה לא שכבת للجميع كناية عن
للجماع والذكر والانثى مشتركان فى الفعل كما يبدو اليك
من هذه الافعال. وقد فصح الكتاب بذلك فى قوله תועבה
עשו שניהם: ومعنى اخر ايضا ושכבתי עם אבותי. כשכב
אדני המלך يشار به الى الوفات: ومعنى اخر ايضا ותעל
שכבת הטל. ונבלי שמים מי ישכיב من معنى السكب[53]:

الشين والكاف والهاء שכיות החמדה. את כל
משכיות. במשכיות כסף. ואבן משכית اسم وللجميع زخرف
والزخرف الزينة وبيت مزخرف مزيّن: ومن هذا المعنى
عندى עברו משכיות לבב تفسيره تجاوزوا تزخرف[54] قلوبهم
اى تجاوزوا[55] ما زيّنته لهم نفوسهم من القبائح اى اربوا
عليه: או מי נתן לשכוי בינה يقال انه الديك وذلك
مشهور فى كلام الاوائل. وقد قيل انه القلب مشتقّ
من משכיות לבב لانّ الفكر يكون به وهو هنا موضوع
موضع النفس. فكثيرا ما يستعمل العبرانيون القلب
مكانَ النفس:

الشين والكاف والحاء השכח חנות אל. ושכחת
עומר בשדה. שכחו את יי אלהיהם. ואותי שכחת. כי
שכחוני עמי. ולא ישכח את (ברית) אבותיך. את יוסף
וישכחהו. פן תשכח את הדברים. השכחים את הר קדשי.
כל גוים שכחי אלהים. כי נשכח זכרם. נשכחתי כמת מלב.
ונשכחת צור שבעים שנה التاء بدل من هاء كابتدال
تاء ושבת לנשיא من هاء ושבה אל בית אביה وتاء כי אזלת
יד من هاء ايضا. הכל נשכח. זונה נשכחה. בלמות עולם
לא תשכח. والثقيل المتعدّى שכח יי בציון. وثقيل اخر
להשכיח[56] את עמי שמי: وامّا וישתכחו בעיר فالاصلح
عندى ان يكون من غير هذا المعنى. وذلك ان يكون
مجانسا لـתרגום וימצא הגביע. ואשתכח כלידא. והשתכח
באחמתא[57] فكانّه قال וימצאו בעיר. وامّا المعنى فهو انه
يقول انّى رأيت الطالحين على ضربين. منهم من
يستعجل بالموت والعقاب وعنهم قال ראיתי רשעים קבורים
ובאו وتفسير ובאו وغابوا[58]. ومنهم من يمهل وعنهم
قال וישתכחו בעיר اى انه قد يعمر مليّا من الطالحين
من فعل كفعل الاوّلين المعاجلين بالموت والعقاب فلا
يعاجلون كما عوجل اولائك. وتفسير כן هنا كذلك مثل
כן אעשה לכם. ثم قال אשר אין נעשה פתגם וג׳ يقول
فمن اجل انه لا تقع المعاقبة لبعض الطالحين على
فعلهم الشرّ عاجلا كما وقع للاخر المتقدّم ذكرهم تفسد
امانات الناس وتخبث اعتقاداتهم فيقدمون على فعل
الشرّ اذ يظنّون انّ الذى لقى القوم المذكورين من الشرّ
والاخترام لم يكن على سبيل المعاقبة لهم اذ لم يلحق
الاخر مثل ذلك بل يظنّون انه عرض لحقهم واتّفاق
اتّفق لهم من غير قصد من البارئ جلّ وعزّ لمعاقبتهم.
ويؤيّد هذا المذهب فى التفسير قوله بعد هذا אשר חטא
עשה רע מאת ומאריך לו. ويمكن ان يكون וישתכחו
בעיר من معنى שכח بتأويل انهم تطول اعمارهم فكانّ
الموت نسبهم:

الشين والكاف واللام כאשר שכלתי שכלתי. למה
אשכל גם שניכם [والتقدير למה אשכל משניכם] فحذف
מן واطلق الفعل على שניכם *كما قال[59] ושבעתם על
שלחני סוס ורכב بمعنى מסוס ומרכב وגם زائدة[60]. כן
תשכל מנשים אמך. שכולה וגלמודה. שכול ואלמון. والثقيل
المتعدّى שכלתי אבדתי את עמי. שכלה נשים חרבך. אותי
שכלתם. וחיה רעה ושכלוך. אעביר בארץ ושכלתה. מחוץ
תשכל חרב. והארץ משכלת. ולא תוסיף עוד לשכלם. وفيه
غير متعدّ רחליך ועזיך לא שכלו. תפלט פרתו ולא תשכל.
ולא תשכל להם הגפן. משכלה ועקרה. כדוב שכול ثكول.
ושכלה אין בהם. ותהיינה נשיהם שכולות. وجائز ان تكون
هذه الصفات من للخفيف. والاسم בני שכוליך. وثقيل اخر
متعدّ חציו כגבור משכיל فاعل مثكل. وامّا רחם משכיל
فليس فاعلا بل صفة اى ذو ثكل. אין[61] אשכול לאכול.
ושדיך לאשכלות. כאשכלות הגפן عنقود وعناقيد:

الشين والكاف واللام ايضا שכל דוד מכל עבדי
שאול نجح. ومنه למען תשכיל בכל אשר תלך. למען תשכילו.
כי הוא משכיל מאד منجح: והאשה טובת שכל حسنة
القبول. ومثله ומצא חן ושכל טוב. وايضا ונחמד העץ

---

[53] R. g. ورأيت فى المختصر גם בלילה לא שכב לבו سكون: משכב וספות اباريق: כשוכב בלב ים. וכשכב בראש חבל. [54] R. زخارف. [55] O. תנאווא. [56] R. g. نسيان. [57] O. בחמתא. [58] O. ונאבו. [59] R. علامة المرسى بمعنى. [60] R. زيادة. [61] R. אן.

להשכיל مستحسن القبول اى حسن المنظر: אשרי משכיל
אל דל طوبى للمستشرف الى الضعيف المتأمّل له.
ومثله משכיל צדיק לבית רשע. ومن هذا المعنى عندى
(قوله) הכל בכתב מיד יי עלי השכיל (وג׳ ترجمته)[61] لجميع
بتخطيط من عند الله المحنيه[62] جميع صناعات البنيان.
قوله כל מלאכות התבנית هو بدل من قوله הכל وان
شئت فسمّه[63] عطف البيان[64]. وעלי هنا مكان לי كانّه
قال לי השכיל اى اظهر لى والمحنيه[62]: وجائز ايضا ان
يكون من معنى אשכילך ואורך اى علّمنيه وفهّمنيه
كانّه قال השכילני. وامّا اذا كان من المعنى الاول فهو
مجانس لقول الاوائل השתכל בשלשה דברים ואין אתה
בא לידי עברה اى استشرف اليها وانظرّ فيها وتطلّع
الى معرفتها. وفى السريانى מסתכל הוית בקרניא. בושו
מאד כי לא השכילו لم يفهموا. ومثله לכן המשכיל בעת
ההיא ידום. ודבריו לא בהשכיל[65] مصدر. ومثله אדם תועה
מדרך השכל. وايضا ובהשכיל לחכם יקח. לב אדם ישכיל
פיהו. والاسم לדוד משכיל كان ترجمته تلقين وتعليم.
ومن هذا المعنى عندى שכל את ידיו ترجومه فهم من
يديه يعنى انه علم من وضع يدى יוסף انّ מנשה هو
הבכור[66]. وتلخيص ذلك انه علم انّ יוסף لم يضع بيساره
الى يمين ישראל الّا הבכור والضمير الذى فى ידיו هو
ליוסף. فلمّا علم ذلك خالف تلك النصبة وانما[67] احتاج
الكتاب الى ان يخبرنا بهذا من اجل ان יעקב ليس
كان يبصر وانما احسّ بهذا بالجسّ والحدس لا بالنظر.
ويجوز فى שכל את ידיו ان يكون من معنى التطلّع
والاستشراف المتقدّم الذكر اى انه لما تطلّع بفكره وذهنه
الى وضع يدى יוסף علم انّ מנשה هو הבכור باضمار
ידע كانّه قال שכל את ידיו ידע כי מנשה הבכור. وهكذا
يجوز فى לדוד משכיל *ان يكون ايضا[68] من هذا المعنى
وتكون ترجمته ابتهال واستشراف الى الله:

الشين والكاف والميم והשכים אבשלום. והשכמתם.
תשכים ופשטת על הבגדים. וישכימו. משכימי קום. השכם
בבקר[69] امر. השכם והערב مصدر: واعلمّ انّ וכטל משכים
הולך عندى اسم على مثال[70] הר המשחית لا فاعل
وتفسيره وكالطلّ الذاهب بكرة. ولا يصلح ان يقال وكالطلّ
المبكّر ذاهبا. وقد استعملت الاوائل ז״ל هذه اللفظة على
هذا المعنى فى מס[כת] בכורים فى قولهم ולמשכים היה
הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל יי אלהינו اى كان يقول
لهم بكرة هكذا كانّه قال ולבקר. ومثل هذا סוסים מיוזנים
משכים היו اى انهم كانوا يفعلون هذا كل بكرة على
معنى השכימו השחיתו כל עלילותם. وايضا הוי חשבי און
ופעלי רע. ولو وجدت مساغا الى ان اجعل משכים היו[71]
معتلّ اللام وان اجعل الياء والميم (فيه) علامة للجمع
على زنة מרבים העם لكان حبيبا الىّ: על שכם שניהם
على منكبيهما. ومثله שם על שכמה[72]. ויט שכמו לסבול.
ويجانس هذا כי תשיתמו שכם اى تجعلهم[73] جانبا وناحية
والى جهة واحدة. דרך ירצחו שכמה معا على مذهب
واحد وجانب[74] واحد. ולעבדו שכם אחד على جهة واحدة
ومذهب واحد. שכם אחד על אחיך ناحية وجانبا. وانما
جانست هذه الالفاظ על שכם שניהם لانّ المنكب جانب
عن الوسط وناحية منه. وكذلك تقول العرب لجوانب
الارض مناكبها:

الشين والكاف والنون אשר שכן שם משכן יי.
בעבר הירדן שכן[75]. ובין כתפיו שכן. ושכנתי בתוכם. ושכנו
תחתיו. לחוף ימים ישכן. והוא שוכן באלוני. שכן בארץ.
לשכון בערפל. לשכני בתוכם مصدر. وامّا לשכנו תדרשו
فهو ايضا مصدر على مثال וכפתחו עמדו כל העם. الّا
انّ فى الكلام اضمارا والتقدير למקום שכנו תדרשו. משכנות
לאביר יעקב. ומשכנותיו מלחה. والصفة ובל יאמר שכן
חליתי. שכן שמרון. ושכנו הקרוב אל ביתו. ואל כל שכניו.
ולשכני מאד. ותקראנה לו השכנות שם. والثقيل (المتعدّى)
אהל שכן באדם. ושכנתי אתכם. ואשכנה אתכם. לשכן שמו
שם. وثقيل اخر והשכנתי עליך. ישכן[76] סלה. וישכן מקדם
לגן עדן. ومن هذا المعنى اشتقّ ישכנו אדיריך وهو
السكون بالموت *وذهاب الحركة به. ومثله שכנה דומה נפשי
وهذا شبه اشتقاق العرب من السكون *اسما ايضا[77]
للمُدية وهو السكّين[78] لانّ الحركة تسكّن به:

الشين والكاف والنون ايضا ושמת שכין[79] בלעך[80]
معروف:

الشين والكاف والراء שכרו ולא יין. וישת מן היין

[61] MS. תרגמה. [62] So both MSS.; the Heb. transl. הראנו אותו (?المهمنيه). [63] R. פסמיה. [64] O. البنيان. [65] R. בהשכל. [66] O. البكر. [67] O. ואמא. [68] These three words are in O. after يجوز l. 29. [69] R. g. ادلاج وتبكير. [70] O. مثل. [71] O. הוי. [72] R. g. كتفها. [73] O. تجعلهما. [74] O. וגאנבא. [75] R. g. مسكن ومساكن. [76] O. ישבון. [77] Transposed in O. [78] Both MSS. ודאהב . . . אלסכון. [79] R. g. سكّين. [80] O. בלעיך.

וישכר. וישתו וישכרו עמו. חוח עלה ביד שכור. הקיצו שכורים. ויחשבה[80] עלי לשכורה. שתו ושכרו. שתו ואין לשכרה. والثقيل المتعدّى והשכרתי שריה וחכמיה. והשכרתים. אשכיר חצי מדם. השכירוהו כי על יי הגדיל. وثقيل اخر ואשכרם בחמתי. משכרת כל הארץ. מספח חמתך ואף שכר. والافتعال עד מתי תשתכרין لجميع سكر واسكار وتساكر: واعلمْ انّ שכר اسم عامّ لكل مسكر من خمر وغيره[81]. قيل יין ושכר אל תשת المراد به هنا كل مسكر غير لخمر اذ كانت العلّة[82] المنع من الشرب والتحفّظ وممّا يحدث من لخطأ فى لخدمة بسبب السكر. وقيل (انه) انما يريد لخمر القديمة. ومثله قالوا מיין ושכר יזיר (וג׳). وامّا مذهبى فى יין ושכר אל תשת فهو ما قلته لك. وقيل فى لخمر خاصّة בקדש[83] הסך נסך שכר ליי فانّه لا يكون هنا الّا خمرا. واعتقد فى שכר من قوله מיין ומשכר יזיר انه نبيذ الزبيب: אשכר הקריבו. השיבו אשכרך هديّة:

الشين والكاف والراء (ايضا)

ואשר שכר עליך. כי שכר שכרתיך. וישכירני ואהיה לו לכהן. וישכר מישראל מאה אלף. שבעים בלחם נשכרו. ושכר כסל ושכר עברים. והמשתכר משתכר אל צרור נקוב. כי שכר הוא לכם. נתן אלהים שכרי. ביומו תתן שכרו. וזרע צדקה שכר אמת. מה משכרתיך[84]. אם שכיר[85] הוא בא בשכרו. ومن هذا المعنى وان كتب بسين וסכרים עליהם יועצים: ومعنى اخر גם שכריה[86] בקרבה اجلّاءها وعظماءها. ومثله יגלח יי בתער השכירה هو نعت للתער وان كان תער نكرة وتفسيره بالموسى لجليلة العظيمة. وكذلك قال التרגום فى גם שכריה[86] בקרבה. אף רברבהא בגוה: ومعنى اخر ايضا كل עשי שכר אגמי נפש هو من معنى ויסכרו מעינות תהום وان كتب بشين. وكذلك تقول العرب [ايضا] لسداد الماء سِكرا بكسر السين ويقولون سكرت الماء سكرا اى سددت بثقه:

الشين واللام المضاعف

ושלל[87] שללה. ادخل معه ابو زكرياء אשתוללו אבירי לב وهو عندى فى معنى اخر اعنى فى معنى الانقراض والانقطاع والذهاب. والدليل على ذلك قوله נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם. ومثله וסר מרע משתולל اى مفقود معدوم على مذهب ותהי האמת נעדרת. والمعنى انّ الزائغ عن الشرّ والمائل عن القبيح معدوم مفقود لا مسلوب اى انه ذهب لخير واهله حتى لا يوجد احد فيه خير: ومعنى اخر וגם של תשלו לה מן הצבתים ومعناه تختزلون. وهو مجانس لقول العرب اسلّ الرجل اى سرق فهو يأمرهم ان يختزلوا لها من كل قبضة [من القبض] شيئًا يسيرا. ويصلح ان يترجم של תשלו לה מן הצבתים يترضخون لها رضخا والرضخ العطاء القليل. ويجوز ايضا ان يكون مجانسا لقول العرب ازللت اليه صنيعة اى اسديتها وازللت له من حقّه اعطيته بعضه:

الشين واللام والباء

משלבות אשה אל אחותה مدرجة اى ملسّنة: בין השלבים بين الدرج. وفى كلام الاوائل היה הולך בין[88] שליבותיו בסלם. وايضا סלם ששליבותיו פורחות:

الشين واللام والجيم

שלג[89] לבנון. תשלג בצלמון:

الشين واللام والهاء

שלו כל בגדי בגד. ישליו אהלים. وذكر ابو زكرياء לא תשלה אותי مع בני עתה לא תשלו وبينهما عندى (فرق). وذلك انّ אל תשלו عندى من שלו כל בגדי בגד والمعنى لا تفتروا ولا تهدءوا ولا تخلدوا الى الراحة اى لا تستريحوا. يحضّهم على الدخول فى عهد الله وطاعته وتنظيف القدس من الدنس. وذلك قوله لهم שמעוני הלוים עתה התקדשו וקדשו את בית יי وسائر القول الى ان بلغ الى בני עתה אל תשלו فامتثلوا قوله[90]. وذلك قوله عنهم ויקומו הלוים מחת בן עמשי وفلان وفلان الى ان قال ויאספו את אחיהם ויתקדשו ויבאו במצות המלך (וג׳) وسائر القول. فعن فعل هذا منعهم من الفتور والسكون والراحة: وامّا לא תשלה فهو عندى من قوله לדבר אתו בשלי الذى تفسيره بالخداع كانّها قالت له لا تخدعنى بالكذب بان يكون لى ولد. وهذا موافق لقولها له اوّلا אל תכזב בשפחתך. ومن هذا الاصل عندى ויכהו שם האלהים על השל اى على السهو والخطأ وهو اسم ناقص مثل צו לצו קו לקו. ومن هذا المعنى عندى ושלות כסילים תאבדם اى سهوهم وخطأهم. وهذا مجانس لقول السريانى וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי. وفسّر فى ושלות כסילים תאבדם واطمئنان لجهّال يبيدهم من שלוה: ومن هذا الاصل ובשליתה היוצאת מבין

---

[80] O. ויחשביה. [81] R. above وغيرها. [82] R. علّة. [83] O. בקו. [84] R. g. اجرة. [85] R. g. اجير. [86] R. שביריה; O. שבירה. [87] R. g. سلب. [88] O. אחר. [89] R. g. ثلج. [90] O. לקו.

رגליה وهي السلى اى المشيمة وكذلك فسّر فى (الفاظ)
המשנה فى שליה مشيمة. ويقال لها فى התלמוד סליתא.
وقد يصلح عندى ان يكون לא תשלה אותי من معنى
ובשליתה والمعنى لا تولدنى اى لا تدعو لى فى الولد.
ويؤيّد هذا المعنى قولها فى اول הפסוק השאלתי בן מאת
אדוני. وربما اريد בשליתה السقط اى الولد الصغير فكنى
بها عنه وهو[91] السلى الذى يكون فيها الولد:

الشين واللام والواو ויאספו את השלו. וינז שלוים
هو السلوى اعنى الطائر الذى يقال له السمانى:

الشين واللام والحاء וישלחהו יי אלהים מגן עדן.
ואת הילד וישלחה. וישלחם מאת יצחק בנו. ותשלחוני מאתכם.
אחרי כן ישלח אתכם מזה. ויהי בשלח פרעה. מזכר עד
נקבה תשלחו. ובפשעיכם שולחה אמכם للجميع نفى وطرد:
שלח ידיו בשלומיו. ויד אל תשלחו בו. אם לא שלח ידו
במלאכת רעהו. לשלח יד במבקשי רעתם. ועתה פן ישלח
ידו. וישלח מלאך האלהים את קצה המשענת. אל תשלח
ידך אל הנער. ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. והנה
יד שלוחה אלי. ירה ליתר תשלחנה. שלח ידך ואחוז בזנבו
امر. שלח אצבע ודבר און مصدر. للجميع مدّ اليد الى
الشىء والاشارة اليه. امّا بملك له مثل ושמחתם בכל
משלח ידיכם اى ما تمتدّ اليه ايديكم فالملك لكم. ومثله
אדום ומואב משלוח ידם. وامّا بغير ذلك فبعضه مدّ
اليد بالمكروه وبعضه مدّ اليد بالأخذ للشىء: ومن هذا
المعنى اشتقّ שלוחותיה נטשו עברו ים. שלחיך פרדס רמונים
يريد ما امتدّ من اغصانها[92] وانبسط من فروعها كما
قال תשלח קציריה עד ים: ברכת השלח לגן המלך بركة
الساقية[93] التى يسقى منها جنان الملك على معنى ואת
תעלותיה שלחה. وهذه المعانى متقاربة: שלח לפניהם איש(.
וישלחני אלהים לפניכם). ושלחתי ולקחתיך משם. הנה
שלחתי הגדי הזה. למה זה שלחתני. אשר שלחו יי משם.
שלחני אליך לאמר. ושלחתי את הצרעה לפניך. וישלח יהודה
את גדי העזים. ואשלחה להגיד לאדוני. לכה ואשלחך אליהם.
עד שלחך. בשלחי אותם. שלח נא ביד תשלח. שלחה הנער
אתי. שלחו מכם אחד. אתה שלוח. מנחה היא שלוחה.
וציר בגוים שלח. כי עתה שלחתי אליך. ומשלוח מנות איש
לרעהו مصدر. ومصدر الانفعال ונשלוח ספרים. والثقيل
ושלח אותו פדנה ארם. את אימתי אשלח לפניך. וישלח
מהשלל. וישלחו את כתנת הפסים معنى للجميع بعثة
وارسال: שלחוני לאדוני. וישלח את הערב. וישלחם יצחק.
ויאמר שלחוני. ויאמר לא אשלחך. ושלח לכם את אחיכם
אחר. לחפשי ישלחנו. בעמק שלח ברגליו. והאנשים שלחו.
אחר שלח אתו. בשלחך אתו. חפשי מאנו שלחם. معنى
الجميع اطلاق وتسريح[94]. ومما اتى فى هذا المعنى[95] على
*البنية الخفيفة[96] قوله فيك שלחת ברעה اطلقت بالرذاة
والسوء. وايضا אילה שלוחה. ومن هذا المعنى اشتقّ למשלח
שור لمسرح ثور كما قيل משלחי רגל השור והחמור. وربما
جانس اللفظ العربى فيكون تفسيره مثلخ ثور او موضع
خثيه يقال ثلخ الثور بثلث نقط على الثاء وبالخاء المعجمة
[اذا خثى] *وذلك قريب[97] من معنى الاطلاق. ومجانس له
قوله ואת העיר שלחו באש. שלחו באש מקדשך وهو من
اللفظ المقلوب وتقديره והאש שלחו בעיר واطلقوا النار فى
المدينة. ومما هو فى معنى الاطلاق والتسليط قوله הנני
משליח בך. והשלחתי בכם את חית השדה. והשלחתי בה
רעב. להשליח ביהודה. ואשלח את כל האדם איש ברעהו.
ישלח בם חרון אפו. وقيل فى معنى الرمى والطرح והמשלח
את השעיר. ושלח את השעיר. וישלחו את ירמיהו בחבלים.
الا تراه يقول ויקחו את ירמיהו וישליכו אתו אל הבור
מלכ(יהו בן המלך וג') فقام וישלחו مقام וישליכו. وقيل
ايضا וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים مكان וישליכם.
انما اكثرت فى هذا الباب لاشتباه معانيه ولكثرة
تشغيب المشغّبين فيه: ויתנה שלוחים לבתו. לכן תתני
שלוחים. אחר שלוחיה معناه مهاداة وهبة. وقيل فى אחר
שלוחיה انه بعد اطلاقه لها وبعثته بها الى بيت ابيها.
قيل لانّ قول الكتاب ויקח משה את אשתו ואת בניו
וירכיבם על החמור يوجب[98] ان يتّصل به וישלחה אל בית
אביה ثم וישב ארצה מצרים. قال ولم يكن משה حاضرا
اذ جرى ما جرى فى وقت تقصيرها عن ختانة אליעזר
وهذا هو قول رأس המתיבה الفيّومىّ ז״ל[99]: ובעד השלח
יפלו. בשלח יעברו. ואין משלחת במלחמה. משלחת מלאכי
רעים هو السلاح ويقال للسيف فى لغة اهل اليمن
الشلحا. ومن هذا المعنى عندى שלחו המים هو مثل ויעמד
את כל העם ואיש שלחו בידו. يقول انهم ما كانوا يرتبطون
بالليل[1] بشىء من الاشياء مثل المضاجع وغيرها بل

[91] O. وهى. [92] O. اغصانه. [93] R. g. سايرة (so). [94] R. g. ومراسلة وابعاث. [95] O. البنية. [96] Both MSS. בניח; O. אלכיפיה. [97] R. وقريب. [98] Both MSS. יגב. [99] R. رحمه الله. [1] O. באליל.

بالسلاح والماء للشرب فقط كقوله[1] ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר וג'. ويمكن ان يكون من هذا المعنى בשלחה תריבנה يعنى بسلاحها تحاربها اى تجازيها بمثل فعلها كما فسّرنا فى בסאסאה. ومن هذا الاصل שלחן[2] على زنة ולקרבן העצים:

الشين واللام والطاء עת אשר שלט האדם. שלטו על העם. לשלט בהם. אשר ישלטו היהודים. والثقيل והשליטו לאכל ממנו. ולא ישליטנו האלהים. ואל תשלט בי כל און. באשר דבר מלך שלטון سلطان[3]: את החנית ואת השלטים[4]. שלטי הזהב. שלטיהם תלו על חומותיך[5] هى صنف من المجنّ يدلّك على ذلك قول الكتاب ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השליטים ففرق بينهما:

الشين واللام والكاف ותשלך את הילד. וישליכו איש מטהו. ונשליכהו באחד הבורות. היאורה תשליכוהו. משליך קרחו כפתים. והשלך לפני פרעה. השליכהו ארצה. השליכו אתו. وما لم يسمّ فاعله והשלך מכון מקדשו. והשלכו אל הארץ אחרת. השלכתי מרחם. משלכת בדרך. والمصدر והשלך[6] על האש אשר על האח. עד השליכו אתם מעל פניו معناه رمى وطرح. وقد قالوا וישליכו הרצים והשלישים וילכו עד (עיר) בית בעל شبّهوا حفزهم ايّاهم واستعجالهم لهم بالرمى والطرح والقذف. وايضا فكما قالوا וישלחו את ירמיהו בחבלים מכאן וישליכו وقالوا ايضا וישלחם אל ירמיהו מכאן וישליכום قالوا هنا וישליכו הרצים מכאן וישלחו: ואת השלך الرّخم:

الشين واللام والميم כן שלם לי אלהים. ושלם בראשו. למה שלמתם רעה. בעל הבור ישלם. ויי ישלמך טובה. ישלמוני רעה תחת טובה. שלם ישלם. ושלמי את נשיך. ומכה נפש בהמה ישלמנה بعضه غرم وبعضه مقارضة وتعويض. ومن المقارضة والمكافاة לי נקם ושלם اسم على زنة והדבר אין בהם. ורדף שלמונים اسم ايضا. באו ימי השלום. והשופט בשלום. ושלומת רשעים תראה اسم ايضا. وما لم يسمّ فاعله הישלם תחת טובה רעה. הן צדיק בארץ ישלם. وقد تكون هذه اللغة لغير المكافأة بل للايلاء كما كانت لغة גמול فى هذين المعنيين ايضا. قيل הגמול אתם משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי فهذا لا يكون الّا (ابتداء) من اللغتين جميعا اعنى قوله הגמול משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי هذا ايلاء وابتداء بالفعل اعنى גמלים ומשלמים. ومثله אם גמלתי שלמי רע. اعنى שולמי ومعناه ان كنت قارضت من اولانى شرّا: ومعنى اخر כי לא שלם עון האמרי. ושלמו ימי אבלך. ותשלם כל המלאכה. הגלת שלמים. מוסר שלומנו עליו. אבן שלמה וצדק. אבנים שלמות. וישלם את הבית. מי עור כמשלם يريد بقوله כמשלם كالوافر اى كالتامّ البصر. ويجوز ان يكون من هذا المعنى הסכן נא עמו ושלם على معنى והיה תמים. وثقيل اخر ועצת מלאכיו ישלים. וכל חפצי ישלים معنى ذلك كمال وتمام وتكميل وتتميم. وقد فسّرنا מוסר שלומנו فى حرف الحاء مع ובחבורתו נרפא לנו. ويصلح ان يكون من هذا المعنى ושלומת רשעים תראה اى فناءهم وتمام اعمارهم وانقراضهم كما قال ותמת רשעים תראה. كما قيل במדבר הזה יתמו. وقيل ايضا ותמו כל اى ويفنى جميعهم. ومعنى אבן שלמה וצדק وافية الوزن كاملة الحقّ تامّة: ومعنى اخر שלמים הם אתנו صفة. وايضا שלח ידיו בשלומיו على زنة קרוביו. רחוקיו. שלומי אמוני ישראל. ולשלומים למוקש يريد هم انفسهم اى انّ هاؤلاء الذين قد طالت سلامتهم من نُكبات الدهر. יהי[7] שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש. والاسم שלום שלום[8] לרחוק ולקרוב. وما لم يسمّ فاعله וירא מצוה הוא ישלם. وقد وضعوا الاسم فى موضع الصفة (فى قولهم) ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. השלום אתה אחי. وقد يمكن ان تكون هذه صفات ويكون שלום هنا على مذهب קרוב ורחוק[9] اعنى انه يكون واحد שלח ידיו בשלומיו: والثقيل فى معنى المفاعلة כי השלימה את יהושע. וכי השלימו את יושבי גבעון. ואם לא תשלים עמך. وما لم يسمّ فاعله וחית השדה השלמה לך: وضرب اخر من التعدّى גם איביו ישלים אתו يجعلهم مسلّمين له. ويصلح ان يكون من هذا المعنى אם גמלתי שולמי רע اى ان كنت اوليت مسالمى شرّا بل خلّصت مضايقى باطلا اى انّ الذى يضايقنى مجّانا اخلّص فضلا عن ان اولى الذى يسالمنى شرّا. ويصلح ايضا ان يكون منه הסכן נא עמו ושלם اى قوّم نفسك فى طاعته واسلم اى وتسلم من كل شرّ. ومن هذا المعنى ושלם מריאכם (. זבח שלמים):

---

[1] R. كما قال. [2] R. g. مائدة الطعام. [3] R. g. وتسلّط. [4] R. g. قيل انها طباق وهى نوع من الترس.
[5] O. חומותיהם. [6] O. ותשלך. [7] O. يكون. [8] R. g. سلام. [9] R. רחוק.

الشين واللام والميم (ايضا) על שלמה[10] هو مقلوب שמלה:

الشين واللام والفاء ולא שלף הנער חרבו. וישלפה מתערה. שלף חרב. שלף חרבך. וחרבו שלופה בידו للجميع استلال وخلع وهى افعال متعدّية. وممّا يقارب هذا المعنى وهو غير متعدّ שלף ויצא מגוה تفسيره نفر وبرز يعنى הנשק المتقدّم الذكر وهو على مذهب תחלפהו קשת נחושה وعلى معناه. ومثله على لفظه ومعناه שקדמת שלף יבש تفسيره الذى ييبس قبل ان يتمّ نجومه وظهوره وبروزه وهو فعل ماض غير متعدّ مثل שלף ויצא מגוה. وقد فسّر فيه قبل الحرّ من قول الاوائل אותו הזמן שלפי קציר היה. ولعمرى انه لمعنى جيّد الّا انّ الشين قموצה واللام פתוחה على ما هى عليه الافعال الماضية[11]:

الشين واللام والشين ושלשת את גבול ארצך. ושלשת תרד מאד يريد تصبر الى اليوم الثالث. והחוט המשלש (الخيط) المثلّث اى المفتول *على ثلث قوى[12]. עגלה משלשת بنت ثلاثة اعوام او من البطن الثالث. כי משלשות הנה مثلّثة. אתיק אל פני אתיק בשלישים فى المثلّثات كانّه قال במשלשות الّا انّ בשלישים صفة: צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם. ויאמר שלשו וישלשו. כתמול שלשום. שלשה אלה. תחת שלש. יום שלישי. מלאכים שלישים. שניים ושלישים. ותכפל חרב שלישתיה وتضاعف السيف ثالثا اى يتضاعف ثلث مرّات ومعناه انّ العدوّ يأتيهم من جهات مختلفة ولذلك قال התאחדי הימיני والهاء فى שלישתה زائدة كزيادتها فى הגבעתה وغيره والوجه שלישית مثل והשלישית שבע באמה רחבה على مثال האיל מזוזות חמישית. وقوله שלישתה حال[13] فى موضع النعت للحرب ولذلك ترجمناه نحن ثالثا بالتذكير لانّ السيف فى لغة العربية مذكّر والتقدير السيف الثالث وان شئت فقل السيف الثالثىّ على النسبة كما كان האיל מזוזות חמישית نسبة اى خماسيّة ووجه هذه النسبة فى חרב שלישתה اى ذو الثلث جهات كما قلنا: ויען השליש القائد. אל בדקר שלישו. ושלישים על כלו قوّاد ورؤساء: הלא[14] כתבתי לך שלישים حكم[15]: בתפים בשמחה ובשלישים اشعار وانما سمّاها هكذا لانّ منزلتها من سائر الكلام منزلة الرؤساء[16] من سائر الناس: וכל בשליש يعنى بالكبير من المكاييل على هذا التأويل ايضا كالمُدى ونحوه وانما هذا على سبيل التمثيل. وربما جاز فى חרב שלישתה ان يكون من معنى ושלישים על כלו اى الرئيس[17] على ما فسّرناه فى בתער השכירה ويعنى به سيف ملك בבל رئيس الملوك. وجائز ايضا فى יהיה ישראל שלישיה مثل ذلك:

الشين والميم שם[18] האחד. ויקרא האדם שמות. ושמו קיש בן אביאל. ושמה תמר. ואל תשמיד את שמי. שמם מחית معروف: ויעש דוד שם اكتسب شرفا وذكرا رفيعا. ومثله אנשי שם. ויקב בן האשה הישראלית את השם كناية عن اسم الذات. ومثله אשר נקרא שם יי צבאות ليس יי צבאות هنا مضافا[19] اليه عندى بل هو بدل من שם كانّه قال אשר נקרא יי צבאות وتكرّر שם للتاكيد: על כל המעשה שם יי שמה ثمّ. وامّا ומשם לא תאכל فبمعنى وممنو: שמים[20] וארץ. אף שמיו יערפו טל. והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. מתחת שמי יי جمع لم يتكلّم بواحده. وقد لخّصناه فى كتاب اللمع مع מים فى باب ذكر ما زيد فيه:

الشين والميم المضاعف לאמר שממה. ישמו ישרים על זאת. זאת נוהו השמו[21]. قد ذكر هذا المعنى فى كتاب ذوات المثلين وشكّكنا نحن على ابى (زكرياء) فى المستلحق (قوله) فى למה תשומם بكلام طويل برهانىّ لا يستغنى عن معرفته فليلتمسّ من ثمّ. ومن هذا المعنى قيل عن المرأة الخالية عن الزوج כי רבים בני שוממה מבני בעולה. ותשב תמר ושוממה. ونحن نعتذر هنا من غفلة وقعت لنا فى كتاب المستلحق فى استلحاقنا قسم الفعل الثقيل الذى على פועל اعنى שומם لانّ فى قول ابى زكرياء فى תשומם انّ اصله תתשומם اشارة الى פועל لانّ مثل هذا الافتعال لا يكون الّا من بنية פועל[22]:

الشين والميم المضاعف ايضا שממית בידים תתפש فسّر فيه السنونوة وهو الخطّاف:

الشين والميم والدال ונשמד כל המונו. ונשמדו במות און. נשמדו יחדו. ונשמדתי אני וביתי. לא יכרת ולא

---

[10] R. g. ثوب. [11] R. g. معانيه متقاربة. [12] R. قوى على ג׳. [13] O. האל. [14] R. הנה. [15] Gloss in R. [16] R. אלרווסא. [17] R. الرائس. [18] R. g. اسم. [19] R. مضافة. [20] R. g. سماوات. [21] R. g. استيحاش. [22] R. g. من المختصر. וישתומם אשם واطرق ساكتا. אשום ואשאף انفخ. והאדמה לא תשם لا تبور.

ישמד. כי השמד תשמדון. להשמדם עדי עד. والثقيل
השמידו יי אלהיך מקרבך. והשמדתי את במותיכם. והשמדתיו
מקרב עמו. ואת כל במותם תשמידו. וישמד זמרי. וישמידם
יי מפניך. ביד האמרי להשמידנו:

5 الشين والميم والحاء שמח מצרים בצאתם. ושמחתם
לפני יי אלהיכם. פן תשמחנה בנות פלשתים. שמח זבולן
בצאתך. והיית אך שמח. כי בשמחה תצאו. וביום שמחתכם
ומועדיכם. وقيل على الاستعارة אור צדיקים ישמח ومعناه
النموّ والزيادة. والثقيل שמח שמחהו. ושמחתים מיגונם.
10 חכם בני ושמח לבי. وثقيل اخر השמחת כל אויביו[23]:
ومعنى اخر ושבח אני את השמחה يريد القناعة[24]:

الشين والميم والطاء כי שמטו הבקר. ושמטתה[25]
ובך מנחלתך. תשמטנה[26] ונטשתה. ויאמר שמטוה וישמטוה.
שמוט כל בעל. וזה דבר השמטה. נשמטו בידי סלע معنى
15 الجميع التخلية[27] عن الشيء وتبرّؤ الشيء من[28] الشيء
وزواله عنه. الّا انّ تفسير כי שמטו הבקר عندى وان
كان مشتقّا من هذا المعنى فانّه تفسّخت اى تفسّخت
مفاصلها من جلالة הארון وطهارته وارتفاع قدره عن
تحمّل البقر له الذى وقع على سبيل السهو فلما كان
20 ذلك خشى على הארון السقوط ولذلك مدّ עזה يده اليه
ليرفده. وهذا اللفظ وهذا المعنى مجانسان لقول الاوائل
שמוטת הירך בעוף. שמוטת[29] נף בעוף. والفسخ هو[30]
زوال المفصل عن موضعه. وقوله כי שמטו הבקר غير متعدّ
لانّ ترجمته تفسّخت اى زالت اوراكها عن مواضعها[31].
25 وكذلك هو غير متعدّ ايضا ושמטת ובך والمعنى تجلو من
بلدك وتزول عنه:

الشين والميم والكاف ותכסהו בשמיכה[32]:

الشين والميم واللام השימי השמילי[33]. אם איש
להימין ולהשמיל. מימנים ומשמאלם. ישמאל בעשותו الالف
30 فى هتين اللفظتين فى الخطّ مكان واو المدّ[34] وياءه.
وامّا قوله וכי תשמאילו. ואם הימין ואשמאילה فانّ الهمزة
فيهما زائدة[35] وقد بيّنّا[36] هذا فى باب تلخيص معانى
حروف[37] الزيادة من كتاب اللمع. وقال فى النسب
השמאלי[38] والشمالية فجعلوا الفاء ليّنة فى اللفظ[39] مكان
واو المدّ فغيّروه كما صنعوا فى הימיני והימנית فى تغييرهم[40]
لهما. وقد لخّصنا هذا فى باب الاضافة النسبيّة من
5 كتاب اللمع: ومعنى اخر ופרשו השמלה. שמלתך[41] לא
בלתה. וכלי זהב ושמלות:

الشين والميم والنون שמנת[42] עבית. שמנו עשתו.
וישמן ישורון. דשן וישמן صفة. ومثله כל שמן וכל איש חיל
وهذا وحده على الاستعارة. ואדמה שמנה. والصفة ايضا
10 במשמניו רזון. ויהרג במשמניהם. والاسم ומשמן בשרו ירזה.
הנה משמני הארץ. לכו אכלו משמנים. والثقيل المتعدّى
השמן לב העם הזה معناه[43] غلظ افهامهم وخثر البابهم.
ויאכלו וישבעו וישמינו هذا غير متعدّ: ومعنى اخر שמן[44]
זית זך معروف. כשמן הטוב. שמן תורק שמך دهن:
15 ومعنى اخر ايضا עצי שמן نوع من الخشب: ومعنى اخر
ايضا[45] ושמונה נסיכי אדם. שמנים[46] שנה[47]: באשמנים[48]
כמתים تفسيره على حسب المعنى فى الظلم يريد انهم
فى ظلم الشدائد كانّهم فى ظلم[49] الموتى اى فى القبور.
وهو مثل הושיבני במחשכים. במחשכים הושיבני כמתי
20 עולם. وقال فى התרגום قولا يجانس هذا المعنى
وهو אתחד עלמא באנפנא כמא דאחידן קבריא באנפי
מיתיא:

الشين والميم والعين ויעקב שמע. וישמע שמועה
ושב לארצו. הנה שמעתי [את אביך. כי שמעת] לקול אשתך.
25 אשר לא ישמע לקול מלחשים. אם ישמעו ויעברו. שמע
אנכי. ושרה[50] שומעת. שמע בקולי. שמעו דבר יי. שמוע
אשמע צעקתו. הנה שמוע מזבח טוב. ויהי כשמע לבן את
שמע יעקב. באו מן השדה כשמעם. שמענו את שמעו. והקול
נשמע בית פרעה. לא ישמע על פיך. תשמע זעקה מבתיהם.
30 כי שמענה נשים. שמען קולי. כאשר שמע למצרים יחילו
כשמע[51] צור: ובני עמון משמעתם طاعتهم. ومثله[52] וסר
אל משמעתך ومنقاد[53] الى طاعتك. וישימהו דוד אל משמעתו
يعنى انه قدّمه على اهل طاعته من الاجناس. לשמע

---

[23] R. g. فرح وافراح. [24] R. g. ورأيت فى المختصر ואור צדיקים ישמח مثل יצמח وقيل انه صفاء. [25] R. ושמטת.
[26] R. g. تسييب. [27] O. تخلية. [28] O. عن. [29] R. שמיטת. [30] R. omits. [31] O. موضعها. [32] R. g.
فسّر فيه قطيفة وهو نوع من الازر. [33] R. השמאילי. [34] O. אלכם. [35] O. زيادة. [36] O. بيّنت. [37] R. omits.
[38] R. g. اليسار اى الشمال. [39] R. الخطّ. [40] O. تغيّرهم. [41] R. g. ثوب وكسوة. [42] R. g. سمن. [43] O. omits.
[44] R. g. زيت. [45] R. omits. [46] R. g. ثمانية وثمانين. [47] O. המה. [48] R. g. وفسّر ר׳ סעדיה فيه لحود القبور.
[49] R. ظلام. [50] R. ורבקה. [51] R. g. سمعة. [52] R. ומתלך. [53] R. وينقاد.

אזן ישמעו לי ينقادون التى لمّا يتّصل بهم عنّى والمعانى
متقاربة. والثقيل ויי השמיע את מחנה ארם. להשמעות
אזנים مصدر: وثقيل اخر וישמע שאול את העם بمعنى
انذرهم. ومن هذا المعنى הללוהו בצלצלי שמע. במצלתים
[נחשת] להשמיע. משמיעים להרים בקול לשמחה[54]: ومعنى
اخر דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו يعنى
انّا نفهمه ونحسنه. ومنه תשמע חלום לפתור אותו:

الشين والميم والصاد ותקח אזני שמץ מנהו بعض
شى منه: ومعنى اخر مشتقّ من الاول לשמצה[55] בקמיהם.
ומה שמץ דבר נשמע בו:

الشين والميم والراء ואביו שמר את הדבר. ושמרתם
ועשיתם. ושמרו כרועה עדרו. ושמרתיך בכל אשר תלך. כי
שמרו אמרתך[56]. ולא ישמרנו בעליו. השמר אחי אנכי. לכן
שמר לראשי אשימך כל הימים اى ناظر مشرف. לשמר
את דרך עץ החיים. לשמרך בדרך. והיית להם למשמר
حارسا. ويصلح ان يكون مثله שמר לראשי אשימך. שמר
ושמעת. שמרו מי בנער. ויתן אתם במשמר فى سجن يحرسون
فيه. כי משמרת אתה עמדי وديعة او مودعا[57] محروسا.
ومثله והיה לכם למשמרת. والانفعال ונשמר שם. ונשמרת
מכל דבר רע. ונשמרתם מאד. השמר בנגע. والثقيل
משמרים הבלי שוא. والافتعال וישתמר חקות עמרי. ואשתמרה
מעוני. מכל משמר נצור לבך اى من كل شىء يحترس
منه. ويمكن ان يكون تفسيره اكثر وابلغ ما يكون من
الحفظ: ואשמורה בלילה. באשמורת הבקר. ראש האשמורת
התיכונה. קדמו עיני אשמורות نوبة ونوب. ومثله משמר.
ואעמידה משמרות לכהנים וללוים نوب ومراتب والاشتقاق
من المعنى الاول. وقد اشتقّوا منه אחזת שמורות עיני يريد
الاجفان الحارزة للعينين وان كانت بلفظ المفعول والمعنى
فى ذلك امتناع النوم عنه والتغميض: ومعنى اخر אך
שמריה[58] ימצו ישתו. ושקט הוא על שמריו. הקפאים על
שמריהם. وقد اشتقّوا من هذا المعنى השמר והשקט اى
اهدأ واسكن واسترح[59]: ومعنى اخر ايضا כשמיר חזק
מצור. בצפורן שמיר هو الماس: ومعنى اخر קוץ שמיר
תעלה. לשמיר ולשית. ועלה שמיר ושית هو الحسك:

الشين والميم والشين שמש[60] ירח معروف: ושמתי
כדכד שמשותיך كواك ومضاويك التى تدخل منها[61]. وهذا
مشبه لما استعملوه فى المشنة העושה מאור בתחלה שעורו
מלא מקרה גדול:

الشين والنون שן תחת שן[62]. תחת שנו. והמזלג
שלש השנים. שניך כעדר הקצובות معروف: עשת שן. כסא
שן هو العاج والعاج انياب[63] الافيلة ولا يقال لغير الدوابّ
من عظامها عاج. وامّا קרנות שן وان كان المراد بها
نيوب الافيلة[64] فانّما سمّيت קרנות لشبهها بها فالترجمة
على هذا التأويل قرون عاج بالاضافة الى שן كما يقال فى
اللسان العربى هذا ثوب خزّ[65] وخاتمُ حديد بالاضافة والمعنى
ثوب من خزّ وخاتم من[66] حديد. وهكذا المعنى فى קרנות
שן قرون[67] من عاج. وهذه الاضافة يقال لها اضافة الشىء
الى جنسه. وقد يجوز ان تكون קרנות مضافة الى اسم
محذوف ويكون שן معطوفا بغير حرف عطف وهذا هو
مذهب الترجوم [اذ يقول] בקרנין דיעלין ושן דפיל וטוסין[68].
فكانّه قال בקרנות יעלים ושן והבנים: ותקשר על ידו שני.
אם יהיו חטאיכם כשנים الياء والميم للجمع وهذا جمع لا
واحد له من لفظه[69] وسقطت الميم من שני كما سقطت
من ותפלטני[70] מריבי עם وغيره على ما قد بيّنته فى
باب ما استعمل فيه الحذف من كتاب اللمع من هذا
الديوان. وשנים هو القرمز. ותקשר על ידו שני انما هو
حرير مصبوغ بالقرمز:

الشين والنون المضاعف אם שנותי ברק חרבי. אשר
חציו שנונים[71]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين وقيل
هناك انّ ובליותי אשתונן قريب من هذا المعنى. وذكر
فيه ايضا ושננתם לבניך. למשל ולשנינה[72]:

الشين والنون والالف אשר שנא יי אלהיך. שנאתם
אותי. כי שנא שנאתה[73]. שונא לרעהו. שונאי בצע. שנואי
נפש דוד. כי שנואה לאה. הבן הבכור לשניאה صفة. ויוסיפו
עוד שנוא אתו. כי גדולה השנאה אשר שנאה. בשנאת יי
אתנו. والانفعال גם לרעהו ישנא רש. والثقيل הלא משנאיך
יי אשנא. וינוסו משנאיך[74] מפניך:

الشين والنون والباء בעד האשנב. בעד אשנבי

[54] R. בתרועה. [55] R. g. شين وقبح. [56] R. אמרתיך. [57] O. مودوعا. [58] The later gloss in R. (pale) دردىّ وسكر. [59] R. واستريح. [60] R. g. شمس. [61] R. g. الشمس. [62] R. g. سنّ واسنان. [63] R. ناب. [64] R. الفيل. [65] The MSS. omit; the Heb. transl. בגד משי. [66] R. omits. [67] O. قرونا. [68] O. וטווסין. [69] R. جنسه. [70] O. תפלטני. [71] R. g. سهام مسنونة. [72] R. g. حكاية وتكرير. [73] R. שנאתי. [74] R. g. شناءة وبغض.

נשקפתי فسّر فيه مشكاة. وقد يقال سرجب والمشكاة كوّة
فى الحائط غير نافذة. فغير جائز اذًا ان يترجم بالمشكاة[75]:

الشين والنون والهاء כי אני יי לא שניתי[76]. ישנה
הכתם הטוב. قد ذكر فى كتاب حروف اللين واستوفيناه
[نحن] فى المستلحق: وذكر فيه ايضا ולא שנה לו. ולא
אשנה לו[77]. ومن هذا المعنى משנה למלך אחשורש ثنى
له والثنى الذى يعدّ بعد السيّد وهو الثنيان ايضا.
ويصلح ان يضمّ الى هذا יום שני. שנים שנים. ויהיו
שניהם ערומים. *وايضا שתים[78]. ونون שנים محذوفة من
שתים كما حذفت دال אחד من אחת: ويصلح ان
يضاف اليه ايضا שנה[79] תמימה. שבע שנים. שנות ימין
עליון وذلك انّ الشمس تعود بعد مدّة ما الى النقطة
التى ابتدأت منها من الفلك بالمرور والدوران فيعود *فى
الزمان[80] كما كان فمن[81] اجل هذه العودة اشتقّ لتلك
المدّة اسم שנה اى قد عاد الزمان بانقضائها[82] كما كان.
وامّا ופר השני שבע שנים فمعناه[83] عندى الذى هو من
البطن الثانى وهو افضل ممّا قبله وبعده من البطون.
ومثله והמשנים ועל הכרים الاشتقاق واحد. ومن هذا ايضا
וכפורי כסף משנים اى انها ثانية للمذكورة قبلها وهو[84]
جمع וכסף משנה:

الشين والنون والسين וישנס מתניו[85]:

الشين والسين المضاعف שסוהו כל עברי דרך.
ונשסו הבתים. ישסו[86] הבתים. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين:

الشين والسين والهاء והמה שוסים את הגרנות.
ואויבנו שסו למו. ועתידותיהם שוסתי[87]. قد ذكر فى كتاب
حروف اللين. وשוסיתי مكتوب بشين:

الشين والسين والعين ושסעת שסע. השסועה.
والثقيل וישסע אתו בכנפיו. וישסעהו[88] כשסע הגדי. ويقرب
من هذا المعنى וישסע דוד את אנשיו اى كسر غضبهم
وحدّهم[89]:

الشين والسين والفاء וישסף שמואל את אגג معناه
شقّه بالسيف وترجمه ופשח. وفى المשנה אילן שנפשח[90]:

الشين والعين والهاء ואל קין ואל מנחתו לא שעה.
וישע יי אל הבל ואל מנחתו. قد ذكر فى كتاب حروف
اللين. ومن هذا المعنى ישעו ואין מושיע وذلك انه وان
كان معنى לא שעה لم يتقبّل فانّ محض اللفظة انما
هى لم يلتفت ولا تأمّل على مذهب אל תפן אל מנחתם.
فكانّه قال ואל קין ואל מנחתו לא פנה ויפן יי אל הבל.
وكذلك ישעו ואין מושיע على هذا التلخيص لا يلتفتون
يمنة ويسرة[91] ولا ناصر لهم كانّه قال יפנו ואין מושיע على
مذهب הבט ימין וראה ואין לי מכיר. وما يبعد عندى
ان يكون ישעו مقلوبا من ישועו على ما وقع فى النسخة
الثانية كما كان כי דבר יי בזה ובוז יבוזו לו مقلوبا احدهما
من الثانى. وقد احضرت جملة من مثل هذا فى باب
المقلوب من كتاب اللمع من هذا الديوان. وممّا يحسّن
هذا المذهب قوله ולא ענם. ويجوز ايضا ان يكون فيه[92]
اضمار كانّه قال ישעו ואין מושיע ישועו אל יי ולא ענם
[وهذا التقدير لائق بالوجه[93] الاول ايضا اى ויפנו אל יי
ולא ענם]: وذكر فيه ايضا ישעה אדם אל עשהו. ולא שעו
אל קדוש ישראל. ואל ישעו בדברי שקר ومعنى هذه الالفاظ
التوكّل: وذكر فيه ايضا ולא תשעינה[94] עיני רואים. אל
תשתע כי אני יי אלהיך ومعناهما البهت والدهش: وذكر
فيه ايضا שעה[95] מעליו ויחדל[96]. שעו ממני[97] אמרר בבכי
وزعم هناك انه ليس من هذا الاصل ואשעה בחקיך תמיד.
وقد شكّكنا نحن *ذلك [عليه][98] فى المستلحق وبرهنّا
على انه منه ببرهان قوى نستغنى عن ذكره هنا وطالبه
يجده هناك. وقد اضفناه هناك على وجه الامكان الى
بعض هذه المعانى التى ذكرها ابو زكرياء وجوّزنا ايضا
هناك منه كونه معنى رابعا الّا انّا لم نصرح به هناك.
وامّا هنا *فنقول من[99] معنى אני תורתך שעשעתי. ושעשע
יונק. ועל ברכים תשעשעו. תנחומיך ישעשעו נפשי. בחקותיך
אשתעשע. גם עדותיך שעשעי. الّا انّ هذه الالفاظ متضاعفة
من ואשעה בחקיך תמיד كتضاعف כמתלהלה היורה זקים

[75] R. in all passages משבאה. [76] R. g. تغيير. [77] R. g. ولا اثنى له. [78] Only in M.; all three MSS. continue والتاء فى שתים. [79] R. g. سنة وسنين. [80] All three MSS. have פי: O. الدوران. [81] O. من. [82] R. באנקציאהא. [83] O. معناه. [84] O. وهى. [85] R. g. والتحزيم ... وهو شد ... ק. [86] R. g. اصطلام. [87] R. g. نهب واصطلام قال רב סעדיה وامّا الاصطلام فهو النهب بعد النهب. [88] R. g. تفسيخ وتفريق. [89] R. وهدّأهم. [90] R. g. تفسّخ وانشقّ. [91] R. ويسرى. [92] R. omits. [93] R. من الوجه. [94] R. g. وقيل فيها طمس وعمى. [95] R. g. كفّ. [96] O. וחדל. [97] R. g. كفّوا عنّى. [98] Transposed in R. [99] So all three MSS.; O. מקול.

من ותלה. وقد كنّا ادخلنا هذه الالفاظ فى المستلحق فى
باب الالفاظ المشكلة. وامّا هنا فانا صادع بانّها من هذا
الاصل. وامّا معناها فانّه الالتذاذ [والسرور] بالشىء: وفى
الاصل معنى خامس لم يذكره ابو زكرياء ولا استلحقناه
5 نحن فى المستلحق وهو ונשתעה ונראה יחד. وهو مجانس
للسريانى الذى يقول فى תרגום[99] ויספר. ואשתעי. ويحسن
ان يكون منه ואשעה בחקיך תמיד وان تكون هذه الالفاظ
المتضاعفة رباعيّة والقول الاول اليق بها:

الشين والعين والطاء מקול שעטת פרסות סוסיו
10 ترجمته من دويّ همر حوافر جيادة[1] الارض. وهمر الفرس
الارض هو شدّة ضربه بحوافره ايّاها:

الشين والعين واللام מי מדד בשעלו מים. אם
ישפק[2] עפר שמרון לשעלים[3]. בשעלי שערים هذا معروف[4].
במשעול הכרמים زقاق ومحجّة: אם יעלה שועל. שועלים
15 קטנים معروف[5]:

الشين والعين والنون ונשען לגבול מואב. ונשען
על יי. כי נשענו על יי. والانفعال והוא נשען על ידי. ישען
על ביתו ולא יעמד. ואשען עליהם. ותשענו עלינו. בהשענך
על מלך ארם. ולא נשענת על יי. להשען על מכהו. ובהשנעם
20 עליך. משען ומשענה[6]. כל משען לחם וכל משען מים. ויהי
יי משען לי. משענת קנה. על משענתו الاولى فى משען
ومשענה ان يكونا مصدرين[7]:

الشين والعين والفاء בשעפים מחזיונות לילה. לכן
שעיפי[8] ישיבוני قد ذكرناه فى حرف السين:

25 الشين والعين والراء כי כמו שער בנפשו. מאה
שערים تقدير وتخمين. وهذه اللغة مشهورة فى كلام
الاوائل اذ يقولون אלו דברים שאין להם שיעור وغير ذلك:
שער עירו. שער השמים. ויקרא הצופה אל השוער[9]: שמה
ושערורה. שערורית[10] עשתה מאד. ראיתי שעוריה. כתאנים
30 השערים قذر ووسخ:

الشين والعين والراء ايضا לא שערום אבותיכם
اى لم يعبأوا بها ولا جالت افكارهم فيها. ומלכיהם שערו
שער. قد ذكرناه فى حرف السين. والافتعال فيه וישתער
עליו מלך הצפון معناه الهيجان والاضطراب فى الفكر[11]
والحركة: שעיר עזים[12]. שעירת עזים. ושעיר על רעהו יקרא.
לשעירים[13] אשר הם זנים. ויעמד לו *כהנים לבמות[14]
ולשעירים[15] ולעגלים אשר[16] עשה هذا معروف: כשעירים
5 עלי דשא هو الطشّ: לשער הצהוב. ויחל שער ראשו
לצמח. ושער[17] הרגלים. ושערה לא הפך. משערות ראשי.
הן עשו אחי איש שעיר. בידי עשו אחיו שעירות معروف:
והפשתה והשעורה[18]. והשעורים והתבן معروف ايضا:

الشين والفاء שפה לי. שפתים[19] ישק: על שפת היריעה.
10 על שפת היאר. כמעשה[20] שפת כוס. שפתותיו שושנים شفة
وحاشية [وضفّة]: שפה אחת لغة واحدة. وربما كان שפה
على مثال[21] שנה *فى الوزن[22]:

الشين والفاء والهاء ושפו עצמותיו ذكرت هذه اللغة
فى كتاب حروف اللين. وادخل معها וילך שפי. ومعلوم[23]
15 انّ معنى ושפו עצמותיו انما هو سحقت وبردت من قول
المשנה גוי ששפה ע״ז. ويجانس هذا اللفظ قول
التרגום فى ואכות אתו טחון. ושפית יתיה בשופינא الّا
انّه معتلّ العين اعنى ושפית فكانّه قال וכתתו עצמותיו.
وكان معنى וילך שפי على هذا التلخيص فمضى منكسرا
20 اى منكسر النفس. وما يبعد عندى ان يكون שפי واحد
שפיים بل هو اقرب ما قيل فيه والمعنى فزال عنهم
الى كدية من الكدى كما قيل כי הלך שמעי מירושלים
נת بلا אל. وقد بيّنت هذا فى باب الحذف من كتاب
اللمع. وذكرنا [نحن] فى المستلحق על הר נשפה وقلنا
25 هناك انه من معنى שפיים على مذهب על הר גבוה
ותלול الذى هو مشتقّ من תל עולם: ومن هذا الاصل
عندى ושפות בקר[24] وهو من معنى ושפו עצמותיו الذى
هو السحق والكسر وكان المذهب فيه كالمذهب الذى
ذكرنا فى חריצי החלב اذ الكسر مجانس للقطع. والى
30 هذا ذهب التרגום فى قوله וגובנין דחלב תורין. وقد
فسّرنا فى חריצי[25] החלב انها القطع المتّخذة من اللبن
الغليظ الباقى فى ضرع الشاة بعد وضعها وهو اللبأ
وهو اول الحلب[26] عند وضع الملبّن. فهذا هو ايضا تفسير
ושפות הבקר مشتقّا من ושפו עצמותיו كما كان חריצי

[99] R. omits. [1] M. and R. גוארדה; O. גוארדה̈. [2] O. יספפ. [3] R. g. قيل فيها اقدام. [4] R. g. وهو راحة الكفّ.
[5] R. g. ثعلب وثعالب. [6] R. g. وكأ ووكاية. [7] R. g. جميعه استناد. [8] R. g. فكر وافكار. [9] R. g. باب وابواب.
[10] R. g. قبح. [11] R. الفكرة. [12] R. g. عتود ماعز. [13] R. g. فسّر شياطين. [14] O. במות לכהנים. [15] R. g. اصنام.
[16] O. continues הוא. [17] R. g. شعر. [18] R. g. شعير. [19] R. g. שפה. [20] O. מעשה. [21] R. زنة. [22] R. omits.
[23] O. continues هو. [24] R. g. قيل وقطع لحم من البقر وفسّر فيه زبد البقر. [25] R. omits. [26] M. and O. حلب.

החלב مشتقّا من כן משפטיך אתה חרצת: ومن هذا الاصل
תרשיש שהם וישפה وترجم فيه اليسف[27]:

الشين والفاء والحاء כעיני שפחה אל יד גברתה.
ולשפחתך[28] אין כל: ومعنى اخر משפחה ומשפחות[29].
למשפחותיכם قبائل. وقد استعمل هذا اللفظ فى غير
الحيوان كما قيل ופקדתי עליהם ארבע משפחות[30]:

الشين والفاء والحاء (ايضا) ויקו למשפט והנה
משפח قد ذكرناهما[31] فى حرف السين[32]:

الشين والفاء والطاء את המשפט אשר שפט המלך.
מימי השפטים אשר שפטו את ישראל. ושפטו את העם
משפט צדק. ושפטנו מלכנו. ושפטתם צדק. כי שפטו יי
מיד אויביו. כי שפטך יי היום. עם שופטינו אשר שפטונו.
ונגשו אל המשפט ושפטום. ושפטתי בין איש ובין רעהו.
ישפוט יי ביני ובינך. ישפטו בינינו. ישפוטו הם. השופט
כל הארץ. והיא שפטה את ישראל. שופטים ושוטרים.
וישפוט שפוט. לשפוט את העם. תנה לנו מלך לשפטנו.
שפוט ודבר ורעב اسم. وجمعه ושפטים עשו בה: وبنية
اخرى فى الاسم עשה יי שפטים. שפטני יי: والانفعال
כאשר נשפטתי את אבותיכם. הנני נשפט אותך. ואין נשפט
באמונה. כן אשפט אתכם. התיצבה ואשפטה אתכם.
הזכירני נשפטה יחד. ויהי בהשפט[33] יהוא עם בית אחאב.
ולא ירשיענו בהשפטו. בהשפטו יצא רשע[34]: والثقيل
למשופטי אתחנן: ومعنى اخر וזה יהיה משפט הכהנים. כה
עשה דוד *וכה משפטו[35]. כמשפט הבנות יעשה לה. כמשפט
הראשון אשר היית משקהו. משפט המלך אשר ישפט[36]
עליכם للجميع رسم وسيرة وسنّة. כלה הבית לכל דבריו
ולכל משפטיו وجميع اسبابه ورتبه: ومعنى اخر ايضا
מה משפט האיש. כמשפטו אשר הראית בהר معناه هيأة
وصفة: יביאו אל המקום אשר יהיה[37] שם איש משפטו عند
حلول رتبته ودولته. ויסבו את העיר כמשפט הזה على
هذه الرتبة. יכלכל דבר במשפט على قدر الاحتمال لا
بعنف على قدر الاستحقاق بل على قدر ضعف الجبلّة
كما قال אל באפך פן תמעיטני:

الشين والفاء والكاف אשר שפך יואב. ידינו לא
שפכה. ולפני יי ישפך שיחו. ואשפך את נפשי לפני יי.
שפך דם האדם. דם עבדיך השפוך. ובחמה שפוכה. שפוך
על עולל בחוץ مصدر. בשפכך את חמתך. שפוך חמתך על
הגוים. שפכו לפניו לבבכם. والانفعال ונשפך הדשן אשר
עליו. כמים נשפכתי. ודם זבחיך ישפך. יען השפך נחשתך.
وما لم يسمّ فاعله לדם אשר שפך בה. ושפך דמם כמים.
כאין שפכה אשרי[38]. والافتعال בהשתפך נפשם. ومن هذا
المعنى וכרות שפכה والمعنى مقطوع الذكر كلّه او[39] مقطوع
الكمرة منه. אל שפך הדשן ظرف مكان .ترجمة للجميع
سفك واراقة وتفريق وصبّ وسفح والسفح مثل السفك.
يقال رجل سفّاح للدم اى سفّاك فما كان [منه] فى
المكان فالمراد به الاكثار منه. وتقول العرب رجل سفّاك
بالكلام كما قال العبرانيون ולפני יי ישפך שיחו. وقيل
כאין שפכה[40] على الاستعارة والمذهب فيه كالمذهب فى
[כמעט נטוי רגלי وكذلك قيل ايضا على الاستعارة יען
השפך] נחשתך والمراد به انكشاف العورة[41]:

الشين والفاء واللام עיני גבהות אדם שפל فعل
ماض. ومثله ושפל רום אנשים. ושפלת מארץ תדברי.
תשפל העיר. והייתי שפל בעיני. ועל כל נשא ושפל. ושפל
רוח. רוח שפלים. השפלה הגבה[42] الهاء فيه زائدة لغير
تأنيث لكن للمبالغة. والصفة للمؤنّث ושפלה איננה
מן העור. שפלת קומה. والاسم ובשפלות ידים ידלף הבית.
ועשירים בשפל ישבו. والمصدر בשפל קול הטחנה على زنة
בשכב אדני המלך. שבשפלנו זכר לנו. والثقيل כי השפילו
ותאמר גוה. השפלתי עץ גבוה. השפילו שבו. משפיל
אף מרומם. وقد يمكن ان يكون השפילו שבו غير
متعدّ[43]:

الشين والفاء والميم ועל שפם[44] יעטה. ולא עשה
שפמו:

الشين والفاء والنون ואת השפן هو الوبر وهو
دويبّة على قدر السنّور وهى فى المشرق قليلة واما عندنا[45]

---

[27] R. g. جميعه متجانس. [28] R. g. امة واماء. [29] R. g. عشيرة وعشائر. [30] R. g. اصناف. [31] So R. and M.; O. ذكرنا. [32] R. g. بلا. [33] R. כהשפט. [34] R. g. حكم وحكومة. [35] O. וכמשפטו. [36] O. ימלך. [37] R. omits. [38] R. g. كلّه متقارب. [39] R. and O. اى. [40] R. g. ميل. [41] R. g. هذا الباب منه سفك وصبّ ومنه قطع الذكر וכרות שפכה وهو يريد القضيب نفسه يسمّى بذلك لانّه يسيل. ومنه بثّ الشكوى. ومنه ميل وتمايل שפכה אשורי. [ومنه [كـ]شف العورة השפך] נחושתך. [42] O. השפל והגבה. [43] R. g. للجميع استفال وانخفاض. [44] R. g. شارب وشوارب. [45] So M. and O.; R. فى المغرب.

فكثيرة معروفة[46] الّا انّها لا تعرفها عامّتنا بهذا الاسم بل بالقنلية وهو اسم اعجميّ:

الشين والفاء والعين כי שפע ימים יינקו. ושפעת מים תכסך معناه الكثرة والغزارة ولذلك قيل[47] عن موكب الخيل שפעת אני רואה يريد موكبا. وايضا ואת שפעת יהוא موكبه. وايضا משפעת סוסיו יכסך אבקם. وقيل فى الجمال שפעת גמלים תכסך. وفى المشنه וכל המשפיעים במדה גסה רשאין למכור את הדמאי:

الشين والفاء والقاف אם ישפק[48] עפר שמרון. במלאת ספקו[49]. ובילדי נכרים ישפיקו. هو من قول الاوائل כאן במסתפק מהן וכאן בשאין מסתפק מהן. ومن قولهم ايضا תנו רבנן ביתה צריכה לנר חברתה מדלקת לה את הנר היתה צריכה לשמן חברתה מביאה לה ביד לא[50] ספק לה ביד מביאה לה בשערה לא ספק לה בשערה מביאה לה בכלי. ومن قول الترجوم ايضا ספק צרכיהון. ومعنى الجميع القوت والتقوّت والكفاية. فمعنى[51] ובילדי נכרים ישפיקו[52] وبآراء الاجنبيّين يستمرّون[53] اى انهم يأخذون بمذابهم. وهو قول الترجوم ובנימוסי עממיא אזלין: وامّا כי חמה פן יסיתך בשפק[54] فليس من هذا المعنى بل هو[55] من معنى תחת רשעים ספקם[56] المكتوب بسين وان كان هذا مكتوب بشين الذى تفسيره يضربهم ويقتلهم فى مواضعهم المشهورة المعروفة لهم حتى لا يخفى ما يحلّ بهم على احد كما قال במקום ראים. والمذهب فى תחת רשעים ספקם كالمذهب [فى] וישבו תחתם במחנה الذى تفسيره ولزموا موضعهم ومكانهم. وتفسير כי חמה פן יסיתך בספק ורב כפר אל יטך انّى اخشى من غضبه ان يدفعك ويزيحك ويزيلك بضرب مهلك حتى لا تستنقذك فدية وان جلّت وعظمت. فسّرت פן יסיתך كى لا يزيلك ويزيحك كانّه قال פן יסירך لانّه من معنى ואף הסיתך מפי צר الذى هو הסירך. ومن معنى ויסיתם אלהים ממנו (الذى هو ויסירם). وفسّرت בשפק بضرب لانّه مثل תחת רשעים ספקם:

الشين والفاء والراء אף נחלת שפרה עלי. הנותן אמרי שפר هو موافق للسريانى فى قوله מלכי ישפר עלך اى يحسن عندك. وترجوم יפת תאר. שפירא בריוא: ومعنى اخر ברוחו שמים שפרה فعل ماض لحق بزيادة الهاء فيه بالافعال الرباعيّة. وكان تفسيره مشتقّا من ונטה את שפרירו[57] والراء فى שפרירו مضاعف مثله فى שערורה. وجائز انْ يكون من المعنى الاول كانّه اراد اتقن واحسن[58]: ومعنى ثالث שופר[59] תרועה. שופרות היובלים[60]: ومعنى رابع ואשפר אחד[61]. ואשפר ואשישה:

الشين والفاء والتاء יי תשפת שלום לנו. ולעפר מות תשפתני تنصبنى. רבץ בין המשפתים بين الحوزين. שפות הסיר שפת [اثف القدر] اى انصبها على الاثافى لانّ الاثافى يقال لها שפתים. והשפתים טפח אחד[62]. אם תשכבון בין שפתים وان[63] كنتم فى هذا الموضع ذلّة وخسّة[64] حال فسوف[65] تنالون כנפי יונה נחפה בכסף. وليس يخرج בין המשפתים من هذا المعنى ايضا لانّ الحوزين معلومان منصوبان للعيان:

الشين والصاد ولفاء בשצף[66] קצף. قد اختلف فى تفسير هذه اللفظة وانا استحسن *قولاً لابن[67] لبراط فيها فى ردّه على מנחם בן סרוק وهو قوله رادّا عليه וגם פתר שצף חרון אף גם חצף והוא כמעט קצף[68] فجنس معنى هذا الפסוק اعنى قوله בשצף קצף بمعنى *الפסוק الذى[69] قبله وهو ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך:

الشين والقاف שק תפרתי עלי גלדי. ופתחת השק מעל[70] מתניך. פתחת שקי מسحى: ויפתח האחד את שקו وعاءه:

الشين والقاف المضاعف בעיר ישקו[71]. כמשק גבים שקק בו[72]. قد ذكر فى كتاب المستلحق. وأضفنا نحن اليه فى المستلحق ישתקשקון[73] ونحن نجوّز فيه هنا معنى اخر ايضا وهو ان يكون هذا اللفظ مجانسا لقول العرب[74] اشتقّ الفرس (فى عدوه) اذا مشى فى (احد) شقّيه ومشيته تلك تسمّى العرضنى. وجوّز ابو زكرياء

---

[46] R. omits. [47] R. قال. [48] M. and O. יספק. [49] M. and O. שפקו. [50] O. אוכל. [51] O. ومعنى. [52] O. יספיקו. [53] R. يستمدّون. [54] R. בספק. [55] R. omits. [56] R. g. ضرب. [57] R. g. فسطاط وهو قصر. [58] R. وحسّن. [59] R. g. بوق. [60] R. g. ابواق الكباش. [61] R. g. قطعة لحم. [62] R. g. جميعه رتبة وترتيب. [63] R. ואם. [64] O. וכסר. [65] O. פסרף. [66] R. g. قليل. [67] Both MSS. קול; O. بن. [68] O. continues אלהים אד. [69] R. אלקלה לאן. [70] O. על. [71] R. g. . . . يسيرون ويسر. [72] R. g. كانقياد الجراد ينقادون. [73] R. g. يتشوّشون وقيل يتهزهزون. [74] O. العربى.

فى פקדת ארץ ותשוקקיה[75] ان يكون من ذوات المثلين من معنى בעיר ישקו[76] وان يكون ايضا منها فى غير هذا المعنى وكونه متضاعفا من והשיקו[77] היקבים اصحّ. ويمكن ان يكون דוב שוקק[78] من المعنى الاول. وربما كان معنى اخر مجانسا لقوله ארי נוהם:

الشين والقاف والدال כאשר שקדתי עליהם. שקדתי ואהיה. כן אשקד עליהם. וישקד יי על הרעה. שקדו ושמרו. נמר שוקד על עריהם. ונכרתו כל שוקדי און. ויגאן השקד. وقد فسّرنا השקד فى حرف النون مع ויגאן. والجميع فى معنى اللزوم[79]. ومن معنى اللزوم عندى מקל שקד: בטנים ושקדים. ויגמל שקדים לוז. שלשה גביעים משוקדים ملوّزة فى نقشها:

الشين والقاف والدال ايضا נשקד[80] על פשעי:

الشين والقاف والهاء והשקה את נחל השטים. וגם הגמלים השקתה[81]. ומוח עצמותיו ישקה. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا الاصل وهو مشتقّ من هذا المعنى אל השוקת. בשקתות המים وهو ساقية وسقايا. والاصل فى אל השוקת ان يكون שוקה على زنة תבואהו שואה. ולדבר *אל יי[82] תועה. מלרע. فلما قلبت الهاء تاء على عادتهم فى كثير من الهاءات للتأنيث صار מלעיל كما [من] عادتهم ان يفعلوه. وذلك كفعلهم גבירה וגברת ממלכות. وفى עצרה ועצרת[83][. עטרה] ועטרת وعلى هذا يطرد الباب: ومما اشتقّ منها ايضا قوله ושה אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל اى من *خير اغنامهم[84] وسمانها على مذهب ומוח עצמותיו ישקה. والى هذا المذهب ذهب فيه התרגום بقوله[85] מפיטמא[86] דישראל. وللاوائل فيه معنى اخر ايضا غير هذا ونحن معتمدون فى معنى هذه اللفظة على قولهم[87] خاصّة لكن ما قال فيه התרגום غير ما قالت (فيه) الاوائل وهو قول جائز مقبول. وكانت اللفظة محتملة لمعنى ثالث ايضا مضاف *الى هذين[88] المعنيين اعنى معنى الاوائل ومعنى התרגום رأينا من الصواب ذكر هذا المعنى وتلخيصه هنا واشتقاقه فتكون اللفظة (محتملة) لهذه الثلث معان. وهذا المعنى الذى استنبطناه نحن وان *لم يكن[89] معتمدنا[90] عليه فانّ فى استنباطه تلقيحا للذهن وتعليما لتفريع المعانى وهذا هو مقصدنا فيه فقط. فنقول انّ معنى בעיר ישוקו يسيرون وهو من ذوات المثلين واصله ישוקקו فادغم احد المثلين فى الآخر. ومنه اشتقّ כמשק גבים שוקק בו الذى معناه درس وركض على ما خبرته فى المستلحق. ومن هذا المعنى اشتقّ للساق שוק הימין. ועל השוקים الّا انّ حرف اللين فى هتين اللفظتين وهو عينهما مبدل من المثل الاول المندغم فى ישוקו كما ابدل من المثل الاول من צרר היהודים حرف اللين فى כי תצור אל עיר. وكما ابدل ايضا من المثل الاول من כי תאמר אדום רששנו حرف لين فى רשו ורעבו وهو عين الفعل. وكما ابدل من المثل الاول من כי תשתרר עלינו حرف لين فى השירו ולא ידעתי. وليس بالبعيد ان يجوز ان يبدل من المثل الثانى من ישקו[91] وهو المندغم فيه اعنى للحرف المشدّد حرف لين ايضا. كما ابدل من المثل الثانى من דממה דקה حرف لين فى אל דמי לך. ואל תדמינה. ולא תדמה. وكما ابدل من المثل الثانى من לא זכו בעיניו وهو المندغم فيه حرف لين فى ומה יזכה ילוד אשה. وكما ابدل من المثل الثانى من ושכן חררים حرف لين فى וחרה[92] אפי. وكما ابدل من المثل الثانى من כפף ראשי حرف لين فى יכפה אף. وربما ابدلوا من كلى المثلين فى بعض الالفاظ على سبيل التعاقب كما ابدلوا من المثل الاول من שגג حرف لين فى אתי תלין משוגתי وابدلوا من المثل الثانى فى ומה שגיתי הבינו לי. فاذا كان جائزا فى القياس ان يبدل من المثل الثانى من שקק حرف لين كما ابدل من المثل الثانى فى كل واحد من هذه الالفاظ التى عددتها فليس بالمستنكر ان يكون ממשקה ישראל (مشتقّ) من معنى בעיר ישקו على ان يكون (الهاء) مبدلة من احد مثلى ישקו اعنى من المثل الثانى[93] وهو المندغم فيه اعنى المشدّد. وامّا تفسيره على هذا المذهب فيكون من سרח ישראל والسرح هو ما يجرى ويراح به من السائمة فهذا عندى معنى غير مدفوع وقياس غير ممنوع الّا انّ معتمدنا فى هذه

---

[75] R. g. عطشانة وقيل مسقيّة.
[76] R. g. כי השביע נפש שוקקה... عطشانة. ודוב שוקק متلظّ (MS. متلظّى) اى عطشان لانّ السقى ضدّ اللظا (MS. אללצא).
[77] R. g. فيض وامتلاء.
[78] R. g. صارخ متلظّ (MS. متلظّى).
[79] R. g. والارتباط.
[80] R. g. שנּין.
[81] R. g. سقى.
[82] O. אלי.
[83] O. עצרת.
[84] O. خيرة اغنامه.
[85] O. لقوله.
[86] R. g. ضخمة سمينة.
[87] R. g. انها تُسقى قبل الذباحة משום כרכה.
[88] O. لهذين.
[89] R. يكون.
[90] O. معتمدا.
[91] O. אשקו.
[92] R. יחרה.
[93] O. الاول.

اللفظة انما هو على قول الاوائل رضى الله عنهم. وانما ترجمت ממשקה ישראל من سرح ישראל لانّ السرح مشتقّ من التسريح والتسريح هو الارسال والاطلاق كما انّ ממשקה ישראל مشتقّ فى قياسنا هذا من ישקו وتفسير ישקו يمشون وينطلقون ويسرحون[94] فهذا غاية فى البيان. وهذا الذى ذكرت هنا وفى غير هذا الموضع من ابدال العبرانيين حرف اللين من ذوات المثلين مستعمل ايضا فى لسان العرب يقولون امليت الكتاب مكان امللت. فيبدلون من احد المثلين ياء ويقولون تظنّيت الشىء مكان تظنّنت من الظنّ فيبدلون ايضا. ومثل هذا عندهم كثير. ولقد يبدلون من المثلين جميعا على[95] سبيل التعاقب كما صنع العبرانيون فى שגג اعنى قوله ומה שגיתי, אתי תלין משוגתי. وذلك قولهم [فى] احسست الشىء احست[96] الشىء فابدلوا من المثل الاول. وقالوا ايضا احسيت الشىء فابدلوا من المثل الثانى. فانظر ما اعجب هذا الوفاق: واعلمّ ان قول الاوائل رضى الله عنهم فى המשנה אין משקין ושוחטין את המדבריות אבל משקין ושוחטין את הביתות وان كان شرحه والمعتمد عليه فى (تفسير) ما قاله الاوائل فى הגמר وذلك قولهم למה לי למימר משקין على سبيل الاعتراض فى ذكر משקין اذ الغرض انما هو تحريم ذبح[97] هذا الصنف من המקצה فى العيد خاصّة لا تحريم سقيه اذ سقى המקצה غير محرّم. وقيل فى الجواب מלתא אגב ארחיה קא משמע לן דלשקי איניש והדר לשחוט משום סירכא. وهذا لعمرى معنى عجيب مفيد جدّا. فانّه لما كان كثير من הפסוקים يحتمل معان كثيرة وقد يكون بعض تلك المعانى غير ما قاله الاوائل فيها لم يمتنع (عندى) ان يكون للفظ משקין هنا معنى اخر مضافا الى معنى الاوائل رضى الله عنهم فيه ويكون مجانسا للمعنى الذى جوّزناه فى ממשקה ישראל ويكون القياس فى تصريفه هو القياس الذى اقتسناه فى ממשקה ישראל اعنى ان يكون من معنى בעיר ישוקו ومن اصله بابدال المثل الثانى بحرف اللين كما صنع فى ממשקה ישראל. وامّا تفسيره على هذا فيكون لا تسرّ للذبح اى لا تسقّ وتجلب ولا تسرح للذبح. يقال سرح الدابّة اى ساقها[98]. فعلى هذا يكون משקין غير مستغنى عنه فى المعنى لانّها لا تذبح فى البرية انما تذبح فى الحضر وذلك بعد سوقها واسارتها وسرحها وهو الذى حرمته السنّة بقولها אין משקין ושוחטין اى لا تسقّ[99] للذبح ومع هذا فانّ المعنى الذى هو ليس تسقى لازم للفظ אין[1] משקין ايضا على ما قاله الاوائل [رضى الله عنهم] اذ العادة كانت جارية بأن تسقى قبل الذبح משום סירכא فهذا الذى قلناه[2] نحن معنى جائز ايضا فى אין משקין ושוחטין غير مطعون عليه الّا انّ المعتمد على شرح الاوائل رضى الله عنهم فيه[3]:

الشين والقاف والطاء ושקט ושאנן. לא שקטתי, והארץ שקטה. כי לא ישקט האיש. אל תחרש ואל תשקט אל. שקט ובטח. אבא השוקטים. והנה כל הארץ יושבת ושוקטת. ושלום ושקט אתן על ישראל. والثقيل השמר והשקט امر وهو فى الذات. בהשקט ובבטחה مصدر. ومثله כי השקט לא יוכל. وايضا להשקיט לו מימי רע وهذا متعدّ. ومثله וארך אפים ישקיט ריב معنى هذه الالفاظ هدوء وسكون وتسكين: وقد استعملت هذه اللغة فى ضدّ[4] هذا المعنى اعنى الاضطراب والاثارة والتحريك قيل ארץ יראה ושקטה [اى اضطربت واهتزّت]. وقيل אשר בגדיך חמים בהשקט ארץ מדרום اى عند تثوير الرياح الجنوبيّة للعالم يعنى عند هبوبها:

الشين والقاف واللام ככף ישקל. ואשקלה לו את הכסף. לו שקל ישקל כעסי. בקע מִשקלו. ולקחת לך מאזני משקל וחלקתם. וצדקה למשקלת. במשקל עשרים שקל ליום. ואת משקולת[5] בית אחאב. ומשקל קנו שלש מאות משקל נחשת الاول اسم الفعل والثانى اسم الكمّيّة وترجمة اللفظ ووزن[6] سنانه ثلاث مائة مثقال בשקל הקדש. واعلمّ انّ שקל הקדש [مقداره] ثلاث مثاقيل وثلث (مثقال) عربيّة لقولهم אמר רבא סלעא דאוריתא תלתא ותלתא بقوله עשרים גרה השקל ומתרגמינן עשרין מעא סלעא:

الشين والقاف والميم כשקמים [אשר] בשפלה. שקמים גדעו. ובולס שקמים هو الجمّيز:

الشين والقاف والعين ושקעה כיאור מצרים. תשקע בבל ולא תקום. ותשקע האש. ונגרשה ונשקעה. ומשקע מים תשתו. والمتعدّى אז אשקיע מימיהם. ובחבל

[94] O. وينسرحون. [95] R. وعلى. [96] O. احسيت. [97] R. الذبح. [98] O. סקאהא. [99] R. تساق. [1] O. לאין.
[2] R. قلنا. [3] R. فيها. [4] R. غير. [5] O. משקלות. [6] R. وزنة.

תשקיע לשונו. ותרגום צללו כעופרת. אשתקעו כאברא.
וכذلك תרגום הטבעו בבוץ רגליך. אשתקעא בבהתא רגלך.
فكان المراد على هذا بقوله ומשקע מים תשתו الغزير
(الكثير) الكائن فى اعماق الارض من كثرته. ويصلح ان
يترجم من ماء غدق تشربون والغدق بالدال غير
المعجمة الغزير. وقال فيه התרגום ומשתי מתוקן אתון
שתן. وتقول العرب شقع الرجل فى الاناء اذا اكثر من
شرب ما فيه. واعلم انّ قوله ובהבל תשקיע לשונו من
اللفظ المقلوب وكنهه ان يكون ובלשונו תשקיע הבל:

الشين والقاف والفاء וצדק משמים נשקף. בעד
אשנבי נשקפתי. נשקפה ותיבב. ונשקפה על פני הישימון
معناه الاشراف والتطلّع: על המשקוף على المتطلّع اى
على الكوّة التى يتطلّع منها. وجائز ان يراد به الاسكفّة
العليا النازلة على خدّى الباب. ودليل ذلك من التلמוד
وهو قوله אמר אביי מאי ארתקא הלל המשקוף שמכניסין
בו ציר הדלת: שקופים[7] אטומים قال فيه התרגום פתיחין
מלגו וכתימן מלברא[8]. ושקופים שלשה טורים متوازية
متقابلة. וכל הפתחים והמזוזות רבועים שקף. ותרגום
ובנקיקי הסלעים. ובשקיפי כיפיא. وكذلك هو ايضا [תרגום]
ובסעפי הסלעים لانّه يتطلّع منها لاشرافها. والثقيل
השקיף על בני אדם. וישקף אבימלך. ותשקף בעד החלון.
וישקיפו על פני סדום. השקיפה ממעון קדשך:

الشين والقاف والصاد כי לא בזה ולא שקץ[9]. אל
תשקצו את נפשכם. ואת נבלתם תשקצו. שקץ תשקצנו.
ותראו את שקוציהם. ואת כל השקוצים. שקץ הוא לכם:

الشين والقاف والراء אם תשקר לי. מדבר שקר
תרחק. דבר שקרים. בשקריהם ובפחזותם. والثقيل ולא
שקרנו בבריתך. לא ישקר ולא ינחם. בנים לא ישקרו. לא
תכחשו ולא תשקרו معناها[10] الكذب والغدر. ותרגום מדוע
נבגד איש באחיו. מה דין נשקר גבר באחוהי. ותרגום אכן
בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי. בכן כמא דמשקרא[11]
אתתא בבעלה כן שקרתון במימרי. שקר רדפוני باطلا بلا
ذنب [هو] مثل قوله אל ישמחו לי אויבי שקר שונאי חנם
יקרצו עין:

الشين والقاف والراء ايضا ומשקרות עינים ومومضات
العيون اى مبرقات. يقال[12] اومضت المرأة بعينيها[13] اذا
برقتهما اى حددتهما[14] والمعنى اكثرت النظر والالتفات.
وفى كلام الاوائل رضى الله عنهم כשבקש הק׳ב׳ה לברא
את חוה היה מחשב מאיזה מקום לברא אותה אמר אם
אברא אותה מן הראש תהיה רוהה גבה. מן העין תהיה
סקרנית שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי
תאוה היא לעינים:

الشين والراء المضاعف שררך[15] אגן הסהר. לא כרת
שרך[16]. قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. ومنه ואונו בשרירי
בטנו: وذكر فيه ايضا כי בשרירות לבי אלך. ואשלחם
בשרירות[17] לבם. وربما كان من هذا الاصل *ومن هذا[18]
المعنى ישור כשך יקושים ويكون تفسيره يفكّرون الشرّ
عند هدوء الصيّادين يعنى ليلا. والمعنى انّ اصحاب
المصايد يهدءون وينامون ليلا وهاؤلاء لا يهدءون ولا ينامون
بل يفكرون فى شرّ يصيدون به الناس على نحو ما قال
عن القوم الفاسقين הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם
באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם. وانما ذكر هدوء
الصيّادين من بين جميع الخلق لقوله عن هاؤلاء
المذكورين הציבו משחית אנשים ילכדו اى انّ الصيّادين
ينامون عن الصيد وهاؤلاء لا ينامون [عنه]:

الشين والراء المضاعف ايضا כי תשתרר עלינו גם
השתרר[19] قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين واستلحقنا نحن
عليه فى المستلحق ויישר במגרה تفسيره ونشرهم. אם
יתגדל המשור هو المنشار على زنة مבול المشتقّ من בלולה
בשמן. وليس يمتنع ايضا ان يكون המשור من ذوات
النون على زنة על המבוע. وايضا ומדוחים. فهذه اللغة
مستعملة فى המשנה فى هذا المعنى فى قولهم عن النشارة
נשורת של הרשים ويسمّون فيها الالواح المنشورة נסרים
كما قيل[20] מסככין בנסרים דברי ר׳ יהודה ר׳ מאיר אוסר
נתן עליה נסר שהוא רחב ארבעה טפחים כשרה:

الشين والراء والباء ולא יכם שרב ושמש الحرّ. ومنه
قيل והיה השרב לאגם مים المعطشة. وفى كلامهم אל
תאמר לו *צא בצהרים[21] שישתרב. ותרגום לחרב ביום.
לשרבא בימםא:

---

[7] R. g. قيل انها متّسعة من جوّا وضيّقة من برّا. [8] R. g. مفتوحة من جوّا ومسدودة من برّا. [9] R. g. رجس واهانة. [10] O. معناه. [11] R. דמשקרה. [12] O. וקאל. [13] O. بعينها; R. בעינאהא. [14] O. حددهما. [15] R. g. سرّة. [16] R. g. لم تقطع سرّتك. [17] R. g. هوا وفكر. [18] O. وهذا. [19] R. g. رياسة. [20] O. قال. [21] Transposed in R.

الشين والراء والجيم ובגפן שלשה שריגים ثلثة فروع وهى القضبان. הלבינו שריגיה فروعها. ישתרגו עלו על צוארי تسترع[22] اى تمتدّ قضبانها واغصانها. يقال فى اللسان العربى سرعت القضب سروعا اذا امتدّت. גידי פחדיו ישורגו تشتبك وتلتفّ من قول الתרגום فى שבכים מעשה שבכה. *שריגין עובד שריגו. وفى الמשנה ומשרגין[23] את המטות. وايضا ר׳ יהודה אומר המטה משיסרג אותה[24] שלשה טפחים. وجائز ان يكون مثله ישתרגו עלו על צוארי:

الشين والراء والدال והשרידים שרדו מהם. שריד ופליט. שרידי[25] חרב معروف: יתארהו בשרד يرسمه بالرقان. والترقين فى كلام العرب هو تزيين البيت بالورس. فالمعنى فى יתארהו בשרד انما هو رسم النجّار بالخيط المصبوغ بالحمرة ما يريد قطعه من العود واخراجه عنه بالآلة التى يقال لها عندنا المضلع ويسمّيها العبرانيون מקצוע فى قوله יעשהו במקצועות. وانما لخّصنا فى בשרד هذا التلخيص كلّه لما رأينا المترجمين يترجمونه بالرقان ولم ندر نحن بالرقان[26] غير ما ذكرناه. وربما كان تفسير בשרד بالآلة الفلانيّة اى بآلة ما من الآلات كما قيل ובמחוגה יתארהו: ואת בגדי השרד ثياب الخدمة. قيل انها الاربعة عشر ثوبا المذكورة فى فصل ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה. وقد ترجم ثياب الوشى:

الشين والراء والهاء אם לא שריתיך[27] לטוב قد ذكرت هذه الكلمة فى كتاب حروف اللين وهى موافقة لقول الתרגום ומשרא קטרין[28]: ومن هذا الاصل ושריון קשקשים הוא[29] לבוש. בין הדבקים ובין השריון. וילבש צדקה כשריון. חנית מסע ושריה يريد بها كلّها الدرع: ومن هذا الاصل ايضا וכל משרת ענבים وهو من قول الاوائل رضى الله عنهم فى الמשנה אין שורין[30] את החלתית בפושרין. ومن قولهم ולא במי המשרה: وجائز ان يكون ايضا منه חבצלת השרון وترجم فيه نرجسة السهل. واليق من هذه الترجمة مع مُطابقة المعنى ومجانسة اللفظ نرجسة السرو وسرو الارض فى كلام العرب هو ما انحدر عن حزونة الجبل ولا محالة انّ هذه صفة هذا المكان الذى يقال له השרון ولذلك ترجم بالسهل. ويجوز ان يكون من هذا الاصل שרותיך מערבך ويكون مجانسا لقول الתרגום فى ונחנו עליו כאשר יפול הטל. ונשרי עלוהי כמא דישרי טלא. والمعنى النازلات عندك بالمتاجر والسلع كانّه قال חונותיך بمعنى חונות עליך كما قيل פזר עצמות חונך بمعنى החונה עליך. ومعنى ונחנו هو معنى וחנינו (עליך) وذلك المعنى هو النزول والاستقرار وهو مقلوب חנה:

الشين والراء والهاء ايضا ובאונו שרה את אלהים. כי שרית[31] עם אלהים. قد ذكر فى كتاب حروف اللين:

الشين والراء والطاء ושרט לנפש. לא ישרטו שרטת. שרוט [ישרטו][32]:

الشين والراء والكاف משרכת דרכיה مشوّشة: ועד שרוך נעל. שרוך נעליו شسع النعل:

الشين والراء والعين שרוע וקלוט يقتضى مسترخى الورك فهو يجرّ من اجل ذلك[33] رجله كما قال שרוע שנשמטה ירכו. כי קצר המצע מהשתרע[34] من الانسبال والاشتقاق واحد:

الشين والراء والفاء אשר שרף יי. ושרף את הפרה. והשורף אותה. על פרשה ישרף. באש תשרפו. אשר הקריבו השרופים. והנה שרופה באש. עריכם שרופות אש. אל תוך שריפת הפרה. שרוף ישרפו בשבת. לבלתי שרף את המגלה. وما لم يسمّ فاعله והנה שורף[35]. והיו עמים משרפות שיד هذا معروف: ومعنى اخر مشتقّ من هذا וישרפו לו שרפה גדולה עד מאד. וכמשרפות אבותיך כן ישרפו לך ترجمته تبخير ومعناه احراق البخور. والدليل على ذلك قوله عن عظام שאול وبنيه וישרפו אתם שם: ومعنى اخر مشتقّ ايضا منه עשה לך שרף. הנחשים השרפים سمّيت שרפים لانّها تحرق ما نفخت فيه. وهكذا تسمّيها[36] الفلاسفة (ايضا) المحرقة. وقد وصفت العرب *ايضا عنها[37] مثل ذلك وهى تسمّى بعض هذا الصنف الدرومس[38]. والذى دعانى الى التعريف بتسمية العرب لبعض هذا الصنف هو ان احقّق عندك انّ العرب ايضا يعرفون للحيّات المحرقة وانّ تفسير השרפים المحرقة. وامّا ושרף מעופף فهو ايضا من مثل هذه للحيّات الّا انّه من الطيّارة منها. وتحكى الفلاسفة عن بعضها انها[39]

---

[22] O. תסתרעא. [23] O. סריגין... סריגו... ומסרגין. [24] R. בה. [25] R. g. شريد. [26] R. فى الرقان. [27] R. g. احلّ عليك الخير. [28] R. g. ومحلّل العقد. [29] R. הו. [30] R. g. نقع وترطيب. [31] R. g. رياسة. [32] R. g. شرط وخدش. [33] In R. above יגר. [34] R. g. قد قصر الفراش عن الانسبال. [35] R. g. حريق واحتراق. [36] O. وصفت. [37] Transposed in R. [38] Both MSS. אלדורמס. [39] R. انه.

تندفع الى مسافة بعيدة كاندفاع المزراق المرمىّ [وهى بلا اجنحة] وتسمّى المزراقيّة. وحكى ارسطاطاليس فى كتاب الحيوان انّ من الحيّات حيّات تكون لها اجنحة تطير بها قال وهذه تكون بارض الحبشة. فربما كان اخبار الكتاب عن مثلها بقوله שרף[39] מעופף: ومعنى اخر ايضا مشتقّ من هذا שרפים עומדים ממעל לו يريد ملائكة ناريّة كما قال ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים היא מתהלכת בין החיות ונגה לאש ומן האש יוצא ברק. وايضا משרתיו אש לוהט. وامّا ויצרף באש ויבחן فمعناه فسبكه[40] بالنار لانّ الذهب لا يحترق لكن ينسبك:

الشين والراء والصاد שרץ ארצם צפרדעים. ושרץ היאר צפרדע. אשר שרצו המים. שרצו בארץ ורבו בה. השורץ על הארץ. השרצת על הארץ. שרץ נפש חיה דبيب:

الشين والراء والقاف ושרק לו מקצה הארץ. שרקו ויניעו ראשם. ישרק יי לזבוב. ישם וישרק. אשרקה להם ואקבצם. שריקות עדרים. וישביה לשרקה ومعنى الجميع الصفير[41]:

الشين والراء والقاف (ايضا) נטעתיך שורק. ויטעהו שורק. ולשורקה בני אתונו. הלמו שרקיה هو اجود الكرم ويقال له الشريق ويكون بالشأم: שרקים ולבנים ברש والبرش نقط *حمر وبيض[42]. ومن هذا المعنى قيل ובשו עובדי פשתים שריקות اى منقّطة بالوان:

الشين والراء والشين בל שרש בארץ גזעם. נטעתם גם שרשו. والمتعدّى הבאים ישרש יעקב. ותשרש שרשיה ותמלא. وثقيل غير متعدّ אויל משריש. والاسم שרש פרה ראש. הפך משרש הרים. ושרשי הים כסה[43]. שרשם בעמלק אחריך استئصالهم[44] للعماليق[45] وهو مصدر على زنة בתפשם בך בכף תרוץ. وهذا المعنى ضدّ ותשרש שרשיה وهذه اللفظة على بنية الخفّة. وفى معناها (ايضا) على بنية الثقل قوله ושרשך מארץ חיים סלה ويستأصلك. ومثله فى المعنى ובכל תבואתי תשרש. וצאצאי ישורשו:

الشين والرا والتاء וישרת את אחיו. וישרתו אתו. וישרת אותם. המה ישרתוני. והם ישרתוהו. וילוו עליך וישרתוך. לשרת שם. יקרבו אלי לשרתני. ולעמוד לפני העדה לשרתם. משרת משה. ויהושע משרתו. ויעשוהו כלים לבית יי כלי שרת. את כל כלי השרת[46]. وامّا ואבישג השונמית משרת את המלך فاصله משרתה فحذفوا علامة التأنيث ونقلوا حركة اللام الى العين كما صنعوا فى כשגגה שיוצא מלפני השליט الذى اصله יוצאה فانّهم حذفوا منه علامة التأنيث ونقلوا حركة اللام الى العين:

الشين والراء والتاء ايضا ותקח את המשרת هو ترجوم מחבת وهو الطاجن[47]:

الشين والتاء והשופי שת. עד שתותיהם[48]. وقد ذكرنا هتين[49] اللفظتين فى باب الشين والواو والتاء. والاقرب فى שתותיהם ان يكون من هذا الاصل اذ لم يكن مثل והיו שתותיה מדוכאים الذى هو معتلّ العين بلا شكّ فيه لانّه من معنى כי שת לי אלהים:

الشين والتاء المضاعف שתו בשמים פיהם. כצאן לשאול שתו. قد ذكرناهما فى كتاب المستلحق. وليس بمستنكر عندى ان اقول فيهما انهما مشتقّان ومستعاران من قول المشنه *אי זה הוא[50] דם תבוסה צלוב שדמו שותת اى سائل. فمعنى שתו בשמים פיהם على هذا اطلقوا السنتهم فاستعير لفظ السيلان لهذا المعنى هنا كما استعير ذلك لهذا المعنى [ايضا] فى غير هذا الموضع ومن غير هذا اللفظ وذلك قولهم אל תטיפו יטיפון והטף אל דרום الذى يراد به النطق وهو مشتقّ ومستعار من لفظ והטיפו ההרים עסיס الذى معناه السيلان. ومعنى כצאן לשאול שתו انما هو تساربوا. وتساربوا مشتقّ من قولهم سرب الماء اى قطر. وهو ايضا مستعار فى[51] العبرانى من معنى שדמו שותת. ولنا فيهما مذهب اخر ايضا فى المستلحق:

الشين والتاء والهاء ומים לא שתה[52]. אשר ישתה אדוני בו. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: ومن هذا الاصل או בשתי או בערב وهو السَدى بفتح السين. ومنه ايضا בגבורה[53] ולא בשתי وهو السُدى بضمّ السين اى الهمل. يقول طوبى لك يايّتها الارض التى ملكها ابن[54] الاشراف ورؤساءها يأكلون الوجبة فى وقتها بجبروة[55] وليس بهمل يعنى بقوله בגבורה بملك منهم لانفسهم وضبط

---

[39] O. ושרף. [40] O. سبكه. [41] O. אלספיר. [42] Transposed in O. [43] R. g. اصل واصول. [44] R. g. وانقطاع. [45] R. للעמלק. [46] R. g. الجميع خدمة وخدم. [47] The Heb. transl. adds והוא טיגן בלשון רבותינו. [48] R. g. الاست والعورة. [49] O. هاتين. [50] R. איזהו. [51] O. من. [52] R. g. شرب. [53] R. בגבורי. [54] O. بن. [55] O. בגבורה.

لشهواتهم عن الاطعمة الضارّة وعن اكل على اكل خوفا من فساد الهضم وقلّة الاستمراء. وهذا مشبه لقوله צדיק אוכל לשובע נפשו. واراد بقوله ולא בשתי ضدّ هذا المعنى اى الانهمال على ما تدعو اليه شهواتهم من المطاعم الضارّة والاغذية الكثيرة على سبيل الشدّة. وانما مدح منهم هذا الفعل لانّه يدلّ على جودة عقولهم وحسن سياستهم فانّهم اذا لم يفتتنوا فى ما [لا] تدعو اليه شهواتهم فهم احرى *ان لا[56] يحيدوا عن الحقّ والمعدلة فى التدبير للعامّة[57] وسياسة الرعيّة:

الشين والتاء واللام בהר מרום ישראל אשתלנו[58]. כעץ שתול על פלגי מים. שתולים[58] בבית יי. והנה שתולה. התצלח כשתילי זתים:

الشين والتاء والميم שתם העין شقذ (العين) بالذال المعجمة على زنة كتف وكبد وهو الذى لا يكاد ينام اى مفتوح العين. من قولهم כדי שישתום ויסתום:

الشين والتاء والنون משתין בקיר هذه اللغة مشهورة فى كلام الاوائل رضى الله عنهم فى اراقة الماء بالبول. ومن ذلك قولهم לא ישתין אדם מים אצל כתלו של חבירו אלא אם כן הרחיק ממנו שלשה טפחים. واللفظ اعنى لفظ משתין בקיר كناية عن الكلب والمعنى ان لا ابقى لهم شيًا حتى الكلاب التى تبول على الحيطان. وفى نحو هذا المعنى تقول العرب ما له عاو ولا نابح. ومن بعض قول الاوائل رضى الله عنهم فى المعنى בשלמא משתין ימתין כדי הילוך ארבע אמות:

الشين والتاء والقاف[59] וישתוק הים מעלינו. ושמחו כי ישתוקו معنى لجميع الهدوء:

ومن رباعى هذا الحرف

להבת שלהבת ليست هذه اللفظة تابعة[60] للהבת كما يظنّ قوم لانّها[61] قد اتت مفردة عن להבת فى قولهم תיבש שלהבת. שלהבת יה بل هى لفظة سريانيّة فى معنى להבת فانّ ترجوم ויהי בעלות הלהב. והוה כמיסק שלהוביתא. وكذلك ترجوم פני להבים פניהם. אפי שלהובין. وترجوم בלבת אש. בשלהובית אשתא. وترجوم ואש מתלקחת. משתלהבא. كل هذا من الكلام المزدوج فصاحة وتوكيدا:

ومنه רבותים אלפי שנאן قد كثر استعمال الشعراء لهذه اللفظة فى الملائكة فيسمّونهم שנאנים. وربما كان الاصل فيها من ישנה הכתם הטוב بابتدال الالف من الياء اى [آلاف] مختلفة الجواهر وكان الاصل فيها שנין على مثال קנין ובנין فهى على هذا ثلاثيّة:

ومنه שנהבים[62] וקפים. قال فيه الترجوم *שן פיל[63] ولعلّه انما ظنّها لفظة مركّبة:

ومنه ושעשעו[64] יונק. תורתך שעשעי[65]. قد ذكرنا هذا الضرب فى باب الشين والعين والهاء. وجائز ان يكون رباعيّا واكثر معتمدنا فيه انه من שעה:

ومنه שרביט הזהב قيل انه الصولجان وهو عود معقّف يلعب به. وفى المשנה נטל ממנו מקל או שרביט. وقد يكون هذا اللفظ فى السريانى سوطا كما قيل[66] فى ترجوم הכה אותם בשוטים. בשרביטין. وانا اقول انّ שרביט הזהב هو قضيب من ذهب تحبسه الملوك وتسمّيه العرب المنصر:

ومنه ברב שרעפי[67] בקרבי. בחנני ודע שרעפי:

ومنه שרשרות[68] גבלות وقد حذفوا الراء الثانى استخفافا فقالوا שרשות:

[ومنه] תשגשגי يجوز ان يكون رباعيّا ويكون تفسيره تسعسعين اى تكبرين. يقال سعسع الشيخ اذا كبر. وقد ذكرناه فى باب الشين والياء والجيم. وجائز ايضا ان يكون مضاعفا[69] من ישנה אחו בלי מים:

ومنه שקערורות وتفسيره شقوق. وقد فسّر فيه خطوط. والشقوق اليق به لانّ الخطوط تقال على الشقوق وتقال ايضا على غير الشقوق اعنى على الخطوط التى لا تتجاوز سطح الجرم الى عمقه. والمراد بשקערורות انما هى الخطوط[70] الجارية فى[71] الجرم. والدليل على ذلك قوله ומראיהן שפל *מן הקיר[72]. ومما يؤيّد هذا التفسير

---

[56] O. ألّا. [57] O. العامّة. [58] R. g. غرس. [59] O. continues וישתק ריב. [60] O. اتباعا. [61] R. فانها. [62] R. g. فيل وافيلة. [63] O. שנפיל. [64] R. g. يلهو ويلعب. [65] R. g. التذاذ. [66] O. قال. [67] R. g. افكار وخواطر. [68] R. g. سلاسل. [69] O. مضافا. [70] O. خطوط. [71] R. على. [72] O. מהקיר.

قول الתרגום פחתין المشتق من פחות الذى هو النقصان والمجانس لقوله באחת הפחתים. فهذا ما اراه وان كان غيرنا قد استشهد ايضا بقول الתרגום على ترجمته فبد خطوطا

ومن خماسى هذا الحرف

שעטנז[73] ولاهل الفقه فى اصل هذه اللفظة مذهب معروف :

✧ تمّ حرف الشين بحمد الله وعونه ✧

---

[73] R. g. ملحم اى مركّب من نوعين.

⁕المقالة الثانية والعشرون من كتاب الاصول فى حرف التاء⁕

التاء والالف وההתא שש אמות. מגג התא לגגו الممرّ[1] ويسمّى ازجًا والازج بيت يبنى طولًا. والجمع ובין התאים חמש אמות. וגבול לפני התאות: ومن هذا الاصل אלתא הרצים وتفسيره ممرّ[1] الرقاصة:

التاء والالف والباء תאבתי לישועתך יי فنيت شوقا الى نصرك على مذهب כלתה לישועתך נפשי. ومثله הנה תאבתי לפקודיך. גרסה נפשי לתאבה انكسرت نفسى شوقا وفناء. واللام فى לתאבה[2] للحال. والثقيل מתאב אנכי את גאון יעקב بمعنى מכלה. ותרגום ועתה נפשנו יבשה. נפשנא תאיבא:

التاء والالف والهاء תתאו לכם زعم ابو زكرياء انّ الالف فيه مبدلة من واو ויתו על דלתות השער وليس ذلك ببعيد: ومن هذا الاصل ותאו וזמר وزنه[3] פעול مثل שאור. עבוט[4]. צפו ונעתם وترجم فيه الثيتل والثيتل فى كلام العرب يقال لنوع من بقر الوحش وللمسنّ من الاوعال. والى المعنى الاول ذهب فيه התרגום فى قوله ודור ברא (ודיצה) وعلى انّ كثيرا يقرونه ותורבלא. وفى המשנה שור בר מין בהמה: وقد الينت الف ותאו [וזמר] فى כתוא מכמר ونقلت حركتها الى التاء فانقلبت الالف واوا ليّنة فى اللفظ وكتبت فيه واو ותאו الفا لئلّا يجتمع [فيه] واوان ليّنان[5] فى الخطّ وليس هذا شرطا لازما لكل ما اجتمع فيه واوان ليّنان[5] بل الاطّراد على حذف الاولى منهما:

التاء والالف والميم ויהיו תואמים [متوءمة ومصطحبة]. שכולם מתאימות قد ذكرناه[6] فى المستلحق:

التاء والالف والنون ואין תאנים בתאנה:

التاء والالف والراء ותאר הגבול. والثقيل יתארהו בשרד. ובמחוגה יתארהו. [רמון] המתואר مشتقّ من هذا وكانّه [قال] *المرسوم اى المحدود[7]: יפה תאר. כתאר בני המלך. מה תארו ما صفته. לא תאר לו ולא הדר. ואיש תאר ذو صفة حسنة ذو رواء[8]. وهذا المعنى مشتقّ من الاول وكان מה תארו ما رسمه:

التاء والباء والهاء צא מן התבה. תבת עצי גפר رأينا من الصواب ان نجعل هذه اللفظة مثل לחם הפחה. הקריבהו נא לפחתך:

التاء والباء واللام ישפט תבל בצדק [اساس الدنيا وقيل هى الارض] ומי שם תבל כלה: وليس من هذا الاصل תבל עשו كما ظنّ ابو زكرياء بل هو من בלל [יי] فوهم[9] فيه ابو زكرياء وجعله من هذا الاصل. وقد لخّصنا ذلك فى باب الامثلة من كتاب اللمع وفى حرف الباء من كتاب الاصول ايضا:

التاء والباء والنون גם תבן גם מספוא. כהדוש מתבן:

التاء والهاء المضاعف اللين היתה תהו القول فيه كالقول فى ובהו فليلتمس القول فيه من باب الباء والهاء المضاعف من حرف الباء. وامّا تفسيره فقيل فيه[10] غامرة والارض الغامرة للخراب. وكذلك الدار الغامرة:

التاء والهاء واللام ובמלאכיו ישים תהלה على زنة ותעל צחנתו והקמצות فيها للتفخيم: وربما كان الهاء[11] فيه زائدة على مثال בתרמה לאמר فانتقل הקמץ الى الهاء على العادة فى احرف الحلق. وانما لم اقطع عليه

---

[1] Both MSS. ממר, אלממר. [2] R. אלתאבה. [3] R. וזנה. [4] O. ועבוט. [5] O. ليّنتان. [6] O. ذكرنا. [7] R. مرسوم اى محدود. [8] R. ריא. [9] R. פהו והם. [10] O. فيها. [11] O. التاء.

بأحد هذين الاصلين دون الآخر لعدمنا الاشتقاق فيه الّا انّى [الى] الوجه الاول اميل فيه:

التاء والهاء والميم מי תהום רבה. על פני תהום تفسيره الغمر وهو الماء الكثير. وجمع תהום. תהומות יכסימו. נתן באוצרות תהומות. וישק בתהומות רבה وبالعربى غار: وقد يسمّى بهذا اللفظ الموضع المطمئنّ الحامل للغمار كما قيل ויוליכם בתהומות במדבר. ומתהומות הארץ תשוב תעלנו. وانما سمّيت هذه المواضع كذلك لكون[11] الغمار فيها:

التاء والواو والهاء והתוית תו. ויתו על דלתות השער قد ذكر فى كتاب حروف اللين. وتفسير ויתו ورسم وخطّ. ومن هذا الاصل ومن هذا المعنى عندى הן תוי שדי יענני:

التاء والواو والكاف ויבתר אותם בתוך. והבריח התיכון على زنة המים הזדונים. האשמורת התיכונה. בתוככי מצרים الياء زائدة والكاف مضاعفة والمعنى בתוך מצרים. فتضاعف كاف תוך *كتضاعف طاء שוט فى ולשוטט בצדיכם ومثله[12] בתוככי ירושלם: وقد يجوز ان تكون الكاف الثانية من בתוככי ירושלים لمخاطبة المؤنّث. وامّا الياء فزائدة[13] فى الوجهين جميعا:

التاء والواو والراء תרתי בלבי. אשר תרו. מתור הארץ. ויתירו את בית יוסף قد ذكر فى كتاب حروف اللين. ويمكن ان يكون من هذا المعنى לבד מאנשי התרים على ان يراد به التجار المسافرون المتجوّلون على البلدان الباحثون عن اصناف المتاجر: ومن هذا الاصل ותר וגזל. והקריב מן התורים: ومنه ايضا תר נערה ונערה. וראיתני כתור האדם. תאת תורת האדם وتفسير ذلك رتبته[14] ومرتبته. واشتقّ منه נאוו לחייך בתורים من اجل *انّ جواهر العقود[15] ويواقيتها منظومة فيه *نظاما ما[16] ومرتّبة رتبة ما: ومن هذا تقول الاوائل תורת כלי עליו اى مرتبة الشىء ومحلّه[17]:

التاء والزاى المضاعف הסיר התז قد ذكر فى كتاب ذوات[18] المثلين وهو[19] على هذا المذهب على زنة הדק לעפר. ولو قيل فيه انه معتلّ العين مثل את בריתי הפר لجاز. ومما يؤكّد كونه[20] معتلّ العين قولهم فى المשנה התיז את הראש בבת אחת ومذهبهم فى تشديد التاء كالمذهب الذى ذكرته فى מסית אותך בנו وغيره وان كانت الرواية[21] الصحيحة بالتشديد كما نرويه نحن معشر اهل الاندلس. وامّا ان يكون (مشدّدا) فقد ذهب الشكّ وارتفع الريب. ومما يؤكّد عندى كونه معتلّ العين مثل הפר انه פתח مثله وعلى انهما فى סוף [פסוק]. وقد بيّنت علّة ذلك فى كتاب اللمع:

المضاعف التاء والحاء לקש נחשבו תותח هو[22] النبل:

التاء والحاء والشين ואנעלך תחש. עור תחש فسّر فيه الدارش وهو ضرب من الجلود المدبوغة: والاقرب فيه انه حيوان ما. وفى كلام الاوائل رضى الله عنهم תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה וטהור היה. وامّا قوله ואנעלך תחש على هذا فباضمار עור فكانّه[23] قال ואנעלך עור תחש:

التاء والحاء والراء כפי תחרא كطوق الدرع وهو قول الترגום כפום שרין: מתחרה *בארז. ואיך תתחרה את הסוסים الهاء فيه مزيدة للالحاق بמכרסם תכרסם[24]. وقد بيّنّا ذلك فى باب التصريف من كتاب اللمع من هذا الديوان. وليس بمستنكر ان يكون אל תתחר במרעים خفيفا من هذا الاصل على زنة תפעל ولا يكون ناقص هاء[25] كما جوّزه ابو زكرياء. لانّ اصل מתחרה عند ابى زكرياء اعنى الفعل الماضى תִחרה: وقد بيّنّا فى كتاب التسهيل والتقريب امتناع كون אל תתחר من بنية תתחרה בארז وملنا به هناك على كونه من חרה على مثال ואל תתגר בם كما جوّزه[26] ابو زكرياء وهو وجه جائز الّا انّ الاجوز والاجود منه عندى كونه خفيفا من מתחרה בארז على زنة אל תפעל لانّ الهاء فى מתחרה مزيدة عندنا للالحاق كما قلنا وليست اصلا كما زعم ابو زكرياء:

---

[11] R. لانّ. [12] R. פי. [13] Both MSS. אלזאידה. [14] Both MSS. רתבה. [15] R. الجواهر والعقود. [16] O. נטאמהא. [17] R. ומחלה; R. continues واما תור فهى على خمس اقسام فسّر فيها ر׳ משה בן עזרא فى تأليفه فى الענק. الاول العقد (MS. عنقود) المنظوم من الجواهر من כמה נאוו לחייך בתורים. والثانى نوبة ووقت من ובהגיע תר ונערה. ובהגיע תר אסתר. والثالث طائر من כן התרים או מן בני היונה. والرابع هيأة وصفة من וראיתני כתר האדם. والخامس هو الجولان والطوف ויתורו את הארץ، وقوله ايضا من התרים את הארץ. [18] R. דאת. [19] O. وهى. [20] R. انه. [21] O. אלרואה. [22] O. وهو. [23] R. كانّه. [24] O. בארן; both MSS. אכרכם. [25] O. حرف رابع. [26] O. continues فيه.

التاء والحاء والتاء עץ תחת עץ. נפשנו תחתיכם
למות. תחת הנעצוץ. תחת אבותיך. התחת אלהים אנכי.
(כי התחת אלהים אני.) שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו
מבניו يلبسها الخادم مكانه من بنيه او الخادم عوضه.
5 ومثله תחת היותך עזובה. התחת זאת לא יומת שמעי. תחת
אשר לא עבדת את יי אלהיך من (اجل) كذا وكذا وعوضا
من كذا (وكذا): תחתך יצע רמה. שאול מתחת רגזה לך
من اسفل. ومثله מתחת שרשיו ייבשו: ومن (هذا) اشتقّ
فى النسبة[26] תחתיים שניים ושלישים. עד שאל תחתית.
10 גלות תחתיות. יבואו בתחתיות ארץ. שאל תחתיה: ومن
هذا اشتقّ ايضا תחתיו לאמר למי ארץ اى سرّا على
معنى חרש לאמר. وقد لخّصنا هذا المعنى فى كتاب
اللمع عند تلخيصنا معانى حروف الزيادة فى[27] ذكرنا
معانى اللام: שבו איש תחתיו ليجلس كل امرء مكانه
15 وهو ظرف مكان. ومثله ועמדנו תחתינו. وايضا תחת
רשעים ספקם يضرب الطالحين[28] فى مواضعهم المشهورة
عيانا[29] للجميع حتى لا يخفى على[30] احد ما يحلّ بهم
من البلاء: ومن هذا المعنى عندى אמתחת הקטן وهى
كلمة مركّبة سمّى بها ذلك الوعاء لانّه كثيرا[31] ما يركب
20 عليه فيكون تحت الراكب: ولنا فيه قول اخر فى
حرف الميم:

التاء والياء والشين זרזיר מתנים או תיש. ותישים
עשרים. או هنا مكان واو العطف:

التاء والكاف المضاعف רש ואיש תככים נפגשו.
25 תוך ומרמה. מתוך ומחמס قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين.
والتقدير[32] فى מתוך ומחמס ان يكون מאנשי תוך ומאנשי
חמס: ويمكن ان يكون من هذا الاصل שנהבים
וקפים ותכיים [فسّر فيه] طواويس وهو قول الתרגום
וטווסין[33]:

30 التاء والكاف والهاء והם תכו לרגליך قد ذكر فى
كتاب حروف اللين. وقيل فيه انه على زنة ושפו
עצמותיך:

التاء والكاف واللام פתיל תכלת اسمانجون:

التاء والكاف والنون ותכן רוחות[34] יי. ולו נתכנו
עלילות. לא יתכן דרך יי لا يتهيّأ اى لا يستقيم. وقريب
منه אנכי תכנתי עמודיה סלה. מי תכן את רוח יי: אתה
חותם תכנית خاتم الهيئة يعنى אדם הראשון الذى كان
خاتم מעשה בראשית. ויעמידו את בית אלהים על מתכנותו
5 ובמתכנתו לא תעשו معناه الهيئة والترتيب[35]: ומדדו את
תכנית. ושמים בזרת תכן. ומים תכן במדה. ונתנו את
הכסף המתוכן معنى ذلك التقدير والتحديد[36]: ومن هذا
المعنى ותכן לבנים תתנו. תכן אחד. יהיה מתכנתו. ואת
מתכונת הלבנים معناه المقدار والعدد:

10 التاء واللام المضاعف תל עולם. על הר גבוה ותלול
قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وذكر معه ותוללנו שמחה
واخرجناه نحن فى المستلحق الى[37] معنى יללה اذ استحال
كونه من תל עולם بكلام نستغنى عن اعادته هنا. ونحن
نجوّز ايضا (فيه) هنا وجها اخر وهو ان يكون مجانسا
15 لقول العرب ثللت الشىء واثللته بالثاء المعجمة بثلاث
نقط بمعنى[38] هدمته فكانّه[39] قال ושאלנו מהרסנו שמחה
كما قال מהרסיך ומחרביך ממך יצאו: وقد قال قوم انّ
ותוללנו مثل שוללנו بابتدال[40] الشين بالتاء كما قال
فى ברושים ברותים:

20 التاء واللام والهاء ותלה אותו על עץ. תולה ארץ
על בלימה. תלו על חומותיך قد ذكر فى كتاب حروف
اللين واستوفيناه[41] نحن فى المستلحق: ومن هذا الاصل
ومن هذا المعنى اشتقّ للسيف תליך וקשתך لتعلّقه
عند التقلّد به:

25 التاء واللام والميم בתלם עבותו. ויחד תלמיה
יבכיון. על תלמי שדי هو التلَم بفتح اللام والاتلام والتلم
مشقّ الكراب[42] من الارض اى مشقّ الحرث والقلب. ومن
الدليل على ذلك قول[43] המשנה היתה שדהו זרועה ירק
והוא מבקש ליטע [בתוכה] שורה של ירק אחר ר׳ ישמעאל
30 אומר עד שיהא[44] התלם מפלש מראש השדה[45] ועד סופו:

التاء واللام والعين אם יאדימו כתולע. האמונים
עלי תולע. תולעת שני يريد به القرمز. אנשי חיל מתלעים
معناه ملبسون بلباس مصبوغ بالقرمز. فاوجز العبرانيون
هذا المعنى الطويل فى لفظ قليل *فكانّ ترجمة[46]

---

[26] R. continues הالתיבה. [27] O. continues מענא. [28] R. الظالمين. [29] O. عينا. [30] R. عن. [31] O. كثير; R. كثيرة. [32] R. تقدير. [33] O. וטוסין. [34] R. לבות. [35] R. والتهذيب. [36] R. والتحرير. [37] R. ודכר אל. [38] R. פמעני. [39] R. كانّه. [40] R. באסתדאל. [41] R. واستلحقنا. [42] R. الكرابة. [43] R. ما قيل. [44] R. שיהיה. [45] R. השנה. [46] R. كان ترجمت.

מתולעים מקרמזון[. وهذا المعنى اشتقّ من וירום תולעים. ומכסיך תולעה.] כי תאכלנו התולעת لكثرة الدود فى القرمز: ومعنى اخر ומתלעות לביא לו. ואשברה מתלעות עול وهو مقلوب מלתעות כפירים: תולעת יעקב شيعة יעקב:

التاء والميم المضاعف כי אם תם הכסף. שנה תמימה. ותמימים כיורדי בור اى بجميعهم دون ان ينقص منهم عضو. وهذا *مثل قوله[47] ותבאנה שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמון כתמם באו עליך اى اتمّ ما يكون من هتين الآفتين وابلغه. והתמותי טמאתך اى وافنيها. وقد ذكر فى كتاب ذوات[48] المثلين واستوفيناه[49] نحن فى المستلحق: ومن هذا الاصل وهذا[50] المعنى عندى אין מתום בבשרי. ومنه את האורים ואת התומים: وذكر فيه ايضا תם וישר واستوفيناه[51] نحن فى المستلحق: ومن المعنى الاول תמנו חפש מחפש وهو فعل متعدّ اصله תמו والنون زائدة. وقد فسّرناه[52] فى باب ما زيد فيه من كتاب اللمع:

التاء والميم والدال עולת תמיד. ואנשי תמיד יבדילו:

التاء والميم والهاء המה ראו כן תמהו. איש אל[53] רעהו יתמהו. אל תתמהו על החפץ. ויתמהו האנשים. ויתמהו מנערתו. אכה כל סוס בתמהון. ובתמהון לבב. والافتعال והתמהו תמהו اصله והתתמהו بتاءين فادغم[54] احدهما وهو تاء الافتعال فى تاء الاصل. والامر[55] תמהו فى الوقف وתמהו[56] بشوا تحت الميم فى الوصل[57]:

التاء والميم والزاى מבכות את התמוז:

التاء والميم والكاف ואני בתמי תמכת בי. תמכו בידיו. וכפיה תמכו פלך. אף תמכתיך בימין צדקי. הן עבדי אתמך בו. ויתמך יד אביו. אשת חן תתמך כבוד. ועריצים יתמכו עושר. ותמך שבט מבית עדן. ותמכיה מאשר. תמוך אשורי במעגלותיך. נוער כפיו מתמוך בשחד. ובחבלי חטאתו יתמך:

التاء والميم واللام כי תמול אנחנו. תמול בואך. وقد يزيدون فيه الالف فيقولون אתמול. واما قولهم ויהי כל יודעו מאתמול שלשום بتشديد التاء فعلى مذهب السريانى فى قوله מאיתמולי ומדקמוהי: واعلمْ انّ ואתמול עמי לאויב יקומם عندى لفظة مركّبة من את ومن מול. وאת عندى فى معنى מן مثل כצאתי את העיר وغيره والتقدير וממול עמי לאויב תקוממו. وهو يقابل بهذا الرؤساء وאויב مفعول به واللام منه هى اللام الداخلة على المفعولين مثل لام הרגו לאבנר وغيره. וקומם فى معنى תקוממו كما قلت وهى من جملة ما ذكرت فى كتاب اللمع كما قيل بلفظ [ما] والمراد به غيره. وترجمة اللفظ هى هكذا وبازاء شعبى تقيمون عدوًّا اى تسلّطون عليهم وتمكّنون[58] لهم [من] يغرمهم ويجرّدهم على مذهب ואשר אכלו שאר עמי ועורם מאליהם הפשיטו. وايضا على معنى יחלקו בגדי להם. ثم قال ממול שלמה אדר תפשיטון מעברים בטח שובי מלחמה يقول (كل) من *قابلتم ولقيتم[59] تجرّدونه ثوبه (وطيلسانه) *فيحصل من قوم يجتازون على طمأنينة[60] ان يكونوا كالراجعين من الحرب اى بما تجنونه[61] عليهم. وجعلتُ[62] אדר مثل אדרת [נכריה]. (وשובי من اسماء الفاعلين مثل שבי وهو على زنة וסוג לב. סורי הגפן נכריה.) וסורי בארץ יכתבו. שכנה דומה נפשי. وממול وان كان موصولاً[63] فى اللحن الى שלמה فهو مفصول منه فى المعنى لانّ معناه ايّة توجّهتم[64] جرّدتم من لقيتم:

التاء والميم والراء זאת קומתך דמתה לתמר. גם תמר ותפוח. ושבעים תמרים هذا معروف. ومثله عندى כתמר מקשה המה وتفسيره كنخلة مستوية مستقيمة. ومثله ايضا תחת תמר דבורה. واشتقّ منه ותמורה בי כרוב לכרוב. ותמרות לו אחד מפה ואחד מפה. ועשו כרובים תמרורים. وايضا ותמרות עשן: ولغيرنا فى כתמר מקשה המה. תחת תמר דבורה قول لم نستصوبه[65]:

التاء والنون מעון תנים. גם תנים חלצו שד. לתנות מדבר لم يأتنا [واحد] من هذا الجمع لكن فسّر العربد والعربد *فى لغة العرب على ما رأيت[66] (فى كتب العرب) انما هو [حيّة ضخمة[67]] قد يكون فى طولها[68] ثلث اذرع

[47] R. قول. [48] R. ذو. [49] R. واستوفينا. [50] R. ومن هذا. [51] R. واستلحقناه. [52] R. فسّرنا. [53] O. את.
[54] O. ادغم. [55] O. والاصل. [56] Both MSS. תמהו. [57] R. الاصل. [58] O. ותכמנון. [59] R. قابلتهم ولقيتهم.
[60] O. פיחצלון; R. פיחדל; O. טמאניה. [61] R. تجنوه. [62] R. وجعل. [63] Both MSS. מוצלא. [64] R. תוגההם.
[65] R. נסתעיבה. [66] Transposed in R. [67] MS. צ̇כם. [68] O. طوله.

واكثر وترגום[68] תנים ידורין: وقد ترجم[69] فيه قوم بنات آوى وهى دويبّات وليس هذا صحيح:

التاء والنون المضاعف ויהי לתנין. כפיר ותנין. בלעני כתנין. את התנינים הגדולים:

التاء والنون والهاء גם כי יתנו בגוים. שם יתנו צדקות יי قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وذكر فيه ايضا אפרים התנו אהבים (فقط) ومعناه عندى بذلوا ودّهم لאשור ووهبوه لهم من معنى אתנה המה לי وهو ما يبذل للزانية من الجعل. ومثله אתנן זונה النون فى[70] אתנן بدل من هاء אתנה המה לי لانّهما قد يعتقبان[71] فى بعض الاسماء كما قيل חנית מסע ושריה. وقيل וילבש צדקה כשריון. فالالف فيهما اعنى فى אתנן (זונה ואתנה زائدة. ومثله והיה סחרה ואתננה يريد كسبها ومالها. وانما جعله אתנן) لقوله عنها יהיה לצור כשירת הזונה. وهذا (ايضا) هو المذهب (فى) قوله ושבה לאתננה وان كان يريد به ملكها وسلطانها. اما تراه يقول عنها וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה: وامّا قوله וכל אתנניה ישרפו באש [فانّما] يريد به البيع المبنيّة من الאתננים[72] كما قال عنها כי מאתנן זונה קבצה:

التاء والنون والكاف על תנוך אזנם. על תנוך אזן המטהר هو رانفة الاذن وهى الجلدة التى فى طرفها:

التاء والنون والراء תנור וכירים. ובתנוריך ובמשארותיך:

التاء والعين والباء כי נתעב דבר המלך את[73] יואב هذا ماض ولذلك هو פתח. والمنفعل אף כי נתעב ונאלח. כנצר נתעב وهما قמוצין: כי תועבה היא למצרים. כי תועבת מצרים. בתועבות יכעסוהו: والثقيل תעבוני שלמותי. תעבוני כל מתי סודי. לא תתעב אדומי. ותתעבי את יפיך. יתעב יי. ודבר תמים יתעבו. כל אכל תתעב נפשם. שקר שנאתי ואתעבה. המתעבים משפט: وثقيل اخر התעיבו עלילה. ויתעב מאד معنى الجميع تنجيس وترجيس وتعيين وتعيير واستقذار وكراهة:

التاء والعين والهاء תעה לבבי. תעיתי כשה אבד. כי התעיתם בנפשותיכם. ויתע מנשה את יהודה اى اضلّهم. قد ذكر فى كتاب حروف اللين: وقد اتت هذه البنية الثقيلة غير متعدّية فى قوله ועוזב תוכחת מתעה. وجائز ان يكون مثلها[74] כי התעיתם בנפשותיכם: ومن هذا الاصل عندى فى معنى اخر قوله והייתי בעיניו כמתעתע. מעשה תעתועים. ומתעתעים בדבריו اللام ذاهبة[75] من اجل هذا التضعيف. وقد كنّا ادخلنا هذا اللفظ فى المستلحق فى باب الافعال المشكلة. فنحن الآن مستصوبون وضعها هنا بدلالة قوله כהתעות שכור בקיאו. وذلك انّ معنى هذه الالفاظ العبث[76] واللعب والاضطراب وذلك معنى כהתעות שכור בקיאו[77] كاضطراب السكران فى قيئه: وامّا ابو زكرياء فادخل כהתעות שכור בקיאו فى جملة معنى תעיתי כשה אבד ولعمرى انه وان كان *المعنيان متقاربين[78] من اجل انّ الضالّ مضطرب[79] ايضا فى ضلاله فانّ الفرق بين الاضطرابين[80] غير خفىّ اعنى بين اضطراب[81] الضالّ فى سبيله وبين اضطراب السكران فى قيئه والاضطراب هو التحرّك الى جهات مختلفة. والعرب تقول اضطربت [السماء] الماء بمعنى حرّكته حتى ينزل. وليس يصلح ان يترجم כהתעות שכור בקיאו كضلال السكران فى قيئه [لكن كاضطراب السكران فى قيئه]: وتلخيص معنى قوله והתעו את מצרים בכל מעשיהו כהתעות שכור בקיאו هو على ما اصف. يقول لهم يضلّون المصريّون *فى جميع[82] امورهم بالآراء المفسدة حتى يضطربوا فيها اضطراب[83] السكران فى قيئه. وفى الكلام اضمار كانّه قال עד אשר יתעו כהתעות שכור בקיאו. قلت יתעו على زنة ויתלו שניהם حتى يستوى الفعل والمصدر فى الانفعال. فهذا الانفعال من هذا المعنى الثانى. وامّا الانفعال من المعنى الاول فهو אל יאמן בשו[84] נתעה فسّر فيه لا يأمن الضالّ بالمستوى: ومن هذا المعنى الثانى عندى قوله יתעו לבלי אכל اى يضطربون فى الجهات ويتضوّرون من اجل عدمهم[85] الأُكل بضمّ الهمزة وهو الشىء المأكول: ويصلح ايضا ان يكون من هذا المعنى תעה לבבי بدليل[86] פלצות בעתתני. والاحسن فى قوله ושני כפירים נתעו وان كنّا (قد) قلنا فيه قولاً ظاهرا فى كتاب اللمع هو ان يكون ايضا من هذا الاصل ومن هذا المعنى الثانى وان يكون على معنى ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו اى انه

---

[68] R. وتفسير. [69] R. فسّر. [70] R. فيه من. [71] O. يتعقّبان. [72] R. אתננים. [73] O. אל. [74] R. مثله. [75] R. الذاهبة. [76] O. אללעבת. [77] O. אי. [78] R. אלמעניין; both MSS. מתקרבאן. [79] R. מטרב. [80] R. אלאטראבין. [81] R. אטתראב. [82] O. بجميع. [83] R. كاضطراب. [84] O. בשוא. [85] R. عدمه. [86] R. בדל.

ידهمهم[87] ليث مضطرب فى *تجاوله زائل[88] عن القصد عند عدمه الفريسة. وهذا هو ايضا ובני לביא יתפרדו اى انها تفترق *وتجوّل فى النواحى طلبا للفريسة[89] وانما ابلغ فى[90] هذا القول بأن وصف الليوث[91] بهذه الاوصاف من اجل انّ عدوانها يكون حينئذ اشدّ. وامّا تلخيص[92] كون נתעו من هذا الاصل وان كان لا ينفكّ من الشذوذ عن الاطّراد فهو ان اقول انها لفظة مركّبة من الفعل الماضى ومن الفعل المستقبل اعنى من נתעו على مثال ונבנו בתוך עמי ومن יתעו مستقبل נתעו كما انّ عادة العبرانيين تركيب الفاظ كثيرة من *بناءين اثنين[93] على ما قد تبيّن فى كتاب اللمع وفى كتاب حروف اللين. فلو قال ושני כפירים נתעו على زنة ונבנו בתוך עמי لكان حسنا (او لو قال ושני כפירים יתעו على زنة ויתלו שניהם لكان ايضا حسنا) *لكنّها لفظة مركّبة من هتين البنيتين والى[94] هذا المعنى يجب [ان يضاف] כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי اى لمّا اجلانى الله من بيت ابى:

التاء والعين والراء והעבירו תער על כל בשרם. (בתער הספר.) כתער מלטש هو الموسى: וישלפה מתערה هو الغمد:

التاء والفاء المضاعف תף וחליל. בתוך עלמות תופפות. מתופפות על לבבהן قد ذكر فى كتاب ذوات المثلين. وقد قيل على[95] التشبيه والاستعارة فى تجويف [الانسان] מלאכת תופיך ונקביך. قال فيه الترجوم ברם לא אסתכלת בפגרך דאיתעביד *חלולין ונקבין[96] דאינון צרכך ולא[97] איפשר לך דתתקיים[98] בלא[99] בהון *מיומא דאיתבריתא[1] עמך מתקנין:

التاء والفاء والحاء כתפוח בעצי היער. גם תמר ותפוח. רפדוני בתפוחים:

التاء والفاء واللام והנם טחים אתו תפל يريد خامّا بلا تبن كما قال فيه الترجوم ושעע ליה טין פטיר בלא תבן: היאכל תפל מבלי מלח هو الطعام المسيخ وهو الذى لا ملح فيه. وذلك شىء فاسد: وقد اشتقّ منه שוא ותפל. ולא נתן תפלה לאלהים. לא ישים תפלה:

التاء والفاء والنون תופיני מנחת פתים قد ذكرنا[2] فى كتاب اللمع من هذا الديوان انّ وزنه פועיל على مثال רוביפאת فالتاء فيه على هذا المذهب موضع الفاء والواو مزيدة[3]. هذا ما يوجبه النظر من طريق التنقيح للكلام ولا دليل لنا على معنى اللفظة من الكتاب: وامّا الاوائل رضى الله عنهم فلخّصوه بان قالوا תופיני. תאפה נא ارادوا به ان يطبخ نصف طبخه ليأتى رطبا ليّنا غير نضيج ولذلك ترجمه[4] المترجمون רחף[5] وان كانت العرب انما تستعمل الرخف[6] فى العجين لا فى الخبز المخبوز. يقولون رخف[7] العجين اذا لان واسترخى: وهذا الذى لخّصه الاوائل فى תופיני يمكن ان يكون انما ارادوا به تلخيص معنى תופיני فقط لا تلخيص اصله ومعناه معا. فان كان كذلك فاللفظة من هذا الباب. وان كانوا انما ارادوا تلخيص اصله ايضا فليست لفظة תופיני من هذا الباب لانّها لفظة مركّبة من תאפה مستقبل אפה ومن נא ومعناها تطبخه[8] نصف طبخه[9]. وهذا شبه ما استعمله[10] اليونانيون فى تسميتهم البيض المطبوخ [غير البالغ فى طبخه كانّه قد طبخ] نصف طبخه[11] نيمبرشت لانّ تفسير نيمبرشت فى لسانهم المطبوخ نصف طبخه وهى لفظة مركّبة عندهم فليس بالمستنكر ان يسمّى[12] العبرانيون الخبز *الغير بالغ[13] فى طبخه وكانّه قد طبخ نصف طبخه תופיני كما قالت[14] اليونانيون فى هذا المعنى نيمبرشت اى תאפה נא على *ما لخّصه[15] الاوائل رضى الله عنهم. والمذهب فى תאפה נא اعنى فى נא كالمذهب فى אל תאכלו ממנו נא الذى معناه غير مستوفى النضج:

التاء والفاء والراء שק תפרתי עלי גלדי. ויתפרו עלה תאנה. עת לקרוע ועת לתפור. והשקיל הוי למתפרות כסתות:

التاء والفاء والشين ותפש את הסלע במלחמה. ואת מלך העי תפשו חי. ותפשו אותו אביו ואמו. ותפשה ושכב עמה. ואתפש בשני הלוחות. ותתפשהו בבגדו. תפשו[16] את

---

[87] O. ירחמהם. [88] R. הגואלה זאיד. [89] R. وتنزل فى نواحى طلبها الفريسة. [90] O. من. [91] R. الليث. [92] R. ותלכיץ; O. תכליץ. [93] Both MSS. בניין תנאין. [94] O. לכנהן; R. לכונהא. R. אלי; O. وعلى. [95] R. continues קדר. [96] O. חוללין ובנקבין. [97] So both MSS. [98] R. דתיקום. [99] O. דלא. [1] R. ביומא די אתבריתא. [2] O. ذكرناه. [3] R. مزيدا. [4] O. ترجموه. [5] R. רפך. [6] R. אלרפך. [7] R. רפך. [8] O. تطبخ. [9] R. طبخ. [10] R. استعملوه. [11] O. طبخ. [12] O. يسمّوا. [13] O. غير المبالغ. [14] O. continues الاوائل. [15] R. مثال لخصة. [16] O. ותפשו.

נביאי הבעל. [ותפשה ושכב.] לאמר תפשוהו. כל תפש כנור ועוגב. למען תפש את בית ישראל. כתפשכם את העיר]. להלחם עליה לתפשה]. אל דוד ואל אנשיו לתפשם. בתפשם בך בכף תרוץ. והثقيل בידים תתפש: وقد قيل على الاتّساع תפשי המלחמה. وقيل[17] הנה הוא תפוש[18] זהב וכסף والمعنى מצופה او מחופה كما قال فيه (الתרגום) מחפי דהב וכסף لكن[19] قيل תפוש[20] كما قيل ايضا فى هذا المعنى וכבש בזהב לכסא מאחזים اى מצפים يعنى اجزاء الכסא مثل الמעלות وغيرها:

التاء والفاء والتاء ותפת לפנים אהיה. כי ערוך מאתמול תפתה هو الجحيم والهاء فى תפתה زائدة كزيادتها فى עליו עלפה وفى צחה צמא وفى אשה ליי. وانما قال איוב عن نفسه ותפת לפנים אהיה لعظم الاحتراق الذى كان عليه. ومن اجل ذلك (قال) והציגני למשול עמים اى نصبنى لتتمثّل[21] بى الامم لفرط داءى وعظم بلاءى اى صرت مثلا لعظم ما بدا للخلق من داءى. وترجمة ותפת לפנים אהיה وصرت جحيما للامم[22]:

التاء والقاف والنون מעות לא יוכל לתקון. [والثقيل المتعدّى תקן משלים הרבה. כי מי יוכל לתקן] معناه الاتقان وهو الاحكام [فى الشىء]:

التاء والقاف والعين ושאול תקע בשופר. ותקעו בהן. ותקעתם תרועה. יתקעו בשופרות. ובתקוע [שופר]. תקעו [בחדש] שופר. הללוהו בתקע שופר بضرب البوق: وقد يسمّى البوق نفسه תקוע كما قيل[23] תקעו בתקוע ترجمته نقروا فى الناقور: ومعنى اخر ויעקב תקע את אהלו בהר. ולבן תקע את אהלו. תקעו עליה אהלים. ואת גויתו תקעו בחומת בית שן. ויתקעה בבטנו. ויתקעם בלב אבשלום. ותקעתיו יתד. ויתקעהו ימה סוף. ותתקע את היתד. התקועה במקום נאמן منه ضرب. ومنه تثبيت *ورزّ وانزال[24] والجميع تحت[25] الضرب. ومنه تعليق صلب مثل ואת גויתו תקעו. والدليل على انه تعليق قوله וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות *יהונתן בנו[26] מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אותם מרחוב בית(שן) אשר תלאום שמה פלשתים الّا انّ قوله[27] תקעו من اجل תקיעת الעין الذى *يصلب فيه: ومما اشتقّ[28] من هذا قوله אל תהי בתוקעי כף. ושונא תוקעים בוטח هم المصافحون عند الضمان. وهذا مثل ما اشتقّت العرب صفقة البيع من ضرب اليد[29] على اليد لانّ الصفق عندهم الضرب[30]. والانفعال من هذا [المعنى هو] מי הוא[31] לידי יתקע:

التاء والقاف والفاء ואם יתקפו האחד. בתקף כל מלכותו. את כל תקף[32]. וכל מעשה תקפו. עם שתקיף ממנו ترجوم חזק: ومعنى اخر תתקפהו לנצח تفسيره تأخذه كانّه قال תקחהו לנצח كما قيل فى هذا المعنى ואיננו כי לקח אותו אלהים. وايضا הנני לוקח (ממך) את מחמד עיניך במגפה. فمعنى[33] תתקפהו לנצח ויהלך تميته الى غاية الدهر اى انه يبقى ميّتا ابدا[34] لانّ نفسه تعطب بعطب جسمه على ما فسّرنا فى باب *الالف والحاء[35] من حرف الالف فى قوله אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה. ومثله תתקפהו כמלך עתיד לכידור هذا اخبار عن الצר[36] والמצוקה المتقدّمى الذكر والمعنى انهما يأخذانه ويحوزانه ويضبطان عليه: وهذه اللغة مستعملة عند الاوائل [فى مثل هذا المعنى] اعنى فى معنى الأخذ والضبط وذلك فى مثل قولهم כדי שלא יהיה כל אחד ואחד תוקף טליתו של חבירו. والمذهب فى استعمال الكتاب תתקפהו (وهو يريد الצר والמצוקה كالمذهب فى قوله צירים אחזוני כצירי יולדה لانّ תתקפהו) مثل תאחזהו:

التاء والراء والزاى ויקח תרזה ואלון فسّر فيه الصنوبر:

التاء والراء والنون כתרן על ראש ההר. לעשות תרן עליך هو الدقل وهو عود الشراع وهو خشبة طويلة تشدّ فى وسط السفينة تسمّى الصارى:

التاء والراء والعين תרעתים שמעתים قيل انهم بوّابون لانّ ترجوم שער. תרעא. فكانّه قال שוערים. وكذلك تقول العرب للبوّاب ترّاع بفتح الراء. وربما كانوا منسوبين [كما] قيل ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי והשמותי והמשערי[37]:

التاء والراء والفاء ורחל לקחה את התרפים. ותקח

---

[17] R. وقد قيل. [18] R. תפושת. [19] R. ولكن. [20] R. תפושת. [21] O. لتمثّل. [22] R. للايمان. [23] R. قال. [24] R. ורד ואנואל. [25] R. קסת. [26] R. בניו. [27] R. قيل. [28] R. צלב וממאי אשתאק. [29] R. الكفّ. [30] O. ضرب. [31] R. הו. [32] O. התוקף. [33] R. פי מעני. [34] R. للابد. [35] O. את; R. אלהא. [36] R. אלצרה. [37] R. והמשרעי.

מיכל את התרפים. ותשם על המטה הי התמאיל [כמא ترجم]:

التاء والشين والهاء הגדיל תושיה وزنه פועליה مثل ולא דומיה לי. תופיני מנחת פתים:

ومن رباعى (هذا) الحرف

קוצותיו תלתלים متكاوسة[38] اى متراكمة بعض *شعره على[39] بعض:

⁘ تمّ حرف التاء بحمد الله *وبتمامه تمّ[40] جميع كتاب الاصول[41] ⁘

---

[38] R. מתראכמסה.
[39] R. شعرهما الى.
[40] Transposed in R.
[41] R. التنقيح وذلك بحمد الله وتوفيقه وعونه ברוך הוא.

∴ المنتخبات ∴

א

אב. D. חלפו עם אניות אבה قال انّ ايّامى سلفت وذهبت سريع[ا] كسرعة سفن الفواكه الرطبة الذى يسرع بها بالمقاذيف *والحبال لئلا[1] تهلك. وفى بعض الحشاش قال עודנו באבו לא יקטף القرط والبردى الذى ليس له ثمر ومعناه قلب الحشيش الرطب منه.—S. *سفن القرطلّة[2] من معنى האביונה [الشهوة]:

אבד. لفظة אבדה تنقسم قسمين لمعنى التلاف والابادة. الواحد هو الشىء المتلوف من صاحبه و[ال]موجود عند غيره مثل או מצא אבדה. לכל אבדת אחיך: ومعنى قول[ه] ארמי אבד אבי اى منجلى من بيت ابيه معدوم من عشيرته على رسم كل منجلى يسمّى אבד كما يقول فى تمثيل جاليتنا תעיתי כשה אבד. واراد به ما لحق ابونا من الانزعاج فقال انّ اول ما انجلى ابى الى الارمى كان אבד وبعد ذلك וירד מצרימה ثم וירעו אותנו [ثم و]עתה הנה הבאתי قال لمّا تفضّلت ورزقتنى موضع القرار هوذا [آتيـ]ـت من ثمره: والثانى هو ما يباد ويعدم من الوجود مثل הן גוענו [אבדנו. אבד ת]אבדון. ואבדתם את שמם. ومن شكل ذلك قيل כי גוי אבד [עצות המה معدوم] المشورة. ومن ذلك اسمى القبر אבדון لانّه موضع تلاف الاجسام[3] كما قال אבדון ומות.—A. وقيل عند לבן הארמי كان فقيرا ابى مثل אם אראה אבד מבלי לבוש ومثله כי גוי אבד עצות يعنى فقير من النبوات ويكون אבד وאבד معناهما واحدا . . . ותפר האביונה الشهوة الطبيعيّة وانّ من هذا المعنى אביון لانّه يشتهى الاشياء ولا يصل اليها:

אבח. D. אבחת חרב يقال انه روعة السيف من حروف انبدل الחית بالעין فيصير اشتقاقه من והנה בעתה. מבעתיך. יבעתוהו. נבעת كلّه ترويع وتهويل.—A. قيل روعة السيف مقام אבעת חרב من معنى והנה בעתה وانّ الת׳ فيه اصليّة وقيل ظهور السيف من נבעו מצפוניו وليس التו اصليّة وليس الאלף اصليّة على القولين جميعا.—S. لمع السيف وقيل دهشة السيف كانّه אבעת:

אבך. A. ויתאבכו גאות עשן وتحيّروا من اقتدار الدخان وعظمه من معنى והעיר שושן נבוכה وليس الאלף فى ויתאבכו اصليّة:

אבן. A. ועד אבל הגדולה قيل انه مقام האבן הגדולה وهى المذكورة قبله וישימו אל האבן הגדולה: ...האבן האזל الوجه אבן האזל حجر الذهاب الذى ذهبنا الى نحوها.—S. והנהו עושה מלאכה על האבנים منصب الفخّار الذى يعمل عليه شغله وقيل انه يشتقّ من בנין:

אבק. S. ויאבק איש עמו تصارع وليس يشتقّ من אבק فاذ[ه] ليس فى موضع كل مصارعة غبار وانما هو مثل ויחבק وقريب من معناه:

אבר. A. כנף רננים נעלסה אם אברה جناح الطواويس اذا مدحت وريشها حسن. وقد اختصر المפק הא من אברה وكان الوجه אברה. وقد قيل انّ אברה اسم نوع من الطيور وانّ الوجه فى אם אברה. עם אברה وتكون [אם] هاهنا بمعنى עם يعنى مع אברה:

אגם. A. ואגמי נפש قيل اذ[ها] الاجام التى يعملها الواحد لنفسه.—S. برك تتربّى فيها نفوس حوت وحيوانات:

---

[1] MS. ואלהבאל ללא.

[2] MS. ספון אלקרצלה.

[3] Supplied from A.

אוֹ. A. وقد تجىء بمعنى حتّى التى تفيد غاية الامر المذكور او או יכנע يعنى אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ يعنى حتّى יכנע قلوبهم ويكون من هذا المعنى או יחזק במעוזי :

אוח. A. ומלאו בתיהם אוחים قيل نموس. وقيل اشواك وانّ אוחים וחוחים واحد :

אחד. A[1]. התאחדי הימיני تفرّدى من אחד. وقيل *تضبّطى فى اليمين[2] مقام התאחזי من ואחוז בזנבו يعنى تضبّطى فى اليمين واجعلى المقتول فى الشمال. وقيل توحّدى فى الانفراد[3] من كل سيف تيامنى فى المرور الى ירושלים وتشاملى فى المرور الى רבת בני עמון اجعلى قصدك وهمّتك الى اين وجه[ت]ك مستعدّة : והוא באחד ומי ישיבנו وهو اذا اراد ان يبطش بواحد فمن الذى يردّه :

אחז. D. S. ואחזת מרעהו اسم رجل :

אחל. D. אחלי אדני طوبى وهو فى المعنى مثل אשרי. ومثله אחלי יכונו דרכי طوبى اذا تستوى طرقى.— A. وقيل امراض مولاى تزول لو حضر بحضرة النبىّ. وايضا عند ما تزول عنّى امراضى تستوى طرقى فى التعليم.—S. املى واחלי عندى حرف مثل אך וגם :

אלם. A. האמנם אלם צדק תדברון يا اهل الرواق يعنى اهل مجالس الحكم ويكون אלם مقام אולם :

אסף. D. בעלי אספות كمسامير مغروسة على السكّات. ومثله באספי השערים على سكّات الابواب واسّ الكلمة סף השער :

אפס. D. אפס يقتضى طرف[ا] مثل עד אפסי הארץ. ومن شكل ذلك قيل ויעבירני במים מי אפסים ما يغطّى اطراف الرجلين. ومن ذلك قيل ואשור באפס עשקו :

אפר. S. ויתחפש באפר العمامة مقلوب פארי המגבעות :

ארש. D. וארשת שפתיו اذن شفتيه والالف فيه من طريق الاسماء مشتقّ من ברשיון כורש מלך פרס :

אתון. A. اسم الاتّن. وقد قيل انّ منه תאנים הלאת وانّ الوجه אתונים مثل שלמה ושמלה لو طرحت فى الاتاتين لاعجزت عن التنظيف :

ב

בבת. D. בת עין حدقة العين. وقد يسمّى بالعربى صبىّ العين.—S. נגע בבת עינו حدقة العين واختلف النحويون فى هذه الكلمة اختلافا كثيرا. والاغلب منهم يرى انّ اصلها בבה والتاء فيها تاء التأنيث اضافية وهاء למד הפעל سقطت وحقّها בבית. وابو الوليد ז״ל يرى انها كلمة ثنائية اصلها בב والتاء فيها تاء التأنيث. وانا ارى انّ اصلها בבת والتاء فيها اصليّة وهى كلمة مركّبة من تضعيف בת فانّ عنبية العين تسمّى בת فانّ العين يحيط بها ويحفظها كما تحفظ الام بنتها والناظر يسمّى בבת اى בת הבת ويسمّى ايضا אישון وليس בת עין مثل בבת كما زعم ר׳ דוד קמחי ז״ל وشاهدنا שמרני כאישון בת עין اى كحدقة عنبية العين :

בג. D. غذاء وزيادته פת كقولك كسرة خبز لانّ تكسير الخبز يسمّى פתים. פתות אתו פתים. ובפתותי לחם. ومثله ואכלי פתבגו آكلون طعامه. פתבגם طعامهم. ومن شكل ذلك يكتب ונתתיך לבז לגוים يفسّر على قراءته اجعلك لنهب الاحزاب وعلى الكتابة לבג اجعلك طعام[ا] للاحزاب :

בול. D. כי בול הרים ישאו לו انّ نبات الجبال تحمل له وتنبت له النبات كقول من يقول قد حمل الزيتون. قد حمل الكرم :

בשס. D. בושסכם על דל لاجل اصطلامكم للفقير الضعيف وليس له اشتقاق. فقوم قالوا انه يفسّر بتبديل الشين بالسمك فيصير من בוססו. وقوم يفسّرو[ن]ه باسقاط الباء فيحصل مثل הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה :

בחל. D. וגם נפשם בחלה בי بخلت علىّ من اقلاب الחית بالخاء مثل אח اخ.—A. بخلت[4] علىّ بالطاعة يعنى لم يرجعوا الى طاعتى :

בעה. D. נבעו מצפוניו طلبت ذخائره اى فتشت لتنهب.—A. وقيل ظهروا من נבעה בחומה נשגבה :

בתק. A. ובתקוך قيل انّ الوجه ונתקוך من لغة ולא נתק שרוך נעליו يعنى يقطعونك :

ג

גאיונים. S. كلمة مركّبة من גאים ויונים اى متشمّخون غابنون :

גד. D. قد يقال انه اسم النجم من لغة המשנה נדא

[1] Injured in D. [2] D. تضبطى بالسيف لا تفارقيه الى ان يتمّ لك ما تريدين. [3] MS. אלנפראד. [4] MS. בכלה.

טבא وبالعربى يقال جدّ فلان يعنى النجم والبخت وجعلوا הערכים לגד שלחן مثل לעשות כונים למלאכת השמים [S. كوكب المشترى]. وقالوا فى בא גד انها قالت جاء البخت اى طلع نجمى:

גוב. S. יוצר גובי. כגוב גובי جراد والياء عندى فى גובי وبהמות שדי ויקרע לו חלוני ואורגים חורי וחשופי שת وما اشبهها جمع تصغير كقولنا جريّدات وطقيقات وما اشبه ذلك:

גזם. S. نوع من الجراد واقول اذ[ا] سمّى كذلك لقطعه من معنى الجزم فى كلام العرب وفى كلام ר״ל סכין שמן לגזום اى للمقطوع. وكذلك يسمّون الاغلاء[1] גזומא لانّه قطع من الوهم والتخيّل:

גיד. D. וגיד ברזל عرق حديد. ويجوز انه من لغة العرب الذين يسمّون العرق جيد:

גיר. D. כאבני גיר هو الجير بالعربى. وقد يسمّى שיד. ושדת אתם בשיד وكذلك بالعربى هو[2] شيد وبالسريانى על גירא די כתל היכלא على شيد البياض الذى فى هيكل الملك:

גלם. D. وشرح قوله גלמי ראו עיניך اندراجى وانطواءى نظرت عيناك يعنى تقلّبى وتصرّفى فى هذا العالم مكشوف ظاهر بين يديك ويقال طويّتى وفكرى:

גלע. D. ולפני התגלע הריב נטוש يقال قبل ان تقع اللجاجة دع الخصومة. וכל אויל יתגלע وكل جاهل يلجّ فيطلب الشرور. ويقال انه من الحروف المنعكسة مثل לעג וקלס قال قبل [ان] يقع الهزل والازدراء يعنى به الفعل القبيح من الاسماع وغيره اترك الخصومة. ومثله וכל אויל יתגלע كل جاهل يتبع الامور الى ان تخرج الى كل قبيح.—S. ולפני התגלע اختلاط وقيل ينكشف فيكون גלה וגלע مثل פרה ופרע:

גלש. D. שגלשו מן גלעד يقال انه زائد لام مثل שלאנן ושליו يعنى שנשו. وعندى انه من السريانى الذى يترجم קרח הוא. גלוש הוא يعنى الذى جزّوا اياها.—S. غلّست اى بكرت يجانس العربى الذى يسمّى ظليمة الصبح جلس:

גמא. D. הגמיאיני נא اجرعينى الآن وكثير[ا] يستعملون اهل المשנה חלב כדי גמיעה مقدار جرعة. גומע ופולט يجرع ويقذف وهو مثل تبديل الالف بالعين:

גמד. D. قيل معصم يعنى ذراع دون الكفّ لانّ זרוע ذراع كامل חצן حضن אציל ابط.—A. وقيل فتر ومن معناه וגמדים اصحاب السكاكين الصغار وقيل וגמדים اسم قبيل[3]. وقد قيل انّ الدال مقام راء وانهم قبيل גומר ומגוג.—S. ناس قصر:

געה. S. אם יגעה שור يصيح صياح الثور يسمّى געייה وقد استعمله ר״ל فى شهيق الانسان געה בבכיה ויצאת נשמתו:

געל. D. لفظة געל تقتضى اشمئزاز[4] النفس مثل בגעל נפשך ومعنى قوله שורו עבר ולא יגעיל ثوره احبل ولا يشمأزّ اى انه ينتج بقره فتنتج وما تشمأزّ نفسه ولا يلحقها غمّ بل تحمل وتلد ولا آفة ينالها ויגעיל راجع الى نفس الصاحب[5]:

גרם. D. יששכר חמור גרם יששכר حمار ذو عظام رابض بين الحيّزين يعنى יששכר ليس كان له رسم ان يخرج فى العساكر:

גרע. A. כי מגרעות נתן לבית انّ نقصانات جعل لرواشن البيت يعنى كباش لتحطّ الرواشن عليها وتسمّر:

ד

דב. A. ורובע הקב דביונים وربع قبّ من تذف الحمام يعنى ما يقذفه الحمام ممّا يلقطه من الحبوب ويكون الوجه דב יונים كلمتين ويشتقّ דב من معنى דובב שפתי ישנים.—S. طرح حمام وهو مكتوب חריונים וחר اسم الخرء مثل לאכל את חריהם ויונים الحمام ודב كناية عوض חר وهو من معنى الذوبان תרגו׳ כי יזוב. ארי ידוב. ونعم ما فسّر فيه ابو الوليد ז״ל قال תרגו׳ שביונים דביונים اى ما فى حواصلها من الزرع. ولا عجبًا من تسمية ذلك חר فانّه על שם סופו مثل וטחני קמח او تهجينا له لمبالغة الوصف:

דבא. D. ولنا דב اسّ للحركة וכימיך דבאיך وكايّامك حركتك يعنى كايّام شبيبتك تكون قوّة حركتك عند الهرم. דבב שפתי ישנים محرّك شفتى الوسنان يعنى اختلاج شفتى شاربى الخمر.—S. וכימיך דבאיך قيل ذوبان مثل ארב:

דבל. S. פלח דבילה شريحة تين وقيل دور شريحة تشبيها بدائرة الرحا الذى اسمها פלח وهذا اصحّ:

דבש. D. ופגע בדבשת سنام الجبل اعنى راس الجبل *واعلاه. وقيل اسم موضع[6]:

---

[1] MS. אלאניא. [2] MS. הם. [3] D. قبائل. [4] MS. אשמאז. [5] A. يعنى الשור לא יגעיל את נפש בעליו اى ولا يغمّه. [6] From A.

דגן. S. תירש ודגן البرّ وهو القمح هكذا ترجمه الغاון ז״ל. والسلف عمّ يقولون חמשת מיני דגן שמחמיצין שנים מן חטים והם החטים והכוסמים ושלשה מין שעורים והם השעורים ושבולת שועל ושיפון وبالعربى חטים القمح וכוסמים الاشقالية وراينا منها حبّات وهى تشبه القمح فى لونها والارز فى شكلها ושעורים الشعير ושיבולת שועל خرطال ושיפון السلت وهذه الخمس بعد تنقيتها ودلكها تسمّى דגן:

דדה. A. אדדה כל שנותי هو الحدو بالالحان كما يعملون الجمّالون ومثله אדדם עד בית אלהים يشير الى النشيد والميم مقام هاء مثل אמנה ואמנם:

דהב. A. שבתה מדהבה اسميت مملكة נבוכדנצר מדהבה لقوله ראשה די דהב. وقد قيل انّ الوجه מרהבה من רהב הם يعنى المفزعة.—S. المذهبة اى كثيرة الذهب. وقيل مغرمة الذهب من الناس وهو اصحّ وهى كناية لבבל:

דוד. S. ורבי׳ סעדיה ז״ל فسّر כי טובים דודיך. לכה נרוה דודים لعاب الفم وهو اليق بهما:

דוה. S. ויכרת את מדויהם قمصهم وهو جمع מדו בד:

דוך. S. או דכו במדוכה دكّوه بالمدقّ:

דוש. S. אדוש ידושנו درسا يدرسها والالف فى אדוש زائدة كانّه דוש هذا قال معظم النحويّين. وقيل انها الف المستقبل من סי׳ א״ית״ן وهى كلمة يقولها الدارس وهذا اصحّ: ואקו ודישון الرئم:

די. S. מדי חדש בחדשו حرف تخصيص كانّه מחדש ומשבת ولكن די للمبالغة. ومثله בדי אש. בדי ריק. בדי שופר:

דלל. S. דלו עיני למרום ارتفعوا وكل ما هو من معنى الرفع اصله عندى דלה:

דלה. S. יזל מים מדליו دوالى وهكذا ترجمه الغاון ז״ל. ولعلّه اراد تشبيه ישראל بالدوالى مثل גפן ממצרים תסיע ويشبه فى كلام ר׳ז׳ל יצאו דלית ודקל ודלית عندهم دالية التى نسمّيها نحن عريشة:

דמם. S. שמש בגבעון דום تقف. وقيل اشرق من كلام ר׳ז׳ל עם דמדומי חמה وحقيقة דום דמום على زنة פקוד עמוד:

דפה. S. תתן דופי عيب. وقيل انها كلمة مركّبة من דו وهو اثنين بالسريانى ופה وهو الفم يعنى كلام فى الوجه وكلام فى الغيب:

דקק. S. הן איים כדק יטול كالتراب الدقّ اى الغبار:

דר. S. ודר וסחרת حجر بهرمان:

דרר. S. דרור בארץ حرّيّة: מר דרור خالص حرّ. وقيل דרור اسم الموضع الذى يجلب المسك منه كما تقول العرب مسك دارين:

דרא. S. והיו דראון לכל בשר كريهة وعار يقرب من معنى הדירא והכנה فى كلام ר׳ז׳ל او קרש שנפל בו דרנא وهى الدود والسوس ومن معنى الدرن فى العربى وهو القذارة:

דרכמונים. S. זהב דרכמונים اسم اعجمى لسكّة معلومة عندهم ولعلّه الدرخمى وهو زنة مثقال[1]:

ה

הא. D. הא לכם זרע اختصار فى المنطق كما يختصر العرب فى من يعطى لصاحبه شىء يقول ها لك كذا وكذا واذا اوضح الكلام يقول هوذا لك كذلك فى العبرانى הא לכם זרע مثل הנה לכם ברכה:

הבר. S. הוברי שמים القاطعون باحكام النجوم والعرب تقول الهبر بمعنى القطع:

הדך. S. והדוך רשעים درس واصله عندى דוך وان كان فى بنية הפעיל على غير زنة وحقّه הֵדֶךְ مثل הרם הקם وهو من معنى الكسر والدقّ:

הו. D. יאמרו הו הו كلمتين وهى يستعملونها المتحبون بالعبرانى مثل ما يستعمل الناس بالعربى هاى هاى وقد يقولون بالعبرانى הי مثل قوله קינים והגא והי:

הזה. D. ويقال انه من لשון משנה נחיר נוהק והזה بنخر.—S. وقيل هاذيون:

הין. S. ותהינו לעלות ההרה وانعمتم مشتقّ من הן الذى هو نعم:

הכר. S. תהכרו לי تتعجّبون وقيل تتوقّحون علىّ والهكر عند العرب الوقاحة. وقيل انّ הכרת פניהם ענתה בם من هذا المعنى:

הלל. S. הללו את יי هلّلوا: להתהלל עם נחלתך. או קדש הלולים فرح: ובתולותיו לא הוללו لم يعرسوا يجانس السريانى עבדו הילולא:

[1] MS. מתקל.

הלא. S. והנהלאה לגוי עצום المتباعدة فى ساقة الغنم لضعفها. وقيل المتقدّمة فى اول الغنم لقوّتها وسمنها وهو اصحّ:

הלך. S. צופיה הליכות ביתה سياسة وكلّها من معنى مشى. ومن هذا المعنى سمّوا ר׳ז׳ל السير والفقه הלכה. הלכה כר׳ פלוני. وسمّوا الحكمة ايضا הלכה. ועוד שאני יודע שלש מאות הלכות בנטיעת קשואים ודלועים:

הלם. S. נפך ספיר ויהלם حجر الماس وهو المسمّى بالرومية ديامنت. وسمّى יהלם لقوّته على ثقب الاحجار وتفتيتها يشتقّ من הולם פעם:

הם. S. وقد تضعف لبلاغة النقصان ולא מהמהם اى ولا من بعض منهم:

המל. D. לקול המולה גדולה رهج عظيم وليس له اشتقاق الا من קול המולה כקול מחנה.—S. دوىّ:

המר. D. لفظة המר غريبة فى العبرانى موجودة فى المشنה והומרת את בני מעיו فقوم قالوا انّ הומרת احتراق الاحشاء. ويجوز انهم قالوه لمعنى هيجان الامعاء من חמרמרו מעי من طريق الابدال كما قلنا ومعناه يقعون فى كدر لا يقومون منه.—S. هوّتات غميقة مثل كلام ר׳ז׳ל בראשונה היו קוברין אותם במהמורות:

הפך. S. הפככם אם כחמר استحالتكم. אל המהפכת غلّ الخشب الذى نسمّيه نحن גּוּף:

הצן. D. ובאו עליך הצן يقال اسم قبيل. ويقال انه مثل והביאו בניך בחצן من طريق الابدال يعنى قوّة كما يستعمل العبرانى لفظة זרוע لمعنى القوّة مثل זרוע פרעה מלך מצרים.—S. سلاح وقيل مقلوب צנה:

הבהב. D. ومن لغة הב והבה قيل זבחי הבהבי وهى مكرّرة مثل סחרחר. מחספס. הפכפך والياد فيه زائد مثل כשמרי שדי وتفسيره ذبائح العطايا يذبحون ويأكلون.—S. مهبهب وهو الذى نسمّيه نحن ملهوج[ا]:

ז

זבד. D. זבדני אלהים זבד טוב اتحفنى الله تحفة حسنة وليس له اشتقاق من غير ان كانوا اسلافنا يستعملون هذه اللغة فى الاسماء مثل זבד זבדי זבדיאל وفى النساء זבודה وكما يسمّون العرب طريف طرفة وكذا ايضا كانوا يسمّون זבינא זבין من מזבין. קין من קנית:

זבל. D. كل זבול ماوى ومن ذلك اسمى القدس בית זבול. מזבול קדשך ومن ذلك قالت לאה הפעם יזבלני אישי. فبعض المعلّمين قال فيه ياوى وليس يجوز ان يقال انّ יעקב لم يكن ياوى عند לאה فيكون ذلك ظلم[ا] ولا سيّما اذ قد ولدت له ستّ[ة] بنين. وقوم قالوا ياوينى وهو[1] غلط لا يجوز. وعندى انّ ذلك اواء القلب والميل والنيّة. ومثله فى المعنى זה אלי ואנוהו قد يظنّ السامع انه اواء القدس وهو قول المترجم ואבני ליה מקדשא ولا يجوز ان يمتنوا كما شرفهم هوبه ولكن يكون ذلك اعتقاد تسبيحه وتمجيده وتعظيمه دائما:

זה. D. ولنا זה يقتضى زيادة كلمة كقول القائل يا هذا لا تفعل هكذى او افعل هكذا مثل הנה עתה זה באו אלי שני נערים قال هوذا الآن يا هذا هوذا قد جاءوا الىّ صبيان. ومثله قول الغلام לבועז זה שבתה הבית מעט يا هذا انّ جلوسها فى البيت قليل يريد به تعجّب من لزومها ومواظبتها:

זהם. A. וזהמתו חיתו לחם وتشمأزّ نفسه الطعام وتكرهه من معنى ترجوم חלאתה זהומתה. وقيل ازهمته حيوته[2] يعنى روحه للخبز اى كرهه وهى عربية مثل ויפצל בהן [פצלות] فصّل فيها فصول. אנכי אחטנה احطّها لك من العدد وغيره فسّرها انا الزم نفسى لك الخطأ فيها. הערמות العرام. ויהבו גשמהון جسمهم. חומת אנך آنك. כחלת עיניך [كحلت]. עטישותיו عطساته[3]. בני הרמכים الرماك. וניבו נבזה اكلو ما ينوب عنه حقير وغيره فسّر ניבו نطقه يعنى قوله من בורא ניב שפתים. ויעזקהו زعقه وعزقه. ויבא הנצב النصاب. חבלך אמך حبلت بك. וברא אותהן בחרבותם وتبريهم. איש שלחו המים מפני שלחו سلك ومنه يترجم והפשיט את העולה וישלחו את עולתא وغيره فسّر איש שלחו سلاحه من ובעד השלח. ברכת השלח:

זול. S. הזלים זהב. כל רודפיה הזילוה التهاون والحقارة[4]. ومنه قال السلف ז״ל للشىء الرخيص זול وعكسه للغالى יקר:

זון. S. وفسّر והזונות רחצו ستائر السرج ومثله فى المشנה הזון והברכייר:

זוע. A. רק זועה تزعزع ومثله بعكس الحروف והיית לזעוה مثل שלמה ושמלה ومنه ביום שיזועו:

---

[1] MS. והם. [2] MS. חיזאנתה. [3] MS. עטאסתה. [4] MS. ואלחקרה.

זור. S. והיה לכם לזרא هزل وضعف ترجمه רבי׳ סעדיה ז״ל هزلا مثل רזה:

זח. D. ולא יזח החשן ولا يتزحزح ويقال لا ينقلع مثل יסח وعلى ما ذكرنا من حروف الابدال:

זחל. D. על כן זחלתי ואירא فزعت خشيت مثل דחיל דחילא. נזעכו נדעכו. קפוז קפוד.—S. אבן הזוחלת المتطالعة اى التى يوقف عليها وينظر للبعد هكذا ترجمه י׳ב׳ע עמ׳ אבן סכותא ولعلّها من معنى الجرى ايضا كان الوضر يجرى وينفذ منها وقيل انّ الماء كان يجرى لاصفها كما نسق אשר אצל עין רוגל وهو اخلق بالمعنى:

זקק. S. היורה זקים شرار نار يشبه السريانى והוו נפקי זקוקין דנור מפומיה דרבי:

זרב. A. בעת יזורבו נצמתו قيل انه بمعنى יזורמו من זורמו מים עבות.—S. يحتمّون ويسخنون مثل יצורבו. وقيل يسيلون وهو مقلوب מרזב:

זרת. D. זרת ארכו וזרת רחבו شبر ومثله على المجاز ושמים בזרת תכן وهو اسم يقع على الفعل لا على العضو ولا يجوز يقال بالعبرانى לקח בזרתו ולא שלח בזרתו ولا بالعربى اخذ بشبره ومثله لفظة אמה هى تقع على القياس فقط ولا يجوز يقال שלח אמתו ולא לקח באמתו وامّا بالعربى فيجوز يقال مدّ ذراعه. وقد غلط אנקלוס הגר المترجم فى قوله ותשלח את אמתה. ואושיטת ית אמתה يعنى مدّت ذراعها. الواحد انه جعل אמה مثل זרוע ولا يجوز ذلك كما شرحنا. والثانى انه فسّر אמתה الذى هو רפי مثل אמה ארכו ואמה רחבו وهذا لا يجوز فى اللغة:

זלעפה. D. זלעפה אחזתני الزمعة اخذتنى ومثله ורוח זלעפות زمعات الارياح وزوابع. זלעפות רעב رعدة واقشعرار ياخذ الانسان عند ما يشتدّ به الجوع.—S. اسم مركّب من זל وهو الهوان ולעף وهو الضعف ويريد به دهشة واعراضها:

זרזיף ארץ. D. مثل الرشاش الذى يزخرف الارض وليس له اشتقاق.—S. اسم مركّب من זר وهو غريب וזיף وهو سالف תרגו׳ מלוה מזיף ويعنى به المطر الوابل الذى هو غريب من طبع الارض وهو يسلفها ويدوفها. وقيل انّ معناه هطل الماء من قول السلف ז״ל זרזיפא דמיא ארישיה:

זרזיר מתנים. D. يقتضى זרזיז מתנים مزرز للحقوين وهو الديك لانّه حسن المشى فى الطيور.—S. قيل هو الكلب السلوقى وقيل النمر:

ח

חבב. S. לטמן בחבי עוני قيل ان اخفى ذنبى بمحبّتى اياه. وقيل ان استر ذنبى فى مخبأى اى فى قلبى وهذا عندى اصوب:

חבל. S. וכשוכב בראש חבל صارٍ وربما سمّى كذلك لما تعلّقت به الحبال. وابو الوليد ז״ל قال انّ חבל هو آلة من حبال يقاس بها المرساة[1] وتعجّبت كيف يتخيّل الرقاد[2] على هذه الآلة وكيف يقال فيها ראש وانما ראש חבל عندى قبّ الصارى:

חוח. D. במערות ובחוחים ويجوز انه من قرب لغة العرب وهى المواضع المخوّخة من الجبال من جنس במערות ובצריחים ובבורות:

חול. S. קול יי יחיל מדבר يردع لربי׳ סעדיה ז״ל ومن هذا المعنى فسّروا ר׳ז׳ל ויחלו מעט ממשא מלך ושרים:

חור. S. חור כרפס ثياب بيض والابيض بالسريانى חיור والعرب تقول احور لمن كان ابيض عينيه شديد البياض:

חזה. D. ولنا חזה يقتضى حدّ حوز ومكان. مثل בית אבנים יחזה موضع الحجار[ة] يحوز. ومثله ועם שאול עשינו חזה عملنا حدّا. וחזותכם את שאול حدّكم وشرطكم مع الثرى. ويسمّون ايضا מחוז וינחם אל מחוז חפצם. وبالعربى מאחוז. ومثل כל אחוזה אחזת ויאחזו בה كلّه احازة تخم:

חט. D. אנכי אחטנה هى لفظة غريبة فى العبرانى من لغة العربى قال فريسة ما جبت لك قطّ وان كنت خسرت على يدى شىء فاتّها هوذا احطّها من حسابى الذى حصل لى عندك وليس הטרפה فقط الّا مسروقة الليل او مسروقة النهار هات احكى لك كل ما ضاع لك عندى انا احطّه من رحلى وخذه لك:

חיק. S. החיק לה אמה סביב اساس. ורבי׳ סעדיה فسّر فى חיק كمّ اليد مثل واضمّ يدك الى جناحك:

[1] MS. אלמרסי׳.

[2] So marg.; orig. الراقد.

חלל. S. רוח צפון תחולל גשם تمنع ومنه חלילה לך:

חלב. S. וחלבנה סמים للحلبانة وهى الميعة السائلة. ביין חלבון قيل شراب مطبوخ او هو الشراب الابيض:

חלט. D. ויחלטו הממנו يقال اختلسوها منه *ويقال وخلعوها منه مقام ויחלצו[1] من طريق الابدال חלוץ הנעל خلع وايضا باضافة الهى المركّبة على ממנו الى ויחלטו فيصير ויחלטוה وليس لنا مثل هذا الّا فى الكتابت[2] مثل אשר תלום שם הפלש׳. ידעת[ה] שחר מקומו. ומתחתה לשכות האלה. وامّا فى القراءة فماء اعلم البتّة. واذا كان كذلك احتمل [ان] نقول فى ויחלטו وبتّوا الكلام منه من نفس قوله אחי הו[א] بتّوا الكلام فى انفسهم هم ارادوا ان يستفهموه هل هو كما ظنّوا او غير ذلك وهو قوله הממנו هل هو منه كذا ام لا ויאמרו אחיך בן הדד فقالوا له هل هو مثل اخوك على ما قلت אחי הוא فقال نعم באו קחוהו واشتقاق الكلمة من לצמיתות ترجومها לחלוטין وتفسيرها للبتات.—A. وقد قيل انّ الهاء فى הממנו زائدة ويعنى انهم اختلسوا منه قوله העודנו חי אחי הוא. وقيل انه من قول القدماء מסגר מחלט يريدون مبتوت بالטמא ותרגום לצמיתות לחלוטין اعنى انهم لمّا بتّوا على انّ هذا القول من ملك امارة خافوا ان تكون منه حيلة فقالوا بعضهم لبعض هل هذا القول منه عن نيّة ثم رجعوا ما بتّوا عليه اولًا فقالوا אחיך בן הדד يعنون انه حيّ:

חלם. S. בריר חלמות قيل فيه لعاب الصح[يـ]ـح فانّ المرضاء فى لعابهم طيب من تغالب احد الاخلاط وهو تفسير حسن. שבו ואחלמה حجر مثمن قيل انه يكثر المنامات لمن احتمله:

חמד. S. לחם חמודות خبز دفيء مثل قول السلف ז״ל ונחמדו בני מעיה اى وسخنت ه[كـ]ذا فسّر ابو الوليد ז״ל وغيره قبله. ويبدو لى انّ التفسير غير لائق والدليل غير صحيح. ولחם חמודות هو خبز التمنّى وهو خبز الحوّارى او نحوه من صنائع الخبز الذى يصنع للامراء. الا ترى ان سمّاه فى موضع اخر לחם הפחה اى خبز الامارة والנירסא الصحيحة فى المשנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה بالراء ومعناه الاحمرار والشوية مثل חמרמרו מעי:

חמן. S. והכרתי את חמניכם شجر مثل الاشرات وهذا عندى اصحّ واصله חמן:

חמץ. S. כי יתחמץ לבבי يغضب يشتقّ من نفخ الخمير والعرب تسمّى الغضبان حامض: אשרו חמוץ امدحوا المتأنّى اى الذى يتأنّى بالحكم حتّى ينظره ويتامّله مثل قول ר״ז״ל אשרי דיין שמחמיץ את דינו:

חנה. S. אל בית הבור ואל החניות الحوانيت:

חסד. S. ואת החסידה السقر لרבי׳ סעדיה ז״ל. ومن كلام ר״ז״ל يبدو انه غير السقر قالوا ז״ל זו דיה לבנה שעושה חסד עם חברותיה وقيل الطير الذى نسمّيه نحن بلوغة وهو ابو شقشاق:

חסם. S. וחוסמת היא את העוברים تقطعهم عن الخطور من معنى الحسم فى العربى:

חפר. S. לחפר פירות قيل مثل לחפר חפירות وר״ז״ל يقولون פירא דסופלי يعنى חפירה של גרעינים:

חפש. S. בבית החפשית الثقاف... ويظهر لى انه من معنى الحرّيّة كما تسمّى بعض الاشياء باضدادها:

חצץ. D. ומלא פיהו חצץ هو الحصا على مسموعة ومن ذلك قيل מקול מחצצים בין משאבים من صوت حقّار الحصا بين المساقى ثمّ يحكون عدالات البارئ يعنى من القوم الذين احتاجوا الى حفر الحصا والاحساء عند شدّتهم فى ذلك الموضع تسمع[3] اصوات الشكر والثناء وحكاية عدل البارئ وتفضّله:

חרר. S. סלי חרי رغائف مثل كلام ר״ז״ל ולא חררה על גבי גחלים وقالت المفسّرون انّ חררה هى الرغيفة التى تشوى على الجمار. ومن قول ר״ז״ל עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה يبيّن انها الرغيفة المصنوعة التى تب[ا]ع فى السوق ومعنى اصل חרר וחרה هو من معنى الحرارة فى العربى:

חרג. D. ויחרגו ממסגרותיהם يقال انه مثل ויחגרו ينعرجون من مغالقهم اى من ثقل قيودهم كما قال לאסר מלכיהם בזקים.—S. ويخافون תרגו׳ ומחררים אימה. חרגת מותא:

חרה. S. וחרה אפי يشتدّ غضبى وحقيقة اللفظ استعرّ انفى وذلك من شأن من يحرج: החרה החזק استعرّ وتشدّد: לאכל את חריהם خرؤهم وفى ישעיה חראיהם واصله

[1] Supplied from A. [2] MS. אלכאתבאת. [3] MS. תסמי.

عندى חרא بالف والمفرد من חריהם חרי على زنة צבי
שבי ومن חראיהם חרא على زنة צבא وهو تصحيف فى
العربى:

חרם. S. כל חרם בישראל الشىء المعزول الذى يحرّمه
5 الانسان على نفسه وهذا قريب من معنى حرام:

חרף. S. עם חרף נפשו למות ابرز. وقيل ان كانوا
يعيّرون بعضهم لبعض على الحرب ويستسهلون الموت:
בימי חרפי. ايّام الشباب والحرارة يجانس السريانى والعربى
פלפלא חריפא . . . לא יחרף לבבי מימי لا ينحرف يجانس
10 العربى: וקיץ וחרף الخريف ومنه וכל בהמת הארץ עליו
תחרף تخرف:

חריץ. D. ואת עשרת חריצי החלב يقال جبن. ويجوز
[ان] يكون على كل ما يعقد من اللبن وكذا قال المترجم
טולמין وبالعربى يقال للشىء المنعقد طلم[1]:

15 חרש. S. וישב דוד בחרשה شعرة يجانس السريانى
תרגו׳ יער חרשא. . . . תחתיו חדודי חרש احجار ياقوت
مضيّة كالشمس من האומר לחרם:

חשב. S. וחשב אפדתו حزام وهو عندى مثل חבש
اى من معنى اللفّ:

20 ט

טחה. D. כמטחוי קשת جلست فى بعد كمطوّحى
القوس كمسموعه كمثل من يطوّح السهم بالقوس.—
A. بمقدار ما يطوّح صاحب القوس السهم. وقيل انه من
لغة التطيين مطيّنى برجاس القوس وانّ الواو [فى] כמטחוי
25 مثل ما هى [فى] ושלוי עולם وفى ושלו הייתי ומטחוי بوزن
מנחמי עמל. משחרי לטרף. وقد قيل انه مقام כמתחוי من
لغة וימתחם כאהל לשבת:

טלא. D. ויפקדם בטלאים بالخراف وهو ان لمّا اراد [ان]
يعدّهم امرهم [ان] يجيبوا كل واحد خروف[ا] فيعدّ جملة
30 الخراف يعلم كم معه من الرجال وهم מאתים אלף רגלי
ועשרת אלפים כל איש יהודה وهو معنى قد زاده عليهم
من قبل نفسه سوى מחצית השקל الواجب من النصّ
كما ذكرنا ان زادوا بית שני שלישית השקל لقوله והעמדנו
עלינו מצוה לתת עלינו שלישית השקל בשנה سوى الواجب
35 الذى هو מחצית השקל:

טחן. S. ובטלו הטוחנות الاضاريس وهى التى نسمّيها
نحن مطاحين:

טטף. S. וטוטפת عندهم عصابة تجعل من الاذن
للاذن على الجبهة مثل التى تجعلون[2] البنات عندنا
5 ويسمّونها هجرة:

טמה. S. נטמינו בעיניכם تطميس القلب ومنه ונטמתם
בם تطمّس قلوبكم. وقيل انّ منه כי איש טמא שפתים
مطموس الشفتين مهما هو بالف ور׳ז׳ל يقولون מטמטם
את הלב. טמטם עיניו וטומטום ايضا من هذا المعنى:

10 טפל. S. טופלי שקר مضافون للباطل ور׳ז׳ל يقولون
מברך על העקר ופוטר את הטפלה للشىء المضاف:

טרד. S. דלף טורד مطّرد اى دائم شىء بعد شىء
دون انقطاع هـ[كـ]ذا فسّر ابو الوليد ז״ל واتباعه ז״ל وشبّه
به كلام ר׳ז׳ל טרוד בעסקיו لمّا كان شغيب[ا] فى شغل متّصل.
15 וטורד ביום סגריר عندى طارد من زاوية لاخرى:

י

יאב. S. למצותיך יאבתי تشوّقت مثل תאבתי:

יאל. S. ויואל ללכת عجز وامتنع يقرب من معنى
לאה. وقيل جهل وجه المشى بذلك:

20 ידה. S. ואעמידה שתי תודות גדולות جموع كبار
هكذا فسّره ابو الوليد ז״ל. ويبدو لى انها القربنות التى
تسمّى תודות להוסיף על העזרות ועל העיר كما يقتضيه
الفقه:

ידע. S. ישוטטו רבים ותרבה הדעת تكثر المذاهب هذا
25 לרמ׳במ׳ז׳ל وعلى ما يستعمله السلف ז״ל דעת ר׳ פלוני:
גם במדעך מלך אל תקלל فى فكرتك. ويبدو لى انّ במדעך
مضجعك من معنى וידע אלקנה وهو כפל ענין مع ובחדרי
משכבך والشاهد لهذا التفسير כי עוף השמים יוליך את
הקול וגו׳:

30 יהר. D. זד יהיר וقح صلف ومثله גבר יהיר رجل
صلف وليس له اشتقاق. ويقال انه من הרהור הלב يعنى
اصحاب الفكر السىّء[3] والهمم الردية:

יון. S. מטיט היון الطين الذى يقعده الماء الذى
نسمّيه نحن الخطج:

35 יזם. S. כל אשר יזמו לעשות فكروا مثل זמם:

---

[1] MS. טולם. [2] MS. יגעלון. [3] MS. אלסו.

יזן. S. סוסים מיוזנים مسلحة مثل מזוינים:

יחל. S. ותרא כי נוחלה انقطع رجاءها على مذهب ושרשך מארץ חיים. ודשנו את המזבח: מעי מעי אוחילה اوجعها من شدّة هيجاني وتحـرى فيكون من معنى חיל. وقيل ارجّ[ي]ها الخير والقلب يهيج ولا يحتمل الاصطبار وهى كلّها من معنى الصبر والرجاء:

ילל. S. עד אגלים יללתה ويحها وتوايليها ومنه הרה ללת هذا مذهب ابى الوليد ז״ל:

ימן. S. ויומינם ימין שקר يمينهم الذى يحلفونه يجانس العربى:

ימר. S. ובכבודם תתימרו تتنعّمون ترجمه י׳ב ע״ה תתנפקון. وابو الوليد ז״ל ترجمه ترفّعون مثل תתאמרו من האמירך היום:

ינק. S. ויעל כיונק לפניו الشجرة الصغيرة التى نسمّيها نحن نقلة:

יסף. S. ויתנבאו ולא יספו لم ينقطعوا عن النبوة ترجمه انقلوس ע״מ ולא פסקן ومثله ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל:

יעל. S. יעלי סלע الوعل[1] وهذا الاسم يشتقّ من الطلوع والصعود لانّ عنوز الوعل تصعد وتتعلّق بالجبال والياء زائدة مثل ياء ילקוט واصله עלה:

יעף. S. לא ייעף ולא ייגע الضعف من الشقاء الذى نسمّيه نحن استفراغ: לשתות היעף العطشان: לעות את יעף דבר العطيش للعلم المشتاق له: מועף ביעף استعلاء وطيران: ותועפות הרים לו شوامخ الجبال ومنه וכסף תועפות לך مال شامخ: כתועפות ראם ابو الوليد ור׳ דוד ז״ל فسّروه قوّة الريم. وربى سعديه ז״ל ترجمه ارق الريم من معنى עפעף وصعب ان تكون القوّة والضعف من اصل واحد ومعناه عندى مثل תועפות הרים ويريد به ان مهما كانوا فى الصحارى[2] والوطاء كان نور الله لهم منعا وحصنا كجبال الريم الشامخة والתרגום תוקפא ורימיה דיליה היא يقرب من هذا المعنى:

יצע. S. ואציעה שאול הנך وابطش للثرى لابى الوليد ז״ל. وفيه عندى ضمير اى ان جعلت الثرى وطاءى وانطرحت عليه:

יצר. S. יצר סמוך תצור هو عندى العقل الانسانى وسمّاه סמוך لانّه مستند للفعال وهو ايضا יצר טוב... ואשליך אתו בית יי׳ אל היוצר للخازن كانّه אוצר بالالف:

יקר. S. ויקר פדיון נפשם. אוקיר אנוש מפז غال ור׳ז״ל يصرفون لفظ יקר فى معنى الغالى وזול فى معنى الرخيص:

ירד. S. מעשה מורד صفيحة من معنى רדד...וירדתי על ההרים اتمشّى واتحرّك من معنى אריד בשיחי ואהימה. وقيل اطلع ولا يكون فى العبرانية الشىء وعكسه بلفظ واحد الّا على طريق الكناية:

ירח. S. שלשה ירחים شهور وابو الوليد ז״ל يرى انّ اول وضع هذا الاسم للهلال:

ירע. S. נפשו ירעה לו اساءت له من معنى רעה. وقيل صاحت عليه من תרועה. وابو الوليد ז״ל قال روّعته يجانس العربى:

ירש. S. הליורשנו קראתם לנו *أتفقرونا مثل פן תורש وقيل أترثونا[3]:

ישח. S. וישחך בקרבך انخفاضك وتمييلك ومنه سمّيت الهوتة שחת كما يقال من ידע דעת:

ישף. S. תרשיש שהם וישפה حجر مثمن يشف[4] بالعربى:

כ

כאה. D. ונפל בעצומיו חלכאים ويقع فى عظامه يسار الكامدين[5] يعنى يسلب رحل الفقراء ومثله ונכאה לבב למותת كامد القلب اى متوجّع النفس.—S. لفظة مركّبة ومعناها جمع الوجيعين اى الضعفاء:

כבד. S. התכבדי כילק. התכבדי כארבה انكنسى مثل كلام السلف ז״ל מכבדין את הבית. وقيل اكثرى... ראה בכבד هو الرصاص الذى يصبّونه اولائك المجانين فى الماء من انواع الزجر والسحر وربما سمّوه مجانين عصرنا خفيف بضدّ اسمه تفاؤلا:

כבר. S. ואוריד כאביר יושבים المعظم الكبير وهو اسم مركّب من כביר ואביר:

כזב. S. אשר לא יכזבו מימיו. בתי אכזיב לאכזב قطع وهى استعارة من الكذب مثل כחש מעשה זית:

כי. A. כי תאמינו וכי תשמאילו مقام لا ومثله כי ינעת בי ישראל يعنى ولا تعبت فى طاعتى يا ישראל.

[1] MS. אלועלי. [2] MS. אלסחארי. [3] MS. אלתפקרוננא...אלתרתוננא. [4] MS. יסף. [5] MS. אלכאדמין.

—D. ولنا כי بتركيب الهاء يخرج من لغة السريانى وتفسيره هنا مثل עד הנה وكما يقولون עד הכא الى هنا وهو قوله מן השלשה הכי נכבד قال من الثلاث الذى هنا او الى هنا انتهت درجته والى الثلاث الاخر *ما انتهى[1]:

כיל. S. ולכלי לא יאמר שוע البخيل يشتقّ من וכל בשליש لانّ اشياء البخيل بالكيل والتقسيط וכילי على زنة מוכיח אדם אחרי. وامّا اللائم فاسمه נבל:

כמה. S. כמה לך בשרי اشتاق وقيل عطش وضمر تרגו׳ צמאים כמהין:

כמן. A. במכמני הזהב مخازن مكامن:

כמס. D. הלא הוא כמוס مغطّى ومحفوظ وليس له نظير ولكن لنا اخر من طريق العكس כסום יכסמו את ראשיהם قال لا يجوز لهم [ان] يحلقوا رؤسهم ولا يطلقوا شعرهم مخلّى بل مغطّى بالعمائم على ما وصف لهم מצנפת לכהן גדול ומגבעות לאולדה ولا يجوز كشف رؤسهم بحذاء الناس. وقد غلط المترجم فى قوله כפרא יכפרון ית שער רישיהון بزعمه ان يجوز[ان] يحلقوا بعضه وكذا ترجم תער מכפר.—A. وقيل فى כמוס مخزون مذخور وقيل انّ כמוס וכנוס واحد مثل איים ואיין:

כנף. S. ולא יכנף עוד מורך لا يتجمع مطرك والسلف عمّ يقولون כינופא للجمع. وقيل فيه لا يبعد من معنى כנפות הארץ והרמ״בם ז״ל قال فيه لا ينحجب ابدا منيرك من כנף אביו وكلّها استعارات من الجناح:

כסה. S. אליך כסיתי تضرّعت بالخفاء وتفسيره سترت من مخلوقاتك وكشفت لك امرى. وابو الوليد ז״ל فسّره قسمت سرّى معك.—D. ولنا כסה يقتضى غطاء وهى نهي من قوله מאחז פני כסה ماخذ وجه الغطاء فاركن عليه غمامه يعنى به الهواء المغطّى على وجه الارض فسبحان الذى شدّ[د]ه وقوّاه لحمل الغيوم وعلى ما قد وصف القدرة قبل هذا فى قوّة الغيوم بحمل الماء وهو قوله ולא נבקע ענן תחתם. ويقال فى פני כסה وجه السماء المغطّية على العالم ويصير تفسير פרשז עליו עננה اعنى اثبت غيومه وعلّقها مع وجه السماء.—A. ליום הכסה. ביום הכסה يوم الضحيّة والذبيحة. وقيل انه من التغطية يعنى يوم مغطّى مخفى غير معلوم.—D. עבית כשית غلظت غطّيت تلبك بالشحم نحو قوله כי כסה פניו بحلبו. ويقال انه من لغة المשנה مثل נכות הרוח. בהמה גסה فقيل سمنت وغلظت גסות بتبديل الكاف بالגימל:

כסל. S. אשר על הכסלים القطن وهو الذى نسمّى نحن لونبيلات:

כסם. S. והחטה והכסמת اشقالية وهى تشبه الحنطة. والعجب من الذين ترجموه الكرسنة والكرسنة هى من القطانى والسلف ז״ל قالوا כוסמין מין חטין:

כסף. S. הנוי לא נכסף لم يحتشم من السريانى כסיפי אפין. כיספתיה לרבי:

כפף. ואכפי עליה לא יכבד آفتى مثل הנה יד יי:

כפר. S. כפורי זהב هى המזרקים سمّوا كذلك لما كانوا يمسحون السكّين فى حاشيتها من الدم من كلام السلف ז״ל מכפרה בבליתא דפרסא: כפרים עם נרדים قرنفل وسنبل وفى משנת שביעית הורד והכופר והקטף והלוטם وفسّر فيه الورد والقرنفل. وقيل النوّار التى نسمّى نحن القرنفلية وهو اصحّ لانّ القرنفل ليس من نبات بلادنا: כפור כאפר יפזר الثلج الدقّ الذى ينزل فى السحر فى ايّام الشتاء ويسمّيه[2] الاندلسون سحرى يشتقّ من السحر:

כר. S. שלחו כר رئيس جليل كما سمّوا[3] الرؤساء עתודים ואילים. עתודי ארץ. אילי מואב. وابو الوليد ז״ל قال فى כר الجمل الفتى مثل ובפרדים ובכרכרות ووصفه מושל ארץ لاحاطته باقاصى الارض بسرعة مشيه. ورايت من اللغويين من يستعمل כר بمعنى الجرى الذى نسمّيه نحن رقصا[4]:

כרה. S. ומכרה מלח כדיס ومثله فى كلام ר״ז״ל השולח ברכה בכרי הזה:

כשר. S. אי זה יכשר يصلح: מוציא אסירים בכושרות حلق الكبول وهى من معنى קשר بقاف: בכישור الدائرة التى تجعل فى المغزل لتصويبه ونحن نسمّيه غزاله:

כרפס. S. חור כרפס لون اخضر منسوب للعشبة التى يسمّيها ר״ז״ל כרפס وبالعربى كرفس:

ל

לאך. S. קול מלאכה صوت الطواحن وهى كلمة من لسان الفرس وقيل ارسالك مثل מלאכך:

---

[1] Supplied from A. [2] MS. ותסמיה. [3] MS. תכמוא. [4] MS. רקאין.

לאם. S. ולאם מלאם יאמץ אمّة ור׳ז׳ל قالوا אין לאם אלא מלכות. فربما دلّت اللام فيه على القوّة مثل אל:

לבב. S. לבבתיני אחותי כלה انزعت قلبى مثل ודשנו את המזבח. ושרשך מארץ חיים:

לבט. A. ועם לא יבין ילבט. ואויל שפתים ילבט *ينجدل ويقع[1]. وقيل يلوق. وقيل انه بمثابة יבטל بعكس لحروف من ובטלו הטוחנות ويعنى الجاهل بكلام شفتيه يبطّل محلّه وينقص قدره عند الناس.—S. يتعوّج فى كلامه كما نقول نحن يتلبّط:

לבן. S. על מות לבן هو اسم נבל הכרמלי الاصلى واقلب اسمه تهجينا له واللغة العبرانية تحتمل هذا النوع مثل חושם ושוחם ونحوها:

להה. D. ולנא לה اسّ للاعياء والكلال مثل ותלה ארץ מצרים [ا]عيت وكلّت من قبل الجوع وهو من תרגום ואתה עיף ויגע. משלהי ולהי. ותרגום ותלה. ואשתלהית: ולנא לה اسّ للّهو כמתלהלה היורה זקים كالمتلاهى المتميمس[2] الذى يرمى الشراك والسهام وسائر آلات الموت.—A. وقيل انه مضاعف من لغة אם לא התולים بعكس لحروف.—D. ويجوز انّ مثله דברי נרגן כמתלהמים والميم فيه زائد.— A. وقيل انه من [ال]حروف المقل[و]بة وانّ الوجه כמתהלמים بعنى المهابج من והלמה סיסרא. وقد قيل فى כמתלהלה كالنبّال اى الرامى بالنبل:

לוה. D. תמשך לויתן בחכה اسم صيد عظيم فى البحر وفيه يقول אתה רצצת ראשי לויתן يعنى اهل المراكب الذين يستعدّون تلقاءه فيقع عليهم منه الفزع الشديد ويلعن كل واحد يوم خلق فيه ويوم ركب فيه البحر:

לון. S. נפשו בטוב תלין تتوقّى مثل ושכבתי עם אבותי ור׳ז׳ל يقولون כד דמך ר׳ פלוני:

לחש. S. ובתי הנפש והלחשים حلى يجعل فى الاذنين ولما انّ المسارر يماسّ الاذن لان[3] يتكلّم فيه[ا] سرّا سمّيت كذلك. وعامّة المغرب تقول لمثل هذا الحلى جوجلة:

לעב. A. ויהיו מלעיבים لاعبون:

לעז. D. מעם לעז من شعب لاغز. اللغز فى لغة العرب طعن وعيب وذمّ وليس لنا سواه ولكن لنا كثير فى العبرانى يخرج بالغين مثل בעים רוחו بغيم רוחו. רעמו פנים. רעם. בעבור הרעימה كلّه رغم. כל סתום לא עממוך ما غمّوك:

לפת. S. ילפתו ארחות דרכם يتعوّجون مثل פתל:

לקק. A. כל אשר ילק בלשונו يلعق وقيل يلقلق وقيل يلقف بيده الى لسانه ومثله המלקקים בידם אל פיהם:

לקש. S. וכרם רשע ילקשו يقطعون عشبه وهى كلّها من معنى التلقيش فى العربى:

לתע. S. ושני כפירים נתעו كاتبه נלתעו ومعناه انقلعت مثل ודשנו את המזבח:

מ

מאה. S. وابو الوليد ז״ל جعل מאת ומאריך من هذا الاصل ولا معنى لانقلاب الهاء تاء هنا وشرش מאת عندى אתה وهو مثل העירותי מצפון ויאת وحقّ الكلمة מאתה على زنة המעלה אתנו. מזרה ישראל ومعناه انّ החוטא مجئٌ على سبيله ويطول له:

מגן. D. אשר מגן צריך الذى مكّن واسلم. ومثله אמגנך ישראל كيف امكّنك [اى] اسلمك يا ישראל فى يدى العدوّ. ومثله עטרת תפארת תמגנך تمكّنك منه اى تنال بها الدرجة العالية. ويقال تترسّك من מגן:

מדד. D. ומדד ערב مدّد الليل وطوّله:

מדה. S. מדו בד ثوب. وابو الوليد ז״ל جعل من هذا الاصل ויכרת את מדויהם ومعناه ثيابهم وهو حسن لكنّه رسم الاصل ثناءى اعنى מד وهذا عجب فاذّ[ا] قد ظهرت اللام فى מדויהם ظهورا بيّنا وينبغى بحسب قوانين النحو ان تكون هاء. وقد اجمع מדו على التأنيث על פי מדותיו والواو فيه اصل بدل هاء. وقد يسوغ عندى ان يكون اصله מדו مثل תאו ואקו ואחו:

מהל. D. סבאך מהול במים شرابك مقطوع بالماء يعنى انقطاع قوّته بالماء ومن ذلك يسمّى لختان מהולתא:

מהם. D. ולא מהמונם ולא מהמהם ولا من جمهورهم ولا معمعتهم اى رهجهم ودويّهم والميم فيه الاولية اصلية ولذلك ينقطع بثلث نقط لان كل ميم مركّبة على א׳ה׳ח׳ע׳ר هى بثنتين:

---

[1] So A. ינכרל יקע.   [2] So MS.   [3] MS. לן.

מוג. D. נמגו כל ישבי כנען. וכי נמגו מאָגוּ اى
انعجزوا ومثله למען למוג לב لاجل لاماجة[1] القلب واكثار
المعصر واللام فيه مركّبة:

מחין. S. תמחץ רגלך تحمرّ مقلوب חמוץ בגדים:

5 מי. S. وابو الوليد فسّر מי פשע יעקב. מי לך כל
המחנה הזה ما كانّهما مه بهاء ولا يستحسن الّا ان
تكون محذوفة الضمير كانّها למי:

מלח. D. ومن ذلك اسموا البحريون מלחים لانّهم فى
الماء المالح دائم[ا]:

10 מלק. S. ומלק את ראשו يحجز[1] ويقطع وهو عندى
مثل קמל مهما انّ هذا פעל يوصا وهذا עומד:

מצין. S. למען תמצו تمصّوا:

מצה. S. שתית מצית مصصت مثل معنى מצין:

מרר. S. שימי לך תמרורים اشائر ورشوم[1] مثل ציונים
15 وكذلك וימררוהו ורבו اشاروا ونقطوا فتكون هذه عندى
וכמר מדלי بمعنى واحد واصله מרר:

מלצר. S. ויהי המלצר الخازن وهى عندى كلمة مركّبة
من ממלא אוצר:

נ

20 נבל. S. בנבל וכנור آلة مثل العود هذا قالت
المفسّرون ז״ל. ومن قول ר״ז״ל فى آخر משנת קנים ועורו
לתוף ומעיו לנבלים ובני מעיו לכנורות يبيّن انّ נבל هو
الآلة التى نسمّيها نحن شقف[ا] وقد تصنع من الفخار
وربما اراد [ان] يحكى عنها فى قوله כשבר נבל יוצרים:

25 נבע. S. יבאיש יביע ينفط من معنى אבעבועות:

נה. D. ולא נה בהם اسم للنوح قال لا يبقى احد
منهم ولا معمعتهم ورهجهم ولا من جمهورهم ولا *نوح
فيهم يعنى انّ مع كل هذه التوازل ليس من ينتحب[2]
عليهم نحو ما قيل לא תספדו ולא תבכו.—S. ונהה
30 נהי ينعى نعيًّا . . . ולא נה בהם اى لا من جمعهم ولا
مجتمع فيهم:

נזה. S. נזי נזרך והשליכי جمتك سمّيت كذلك لكون
النזיר يربى شعره:

נטע. S. ויטע אהלי אפדנו. או לנטע שמים ينصب
35 ويمدّ مثل נטה ונטע ונטה فى هذا المعنى مثل פדה ופדע:

ניר. D. ניר ראשים نير الرؤساء . . . وايضا نير الملك
والدولة למען היות ניר:

נסה. S. הנסה דבר אליך תלאה ان حملنا عليك
بالكلام كانّه הנשא ومثله נסה עלינו אור פניך كانّه נשא:

5 נשם. S. ואת התנשמת ואת הקאת الشاه[ي]ن: והחמט
והתנשמת دويبّة كثيرة التنافس وهى التى نسمّيها نحن
الطوبنار[3]. وقيل حيوان يشبه الخلد يقال له عروسة الفيران
وهى האשות المذكورة فى המשנה:

ס

10 סס. S. יאכלם סס الدود الذى نسمّيه نحن الطنة:

סאן. S. כי כל סאון סואן كل منتعل نعل من תרגו׳ של
נעלך. שרי סינך وهذا اكثر مرتبط مع וישמלה מגוללה ברמים:

סהר. S. ואת השהרונים الامرية[3] التى تنظر بها النساء
وجوههن سمّيت كذلك لاستدارها:

15 סל. S. יהללוך סלה سرمدًا. وابو الوليد ז״ל ذكر انّ
هذه الكلمة تستعمل عند تمام العروض ومعناها رفع
الصوت من סלו לרוכב בערבות ولذلك لا توجد الّا فى
שירות اى فى ספר תהלים ותפלת חבקוק:

סעה. S. מרוח סועה מסער متحرّكة. وقيل راحلة كانّه
20 נוסעה مثل סעו המה למנוחות:

ספח. D. מספחת היא يقتضى تقشير ومثله لمعنى
قبح التمثيل יקו למשפט והנה משפח. ومن شكل ذلك
ושפח יי קדקד בנות ציון قال يبليهم بالצרעת:

ספל. S. מלא הספל מים ركوة جلد ومن كلام ר״ז״ל
25 תן הספל לפניהם וקעקע להם בו يظهر انه آنية نحاس
وما اشبهه مثل الذى نسمّى نحن سطل ونحوه:

סרח. S. ונסרחה חכמתם عندى من معنى الخطأ اى
خطأوا حقيقة العلم مثل قولهم ז״ל תלמיד חכמים שסרח
ותרגו׳ חטאו משקה. סרחו:

30 ע

עבט. D. ולנא עבט خبط من قرب لغة العرب. ולא
יעבטון אורחותם لا يخبطون طرقهم اى لا يزدحمون كما
قال ואיש אל אחיו לא ידחקון.—A. وقيل لا يعوّجون من
حروف الابدال ويكون الوجه ولا יעותון من לעות אדם

[1] So MS. [2] MS. ניה . . . ינתחב. [3] So MS.

בריבו. وقيل يرهنون.—S. عبطتيط التغريم وهو من معنى لعبوط عبوطו على زنة سנرير من سנר[1]:

עבש. D. עבשו פרדות عكست البغال مكان جرفهم اى موضع يجرف لهم فيه علفهم وليس له نظير الّا من قرب العربى:

ענל. S. ישן במענל فى دائرة المحلّة التى يسمّيها اهل المغرب افرق:

ענר. D. ענור هو اسم طير يقال له بلارج ويقال له ابو حديج ويقال له طويل الساقين طويل المنقار[2] اذا يضوضى يقلب راسه الى خلفه على ظهره وله زمان معلوم يجئ فيه كما يقول ותר וסים וענור שמרו את עת באנה:

עד. S. האזינה עדי او ועדיכם אתבונן كلامكم يشتقّ من עדיו لبلوم الذى هو الفم:

ענג. S. בחנפי לעגי מעוג خمار[3] وهزؤ من كلام السلف ז״ל ובלשון ענא اى استخفاف:

עוה. S. תחדש עדיך بلواك תרגו׳ מספחת עדיא:

עור. S. כי אם הסירך העורים והפסחים كناية للاصنام الذين عينيم لهم ولا يراو:

ערב. S. ועורבי מערביך تجار سمّوا كذلك لضمنهم بعضهم بعضا. ואת העורבים צויתי قيل الخاطرون مثل העוברים. وقيل التجار. والصحيح انهم الغربان:

עתר. D. ועתר ענן הקטרת עלה عترة غيم البخور صاعد يعنى دخان قوى كثير ومثله וגליתי לכם עתרת שלום ואמת يعنى كثرة السلامة والحقّ:

פ

פוח. S. הפח בחורים כלם توهيقا فى اثقاب وهو عندى يشتقّ من פח:

פון. S. נשאתי אימיך אפונה اتخوّف وهو فعل يشتقّ من פן ومعناه פן יהיה כך או פן יהיה כך:

פוק. S. מפיקים מזן אל זן مخرجون مثل נפק فى السريانى:

פוש. S. ויצאתם ופשתם تنمون ومن هذا المعنى سمّى نيلوس פישון لانّه ينمو ويفيض: ופשו פרשיו يكثرون يجانس السريانى كقولهم ז״ל אינהו נפישי מינן. פישו להו:

נפוצו עמך על ההרים تبدّدوا ترجمه י׳ב׳ע ע״ה אתבדרו עמך كانّه נפוצו:

פחד. S. בפחד אביו יצחק يعنى الهه الذى يخافه والسريانى سمّى المعبود דחלתא:

פכר. S. בני פוכרת הצביים فاخرة الغزلان:

פלס. S. ושקל בפלס הרים الميزان. وقيل الرمّانة. وقيل القلسطون. وربما يشتقّ من פולסא:

פלש. S. על מפלשי עב اوزان من פלס:

פצל. D. ויפצל בהן פצלות לבנות تفصيلات مثل العربى سواء:

פצם. D. הרעשת ארץ פצמתה زلزلت الارض وصدعتها... وبالعربى يقال للحجر المقطوع للملابن افصيم:

פצר. D. ואון ותרפים הפצר اورى انّ الالحاح فى الخطأ مثل און ותרפים. ومن شكل ذلك اسمى المبرد הפצירה פים لانه يلحّ على الحديد فيبرده من قوله והיתה הפצירה פים كانت لهم مبارد حادّة اعدّوها [لأن] يحدّوا بها السكك والمناخس وسائر آلات الحرث. وعلى سبيل العكس قال ויפרצו בו עבדיו مقام ויפצרו בו ويجوز يريد به اوسعوا الكلام مثل נפרצה נשלחה:

פקח. S. ולאסירים פקח קוח محلول من السجن. والمفسّرون تعنى بهاتين الكلمتين كلمة واحدة. ור׳ יוסף קמחי ז״ל فسّرها كلمتين كما هى وجعل פקוח محلول וקח السجن وهو اسم من לקח وهذا تفسير حسن:

פרד. S. איש על פרדו بغله. ורבי׳ האיי ז״ל فسّر ان سمّى פרד لكونه منفرد عن التناسل:

פרח. S. על ימין פרחח יקומו فراخ يعنى الاطفال الصغار. وقيل انها كلمة مركّبة من פרח וחח اى فراخ الشوك وهى كناية لاسافل الناس وهذا تفسير صحيح يطابق كلامه ايضا עמ׳ ועתה שחקו עלי צעירים ממני וגו׳ ويكون معنى פרח مثل قول ר״ל פרחי כהונה وهم الشبّان:

פרס. S. ואת הפרס قال ابو الوليد ז״ל وغيره انه العقاب وليس به. فانّ ר״ל قالوا פרס ועזניה בישוב לא שכיחי والعقاب هو موجود عندنا كثير. وثانية انّ تلك السيمنين التى ذكروا فى פרס ועזניה ليست فى العقاب وهو مفترس:

---

[1] He says in the root עבטט: اسم مركّب من עב וטיט ومعناه طين غليظ. [2] D. الخرطوم. [3] So MS.

פרשד. S. ויצא הפרשדנה كلمة مركّبة من פרש وهو الروث ومن שדן وهو الانصباب ومعناه خرج مصبّ الروث:

צ

צבא. S. כל ימי צבאי איחל صباي:

צבט. S. ויצבט לה קלי ضبط واعطاها وفى كلام السلف ז"ל אחורים ותוך ובית הצביטה وهى عتبة فى جانب الآنية تضبط بها:

צבע. S. הנשקף על גי הצבועים خندق الضبع وهو الوحش الذى يسمّونه الافريقيون افيس. ור"ל يسمّون הצבוע אפא ويبدو من كلامهم انّ אפא نوع افعى او ورل:

צום. S. קראו צום جمع من معنى צומת הגידין:

צלם. S. אך בצלם יתהלך ظلام مثل צלמות:

צנע. S. ואת צנועים חכמה المستترون الفضلاء وفى كلام السلف ז"ל המצניע לזרע ולדוגמא بمعنى يرفع ويربى:

צנק. S. אל המהפכת ואל הצנוק آلة ثقاف تجعل على اليدين ونحن نسمّيها المجامع:

צנר. D. כל צנור וצנורות مرزايب . . . وبزيادة الا תיו שני צנתרות הזהב:

צעד. S. בנות צעדה امتدّت وليس צעדה لشون יחיד بل هو مثل كلام العرب ومنها فى لساننا كثير:

צער. S. השמיעו זעקה צעיריה امراء תרגו׳ שלטנהון وربما هى كناية سمّى بها الكبار صغار:

צפד. D. צפד עורם על עצמם التزق جلدهم بعظمهم وليس له نظير فى המקרא وفى המשנה يسمّى الجدى צפודה:

צפר. D. يرجع وينصرف وهى لفظة عربية ومثله באה הצפירה جاء الانصراف اليك يا جالس الارض. وقوم قالوا فى וישב ויצפר يرجع ويصبح لانّ תרגום בקר. צפרא:

צרר. S. אל צרור נקוב خريطة التى نسمّيها نحن סלכה:

צרע. S. ושלחתי את הצרעה نوع من الزنابر مسموم وفى كلام السلف ז"ל דבית דבורים ודבית צרעים. وقيل هى الطاعون:

צלצל. S. צלצל כנפים المظلّة باجناحها على سائر البلاد يعنى بمالها وتجارتها:

צעצע. S. מעשה צעצועים صورة طفل וצעצועים مثل צאצאים. وقيل صناعة خرّاط:

צפרדע. S. ושרץ היאור צפרדעים ضفادع والضفدع هو الذى نسمّيه نحن נרוכה:

ק

קוט. S. כמעט קט قيل صغير مرخّم קטן. وقيل منقطع:

קלל. S. והגבעות התקלקלו انهدّت وانفسدت ولفظ הקלקול يسخرونه ר"ל فى معنى فساد والتكسير כל המקלקלין פטורין. מפני שהוא מקלקל:

קלה. D. כי כסלי מלאו נקלה انّ احشاءى ملأت انقلاء:

קלש. S. ולשלש קלשון آلة يجمع بها التبن والزبل يسمّونها عندنا ربدوج:

קמט. S. ותקמטני לעד היה تكريش ור"ל يسمّون בית הקמטים المواضع من البدن التى فيها طايات ويسمّون التحزيز والكراش קמט: אשר קמטו בלא עת انقطعوا مقلوب נקטם ראשו فى كلام السلف ז"ל:

קנן. S. כנשר יעיר קנו فراخه ור"ל يسمّون الفرخين קן وهو معنى מסכת קנים:

קנה. S. וכסף בקנה ישקלו الميزان الذى نسمّيه نحن رمّانة وهو פלס. وقد قيل انّ פלס هو ميزان الفلوس الذى نسمّيه نحن قلسطون والسريانى يسمّى הפלס פולסא:

קנץ. D. קנצי מלין حجج للكلام والحجج للنصر يسمّونها فى המשנה קנצי:

קסס. S. יקוסס ויבש ينقطع مثل יקוצץ بصاد:

קפד. S. קפדתי כאורג חיי قطعت كما يقطع الحائك الشقّة من المرمّة يجانس السريانى קופדא טבא לפומיה דאבא اى قطعة لحم طيّبة: קפדה בא تحرّج مثل كلام السلف ז"ל ולא הקפדן מלמד وفى السريانى והא איקפד מר:

קפץ. S. ולא תקפץ את ידך تقبض وتغلق مثل תקבץ . . . והמכו ככל יקפצון يعجلون مثل קפץ ונשבע فى كلام ר"ל:

קצה. S. את העפר אשר הקצו نحّوا ومن هذا المعنى سمّوا ר"ל ضدّ המוכן לשבת וליום טוב מוקצה:

קרב. S. קרבם בתימו قيل قبرهم مقلوب קברם. وقيل

في ظنّهم ان تخلد بيوتهم للدهر كانّه בקברם وهذا احسن
تفسير:

קרה. D. ואם תלכו עמי קרי ان سلكتم معي بمعارضة
معناه[1] تلاقوني وتعارضوني بفعلكم القبيح. ويقال باتّفاق
5 كيف ما اتّفق لكم فملتم والاول اقرب وقد قيل بلجاج:

קרם. D. וקרמתי עליכם. ויקרם עליהם يجوز انها
عربية وكما يسمّون السبنية مقرمة وهي تتصرّف الى
غطاء الشيء:

קרס. D. קרס נבו. קרסו כרעו كلّه قرص مثل קרץ
10 מצפון:

קרע. D. קרעו ולא דמו وهو كالعربية قرعوا بالكلام
وكقولهم صوت يقرع السمع:

קרדם. S. בסבך עץ קרדמות قادوم او شاقور:

ר

15 ראה. S. ושמתיך כראי. הוי מראה ונגאלה من معنى
التمريث والبراز مثل رعي في كلام السلف ז״ל:

רבב. S. וימררהו ורבו. השמיעו אל בבל רבים الرمي
بالسهم. وقد قال في البروق וברקים רב تشبيها برمي
السهام:

20 רגל. A. ואנכי תרגלתי לאפרים جست والوجه
הרגלתי. وقيل داريت كما *يداري الصبيان[2] الصغار من معنى
רגל.—S. לא רגל על לשונו نمّ مثل רכל:

רגם. A. שרי יהודה רגמתם رجم على مسموعه ومعناه
وصف كيف كانوا ישראל في ذلّ وهوان في القديم وعند
25 رجوعه اليها في الجلوت قال שם בנימן צעיר רודם ثم كان
בנימן صغير[ا] ساكت[ا] اي ذليلا حقير[ا] مثل النائم ورؤساء
יהודה مرجومين بالذلّ لانّ סיני צוה אלהיך עזך:

רדה. S. רדה הדבש قلع واخذ وفي كلام ר״ל רדיית
הפת قلعة من التنور:

30 רהב. S. ופחד ורהב לבבך يرهب وهو من معنى
الخوف هكذا يقرأه ويفسّره ابو زكرياء حيّوج ז״ל. وقد
استعمله شيوخ اللغة والشعراء في هذا المعنى ورايناه
كذلك بخطّ ר׳ לכתן الشهير بالاختين נ״ע. واخر يقرأونه
ופחד ורחב: רהב ובבל. רהב הם שבת اهل מצרים مثل
35 ואת ענמים ואת להבים:

רוף. S. עמודי שמים ירופפו يتحرّكون من قول ר״ל
אפי׳ לא רפרף אלא בעינו:

רוץ. S. ותרץ את גלגלתו رضضت:

רזח. D. מרזח סרוחים. בית מרזח يقتضي شريق
5 الستور والانماط مثل מזרח וזרח.—S. בית מרזח اعلان
الصوت بالترح والحزن. וסר מרזח סרוחים اعلان الصوت
بالفرح والملاهي عند قوم المرقّهين. وهذه الكلمة مثل **גיל**
التي تقال على الفرح والحزن כי אם שישו וגילו. וכמריו
עליו יגילו وكذلك الطرب في كلام العرب:

10 רזם. S. ומה ירזמון עיניך يرمزون وفي كلام ר״ל هذا
اللفظ مقلوب كالعربي רמזו רמזים. ותרגו׳ קורץ בעיניו.
דרמיז בעינוהי:

ריק. S. כטיט חוצות אריקם اعركهم. ור״ל يسمّون
الطين الذي يتقعّد من الماء רקק. עוף לפי שנברא מן הרקק:

15 רס[ס]. A. לרוס את הסלת لرشّ السميذ اي على
السميذ ومنه רסיסי לילה وقيل انّ الوجه في לרום לערום.—
S. הבית הגדול רסיסים كسر ورضّ مثل רצץ بصاد:

רעה. S. ירעוך קדקד يرضّضون ويكسرون مثل כותל
רעוע وينبغي ان يكون شرش هذا רעע:

20 רעם. D. ולנו רעם رغم בעבור הרעימה مثل בעים רוחו
بغيم رياحه ومثله רעמו פנים. אענך בסתר רעם اجيبك في
ستر الرغم يعني بمصر التي ارغموا ישראל فيها:

רעף. S. ירעפון דשן. ירעפו נאות מדבר يسيلون
ويدرّون مثل ערף:

25 רעץ. S. תרעץ אויב تكسر مثل ערץ:

רפא. S. מיתר הרפאים الجبابرة وسمّوا كذلك لانّ من
يشاهدهم يرتخي من معنى רפיון. والفراد אל נולדו להרפא:
אם רפאים יקומו الموتى. وربما يشتقّ من الرخو ايضا:
הרפאים יחוללו حبّات الزرع التي قد عفنت تحت التراب
30 تشبيها بالموتى:

רפש. D. מעין נרפש مرفوس:

רקם. S. רקמתי בתחתיות ארץ صوّرت وفي كلام ר״ל
שפיר מרוקם:

רשף. S. ובני רשף יגביהו עוף . . . قيل شناتيل[3]
35 فيكون רשף الجمر ايضا:

רטפש. S. רטפש בשרו كلمة مركّبة من רטוב ופש
اي رطب نأم:

---

[1] MS. אי מעני.

[2] MS. ידארה ללצביאן.

[3] So MS.

ש

שאט. S. בשאט נפש ازدراء תרגו׳ ויבז עשו. ושט עשו:

שאן. S. ... ولمّا تركّب שלו وשאנן قيل منهما שלאנן وهو تبليغ فى معنى الهدنة:

שבב. D. כי שבבים יהיה ענל שמרון يحرق بالنار لانّه حملوه معهم وقت جلاءهم كقوله גם אתו לאשור יובל.— S. لقش[1] اى قطر مثل السريانى ושב שיבי משב כשורי או כי היכי דלמטייה כשיבא מכשורא:

שבח. S. אתה תשבחם تهدنهم. وז״ל استعملوا هذا اللفظ فى معنى الربح היה השבח מרובה על ההוצאה. وقيل انّ באחור ישבחנה من هذا المعنى:

שבל. S. שבלול תמס יהלך هو الخشاش الذى نسمّيه نحن عريان[1]:

שבר. S. כי באו בנים עד משבר اسم الرحم وليس هو المثبر فقد قال فى اثنائه וכח אין ללדה واسم المثبر اى مسقط الولد אבנים:

שגל. D. ولنا שגל نتاج من الكتابة ישגלנה مقام ישכבנה وعلى سبيل الابدال שגר בהמה نتاج بهيمة:

שדר. S. ושדרות בארזים صفوف مثل סדרות:

שוא. D. ومنه ما يقتضى تلاف مثل אך שוא היו قال ان كان גלעד فى دغل فقد صارت الى التلاف ومثله אל יאמן בשוא נתעה כי שוא יהיה תמורתו لا يثبت فى الزور الضلّ اى الذى يضلّ عن الطاعة ما يدوم لك ذلك لان الزور تكون بديلته يعنى التلاف والتلاشى يكون جزاءه لانّ بعده בלא יומו תמלא. ومثله זכר אני מה חלד על מה שוא בראת בני אדם قال اذكرنى ايش تخلّدى فى العالم وعلى انّ للزور خلقت بنى آدم معناه[2] للموت:

שוב. S. זקנתי ושבתי شبت وليس يعنى بשבתי حدّ[ا] فى العمر مثل قول ר״ז״ל בן שבעים לשיבה لانّه عمّ توفّى من נ״ב سنة وانما يريد انه شاب قبل وقت المشيب:

שוט. S. עצי שטים السنط وهو نوع من الارز وربما اصل שטים שנט:

שוף. S. אך חשך ישופני يحجبنى يشتقّ من נשף:

שור. S. ישור על אנשים يمشى عليهم او يحلّ عليهم. ومن هذا المعنى تسمّى القافلة שיירה وفى السريانى שיירת ערבאי תרגו׳ ארחת ישמעאלי׳: תרשיש שרותיך نزيلينك[3] תרגו׳ ויחן ושרא: בין שורותם יצהירו صفوف الثمار مثل قول ר״ז״ל שלש שורות: עקרו שור رئيس مثل איש ويشير لחמור ושכם בנו وكما يسمّى الناس الكبار אלים ועתודים يسمّونهم[4] ايضا שורים:

שחן. S. על כל בני שחץ اهل الشمخ والطغاية. وفى كلام ר״ז״ל אנשי ירושלם אנשי שחץ היו وר״ז״ל عدّوا שחץ من اسماء الاسد:

שטף. S. ונהרות לא ישטפוה يغرقونها. ومن هذا المعنى فى كلام ר״ז״ל שטופי זמה اى منهمكون:

שיל. S. עד כי יבא שילה ولده مثل שליל وفى العربى يقال شليل[5]:

שכב. S. משכב וספות مسكب وهو انية لغسل اليدين:

שכה. S. במשכיות כסף مشبحات[5] فضّة مخرّمة سمّيت كذلك لما ينفذها النظر תרגו׳ וישקף ואסתכי وفى كلام ר״ז״ל סוכה ברוח הקדש:

שכם. S. שכם אחד جهة من الارض مثل ולכתף השנית فانّ שכם וכתף واحد:

שכר. S. ושוכר כסיל يغلق فمه وهو من معنى ויסכרו מעינות תהום:

שלש. S. הלא כתבתי לך שלישים اشعار لانها مثل الامراء فى الكلام . . . ותשקימו בדמעות שליש ليس هذا الפסוק مقلوب ولا الباء زائدة وانما معناه عندى وسقيتهم بسبب هطل دموعهم كثيرا منها:

שמם. S. שממית בידים תתפש نوع من العنكبوت. ويا عجبا ممّن زعم انها الخطاف كيف يسوغ فيها בידים תתפש وكيف يصحّ قول ר״ז״ל אימת סממית על עקרב ويكون للخطّاف חלש والعقرب גבור:

שמח. S. אור צדיקים ישמח يزيد مثل كلام ר״ז״ל טפח שוחק اذا كان الטפח كبيرا وعكسه טפח עוצב اذا كان صغيرا على مذهب איפת רזון זעומה: ושבח אני את השמחה القناعة مثل قول ר״ז״ל השמח בחלקו القانع برزقه:

שמך. S. ותכסהו בשמיכה قطيفة سمّيت كذلك لغلظها مثل السريانى בסומכיה או בקולשית:

שמר. S. לא תשמר על חטאתי تصبر مثل كلام ר״ז״ל ושמר לי על הפתח:

שעה. S. לא רחצת למשעי ليملس بدنك من תרגו׳ חלקת צואריו. שעיעות:

[1] So MS. [2] MS. אי מעני. [3] So MS. [4] MS. יסמוא. [5] So MS.

שצף. S. בשצף קצף فسّر بقطع غضب مثل שסף
بסמך:

שקק. S. וישם שק על מתניו. ויכס שק المسح وهو
ثوب خشين مثل الذى نسمّيه نحن التلّيس والشارقة.
وعند ר׳ז׳ל ثوب من شعر او من وبر العنوز وما اشبهه:

שרה. S. כי בשרירות לבי אלך اعتبار القلب من
אשורנו ולא קרוב. وقيل قوّة القلب وقصوحته[1] من كلام
ר׳ז׳ל שריר וקיים وهذا اصحّ:

שרך. S. משרכת דרכיה محلّقة. وربما اشتقّ من שרוך
اى كما يحيط الشرك بالرجل:

שרק. S. עובדי פשתים שריקות ضفائر الكّتان الممشوط
مثل كلام ר׳ז׳ל העשויה כמסרק ושהסורק נותן בצמר:

ששא. ושובבתיך וששאתיך. A. واشوّشك:

שתה. S. בגבורה ולא בשתי ضعف من معنى נשתה
גבורתם وان كان من غير اصله:

שקערר. S. שקערורות ירקרקת خطوط او شقوق وهى
كلمة مركّبة من שקע ושערר اى شقوق مقدورة بتلك
الخضورة والحمورة:

ת

תנה. D. שם יתנו צדקות יי يعيدون والתיו مقام
الשין مثل ישנו وقد اتّفق فى ذلك الثلاث لغات العربى
والعبرانى والسريانى. ومثله אפרים התנו אהבים اعادوا
المحبّات. גם כי יתנו בגוים ايضا يحكون ذلك الآن اجمعهم
لانّ من اقرّ بذنبه قوبل ויחלו מעט ממשא מלך ושרים
ويكون قد ابتدءوا فى عمل الدين من ثقل الמלכים
والשרים. ومن لغة التثنية قال לתנות לבת יפתח للزيارة
والاعادة.—S. התנו אהבים شرط مثل كلام ר׳ז׳ל מתנה
אדם. תנאי התנו ביניהם:

תעה. D. כאשר התעו אותי אלהים. وقوم قالوا لمّا
اجالونى المعبودات وسبّبوا لى الخروج:

אדין. A. כל אדין ב[א]דין فانّ تفسيره حينئذ وهو
مثل אז فى العبرانى.—M. ונתחלף ז׳ בד׳ כמו מזבח
מדבחא. זהב דהבא:

אדר. D. אדרי קיט انادر[2] الصيف:

אדרגזריא. D. بطارقة.—A. مقدّمون اجلاّء وقيل
منجمون قاطعون على احكام النجوم:

אדרזדא. A. יתעבד אדרזדא يعمل حتما وقيل على
الدوام وهو من لغة الفرس אדרז[3] اى مستمرّ:

אזד. D. מלתא מני אזדא الكلمة منّى قد فاتت
يعنى غابت عنى.—M. כמו אזלא בחילוף דטלנת:

אחמתא. A. והשתכח באחמתא قيل فى القصر وقيل
فى القمطرة وقيل فى المزود من معنى וחמת מים:

איתי. D. איתי גוברין. לא איתי אנש وكل איתי فى
السريانى يقتضى ايس كذا وكذا مثل יש فى العبرانى:

אכל. D. الغمز والنميمة وهى بلغة السريانى ואכלו
קרציהון:

אילו. D. ואלו אילן. ואלו צלם تفسيره واذا مثل וארו
עם ענני שמיא وهو مثل והנה فى العبرانى:

אספרנא. D. אספרנא דינה להוה قيل الواجب ان
يعمل فيه حكم امّا موت او استئصال وامّا غرم دراهم
وامّا حكم ومثله אספרנא יתעבד لحقّ الواجب يفعل فيه
אספרנא תקנא בכספא الواجب تشترى بهذه الفضّة بقر
وغنم.—A. وقيل بالتمام والكمال ومثله אספרנא נפקתא
بالتمام النفقة:

אפתם. D. ואפתם מלכין תהנזק ومصالح الملوك تؤذى
يعنى تؤذيهم فى مصالحهم ورسومهم.—A. وقيل وجوه
الملوك تؤذى:

אשרנא. D. ואשרנא דנא לשכללא وهذا السور ليكمل
אשרנא هو اسم السور مثل ושוריא שכלילו والالف فيه
من الاسماء:

אשתדור. D. ואשתדור עבדין בגוה والخلاف والنفاق
مستعملون فيها وليس الالف فيها اصلية وانما هو اسم
للخلاف والفاعل مثل قوله משתדר להצלותיה كان مخالف[ا]
رايهم فى خلاصه:

---

[1] So MS.

[2] MS. אנדאר.

[3] From دراز (?); MS. אדרו.

דחון. D. ודחון לא הנעל יقال جوار بلا دليل والاقرب ان يكون من الحروف المنعكسة من חדוה اعنى الملاهى.— A. قيل خوان مائدة وقيل مسامر محدث من ואחוית אחירן بعكس الحروف:

5 חצף. D. מלת מלכא מהחצפא تفسيره شديد صعب من תרגום גוי עז פנים. חצף אפין:

טות. D. ובת טות بات طاوي[ا] اى بلا طعام:

כנו. D. ולנא כן اسّ للكنية אכנך ולא ידעתי ومن ذلك قيل بالسرياني ושאר כנותיה. על כנותהון يريد

10 به المكنيون فلان الفلانى من القوّاد والاجلّاء:

כפת. D. כפיתו בסרבליהון كتفوا بسراويلاتهم:

מחא. D. די ימחי בידיה وليس موجود[ا] من يضرب على يده ويقول اش هذا الذى عملت ويجوز ليس من يمحى *على يديه اى ليس من يغيّر عليه[1]:

נפק. A. ונפקתא כ בית מלכא תתיהב النفقة تعطى من بيت الملك ومثله אספרנא נפקתה بالتمام النفقة:

נשתון. A. القصّة وقل الكتاب:

פחר. A. חסף די פחר خزف الفخار او خزف هو فخار:

5 צלה. D. ולנא צל اسّ للصلاة بالسرياني ומצלי ומודי:

שבש. A. ורברנוהי משתבשין قيل مشوّشون على المعنى:

שדר. D. ואשתדור עבדין בגוה. ומרד ואשתדור كل ذلك خلاف وعصيان ومن ذلك قوله ועד מעלי שמשא הוא משתדר להצלותיה كان مخالف[ا] لرايهم فى خلاصه.—

10 M. פתרו כמו משתדל וכי ינתה מתרגמי׳ ארי ישדל ומצאנו ריש ולמד מתחלפים:

שעה. D. בשעה חדה فى ساعة واحدة:

[1] MS. על . . . עלייה.

